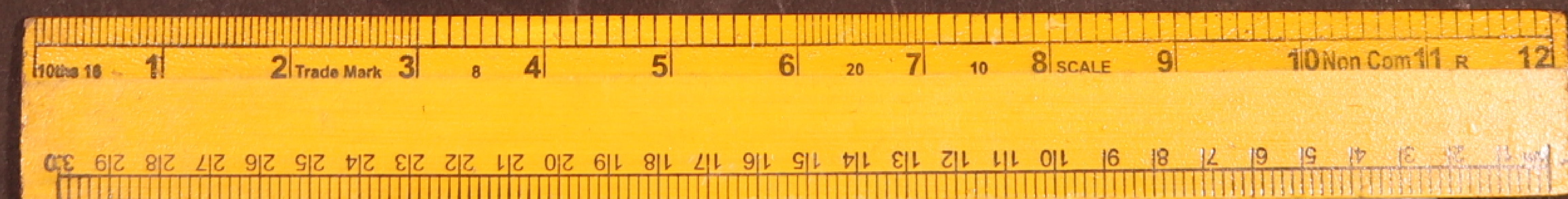
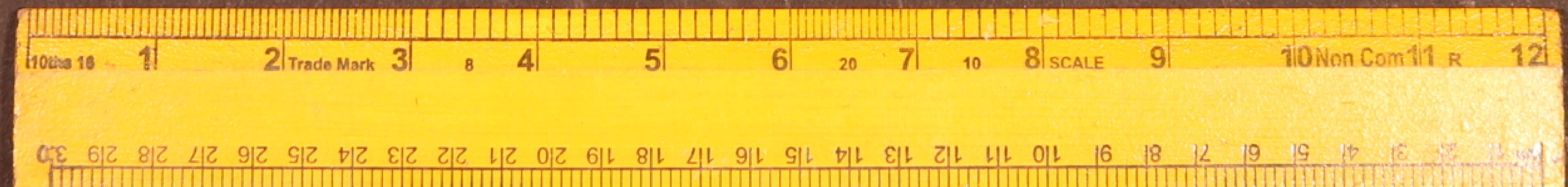
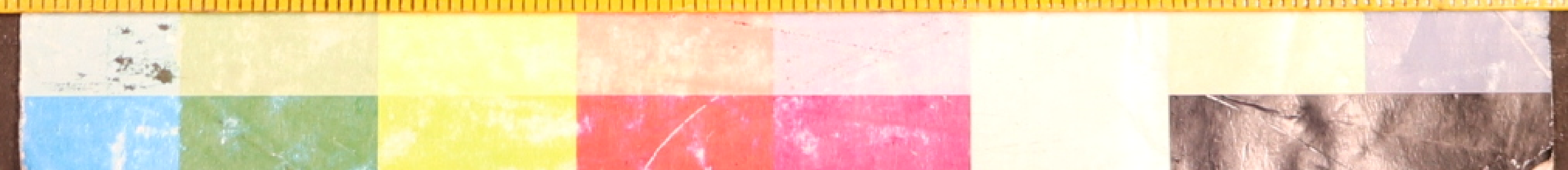
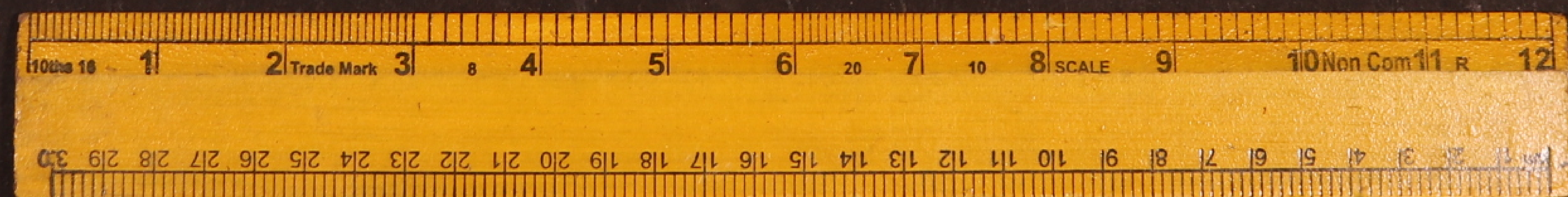

Shri Raghunath Temple MSS. Library,
JAMMU
No.
Title
Author
Extent
Age
Subject

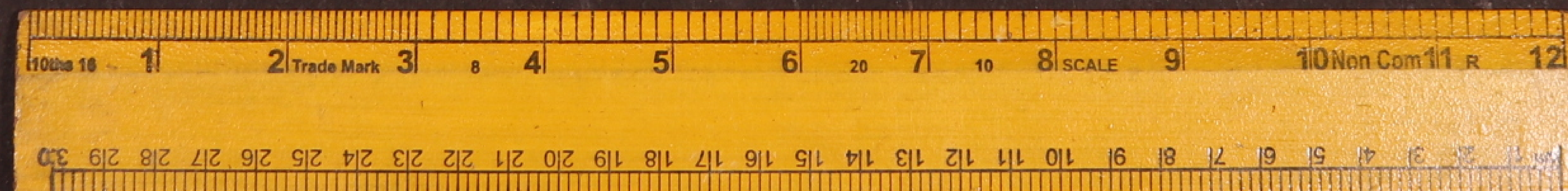

ॐ नमः श्रीसरस्वत्यै ॥ ॐ श्रीगुरुचरणार्विं
दकमलेभ्यो नमः ॥ ॐ ध्याने यस्य गलीम
निशमलेगेहयुगली रत्नानेत्रवीर्थोवि
नेवरतनमेवामन्हातिने स्थापरो रमारेनिशि
लक्षिणमालामनेरिनेगजास्येसेरा स्यतमि
दूर्वालपेचित्रनिलेपु निपीतश्रीलावसूरू
मस्तकगजयाराप्रमद्दसेनिकामकामाना
फितेगणाविनोदव्यसनिने समस्तप्रजस
प्रणामनकृतेक्षमलांसैयसमूल्हदयानिसम
स्तांभुजनवनी लसत्लुत्मीलीलाव्रसविर
निशेवेदविरिंत स्फुरदमायाः श्रितम
लययोः प्रतिष्टिने श्रीलीवप्रख्यातः मनो
यतिशुणालोजननभरविरंभोख्यादेशोद
विविधमतानदमनकः तस्मिविरंभेविष
येविषयेतिरं स्माश्चिंतामणिचुमणिवेवव
भवमन्तः नागस्वतमेवचतुर्भवसतविवि
यामायापवने वितसत्वपवित्रकीर्तिः
वारेविनितप्परस्नीतलमामसमदवविरं
चिपातर्केकेशजाद्दिसिद्देः वताराँगि
समनितिकीर्तिरम्य लभांरिपाणवा
विताःसकलाम्रयेन श्रीतिविन्नालय
योगा हरणायकिंवा वेदांगविमेल ऊ ला

सरणाय किंवा विद्यामरोरुहहंसः शर
णायकिंवा श्रीमाननेक्ष्र इति तत्वलेपाज
निष्ठं तस्मान्न्याख्यपत्सामतिविमल
मतीवाकानी रिकानोनामाणकामाव
ज्ञाभस्कूरद्दपिकयेशाराशिभिर्थापाथ
तौ मामलातेतनजोस्तुतिगणगाहिना
चारयाराप विज्ञेज्ञाः श्रीनीलकंठकर
कगुणगणालंकृतोनामनामा १ श्री
मासीमासकालेकृतवह्कृतेवयः कक
शास्त्रे कसात्रेमातिः शास्त्रे च गाभः फाण
पतिभणितिव्याकृतो शेषनाः … पृथ्वी
शाकः वरसस्फुरदखलसभाने …
ते दः सातासीनीलकंठमभजोति … नी
संइलेनीलकंठः ८ शोमोद्दस्मभद्रसपिण
नविशाचानेकवियोनविद्याद्विः … प्रयो
न मानेगणितगुणवतोमानवामनेषुवा
य प्रयोनानाप्रकारेवनिकठिनतरग्रंथि
नकेविशालेज्योतिःशास्त्राणवेहृहठ
तरमलेलेसेतवेधवकाय ९ ज्योतिस्य
तिषोकसमस्तकर्मोपयुक्तमानोदितासि
श्लोके महर्तेचिंतामणिनामकोसा
ग्रंथेविधास्ववपरमपयेः १० श्रीनीला

ग·
श्र·भ
प्र·टी·

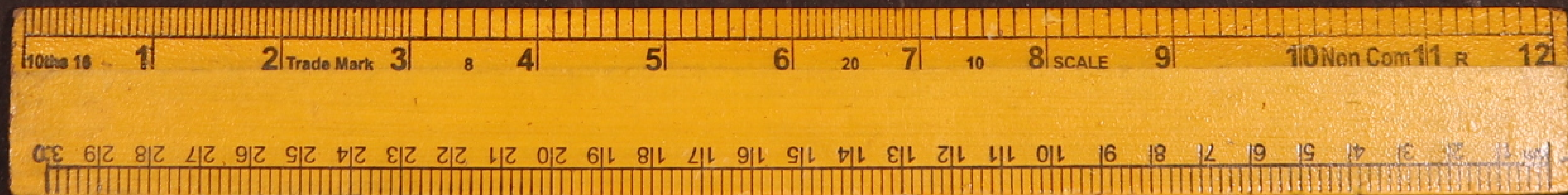
तोकलितद्विपदंतगणेशोहरंतेद्विपा
स्यः द्विपास्यविघ्नहरतत्स्यत्वयः श्रीप्रा
कमिन्द्याग्रहारः द्विपस्यहस्तिनाश्रा
शिवाशिशुत्वंयस्यसद्विपास्यगणेशा
[illegible]कविघ्नहरतनिराकरणात श्रीपि
[illegible]पादाविनिलात कीदृशोद्विपास्यः
[illegible]वःकेतकपत्रभेदी गौरीपार्वे
[illegible]श्ववसीकरोतियाः स्थितंय
दिती[illegible]केनकीद्यजन्मप्रथमकेन
महन्ती[illegible]तस्यभंगोदशातेनसंशदेउ
[illegible]कण्हरेहुर्हीनामवारेस
[illegible]तिरेभक्तरणार्थमापयता
[illegible]नेनबालल्लीलागणेशस्य
[illegible]बालोदिमातरसमीपवेनिय
[illegible]सलाकारेणगदीना
[illegible]तिथधिति अतपवकेदृशो
गणेशःमहत्लीकलितदिलीयदंतप्र
वोरः महतेनत्सेनाकलितोप्रार
नामनेकार्यतापनहतोदस्तिद्वितीय
दंतमाहशप्राप्तितव्दितीयदंतस्प्रप्रे
हतदर्शागणेशः प्रनेनात्माश्रयंसवि
नेमयोति मध्यादि हस्तिनोदश्यमाता

द्विदंतमपवगणेशस्तेकदंतवेति श्वाग
प्रसिद्धंकेतकपत्रसमत्वस्थापनसम
येयावद्विगरणकेरातितावद्गणेशा
पिद्विदंतपवलौकिकैःलोकैः प्रदृतीय
मोक्लोयपलकारः उ च द्वि [illegible]
दर्शी यथाकथंचित्सहृशप्र[illegible]
प्रतीयते उपमानामसातत्र[illegible]
चोयप्रदृश्यते यदिकिंचित्[illegible]विनाय
मत्स्वविधानलोचेन नेत्र[illegible]
तोमितमायाद्भुतोपमेति [illegible]
दैवाख्यानः श्रुत्यगीत[illegible]निचयम्
पूपास्त्राजावद्वेवेसवनेभिरि[illegible]नी
राजःप्रियःप्रत्रोभवान्याः[illegible]वे
नमस्जनमातेनावेषापिवरदा[illegible] वि
योवत्सविश्वपिवः गणेश[illegible]वा
नामादेहनुःमदेवरिः सर्वैर्याप्यसवि
घ्ननाशकोन्यानविघ्ननाशकेस्याता
वित्यतरति शिष्याचारोपितेमलकप
व यथा समलिखेकदंतमकपिला
गजकर्णकः लंबोदरश्चविकटोविघ्न
राजागणाधिपः धूम्रकेतुर्गणाध्यक्षो
भालचंद्रोगजाननः द्वादशैतानि

सु.
श्रु.भ.
प्र.टी.

मानियः पठेस्त्वाप्यहरपि विचारंभे
विवादे च प्रवेशे निर्गमे न तथा संग्रामे
करे चैव वित्ते लयन ज्ञायते इति गौरी
ति विद्वानादित्वश्रुतिजोषं केतके के
नेक्षा १ श्रुमंत्र वयवार्थे ग्ररवचे च ।
प्राणिना षष्ठि विद्वेलंभ्यरत्याम १ श्रुमले
पुवद्दलस्तिनस्त्लुक इदत्वादीति
इदन प्रान्स्प्रत्यये ब्राह्मणादि काला
दिकरणास्ख्यशपं बोमति संगाविति ।
द्विवेचनेनेतभेग्राभ्यत्वमित्का ''' त्व
सेन्नाया कृत्यास्तयाबानरत्या कारेला
पः ततउगिर चानामसर्वास्यापानो ।
र्थिने पामस्यनाभ्यत्वाकृतुरिति नेसा
भावुः श्राकलिते निनिशे निबद्धत्रे
तिस्मातस्य पूर्वनिपातः द्विपास्याइति
हाभ्यासुश्रा रेस्पत्वाभ्यो जलपवानो ।
ति द्विपः श्रातीनपसर्गेकइतिकः श्री
लोलोप इति टवत्प्वाकारलोपः द्विपस्या
साभिवास्य इत्यासो द्विपास्यः समस्या
पमानपूर्वस्य वा चावीतरलोपश्चेति
बहुव्रीहिः समासमतनरलोपश्च रस्का
नपाणिनतलोड्दृतिरस्तशब्दः पाणि ।

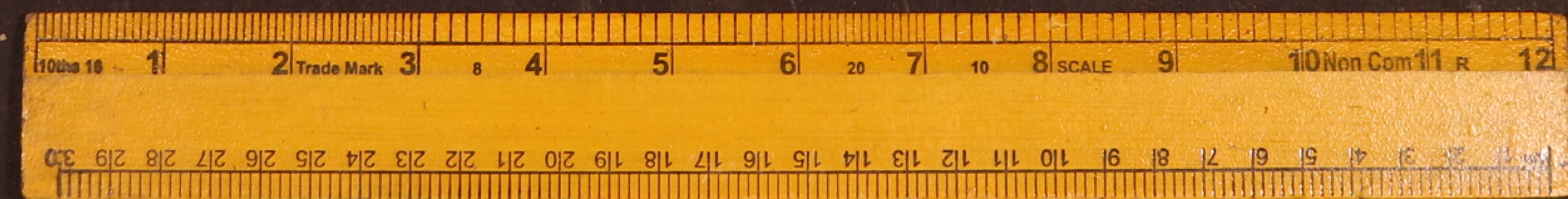
नत्वत्रवाकस्य पाश्चुपचारादक्लिष्टेश
यामपिवर्तते अतएव हस्तायालाविति
वस्न्यापिनिरपत्रकत्लः नीरसाम्य
पिवत्लि हस्तोभावः कराः इत्यमरव्याख्या
याने हक्लिष्टेऽपि करउपचारादिति
ध्यानचत्वादीनदस्यस्तेनेपि हस्तनदर
मेरेस्याकृ रेभुकारयोरपीति विद्यु
कामाहक्लिष्टाउवाच कतमपुत्रा
हस्तपद्म श्रुथाउकबिनेभगवन्ता
वितस्त्पाहि लोकेनरवर्णानांनिपुन
काविकर्मकाव्यलक्षणस्याउक्तविमम
वातयमित्का स्मित्स्टेभगवशेषपादान्
मगृत्र विषोश्रातोश्रु याश्भरत उक्तः
नरदोषषशाश्रमगुणावनलंकृती पु
नक्वापीतिकाव्यप्रकाशकारोक्तदोषपु
रहितेपाः षटाशे पोः काव्यतास्वर्गीये
ने दोषपाडृश्लोके काव्यप्रकाशे का
रोलदोषालाम इर्षपदस्तृति केदृगु
नसस्कृतपष्ठु ''' ममसमर्थ निहिता
र्थमवृचिलार्थ निरर्थकमवाचकं चिप
श्लील सदिग्धमप्रतीतं ग्राम्यं नेयार्थ
मथ भवेक्लिष्टं अविमृष्टविधेयांशंवि

मु.
मु.टी.
प्र.भ.

रुद्दमतिकान्तमास्पगतेमविति माह
दोषः उक्तानत्रभेगशाहे जासम्यायेति
कलायेश्रीलोप्यादोषामि हितोभवति
तल्लक्षणवामनेनोक्तं श्रस्पार्थउत्तम
स्पा ``` नितेतश्रश्लीलं श्रस्यार्थःयस्य
श्रस्यानेकार्थस्यकार्थासम्भवः तदसम्भा
वोनातेर यथावच्छ्रतिपरेनेत्रस्मिश्चरीषे
च यत्नपदस्मेकादेशाहरिणाम्प्रमत्वेस्त
रथुतिनर ```` स्मीनिर्देतः यथाहका
लिकेति पवर्गेगशाहेपितानाथे नदस
वनाशकल पराजयनाशोदीनाश्च
शेनीयकरणेविनाश्करणादस्तनार्थं
नरस्यनाशस्पप्रतीतेरश्लीलतं काव्या
प्रकाशेपाश्लीलादाहरणं पितृविस
निमरन्नेत्रमितानासद्रूपविचारजनेनच
त्रमेभवतिसपरिपावनोयेद्रस्यमेषाति
नेशोकश्रलोके श्रत्रपितृवसतिशब्दे
नपितृगेहमितिविवित्तितनश्मशा
नार्थस्यापिप्रतीतेरश्लीलत्वादमंगला
र्थत्वं काव्येतु हिमवोजयचापन्नरस्थव
सामिति कालिदासः श्रत्रभगवानेतत्प
दजेयाविविक्षितनत्पश्लीलत्वमिति

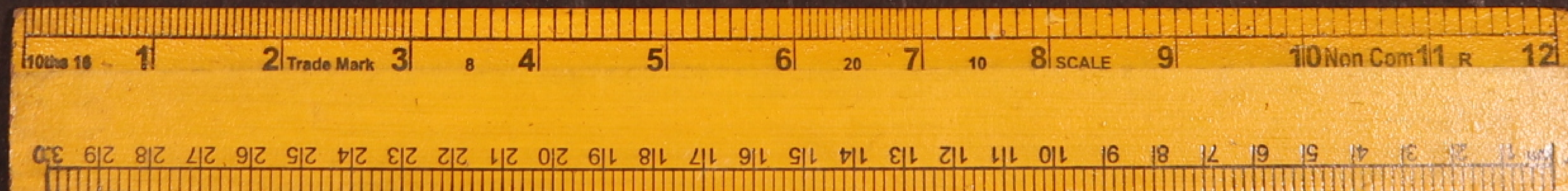
चेत सत्योतत्रक्लिष्टदृष्टलावेस्वरूपा
व्याख्यानरदोषः श्रस्ततेग्रन्थारंभेप्र
कारणमपिवाक्ति श्रतोभवशशेषप
ठोनवितः तस्माच्छ्रीरीषु वःकेनक
बालपत्रमितिपाठः नाधीयात् का
लःकेविदत्रपाठेवद ```` पवितेमम
याच्छ्रीरीषुवःकेनकपत्रभागमितिप
ठनितेदत्लत्वेमसारहितैः स्फुविभि
विवेचनेयं श्रथकाव्यलादेवप्रसंगा
तोवयाशुद्धिः गणाश्चर्दीविचार्यते न
वेश्याकारादवसेयत्तशुभम् ````
प्रत्येपादर्लिवर्णशुद्धिः तेइन्केभाग
हेन कः खणागाय स्मलक्ष्मीविनतदि
वियशोदः स्तथाक्तः सुलेख्यः प्रीतिनिमि
त्तलाभभयामरणकरौखोदकोविरदः
तं दुःखभोठाविशाभाश्रमणामध
ननसाः स्वंतेषमापदहरोयः सोग्रोके
स्वभंयमरणाक्लपाः दुःखोपदवो योः
लक्ष्मीसुरवरारेवासनमथलवोगाः हे
विषश्चोवरेसः खोत्रागरश्चतेरसमत्
मथचलाः सःसमदिक्रौरीति सतूकं
चेतनस्यात्सवयगणपंतरवेनविना

मु·
पु·भ
प्र·टी·

मयोभाः पद्यादौगणचक्रेवक्रस्थितम
कलेप्राक्तनादौसमेयमिति तेनना
यकारेःसर्वंभवति अत्तेपरिशुद्ध
तेनायेकामंतिसृष्टानीतिवचनात
प्रकृतेग्रंथकर्तेरेपाठापद्यापकस्यवा
सर्वेवाच प्रथमगणशुद्धिःतत्रापि
मर्देरेश्वर्याक्षेरः तलतणवातर
त्वाकरणाक्रस्यादिरेवजायदिनाज
शुभाशति तत्रयगणलक्षणमपितेनेवा
क्त सर्वगर्भोमेवालेलापयवेतगा
लोसनो रमयापेनाशिलानोहोभ
वेत्यरगणाच्चिकरति तत्रगणला
लोप्तीतिनेवोक्त एष्वोगणानाफला
नामेरभाषाधि मकारःश्रियंयोति
वृद्धिंचयाते सकारस्थरेसाटने इवाह्रा
निं तकाराभकारोरुजंभश्यकीर्ति
तयायुः पयक्रेत्याजमंजानाताभि
निवचनादिहफलमध्यापकायत
प्रभृतीनाज्ञेय एवमुतिश्चमवकानि
हृपफलदस्यनगणस्यादौप्रयोगा
ह्यसमिरकृत्याभिति चेत सत्यं उमा
कान्तायनीगौरीतिवचनात्दोषा

हृदेवकावाचकस्तदोषोप्रयोगाद्द्रष्ट
फलत्वंनास्तीतिसमाधिः यथोक्तं दे
वतावाचकःशब्दायेचभद्रादिवाचकः
तेसर्वेनैवनिंद्याःस्युर्लिपितोगणा
तोपिचेतिपिवेति तथैवमयार्ववत्राप
एणसमातिः पादोनस्पातस्यद्रस्त्रल
वितलघुमेनकलात सयोगगुरुदी
र्घेवेतिपिशषलचणानाक्रान्तेवते
गुरूणयोगाश्च उच्यते पादान्तस्थस
लघोरपिवेकल्पिकगुरुत्वलोकेवदो
षः यथाक्तेतरलाकरे मतस्योरो
विसर्गोनादीर्घोसंयुक्तपरश्चयः वापा
दांतेतुसोवक्रोज्ञेयोमात्रकोलघु
वितल`` तिपसमोनेतिशिवो एवमा
दिमपदेदेवस्वनाथमिवाद्दरूपमंगल
मभिधायेदानीम्प्रतिपद्यथमारभमा
णोगामसंपातिविदिषयप्रयोजनसं
बंधाधिकारणःस्वयुक्ततेवास्यपा
त्रातिकयाप्रतिजानीते १ विद्वांस
लाप्रभृतिपतिदेहसंतिमशारीरविल
सूत्राभं भवंततेदेवेन्सतनास्त्रागोमाववहते
चिंतामणिप्रमाणतेनोति २ सःप्रसिद्धोज

मु·
मु·चि·
प्र·टी·
८

संहिताः शास्त्रे सारार्थे निरूढार्थल
स्यविलसत्प्रकाशः सारार्थस्यासौ
सारार्थविलासगर्भः संहितासारार्थ
विलासस्यार्भः संहितिकर्मपारगः य
द्यपीदानीतनग्रंथेषु मुहूर्त्तलाघवेनार्थ
बाहुल्यमस्ति तथापि शास्त्रानेदृशा बा
बोधार्थत्वात् शास्त्रमेतादृशमपि प्रय
नेसतिरूढिर्तिमतस्य ग्रंथस्य करणत्वे
न युक्तं पारयोर्थं ग्रंथस्यारंभोपि लाघवे
नसापि लक्षणसापि ग्रंथस्य तादृशाघु
र्वीर्य बृहणाच्चादगुरुमदावविनेवार्थ
त्वान्मयामनसिजागतितदारन्यवश्य
मुपादेयत्वमस्य ग्रंथस्य नत्वकिमपि
विपायं कुर्विदशास्त्रप्रयोजनमपि
किंतदिति प्रयोजनमन्त्रदिशमस्यापश
वर्तनेरतिन्यायात् उक्तं च सर्वस्यैव
हि शास्त्रस्य कर्मणो वापि कस्यचित
यावत्प्रयोजनं नोक्तं तावत्तत्केन गृह्य
ते गमस्य ज्ञातार्थं ज्ञानसंबंधं श्रोतुं
श्रोता प्रवर्तते ग्रंथादौ तेन वक्तव्यः सं
संप्रयोजनः इति उच्यते मुहूर्तचिंताम
णिमेतन्नैवंगदेन ग्रंथेन सिंहतनयापि मु

भाशुभप्रकरणं नक्षत्रप्रकरणं संक्रांति
गोचरसंस्कारप्रकरणं विवाहप्रकरणं
वधूप्रवेशाग्न्याधानराजाभिषेकयात्रा
प्रकरणं गृहारंभगृहप्रवेशा मुहूर्तेसमु
दायासंहिताः पदार्थाः प्रतिपाद्यत्वेन वि
षयत्वेनताः यद्यपि वसिष्ठादिभिः ग्रंथ
कारास्तु न्यानादिकमपि संहिता ग्रंथेरो
सोत्र भ्याप्यपवन्यापत्र तेषां मुहूर्तेविवा
दे:न प्रयोगाद्द्वयकर्तानाक्तभिस्तितन्यर्थ
मुहूर्तानां प्रतिज्ञाणां लौकिकविकारार्द
तेन तदभिधानात् ग्रंथाभिधेयपदार्था
नां मुहूर्तचिंतामणिनामकग्रंथस्य च प्र
तिपाद्यप्रतिपादकभावः संबंधः प्रयोज
नं शुभाशुभकथनेविवाहादिकालनि
र्णयश्च यदाहुर्नारदः प्रयोजनं तु ज्ञा
नं शुभाशुभनिरूपणं कर्मयोग्य गृह
णाग्रहसंक्रांतियज्ञाध्ययनकर्मणां प्र
योजनं वेताडाहुः क्रियाणां कालनिर्ण
यः एतज्जिज्ञासाधिकारी सर्वो मनुष्य
नाम्यः तदुक्तं नारदेन सिद्धांतसंहि
ताहोरारूपकं पंचधात्मकं वेदस्य निर्म
लं चक्षुः ज्योतिःशास्त्रमकल्मषं विने

बृ.
ज्यो.भं.
प्र.टी.
१०

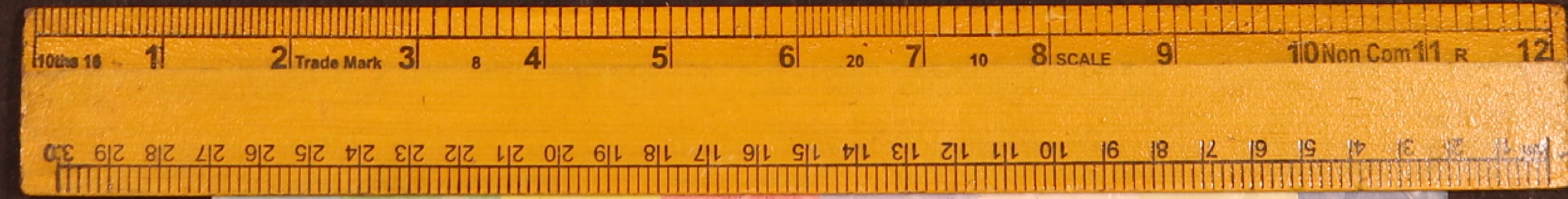
पादोनवेदस्माद्धस्तौ कल्पान्यचरते नया
यथाशिल्ताम्रकूरशाणां नृगानोमूनयाय
या तद्धदेशंगशास्त्राणांगाणिनरूधि
निश्चिते एवंमन्वादयो मन्वादृष्टोनोव
सिद्धसिद्धांते देरस्यचत्नाकिलशास्त्रमे
[illegible]भानतागेभनेनार्थजाता श्रेष्ठेय
नोर्थः परिसमाप्तेति स्वच्छविनीतोपरु
षानकिंचित तस्मात्कर्माप्रपियकल्पा
[illegible]ये ज्योतिःशास्त्रे तत्राध्यापनेम
मोचीनशिष्याणांवाथाप्यानकृतेव्यार
यः त के नौ विद्याहृवेत्रास्याणमा
जयासयेगायायमानशापिसेद्धमसि श्रु
[illegible] यत्री[illegible]यानजेवहिताय नमाद्या
श्र[illegible] नित्याम्मो समरसारेपि नेत
तिल्ल ने [illegible] मामा[illegible]नान्तेश्रमंतद्दिसम्य
म्या[illegible] [illegible]म्यालीतिस्याणमानेनावा
यशमा [illegible] पापिवेदेजाविराथ विनया
एवमद्वाभा[illegible] नभूषवेकल्पलतेमा
चानयमित्रहेरो श्रेनिचितकानिशास्त्रा
ड. मांवच्यालास्यतेन स्वाद्धेवतिसिद्धा
ध्ये यनेपयाचकारेरितज्ञानमनीहि
[illegible]हिभिः येया

र्यवशाद्धहस्यमृवनीनीतेप्रकाशोततः नै
तद्वेशास्त्रकृतवस्त्रजेनदुराचाराचिरवासिना
म्यादाम्: सकृतत्तेयामुनिकृतासीमाभि
मास्त्तीरति एवं समासिज्योतिःशास्त्रेस
वेषास्त्रशाणामनधिकाः ३ च तुः एकौ
मेवतस्य हस्यप्रभृः कमेस्यमारिशे[illegible]एते
षामेववर्णानां शुश्रूषामनस्ययेति वा
स्त्रवाकेनसग्गेवभिहिते तत्रयदिवास
णास्वइलेभादिनापाठ इतितस्मात्पठेति
तदामहदोषः यदाहगर्गः हेरालेभा
श्रमेमाद्धास्त्रयोविप्राज्ञानतापिवा शूद्रा
णामुपदेशाततरचात्मनरकेजेत लगुद
रातियः शूद्रः सदातेषाश्याकर्मेणा श्रेो
शुरासद्धत्वातेजायतेश्मानयो[illegible]
वाचारस्मेपियः शूद्रसर्वशास्त्रा[illegible]वेदाद्धय
ह्वनेतस्यकपालस्यारकेयथ[illegible]विहि
तेमनयशिशिरोमय्यवल्कसि [illegible]वेदानशा
एकोयस्त्रजनताचापि [illegible] ताव ज्ञातप
तितोविप्रोसाधा[illegible] [illegible]च [illegible] इयता
मानुतोहेमाद्रेरेवलस्य[illegible] पितोज्ञानत
यस्यज्योतिःशास्त्रस्य[illegible]गास्यते ज्योतिषा
मोदकः एवंविधस्य [illegible] कैशस्रमचाते हेरा

मु.
चु. आ
प्र. टी.
१८

नंदाभद्राजयारिक्तापूर्णास्तेज्ञः प्रतिपदा
दिपंचतिथयः स्वनामसदृशफलदास्तु
रित्येवंप्रकारेण सर्वाः षष्ठ्यादयप्रकार
यश्चेति तिथयो ज्ञेयाः तासितेशुक्लपक्षे
शुभमध्यमअशुभफलदाः स्युः असितेकृ
ष्णपक्षेऽशुभमध्यमशुभदाः क्रमशास्ता
इतिश्रुतिः इत्यमितिवक्तव्ये न ह्यशतिथयो
[illegible] विशेषवाचकेन शास्त्रा इति कथं प्रा
[illegible] यावन्ति तिथयो हि योगित्वाभि
[illegible] शीघ्रमयोरस्ति तिथ्यो शाह्त्व
[illegible] तिथि इति [illegible] कारात् किन्त्विति
[illegible] तेषां [illegible] स्त्रीलिंगपदवद्यो
[illegible] तिथिरिति वक्तव्ये नानस्य शुभ
[illegible] पञ्चा [illegible] शुभाशुभ
[illegible] तिथ्या [illegible] यः शुभ वदिति
[illegible] तेषां [illegible] शुभाशुभ [illegible]
[illegible] स्वेवतारत्वे तिथि [illegible]
[illegible] ‐ ‐ ‐ श्च प्रत्येके तिथि [illegible] नि यथा
[illegible] भिलिख्येते लोकापेयोगि
[illegible] तात्पाद्यवसिद्धः [illegible]
[illegible] स्त्रीलिंगे [illegible] वाचक
[illegible]

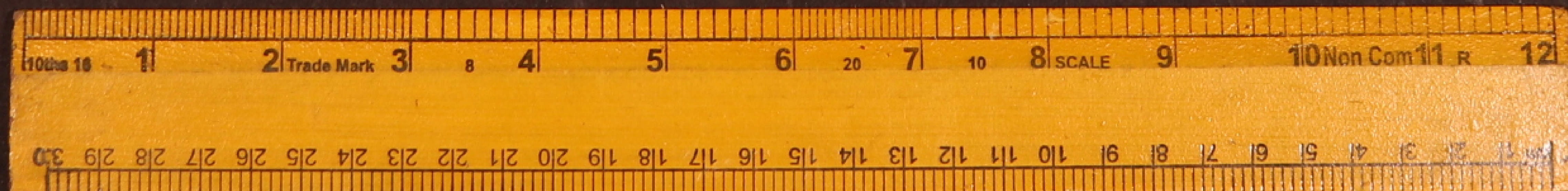
ऽंविशेषणत्वमर्थास्त्रीलिंगपदेवक्तदो
षप्रसंगः मेवं वाच्यः नात्र हेतुः किंतर्हि क
निष्टचमध्यश्रेष्ठचकनिष्टमध्यश्रेष्ठानि ना
मकानि फलानि यासां ता इति हेतुगर्भवहु
व्रीह्याश्रयणात् उक्तदोषाप्रसंगः नन्वयंच
श्रेष्ठमध्यमसमाहितेनत्याधिकस्संभवत्येव
मध्यहीनइति च तत्र्थे चाणेकवचनसमाधिः
यतः फलप्रशस्तवर्णानं हेतुगर्भवहुव्री
हिमान श्रुहेहेतुपदवसमासः [illegible]
भिव्याह्रतत्वात्तिथिषु शाह्यपि स्त्रीलिंग [illegible]
[illegible] दोषाव [illegible] यिनाः [illegible]
हि वचनैकवचने इति [illegible]
कयोरिति [illegible]
[illegible] हेतुर्बहुवचनप्रसंगोता [illegible] यानि
[illegible] विना
[illegible] म [illegible] कि [illegible]
[illegible] शीघ्र ५ [illegible] शुभा
[illegible]
[illegible] सिद्धिप्रयोगात्
[illegible] तिथ्याधिपत्य [illegible]
[illegible] कर्म [illegible] विना
[illegible] शिष्टा [illegible]
[illegible] पीति

मु॰
मु॰ भ॰
प्र॰ टी॰
५

जिन्यर्षोग्रादिशाकृतिगणनामार्गीर्ये
कार्यः पत ···· समाप्यानेशास्त्रमाथमा
इत्याद्यपिरिष्टवो एवं च सति हेमभवेत्
नु ममध्यहीनो इत्यपि सिद्धि अतएव नैष
यो येममममगे ये य भवज्याविष्णरोमिस
इति मधुकृत् इत्याविलंबिलंबितास्तु
त्रिशतिमहाभाष्यकारो जगाद नृ एवैव
वाशयेने ३ भयाथममध्यसहजिताहंकृ
लौस्त्ररमेथ्वोक्तमान् गुरुभेहसमाश्वि
देकोमायोरयाः परिकल्पिताहर्योतिवन
ह्वामिस्तरोपिप्राग्जः मयास्तयेस्तुदिवस
स्थिवग्रहसितिवलिष्टोपिप्राग्जकेस्थियाम
दमित्यग्रह्यपर्यन्तसमिन्यथैविवस्थितमिक
त्यलश्रतिषसेयेन श्रघवत्तर्थवरोगन
सिद्धियोगानाहसिनसोतिनः क्रमसंता
नेत्राद्रित्यर्थः शुक्रेगुर्वस्तनिषेगलशुक
वारेशुभसिद्धासिद्धियोगः एवं भद्रारवे म
याभोम त्रिकाभतौ इर्यागुरौ गुदव
कपयम्: नेदा तिथिः शुक्रवारेसाम्यभद्रा
जयाकुजे त्रिकामेव गुरौ वा देहपूर्णासिद्धा
इत्यातिथिरिति शनिश्चापि शुक्रजाऊ
समेदेवाभवाद्यशैहरादिक्रमात् सिद्धानि

थिसिद्धिदाथ स्मर्वकार्येशुभप्रदेति थ
स्याफलस्तुतिमाह वसिष्ठवाच सिद्धा
तिथिरेतिसमस्तदोषान्यान्नाशयत्वान
यिमासरग्याना स्मिन्नग्रस्ययानपिचानादो
षान्धकारमी यह्वशेषपापानिति थ ग्र
थर्व्याधिवारेशुव्यानकुमेनिषिद्धतिथी
तिथिदनक्षत्राणिमालिनमाह थ तेषा
भद्रानेदिकाख्याजयावरिक्तामद्राख्य
पूर्णोसमानाता यामेत्राहेवचरेवं यति
हस्तेद्वोषेतान्येवेरगमेस्मात् थ यथा
क्रमेसकृत्कालेत्प पंचमीश्रर्केमारभ्य
वारेशुनेदादिकातिथिमस्तायमफलासं
यथास्तर्यनेदमता तयासोथभद्रा
मेमद्रे त्रयेजया गुरौरिक्ता शुक्रभद्रा
ग्रानेशर्णा सत्येतत्थः ३ च २ न
दित्यभौमेयानेन्दाभद्राचकुग्याशौक
योः जयासोमम्गुरोरिक्ता माला शर्णोमि
तिमसेति [illegible] नाराहस्ते रित्तायुक्त
केशुसतिप्रेरति [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

मु॰
शु॰भा॰
प्र॰टी॰
१०
18

नक्षत्रराशिसत्वानामित्यत्राकारं प्रश्लि
ष्य अशस्ते इतिपदं विदं यत्तत्राशस्ता अशस्त
फलदास्युः यथा नंदारवास्ता एवं
सोमबुधगुरुभृगुपिवासरेषु पूर्ववत् अत्र
शस्तानिरूपेजीर्णं शुक्लकस्य नात्र द्वादशके
ष्णे नैराशिस्तद्युक्ते हिकारादिकारको
शैतः पाठः साधीयान् अशस्तानामृक्षेषुना
मयस्यासा अशस्ताद्यृक्षेष्वर्थः इममर्थमस्
फलमाहवसिष्ठः नंदाभौमार्कयोर्भद्रा
शुक्रे चंद्रजयारुये शुभयोगायुवौतिका
सानाराशिस्तताद्यृयेतित्रयं पितृमित्रनोपि
शुभत्वं यतिपारस्य कश्यपोपितथैवाह
[illegible]दिति भौमसप्ताने वा नंदा भद्रा शुक्रशाखा
[illegible]धा नयासोम्यगुर्वोरिक्ता शुक्रार्कयस्त
[illegible]शुभेति अर्कोशानौ पूर्वे सत्यापि शुभत्वे
शिष्याचरेणाथवस्या सेया अथात्र गार्ग्येव
[illegible]चनंदाशनैश्चरे यात्मिति रविवारा
दि[illegible]पाटीनादाशौलिवद्न्नाणीय
[illegible]शीतिस्तः यथारवौभ
[illegible]ति[illegible] भौमे उत्तराषाढा
[illegible]मिदेज्या[illegible] [illegible]नतरफाल्गुणी शुक्रे
[illegible]रेवती यथाद्रवारदः यमघ

मर्कवारे ज्ञे चित्रा भौमे न विशाखं शुधे अवि
[illegible] तेगुरौ ज्येष्ठा मस्तोदिने रेवती श
निवारे तत्स्यात् योगो भवेदिति मेति लल्लः र
वावर्कं चित्रा च तसाषाढा पुनिष्टोत्तरफाल्गुणी
ज्येष्ठा चेरेवती चैव जन्म तं भावं तक्रमात्
जन्मसत्ग्रहमे योगे न कश्यो श्लोभवेनरः
पाणिग्रहणयात्रादि विनाशमृत्यतोत्तर[illegible]
इति अथ क्रकचादिनियोगानाह श्या
ह अष्टादितिथियोमे रादिलोमं प्रतिपद
सप्तमे केयमाः षष्ठ्या च सप्तमी अष्टम्यां वे प
ञ्चमी सप्तमी अष्टमी नवमी दशमे कादशी द्वाद
शीति षष्ठ्याम् एतान् शनैश्चरादिलोमेविपा
रीत वारगणने यो [illegible]: [illegible]
रूपमा शुक्रे [illegible] सप्तमी [illegible]
[illegible]मे [illegible] पकार [illegible] द्वादशी [illegible]
[illegible] योगा क्रकचाख्या ये षां [illegible]
[illegible] मिलने [illegible] पा [illegible] वारे [illegible]
[illegible] नाम योगे [illegible] शुभ [illegible] इति
[illegible] प्रतिषि [illegible]
[illegible] योगा [illegible] [illegible]
[illegible] मा वा [illegible]
[illegible] शुभकर्मविनाशकृत [illegible]

ह्रीरायाप्रतिपत् अमाअमावस्योप
वासितयोरस्यावनेदंतदावनेनिह
काशदितिर्दंतमलनिवाकरणेषु प्रति
षिद्धाः ३ कं च रत्नमालायां नवैरु
षष्ठीप्रतिपत्पूर्णीमास्वज्ञातदेतोर्कषष्ठी
विरयात् ऊर्व्वं ग्रवामानितदान्तु ह्रत
लक्ष्मीकुलनाशिजन्मोपृत्रातेइति कृ
तिव्रतमीशिव्रारोतिनिषिद्धाः ३ च
मी इपंचत्रिशत्ध्याये प्रतिपद्दर्शषष्ठे
घुनवम्यांरविवासरे दंतानांकाष्ठसंयो
गोदहत्यासप्तमंकुलेइति ८ ग्रन्थकृति
विशेषउपनिषिद्धातिनीरिदवशाञ्छेदमा
ह वृद्धाष्टमीभूतिविष्णुचाये शुनसेव
[illegible]नोलपलवातेर नाभ्यंजनेविमर्द
[illegible]हिकेतिथ्यापातीफले स्नानमस्माहिमा
[illegible]मत ८ षष्ठीश्रष्टमीवेमसिद्दाघ्रतेचत
[illegible]विष्णुतेयामावस्यापतामितिस्क्रमे
[illegible]नेलपलेमांसेमशुनेनसेव
[illegible]वने प्रातःनीपेर स्मोहा
सत्वष्णाजेपलचाकेनलसीणामथा
निषेधा ३ [illegible] ३ ने षष्ठामेलतथा
ष्टम्यामामेकिधतिथौकालेः सर्वोमाद

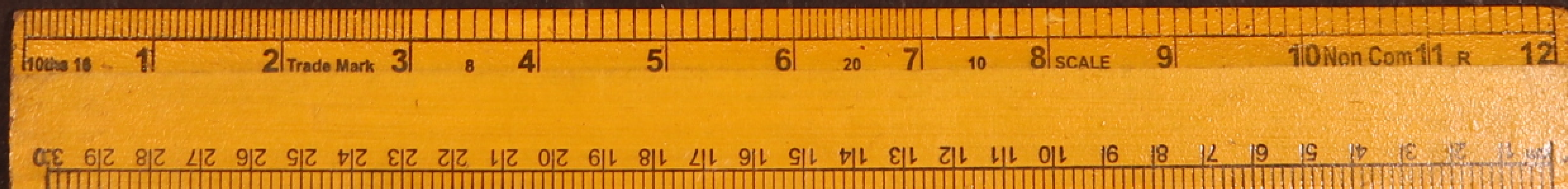
पीयेन्नारीसेवनेपरिवर्जयेत् कलेस्ति।
येषाचतुर्दश्या रत्नमालायांच षष्ठीउते
लेपलमष्टमेष्वष्टरक्रियांचैवचतुर्दशीउ
सीसेवनेनष्टकलोषसोश्रसयार्थमन
यावदंति श्रवचनेनष्टकलाशितिवचन
माश्रिन्यविष्टयेष्टक्के वयेनविष्टत
याशाहः पलेपलतकःइतिवक्तव्यः तथा
सतिपेम्युपर्वमेथुनेनकार्यमित्यर्थः
३ कं चरसिद्द्रमेहितायां सीसेवनेपर्वसु
पललमध्येपलेचषष्ठीउचमर्दनेतम त्वां
विनाशायचतुर्दश्यां उत्तरक्रियायामासम
क्ततदाश्विति कविन्संज्ञामावापिते।
लसंयोनिषिद्धः यदास्त्राहः [illegible]
चसंज्ञोतोपकालदयावपर्वस [illegible]
हिवेविष्णोतामेगेनचवेधनाविति [illegible]
तितसिद्देनाल्पति चतुर्दशाष्टमी[illegible]
स्वमावस्याचपूर्णिमा पर्वाणिपंचपर्व
णिसंज्ञातिरिक्तपर्ववेति [illegible]
मेघतत्कालिककालिषयायासा [illegible]
स्मृति स्त्रीमेचाभ्यगनेचैव [illegible]
ने तिथिस्तात्कालिकीयस्यांतथायामता।
नन्त्यकोरीति अयनिश्च[illegible]के तिथ्याज

म· धु·भ· प्र·टी·

20 19

योदशीदशमीद्वितीयासु भुंजनं तैला
भ्यंगेनकार्यमित्यर्थः तदुक्तं रत्नमाला
यां स्नानवर्जनस्पदशमीनवमीसुयासु
षैतिहेत्वभेयारपार्श्वे निहेत्वभयेमतर
पिद्वितीयेति अर्थंच शारीरमलनिराका
रणार्थं निषेधानित्यनैमित्तिकार्यं काम्य
विविक्तविषयः निर्णयामितौ द्वितीया
तिथिनिर्णये मदभास्कररत्नमालापटिभ
स्नातस्नानं जोदशमीत्रेयारपार्श्वे द्वितीया
याद्वितीयेनिहंति मालापरस्नानं निषे
धपक्षनित्यानैमित्तिककाम्यवाचेतिप
तादशापिमलापतस्नानं निषेधोत्रा
स्पपिवितिरिक्तवर्णात्रेयमेव ३ व क
ता विधादशपाद्वितीयायोस्थाप्याच
विशेषतः मुहूर्तविहितत्रियाः स्नानेनाद्य
[illegible]ःकार्यं चनेति अर्थोत्राम्यसायनेनिषे
ध इत्यर्थः अपापाजीफलैविति पाजीफ
लैरा[illegible]लैः स्नानसमाहितोस्त्रमावस्या
स[illegible]मीषु सविवर्जयेदित्यर्थः ३
रामचरत्नमालायां सप्तम्यांनिद्धनवमेषुच
सप्तरिक्तासु[illegible]याकराविदापिनामलकेर्लभे
नृपः अपाकोविदामलकैः स्नानं देवात्

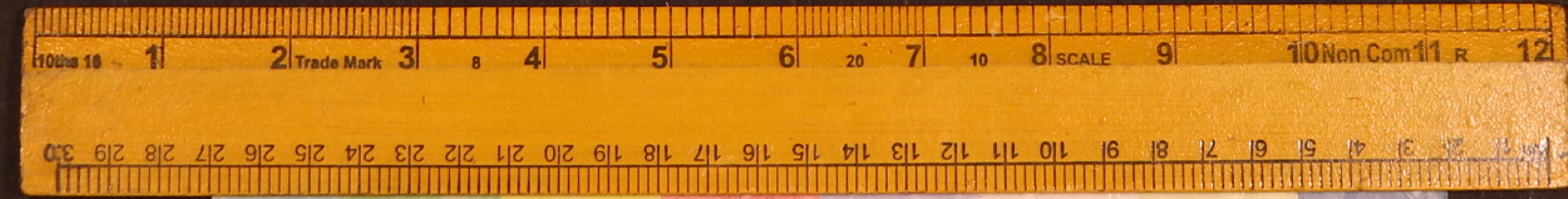
नयाद्विहंति एवं सर्वशाख्याख्येयं प
र्वसुतिदशमीद्वितीयात्रयोदशीसप्तमी
निद्धनवमीषु आमलकस्नाननिषेधा
त्तिनतथैव भिन्नवाकानामादायस्वपये
सिद्धेवभिन्नवाकानाकुना अत्राहुः स्ना
नतस्नारंशमीनिवचनान्तरान्वेषणा
वाक्यानामेव तथाच आमलकस्ना
ननिषेधोदीपिकाटीकायामपिभट्टभा
स्करः सप्तम्यांनवमीषु देहस्थोसंतः
तीरामलकैर्नरस्य स्नानंनिहंत्यायुरि
वेषु[illegible]तिलैः श्रियंपुष्पकैर्सदैवनार
स अपरेपुनराहुः सर्वाण्यपि निषिद्धा
मलकस्नानमेव निषेधोनाभ्यंगस्य य
दाह वसिष्ठः कामद्रुगोनकविभि[illegible]
हकारिनेषवा सेकरामलकस्नानेस
पुत्रविनाशिने कामकामोरश्चा उ
गोनवमी शेतकोदशमी विविद्धिती
या नेष्टुदसावस्या अर्केदिनस[illegible]
कपापापि षष्ठ्यादशंप्रतिपदि[illegible]
वदिनत्रये ऊर्ध्वादामलकस्नानंरता
त्याग[illegible]पीतरः पुत्रलोभाय[illegible]
दशपापनत्तयः संक्रान्त्य[illegible]द्वितीया

मु०
मु०भा०
प्र०टी०
४
21

यायमसेशयं सप्तम्योचनवम्योच्छ्रा
मायोज्जलनाशनापिति द्दग्धानेतरंप्रति
पदर्शयतिपञ्चमतिपदित्यर्थः ९ शु
क्रस्यादिवशिवुदस्यादियोगवतस्य
मिहवंजीपज्ञातिकाम्यांग्रार सर्वेशयं
चाशिरसाहनेदोदेदोगसमाभियाजांक
पौलाः सर्वेगसमवोगचेभिश्यीडाहस्या
विषाख्याख्ययतनाशनाख्य ८ सूर्यादिवा
रेतिथियाभवेतिमघाविशाखाभिवम
लवह्री यमकेणकादिमयेदकायश्रु
भेविवर्जगमुभेनवम्प ९ सूर्यादादश
लत्तण्यातशुखोदारुश्चच्यात हवम
याद्दिशहेशुपिय्याखेये तुरस्यादिहार
शी रेशपकारशी पंचपंचमी श्रुधा
यत्वतीया रसाःषष्ठी श्रुस्मृश्मी न
दनवमी सूर्यादिवारे श्रुपतादित्ययोयो
दग्धाभवेति यथा रवौद्वादशीराधा
सोमेपकादशी भौमेपंचमी बुधेतती
या गुरौषष्ठी शुक्रेअष्टमी नवमीशनौ
शनिविक्रासिदियोगष्ठतमंधीचतुर्दशपा
ष्टारयोः ३ ९ ९ नोएयहरव्योये य
कारेशादेंड्वारेद्वादशीवार्कवासरे ष

द्वितीयहस्तितेवीरेरतीयाउपवासरे अष्ट
मीशुक्रवारेचनवमीशनिवासरे पंच
मीरयवारेचदग्धयोगाः प्रकीर्तिताः व
ह्रेपि द्वादशीकादशेनागगौरीकेद
वसुरूपि नवम्यांदग्धयोगाश्चभान्वा
दितःक्रमात् अथविषयोगाः वेदार
तिवेदाष्टानवंधीश्रुगानिषष्ठीसप्तमी
श्रुश्विनीद्वितीया गजाअष्टमी अर्कान
वमी शैलासप्तमी पत्नानिसिधयः २
यादिवारेशुविषाख्याभवेति यथारवौ
चतुर्थीविषाख्या चैत्रेषष्ठी भौमेसप्तमी
बुधेद्वितीया उधमायस्प्यःसिद्धियोग
त्त सप्तमीदशेणावतिार्थः गुरावष्ट
मी शुक्रेनवमी शनौसप्तमी यदाह
हस्पतिः षष्ठेशाशकेनवमेचशुक्रेउपे
द्वितीयातपनोचतुर्थी जीवेश्वमसौरि
कोजकिसप्तमी केग्राविषाख्याः कुलना
शनाराः कुजार्कौसप्तमी षष्ठेवेदे भा
नौचतुर्थिका द्वितीयात्रे अष्टमीजीवे न
वमीशुक्रवासरे अविक्रित्सागर्येतिह
यैतिसूर्यादाद्वादशीश्रुगातिषष्ठीसप्तम
सप्तमीतरगाअष्टमीगाधिनवमीदिसो

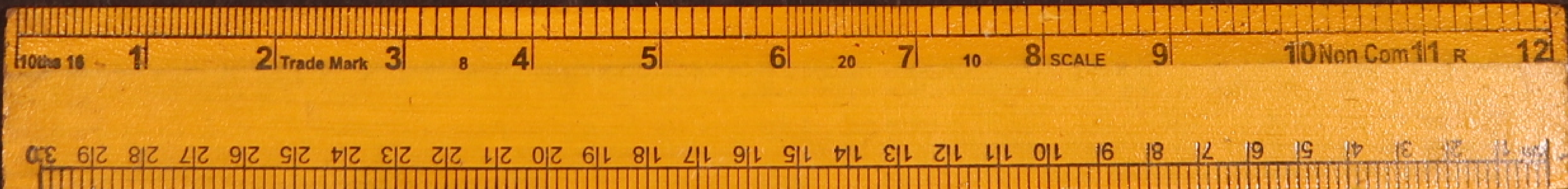
मु॰
मु॰ भा॰
प्र॰ टी॰
२२
22

दशमीर्ष्याप्येकादशी पञ्चमी तिथयो रवि
वारादिषु हुताशनाख्या ज्ञेयाः यथा रवौ
द्वादशी सोमे षष्ठी भौमे सप्तमी बुधेऽष्टमी
गुरौ नवमी शुक्रे दशमी शनौ एकादशी
हुताशनः यथा हुताशनो निःशेषं वस्तु
दहति तथायमेकवारतिथियोगोपीत्यर्थः
रोहिणी शुक्रे शनौ हस्तः उ बु ध म
घा गौरेण मघा विशाखा वा धात्रा स
ले मूलत्वकृत्तिका रोहिणी हस्त रेव
वेयमभृगृदग्धकमाहवेति य र हः
षष्ठादितिथयः सप्तचरवारादिभिर्युते

वि॰

कमाज्ज्वालदग्धेयं स्युः सप्त योगा हुताश
नस्येति वेरापि सप्तषष्ठ्यादितिथयः सो
मवारादिभिर्युताः ग्निजिह्वा सप्त यो
गा मङ्गले ज्वलनाशनारति ग्रन्थान्तरे
दाः मघा विशाखार्द्रा शिव ग्राहो मूलं व
हि कृत्तिकाः सप्त ज्ञारवेः वायव्यो वारि
णी कोहस्ताः पुतानि नक्षत्राण्यर्कस
पादिवारे युयमघेदाख्याः यथा रवौ मा
घायमघेदाः सोमे विशाखा भौमे आर्द्रा
बुधे मूल गुरौ कृत्तिका शुक्रे ग्रवणा
शनौ स्यादिवारे युतिर्विधा दिनि दहे शेषा

सलाग्निविरिविरहस्ताभवेति सप्तोदिमवे
ठकास्य शुभे विवर्ज्या गमनेत्वर्षणाग्रेय
पाठः साधीयान् प्राक्काठिन्यकातिविज
हुताशपूर्वोद्दे उमरा ---- इष्टसामे
जस्मात् पतेदपारियावः शुभेषु मा
कार्यवाबर्ज्या स्थाज्यः तद्विशेषतामूलेवा
यायोत्वर्षणेवर्ज्ञः यदाहुराजमार्तण्डः
नात्रयात्राप्रकुर्वीत कार्योत्सवनग्यापिवा
यमघंटरपियोगायमनङ्गेः सर्वकर्मसु
इति आवश्यकेनेयमघंटपरिहारमाह
गर्गः विंध्यस्यानरक्तेलेनयावदाभ्रिह
नाचले यमघंटकदोषास्तिनान्यदेशेक
दाचनेति अश्वलाग्रगभयहोकेहि
त्रिकोणमाकृत्यिनोयदि चेत्तावान्येऽ
षः स्याद्यमघंटकसंभवति केचित्ते
चरिकाल्ला शास्त्रस्मे तदुक्तं दीपिकायां
यमघंटेनजेद्देश्ये त्वान्हाटरानाभिका
इति अत्रैषां पापयोगानामपवादो वसि
ष्ठोक्तः दिवामध्याह्नं प्रापातोषास्त्वब्दे
नैनताविज शुभकार्यमुद्दतोयसर्वदा
परिवर्जयेदिति ४ ग्रहचेद्वारिमासेषु
तोतिथीः श्राद्धेलविकीर्तितेनामुखप

बृ· ज्यो· प्र· टी·
२२
23

......शाह भाद्रे चैव द्वादशीनभस्यनलने
त्रैमाघे वैद्वादशी पौषे वैरशरा देवेरशा
श्विना मार्गे हि नामा मधौ गाषौ चौभ
यपक्षगास्वतिथयः स्मृता उये: कीर्ति
ता ऊर्ज्जाषाढनपक्षशुक्लतपसो कृष्णा
दौ गाउयः ० शाकः पंचमिते शकाद्यष्ट
विज्ञरसा: क्रमात ० भाद्रशाह्वेनभाद्र
पदत्रीने सा:नभस्यः पौषपरभाद्रभाद्रे
पदा: समारत्यमरा: भाद्रेभाद्रपदेमास्य
भयपक्षगेशुक्ले कृष्णसाधारणी चैद्रद्द
शीप्रतिपत्सिमीयेतिविख्यातितिदिने त·
थावनभस्याश्वावणेमासिकृष्णनलनेतैत्रती
याद्वितीयुतभयपक्षेगेश्वेष्टमाघेवा·
दवदारसितिथिस्मृता पौषवैरसरा:पूर्व
योपैचमासोस्वनौ मदौ वैद्वै गौषोनवमैष्टम्या
स्मृना ऊश्मासैशुपताश्वियय: पतद्वयमा
स्मृता: उयो कीर्तिता: अथावकूमाला
स्वंमोषाढपक्षशुकनवमा कीर्तिका
षादफाल्गुनज्येष्ठमाघानांकृष्णपक्षकृम
णषसौनाउय: शाकः पंचतिथयः स्मृता
ख्याः यथा कार्तिककृष्णपक्षपंचमी स्मृ
ता आषाढकृष्णपक्षषष्ठी स्मृता: फाल्गु

णकृष्णपक्षनवर्ये स्मृता माघकृष्णपंचमी
स्मृता ज्येष्ठमेवमासोक्तासिते शुक्लपक्ष
शाकाद्यष्टिविख्याता: क्रमावत यथाका
र्तिकशुक्लपक्षे द्वादशी स्मृता आषाढशु
क्लसप्तमी स्मृता फाल्गुनशुक्लतृतीया
स्मृता ज्येष्ठशुक्लत्रयोदशी स्मृता माघशु
क्लषष्ठी स्मृता तार्य: यदाह वसिष्ठ: अष्ट
मीनवमी चैत्रपक्षयोरुभयोरपि माघची
द्वादशीत्याज्यापक्षयोरुभयोरपि ज्येष्ठे
यादशीनियासितेकृष्णे चतुर्दशी आषा
ढे कृष्णपक्षस्य षष्ठशुक्ले तु सप्तमी दिती
या चरती या च श्रावणे मासि तु कृष्णयो: प्र
थमा च तृतीया च नभस्य मासि निर्दिते द
शमे कादशीनियामासे षशुक्लकृष्णयो:
ऊर्जे चतुर्दशी शुक्ले कृष्णपक्षे तु पंचमी ग
प्तमी चाष्टमी सौम्ये पक्षयोरुभयोरपि पौ
षे पक्षद्वये चैव चतुर्थी पंचमी तथा माघे
तु पंचमी षष्ठी कृष्णशुक्ले युधा क्रमे तृती
या च चतुर्थी च फाल्गुने सितकृष्णयो:
तिथियोमासमूत्याख्यावैशाखि विवर्जिता
शादा: स्मासमादेप्रकुर्वीत नैव मंगलम
चेदिति ० अथ तिथिविन्दकर्म्ने शिषो
यन्नाषाकानाद्दत्पथ· ऊंचा निषुतारता

व

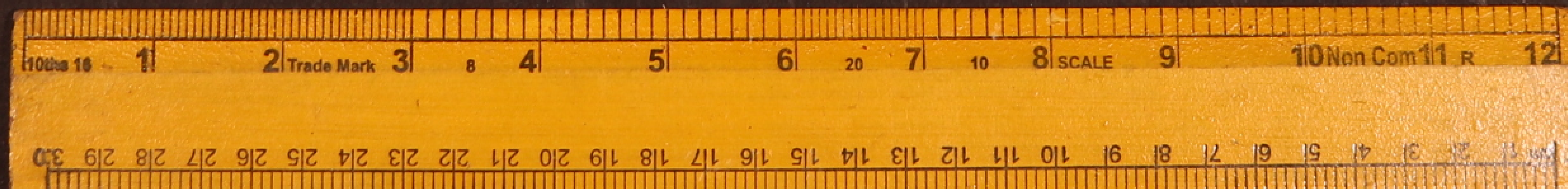
सू॰
मु॰ भ॰
सु॰ टी॰
२५

24

सामाद्वादशहुयेनाह तथानिंद्याशुभेः
सार्पद्वारश्रुपावैमारिसे श्रवणोपोहिनी
यायोपवग्मापितृभेतथा शतरोक्षतती
पकादश्याचेरोहिणी सातिविजेपादश्या
सप्तम्याहस्तिराजमी नवम्याकृत्तिकाष्
म्याप्रभाषशाचेरोहिणि ॥ शुभेकृत्या
द्वादशी सार्पमेस्मिष्यानिंद्या श्राद्धेमतिथ्यै
प्रतिपदिवै शुभम्नराषाढानिंद्या रती
यायामलराधापंचम्यापितृभेमघा त
तीयतेरापाल्गुणत्राषाढोहराभपरा
निंद्याः एकादश्यारोहिणी त्रयोदश्या
स्वातीविज्ञे सप्तम्याहस्तराज्ञसहस्तम
ले नवम्याकृतिका अष्टम्याष्टभाद्रवेभा
द्रपदेनार्थः षष्ठ्यारोहिणीनिचेनार्थः
[illegible]भंजमिश्रनिवंधेः लल्लः हि
तीयायाचानुराधानुतराश्चवतीयया
पंचम्याचमघाशुक्ताचित्रासातत्रयोदशी
पशुकार्यकृते चेत्[illegible]सामरोपूर्व
प्रतिपत्यत्रराषाढानवम्योकृतिकायदि
पूर्वाभाद्रपदाष्टम्यापकादश्याचेरोहिणी
द्वादश्याचयदासापात्रयोदश्यामघायां
दीति ॥ अथचैत्रादिमासेषुकमास्त्य
त्त्या श्रीधारकेण[illegible]नधष[illegible]फाल्गु

मकाज्ञाणिअवधृष्टयेनाह कदाचमेव
ष्वाष्टविषेजेभगवान्सवो विषमुती
पासिभापोऽजपादपितृभे विज्ञादी
शौसिवाश्वपकः[illegible]मे वैश
दिमासेष्व[illegible]विनाशिदः
चैत्रमासेकदाचमेरोहिण्यांस्थितो वै
शाखे[illegible]विज्ञानो ज्येष्ठमासि
विषेमाउत्तराषाढशुभा आषाढमासे
भगवाँसावैष्णवफलागीथनिष्ट श्राव
लेविष्णु कृतीउत्तराषाढ[illegible]भाद्रपदेपा
षिपोलेपाषवरुणः श्रावणतारकावेवती
अश्विनीमुजपाद पूर्वभाद्रपदावातिके
अग्निपितृभेकृतिकामघे अवपाणिपो
लेश्रुजपादरिनेईहृदेविवचनप्रदसि
तिपुनर्वसुनाहृतप्रदस्यअचीतिप्रकाश
भावेनसंधाभावः मार्गशीर्षेविज्ञादीशौ
चित्राविशाखे पौषेश्विवरुणकः आर्द्रा
श्विनीहस्ताः माघेश्रुतिमूलेश्ववणमूले
फाल्गुनेसेवमें हृभेभरणीज्येष्ठे पनाला
ताकमाश्चैत्रादिमासेषु[illegible]तेषांफ
लमाह कीहशापतारा विविनाशादा
यनलाशकवाङ्नार्थः उत्कंचासिष्टतंहिना

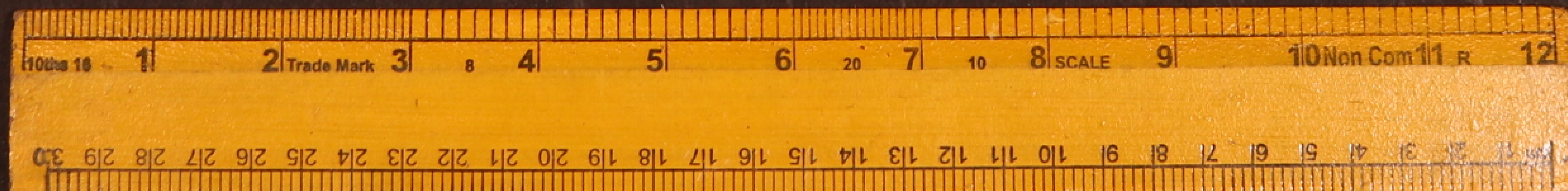
२५

मु॰
श्रभू॰
मु॰री
२५
25

यां अश्विनीरोहिण्यौ चैत्रे शुक्ले मेषसंक्रा
न्तौ चित्रास्वाती च वैशाखे ज्येष्ठे विशा
खातारके भगवाम मघाषाढे श्रावणेदि
ति विश्वभे नभस्ये वा कृत्तिका चैत्रेऽजपादी
श्वि युग्मापि कार्तिके पितृवह्नी च सौम्ये च
शशादिदैवते पौषे दस्रकरार्द्राः माघे मूले
च विश्वभं तपसे ...... भरणी स्वन्याभा
नाद्भ नृगजः पञ्च यत्र कृतं कर्म धनैस्सह
विनश्यतीति अथ चैत्रादिमासेषु शून्या
णी वृषभादि चैत्रे वैशाखे मिथुनं मेष
कन्यालितौलिनः धनुः वा कौम्भमृगाः सिं
हे यादीषु शून्यराशयः चैत्रे घटः कुम्भः वैशा
खे राशेमीनः ज्येष्ठे गोवृषः आषाढे मि
थुनं श्रावणे मेषः भाद्रपदे कुलीरः आश्वि
नेऽलिः वृश्चिकः कार्तिके तुलालितुला
मार्गशीर्षे धनुः पौषे कुम्भ कर्कः माघे मृगो
मकरः फाल्गुने सिंहः एते वा शून्याः
कुम्भे चैत्रे मासादिषु शून्या सप्तरस्तथैः
उक्तं च वसिष्ठेन घटसंख्या ऋषाश्च मेष
कन्या मृगा वृश्चिकाः तुलाचापकुलीरकाः
श्विनासिंहश्चापामिथुनः चैत्रादौ मासस्य
न्या एते शून्यसंज्ञा विनाशदाः तस्मात्

न्म परित्याज्य शोभनं कारयेत्सुधीरिति
अथ विषमतिथिषु शून्यलग्नानी स्वच्च
यारः पक्षादितस्तिथिषु तत्रेणोपव
मानकौ मिथुनौ गतेनैव चापेन्दुः मकर्के
ह्रदेष्यांयोगी एताच वेनतिथि शून्यलग्ने
शुक्ले कृत्स्नमासे प्रोपपद्र संगी कृते
न्नति यो विषमतिथिषु प्रतिपत्तृतीया
दिषु यद्दलग्ना पणीम करस्यादीनिल
ग्नानि क्रमेण दिनस्य यानि शून्यानि यथा
प्रतिपदि तुलामकरौ तृतीयायां सिंहः
मकरौ पञ्चम्यां मिथुनकन्ये सप्तम्यां
धनुः कर्कौ नवम्यां कर्कसिंहौ एका
दश्यां धनुः मीनौ त्रयोदश्यां वृषमीनौ
तत्र तस्यां तिथौ यत्रे यत्र लग्ने न श्रुति
देशस्तथा उक्तं च वसिष्ठेन तिथ्यां
गासिंहा तृतीयायां प्रथमायां तुलास्मरौ
पञ्चम्यां तु परायां होममम्यां चापकुंदभे
नवम्यां सिंहकीटौ कन्या वैकादश्यां तु घो
यद्वे वृषमीनौ त्रयोदश्यां लग्नसंज्ञेषु
मीनहृदाः लग्नसम्पातियत्कर्म कृतं तत्सर्वं
विनश्यति तस्मात् तु परहरेत्
भेनयाखिलेषु पीडिते अथैषां

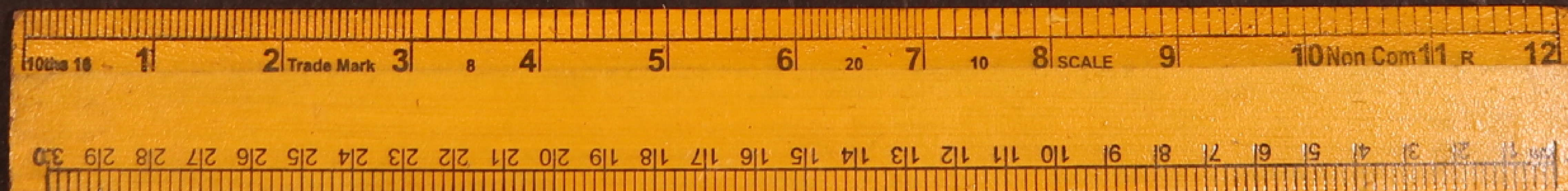

मु·
शुभा·
मु·री·
२९

2
26

नां शुभकृत्यावश्यकवेमति यविद्वारे
नारदवचनेनैवाह ॥४॥ नारदउवाच व
र्जयेत्सर्वकार्येषु हस्तार्के पंचमे तिथौ
भौमाश्विन्यौ च सप्तम्यां षष्ठ्यां चंद्रैंदवं त-
था तिथिर्यामासप्तम्याश्रुष्णत्वग्रा
निरयानपि मधौ देशे विवर्ज्यानि नहृष्य
एतितेरेषु पंगुयकानिलग्रानिमास
स्तुनाश्चवाया यः गौडमालवेयास्याज्जॅ
श्रनारेषान गर्हिताः स्पष्टाथमिरेपरह
येगंयवेयकाणाख्यानिलग्रानिवंख्यो
मध्यदेशावगाहसेहिता यां मर्क्ये भद्र
रिमेदेमोडद्या सानुनीपाकिह्यानमेख्या
नाः मृतवत्सयोश्वयाम्न्नेसास्येन्नस्र
त्स्यमार्ये मिकाः मायुराकापजेपातिथ
पभीरव्यानिस्त्ररसेना श्चगोरभीवोदे
ह्रिकपांचशुद्राश्वर्यपांचालाः सोकल
केजऊह्रूकाकोटिजेउनाश्वपारियात्र
कःनगः औदुंबरकापिष्ठलगजाहृया
श्चेतिमध्यमिरे जनो नेपि वेदे
चैवविकोणाचशभोत्तुपचयोपिवा प
कोपिवलभोश्चापि सप्तनितिषुभूनाशाके ॥
श्रयेदशाचारमनसमावावक्राःकर्तेद ॥

ग्रयुसमत्सु शुभकार्येषु हस्तार्के पंचमी
तिथौ भौमाश्विनी च सप्तम्यां षष्ठ्यां चंद्रे
द्वैतथा उपानराषाम् हुम्या दशम्याभ
गुरेवती नवम्यां गुरुपुष्यौ चैकादश्यां म
तिरोहिणी सर्वशुभकर्मेषु पंचमोहस्त
नहते स्त्यवावधगणह्वर्चयेत एवंसप्त
म्यां भौमाश्विनीमपि षष्ठ्यां सोमसृगा
न्त्रे ष्टम्यां उपानराषा दशम्यां भरे
वती नवम्यां गुरुपुष्यं एकादश्यां शनि
रोहिणी वर्जयेत्सर्वथः हस्तार्कादीन्निदि
योगमाहुः नारदः हस्तनक्षत्रयो वारेवि
शुभप्रथमऊजे सौम्येमिश्रगमावार्येपुष्यं
पुरस्य भयोः सते रोहिणीमेरवारेत्तसिद्धि
योगः कुर्याश्रमीति नेत्रविवृतयतिथेपू
दे न नो दे ध्यादित्येपंचमी हस्तौ सोम
षष्ठे चचेद्वभे भौमाश्विनौ च सप्तम्यां बुध
राधेडयेष्टमी गुरुपुष्यौ नवम्यां चदशा
म्यां भगवेवती एकादश्यां शनिब्राह्मी वि
प्रयोगाप्रकीर्तिता इति ग्रन्थांतरे ग्रके
हस्ते पंचमी च सोममृगषष्ठे चचेद्वभे अश्वि
नी सप्तमे भौमेडुये मैत्रीतथाष्टमी गुरु
पुष्यो च नवमी रस्यभीरेवती भैया एका

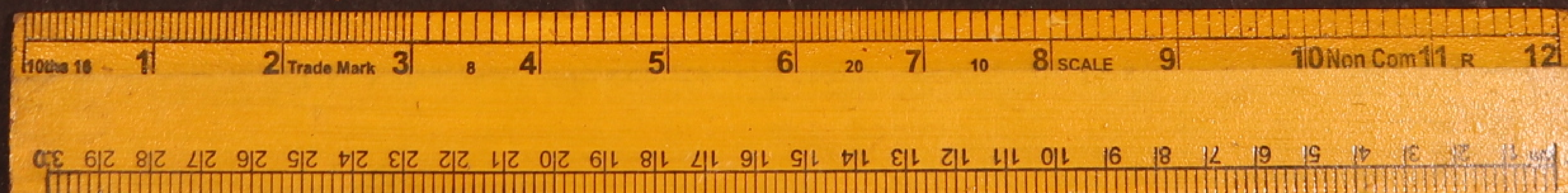

मु.
मु. भा.
प्र. टी.
२७

27

दशे घाली घास्रं वर्जयेत्सर्वदा तथा इति
वसिष्ठेनतस्यैव वितयोनिषिद्धत्वमुक्तं प्र
वासे गृहप्रवेशे सोमस्थिराद्वितीययोः ऊ
र्जे पूर्वार्धे गोहिण्याः सममीयाम्पयोरुभयोः
गुरोर्मित्रत्रयोर्दस्याः षष्ठप्रवणायां सिते
योरस्त्रा इष्टयोश नवितेयोगाद्वालेल्लाद्ध
या मृदुयोमशुक्रतयोशत्रु स्थाने मारणं
विवाहादिशुभकार्येषु नियतं निषेधन प्रदर्शि
ति यश्रिः केन्निकाह्रौ ईद्रुपुष्टिमाः अथ
भौमाश्विन्यादिकानिषिद्धयागान्कार्य
विशेषे तिनिर्याण वहूमाह १६ गृह
प्रवेशयात्रायो विवाहे च यथाक्रमं भौमे
श्विन्यां शनौ ब्राह्मे गुरौ पुष्यं विवर्जयेत् नच
भौमाश्विन्यां प्रवेशो निषिद्धास्ति कार्यं
करवोर्नविधिर्विशेषिकामाबुद्धिंतावच वि
वावायदिवाराञ्जोपवेशो मगलप्रदः इति
रेदोक्तेर्नुभौमे निषिद्धाः अश्विनीत्विपर्य
सेन तत्रैतेन निषिद्धाः स्यात्तत्रैव याऽति
फलेनतः स्यापि निषिद्धा एव शनिरोहिणी
यात्रायां विहिताप्यश्विन्यां चातिपायेनति
षिद्धैव एवं पानिवारेऽपिसमान्यतानवम्या
दियोगेष्वनंगनिषिद्धएव एवं पुष्याऽपिवि

वाहे निषिद्धाः गुरुवारस्तत्रमपवयव
नेयोगिस्तत्राबात्रग्रिवत्तनरोनिषिद्धा।
स्तकथं मिरिस पवारवचनेप्रामिश्ववका।
त्रान्यनिषेधेस्यात् इत्याते हस्तत्रमके
वारइत्यादिवचनाद्रौमाश्विन्यादेवा।
वीरनक्षत्रभूतेः कार्यमत्रेप्रशस्ततमलम
पि यदाह राजमार्तण्डः यदिविष्टिया।
तीपातौ दिने वाप्यशुभं भवेत् इष्टनेभ
योगे न भास्करे यातमायथा इतिमाता।
त्रिवृद्योगाः सर्वाण्यशुभानि लीनलग्नानि
यत्तेन भवति पुनरिहस्याक्रोवेष्टविष्टि
वातीपातेः इतिः सामान्यतः कार्यमात्रेऽप्य
मावपवारवचनेऽकमेव ग्रहेऽपिरच
कस्माद्यचग्रामात्स्मृतयोगकारकन्न
ग्रवारो कृत्र्युविशेषयानविशिष्टफल
भिधायिका वचनात्प्रान्यनिषिद्धकर्मो।
नविधायिनी शुतएवपठेति भौमाश्वि
नीप्रवेशवप्रयाने शनिरोहिणी गुरु
पुष्ये विवाहेवमर्वथापि विवर्जयेत् इत्या
हुर्वसमाधिः अन्यशुभेदिवसासभवेत्क
तस्मात्व वृष्यक्ते भौमाश्विनेरितिष्टि
द्वेपिकार्यकार्यमनन्यथोरेऽपि १७ अथा।

मु. शु. भा. प्र. टी. २८

28

नेश्विनीनक्षत्रविंशतियोगायशालिन्योक्ता
तिभ्यामाह अश्वेदाद्याःकालदंडाश्चधू
म्रादातासोम्याद्याःनवकेतक्रमेण श्रीव
त्सादिवज्रकेमुद्गरछत्रमित्रमांनसप
द्मलंबो उत्पातमृत्युकिलकाणसिद्धि
शुभामृतोख्यमुसलगजश्चमातंगराक्ष
सचरस्थिरवर्धमानाः फलदाश्च
नाम्नास्पष्टार्थ यथाशुभ यदाहन्नारदः श्री
वत्सादिकालदंडोधूम्राद्वाताशुभाऽशुभः ।
धातोधवत्राख्यश्रीवत्सवज्रमुद्गरछत्रकाः
मित्रमानसपद्माख्यालंबकोत्पातमृत्यव
काणाःसिद्धिःशुभामृताःमुसलांतकजे
नवाःराक्षसाश्चरस्थिरवर्धमानाक्रमा
दमी योगाःस्वसंज्ञःफलदायकाविंशति
सप्तकाइति श्रूयेते योगाः कथंज्ञेया इत्य
तआह १८ रवारकेऽर्कादिरेसर्पाद्ये
मेकवारतुर्थे मैत्राद्गुरौकरावेद्यागणयेत्
देववाराणामवाणात श्रवणनक्षत्राच्चाभिजिता
सनत्नाकार्या यतेष्टाविंशतिर्योगाःसं
भवंति तथाहर्ककेवारेस्थाश्विनीन
क्षत्राच्चाभिजिदेवनक्षत्राणिनीयेन
स्वावधक्याकारोगाधवाकेदवादिर्भवंति यथा

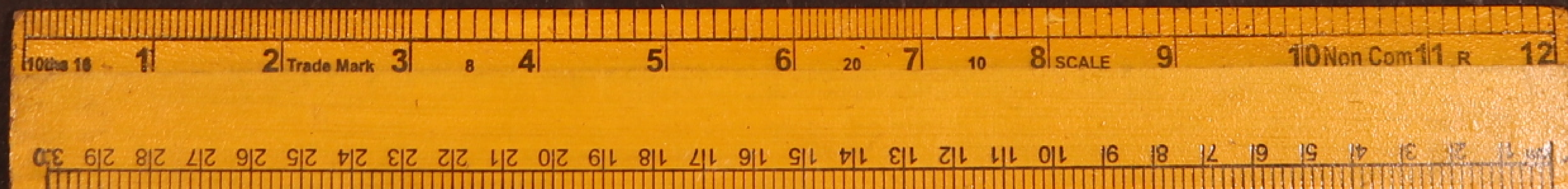
३१

दिननक्षत्रेऽश्विन्यारब्धेधाश्विनीतःसाभिजि
न्नक्षत्रेणगणनेयाविंशतिसंख्यामिलितया
स्वस्थानेरविवारेयोगश्च्यौयोगश्चयोविंशा
तिसंख्यागदायोगाजाताज्ञः एवंमि
दीसोमवारेमृगशीर्षात्सर्ववन्नक्षत्रेणया
अनेदायियोगःइत्यर्थः एवंमर्वत्रया
ख्येये सार्पमैत्रोषा कोरकनक्षत्रे मे
त्रमस्तकाभ वैश्वमूलरेषाद्वा वरुणा
शततारका यदाहन्नारदः रविवारेऽके
मारेंदेनेदस्त्रभादिन्दुभाद्विधौ सर्पाद्भौम
बुधेहस्ताच्चैत्रवारेववमैत्रिणाः वैश्वदे
वात्भृगुसुतेवारुणात्शन्यासकाद्यश्चेति
श्रवणाभिजिदौरुशययोगाश्चलशाचियतो
सत्यावधपकातेपरिहारंशालिन्याह २१
धातेवचेमुद्गरेवेश्च नाद्याव ज्ञोभिदापा
न्तेलंभगारेशाः भसेकाणातोसलेभः
कुपहूरेनाद्वयसानकालाश्चसर्वे श्रा
न्तवज्रमुद्गरयोगेगेपूनाथा पंचवहूला
व्याः पद्माल्वयोगयोवेदाःसलनेला
वरिकावर्ज्याः एवंधेस्वश्रुःसमसवरि
काः भस्यास्यैकैवघरिका काणाक
रिकाद्वये मसलयोगेघरिकादे दात

मु·
ष·भा·
प्र·टी·
29

सस्तत्पातकालः षष्टिघटिकाः स्मृताः
सर्वे विवर्ज्याः अत्र श्लोके अन्यत्रोपि चरयो
गे घटिकात्रयं वर्ज्यं उक्तं च ज्योतिःसारसा
गरे धोलेऽथ उपग्रहे घटिकास्तास्त्या
स्तत्पंचारितः पद्मालेवकायोश्च उस्त्वउदि।
ताभुश्चसदेकाः पुनः हेकोणिश्वस्तलाद्र
ये पिचगरेस सर्वे वर्तिमस्त्वरे सत्तत्पातक
वतसाहिनगात्मस्ताकालदंडोस्तया अ
भरिनशाहतोरत्नमस्चाते पद्मालेवका।
याविलात्रा ‥‥ पश्चाषाकांडरोकन्नस्चाते
पश्चालेलनकयोविज्ञपाथ्यां [illegible] श्वयेदा
षापवारस्मतानरवियोगानन्नष्टआद
सूर्यभाद्दैतगोनकेदिधिवस्तनावसप्ते
चैरस्तैरवियोगाः सुदोषसंघविनाशकाः
सूर्यापरिमित्रचंद्रसंताकितनक्षत्रेस्तदिन
सत्र मित्यथः तस्मिंचने वषहृदशत्रयो
दशा विंशति संख्याके तिरवियोगाः स्फु
कुर्हश्यादोषाणांसंघः समेत्सचापावि
नाशकः सर्वोऽयमथ [illegible] ३ व मि न
सर्यपाश्चतर्थे दशमे च षष्टविंशतिके विं
शतिके न वदेत सर्वेतियज्ञानमहत्त्वेयो
गाः ऊपयाविधेसकरा अभेषितिति २०

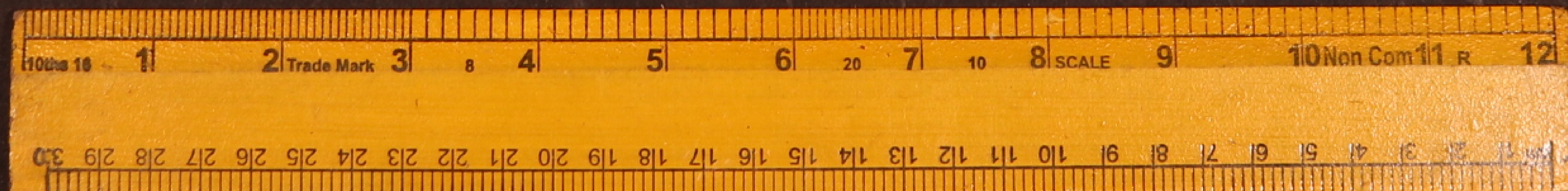
अथ षष्मादिवारेण नक्षत्रविशेषेण सि
द्धियोगानिदवेश्राभ्याति भ्यामाह सूर्ये
केस्तलोत्तषष्णरास्त वैहस्तति जास्ता
श्रीज्ञसेत्रम भौमेश्वयाश्रिसभुक्षपान
सार्पतिवास्तमेषा केहृषाणाज्वेरे जीवे
नोमेवाषव्यादितेनारिश्च पुरकेतोमे
त्रा
न्न्यादितिष्णुवोमे षानोकृतिब्रास्ता समी
रभातिसर्वार्थसिद्ध्यौकथितानिपूर्वैः श
रविवारे हस्त मूल उत्तरात्रय पुष्याश्विनीना
स्त्राणि सिद्धियोगाः सू चंद्रेश्रवणरो
हिणीमृगपुष्यानुराधाः सिद्धियोगाः एव
भौमेश्विन्युत्तराभाद्रपदाकृत्तिकास्त्रे
षाः ज्येष्ठा पेवतरापाहृस्तकृत्तिकामृगाः गुरौ
रेवत्यनुराधाश्विनीपुनर्वसुपुष्या शुक्रे
रेवती पूर्वफाल्गुनी अश्विनी पुनर्वसु श्र
वणाः शनौ श्रवणरोहिणी स्वाती नक्ष
त्राणि सर्वार्थसिद्धयो ममलकार्थसिद्धयेपु
र्वैराचार्यैः कथिता मुक्ता विश्वनेसिद्धि
योगाः तास्तारके मगादिदोरस्त्यादिषके
रेणान्वदादिसमीचीनयोगसंबंधिनक्ष
त्रे रूपनिवद्धाश्रुतपथानेया पद्मयोगार्ष
स्त्लाभावः अत्रैमेवायार्थमनसिभिः

मु·
मु·भा·
प्र·टी·
२

पायजडाम्भोहनज्योतिसारसागराहिति
वेपेशुभेष्वयान्सनाधिकनन्तवे: सिद्धि
योगाउक्ता: तत्रभौमपराक्रेम स्वलेवा
पुष्यकरालिवेदास्मगाको: श्रवणेचसो
मे कृशानपुष्यान्नरभानिभौमेशुपेन्दवा
धा:वरुणा: कृशानः बृहस्पतोपुष्याउ
नर्वसुच भेगाश्विनीचश्रवणाचशु
केयानेस्वरेस्वाति पितामहोचैयोगाति
लेतेशुभदायिनस्यु:रिति दीपिकायां
चंभवगुरुकरमूला पौस्त्रभाममर्कवारे
श्वादितिभनतेषुसिद्धियोगाभिधानेषु
कमेव हस्तेत्तमर्कवारेदादितिभपुष्य
मेऊजे भौम्यामित्रभमाद्याचपुष्येपुस्त
भयाम्भते रोहिणीमंदवारेतसिद्धिया
गाद्धयाश्वसीविनारेराजवचनाथौस्मि
नाथाउक्तपर्वतिसयेपुनलेक्रि: २२ श्रया
णातनस्त्रकाणसिद्धियोगाश्चयालिन्या
ह २२ हीपाक्तोम्याद्यासद्भापौस्त्रभाश्वद्या
द्यासैम्यादर्पनतापुगतेः स्याउन्याता
स्तत्काणानवसिद्धिवारोकीयेतत्फले
नामतस्प्राद्दिनवारादिशुक्रमात्‌दी
याद्धियाग्याविनः तोयमातु सर्वेषाकला

त वासवाथनिष्ठनः पौस्त्रभाश्ववतीत:
वस्माडोहिणीतःपुष्यात्ग्रर्यमकृत्वरा
फाल्गुणीतश्चाश्वभगतैस्मृतभिवत
भिर्नेत्तवेः ज्ञेमाउत्पातामस्तेकारणासि
द्धियोगःस्तः यथास्वैविमस्वोउत्पाताः
मूत्रेमस्तः ज्येष्ठाकाणः स्वलेसिद्धि प
वसोमेपूर्वाषाढाउत्पातः उत्तराषाढा
मस्तः अभिजितकाणः श्रवणःसि
द्धिः भौमेमस्तः ज्येष्ठाकाणःस्वलेसिद्धिः
पर्वसोमेपूर्वाषाढाउत्पाताः उत्तराषा
ढामस्तः धनिष्ठोत्पातःशततारकास्व
ताः पूर्वभद्रपदाकाणःउत्तरभाद्रपदा
सिद्धः उपेरेवतीउत्पाताः अश्विनीम
त्युः भरणीकाणः कृत्तिकासिद्धिः गुरो
रोहिणीउत्पाताः मृगेमस्तः आर्द्राका
णः पुनर्वसुसिद्धिः शुक्रेपुष्यउत्पातः
अश्लेषामस्तः मघाकाणः पूर्वफाल्गु
णीसिद्धिः शनौउत्तरफाल्गुणीउत्पा
तः हस्तेमस्तः चित्राकाणः स्वातीसि
द्धियोगः इत्यर्थः ३ च १ न विशाखा
दिचत्वर्वैर्मर्कवारादिक्रमात् उत्पा
तमस्तकाणाख्यायोगाश्चास्तसंज्ञतः

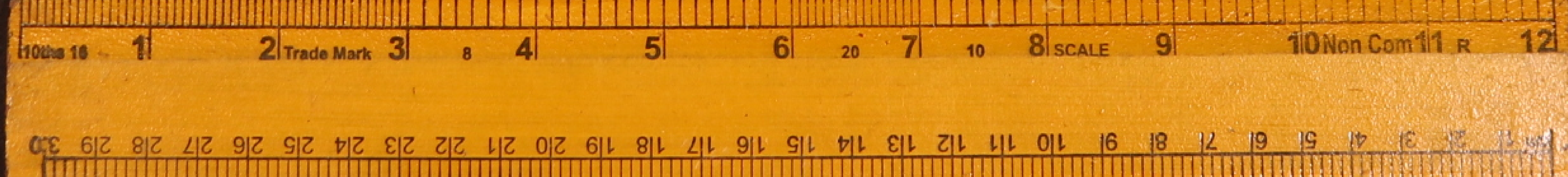

मु.
मु.भा.
प्र.टी.
३१

31

अमृतसिद्धिः नवचार्यंगुनकृताः स्पोका
र्यं आदित्यवारादिषु हस्तादिषु सार्केमृगादि
दावित्यादिप्रकारेणानेन सिद्धियोगागण
नया उत्पातमृत्युकाणसिद्धियोगाएवेभ
भवंति नात्यर्कि च सूर्यार्के मूललातरेष्ठ
[illegible]मिति मृत्यादीनामेसिद्धियोगाभिधा
नात् उक्तिश्च उचेत वालाणाशीघ्राव
वापार्यंतेयाक्तिः अथवा प्रवश्यवर्ज्यः
पतेउत्पातमृत्युःकाणाःसिद्धियोगेप्यभि
प्रशस्तनानेतदर्थेनेष्टाक्तिः नन्वतर्हि
देषाभेदेनपरिहारोवक्ष्यमाणानपपूर्व
णा [illegible] कार्यस्यावश्यकत्वेत्वनेसमी
चीनि [illegible]नतरामाभावपवादमहालिशिष्टकृ
मृत्युवर्गण्यः नत्फलमिति तेषांउत्पाते
मृत्युकाणसिद्धियोगानोफलरामतत्वे
[illegible]योगानमयादृशांनासतेयोगसत्वेपा
पञ्चकार्यंफलमपिताहृश्यमेवत्यर्थः
उक्तं च नारदेन योगाद्यंजाफवाद्लाष्टा
विंशतिसंज्ञकाइति अथदुष्टयोगानां
देशभेदेनपरिहारमवदष्टमाह कोयोगा
स्तिथिवारोत्थास्तिथिभोत्थाभवारजाः
हू णावंगखशेषु वर्ज्यास्त्रितयजाः स्मृताः

था तिथिवारोत्थाःक्रकचयोगा दुष्टयोगा क्र
कचादयः तिथिभोत्था अनन्तादयोदिती
यायास्थताद्यः भवारजा यायस्पेनाष्टवे
श्रेवमित्याद्यः तथा त्रितयजास्ति
थिवारनक्षत्रजाः वर्जयेत्सर्वकार्येषु ह
स्तार्के पंचमस्तिथौ इत्येवमाद्यास्ते
दुष्टयोगाः हूणवंगखशेषु हूणनवे
योगाशदेशोत्तवपारेशान्तवत्सोदिशिप्र
सिद्धस्ते वर्ज्याः अन्यदेशेषु निषिद्धा भा
वे तेनपर्यंतः सिद्धिमेव ३ च २ न तिथि
वारोद्भवानक्षत्रयोगाशुभावत्ससंभवा हूण
वंगखशेषु भागान्यदेशेभ्यान्यदेशेषु [illegible] शुभ
प्रदाः अत्रतिथिवारयावत्तद्[illegible]
यगुतेलवत्ता तत अमयुक्ता [illegible]
ज्ञेयाः अथ समस्तशुभकार्येषु वर्ज्यपदा
र्थानपाहेल निर्णीदिते नाह: सर्वस्मिं
धु
न्विपुपापयुक्तलवावर्यंपापानिग्रहीयं
पांचै कनवांशकेपरहणानः पूर्वं दिनानो
त्रियं उत्पाततारं तोग्रहाश्च शुभे तान्याते
द्य
अमुहूर्तदिनपापमासग्रहणं भिन्नमंदं जपु
भं
भे याहतुम [illegible] हेयंतित्सर्वे [illegible]न
शुभेकार्यपतानिवक्ष्यानिवेशिष्येनत्य

जपतिहरेत्यर्थः कानीत्यत आह विधुति
विधुसुतेड्यः पापाः क्षीणचंद्रस्सूर्यभौमशन
यः तेषामुदर्कमरीसूताकेतनयः पापाः
शुभेस्तेनयुतत इति वराहोक्तः राहुकेतु तथा
पि विदितश्च कार्यामुक्ते शेषीनोद्भकेसाराः
पापाज्ञस्तेषु तापरे शुभापापानमकेशुवि
स्वपमीलतदादिनानि विनियम्भिदूषणापि सूर्य
भौमशनिराहुकेतवः पापसंज्ञाखचराः स
पित्रेन्द्रः शुभोवृहस्पतिशुक्रसोमजाः सर्वा
कर्मसु हिसोमस्य विचारइति तत्र विष्णुतापा
पेन ब्रापादेवांगुरौ ननलनीलयमलग्न
नवांशोजुभ्रे शुभेः तेनापि माचेहोलग्न
सर्वेचग्रहाहितेन्द्रइति कश्यपोक्तेः श्रीपति
स्वसम्यक्सुदिवि शुभाशीतश्च भोविलग्नर
ति हे से नी रेत्ररुः पापेस्वलग्नगा
न्यास्ते सर्वशुभसर्वेशुभकर्ममसु शुची
कर्मस्वत्यत्केपाहल्लग्ने शुभमिति
गुरुत्रिनिबाद्धेवायेवारेहरिनार्थेचवद्धिः
शविग्रहातिपत्नानिदशाहेरशापश्चाद्भ्रप
लानिभ्जे भर्केचशीगोगेये स्वर्भः कालो
निवर्तन्तिमत्तानिशायोरिनस्त्रेयस्मात्
दशाहेरशापरत्नसापाडुज्यानिचपलानी

ति ग्रेष्याक्रनवांशाकेपापग्रहनवांशेन्य
केपापग्रहनवांशात्याज्य यदाहनारदः क्रूरा
ग्रहाणांचग्रहाणांशत्रालेननवांशकाः क्रूर
वांशाः क्रूलग्नयत्याज्यं सर्वगुणानितमिति
क्रूरैः क्रूरग्रहैर्भयाभयजनकाः ग्रेषानवां
शाश्चास्ताइत्यर्थः शुभग्रहणात् स्वर्गवीहिता
नोवर्ज्यास्त्याज्य ग्रहणातः सूर्यादिस्यग्रहणारिवा
न्त्युखमैदिवसस्यैरुयाज्ये यदाहगर्गः सं
द्रस्यैःपराग्रेशुञ्जग्रहयोग शुभमवेत् तमा
हमशुभेपक्ष्यान्तस्मतग्रहणेस्वलके तृप्ता
गोग्रहणे उपरागोग्रहोराहुग्रस्त्यातिलेवहस्
सिवेत्यमरः अथउत्पातग्रहणा [illegible] नास्प्र
उत्पातनामनभावतोवैपरीत्यं यदाहःसूत्रा
हः तेषामेकेपापेयक्तेतेरस्यव [illegible] शुभान्इति
तेचोत्पातास्त्रिविधादिव्याभूते [illegible] भौमा
स्थ तत्रदिव्याकेतनदिस्थतनरिक्षे [illegible]
दि भौमेयस्मिकेपाद्यपरीतरितीत्र [illegible] भौमे
चरस्थिरभवंति स्रोतिभिराहते [illegible] मन्केतनी
तिवेत्यनात्पायस्मिन्निरोत्रु [illegible] नभास्यो
रुप्रहान समास्त्यादितत्र यदा [illegible] राः
उत्पातग्रहाणाहर्षसमर्फ [illegible]
ति ग्रीहिस्त्रिविधोत्पाता ली का व [illegible]

मु॰
मु॰भा॰
प्र॰टी॰
२२
33

निशेत्रिविधोत्पाते सिंहिकासूनदर्शनो स
मराज्जेन रूवीनयाजो हाहारि मंगलमिति
प्रतिरेश्च कालव्यसादि हर्षितेकाली इति
नहीकाकारो व्याख्यातः अस्रावानितिश्च
हयस्वतान्यहानिर्यकर्मधारयसमासेनज्ञा
नः सातिभ्यप्र जितिसमासोनत्यादिक्रते
नक्तदिन इतिदिलापचरान्त्वान्याः पुंसी
ति ९ के गानवत्रतपवक्रुताः परेष्वपि विश्वा
हस्यहाविन्यारयः पृथागमनपवयेनेनथा
ग्रहनो ग्रहणानः ऊर्ध्वं समदिनानिन्यजाय
देग्रहणापाक्षेन सर्वग्रहणाविवलितेनतोऽस्
नतेत्रयोपिके यदारवसिष्टः सर्वग्रामेदि
नानिष्टो सर्वकार्येषु वर्जयेत् षड्दिनानि
त्रिभागानेत्र्यंग्रामेचत्वदिनम चत्वयोश
त्रिग्राम्याद्रुहोता चेदर्ययोः नारदोपि
निःशिधासमसमेचेत्याह पत्रस्थयद्यपि
त्रिभवृणनेश्रागारायपि सर्वग्रामेतसमा
द्याम्यर्यग्रामेदिनत्रयं त्रिहेकोगुणनोग्रामे
दिनमेकंविवर्जयेदिति अनेपावाकायो।
त्रिदगवावस्पादेशाभेदेनावगंतव्या ऊ
चिन्ना मान्यतोदिनसमकमत्के यदाहग्रा
मः सर्वंद्रपणेगोहोमस्तारोपान्नयाउभो

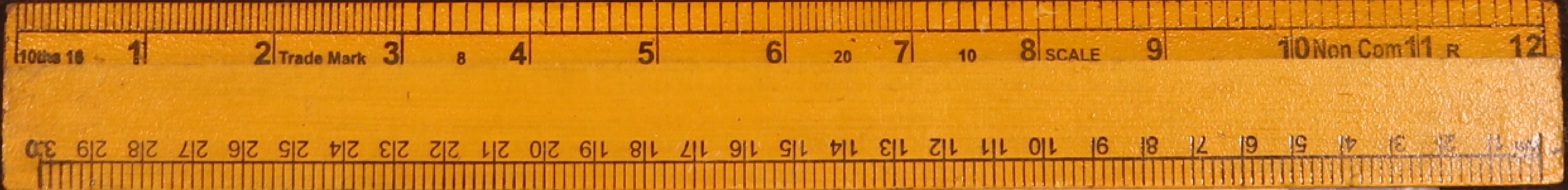
समग्रावेतयोर्ध्वं सर्वग्रामभनताग्रानमिति
पतरपि सर्वग्रामपरतयोपाज्ञेशोगेयथा
वाह्यपटलं चेद्रस्य सर्वग्रामेउभयतोदिनु
सप्तकेन्याज्ञामिमपके हसेचंद्रग्रहेत्याज्ञ
प्राकाश्याहिनसमकमिति उत्पातविशे
षेग्रहणे च बहूनदिनानि वर्ज्याण्याह य
ह ३ ः ग्रहेष्वेवेरोरवनिप्रकंपकेतू
द्गोल्कापतनादिदोष श्वेताद्दशापादानिव
दंतितदास्वयोरशाहानिवदंति केचिदिति
ग्रहेणानुकार्यस्यावृश्चपकद्विविधेधपार
हारउक्तान्याति निवयापचदि [illegible] तिन्दोस
द्दशिदिने गोत्र्मनकेपिक [illegible] ग्रहेला
चार्षसमस्तंपंच महतीदूषणातसाहाविति
श्रुयचग्रहणेयो निषेहानित्यर्थे मितिका
दिकन्या वासिनिकविशेषः यदार रुः
निमनेत्रिकेकयाजपदोमकर्णास्व ३
पाकर्मनिचेत्यस्तगेयहवरोतः येपुनरपि
ग्रहाग्रहणे यथाशुभदत्पानेचतुर्थीदिने
तत्र शुभकल्याणदंदतिलोकेभ्यः इति
शुभदायताहप्यायेउत्पानावसंतायोवेष
रक्तोरोगाउत्पातविशेषाः शुभाश्वकेत्
माहस्वेकत्पानेउष्टेहर्षितेदिवा [illegible] कसो

मु॰
भू॰ भा॰
प्र॰ टी॰
३५

34

विशेषानवगमादेकत्वप्रतीरेकेदिनेव्यज
मित्यर्थः अत्रहेतुः शुभत्वमुत्पातत्वा शु
भेदात्पातानाह अपिषड्ग्रहैते सौके वदा
ह वज्राशनिमहीकंपाः संध्यानिर्घातनि
स्वना परिवेषरजोधूमरक्ताकास्तमनोद
या द्रुमेभ्योभरसस्नेहमधुपुष्पफलोद्ग
मा गोपक्षिमदवृद्धिश्च शिवायमशुभायवे
ताराकाधानकलषं कपिलाकेंदुमंडल
म् अनग्निज्वलनास्फोटधूमरेणवानिला
ज्वाउत्ते रत्नपृथ्वीकरणसीसेनभत्तत्रवो
पमेसरिचोउसंशोधंहस्ताग्रीवीशुभंवदे
त् ... यथेवेषवियहकुविरोहस्रण
केपोडुमनेवेको ...संसनेदरणहिते नद्यू
दपानुसवसोत्रहूउतेरवलक्षणाः पौरणा
चादिमे...नावर्षासनभयावेदे दिव्य
भलगांधर्वविमानाद्भुतदर्शनम् ग्रहनक्ष
त्रताराणां दर्शनंचदिवाकरे गीतवादित्र
निर्घोषावर्नपर्वतसानवषु सस्यवृद्धिरपां
हानिरपायाःशारदिस्रताः शीतानिलत
षारत्वंलदर्ते मृगपक्षिणां रक्षोयक्षादि
सत्वानादर्शनेवागमानुषी दिशोधूमो
पकाराश्चसनभोवनपर्वताः उभैः स

यौदयेस्तचहेमंतोशोभनास्मृताः हिमपा
तानिलोत्पाताविरूपाद्भुतदर्शनं कृसांज
नाभमाकाशंतारोल्कापातपिंजरे चित्रग
भोद्भवः स्त्रीषुगोजाश्वमृगपक्षिषु पत्रांकुर
लतानांचविकाराशिशिरेशुभाः ऋतुस्वभा
वजोह्येषहृष्टः स्वतोशुभप्रदाः ऋतोरन्यत्रा
चोत्पातदृष्टोत्यंतसुदारुणाइति अथग्रहभि
न्नभयदेभौमादिभिपंचभिः भिन्नंसिद्धांतज्ञ
येत्पाडेदयागशामभेलाहृशंभेनचांत्रेत्पजन
याश्वहेयनेत्तत्रेभौमादिनिपंचग्रहैरुग्रम
धपतितेसहृश्पतेतनाज नत्रत्कृदयोगादेव
दोषस्तेनेगुहोपजातस्तदेशाधिकास्तुचना
व्यः सौम्यग्रहैश्चेदवसपर्वदोषः अत्रकेचि
त् यस्मिन्दिनेनक्षत्रेभौमादीनांग्रहजाते
तत्रचैवेन्त्याभिपाद्भुक्तत्र प्रमाणाभावा
त् नेष्टानानभक्तयावेदिवांतरितंभौमे
हेषिनेभत्ताज अयमर्थः भोगांतरितंयो
कत्पातयोग्रेहयुद्धवतोन्यसहृदर्शनस्त्रभा
वादिनेनक्षत्रभेद्दपाद्येपर्वनेक्षत्रयुद्धदर्शनं
षण्मासंकालाभनोदयंतसंयोगात्कृतिदिनी
याषण्मासमभिवाप्यदन्यत्समर्थः यत्रु
क्तांशोगेयविवाहादिपरेल तृदेवकेयुक्ता

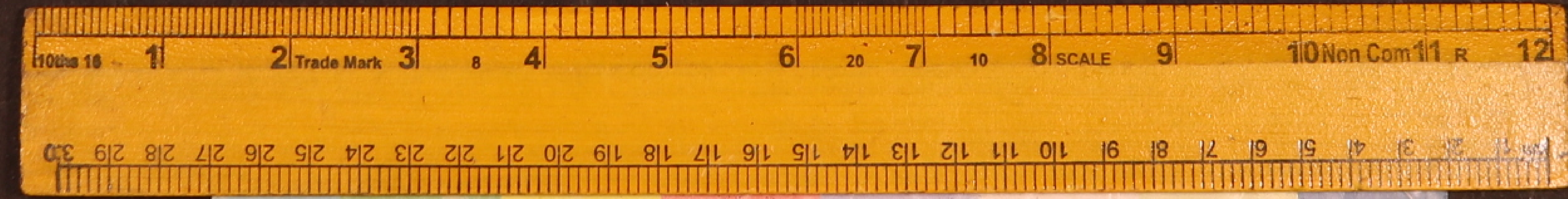
भौमेचतथैववेश्मगते यदभिन्नकेतुदृ
नमेत्यतेलमहोत्पातदुष्येयत यद्गाह्वसंदर्शो
नदुष्टमत्तथीतो शुभदेववि वादलग्ने श्रमा
शुभकेविरथीतनस्मिंविवाहशुद्धादिशुभेन
दैव नारेदापि यदग्रोत्पातभसाज्यमगले
शुभतत्रयमिति मंगलशुद्धवनयमितपत्र
श्रवाक्कश्तिप्रकृतिभावाः शुक्रसपि उत्पाते
पीडितेलक्षणाः षण्मासेप्रकृतिंयशः शङ्कु
नविभक्तयदलवक्रेरिपीडिते वलमार्थे
नशुद्धेतग्रहयुद्धगतेचभे नन्नत्रयहयो
ऽनयत्रक्रदोषसंचय तदिदंसर्वकार्येषु
शुभेषुपरिवर्जयेदिति ग्रहयुद्धभागाश्चता
रः मेदाउलेखाः सुशुविमर्दनेश्रपसव्योवे
ति यदाहवराहः ग्रासत्राकमेयोगात्रो
दौलेखाशुभदेना सवोगुदेवतः प्रकारप
दृष्टाविरोमनिमितकमिति उल्लखनाम
शुसिद्धौते उल्लेखाभ्वारकाध्यशोज्ञेदेभेदः
भक्तीर्तितं शुहसंशुविमर्दाख्यसयोगाप
सव्यरम श्रयाहतेपरसव्यसापहमेकात्र
चेन्तारिति ननुग्रहयुद्धादिकंसिद्धांतसि
द्धनलिरूद्रयतः कृतः सर्वाप्यपि विविधं
चकृतिमोकिनोलाहते - - - - - नतु

निमहतिस्तुर्मेद्दतिस्खलितः तस्मादेते
शशिजभगुजोक्षिप्तभोमेज्ञमंदामंदाक्रा
नारवशाशाथयाश्चोतियोतः क्रमेणानिभाक्र
रवौयोनेमहातेरावौपोभावेनावस्थितान
ग्रहाणांयुद्धसंभवएव लोकेहिमेमपर्वा
तनोशुसाशुद्धादिहरपते तत्कथमियमत्र
शास्त्रेग्रहयुद्धेकिंःसत्ये ग्रहयुक्तिःशुरा
संवाहएवदृदातिस्माविपुलितवरताथग्रहा
णाउपगूहपर्यातमार्गसंस्थानो शुक्रलाघ
विषयेसमतामिवसप्रोप्याताता नोग्रासन्न
क्रमेयोगाङ्केलेखोशुभदेनासोव्येः पुष्ट
वत्तरपकारपराशरायेमुनिभिहक्कमिति
तेनभवत्तिनोराज्ञेमेनयावाशुभाशुभफ
लसूचनार्थग्रहसमागमायुक्तिः ३ च
यसिद्धौते भावाभावाय लोकानांकल्पना
यप्रदर्शितः स्वमार्गगाः प्रयांत्येतेदूरमन्यो
न्यमाश्रिताइति ननुयुध्यत्ग्रहाणांविधिमशे
भवतितथाकृत्वाइहवसंयोजायमानाकि
ग्रहाशुषितिकिंपरेकिंपूर्वेकिंशुभयमिति
शुविशेषाणाभयमितिवयंव्रूमः यदुक्तवि
शागविवाहाद्यपटलेयस्मिन्नितिपुनाहहृयो
मेवसनातग्रहोकिंहृदयोस्ल्यागः षण्मास

मु.
शु·भा·
ग·टी·
३५
36

स्तनकस्यविकल्पविदिशेषः अथमपिनिर्णी
यस्तैवाभिधाय। पत्नीतरेणग्रहणादये
चदानन्तादिग्रहणेमपभंगो पत्तेद्विशुद्धभव
तिद्वितीयेपात्रिश्चेहशुद्धतिभोगापकान इ
त्वलमतिप्रसंगेन अथग्रामभेदेनकिया
त्मैख्याकशुमासेषुग्रहणायनन्तुश्चनिषेदेत
यायायत्वादिरिवस्तांशुनिषिद्धानिइवग्रेस्त्व
इसाह नेष्यदृत्तेमकलात्तपाद्याभेत।
मातके गुणेदुमासान एवंश्वरत्ताडमेया
शिवब्रह्माश्चेतस्तगेवाभृदिनेनरत्वाणं श्रद्ध
तेग्रहबहस्तेकमात्सपूणार्थचतद्यापिश्च
मेसति षसेवमासाद्रेष्यधायग्रहणभेम
वेश्रामेमासषकेश्चर्धश्रामेमासशये चतर्थे
शाग्रामेमरसमकल्पजेदिनषे: प र ह:
सर्वेयामेलयणमासांस्तीन्मासांश्चरत्नयेत्
यापादयस्तोपिमासमेकेविवर्जयेत
अथपूर्वमितिकुमारिमवर्तिना अत्रापि।
ग्रसेस्तयोगस्तास्तएवंविशुद्धादिनेनेभ्याश्र
याश्रुग्रतनातिदिवानिसमीचीमानितथा
ग्रस्तेअस्परितेग्रस्तेदृष्यापरस्ताप्रश्नाडिदि
नेनिःषोषमसमेचेति कश्यपोपि या।
स्ताद्येपरोदेवायग्रस्तास्तवीकश्यपीनेयाः

श्रुतिमार्गेयंस्मभयेतनरवएडी खवस्थावस
योरिति वसिष्टोपि ग्रस्तादयेचार्थमति
स्वमादेग्रस्तास्तमतिशुद्धमासषकेमिति
श्रतोस्वस्थग्रहणादिमज्ञोवापिग्रस्तादय।
ग्रस्तातनाभावात्सर्वपश्चाश्चात्तदिनानि
सर्वत्रविषयविवेकः अथसामनुंभः व
पवर्ज्यानिपवांगहषणादीनिवसंतिलि
ल्बकयान्नुश्भाह जन्मनक्षमासतिथियो
यतिपातभद्रावैधृतमासपितृदिनानिति
थिवृंद्धीक्षनादिमाथमङ्गलिकपर्व
र्थपातादिकंभवच्चघटिकात्रयमेवञ
म परिवार्यपंचपूवेलघडवांडतिगडेया
ल्याचातेनवनाख्यवर्ज्यः सर्वेशुभकर्मस्व
जन्मनक्षमासतिथियाप्रभृतयःपदार्थाः
सर्वेषुशुभकर्मसुवर्ज्याइतिद्वितीयश्लो
केनान्वयः नारदार्थानञ्जन्मतिथि
स्मिन्नेतेइजन्मभेवत्साज्जन्मतिथिः पवे
वर्ज्याः यदाहवसिष्टः सजन्ममासततिथि
थिलग्नेशुवैनाशकायान्तरोगाशुभे
नोदाहूमात्मभगरयाभिलाषीनैवाचये
भेदितथकरादिति अथजन्ममासा
मासतिथिनिषेधावाचगर्भस्येव यदाह

नारदः नजन्ममासे जन्मर्क्षे नजन्मदिव
सेपिवा आद्यगर्भसुतस्याथ दुहितुर्वाक
रग्रहः इति अन्येनाद्यगर्भव्यतिरिक्तक
न्यापुत्रादौ प्रवरस्य जन्मसमासति
थिशुभफलत्वमुक्तं भवति अत एवा
नन्तदैवज्ञः जन्मर्क्षे जन्ममासे वानाद्याया
मथजन्मनि जन्मलग्ने भवेद्धाद्यात्रा
भ्यापातिवल्लभा अथ जन्ममासलक्षणं
तोजगन्मोहने वृद्धगर्गः आरभ्य जन्म
दिवसं यावत्त्रिंशाद्दिनं भवेत् जन्ममास
विज्ञेयो गर्हितः सर्वकर्मसु इति अन्या
पि विशेषमाहुरेव जातदिने यस्यमेववसि
ष्टः प्रवेशगर्गः सितदिनेतथापिः तज्जन्म
र्क्षे किल भार्गुरिष्ट वृन्ते विवाहगमनेच
मेतीति वस्तुतस्तु यस्मिन्मासे जन्मासो वे
याशो जन्माख्यः सचाद्यमासे जन्ममासत
[illegible]तिथ्युक्तमतएवपाम: [illegible]
हृयते मासादितः समकीर्तितः अग्रीषा
मेस्थितेमध्ये समामोपितस्तमेक २
तिहासेनवचनात् अथवा ह्यतीद्वाद्य
आद्येयायकाद्गुन तिथिवर्षादिनिखिल
नेदमानेनवार्गितः इतिकश्यपोक्तेश्च अ

था त्रितिथिश्चाह वसिष्ठवाक्यस्यस्मादुक्तः
अत एव नारदसंहितायोरत्नमालादिग्रन्थे
षु च दिवसपदे तिथिपरं व्याख्येयं अन्यथा ज
न्मवारे प्रतिप्रसंगः स्यात् अथ व्यतिपाता
वर्ज्याः सप्तविंशति योगेषु व्यतिपातानामा
योगः सूत्रे हृदयेवं द्योगजन्मा सराद्यया
प्रसंख्याकेति चः उक्तं च वसिष्ठः सर्वेषु
तेषु व्यतिपातयोगाः सर्वे प्रतिष्ठाः परिघ
पूर्वमात्रमिति तथा भद्रा वर्ज्या सदा सम
मे करणे वर्ज्ये यदाह वसिष्ठः न कुर्यान्म
गले विष्टौ जीवितार्थी कदाचन अर्वञ्च
ज्ञात्वा तथा हि पंतत्सर्वं नाशः । भ्रंशोरिति
भद्राप्रवृत्तिरेगाविभागकल्पनं च विशेषतो
ग्रावह्यते तथा वेशतिः पूर्वलग्नपाल
स्थितिः सप्तविंशति संख्याको योगोनियः
अद्रः समतिपूर्वमुक्ता अथ मासनामैकरे
णोनामग्रहणमिति न्यायमवलम्ब्य भीमो
भीमसेन इत्यादिवद्भामा आमावस्या तिथ्या स
हैवदर्शपित्रकर्मचैकेनान्यहितोयशुभ
पौष्टिकाद्यं कृते तत्र शुभान्तमावास्याविः
नाशमायान्यचिरात् स्वगतामिति वसिष्ठो ।

ख॰
श्रु॰भा॰
श्र॰टी॰
३८
38

के अथपितृदिने मातापिता च पितरौ
श्रमांसियोत्येकशेषः पित्रा...नेमातापि
त्रोर्मरणदिने आह दिनमितियावत्तदपिति
थिर्दे यदाह पाराशरः महालयामकृ
त्तिकुंभनिपातेवैधृतिंचपरिवार्य कांति
समजनस्य सङ्क्रान्तिस्तयादिने पित्रोरिति अ
थ तिथिक्षयेद्वयं वर्ज्यं तयस्य अद्दिरे हिस्थ
त्वयदेतिथ तयोदेतिथिक्षयदेतिथिद
यस्तिथिवृद्धिः स्पृतेवर्ज्यः अनेयाप्रसिद्धत्वा
त्वलक्षणेनोक्तं तत्रतिथिक्षयलक्षणं यत्र
यावारस्तिथिद्वयंतेस्पृशन्तीयतिथीः
केचिद्यादिमागामपिस्पृशतितत्रवारेमध्य
मातिथिस्तिथिक्षयसंज्ञ यथानवमीदशे
घटिकाद्वयं अनंदशमीवरोबद्धपंचाशद
घटिकाः ५८ एकादश्याश्चघटिकाश्चतस्र
श्चैवविवारेणसहस्पृष्ठमितिदशमीतिथि
श्चक्षयसंज्ञिता अवसमंसेतेनापिचार्गः अथ
तिथिवृद्धलक्षणं अत्रयातिथिवारत्रयं
तंस्पृशन्तीयवारस्यमेकंविश्रागमेस्पृतिन
वधातिथिस्तिथिवृद्धसंज्ञ यदाहवसिष्ठः
स्पृशन्त्येतिथयोवारेयकस्मिन्नवसातिथि

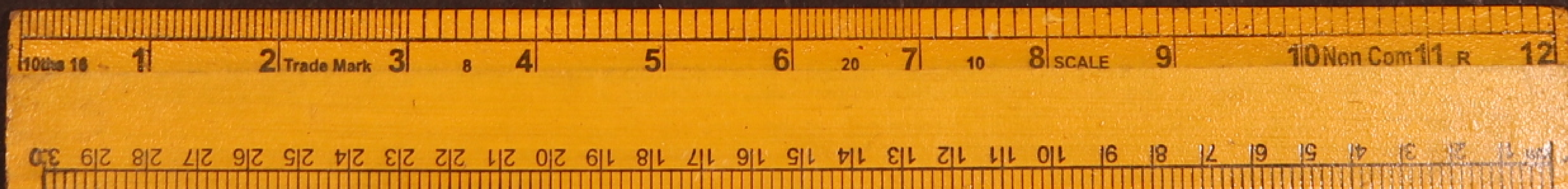
श॰

तिथिवारत्रयंचैकविदुस्पृकदेतिनिंदिते
कृतेयन्मेउत्तेतत्रउसगावसेदिने भस्मी
भवतितत्सर्वमग्नौसम्यग्घृतमिति वि
त्युस्पृगित्यपिचैत्याहुः यथात्ततीयावौ
श्रष्टपंचशातघटिका ततस्त्वतुर्थीसोमेव
ष्टिघटिका ९ ततोभौमवासरेचतुर्थ्याघ
टिकाद्वयं ३ अतः चतुर्थीवारत्रयस्पर्शे
तिथिवृद्धिसंज्ञः हेतितिदिनेमस्यत्रसेव
त्वार्थः यत्तेदृदे द्विवचनेइतिप्रागदर्शि
तिप्रगदस्यसंज्ञयासंधभावप्रसक्ते अथ
शुभकृत्यावश्यभकृत्वेतिथिस्तुतिथिद्व
द्वेःपरिहारमहापोषपवारात्ययवसिष्ठः
श्रवसोत्यातिथयोयकेईगावश्यजिताः दे
तिथ उत्पापदंयेअत्तेदेवास्पिंडार्थिकेयथा
विदुस्पृगाद्भुयंदेषसोमकेदगताः सदाः
हंतिवदस्यापदंयं श्रद्धानशायनश्रुतमिति
अथस्तनादिमामाहदयमायिकमासेषु
त्रैणी अमेकोतिमासोपिमासः स्फुतात्सा
द्विसक्रांतिमासः तयाव्याकूरावितर
तिद्वयोरपित्वक्षणम् सिद्धान्तशिरोमणि
वभिहिते गृहपूरस्पिसक्रांतिप्रकरणस्य
सामधकसक्रांतिविदीनउक्तोमासोधिमा

मु॰
मु॰भा॰
प्र॰टी॰
३५
39

सः तयमासकस्य द्विसंक्रमस्तिवा
दिति यतस्तुतत्रैवसम्यग्व्याख्यास्तिते उक्तं
चैवसिद्धसंहितायां यस्मिन्शशीस्यान्नार
वीगोकापरेदर्शे उल्लेख्यो भवन्ति भवतिभा
नोः संक्रांतिसाधिमासस्यात् आद्यंतदेशे
योर्मध्येभानरेवंतयोयदा संक्रांतिद्वितयं
स्याच्चन्द्रनमासः सउच्यते मासप्रदाना
त्वालेमवकमेमकौलिलेकमनकार्य
मवे यत्नोपवासव्रततीर्थयात्राविवाह
कर्मादि विनाशमेतीति अथकुलिकावा
रसंवेधेमहूर्तदोषावर्ज्यः तथाप्रहरार्धे
वारेसंवेधेनार्धयामावर्ज्यः यदाहवसिष्ठः
निपनेग्रहरार्धेननिःस्वतेयमकेष्ठके कु
लिकेसर्वनाशः स्याद्दानावेतेनदोषदा
इति कुलिका दोषाः अथकल्पेवव्यति
अथपातो महापातो महागणितमाधोवा
तीपातनामैको वैधृतिनामकश्चवर्ज्यः
यदाहनारदः यस्मिन्नहिमहापातस्तद्दिने
वर्जयेच्छुभाः अपिसर्वगुणोपीतेरयस्या
मरणप्रदइति कथापापिमहावैधृतिपा
ताभ्यांहष्टेतलयमलनमम राजावहंतव
कर्षयउक्तमेपरितजदृति पातावतीपा

तः महाशब्दप्रयोके अभिसंबध्यते म
हावैधृतिमहाव्यतीपातः स्वातामिति म
र्थः महापातोनामवैकांतिसाम्यतद
नयनंतुगणितग्रंथेभ्यः सूर्यसिद्धांता
भ्योज्ञेयं ततोमहापातकालनिर्णय
ततकालस्यातिसूक्ष्मत्वात्कालिकोलम
गलकृत्यनिषिद्धमित्याशंक्यमहापात
स्थितिकालात्यनमप्यत्रैवतत्र्यथा
जनेसूर्यसिद्धांते आद्यंतकालयोर्मध्ये
कालोज्ञेयोतिदारुणः प्रज्वलज्ज्वलना
कारः सर्वकर्मसुगर्हितः स्नानदानज
पश्राद्धव्रतहोमादिकर्मसु प्राप्यतेसुम
तेयस्तत्कालज्ञानतस्तथेति आद्यंत
कालोस्पर्शमाद्यस्थितिरूपो शिरोन
सिरोसूक्ष्मत्वमुक्तं पातस्थितिकालोप
तलयमकमनप्रस्तेनेसैनानसमपदे
मदानादिकमशेषेतिस्वल्पसूक्ष्ममिति
यत्तद्वसिष्ठेनोक्तं महापातोवैधृतिश्च
पराक्रमसलिटा तस्मादिवसयेत्याज्य
मध्यस्थापराभियमिति वराहस्तापि
सूर्यासमासके यथापनस्यतिव्यति
पातयोगोमस्तरस्थाति तनितादपिसे

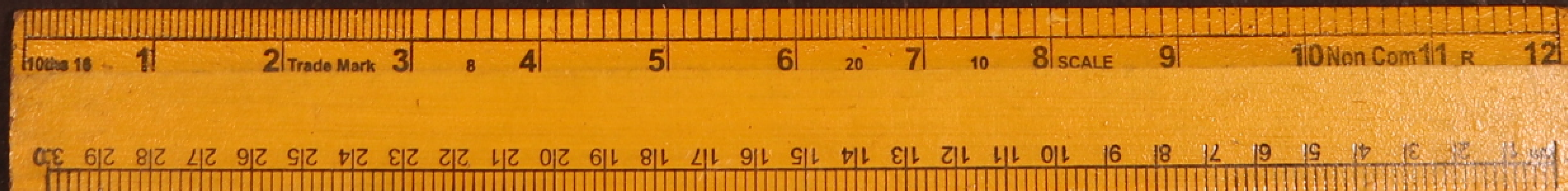

मु॰
शु॰ मा॰
प्र॰ टी॰
५०

50

मानः संतापशोकगदंविघ्नभयान्मृती
तत्स्माद्दिनद्वयमपि प्रजाह्लीनवेहाति
ति तदेतद्वचनद्वयस्यापि महापातोपर्य्ये
गणिताशक्या कदा महापातः स्यादिति
स्थूलमहापातस्थितिकालज्ञानाद्दिवा
वाहप्रकरणे पंचास्यामावितिवक्ष्यमाण
रीत्या महापातसंभवतापरयापाताद्दिवा
संनिर्णयेत्पूर्वापरवर्तमानदिनात्याग
परमितिप्रतिभाति यस्मिंदिने महाप
रमदिने वर्जयेत्कुंभेइति नारदवाक्यम
प्येवमेवोपपाद्यं यदा तु महापातस्य
स्थिति सूक्ष्मकालज्ञानं स्यात्तदा स्थूल
स्य त्याज्यत्व इत्यादिनाथेन सप्तपातमध्य
कालोविवाहादि मंगलकृत्येषु त्याज्या।
न्यत्र गणितग्रंथेषु पातस्थितिकालान
यत्स्यादेव यत्र प्रसंगइतिनिष्कर्षः। वि
ष्कंभेतिविष्कंभवज्रयोगयोः प्रथमा
तिक्रमेकारणाभावादादिसंख्यादिकंत्रिय
मेववर्ज्यं तथापरिघस्यापरिघस्यैवयोगा।
स्यैवहदिकानामाद्यं ग्रंथस्याजेय सूलेप
चादिमाश्लेषवर्ज्यंगंडइतिगंडेयोगयोगा।
दिमाघट्टास्योवर्ज्यः व्याघातयोगेनवादि

मानाडूयोवर्ज्यः यदास्मृतिपतिः परिघाघ
चार्यंतिस्वल्पयोगेप्रथमेमवज्रेव्याघातसं
ज्ञेनवपंचस्थले गण्डेतिगंडेवषडेवना।
शूलेमेशुकार्येषुविवर्जनेया नतस्मवज्रेप
देकस्यविशेषणंप्रथमयोगस्यव्याघात
योगस्यचाभिन्नाभिन्नत्वदिकानिरेयाङुम।
योलावहिशेषणमस्तुकं अत्रयमः प्रथमं
मेवविशेषणंवज्रयोगसहितेप्रथमेया।
गोविष्कंभयोगोनिखालाङुवज्ररसाद्यः
किमत्रप्रमाणमितिचेद्वचनं कश्यपादि
ज्ञोक्तस्मरणात् यदाहकश्यपः विष्कंभ
वज्रयोर्निखाषडगण्यानिगंडयोः व्याघा
तेनव स्थलेतपंचनाज्ञस्तगर्हिताइति नृप
श्रोपयवसेवाह यवनेनविष्कंभादिहेटीत्रय
वनवकेव्याघातेवज्रेव्याघातमितिवहूनादेश
ः प्रमाणानाभवतिएवंचविष्कंभादिदि
नारीः शुभकृतिशुचगण्डयोः पूर्वस्थले ।
व्याघातेवुत्रकेकाइतिगणाशज्यानिविष्टु
किरपिविता अयपत्तरेभनियोगनवपक
लेमतिनानिरवस्त्रत्वरीध्याहस्नरूपभाद
वेदांगशानवाकेरुपतरेभतिरोपनजेत
वहेकमनुतनाच्याघारनाडीपराः शुभाः ।

मु॰
मु॰भा॰
प्र॰टी॰
५८
41

चतुर्थी षष्ठी अष्टमी नवमी द्वादशी चतुर्द
शीएताः पक्षरंध्रसंज्ञास्तिथयो ज्ञेयाः आ
स्वशुभकृत्याय अपक्वे सति क्रमाद्दिमः
मन्वेकवसुतत्त्वाशाशरनाडीस्त्यजेत् यथा
चतुर्थ्यामादिवसाष्टघटिकाषष्ठ्यां तव
अष्टम्यां चतुर्दश नवम्यां पंचविंशतिद्वाद
श्यां दशचतुर्दश्यां पंचघटिकास्त्याज्या इत्य
र्थः अथ पराशरविविष्टानाडयः कृत्ये शुभस्व
भावे याप्यराहदोषविनिर्मुक्ता एवेस्त्रिसः
चतुर्दशी चतुर्थी च अष्टमी नवमी तथा ष
ष्ठी च द्वादशी चैव पक्षच्छिद्राह्वयाइमे क्रमा
देताः स्वतिथौ शुभे जेनीयः स्युर्नाडिशिकाः
भूताष्टमनवतत्त्वाकदशशेषास्तुशोभनादौ
पनाडीशुभकृत्ये मशुभं एवं विनयपति विवा
हे विषये नाडी ``` ज्यस्याच्छायेनायते सीम
न्ते गर्भेनाशस्यात्त्वनिशायाविशेषतः कि
मत्रबहुनोक्तेन हृतं कर्मविनश्यति कश्य
पस्तु सर्वेषां थावेण नरे शेणवघटिकास्त्या
ज्याइत्याह अष्टमी द्वादशी षष्ठ्यपक्षरंध्रस्त
तास्तथ मेघलेसर्वदा त्याज्यान्तेदिरश्य
नाडिकाः एतस्यैर्वितिथिवारनक्षत्रयोग
करणानक्षत्रस्य पंचांगस्य शुद्धिः पंचांगरहि

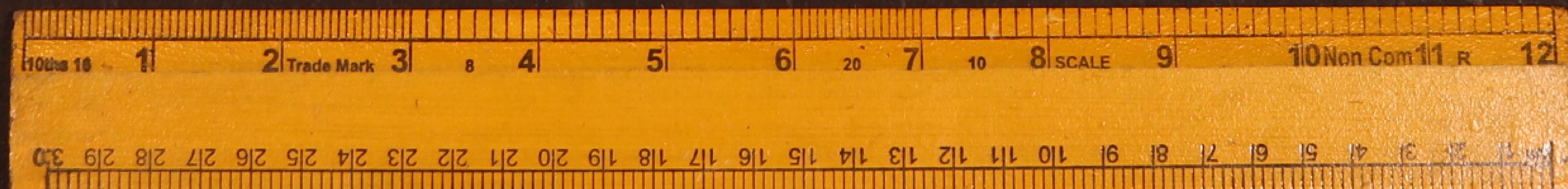
त्यर्केनारदेन तिथिवारनक्षत्रयोगानां करणा
णस्य मेलस्य भे पंचांगमस्य शुद्धिस्यात्पंचा
गशुद्धिरहिता यस्मिन्पंचांगदोषोस्ति न
स्मिन्ग्रन्थेनिषेकमिति अथ कुलिककाल
वेला यमघंटकंटकदोषानाह भास्कर कुलि
कः कालवेला च यमघंटाश्च कंटकाः ना
रदिन्नक्रमान्नदेवतेनीवृकंजनत्तएः वारा
तेवृसानवारान्तरेशानेसूरगणितेसति
यो को भवेत्तस्मिन्दिनेगुणितो योकः तस्मिंत्वः
परे त मुहूर्तः कुलिको भवति एवं कमान्त
वारा द्रुपेजवे कुंजे गणिते सति योकः स
द्दिगुणस्त्वर्दशजातमतुस्तत्संख्याकः शुभ
मुहूर्तः कुलिकसंज्ञो रविवारे भवति एवं
चावष्टमो मुहूर्तः कालवेला तथा रवौ द
शमो मुहूर्तो यमघंटः तथा रवौ षष्ठो मु
हूर्तः कंटकसंज्ञस्तत्र्यर्थः एवं सोमवारा
दावपि कुलिककालवेलाच यमघंटकं
टकाः स्युरित्यर्थः यत्राह कश्यपः शैला
म्बुवेदः ७ ५ ४ साकर्काद्रिःनगा ६ ४ ७
पंचाग्निबाहवः ५ ३ २ वेदतत्त्वाणा ४
२ ५ लोकेकेभा ३ १ ८ रसगिरिवह
यः २ ७ ७ चंद्रतर्काः १ ६ ६ कुलिकय

मु॰
चू॰भा॰
प्र॰टी॰
४

42

मघंटदोषामकः प्रहरार्धप्रमाणकालेस्त
दार्धस्याजे ३ व व म हरिद्युहर्तिनिषि
गजोशः सेदिनेषादिकानांभवति रुहमी
मत्ताकिकालक्रमेण प्रभवतियमघंटःक
टकःकालवेलाकुलिकइति विरुद्धसंज्ञा
र्धविषिद्धगजोशार्धप्रहरः एतेमहूर्ते दोषः
दिनयोषार्धप्रावेनतेया गजाशास्त्रकाल
सार्धनिषिद्धमितेकेदोषफलमाह वसि
ष्ठः निधनप्रहरार्धसनिस्तेयमघंटके
कुलिकसर्वनाशः स्याद्दारावेनानेदोषदः
कंटककालवेलयारर्थनाश्चफलेनाक
राजावेनेनदोषदाश्यस्यार्थवारतत्वकेपो
त्तपक्षिनीगंधश्वपतिवारदोषास्यायासि
सत्नामवेतः श्रेष्ठेसमासाध्याविलासिनी
वोकदाच्चवाणाश्वनिष्फलास्युः तथाव
नवारदोषाप्रभवेतिवश्रोदेवज्ञरैन्यज्यदिवा
कृतणाहिवाशपाककर्कतास्मसनानोसर्वेद
नियोग्रपवारदोषश्चिज्ञातिनिर्धेहरुडुक्लिः
संवाह्रुती यथाशुभकन्यावशाकनवेदेशोभेद
न्यमघंटकादिदोषपरिहारमाह गर्गः वि
धोभोत्तरकुलेनपावदानरित्ताचले यम
घंटकदोषाख्रिनार्धदेशेशविद्यते मस्याम

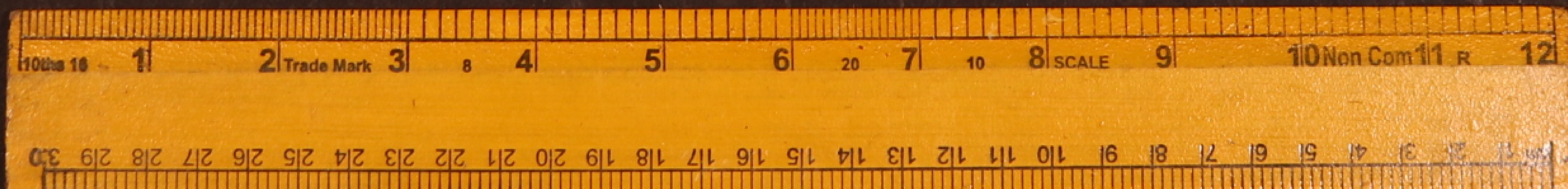
सगांधांघ्रुयमघंटदोषकृत कश्मीरे।
कुलिकंदंष्ट्रयामस्त्तसर्वेतरत्र अथम
ध्यादिवारेशुभाषाणांसत्व एवेदोषज्ञानार्थं
मुहूर्तादिनामकालमुहूर्तदोषाधाराईल।
विकीडितवसंततिलकाभ्यामाह सर्वेषु
हस्तनागदिग्मनुसिताच शाखिपट्टकेजरा
केकीविश्वभरेदः द्विति हनेद्वाग्नगतिका
दिशः सोमेच्याद्विगजाकोदिग्मनुसिताजी
वेदिपञ्चास्तकाः शाक्रास्याग्निसिधियःका
लाख्यभरगुजीवेरेश्वतकेश्वहाः दिग्भास्का
सवमितास्युराप्रिदिनान्तानारिदेशाभव
दिकरवामसितास्यातुष्टसणकुलिककंट
ककालवेलाःसस्यार्धयाममयमघंटगताः
कलांशाः इतिवासरेषष्टसप्तमाष्टमदशा
मचतर्दशासेवयामुहूर्तानिंद्या उपेहिचत
रष्टनवरश्चेचतर्दशासेस्यामुहूर्तानिंद्याः
शनौ ये कादिवसदेशाकारशादारशासेवा
दशासेलयकामुहूर्तानिंद्याः पञ्चमरसैश
केषुविडश्वताणोडमुहूर्तैज्ञेयाः कुशवि
कलविकलिककंटककालवेलास्युःकेषु
विरर्धयाममघंटास्युः तत्प्रमाणमाह क
लोशाइतिकलांशाः षोडशांशाः दिनस्यवि

मु·
प्र·भा·
पु·टी·
५८
43

दोषः यस्मिंदिने कुलिकादि तिज्ञस्मादिने यदि
न्मानं तत्क्षो उशाभितस्याज्यं यमघंटदीपलान्म
केतन्मुहूर्तं परीमाणे तेषु मुहूर्तेषु यथा से
भवेदुर्मुहूर्तं दोषो दोषाज्ञातव्याः तथा हि र
वौ चतुर्दशः सप्तमो मुहूर्तो ऽर्धमुहूर्तः कुलिक
स्य षष्ठकंटकसंज्ञः सप्तमाष्टमावर्धयामा
सावेव तत्राष्टमः कालवेलाः रव्यादुदशमि
यमघंटस्थाः पंचमासमवारादिषु पिबोद्ध
व्यं तत्र कुलिककंटककालवेलायमघंट
ज्ञाने पूर्णाश्लोकमप्यपि दुर्मुहूर्तार्धयामा
निवारा प्रकरणे स्वावरे मत्यादिना वक्ष्यति
दुर्मुहूर्तं कुलिकादिवाचनिकं सार्थं स्पष्
टं वक्ष्यते त्यादि लेखप्रकरणाभियानोत्सवे
परत्ता प्रवर्ग्यश्लोकप्रकाराभिधानसमुच्चये पु
तिभाति देवैर्ये दुर्मुहूर्तार्थमभिधाने तथैव
हि ग्रेषीशुभमुहूर्ते कुलिककंटककालवेला
र्धयामयमघंटानीश्लोकप्रकेनाभिधानार्थ
त्वात गम्यार्थता चेति गौरवे अत्र न सर्वम
पर्यंथा ह्यतः मेतिष श्लोकहेयन्यव्याख्या
नापेक्षमपिधानमितिलाघवमिति इत्थं
तरशोनहारासंवृत्तलाघवकरणास्त्वनार्थे
शिष्टपामत्रमत्र ग्रेषपरत्ना च्याति निषार्थे

चतुर्गतकि: अथ विवाहादिशुभकृत्येषु हो
लिकानिषेधमत्र भाह विपाशेरावती
तीरिशतद्याश्च त्रिपुष्करे विवाहादि शुभे नेष्टे
लिकाप्राग्दिनाष्टकं विपाशानदी इरावती
देशोभूतयाचैनेनयोपश्चिमदेशप्रसिद्धे एत
योर्नद्योस्तीरेवर्तिदेशेषु तथा शतद्रूनदीसा
पितद्देवप्रसिद्धानसाभूपतीरवर्तिदेशेषु त
था त्रिपुष्करारण्यदेशे च होलिकाफाल्गु
णपौर्णिमास्यामष्टिराह तस्याः प्रागदि
नाष्टकं विवाहस्यादि शुभकृत्येषु निषिद्ध
मित्यर्थः अत्र च ताव होलिकाष्टकनिषेधः
स्त्रीत्रिवाथेशुक्लाष्टमी समारभ्य फाल्गुणस्य
दिनाष्टकं पूर्णिमावधिकं स्यात्रो होलाष्ट
कमिदं शुभोद्रमस्यापवादोपि तत्रैव शतद्रूभ्य
विपाशायां ऐरावत्यां त्रिपुष्करे होलाष्टकं
विवाहादौ त्याज्यमन्यत्र शोभनमिति अथ
स्यान्तप्रभृतीनोपरिहारमत्र भाह स्यज
कर्कचरणपादीनि दोशान्तशुभान् गुः के
चित्याभाव र वाने पादायामे वर्निदिनो स्पष्ट
वोसन यो गारिश्यानेरादि विशासिंधातिदा
मादर्केस्यादिनामायुक्ताः ककवः षष्ठेरा
तिथिसंदारिलोमामित्युक्ताः दग्धयोगा

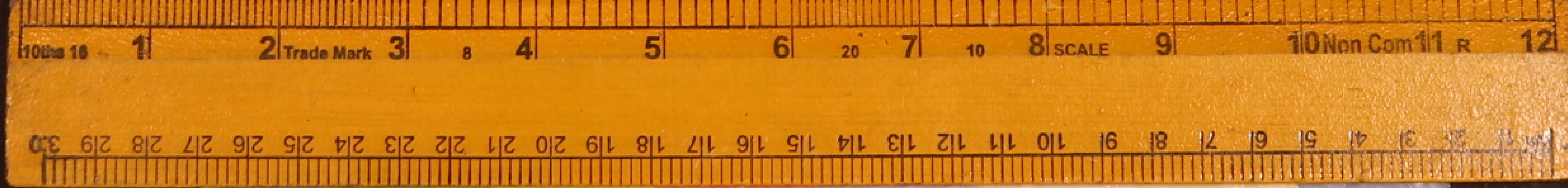
स्र्येषपंचाष्टत्रिरसाष्टवेदा२स्वका आदि
शाष्टेनविषयोभाङ्गनाशनेयामास्वगरहेते
चेदेशास्तसमेचीनेसतिसमेचीनलंगाचम
कर्णोवद्यते स्वलुककचरग्पादीशुभा
नानिष्टफलसपापाशुभफलदानजगुरुः
शुः यदाहराजमार्तंडः कुकचास्ततयोर्ग
त्योदिनेदग्धनक्षेवववेदशुभेनयायोतिह
स्तावत्रहस्तार्व अथैःकेचिदाचार्याःयोर्स
ङ्गेप्रदवोज्ञसस्वलुककचरग्पादीनशुभा
नगुः तथाचदीपिकाटीकायां राजमार्तं
डः इत्यातेयमज्ञेटेवकाणचक्रकोवेतया
तियोदग्धवकालेवशायान्नान्यरतःशुभमि
ति अथायेआचार्येमिस्वक्रकचरग्पादीया
त्रायोमवतिदिताग्रुः विवाहादीनितत्प्रति
षेवाभावादस्वशेषकार्याणि य रु लः वी
तत्तिथिपोगशुयात्रामेवविवर्जयेत विवा
हादीनिकुर्वीतगर्गादीनिमिदेवचः वास्त
[illegible]योगशुनिषेधितिशेषः अथप्रजनप
पवादेमनेगप्रयोतनाह अपोगसपाणीपि
चेत्पालदानीसेयागपनिरुसेषसिद्धितेनलि
परेलग्नशुद्ध्याकुयोगादिनाशादिनाऽर्थानरवि
शिष्टेवचमात्लन यत्तसिद्धियोगसयोगफ

लेनिहन्यासिद्धिकार्यसिद्धिकलोमिनिष्या
दयति यदाहराजमार्तंडः अयोगाःसि
द्धियोगश्चद्वावेतौभवतो यदि अयोगास्त
त्रनेतत्रसिद्धिःयोगप्रवर्तते अनाश्चहेमर
त्रात्तोयोगाः सर्वोपिशुभाश्चलीलया
नियतनेभवतिपुनर्नारिहशोको वेदतिश्रुति
हस्तिपाते यत्तदीपिकावचने यदि विष्टि
व्यतीपातोदिनेवाप्यशुभंभवेत् हन्यतेरु
भेयागेनभास्करेणतमोयथेति तेनाशुभ
योगस्यातिप्राबल्यस्तुनार्थेनलभयायती
पातादिदोषापवादकेनेत्रमस्ताद्योगात्
रेषकवाककालावलात अथपर्यआचार्य
लग्नशुद्धासमीचीनलग्नबलेनकुयोगानां
नाशोभवतीतिशेषः यदाहसपवपचलग्न
विनाकर्मक्रियानेशुभसंजके तेउदयास
योगानोशुभंभेनायतेफलं अथवपणक
भक्तनेकालानरपनीत्तायोगिनाथापि
हारमाह विशिष्टपूर्वविशिष्टेभवतिनस्यवेतन
दितीपातादिकेदिनाटोत्तरंमध्याह्नात्पर
तःशुभमिति तेनोवोकत्वात् अथभद्रावि
षिठेतिपर्वसुकेतत्रदषनामभ्रानावाततिषि
ढकालेमालिनीकृत्स्नमाह २२ पुच्छेष्टवी

सू.
शु.भा.
प्र.टी.
४५
45

र्धे शर्मीपंचदशेषांभेइकादशेषांचतुर्थांश
पर्यायं कर्मस्वांतार्थंस्यात्तृतीयादशम्यांपू
र्वेभागेसप्तमीशेभवतियोः शुक्लपक्षेतत्र
श्चम्यापूर्णिमायोश्चपूर्वार्धेभद्राभवतिषा
कादशेषांचतुर्थ्यांचान्तरार्धेभद्रा अथकृ
ष्णेकृष्णपक्षेतृतीयायांदशम्यांचान्त्यार्धे
भद्रार्धेभद्रास्यात् सप्तम्यांशेभवतिप्यांचतु
र्दशेषांचपूर्वेभागेपूर्वार्धेभद्रास्यात् पूर्व
इतिपूर्वादितोनवभ्योक्यातिस्मिन्नभव
पक्षेवातिस्मिन्नभावपक्षेरूपे शुक्लम्याः
दीनातिथीनांगतभाग्यचतुष्कापापार्धे
भद्राप्रमाणमितियावत् तिथ्यर्गतेवोक
लदेनमात्रेकरणभवेदितिवापदवक्ताः
तिथिऊर्ध्वभागेसवैषाकरणानांपृथक्लाये
दितिमर्यसिद्धांतेनोक्तम् उक्तंचदीपिका
यां तृतीयादशम्यांपौषतत्वाचम्याः पूर्वेनः
कृष्णेविष्टिःसितेतत्पूर्वार्धेभगवतोगो
कृष्णेतृतीयापादुविसप्तमाच्याद्दषव
दशम्यास्वतारार्धेनचतुर्दशशमादितः विसि
ष्टोवायंमहोरात्रावाकथितेताश्रमाहितः
टत्तोदोह्हानसक्तभेकाडांसीत्विनयपनीति
पूर्वशीलिपूर्णिमायांचपूर्वार्धेभद्राभवति

एकादश्यांचतुर्थ्यांचेन्त्यार्धेभद्रा अथ
कृष्णपक्षे

मे·
ग्र·भं·
प्र·टी·
५८

46

वासरे विष्टिर्तिथिपरार्धजाश्चभाकरीत
रौद्रष्टकीर्धजा १२ वक्तव्योरितिषष्ठीनोक्त
मतः पंचादिप्रकदरेषु शरा पंचनाडः प्र
दिमा विष्टिर्नद्यायाप्रथमसुखेयुघाचतर्थः
पंचमप्रहरस्याद्यादिमला पंचघट्योभद्रामुः
खे एवं सप्तम्या द्वितीयप्रहरे एकादश्याः स
प्तमप्रहरे पौर्णिमास्यां तृतीयप्रहरे तृती
यायां प्रथमप्रहरे सप्तम्यां तृतीयप्रहरे दश
म्यां षष्ठप्रहरे चतुर्दश्या प्रथमप्रहरे भद्रा
मुखमित्यर्थः तदुक्तं प्राक्तत्र प्रभृतिमुखे भवि
त्यर्थः प्रथमपञ्चत्वथांतिथिषष्ठीनोक्तमेण
गजादिग्रहं च मुक्तेन मुक्ते भवसप्तादिम्योयः
रितियत तद्वर्षं पुच्छे पुच्छे ते येन लभक
रे समस्तं कामे पुनत्यर्थः यथा चतुर्थ्यां अष्ट
मप्रहरस्यांते घटीत्रयं भद्रापुच्छं एवं सप्तम्यां

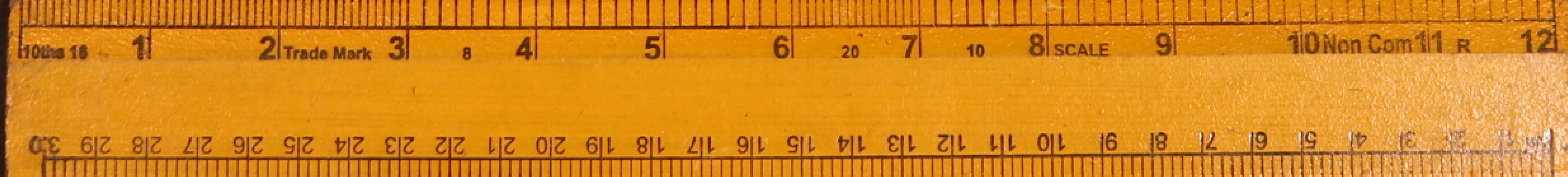
प्रथमप्रहरस्य प्रकारपां षष्ठप्रहरस्य पौर्णि
मायां तृतीयप्रहरस्यान्ते तृतीयायाः सप्तमप्रह
रस्य सप्तम्याः द्वितीयप्रहरस्य दशम्याः पंच
मप्रहरस्य चतुर्दश्याः अष्टमप्रहरस्यांते घटी।
त्रयं भद्रापुच्छमित्यर्थः यदाह गुरुः भूतद
श्म्यष्टवीषु पंचकनरूपकाः यामेष्टेषु
तमादास्यं भवेत्तिथिर्यद्विष्टिरिति यवासर
सप्तमे दयाम्याम सप्तम्यां प्रथमघटिकाप
चकरूपरे हरिद्रुः सप्तम्यादिदशावृद्धिको
तेत्रिघटिके तृतीयां राकायो सप्तमघटि
काभ्यः परमवेष्टभंविष्टिः पुच्छे शिवतिथिच
यौ सवि स्मरेति हरिद्रुरेकारशीराकाप्ति
मानवभद्रारेवतीत्यभिधीयते तस्याः पुच्छं कथ
नानपत्तमिहिरे श्यानेदेवताचकथं प्रथम
येतमर्दति सप्तदशोरेवीषु पराजिते पुरु
हस्तामालामालाकनेत्रालाकिनपावीवोट
वीभद्रासेसमुखः पुच्छे दिसप्तामसनीरे
त्यानवान तदुक्तं श्रीपतिना देवेदैसमरे
मरेषु विजितेयोषु कुंभाद्रहश्यावत्ताका यो।
किलनिर्गतालालरमताचोलातलिनीचेवि।
यात विष्टिसमभजामरवोरगालिकाता
मोरवीप्रतयारेत्यमीमदितेसवैसकरणा

सू·
ग्र·भा·
ग्र·टी·
५७
47

प्रोतेनि शुक्लामदैवि करणान्याह गोः व
वबवालवकौलवतैतिलगर वणि
जविष्टिसंज्ञकरणानि चरानि वसिष्ट
भद्राप्रतेकस्य चतुर्दशपा शकुनिर्द्वौ भागौ या
भवेदमावास्यायां किंस्तुघ्नं प्रतिपदले प्र
तिथिपूर्वभागाः करणानि स्थिरकः प्रतिपत
पूर्वे स्थिरकरणं किंस्तुघ्नं ततो ववकरणं
प्रतिपद्द्वितीयापूर्वे बालवकौलवकरणे द्वि
तीयापरे तृतीयापूर्वे योः तैतिलगरकर
णे तृतीयापरे चतुर्थीपूर्वे वणिजतत्व
पूर्वे भद्रा एवं पञ्चमीषष्ठीसप्तमीषु ववबा
लकौलवतैतिलगरवणिकरणानि भवन्ति
एवं पुनः पुनरावर्तन्ते कृष्णतिथिषु भद्रान्ते या
वत्पर्वान्ते कृष्णचतुर्दश्यपरार्धे शकुनिश्चतुष्पादि
नागौ एवं चतुर्दश्या शर्वा होमत्वाभद्राया
रात्र्यां शकुन्यादीनि स्थिरकरणानि चरान्य
रितश्चापरार्धे रात्र्यां शकुन्यादीनि स्थिरकर
णानि चरानि तिथ्यर्धेक्रमात् वसिष्ठः
कृष्णे चतुर्दश्या अपरार्धे शकुनिर्नागश्चादितः
तत्रैव प्रतिपद्या अस्य किंस्तुघ्नस्तिथ्यर्धे ति
थ्ययुतिर्गमस्तौ विष्णुरर्द्धे तिलार्द्धेषु काव
न कुर्वन्ति शकुनादि स्थिरसंज्ञानि नागानां

ज्ञेन तेषां गविभागः क प रि यो म
खेपं चगलेनेकावत्तमेकादशोऽस्तः ना
भास्तमतः षट्कर्कोऽतिसः पञ्चैतनाक्षिका
कार्यं ह्यानि मखेमस्त्युर्गलेवत्तसिनिस्मिला
कर्णोस्त्वन्मतैतानांभोक्ष्यति पञ्चैकृथान
यः पूर्वेच भद्रा गविभागानारीनां विंशतो
क्तः विंशतो मुनाधिकतेनैराशिकेनम
ध्यादीनां स्वगानां विभागज्ञाने यथा य
दि नाडी विंशाना द्वादशमूलकं मेषपरिमाणं तदि
दपरिमाणेन किमिति त्रैराशिके एवम
तिरुक्तो गोपरिमाणं भद्राभोग मितयो भिः
सेषु पणविंशता भजेल्लब्धसमगा विभागः
त्रैराशिकस्वरूपेतल्लीलावत्यामुक्तं प्रमा
णमिच्छाचसमानजातीयाद्येतयोर्न्तस्त
लमन्यदपि मध्यं तदिति हरमा वेद्या
दिच्छाफलेविहतिविधिर्विलोमेइतितद्व
त्वादिकोला र मा यो मलोसाविज्ञा
मिन्द्रा पार्वती नामा गाष्टः विरक्षापतिके
कृष्णशोक्तमासंहिति दे नियतमस्मिभि
ता शास्त्रे व्याख्यामुक्तमेषास्फुरदभिरूपारिद्धा
र्वेमङ्गलेक्षते दैव मलेक्षणःकेनाशाय
मः पञ्चकचतेष्वस्रार्धे यक्षिमरिद्धिमद्राः

मु॰
मु॰भा॰
प्र॰टी॰
४८
48

मुखेनश्वासासेव्यायामक्रमेणापेचमेप्र
हरेभवति अर्थादेवभद्रायाः प्रहरचतुष्ट
यादिकंस्थितिभवादेतत्पवचनत्रयेणच ।
ततोऽस्मादितिप्रहरेणेनप्रकारेणाग्राग्रपा
दिशपञ्चसेवनस्वाश्चपाकचक्रमिति प्रथमप्र
हरेतत्पदेशक्रेप्रहरेविचरिकामित्येवंसर्वा
स्वपिभद्रातिथिषुवर्गतत्प्रयोजनमपि न
जेव मञ्चवस्त्रमितितिथिग दशशिवपु
णसप्तमस्वतिथिषुपूर्वेसा श्वायातिविष्टि
वैसापूर्वेशुभदापरस्याशुभ नरेशनदायथिका
कार्यसंभवेभतिमन्वादिकंसप्तव्यायाज्ञाति
षेपकसर्वेषयप्रयोगेनेर अन्यदिष्टुक्तेअति
तेसर्षणीज्ञयामितेह्विष्टिकस्वस्थिके अपि
त्यपास्यसम्पत्रेयाजेहविष्टिवापुच्छमेवेव
अग्रपरिहारमाहतत्येति विष्टिस्तिथिप
रार्धेज्यातिचतुर्दश्यासप्तम्यावामरेदिवसप
रिसानद्राशुभकरी तथातेनेवप्रकारेण ।
तिथिपूर्वार्धजाभद्रारात्रौचेत्तदाशुभकरीमे
स्यात् उक्तंच रात्रिभद्रायदाप्यस्याद्दिवा
भद्रायदानिशि नतत्रभद्रादोषःस्यात्सभद्रा
भद्रदायिनीति रात्रिभद्रातिथ्युत्तरार्धेदिवा
दिवाभद्रातिथिपूर्वार्धे ---- वासास्वप्रथम

पुस्तादग्रकः निशिपूर्वार्धजाविष्टिर्दिवा
वापरतःशुभाः क्रमागतान्याविष्टिसेव
हस्लाहलेपमसिनिलक्ष्यापि दिवापरार्ध
जाविष्टिपूर्वार्धोक्तायदानिशि तदाविष्टि
शुभेभानिकमलासनभाषिते वृद्धवसिष्ठो
तेपि दिवापरार्धजाविष्टिर्विष्टिरेवदिवा
निशा सान्याजानयाविष्टिसर्वकर्मसु
प्रदा ननुयत्तनावश्यकपापादिभिरुक्ते क
र्माणिवर्जनीतिशुभेनेष्टानितानिच श
यीविशुभसंज्ञानितानिषट्कर्माणतःक।
मायानांविष्टिनेष्टमेपते अत्रक्रमायात
दिवाभद्रारात्रौरात्रिभद्रायदिवादार्थःएवे
मतिदिविधाया अपिभद्रायादोषवोनोक्तं
पूर्वोक्तिपरिहारारात्राभिधानेप्रोक्ते उच्या
ते यदसमेवाक्रमायानेदिवचनेज्ञापकस्तेना
र्थेस्यप्रमथ्या क्ष्मामान्येनाभद्राद्वैष्टताकोदि
विधा भद्रायादोषवत्तमिदंहरनुवंजोपिद
स्यानस्मात्रशुभकार्याणांभद्राहेपद्दुर्शदिन।
वृत्तिरिक्तकालप्रतीत्यायोगपेननेरेवकार्य
ननुहर्टिनेप्रवाधेतोपूर्वतीवाधेतन्यायइति
न्यायात वचनस्यनिषिधपूर्वनान्यार्थेस्य ।
प्रवर्तनकलेवासातशुभकर्मणः कालानतर

म॰
म॰भा॰
प्र॰चो॰

49

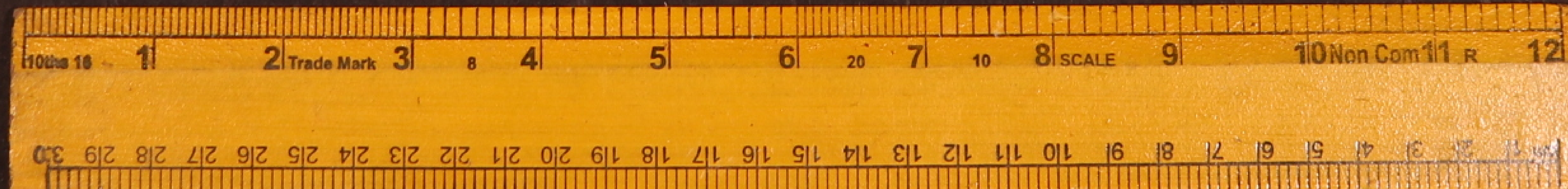
नीलासमहामानस्यैवमादिपरिग्रहमाश्रि
त्य३स्थिनेक्षतिकर्तिनेचविशेषगारकस्येव
तिपिपरिग्रहायतत्पवात् फलपञ्चवित
न अथमहादानानिवासेतत्फलेवावृषभार ।
ऊँभकर्कटेस्थामनेषिन्त्त स्वर्गेनाचियेलिंगे स्त्री
पतंन्त्रं कनकोथाभदेतत्वेचनत्फले शुद्धे
चेरमसिंहकुंभमीनेस्थकर्कटद्याकर्कसिंह
राशिस्थितेचवेदस्वर्गलोकेतिशति अथ
मेषावृषोमेषवृषमिथुनस्थितेलिंगेहस्वि
कुंभस्थितेचवेदस्वर्गलोकेमहातिष्ठति क
न्यायतुल्लामकरराशिस्थितेचेदेपं पाता
लेलोकेमहातिष्ठति अथमहातेचेवमत्पम
गुपातालेशुफलस्थक्रमशुभाशुभफलंहदा।
तीतिपवादहारप्रेयाजनमुक्तिभवति ३ अंव
मेषेसकोपंमिथुनेचवटसिंहमीनकर्कोश
चापमृगतोलिसुतासचेदेसुमेमपनागान।
गारीःकमशःप्रयातिविशिफलान्यपिरहा।
तिहिलवृदेशाइति महापालवृलदेपि कन्या
तुलामकरधलिथुनानालोकेमपालिवेणि
कुंभेवृषमराले यस्मात् पाठीनसिंहवृ।
कर्कटेकुंभमस्येवदेदातिमनयुक्तिविप्रा।
हिरिविशिमिति पाठोनोमानः पवमहत्ता

धमेदर्भणपंचोगहयणाप्रुकाधुनाका
ला शुद्धेनिषेधस्थानिशाहेलविक्रीडिने
भ्यामाह वाप्याराम्तडागकूपभवनारंभ
प्रतिष्ठावृता रंभोमर्गववृषवणनमहा
दानानिसामाहके गोदानाग्रहणप्रपा
प्रथमकोपाकर्मवेदव्रते नीलोद्वाहमथा
तिपन्नशिशुसंस्कारान्सुरस्थापने दीक्षामौ
ञ्जिविवाहमेगतनृप्य इदेवतीर्थेस्थणं म
न्त्राममिपरिग्रहोतिपतिमरणाभिषेको
गमंचान्तमासमाश्चेतप्रवणयोर्वेदपारी
तोत्तमेहहतास्ते पिशुतवरेतनमसितेया
स्तंगोहिमोसे तथा वापीदीक्षिका प्राराम
तपवने तडागःशुक्रोदेपकूपःप्रसिद्धःभा
वनेत्स्हर्तंतेषांप्रारंभप्रतिष्ठाग्रारभाव्निमा
णप्रतिष्ठा तत्स्वर्गःतत्र शहपतिष्ठाग्रहप्रवे
शोद्धेवः व्रतारंभोत्सर्गोत्रतानामवनेनशिव
राशिवतादीक्षामारंभः तत्सर्गोमतव्रतादी
नोउद्यापने महादानानिषोडशमहादाना
नि सोमःसोमयागाः आहकाश्रुष्टकाश्रा
द्धं गोदानेकेशान्तसंस्कारमें आग्रयणेन
वान्नेष्टिः प्रपाजलशालाप्रपापानीयशा
लिन्यभिधानात् महारामापकेइतिवदेति

मु.
मु.भा.
प्र.टी.
51

मकरस्थितासितपक्षगासमपलक्षणे उक्तं
चव्यवहारोच्चये सिंहस्थेमकरस्थेचजीवे
वास्तमितेतथा मलमासेनकर्तव्यापरीक्षे
त्तानयकोद्विगाणिति मलमासग्रहणेनक्षय
मासस्याप्युपलक्षणम् नाडीनक्षत्राणिवे
नाशिकनक्षत्राणिपरीक्षादिव्यश्चयमश्चता
पर्यायः अनियतकालविहितानिकृष्ठाक
र्षणजापावामारिष्टभक्षणानिगुर्वादेस्ता
दिष्वसर्वस्यानकार्याणियति यत्तनियतका
लानिसीमंतनामकरणादीनितनिगुर्वादेर
स्तादिसत्वेपिस्वाक्रकालएवभवंति चतुर्थे
गर्भमासेस्यात्सीमंतोनयनक्रिया षष्ठाष्ट
मीवाजीवेतस्तत्रांतरविधानतइति योन
कालिस्मातिचनीभ्यः कालस्यापितिथ्याय
क्रेनावगतेअतएवाह बृहस्पतिः मध्य
प्रयुक्तकार्येष्वसफलेषुकृशक्रयोः नेराप
क्रान्तेमलमासेगुर्वादित्यादिकेतथा येषा
पि चरस्यगरुस्तंनिष्ठाङ्कुरानजयादिकं
कार्याणिमलमासेपिनित्यनैमित्तिकंतथे
ति अन्यत्रापि सीमंतजातकादीनिप्राश
नेनानियानिवै नेष्टोमलमासस्यमोढ
स्यगुरुशुक्रयोः पवेसतिप्रतिवेपवशार

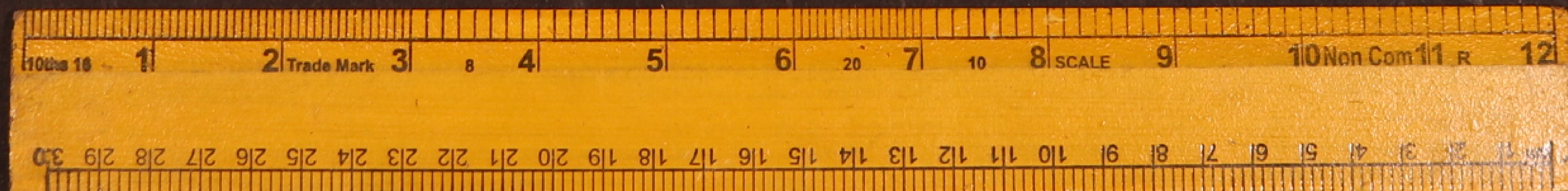
निष्क्रांतकालेजातकर्मादिषुमलेर्गे
णकालेकार्ये तद्देशेनसदसन्महेतेपि
लवैश्यावहेद्दिवसगणसन्महेतेपिलिखि
विवेविनागोणकालस्यनल्पत्वात् उक्तं
वसिष्ठेन अतीतकालानखिलानिता
निकार्याणिसोपास्यअन्वमाद्विमेषु मिते
गुर्वोस्वाप्ययहरणमाननहक्षपवागादिन
प्रवेशइति अतएवाक्रे अन्तपच्चुशिः
शुभेस्तागाइति अथसिंहस्यगुर्वादिदो
षापवादमाह अतीतवर्ज्यसिंहनक्रास्थजी
वेवमेकेविदक्रगेचातिचारे गुर्वादिदो
विषयवस्तुपिपरेभीतमदेशत्वेदिभ्यषो
यत्तस्तुर्ध्वशंसवर्ष्यामकोनत सिंहनक्र
स्थजीवेसिंहस्यगुरौमकरस्थगरुचव
र्ज्यानिषिद्धे यदाहवृवारह उद्यानकूपाद
तवैपरीत्यविवाहस्यपरिवर्ज्यःप्रवेश
नस्यगक्रमणविश्वापविष्णासिंहस्थितेपि
ह्रमोनकुर्यात देवप्रत्याणापि सिंहस्
मेस्येगुरौयत्नात्सर्वारंभान्विवर्जयेत प्र
रक्षेनवसिष्ठोक्तमहाभयकरंभवेत् इ
अथान्तरकलक्षाणिरत्न्याः पीठेत्रनसेणयः

म॰
मु॰भा॰
खं॰री॰
52

कारकोवृजतेनाशेसंतानेस्त्रियतेविरा
त. प्रारब्धंनचसिद्धेनमहाभयकरंभवे
त देवानामतद्यागाश्चप्रयोध्यानगरहानि
च विवाहयेज्ञापत्ययःचूडादिननामिथ
ति यथासिंहस्थितेनीवतथ्यवमकर
स्थितः त्रिस्थलेसेतौ गुर्वादित्ययोमिहे
भुजेकालमपागते भजयानेसदाने
वतेदेवविलोकनमिति लोलापि नीवा।
स्यवक्रमस्यपुनिचरणगतेबालस्तल।
गेवा समासोरेवयात्राव्रतनियमविधिः
कर्णवेदस्तरेता मौंजीबंधेगणवापी
नियनविधिवास्तुदेवप्रतिष्ठः वर्ज्यसिंह :
प्रयत्नभिदिरशापतिगेशोसिंहराशिस्थि
वा ग्रयमपिनियतकालेविहितानतम
वति उक्तंचयागव सौमेनजातकादी
नियमश्वतानियानिच कर्तव्यानवरो
चोक्षिपंचाननगतेगुरौ उपलक्षणमे
तत् एवंमकरेप्यपिकायोपिप्रभाति
कचिदप्रवेतीर्थयात्रायांगुरुमोष्ठादि
दोषाभावोभिहितः त्रिस्थलेसेतौ गोदा
वर्यांगयायांचगौमेलेग्रहणाद्ये प्र

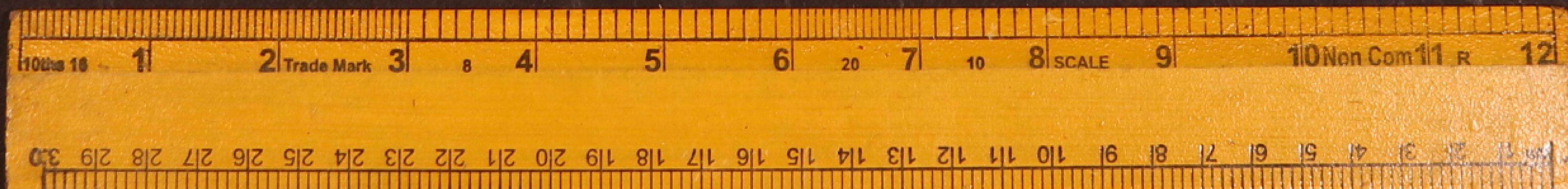
गासरगुरूणांचमौढ्यदोषोनविद्यते
वायुपुराणे गयायांसर्वकालेषुपिंडंद
द्याद्विचक्षणः अधिमासेजन्मदिनेस्त।
लेचगुरुशुक्रयोः तीर्थयात्रानकर्तव्या
गयांगोदावरीं विनेति अधिमासेजन्म
देति पाठांतं तत्रयात्राजन्मनक्षत्र
स्त्रोतिनिषिद्धंनाहाटवरीगयायात्रा
स्थावीरागुक्तेपव तथाश्चहणप्रे [illegible]
कपिलषष्ठीसंक्रांत्याद्देशानाहुरुवेनोक्ते।
यात्रायांकतेव्यायांशुक्रास्तादिर्मदोषो।
वानास्तीत्यक्तोत्रिस्थलेसेतौ नलोनी।
उपसर्वेसीतलभावभास्वरैदिराया
कपिलाख्यषष्ठ्यां तत्रार्वेस्मान्वगया
पितीर्थयात्राविधिनेत्यमेतपितास्त :
तिलक्षियता ग्रहणवार्त्तस्यहुर्मदके
नहकोगुरावस्थवातिचारेगगुरोनुः।
यत्रायस्वस्य प्रोत्रासुदशतित्राभयहा
न्यूतमासादिके वर्ज्यपयत्नश्वेवजीवे
वक्रातिचारे कीर्तिभगः प्रतिष्ठायोवा
द्रभौलिनिस्वयःप्रति नायेवाहरभवेन्मुद्रा
व्रतेवानिमयग्रहे कोविदःस्यात्प्रचरादीमि
हितः राजमार्त्तडे वक्रातिचारगतेजीवे।

53
मु॰
म॰भा॰
मु॰टी॰
52

वर्जयेन्मरणानंतरं व्रतोद्वाहादिकृत्यंयाव
त्षड्विंशतिवासरान् मृतावस्थानतिचा
रस्यैवापवादः प्रतिचारे स्वरूपो भवना
दूवनेनंतरं यदा यातिमृच्छार्विंशतिदिव
सोविवर्जयेत्यत्वविरागेयप्रयत्नेणापरित्या
यस्तुपलक्षणं अस्यापिपवादो दीपि
कारीकायां त्रिकोणजायायपलाभराशी
वक्रातिचारेणगुरुःप्रयातः यदानदाषा
न्तशुभेविलग्नदिनायथाणिग्रहणेवसि
ष्टः अतएवलल्लः प्रतिषेधोनोद्वाहेवि
त्रिकोणजायेतथातिचारगते चोचस्थले
प्रदानेलग्नेचपरामृशःप्राह विवाहएव
कृतेवीः यमवारश्चेतिकवित नत्वयज्ञो
पवीताद्वौलग्नेचपराशरःप्राहेतिस्मा
र्तोक्तेः सर्वस्यापिकर्मणोपवादः स्यान्नेवि
शेषमाह लल्लः यद्यपिनप्रचयस्थोजी
वः कन्यानिवासमावहति गुणोद्देशेप
लब्धोनतथापिपाणिग्रहः कार्यः इति अ
पुत्रकेविकृतवादिविधिगुरुसदिते प्रादित्ये
स्वर्गस्य कन्याशिमनोगुरुस्य पाविनियाव
त. स गुर्वादित्यस्तस्मिन्नपि सर्वसमस्तो
शुभकर्मवर्ज्यो यदाहशौनकः प्रकरा

शिगतौसूर्यजीवौ सम्प्राप्तौ यदा पुनः व्रत
बन्धविवाहादिशुभकर्माखिलंत्यजेत् य
स्तुगुरुवचने गुरुस्तत्रगतेभानुभानुस्तत्रग
तोगुरुः गुर्वादित्यः सविज्ञेयो गर्हितः स
र्वकर्मसु तद्विचारितरमणीयंतथा
यंतथाह गुरुक्षेत्रपरःमीनोतत्रभानुः
स्तुयोगर्वादित्यस्तत्रासत पञ्चर्कस्य
त्रिणायवतरेव निषिद्धःसिद्धः मीनार्क
स्यतु यज्ञोपवीतविधिं विना कार्यमाद्य
निषेधःसिद्धः तथाभानुस्तत्रेति स्वरू
तोगुरुर्गुर्वादित्यश्चेतिचेत् नत्रसिंहस्थगु
रुत्वापवृत्तिनिषेधःसिद्धः अथ याविनवसे
नयस्मिन्नेव गुरुस्तत्रभानुस्तस्मिन्नेवग्रा
शौगुरुः स गुर्वादित्य इति तत्र सम्भवेत्
वोकिनाकर्णाभिज्ञवाक्यानाकेयमाशौ
वयापितः नत्वगुर्वास्त्वन्तुतास्तमया
नोदृष्टाशिवयोनोर्घ्यकः गुर्वादित्यनिषे
धेनवर्धिष्णुत्वादित्यतिचे मेवंप्रोचः रा
प्राप्तोस्तरूपः तत्राषोडशेदोतेष्वर्षिशाय्यंषी
गुरुः तत्राष्टविंशतिरेषानाप्यवषोना
शवञ्जेसावस्ताभावः कालोपाश्रवचे
देकारस्यादरनेनेतेरसस्तमयेतत्वकेः समे

मु.
ग्र. भा.
मु. टी.
५८
54

दृश्यो शांतरत्वभावाच्च वार्धकमपि नास्ति
यतो बाल्यं वार्धकं च परमेपत्त १५ मात्र
नारदादिभिरुक्ते तत्रादिनद्वयमपि वर्ज्य
वसिष्ठोक्ते येषां त्वदृशा वा समवादिनानि
बाल्यवार्धके चेति पक्षे त्वामपि सदा
वा दशवासरीनामि बाल्यवार्धकदिना
नि श्रवसिष्ठे तत्र गुर्वादित्यमस्तुकोपि
दोषो वा यथा स्यादिति वचनारंभः एवं वा
ल्येपि हस्वत्वेन नैव गुर्वादित्यपूर्वदिवस
योर्गुर्वो बाल्यवार्धकास्तमयान्नोपायक
नैरपाभिधानमनर्थकमिति वृत्त यथा
यथार्यमानस्यस्त्नेनपथा याथार्गोरौरस्या
स्तइव बाल्यदोषः सा वंशाकोयरोरुरा
दोषाश्रुतस्तदा वार्धकोदोषः सा व का षः
वरुंशाधानरत्नाह्स्तमयमेभानाभिना
स्ति नत्र गुर्वादित्ये दोषेण बाल्ययाद्दका
स्तमयदोषाणां स्वस्तदोषस्याभिका
स्त नारतम्भावापेयः तथाहृह्नस्य
तेः खल्वपथावस्यास्संभवति एवं गुर्वा
दित्यस्तावास्यदोषालतो यथा यथाति
क्षुति मासामीयेत यातत्या चीणतानाथि
वपादोरकवापदेशागुर्वादित्यवपपर

शातउसफलः ततः सूर्यातिसान्निध्ये
नास्तंगततेभ्य मेयात्वोक्ताभ्यपदेशः सो
त्यन्वेउसफलः ततः पुनरपि कालांशोन
क्रमेण रविविप्रकर्षादुदयसति बालत्व
व्यपदेशः पाकफलानिर्कि विशतेदोष
कः ततः पुनरपि रायपतेगुर्वादित्यव्य प
देशः सोऽल्पदोषइति एवं गुर्वोर्बाल्यवा
र्धकदिनानामपि बहुत्वाल्पत्वे याथासिथ्य
वस्थापेक्षया तथाहि यदैकोरदयोर्गा
प्राकप्स्यास्तनार्धबालकवपत्नि मभि
हितेतदापत्नानि सदिनपंचकमस्ते
षदे यदा त्वदृशादितानिपत्तस्तदा
तमहादोषएव एवं पीमाद्धिः शुनाग्रा
पित्वस्याविशेषसतिमरादपवति
कावस्थाकानोवस्थाकतिपषिपाप्येवे
नालमितपुसिंगेन अथकोविदिष्टव
हेपिपत्तउयोदशादिनेपत्तेयदिल्प
तिप्रिहृयद्रामउयारशादिनानिकः प
तेतितियानउक्ते मोनितिवंत्य पत
साहितिषापतीतं तदाभवेद्दादवका
लपातः एतेविनेरसकालेविनसमि
माञ्चाबाधवरस्समताः तथाचेयाह

मु.
चि.भा.
प्र.टी.
५५

55

शाद्दिनीयपक्षेनदासेद्दरतेजगत् श्रीपिव
र्षमद्दस्तेणकालयोगः प्रकीर्तितइति प
वेदविधेकालसर्वेगुर्वादयस्तोक्तशुभकर्मव
र्ज्योशत्रुः तत्रकन्याविवाहादवरेचैवरे चैवार
शाद्दिनेपक्षेविवाहादिनकारयेत् गर्भाा
दिमन्नयाः प्राहुः कोत्पमरानुसराभवेत् वि
वाहेकन्यापाश्रालोपयनादोषमिशेषमहुर्ति
मयदात्यसमस्तार्यतयापापान्याहु ज्यो
तिर्निर्बंधोपि उपनयनेपरिणयनेवेश्म
रम्भादिकर्मणि यात्रादिः स्वयपक्षेकृष्ण
निर्मिनीविशुद्धरूपषड्इति अथप्रसंगाद्वेपा
दशादिनात्मकः पक्षः कथंसंभवति का
येचनसंभवतीतिविचारः प्रसूत्युतीक
स्मिन्[illegible]कालेकस्मिन्पक्षेप
तिपल्लोमवारेचतिकारशापलापिकः
१.२ [illegible]दिनीयात्तयोन्त्यवनात्स्त
सामेरनारयपांतर्दिनानपवामवकामाह
त्याम्नात्तावटी ७ पल ६ ततः प्रताप
चरात्रेरमणातिथेनोचतत्रैश्पपिलयग
तान्नवमात्यात्रकेवारायसंभवतियथा
पिपक्षेत्रात्रिग्रहः इत्यस्मात्रोत्तौ पचाचो
चपक्षस्यातिथिनानार्थस्वामितयापि

ज्योतिः प्रासेवतिपदायत्नमारभ्यम्र
वेदश्चेपतिमस्त्तणपर्येतपंचदशतिथ्या
त्मकेकालेद्दृः सिद्धपरिमद्दीनताद्द
श्यतेदिनपक्षोपित्रयोदशपरसमभिव्याहा
रादेहोरात्रिवचका दशाद्देशावसायोच
सपिंडेशुविधयतस्त्पादवदशह्वत् त
त्रदिवसस्तुयत्कृस्नास्तनकाविकिन्नित
वाससायेतत्सावनास्थदृष्काटिनमा
तमनादिरिनिभास्करोकेः सावनपक्षीचे
याहायः सचसमयोदयनारभ्यावस्तत्रीदे
योयावनीवानकेलारविवासरपरपर्य
यः सकललोकप्रसिद्धाः [illegible]चेप
दशादिनेपक्षेनत्वमत्रस्तेजगाद्देतिवच
नादेनारपास्त्रेयाद्वशाविनात्मकसाप
तस्यदोषभात्रासर्यतेकथमनस्यपक्षस्य
त्रयोदशदिनात्मकत्वउच्यतेत्रयोदशास
त्वियानिदिनानितिथात्रयोदशदिनस्याद्द
येपक्षेइतिव्यात्पानपक्षस्यत्नदध्य
कतानस्यपंचदशानात्मकतिथ्यात्मक
सात्रयोदशोक्तत्वात्रशोदशात्रसंचधाभिहि
तोभवति प्रस्तेतदानरणतावद्यतिपद
तिमचरीसंबंधः प्रातःकालेसोमवार

मु॰
मु॰भा॰
द्रु॰टी॰
५६
56

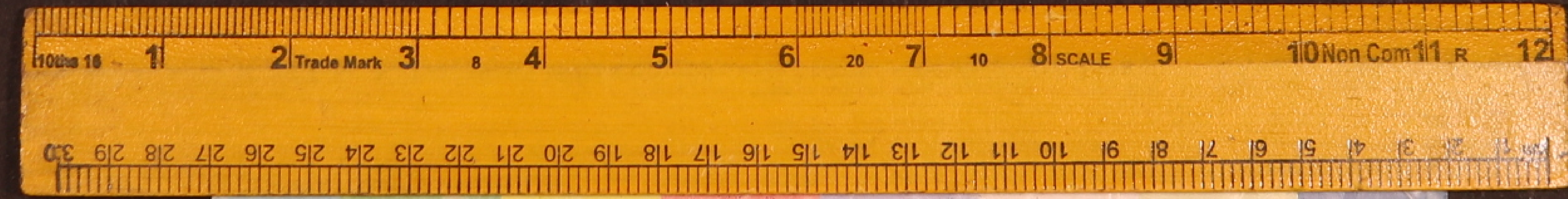
रस्य जातस्ततो द्वितीयादितिथिसंबंधः
सोमवारस्य जातस्ततो द्वितीयादितिथि
संबंधः सोमवारमारभ्यैव ज्ञाताः ततः क्र
मेण पंचदश्यां शनिवारस्तत्पश्चात्प्रतिपत्
सप्तदश्यादिनात्मकत्वे मतं निष्टं यदि
प्राग्लग्नाहितस्य त्रयोदशशाकावासम
भवितव्यानेतदापक्षस्य त्रयोदशतिथि
नात्मकता लघुपक्षत्वेन भवेयतोपक्षेपक्ष
मिलनविलातिथीनामभावे एकस्या देवति
थेः क्षयः स्यात् न द्वयोस्तिथ्योस्तदापक्ष
तस्य तत्त्वपंचदशदिनात्मकत्वं संभवति प
क्षस्य मध्ये द्वितिथिपतने तदाभीष्टवैरे ब
ह्वालयोगः पक्षो विनष्टः सकलं विनिष्ट
हत्वा ग्राचार्यवराः समस्ताः इति वाच्यं ह
योस्तिथ्योरेव नक्तपंचस्य त्रयोदशादिनं
त्मक संभवेत्सा च स्याद्बसिद्धप्रतिपद्यप
त्संभवपर्वभवेदिति निष्कर्षार्थः अत्रैव
विपश्चित्कृतराहुदशांविंशतिपन्त्रवत्पंच
दशाश्रते १५२० मितेशाककालेकार्तिक
शुक्लपक्षो जातमस्ति तदेव विप्रपर्वं च च
रात्रक यत्रिफलकालापञ्चदशीतिथि
गुरुवारे भौरिकैका १ पुनस्तत्रैव रवि

न्नैववारे प्रतिपत् ५९ ततस्तस्मिन्नेव वा
रे पुनर्द्वितीयासंलग्ना पुनः प्राताराम्भ
शुक्रवारसंभवेन्न द्वितीयासंपूर्णा भव
नः तयाभिमन्त्रवेलातिथीनां चतुर्दश्याः
पंचदश्यावाचः संघ्यतस्तदा पञ्चदशीति
थिगुरुवार एव चतुर्दशादिनात्मक एव प
क्षो भवति यतः प्रतिपत्संबंधः शुक्रवा
र एक पलात्मको पि नाभूत्किं च वारेण
वैनन्वपूर्वस्य पक्षे तिथी पतेतामिति ले
खाणां त्रयोदशदिनात्मकः पक्षो भवती
त्युक्तमिति चेत् अपतोः क्रमध्यशाह्ने पक्ष
नेस्य यत्र षष्ठीतिथिस्तत्पक्षादौतित
थि पंच कालकः पक्षो भवतीत्युक्तमिति
चेत् वापेतोः क्रमध्यशाह्ने पक्षैस्य यत्र
षष्ठीतिथिस्तत्पक्षादितिथि पंच
कालक विभागमात्रपतितयोः ति
नीयपतीतामिति वाक्यार्थसंभवपता
स्यात्संभवस्तत्रवाक्यार्थेलत्नगणनाया
गृह्यते अत्र रत्नोपरादिपक्षेति सूत्रे
पदे वक्षे वा मध्यपरोद्भाग्णमास्यादि
तिहा योराश्रुते याति प्यानिष्कृत्वाद
स इति वाक्यार्थ वगम्यतयत्र तिथिरिप

मु·
मु·भा·
प्र·टी·
५५
51

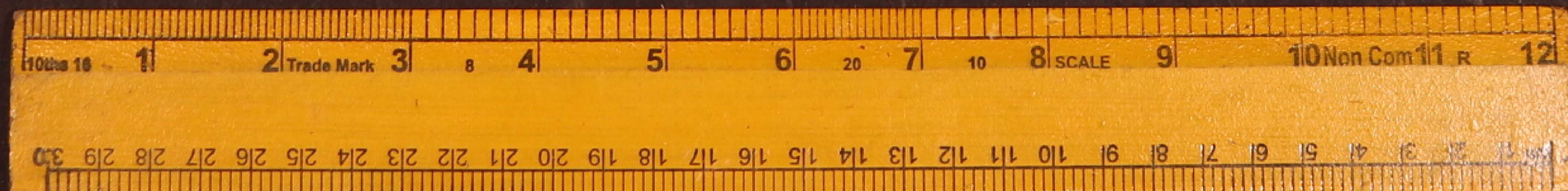
नेवदर्शपौर्णमासयोरोपवत्तनैवभव
तिकिंकिंतद्वितीयामारभ्यचतुर्दश्यांते
तिथिद्वयज्ञासेवेयादशाहिनात्मकः पा
तानिरोपाव्दोभवतियथैवेहिलौकापं
चदेश्याःत्वेपुतिरोपवत्तोनस्यादिश्यते
व्रतत्रापिमस नदीवेमववचोतिर्णाय
केकिंतत्रैयादशादिनपक्षरूमेननेकवा
सनामा फलसतनसंभवत्यकावाकाते
वाकाभेदाद्विहृषपामिसूक्तैः कथंति
थिद्वियत्तयवोंसहदारस्माद्दोरात्रसंभव
वान् पक्ष संयादशादिनःपक्षः स्मन
मलेलक्षणं क्रियतेश्रेतानात्रध्याति
विनाशितसेरापवत्रायतत्रचतुर्दशादि
नात्मकं पक्षइति प्रसिद्धितत्रपंचदशाति
थीनात्मकःपक्षोनेनसोवेतिसिद्धान्तः
श्रुतएवभीष्मपर्वणिकृष्णद्वैपायनेनव्या
सेननितभवतसत्यानमाह ज्येष्ठपत्ने
प्रतिभीष्मः चतुर्दशींपंचदशींभूतपू
र्वेतिथोडशीं इमांतुनाभिजानेहममा
वास्यांत्रयोदशीमिति अमावास्यांवहि
पेचौगण्णेयाप्रतिपदमारभ्यमावस्या
तिथिचतुर्दशीचतुर्दशाहोरात्रीरतिथि

णोभूतपूर्वांषोडशीभूतामाहमभिजाने
पक्षस्यैकतिथिहानेदृश्यावान् तथा
मावस्यापंचदशीपंचदशाहोरात्रेषु वे
जातामहमभिजानेपक्षस्यैकतिथि
यैचौगेष्टनेकशदत्वादाक्ष्ययाभावीभि
हितः अतःफलसपप्रत्वराहणसमा
वान्तर्वते सक्तैपक्षेसंपूर्वहप्रवहद्विदम
त्वद्वयातिरुद्रप्रजास्तु तेनहानिवस्था
तावल्लतापा क्रोसमवेतफलचायेय
नेतिहृयपसरश्रुताः पक्षा येपाश्रवा
तिउष्टफलाश्रुवणाभीनातरपक्षसम
पक्षस्य पक्ष्मासिनूवसरेतिमा पंचा
वेमपाहष्ठामसात्रेसात्रयोदशी प्रति
पतिथिमारभ्यत्रयोदश्यांतौरा वैति
थिद्वयज्ञसात्मानोकरणनतुभूता ना
हमभ्यसानेइतिमहाअन्यानोमपादेषु
ऽतोयुद्धावृत्तिवर्तेस्यातिवाकनानिर्णयः
ननुप्रकृतेबहत्नूनानरत्नन्यानरप
मालललक्षणाक्रोशतेमहाक्तितागीते
जातिसाध्यनाने श्रुतानाहिंवेननदि
श्रुतानाहिंकृत्यानां वेननागीकिय
ते सते यद्यपिपक्षारयमभेति पीने

तेयगामिनातिथिरय ···सौरदपते·
वक्रपाताग्नितस्यायनात् तथापिसिं
कालेप्यसितेत्रैवेकपक्षेप्रतिपदमारभ्य
तिथिद्वयमासमसङ्गावाद्भ्रमिवेषैर्मा
वस्यात्रेपारशीनातात्दृष्टाता दृशीचर्म
याकदापिनावभ्रंतेतिमहोस्यात्तदप·
नस्सपक्तेयगुरुकर्मेवसम्पन्नतहतेनप्र
कारेणरेतवत्वादिभ्रषारेताहास्तिरता
स्तानेसर्वभिनीभ्रपारत्नसर्वेपिनीवभ्र
पारिपूर्ह्वान्सवर्णमाणिसर्वभिनीभ्र
मपिवनीपाचक्रं सर्वस्मिन्नि शिरेकालेद
इत्यर्थः यदाहराजमार्तण्डः पात्राचूडो
विवाहस्कतिविवरविद्यशाखस्वमप्रवे
शः यात्रारोयानहर्म्यस्वरनरभवनार
म्भविद्याविधाने मौञ्जीबन्धप्रतिष्ठास
णिकनककरवाप्परामाक्षवतेयस्यासि
हस्थितेजोगुरुदिनकरेयायेकरागश्चः
धार्येश्वपि सिंहस्यगुरुफलन्वताणुके
स्तारावपार्थसमकर्मेवसर्वाणिहिपार
गणवत्समित्यर्थः शुभासिंहस्थगुरोः
कारवृत्तपविहारसिंहवुन्नयारं सिं
हेगुरौसिंहलवविवाहोनेषायगोदान

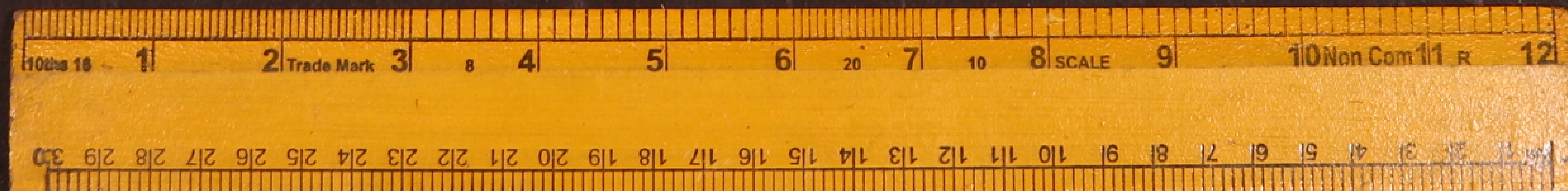
रतस्त्वयावत् भागीरथ्यायाम्यतटंचवो
षेनात्परेऽहशेतपेनेपिमेष श्रेष्ठप्रथमेम
घाभेदेनपरिहारउच्यते गुरौसिंहस्थिते
सत्यपिसिंहांशेस्थितीयोशसहितपुरेया
दृष्टांशाकेभ्योःनवरे ५ २· तृतीयो
शास्तिसिंहगतये ११· पंचमीनवमा·
गूः सिंहांशस्तत्रगुरौसतिविवाहोदे·
होनिषिद्ध उक्तंवैतानिसिंहराजमा
र्तण्डे सिंहांशेनासिंहोयद्याभवति
वाकतिः सर्वदेशेषुयत्नात्परस्परन्नि
षनमरः विशेषमाह वसिष्ठः सिंहो·
सिंहांशकेजीवेकलिंगेगौडगूर्जरे
कालमन्तरयेषागोदमात्सोनिषनमरः
इति श्वेताद्वयेशुप्रेषुविवाहादिशुभे
भवतीत्यर्थः सिंहेपिभागदेवतेषुगोप
त्रभवतीभवेत् [illegible]
नष्टान्यसमस्तिनिषेधोति राजमार्तण्डे·
श्वयुरम्याभेदेनहितीयःपरीहारतच्याते
शयोगोदागोदावरीनद्याउत्तरतउत्तरे
शिभागीरथीगंगातस्याः याम्यतटेदू
तिणकृते याक्तवत्स्यपारेकृष्णगोदावरयो

मु॰
चि॰भा॰
प्र॰टी॰
५५

गोगानरालवर्ती यो देशो लवसिंहस्थगुरु
दोषः तदाहल्लेलोकः गोदावर्या उत्तरतो
यावद्भागीरथीतटं याम्ये तत्र विवाहो न
स्यः सिंहस्थेव पतिश्च गोश्चर्याद्वारावती
दक्षिणदेशभागे रघुनदेशे च सिंहस्थ
गुरुदोषो नास्ति यदा स्वयं सिंहः भागीरथ्या
स्तरेऽकूलेगोतस्याः दक्षिणतया विवाहा
यतवे यो नास्ति सिंहस्थेऽपि नद्युक्तिः स्वयं
दर्शयति ते नीचेमा दोषा करग्रहे सदा
योगे स्वतदः स्यात् स्वतः पंचवर्षेति सु
त्र विवाहश्चनतेव पावे वृति निधि देवग्राम्याम
न्यानिश्च भक्ष्मीणि निषिद्धान्येव सुपवा
रस्यसंकोवायु यत्नाडु पलतत्त्वणानां पाग्र
त्वे अथ सूर्यराशिवशेन दन्तीयाम्या वर्जि
रउत्ताने तपने मेषसूर्ये मृगराशौ विध
माने सति वा सिंहस्थगुरौ दोषो नास्ति
गता नोदर्न्वी तसिंहस्थ्या वाकाति ये दा
भाने मेषगते सम्यक् दिप्याङ्ग शानकारग्रु
नि स्यातिसिंहेत्येके अमस्य अवैव सिं
हागते सूर्ये चिपि कन्या मेषगते तत्पतेय
त्रिणीता अवशिष्टत्वगु .... लासतत

वनीसरवकीर्त्तिसमीतेति अथ मकरस्थेऽगु
रौ प्रकारद्वयेन परिहारः शाचार्य रेवाया
वेंगडाकौ पश्चिमे वृत्ताणास्यादक्षिणानी
चर्तनाया वर्ज्यं कायं कोङ्कणे मागधे च गौ
डे सिंधौ वर्जानीयं गुरुर्भेऽ रेवा नर्मदा न
दीतस्याः पूर्वभागे गडकानदी तस्याः पश्चि
मे च विभागे नीच इंलाः मकरस्थगुरौ वर्ज्यं
पश्चदेशेषु मकरस्थितगुरोः दोषो नास्ति त
दुक्तं ल्लेन नर्मदापूर्वभागे तथा शोणस्या
त्तरतश्चायं गंडकायाः पश्चिमे भागे मकरस्थेन
दोषभाक् अर्थात् अन्येषु देशेषु निषेधएव त
द्देशजानात् द्वितीयः परिहारः अथ मृगा
स्थितगुरुः कोंकणदेशे मागधदेशे च गो
डदेशे सिंधुदेशे अहकाभ्यनमागवलादि
न्नानामन्नदानानां पारेशुभेषु शुभकृत् नेष्टुव
ला निषिद्धः एकं च टेवे तुरमनोलोरे मघा
द्वयोः ऊ टदेश चा सिंधुदेशाच ऊंकाणा अतहड़ा
विवाहःच वर्जयेन्मकरे गुरू अन्येनेषुदेशे
शुभं यत्स्यत्कार्यमेवन्यथे: सिंहः विवाहे
चेदृश्यवेतविशेषः नीचराशिगते जीवे च
शस्यः सर्वकर्मसु नीचं मकरगतस्याजो
यस्माद्दोषो नीचकृति अत एव वाम न या

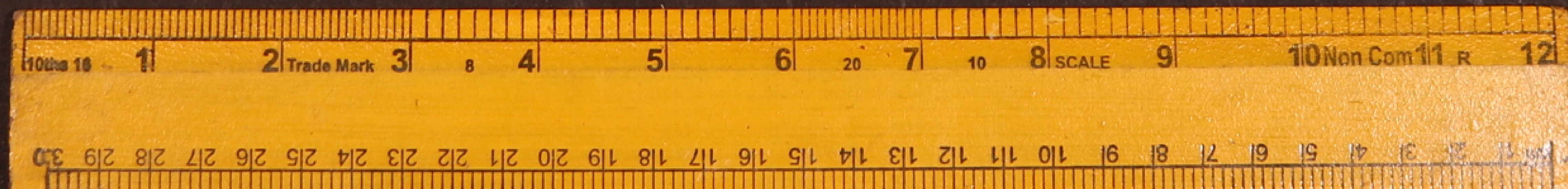

मु॰
मु॰ मा॰
प्र॰ टी॰
६०
60

णे। वापीकूपतडागकारिते निषिद्धे सिंहस्थे गुरौ मक
रस्थेपि तत्कार्ये न दोषा काललोपिताः कालले।
पी नाम कालनिषेधः सहस्ताक्षिनिषेधः वाक्य
स्यादेशपरत्वादेशपरत्वाद्येति भावः गतइपुत्राणे
पि यदा सिंहगते जीवे नैव कन्यामाचरेत् मक
रस्थेपि कर्तव्यं नात्र कार्या वि...णः अत्रापि
दीक्षापराशयः अथ लग्नसंवत् सरदोषे सापवा
दं वंशात्यविरेणाह अथ लग्नसंवत्सरे गोजात्य
क्रमस्य नरमेति चरगोनाश्वर्वर्गाणांगुरुरेतिव क्रिलः
तदा विलम्बाद्बृहस्पतिनिन्दितः शुभेष्वेवा सहरति
त्वरगोऽद्भरे गोऽप्यषः अजमेषः अन्योमीनः कुंभः य
स्मिन्कस्मिंश्चिद्राशौ स्थितो गुरुस्तत्राशोभकामद्
गिमराशौ महानिचारेण समागत सनपश्चिमो।
किर्पोऽद्ददिनेवनतो यदा पूर्वराशिभुक्तभुक्तराशिं
नीत्वा नितदा विलम्बात्बृः इत्यशुभकृत्यं प्रतिनि
दितः निषिद्ध इत्यर्थः तदुक्तं व्यवहारेष्वपि
चारगते जीवे सर्वराशिने...त्वनः लग्नसंवत्स
रोत्रेयोर्निहितः सर्वकर्म सदा नेगोजातक्रंभेषु
मकरशान्धदा निषाद्रेणयाति सर्वराशिंचलेनि
तदा लग्नसंवत्सरे दोषः यया स्युरुः मेषवृषे
कुंभेय यती चारं गतो गुरुःलत्रात्र कालो लोपः
स्यादित्याहुश्च भगवान्यमः कालस्लोपः कालदो

हे यदि तद्देशो कादशवामासजन्मक्रंतत्कार्या।
स्मिंश्चिद्राशावतिचारेण गुरुः समायाति स
र्वराशिन चरगाक्रान्ति तदा लग्नसंवत्सर यवना
स्ति तदाहूव्यवनः मासान्दशैकादशवाप्य
गुजरादाशीद्वाराशिम्पैपृतिजीवः भुंक्ते न पूर्वा
च पुनस्तं यापिन लग्नसंवत्सरमाहुराद्यः अथ
पूर्वराशिभेदेन परिहारमल्लो रानीदेशभेदेन
परिहारमाह सल्लग्नसंवत्सरो रेवानर्मदायाम
तलिमगाः गंगातेयायोर्नद्योरन्तरे देशे निषिद्धः
उक्तं च लग्नाद्दोषास्त्रिमते नमध्यसोमाद्भव
याः सर्वनिम्नगाभ्यः केषांचित्राशिषु लग्नसंव
त्सरदोषातिशयोक्ती सौम्ये सारस्ततारः अती
चारगते जीवे यन्नः कर्करमीन्गेतो लग्नसंवत्स
रोत्रेयो विवर्जः सर्वकर्मसु अन्येविवाहादि
निषेधकेसमसमक्रान्तरोद्यादिनवसंक्रान्ते पर्व
हूनायः समस्तिभिराः शुक्लास्तमासतत्प्रय
त्नतः विवाहादिकं वीन न मेषसीरउक्ते
गुरुरपि यदाजीवश्चिलो बलीपरस्तात्रानि रीति
तौ समस्तकोपदोषाणांच्छान्सारनिविधाते
त्रिशिष्टापि सममसकयोर्जीवः स्वरायोः पप
त्रस्तरम तदा स्पृदमसमारोषः शुभकार्य वि
नाननः इति अथ यस्कन्दीप्नीयवनाहिषा।

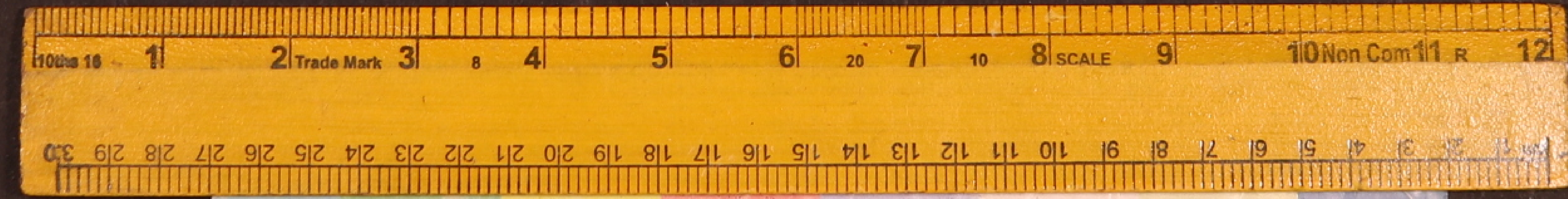
ति
ह
ओं

मु.
भा.म.
प्र.टी.
६१

चचारग्रहतीत्यर्थीनार्थर्यैवारग्रहतिमपजा
न्याह पारोनेरेखापरस्पर्वेयोजनैः पलैश्रुतो
नाक्षिप्तयोदिनार्धेनं ऊनाधिकात्तदिवेश
इवैः फलैरूर्ध्वेनयायोदिनपप्रवेशनम् रेखाः
भूमध्येरेखापूरेखापूरेरत्नमौदेवकन्यापुको
तीक्षितःपर्वतः पर्यलीवमगुल्मं प्रवेचोज्
यिन्याकुयागगेवाटेकवस्तनेमरम्भवोमध्यरे
खा इतिभास्करेणोक्तः उपलक्षणंचैतत्
लंकातश्चारभ्यसुमेरुपर्यंतयद्दतसूत्रंतद्र
योवतिनोयेदेशा स्तेमध्यरेखातस्थितेतेद्र
क्तेनैव यत्लंकोज्जयिनीकुरुक्षेत्रकादेश
दिदेशाःप्रशस्तेमेरुगातद्वयेनिगादितस्तेम
ध्येरेखाभवःइति यस्मिन्देशेवारग्रहोनिस्ता
कीर्तितामध्येशोरेखातः प्रकपश्चाद्दायतेति
योजनानिभवंतितानिस्फुटतद्भोगानुनिक
तानिवृद्धिपलैःक्षितयः पंचदशाथतांशाः
कार्यः यदिमध्यरेखातःपरत्वकुर्वजनानि
तदायुताः यदातप्राग्वेणानानितदायुताः
यदातप्रागवेणानानितदोनकार्यइत्यर्थः
अथयदिनेवारग्रहतिनिष्टाचारपलयुतदी
नानादिकाः पंचचेदायाददलमथानिप्रार्ध
र्धेयामगेलेविलासमितिभास्करेणोक्तेश्या

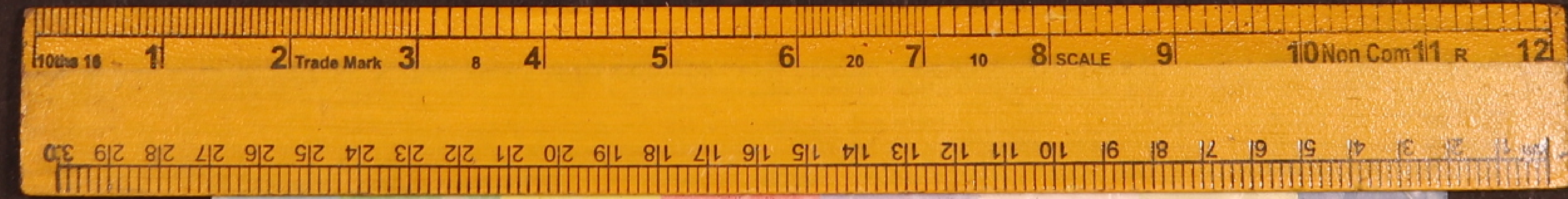
दिनार्धंसाध्येतस्मादिनार्धात्संस्कारविशिष्टः।
पंचदशऊनादिकाश्चेद्भवंति तदातद्दिवेशाद्
वैः पलैर्दिनार्धस्यसंस्कारविशिष्टपंचदशमतोव
यहिवरमंतरंतस्मादेनोत्तेनदेलेऊर्ध्वंतषायो
दिनपस्यवारस्यप्रवेशनेवारग्रहतिःस्यात् यदि
दिनार्धेसंस्कारविशिष्टः पंचदशाचेत्तनाःस्यु
दासस्यैदयादूर्ध्वेवारप्रवेशानेयदाधिकाःस्यु
दासस्यैदयात्पागवारप्रवृत्तिरित्यर्थः यथा वा
राणसीप्राकमध्यरेखायोमिथाजकत्तेज्ञाविधिस्थि
जनाति ६३ पारेनानि ५० १५ प्रोक्ताजननी
देतैःपलैः ५० ऊनपंचदशजाताः १४ १२ दि
नार्धे ७ १० यस्मात्ऊनाइतिविवरं २५ ५ सू
र्योदयादूर्ध्वंवारप्रवृत्ति अथग्रामयोग्यंथकृताले
ख्यायोपनिबद्धः राजमार्गस्थलविशिष्टेदिन
यो प्रभाकरस्योद्भमनाल्लेप्सादहतिरामार्क
यस्य चरार्धदेशांतरनाडिकाभिरध्येतयादेश
परत्रतस्मात् श्रीपतिरत्नेरपि चरार्धदेशांतर
योर्वियोगयोगरूपानोयपलैश्चसम्यक् सूर्यो
दियोऊर्ध्वमथोधनेधावारप्रवृत्तिर्मनथाचरंति
तत्रचरमंतरदशिणोगोलवशात्प्राधनेव तत्र
योगोप्रतिस्यात् त्वयोमयोधनणीयात्तर।
मेवयोगस्तत्के सौम्योथदेशांतरस्वयोगाक

मु·
·भा·
·टी·
६२

र्येवारप्रवृत्तिः यवनर्योर्यातिः स्वर्योदयात्पयः १
यवनमते पेयोगांतरं कार्यं तच्चत्वेण्यनं चतदा स्वर्यो
दयाऊर्ध्वं मध्यस्थवारप्रवृत्तिः ग्रंथकृतातचरसं
स्कारो मध्याह्नम्यतहिविशिष्टत्वान्नकृतः देशांतर
संस्कारो विशिष्यते सलकादिनार्धं पंचदशघटी
मिते कार्यं स्तथाकृते सति यदुभयोरंतरं तावत्स
र्योदयादूर्ध्वं अपरस्थवारप्रवृत्तिः अथवारप्रवृत्तिप्र
योजनमुक्तहोरामत्वमाह वारप्रवृत्तिर्येरिकं
हिद्यैःस्वात्तदूत्क्षेपवर्जिताः सेकालस्थानगाः
कालहोरास्तदिनपाक्रमात् वारप्रवृत्तिप्रकरेण
यस्मिंस्तेतोवरिप्रवृत्तिर्जातातत इष्टघट्याद्विगु
णाः कार्याःस्तताननेः सप्तभिस्तष्टाभक्तावव
शिष्टाकालहोरास्युः स्तादिनपाद्वारात् क्रमाद्ग
णनीयाः यथारविवारेइष्टघटिकाः षट् ६।
द्विगुणाः १२ प्रथगहाभशेष ५ वर्जिताः १०
सैकाः ११ नगैस्तष्टाःशेषं ४ रविवारात्क्रमेण
गणनेयाचतुर्थेतुपास्तस्यहोराअत्रवासना तत्र
वसिष्ठः वारप्रवृत्तेर्गदितानिदेशाकालास्यहो
रापतयाक्रमेण सार्द्धेननाडीद्वितयेनषष्टः ष
ष्ठाख्यषष्ठस्तुपुनःपुनःस्यात् तत्रकृतेऽप्रहोरात्रेच
चतुर्विंशतिःकालहोराभवंति अत्रोपपातः य
द्विघटिकानांषष्टः ६० चतुर्विंशतिहोराः २४ स

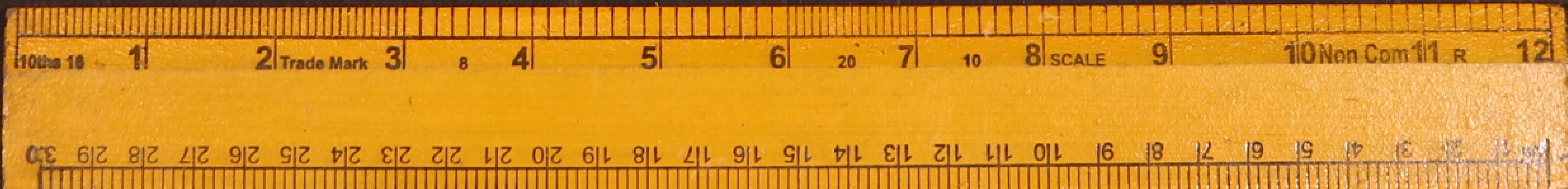
भ्यंतेतदा एकयाकिमितित्रैराशिकेनगुणनेनविशेषा
भावास्तत्वविंशतेश्छेदः षष्टिर्जातः ततयोद्वादशा
प्रवृत्तिरिष्टाघटिकाद्विगुणाः सेचभक्ताकालहोरा
स्युरितितथाचोक्तंरत्नमालायांवारप्रवृत्तिर्घटिकाः
द्विनिघ्नाः इतिएकयोगेषट्जाताः एवेरविवारेकेमे
णनद्वितीयाक्रमःकालहोरापत्ता अतभक्तेमेका
इतिभवन्मतेपिस्वर्योत्पघटः शुक्रस्तसैवहोराइत्य
वशुक्रहोरापंचघटीपर्यंतमपातेरष्टघटिकाःद्वि
गुणाः अत्रपंचभ्यअभिकामनवितमितिद्वितीयस्या
नेरस्यापयितापंचभक्तावशिष्टत्रयोगानाः पंचजा
ताः अत्रत्र्यंसात्ताोक्षेशाषविवर्जितइतिएकयोगेष
ट्यंवंसतितुनःसेवहोरा एवमिष्टघटीभिः का
लहोरानयनेस्तुगमेवानाणांसदासंख्यनात्तदपि
कामनवितमितिनगैस्तष्टाइत्युक्तं क्रमणानाया
तिर्येयुक्तिः इयंहोरास्वामिनोंतरंपंचमभवति
एकयोगस्तवर्तमानकालहोरास्वामिनोर्यमशेष
ष्टोक्रमगणनयनाभवद्विविद्विनामैवहोराभवति
अवादद्वेदावनेतडदयमभ्योक्तः कालहोराप
ध्यातनतमालाकेन्द्रलग्नोपाधिरेभक्तः पंचतो
निभिभक्तेहोराः भास्करकुजसंडसोरेज्यभोमाः
संख्याः देवताननः स्त्रीतेरेषाः अनयोविषयवि
षयविभागो वसिष्ठसंहितायां वारप्रवृत्तिस्त

मु.
मु भा.
प्र. टी.
६२
63

नोनेच्चाणवारार्यमेवहि अतिलेखितकार्येषुरि
नादिह्रदयाद्वेत् चाणवारः कालहोराष्टकःवारह
तितर्थेन्दुअन्यकालेषु रिक्तकुलादितिथिषुवारम
ध्यक्षेषु नक्षत्रवारमध्यक्षेषुचायोगेषुचस्सर्वेरयाद्
ववारयोगा: अथकालहोराप्रयोजनमत्र अश्वा
लिनाह वारेप्रोक्तं कालहोरासु तस्यापिसाप्रोक्त
मितितिथ्यकेषु ऊर्यादिकमलादिदिन्त्येचाणषुने
वोल्लेखाःपारिवस्थापिदेवः यत्कर्मयस्मिन्वारेप्रो
क्तंसामितिथिष्वाकस्यतत्दिनस्यसरोषवारस्याव
यपकक्षन्येतस्यकालहोरायोकर्तव्यं यदाहनारदः
यस्यखेटस्ययत्कर्मवारेप्रोक्तंविधीयते ग्रहस्यत
त्वारेपितस्यतत्कर्मसर्वदाः अन्यत्रचित्त यस्यवारे
कर्मप्रोक्तंतस्यवल्लिनानवांशेस्यूर्यचंद्रेवाचतिष्टे
त. तस्यातत्कर्मकार्यमित्याह: उक्तंच ग्रहदिने
कर्मयत्किंचिदभिधीयते तस्योपास्थितेसूर्येच
द्रेवस्त्रविधीयतइति केचित्वनेवंहोराफलान्य
क्तानि भानहोरास्मृतिर्कार्यो अंशेहोरास्थितास्तवं
कायावंशेष्वमहोराचयथहोराचशुक्रस्य वृहस्पलेका
वदानीवहोराशेंकोविवाहिदा जउतंशानिहोरा
यांसमहोरापाल्लतिदं पञ्चकालेयदाहोरातदान
फलमाम्नुयात् उदयादारभ्यहोरानयनप्रयोज
नंयपादेसवर्षेचदलीसमासदिनीसकीयेचरपा

नरूपं सहोरास्वतिकालवीर्यस्तुक्तोदितोवा
निशेलेःग्रहाणोरिति युक्तंचैतत् वसिष्ठादी
नांमतस्यापिचित्तःप्रहतस्मानेतद्योक्षाअप्युदयाद
गणनीयः अथसप्तमसंगानत्वत्वउक्तानांकर्म
णामवनक्षत्रनेप्राप्तेऽपवारमात्रापिप्रोक्तानि
यस्मिंपिल्लनयत्कर्मवच्चपरिभाषादिकमुक्तंतस्म
त्वावकन्तेअस्यारिस्मस्त्वामितिथ्येवकेस्वामि
मुहूर्तेकर्यात् उक्तंचनारदेन यस्मिन्देनत्य
कर्मनिखिलेकथितंचयत् तदेवस्येतन्मस्तेता
कार्ययात्रादिकेतथ्याति मुहूर्तेस्वामिनाविवाद
ग्रकारलेववत्यति अथापिस्वामितिथ्येरोकेस्वा
मिमुहूर्तेकार्यति यदाहनारदेन इदमवरुपेवि
चारणीयं पवंप्रारिष्टादशःचोणषुप्रोवालेह्य:
यदाहवृसिष्टः यत्कर्मत्यतेमत्देपस्मिंस्तक
मेनतत्काणकार्यं दिक्कुस्लादिकमरिवलेपा
रिग्वेदेरिदिविलेयं विस्तंयतुश्चवश्यविचारणीयं दि
क्कूलादिकंतयात्राप्रकरणेवत्स्याति अथकार्य
मात्रतिथिविशमन्वादीनयाईलविक्रीडितेनाह
मन्वाद्यास्वतिथीस्वेषोतिथिष्वियोविकृतीमुत्रोदि
तिथी नैवांचेचतिथिलिखेनवनपस्यस्वःस
हृस्वोवियाः भाद्रेतिरश्चसितेनभाषनभसःकृ
स्नेषुगयासिते पौषेचतर्देशोमनोर्थ्यायाःसि

मु॰
भा॰
टी॰
६४

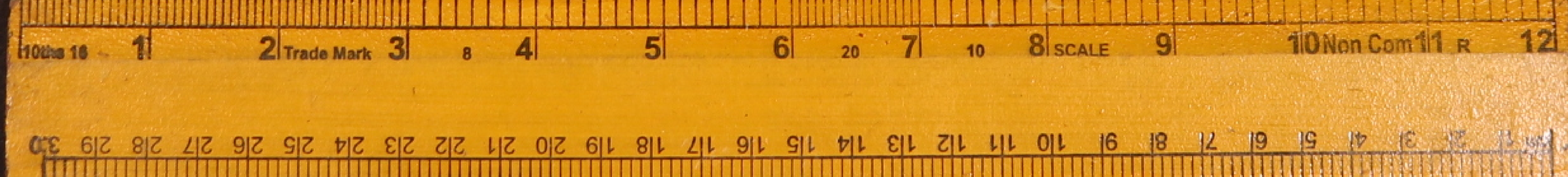
नेइतिवृत्तमाणीपदमनःकृष्णेचैवापिमासेत्रा
पिसंवर्ध्यते मधोचैत्रमासेसितेशुक्लपक्षेतृति
यीतृतीयापूर्णिमाऊर्जेकार्तिकेशुक्लपक्षेतिति
थिःपौर्णमासीद्वादश्येषाशुचौआषाढमासेशुक्ल
पक्षेतिथियौदशमीपूर्णिमाज्येष्ठेशुतेफाल्गु
नेचतिथिःपूर्णिमाइषेआश्विनीशुक्लपक्षेनव
नवमी तपसिमाघमासिशुक्लपक्षेसप्तम्यः स
प्तमीसहस्यपौषेशुक्लपक्षेतिथिएवएकादशी
भाद्रपदमासेशुक्लपक्षेतृतीयातनभसःश्रा
वणस्यकृष्णपक्षे अमाअमावस्या अष्ट
मीअत्राष्टमीजन्माष्टमीतदनंतरभाविनीअम
वस्यादर्शाते तदाहनारदः द्वादश्येतेशुक्लप
क्षेनवम्यायुजोसिते चैत्रभाद्रपदेचैवतृतीया
शुक्लासंज्ञिता एकादशीसितापौष्यामाषाढे
दशमीसिते माघेचसप्तमीशुक्लानभस्यापि
सिताष्टमी श्रावणेमासिमावस्याफाल्गुनीमा
सिपूर्णिमा आषाढेकार्तिकीमासिचैत्रेज्येष्ठस्य
पूर्णिमा मन्वादयः स्नानदानश्राद्धेष्वनंतपु
ण्यदाः मत्स्यपुराणेपि अश्वयुक्शुक्लनवमी
कार्तिकीद्वादशीतथा तृतीयाचैत्रमासस्यतथा
भाद्रपदस्यच श्रावणस्यतथमावस्यापौषस्यैकाद
शीतथा आषाढस्यापिदशमीमाघमासस्यसप्तम

मी श्रावणस्याष्टमीकृष्णातथाषाढस्यापिपूर्णि
मा कार्तिकीफाल्गुनीचैत्रीज्येष्ठपंचदशीसि
ता मन्वंतरादयश्चेतेदत्तस्याक्षयकारकाः शुद्र
नारदवाक्ये नभस्येपिसिताष्टमीतिथिकृष्णादिमा
सभिः प्रायेणमत्स्यपुराणवचनेन श्रावणेऽ
ष्टमीकृष्णेतिशुक्लादिमासाभिप्रायेणजन्मा
ष्टमीनंतरभाविनीदर्शाते युगयुगाद्यायुगा
द्यश्चन्ताउच्यते वाहलः कार्तिकाद्यापौषेवैशा
खेमाघेनवमीतृतीयेयथासंख्यात्तेये सिते
शुक्लपक्षेकार्तिकेशुक्लपक्षेनवमीवैशाखे
शुक्लपक्षेतृतीयाभाद्रामाघ्यासितेयथा संख्याम
पंचदशीभाद्रपदेकृष्णपक्षेत्रयोदशीमाघकृष्ण
मावस्यापतेयुगादयस्मृताः यथाहनारदः का
र्तिकीशुक्लनवमीत्वादिकृतयुगस्यमाः त्रेता
दिमाधवेशुक्लातृतीयाद्वापरोसिता कृष्णापौ
चदशीमाघेद्वापरादिनदीरिता कल्यादिस्या
कृष्णपक्षेनभस्येचत्रयोदशी शुक्लादिमासाभि
प्रायेणभाद्रपदत्रयोदशीअसिद्धिशिवधाविनत
रभाविनीमावस्याचदर्शाते उभावे उभयेविष
वेवैवमायनेवैधृतेह्वे त्रलभ्याप्राप्युक्वीतमना
---युगादिषु माकवल्किकाहितिविशातकालि
कानतथापापवर्जिततिथीनांमन्वन्तराप्रवेने

मु॰
मु॰ भा॰
मु॰ टी॰
६५
65

समाप्यवेदंकृनिशामारणपकमदीत्यच पंचदश्या
चतुर्दश्यां शुक्लपक्षेराजसूतके श्रवत्सेथिभुक्त्वा
चश्राद्धकप्रतिग्रहश्च पञ्चमेंदूकनजलयादि
मार्जारमूषकैः हतनृत्येतयोर्वा देशकंपात्तेतथ्ये
ष्टयेगेहायाईभोलोकसामवाणादनिसरे श्र
मेधापिवस्त्रासमस्यानपतितानिकेदेशावा
त्मनिर्विविकालनितसंभवे भक्ताईपाणिरेभो
ध्वेरर्थराज्ञतिमहते पाश्ववर्षेदिशाहेदेसन्ध्या
नीहारभीतिषु धानवाहूतितिगंपेचशिष्यवा
रहनागते वेदोश्यानहसेष्वनोश्ववेदिताले
हिणी श्रुत्यातिलाहानध्यायानेतानस्तोकालि
कजगः श्रनश्च श्रहंप्रेतेश्यधायपिठान्ताः
गहेश्च उपाकर्मणिचोत्सगंस्वशाखाश्राव्ये
मते एवमारेयाप्यनुध्याया धर्मशास्त्रज्ञैः श्र
नुसंधेयः नेवग्रनवंध्येविद्यारंभव्रतबिसर्गादि
निनाध्ययनेचसंयाधाम्पेवर्जनीयः सोपपदीन
नध्यायश्रेत्यलमलनवंप्रकरणवृत्तनीतिविवे
श्रयशुभाशुभप्रकरणंगद्योनोपसंहरति ॥
इतिश्रीदैवज्ञानंतसुतनीलकंठानुजरामविरचि
तेमुहूर्तचिंतामणौशुभाशुभप्रकरणंइतिसमा
प्तम् इतिदेवज्ञलंकारकृत्शाकर्षकीतिसमापिधानम
हः श्रीशेवाकालेकार शुभंसिंहेत्यादि श्र

शुभसिंहस्यादि तयोप्रकरणेनिरूपणे श्र
न्यःशिष्ट ज्योतिर्विद्वन्नीलकंठविदुषः श्री
चंडिकासुयाश्चेचोणातिगकीप्रमारितपि
यामहूर्तचिंतामणेः गोविंदेनविनिर्मितेन
यबिधेपियूषधाराभिधे व्याख्याने ह्शुभा
शुभप्रकरणंपूर्णेनमगागमत् ॥ ❈ ॥
इतिश्रीविद्वदैवज्ञकूटालंकारनीलकंठज्योति
र्विदात्मजगोविंदज्योतिर्विद्विरचितायांमुहूर्तचिं
तामणिटीकायांपीयूषधाराभिधायांशुभा
शुभप्रकरणंसमागमत् ॥ ❈ ॥ शुभम्
समाप्तम्शुभाशुभप्रकरणं ॥ ❈
शुभम्मस्तु

यतन्नः षट्षट्वेशान्महात्मनः श्रास्वे
द्वविदानान्तथावः समयास्त्रियः रात
सोगुरुहरणात्पेशावः न्पकाष्ठलादि
ति कायःप्राजापत्यः ख्लेववनाःप
षांकालनियमाह नारदः प्राजापत्या
ग्रान्लिदेवविवाहादषिमंत्रिकाः ॐ नमः
श्रीसुरसत्यै ॥ ॐ शर्वाणीतनयस्मृगा
छिदावमीपांनवाश्रीगुरुपद्मभक्तिलव्ध
विद्यागोविंदेविद्रुयवरहर्षिणीलांनव
त्रुश्रकरणादिपणीलनोति श्र न त्र
क णं ख्या ते नत्रादैनवद्य
णांप्रसिदनादेवावक्तव्यतायांनवा।
मिनपद्वशाहेलविक्रीडितेनाह ॐ ना
सत्यानकवह्रियात्तशाशिभ्रुद्धादिते
जोरगाज्वलेशाः पितरोभगार्यमरवि
तष्टाशेषकभात शक्राग्नीवलुमित्र
शक्रनिन्द्रतिदीनामितिविश्वेविधिर्गोविं
दोवसतोयपाजचरणाहिर्बुध्न्यपाभि
धाः १ यतेक्रमाहलेशानन्तव्यधीशा
लेयाः यथा प्राश्विन्याः नासत्यावश्वि
न्यकुमारो भरण्यांप्रतकोयमः कृत्ति
कायावह्रिरग्निः रोहिण्यायाताः ब्रह्मा

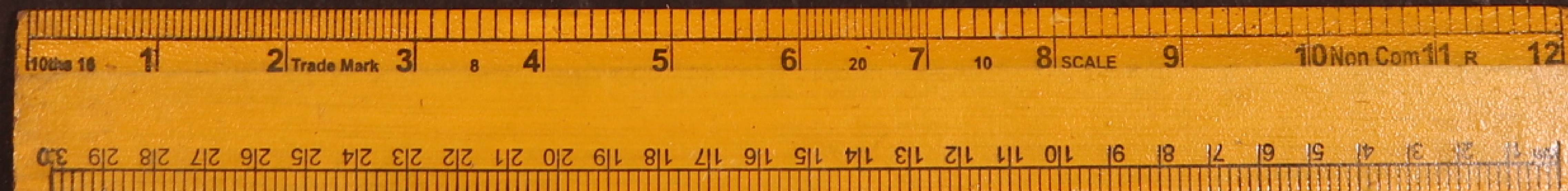
श्र

मु.टि.
वि.न
67

मृगमस्याश्चंद्रः आर्द्राया रुद्रो महादेवः
पुनर्वस्वोरदितिर्देवमाता पुष्यस्येज्योबृ
हस्पतिः अश्लेषायान्तरगाः सर्पाः मघा
यापितरः पूर्वफाल्गुण्याः भगः उत्तरफ
ल्गुण्यार्यमा सूर्यविशेषः हस्तस्यर
विः सूर्यः चित्रायास्त्वष्टाविश्वकर्मा
स्वात्याआशुगो वायुः विशाखायाश्शक्रा
ग्नीइन्द्राग्नी अत्र समुदितयोर्देवताः अनुरा
धायामित्रः सूर्यविशेषः ज्येष्ठायाश्श
क्रइन्द्रः मूलस्य निरृतिः राक्षसः पूर्वषा
ढायास्त्वदकं उत्तराषाढाया विश्वे विश्वेदे
वः अभिजितो विधिः श्रवणस्य गोविंदो
विष्णुः धनिष्ठाया वसवोष्टौ देवताविशेषः
शततारकायास्तोयपो वरुणः पूर्वभाद्र
पदाया अजचरणः रुद्रविशेषः उत्तरा
भाद्रपदाया अहिर्बुध्न्यः रुद्रविशेषः रेव
त्याः पूषा सूर्यविशेषः यदाह नारदः न
क्षत्रेशाः कुमारस्य यमवह्निपितामहः
चन्द्रेशादितिजीवाहि पितरो भगसवि
तृः अर्यमार्कस्त्वष्टृमरुच्छक्राग्निमित्र
वासवाः निरृत्युदकविश्वेजगोविंदो
वसवोदपः ततोजपादहिर्बुध्न्यः पूषा।

श्चेतिप्रकीर्त्तितः प्रयोजनेन तिथिप्रकरण
प्रोक्तमस्माभिः अत्र वसवइति बहुवचनो
त्वादष्टानामेव व्यासज्यवृत्तिदेवतात्वंप्र
तीयते यत्तिष्ठानत्त्रैवसर्वोदयतेति श्रु
त्यन्तेश्च एवं सतिकेचिद्दीपिकाकारादयो
बहुत्वमविवक्षितमिति पाल्वावसुशब्दं
मन्वास्तेषु एकं विमद्यामित्यादिपाहुः यत्तिष्ठा
नत्त्रवाचकं मन्यन्ते तच्चिन्त्यमैवविदित
व्याः अश्वप्रसंगात्प्रत्येकं नक्षत्राणि
प्रोक्तकार्याणि प्रणुच्यन्ते नान्याह नार
दः बलोपनयनक्षौरसीमन्ताभरणक्रि
या स्थापनाश्वभयानस्त्रीकृषिविद्या
दयोश्विभे वापीकूपतडागादिविषपाने
गदारुणाः बिलप्रवेशगणितनिक्षे
पायास्यभेशुभा २ संधिविग्रहवेश्याणि
[illegible] सौख्यभेशुभाः प्रतिष्ठायानसीमंत
व्रतबन्धप्रवेशाने करग्रहविनाकर्मकर्मयत्
विनाकर्मदेवेज्यपवशुभेशुभं अनेनविसनं
मूलेयाताक्रौषधादावपि विवाहरसला
लिंजकर्मकरजभेशुभे कलहाः सर्वं कृष्य
वाणिज्यगोयानवरणाख्यकरणाम्भिके विवा
हन्तनिगीतान्यनिखिलकर्मपत्रभेषु सर्वा।

म.टी.
वि.न.
३६
८०
68

विवाहविषशास्त्राग्निदारुणोग्रहवादिके
पूर्वात्रये बिलकर्मकर्तव्यं सोमविक्रयः
प्रतिष्ठोद्वाहसीमंताभिषेकव्रतबंधने पूर्वा।
शास्थापनाद्येभवास्तुकर्मोत्तरात्रये प्रति
ष्ठोद्वाहसीमंतयानवस्त्रोपनायने तौरवास्तु
भिषेकाद्यभूषणांकर्मभानुभे प्रवेशवस्त्रा।
सीमंतप्रतिष्ठाव्रतबंधने नाष्ठमेवास्तुविद्याद्य
तौरभूषणाकर्मयत प्रतिष्ठापनयेद्वाहवस्त्रा।
सीमंतभूषिणं विवाहाद्येभकृत्यादिलोकक
र्मसमारंभे वस्त्रभूषिणवाणिज्यरसयानापादि
संग्रहे रेवाग्निभेन्द्रेतेगीतशिल्पलेखनकर्म।
यत प्रवेशस्थापनोद्वाहव्रतबंधाष्ठमेगलं व
स्त्रभूषिणावास्तुखेत्रेभेसंधिविग्रहे कृरोग्र
शस्त्रवाणिज्यगोमहिषेऊकर्मव रेद्रभेन्द्र
वादित्रशल्पलेखापमलेखने विवाहकृषि।
वाणिज्यचारुणाहवभेषणां निऋतिभेनित्य
शिल्पसंधिविग्रहलेखने पूर्वषाढोत्तराषाढो
ये। ...... कृत्यमुक्तं प्रतिष्ठातौरसीमंतया।
नोपनयनोषधे पुरारामगृहारंभाविष्णुभेपट
बंधने वस्त्रोपनयनतौरप्रतिष्ठायानभूषिणं
वस्तुभेवास्तुसीमंतप्रवेशास्त्रविभूषणं प्रवे।
शस्थापनतौरमौंजीबंधनभेषजं श्रवाणोद्वाहण

सीमंतवास्तुकर्मजलेहभे पूर्वाभेद्रपदोत्तरा
भाद्रपदयोः कृत्यमुक्तं पूर्वं विवाहव्रतबंधा
द्यप्रतिष्ठायानभूषिणं प्रवेशवस्त्रसीमंत।
तौरभेषजमंत्रभे अथध्रुवगणोत्तरत्र्या
वेष्टभाह उत्तरात्रयरोहिण्याभास्करश्चध्रुवं
स्थिरं तत्रास्थिरंबीजगीहशांत्यारामादिसि
द्धये २ उत्तराउत्तरफाल्गुण्युत्तराषाढोउत्तर
भाद्रपदास्तिस्त्रस्ताराः रोहिणीच एताभि
स्तस्त्राणिध्रुवसंज्ञानिस्थिरसंज्ञानिचेतिसंज्ञानि
हयं एवंउत्तरत्रायव्याख्येयं तत्रध्रुवनक्ष
त्रेषुस्थिरंकर्मकार्यंतथाबीजंयवादि गेह
कृग्रहेशांतिविनायकशांत्यादि आरामोन
गरोपकंठवर्तिवनं आदिशब्दोमृदुनक्षत्रो
क्तमपिकर्मसिद्धयेभवति नतु व हेन
स्थिरसंज्ञभवनक्षत्रेमृदुजन्मनक्षत्रा
तयेमरयानियमनसमयनेप्रवेबीजादिसि।
द्धिते तत्रमृदुत्वेपिकथितान्यपिस्थिरत्वेर
न्यानिकार्याणि अथसंज्ञद्वयंप्रमानेत्र
च्याते कृतमवलेत्विप्रलघुवरंचरंमैत्रंमृ
दुसंतेसाधारणमिश्रमाख्येकृरोग्रंतीक्ष्णदा
रुणात्नंमित्तितोसिद्धोक्तेपदेभास्करेरा
विरविस्थिरः यदाह सि सर्वः स्थिर

शीतकरस्यग्राम्याध्यायनक्षत्रः शशिनो विमि
श्रः देवेंद्रस्तत्वो लघुरिंद्रेशार्केञ्ज्येष्ठा मृदुतीक्ष्णा
नत्रस्थसौरिः अपिसामान्यतः स्थिरकृत्यका
र्येस्थलक्षकोक्तं ग्रन्थदापि वारोक्तकर्मका
र्यमाप्तियानात् य ह रदः न्पत्राभिषे
कमंगल्यमेवायानास्वकर्मयत् उभयथा
हस्तपन्थाहि विधेयंभानुवासरे २ अथवर
णांतत्कृत्यंचाहभाह स्वान्यादितेष्कृते
त्तीशिवेदस्थापिचलेवरे तस्मिन्नाजादि
कारोहेवाटिकागमनादिकं स्थानीयादि
त्येआदित्यदेवतस्यादित्यादित्यस्त्रयदा
ण्पद्रतिशयः आदिस्थश्रवणामाबम्पत्रीणि
नक्षत्राणि श्रवणायनिश्शाशतनारकाः
सोमवारस्यचरसंज्ञस्य चलसंज्ञानीति
या तस्मिन्चरनक्षत्रेगजाहस्तेनदादयोश्व
दयहीग्रामारीहीवाटिकाग्रामयत्रगम
नेयात्राआदिशब्दालक्ष्नतत्त्रीक्षेमापिक
र्माणिकार्याणीतिशेषः य ह मिषः आ
दित्यकृतिभाषित्तयेचरसंज्ञंपंचकेमहद
व वाहनकर्मविस्त्रषणाचरकार्याण्यानो
मैत्रासिद्धोतत् कार्थितान्पपिलधुहंदेवर
संज्ञेतानिकार्याणि माणिक्यकाफलहे

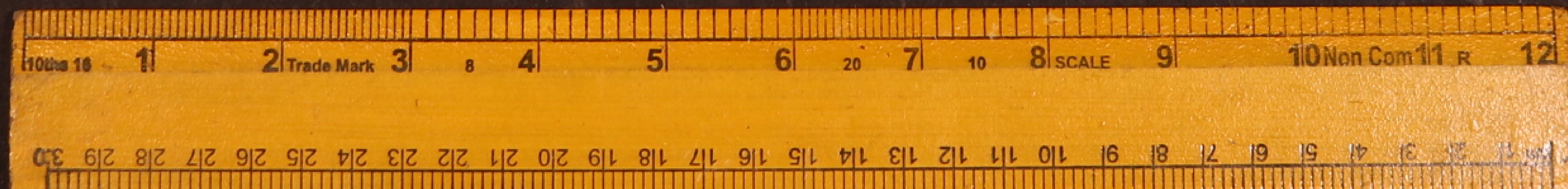
ममहजनत्रषुमीमकर्माणि नारदः शोवा
मक्तोवरजनहेलेलस्त्रेविभूषणां पुष्पाणी
तकृतनतीरकृष्यकर्मडवासरे ३ अथोग्र
णामनन्तहभाह पूर्वात्रयंयाम्यमघेतग्रक्रू
रेउग्रकल्पया तस्मिनगतांग्निशाग्नानि
विषशास्त्रादिसिद्धिति ४ पूर्वात्रयंपूर्वा
फल्गुणीपूर्वाषाढापूर्वभाद्रपदारूयंत्न
तत्रत्रियंयाम्यभरणी मघाच तथाक्रू
जोभौमस्य उग्रसंज्ञाक्रूरसंज्ञस्य तस्मिन्
ग्रनक्षत्रेचानोह्नवने अग्निरग्निदाहः शा
ठ्यंछलंविषंविधभक्तादि आदिशब्दाद
न्यदपिविकष्टकर्मदारुणानतत्रावमिद्ध्यतिवि
षिद्ध्यते ३ च मि न पूर्वोत्रनयेषेत्रमे
मृगाघ्रामित्रेचपंचकेयामस माहणामेदलन
विपिदहनंयंत्रमेकार्यं यद्वारुणाभांकेनल
भेनवप्रोग्रमेकार्यं ना रः विषाग्निवधन
स्येयसंधिविग्रहस्तामवं पूनाकरप्रवाल
सेकर्मभूमिजवासरे ५ अथामिश्रनक्ष
मनक्षभाह विशाखेयमेसौम्येमिश्रमा
धारणाम्स्तस्य तत्राग्निकार्यंमिश्रवृषा
द्योत्सर्गादिसिद्धये ५ विशाखा अग्निम
यंकृत्तिका सोम्यसौम्यपदस्त्रियंमिश्र
संज्ञसाधारणसंज्ञे तत्रामिश्रसंज्ञेपुनत

मु. टी. वि. ५८

70

नेषुअग्निकार्यअग्निकार्यमग्निहोत्रमित्यन
दत्रोनतोक्तेकर्म वृषोत्सर्गः काम्यः आदि
शब्दाद्वश्यमपिकर्मसिद्धयेभवति तदा व
सुः अदितयेश्वमनसंविसेद्वाग्निभ
केह्निमिश्रसंज्ञेहि नाखिलानिचसाधारणा
कार्याणिउग्राणिनत्रकार्याणि नारदः
नृत्तिशिल्पकलागीतलिपिभूसंग्रहे वि
वाहयानस्सेग्राहकर्मसौम्यस्यवासरे ५
अथलघुगणानक्षत्रमाह हस्ताश्विपुष्या।
भिजितः क्षिप्रलघुगणस्तथा तस्मिन्न
मार्वतिज्ञानभूषाशिल्पकलादिकम् ६
रतिः स्त्रीभोगः शास्त्रानेशास्त्रादेः भूषा
अलंकाराः शिल्पचित्रादिकलः चतुःषष्टिक
लाः नृत्यादिकाः आदिशब्दाच्छ्रवनतत्रोक्त
मपिकार्यं यदाह वसिष्ठः सवत्स्यविवाश्वि
नहस्तास्तासुः क्षिप्रसंज्ञकास्ताः तेष
यपनपविभूषणाशिल्पकलाज्ञानकर्म
सिद्धेस्यात् चवराधिहोकास्थिमान्यपिका
र्याणिनिखिलानि लघुगणेनेहलं ना
दो ५ क्षिप्रसूर्याश्वपुष्याभमित्याहश्वत्रा
भिजिन्नोक्तः देव सम नोह रे आक्षिप्तो
यनहास्ताकापठितेलघुक्षिप्रकवाश्विष्यो
भिजियासंग्रहस्यातिरिति अनवोक्तश्री

पतिना अश्विनीगणमर्कदेवत्वमाभि
जिल्लघुचवस्तूयेमतामिति वसिष्ठादिभि
स्तत्पत्येकेनतत्रक्तत्वेषु अभिजितोऽप्यक्ता
स्त्वित्ताप्यनुक्तिः वारवत्स्व नारदः य
त्रयोष्टिकर्मागल्पवर्णा वस्त्रादिभूषणा
वृषेतल्पमलनायानकर्मदेवेज्यवासरे ६
अथमृदुगणानक्षत्रमाह मृगान्त्यचित्रा।
मित्रर्क्षमृदुमैत्रगणस्तथा तत्रगीताम्ब
रक्रीडामित्रकार्यविभूषणे ७ मृगाः अ
न्त्यरेवती चित्रा मित्रर्क्षमनुराधाः मृद
गुणः मृदुसंज्ञमैत्रसंज्ञश्च तत्रगीते अ
म्बरेवस्त्रे क्रीडाक्रियायामह क्रीडामित्र
स्नेहस्यकार्यविभूषणमलंकारः एतसिद्ध
ति यदाह सिद्धः मृदुर्देमचतस्रयेम
त्नताश्वयौम्यमित्रर्क्षे मेगल्पतन्निला
भूषाणामंगगीतादिसिद्धाति तत्र ना
रः नवादिवगीतादिस्वर्णाम्बरलभ्या
षिणां भूषापत्नवगोयानकर्मभार्गव
वासरे ७ अथतीक्ष्णगणनक्षत्रमाह म
लैन्द्राद्रा अहिभंसोविज्ञीतोदाकगात्सि
के तत्राभिचारघाताग्रभेदः पशुदमादि
कम ८ मूलं पैन्द्रं ज्येष्ठा आर्द्रा अभि।

मु.
वि. टि.
७१

भमश्लेषा मौविशानिश्च तीक्ष्णामेज्येदाक
णासंतेव तत्रतीक्ष्णानतंत्राभिचारका
मेणोडग्रभयंक्रूत्यमारणादि भेदाः अत्य
नमित्रयोः कलहोत्पादनादि पश्वनाह
स्यादीनांदमः शिक्षा आदिशब्दाद्हेदना
दीनि य ह सि दारुणाभानिषुवंद
वकोणायशावसर्पदेवानिदारुणावंधनाद
दनप्रहरणकर्मनिसिद्धिमायांति नादः
त्रपुसीसायसात्स्यास्त्रविषपायासवान्ता
तम स्थिरकर्माव्धिलेवास्तुसग्रहेसौविवा
सेर ८ अथाधोमुखोर्ध्वमुखतिर्यङ्मुखन
क्षत्राणिदवशात्देवमाह मूलाहिमिश्रो
ग्रमधोमुखंभवेद्दर्ध्वास्यमार्द्रेज्यहरित्रयंध्रु
वं तिर्यङ्मुखंमैत्रकराऽनिलादितिज्येष्ठाश्वि
नानीदृश्यकृत्यमेषुमत ८ मूले अहिरश्ले
षा मिश्रकृत्तिकाविशाखे उग्रेपूर्वात्रयय
मघाभरण्यः एतानिनवनक्षत्राण्यधो
मुखानित्येयानि एषुबिंदशाकृत्यमधोमु
खकृत्यंवापीकूपादितत्समस्तमितत्मुक्तं
कंभमथ ग्रो भवाणीकृत्यकाश्लेषामघा
मूलविशाखकाः तिस्रःपूर्वास्तथाचैवा
थोवक्राप्रकीर्तिताः एषुवापीतडागा

निकूपभूमिरणानिच देवगारस्यखनने
निधानेखननेतथा गणितज्योतिषारंभस्व
नेविलप्रवेशने कुर्यादधोगतान्येवका
र्याणिवृषभध्वजे अथार्द्राः इंज्यपुष्यः हृ
रित्रयेश्रवणाथनिष्ठाशततारकाफ्त्रयुत्त
रात्रयरोहिण्यएतन्नवनक्षत्राण्यूर्ध्वमुखा
र्ध्वमुखंभवेत अत्राप्यतादृश्यकृत्यंप्रासा
दादिमन्याद य के रु पु रो रो
हिण्याद्रातथापुष्यधनिष्ठाचोत्तरात्रयं वा
रुणाश्रवणंचैवनवचोर्ध्वमुखास्मृताः प
पुराभिषेकंचपटवंधनेचकारयेत ऊ
र्ध्वमुखानिऋक्षाणिसर्वाणिएवकारयेत
अथमैत्रमरेवत्यमृगदेवतीचित्रानुराधाः
करोहस्ताः अनिलःस्वाती आदित्यपुन
र्वसुः ज्येष्ठाश्चिनमश्चिनी एतन्नवनक्ष
त्राणितिर्यङ्मुखंपार्श्वमुखंभवेत अत्राप्य
तादृश्यमेवकृत्यवक्रमणहलादिकंभवे
त म क रु पु णा रेवतीचाश्विनी
चित्रास्वातीहस्तःपुनर्वसु अनुराधामृगा
ज्येष्ठाएताःपार्श्वमुखास्मृताः गमनेहस्ति
वलीवर्ददमनेमाहिषस्यच बीजानेवपने
कुर्यात्कमना.......दिके वकर्येअश्यादी

म.
वि.टि.
७२

72

नोनावादीनांप्रवाहने पार्श्वेषुयानिकर्मा
णिकुर्य्यादेषुचतान्यपि नत्तुसर्वेषामेवक
र्मणांपार्श्वेकोननन्दत्वात्रामियानादिदे
ष्वनन्तरं किमर्थंकथ्यमितिचेन्नविशेष।
नक्षत्रविहितानांकर्मणांपार्श्वेष्वेन
मवश्यकर्त्तव्यत्वेसतिकतिपयदिनमध्ये
मुहूर्त्तलब्धौसत्यांकर्मणांप्राकारमयोमु
खादिकेविदितानक्षत्रेषुतानिकर्माणि
कार्याणियानिसर्वथाविशेष ``````
विलप्रवेशादिनिदिवनन्तुवक्रियेप्रिरथ्यहल
पत्रिखाहूतकीडामेषगर्दभगनांदीनिदेशा
मेषवनक्षत्रेषुक्रांतिरूपविनापवमन्येषामपि
प्रसिद्धानांकर्मणांतिर्यड्मुखाख्याकारत्वाने
मिनेषुनक्षत्रेषुकर्त्तव्यतोविन्यात सामान्ये
नविशेषभावेनचसर्वनिलेविहिवर्येसव
र्येभवतीतिमायादत्तनमेव सयस्कालपदे
तपिलेप्रोक्तेस्वामिनिर्व्येशकोप्सतिक्वनोव
र्मुहूर्त्तकार्यलमियना ५ अथप्रवालदेलस
शोत्तमवर्णाविमपरिधानमुहूर्त्तेवसंतिल।
याह पौसपुर्वाश्वीकरयंचवकवासवेन्यादि
त्येप्रवालस्यशंखस्यवर्णानस्तम यार्याविरि
क्तपातिवंदकजाङ्किचके भौमेषुवादित्यधेग

स्वमगानरयान् १ पौस्मेरेवतीअश्विनारो
हिणुत्तराणांत्रितयः अश्विनी करयेचके
हस्तचित्रास्वातिविशाखाअनुराधाः वा
सवंधनिष्ठाः ईज्यः पुष्यः आदित्यंपुनर्व
सुः अयंसमाहारद्वंद्वः नक्षत्रप्रवालेविश्र
मेयवलेइतिमहाराष्ट्रभाषयाप्रसिद्धानि
कान्यकुब्जः वदाहस्तिदंतः अर्ध्याहिलया
दि शंखशेखवलयं स्वर्णा वस्त्रेषुते
पतानिवस्त्रानिधार्याणिनानिविकानाथि
प्रानिष्वेंदुभौमरहितोह्निदिनेधार्याणि
यदा हश्री पतिः रोहिणीषुकरयेचवकेषु।
भेषुन्नरेषुचिपुनर्वसुदये रेवनेस्वसुदे
वतेचभेनवावस्त्रपरिधानमिष्यते प्रवाली
दीनांनविशेषः तेनैवोक्तेः करादियेचके
षुभेसपौस्नवासवेस्मतः धनिष्टासंभवको
चनप्रवालरत्नवाससां वासनन्यासप
व जीर्णौरवोमतनसप्तभिवाहुमिर्द्वैभौमे
भुवेद्धपटिनेवमवेद्दत्यायुः ज्ञानायमति
णाश्रयोप्रयसंगमायमेदेमलायचनवी
नवधारणांस्यात अतः परिशेषास्तर्यभौम

मु. चि. टी. न. ७३

73

शानयोनिषिद्धा अथारक्के कौसुंभादिरंगेना
रक्तवस्त्रं भौमे धार्यं मांजिष्ठकौसुंभकाराग
यांश्च महेश्वरः कांचनभूषणेषु इत्यनेनैवोक्तत्वा
त् नामतत्ययोस्तवस्त्रैः करयंचकेषु नमानों
उभौमगुरुदानवमंत्रिवारैः सुक्तास्तवर्णा
मणिविद्रुमशंखदंतरक्ताम्बराणि विधृतानि
भवंति सिद्धेः इति दैवज्ञवल्लभोक्तेश्च अथवस्त्रा
णां विशेषः ध्रुवादितिगुरुज्ञनागत्रयवाहि
णी पुनर्वसुपुष्योत्तसभगाभर्तृका स्त्रीद
दादिकं न दध्यात् उ च पि यो पुसेंडु
समयेश्रुभेध्रुवस्त्ववाराचार्यदिनीशगतानीर
कांतिभयाप्रवालक्रमणिं शंखविभिंयैनोनथा
ऊर्वितशातताराजनदेवेस्त्री नास्नानमपिनि
षिद्धं उ च रोहिणीपुनपुनर्वसूतरेयावि
वर्तिनववस्त्रभूषिणां मानयोपिदवलेवेत
यत्तिस्नानमाचरतिवारुणीपिया चे ध्रुवः
स्नानेऊर्वंतियानार्यचेदुशांतभिधान्विते स
मजन्मामवेदूषाविधवाडुर्भगामृषा प्रसा
दाक्रमस्नानेनारीणां यदि जायेत सूत्रे
स्नानमिनेन तत्यात्मनावचनेनेवेति विशेष्वरा

मा उ अश्लेषागमेध्रुवस्त्रेनेशायनेवस्त्रेसीने
न्मायवपुरुषेगादिनेपंदनेस्यात् रक्तेउभान्
दिवसेशाकवर्जितचशाखाचरक्तपटंकेपुव
तिःकथंचित् दिनपःसूर्यः रक्तेभौमः ९
अथवस्त्रस्तनवधाविभक्तः दृग्हादिदेशाश्र
भाशुभफलंशार्दूलविक्रीडितेनाह वस्त्रा
णांनवभागकेषु च वसवः कोणेषु मध्याः समो
मध्येन्त्यशगता नराक्षसगता याशाश्वमध्या
धायाः दग्धे वा स्फटिते हते चतनवे पंकादि
लिप्ते नसदद्धेशतस्त्रशाशायाशुभमप्रमसर्वे
पाकेप्यजनतः १ वस्त्राणां नवभागाः कार्याः
केनचत्तेष्वंत्यस्त्रमरादेवतास्था
ध्याः यतस्तोमध्याभूतोशत्रय
गताजेयाः नरादर्शासहित
पाशोचपुनर्मध्येयोनेशायास्था
ध्याः यतडयलत्तशेषशयनास्ततपाड्का
स्वप्पयोविचारः तत्रचेद्दग्धेनवतरेकलिन्न
तेनेश्रस्ते ```` स्वेदेवाद्युद्भेदश्रमस्फ
टितेपाशनाद्यादिभिरूर्ध्वहतेसर्वैनिडस्त्रेन
सत शुभफलंजनकंभवतीत्यर्थः किं
तुमरणाविख्याति: अधांल्लसंशायोदेव
स्त्रस्पदत्तादिकेस्तिशुभंकल्याणस्यात् म
नुष्याशेशुभत्रमायांशः देवांशेभोगप्राप्तिः अ

२ मृ.
वि. वि. टि.

74

घभवेशाकेदाचममनुषदेवांशोष्ठप्रोततः
प्रातःभागोग्रनिष्टमशुभफलंजनकं यत
त्फलेशय्यासनेप्राङस्पिकास्वपिदेयं ३
कें श्री तिना कजलकर्दमगोमया
लिमेवासासिदापिवहिस्फुटितेवा विं
न्यामिदेनवदाविहितेश्रसिन्निष्टमनिष्टफ
लंचस्तुदीभिः निवसेत्पसराहिवस्तुकोण
मनुजाःयाशदशांतमध्ययोश्च श्रयेरपिव
रस्वसात्रयोशः शायनेवासनयाङकास्वदे
वे भोगश्रासिदीयतांशेननागंशोष्ठजासि।
स्याङ्गालसांशेचमस्त्यः शंनेसर्वांशोषिनिष्ट
फलंस्यातल्लष्टेवस्वेन्तनेसाधुसाधु श्रत्रा
त्तमांशेष्ठत्रङजादिसटघीछेदाकृत्यशुभा
फलेतिविशेषादेयः देवांशोपिकाकेलू।
कसटशेछेदाकृतिरशुभफलदेतिपिवि।
शेषेजयः ३ ने वं छत्रध्वजस्वस्तिकव
र्धमानश्रीवत्सकुंभब्रजतोरणानांछेदाकृ
तिर्नेदितभाग्यमापिशुभांविधनेनविरणा।
लक्ष्मीकेकस्ववोलूककपोतकाकक्रव्या
दगोमायुखरोष्ट्रसर्पैः शुष्कद्रुमप्रेनसमान
शस्त्राछेदाकृतिर्देवतभागगापि श्र य
क यः नवांशुकेसमंकृत्याविंतयेच्च
शुभाशुभम वसंतिदेवाःकोणेषुचांत्य

मध्यद्वयेनराः मध्योशात्रितयेदैत्याश्चैवंश
य्यासनादिषु श्रर्थप्राप्तिंर्देवनांशेषुत्रहा
द्विर्नरांशके द्विनिःपीडापि शांशांशेम
र्वप्राप्तिषुशोभने शेवेचक्रांकुजक्षत्रध
जतोरणसन्निभा श्रीवत्ससर्वतोभद्रनं
द्यावर्तगृहोपमा वर्धमानस्वस्तिकेनक
राक्रमेन्त्सषाकृतिः छेदाकृत्यदैत्यभागेः
प्यायुर्यप्रदान्नृणां विरोष्ठोलोककाका
द्विजङकस्थहृकोपमः त्रिकोणास्त्र्याकृ
तयोदेवभागेप्यशोभनाः निंदंतेवसनं
दयाद्विजेभ्यः स्वर्णसंयुतं श्राशिषोवच
नेकृत्वान्यन्यवस्त्रंधारयेत ॥ श्रथ कुवि
ङ्ष्टदिनेपिवस्त्रपरिधानमनुष्टमाह विप्र
ज्ञायातथोद्वाहेराजप्रीत्यार्पितंचयत
निंदेपिधिस्वेवारादौवस्त्रंधार्यंजयः३थपः।
धिस्तेनलवेवारादौवारतिथियोगादौव
नीयानभद्रादिदुष्टयोगोनिंद्योपिदुष्टेपि
यवस्त्रंब्रलणाज्ञयायान्योद्वाविवाहेरा
ज्ञांमेनोघेणार्पितेनतहस्त्रंधार्यमितिबुध
जयः ३ व ल लायां विप्रादेश
द्वाहेवस्त्रापालेनश्रीत्यादत्ते धिस्वेवनि
निंदेत्याकृत्वानवंवस्त्रंधार्यं क पो

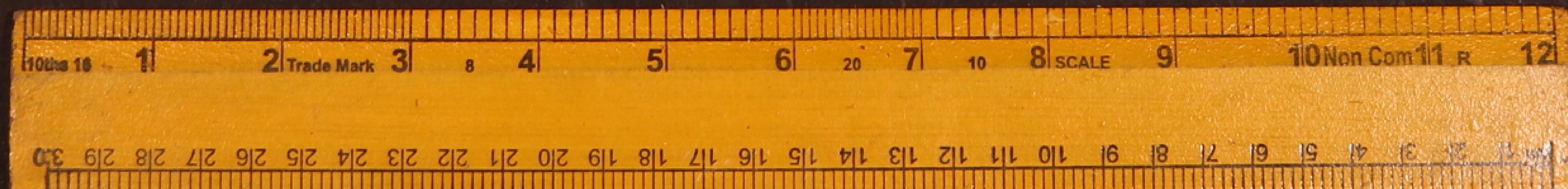
मु.
वि.टि.
५५

75

ना प्रीत्याद्भ्यापालदत्तेयाह्विप्रदेशार्क
रग्रहे निक्षेपवासरार्पिस्त्रिपिथारयेतन्नवां
वराणिति इदेवोपलक्षणाम् तल्पन्या
यनादाना तथाबालणादिभित्त्यावि
वाहादिभित्त्याविवाहादिशुभकृत्येत
न्यशुद्दशादिकेंदत्तेतनभद्रादिदुष्टदिने।
पिप्राह्नी श्रुथलताया १२ दयोर्यया या
जदर्शने मय गोत्रविक्रयमुहूर्तोयाहल
विक्रीडितेनाह गयाम्लमदुफवत्वेव
णादिष्वेलनापादपारपेथोन्दयदर्शनेफ
वमदुदितिप्रश्नवोवासेवेः नीलाणग्रासय
भेषुसयमादितेतत्तिशांत्यवक्रीडुभादिनेषेंडो
बुधवासवेषुहिगवांशास्तः क्रयोविक्रियः
गाथाविशाखा मूले मदुचित्रानुराधा
स्मरेवत्पः ध्रुवलंरोहिणीउत्तरात्रितः
वरुणः शततारकः क्षिप्रमश्विनी पुष्य
हस्ताभिजितः सुनाभिजित उत्तराषाढा
योमेनभी वन्त्यशुभिनभवतीतिर्यं कृतः
अश्विनीपुष्यहस्तानोलाचवान्मदुलेना।
भियानादभिचिडुकिरण्यर्थातिभा यवंच
त्तुर्दशभानि यतैर्नलत्तैर्लतानांपादपानां
व्रुत्तानांचारोपोवापनकार्यः ३ च

१३

रा न फवमदुमूलविशाखावागुरुइंत्र्व
णाभेतयाश्विनेहस्ते शास्त्रानिदिष्टरविभिः
पादपसंरोपणेभानि यत्तव ष्ट चंने
छिदेवोरराशांकमूलधुवेषुतिष्याकोयो।
स्त्रभेषु वनौषधीगुल्मलतादिकानांमारोप
नेत्नतनमनुशास्तं तत्पादपवत्ति रिकवला
द्यारोपणाविषये यतः पादपारोपणेद
त्तुर्दशनक्षत्राणितद्यतिरिक्तलतायारोप
णेपकादशभानि ननुः सावित्रतिष्या।
श्विनवारुणानिमूलविशाखावमदुधुवा
णि लतौषधीयादपरोपणेशुभानि।
पुतियादेनानिति श्रीपतिवचनेकथंसंग
ते कोतेउच्यते वराहपद्यस्यपादपग्रहणा
ल्लतादीनामुपलक्षणमितिमन्वादत्तइक्तिः
श्रुत्येनेवाशाग्रेनग्रंथकृद्धकरपि ग्रंथता
जादर्शनमुहूर्तः तत्रफवमदुदितिप्रश्नवा
वासवैः उत्तरात्रयरोहिणीचित्रानुराधा
मगरेवतीअश्विनीपुष्यहस्ताअधार्याया
तिष्याभित्त्योदशानक्षत्रेष्वदर्शनेवाज
नदर्शनेकुर्यात ३ वर भा यो
सोमंषष्ठितिथ्या श्रवणाश्रादिष्टाहस्तंअंव

मु.
चि-टी.
५१

76

ताश्चमृदुभानि मैत्रेणाश्विकानि निनरेश्वरा
णां विलोकिनी भानि शुभप्रदानि अथ म
र्यादंभमुहूर्तः तत्रनेत्राणीग्राम्यपमेषु मू
लमन्येषु द्वाङ्मेष्वासर्वा त्र्यमचाभरणी शत
तारकाश्चमघमथप्रारंभडच्यते त हस्ती
तिः मौद्वपित्र्यवारुणपौरुहूतेया स्पेसा
त्पैनेनतेचैवप्रीस्मे सर्वाखिल त्रिष्टउक्तेमथा
नेषः ज्ञत्रादितिप्रान्त्यवह्नीद्वभावितेपनान्द्रोउय
वासवेषु श्राश्विनीपुष्यहस्तरेवतीविशाखा
पुनर्वसुज्येष्ठाशततारकापनिष्ठामृगवा
क्रियेश्चलेनपरस्माद्वहूणं विक्रयोमूल्य
ग्रहणपूर्विकेटानमशस्तः उ व ल
त्वष्ट्रा स्वाकवासवकरेषु विशाखाव्रोड
श्वाद्वारुणापुनर्वसुभेषु आश्विपूषमपतेषु
प्रियेयोविक्रयः क्रियविपिःस्मृत भीणां
पत्रानिनवभानि भीमयगर्कमेननत्पेवद
श्याम्याभिहितानि अवश्वीपतिवाका
चामयिका त्रिलद्भाणितान्याहविकवि
क्रयाणि ४ अथपशूनांरत्नाम्बुहूर्तस्थि
तिनिवेशननिधेयमुहूर्तं तवेशाहेदमाह
लग्नेशुभे वाशुभग्रहाणां संयुते दलापशूनांनि

ज्येमानिभेवारे रिक्ताहमीदर्शाकुजमुक्तो
फवनाहेष्टयानेस्थितिवेशनेनमत् ४
शुभेशुभस्वामिकेलग्नेहृमधुद्विसंज्ञे
शुभपापाक्रांताष्टमभावरहितेसति स्व
ययोनिनक्षत्रेपशूनांवनष्यदानोरत्ना
स्मायदाह श्री नि शुभग्रहोदयेशुद्धे
नैधनेस्मतयोनिषु रत्नाहृद्विकयापाक्ता
पशूनांमुनिभिःस्मृताः स्वीययोनिनक्ष
त्राणिविवाहकरणेश्वाश्विन्यादयोहय
इत्यादिनाबव्याति तथाचैवरनक्षत्रेषु
पिरतापशूनांविदीयातीतेणपशूनांदमने
चैवस्यात्पशुपोषणमिति भौमयगर्कमोके
यपरिक्ताः चतुर्थीनवमीचतुर्दश्यः अष्ट
मी दर्शीमावस्या कुजेभैवाल्ले श्रव स्मान
णः फवाणी डत्राक्रयपरेह्विणः नाष्टवि
त्रापशुभेषपशूनांयानेग्रहाहाहानिस्मा रो
णं स्थितिनिगोष्ठादौ वेशनेचनशस्तानुफलेगे
नकेनभवतीत्यर्थः उ व सि न नाष्ट
ध्रुवश्रीयभिभेषुरिक्तादर्शाष्टमीभौमदिने
पशूनां यात्राप्रवेशनकरणविदक्षक्योषु
तेषांसभिन्नद्विकोंत्रीचपश्चात्स्थितिमपिन
कुर्यात् अवहूाननेभेवावाधिकमन्तं स

म्.
वि·टि·
पु·न·
७८
78

योनिधिसेलविकृज्जेयपष्णुनोकर्माथकृ।
योदक्षुदेंडमंदे पानेप्रवेशोचतिथ्यावशौ
वेविज्ञोत्तराविसकटानिभेषु अशौवेच
तुर्दशीरहिते उपलक्षणात्मावास्यादि
रहिते व्यवहारोस्थयं सर्वात्रयेयनिषिद्धं
योस्मसीम्यविशाखयोः अश्लेषायामघा
श्विन्यायात्रासिद्धिस्वतक्षादौ अथौषध
मुख्योमुहूर्तमंदाक्रान्तास्तुरमाह मेष
जंयमलक्षुमदंवेरमलभेद्योगलग्रेषु
केंही ज्योविदिचदिवसेचापितेषावे।
मु शुद्धेरिप्फयुनमृतिगृहेसति यो।
नोजनेभेस्तवीकर्मायादिमिवस्मभेनाष
मित्राष्टिपिसे ।५ लक्षुमदंवेरश्राषि।
नीपुष्पहस्ताचित्राम्लयान्नवायाग्रहेसति
स्त्रीरेवतीश्रवणायानिष्णाशततारका स्वा
तीपुनर्वसुमेषुमूलेचभेषज्यंछोषधंप्रा
रूपभेलनेवासतः शुभफलंदभवतीत्य
र्थः तथाचाह श्रीपतिः पौस्नहस्तेवा।
दितिभद्रयेयवहस्तत्रयेयवश्रवणात्रयेच
मैत्रवमुमूलवमृगेवशक्तभेषज्यकर्मप्रव
दंतिमंतः अश्वि व होपि हस्तत्रयेयपौष्ण
पुनर्वसौवाविस्तत्रयेवाथिनिपुष्पभेषु

मैत्रेडमूलेषुवसुयेवरिभेषज्यमुक्तंशुभ
वासरेचेति अथग्रहगलग्रेद्विस्वभावरा
शिषुमिथुनकन्याधनुर्मीनेषुलग्नगते
षुसत्स्वशुक्रेंहीज्यविधिचशुक्रचेद्रहेह
स्पतिषुयेषुद्विस्वभावलग्नस्थेषुसत्स्वदेषु
नकेषांशुक्रेंहीज्यबुधानांरवेश्चादिवसे
वर्तमानतियोगिक्षामावहितेदिनेवभेषज्य
मतः ३ च पि यो ग्रहेषोरथेयग्रह
बुधेंदुमितेषुतेषांबारेरवेश्चमवियोस्ता।
तिथ्योस्तयोगी अथरिप्फपचमृतियग्र
लग्नाद्वादशास्तसमाष्टमगृहेषुशुद्धेषु
भयायग्रहरहितेषुलग्नभेषज्यमतः
तत्रवर्षफलप्रश्नादिनामतापुष्टीयर्यो
गोऽयमेवनेहितेमित्ययंविशेषोऽर्थ
यः ३ व य ना हृजशत्रुलिपन
व्ययशुद्धेसहृद्धेषुलिनांबलवत्सु शा
पुमाश्चहितकारिणियोगीकीर्तिमार्गे।
यतमोमयमेवा कथ पि षट्सम।
हृतपहीवबलिनः शुभेबिवराः आयु
दीयुर्दायकेरग्रेशोकर्तव्याज्ञोषधक्रिये
ति अथजनेर्भेजन्मनक्षत्रेनाभेषज्ये

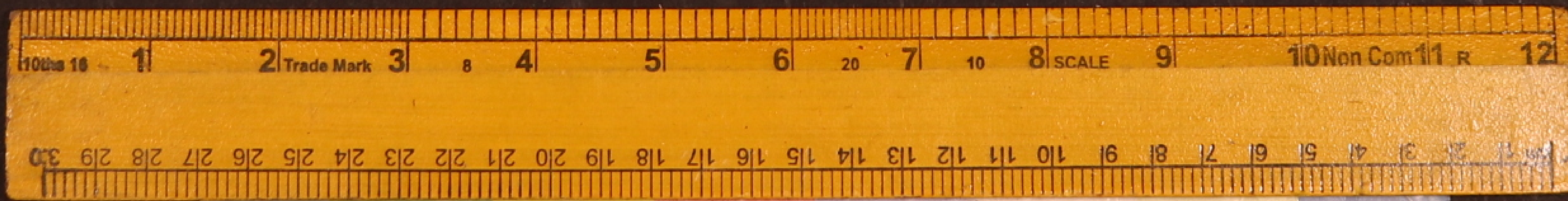

सु. चिंदि. ...ना.

79

सत त के पि यो जन्मनक्षत्रगा
श्चेद्रः प्रशस्तः सर्वकर्मसु क्षौरभेषज्या
वारादृकर्तनेषु चवर्जयेत् अथसूची
कर्ममुहूर्तः आदित्यवसुभवाहमित्रा
श्विपितृपुनर्वसुपतिष्यवित्रानुराधा
श्विनीषु सूचीकर्मसूत्र्यासेवपिनद्धन
सेवनादिसकलंकर्मअपिशस्तंकवचा
मपिकुर्यात् ॥ अंशुकव्यवहारोऽप्ययं आ
दित्यवासवपौष्णमैत्रमैन्द्रेषु विवाजिनः
सूचीकर्मगानुत्रागोसोभिकृत्तैषुप्रशस्यते
तनुत्रापांकवच ॥ १५ ॥ अथ क्रयविक्रयनक्ष
त्रेषु परस्परनिषेधवदन्क्रयनक्षत्राणि पूर्व
नुत्रयभाक् क्रयतेविक्रयो नेष्टो विक्रयतो
क्रयोपिन यो स्तेत्रयाश्विनीवाततश्ववस्थि
त्राः क्रयेशुभाः ॥ १६ ॥ क्रयतेवसमानक्रय
नक्षत्रे विक्रयो न कार्यः ननुरस्तत्पुनः वि
क्रयोनामसत्यंग्रहीत्वा वस्तुदाने क्र
येनामसौल्यं दत्वावस्तुग्रहणं यदायेन
क्रयः कर्त्तव्यः तदा तेन विक्रयोपि कर्त
व्यः क्रयक्रियविक्रयनक्षत्राणां महाभेदा
दुभयथापि समं मुहूर्तानुपपत्तिः उच्यते

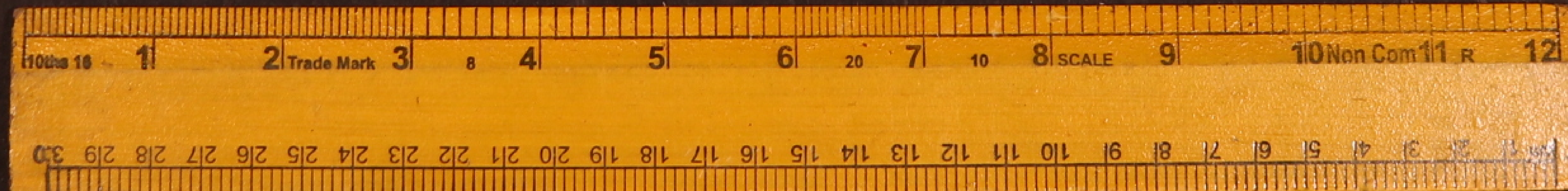
विक्रेतायदामुहूर्ते विक्रयार्थं गृहात् तत्र
क्रेयानोनुतैलगायावद्दिष्ट वस्तु सग्रहा
त्प्रथ्यक्रियनेतत्कर्म विक्रयशब्दवाच्य
यदा ग्रहक्रियणाक्रयमुहूर्ते प्राप्यते तदा
विक्रेत्रेमूल्यद्रव्यंदत्वा अस्यक्रेतुर्विक्रेतृ
वस्तुगृहीतेतत्कर्मक्रियशब्दवाच्यमि
ति सर्वत्रसमाधिः अथ वा क्रयविक्रे
तारन्यतरस्यक्रियणः कदाचिन्मुहूर्ते
संभवो ज्ञेयोनावश्यकत्वात् अवश्यक
त्वेन्मुहूर्तगवेषणयाकालविलंबन
निष्फलत्वेन्यनन्तरीयेनमुहूर्त
विचारमनंगीकृत्यसमर्थवस्तुप्राप्यावस्तु
ग्रहणासिद्धिसंभवात् तदाविक्रेतुरेवमुहू
र्ते विचारः यदेविक्रीतुरप्यावश्यविक्रेतव्या
स्यवस्तुनोयदा ग्रहीता सभवेत्तदैव मुहूर्तम
ज्ञात्वा वस्तुदानमावश्यकेमुहूर्तविचारः
कालविलंबेनालावत् द्रव्यप्राप्तसुपपद्ये त
दा क्रयणाय मुहूर्तविचारः नन्वस्मपि
क्रयविक्रयनक्षत्राणांयार्थं केनामित्यक्ता
नयोः परस्परनामनिषेधोनयुज्यते सत्या
राजदर्शनविहितनक्षत्रेष्वोपनृलक्षेषुरा
जदर्शननिषेधः मित्रार्थारूम्पने सर्वेषा

म.
वि.टी.
[illegible]न.
८०
80

केस्मावयारणांभवतीतिन्यायात् उक्ते
क्रियनक्षत्रेक्रियः कार्यः उक्तके विक्रा
यस्यनक्षत्रेकर्मन्यानत्राक्रियदेनिषेधाभा
वाः एवंविक्रियदेविपिक्रयनिषेधाभा
वाः तत्रनिषेधेश्रमन्यनक्षत्राणामथाम
न्यावगतेकदाचिक्रयनक्षत्राणांमथाम
नेनोपीक्रनामथाभोपिक्रयमहलोया
न्ताः स्यानदर्थमपिवानिकालनिषे
धः अतः क्रियविक्रयनक्षत्रेभ्योभिन्नन
क्षत्रेषुक्रयविक्रयोयोयोमेथामन्नमव
शिमः निषेधस्यवाचनिकत्व उ व
कार्यो यमादिशक्रादिहन्ताशश्वी।
नेष्टाः क्रयेविक्रयनेनिशाक्लः पोस्ना।
श्विचित्राणनविस्पृदाः शाक्तः क्रयवि
क्रयेनिषेधाइति अथक्रयमहलेउ।
क्ते नत्रपौस्नरेवतीअश्विनःशतताराका
[illegible]रोहीबाक्तःस्वाती श्रवः श्रवणाः चित्रा
यत्नानिस्मानिक्रयेशुभानिविक्रयेनिषि
द्धानिव संमतिरत्नाकरे ९ अथविक्र
येतिथ्यादिमहूर्तशार्दूलविक्रीडितेनाह
पर्वाहीप्ककशानुमर्थ्यमभेकेंद्राद्विका
णोशुभेः षडुआयशुभैर्विनाघटतनौम

विक्रयामतिथौ विक्राभौमचटान्वि
तविपराणिमैत्रश्रुवन्नक्षुभैः लग्नेचेद्रामते
वयाधहरहितैः पापैशुभैपापयोः ९ पू
र्वातिस्र्वःद्वीशाविशाखा कृशानुःकृति
का सार्प्यमश्लेषाः यमभंभरणी म
माहारेडः पक्षनक्षत्रेषुविक्रयः सतशु
भोज्ञेयः न कें य ना दशमेकाद
शोलग्नेविमकेंद्रत्रिकोणाणेः शुभैशुरपा
कर्मोकेवर्जेपिनाहोदोहयसिति केंद्र
सप्तहरहननके कंटककेंद्रचतुष्टयमक्तः
समभलग्नचतर्थकमानामिति अथवि
पापः विक्रः चतुर्थीनवमीचतुर्दशपः भौ
मेमंगलवारः घटः कुंभलग्ने एतानि
नावर्त्तयन्त्वेउर्थः अन्येषुतिथिवारलग्ने
षुविपणिः [illegible]क्रयविक्रयान्ये
कर्मनक्षुभे तथामिश्रकुचक्रदिपञ्चेना
नराधामपात्रेवतीपादित्यनक्षत्रयाश्वि
नीपुष्यहस्तेविपणिः लग्नेचेद्रसिंहस
मोचेद्रभूकेचमनीन्यर्थः वायाहरहितैः
पापैःक्रमग्रहैः व्यापेविहितीयेकाशदशद
शामेशुभैः शुभग्रहैः उ व न ला
रो कुंभराशीमपहायमायुक्ता।

मु.
वि. टि.
१५ब
८१
81

कर्म्मभवमूर्त्तिवर्त्तिषु अन्येषु अशुभदा
यिषेञ्जमेभार्गवेविपणिंगिरिंसंपुतमृदुलि
अथाशुर्यन्तिमुहूर्त्तमिंद्रवर्ज्जयाद्दृ द्वि।
प्रोन्तवसंदमकजलेषपादित्येषुविक्रय।
दिनेप्रशस्ता स्याहास्तिकृत्पेनयुहस्त
कार्यंकुर्यान्मद्रूढ्वा द्विप्रचेरेषुविधान् ९
द्विश्वाश्विनीपुष्यहस्ताः श्रेत्येरेवतीवसु
यतिष्ठा इंयमृतः मकस्वातीजलेशाः
शतताराकाः आदित्यपुनर्वसु पुष्यभेषु
बालिकृत्यमशुभेष्वेयिक्रयविक्रयादिक
त्यकार्यं न के तं लायां पुष्याश्व
विष्णाश्विनसौम्यभेषुयास्मानिलादित्यक
राहूपेषु सावाकुणात्येषुत्र्येस्मृतानिस
र्वाणिकार्यानिनंवरासानान अनाशुवा।
कैरे न नौ रे अथाकारंलिबिश्चके
सामिजिज्ञान्यविन्यसेत स्कंधेवसुर्यभा
न्यवक्षेवदशभानिच पुच्छेदस्याप्येय।
न्पांवत्तष्वादेवतस्थे उदेवेविन्यसेत्
वसुमेइत्तरगास्य अर्थलाभोमुखेमम
दृशीनशक्तिचोदरे वरणास्यरणेभंगो
पुच्छेपत्नीविनाशुति अर्थासिद्धिर्भवेत्त
देस्कंदेस्कंदयानिर्भवेत इदमश्वारोहनो

२

विचार्येनग्रहणे तथाश्विक्रयदिनेविक्रय
तथीनवमीचतुर्दशपः आरोभौमः आरोवा
कः कूरदृकावनीयग्रति वराहोक्तेः विक्रा
मोमावर्ज्जयित्वान्यदिन्येवाजिकृत्यप्रशस्त
अश्वत्थामान्यतपवनिषेद्ध्युपतिवङ्केनविशेष
तः श्रेयोति अथविधानत्तावा मृदुलिविद्या
त्वराथामृगरेवत्यः तिष्याश्विनीपुष्य
हस्ताः वरुणाश्रवणाभ्यांनिष्ठाशतताराः काप
नर्वसुस्वात्याः पञ्चदशनक्षत्रेषुहस्ति।
कार्यंकुर्यात न हु सिष्टः हस्त्यश्वयोः
मृदुक्षिप्रचरेयोस्त्हयेषुष्यपुनर्वसोश्च मे
त्रेयसर्वाण्यपिकुंजराणांकर्म्माणिशास्त्रा
न्यखिलानियानीति अथहस्तिषुश्रेक्षु।
शान्याणामुहूर्त्तेव्यवहाररोक्षेय शुभमेरो।
शुभेलग्नेशुभांशेशोभनेतिथौ श्रेकुशाक
रिणांयोज्याः शनिलग्नेशनेर्दिनेग्रति अ
श्वाशुगजानांवाराहणामुहूर्त्तयंतंत्रेव यो
सास्विनीवरुणामारुतशीतरश्मिमित्रा
दित्यश्रवणपानिस्वेज्यविते वारुणी
वशाशिसूर्यसितेंदुनामारोहणगजानां
गजेयत्वशाक्तमिति यापाणिहस्तः विंद्धुप
निष्ठाः ९ अथस्तुपाश्चरत्नादिमुहूर्तं

मु:
विधि:
१५न.
८२
82

शार्दूलविक्रीडितेनाह स्वाइषाद्यटनेत्रिषु
क्षरवरात्तिप्रध्रुवेरत्तषुकेनीसोग्रविहीन
भीरविकुजेमेषालिसिंहेतनौ तन्मकाम
क्लिनेवरफवमृडातिप्रेषुभेसमतनौनीतो।
ग्राष्टिमसेमोहिदेवदहनेशास्त्रेषुभेष्ठितम
त्रिषुक्षरादिनलत्ताभद्रातिथ्यैरविकेन्या।
दिनावृत्याति पर्वविधौत्रिषुक्षरदिवसेचर।
त्तपुर्त्र्ययुवणायनिष्ठा शतताराकाषुनर्व
सूस्वातीपुष्याश्विनीहस्तमोहिरिपुनराविन
येपुभेषुश्रामराणाघटनेषुभेस्यात वेदव
लने यदिःमेट वेदवलनेसैयोगांतषुरहि
वाल्लमनः पार्थेन्दुतानिशाकुः श्रावया
नकसेप्तुल्लादेविलीढ़ निष्टायामीतिटौलि
न्निलोपः य ह क्लिष्टः क्लिपाचलमन्ते
रिक्तामावर्जितेषुदिवसेषु निविलेषुपि
वारेषापित्रिषुक्षरम्भूषणाकार्यं अथतद्रू
षाघटनेरत्नषुकेमाणिक्यहीरकादिरत्नषु
तेषांषुकीर्षितदानीसोग्रभेविहीनभेम
लजेषाश्रमेषाग्रवीत्र्यभराणीमयासुका
अतेपुषुहाररावत्तत्रेषुकार्यं तथारविभौ
मवारेकार्यं तथामेषालिसिंहेरोहाश्विक
सिंहेषुकार्यं त के सि त स्थिरमा

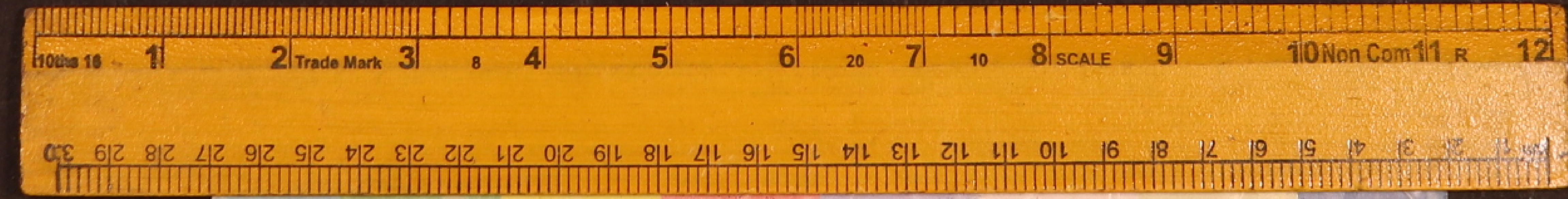
१५

यरणाचरभेलग्नेमैत्रेषुर्कजवारे तेषामेव
विलग्नेमाणिक्यमपविभूषणाकार्यं माणि
क्यग्रहणमुपलक्षणेल्बादेः अथचरफवम
हृदिषुमेत्तिकेषुनक्षत्रेषुनइषणाघटनेमु।
क्तासह्रितेषुभेवदेति मुक्ताफलग्रहणाश्च।
न्याह्रुमादेरुपलक्षणं अत्रचेद्गुरुकयोर्वा
वर्कर्क्षेवृषतुलालग्नेषुकार्यमित्यपिवि
शेषोऽपेयः त के सि त स्थिरमाघा
ग्राचरभेलग्नेमैत्रेषुर्कजवारे तेषामेव
विलग्नेमातिषुम्रडफवचरभेशाशिक्षितौ।
योर्वासरेषुउलग्ने मुक्ताफलरजतमयंभू।
षिणामाविलसवज्रिकेकार्यकेविदिदंति।
शान्तेसबामरणांअक्षिमेवमूहूर्तेपार्थमिता
हुः अथनीलाणानिबद्धाविभातिडग्रानिवं
वमानि अश्विनीभ्याः हिदेवविशाखा द
हनकृत्तिकाः यवुनक्षत्रेषुघटितेशास्त्रेषु
भेस्यात ३ वज्रेणानिसारेस्वागोरे कृतिका
स्वविशाखास्वभौमार्कशनिवासरे नहि
तेघटितंशास्त्रंतपाणांजयदस्मिति दी
कायां मूलेंडर्वीत्र्ययासपिर शा
क्रान्सर्पानलमूलिनक्षत्र विडारिमा
याराणांकर्मकुर्यात्तिथौविलग्नेषुभेषु।

मु.
विटि.
८३ 83

भाद्रे इति माघारभ्य चैत्रान्तं लीकरणादि
कं अथ सुवर्णरूप्यादिभाजनेषु भोजनमुहू
र्त्तो विप्रमेणाप्युच्यते न व मूः लघुमैत्र
ध्रुवसृडास्ति तेषु उत्तरजीववारेषु हेमरजता
दिभाजन माणिक्यमस्तयोगेषु आरोग्यनी
रोगत्वे भोजनकर्त्तुः स्यादित्यर्थः ॥ अथ म
द्यपानं नवस्त्रतालमुहूर्त्ते तथा यत्राष्टेरमाह
मद्याणां पानेन समृद्धवसृद्वरभादितिप्रभेवीडसो
वे येसे हृणां जयाक्षेन वेगुरु भृगु ज्ञात्वा वि
लग्नेशुभैः स्यात वस्त्राणां तालने समदरोह
यदिनक्रमेणैव कारित्यपुष्ये नैरिक्तापर्व
षष्ठीपित्र्यदिने रविजेने शुकार्यं कदापि २
फवसृद्वचरत्तिप्रसेत्ताकेनेच्चैः क्रमारा
जस्मक्रीडिलसवर्णरूप्यादिनिष्पादनेसुद्रा
पातनमुच्यते टंकसालयस्मिन्यवनेभा
षया हुः तन्त्रः शुभमित्यर्थः तथा वीरु
सौरिवेदृशानिगृहीनादिवसे तथा सूर्णाज
यात्पंचमीदशमीपूर्णिमाः ततीयाष्ट
मीत्रयोदशी यत्रन्ते सकेन्द्रस्थे दिवसे को
थे: यत्रात्तिसिक्तिकास्तुतिथिषु शुभे तथा
गुरुषुक्राक्वार्योस्त सुद्रापातनेनकार्यं तथा
विलग्ने शुभैः सद्भिरित्यर्थः उक्तंच सारस

मुख्ये सृदुधुवक्षिप्रचरेषु भेषुयोगेप्रशा
स्तेशानिचेद्र्ववर्जे वारेतिथ्योः पूर्णाजयाह्व
येच मुद्राप्रतिष्ठाशुभदाननाणां गवं।
स्तवात्मितास्तेवामुद्रायाबटनेऊचित
कूरग्रहदेशलग्ने न कार्ये भूतिमिच्छता
अथ वृत्तयनिष्ठास्रयोश्चिनी दिनक्रमेण
चके हस्तचित्रा स्वाती विशाखानुराधाः
आर्द्रा पुनर्वसुः पुष्यः पुष्ये नक्षत्रेषु व
स्त्राणां तालने स्वतः शाकौ स्वयं तालने
कार्यं नो वेदनकाय दावनाथेदेयमित्यर्थः
रिक्तेति रिक्ताश्चसिद्धाः पर्वणि शास्त्र
योक्ता ति षष्ठी पित्र्यदिनममावास्या।
विजनेषु शनेश्चरबुधादिकेषु कदापिव
स्त्रयावनेनो कार्यं ३ चगणाशादेवेरे
योस्मादित्यादियं च शावसृशुभे वेदासस्मा
त्यालनाद्यो दिनाषष्ठीच पर्वीजस्तनशा
निदिनेष्वाहवसेशुभेस्यादिति आदि
ति: पुनर्वसुः आदियादित्यः ऊविद्धोमश
निवारे संक्रान्त्यादिकं वर्जितं य ह
३ : शनौभूमिसिते आह्वे षष्ठमावा
स्ययो तथा वस्त्रतालनको दीषारहन्याम
ममेक्रूले संक्रान्तौ च दर्शावहारश्चपाव

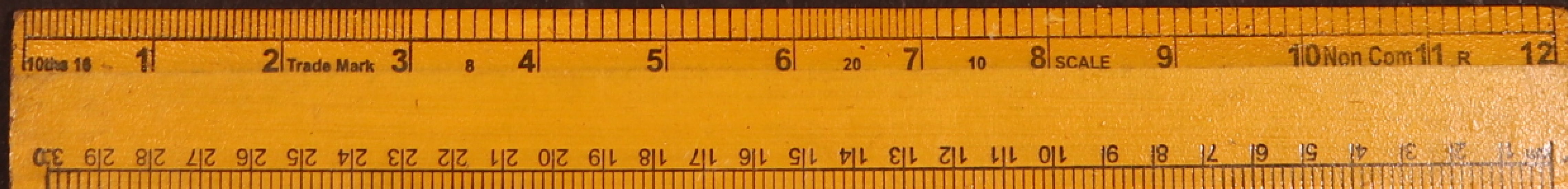

मु.
चिटि.
१८ल.
84

रेवर्दिने वस्त्रनिष्पीडयेनैवत्तोरेणापिना।
योजयेदिति २५ अथावस्त्रादिधारणांश।
ण्याद्युपयोगंवस्त्रकम्बलाच्छेदमाह अथा
र्थः ऊनवर्मंश्वश्मनशावकृपानाश्पुत्रौ।
विविक्ते शुक्रेज्यार्केकृमित्रध्रुवलक्षस
हितादित्यशाक्रहिदेव स्वल्पेष्वष्टिया।
विशाशिनिवशुभत्हेशुभैः केंद्रेगैः स्या
ड्रागशायासनादेध्रुवमृदुलक्षहर्यांतका
दित्यरुक्षैः विविक्तेरिक्तावर्जितेशुक्रवह
स्पतिरविवारे तथामैत्रध्रुवलक्षसंज्ञैः
ऋभांक्षिहितपुनर्वसुज्येष्ठाविशाखानक्ष
त्रेषुकुंभादयोधार्याः सुः ऊनः प्रासः प्रा
मस्तऊनरत्यानरः वर्मकवचं रथचोवा
[illegible]ऐतेशुनेनेनीधुसनेयन्तः
शौरोवामाः कृपाणाः खड्ग आलिपुत्रीकवि
कामनाहोपीतिकेचित् तथाश्वपरास्व
हृषभिंहवृश्चिककुंभलग्नमेष्षांशो।
लप्रलग्नस्थितेसति शश्चिक्षिवसधीचीन
स्थानस्थितेषुशुभग्रहेषुशुभग्रहेः केंद्रगैः
सद्भिः ऊनादयोधार्याःस्युः ३ च स
तो ये पुष्याश्चादित्यविकवसनतयोषा
केतनुरोदवती वाजेद्रस्लाविशाखमित्रेग्रस

हितेभानौ गुरौ भार्गवे कुंभीकेटग्रहेष्वेषम
गयनौ वेद्रश्रुमेवीदिति सप्ताहेश्वरवस्त्र।
ऊनकविकाधार्यानपानेहितेति अथध्रुव
मृदुफवलघुतनवेष्षुहरोश्रवणे आंतके
भरण्या आदित्ये पुनर्वसु यचुशय्यासना
देशय्यावस्त्रादि हृषा आसनमौर्णीपीठम
गलगादि आदिशब्दात्पादुकाः तेषां सुप
भागस्वोपहितः ३ के दी काया मै
त्रेद्रयोष्ययमभादितिर्वाणाविजाह्नस्वात
तात्रयहरिमाविद्यानरभानि यतीधुनीवा
शायनपादुकानासंत्रोगकार्यमुदितमृति
भिः शुभाहे शुभाहेशुभग्रहवारे ४१ अ
थायकाहिनसत्राणिणाईलविक्रीडिते
नाह अथातेवसुपणाशलनलबदीशा
तासायांणाभेमेद्यांकंदलविशुभैत्रजलया
श्रेष्ठःस्थिचांद्रमेवेत् मध्यादिशिवपिर
जौकेचरणानाहिरविर्यालकेस्वदंस्वात्ता।
विनिश्रवोदहनमाहिर्बुध्नस्तोभगास
अथाब्जमितिजातिभिश्रायोगोकेवचनं
यवंमेदालमिन्याराबापितस्वयनिष्ठाषुष
यामारीहिणी जलभेसर्वेषाद्रा हीशा
विशाखा अस्विनी आर्द्रामूलनरका

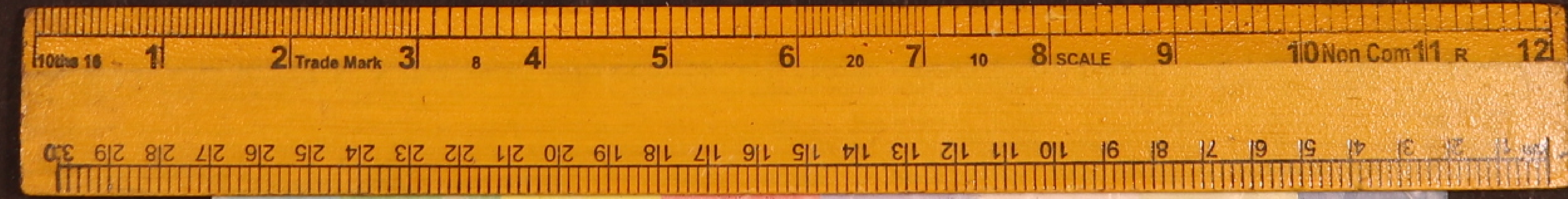
२२

म.
विटि.
[illegible]
८५
85

ल्याणी यत्नान्यथनक्षत्राणी अथाश्व
यश्याद्रापित्नरोगमघा अजैकचरणाः पूर्वा
भाद्रपदः नाहिविज्ञाः पेइन्येषा विधिरभि
जित अंतकेभरणी यतानिमध्यनक्ष
त्राणी अथस्वाती आदित्यपुनर्वसु अवः
श्रवणाः दहनभेदातिके अहिर्बुध्यप्रतनर
भाद्रपदाश्लेषामूलं भंयंसर्वफल्गुणी य
तानित्युलोचननक्षत्राणि य रु सिष्ट
[illegible]कमेष्यंमंदालंतमघ्यक्षसेतंसुलोचनेय
स्याद्र पर्यायेणावग्णायेभ्रतविधेब्रह्मा
दिप्रोतः पिस्माशाह्मस्मीलिंगआर्षिः च
न्लार्धिस्मारोहिणी नतस्मतर्थोपुनःपुनः
गनेडकान्येवेनक्षत्राणीभवंतिननुलाय
वार्थेयथक्रत्यहेनोवसिष्टवचनतदर्थोस्ति
हेप्रत्येकेनक्षत्राणानाहूयंगौरवेवार्थेक
तमितिचेन्न यदापितत्रशान्हलायवमस्ति
तथापिपुनःपुनर्गननक्षप्रसादादन्यथा
[illegible]लायाकेदादित्यादिनक्षत्राणांविप
यांपेपयांसमिहगौरवमर्थलोस्त्येव प्रक्ष
ते[illegible]हृल्पेतथाप्यर्थस्पनिःसंदे
हे[illegible]निवेयादनीवलायवमस्तीत्यस्मिन्या
[illegible]ः २२ अथाश्वादिनक्षत्राणांफ

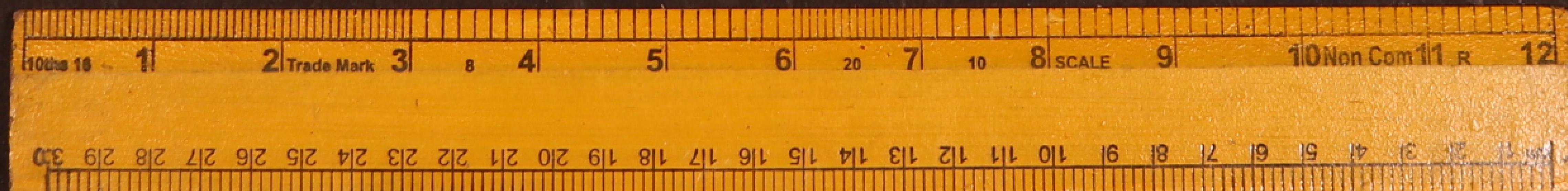
लावष्टंष्टदस्माह विनिष्टार्थस्यलाभोयो
पीडेमदप्रयत्नतः स्याहेरश्रवणांमघोक्ष
न्यामेनसुलोचने २३ अथनक्षत्रेषुविनि
ष्टेषष्टयेहृतस्यार्थस्यपीड्रेलाभः प्राप्ति
र्भवति मदादिनक्षत्रेषुविनिष्टार्थस्यप्र
यत्नेनोलाभोभवति मध्येमध्यानक्षत्रे
षुनष्टार्थस्याहृवेसनगवादत्तीवहरेभूम्या
गोश्रवणानदेयंद्रव्यमस्मुकेनहृतमस्मकाः
स्मिन्स्थलेनिष्टतीलाभ्यातिर्भवतिलब्धुश्रा
नात्स्येव सुलोचननक्षत्रेषुक्षन्यामेनश्रा
वनमपिलब्धुंपिनेत्यर्थः ३ च न
लायां लाभेदभेनिकटपुवहृतस्याचौरैः
द्रव्यस्पलब्धुरितकेकरभेप्रयत्नात हे[illegible]
तिक्षिपदभेपुकयांचेदेवनप्रासिरत्रसवि
लोचनमेकदाचिदिति केकरभेमुदावन
क्षत्रे विटिदभेमध्यनक्षत्रे २३ अथयन
पुयोगेनिविदेनक्षत्राणहमाह नीलाप
मिश्रापुगेरगर्धोयंद्रव्यंदत्तंनिवेशनं अप्रकं
भवितिक्षिविष्णुयांतेवनापाते २४ नीलाप
मिश्राक्षेत्रोग्रमंकेर्वनक्षत्रेयन्तःस्वर्णादि
स्वर्णादिदत्तंकलांतेविनेवदत्तंनक्षत्र
नापविद्याग्रेनक्षत्रंमिश्रचाते नीवेषु

मु॰
विटि॰
वि॰ २.ना॰
१५५८ ८९
86

तेस्वेहमसमेयेप्रत्यर्थार्थेस्याप्पनप्रश्नकेकाले।
नरीतिप्रश्नस्त्रनेत्नमार्गाद्रमार्गाव्यवहारे
णाकर्मस्मिविद्दंतेविनष्टेचौरादिनाहृतेस्रयमे
ववाकृविल्पकेतद्द्रव्यंनिश्चयेनकदाविद।
प्यनाप्यतेतथाविष्टेमहायोयातेव्यतीपा।
तेमहापातेवासतेद्रव्यंनप्राप्यतेवकाराद्
ह्रोणापिनदेयमिति व्याख्येयंवसिष्ठवा।
केमस्त्रस्मात् ३ व सि न प्रवेशस्माख्या
रणातेनिद्धिमसष्टेन्नस्यवाप्रनष्टे चौरेहृ
तेदत्तस्यपालवेवा विष्णावपातेचनलभ्य।
मेतत् उपलवेग्रहणायन्तकेविद्याकुर्वंते
निश्चयेनचोरहृतस्याप्राप्तिविवारो
यकादिनतत्रे लाभेदभेतिकटपवह
तस्यलौकेविल्पकत्वात् चौरादिनीयेनदेले
वविचारः नाष्टिन्यवष्टिस्ववाकेरास्थितोरेह
नशिप्तिसात्वाख्योरपरोपादानावोनकेन्वा
पिविचारः कर्तव्यइतिप्रकरणप्रयामः प
वेनौरादिनीयायेमेत्क्रयाविचारः नेत्राभ
यैप्रत्याप्राप्तिनिश्चयपव उभयैकाभा
वेनप्रयत्नेनेति २४ अथजलाशयावन
ननत्यारंभयोम्हहर्तोशाहेलविकीर्तितेना
ह मिशार्कफवावामवांप्रभमवानोयान्त

पुष्यडामैः पापैः हीनबलैस्तनौमरगुरु
तेवाभृगौख्यविधौ व्यापेसर्वजलाशय
स्यावननेवांभौमचैः सेंदुभैस्तेन्दपाहित
केषुभस्तनग्रहेरेतेजेन्तराशोशुभे २५ मि
त्रोनुराधा अर्कहस्तः फवरोहिणश्रवा
श्रयंच वासवंयतिष्णानदेश्चस्त्रयोदशाति
सर्वेषांजलशयानां वापीतडागकूपना
म्नांनोयावाराणांवननंशुभमुक्तं ३
ववावहारतने अप्यांडुपर्णनारदेनस्वित
वस्तगार्ककेर्ही मेभेषुखननेसलिलाश्र
यानामिति अथजलाशयावननेलग्नवि
चारः पापैःपापग्रहैर्बलसहितैः साङ्गिः
तनौलग्नेस्रगुरुवृहस्पतौचेतुधेस्थितेस
त्यनीत्यर्थः लग्नादेदशमस्थानेस्थितेज
लचरराशौविधौसतिजलाशयखनन्हि
ते ३ व त लायां लग्नेजीवेस्थिते च
दुर्बलेचस्पकेरेस्रकेवाविमेषूरराषिस्ये आ
पोदेदेववेनायाअयाणांसाररेभास्तुःसि
हयानिर्विकल्पक पेनाप्तकें प्रवीजे
वालग्रहानेष्वकेकर्मगानेविधौ आपमे
जलकार्याणांसारंभासिद्धिदःस्मृतइति
ही का नविशेषः पुष्यामिस्त्रकेरो

मु. चिटि.
२१नं
७
87

तरुस्तवरुणात्रस्तोत्तुपितॄडभिः प्रत्येकं
शुभवारयोगतिथिषु करेषु वीर्येषु च शु
ध्येदौ जलाशयारोदशमेगे शुक्रे शुभांशोद
योः प्रारंभः सलिलाशयस्य शुभदो जी
वेज्यपुत्रादयोः ग्रंथेषु तत्र वापीकूपतडागा
नामाकृत्यभेदात्प्रत्येकं भिन्नानि नक्षत्रा
ण्युक्तानि तत्र वापीखनने महः कृत्तेषु यः
स्वातिविष्णुहस्तेषु सर्वदा च पुनर्वसौ
देवज्योतिकृणाचैवचवापीकर्मप्रशस्यते कू
पारंभमाह श्रीपतिः हस्तपुष्यावासवा
वारुणांचमैत्रपित्र्यं ये शाणि चैवोत्तराणि प्रा
जापत्यं वापिनक्षत्रमाहुः कूपारंभाच्छ्रेष्ठमा
द्याश्च मुनीन्द्राः तडागारंभमाह वसिष्ठः मै
त्रेंदुमूलमातत्वशोहिगाणिपुदेवेज्यवारीश्वरा
वासिषु आरंभनं सर्वजलाशयानां का
र्यमिति देशाकवारलग्ने अत्र वापीकूपत
डागाणां याधिकेनाभिधानात्तडागारंभा
र्थमिदं वचनमवगम्यते बहुवचनमाश्रि
त्याभिप्रायेन सर्वेषां जलाशयानां भेदः यदि
गुरासार्थे तत्र कूपतडागानां वचेत्येषु स्वद्र्यान
तत्रत्यागाद वसिष्ठानां मेलने त्रयोदशान
क्षत्राणि भवंति तत्र संतोषकामेन यथवहा

रतत्र कर्ता सर्वेषां जलानामारंभे सामा
न्यतो जलाश्रयतत्समायमीदक्षानि त्रयोद
शाभानिऋक्षाणि तान्येव च ग्रंथकर्त्रोक्ता
नि तत्र वापीकूपतडागानां भेदे लोकप्र
सिद्ध एव यत्तु पुनर्वसिष्ठेनोक्तं शाणा
कंते येशाकर्णयमित्रध्रुवाबुपित्र्येवसदे
वतीषु तथानवाप्यादितडागकूपका
र्याणि महांति जलं फलं च स्यात् इति तज्जी
र्णोद्धारविषयं प्रागुक्तवाक्यं प्रारंभेणाप
देयदानान्तं तनालनन विषयमिति पुन
रुक्तिपरिहारः अथ नूतनारंभतैः प्राय
केनैतद्येषौ भामध्ये पूर्वाषाढामघादिरु
ते मेदृभेः ज्येष्ठामहिते मित्रार्क फ़ध्रुवैः
सर्वोत्तुपांत्यपुष्यैः ज्येष्ठानक्षत्रैन्द्रेश्व
भेन्नतारंभः शुभकृत्याः नूतनतने
य ह सिंहः तिर्यान्तरामित्रगरुकश्च
विशाखकैर्त्तिवारेषु रथोत्सभेषु मेषीन
न्यादिषमस्तकर्मकार्यं विमोमार्कज
वासरेषु श्रीपतिपि हस्तः पुष्याश्च
सवैष्णवानुराधान्येष्वे पौष्णं वारुणं चोत्तरा
श्च पूर्वाषाढाश्चैः कार्तितं धृवध्रुवाः नूतनारं
भे शोभनीयं भवर्षाः आल शुद्धिः

मु.
चिटि
२२ न.
८८

88

8

तत्राहिबुकेलग्नाच्चतुर्थस्थाने स्थितैः शु
भग्रहैर्वीक्षिते सत्यन्यत्वारंभाः य हू
षपयः लग्नसेस्थेषुयेवेदेषुयसमौतवी
क्षिते शुभग्रहैर्वतुर्थस्थैः तायारंभः प्र
शस्यते श्र प र मा या पि बु
येविलग्नेराशीनिजत्राशौग्रकृविक्षिते
हिबुस्थैः शुभैर्नीच प्रारंभा सद्भिरिष्यते र
न्यत्रयद्येपवमेवाख्यायेयं २५ अथसेव
कस्वामिसेवायामहूर्तं शालिन्याह
दिग्भिसेत्रविविंशिताल्केन्यवारेसाम्प्रलग्नेर्के
कुजेवाबलाभे योनेमैत्री राशियोश्चा
प्येमैत्री सेवाकार्या स्वामिनः सेवकेन
द्विग्भेसे अश्विनीपुष्यहस्तविशाखा
स्वरेवती पुनर्वसुश्रविष्ठितार्केन्यवारे
बुधशुक्रमूर्यगुरुवारे नथासौम्यग्रहे
...सेस्थमति अर्केसूर्येवा अथवाको
जेभौमेबललाभे स्थानदेकादशस्थेसतिसे
वकेनश्रेष्ठस्वामिनो राजादेः सेवाका
र्याः राजदर्शनेषाशुक्रेवेतनग्रहनकार्या
ग्राहीकारवरूपा तसेवास्मिन्मुहूर्तेकार्याः त
त्रापिस्वामिसेवकयोर्योनिमैत्री सम्पाच
पुनाराशियोः स्वामिसेवकयोर्योनिमै

२५

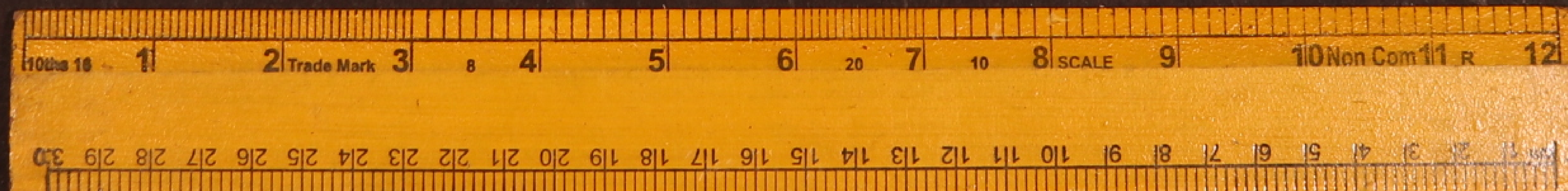
त्रीसत्याचपुनाराशियोः स्वामिसेवकयो
र्योजन्मराशीनयोर्याविधियोनयोरपिमै
त्रीश्रीतौसत्याकार्या उ च य ना
शुभेविलग्नेदशमायुगेचवेवाकुजेवार्थ
वशेनयोनेः विद्यायुधाभ्यासरतेनका
र्यः समाश्रियः स्वामिनसेवकेनक यो
पि दशमैकादशोस्थेकुजेवाशुभलग्न
के विद्यायुधाभ्यासयुक्तसेवाकर्तापिमि
ह्याति राशीमैत्रीसाहित्येन ऽस्मूर्वगंस्थो
नमभेऽसिंहमोमावुसेजेनेक्लदानरेव
मीव्याघ्रमध्येनेमसाहिपंचवेवेनदृणाख्यो
न्यपभूपयोक्षेति, वसिष्ठेकिसंगोक्तन्यत
ल्पन्यायत्वादत्रापुक्तंग्रथकृता श्रीतौमै
त्रीराशीमैत्रीचविवाहप्रकरणोक्तश्चित्य
बुधयोरितिमित्रामतोभुमतोरितिदृवा
त्याति २६ अथद्रव्यप्रयोगान्गाग्रहणाम्
हूर्तंशार्दूलविक्रीडितेनाह स्वाना३।
हपस्तुहित्तेदेवगुरुभेकर्णत्रयासेवरे ल
ग्नेधर्मसुताष्टशुद्धिसहिते द्रव्यप्रयोगः
शुभः नारीगाहासमुख्यासकलमदिहे
हेकेवेर्कीक्रियनदंशेशुभैर्वदेदानवसु
येदेयंकदाचिहनम् २७ स्वातीपुनर्वे

मु.
विवि.
२३ न.
८४

89

मविश्रानुराधामृगरेवतीविशाखापुष्याश्र
वणाधनिष्ठाशततारका श्विनीक्षेकादश
नक्षत्रेषुद्रव्यः प्रयोगः शुभः क्रयपरेस्मिकृ
णेविनदेयं य ह मपराक्रमः मृदुपुष्या
श्विनीचैवविशाखाश्रवणाद्वयं पुनर्वसोव
र्णसेतियनापितियवर्तने वर्तनमुत्तमा।
दिनक्षयमादाने मिश्रनक्षत्रकाह्विशाखा।
निक्षेपेआश्लेषरणारानेपवननिषेयइति।
विशेषः आलनक्षादौत्रनिषिद्धेव अथ
लंग्नचवमेषकर्कतुलामकराणामन्य
तमे धर्मीनवमे स्तनः पंचमे अष्टशोदे
नलक्षणायाःशुभमध्यानमुच्यते तेषांशु
द्धः नवसंचमस्थानयोः शुभग्रहसते
पापग्रहरहितेषुच अष्टमेतत्भयग्रहितेष्व
मित्यर्थः यवंरूपायाम्श्चशासहितेलग्ने
न्मणांदेयं इ च त्व लायां गृहेषु
धर्मान्मजनेभ्योनेषुचवेविलग्नेरविणाम
योमइति अश्लेषेभरत्नवादेनांणांनश्वा
त्रं त तो ति कामे अणांभौमेन
गर्ह्णीयान्नदेयंबुधवामेर अणांसेदंकु
जेकुर्यामंच्चयंसोमनंदने अथतविषा
षसंक्रमःसंक्रांतितास्तादिवसेकार्के

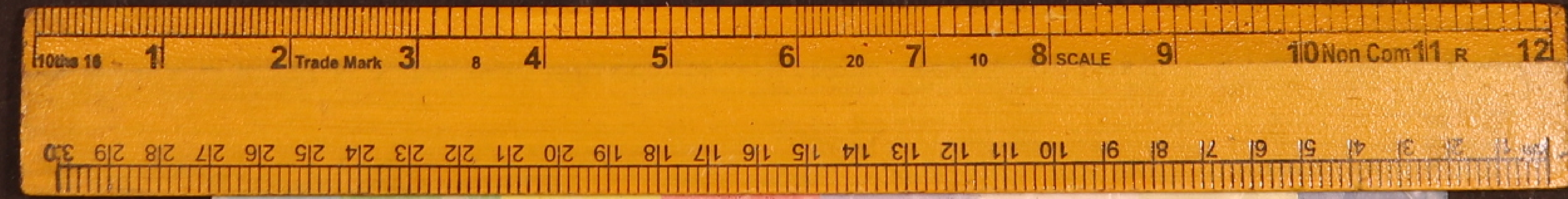
क्लिकृस्तनक्षत्रेसहितेरविवारेहस्तार्केर
नियावनन्त्रापिकृणंनग्राह्यमित्यग्रे
केस्वेवयः नन्वकृतेनग्राह्यमित्यनश्रा
ह यद्यतियस्माद्धेतोस्तयनेनदेशेष
ऋणागृहीतकुलेषुभवेतद्गाांतनस्त्रयपि।
ज्ञातिभिरपियविहृतमशक्यमित्यर्थः
अथादेषुभौमसंक्रांत्यादिनेषु ऋणाम
वर्षपर्यविहृतंस्यामितिनिष्कृष्टोर्थः हस्ता
र्कवारेसंक्रांतौयद्गणांस्यात्कुलेषुतन्
वृद्धियोगेतथाजेयंमरणांद्धेदेत्तुकारये
दिति ज्योतिःप्रकाशकरोक्ते अथदेये
बुधवारेकदाचिदृणांनदेयं नदेयंबुध
वारेचरापुनेवाकुर्यात २१ अथहल
प्रवाहमुहूर्तं शार्ङ्गलविकीरितेनाह
मूलहीशमघावरपुवमृदुक्षिप्रेर्विना
र्कशनितिथौपैदीनवलेविधौजलगृहे
कोविधौमालले लग्नदेवगुरोहलमु
खरांशशस्तनसिंहेघटे कार्किजेनघटे
तनीलयकांरतिक्रामंषहतथा २० मू
लविशाखामघाभिरभ्रूवमृदुक्षिप्र।
मूषकाननविशतिनक्षत्रेहलप्रवहणं
हलवहतिकुर्यात य ह वदः मृदु

मु.
चिं.
२५न.
५०
९०

पुर्वादिप्रचरविशाखावापित्र्भेषच हलप्र
वाहेप्रथमेविदध्यान्त्रलभेहृषैः विशा
खमाहश्रीपतिः मृदुध्रुवादिप्रवेशुभ
लेविशाखामसहितेषुभेषु हलप्रवाहेप्र
थमे विदध्याद्रीरोगमन्त्र्कात्वितसौरभेयैः
नीरोगसायीनहिताः ये कृष्णहृषणाथे
दृन्वितायैषा ... माहृषात्ते विद्यादित्या
थैः पुष्के चैतन्त हस्ताग्रात्कृषणात्त फल
रूपाग्रतस्मादशतृषैः कृतंकर्षणंसफ
लेन्यायमू... कृषाणैः तृषैः कृतंकर्षणंनि
ष्फलमेवभवति अथार्केसर्यवादेशाति
त्रयंविनात्र्कात्वावेषुचंदसंगलवुय
हेहस्यातिशुक्रवारेषु हलप्रवर्तनंशुभे
षुत्र विनानासिन्त्रलीधान्यतरस्याभि
तिविनायैषा हितीया ३ च व र भे
षुकेहस्पावसाग्निमेकंयमयोविकास्त्रेन
षाकृषिविति अथसामान्यतोलग्नशु
द्धिः तत्राधायग्रहे हीनतवलेरोगियोले
रुपलातेतल्लग्रविशोधृषुबेकाले
वालितेपुष्पेउदितस्य...ः तत्रविधेवे
द ... सिध्यतातेदेवगुरोलग्रस्थेव
सतितत्र...प्रलतंशुभे ३ च व ला

यो शार्किशालितिसितेष्ठशीतगोडु
बैलेरसितभौमभास्करैः शाश्चितेषाखा
तिवाविशोदयेलग्नवतितिगुरौक्रिषि
क्रिया क योषि गुरौलग्रगतेशु
क्रेवालिनार्येदयेविशो शास्त्राकृषि
क्रियातत्र डुबैलेकरविचरैः अथविषा
खतोलग्नशुद्धिः तत्राभिरेचटेकेभेक
र्के युजे मेषयोमकरोयरेतलायां प
शुलग्रेषुकृष्यकर्मणशास्त्रं यतस्तत्र
यकंवणोडाकारेतथ्यारित्रा...खंतखीत
वमीवतदेशीशुषषांषकृयकंवतथ्या
शाश्वेतुकमत्र्यायाध्येस्तनाहृस्याभि
तशास्तकृषिकर्म ३ च तिः र गी
हे मेषलग्नपशूत्रतिकर्कटेजलंजेभ
ये मिथुनस्यामेषेजयेनल्लायाहलसे
त्तयाः मकरेमलपना शास्त्रांकेभैवा
तमेयंभयं हृत्याहश्रीवलेवेदाग्नवमी
...स्यातिनी षष्ठीहृतेकटजनलीपशू
... देशी तत्तथोमपीदमेफलं
मेयं १६ अथवीजोतिमुहूर्ताफणीव
क हलवेजातापूर्वल्लविजीतिलेला
हृ पतेश्वकृतिवाहशाद्दितिपालो

मु. चिं. टि.
२५
५१
91

य्यानि भौमं विना बीजोप्तिरीदिताशु
भान्यशुभतोप्ताग्रीडवामेत्सवः यामेड
श्रिशुयात्यमस्तुभकवायुप्रोहलेकेकि
ना भाद्वामाष्टेनवाष्टभानि शुभिः प्रो
क्तान्यसत्कान्तिहि २५ स्फलिः श्रवणः
वारुणोप्राजतारकः आदित्यः पुनर्वसुः
[illegible]शाश्वाश्विन्य पत्नेरुमिन्नदैत्रैः
नुनेष्टेनेषु मुबीजकमनक्त्रेषु मूलमघा
प्र[illegible]हस्तुलिप्रश्चनिकसास्वातीषु पंचदश
नक्षत्रेषु बीजोप्तिर्बीजवापनं शुभं उ
व त लाया हस्तापिपुष्यानुर
योहि[illegible]षु विरान्तवाश्वास्वमारेवतीषु
स्वाजोपनिष्ठान्यवासमूले बीजोप्ति
क्तलकृष्टलप्रतिष्ठा वसिष्ठेनाप्युक्ता वे
लेवनत्तत्राणुकानि यात्त्रइयेकोणा
रापेतुश्वाहस्तत्रयेत्वान्तरमेत्वभेषु यी
स्यथतिश्वा[illegible]लास्विनीषु बीजोप्तिः
क्तपूर्ण[illegible]दास्यादितिको[illegible]मूले
लोमदेत्वाश्वकानि स[illegible]नलिप्रमेषा
पितलाषुकत्तरेषु समस्तभेषु बीजो
प्ति[illegible]फलप्रदा क ये पि
त[illegible]जनेकत्त[illegible]प्रथुवस्तरेषु सी

तोमस्तनाथ्य बीजोप्तिरिति र्बवहारानने
नक्षनान नीक्ष्णकृष्णानित्यतोनेकारो
त्रानवर्तते तेन बीजोप्तिनिषेत्यर्थः
अत्रकालविशेषनिषेधो ग मा
रोऽ रवौसीद्यादियादस्येष्ट भमेत्लाधनेव
जः तस्मादितत्रयेतत्र बीजवापयन्तिहि
जेद्दिति श्रयबीजोप्तौफणिचक्रमाह
ते अशुभेनानविर्येनोकिनमाय स्पासा
वग: यस्मात्स्याभावत्तस्यकान्ताद
त्किरणांनोवपोयु: राहुक्तस्यभेनव
त्रेनस्नादित्यर्थः राहुदीषिनन्तत्र्रद
स्रोभानिश्रेतिसमेचलानि ततस्त्री
णिशुभकराणिततएकमशुभेनतस्त्री
णिशुभानि ततोपकमशुभे ततस्त्री
णिशुभानि ततएकमशुभे ततस्त्री
णिशुभानि ततस्तार्धशुभानि एवं
बीजोप्तौसमविंशतिनक्षत्राणि शुभा
शुभानशुभके ड च व व भवेभः
त्रितयेश्चर्मी[illegible]लाशायराहुभाद्र स
लेश्यवतलयावेद्योकारदशवोदेव
निकांडलत्वेलांमूलेभवतत्[illegible]
तम नाशोवहिः मेदके[illegible]

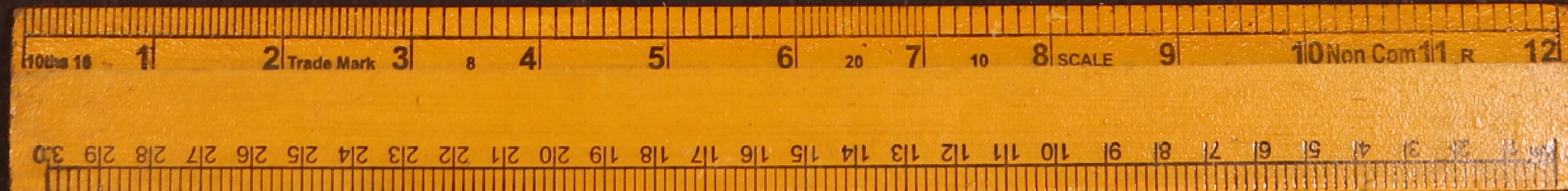
मृ.
विटि.
४६त.
९२

92

विति चिंतयादिति राहुर्यस्मिन्नंते
त्तिनस्मान्नत्तत्रेयमृगिर्मस्तकेस्याथं
यान्यशाकंभवति ततस्त्रियगलेस्या
प्रकज्वलापश्यामिकामयादकेस्यात
ह्यदशाभागविहिनेत्तत्रनक्षत्रराहिता
त्ति उदरेस्यामानिकातिथान्यहेहो
स्युः ततोनत्तत्रवत्तद्वयंपृष्ठेनिस्त्रोऽ
स्तत्रकंरस्यात ततोवाशीहेवहिनेत्तत्र
लेकंथाल्वलाशाकंरस्यात यथायाह
विनापायामाविनतः सर्वीकृतिवकं
लेख्य वीजोसौफणीवक्रमेव

विग्रहे रुपुत्रषा मायेशास्तवेश्वमक्त
येहृया पुतिर्कअमरविस्यामस्तकेथ
[illegible]ः गलः जठरे दक्षिः जठरः जठरव
द्विः जठर[illegible] [illegible]मल्लयायापि मृ
गिशीर्षा मेधयेउजठरेवृषस्यातिवह
दृष्टा [illegible]स्यासृष्टेवहनस्यद्वहिर्नोभा
[illegible]नेकेतेऽकज्वलमन्नुद्दि
[illegible]स्वेलनेक्रमा[illegible]तिष
[illegible]फणीमादीलोयकालेस्कं

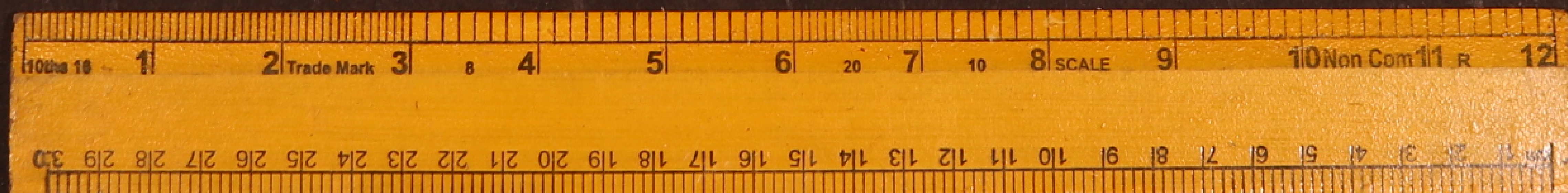
टमिति यत्रकेचित फणिभात्सर्पेक्त
त्रादितिव्याचत्तत्रशुक्तिः सर्पभाऽरगाः
स्याप्यइतिस्मरोदयवाकोकभावात तत्र
नाऽदवाकोमालाराहुभादित्युक्तनाव
राहुर्यस्मात्समारभ्यपिसेवुप्रमृतिष्फ।
लमिति कपो यः सूर्यभाऽरगाः।
स्याणइतिनस्मरोदयवनम वीजवापने
लग्नशुद्धिमाह वसिष्ठः भवत्रिपुरुषहले
यापेस्मिलोणकेस्थितेशुभेः कार्य
तेषुवापिस्मपाषुशुभलग्नेवीजवापंका
र्यमिति सूर्यहलप्रवहाणांचंद्रमुखातेद
लइति हलेहलवक्रेके विनासूर्यस्मका
न्यामदवाक्रमेणाक्षीणिनत्तत्राणिशुभा
निशुभफलानि ततोऽष्टभानिसंतिशु
भफलदानि ततोवहभानिसंति ततो
हैभानिसंतिये[illegible]ः [illegible]या [illegible]शुभ
मृगः ततः [illegible]
निशुभानि ततः [illegible]
स्याशुभफलानीह[illegible]
त्राणाशुभानि ततो[illegible]
या[illegible]
वसभानि[illegible]शुभानि [illegible]

मु.
चिं.
३६न
५३
93

तत्तारकार्द्धं वर्षद्वयदेशं भद्रेपदारेवत्या
श्विनीत्रयेरोहिणीकृत्तिकारोहिणीनक्षत्रा
णि शुभानि एवमष्टविंशतिभानि भवंति
य ह सिद्धा अर्कगतागतसंख्यमति
तयेनेष्टमभयतिस्त्रिष्टे षोडशाधिसूनव
केषाष्टमलिष्टेवल्लोगालेवकेऽति अर्केन
गतेभुक्ते अग्रगतेभोग्ये संख्यमाक्रांते प
तद्गुलयेनेष्टः ततः उभयतः षोडशाधि
समलिष्टयथाक्रमं शुभक्रमात् शाकेनान्यष्टो
शुभानि सूर्यभोग्यभात् देशे चाष्टौभानि शु
भानिस्युः विपर्ययः शिष्टमुर्वरितंमध्यगते
नक्षत्रेनवकमलिष्टे पंचमत्राप्याष्टावि
शानिभानि ना दोपि हल्लादेहषना
शायमत्रयसूर्यभुक्तभात् अग्रेऽत्रत्रयं
लत्तैष्टोत्व्यार्धमप्यंचके मूलत्रयोपि
चक्रंकमभाण्याप्येचके शिरोयेषुष्टेति
...स्याच्छुक्लेलांगलेशुभेति अस्यार्थः
हलमध्यक्रमनक्षत्रयेसूर्ये भुक्तनक्षत्रानत
त्रयंहलाग्रनाशायस्यात् तदग्रेनक्षत्रत्र
यंलदंतैस्यात् तदग्रेपार्श्वेनक्षत्रयंवकं
गोनाशायस्यात् तदग्रेमूलत्रयगतेनक्षत्रे
...पंचकवर्णायस्यात् तदग्रेन्यत्पार्श्वेयव

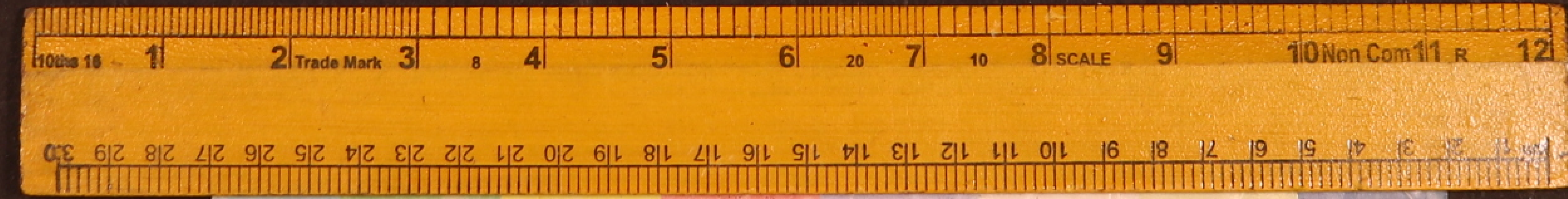
केश्रियेस्यात् तदग्रेपुच्छगतेनक्षत्रत्रये
श्रेष्ठं शुभफलदामिति अनेनापिप्रका
रेणास्पर्शादीनितान्य
वाशुभशुभानिसंभ
वंति तत्रहलचक्रा
क्रांतिल्लेलते क पोपि ...
देशमस्तकविमुक्तभात् हानिः वृद्धि
तेमस्तलक्ष्मीप्राप्तियथाक्रमादिति ह
लनक्षत्रोक्तानेनेवमुक्तवान् अस्यार्थः
अर्केवमुक्तभात् त्रिषुभेषुतानितेनोष्टमभो
ष्टाद्दितनानवमंभेषुकर्तेः नाशः ततः
समस्तभेषुलक्ष्मीप्राप्तिरितियथाक्रमंफ
लंतेयं अतस्समविंशतिनचत्रोक्तेरभि।
जिद्गणनानास्ति एवंबहुमतिसंवादेम
ति उनयोक्तिनक्षत्रेवह्निः श्रीपृष्ठीषुत्रिरा
माणपः ३ ३ ३ ५ ३ ३ शुभम् शुभेना
भानिकेमालागत्वाख्यातियश...व
देवनष्टहूनेनात नक्षित्वे अदृष्टिवाकाम
लाभावात् नतुकोक्रांतगतान्यनगृहा
नाशायमान्यनग्रनोरक्तोमवरसवदक्ष...
क्षितेववेकेष्वभेल्लांगलेऽतिश्रीपतिनालां
लोच्चजेनोक्तं यथाहिअर्कक्रांतनक्षत्रा

म.
वि. टि.
९८
५४

तान्यभानि नतु होरादृष्काणानामायस्तुः त
दग्रतो भवनत्वं इत्यर्थो ततः मूलत्रये यस्मा
त्कोणवकेलेषु क्रूषिकत्वानायस्यात मू
लत्रये मध्यगते पवके न नलत्र दशाका मित्य
र्थः त्रिषु येष्वानो यस्मान्यात्पतितयेन नत्रत्र
नयशुभे स्यात एवं सति हलवक्रन्यामः श्र
देषु प्रकोणेण न
प्रोक्तेन न तत्रौ
शुभाशुभानि भा
नि समभवेतीति चेत नेदनहि वाठ विवरमा
णीयो नहर्ये श्रीपतिवाको शाहोर्थश्च व्यते
किन्तु मूलवाकादर्शनाबोधपुरस्मरस्ता।
त्वानः प्रकाशकः पाहार्थस्त्वयोग्रके को
नगानायानान्निज्ञीणि भानि दूषनाशका
स्तुः फलमध्यमभागमोते ततस्त्रीणि।
होरफलं देत्रादौ भागे ततः पंचनत्त्राणि।
पादपाग्रमारनीनत्रभानि मूलत्रये त्रिकोण
केक्रूषिक्रुहानायस्यापानि वनत्रये पंचवर्ग
नत्रत्यागे कोहेतुरित्पत आह नतदंतरग
नपतिनत्सूत्रेन हि लेहदंउ मूलोहदेस्त्र।
द्दोते नयोगत [illegible] तेमध्ये विद्यमानेपंच।
केन्द्रपंचके [illegible] के त्रियस्यापे नत्ते देट

शाकमिति यावद्यस्मान्यज्ञत्रितयं हलंदेश
हेभगे शुभफलं देले लक्ष्ये एवं सत्यपि वा।
कैः महास्यः कार्यनामेयगते यतमहे
श्वरः सर्वार्दिष्टितमात्रिवेदविषयाका
प्रशास्विद्यार्कैकैस्तुल्पानेपषगनानिभा।
निमलितिभिः प्रोक्तानि शास्त्राणिव यो
लोकालये नेरुनवरवतदपिविन्त्यमेव
त्येवदेशङ्गोमारेकोक्रोनेत्यादियव्या।
ख्यातोपिस्वरणाकृतं तदपि स्पष्टाकार्य
वसिष्ठावाको विद्याय दर्शनकृतं प्रतिभा
ति विशेषवाक्यादर्शने हि सामान्यवाक्या
स्यतानाविये ध्येया क्यानतेशकाते विशेष
दर्शनेन सामान्यवाकास्य विशेषपश्यर्य
वमानमित्पलं सर्वविषसकानुप्रसक्तिनम्
त्रहलचकेकेयोजनाभिचकेवाविहितनदत्रा
णांफलदस्थानयानेसर्वेवयाविग्रहेत्ना
यः ग्रन्थात्नेत्यागः लिखितानांतसर्वथे
वत्यागइतिनिष्कृष्टोर्थः २९ ॥ नाक्ष
त्रिकभाइयेगुपलसु सिरोमाला
णांभोमार्केनदिनविवेकवसनायस्याद्गुधा
कीविना सिद्धाति विषभाहेल
ग्रहेभौ सोवस्यात्पिनोग्रोनिगादि

मु. वि.

नायमेक्रियातहले ३. नाष्टाहयेयांचि
त्रास्वात्यौमित्रहयेयअनूराधाज्येष्ठे केभा
हयेरोहिणीमृगौ येत्रुः याशततारका
चहूत्राश्विनीपुष्यहस्ताभिजितः श्रोत्रा
श्रवणः यष्ठनतेत्रेषुतथाभौमार्केज्यादि
नेमंगलरविगुरुवारेषुविरामोत्तराणांरु
धिरवाहिनीनाडीशिरातस्यामोत्तणां स
त्त्मशाखतिनशिरानारक्तमोत्तणांस्त्त्म
शास्त्रातिनकुर्यादित्यर्थः ३ च ति
मासमावारे चित्राषुरोविधिषुयोमित्रषुगे
त्वरुषुवारुणोविस्रा वार्क्षविरेचनवेदाः
शुभदिनतिथिचहस्तग्रविति वारेसंमता
भावः अथपुत्राकीअयशानेश्रावपास्य
अन्यवारेषुविरेकवमनादौयोषयेनसावत्र
हूतिविरेकः वमनप्रसिद्धमेवतदायेको
मकार्ये उक्तेच अथाभिषातिषवरथव
यष्ठयोरथानतद्धेषुतथावारेवारविवारो
शुभौरेचेदत्र्ययरुणुकवारेषुधर्मक्रिया
कौटिहोमरुद्राजुष्ठानादिवाकार्यः उक्ते
दी कार्यो शुभग्रहार्कवारेषुमृदु
तिषुध्रुवोडुषुभद्यारीविलग्रेषुशुभंशा
तिकर्मपुष्टिकमिति शातिकेपर्षकृत्यको

टिहोमाद्ये अथविद्योत्तयमस्नीवस्यगेल
ग्रवर्गेयस्मिथिस्तिश्मेशरुवुयथोः षठ्ठ्रोमा
तिन्त्रेनोलग्नेशुगेमयमहतिकातस्राग्रोवली
सतियमक्रियाहितातिगादितातिगादि
ता ३ च त्ते लायां हितकेंकेंग्रेगे
लग्नेयमीहेभौरविदिने अनाम्न्य फ्रति
स्मृतिपुराणादिषोक्तानायमेकर्मणा गु
रुशालग्नवर्गेषुशारेभस्तहलीसतीतिष
तूर्गाज्ञानेविवाहप्रकरणोग्रथकल्ववा
त्पाति ३. अथयानाछेदमुहूर्तेनवसंतीति
लकाछेदमाह ॥ नीत्वाजपादकरवा
हिवसत्रुतीडस्वातीमघोत्तरजलांतकत
केषुषे मेदारिकवहितेदिवसेतिशक्ता
यान्याक्षिदातिगादितास्थिरभेविलग्रे ३.
नीत्वाभक्तानेमूलज्येष्ठाद्रोमघा अजपा
दः पूर्वभाद्रपदः अन्यादिप्रसिद्धानवा
विज्ञापुष्पस्पतेषकोणाविशालिनक्षत्रे
षुतथामंदःशनिः आरोमंगलः विकाति
थयः प्रसिद्धः एतेषामसमाहारोमंदारव
र्केतेवरहितेविहितेदिवसे तथास्थिरा
भेस्थिरराशौलग्नेसतियान्याक्षिमको
दनेकार्यमित्यर्थः य हु न तीजः

मु.
चिटी.
३.न
५५
95

रौद्रपित्र्ये तथा सौम्ये हस्ते पुष्ये निले तथा
सम्पद्येद्देवप्रणामेति मूल श्रवणवासवे
दीपिकायां याम्याजपादहितयनानलं।
तोयशक्रविशाखरोहिणकजार्केज्यवारेव
ज्ये शास्त्रेन्द्रयोगकरणे पुतिथ्यावरिके
यात्याष्ठिद्दास्थिरनरगृहादेपेषु अहिर
क्षेषा अत्र पूर्ववाक्येन नवनक्षत्राणि क्रा।
ति द्वितीयवाक्ये एकादशभानि एवं।
विंशतिभानि जातानि वाक्यद्वयेन तथा।
क्लिष्टपादानात्पागे एकोनविंशतिभा।
न्येवसंपद्यन्ते तानि वचनेनत्तान्विताप्र
श्रपतेषु एकोनविंशतिनक्षत्रेषु तथा मे
दपातिः आर्द्रा मेमूलः विष्कम्भियथ्यः अमि
दुः एतेषां समाहारो मेदो अमेदास्वकेते
इयप्रमाणाग्रंथके ऽपि निवद्धानि अव
हारोस्म्यदेव वाराभ्यां यान्यातां लव
णां कुर्याद्रोगेऽकेच समेवदेशति ३१
ग्रयकृतमर्दनस्यापोयतमुहूर्तेवमेति
तिलकेनाह आग्रपाद्येमृति मैत्रेश्वि
याल्मूले मैत्रोत्तमेषु वादितकणामर्दनं।
स्यात् हीशाजपामिन्नृतियान्यमतः ३२
भाग्यपूर्वे फाल्गुणी ग्रंथेमोतरफाल्गु।

णी विधानारोहिणी अन्यान्यपि प्रसि
द्धानि एषां नवमूलैएकाणि स्मरणकाद।
यस्त्वेषां मर्दने यद्विधानादिनानिक्तषी
करणं तन्मसीचैनामित्यर्थः नडके व्यव
हारोस्त्येय फाल्गुणे श्रवणो श्चैवमघा
मूला तथा मता अनुराधा स्तथा ज्येष्ठा रे
वतीयात्मर्दने केवले क्षिहलग्रेवाग्रो
दयेयवाश्रुतः एवमत्रापि भावक्राः निरो
हिणामर्दनं कुर्यादिति रा मा उ
क्तेरोहिण्युपादानं च तदा कामिदं हस्ते
ववापयेद्वीजं संग्रहे वैष्णदेवते रोहिणी
मर्दनं कुर्यात् मनरामश्रवेशयेत् अत्रकामी
विशेषेषु एकैकस्योत्तरेषा पादानां
स्मृतिमुख्यतामूचनार्थं तानि तरानि पथा
र्थेऽतः वाक्यान्तराणां चैत्रश्चापयेयि
ति अत्रैव ही शानि शाख्या अजपान्मेष्वा
दुर्यदा तिन्नृतिर्मूले याम्ये रोहिणी शा
नेनारशाननारका अर्थेऽन्तरफाल्गुनी
पुष्ये स्वभेषु समस्यापान्यपुष्य रोयणा
सर्वेवापि नस्यूलानरेणामेपुत्तामक्षभम
श्रृहस्सम्पमयेपाशीश्वाकीकृजोशानिमो।
मोविनामस्कान्पवानेषु सर्वेवंद्वपगुका

मु.
विटी.
३१ ...
९८

96

शुक्रवारेषुकार्यंसम्प्रयोगात्। उक्तं च रा
मा रे सर्वभाद्रपदामूलरोहि
णीपूर्वफाल्गुनी विशाखावरुणांचे
वधून्यानांशेयाणिवराउति ३२ अथया
त्रास्थितिःयात्राहेतोमहूर्तोविमतितिल
कथाह ॥ मित्राग्रवैरुद्रभुजगेशूवित्ति
त्रमेषुकर्कीजतौलिरहितैवतनौशुभा
हे यात्रास्थितिः शुभकरीगादितापूर्वज्ञ
हेश्लेषरुद्रवस्तचरमेषुवयात्राहिः ३३ मि
श्रविशाखोक्तिका उग्रपूर्वत्रियमरा
णीमघाः रौद्रमाद्रा भुजंगोश्लेषा रौद्री
ज्येष्ठा यमोदशाम्योवितित्रेषुभ्यृषुसम
देशामेषुनतत्रेषुतप्या कर्कीः अ
जोमेषाः तौलिस्तुलाः पतांविहीनोत
नोमकरस्थिरादिस्वभावाशिलग्रेषुतत्र
या शुभाहेचरेषुयगुरुशुक्रविपयात्रा
नोस्थितिरेकत्रवाधीकरणानामसाति
तादिताः ३ व पि यो यात्रा
ग्रिरुद्राहिविशाखावसवोमाहेन्द्रापित्र्यभे
शुभाहे यात्रादिस्तस्यापनेक्षेषशक्तस्य
रोस्थिरस्युतासूहोदयेषु अथफणा
प्रसिद्धानि रेज्याःपुष्यःहीशाविशाखा

उत्तराज्येष्ठा दस्राश्विनीच शाणिप्रसिद्धा
नि पशुयात्राहिः तेसस्तमेनावत या
न्नेदेहितेनोहे सामडेयनतभ्यउहान्यस
पादेसार्धेवादास्यासीन्नेवत्रूयासानिग
दिता ३ व पि यो अवणत्र
येविशाखायाशुवषुषापुनर्वसुनिवा
युश्चाश्विन्यश्वजेपक्षानिनियनयात्रा
दिवर्यनेशस्ताः ३३ अथशान्तिकपौष्टि
कादिकवारुणमहूर्तवमतितिलकयाह
क्षिप्रध्रुवान्यचरमित्रमचान्तशस्तास्या
च्छान्तिकेसहसपौष्टिकमंगलाभ्या वि
कैविपोहावगतेनन्रगेगुरौनामेवादि
इष्टममयेपिशुभलेमिते ३४ क्षिप्रादी
निमघांतानिप्रसिद्धानितेषुपौष्टिकेपौ
ष्टिकासकंमंगलेविनायकशा न्यादि
शान्तिकेरूपफलदमूलमलत्राग्न्यत्र
शान्त्यादिषुनानिकर्मेशाकार्याणि
३ च पि यो मित्रादिनमश्वानि
राशानभिषक्तानोविविविपुनस्वर्गादी
शुरपूर्त्यपौष्टिकिविह्स्फीतेनशारात्रि
षि निक्रायर्वविहायसौम्यदिवसेश
स्तेन्नराणांभूतयेसर्वोशान्तिकपौष्टिकं

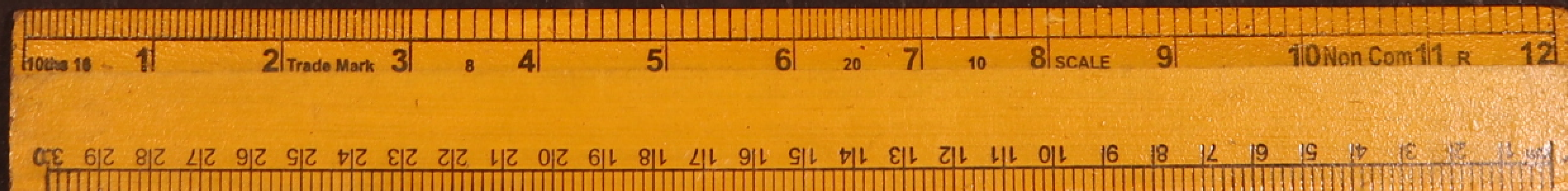

म्. बिटी. ३२ न

97

निद्रादिने गर्गादिभिर्निरूपयात् य
यश्च ... लग्नशुद्धिः तत्रार्कस्य पूर्वे
द्यामस्य सप्ततिविधा वेद्देसववगांतव
तथस्य रागशैतत्र गलग्नस्य सप्तशान्त्या
दिकार्यं ३ व त्त लाया शुणांवेद
वेश्यगार्के वक्रस्य लग्ने जीववीक्षितेवाम
देव श्रीमन्नायुष्याणि कार्याणि कार्या
णीति तत्ताति कादिसोद्वाग्रकष्णुक्रयो
रल्लस्त्वादिके वाल्पकार्यं कस्मिन्नलग्न
र्मादिहर्षीत्कृष्टसमयोपि शुभदे तथानि
मित्ते केनाक्रमणा न दर्शनीमति शुभदं
उके दी कार्या शान्तिकर्माणीग्रक
वीतरोगेने मित्तकेन तथा गुरुश्चात्रैव
सौद्याणि दोषास्तत्रान विद्यते शुक्रेचैत
त यतोस्तीदं शान्तिकं तन्निमित्तिकं शुभमिति
तेकृता शान्ति निमित्तायापत्ताये ते इति
स्मरणात् तत्रानिमित्ते योगरूपकेनायु
ष्यात्स्पर्शन रूपद्वयं वान्यैनैमित्तिकं तस्यैव
द्भुवित्र व्यापक गुरुशुक्रास्तादि दोषापि
वशाविदेषो यतो जन्मान्तरे यदुरसत्तक
मिदं नैमित्तिकमन्यत्रे तस्यशान्त्यान्निरासा
दशुभाद्यस्यापि निरासः बहुदिनप्रा

प्यतिदेशेण कालेक्रियमाणे शान्तिके
किंचिदुरदृष्टेशामकं यद्यपि भवति
तथापि तावद्धि दिनेर्दुरदृष्टस्य प्राबल्या
द्वः स्वप्राप्तिः यथाल्पोप्यग्निरल्पेनैव
जलेन शान्तो भवति तथास्मकस्ते नगाव
दाहको मनुष्यैर्बहुभिर्बहुघटैर्हृतजा
लपूर्णाघटैरेकदेशान्निर्वापितो पि सक
लाग्निर्ननिर्वाप्यते त्वतः सर्वथासौ
म्यादिदोषविनेव यथाकथं चित्कथित
प्रकारेण तिनशुद्धिमंगीकृत्य शान्तिका
यवश्यं विधेयं ३४ अथ होमाहुतिसंख्या
नुक्तेमनुष्टुष्ठून्स्माह ॥ सूर्यमारभ्य त्रि
केचैत्सूर्यविष्णुरूपेणवः चेदे...ग्र
षिविनो नेष्टानां माहुतिः स्थिले ३५
सूर्यः सप्तमानेनयत्तद्दोषित नस्मादि
त्रिकेष्वादितो भजन्मेकात्रिकमेवमष्टा
विंशति नक्षत्रेषु नवत्रिकानि भवे
ति तत्र सूर्ययुक्तनक्षत्रादारभ्य प्रथमादि नी
यादित्रिकेष्वेव देवानिक्रमोद्देशानुलेख्या
हुतिः पतति: यथा प्रथमत्रिके सूर्यो
स्यत्तेलोक्यस्य ततः शुक्रस्य ततः यमो

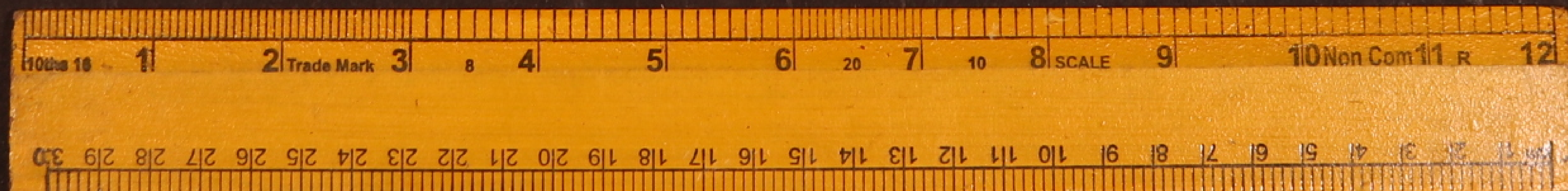

मु.
चिटी.
३२
५८

98

स्थाने: ततः वेदस्य ततश्चारस्य भौमस्य
ततः ईज्यस्य गुरोः ततोऽङ्गारकाद्धौ ततः शि
खिनः केतोः एवं सति यद्दिने ग्रहस्याविश्लो
मात्कालिः यतितः स्थानेस्थानशुभदाः अथो
देवशुभग्रहस्याविश्लाहुतिपातः शुभफल
दः ३ व षष न नत्त्रेयत्रभानुस्था
नत्राद्दितित्रिके त्रिके सूर्येज्ञशुक्रसौराणां
मिंदुभौमबृहस्पतीनाः राहोकेत्वश्चनिदि
ष्टवदनाशुभाशुभम मोक्ष्यार्थनाश
नर्येस्यादिशोजलभयोकृषिः भौमाग्नि
दाहोवाहस्याद्बुधेबुद्धिर्विवर्धनम गुरौल
ब्धिश्वभृगस्यराज्यंसौभाग्यनेदितं भाग्येव
कार्यसंपत्तिरैहिकामुष्मिकेभवेत् शा
नैश्चावहृन्ते नयोराज्यभंगो भवनत्वयः रा
होर्मृत्युर्वाहन्तो हानिः सर्वस्यपरिकीर्त्तिता
केतोस्त्वाहन्तेतेयच्छुभिं ददेशाविल्लंव
मरणंप्राणिनां स्यैवं राज्यभंगस्यैवच
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन ग्रहन्नत्रेरोगमे ३
ष्टेनकुर्याद्दचनं मित्याह भार्गवाद्यइति
उदयेमत्रानिष्टधोर्थे: सूर्यक्रांतनन्तत्रा
ग्रहनक्षत्रस्यात्रिकत्रिकगणनयापापग्र

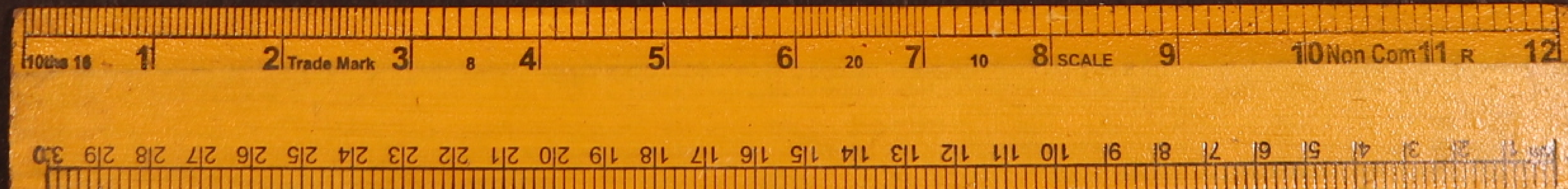
विश्चाहन्निर्यां शुभग्रहस्याविश्लेषेचीनो
ग्रतप्रवपिनच्छेरणोरशुक्रं विवसदत्ता
त्रिकत्रिकमेकमेकविपोद्दितेकेस्मिन्ना
केत्तन्नेत्वेऽगरजीवागुशिर्वावदास्यहोमा
हुतिपापप्रविलिषिद्धः गजेऽदेशप्रसिद्ध
मिदं अथदैवात्कृतस्यपापग्रहस्याविह
वनस्यशांतिं कृतमाविस्थसौनारि क्रव
ग्रहस्याविचैवसंजाते हवने शुभे शांतिंवि
गाशुगादक्षाह्लानपाशुक्रेदेविनी आय
स्वीप्रतिमांकृत्वातिद्वपेत्नामयेसुस्वी गो
मूत्रमयुगोयायैरविलाप्रतिमांततः शुभे
निधाय '' हृत्पतत्रहोमेनिधीयतीति २५
अथयद्दिने होमश्चिकोर्षितः तद्दिनेवा
हिवामबलेनशुभाशुभफलज्ञाते मिद
वज्रयाह मेकानिधिर्धीयतांकृतामा
प्रोषेत्रागोष्वेविवाहवासः सोव्यायको
मेषाशिक्षुकशोषेशाणार्थे ना सौदिविष्णु
तलेव २६ शुक्रादिमासयुगानया व
स्रेमानतिथिगणेकस्मिन्दानमानवारैः
ताबहलेका यच्छेषंतद्वाणिमितेष्वन्यमि
तेवनदशाहर्वसेवक्रतिस्थानेभविवर्षे
वे फलमाहसोव्यायेति होमाद्विसे

मु.
विटी.
त्रय

शुविवाद्विवासः सौख्यजनकोभवतीत्य
र्थः अथशशीगुरुमशेषकमेणोकेमिते
शेषेग्निवासेदिविसर्गेफलेकतेःप्राण
नाशोमरणंभवेत दिभितेशेषाग्निवा
सोश्वतलेपातालेस्थितंतत्फलेकर्तुरर्थना
शोद्रव्यविनाशः ३ च तिथिवारयुतिः
सैकाविदभक्ताशीशेषकात निवासो
ग्रव्यग्निरूपेवितस्थानाविनाशका स
स्कारशुभविवाहेस्पनकार्यंतथैवस्वव
निपातेनरिम्यकेकार्येनचात्रमुनिभिः
स्मृताः २९ अथप्रतिवर्षान्नवान्नभक्ष
णमुहूर्तमत्रपृथ्वीमाह ॥ नवान्नस्याश्वति
पुष्यहस्तमूलेनोशुभे विनानंदाविषघटी
मधुपैत्रवार्किंभूमिजान ३० चरात्रिश्रमृग
सेतकक्षाद्रशामेषुतथासनानोसमीधिन
लेशुभग्रहैर्युतेलेटेष्टवेन्मधैः यदंनपंने
नाश्वतिपत्रहीकारस्थीविषघटीविवाह
प्रकरणोक्तस्थानाः मधुचैत्रमासे पौषे
वे अर्किःशनिः भूमिजेमंगलवारसप्तता
न्विनावर्जयित्वानवान्नभक्षणंशुभस्यात
य हस्तजवल्लः नवान्नभोजनेशुभांग
इन्द्रस्त्रवेरैःशुभे शुभोदितेनयुतेलग्नवि

षनाडीविवर्जयेत नवान्नेनचनंदायो॥
मासेपौषेमघोतथा ३१ अथनौकाघ॥
टनेमुहूर्तमत्रपृथ्वीमाह याम्यात्रयविशा
खाद्रामाघपित्र्यशुभाभिमये मृगवीस्वा
किदिनेनौकाघटनंसतोशुभे ३२
याम्यत्रयंभरणी कृत्तिकारोहिणी वि
शाखा रोद्रोज्येष्ठा सार्पमश्लेषा पित्र्य
मा रोशाश्वादी यनेवर्जितेरहिते अव
शिष्टशुभाष्टादशनक्षत्रेषु नथाशुक्र॥
गुरुसूर्यवारेसतनोप्राच्यायामनगणा॥
विनिष्टलग्नेनौकाघटनंनिर्माणंशुभे ३
व ५ प या नवमहाविघटलग्नेशाक
पित्र्योहिदेवत्रिनयनविपियामंडेदुस
र्यान्यभेषु सकराणतिथियोगशुक्रजी
वार्कवारेनरमिथुनस्थिहावेइन्नावि
मृहे नभेमिथुनकन्यैहरिःसिंहःनरा
निनौः अथघटनस्थानानौवालनरू
नैमयाव्यतेनत्रदीपका शुभहेविषघ
येमहेभगमेत्राशुपाणिषु चालनेघटन
स्यानेनावाशुभतिथिषु अथदीपिके
यानेकापात्रामुहूर्तोपि ग्राश्विकनीमूल
पातिथिपूर्वामित्रघनाव्यतभेशुभलग्ने
नारकयोगतिथीड्वाविषुहोनोगमनेषु

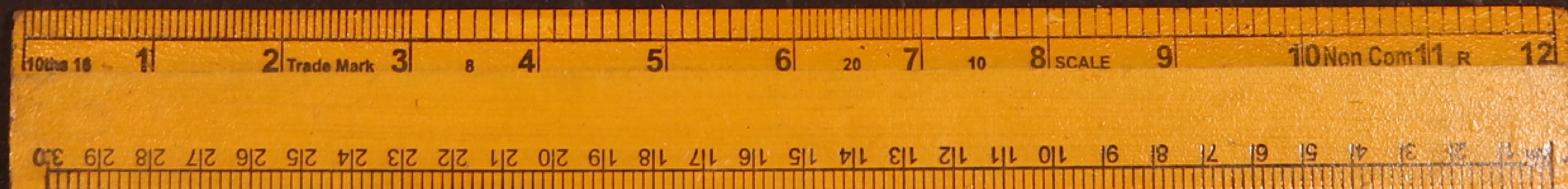

मु.
विरी.
३५न.
१००
100

भटेष्वभवारेइति ३० अथवीरसा
यनाभिचारयोर्मुहूर्तमनुष्टुभाह ॥
मलाद्रौभरणीपित्र्यमूलसौम्येष्वटेत
नौ मृगेश्वशुक्रेषुमेषुद्वे सिद्धिवीरा
भिचारयोः ३१ मलाद्रादिनतत्रये
चैकेनव्याघेटननौ क्रूमलग्नेतत्राष्टिने सौ
म्येषु येसति तथाशुक्रम्बिवतर्थेष्वत्र
ष्टमेषुद्वेषु हत्वसाग्याख्याते नाहपाल
ग्नेवीरसावीरसाधनायाश्मभिचारस्यक
र्मणास्यवासिद्धिर्निष्याति: ३ च सि
न पाशिनेनूनयमापित्र्यभेष्वष्टमग्रहोभ्
योचपाताले चटलग्नानेशाशिजेति।
विलावेतालसिद्धिः स्यात आज्ञाग्रहणो
र मा यो पितृभुयाम्यमूलेदुभेषु
गुहेष्टमेपिच वेतालसिद्धिपाताललग्नगो
चेचटलग्नेगो वेतालनामवीरसाधना
ग्नागेयानिर्भक्षस्वानमुहूर्तेवसतिति।
लकयाह ॥ येत्पादितिपुष्यमवानिल
मर्थ्यसिरिकातिथ्यावरनताविकरेडवा
रे स्वानेकर्मा विरहितस्य जनस्य शास्तहि
नेविधोखलावगेर्भवकेद्रकोणा ४० अ
नारवतीः आदित्यादीतिभानिशस्तानि

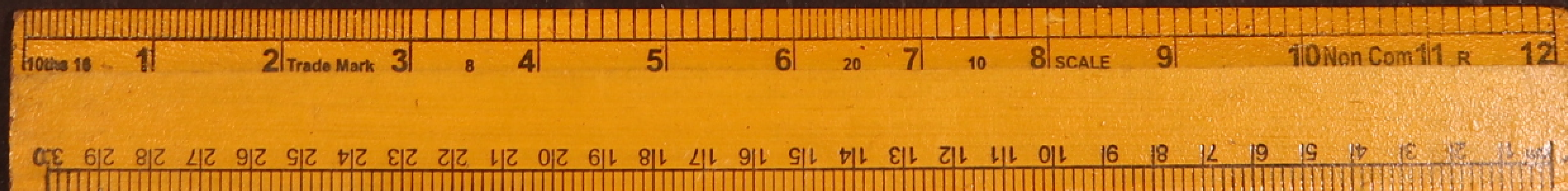
३५

पतनिनवापिस्पानिविनागतानिये
षुतान्यवासिष्टानिग्रष्टादशभानिते
षुतस्यारिकासेसंज्ञस्वानित्येषु त
स्याकविशुक्रः इडेश्वेद्रः आभ्यारहि
तेषुवारेषु तथाविधोचेद्रहीनेतिषि
हस्यानस्थितेतिषिद्धस्यानानितस्थि
ते गोचरप्रकरोणावदयति तथास्वेव
कादशकेन्द्रप्रथमचेतर्थेमममद्रशाम
स्यानेषुकोणनवपंचमे पष्ठस्यानेषु
स्थितैः पापग्रहैकपललतेलग्नेमति
कृज्ञासेनेनविरहितस्यानिर्भक्षस्वा
नस्यारोग्यस्त्वानेशास्त्रशुभे ३ वे
षप न पितृमाकनसर्पानापाख्यिरदे
त्रिंदुशुक्रयोः नेकुर्याद्धारयोरोगम
क्षस्वानेकदाचनेति पुनर्वसौ रापा
निपादे रत्नमालायो इन्दुवारीभा
गविस्थकेषुसर्पादित्यस्वातिपुष्केषु
मेषु पितृवातिवद्वकुर्यात्करानिल
वस्त्रानेगाननिर्भक्षजेनो: पुष्यपाश
नतारकयोनिषेधो ना द हि
यो स्थितेष्यादितिमर्पानापित्रका
कृत्तासेषुच नेकुर्याद्रोगमुक्तस्नाना

नेवरिष्फशुक्रयोः स्थितिं अथास्त्यन
न्तेत्रशुभकार्यमित्यर्थः अथलग्नाद्दिशु
द्धमाह श्रीपतिः लग्नेचरेसूर्यकुजे
ज्यवारेविक्रान्तिकेंद्रेवलीवहीनेति
केंद्रत्रिकोणायगतैश्चपापैः स्थानेहि
तेचोगमुक्तस्यकाना दीपिकायांतवि
शेष व्यादित्यशुचेरेशुक्रादिनस्यशु।
व्ययोर्देशुच कुवाहव्यतिपातविष्टि
वसोशुदावशान्तिनिथ्यो केंद्रस्थशुभा।
शुकामतिथिशुक्लानेगदोमुक्तिदेशा।
त्रेजामनस्त्रशोभनाविविधिभुजेगतेषु
महासणाइति आकामतिथिशुभयो
दशोदहिनासतिथिश ५१ अथशाल्या
तिद्यामुहूर्तमनुष्टुभाह मृयुध्रुवादि
प्रचरेज्ञगुरौवावलग्नगे विद्योक्तजी
ववर्गस्थाशिल्पविद्याप्रशस्यते मूड
गणाध्रुवगणाविश्वगणोशशिल्पका
र्यपसीणादिवतनावार्णा
निर्मितम्ल्लादिकंनहिद्यायाप्रारंभः
स्यते उक्तंच अथलग्नशुद्धिः न
त्रजेत्रवोसीदलग्नेदशमस्थावथा अथ
सोनहुस्पातौवालग्नेदशमस्थो।

लग्नस्यचमतितथ्याविद्यौचेद्रजीवव
र्गोस्थे बुधयुग्नैर्षड्गस्यचमति शिल्प
विद्याप्रशस्यते ३ व त्न लायो
लग्नकर्केगतेसौम्येजीविद्यामृतदीधि
तौ तयोवर्गस्थितेशिल्पकर्मारंभः प्र
शस्यते वस्मिहेनान्यथैवोक्तं शाशित
नयेजीवेवाचेद्वालग्नगेवालिनियमे
वा तद्वर्गलग्नगतेशिल्पारंभः प्रश।
स्यतेमनतामिति ५२ अथसदानमुह
तैमनुष्टुभाह मृगोज्यामित्रभागेशुक्ला।
हस्यांतुलिलेहरौ श्रुत्राद्धेनोमौम्य
वारेसंधानमिष्यते ५२ मृगोज्यामित्रा
श्रविद्याः भागप्रवेकाल्याणी षट्टूतेष
तथाहम्पाद्दरोद्दादशांवा दित्तिलेक
रोमो तथाश्रकोदहेषुक्रमतस्यापि
रहूवांलादशोनेलग्ने तथालोभ्याग्र
हाणांवारेसंधानोपीतिविद्याते ३
व त्न ला भागयेनेहीनीनतेन्नोम
शुष्योहादशोवाशुक्रादेवेलग्ने अह
मोगात्तितिलाविश्वद्धिशरवौद्यौ
लत्रसंधानमिद्दिः श्चत्रजीर्णप्येवा
कुर्वेत शुष्यामासहिनेपुष्यमोम

म.
विटी.
१०२

102

त्रैवपवननन्दत्रत्रयंमेध्येशीनरश्मोवे
ढेस्मतिस्मायनेकार्ये अनेनमागधेत्रा
पुष्यात्मकेनतत्रयमुकेभवति य हृ
स्थितः स्वग्रहमेत्रेभागेपहादशपावाप
स्मिमध्यातिथ्यो सितपुनवीदितलग्ना
तौतिलकरणोवसंर्पिःस्यात क योपि
भागेपुष्यस्मस्मेत्रेवेलग्नपुक्रोदितेपुते
करणोतोतिलेष्टम्याहादशपांमपिसिष्य
ते पतत्येववचनमालापयाख्याते
ज्यायः स्मस्मतिवाकयोगर्वन्वात मैत्रे
भागेपुष्येहादशपांवासितेदितेलग्ने
अष्टस्पांवातितिलकरणेसंयानसिद्धि
स्यादिति भटभास्करेहृष्याह भागमे
शोशीनरश्मविनिवृत्तोकावाशायेन
विद्यपदेवस्मलपुष्टेदेवज्यसित्रभागे
स्मितेवपठनीये ५२ अयपरीत्यास्महृ
तेवसंतितितिलकस्थुरस्माह त्यक्ता
स्वभूतपान्तिविष्टिकुजोजन्मर्भमासोग्र
तोरविविष्णुग्रपिमातिनाख्याः द्योव
येतल्लग्नेपापीजोवितारास्थशीकवादि
तिहदीदकेपपवेला ५३ अष्टग्रहमी
वन्तरेषी पानिकुजोवाराग्रसिद्धो

विष्टिभद्राजनर्भमासोजननकालीनतत्रे
जन्ममासेव स्नानावष्टमस्थानेरविविष्टुः
जन्मराशेमकाशादष्टमेसूर्येचेत्रेव तथा
नाख्यः भान्यपिनाडीनक्षत्राएपि रवि
विष्णुग्रपित्तेत्रेहेदोहिवचनेग्रग्रहामिति
ग्रग्रहस्येस्तायोहतग्रग्रहास्रचीतिप्रकृति
भावः पतावतपदार्थकदेवकेनपक्तायरी
त्वानामस्ववर्णास्तियादिमहापातकाभि-
प्रायस्त्रशुद्धिविवाहात्मिका तन्मा
वादिहूपादिव्यासेतियावत सामान्या
तोमद्रानिषेधेपिपुनर्मेद्रानिषेधोरात्रि
मद्रानिषेधोरात्रिभद्रायदाहिंस्यादित्या
दिविदिहायांणामपिननकाशानोस्त्वय
त्वग्रयातः जन्मभस्यनाडीनक्षत्रनादेव
निषेधोपुनरुपादानमवश्यकान्येनपि
तेजन्ममासस्यतपुनर्निषेधोनाद्यगर्भ
विषयेपियथास्यादित्येवमर्थसामान्य
वाक्सामाद्यगर्भविषयमेव पतत्योग्नि
र्गोषिनौ पवंपरीत्ययोर्निषिद्धनिमि
न्याभिधायविहितनिमिनान्याय द्यो
गइतितन्नुलवयतिप्रत्येकंसंवेधः द्यो
गोहिस्माबेमिश्रुनकन्यायत्रमीनरेप

मु.
चिटी.
३८न.
१०३
103

ततोल्लग्नग्रहेशेनवांशेशवद्बिम्बभावेनतथा
चेदमेषकर्कतुलामकरद्देपलग्नवांशे
च तथाशशिजीवताराशुद्धौचेद्रशुद्धौग
रुशुद्धौताराशुद्धौवसन्या यथोशुद्धिस्या
गोचरप्रकरणेभिधास्यते तथाकरादि
विहरेद्धकपे करोहस्तः आदित्यः पुनर्व
सुः हरोश्रवणः इंद्रोज्येष्ठा कपोवरुणा
ग्रुरोशततारका यदुच भीउपरीत्वस्या
दित्यर्थः अत्रानुक्तोपिप्रातःकालेति
कस्तत्तः उ व पि यो नोशुक्रास्त
कृष्णार्केगुरूसहितरवौजन्ममासेष्टमेंदो
विशेमासेमलाख्येकुजशनिदिवसेज
न्मताराश्चवाय नाडीनक्षत्रहीनेस्त्रस्ते
जनीनायनाराविशुद्धेःप्रातःकार्यापरी
त्याहितत्ववरग्रहायोपयेःशास्त्रलग्नेरति
वि हा प्रयः अष्टम्यांवचतुर्दश्यांपा
यास्थितेपरिवर्तिणि नपरीत्यादिवासश्च
शान्तिभौमदिनेभवेत् ज्येष्ठाश्रवणाहा
स्ताचतथाजेयःपुनर्वसुः तदृक्षुत्तमि
षाशेषात्तमिश्रुक्तविचारविषीडति अ
भिषुक्तःस्ववर्णास्तत्यादिपातदोषभाव
...याश्रित्तस्यविचारिणःशुद्धशुद्धिनिर्णी

येनाडीनक्षत्रानिदीपिकायामुक्तानि।
जन्माद्यंकर्मतत्रोदशाममंसेघातिचषी
दुशाके सामुदायकमष्टादशाभि विना
शातत्रयोविंशो आद्यातपंचविंशमा
नसमेवंषट्कःस्यात् तत्रनक्षत्रेतोय
तिस्तजातिदेशाभिषेकेदैतिति यथाति
नक्षत्रानाडीनक्षत्रानीतिवाक्योषदी
पिकाकृताभिहितः जातिश्चलग्नादि।
कात्रनक्षत्राणिपूर्वात्रयेमालमग्रजा
नामिति वराहोक्तानितद्धाकोचमण्या
ग्राफ्रकरणेलिख्यते देशोल्लापुरा।
दिकः नक्षत्राणिशानपदचक्रानुसारे
णाज्ञेयानितद्धाकोचनामकर्मप्रकरणेम
यालिख्यते यस्मिन्नुषादिकेतत्रे
विधिकेराज्ञातदभिषेकात्रे अथ अथ्यस
मान्यतःशुभकार्येशुलग्नशुद्धिमनुष्ठा
तु यथाहश्रीशशिशुद्धोपनयेलग्नेषु
भकृपपते तेदेशेग्रहस्थानादेवां
भःप्रसिद्धानि अथ बाध्यादाहस्थाने
ग्रहाहमस्याने यत्तस्यावर्द्धयेशुभेशुभ
यायग्रहेसंक्रानिकोयेषांहितेयस्मिन्नष्टा
द्दश्ये सजन्मराशेर्द...

म.
वि.टि.
३५ नं.
५८
104

मजन्मलग्राद्दोपचयभवनेलग्नगतेषु
भग्रहेष्टेष्वपुनेच तथाष्टेर्वेत्रिषट्दशमा
यस्थानस्थितेनसाहिमर्वेषांशुभकार्य्या।
णामारंभः प्रसिद्यति य ह सिंहः
उपचयेलग्नगतेबाय्येनेद्दनशुद्धासंयुते
लग्ने उपचयगीशीतकरेमंगलकर्म्मा
णीकार्याणि॥ ५४ अथनतत्रेषुजरोन्य
तोक्षन्यातनिवृत्तोसन्यातनिवृत्तोदिनसं
ख्यादिकेद्वितीयायजातिकयोयेद्दवच्चा
ह्रंदसाबाहुस्वातीद्दसवांशीवसयेभेम
तिः नरंतिमेत्रास्थिरतःभवेद्भुवः यस्मा
प्रेतोच्चारुणानत्तभेषिवाद्यस्वाहियदे
दाघिपार्कवासवेः ५५ मूलाग्निदास्रे
लावणित्सभेनलाञ्ञउग्रार्यभेज्यादिनो
मात्सभेनगाः सामञ्ञवेशीयथयमाहिम
लभेमिश्रशापित्येफणिदशानेस्मृतिः ५
स्वातीदेवोत्त्यद्वा सर्वांतिमः आषीवा
श्लाहा सर्पेश्वेश्वेषायां प्रभुभेद्वरेव
पुराः किंयोवाजुरोन्यतोस्मतिरेवस्यात
उ व सि न सर्वाज्ञयेस्वातिभुजेग
गोद्दस्रेषुतदेशुतयस्योगाः स्याद्दति
लेतेब्रह्मिकेत्तसकोपिदितावाषीक्तः प्रल

६

रोगिनेनं देवविकिन्नकोदवैर्वेयोपनं
तयोः अथोत्पमेत्रेवन्यजुरायपयोन्भेरो
त्पतोरुजोरोगस्यस्थिरताभवेत् वहुका
लेनरोगान्निवृत्तिः स्यादित्यर्थः तथाभ
रणापादिनत्रेवनक्षैशिवायकादशी।
यस्यादिवसाः रोगास्यैर्येस्य नदंतवरोग
मुक्तिरितिसर्वत्रव्यायोयं यस्यादिनानि
नीवान्नित्यमरः हापियेविशावा सर्वे
हस्तः नामैकादेशेनामग्रहणमितित्या
येनवभ्याहिनुभ्यःत्तरभाद्रपदा अथैसो
उत्तरफाल्गुणी ईज्यादिनयात्सभानि
प्रसिद्धानि पशुषंचभेशुनगाः स्वादिव
साः सन्नैवेषाम्मगोत्तराषाढयोः हस्ते
मासत्रिशादिनानित्रिरास्थैर्येनतोरोगानि
वृत्तिः य ह सिंहः क ल्फटस्याएि
तमित्रुषोस्येषिभेवमासास्त्रु षिन्तेस्यषि
म रोगस्यमुक्तिपित्र्यदेवापित्स्वादेर्म्भेव
हिंशातिभिश्च त्नेशाणिभिमीवतोत्पर्थ
पक्वाहस्पदीशाकरेशुभेशुमूलाश्विनादि
त्रिनयेनबाहान वेयेशाविज्ञतकापिः
स्सभेशुभेकन्यभेकादशाभिर्दिनेस्व शुभ
नहिंभाशुनवैसौवत्राल्यर्धमनेशुन

मु.
विटी.
पं.त.
1.4
105

समयात्रान शुक्रशीघ्रयोगाविमृक्तयेमे
हिमांशोर्नित्यमिहितावशिष्टेन नाहि
तांसैश्चेत्समगोयपृष्ठेः वस्मात्तेनैग्रेगल
ग्रहदीयनैवेद्यनोत्तलफलैस्त्रसमक
सूजोगुरुतनाभयनाशायनीयद्विजायद।
यादत्तलंशीवायुः शामयोरोगः स्फलत
लमयविमितेत्सृत्वा प्रत्येकंनत्तत्रणीति।
दिक्शादानत्तत्रणांन्याम्यायेवमिष्टेनीक्ता
तानपवसम्यगावयायोर्यथासर्पदंशेनेन
दग्धापपाह अथेति अथानंतरपमाहि
मूलमेषयाग्लेषा मूलेषुनत्याभिश्रे
षापिश्रेकृत्तिकाविशाखाडामघास्व प
तेसम्भगुभेषुयस्यकस्पचित्फणिनेशीने
सर्पदंशोमृतिर्मरणमेवभावेदित्यर्थः
य ह सिद्धः सद्यापविशाखानलमेषु
सर्पयाम्यनेत्रातिसौदुषुचसर्पदंष्टः स्व
स्तितोविजलयोपोसोपिशामोतिकाल।
मास्वदंसनस्यविस्नुवन्धेनगारुडेन ॥
गारुडमालाक्रउक्तात्वोदितेनेयः द्वितीय
तुः तायोनकोविस्नुवन्धः स्पृपर्मेः पन
तामानचल्पलवः अत्रसर्पदंशोन्यसिपुन
तत्तेषुभोचवरवमोतचंदुवलेनसवतिन

दोवसर्पदंशोग्रहंपमरणंस्यात् ३ व पि
टीकाक्लनामूतभेदेनायपत्रश्चेदस्तसैव
गोवदेयास्तुभपद नवनंनेभवेन्मनुः स
पामांसिकेदेहिनइति ५५ ५६ अथशी
त्रैत्रेमोगमरणावशिष्टयोगहितीयायजाति
कयाह रोगादिशकांतुपयास्पपूर्वाहिदे
ववस्त्रोगेषुयायवारे विकाहविंकेदिने
रोगीणीघ्रमेवरोगीजनसम्मनुः ५२
रोगादिवीभावित्रसिद्धानि पापवारास्
तंमोमशनिपः विकाप्रसिद्धाः हरिही
दशी स्कदादिनेषष्ठी पतासिथः स्याय
वैविपेविशिष्टयोगेयस्यरोगोत्पत्तिर्भवे।
तस्यरोगजनस्यशीघ्रमेवमृत्युर्भवेत् ३. व
व म होर उत्तावरुणाद्वावाल
वेंद्रातिपूर्वीयमरहनदिशासुः सापना
रमाशक्ता तिथिशुनवमीषष्ठीद्वादशी
वावनथीमहजमवणायोरोगोणाम्।
कालहेतवरिति वन्धीगृहणावर्तदे
भुकपलनाकेमन्याम्लविकाग्रहणं
हतेषुनपव वशिष्टः अश्लेषाआर्द्रि
यमवरुणमकलनतारानलाः सद्वार
पास्केयमिकातिथिषुचरविमाकोरया

रेष्वयेडगंयांयोगाः संजायतेतेयेमपुसवि
तान्याम्बंत्पवर्वेडजन्मन्पष्टाब्वेवेपुत्र्व
यभवनगेम्हन्तुलग्रेवराशाविति ४०
अथप्रेतदाहम्रहतेप्रेतदाहादिनिषेदरि
नेवेडवशणछुरमाह लिपाहिमलेट
हवीश्रवाश्रभोप्रीतक्रियास्यान्कृषकुंभ
गेविथो प्रेतस्यादाहेयमदियासन्पजेष्ठ
यानिनारेगहयोपनादिव ४८ अथि
लीपुष्पहन्ताखेषाम्लजेष्पाश्रवणा।
ङास्वातीनन्तेउपीतक्रियाप्रेतानाम
नानोपेततनविमुक्तिश्चवेकोतयः लोकक
प्रासिकांवकेश्राहादिकर्मक्रियाशाहे।
नात्मेनेसायदिकारणावशात्कवदाहस
मयः कलान्प्रपुण्डेषुकार्यास्यात् ३
नन्तेनाडोज्यादि यदाशेणा साथार
णाप्रवाग्रेमतेषुनशान्मातेसनुष्यारणं
प्रीतक्रियानशान्तिविउक्केयमलपिस्य
लेति अवेक्षानिषिद्धानि कृतिकादि
शाखोरोहिणीउत्तराउयपूर्वत्रयमघाभ
रणीस्वातिचित्राश्रुमायावेवतीत्येवंपंचदश
भानि तथाचिउक्तंदिपादनक्षत्राणां
मश्चभेषुतनभूतनात पुनर्वसूत्तराविशाखाः

यतथायमलपिस्विद्वियादनक्षत्रेशतिह
मादिणाव्याख्यातेनतमस्राचित्रवांमैत्रे
नत्तेउपुत्रेतभीवायातिष्णायमलपिस्य
मत्रमस्वते यनिष्टापंचकानिषयस्वाड
नैवतहुते पवमष्टादशभानिप्रीत।
क्रियायानिषेद्धानि अवाशिष्टानीमानि
अश्विनीपुष्यहस्ताश्लेषामूलज्येष्ठाश्र
वणआर्द्रानेषुनवस्वेषुप्रीतक्रिया
कार्यैत्यर्थाडके भवन्पेतेतान्यवपनय
लानीवर्गेण्यकत्रेयतिवद्धानिलिखान्वी
त्यादिनाअतएवकारावातिकृपुष्यस
लीडम्लहस्विभेषुम्रगाक्रियेष्टेतिव्याख्या
ननकर्त्रोक्ते ४६ अथकार्षकुंभेगजीन
कुंभगशाक्ष्यितेचेडेखतियातिष्ठोनसङ्ग
दारभ्यशानस्यारकापूर्वभाद्रपदेनगणा
द्रयदारेवतीपुथ्रीतस्यास्तस्पदाह ज
लेनत्यजेनकर्या वपुनर्यमदिगामेट
लिणादिशिगामनेयत्रात्मजेन् तथा।
भायाभ्यायत्ताब्याः विनानेवपनेनस्थार
हयोपनेग्रहस्थारनेश्राद्धेशाहेनन्यस्य
कार्हमेयुहेवत्यपेनत य ह ति ॥ः

म. विटी. ५२न. १०

107

वसुपरार्द्धान्पंचकापि संगोहस्य गोपन
नैव दक्षिणाकुरदिङ्मुखमनेदाहप्रेत
स्यकाष्ठसंग्रहणामिति ना दः वसो
न्याद्यादिपंचके संग्रहेत्णकाष्ठयोः या
म्यादिगामनेशय्यानकार्यं गृहगोपनेमि
ति श्रीपतिरपि वासवोत्तरदलादिपं
चके याम्यादिगामनगेहगोपने प्रेतदा
हतृणकाष्ठसंग्रहं शय्यकाविततं वि
वर्जयेत् इति त्रिविक्रमोपि शय्याविताने
प्रेतादिक्रियाकाष्ठतृणार्जने याम्यदि
ग्गमनं कुर्यान्नचैवेंदौ कुंभमीनगे इति तत्र
प्रेतदाहे किं नक्षत्रे मृतस्य धनिष्ठा
नक्षत्रादिपंचके दाहो न कुर्यादिति उक्तं
पंचके पंचकमृतस्य पंचके दाहो न कार्य इ
ति श्रूयते संभवति तत्र यदि विज्ञाय
ते नक्षत्रे मृतस्य पंचके दाहो न का
र्य इति तत्रापि पंचके मरणस्य दैवबला
त्प्राप्नोति इत्याशंक्य प्राप्तौ उक्तं ब्रह्म
पुराणे कुंभमीनस्थिते चंद्रे मरणं यस्य
जायते न तस्योर्द्ध्वगतिर्दृष्टा संततौ न शु
भं भवेदिति अथ यदि ज्ञायते न पंचक पं

मृतस्य पंचके दाहो न कार्य इति तदपि
नाशुभं वोप्यनिष्ठा वहुवीर्ये वा मृतस्य पं
चके दाहनिषेधो न प्राप्नोति किंतु दाहः
कर्त्तव्य इत्येव प्राप्नोति अस्त्येव इति चेन्न
प्रेतस्य दाहे त्यजेदिति दाहस्यैव क्रियाया
कारकस्यैव येन प्राधान्यतो निषेधात् किं
च त्रिगुणफलत्वे दाहो न हि कृते च मृतोपि
वेदि त्रिपुष्करयोगकफलवत्पंचकमर
णानिषेधे एवं च कस्य दाहनिषेधस्यस्था
यापादानाकर्त्तव्यतापत्तेः तस्मादन
स्मिन्काले मृतेत्रे मृतस्य पंचके दाहो न
कार्यः इति तृतीयः पक्षः साधीयान्
प्राधान्यादाहस्यैव निषेधः उक्तं च प्राक
श्नः पंचकात्माकारणादोषो नास्ति न
याते दैवदाहोपि न दोषाय यदि किं
यत्करणादिपांकलादिकं संमेति पंचक
प्रशान्तिकदाहशांतिविधाय दाहः कार्यः
पंचकेन त्वयमपि निषिद्धं मरणादाहस्ये
ति उ बो ल याणे कुंभमीनस्थि
ते मरणं यस्य जायते न तस्योर्द्ध्वगतिर्दृ
ष्टा संततौ न शुभं भवेत् तेतस्य दाहः कु
र्वते न विनाशः स्वेषु जनेषु पंचकान्तरे

मृ·
विटी·
धेत्रे न·
१०८

108

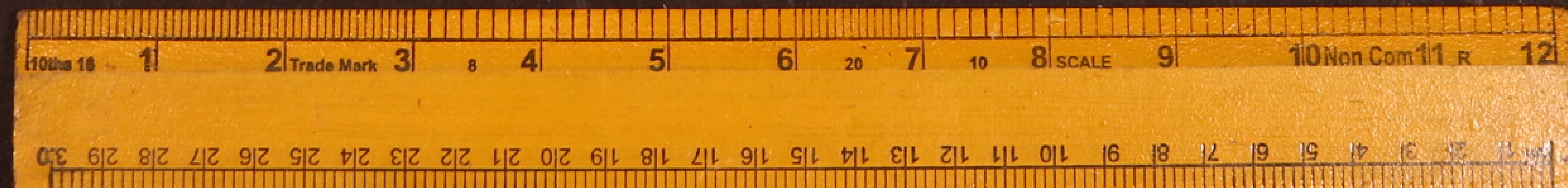
कार्यंकार्यंदाहादिकंबलः ग्रन्थान्तरा
तीयदिनेकार्यंदाहस्तुविधिपूर्वके रेवती
प्रान्तेमृतस्यरेवतीमयतापदाहः कार्यः
उन्यथः धनिष्ठान्त्यांशादिमृतस्यदाहस्तु
मघापञ्चकस्यबहुकालव्यापित्वान्तु
षितदाहनिषेधान्मृतस्यदाहः शान्तिःवि
धिपूर्वकः कार्यः सविधिकमेन्ये गरुडपुराणे
दाहदेशापिवेनेनाष्टायस्यप्रयत्ना
तः दर्भाणांप्रतिमाकार्यापञ्चानांमन्त्र
वीहिताः यवपिष्टेनानुलिप्ताकाष्ठैः
महापीवेष्टितं श्वेतवाहः पीतमावःप्रेत
पः प्रेतभूमिपः प्रेतहर्तापंचकस्तुनामा
नोमासिचक्रमादिति विशेषमन्त्रोऽपि
पहन्याद्दोषक्षयाः ननुत्रिगुणफला
दोहेदानश्लोहतेचमृतेत्रिपिवेतिवस्तु माव
मानिषेधपञ्चकव्यान्किंपुनर्दाहनिषे
धेन उच्यते दोषापरिकारस्तुमार्थेपि
प्रान्तेनाविशेषः अन्यपञ्चकेमृता
स्यसूतलकविधानेकृत्वादाहःकार्यः
ततःसूतकान्तेपुत्रादिभिः शान्तिकंवि
धेयं ड च रु पु णे नोदाहः प्र
कर्तव्याःतेषुपञ्चकैःसह सूतकान्ते

दापुत्रैःकार्यंशान्तिकंपौष्टिकं पंचकेनतु
मृतोयोवैनगतिंलभतेनरः तिलांश्च
वहिरणंपंचनेमदिष्यहुतेनदोहेदिति अ
तोनन्तरंभोजनमृतस्यपंचकेदाहमामो
पुनर्तकविधिनाकिंतुसूतकान्तेशान्ति
कमेवविधेयमित्यलमतिप्रसंगेनश्रा
द्धदीपिकायांछेदनेमेग्रहंहैवेवका
ष्ठादीनांनकारयेत् अवणादौतुयःवे
केनगोछेदतिणादिपीमिति यद
केऽपि श्राद्धमूलवाक्यानुपलब्धो
वसिष्ठादिपुनिवाक्यविरोधात् चतस्य
तदीकाकृतास्तुतमेदनापपस्मोक
स्थवाख्यानानेकदाचित अवणापत्ति
ष्ठाःवीर्यंयोरेतानिस्वमावरेत नन्तुजा
तयानिमोक्षादिपंचके नष्टारत्नमा
त्रायो वासवोलदरत्नादिपंचकेइत्या
दिसंभविवाकमुक्कं काष्ठादीनांनिकृ
आदिशाहेनगृहोपनेप्रेतदाहेक्षुद्वा
यावपनेचनकुर्यादिति व्याख्याने धच
श्रायशिष्टकर्ययोरेककालेनविरतिति
लकेयाहृ धच सर्वश्रादमभेरथा
स्मृतैःयाकोश्मैःसेवृत्तः पीर्षा

म· विदि· ५५ १·५ 109

युग्मासितेषिवस्वद्रहनेमध्यगुणैः सा
र्पभी प्रागाशादिषुवेदैभैः समुद्दरा।
स्यात्तेगासोगेमभी कथ्यास्कवंतोमु
खिचगादिनेकाष्ठादिसंस्थापने ४९
॥ ॥ ॥ भ्यातिथीरविजभृ
नतयार्कवारेद्वीशार्यमाजचरणादिभि
वह्निविश्वे त्रैपुष्करोभवतिमृत्युविना।
शहद्वौत्रैगुण्यपदोद्विगुणफलदस्ततत्त्वा
द्वे ५० भद्रासंज्ञाकातिथिः द्वितीयास
प्तमीद्वादशीः अत्रैतास्वेतेफलपीडि।
लोयेपूर्वस्यानोद्दीवैः तथाशनिभौ
मसूर्यवारेनत्थाहेशोविशाखा अर्थो।
भोडतनवफाल्गुणी अजदवणापूर्वभद्रा
पदा प्रादित्तिपुनर्वसुः वह्निकृत्तिका
वैश्वमुत्तराषाढा पश्चदस्ततत्रैपुष्क
तिथिवारनक्षत्रैषुविशिष्टयोगोभवति
त्रिपुष्करयव त्रैपुष्करे पञ्चादिभिश्यति।
स्वार्थेन त्रिपुष्करनामायोगोभवती।
त्यर्थः कीदृशः मृत्युविनाशहेतुौत्रै
गुण्यदः तद्दिनेयत्किंचिद्दियतेनदा
तदीयस्वर्णसहितात्तयाप्रियेवल य
दिकिंचि ... वस्तुविनष्टेतदातस्मा

द्वस्तुत्रयेणनाशः तथाकिंचिद्वस्तुलब्धं
तदात्रिगुणानद्वस्तुलाभइत्यर्थः उ
च सि न रविरविजभौमवारेभद्रा
यांविशाखमयार्द्रमृलेवेन त्रैपुष्करोख्या
योगास्त्रिगुणफलोयमलभोद्विगुणो
ना दे पि श्रकोकिभौमेवाखेद्वि
ज्ञायांविषमोत्रिभे त्रिपुष्कराख्रिगुणो।
द्वोद्विगुणयमलोत्रिभे अत्रयस्मिन्ने
त्रैपुष्यमयाद्दिनेरवीययदोतिबाधा।
सिमसमासिक्ताद्विषमपादस्वत्समुच्यते
तदेवस्पष्टंद्वीशार्यमेत्यादिनोपनिबद्ध
अथयमलोपनिष्ठा तत्ताचित्राखेडेम्
गः पत्तालिभालिभद्रासंज्ञतिथयाः रवि
जभूतनयार्कवारेषु अत्रापिचतिसृष्टयो
गोमतिद्विपुष्करनामायोगोभवतितत
त्फलमृत्युविनाशहेतुर्द्विगुणकृत्स
तेनष्टहृदोवाद्विगुणालोकरोतीत्यर्थः
द्विगुणयमलोत्रिभेऽस्त्यकेषंनवन्द्वेद्वि
तीयस्थानतेराशिसमासितत्यमले
त्रिभे तस्याखातिच्राषनिष्ठारूपमेव
अर्थेदैवात्रिपुष्करादिकेतिथिवारनत

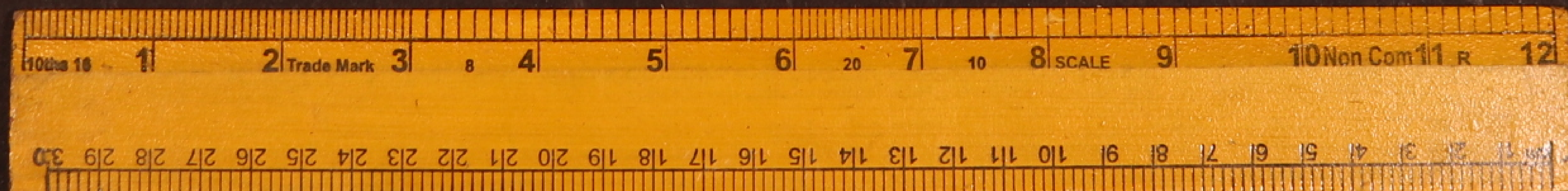
मु.
चिटी.
१९
110

द्वात्मके विशिष्टायोगमस्तिकस्यचित्स
गात्संभवः तदातदोषान्यर्थेदानेविधे
ये य ह सिद्धः त्रितयेगवाहिदया
दोषस्यापनयेत्तिदान हितयेद्विपुष्क
रेपितिलपिष्टोविप्रस्तेभ्यः हितयेग
वामितिशेषः अत्रतिथिवारयोरभावे
केवलेनिषेधत्रमेयमल्पात्रिभेगामव
त्संभवेदयोनास्तीत्यर्थः अस्मर्थे
स्मृत्माह नारदः दद्यात्तदोषनाशा
यगांत्रियमल्पमेववा द्विपुष्करेदर्थं
दद्यात्रदोषान्तस्माश्रतः इति अत्रत्रि
पुष्करयोगोक्तविहस्पतिवारपुष्कः
य ह यपः भद्रातिथिःशनेस्यावा
वारयोरिषमात्रिभे त्रिपुष्करंविगुणा
देद्विगुणोद्वात्रिभेसतावितियदेव
हस्पश्रीपतिनाप्युक्तं विषमचरणोपि
संभद्रातिथिर्यदिमायेनसंवरुकस्मा
पुत्राणांकथ्यवनवासेस्मुनिभिःकादि
नाकेयोगस्त्रिपुष्करसंज्ञनास्त्रिगुण
फलदोहृद्धौनष्टेभृतेवमतेपिवा अस्य
पूर्वोक्तवाकास्येकवाकानोदेवःकार्त

मेहेति कश्यपवाक्यमस्ताविति परे।
पादान्यानसरणायवाये विचारेदे नेत
नेष्टेहृदौवयतउक्तं ब्र उ ग पि
यनिष्टायंचकेजीवोमस्तोयदिकथंच
न त्रिपुष्करेयास्यमेवकलन्नारयेदूवं
तदविघ्नविनाशार्थंविधानंसमुदेवेत
इति अर्थकर्ताश्रीश्रीपतिःकिंसंगच्छ
त्यस्तुविनाशाहृदोषमुक्तं वसिष्ठ
नारदवाक्ययोः सामान्यतोभिधा।
नेदानेचमन्तावदेवेत विषयविवेकः
अथप्रवासप्रतिकृतिदाहनिषेधकाल।
शाहेलविकीडिनाभ्यामाह शुक्रास
रकिंपुरर्णाभूतमस्तनेनंदासतीत्तोग्र
मे योस्यवाकणोमेत्रिपुष्करदिनेन्न
नादिमामस्तने यासेशान्यरतस्पण
तपसिवेदेवरनशुक्रास्तके भद्रावेष्य
तिथ्याशिवप्रतिकृतेदाहोनपचेनोभि
जन्मप्रतिविनाशयः स्ततमुक्ताख्येव
कतलसन्नावमेत्रभगारितिज्ञेयवदि
शाखदात्रिभिर्नेपिव श्रेष्ठेकेच्यावि
योदिनस्फतिकरसंबान्याशिपुष्यतथा
नाशोवान्यरतोविचार्यमाविलंमयो

५०

५१

मृ.
विटी.
५९न.
११९

यथासंभवम् ५२ ---- मैत्रभगादिवि
लमध्येयथासंभवंपंचविधेदिनेशिव
स्यप्रतिकृतिः पर्णशरादिनामावयव
न्यकल्पनेनतस्यदाहोनकार्यः कृतःपु
नोद्विविधः प्रेतसंस्कारः प्रेतस्यशरी
रस्यैकः प्रतिकृतेरपरन्यः तत्रप्रेतस्यश
रीरसंस्कृतौशुभाशुभदिनविचाराभा
वः य ह र्थः प्रत्यक्षशिवसंस्का
रदिनेनैवविशोधयेदिति प्रतिकृति
संस्कारस्याह्निकालत्रयं अशौचमध्ये
वर्षमध्ये वर्षानंतरंचेति तत्राशौच
मध्येयदिप्रतिकृतिसंस्कारस्तदाकीर्ति
तस्तदायथासंभवंदिनशुद्धिविचारोव
र्षमध्येवर्षानंतरंवाप्रतिकृतिसंस्कारे
तु पंचकालशुद्धिविचार्या यतदप्याह
गार्ग्यःपवाशौचेचमध्येक्रियतेपुनःसं
स्कारकर्मचेत् सोपुनीयदिनेतत्रय
थासंभवमेवतत् आशौचविनिवृत्तौतु
नः संस्क्रियतेनरः सशोध्यवदिन
ग्रामस्त्रल्लमवत्सरायदि प्रेतकार्या
णिकुर्वीतेति अतएवोक्तं आशौचा
न्तरेनोविचार्यमतिविलमध्येयथासंभ

वमिति यतद्वाक्यमैत्रेवमाहवाचस्पा
ते तत्रदिनशुद्धिरुच्यते शुक्रारेत्यादिना
शुक्रः प्रसिद्धः आरोमंगलः आर्किः श
निः यषांवारे प्रतिकृतिदाहोनेतिप्रत्ये
कंसंबंधः तथादर्शामावस्या भूतेवा
तुर्दशी मदनस्त्रयोदशी नंदाप्रतिप
त्षष्ठ्येकादश्यः आसुतिथिषुदाहोनका
र्यः यदाहमरीचिः नंदायांभार्गववासरे
नेवचतुर्दश्यांत्रिपुष्करे तत्रदाहेनकुर्वी
तगृहीपुत्रधनक्षयात् एकादश्यांतथानं
दायांसिनीवाल्यांभृगोर्दिने तत्रस्याप
वतुर्दश्यांकृतिकास्त्रिपुष्करे द्वितीय
वाकामतिरङ्गताकथ्यतार्थं सिनीवा
ल्यामभावस्यायां भृगोर्दिनेशुक्रवारे
इति सर्वेषांव्याख्येयः अत्रदाहेनकु
र्वीतेत्यनुषेधः आह शंखेनात्रप्रेताक्रि
याविवर्जिता नक्षत्रानीतानिग्रहेमूल
नेष्वाश्लेषास्वातीत्वाणानित्राणिमूर्वा
र्द्धयामरणीमघाः योसंवेवपावी
कर्णाभिज्ञानेदात्रिपुष्करदिनेभद्रातिथि
यः मूर्येभौमशनिवाराकृतिकापुन
र्वसूत्तरफाल्गुणीविशाखोत्तराषाढ

मृ.
विटी.
थे३न.
११२

112

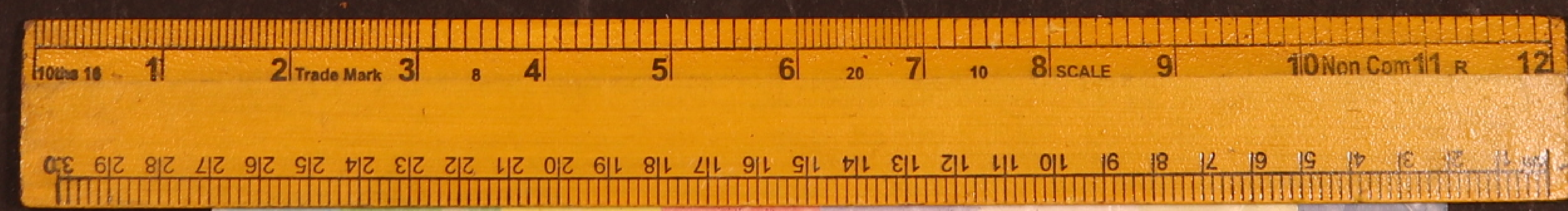
पूर्वभाद्रपदाद्यतत्रितयमेहतिद्वपदिने
प्रतिकृतिदाहोनकार्यः इतिकेचिद्वा
ऊचैते तत्र पूर्वपदेनैवनिषेधमत्रा
त नत्रप्रत्यक्षमतोमतिषेधोनतत्रप्रति
कृतिदाहे एवंतर्हि संमतिवाक्याभा
वान्नायमर्थ इतिक्रमः य कैम्पातिः
प श्रा ण मा पारणोगुवोशमैवेणा
शाम्यतेमनुष्याणां प्रेतक्रियाकथंवि
त्रिपुष्करेयमलापिसवेति अत्रत्रिपुष्करे
यद्देनाविशिष्टयायोगोविवक्षितः इतिचेत
अत्रब्रूमः त्रिचरणनक्षत्राणपत्रिपुष्क
रपदेनोच्यते तोहमादिवाणिकृतिका
दीन्येवत्रिचरणानिभानित्रिपुष्करशद्दे
नव्याख्यातानि अतएवाहकश्यपः भ
रणीपाद्रामघाश्लेषामूलेत्रिचरणानिच
प्रेतकृत्यातिदुष्टानियानिष्टाणेचपंचका
नितिपराशरवाक्येवद्द्विनिप्रेतकृतेमामा
न्यानिनिषिद्धानि कश्यपवाक्येन्यान्य
तिदुष्टानिइकानि इदमेवाभिप्रेत्यगेश
कृतोक्तानि नत्रयनिष्टान्योनिनिर्वचे
अत्रगृह्णोमध्यपोगुत्वत्यमाणानात्य्र
यत्नादिग्मेत्रयमासोपिमासेवश्रा

चप्रतिदाहोनकार्यः उक्तेचज्योतिर्नि
बन्धे नकुर्याद्दकृष्णक्रान्तेपोषस्वामि
मलिम्लुचे विलम्भितेप्रेतकार्यंगा
योगोदावरीविनाइति अपिमास्त्रा
ष्यापलतणात्कालत्रयमासेपिनका
र्येप्रेतकार्यमित्यर्थः अतएवमलो
न्नेनमासमनिषेधः अथशैलोदकस्मा
द्धर्षोन्मतः कुर्यस्यपादविराय
नेककादिशब्दापिस्येनेसर्पेनदाहः।
कार्यः अर्थोडनस्यपामसम्पयलव
णान्नाटवुमदिनमपिनिषिद्धे इ च
र्णेनकर्षेसंवत्सराइदि प्रीतकार्या
णिकुर्वीतप्रेष्टेनत्रनराणां कृत्स्ना
पत्सतत्रापिवर्जयेन्मादिनत्रयमिति
ग इ ग पि नकुर्यात्कृष्णक्रान्ते
पोषस्वामिमलिम्लुचे विलम्भितेप्रीत
कार्येगयागोदावरीविनेति अत्रचा
केपोषस्वामियन्निषिद्धमात मावसी
यसमयमेनप्रतीयते नवाचसपका
विषयके प्रथमवर्षेनदनिणादिलि
णायनमपि शुभमेव अथपात्तया
वेयातेवानीयानाविधेयोगणानास

मु.
विटी.
षष्ठ न.
११३
113

न्व्यतीपातात्व्यमहापातइतिपिके
चित् परिघाख्योयोगस्तथादेवेज्य
शुक्रास्तकेगुरुशुक्रयोरस्ते श्रत्रवा
र्धकः तथाग्रहाद्वैधृतयोः भद्रावे
धृतौप्रसिद्धौयोगौतस्यौवैधृताख्यम
हापातइत्यपिकेचित् तथासितेपदे
शुक्लपक्षेशिवप्रतिक्रमेद्योतनका
र्येः य के रदेन आद्यलत्ताख्या
ये वक्रेशीतिर्थ्येनदोभशोशुक्रारवा
सौ सितेज्ययोरस्तमयेद्वादशभिर्वि
वसोत्रिंभे शुक्रपदलमेन्यजाशुनर्दह
नमुत्तममिति अन्यत्रापि नदामदं
नभूतानांपातवैधृतिविष्टिशु शुक्रा
स्तिभौमस्यस्थिध्रुवसिद्धोग्रमेत्रभ्रे क
नेषुद्वेष्वेवदोताजन्मप्रपत्तिताके
त्रिपादमेसितेपक्षेपनेयाम्यास्थितः पर
शिवः प्रतिक्रमेदाहः शुक्रेन्यास्ताधि
नामके नेहेमध्योद्दिष्यान्नेशुद्धिशब्दि
तिभयाक्षवेइति तथाकर्त्तारःप्रेतश्रा
द्धाधिकारिणाजन्मप्रतिरिनाश्रयोःज
न्मताराउन्यभिमत्तंद्वेदशामसेकाल्ति
शोचेति अन्यरिताराःजन्मभान्मवमेक

तरेषांत्रिघोविशोवेति तथाकर्त्ते
र्मतिमुखोनजेन्मस्वजन्मराशेरष्टम
चतुर्थद्वादशमस्थचेन्द्रेमतिदाहोन
मत् तथशास्त्रः ३ ४ ८ १२
मतथाष्टमगेचेद्द्वादशोवविवर्जये
त् प्रीतक्रमेव्यतीपातेवैधृतोपरिघे
तथा करणेविष्टिसंज्ञेवशानेषुवादिना
तथा त्रयोरषणांविशोषाजन्मताया
त्रयेतथा विषमसंज्ञकरणेभद्रा
म भा ते नक्षत्रेणनकुर्वीतस्मि
नामोभवेन्नरः तथेष्टपदयोःकार्यंतो
याग्रेयपिभमत दारुणाश्चवमेवपूर्व
त्रयेष्वविवर्जयेत्इति श्रोष्ठपदयोः पू
र्वभाद्रपदयोरुत्तरभाद्रपदोत्तराभाद्रपद
योः आग्नेयकृत्तिकायांकालविशेषा
दिके नारदोके दिनेतत्रार्धेतत्कर्ते
श्चेत्तारावलान्विते पापग्रहेवलयु
तेशुक्लपक्षावर्जिते तथानर्दहनप्रो
क्तमिति अथाभिवप्रतिक्रमेतिरादौम
घ्यतत्राशुच्चाते मेत्रमतराया भ

मु.
विटी.
१०४
114

गः पूर्वफाल्गुणी आदित्यश्चविशा
खा चोत्तरमित्राः ज्येष्ठभरणी विज्ञाय
निष्ठाः जेपि त्रयवारेपि शावप्रतिष्ठा
न्तिदाहो मध्यमः न शुभफलदो नापि
निष्फलदस्तत्रार्थः ३ च स्प न
फाल्गुणी दिनयेरोहिणी पत्रयाश्च न
वेस्तः ज्येष्ठाषाढ़ि विशाखोत्तराभानिदि
वसाणि च यत्नानि दृष्ट्वा किंचित्
जेयेन्मृत्तिमवेत इति नो हेमय्योदि
यात्रैद्वे देशाः शान्तिसगाश्च वदन्ति नेना
न्तः ज्येष्ठेसंपन्नभावः अथाकेंज्यपि
योरकेज्याभ्यां सहितो विशुरिति मा
धासयदन्तोवासमासः ॥ ज्येष्ठभा
वेद्राणां दिनेवारेकहः श्रेष्ठाः स्त्याने
प्रकरणेऽस्मिन् कस्वान्यशुद्धेष्वपशु
नि पिहनदत्तयगाण्डश्रीरिते शुक्वेच
शुभेषुशावप्रतिष्ठादेदाहे ज्येष्ठोन्हे
यमानः शुभफलदस्तत्रार्थः नतुप्र
तिष्ठानि संस्कारे किंनमिलेत्व्याने दे
वान्मानुषादेः परायान्सहसा विवि

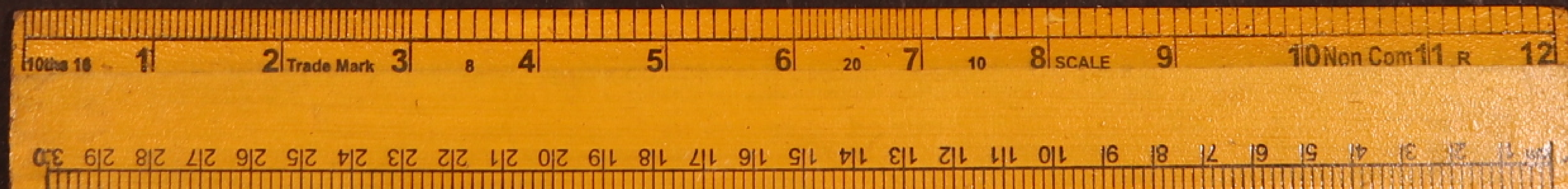
वदाहेनाभूकित्रकाष्ठवदाहो जातो
यत्रापरदेशगतस्य चौरादेः दिहना
स्यतदीनवैवेकेनादिकाष्ठवदाहे नाभू
पितृक्रत्नोयवेकाकिन्नानजानस्तदा
प्रतिकृतिदाहो विधेयः ३ च स्मृ
तौ अनाहिताग्नेदेहस्य दाहो ग्रो
ह्याग्निनाद्विजैः तदभावेपलाशोत्थैः
पत्रैकार्यश्च मानपि अपिद्वैजेलसम्मि
श्रैः यथा यथाशुतथाग्निना अथोल्मणी
यतोकार्यस्त्वाहेन्दुक्रामवायवैः एवं
पर्णशरंदग्धात्रिरात्रमशुचिर्भवेदि
ति तदभावे देहाभावेतयाग्निनापा
ह्याग्निना अपिवाहाग्नौ ममर्णेन देहा
भावेस्त्वपि पलाशोत्थैः पत्रैः कार्यो
त्यर्थः आहिताग्नेश्च ज्ञानस्यैवविधि
माह पक्षवः वैयाहिताग्निः प्रोषितः
प्रमीतेन पराजये तमयादिशिवाभिपू
र्यितः स्वा ज्ञा कस्माग्निभिः कथ्यदेहे
यः रपिना जीर्णाषधीशालानिपलो
पादनानैः कस्मात्रिवेषु हलाकृ
तिकृत्वा नमस्याग्निभिर्देहेदिति वाज
सनेकाग्निति अत्रापन्नेदहयेययाप्तवा

मृ.
विटी.
पं.नं.
११५

115

म्रियते यदि न प्रज्ञायते प्रमीतस्तिथिस्ततो
म्रतस्त्वेव निर्णीयेत समादिशा प्रस्थितो भ
वेत्तां दिशा प्रत्ययः कृत्वा कुशैर्भूमिप्रदे
शास्तृणवास्त्वे देशमसाम्रतस्य श्रौताग्नि
भिस्त्वाग्निं दहेयुर्वा दर्वानपितृमेधवि
धिना अथ यमेकः पत्नः अपि वाग्नीनि
ष्टवतां गायाशतानि ३६ पलाशवृन्ता
नि दद्यात् पलाशानि यानि तिर्यत्रनिष्ठतिना
दृष्टानि हृतानि संपाद्यन्ते वृतेः पलाशा
वृन्तैर्ग्राह्ययत्तेः वृत्ते कृष्णाजिने पुरुषा
कृतिं कृत्वाना आकृतिं स्थापयेदिभिः पि
तृमेधविधिना दहेयुरिति वाजसनेयि
नामतमिति द्वितीयः पत्रं पत्रं कृष्णाः
प्रतिकृतिकार्यस्त्वक् कृष्णाजिने समा
स्तीर्य कुशैस्त्वङ्कृष्णाकृतिमिति कुर्या
दिति शेषः अत्र पलाशवृन्तकृष्णवृन्तो
वंश्यतेऽगात्रं स्थाने प्रोक्षितव्यः कल्प्य
ल्लनातं अथ प्रतिकृतिदाहानाल्ला
विधिस्त्वौनकाचार्योक्तो दिशाज्ञेयाः
नाज्ञाप्रस्ततनतान्यालिखिते अथैवं पला
शवृन्तादिभिः प्रतिकृतिविधिरस्मृ
ल्लाभे यदा तस्मत्तस्य लाभस्तदाते

नैव प्रतिकृतिः कार्या तद्वक्ष्ये दे
ग्रस्त्वेत्रध्यानात् पुनर्दाहविधिर्व्याख्याय
स्यामोऽयादिशा येन शेषदग्धीन्यादाया
स्यानि नीरोदकेन प्रक्षाल्य पादस्थिभिः कृ
ष्णाजिने पुरुषाकृतिं कृत्वा तत्र विशाला
शिरो दशाभिर्ग्रीवा विंशत्या वक्षः शोभा
दंडं पंचशाता पंचशता बाहुतयोरेवंश
वाभिः एवमिस्तलीन् समन्यासम
न्यापादो तथैवांगुलीरष्टाभिर्विशिका
दशाभिर्हेमांतेनाकृशौ वेष्टयित्वा तस्मि
त्रैव सर्ववदेहदिति अस्यार्थः चत्वारिंश
ता पलाशवृन्तैः शिरः संपाद्य दशाभि
ग्रीवां विंशत्या वक्षः शतान्यजठरं पंचाश
ता एकैकं बाहुं ततः पंचपंचभिरंगुली तथा
समासमन्यापादद्वयं ततो दैवपंचभि
रंगुलीन् पंचवंपंचषष्ठोकः पादः सम
नः अष्टाभिरिशिश्नं द्वादशभिर्वृषणद्वयं
एवंवषष्ठाधिकत्रिंशत्या पलाशवृन्तैर
दृढवकल्पनेभवति तां प्रतिकृतिं तस्मि
न्नवकृष्णाजिनएव सर्ववदितिपितृमे
धविधिना दहेदित्यर्थः एतादृशोविधि

शु.
विटी.

116

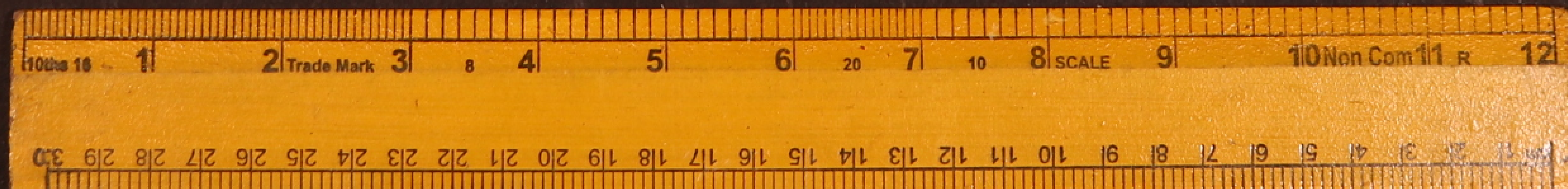
येकालत्रयनियमः शुक्लाराद्धित्वादि
नोक्तः यतः अथातामेषप्रवक्ष्यामियत्सुत
देहनेन्वणां इत्यादिनाययसंग्रहायेना
कालशुद्धिमुक्ताप्रतीतविषयेकास्मिन्नेवा
हेमहालये पतत्सर्वविविंत्याशुद्धयोक्ता
ह्यमतिदिनइति कश्यपेनकालातीतवि
षयत्वेनाभिधानात् तत्रादिकालीवत्राय
स्मिन्नेवलग्नापिवादिमरणाशृणयातरि
नमारभ्येयथोक्ताशौचाधिकारीभवति
तदहूर्धीठेनास्थितैरोचेन्मनोस्मानांहरुस्ये
थिदिष्ठत्रकः अकृतातदिनमारभ्यदशाह
स्तकंभवेदिति अन्येषांतद्देशांतरमरण
विशेषमाह वृद्धवसिष्ठः मासत्रयेत्रिरा
त्रंस्यात्षन्मास्यपक्षिणीतथा अहस्तु
वत्सराद्वीक्तूर्ध्वंस्नानेनशुध्यति पादिणी
स्यार्थेरिनेप्यागमवर्त्तमानाहयुक्तायो
निशीथाविशीन्यमवोक्तः अत्रश्रुतेन्मक्रे।
मरणाश्रवणामेवाशौचनिमित्तंभवतिनि
र्दिष्ट जातिमरणाश्रुतौतिमन्तव्यस्वरत्वा
हेभ्योनिर्गतंनिर्दिशरणाहेभ्योवहिरि
त्युक्तः दशाहपरेमस्यवर्णाशौचोपल

णे षट्त्रिंशात्मतेपि उभाश्रामायावि।
ज्ञातेसूतकेनैवदोषकृत यकोनापिपि
विज्ञातिशृङ्देशोमृयावहेदिति यदि
तदशाहमध्येशृणायात्तदाशेषा हो
भिरेवाशौचंतस्मात् उक्तंचमितात
राद्वाया विगतंतुविदेशस्थशृणयया
द्योहिनिर्दिशे यद्धेषट्दशरात्रस्यताव
देवाशुचिर्भवेदिति दशरात्रेष्वतुपल
वणम् वर्णपद्वयावस्यवस्यापादत्वया
वायमाचावानाशौचकाल उक्तस्तन्नथा
पवविदेशयतमरणाश्रवणात्स्याशो।
चावाषष्ठोवाहोभिर्विशुद्धिनीत्यर्थः
अतएवजनने मरणे नित्यमाशौचमत्र
यावति सपिंडत्वेवंयुगुयश्चकूचन
गच्छेतीत्यादेर्वविधानिदेवलादिस्मृति
वाक्यानिश्रवणानिमित्ताशौचपराणि
वाख्येयानि नत्रवर्णाशौचदिनसंख्या
महत्त्वणुड्ढविशेषादशाहेः नदीदेहा
नभूमिपः तेषांपयंतदशाहेनशुद्धोमा
सेनशुद्ध्यतीति नत्रयदामरणादिना
वमियमोक्तशौचदिनमध्येपर्वेवेनस्म
णांशृणुयात्तदावंषिष्टाशौचदिनम।

मु.
विटी.
न.प्र.
८७
117

ऽथग्रस्थ्यवास्वस्थानीकशौचादिवसातिक्र
मानेनतं वेन्मरणोत्सवणाद्यानतनपवादि
नारारभ्य यथोक्ताशौचदिनमध्येऽक्रि
यते स्नपादिमहामरणीष्यन्तिषायेत्वा
कादिदोषमहिष्मयेत्तितेनदिवक्क
कालव्यापिशुक्रास्तादिदोषापत्ता।
कार्यतिसगीवाक्ये यथासंभवः यदस्या
र्थः सर्वथानाशौचदिनेषु दृष्टदोषता
रस्येन महादोषत्यागोल्पदोषस्वीकारो।
यथालोकशास्त्रसिद्धः नाद्दशेदिने प्राप्त
तिकानिदाहो विदेयः सर्वथादोषराहि
तेदिनेन्नसमयवसः अथयदिमरणाश्र
वणानंतराशौचादिनानीयाजकैदविक
ग्रलणाद्यलाभतंयप्रतिवंधादतिक्रमे
णामस्नादशौचमस्तिनेवतिविचारः
तत्रयाजिकैदविकोपद्रवमेवावतायाम
तौमध्ययवशेवेस्यात्तदाशौच्या य ह
सा रः इति दैवरहितेयालेत्याद्यदोष
मलडूषे उपसर्गेपन्नेचैवसद्यःशौचवि
धीयते इति यमहरस्मृतेरपि देवेभ
येसमुत्पन्ने प्रदानोपीविनाशिते सद्यः
शौचंसमाख्यातंकान्तारमम्बसंयतौ।

नि येदेनमितरपि विवाहदुर्गयज्ञेषु
नेत्रायोतीर्थकर्मणि नतत्रसूतकंत
द्वत्कर्मयज्ञादिकार्यादिति कालात
पालंभोयोगयादियात्रायां नाप्रशौ
चवतीर्थकर्मणि तीर्थस्नानदानादि
कर्मणि नाद्दशेविषये आशौचग्रहा
भावावादेवशवप्रतिक्रतिदाहाभावः
यदानुग्राहलाणाद्यलाभतदाशौचप।
रिग्रहस्यादेवयतंनाशौचदिनांतरंवर्ष
मध्येदिनपौरामध्येदेयपावप्रतिकृ।
तिदाहो विदेयः ॥ अशौचविनिर्णौ
न्नेवः संक्षेपतेम्रतः संशौचवादिनो।
शांतमितिमार्गेलिवकारसहितदिना
पदोक्तेः अयमर्थः अत्रापिमहामर।
णीपर्वकादिदोषः यदियद्यदिनव्यापि
त्वान्यवनगुरुशुक्रास्तादिकदकुकाल
व्यापिदोषः प्रतीताः न के ति
वडे पित्राखंडे शुक्रास्तालमनेद्वेव
देवेज्यसन्तधोत्रव जैनकार्यप्रवृत्येत
प्रथमेलगूर्वेविनेति अथयदिदेवेम
योपिवातिकैदविकायपद्रवः संपन्नः न
दावर्षणेनंनिरवार्षिकेदलिणाद्यलाभ

म॰
न॰प्र॰
टी॰
११८
118

कान्त्यादिमहादोषरहितेमध्यमवाणिये
वकादिदोषरहितेचकालेशवप्रतिष्ठा
तिग्राह्यः कार्यः ३ व गैणा ३र्थमेव
न्यायादि प्रीतकार्याणि ऊर्वीतैप्रेषेत
त्रीतरायणमित्यादीनिमल्लवाक्यानिग्रा
माभिहितानि अतएवमल्लपर्ययग्राह्यात्
तोयाम्प्रथमेनेतथ्यादेवज्यशुक्रास्तके
प्रावप्रतिष्ठाहीनकार्यः इतिव्याख्येये
प्रथमतरेषेत्रमायणादोषः सर्वत्रापिग्रा
ह्यगोदावर्याश्रीर्थयोःश्रामयोः सेनोवा
येशुक्रेज्यास्तवलितागायानादिमहादोष
विचारः कापिनास्तितदकेप्यातिलिवे
येप्रेतमंजर्यांग्रेनकार्याणिसर्वाणितत
स्नानजपादिकंवर्जेशुक्रेज्ययोरस्तेपर्ययो
र्गोदावर्यैवविनेति अथजन्मानाम्नयामोः
त्रेवर्तीसिद्धयाणिव्यामिप्राग्रुक्तान्येति
लमितिप्रसंगेन ॥ २२ ॥ अथजनतत्र
सर्वेषेनमहर्लानक्ताजन्तत्रप्रसंगातत्त
त्रविशेषोत्पत्रस्याभुक्तमूलदोषमनेक
विकल्पसफलमुपजातिकाभ्यामाह अ
भुक्तमूलेचघटिकाचतुष्टयंज्येष्ठान्त्यमूला
देरवंवहितानारदः वसिष्ठएकद्विघटीमिते

जेगोवृहस्पतिस्त्वेकघटीप्रमाणकम् ५
अथोपारवेप्रथमाष्टघटीयोमूलस्यपा
कोतिमथवनायः जातोपिशतत्रपरि
त्यजेहामत्रेपितास्याष्टमासानयत्रपत
अत्राभुक्तामूलस्यानेकेभेदाः तत्रैका
स्तावदयंभेदः ज्येष्ठान्तघटेलेभवंज्ये
ष्ठोत्यमूलदौभवेमूलादिभवंज्येष्ठान्त्य
जातेघटीचतुष्टयंमूलादिजातेघटिच
तुष्टयमितिताः ताःश्चेवघटिका अहव
इतियावत्ताबोकालोःभुक्तमूलाख्यइ
तिनारदआह उपलक्षणान्नारदस्येपामि
मघटीचतुष्टये मघादिमघटीचतुष्टये
व भुक्तमूलाख्यःकालः यदाहनारदः ॥
योज्येष्ठामूलयोरन्तवालप्रहरजः पिष्ट
अभुक्तमूलजः सर्वमहात्तत्र्ययोरपी
ति अथयापरोभेदः एकोति ज्येष्ठान्ते
एकघटीमितंमूलादौघटीद्वयमिति
मेवंमिलितास्तिस्रोघटिकामभुक्तमूला
ख्यादितिवसिष्ठोमेनिजगो यदाहवसि
ष्ठः ॥ ज्येष्ठान्त्यपादघटिकामितमेवकेचि
न्मूलेहिभुक्तमपरेपुनरामनन्ति मूला
दिपादघटिकाद्वितयंगतार्थमेषोसमा

३
५४

मु॰
न॰ प्र॰
टी॰
११८
119

परिहरेदितिजेमभाजमितिसमावर्षाणि
अथ ज्येष्ठान्त्योभेदः पठ्यते ज्येष्ठान्त्यार्धघटीका
मिलित्वा एकार्धघटीप्रमाणं भवति तदेकार्ध
घटीप्रमाणकं शेषादिभोषतिकम् नारद
शोभयुक्तमूलस्यादिति बृहस्पतिर्जगौ न
दाहप्रत्तः ज्येष्ठान्त्यघटीकार्धेवमूलादौ
घटीकार्धकं नयोवत्सर्गमानाडीस्याभु
क्तमूलमुच्यतेइति अथान्तरभेदः अथो
ति अथ प्राहः यादस्वाणामूलनेतत्र स
[illegible]आदित्य[illegible]घटिकाः शुक्रमासे ज्ये
ष्ठान्ते ज्येष्ठा[illegible]तिसः पंचनाड्यो घटिकाः प
वत्रभयोर्ज्येष्ठामूलयोर्वल्लीगलवर्तिन्य
स्तयोर्द्वेघटिकाअभुक्तमूलमिति लोका
ज्जुः ॥ ज्येष्ठान्त्यघटिकापंचमूलाद्याव
स्तनाडिकाः अभुक्तमूलमिति तत्रजातं
शिशुं त्यजेदिति स्मरणात् एवमभुक्तमू
लस्यानेकभेदसंभवेकः साधीयान् एत
च्छ्रिवेत् उच्यते नारदोक्तः पक्षएवसाधी
यान् किमित्रप्रमाणमिति चेत् बहु
मुनिसंवादएवात्रप्रमाणं यदाहकश्य
पः ज्येष्ठान्त्यमूलयो[illegible]वालयोर्मध्ये:
णिद्वयं अभुक्तमूलं प्रहरप्रमाणं ज्ये

अभुक्तमूलमांशमेकपञ्चषणयतयोरपीति वसिष्ठोपि भंगपो
रयोर्मूलमार्यातरपुभानोवयदंतरालं

स्तेनतत्रभवोमृतोभवेति अतएवबृहद्वसिष्ठ
वसिष्ठवाक्येकेविन्यत्ताभिप्रायेणायतस्त
हाकेकेविदितिअपरे इतिवस्तु किंचित्
घटीवंघटी न्यूनाधिकभावाभिप्रायेना
[illegible] उच्यते
दोषकृत्यापिल्पकाल्पतासूचनमेवगतिः
अथाभुक्तमूलजातकथनेस्यप्रयोजनमा
हनारदः ॥ तत्रभुक्तमूलाख्यकाले
जातंशिशुंबालकं उत्पन्नमात्रं तत्रजा
तोकन्यांवापिनापिताव्यजेन्निष्काशयेत्
त्यजेत्[illegible]तत्रभवोमृतोभवेति वसिष्ठोक्ते
यदिशोकेनिष्काशनंस्यात्तदाकिंकार्यमि
त्यतआहवेति वर्षान्थवाष्टवर्षपर्यन्तकमेवा
ताशक्तोपितस्याशिशोः कन्यायावाप्यव
मष्टसमाः अष्टौवर्षाणि संवत्सरोवेत्स
[illegible]
वेतंकालेनायश्येत् यदाहनारदः अ
भुक्तमूलजंपुत्रंपुत्रीमपिपरित्यजेत् अ
थवाष्टाब्दकंतातस्तन्मुखंनविलोकयेत्
दिति जातानजीवतितेरोमातररतिष्ठो
भवेत्सकुलक्षयेनाः यदिजीवतितोहोति
बहुत्सवतरगापियोभुवः हवनोपि

म.
न. प्र.
टी.
120

120

अभुक्तमूलमेभवेपरित्याज्योऽष्टवालके स
माष्टकेपिताश्चवाननतन्मुखंविलोकये
दिति गंडांतदोषस्तुविवाहप्रकरणेव
क्ष्यतइतिक्रमात्रनोक्तः ५४ अथप्रसे
कान्मूलाश्लेषाजातस्यबालस्यचरणवशे
नशुभाशुभफलंमुपजान्याह आद्येपि
तानाशमुपैतिमूलपादेद्वितीयेजननीतृ
तीये धनंचतुर्थस्यशुभेथशांत्यासर्वत्रस
स्यादतिभेविलोमे ५५ मूलनक्षत्रस्यादे
प्रथमेचरणेवर्त्तमानेशिशाविति यावज्जात
स्यशिशोः शुभः शुभफलदः उक्तंचबृह
स्पतिना नदाद्यपादकेपितोविपद्यतेजन
न्यथ यनक्षयस्तृतीयकेशुभंर्थकः शुभाव
हइति अत्रपितुर्वेतुक्लीनेपितुर्मातुरेवा
नाशोवाशेषानमापत्यतः यदाहकश्यपः
मूलाद्यपादजोहंतिपितरंचद्वितीयजः मा
तरंस्वांतृतीयार्थोऽतःसहृदश्चतुर्थीयकइ
ति यतोमातृशब्दः सापत्न्यमातरिवाचि
कः यदाहगौतमः पितृपत्न्यःसर्वामा
तरस्तद्भ्रातरोमातुलास्तदायन्यादि मात
लास्तदायन्यादिमातुलेयानीति अतः
साद्धार्थमेवकश्यपवाक्येस्वामितिपदे

पादान्ते अत्रविशेषोवसिष्ठसंहितायां
मूलादिपादेहिवसेयदिस्याज्जः पितुर्ना
शनकारणंस्यात् द्वितीयपादेयदिवा
त्रिभागेतदात्मनोनास्तिपितुर्विनाशः
द्वितीयपादोदिनगोयदिस्यान्नमातुरस्ति
पिवास्तिदोषइति नारदसंहितायांच दि
वाजातस्तुपितरंरात्रौतुजननींतथा आ
त्मानंसंध्ययोर्हन्तिनास्तिगंडोवियद्यइति
यत्तदेवमातापित्रोरंगंभमितिजीर्णाव्यवहारं
ति अथदोषमनेकिंकार्यमतआह अथे
ति अथानन्तरंशांत्यमूलाश्लेषाशांत्याम
नुष्ठितयासर्वत्रचरणचतुष्टयेपिशुभम
निष्टफलनाशकंकल्याणंस्यात् उक्तंच
वसिष्ठेन ॥ नैऋत्यभेजंगभगंडदोषाति
वारणायोत्पदयामनेने पितामहोक्त्या
कविधिंचशांतिंसर्वात्मलोकस्यहिताय
समस्तकशास्त्रोक्तकारीत्याबलस्तनकांते
मासेतृतीयेप्यथवात्मवानइति नैऋते
मूलेत्रदोषः भौजंगभेश्लेषातदोषः गं
डेवक्ष्यमाणामदोषाशुद्धेहान्तेश्रवणगाण
प्रत्येकंयावदथतेइतिन्यायात् अतस्ता
द्दोषाणांनिवारणार्थं अतएवकश्यप

येनतद्दोषशमनार्थं तिशांतिं कुर्यात्प्रयत्नत
इति सामान्यतउक्तं अत्र वसिष्ठवाक्ये कालत्र
यकथनेन सामार्थ्यासामर्थ्यकृतो भेद नतु हि
यदि मातःशीतलोदकस्यानेन सामार्थ्यं स्यात
तदा सूतकांतएव शांति स्तत्राप्यशक्तो द्वा
तीयमासि शांतिः दीर्घरोगादिना तदाप्यश
क्तिश्चेत्तर्हि वर्षसमाप्तिदिवसे शांतिः मार्कं
डेय विशेषः तेनैवोक्तः मार्कंडेयमते जा
तेसूतकांते विचक्षणाः कुर्याच्छांतिं तदस्तेवा
तद्दोषस्यापनुत्तये इति शिष्टास्तु सर्वत्र यस्मि
न्नहे जन्मतस्तन्नक्षत्रएव शांतिरिति व्यवहरं
ति तत्र मूलपादचतुष्टयेपि शांतिः कर्तव्या
नाहो तत्र चतुर्थचरणस्य शुभफलत्वात
शांतिर्युक्तेति प्रतिभाति त्रिभिन्नाद्योपना
येत इति स्मरणात उच्यते यद्यपि चतुर्थच
रणोत्पन्नानामत्वं शुभफलमभिहितं त
थापि कश्यपेन मूलहृदश्चतुर्थीयजः इति स
मूलांशस्यस्य फलस्यानिष्टस्योक्तेः सदा
पादचरणार्थमवश्यं कर्तव्या शांतिः नहि
कस्याचिदपि विनाशवत मातुलादिकस्य
कदाशयः किंच मूलहस्तविचारेपि चतु
र्थपादे प्रकरणकन्यायशुभफलकथनं कथ

मूलहस्तस्तु मम नेतरमेव सर्व्याव्यप्यते किं
च यदि मूलाश्लेषादिदोषसंभवे शांतिर्न
क्रियते यतेन तदानिष्टं भवेत्येवेत्याह नारदः
वत्सरात्पितरं हंति मातरं तु त्रिवर्षतः धा
नं वर्षद्वयेनैव श्वशुरं नववर्षतः जातं बा
लं वत्सरेणैव वर्षैः पंचभिरग्रजं श्यालकं
चाष्टभिर्वर्षैरनुक्तान्हंति सप्तभिः तस्मा
च्छांतिं प्रकुर्वीत प्रयत्नाद्विधिपूर्वकमिति
मूलेथ नेतस्मादवश्यं चरणचतुष्टयेपि
शांतिर्विधेयेति अहिभे विलोमामि
ति अहिभे श्लेषायामुक्तं तत्फलमश्ले
षायाश्चतुर्थपादोत्पन्नस्य स्यात मूलस्य
तृतीयचरणोत्पन्ननाश इत्युक्तं तदश्ले
द्वितीयचरणोत्पन्नस्य स्यात मूलस्य च
तुर्थपादे शुभमित्युक्तं तदश्लेषाप्रथम
चरणोत्पन्नस्य स्यादित्यर्थः तदाह कश्य
पः फलं तदेव सार्पे वै प्रतीयं त्वन्यपादयः
इति वसिष्ठोपि मूलादिपादजनितः पि
तरं निहंति द्वितीयजः स्वजननीं त्रिपदो
र्थहृदं तोर्यीयजः शुभकरः फलमेत
देव वैलोमतोश्वजगादिसर्पभवस्य सर्वमि
द्वितीयपदहंती यं:
ति प्रथमे देशाकृत गणानात्मा द्वितीये

मु.
न.प्र.
टी.
१२२

122

र्थेण एवंगौरीयवैलेमशाष्टोमाख्ये अ
यमर्थः॥४॥ उक्तंभास्करव्यवहारे मा
र्गशीर्षेप्रथमेराज्येद्वितीयेतुधनक्षयः तृती
येजननेनाशश्चतुर्थीमरणंपितुरिति
श्लेषाश्वरणाः अत्रलग्नदोषेसतिद्वष्टफले
सवकलंभवतीत्याह वादरायणः॥
मूलमार्गपादजिदोषेस्यात्संपूर्णेतुलग्नये
मकूरेक्षीणविबलीशुभदेष्विविवर्जयेदि
ति अतोस्मिषादोषेपिशांतिकंविधेयं
अत्रमेंमतिवाकंप्राग्गभिहितेनत्रमूलशां
तिः श्लेषाशांतिश्वास्माभिः ग्रंथांतेभिद्दे
तियद्यवाख्यानामन्नवंगलिख्यतेत अथा
त्रप्रसंगात्मूलवृक्षविचारोभिधीयते ज
यार्णवे मूलस्तंभस्त्वचाशाखाख्यापत्रंपु
ष्पफलेशिखा मन्त्रयोष्टादिशोरुद्रास्त
थीःपंचत्रयोग्नयः मूलेतुमूलनाशस्या
त्स्तम्भेविशाविनाशनं त्वचित्मातृर्भवे
त्क्लेशः शाखायांमातुलस्यच पत्रेराज्यं
विजानीयात्पुष्पेमित्रंयदस्सुतम् फले
चविपुलंलक्ष्मीशिखायामल्पजीवितं
मिति अथमूलवृक्षस्यपुरुषांगेषु
ष्टिःविन्यासस्तत्रैव मूलस्यघटिकान्या

सोमार्द्धेपंचत्वायामवेत् सार्द्धमासमि
तिः पित्रोः स्कंदेदेवदामहाबलः बाहाव
ष्टौबलीपाणौस्त्रियोहन्यान्वितोभवेत्
हृदिविटाम्नुपमेत्रेनाभ्रदौबलविज्ञवेत
गुह्यादशान्तिकामीश्चाजानुनोषमहाम
तिः पादयोशेषमृतिस्तस्यात्स्रकमलासन
इति अथमलोत्पन्नायाकन्यायाफलार्थं
मूलांगविभागस्तत्रैववतसेनाशुकाशी
षीकेंवतिपशुनाशने मविषटयनहा
निस्तकंठेपंचयनागमः कौटिल्यंहृद
येपंचबाह्रौविनागमंचरेत् वेदापाणौ
लयायधर्मेवेदागुहोतिकामिनी जंघे।
मातुलनाशश्चजंघयोश्चनाशकाः जंघ
योश्चावविनाशश्चश्वतसोजानुयुग्मके
पादयोर्दशनाशश्चतत्रैवेदश्वमादिशेत्
इतिमूलप्रभूतायाःसफलमीरितमि
ति अश्लेषार्थः शीर्षीवतसोघटिकाः मु
खेषट् ८ कंठेपंच ५ हृदयेपंच बाह्रो
बाहृदयेपंच इतिवेश्याघाणोमेवि
वेपादयोभागयोश्चतस्त्रःस्यश्रापिवी
त्मा गुह्येचतस्त्रः जंगयोजंगाद्येहेह
पंचवनस्त्रः जान्वहयोहेह्पंचवस्त्रः

मु.
न.प्र.
टी.
१२२
123

पंचपंचैवचैवंदशाः पंचमिलिमासषष्टिः ६.
घटिकाभवंति अथश्लेषाजातयोःपुत्रा
कन्ययोः देशविभागेनफलंतत्रैवोक्तं
मूर्ध्निपंच ५ मुखत्रामिम्रोलिसम पित्रा
ह्य नेत्रेद्वे जननेनाशो ग्रीवायांत्रिषु
लंपटः स्कंदेवेद्गुरोभक्तिः हस्तेष्ठो ८
चबलेभवेत् हृद्येकादश भिक्षात्मया
लेमेजायतेनरः स्त्रीवा त्रै नाभौभ्रमःष
गुह्ये ८ गुह्येनव तपायनः पादपंच
पंचेन्हेतिसर्पादेतत्फलंक्रमादिति अ
थाश्लेषाद्दलापितत्रैवोक्तः फले प्रथ
मलेदशा वात्मत्वेतातकन्पवच सर्प
वल्पादशातेनेककमुवदिपयार्कमासगवः
नाडिकास्त्रद्वैवबालफलंतेयथाक्र
मे श्रीश्रीराजभयनिर्मात्रपितातमो
त्वयमिति अथेचविभागेनतत्रसप्ता
ष्टिचटिकात्मकंतेजेयः न्यूनादिकेत
त्त्रैराशिकमूलं वसिष्ठेनमन्येपुपिकि
यते मनदत्रैषुजातस्यापिविषमक्तं विशा
द्देवेषुप्रथमपद्धोद्विपादेमूर्वेषामपिस्युपादे
तृतीयेजातात्पत्रश्चोनुरायेविषयेमाता
पिताभ्राताचैवमेशनाशा ॥ द्विमासमो

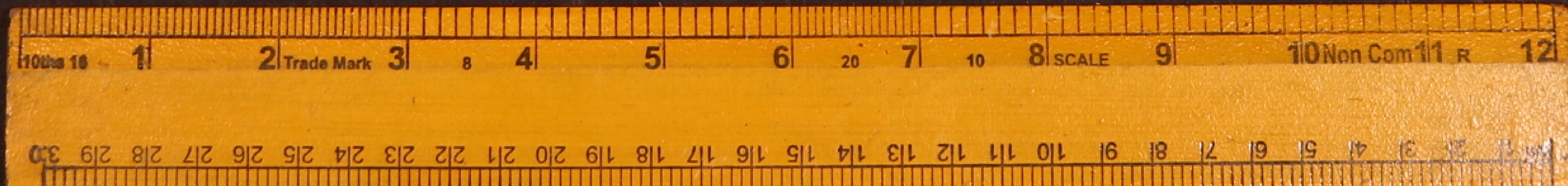
नवादोषः प्रथमेचैवत्रिमासिकः पूर्वषाढा
हूमेमासिविज्ञाषमासिकंफलमिति
अथोत्तमाषाढेनानुराषाढाचरतेपूर्व
षाढामाहाचार्यात अतएवपुपिनन्
त्रेषुअपियथाशक्तिमूलवत्शांतिकं
दोषपरिहारार्थेविधेयं यतेवनत्रदेवा
नाभेदएवकेवलंध्येयः मतंतत्स्वामिक्
नः ततस्तत्राश्लेषादांशवावगतत्वात्शां
तिकंचतिथिगडांतशांतिवत्साभिवस
तोऽत्यल्पमतिप्रसंगेन ५५ अथमूला
निवासंफलमिदवशिष्ठदमाह स्वर्गे
अविप्रोषूपदेषुमार्धेभूमौनभः कार्ति
केचैत्रपौषे मूलंहियस्यांतुप्रसमार्गे
वैशाखशुक्रेषुभवेत्तत्र पुविशाषा
ढः शेषपदेमाद्यदः दिपश्रोष्टिनः
माद्यः प्रसिद्धः यत्रुमासेषुमूलमूलेन
तत्रैस्वर्गेक्षितिस्वर्गेनिवासस्यासु नभः
श्रावणा अन्यप्रसिद्धः श्रावणाकार्ति
केचैत्रपौषेषुभूमौमूलंतिष्ठति यत्रु
मूलेनिवासश्रक्तः यतत्फलंच मूलेन
तत्रैयदायस्मिन्मासेयत्रवसतितत्रैव
स्वर्गेभूमिपातालेष्वेवस्थोक्तशुभाशु

म्र.
न.प्र.
टी.
१२५

124

भफलेददाति अथमत्रतान्पायार्थः
दृव्यादिभावेनशांतिकेकर्त्तमशक्तवतः
प्रभेः स्वर्गपाताललनिवासित्वेनमूलस्या
निष्टदोषस्तत्थानप्रभवेत यदातुभूयावे
वनिवासस्तदादोषातिवारणेनेवस्या।
दित्पशाकेनापिशांतिकंभवेत तेनावता
प्रागुक्तेविषयेशांत्पभावएवकिंत्पशां।
शांतितत्रापिशांतिकंशाकेनतुमवेत्रवत्रवि
षेये उक्तंचज्योतिर्शार्णवे मार्गफाल्गुणा
वैशाखज्येष्ठमूलेरमातले माघाश्विन
नभसोषुश्चैवोमूलेसुरालये पौषश्राव
णावैत्रेषुकार्तिकेभूमिमश्रिते भूमिष्ठा
दोषबहुलंस्वल्पमन्यत्रसंश्रितमिति के
चित्संक्रांतिपरत्वेनमूलनिवासमाहितः
वृषालिसिंहघटेषुमूलंदिविस्थितं।
मकरेतुलागनाख्ये पातलंमेषधनुकुली
रनक्रेषुमन्यावितिसंस्मरंति स्वर्गेमूले।
भवेद्राज्यंपातालेचधनागमः मर्त्यलोके
यदामूलंतदामृत्युंसमादिशेत ज्योतिष
रत्नेःभिहितत्वात ५८ अथमूलप्रसंगा
दृष्टेषुगंडांतादितिथिसिनेषुसन्तेजातस्या
निष्टमपरिहारेशार्दूलविक्रीडितेनाह

गंडांतेंद्रभमूलपातपरिघाव्याघातगंडाव
मे संक्रांतिव्यतपातवैधृतिसिनीवाली
कुहूदर्शके वज्रेकृष्णचतुर्दशीषुयमघं
टादग्धयोगमृतौ विष्टासोदरभेजनि
तेपित्रभेशाक्तास्तुभेशांतिः ५९ एतेषु
यदार्थेषुसत्तः जनिःशीशाकृत्पत्तिः न
श्यतार्द्रष्टफलदा गंडांतः संधौविशेषः
सन्निविधोनक्षत्रतिथिलग्नभेदेन नक्ष
त्रगंज्येष्ठापौषभेत्यादिनावक्षाति इंद्रभे
ज्येष्ठानक्षत्रे मूलंमूलाख्योदुष्टयोगः
पातोमहःपातः महापातिनसाख्योव्य
तीपाताख्यो वैधृताख्यश्च परिघव्याघा
तगंडशूलपिडष्टायोगाः अवमास्तिथि
क्षयः संक्रांतिः सूर्यस्याराश्यंतरसंक्र
मणपुण्यकालः तृतीयपातेवैधृतिसंदा
दशमसप्तविंशतिनक्षत्रोद्भवोयोगः सिनी
वालीदृष्टेंदुरमावस्या कुहुर्नष्टेंदुरमावा
स्या स्यादृष्टेंदुसिनीवालीसानष्टेंदुकला
कुहूः इत्याभिधानात दर्शश्चतुर्दशीना।
दर्शोबाहिनामवास्यापतयोगसम्पक
प्रतिपात्संयुक्ताते वज्रदुष्टयोगे कृष्णप
क्षपक्षे चतुर्दशी कृष्णचतुर्दशी बहुव

मु.
न. प्र.
टी.
१२५
125

चनमाहत्तिभिः प्रायें यमघंटमघाविशा
खेष्वर्कोद्धृयोगोदग्धयोगोमृत्युंशोपच
सिवमाहुर्नंदाद्यर्कोद्धृयोगे केचित्तु वा
योत्पातीयीयदृष्टीपतेग्रहत्यवत्यमानेदृष्ट
योगइतिव्याचख्युः मतोहेषांमेयादिर्ग्ने
दिनोर्क्कमृत्युयोगो विष्टोभाद्रायांसोद
रस्यभ्रातुर्भगिन्या वामेनतदेवपितृभो
मातावपित्राविपितृगोत्तयोर्भमातृभेपितृ
भेच पशुनिमित्तेषु सतसमस्तायांवाज
न्मेवत्पात्तदातिष्टकृत्स्यादनिष्टकृत्स्या
दित्यर्थः इष्टानिमित्तमासां लक्षणानाम
र्थेवेद ग्रहणाचजन्मत्रातेजन्माख्यानिष्ट
मजातोयायत्वत्रयप्रसवानेतरविजाती
यायत्वमस्त्रीतरः यथाप्रत्रत्रयप्रसवा
नेतरंकन्यायाजनने कन्यात्रयप्रसवान
तरं सुतप्रसवात्रिभिः सजातेजातभ्यइतरेवि
तीयस्त्रीतरः स्त्रीचेत्तेतरेति सुतत्रिय
त्रीतरस्त्रत्रीतरावत्रीतरोसुत्रमात्रस्त्रियो
त्मकप्रपयः अथपरिहारोपुच्यते माजा
ति शांतिनोविसिष्ठाहप्रयोत्कायाः स्वस्थः
स्वनुष्ठितायाः सुभायरिणामेस्त्रत्वदापि
नीशरीरद्देशानुभवस्वंवकनीराघरीघी

गुष्ठाणिष्ठामस्यादित्यर्थः अथमूलवार्का
दिमशांतिकानिलिख्यंते तत्रप्राक्य
प्रतिज्ञातांसकलशांतिसमान्यकर्मोप
यिकीवमूलशांतिस्तावदुच्यते शौन
कउवाच अथातः संप्रवक्ष्यामिमूला
जातहितायच मातापित्रोर्धनस्यापि
कुलेशांतिहितायच त्यागोवामूलजा
तस्यस्यात्स्वाङ्घ्रासंदर्शने अभुक्तमूला
जातानांविन्यागोविधीयते: अदर्शने
वापिपितुः सन्नतिहेसमाष्टके पंचवर्ष
हस्मितेयंमूलजातफलंस्मृतं: सन्ना
कालेप्रवक्ष्यामिशांतिहोमस्ययत्नतः
जातस्यद्वादशाहेतुजन्मर्क्षेवाशुभेदिने
समाष्टकेवामतिमान् कुर्याद्धेशांति
मदरात् यदैवशांतिकेकुर्यात्कर्मतत्रा
प्रवक्षते सर्वमेयुग्प्रदेशेतुमंडपंकार
येद्बुधः मंडपस्मिग्णावर्क्षिणेनोर्के
प्राग्भागस्यवाप्राच्यामदेच्यादिशिकल्प
येत मंडपंत्रशिलंतेनवतिंर्कीसमंत
तः सतहोत्रसमायुक्तेतोरणादेवलंकृ
ते विष्टेनकल्पयेत्कर्वेलसाखोमयमंड
ले केदुवतहढिः कुर्यात्कुड्यनेकुमातइ
ति पुनः शौनकः ॥ कुणपाग्निमेत्रितेला

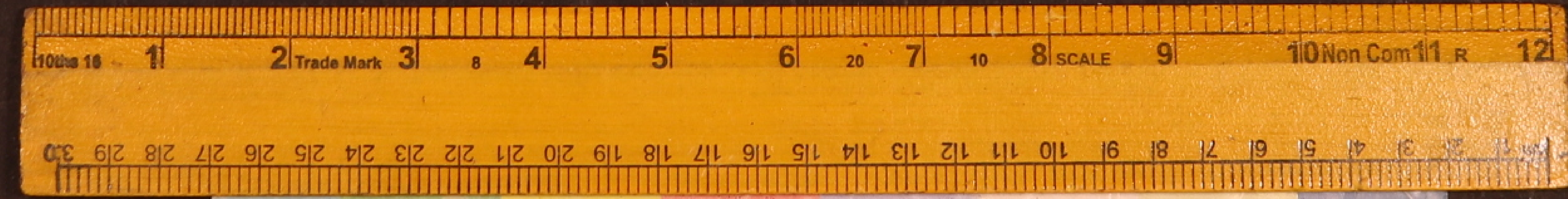
मृ.
न. प्र.
टी.
१२८

126

यैः श्रीफलैनायोविनैतततः तत्रोदकेनैम
श्चन्दनादकेन गणविकर्जयेत अक्षतान्
लेतिर्णकेस्थपयेत निर्मलेमस्नावस्नावयु
गिष्टतेकुर्यात्स्नपयत्तीर्थवारिणा कर्महे
ममसमाधुकेहेतपल्लवसंयुते स्वस्तिको
परिविन्यस्तानीविद्रुमसपल्लवैः द्रोणाग्री
हिश्चनित्यप्नेस्थानेचानिधापयेत पंच
रत्नानिनिक्षिप्य सर्वौषधिसमन्वितम्
अविलिंगयाडश्वास्त्रैः श्रीफल ... तत्राप्र
तिस्थसकेंस्थानकलानवाकके रत्नानेन
श्रावपत्नेक्षेत्रमंशात जयेत वियथर्के
जयेत्तमपगाञ्चत्तसमहस्तके पकवासेत
याजापीपावमानीः स्पृशोल्लयेत जप
स्थापयेत्कुंभसस्थानानितत्रत तथान्य
पंचमेकुंभस्थलीकेलेस्थापोक्षिते चत्रः
स्नवनेकुर्यात्येवकुंभेनवेत वस्त्रा
वगृह्णितेनेकुर्यात्स्नपयेत्तीर्थवारिणा
पंचवल्कसमायुक्तेमासपल्लवसंयुते ग
नाष्टवर्णवाल्मीकसंग्रामः ... देवाकु
लात राजहारप्रदेशाश्चमदमानीया
निक्षिपेत कुंभमानेवतेदशाहोमदा
याप्रकल्पयेत गोमयालेपितेदेशाकु
यातकिंचिदिल्लमन्तमम कृतगिमवच

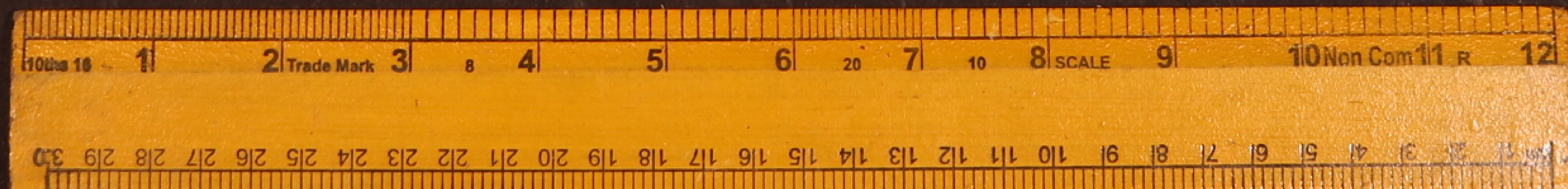
त्वपर्येतमस्नेवादिमस्थापवतः शोणपात्र
विधानेतक्षेत्राश्रुतामसमारभेत नवत्रेदे
वताच्छेपस्ववर्णेनप्रयत्नतः निष्कामाने
नवावेनपारेनाथमस्थाकितः प्रतिमा
लतगोनेकाकारयित्वाविचक्षणः य
द्दामूल्यसुवर्णस्यश्चापयित्वाप्रपूजयेत
स्ववर्णसर्वदेवत्वसर्वदेवात्मकोनलः
सर्वदेवात्मकोविप्रः सर्वदेवमयोहरि से
मेरेवलिन्तस्पर्शामेसमस्तवनरवाहने र
क्षापियावड्रक्त दिव्याभरणभूषिते प्र
तिमापूजनार्थायवस्त्रयुग्मप्रकल्पयेत
पंकजेकारयेइसौरंक्तागौश्रीहितेडलेःव
त्रविंशादलोपेतेशुक्लेवीकर्णिकान्वि
तम तमेपरिन्यसेत्पात्रेस्वर्णवाससम
मयं शुद्धवस्त्रेणसंछाद्यतत्रमल्लानि
निक्षिपेत मल्लानीतिपातमल्लानिता
दाल्लाश्रोविसृः कोनामहदेवीत्वलसी
तपातावरी मल्लानीमानिरहयाष्ठता
लाभेविशेषतः स्थापयेत्कर्णिकामध्ये
वस्त्रांगविल्लकृते कुंभेहेमजलपीतेकु
कुंभोषधिसंयुते कुंभोपरिन्यसेद्दिहाम
लनतत्रदेवते अधिवासेदेवोवरातेण

२

तरदेशायः पूर्वषाढायोजले उत्तरषा
ढा उरुतोविश्वेदेवा विस्नुः वसवः वरु
णाः अजैकपात् अहिर्बुध्न्याः पूष अश्वि
नौ यमः अग्निः प्रजापतिः सोमः रुद्रः
आदित्या बृहस्पतिः सर्पाः पितरः भगः
अर्यमः सविता त्वष्टा वायुः इन्द्राग्नी मि
त्रः इत्याद्याश्चनक्षत्राधिपान्समर्चयेत् इन्द्रादेशा
नपर्यन्तेषुजेयत्नस्वनामतः स्वलिंगोक्ते
श्चमंत्रैश्चप्रधानादीप्रपूजयेत् येवास्तेन
संस्थाप्यआवाह्यसमर्चयेत् उपचारैषो
डशाभिः यद्वापंचोपचारकैः रक्तचंदनगं
धाद्यैः पुष्पैः कुसुमसितादिभिः मत्स्यमांस
सुरादीनिब्राह्मणानांविवर्जयेत् सुरास्था
नेप्रदातव्यंक्षीरंसैदवमिश्रितं पायसंलव
णापीतेमांसस्थानेप्रकल्पयेत् उक्तगं
धादिलाभेतयथालाभंसमर्पयेत् पूर्वो
क्तेनसमभ्यर्च्यहोमंकुर्याद्यथोदितं निर्वा
पप्रोक्षणादिनिर्वाहः कुर्याद्यथाविधिः
हविर्गृहीत्वाविधिवन्नैत्यवज्रचाहुणोत्
मोषणाः पदापरेतियनेदेवेतिवापुनः या
यमेहुतमसमिश्रहुतेनदशोत्तरशतं होमये
त् समिदाज्यचरून्स्वस्वशाकिरतः सेख्या

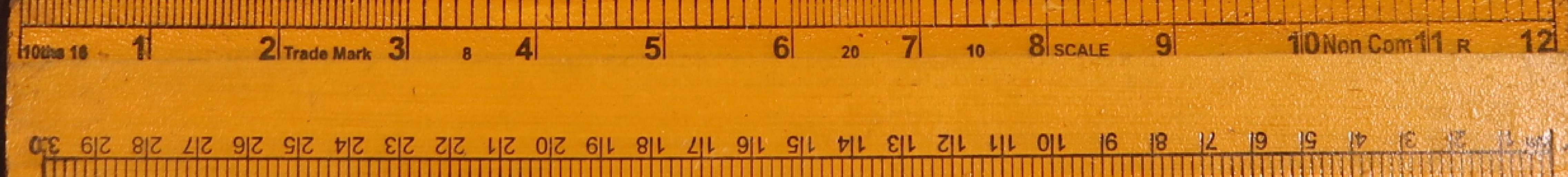
याहुनेत् अग्निदेवतयोस्वैवस्तुहुयात्सम
मंत्रतः चतुर्थ्यन्ताष्टमोनेस्वस्वाहान्तेस्वस्व
मंत्रकैः नक्षत्रदेवताभ्यश्चपायसेनतुहो
मयेत् समिधाज्यचरून्पश्चात्क्रमेण्ठुति
पंचदशाभिर्जुहुयात् क्रमशस्ततः गाय
त्र्याजातवेदसेत्र्यंबकमितिक्रमात् सी
तापजेतितामग्निवर्णांघात्याग्निमेवच
तामग्निवर्णांतपसाज्वलंतीवैरोचनीका
मफलेषुजुष्टां दुर्गादेवीशरणमहंप्रपद्या
ये सुतरसितरसेनमः तत्रस्थापतिनाशु
णान्तःस्मिहुत्वाथैवच श्रीसूक्तेनतथावि
द्वान्समिदाज्यचरून्क्रमात् अष्टोत्तरशते
वीर्यष्टाविंशतिभिः क्रमात् अष्टाष्टसं
ख्ययावापिजुहुयात्सुकितोबुधः तेनसौ
मनयायमंतुहुयात्तत्रयोदश वेतरंक्ष्णे
तमांजंजयाल्वेदिमिमंत्रतः स्विष्टमाज्य
याहाज्यमहाव्याहृतिभिःक्रमात् हुत्वा
स्विष्टकृतंपश्चात्प्रायश्चित्ताहुतिर्हुनेत्
आचार्योयजमानोवाप्यूर्णपूर्णाहुतिंहुने
त् होमशेषसमाप्यायवह्निमासेच्या
येदुयः कुंभाभिमंत्रणंकुर्याद्दक्षिणोर्न
भिमंत्रयेत् मंत्रप्रणामनार्थायजपेद्वि

म॰
न॰ प्र॰
टी॰
१२८
128

येवकेशांतम् रुद्रांकुंभोकुमार्गेणारुद्र
मंत्रसंयोजयेत् धूपदीपंचनैवेद्यंकुंभगु
रुभ्योनिवेदयेत् प्रसादयेत्तदादेवमभिषे
कार्थमादरात् तस्मिंकालेग्रहातिथ्या
कर्तव्यंभूतिमिच्छता पृथकपृथक्शास्त्रतो
श्चेवनत्तेब्रह्मासहैवच अभिषेकविधिंव
देपसर्वाचार्यैरुदीरितम् महास्नानापवि
त्रस्ययजमानस्यऋत्विजः दारपुत्रसमे
तस्याकुर्युः सर्वेहिषेचने अत्रेभ्यामितिम
केनयाबमानेभिरेवच सहस्राक्षत्रदेवा
मिदेवस्यात्वितिमंत्रकैः शिवसंकल्पमंत्रेणा
वत्यमानेष्ठमंत्रकैः योसौवज्रधरोदेवोम
हेंद्रोगजवाहनः प्रशामयतुमलोत्थदो
षंगंडांतसंभवं योसौपाशधरोदेवोवरुणा
ष्णजलेश्वरः बालस्यशांतिदः योसौप
तितिथिस्येवोवज्रब्रह्माजिवाहनः माता
पित्रोःशिशोश्चैवमलदोषंव्यपोहतु यो
सौपशुपतिः देवःपिनाकेवृषभाहनः
अश्लेषामूलगंडांतदोषान्माश्चव्यपोहतुः
विघ्नेषाःकेतुपोडुर्गः लोकपालानवा
ग्रहः सर्वदोषप्रशमनंसर्वेकुर्वंतिशांति
दा सहस्राक्षभिषेकेन सर्वदोषापशांतिः

दः सर्वकामप्रदेदिव्येमंगलानांचमंगले
वस्त्रांतरितकुंभाभ्यांपश्चात्स्नापयेद्बुधः
ततःशुक्लांबरधरः शुक्लमाल्यानुलेपनं
यजमानोदक्षिणाभिःस्तोषयेद्विजोठ
को धीनुयथाशक्तीदद्यादाचार्यसर्ववस्त्र
गो निर्तिप्रतिमावस्त्रकुंभहोमंचदाप
येत् ग्रहार्थंवस्त्रप्रतिमांस्तस्मैदद्यात्स्वय
त्नतः इतरेभ्योपिविप्रेभ्यः शक्त्यादद्याश्च
दक्षिणाम् दक्षालाभेततोदद्यात्आचार्य
ब्रलजराविंशो तत्तन्माल्यप्रदातव्योशक्त्या
वाथप्रदापयेत् आचार्यायचयद्दत्तेतद
र्थंब्रह्मणोभवेत् सदस्यायब्रह्मणोर्थं
मृत्विग्भिश्चतदर्थकं आशीश्वतेभ्योगृहा
त्वायात्सणास्याथमापयेत् दद्यादन्नंप
यसाधिब्रह्मणोभेजयेच्छते अल्पाभेम
तिपंचाशाद्दशकेनदभावतः सर्वाषां
तेषांपदनेब्राह्मणोशाविशक्तया गृही
त्वमापयेद्विद्वान्निर्वतिः प्रयतामितिः
विधानेचगिनेक्षिप्तंततःशांतिर्भविहा
वे गंडांतेष्वेवकर्तव्यंपुण्याद्दिनेहदेवत
समाख्येकेद्वादशाहेकुर्याद्धोमांशांतिमा
दशात् दशकंमनुनासम्यक्मूलजात

म.
न. प्र.
टी.
१४५

129

हिनायच मातापित्रोयनस्यापितृभ्योःशो
कोयशांतयेत इतिश्रीशौनकप्रोक्तमूल
शांतविधिः अथाश्लेषाशांतिविधिरुच्यते
अश्लेषायांतुजातानांशांतिवक्ष्यामितःय
दे यतस्मद्द्वादशाहेवशांतिहोमसमाचरेत
असंभवेतुजन्मतेश्चन्यास्मिन्वाशुभेदिने
स्नातोभ्यंगादिभिस्तस्मिन्वरयोत्सद्विजोत
त्तमान विभवेपवकुंभाल्पहृययानदलाभ
तः देवतस्थापनेचैकमेककुद्राभिमंत्रणा
मूलतोकुप्रकारेणाकुंभानितानिप्रपूजयो
त गोमयालीपितेदेशयत्नाचेःपरिशोभि
ते पंकजंकारयेत्तत्रचतुर्विंशदलान्वित
म तेहलैःकारयेद्धहारकपीतसिताशितैः
कर्णिकायांन्यसेद्वीहीस्थापयेत्तषुकुंभके
श्राहलेरसितस्पतयाकलशस्थापनेशुभे
मे इमंमइतिमंत्रेणास्रवयेत्तीर्थवारिणा
कुंभेचगंधवस्त्राद्यैः ततस्तंत्रैमप्रजयेत
यथ्फालिनीविनायादिपल्लवाषधादि
कान कुंभायरिस्थापयेत्तश्लेषाप्रतिमा
यजेत निष्कनिष्कार्धपादेवांकारयेनाम
शाक्तितः तस्यैवोत्तरतस्तत्रुद्रहस्तिणात्व
योर्यजेत पैतृकादीशानपर्यंतमितरत्रीणि

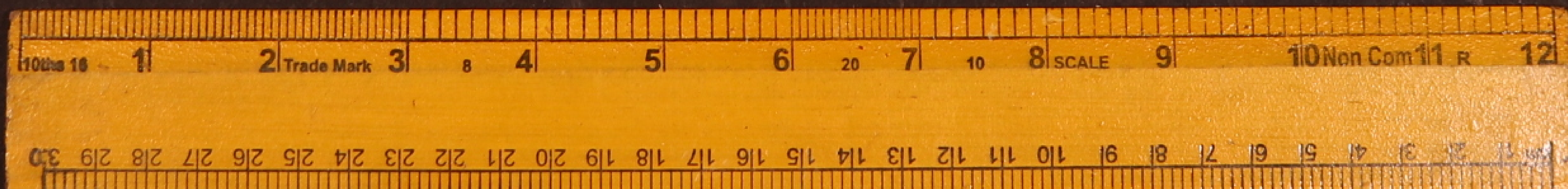
पूजयेत मूलोक्तेनविधानेनकुंभेयाश्वभि
मंत्रणम रुद्राचीरुद्रकुंभेतसर्वेष्वथत
माचरेत नमोस्तुसर्पेभ्यइतिपूजामंत्रईरी
तः सर्पोस्मानिवनेत्रश्च द्विभुजःपीतवा
स्त्रकः फलकादिधरस्तीलाद्याभर
णभूषितः एवंध्यानात्ततोभ्यर्च्यहोमक
मेसमाचरेत कर्तःशाखोक्तमार्गेणाश्रा
वार्थस्याश्यमाचरेत म्रावांतेकर्मनिर्मा
यतविधायाग्रशाम्ततः इदंसर्पेभ्योस्तुइत्या
त्माद्यप्रतिविदेवते अष्टोत्तरशतंवाथ
अष्टाविंशतिमेववा मूलनक्षत्रवत्तेष्टे
होमशेषंसमापयेत सर्पाहुतिततकर्म
णिकृतानासंपातकेतथा कुंभाज्जलेत
प्रतिपाअभिषेकसमाचरेत दारपु
त्रसमेतस्यजयमानस्यपूर्ववत तथायोग
णामेत्रम्पवल्लवैरभिषेचयेत अश्लेषा
श्वादिजातस्यमातापित्रोर्भवस्यच भ्रातृ
ज्ञातिकुलस्थानांदोषसर्वव्यपोहतुःयो
सौवागीशपीनामग्रपिदेवानांबृहस्पतिः
मातापित्रोश्चशिष्यैवंशांतेतत्व्यपोहतुः
पितरःसर्वेनतुजातस्यवित्तस्यातिव
बोधवान एवंकृत्वाभिषेकंतुसर्पशां

म. प्र.
ने. टी.

तिर्भविष्यतम् ततः शक्रो ब्रह्मयोगयुक्ता
मानः सम्भाषितः दशदिशाभिस्तताभि
प्रान्मण्डलवस्त्रप्रतोषयेत शक्रवज्रस्यावि
प्रेभ्यः स्वीकुर्यादाशीषं गृहे अस्मिकेनावि
याने तस्मर्वारिष्टे विघ्नो हति सर्वकामा
श्च सिद्ध्यति वेदोक्तं शुभं विद्याति अस्मिके
सर्वशान्त्यर्थं सारमागमचोदितम् मा
नवानां हितार्थाय मनुना मावकामिके
सर्पाधीशारमस्तम्भं नागानां वरुणा
धिप गृह्णामि एवं मया दत्तं सर्पादिभ्यः आ
शान्तये अस्यर्थे मंत्रमण्डलनन्दात्रवकार्यो
नार्थं गोदस्तनामतः इति श्री मानवसं
हितायामाश्लेषा शान्ति विधिः यतश्च
मूलाश्लेषा शान्तिकं दृष्ट्वा विवाहे तु पाणि
ते सप्तऋषयस्त्रयस्समन्वितं मूलाश्लेषान्तु
त्रयोरपि वधूवराभ्यां तदनिष्टनिवृत्त्यर्थं
विधेयं उपलक्षणानामास्य पञ्चविशाला
सत्रायाश्च यावत्सप्तजन्मभेदकानिष्टं वा
पुपीडाशान्तये च यदा कृत्वामिष्टः तेन
निष्ठाङ्गस्मृतः सन्ता वाशिष्पादवंशपु
स्पर्शं न निहन्ति नदन्त्या पादेन गतिर्मानिहन्ति
नैवाकस्माणा हि भवः कलशे अहिरश्च

चा अहिर्भवति पुरस्सविवाविते स
वेशानानाजतिनाथवाग्रजे हि देवनाराज
तिनादेवरामिति मारयोपि मूलजा
श्वशुरं हन्ति बालजाचतरेमनो पञ्चीप
त्याग्रजे हन्त्या देवरं तु हि देवजा शान्ति वीप
फलावेतस्यात हि दोषानकश्च नेति
अथान्यः शान्तयाः श्लोककर्मणोच्येत त
त्रनावक्ष्यते ज्येष्ठागण्डान्तशान्तिविधिकथ्यते
गण्डशान्तिश्च वक्ष्यामि सामसमंत्रेन भक्ति
मान् कोस्यया उपकृष्वीन पल्लैः षोड
शाभिर्नवं अथाभिषुचतर्भिस्त्रहाभ्यां
वाषेणामनेनथा तस्मै पायसं शाव
नवेनेतनस्थिते राजते च्यद्वर्मतिमि
तपश्च समहस्रकैः देवजालोकवासक्त
शुक्रमासन्यानस्यचितः मामाहमिति
मे वित्यस्नाकुर्यादतन्द्रितः जपतस्तु
स्तके मंत्रश्रद्धयानसमाहितः आप्या
यस्वेति मंत्रेण स्नाकुर्यात्समाहितः
दृष्ट्याहे देशिकाभिषेको उदेशोषप्रशान्त
ये इति श्रीनक्षत्रगण्डान्तशान्तिविधिः
अत्र नक्षत्रगण्डान्तलग्नादिकामन्ये मुनि
भिरेवमुक्तं अश्विनीमघमूलादिषु

मु. न. प्र. टी.

131

द्रेकनवनाडिकाः रेवतीमघशाक्रो
न्तेमाससञ्ज्ञकत्तमायकः अश्विनीम
घमूलादौनाडिकाद्वितयेन तथा रे
वतीमघशाक्रान्तेनाडिकाद्वितयेन तथा
अश्विनीमघमूलानां पूर्वार्धे वा पिनेपि
ता सुषाहिशक्रयाश्चार्धे जननीवाप्यते
शिशो पितृहातदिवाजातोरात्रिजात।
स्तमातृहा आत्मघुक्संध्यायोजातोना
स्तिगंडान्तिरामयः सर्वेषांगंडजातानां
परित्यागो विधियते वर्जयेद्दर्शनंसवं
तच्चषण्मासिकं भवेत् अथातिथिलग्न।
गंडान्तशान्तिविधिरुच्यते अभुक्तेना।
जातस्य सञ्जको निदिनेथवा शांतिम्रु
मेक्षिवा कुर्यात्तावत्पुत्रं न लोकयेत् ति
थिगंडे तिनद्वाहेनवत्र्येयनुरुच्यते को
चनेलग्नगंडेतु नगडदोषाविनश्यंति श्या
दिभगोपितृगंडेतु याता मामभिषेचनम्
उत्तरत्राषिशोमीन रभिषेकं च कारयेत्
उत्तरेपितृयात्रेस्या ज्येष्ठागोदानमुच्य
ते अजाप्रदानं त्वाष्ट्रे च सर्वेषां स्वर्णकांच
ने उत्तरानिष्ठाविज्ञानसर्वेषां फलभवस्य
च कुर्याच्छान्ति प्रयत्नेन नन्दनाकामी

भुयः स्ववर्गेनतदर्घेनयथाविमानुसा
रतः नवग्रहादिपतेरेपक्वनावत्सुद्रया।
न्वितम् वरुणस्यार्धेनकार्यं स्वाक्तिवाव
नस्पर्वके शतौशतानि ···· लकपत्नव
संयुतान् सजोतेससिद्दत्रान्स्पेहोमेतिल
यवैस्तथा ततः सुर्णाहुतिंहुत्वावेदाथा
यजुर्हविने उत्तरापश्चिमपादेतिलपा।
त्रंतथैवच निष्पान्तर्गांसवत्साचस्वशा
लेवपर्यविनी अजाविज्ञाह्वेदद्यात्सा
षाढेत्काचने यथाशक्तीद्विमाषाश्च
तिलस्पदात्रदापयेत् यथाविमानुसा
रेणाकुर्याद्ब्राह्मणभोजनम् पितृगाधुष्ण
कृष्णार्थेशान्तिरत्रविधियते एवंयाः कुरु
कृतेसम्यक्शांतिकर्मसमाहितः नेरो
षैर्लिप्यते न तं नपुत्रापत्रमिवांभसाः आ
युरारोग्यमैश्वर्यं सम्प्राप्नोति दिनेदिने यो
नपान्यममृद्धिच पुत्रपौत्रसमृद्धिमान्
उत्तरगार्ग्यप्रोक्ता तिष्यादिगंडान्तशा
न्तिविधि अथजन्माशान्तिविधि उच्य
ते तत्रप्रत्येके घटिकाषट्कस्यफला
न्याह भारद्वाजः ज्येष्ठादौ मातृजननी

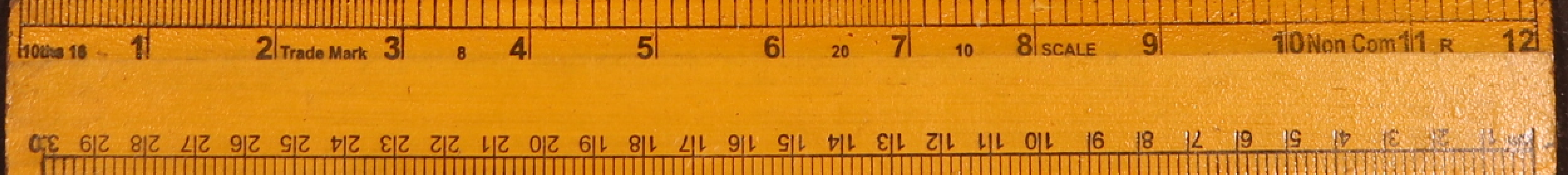

ग.
न.प्र.
टी.
१३२

132

नीमानामहे द्वितीयके तृतीये मातुलं हं
ति चतुर्थे जननीं तथा आत्मानं पंचमे
हंति षष्ठे गोत्रक्षयो भवेत् सप्तमी कुलना
शः स्यादष्टमी ज्येष्ठसोदरः नवमी श्वशुरं
हंति सर्वं हंति दशमी तथेति शौनक उवा
च स्वामीनमृषिः श्रेष्ठ गर्गो मुनिसम
न्विते कृतांजलिपुटो भूत्वा प्रपृष्ठ
किल शौनकः ज्येष्ठानक्षत्रसंभूत गंड
दोषविनिर्णयम् तस्य शांतिविधानं च
वयं मे मुनिसत्तमा शौनकस्य वचः श्रु
त्वा प्रत्युवाच महामुनिः शृणु शौनक
यत्नेन गंडदोषविनिर्णयं तस्य शांति
विधानं च वदमे मुनिसत्तमाः शौनक
स्य वचः श्रुत्वा प्रत्युवाच महामुनिः शृ
णु शौनक यत्नेन गंडदोषविनिर्णयं
तस्य शांतिविधानं च यथावत्कथयामि
अहम् घटिकैका च मे ज्येष्ठादौ
घटिकाद्वयं तथा गंडरिति ज्येष्ठाशि
गं ... समीरिते प्रथमे च द्वितीये च ज्येष्ठ
ते च तृतीयके पादत्रये जातनरः शीघ्रं
पित्र्य प्रजायते ज्येष्ठांत्यपादजातस्तु पि

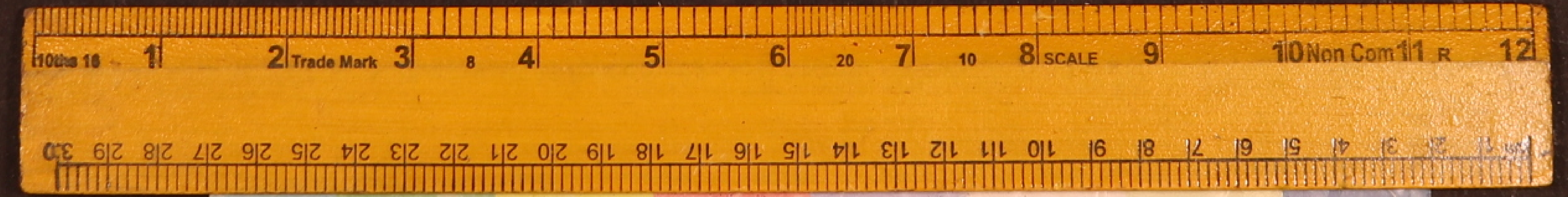
तः स्वस्य विनाशनः जातये नात्र मे देहो
द्भवा हो मे ते रे तथा ज्येष्ठे तु कन्यका जा
ता हंति शीघ्रं यवाग्रजे तस्मात्तित्स्य वा
न्याभि गंडदोषप्रशांतये सर्वयत्नेन शुभ
नक्षत्रे वेदज्ञ शावलान्विते सूतकांते
तथा कुर्यात् ज्येष्ठाशांतिविधानतः व
न्हे कुंभ स्थापये देवी मैरावतगजान्विते ऊ
र्द्ध्वं शचीपतिरस्ये देवेंद्र सुरनायकं क
र्षमात्रसुवर्णेन कर्षार्द्धेनाथ पादतः
तद्विधानं प्रकुर्वीत वित्तशाठ्यं न कार
येत शालितंडुलमध्ये तु कुंभस्योपरि
पूजयेत इंद्राय दामकतोनेन तिमंत्र
णावायपतः गंधपुष्पैश्च धूपदीपैः नाना
भक्ष्यनिवेदनैः पूजयेद्विधिना विप्रा
लोकपालगणान्विते रक्तवस्त्रद्वयो
पीते पूजयेत् सुरनायकं तत्र संस्थाप
येत्कुंभं शतछिद्रं विशेषतः तन्मध्ये
स्थापयेत्कुंभं शतछिद्रसमन्वितम् उ
पपादक [illegible] निवेशिता
न्व कुंभो [illegible] मात्रं [illegible] ने
च कं सर्वा [illegible] र्वि
निःक्षिपेत पूजयेद्वारुणं मंत्रैः कुंभो

म·
न·प्र·
टी·
१३३
133

न्वीमाम्नयत्नतः तेनोग्रेजपेदादौ
मन्त्रेनापिद्वितीयके समस्तेज्येष्ठ इतिवे
मेमोगेगेवतर्थके सृजयेदस्त्रयुग्मा
दौचतरःकलशानपि जयेकुर्यात्स्वय
त्वेनमेत्रेरभिद्विजोत्तमाः आनोभद्रा
जपेचादौभद्राग्रेद्वितीयकम् इदा
सकेरुद्रजप्याथ्यजपेमस्तुजयेततः इ
न्थेमसृजपदेवेशावरुणाकुंभमेस्थित
म सममकल्पविधानेनहोमकर्मत
तश्चरेत समिद्भिर्बिल्वकृतस्पशातम
ष्टोत्तरेनतथा सर्पिषावरुणाश्चवम्
लेमेत्रेणावाप्यतः होनेजप्यथ्येचतेने
वयतरेदमयतिच तिलाब्याद्दतिभि
हुत्वाशतमष्टोत्तरेश्यक भर्याभि
शुममोपृतयजमानेविशोषतः अभि
षेकपङ्कवीतस्कैर्वारुणामेतितःस
मुद्रेष्ठादिभिमेत्रेविमेमवरुणास्त
था सौशात्यस्तादिभिमेत्रेरभिषेक
ममाचरेत अभिषेकान्निहृत्यातयजमा
नःममाहितः शङ्काविशाणिपुनाथकु
र्योदम्भावलोकने रूपंरूपतिमेत्रेणा
विजेतस्यदरेववा देवतःपरनस्थिता

भूपदीयलिवेदनम् दयादाचमनेम
सक्रोहलार्यैतथैवच नेमामस्मरा
नाथायनमस्तभ्यं शचीपते गृहाणा
र्घ्यमयादत्तंगेडदोषप्रशानये आचा
र्यायचगोदद्यात्सुशीलाचपयेस्विनी
रत्नवासांसिवस्त्रयुता सर्वकिंकबभूषि
ता वस्त्रयुग्मापिधानेचयथावित्तवा
शततः यवगोधूमसिद्धोस्वस्तिकामि
शचीपते दानेन देवशागंडदोषवि
नाशयेत् अष्टोत्तरशतेमात्रकुर्याद्वा
त्रिणाभोजनम् तेभ्योपिदक्षिणांदद्याद्
शक्तिमानमानमाययेत् इमाकुनाज्येष्ठ
शान्तियथाविधिकुमागतः गंडदोषवि
निर्जितस्त्वायुष्मान्जायतेनरः इत्येके
दृगार्ग्यशौनकाद्यविशेषतः ज्येष्ठा
नक्षत्रमेभूत गंडदोषप्रशान्तये अत्रा
नाहायवान्नालादेकल्पाद्यायन्तपव
यत्नेनमतिरिक्तंचमन्तसर्वैतत्समहेशि
श्रुतिषीहदगार्ग्यमहिताया ज्येष्ठानक्ष
त्रयसर्वशान्तिविधिः अथमूलयोग
समहागार्गीनसाध्यायोर्वैभृतिवानी
पातालयोः पातयोश्चपरिघश्चाश्चात

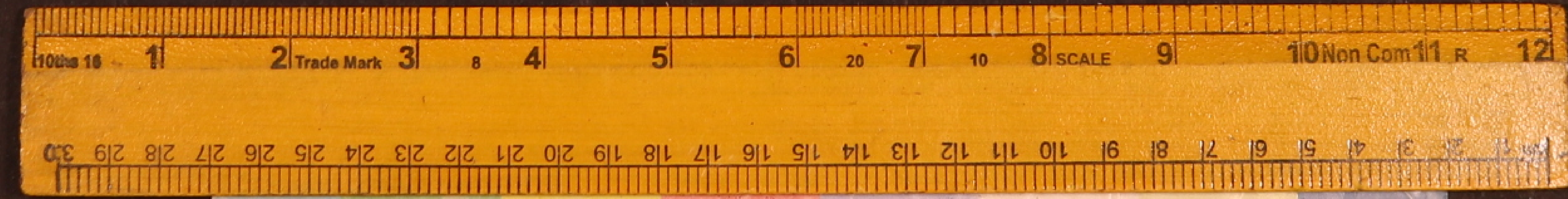

मृ.
न.प्र.
टी.
१३४

134

गंडावमानेसुभद्रास्तयास्तमत्नमास्म
नयोगदग्धयोगयोस्तु शांतिविधिरभि
धीयते अथातः संप्रवक्ष्यामि जन्मकाले
विशेषतः गंडानांनोचनामानि महादो
षाकराणि च दिनक्षयव्यतीपातव्याघा
तविष्टिवैधृतौ शूलगंडेचपरिघेवज्रेच
यमघंटके कालगंडेमृत्युयोगदग्धयो
गीमृदारुणी तस्मिन्गंडेदिनेप्राप्तेप्रसूति
र्यदिजायते अतिदोषकरीप्रोक्तानत्रथा
प्रसूतेसति विचार्यतत्रदैवज्ञशांतिंकुर्या
द्यथाविधिः यजनंदेवतानांचग्रहाणां
चैवपूजनम् आयुर्वृद्धिकरंनॄणांसर्वारि
ष्टविनाशनम् गुरुदैवतविप्राणांपूजने
गोत्रवर्धनम् ग्रहाणांयुक्तिशांत्यर्थम
भीष्टफलसिद्धये सर्वारिष्टपरिहारार्थं
प्रयत्नेनसमाचरेत् शिवायविधिवद्भक्त्या
दीपदानंकरोतियः अखंडगोघृतेनैव
सर्वैस्त्वंजयेन्नरः विष्णुमूर्तिंमहाप्राप
मस्वर्णश्रीकरंसदा प्रदत्तिणंनरोभक्त्या
क्रतानांसर्वजयंजपेत् सर्वसम्पत्समृद्ध्या
र्थीतिलंकल्याणसिद्धये अभीष्टफला
सिद्ध्यर्थंकुर्याद्ब्राह्मणभोजनं अभिषे

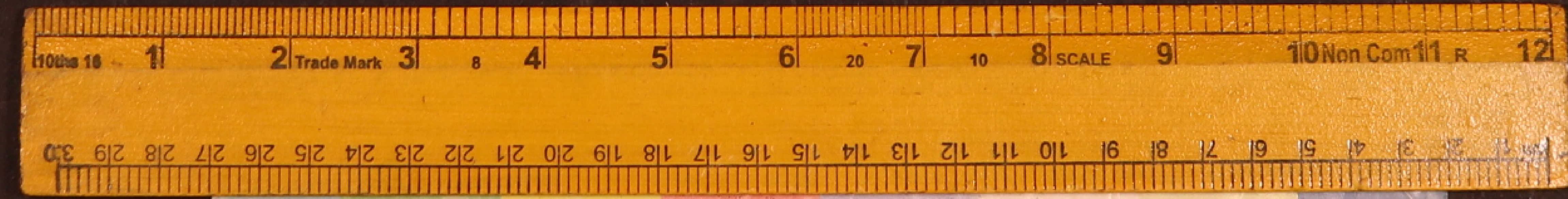
कंशिवेशांतिकलशमस्मानेनोत्तमः
अकालमृत्युनिर्जित्यदीर्घायुर्जयेतन
रः गणपतेःपुरश्चरणंलक्ष्मीसौरमृत्युंज
यस्तुभम शांतिंजपपुनःस्तवकृत्वा
मृत्युंजयोभवेत् मूलेवाप्यथगंडे
वाकुर्याद्देवानियत्नतः आयुर्वृद्धि
करार्थायगंडदोषप्रशांतये इतिश्रु
तिस्मार्तप्रोक्तंकलादिदुष्टयोगशा
तिः अथसूर्यसंक्रांतिव्यतीपातवै
धृतियोगानांशांतिरभिधीयते अथा
तःसंप्रवक्ष्यामिजन्मकालेविशेषतः
वैधृतौव्यतीपातेचमहादोषाभिजाय
ते क्रमात्जन्मकालेतुव्यतीपातेच
वैधृतिः संक्रांतिस्तुरवेस्तत्रजातोद
रिद्रकारकः दारिद्र्याणांमहद्दुःखो
व्याधिर्घोरमपद्रयम् अभिधेयमृत्यु
मासातिनात्रकार्याविचारणा स्त्री
णांवशोकदुःखंचसर्वनाशकंभ
वेत् शांतिर्वैपुरुकल्पोवैष्णवःमत्रिदे
वासकथन योगस्त्वत्रसर्वकुर्यात्
तिकुर्यात्प्रयत्नतः आयुर्वृद्धिकरा
र्थाय .... नृपाभिषेकदा

म·
न·प्र·
टी·
१३५
135

नग्रहहोमादपि विशेषतः नवग्रहा
णांच कुर्यात्सर्वदोषोपशान्तये अथ
मंगोभ्यवांजन्मततः शान्तिसमाचरे
त् ग्रहस्य सर्वदिग्भागे गोमयेनानु
लिप्य च अलंकृत्वा वेदोशान्तश्रीहिरा
ण्यप्रकल्पये ब्राह्मितया शान्तमग्र
यंत्रालिखेद्बुधः आपद्देवापेनान्तो
आचार्ये श्राप्याथासनः आचारवंतथा
मंत्रेकुलेनेऊरुलेखिने मंत्रतत्वार्थेन
तंत्रे शान्तिकर्मणि कोविदे प्रयोगम्
भिनेद्यात्पटवस्त्रांगुलीयके यशोप
तिष्ठिनेक्रमेमवर्णासमनोहरम् नी
लोरकेनसंभूतसर्वदोषमिपल्लवे
पंचोगवोपचरत्नेव सगुग्गुमनेवेद्ये
त् नवोपचारान्तेनपात्रे सर्वस्वस्ता
मयुते प्रतिमांस्थापयेद्विमान्मापि
अत्यादिदेवते वेदादित्याकृते पार्श्वम
ध्येवेप्रतिमर्चयेत् पवमेव वातीया
नवांगोनिमंत्र मासास्पदा मानोरुतव
लोकेद्वेप्रदित्रिलोयजेत् निष्का
मोक्षार्थेन पादेनापिस्वशक्तितः
प्रतिमांपूजनार्थी पवनेसगुग्गुमनिवेद

दयेत् अधिदैवं भवेत्तद्यं स्ववेदः प्रत्यधिदैवतं
तत्रहस्तनिष्ठैवेनतन्मत्रेण पूजयेत् त्रियंबके
नमंत्रेण प्रदानेप्रतिमां योजयेत् उन्नत्येदिति मंत्रे
णापूर्वं पूजां समाचरेत् आप्यायस्वेति मंत्रेण
सोमपूजां समाचरेत् उपचारैः षोडशभिर्वा
द्वापंचोपचारकैः अर्चितेनंपपुष्पाद्यैः फलैर्नै
वेद्यमर्पयेत् मृत्युंजयेन मंत्रेण प्रदानप्रतिमां
स्पृशन् अष्टोत्तरसहस्रं वा अष्टोत्तरशतं तु वा
अष्टाविंशतिवा वाथ प्रजप्याथ स्वशक्तितः
सर्वसौरेप्रजप्याथ सोमार्थे सोममंत्रतः आनो
भद्रेति सूक्तं च भद्राग्रे सुक्तकं जपेत्स्वपौरु
षं सूक्तं त्रियंबकमतः परम् ॐ भूःस्वाहा चतुर्दि
क्षु जपं कुर्यात्स्वस्थलिजः ॐ भस्यपश्चिमे देवे
दिलेगिप्रकल्पयेत् स्वगृह्योक्तविधानेन कार
येत्सकृतानलम् त्रियंबकेन मंत्रेण समन्वा
ज्यचरुं हुनेत् अष्टोत्तरसहस्रं वा अष्टोत्तरशतं
तु वा अष्टाविंशतिवा वाथ प्रजप्याथ स्वशक्तितः
सर्वसौरेप्रजप्याथ सोमार्थे सोममंत्रतः …… स
मशक्तिस्तावतः मृत्युंजयेन मंत्रेण तिलहोमं
समाचरेत् ततः स्विष्टिकृतं हुत्वा अभिषेकं च
कारयेत् समुद्रज्येष्ठा सूक्तेन आपोहिष्ठेति चैव
च अग्नीश्चामिति सूक्तेन पावमानेभिरेव च

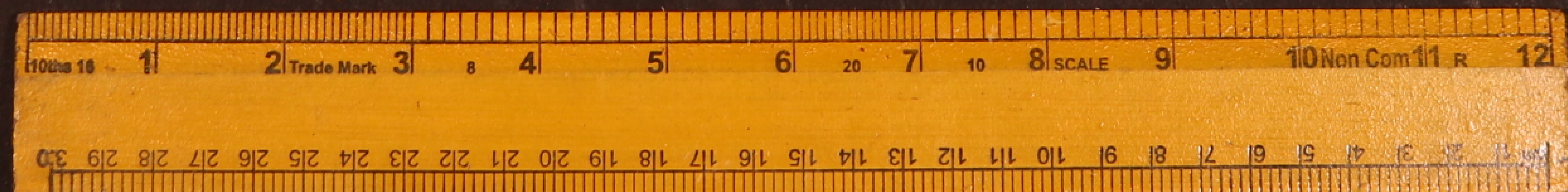
मु·
न·प्र·
१२८

136

त्र्यंबकेन तत्सर्यं आप्यायस्वेति मंत्रतः स्वा
स्वामित्यमंत्रेणाभिषेकं समाचरेत् अभिषे
कान्ते वस्त्रमाचार्याय प्रदापयेत् श्वेतवस्त्र
परिधानं भूषणाद्यैरलंकृतः यजमानश्चि
यायुक्तः आत्मावेतणमाचरेत् आचार्यं पूज
येत्पश्चाद्रत्नहेमांगुलीयकैः गोदानं वस्त्र
दानं च स्वर्णदानं विशेषतः तद्दोषशमना
र्थाय आचार्याय प्रदापयेत् पक्वदानपदेद्
यात्ततः शांतिर्भविष्यति जपकेभ्यो ब्राह्म
णेभ्यो दक्षिणाभिस्तोषयेत् देवांपक्वपाणि
भ्यश्च प्रदद्याद्रविदक्षिणाम् ब्राह्मणांश्च
तत्संख्याभिर्मिष्टान्नैर्भोजयेच्च तान् बंधुभिः
सह भुंजीत यथाविभवसारतः एवं याकुरु
ते मर्त्यो नैव दुःखमवाप्नुयात् आयुरारोग्य
मैश्वर्यं मातापित्रोः शिशोरपि सर्वं दुःखवि
नाशार्थं पुत्रपौत्रप्रवर्धनं सर्वान्कामानवाप्नो
ति शांतिं कुर्वीत मानवः ॥ इतिश्रुतगतरगा
यौकियाली पातावैधृतिसंक्रांतिशांतिवि
धिः ॥ अथ कुहूसिनीवालीदृषद्भयशल्त
योव्यतिरक्तस्वेति ॥ यतो द्विविधामावस्या ।
अमावस्यातमावस्यादर्शः सूर्येन्दुसंगमे स्या
दृष्टेन्दुसिनीवाली सा नष्टेन्दुकला कुहूरित्य

मरोक्तः निशि चेद्दृश्यते मात्रपूर्णिमानुमति
स्मृताः दिवा चेद्दृश्यते राकातद्वदेव दृश्या अमाः
सिनीवाली चेद्दृश्यते नष्टे चेत् कुहूर्मतेति क
श्यपोक्तेश्च अमावस्याया द्विविधत्वमेवावसेयमे
ते उक्ते चेनतत् दृष्टे चेद्दलेनष्टे चेद्दलेवामाव
स्यायाः संभवति न च नरू भयाभावेन तृतीया
मावस्यति न निषमणु उक्ते यतो रवेर्द्वादशां
शविकर्षे चेद्दर्शने कलोपावशेनात्के तदा
कुहू भास्कर दर्शेदवः सोलभवच्छशांकोदः
दवचेद्रातिरुपः क्रमेण चेद्दादितः कालवा
निभक्तात्सुकुयोर्वक्रमतो द्विहीनाइति द्वा
दशामितेन चोत्तरेणामावस्यालक्षिणमस्ति
योमिष्यतिः उक्तं च सूर्यसिद्धान्ते अर्कोद्धिनिः
सृतः प्राचीयद्यात्यहरतः शशीतस्माद्दमान
सेशास्त्रसेयो द्वादशाभिरिति एवं चकथंदृष्ट
चेद्रासिनीवाली नष्टे कथं चन दृश्यते कुहूरि
ति कथंचनयोर्भेदइति विनाप्रयोजनं
चैकस्यवस्तुनोऽनेकसंज्ञाकरणं नयुक्तमि
ति चेत् उच्यते नहि कालोपावृषेन ग्रहा
णांसमस्तेद्द्योकिः तस्य द्विज्ञांशावेशान् उक्तं
सूर्यसिद्धान्ते ॥ अष्टादशशतानामप्यंशास्त्रादृश्यो
णाः बोदयाभिनिः विभज्यपक्षेत्रेतांशासेदे

ले

मु·
न·प्र·
१३७
137

दृपादर्शपत्ताक्षितेति तथाच सूर्येल्लकालि
कैोपक्रान्त्याभ्यामुदयकालिकौ दिवाकरग्र
हौ कुर्यादुपक्रमोत्र गहस्यतिन्यादिनाप्रकारेणोदि
दिपटः कर्मसंस्कारसंस्कृतास्येन्द्रोः रागषः प
यतेवमेमनदेशभेदेनचान्यथात्वात् कदाचिद
मावस्यायामपिसार्धदशभिरंशैरंतरितश्चन्द्रो
दर्शनगोचरभोवति कदाचित्तषोडशांतरि
तोद्वितीयायामपिचंद्रो दृग्गोचरोनभवति एवमेव
कदाचिश्चतुर्दशीशेषेचन्द्र दृश्यते कदाचिद
ल्पायमिशष्टायोप्रतिपद्यपिदृश्यते अतएवग
र्गेणप्रतिपद्गुदितस्यचंद्रस्यफलविशेषोभिहि
तः तथाचगर्गसंहितायांयदाचेन्द्रः प्रतिपा
दनोसंप्रदृश्यते उन्नराज्ञलयदाचेन्द्रः प्रति
पादनोसंप्रदृश्यते उन्नराज्ञलक्षेत्रः स्यात्तदि
रिभश्चतिपयोहरः होमेसाभिहितमारोग्यंम
र्वेभ्यस्तेषुनिर्दिशेदिति अतएवभारविनापि
प्रणासेल्यनापायमस्थितोप्रतिपच्चंद्रमिवप्र
जानपामिवति किराता···नीयप्रश्नकेप्रे
तस्यटीकाकारः प्रतिपच्चकेनप्रतिपन्नश्चवि
ना द्वितीयायामस्यते प्रतिपदिचेन्द्रदर्शनाभा
वादित्याव्याचाख्याव्यक्तिचिन्त्यो कयोर्येयः तत्र
प्रतिपदिचंद्रोदयतत्पातस्तदर्शनमथभफ

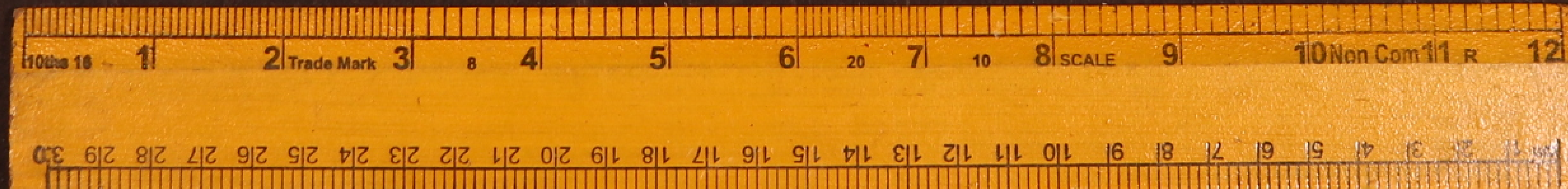
का

लमितिचेत गणितविसंवादित्वपादिदर्श
नेगणितनाशकामेवकेतादिदर्शनेचोत्पा
तइति तत्रत्तगर्गाद्युक्तेमयाचेन्द्रोदयस्तक
दापिगणितेनव्यभिचारितीतिप्रत्यक्षदर्शना
त प्रतिपदुदितचंद्रस्यगर्गेणप्रशस्तफला
भिधानाच्च नतत्पातानोसमीचीनेफला
भिधानाच्च नतत्पातानोसमीचीनेफल्ले
ऊचाप्युक्ते स्वर्नेजातत्पातानिहापवच
नात् येनप्रतिपदिचंद्रोदयउत्पातश्चव्य
तेतेनचतुर्दशीशेषमातचंद्रोदयाभावोप्यु
त्पातोवाक्यइति तथाद्युक्तेतक्तादेवाहेतोः
तस्मात्तेत्रोशवेशैभेवग्रहाणामस्तोदयौ
भवतः कालांशैकिमस्तेत्रांशानिदानेभ्य
तनायमस्मान्मनउदायास्तस्तानसिद्धोवात
देनतिस्त्रवरोगोपुश्यानेदेचेन्द्रवारविलासे
सम्यक प्रतिपादितं तस्मात्कर्मसंस्का
रवशेनचतुर्दशीशेषप्रातश्चन्द्रोदयोः दृश्य
तेनदृश्यतेच एवंप्रातरमावस्यायामपिचं
द्रोदयोनदृश्यतेदृश्यतेतस्मात्तत्कुहूकास्सा
दृष्टेन्दुः सिनीवालीसानष्टेन्दुकलाकुहूरिति
तद्देदवद्विधामावासा सिनीवाली चेन्दुवली

म॰
न॰प्र॰
१३८
138

नष्टेन्दुकला कुहूर्मतेति कश्यपोपि ॥ द्वितीये
वामावास्येत्याहस्म तस्माद्दिदेयुक्तमेवय
दामावस्यायां चेदृश्यते तदामावस्या सिनी
वाली यदा चेन्दोमावस्यायां न दृश्यते कुहू
रिति परैस्तदिदमयुक्तं यदुभयत्रादित्येनामा
वस्यांतरमप्यन्तीत्यसंभवात् अत्र समाधि
वैदिकास्तावदाहुः यस्याः कस्याश्चिदमा
वस्याया अष्टौ विभागाः कृत्वा प्रथमविभा
गे चेदिन्दुदर्शनमस्ति न वेति यदा चेन्दुदर्शनं त
दा सिनीवाली यदा चेन्दुदर्शनं तदामावस्या
स कलचंद्रतयैव कुहूरिति न देतदुक्तं स्कं
दोक्तपरिशिष्टे इन्दुक्षयकालः प्रोक्तका
लइति प्रक्षल्यत इन्दुक्षयकाले परिमाणम
तो अष्टमेंशो वर्तते यः स्त्रीणां भवति चेन्द्र
माः अमावस्यायामष्टमे भागे प्रतः किल भवेद्र
ता इति प्राग्ग्रहायणमावस्यातपाष्टेषु
या भवेत् विशेषमध्यात्सूवते चेन्द्रवारविधो
ज्ञतः अष्टेंद्र राते प्रथमेति कृतत्वर्पवे द्विज्या
तिस्त्वा कुविंदा वदंतीति अमावास्येति ल्लोपी
पेड्डूमी पतेत्र्यमवस्य प्रकृतेत्यर्थः पतत्को
शिलाभ्युपतद्धाणकरै गांधारव्याते प्रहराणा

वाल्मकस्वरद्वमाकालइति तन्नामायाः स
ममास्मयासौ कृतलक्षयकालाः चतुर्द
शीशेषयामदर्शादियामौ चेदृक्ष्क्षयकाला
कालइति किल शाक्याभ्यामयमथो चोत्य
ते चतुर्दश्यंतोत्पत्तेर्रत्ने अमोत्यभागे कुहू
न्दुक्षयकाल इति अमावस्याविशेषज्ञ्ये।
स्पादावामाद्ययामे चेदृष्टेषन्तः स्यात्पि
चरणोरभिहितः देशकालगणना उशा
लायया गणयति तदेवांगकार्यमिति ह्युच्य
ते ततः चोक्षपाठादिकालभिन्नकालीपवो
विषोपलस्मः अत्पादौ चेलोपलंभौ देशकाल
भेदेन संभवतीति तदायमत्र विषयविवेकः
यस्याममावस्यायां प्रथमदेशे प्राच्या वलीत
तौ वा चेन्द्रदर्शनं स्यात् सिनीवाली सर्वेषा
ह्हि शिष्टा तत्रत्य सिनीवाली जनन फ
लमाहेत्यत्र सिनीवाली प्रशंसायाश्च शो
निस्तविधेया अथ तस्याममावस्यायां यदा
नष्टेन्दुकलाचेत्स्यात्तदा कुहूरिति सैवमाः
स्केन्द्रकल्यायाः किंच सिनीवालिपद्मा सो
वेतिमेद्दिविधिविगमनाविनशाकलकल्पक
लात्तथावित्तत्तोमवत्वनावर्याकिंचिदप्रा
स्ततपदीयमानत्वाद्दोषः सगोगमस्यापाय

म. नु. प्र. टी.
१३५
139

विधाकार्यमेवप्रयतितन्यायात् स्मृत्वस्यैवग्र
हणोपपत्तेः सचकृत्स्नक्षयकालीःमावस्या
तिसप्तत्त्वपक्षवतस्याचातिसूक्ष्मता यत्रा
नतामेव्रतोतिकालवदित्यमावस्यायाः सप्त
माष्टमप्रहरयोः कृत्स्नक्षयकालस्यभाषिका
देशपरिभाषितत्वात्सप्तमाष्टमप्रहरात्मकः का
लः कुहूशब्दवाच्यस्तत्रोत्पन्नस्य कुहूजनन
फलेनख्यातिर्देश्या पूर्वतस्यामेवका
स्यायेप्रथमप्रहरादनंतरे सप्तमप्रहरादर्वाक
प्रहरपंचकात्मकः कालोदर्शशब्दवाच्य इ
ति तत्रोत्पन्नस्यदर्शजननफलेनख्यातिरुद्धा
देश्या एवमेकस्यामेवामावस्यायांकालभेदे
नद्वैधंसंभवति यदात्वमावस्यायांचंद्रदर्शना
भावस्तदाव्ययमेवदर्शोनकुहूनतद्रूपंसंभवति
अत्रैकेसिनीवाल्यांविशेषमाहु चंद्रदर्शो
पेषास्यांस्यामादृचंद्रदर्शनेजातेसतिपरेऽहि
न्यामावस्यासिनीवालीति तथाचजगन्मो
हनेबोदायनेनश्लोकःपठितः सध्याह्नसमये
यावच्चंद्रदर्शानुवर्तते सिनीवालीतिसत्वे
षापितृकर्मण्यपिप्रशस्यतेइति धर्मशास्त्रव्याख्या
ष्टप्रानिमस्योमिवचनानिसंति तेषामिदंग्रा
हकालनिर्णयोपसोगपरिभाषिकेसिनी-

वाल्यीन्यादिवाकोष्टदृष्टचंद्रोदयस्योसासिनी
वालीतिबहुव्रीहिः सचानेकमन्यपदार्थेइ
तिविहितस्तत्रान्यपदार्थस्तयोपस्थितामावस्ये
वगद्दतेप्रकरणात् नचैवंसतिचतुर्दश्या
चंद्रोदयेसिनीवालीत्वंस्यात् दृष्टचंद्रासिनी
तीवालीत्येतावतैवलक्षणेनसर्वासामपि
दृष्टेंदुत्वात्सिनीवालीत्वंतत्कृतिकोपि नैव
कस्मात् नष्टचंद्रदृष्टचंद्रोदयस्यासित्यन्यपदा
र्थेसप्तमीमासीपपरेतिव्याख्यायते इतिचे
त् तस्यासामेपिसप्तम्या गौणत्वापारपरत्वायत्ता
त् सप्तम्यासंभवतिगौणग्रहणोपपत्तेः एवंत
सप्तम्यपवादःसंभवतिमावस्यान्वयपतिर
च्यतेगौणसप्तम्यासप्तम्येकार्यमेवप्रत्ययइति
न्यायात् नष्टदृष्टचंद्रोदयस्याइतिषष्ठ्यंभेऽन्य
पदार्थेबहुव्रीहिसंक्षेपमात्रेसप्तम्यर्थेइस्या
र्थेइतिमामीयस्वैवसम्बोधितषष्ठीतेऽन्यपदा
र्थेबहुव्रीहिरयंभविष्यतीतिचेत् उच्यतेसा
मीप्यादिसंक्षेपमतप्यीयःप्रतियोगबहुव्रीहि
वानकैरपिव्याकरणेविद्यते नेदेतनदृश्या
स्यामिविस्यमतेविस्त्रमहाभाष्यकारेणाप
न्यायादि नष्टचंद्रशिपिकुहूःसिनीवाल्यपिन
ष्टदृष्टचंद्रेरस्तेचासितपंचदश्याविस्यादिवा

मु॰
न॰प्र॰
टी॰
१८

140

कोपष्वनन्नी द्विनिर्देशो मन्वादि दैशो वाना
स्ति तत्रकृत्स्नवत्वदर्शपाममपि चेद्धोदयस्परष्ट
ता दर्शावस्यायाः सिनीवालीति संज्ञास्यादि
ति चेत्तत्सम्भवति सा मानाधिकरण्येनैवादि
करस्यानन्यथत्ववचेद्धोदयसमा नाभिकरण
मावस्याग्रहस्येवयुक्तत्वात् किंच सिनीपदे
नश्चेन्नो चेद्धकल्प्याच्यते स्मृतशास्त्रः यतीतव
र्णावाचीनत्स्मान्निर्योषणात् तदुक्तं ददानो
परावत इति ॱॱॱॱ प्रत्कायो सिनीनां बलने
श्चामोतिच्युत्वाविश्वत्वदर्शपरि तवेद्धश्च यामसा
वस्याभ्यां न युज्यते हितदिति समासानामभिधा
नेन्नियामकमिति भाष्यकारस्मरणादिति त
स्मादृष्टेन्दुः सिनीवालीत्यमावस्यैवाभिधीय
त इति यत्नाप्युक्तं तदेवन्यायः एवमेकस्या
मेवमावस्यायो सिनीवाली कुहूदर्शानुपमेद
त्र्येयमुक्तं अथ सिद्धान्तविदोऽन्यथा समाचक्षुः
तत्रस्यादृष्टेन्दुः सिनीवाली सा नष्टेन्दुकला कु
हूरित्यादिनिर्देशो न शब्दवाचो मे ना यावकेशो
विशेषेन वाच्यभेदप्राप्ते विवक्षितं तत्र श्रोदयाः
स्तादिकारवीप्या दर्शनयोरपलेसति पूर्वं वि
तिजकांतिश्चत्सवेपवतं गृह्यादेदर्शनशास्त्रवा
च्यमेवाचावरणोद्विशास्त्री येदर्शनदृष्टवेत

नेञ्चान्मादृष्टयदन्यादिवत् अत्रार्थेश्चानालो
चनेपामिनिरणत्वक्कलः अतोभास्करेणा
प्युक्तं निजनिजोदयलग्नसमकमसमुद
याभिमदेक्षनभःसदामिति तथैवरेत्यादर्श
नायोगपले पूर्वतिल्यजकांतिबन्नसेवेयवते
सदर्शनशास्त्रवाच्यो यत्रभवतिचास्तविल
ग्नसमक्रमेप्रतिदिनेश्चलमयः एवत्शुभा
दिति भास्करेणोक्तं तद्वनभः सदाकानि
ख्यानपृश्चमस्तितिजमबिचिधिवशेनास्वलद
णामुक्तं नतपूर्वतितिनिमेदर्शनाभावलत्तण
मितितयोक्तं दर्शनाभावलतणो अतोदर्श
नलत्तवत्यमावस्या सिनीवालीनाम अद
र्शनलत्तणावत्यमावस्या कुहूनामलत्तणा
द्व्यानाक्रान्यामावस्यादर्शशास्त्रवाच्याइति
यदा बलमावस्या हृयोदयात्मकचेरिका।
अर्थकचेरिकावतश्यवाप्रतिपत्त्वेबद्धानदा
सिनीवालेन अथलादृशामेवतूत्नायावा
पिकायांवाभावस्यायांतद्दृष्कर्मसेस्कारवि
शेषेणाचेदस्याद्रूशपत्नमात्रतेसामावस्यानु
हूराणां कुर्त्सामवेद्धदर्शनलत्तणाधवारे
वतत्र कुहूजननफलेपानिस्यादेशायदा
तस्सर्वोदयानंतंक्रियतेषुयदीशस्त्रनिका

तत्रस्वामस्याप्रकृतिः पूर्वं चतुर्दश्येव चासि
तानस्यामुपसिद्धकूर्मं व शान्तस्वेशे दृष्टो मा
वादर्शनं तथाप्यमावस्यायां चेन्द्रदर्शनादर्श
नलक्षणाज्ञातत्वात्ममावस्या संप्रयोगादर
र्शनोऽमतत्र दर्शनेन फलेशान्तिश्च विधेय
ते एवममावस्याभेदेन सिनीवालीकुहू
दर्शरूपे लक्षणात्रये सावकाशमित्यस्मान्ते
प्यस्मगमप्रकारणभेदत्रिये क्रमः तत्र सि
नीवाली सर्वदा दिसिद्धा मेव कुहूश्चकोत
रेणापवाविभाष्यिकी यदाहवसिष्ठः ॥ न
ष्टेन्दुयस्य दर्शनं विपन्नाशो भवेद्यदि कुहू
योगइति ख्यातो व्याधिमृत्युभयादिकृदिति
अयमर्थः यस्मिन्नष्टेन्दौ विपन्नाशः उत्ता
नस्मिन्काले यदि दर्शस्य समाप्तिर्दर्शावसा
नाशीभवेत् तत्र नष्टेन्दौ यस्य पुरुषस्य जन्म
कालेकालान्तरे वाप्यास्यपुंसो व्याधिमृत्यु
भयादिकृत् तत्र कुहूयोगोऽध्येयः तत्र कुहूजन
न फलेशान्तिश्च स्यात् कालान्तरेऽपि कुहूयो
गासंभवे शान्तिर्विधेया अत्र कुहूयोगो विशे
षमाह स एव जन्मांशोऽपि यदि कुहूः स्यात् उसा
मृत्युमाप्नुयात् जन्मलग्नेऽथ जन्मांशो मृत्यौ
मासत्रयाज्जवेदि एवं कुहूयोगकाले

यदि जन्मनवांशो वै त्रास्त दाव्रगामासमध्ये मृत्युः
यदि जन्मलग्ने तस्मिन्काले जन्मांशग स्थेऽस्य
मृत्युभयसंभवे मासत्रयेणामृतिः इति भावः
अतः एवोक्तजगत्यमोहने वसिष्ठेन यस्य जन्म
... गेऽश्वेदो विपन्नाशो कुहूवित अभिचारेण
किं तस्य यमेव मरिष्यतीति एतेविपन्नदर्शिका
नः पूर्वकालोदर्शशाह्वा चाह इति एवमस्म
भिः प्रकारत्रयीणां सिनीवालीकुहूदर्शनोद्वेद
नयपादि तन्नत्रय प्राप्रप्रदाय च वास्यान्तलम
तिप्रसंगेन ज्योतिःशास्त्रमहोदधिवृत्तादृष्टि
विष्टधीः नीलकण्ठात्मजो विहल्लमांके न वार्य
ताः अथ पाकप्रतिज्ञातां सिनीवालीकुहूशा
न्तिस्तावदुच्यते सिनीवाल्यां प्रसूतास्याय
यस्याता वाश्रुत्यस्तथा गवां चैव महिषीर्वेडव
कुत्सापि प्रार्थयेद्देवेन येवसंतिद्विजान्नान्येभ्य
सायोपजीविनः वर्जयेत्तान्प्रशेषान् त्यत्प्रयत्न
मृगादिकान् द्विजः पक्षिणः कुह्वांप्रसूति
द्रव्यार्थं सर्वदोषकरी स्मृता यस्य प्रसूतिर्ने
धास्त स्यामुद्देनाप्राप्ते सर्वे वाद्यमनस्तदोषा
न्तप्रवलेभवेत् नारीविनाश्चलीम गोपराविद्या
गो विधेयात्ते गोमहिष्यादीनां सिनीवालीकु
हूप्रसवे वेन संस्थागे नन्ता नात्ता यस्मिन्निभाव्यः

म॰
न॰ प्र॰
टी॰
१४२
142

परित्यागात्तत्रशांतिंकुर्यादीमाविदलाः न
त्फलेनतत्त्वाणार्थेनपुनरीवविलीयते नत्य
जेत्त्येदितोमोहान्दर्यदत्तानेतामोहादर्यदत्ता
ननोपिवा नद्योगेनाशयेदाशुत्वयंवाला
शान्तस्थति कल्लेकशांतिकर्तव्याशीघ्रंदो
षापनुत्तये रुद्रशान्तिपितरःस्त्वाःर्येचव
नाक्रमात् कर्षमात्रस्त्वर्णेनवाहार्धेन
वापुनः अथवाशक्तितःकुर्यादित्रयात्त्रवि
वर्जितः प्रतिमांकारयेत्सोमोस्त्रवर्भेजसम
न्वितास् त्रिशूलखट्वांगवरदाभयहस्तायथाक्र
मात् श्वेतवर्णोश्वेतपुष्पोश्वेतांबरधरस्त्रि
नाम् त्र्यंबकेनमंत्रेणपूजांकुर्याच्चाप्यावि
धिः इंद्रस्तत्पत्नीवज्रांकुशचापसमायकः
रक्तवर्णोगजारूढोयूतद्दतिमंत्रितः पि
तरःकृष्णवर्णाश्चतदेत्वाविमानगाः पुष्
चासरूममेतलभयानोवपानोचपादिशाः ये
सत्याइतिमंत्रेणपूजादानंततः आग्नेयी
दिशामारभ्यकुंभांकोणेषुनिक्षिपेत् तत्स्व
ध्येस्थापयत्कुंभंशांतिकेइसमन्वितम् तथै
वपंचगव्याद्रीस्तत्रमध्येरेसुनिक्षिपेत् क
लशेकुशांतिःकर्तव्याकुर्याच्छीघ्रंप्रयत्नतः
गोदानंवस्त्रदानंचसुवर्णंचोपर्णेवंश्चभं दा

शदानादिदोचोक्तानितीरमाज्यंगुडंतथा
प्राज्यावेत्तणमेतानितत्रमंत्रेस्कारयेत्
समिदाज्यचरोहोमेतिलमाज्येस्सर्षपैः
अपामार्ग्यस्तपालाशसमिद्भिःखदिरेभैः
अश्वत्थबरशातम्ब्रेवीप्रत्येकंजहुयाद्विजः
त्र्यंबकेनमंत्रेणतिलांव्याहृतिभिःपुनः
वततभिःकलशेर्युक्तेहृदकैभस्मस्मन्वित
म् शांतिवक्तृशलेकार्यमभिषेकंचका
रयेत् पितृमातृशिशूनांचअभिषिंचेनवा
हतो शेषकरस्याभिषेकंचकुर्याद्ब्राह्मण
भोजनम् अतोदाचैवसर्वेषांब्रह्मणानां
वतर्पणम् यथाशक्त्यानसारेणाद्विजवा
चनपूर्वकं इत्याद्युदर्गार्गकामिनीबालीक
हशांतिविधिः ॥ अथयदशांतिरुच्यते
प्रथमोदर्शेजातानांमाषिजोदविहिता न
देवपरिहारार्थंशांतिवक्ष्यामिनारदः प
एएदेवाचपित्रादोकृतस्वेकस्यपूर्वकं
कांडवाममेरलंकुर्याद्देशेस्थापयेद्दृढं तत्कुं
भेनिक्षिपेद्वोदधिक्षीरघृतादिकं न्यग्रोध
हवराष्वत्थासहूतनिंबकाम्लथा यतेषां
शहस्रलोनातामादोसुलभोस्तथा पंच
रत्नानिनिक्षिप्यवस्त्रयुग्मेनवेष्टयेत् स

म·
न·प्र·
टी·
१४३

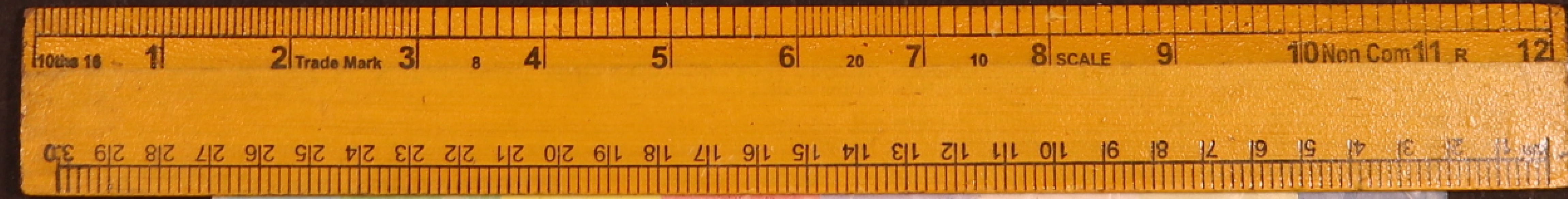
143

र्वे समुद्राः सरितः तीर्थानि जलदा नदाः
श्रयेत्वयजमानस्यदुरितक्षयकारकाः आ
पोहिष्ठान्त्वेनाथकयानिषिञ्चेरन्यथ य
त्किंचिदस्यराचैवसमुद्रज्येष्ठ इत्यृचा अभि
मंत्रोदकपञ्चगव्यैःसर्वःप्रदेयाको हारिद्र
वर्णकंवैवकलशेषोतेत्वनीलके पंतेषाके
लैस्त्रैवसर्वतोभद्रमण्डलेन दर्शस्य देवता
याश्चसोमसूर्ययत्स्वरूपकाः प्रतिमोत्सर्णोत्या
नितोराजतीतास्वर्जातथा सर्वतोभद्रमध्ये
चस्थापयेद्देशादेवतो ग्रहवर्णवस्त्रयुग्मेन
दर्भगंधपुष्पके आप्यायस्वेतिमंत्रेणसवि
भ्रन्तमेवच उपचारैःसमाराध्यततोहोमं
समाचरेत् कृत्वावह्निप्रतिष्ठापि अष्टसंख
लमेदशा आयुषाजोगसिद्ध्यर्थं सर्वविघ्न
प्रशांतये पुत्रस्यादर्शजननदोषनिवृत्य
र्थमेव मातापित्रोःकुमारस्य सर्वारिष्टप्र
शांतये तेषांमायुष्यमित्यैव वषांतिहोमंक
रोम्यहम समिधश्च चरुं दृष्येकमेणाज्य
याहुती कृत्वातविक्षेत्रेणसोमोधेनंवमे
त्रतः एतेमेरैश्वपञ्चकेकृत्वेदोत्तरंशतं
दर्शस्यदेवता दर्शस्यदेवताहोममथाविशि
ष्टमालया होमम्मेवतल्कृत्वाथविप्राचारा

भिषेचने श्रीसूक्तमाप्ञ्चमसूक्तंसमुद्रज्येष्ठ
षड्ऋचः एतैर्मंत्रैरभिषेकंमातापित्रोःशिशो
स्तथा ततःस्विष्टकृदादिस्याद्धोमशेषंसमाप
येत् हिरण्यंरजतंचैव कृष्णधेनुं च दक्षिणा
ब्राह्मणांभोजयेत्तत्रकारयेत्स्वस्तिवाचनं ॥
इतिश्रीनारदोक्तदर्शशांतिविधिः ॥ अथकृ
ष्णचतुर्दशीशान्तिविधिरुच्यते ॥ नत्वहृत्वा
मेदरस्यस्वामीनंगर्गमुनिवरंशुभे नमस्कृ
त्याथपप्रच्छशौनकोमुनिपुङ्गवः शांतिक
र्माणिसर्वाणित्वत्तोज्ञातान्यहं गुरो अधुनाश्रो
तुमिच्छामि कृष्णपक्षचतुर्दशी स्त्रीवायदि
वानरोप्रसूतेकिंफलं वद गर्ग उवाच कृष्ण
पक्षेचतुर्दश्यांप्रसूतेःषड्विधंफलं चतुर्दशी
तुषड्भागीकृत्वादौशुभं स्मृतं द्वितीयेपि
तरं हंति तृतीयेमातरं तथा चतुर्थेमातुलं हं
ति पंचमेवंशनाशनं षष्ठेतुधनराशिस्यां
दात्मनोवंशनाशनं तस्मात्सर्वप्रयत्नेनशां
तिं कुर्याद्विधानतः आचार्यं वरयेद्धीमान्वे
दादिसमन्वितम स्वकर्मनिरतंशान्तं श्रोत्रियं
वेदपारगम् सर्वलक्षणसंयुक्तं सर्वलक्ष
णसंयुतं ब्राह्मणान्तत्र शैवस्वस्तिवाचन
पूर्वकं कृत्वाविधिवत्तत्स्याकर्मसमाचरेद्बुधी
तः नंदर्शीहत्वाकर्मपितृशाद्ध्रविवर्जितः

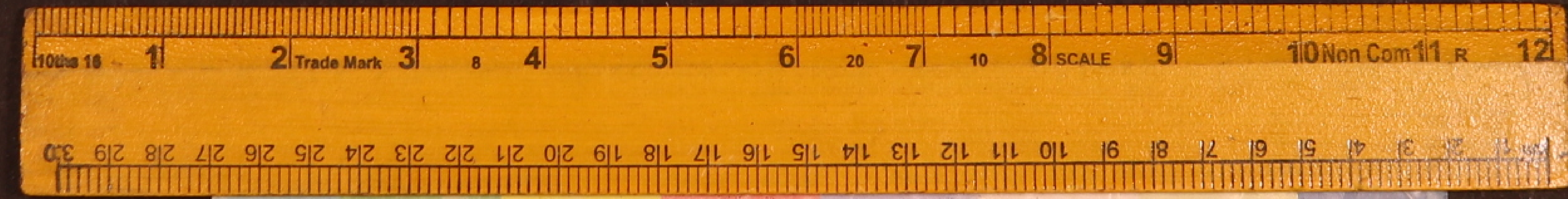
प्रतिमोकारयेत्कुंभोः सर्वलक्षणसंयुतम्
वृषभेव समासेनेंद्रदाभयपाणिके शुद्धस्फ
टिकसंकाशेषेत्तमालांबरन्वितम् रयेवके
नमंत्रेणापूज्जोकयोद्दिपानतः स्थापयेत्सुतेत्रः
कुंभोस्सुतर्दिक्षुयथाक्रमे पुण्यतीर्थजलापूरि
तान्यानस्थापयित्विन्यसेत् तन्मध्येस्थापयेत्कुं
भेशांतस्त्रिदसमन्विते पंचरत्नेचरत्नानिपंच
नक्वेचपल्लवं पंचधान्येसुवर्णंचततन्तोयं
विनिक्षिपेत् शालोषधानिक्षिप्यसूत्रेनवे
ष्टयेत् सुरभीनिचपुष्पानिसुत्रानिपरि
वेष्टयेत् सर्वेसमुद्रः सरितः तीर्थानिजलदा
नदा इमंमेवरुणोत्यनयतत्वायामीत्यचा
नया नेत्रोग्रग्रइत्यनयामंत्रेनइत्यमेवतः प्रा
ग्रेयकुंभमारभ्यपूज्जोकयोयथात् शानोभ
शस्तुरक्षेनमभयग्रग्रेषुस्तकेकम् जलापु
रुषस्तेचकइयेतत्क्रमान्नयेत् ईश्वरस्याभि
षेकंचग्रहपूजामुकारयेत् पुजाकर्मसनि
वेन्द्रशेमंकयोद्दिपानतः गेहस्यपानदिशा
गोकुंडेकयोद्दिपानतः विस्तारयामस्यातंच
प्रारनिद्दयेसपुते कुंडकोठंपरितस्समेता
रंगुलिक्रमात् मेखलाकुायविस्तारोचेत
स्त्रिच्छेगुलिक्रमात् पश्चिमेमध्यमामेतयो
निकयोद्दिपानतः समिदाज्यचरुंचैवतिल

माषोस्सुमर्षपैः ग्रस्वत्थसत्तपालाशसमि
द्भिः खादिरैःशुभैः ग्रष्टोत्तरसहस्रंवाग्रष्टोत्
रशतेनवा ग्रष्टाविंशतिमेत्रेस्सुद्धेमेकयो
स्स्थकस्थक रैयेवकेनमंत्रेणानिलोव्याहृ
तिभिःक्रमात् ग्रहाप्वंचहोतव्याग्रस्मुत्रेन्क
विधानतः पर्वेक्रमेणहोनव्यंहोमशेषंस
मापयेत् सर्वालंकारयुक्तानांचयजमानमभि
षेचनम् वस्त्रभिकलशेरद्भिःहस्तकुंभमस
न्विता पोलोकपालाशहायकयोदाजावेला
कने हस्तांङुतिचमेकयायजमानसमाहि
तः तत्सर्वेपरयाभक्त्याईश्वरायनिवेदयेत्
सर्वालंकारसंयुक्तोमस्वत्यागोपयस्विनी प्रति
मांवस्त्रयुग्मंचग्राचार्यायनिवेदयेत् ग्रन्येषां
चैवसर्वेषांकयोद्वाह्मणभोजनम् तस्मात्
वेनविधिनाचित्तशाठ्यविवर्जितः एवंयः
कुरुतेशांतिं सर्वपापैःप्रमुच्यते सर्वान्कामान
वाप्नोतिस्थोरजीवीसुखीभवेत् इत्युक्तंमार्गी
किसूर्यचन्द्रेशांतिविधिः ॥ ग्रथेकनक्ष
त्रजननशांतिविधिःकथ्यते एकस्मिन्नेवनक्ष
त्रेभ्रात्रोर्वापितृपुत्रयोः प्रसूतिश्चनयोस्त्र
भवेदेकस्याविनिश्चयः नक्षेषनामापुनर्जन्म
यनदाभ्यासंशांतिं ब्रुयोदपिषुवचे

सेष्टज्यग्रहप्रतिमानरग्रेदानेवकुर्यात्हिम
वाक्रूपे नक्षत्रेतिप्रवक्ष्यामिसर्वाचार्यम
तेनतु शुभतो शुभवारेचचेन्द्रताराबलान्वि
ता त्रिकाष्ठघ्नीविवर्ज्जनेत्रपार्श्वीदिवसेत्र्यपा
श्वाचार्यैवरयेन्मूर्वैचतरोषहिंसानुमान प
एपादेवाचपितातक्षशान्तिकर्मसमाचरेत श्र
ग्रेरेशानादिग्भागेनहस्तप्रतिमांततः नेत्र
त्रजेत्कमंत्रेणसर्वंयेकलशापतिं रक्तवा
सेनसंछाद्य वस्त्रयुग्मेनवेष्टयेत सुशान्ति
मौनेनमार्गेन जपाग्निस्थापयेत्ततः अनेनैवतुमं
त्रेणहुनेद्दशांशतः प्रत्येकंसमिदाज्यानां
यप्यचिन्नानसोरिव अभिषेकंततः जपेदा
चार्यः पितृपुत्रयोः वस्त्रालंकारगोदानेन
वार्यपूजयेत्ततः दक्षिणात्विग्भ्यःदद्या
यथाशक्त्युपस्करार्थं देवताप्रतिमादानेधान्य
वस्त्रादिभिस्सह यानशय्यासनादीन्दद्या
तेषांघ्नशान्तये भोजयेद्ब्राह्मणान्सर्वान्वित्तशा
ठ्यविवर्जितः इतिसुहृद्भ्रात्रोरेकनक्षत्रज
नशान्तिविधिः ॥ अथैकस्मिन्नेवनक्षत्रेभ्रातो
पितृपुत्रयोर्विनियमोवाक्यैभ्रात्रोर्विना किंचभ्रा
तरभ्रातरौसहस्रादिशःभ्यामिन्द्रेकंश्वेषः नत्र
प्रथमप्रसवसोदरयोः भ्रात्रभगिन्योरेवप्रवन

नक्षत्रजनननिषेधः स्यात नतुभ्रात्रोःद्वि
तीयपक्षेतुसोदरयोः भ्रात्रोरेवनिषेधःस्या
त नतुभ्रातृभगिन्योः इत्यतेवद्वयोरपिभ्रा
त्रोर्निषेधः नचभ्रातरौभ्रातरौवैनिर्देशस्य
कशेषत्वात्सिद्धिमितिवाच्यंतयासत्यतेषांच
तुष्टभ्रात्राणामितिपत्न्युस्यात एवंपितृपुत्र
योर्निर्वचनपिपिताचपुत्रश्चेतिद्वन्द्वपितापुत्र
योः ऐकनक्षत्रजनननिषेधःस्यात नतु
पुत्र्योः नचमाताचपिताचपितरौपितामा
त्रेत्येकशेषः पितरौचपुत्रश्चेतिद्वन्द्वमाता
पित्रोःपुत्रस्यकन्यायाश्चैकनक्षत्रजनन
निषेधःस्यात यतःप्रथमपक्षेपितृपुत्रा
णामितिबहुवचनोत्रेपाप्यपरस्योपयस्या
त द्वितीयपक्षेतुमतेदोषोस्त्वपरोनपप्या
संख्यामपिलगति यथामातृपुत्रयोरेवपि
तादुहित्रोरेवचैकनक्षत्रजनननिषेधःस्या
त नतुमातापितृदुहितॄःपितापुत्रयोश्चेति
द्वन्द्वैत स्थानयोरपिनिषेधइतितोश्चैतच्च
वनेनिर्णीयपरस्त्रीमवगान्ते सर्वमार्गे
वाकास्तेनानावेद्योर्य्यः येत्ववचनान्तर
त्वेशान्यापिष्टविषयोपिमंगहेतोभवति
यदाहवसिष्ठः ॥ पित्रोर्जन्मर्क्षकर्मसेना

मु·
नं·म·
टी·
१४६
146

तस्यपितृमातृस्रा जन्मतोशोवनलग्नेजा
तःस्योमतिःप्रदद्यादि देवकीर्तिः यद्येक
स्मिन्पिलेजायेदुहितरौयवापुत्राः पितरौत
कराशेतेयद्यपरेप्रीतिरतत्त्वस्यादिति अप
रेञ्जनानत्तत्रे पूर्वाद्दिष्टानवम्योवेतिस्मिन्
भोवपत्तेहुपे गर्गसंहितायामपि यस्यैव
त्मनत्तत्रेजायभ्रातासुतोपिवा सजातीया
सजात्यावासोमप्रारण्यत्त्वदापयेदिति यस्य
निपरस्यमविवह्यते तेनमात्तेरपिनिषेधो
वसिष्ठवाक्यान्मरमत अथमस्लेष्माकेतुग्र
निमित्तस्येउपलत्तणवेनव्याख्यानात्सर्वेषं
ग्रहणसमयजनशांतिविधिरुच्यते ॥ ग्र
हणेसर्वचेद्ग्रहणसमयजननशांतिविधि
रुच्यते व्याधिपीडातदास्त्रीणामादोमत्तर
र्पिनात इत्यंजायतेयस्तनदाहीनास्य
मत्युनसंशयः व्याधिपीडाचदारिद्र्यंशोक
श्चकुलहाभवेत शांतितेषांप्रवक्ष्यामिन
राणांहितकाम्यया यस्मिन्दृत्तेविशेषेण
ग्रहणेसंप्रजायेत तदृत्तादिपतेरूपंसुवर्णे
नप्रकल्पयेत यथाशक्त्यानुसारेणविज्ञः
सान्यूनकारयेत सूर्यग्रहेसूर्यरूपंसुवर्णे
नसुशोभितः चंद्रेचंद्रग्रहेदेमाद्रजतेनतु

शेषतः राहुरूपंप्रकुर्वीतनागेनैवविच
क्षणः नागेनसीसकेन श्वेतोदेशेप्रयत्ने
नगोमयेनप्रलीपयेत तस्योपरिन्यसेद्धी
मान्नववस्त्रंसुशोभनम् अयाणांचैवरूपा
णांस्थापनंतत्रकारयेत रक्तान्तरंकरा
गन्धरक्तपुष्पाम्बराणिच सूर्यग्रहेप्रदा
तव्यंचरूपीतिकमेवयत राहवेचैवदातव्यं
कृष्णपुष्पाम्बराणिच दृष्ट्वाग्रहत्रनाथाय
श्वेतगंधानुलेपने सर्वंसंपूजयेद्धीमांश्च
ह्रस्तेनेरिमेविज्ञः चंद्रग्रहेचपालाशैःस
मिद्भिःस्ववृत्तमात्रैः दूर्वाभिजयवाद्धीमान्
होःसंपीलनायच समिद्भिस्त्वर्कहोमश्चे
भैश्रायखड्गयाहुयः मेषायनरजायिप
तेय अन्यानरूपाचैवतिलमहन्मया
जतः पंचगव्यैःपंचरत्नैःपंचनत्नोवपल्लवैः
मृलेवैषधकल्लेसुमुद्दितेःकलशाष्टकैः
गौषधिकल्लेसर्वौषधिकल्केः अभिषेकं
प्रकुर्वीतयजमानप्रयत्नतः मंत्रैर्वारुणा
दैवत्यैरापोहिष्ठादिभिस्त्रिभिः इमंमेगं
गेत्यादिनातत्त्वायामीतिमंत्रकैः अभिषेकेनिवृ
त्तेतुयजमानःसमाहितः आचार्यपूजये
त्पश्चात्सुस्नातोविजितेंद्रियः तस्मैदद्या

म॰
न॰ प्र॰
टी
१८७

147

त्ययत्नेन भक्त्या प्रतिकृतिद्वयं दद्विजा
भिक्षुसेच क्लैयथाशक्तितस्ततः ब्राह्म
णान्भोजयेत्तावत्प्रणिपत्य क्षमापयेत्
तेभ्योपि दद्यात्गोदक्षां यजमानः समा
हितः अनेन विधिना शांतिं कृत्वा सम्यग्वि
शेषतः अकाले दर्शने शोकं व्याधिपीडां
न वाप्नुयात् सौख्यं सा मन समृद्धिं सौभा
ग्यं लभते नरः इत्येष ग्रहणाज्जातानां सर्वा
रिष्टविनाशनं कथितं भार्गवेनेदं शौना
कायमहात्मने ॥ इति श्रीगर्गविरचिता
यां सूर्यचंद्रग्रहणसमयजननशांतिविधिः
अथ त्रीतरशांतिरुच्यते सा च शांतिः सर्व
देवैरभिहिता सुतत्रयेसुता चेत्स्यात्त्रयेवा
स्तनो यदि मातापित्रोः कुलस्यापि नाशावि
शेषमहद्भवेत् ज्येष्ठनाशाय त्रयाणि दुःखं
वाशुभमहद्भवेत् तत्र शांतिं प्रकुर्वीत वित्त
शाठ्यविवर्जितः ज्ञात्वैवा स्पष्टा द्दहा
देहे शुभे दिने आचार्यं सत्रिनेजा ग्र
हयज्ञे परं मस्म तद्वा ग्रहयज्ञस्य यथा
विज्ञानसारतः पंचमे कलशे रुद्रं प्रजपेद्
इमं रुद्राध्याया रुद्रसूक्तानि शांतिसूक्तानि
सर्वेषा हिरण्यको भवे देमकालेशु विम

माहितः आचार्योक्तविधानेन समिदाज्य
तिलाश्चरुं अष्टोत्तरसहस्रं वा शतं वापि वि
शतिं तथा देवमिश्रु सर्वकामादिभ्यो ग्रहरू
रम्भरे ब्रह्मादिमेत्रैरिदं स्पयतरं इमं वाम
हे ततः स्विष्टकृत्तं हुत्वा बलिं पूर्णां दत्त्वा तत
तः अभिषेकं कुर्यात् स्वस्तिवाचनपूर्वकं
येत् हिरण्यं धेनुरेका च कृष्णाविभ्यो दद्या
णात् ततः प्रतिमा गुरवे देयात् पश्चात्स्वस
त्विताः कांस्यान्नवीक्ष्य तोदत्वा शांतिपठेत
कारयेत् ब्राह्मणान्भोजयेत् क्ष्यमादी नानार्थं च
तर्पयेत् एवं शांतिविधानेन सर्वारिष्टं प्र
लीयते ॥ इति त्रीतरशांति आलावर्षो
पोक्षष्ठा स्तुग्रंथ्या कलादिपाद्रयः नीलकं
ठतन्देजन यो विद्वेनोदितात् क्रमात् ५५ ॥
अथ नक्षत्रप्रसंगाद्देवाश्विन्यादेनां भानाम
रेकामानक्षत्रजातिपरं ॥ विज्ञेयापंचाग्नि
कदेवकृत्याः शारेभलेत्राश्विगो ऽश्मक्ष
ताः वेदाग्निरुद्राश्विमाशिवक्षयाः स्युः
शातेद्विद्विदाभनात्रकाः ५८ अश्विन्यादीनां
भानां तारकाः क्रमेणोत्तथाः यथाश्विन्या
स्तारकास्तिस्रः ३ भरण्यास्तिस्रः ३ कृत्ति
कायाः षट् ६ रोहिण्याः पंच ५ मृगस्य

तिस्रः ३ आर्द्रायाएकाः १ पुनर्वसुश्चे
२ ४ पुष्यस्तिस्रः ३ अश्लेषायापंच ५
मघायापंच ५ पूर्वफल्गुन्याद्वे २ उत्तरफल्गु
ण्याद्वे २ हस्तस्यपंच ५ चित्रायाएक १
स्वात्याएका १ विशाखायाश्चतस्र ४ अ
नुराधायाश्चतस्रः ४ ज्येष्ठायातिस्र ३ मू
लस्यैकादश ११ पूर्वाषाढायाद्वे २ उत्तर
षाढाद्वे २ अभिजितिस्रः ३ श्रवणोति
स्रः ३ धनिष्ठायाश्चतस्रः ४ शततारका
शतं १०० पूर्वभाद्रपदायाद्वे २ उत्तरभाद्र
पदायाद्वे २ रेवत्याद्वात्रिंशत्तारकाः ३२
एतावतीभिस्ताराभिरश्विन्यादीनांस्वरूप
मवाप्त उक्तंचरत्नमालायां वह्नित्रिरस
त्रिगुणेन्दुकृताग्निभूतबाणाश्विनेत्रश
रभूकयुगाब्धिरामाः रुद्राब्धिरामगुण
वेदशतद्वियुग्मदंता बुधैः निगदिताः क
मशोभतारा इति ॥ ननु तेषुमतिवाके
सप्तविंशतिभानि प्रतीयंतेतौ ग्रंथकृद्वाक्ये
विंशत्याविंशतिरिति विरोधः अष्टसप्ताभिः
उत्तरार्धेकस्य अंत्यपाद्यश्रुतस्तस्ताराषा
ढायाद्भिजितपाद्या नन्वेदं पूर्वषाढापादे
यो द्वेह्लिकावारामुक्ते येषां रामाग्निक्र

नवांगाग्निभूवेदाग्निशरेशांकः नेत्रबाहू
शरेंदुद्वेगवेदाग्निशोकराः बाहुनेत्राश्व
विंशतिबाहूनेत्राभ्याः क्रमात् तानीमा
स्वाचविज्ञेयाद्यस्वादीनांपृथकपृथक
इति अवश्यंचैतद्वेविज्ञेयं तारामाला
स्वदस्तानिस्याध्विनात्रासाविंशतिनक्षत्रा
णामाकृतिकथनात्समविंशतिनक्षत्रा
णांचताराभारात्कारिनिष्पूर्वाव्ययरुशावेवत
तारकामालाकिंग्रंथांतेने विवाहांनक्ष
त्रताराकालेत्यवर्षैक्रुक्रमसदसत्फलावा
सिद्धिव्यादितदुक्तेविवाहप्रकरणेनक्षत्रतारे
फलमसंस्तारकामितेसदसत दिवसैः
नरस्यपापापेयस्यावावाच्यइति ते
येषां शैतकेनविवाहेयत्नेकेनक्षत्रक
लानामिहिताति ततप्रजायतोष्टभगाभो
गाततः तिथियाम्भर्तः पुत्रधनातिविल
मतेसक्न्या पंचमेवर्षेइतिवोद्विषाणाल
द्वाहफलमुक्तं तेरोद्दियपास्तेताः पंच
नावद्विवर्षैभवति अशाद्यसाविधोगे
नाष्टमामीतिभरतसेर्मात् तत्कत्वज
तिकालेकालमप्यायातिदासलमितितिवि

मु.
चि. पी.
टी.
१४५
149

ज्ञायाश्रमसफलेतस्मिञ्ज्ञातेरेकात्तपकेन
वेधोभवति एवंजराचक्रपातावपिताऽ
कामानदिवसैर्ज्ञेयस्यात्मवाधारोगस्य
वानाशोवाच्यइत्याहुर्भो नक्षत्रैर्भेदे
नपूर्वमपिज्ञेयमाधाकादिवसोऽथकाश
रत्नतारकमितसंख्यादिवसाज्ञेयाइतिश्रे
त्यविशेषइतिवेद्य चरणभेदाद्वविशेष
इतिवेद्यःऽ अथाश्विन्यादीनामाकृति
रूपज्ञानविशेषावाहतास्यामाह ५२ अश्वि
न्यादिरूपंतुरगस्कयोनीक्षुरानःपूर्ण।
सामगरिग्रहेव शरनक्रचक्रभवनेचमं
चःशय्याकरामुक्तिकंविद्रुमेच ५४ तो
रणोबलिनिभेमृदङ्गेस्वयंसिंहपुच्छगज
दंतमंचकौ अस्थिवत्रिचरणाभसद्वद्वरो
हृत्तमंचयमलाभमर्दला॥ ५ अश्विन्यादीनां
नक्षत्राणांरूपमाकृतिरुच्यते तत्राश्वि
न्यास्तुरगास्यमश्वमुखसदृशंरूपं भर
ण्यायोनिर्भगाकाररूपंस्तरूपं कृत्तिका
यानापिनस्तवाकृतिरोहिण्याःशकटं
शाकटरूपं मृगास्यपरस्मासदृशिरसाम्मुख
सदृशं आर्द्रायाःमणिसदृशं पुनर्वसो

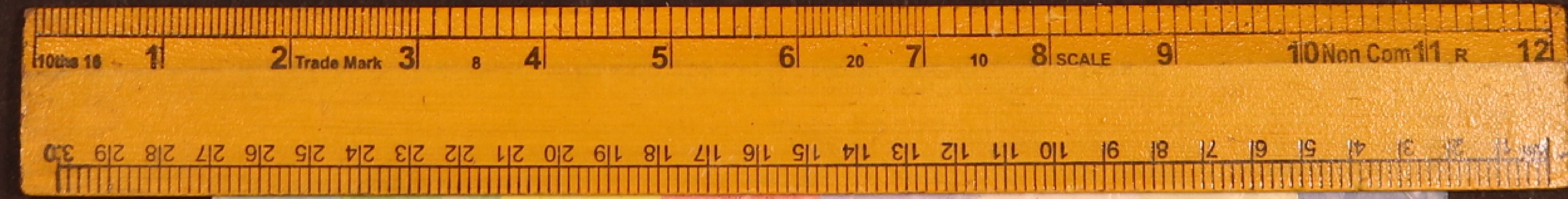
र्गृहतुल्यं पुष्यस्यशरकोवाणस्तत्तुल्यं
अश्लेषायांचक्रकारं मघायाभवनेन
सदृशं पूर्वफल्गुन्यांमंचःखट्वातदा
कारं उत्तरफल्गुन्याःशय्याकारं हा
स्तस्यहस्ताकारं चित्रायांमुक्ताका
रं स्वात्यांविद्रुमेप्रवालस्तदाकारं वि
शाखायांतोरणाकारं अनुराधायां
बलिर्भक्ष्यंजलदाकारं ज्येष्ठायांकुं
डलाकृतिः मूलस्यसिंहपुच्छाकारं पू
र्वाषाढायांगजदंतसदृशं उत्तराषा
ढायांमंचकसदृशं अभिजितःत्रिको
णाकारं श्रवणस्यत्रिविक्रमोत्रिचरणा
वामनस्तत्स्वरूपं धनिष्ठायांमर्दलस
दृशो शततारायावृत्तंवर्तुलं पू
र्वभाद्रपदायांमंचसदृशं उत्तरभाद्रप
दायांयमलाभं रेवत्यामर्दलाकारं
स्वरूपमित्यर्थः॥ उक्तंचरत्नमालायां
तुरगमुखसदृक्षंयोनिरूपंक्षुराभंश
कटसममथैणस्याग्रशीर्षेणतुल्यं म
णिगृहशरचक्राभानिशालोपमंभं
शयनसदृशमन्यच्चात्रपर्यंकरूपं॥

म॰
नु॰ प्र॰
टी॰
१५०
150

हस्ताकारस्ततश्चमौक्तिकमथवान्यत्स्व
बालोपमेपिस्तोत्रगणावस्थितेबलिनिभे
मेरूकेदलाभेपरे ऊर्ध्वकैमत्रिविक्रमेगास
हंसेशय्यासमानेपरे चाप्यर्हेतिविलास
वस्थितिमतः संगाटकुंभकिच त्रिविक्रा
माभेवक्रदेगरूपेव्यजैतेतामयमलहया
मे पटेकरूपेमरजालकारमितेवमस्या
स्थिमवज्रकरूपमिति ५५ ८ अथजला
शयारामदेवप्रतिष्ठामस्तंत्रैसपादोपजा
तिकायाह जलयाशामस्तुप्रतिष्ठासौ
म्यायेतृतीयदशाशोकश्चके हर्षपश्चुति
प्रचरधुवेमात्यरेसितेमहीतिषिस्तेणवा
१। जलाशयोत्सर्गप्रासादोत्सर्गश्चदेव
तानोविम्बादीनोप्रतिष्ठावरमारामका
रेगाते तत्रत्रयाणामपिसमान्यतोदि
नशुद्धिरियंविचार्याः यथासौम्यायने
उत्तरायणेमकरादिषट्राशिस्थितेसूर्येसु
ति तथाजीवभार्गवशोकश्चकेषुद्दृश्यमाने
ममस्त तथामहरगणे ध्रुवगणेक्षिप्र
गणे चरगणेनतेत्रेषुतथासितेपक्ष
पेदेसत्तिथिषुनतोयप्रदेवस्थप्रति

ष्ठाकर्तैर्मिष्टानस्यननस्वामिकेननस्ते
तिथ्योमासितोमहत्तनेवानस्यादिकेवर्जेरि
क्ताः पूर्वेमंकितिथयः प्रायोमंगलः प
तानवर्जेयिताथानितिष्यिषुप्रत्यवारेषुवपवे
विधेषुदिनेषु जलाशयमुखभागादिः प्रा
गामउपवने प्रासादेषुः तेषांप्रतिष्ठाकर्म
णाकर्मेरतोपभागपोषणपूजायोमरव
पानशस्ताः तिथिविहिताःस्ति अथरहिता
यनपर्वभस्तशुक्लाभवेदाक्षाणो सामा
नः शुभकार्येषुतिथपानादिशोधनो गुरु
वेदशुक्रोरस्यानरपरागाप्रशस्तानि दहि
णायनगानितिषुपश्चालेवशुभाने तत्रजलाश
तिष्ठायां दीपिका मार्तोईहस्तश्चदीमर
जिरशयजननमात्रश्चेकस्य शुक्लेमलापा
फ्रेनगामिषुवनागृहकारोपेमश्राकाम
वेदे मैत्रेश्चमेवसुभगामहनरवितिथौम
हिनीवारुणीये कार्यातोयप्रतिष्ठाज्ञातुरु
मितदिनेकालशुद्धेमलग्रेइति स्वर्गंति
हिलमस्याशयनेशयनामाषः विष्णु
प्रागनवतिदिके कालेस्वर्गेयः मार्गो दे
वतायमलाद्यादिप्रतिष्ठामनुद्वायेत मा
घादिपंचमासेषुकसौषायंवर्मेदिने स्थि

म० न० प टी० १५१

151

णेतयनेकर्त्तव्यंनतत्फलमवाप्नुयात्
अथैवोक्तप्रयोगोजलेजलाशयेनस्यास्य
तीत्येवंनिश्चितेनिषेधः मत्स्यपुराणे
चैत्रेवाफाल्गुणेवापिज्येष्ठेवामाधवेपि
वा माघेवासर्वदेवानांप्रतिष्ठाशुभदाभ
वेत् प्राणपत्तेशुभेशुक्लेमतीतेचोत्तरा
यणे देवानामित्युपलक्षणातेनदेवाग
मव्याप्यादिप्रतिष्ठाशुभदेत्यर्थः मक
रसंक्रमउत्तरायणपदेनोपलक्षते अ
तोमकरसंक्रमोत्तरकालः शुभउच्यते
अन्यथामाघादिपंचकमासात्वाहित्तेनम
त्तरायणातिक्रमेदिदक्षिणायणमग्रह
इति सर्वकालेसग्रहदेवशोभावकालो
पदृष्टातेरर्थकामसंपद्येत उपलक्षणात्तो
दमविष्ठिततायेनेशुभपक्षमतीतेचोत्तरायण
इत्यत्रदृश्यते यदातद्दक्षिणायनेपदेज
लस्थितिसंभवस्तदातत्कालनियमः न
कालनियमस्तत्रप्रमाणमस्मिल्लिंगेतुकर्ति
भविष्यदवरायणाके: तत्रापिकार्त्तिकमा
सेशुभफलदसंक्रोतोवाशुभतिथ्यामेष
यत्नः सिंहवर्जिते लग्नेवापीकूपतडा
गादिप्रतिष्ठाप्यमितिप्येयं उक्तंचभवि

ष्यत्पुराणे नास्मिन्सलिलसंपूर्णेकार्त्ति
केचविशेषतः तडागस्यविधिःकार्यः
स्थिरलग्नेत्रयोगतः अश्विन्युदयसंक्रा
न्तिभेदेनफलभेदोभिधायिवापीकूपत
डकानांतस्मिन्कालेविधिस्मृतः सद्विवे
शुभनक्षत्रप्रतिष्ठाशुभदास्मृता कर्क
टेष्वलाभस्तुसिंहोत्तमकरेभवेत् मी
नेयशोर्थलाभःकुंभेभवस्तवृद्धके ध
मेषचमिथुनेहानिर्वृश्चिकेवृजलेभवेत्
पितृसिद्धिश्चकन्यायांतुलायांशाश्वती
गतिः सिंहेमेषयत्नः लग्नेलक्ष्मीश्च
जगस्कृतेति देवप्रतिष्ठायांतुविशेषस्त
त्रैवसिंहः अथप्रतिष्ठांकथयामिसम्य
क्शिवस्यविष्णोरथवापरेषां सौम्याय
नेदेवगुरौचशुक्रेदृश्येतनयतिथावका
ले शिवविरिञ्च्यैन्द्रपुराणस्थापना
र्थे अथसौम्यप्रकृतीनांदेवानांक्रुरा
यणेस्थापनमुक्ते उग्रप्रकृतीनांतुद
क्षिणायनेपिकार्यं तदुक्तंबौधायनेस
हितायां मातृभैरववाराहनारसिंहत्रि
विक्रमाः महिषासुरहंत्रीचस्थाप्याश्चै
दक्षिणायनेपिकार्यमितिप्रायसिद्धांत

मु·
न·प्र·
टी·
१५२

152

शोधयेत् । मेषोवरेप्रतिष्ठास्यादयने
भुक्तिमिच्छतो दक्षिणेतुसमस्तानाम
लमासेनसाहयेरिणः श्रवदक्षिणे
तेमल्लानाम्मितापिमाहुर्मरवीन्था
दिपरतयायोग्येमन्युषाप्रतिपदंमासमा
णानावसिष्ठादिभिनरेत्र्यत यदाहवसि
ष्ठः । मासेनतपेमनतपसिष्ठाप्रतिष्ठाय
नाशुभयोगपकारीवकर्तैः चैत्रेमहाका
कामयदाचशुक्लेसमापयेशुभधनप्रदा
स्यात् नारदोपि चैत्रेवैशाखमासेषुमाघा
दिषुचपञ्चषु वसिष्ठः आषाढमासापि
चतुश्चैपिकलत्रसखानविनाशनास्या
त् ऊर्जेचकर्तैः नियतंप्रदाचसौख्यमपी
योविलङ्घः खदास्यात् बलतपतः
शुभदःसमस्तमदेवतत्रायदि नविहाय
श्रेयसि ‥ गोपरिसन्यक्रमपलाषिश
स्तः स्वल्पफलयोस्तु पिक्रवसन्यकरि
नेषुनियोगोगश्चैनापिशिवजिनेषु
दिनेमहादोषविवुजितेचशाघोकता
नावलसंयुतचक्रेनाशकतत्त्वालि
नारेषाकानि अन्याभाद्रशामंकर्मसर्व
नत्तेल्लयोदृशा श्रवारशामामदायंत्रया

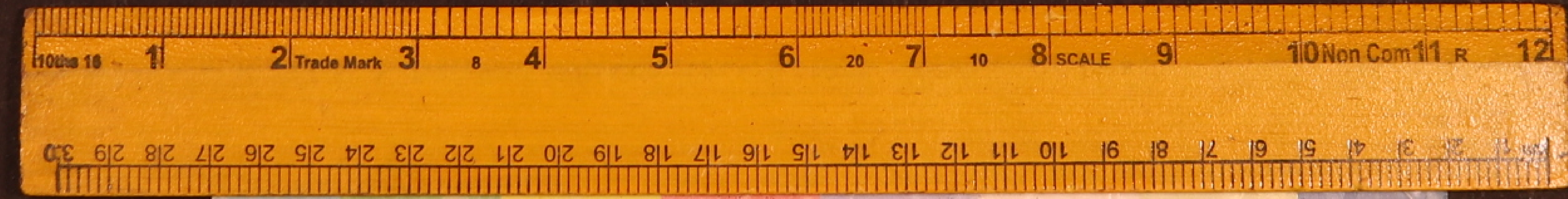
विंशोविनाशाभः मानसेपंचविंशैस्तोना
चरेष्ठभेमेषुविति अथतिथीनाहना
रदः यद्दिनेयस्यदेवस्यतद्दिनेतस्यसं
स्थितिः द्वितीयादिद्वियाः पंचम्यादिति
ति सप्तकमात् दशम्यादिचतुस्तथापो
र्णमासीविशेषतः सर्वतिथिसंभवेत
त्तिथौस्थानेकार्यमित्यर्थः अथवा
राणीहनारदः ऊर्जवर्जितवारेषुकुर्तैः
सूर्येबलप्रदेचेदत्तारावलेनतस्योत्तो
योभवेद्दिनेइति प्रत्येकवारफलमाह
वसिष्ठः कीर्तिःप्रशस्तेमकारेस्तुभानवभ
यप्रदेहद्विकरेहृदत्र लक्ष्मीकरेत्रद
विनाद्विवारेगृहस्थापनमामनंति अ
नवत्रानिरुक्तः नत्रजलप्रतिष्ठायेदीप
कायसूक्तानयुतानत्रत्राणि स्वानाम
त्रनिशायेनक्षत्राणि अथदेवप्रतिष्ठान
क्षत्राणि वसिष्ठःकानि हस्तत्रयेभि
त्रहरित्रयेचपौष्णद्वयादित्यसिद्धेज्यभेषु
तिस्रोत्तरोथारशमौक्रमेशुभप्रतिष्ठा
पनक्षत्रेमेताः अथचोदप्राभानिभुवस
दृश्चिकलक्ष्मणाघोकानि नत्रयोस्य
कसकेल्लाणनक्षत्रमेषुप्रतिष्ठा नक्षत्रो

मु॰
न॰ प
टी॰
१५३

153

णिवद्गथाशल्यतादेतानिउक्तानिद्विशा
णितभिन्नानितान्यक्तविशेषवचनेभ्या
ःवमयानीति तत्रजलशयावामयो
र्निमित्यापीनतानुक्तहर्तः प्रागाभिहि
तः देवताद्येरनमहर्तनैलचातेमया
तत्रदीपिकः ध्रुवलघुमृदुवर्गेवाकोण
विश्वदेवे मरुदादितिपुनिष्टशोभनेवा
सरेच त्रिदशमदनजन्मकादशे २९०
।। मीनरश्मा विभुपकृतिरमेधाना
उिनतत्रहीनइति ताडीनक्षत्राणि
राधाकनक्षत्राणि ८१ अथदेवताप्रति
ष्ठायांसमान्यतालग्नमुहिंदेवताविशे
षाणांलग्नविशेषेनत्रविशेषपादोनो
पामातिकाव्यामाह ८१ विष्णुवन्द्रेन्द्र
वसेतिशान्ताशशांकपापैःत्रिभवांगस
स्थ हृष्टान्यगेःसनवचैरसंगेज्ञसर्येच्य
कोप्युवेतीवविष्णुः ८२ शिवालग्नमुहि
तनोचदेवाः तत्राशुभेरसदेरमस्थिरर्थे १
षे९ग्रहावित्र्यपग्रहसपेभूतादयोन्यत्र
वेणजिनम्रु ८२ जलाशयप्रतिष्ठायां
मातामृप्रतिष्ठायोचलग्नमात्रेविचार्ये
विचार्येदेवप्रतिष्ठायांशशांकसत्वेः

पापाःशनिसूर्यभौमराहुकेतवस्त्रि
भवांगसंस्थेरतीयषष्टएकादशस्था
नस्थितेरपलतेलग्न तथासतवच
रैः सौमशुभग्रहैःकेंद्रेषु त्रिकोणगैः श्रष्ट
महारपयातिरिक्तोबिलस्थानस्थेः स
ङ्ग्रिहैःवप्रतिष्ठातिथाक्ता तत्रकेंद्रत्रिमा
लाया कें इत्रिकोणभवनत्रिशुभह
हेषु चेशुकभौमनिधुत्रिषड्रयणेषु
सानिधौभतिनिपतेमेतिमाह्दैवःकौतैः
स्त्रवाणेहतमेपदाणेगताश्च सौम्याल
गाद्याश्रिताम्नि पवांमावोवीर्यरुदं
दवन्धर्यति षष्टैरिवाभावमतेरितव्य
क्रभुलिंकर्तकृत्स्नादर्यति प्रतिग्रहेण
राहुकेतोरएपलदंके यदासवासिहः
सदैवर्भोमार्कारिकेनवमलग्नस्थिता
तानेधनदानभृता सौम्यग्रहालग्नगा
स्तदेवद्वाउवेलाशरपद्युराग्ननवे स
वेशुद्धालेयुनद्वाल्लजनके सौम्यारसौम्या
लग्लस्वतास्वरस्यारइति यदाहवसिष्ठः
पंचेष्टकत्रीणसाशांकशर्ये स्वायगेहे
सौम्यनवांशकेक लग्नस्थिरेवोभययवा
पिशुकेतवांशकेवोभयगोस्थिरेवा

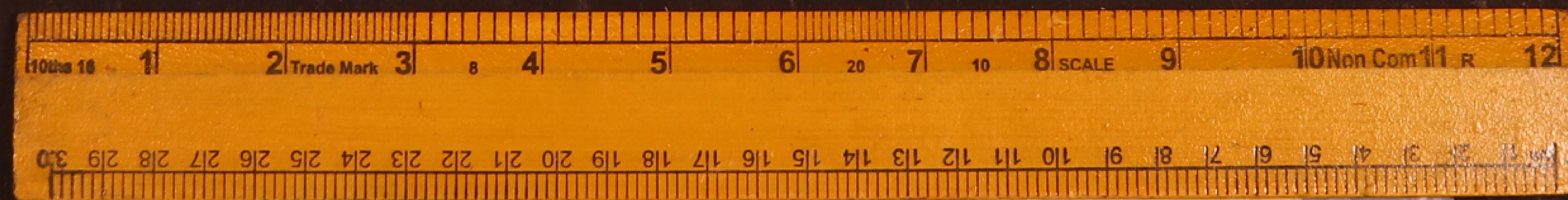
उभयतोदिस्वभावे चरोचयेलग्नगते
न कार्यं संस्थापनेनैव चराशेकपि चेरा
पिस्यात्सतुलाशकस्य सहास्मद्भवा
स्वरेसवेशोइति मस्तुलाकुंभस्यामिना
ते नारंशोपि ॥ स्थभलग्ने स्थभांशोवर्क
ते न निर्यन्नादये राशयःसकलाःस्थि
रभागस्तुते तिताइति श्रष्ठलग्नेभ्यो
स्यःधवारोवसिष्ठेनोक्तेः पंकोपिजी
वोबलवानवस्यःसिनोपिसौम्यापाय
वाबलीवत् दोषानशेषान् विनिहंति
सद्यः स्कंदोयथातारकदैत्यवर्गमिति
नारदः गुरुशुक्रादिकेन्द्रलग्ने दोषा स्युलं
तेयदि स्थिरराशयास्थापनं तत्रकर्तविता
कीसिद्धिदस्तिमिति सर्वोमिरोहोसिहल
ग्नस्यापः तथाकाश्यपचरो उभलग्न
विलग्नेवानोकेन्द्रलग्ने शिवामहादेवा
नस्थमिश्रुनलग्ने बुधाहतनीमिथु
नकन्यायलबीलग्ने श्रुरेवाद्रुमोरदिला
स्तन्योरयः चरेमंथवाकेतुलामकरल
ग्नेशुकप्रदादेवास्वतरपायीगीस्थत
यः सर्वेइसेउक्तास्थस्वकाश्येदेवा स्थापयः
उक्तमादेवादयः स्वल्लकायेहस्वसयः ते

स्थिरलेवाष मिंहदृश्चिकेकुंभलग्नेषु
स्थाप्या यदाह श्रीपतिः ॥ सिंहेदेयो
दिनकरोमिथुनेमहेशोनारायणश्चयव
तौच भवविधाताः देव्याद्विसत्तिमुंभवेनव
विशेषनेयाः क्षुद्राश्चरेस्थिरगृहेविनि
लास्तदेवाः सर्वेग्रहाइति गृहाश्चर
देयाद्यो शुभस्थानतद्वेस्थापनस्यार्थः उपल
क्षणेवेतत् तत्रसर्वस्य त्रलनस्तद्वेस्था
पने सप्तर्षीणांस्थापितेतत्सर्वे तत्नी
व्यासवाल्मीकगरुत्मानामपिसप्तर्षीपि
पिक्षितनत्वेस्थापनमित्यर्थः उक्तंचर
त्नमालायां पुष्पश्रुतिभिजिन्स्वेशु
वकेशोविनायिपस्कंदस्था मेद्रेतिमहेवे
कैतिभेद्रगोरिकानेक्षुभे कोमद्रश्च पु
ष्यश्रुतिश्चाभिजिश्चेतेषुपुष्यश्रुतिभि
जित्सुयक्षनादेवब्रह्माणः स्थापनेकर्या
मित्यर्थः तथासमर्थयोरेवचेत्तिवि
ले कार्याप्रतिष्ठितत्त्वदेवतां ज्योत्सव
लीकिवेदाइत्यालिनयास्तत्वानकीर्ति
मेद्रयत्नात्मिति समर्थयत्न कपयो
श्वभरद्वाजो विश्वामित्रोगौतमः जम
दग्निर्वसिष्ठश्च सप्तैते ऋषयस्मृता इति

मु॰
न॰प्र॰
टी॰
155

स्रतेसेयस्मिन्नक्षत्रेसंचरंतोदृश्यंतेतन
स्मिन्नक्षत्रेतेषांस्थापनं श्रीव्यासवाल्मी
किवटेड्डवानांतथा सम्भवापि शिवत
त्तेजायक्षाणांवा कस्यातिभ पुष्ये वटेड्ड
वीवटेड्डवाःगणपः विघ्नपति विघ्नेपा
गणेशः यक्षोदेवयानि सर्पावासुका
दयः भूतोदेवयोनिः विद्याधरोप्सरो
तोगंधर्वकिन्नराः पिशाचोगुह्यकाः
सिद्धोभूतोमीदेवयोनयः इत्यभिधान
त्‌ आदिशब्देनशक्तिसामारग्रहमस्म
रतीप्रभृतयोयास्तासांतेनैवरेवत्यांस्थापनं
तथाश्रवणाश्रवणनक्षत्रेजिने बौद्धःसर्व
ज्ञः उपलक्षणांचैतत्‌ इंद्रकुबेरवा
जितानांलोकपालानांचनिश्चास्था
पने इतोवसिष्ठानांदेवानांसुखरोहि
णीषुस्थापनं स्यादित्यर्थः एतदप्युक्तं
रत्नमालायां गणपविघ्नहरेनायक्तं
भूतास्तारणोप्रमथसरस्वत्याधिकानां
चपौष्णे श्रवणेजिनसुगतानां वासवेलो
कपालानांनिर्गदितमखिलानांस्थापनं
स्थिरेषुक्षितिपरिवृढःस्वामीप्रभावाद्यैः
मृदुकरतिसाधुः गणपविघ्नप्राणगणेशः

प्रमथामहादेवस्यपारिषदाः अवस्य
श्रवणनक्षत्रेसुगतोबौद्धः सर्वज्ञःसुग
तोबुद्धोधर्मराजस्तथागतः समन्तभद्रो
भगवान्मारजिल्लोकजिज्जिनः इत्यमरः
स्थिरेषुरोहिणीश्रुत्युत्तरास्थिरत्यर्थः इति शिव
प्रश्नेनक्षत्रप्रकरणोक्तयेनोपमंदृशति
इतिश्रीदैवज्ञरामविरचितेमुहूर्तचिंता
मणौनक्षत्रप्रकरणम्‌ ॥ इदंपूर्ववद्व्या
ख्येयम्‌ ॥ ज्योतिर्विदनीलकंठविद्‌
भः श्रीचंडिकायांलब्धा प्रजेनाद्विगोव
प्रसारितद्यामोहूर्तचिंतामणौ गोविंदे
नविनिर्मितयस्त्रियांपीयूषधाराभिधे
व्याख्यानेतिथिवरनामप्रकरणंसमाप्ता
मथगात्‌ शुभम्‌ ॥ इतिश्रीविद्‌
दैवज्ञमकुटालंकारनीलकंठज्योति
र्वित्सुतगोविंदज्योतिर्विद्विरचितायांमु
हूर्तचिंतामणिटीकायांपीयूषधाराभि
धायांसविवारांतिथिवारावनक्षत्रप्रकरण
समाप्तमगमत्‌ शुभमस्तुकल्याणलेख
कयोःशुभम्‌ ॥ सर्वशुभम्‌ ॥
ॐनक्षत्रप्रकरणंसमाप्तम्‌
॥

मु. चि. टी. से
१५७
157

ॐनमः श्रीगणेशायनमः अथसंक्रा
न्तिप्रकरणं ॐगौरीनन्दनमिष्टसिद्धि
मदनेविघ्नावलीभेदने नत्वाज्योतिषि
काग्रणीमरवितेमुहूर्तचिन्तामणौ
गोविंदोभुवनीलकंठविधिवत्सूनुः स
नामग्रणी बह्वर्थोवलसंक्रमप्रकर
णंव्याख्यातिमिष्टन्मदे । अथसंक्रा
न्तिप्रकरणंव्याख्यायते ॥ तत्रग्रहाणां
प्राग्राशितोऽपराशौसंक्रमणंसंक्रान्ति
रितिसंक्रान्तिलक्षणम् साचद्विविधा
मध्यमास्पष्टाचषट्कर्मसंस्कृतोमध्य
ग्रहोराश्यन्तरंयदासंक्रमतिसामध्यम
संक्रान्तिरुच्यते ॥ यदातुस्पष्टीसंस्का
रेणार्थेनादेवततत्तिसंस्कान्त्यानुया।
योगादन्नतत्वाचेस्पष्टसंक्रान्तिरेवग्रह्य
ते सापिद्विविधा सायनांशानिरय
नांशाचेति तत्रयदासिद्धं जगणा
नानानायनांशासंस्कृतानग्रहाराश्यन्त
रमभनुसंवीकुर्वन्तेसामायनांशसं
क्रान्तिरुच्यते यदातयनांशसंस्का
ररहितागहाराश्यंतरंगास्तदातिर
यनांशसंक्रान्तिरुच्यते तत्रन्याँसंधो

ष्ट्रादिसंक्रान्तीनांदेवज्ञकर्त्रोव्याख्यानात्प्र
कः स्वेनपाक्रमात् वर्ज्यः संक्रमेस्त्रकोदेश
योर्कस्यातिनिंदिताइतिवर्ज्याघटीनसं
वविवाहप्रकरणेवक्ष्यतितनुफलकथ
नेष्वासांसंक्रान्तीनांकश्चिदुपयोगः सा
यंसंक्रान्तीनांज्ञनतत्रवारसमयभेदेन
ववादिकरणभेदेनचशुभाशुभफलक
थनयोग्यताशुभपकालनाचसंक्रान्तिवि
शेषवर्ज्याघटीन्यूनाधिकभावश्चसौन्य
तोबहुव्यंतनात्मतत्रैवस्पष्टसंक्रान्ति
प्रकरणंकारिष्यनेतत्रवारभेदेनफलं
तावत्सार्थवसंततिलकयाह । घोरार्के
संक्रमणसुग्रचरक्षिप्रमृदुध्रुवातीविशां
लघुविधौचचरस्तभौमे घोरात्महोदरा
भुनाल्पपतीज्ञमैत्रीमंदाकिनीस्थिरगुरौ
शौस्मृतिरोयमत्रा । विप्राम्भुमिश्रभमृ
गौल्पयमृत्युमिश्रा नीदाणार्केमेन्यजस्र
खावत्रलरातमीव । अर्कस्यस्पर्थस्पृ
क्रमणांनिर्याम्यगशांसंक्रान्तिक संवो
तंग्रसंजाकनत्त्रदेवविवारवाविवाधिनेऽ
तदावोतिनानीमाप्राशंसानयेत स
हिस्तुन्नाद्येत अत्रार्कसंक्रमणामितिय

मु.
विटी.
से
१५८
158

दैपादानसामर्थ्यात्स्यैमंकोतिष्ठेवाये
विवायेनाविलग्रहमेकोतिष्ठितिहले
नोर्थेनन्यग्रवाविन्यत्रसमस्येनोद्दस
नोसोक्तिसकिमितरेतरयोगद्वंद्वः स
माहारद्वंद्वोव्यनाद्यः इतरेतरयोगद्वंद्व
स्याकभूतवयवलाद्विवचनांतत्स्यात्।
यासस्यग्रवयोरवयोरितिभवितव्यं उ
ग्रनंतजग्रावहूनांडग्रविद्धितिवहु
वचनेनस्यादिति केचिदाहुः उ
भयथाप्रियद्वंद्वेरोभगदोषः प्राप्नोति
वहुव्रीयः समाहारद्वंद्वस्यसर्वोद्वंद्वो
विभाषैकवद्भवतीत्येकवद्भावविधान
त्समनंतरमकमिति नपुंसकलिंगतायां
सत्यां समाहारस्यैकत्वादेकवचनं दि
क्तस्मिन्परतः कोविविभक्ताविति त्व
हागमेऽग्र विरीतिस्यात् नाद्रं गया
त्रैपिसंज्ञेरोभगपदवहुवचनान्तत्वमस्माप्यः
इतरेतरयोगद्वंद्वोऽत्र न कार्यः किंतु समा
हारद्वंद्वः कार्यः तत्र किमिलोपुनानाशुवि
न्यत्रसन्नैकोर्वितिकाष्टकदायमसशान
नस्यान्निस्यनावसरोत्र समासेष्ठप्रत्ययी
त्योतस्यान्नवसिहसमग्रवाविति अथ

वाये: महिलाविकस्यवविशिन्यथाकया
स्थिवारेदेशाकृतिनाशीनात्म्यमप
पीतस्तृषः समासस्तत: समसेकवच
नेपूर्ववत्सिद्धमिंद्धनत्तमसद्वरोभगाभा।
वापिसिद्धः एवंलक्षविद्यावपिसमाये
ये अनेनैवपायेनसमर्थोदाभिविधोवय
इति काशकाशयोगापपत्तिरितिल।
सितिप्रसंगेन अथलक्ष्मनत्तत्रैविधोद्वे
द्ववारीवासस्यैसंज्ञोतिधांत्ती नम्त्रीवि
शोवेशान्मलवेयत् वस्तेववनतत्रैभो
समगलवावेवासंज्ञोतिसेहोदेवलामे
हादेवलाम्नीवोवान्मलवेयत् नभेत्रैपे
मैत्रेसंज्ञनतत्रैगसंज्ञोतिसेदाकिनीना
म्नीन्यपतीन् राज्ञः स्नावयेत् सिरनव
त्रैगरुवावेवासंज्ञोतिः सेदलाम्नीविशा
न्नावयेत् सिश्ननत्तत्रैभृगुवावेवासंज्ञो
तिसिंग्रानाम्नीपशूनाः स्नावयेत् तोग
तानत्तत्रैश्चकेजेशानिवावेवासंज्ञोति।
विलनिश्चयेनराज्ञीनाम्नी श्रेष्मजा।
श्रेडालाम्नावयेत्पीतमस्नावास्यादिम
र्थ:॥ यदाहकश्यपः॥ कोराश्चादील
क्षभेवरमेनसोदर्शीसदृश्येसंदाकिन्याय

मु.
सं. का.
टी
१५५

159

दोमिश्रामिश्रेवरात्तसीतीदोषाग्रऋक्षेदो
भेगात्ताथः दीवीप्रयाणे मंदाध्रुवेषुवि
ज्ञेयामंदो मंदाकिनीतथा क्षिप्रेध्वांक्षी
विज्ञानीयादुग्रेघोराप्रकीर्तिता: चरेमहो
दरीज्ञेयामैत्रेतैस्तुराक्षसी मिश्रोमा
हेवविज्ञेयामिश्रकस्तस्तुसंक्रमेइति र
त्नमालायां उग्रक्षिप्रेचरैर्मैत्रध्रुवमिश्रा
ख्यादारुणै: ऋक्षैः संक्रांतिरर्कस्योग्रोग
योक्रमशोभवेत् नारदकश्यपौ शूद्रत
स्करवैश्यक्षत्रादिवश्यपगावोक्रमात् अन
क्रांतोयत्सर्वेषांघोराद्याः स्वादंदास्तथा:
दस्मादेवांग्लाला: अनुक्रांतोवेलादी
नोनत्पकेयत्स्माणांवाशुभाशुभफलं।
मायनांशसंक्रांतितः ऋतोनविचार्यः उ
तिचेत् उच्यते मायनांशसंक्रांतिस्नाने
जपादौविवकार्येनसर्वत्र यदाह पुल
स्त्य स्नानदानजपश्राद्धव्रतहोमादिक
र्मसु सकृतेवलसंक्रांतावक्षयंपुरुषा।
प्नुवेइति चलसंक्रमः सायनांशाः संक्रां
तिः अचलसंक्रांतिपरिविलिस्नानादि।
कर्तिप्रापयिमादिवक्रत्यानेशुविवाहादि।
शुभकर्मसंक्रांतमासांगीकारेशुभाशुभ

फलकथनेचनास्यानयथोगाउनिषक्रम
त्वश्यामः इदंचायनसमपक्षयानिनिर्णोषणं
अथदिनरात्रिविभागेनसंक्रांतिशुभाशु
भफलमुहूर्तायणादलिणायणसंतेचवसा
र्थवसनतिलकेनाह ॐशोदिनस्यन्त्यंते
प्रथमेनिहतिमध्येहिजानपिविषाःप।
रकेचशूद्रान् अस्तेनिशाप्रहरकेपुपिशा
चकादी नक्तंचरानपिनजांपशुपालका।
अस्तोदयेसकललिंगिवनेचसौम्या
व्यायनमकरकर्कटयोमितकं २ अत्रा
र्कसंक्रमणोमित्यनुवर्तते दिनप्रमाणं
त्रिभिर्भक्तंचद्याल्मकस्ततीयोंशोभवति
तत्रदिनस्यप्रथमेंऽशेर्कसंक्रमणे३ती।
यांहंतिमध्येद्वितीयामध्येद्वितीयांशे
द्विजांश्चक्षत्रियांहंति अपराह्णेतृतीयेंऽशे
वैश्यांहंत्येवसर्वत्रव्याख्येयमस्ते सूर्या।
स्तसमये: र्कसंक्रमणेशूद्रान् अथरात्रि
संक्रांतिफलं तत्रसात्रिप्रथमप्रहरेपिशा
चकानआदिशब्देनभूतादीन् द्वितीयप्र
हरेनक्तंचरानराक्षसान् तृतीयप्रह
रेनजान् नर्तकान् चतुर्थप्रहरेपशुपा।
लकान्नातीतान् सूर्योदयेसमकालेऽर्कं

मु॰
सं क्रा॰
टी॰
160

160

संक्रमणं सकललिप्तिजनेषा विद्वादिके
हेतीत्यर्थः याविद्वाः सर्वालिप्तिनउत्पा
भिधानात् यदाहुर्नारदकश्यपौ सू
र्याक्रान्त्यर्धेन हन्ति विप्रामध्यंदिने विशः
अपराह्णे स्तगे शूद्रान्प्रदोषे च पिशाचका
निति निशिरात्रिचरान्नाद्यकारानपर
त्रिके गोदुहस्तिंभध्यायां लिप्तिनेद्ववि
संक्रमेदिति संक्रान्तेः क्रूरसौम्यवारवश
नेन फलविशेषमाह वसिष्ठः रविरवि
जभौमवारे संक्रान्तौ दिनकरस्य तन्मासे
पित्तकफानिलजामयनरपतिकलह
स्तवृष्टिश्च बुधगुरुसितचंद्राह्वे सति।
संक्रान्तावनामयंनृणां हृष्टिसंपत्तिनि
करोतेसंसस्यविवृद्धिर्विग्रहाणां पीडा
अत्र मेषसंक्रान्तौ विशेषमाह कश्यपः
यदा मेषगतो सूर्यो भरणपादिचतुष्टये
यस्य दृष्टिर्भवेन्नत्र वृद्धिरात्रावतुष्टये मध्या
दिदशाके हानिर्मेषंवा वृत्कमेवच अस्यार्थः
यस्मिन्दिने मेषसंक्रमस्तद्दिने चंद्रे यदि भर
णपादिनक्षत्रचतुष्टये स्यात्तदा तस्य दृष्टि
फलमेवमग्रेपिव्याख्येयं अथजन्मन
क्षत्रे संक्रान्तिफलं दीपिकायां यस्य

जन्मर्क्षमासाद्य रविसंक्रमणं भवेत् त
न्मासाभ्यन्तरेतस्य रोगक्लेशधनक्षतिः
॥ तत्र शान्तिकमपिदीपिकायामुक्तम्
नगरस्य सेन्त्य हायद्वैरजनीसिद्धार्थलो
ध्रसंयुक्तैः स्नानं जन्मनक्षत्रे रविसंक्रा
न्तौ नृणां शुभदमिति अथ संक्रान्तिघट
योजातानां फलमुक्तं वसिष्ठः अजका
न्याकार्षिककर्किणि संक्रान्तौ यदि भवेदवर्ष
आमयजमरणभ्रष्टमनर्थस्यपवृष्टिश्च ह
षवृश्चिकवृषलमकरोवृष्टिः स्यात्संक्रमो
समये विस्फोटमयनसंकरपीडावृष्टिः
कधान्यभयमिति अथ सौम्येति मकर
कर्कटयोः संक्रान्तिस्तदा सौम्यायनेति
कर्के काथितमकरे उत्तरायणं कर्कटया
म्यायनेस्यादित्यर्थः यदाह नारदः सौ
म्ययाम्यायनेन्नूनं भवतो मकरकर्किणि
रिति २ अथवाशीतिमोनारदशसंक्रान्तेनां
षडशीतिनिर्णयः संज्ञः अत्रकश्माह शार्ङ्ग
शीतिमाननंतरापत्युक्तान्यषभवेन्ते
ल्लाजो विष्णुपदंनित्रालिगोघटी ३ ध
नुःमीनकन्यामीनेषु संक्रान्तिस्त्वंदः
षडशीतिमुखंनामी संक्रान्तिस्त्रसः

सू. सं. का. टी.

१६१

161

मेषयोः संक्रान्तिर्विषुवविनाम्नी सिंहवृश्चि
कवृषकुम्भेषु संक्रान्तिर्ज्ञेयं विष्णुपदाह्वयं
षडशीतिमुखं ज्ञेयं द्विस्वभावेषु राशिषु त
लादाराजयोर्ज्ञेयं विषुवत्सूर्यसंक्रमः संक्रा
प्रयोजने च याम्यायने विष्णुपदे चायास
याः मूलाजयोः षडशीत्यानने सौम्यय
गनाशीति पुण्यवाक्यतिः ग्रन्थकृद्देवमा
ति अयने तु संक्रान्तौ यानि दानानि कृत्वा
कृत्वानि दानानिभिः नानिते `` इदान्यर्कः पु
नर्जन्मनि जन्मनि रविसंक्रमणे पुण्यनक्ता
याम्यादिस्नानदाः सप्तजन्मसु रोगी स्यात् दुः
खभागी हि जायते इति शातातपोक्तेः ॥ स्ना
नदानश्राद्धादिकं तस्य संक्रान्तिकालेऽवा
श्यकर्तव्यतां प्रतीयते तत्राह देवलेक
दशामावास्यामादन स्नानलब्धामप्राप्ता
तपमापयेत्संक्रान्तिकालस्यातिसूक्ष्म
त्वात् उक्तं च देवीपुराणे स्वस्थनेत्रस्य
नीनेयावत्संयाति लोचने तस्य त्रिंशांत्
तोऽभागः तत्परः परिकीर्तितः तस्माच्छ
ततोऽभागस्त्रुटिरित्यभिधीयते त्रुटेस
हस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमे इति
देवलोऽपि ॥ संक्रान्तिसमयः सूक्ष्मः दुर्ज्ञे

यः पिशङ्गैरिति पिशितैस्त्रिगुणैर्मनुष्यैः
अतो मुख्याकालानुपलम्भे गौणकाले
पि कार्यं वचनप्रामाण्यात् स च गौणका
लो निरवधिरित्यतो गौणकालमुपजा
तिकाभट्टः सूक्ष्मत्वेनाह च संक्रान्तिका
लादर्वाक् नाडिकाः पुण्यामताः षोडशषो
डशोत्तराः निशीथोर्ध्वं यदा वा यदि वेद्वसं
क्रमः सूर्योऽपराह्णे तिस्मृतः पूर्वभागाहको [illegible]
न्मार्धेषु तन्सयोः सूर्यस्य संक्रान्ति
कालस्याग्रतः सन्ध्युभयत्र पूर्वतः परत
श्च षोडश नाड्यः पुण्यसम्पादकाना
पुण्यामताः समतः सूर्यसंक्रान्तिसमयात्पू
र्वे षोडश पश्चाच्च षोडश घटिकाः पुण्यका
लो मिलित्वा द्वात्रिंशत् घटिका भवन्तीत्य
र्थः तत्राह वसिष्ठः दिनपतिसंक्रमणा
प्राक्तोद्वयतानां पुण्यकालः स्मृतः परतः
षोडशाद्धा सर्वेषु स्नानदानेषु कार्येषु अत्र
सिद्धान्तेऽपि संक्रान्तेः प्राक् पश्चात् स्वार्थे
तुष्पानाडिकाः त्रयस्त्रिंशत्क्रमशः पुण्य
सर्वस्नानादिकाः अनेन संक्रान्तेः पुण्य
कालस्य षोडश नाड्यतः कालाः इति मा
वालिखितं कार्ये सूर्यतः परतः स्याद्वोपादि

मु.
से ओ.
टी.
१६२
162

कापुणपकालइत्येवेषोऽपीतिव्याख्याते
तदपाकृतंभवति किंचायमर्थोवासना
सिद्धः सूर्यसिद्धांतेभिहितः अर्केमानक
लाःषष्ट्यागुणितानाभुक्तिभाजिताः तदर्थं
नाड्यसंक्रांतेरर्वाक्पुणपतथापरे सिद्धांत
शिरोमणावपि षष्टिघ्नविंबग्रहभुक्तिभ
क्तेसंक्रांतिनाड्योविलयंमकृत्ये रवेस्ता
नाःपुणपतमाःग्रहस्य स्वसंक्रांतिगोमिश्च
फलंविचिंतइति वासनावेयद्यदिग्रहस्य
भुक्तास्तिरस्यकल्पाभिरहोरात्रिमानहृताःष
ष्टिघटिकाः लभ्यंतेतदाग्रहविंबकलाभिः
किमितित्रैराशिकेनग्रहविंबकलानांषष्टि
गुणाकोग्रहभुक्तिर्भाजकोलिषफलंइत्यर्थः
एवंसर्वग्रहाणामपिसंक्रांतिःस्यात् न
त्वसमात्पतः सूर्यविंबत्रयस्त्रिंशत्कलाःत्र
ह्यते मतृहिम्नंविंवस्यापिज्ञासमंभवा
न तदुक्तेसिद्धांतपवाद्वंन्नविस्तरभयात्र
पपुक्तास्मनास्माभिरलेख्य अतएवत्रि
शद्दैकत्रिंशतद्वात्रिंशत् सार्धद्वात्रिंशत्
त्रयस्त्रिंशदादिभेदेनस्वस्तिप्पुणपवटि
काभिधानेस्पष्टीकृत्याभेदसंभवान्विलं
भित्रेतदेवंसामान्यतः संक्रांतिषड्हाति

शतघटिकाद्वयः पुण्यकालोनिर्णीतः
देवीपुराणेतुमेषादिसंक्रमभेदात्पुण्यका
लविशेषएवोक्तः द्विवतःपंचमसाष्टन
वदशायववकर्कमेगाघटिकाश्रिमेतम
त्कालपुण्यपारमर्थिकामिति अस्यार्थः
मेषायांसंनरालवर्तिघटिकाद्वये मेषा
किन्पावतमोघटिकाः धोतायंच यो
साम्यासम मेहोदयामष्टौ रातस्यालव
मिश्रायाद्वादश प्रागभिहितदेवीपुरा
णोक्तमेषादिसंज्ञावाक्यामलत्रजानितसं
ज्ञासमेषादिषुयंविचारोवारपुणकामस्व
वनात् एवंसंक्रांतिषुपुण्यकालममिधा
येदानीरात्रिसंक्रांतौविशेषमनजानात्।
गार्येनाहलिलिशेषलोवायनवयविनतस
दवी ``` पूर्वमपरत्रपश्चात्संक्रमपूर्वमा
गकोपुणापस्मातोभागकाविति स्यार्थो।
कः यद्यर्धरात्रात्प्राक्संक्रांतिस्तदापूर्व।
दिनेस्यात्सार्धपुण्यपद्ददर्धरात्रादुपरि।
संक्रांतिस्तदोत्तरदिनस्यपूर्वार्धमेवपुण
मित्यर्थः उक्तंवसिष्ठसिद्धांते भावनाते
विंबमध्येराज्यायोर्त्याग्रदेतिचेत् स्नान
ध्यानादिमध्याह्नात्संक्रांतादिपुण्य

मु.
सं क्रो.
टी.
१६३
163

देशभवनेराशिः विंबमध्येरवेः तत्रराशि
हृद्वयमिष्टोपि ग्रहीसंक्रमणेपुण्यमतः
कृतस्तत्प्रकीर्तितः रात्रौसंक्रमणेभानौ
दिनार्धेस्नानदानतः अर्धरात्रादधस्ता
त्सौन्मध्याह्नस्योपरिक्रिया ऊर्ध्वंसदया
त्प्रहरद्वयमिति नतुरात्रौदिनसंक्रांति।
वद्रात्रावपिपुण्यकालमनाल्लदास्नान
दानादिकंनाक्रियतेयदर्धमयूखमग्रा
रव्याः उच्यते रात्रौस्नानंनकुर्वीतदानंचै
वविशेषतइति स्मृतेतवाक्यात्रात्रौस्ना
नाद्यपिकरामलात् यत्तुनैमित्तिकंग्रहा।
णादिप्रयुक्तंतद्भवत्येव नैमित्तिकंचकुर्वी
तस्नानेदानेचरात्रिष्वितिस्मृतवाकाशो।
षात् अथार्धरात्रसमयसंक्रमणेमकरके
र्कटयोर्विशेषमुपजातिकयाह सूर्यो
तिमीषयदिसंक्रमीस्यादिनद्वयेपुण्यम
थोयस्मात् सर्वेपरस्ताद्यदियाम्यसौम्य
यनेपूर्वपरेतुपुण्ये ५ अर्धरात्रिनिशीथ्यो
दीयामसहरोश्चसोऽन्याभिधानात् अर्धरा
त्रनिशीथशब्दवाच्यतामितिविशेषस्सर्वेण
तस्रात्रिहमीयेप्रहरातिमायलावाश्वेय
दिसंक्रमः स्यात्तदाप्रागपरंदिनद्वयेपुण्य

मर्के उक्तंचहृद्वयमिष्टेन सूर्योदयेरात्रेत
यदासंक्रमतेरविः प्राहुर्दिनद्वयपुण्यमा
क्रामकरकर्कटाइति व्रालमिष्टोतपि य
दर्धरात्रपरस्यात्सूर्योसंक्रमारविः त
दादिनद्वयेपुण्यस्नानदानादिकंमत अ
थमकरमकरकर्कटयास्तकथमित्यत
आहाथेति अथानंतरमुदयास्तात्सूर्यो
दयात्स्वर्यस्तात्प्रयदियाम्यसौम्यायने।
कर्कमकरसंक्रांतेभवत्तदासर्वेपराद्धे
नेपुण्यस्याता यदिसूर्योदयात्पूर्वेकर्क
संक्रमणंस्यात्तदापूर्वदिनपरपुण्यका।
लोनोत्तरदिनेतथायदिसूर्योस्तदानंत
रंमकरसंक्रांतिःस्यात्तदोत्तरदिनपव
पुण्यकालोनपूर्वदिने नदाहद्वग
र्गः यदास्तमयवेलायामकरयाति।
भास्करः प्रदोषोवार्धरात्रेवास्नानंदा
नंपरेहनि अर्धरात्रेतदूर्ध्वंवासंक्रांतौदक्षि
णायने पूर्वमेवदिनंग्राह्यंयावन्नोदयतेर
विरिति अस्तमयवेलायाइतिपंचम्यन्तंप
दंवाशब्दःवार्थंभविष्योत्तरपि कार्तिके
पविनामकंसंक्रमतेरवि प्रदोषवार्धे
रात्रेवास्नानंकुर्यात्परेहनिः मिथुनाके

मु.
मा.
टी.
१५४
164

र्कमेकोनितयेदिनादेंशुमालिनः प्रभा
तेवानिशीथेवाकुर्यादहतिपूर्ववत् इति
प्रदोषलक्षणं स्कंदपुराणेपि त्रिमु
हूर्तः प्रदोषस्याः रवावस्तंगतेमतीति ५
याथोदयास्तादितिवचनेस्याप्यपवाद
मिदंवक्ष्यदमाह संध्यात्रिनाडीप्रमिता
र्कबिंबादर्धोदितास्तादधऊर्ध्वमत्र वे
याम्यसौम्यअयनेक्रमात्स्युः पुण्यानदा
नीपरपूर्ववस्त्रौ ८ अर्कबिंबात्सूर्यमंडला
दर्धोदितास्तादर्धोदितादर्धास्ताश्च अधऊर्ध्वं
चक्रमात्रिनाडीघटिकाभिः प्रमि
तानांसंध्याकालाःस्युः अर्धोदिता
दर्धभिर्धास्तंवेत्रिघटीप्रतिवत्तः संध्या त
थार्धस्तादर्कबिंबादुपरितत्रिनाडीप्रमि
तासायंसंध्येत्यर्थः तदाहवराह अर्धस्त
मितानुदितान्सूर्यस्पष्टभमनतोयावत् ता
वत्संध्याकालविहृवेनफलंसूयादिति
तन्मध्यमालमाह नारदः अर्धस्तमनसंध्या
घटिकात्रियसमिता नथैवर्धोदया
त्प्रातर्घटिकात्रियसंमितेति स्कंदपुरा
णेपि उदयात्प्राक्तने संध्याघटिकात्रय
मुच्यते सायंसंध्यात्रिघटिकास्ताद्य

दिवाकरः इति अत्रसंध्याकालेनाथार्धास्त
मितानुदितवाक्यस्यस्कंदपुराणीयवाक्य
स्यचस्वीयस्वविकल्पः अथसंध्याल
क्षणप्रयोजनमाह ३ इति अत्रसंध्यायांसा
यंसंध्यायांचक्रमाद्याम्यसौम्यअयने
.. दक्षिणोत्तरायणेस्वतनीयपरपूर्वौ
वस्त्रौदिवचनेग्रहणमितिग्रहणात्तले
दिवसौपुण्यौ याम्यसौम्यअयनेउत्पत्र
३ इदे प्रागपराह्णदीतपहप्रकृतिभावः य
दिष्यातः संध्यायांदक्षिणायनेप्रवेशश्चेत्
दासूर्योदयादनंतरसूर्यास्तमहःपुण्य न
थायदिसायंसंध्यायामुत्तरायणप्रवे
शस्तदा सूर्योदयात्पूर्वदिनमाहः पु
ण्यस्यादित्यर्थः यदाहनारदः सूर्योद
यसंध्यायांयदियाम्यायनंभवेत् तदा
हः पुण्यकालस्यात्परतश्चेत्पूर्वदिनेति
अत्रउदयसंध्यातः प्राक्कर्कसंक्रमस्त
दापूर्वदिनपरपुण्यकालोत्तरदिने
तथायद्यस्तसंध्यामतिक्रम्यमकरसं
क्रांतिस्तदोत्तरदिनपूर्वपुण्यकालो
त्तरदिनेइति निष्कृष्टार्थः अतोऽष्टदं
याम्यादिवाकमादयाकायोप्रदोषसो

म॰
सं॰ का॰
टी॰ १८५

165

व्यापदेशादानेन सामान्यविशेषाभावो व
गंतव्यः यत्तु हेमाद्रौ संक्रमप्रयोगेऽयं वा
क्यं यत्तु मीनादिषु क्रमात्कन्यां च मिथुने
तथा सर्वोयं विभागेन रात्रौ संक्रमणे न त
था दिनान्ते पंचनाड्यस्तु तदा पुण्यतमाः
स्मृताः उदये च तथा पंच दैवी पित्र्ये च क
र्मणीति अन्यत्रापि सत्याल्लवणाप्रयोग
ने शाकं त्यागार्जितदानादिषुत्पाति न
न्नाद्यमयनपुण्यकालोक्तत्वेऽडमः स
फलः शास्त्रानवविरुद्धत्वात्तथा हि अ
ह्नि संक्रमणे पुण्यमहः कृत्स्नं प्रकीर्तितः
रात्रौ संक्रमणे भानौ दिनार्धे स्नानदानयोः
अर्धरात्रादधस्तस्मिन्मध्याह्नस्योपरि क्रि
या ऊर्ध्वं संक्रमणे चोर्ध्वमुदयात्प्रहरद्व
यं पूर्णे चेदर्धरात्रे तु यदा संक्रमते रविः
प्राहुर्दिनद्वयं पुण्यं मुक्त्वा मकरकर्कटौ
विति इति हेमाद्रावभिहितानां यन्नयनव्यतिरिक्तेषु
दशसंक्रमेषु रात्रिगतेषु यावत् सांनि
ह्नितास्तावत्त्याज्याः पुण्यतमाः स्मृताः इ
ति कश्यपोक्तसामान्यवाक्यात् रात्रावेव
नुष्ठानप्रसक्तः साह संक्रमणात्पूर्णादि
नाः पंचादिदेवानुष्ठानो विहितस्ताः

पित्र्यं दानं क्रियते मुक्त्वा मकरकर्कटा
विति तस्मान्मकरकर्कटयोः संक्रमे रा
त्रावेवानुष्ठानो कर्तव्यमिति सिद्धं भवति अ
तएवाह याज्ञवाल्क्य राहुदर्शनसंक्रा
ति विवाहात्ययवृद्धिषु स्नानदानादिकं
कार्यं निशि काम्यव्रतेषु चेति ज्योतिर्वाक्ये
ऽपि सुतजन्मनि संक्रान्तौ ग्रहणे चेन्दुसूर्ययोः
क्रियते रात्रावपि पितृकर्तव्यं स्नानं दानं वि
शेषेणान्यत्रामिति स्मृतिषु ग्रहणोद्वाह
संक्रान्तियात्रार्तिप्रसवेषु च श्रवणाद्वै
ति नाम रात्रौ दाने प्रशस्यत इति एवं वा
क्ये सामान्यवाक्येनादिनापि संक्रान्तिप
दस्य मकरकर्कटसंक्रान्तिपरत्वमवसी
यते यत्तु रात्रौ स्नानं न कुर्वीत दानं चैव वि
शेषत इति निषेधः स संक्रान्तिं तद्व्यति
रिक्ते अतएवोक्तं कश्यपेन स्नानं दानं
ग्रहणादौ सोमस्याप्यायनं ह्यत इति त
स्माद्यन संक्रमे रात्रौ संपातेऽत्र वक्ष्या
न दानादौ ग्राह्यत्वमिति अत्राहुः शा
स्त्रद्वयेन तत्स्वार्थलक्षणादिकल्पसिद्धेनाश
देशप्रसिद्धा शिष्टाचारोऽस्याव्यवस्थायाः इष्ट
वाः तत्रैते रात्रसककपापादिवाका॥

मु.
मे का.
टी
१८८
166

नुमत्पराजाववयनसंभवेमतिराजावेवस्या
नदानाधिकंकुर्वंति राविनामत्र्ह्हगा
र्गादिवाकोमेठोक्तत्यादिवसेयवस्मानदा
नादिकेकुर्वंतीत्यलमतिप्रसंगेन यद्या
तुदिनेकर्कमकरसंक्रमस्तदाक्रमेणाप्र
वीतद्घटिकानियममाह बृहद्वसिष्ठः
अतीतानागतेहत ··· दशपूर्वात्तिणायना
ने त्रिंशत्कर्कटकेनाडोमकरेविंशतिस्म
तिरति उत्तरायणोमतीतेमत्पुण्य कर्क
टायनमागामित्पुण्य तत्रकर्कसंक्रांतेः
प्राक्त्रिंशत्घटिकाः पुण्यः मकरस्यपुरा
विंशतिर्घटिकाः पुण्यइत्यर्थः अत्रवा
केयद्यपिदिनपदानुपदानेतथापि य
दास्तमयवेलायामितिराविपरविशेष
वाकान्नोचनादिदिनपदंप्रतिभाति
तथासतिकेनापिहेतुनासमीपघटीषु
मुख्यत्पुण्यानासंभवेपरमावदिवेनत्रि
शद्दशघटिकाअभिन्नायंतेयदात
प्रतिबंधाभावस्तदायायाः सन्निहिता
त्राउमत्तास्त्ताः पुण्यतमास्मृताइति क
श्यपोक्ते समयघटिकस्तवप्रादावि
विषयंसन्निहितपरित्यागेकारणाभा

वादितिन्यायाश्च अथपूर्वापराःषोडश
घटिकाःपुण्या इतिपूर्वंसामान्येनोक्त
मिदानींविष्णुपदादिषुसंक्रमेषुविशेष
मनुप्रमाह यम्यायनेविष्णुपदेचाद्याम
ध्यास्तुलाजयोः षडशीत्यायनेसौम्येप
रानाडीतिपुण्यदाः २ याम्यायनेकर्क
संक्रांतौतथाविष्णुपदेवृषसिंहवृश्चिक
कुंभसंक्रांतिषुसंक्रांतिकालाद्याद्याः
प्रथमाषोडशघटिकाःअतिपुण्यदा
स्नानदानवसंतफलदाःज्ञेयाः अग्निमा
स्तु ननत्युनिनिष्कृष्टार्थः तुलाजयोस्तु
तुलामेषयोमध्याउभयतः षोडश षोड
शघटिकाःपुण्याः अथवाषोडशेवघ
टिकाःपुण्याः षडशीत्याननेमिथुनक
न्याधनुमीनसंक्रांतिषुतथासौम्येसं
क्रांतौसंक्रांतिकालात्पराअग्रिमाषोडश
घटिकाःअतिपुण्यदाः प्रथमास्तुननेत्थं
हिनिष्कृष्टार्थः यदाहश्रीपतिः याम्या
यनेविष्णुपदेतथादौदानापनेनेविषुवे
तुमध्ये वंदेत्ताभेषडशीतिवक्रेमकर्ष
यः सवयनेचसौम्ये तत्रकर्कप्राग्भवम
करसंक्रांतौअप्यादेवपुण्यकालइतित

म॰
मे क्रा॰
टी॰
१६०
167

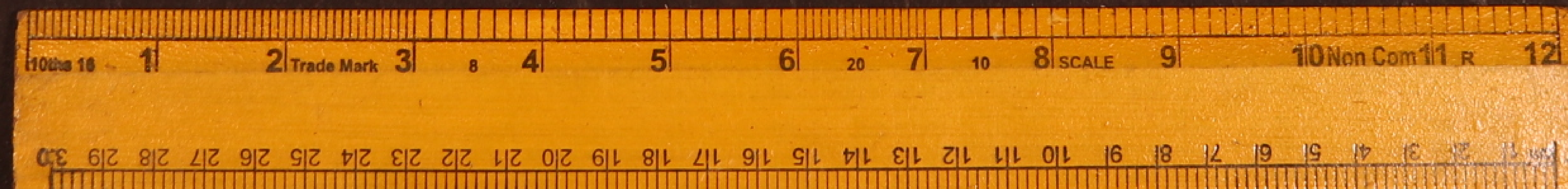
प्राङ् निरणाय विष्णुपदेत्वग्निमादिमा
ध्वटीनां पुण्यकालेतरत्वमभावः पुण्यया
विष्णुपदोद्देशवाक्याद्दारपि षोडशीति वृद्ध
वसिष्ठोक्तवाक्येनाप्येकवाक्यत्वात् वि
वेत्तमासान्यानिर्णयएवेतिकेचित् दीपि
काटीकाकारस्त्वेवमाह मेषतुलायांवसं
क्रान्तिमध्येएवसंक्रान्तिकालात्पूर्वमष्टाव
टिकः परतश्चाष्टाघटिकः पुण्यकालउक्त
एवतत् विष्णुवेचमध्यइतिमध्यपदोपादाना
न्मध्येषोडशघटिकः पुण्यइत्युच्यते का
स्मात्कालान्मध्यइत्यपेक्षायांसंक्रान्तिका
लादेवेत्यतः पूर्वमष्टौपश्चादष्टौघटिकाःपु
ण्याइतिनार्थः यत्तुकेचिद्दृष्टसूत्तिना वर्त्त
मानेतुलामेषयेनाडस्तुभयतोदशेति
तुलामेषसंक्रान्तिकाव्याकरणाश्वयेवना
ड्यः पुण्याइति यत्तदपिपुंवेषयंत्यन्तमाध्य
त्वंतामध्यशाहूत्सागादिग्रन्थपुण्यकालघ
टिकानांमध्यत्रिभागः स्थूलदृष्याद्दशघ
टिकात्मकोभवतीति तदपिपुण्यतमा
त्वमस्वचनार्थंयथा सन्निहितानाडइति
कश्यपोक्तेः चतुरशीतिमुखोद्यायाः स्थ
मघटिनांपुण्यशाहूत्सागानितपुण्यका

लघटिकानांमध्यत्रिभागः स्थूलदृष्याः
पुण्यकालेनैतत्सम्भावः यत्तुषडशीत्यां
व्यतीतायांषष्टिस्तुल्यास्तुनाडिका वृद्धव
सिष्ठवाक्यंतत्प्राशुघटीषुप्रतिबन्धवशात्
श्राद्धादेरसंभवेसत्यग्रिमघटीषुश्राद्धादि
क्रियाभ्यनुज्ञायाः परमावधिकालया
नार्थं इदंसर्वदिनसंक्रान्तिविषयेवेदि
तव्यं अहनिसंक्रमणेपुण्यमहः कृत्स्नंप्र
कीर्त्तितम् इतिसामान्यवाक्यस्यया
स्मायनेविष्णुपदेयत्तस्यचविशेषवाक्य
स्यवाक्यैकवाक्यतावशात् अतएवरा
त्रौसंक्रमणेभानोदिनार्धंस्नानदानयोः
रितिसाश्लिषविशेषस्यसमवाधएवेति
तेपुण्यकालेस्नानदानाद्यवश्यविधेय
मितिफलितोर्थः तत्रस्नानदानादि
कंवेतस्य...माहात्म्यविस्तृः इतिसां
वित्यविनिर्णयमाह...देवैः
विस्तवत्ययनेग्रहणेसंक्रान्तौपुण्यदिवा
सेवापिरक्षसिनकरोतिदहिस्तत्राश्रा
वक्रान्तिस्तस्यापिना आगतमतसमयेपि
चकरोतियद्दानजपहोमाद्युक्तंतवापि
तबीजयदुक्तंदशानिष्फलंभवतीति ।

सू.
सं क्रा.
टी.
१६८
168

अयनेअयनप्रहृत्याविचलसंक्रमेआगा
नगातसमये निर्गतपुण्यकालातिरिक्तो
समयेस्नानादिनिष्फलमित्यर्थः संक्रां
तिषुस्नानदानादेःफलमाह भारद्वाजः
षडशीत्यांतुयद्दानेविषुवद्वये दृश्यतेसा
गरस्यांततस्यांतेनैवदृश्यते वृद्धवसिष्ठो
पि अयनेकोटिपुण्यंचसहस्रंविषुवेफलं
षडशीत्यांसहस्रंतुफलंविष्णुपदेषुचेत्य
सप्रतिसंयोगनइति सूर्यसंक्रांतिनिर्णयः
अथनायंकेवलसूर्यसंक्रमणायवपुण्य
कालाकिंतुचंद्रादीनांग्रहाणांनक्षत्रसंक्र
मेराशिसंक्रमेचपुण्यकालोस्तिसोपिसो
पिपत्तिः प्रसंगात् प्राच्यैरस्माभिः यदाह
जैमिनि नक्षत्रराश्योर्विसंक्रमेसुः स्वार
काराञ्चापिरसंदुःनाडः पुण्यास्तेथैंदोर्द्वि
दलायलैयुगैकैवनाडीभिस्मृतिः शुभोक्ताः
नाड्यश्चतस्रःसपलाकुजस्यतुयस्तिसं
सनवःपर्णानि अच्यार्धिनाडःपलस
त्यपुनश्चैवशुक्रोसफलाश्चतस्रः द्वि
नामानाडः पलसमयुक्तः शनश्चरस्या
भिहितासपुण्याः आद्यतसमयेजपदानहो
मोकुर्वनवामोतिसर्वेद्ध्याम पयत्नयथ

स्यार्थः सूर्यस्यनक्षत्रसंक्रमेराशिसंक्रमे
प्रागपरमश्चषोडशघटिकाः पुण्याःच
चंद्रस्यकोघटी त्रयोदशपर्णानिभौ
मस्यचतस्रोघटिकापंचपलो बुधस्या
तिस्रोघटिकाचतुर्दशपर्णानि गुरोश्च
तस्रश्चतारिंशतघटिकासमपलानि शुक्रा
स्यातिस्रोघटिकःपलमेकं शनिर्द्वेशी
तिघटिकः समपलानि चोभयतः पुण्य
कालइत्यर्थः यथा सू चं भौ बु गु
शु श ग्रहाश्चत्रायपत्ति भानोर्गतिः
स्वदशभागयुताद्वितावार्षिकेविधो १२
+ ११ १३ ४४ ३ चे १४ ४४ ११२८२
१ घटिस्त्रिगणिताश्रगभेल १४ भेको
तिसिद्धांतशिरोमणौकः मकरेणावि
चेद्वयोमणिकलाअनीया ``` द्रीषवः
सचरामाकृतवस्त्रिभागयुक्ताइयोनव
वसरिलवेषवश्च स्वर्भध्यामात्तनुक
लाः त्रितिजादिकानामिति तुर्त्रेवोक्तः
भौमादीनांमातुकलाः नत्रक्रमणामा
नकलाः सू चं भौ बु गु शु श
नत्रषष्ठिर्विबेग्रहभुक्तिभक्तसंक्रां
तिनाडोविलसथसंक्रांतो नेवमर्थः ३२

सू.
से क्रा.
टी.
१६५

169

३२ । ४ । ६ । ७ । ८ । ५ नाडयाप्तमाः
ग्रहेष्वसंक्रान्तिगामिष्वफलेविधनेइति
भास्करोक्तः ११ । १ ४४ १५ २० ११ २० । दि
शामसंक्रान्तिनाडयः स्युः तत्रग्रहस्यक्रमयस्ता
न्वेवोक्तः नेदानान्भुजगाविःशाशोगतिः
विकाईयोनाग्रयस्तयम्पागकलाःऊ
र्ध्वदाविकलाः पातस्यरामाभावाः मा
हेयस्यसहेयुणारसकराजेषु सिद्धावदाः
पंचेन्दुस्याक्षितस्यषानवमितास्त्रेशाने
हेकलइति बुधशुक्रयोस्तसंक्रान्तिघ
टीकानयेन सूर्यगतिर्व्यवहारः कल्पा
स्तनक्षत्रिलग्नातयोः वामनाभाष्या
तिबुधशुक्रान्तरेवेगासन्नावेवकदाविद
ग्रतः कदाचित्पृष्ठतः स्यात्ववशाविवस
दावक्रेणोदयेपतेः तस्तयोरपिरविभग
णातुल्यापवभगणाः स्वपत्रमितिभा
स्करेणाभिहितत्वात् पश्चमानानुगति
स्तनक्षत्रीशोघ्रयोः शीघ्रफलाशयनार्थ
वामनामिहाजीर्णाः कल्पिनातदेवंग्र
हगतयस्मा सू चं भौ बु जी शु
श अत्रोत्ययोक्तप्रकारेणामाधिताः पु
णपकालक्षघटिकाः सूर्यसमयस्तिशाः

५६ ७६० ३१ ५६ ५ ५५ २ नघटिका
पंचचेद्रस्यादेशघटिकेषट्त्रिंशतिःपला
निभौमस्यनवघटिकाश्च ८ ३५ २६
८।८। आदित्यलानि बुधस्यषट्घटि
काः विंशतिपलानि गुरोरष्टाशीति
घटिकाएव शुक्रस्यनवघटिकाश्च
ष्टौपलानि शनेषष्ठ्याधिकशतंघटि
काः पूर्वापरकालामिलिताधुणपका
लाइत्यर्थः यथा सू चं भौ बु जी
शु श अत्रवामनाधागङ्कः पतदर्थ
नाडः प्राकारतश्चयुणपश्चत्रना ३३ ।
२१ ५१६ ८८ । ५ १९ । गणनामतघ
टीपलीषुलिखितजोसिनीवाकोवक्र
विकिंचित ।। २६ । ४ २१ ।। १८ ।।
सूचं भौ बु जी शु श पातभीदघ
टिकाभीदघटिकाभीरस्यसमानस्पष्टी
कर्तिवशात्ःसंक्षेपेनत्त आका १९ ।
१ ४ ३ ४४ ४ ८ पतितवेदादिना
स्यष्टापवरयमादपंपतेनमध्यमादिन
हयस्पष्टवययमा ३० १३ ३२ १० ।। ३४
।। नेगलकाः स्फुटस्तस्फुटभुक्तिः
विविसितिश्चापिशङ्कोसूर्यचंद्रमसोग्रह
णानाथामतिमध्यमापेत्य स्पष्टगति

विंबयोरूपचयापचयसाम्येस्ततश्चटि
कानामपचयापचयसामान्यक्रमेणा
यांतीति तेषां चानियतत्वान्न्येतयोर्वि
म्बयोस्तत्कालीनोर्नियतमध्यगन्यासूर्या
दीनां ग्रहाणां पुण्यकालघटीयानीये।
निश्चयः कृतः अत्र मन्दक्रांतेपद्येनानोपा
मपुण्या अत्र रवे रथ्यविंयोः षडुरोः प
लैः पहुये २२९ भौमस्यावियपलैर्नुना
नव ५४ विंयोकुजः फलैः वाधि।
भिः षाणां तेऊ ९२ ऋगतनायपरो ८८
रथ्य गुरोगोनेंदः पलैरष्टभिः ५८ पुण्याः
स्युःखत्वया ९ प्रानेकस्य यतोरापपद
योसंक्रमो अतोयोजोमितिवाकेसार्थे
अतस्तः पलमसयुक्ताग्रवात्रिविपाद्यो।
मार्ग्वादिभिरपादितथाहोमाद्विणापि
द्विनायनाप्रागुक्तनिपदेनागाग्रहोदिग्वा
हूलानायाः द्विनायाः षोडशनाडिका
प्रानेश्वरसंक्रांतोपुण्यकालइतियद्धा
त्यायच तद्भयमपाकृतंभवति तथा
तथाचरामचंद्राचार्योप्यपि लोनिर्णय
दीपिकायांहोमाद्यादिमलकमसमर्थं
स्त्रयचे। नायनिवमेतस्मिनाक्रयोसेयाः
तस्मात्सर्वग्रहाणांराशिनवत्रयोःसंक्रां

तिषुदिनरात्रिविम्बपदादिभेदेनसर्वसंक्र
मवन्निर्णेयोध्येयाः पुण्यकालनास्ति
भास्करोपिरेवेत्युक्ताः पुण्यतमस्तदितिवर्षे
द्वादिसंक्रांतिनाशः पुण्याइतिसर्वथेत
अतिशायनेनसविष्णुनाविनियोगाणिव।
वनात् ग्रहः संक्रांतियोमिश्रफलवि
यत्वेइति सूर्यादिसंक्रांतिसाध्यावरा ने
त्रसकलसंक्रांतिषुदिनरात्रिविम्बपदा।
दिभेदेनसर्वसंक्रमवन्निर्णेयोध्येयः य
तसंक्रांतिमान्यताहिरुजेश्वरेदेशस्त्रीत्यले
प्रसंक्रान्तप्रसंक्रेन इतिसकलग्रहसंक्रा
तिनिर्णयः १ तथैवनिरयनांशसंक्रा
तिपुण्यकालमभिधायेदानीमायनंशाग्र।
हसंक्रांतिसपुण्यकालमुपजातिकयाह
तथायनांशायेरस्माहतास्पष्टाकेना।
ताविस्थानादिनाडोः मेषादितः प्राक्।
लसंक्रमाः स्युर्दिनेज्यादौबहुपुण्यदाः
स्ते ८ तथा …… यदायथाराषि
संक्रमाबहुपुण्यदास्तथाचलसंक्रमा।
अपीतिविवह्रिना …… तथाशाह्नः
अयनांशाःषडंशागण्यास्पष्टयोः सूर्या।
गतिः विपत्ताः खड्गोरिन …… दिन

मु.
से का.
टी.
१७

171

वटिपलैः क्रांतामेषादिद्वादशराशिसंक्रां
तिकालश्चाकलसंक्रमाः ...... अथैतेच
लसंक्रमादिनेस्नानेभ्योदविधानाने
जपानेजपावोजपश्राद्धहोमादीबहुपुण्य
दाभवेत् तदुक्तंवसिष्ठसिद्धांते चलसंक्र
नतिसंक्रांशाः संक्रमायुः समसंक्रमाः अत्रा
गतेस्तनतरवराशिसंक्रांतिरुच्यतेइति पु
लस्य ॥ अयनांशसंस्कृतोभानुर्योचरति
सर्वदातामाख्यांराशिसंक्रांतिस्तत्पःका
लविधिस्तयोः स्नानदानजपश्राद्धव्रतहो
मादिकर्मभिः सुकृतेचलसंक्रांतोअत्त
येपुरुषाच्युतेइति रत्नमालायां यावद्दि
नैरयनच्युतिः स्यात्तेद्भोगकालेनदि
वाकरस्य कृतिर्भवद्भिस्तपदादिकाल्ला
ह्यमेतत्स्मृतिभिः यदिष्टमितिजावा
लिरपि संक्रांतिषुयथाकालः स्तदेया
यनेनतथा अयनविंशतिः पूर्वा मकरे
विंशतिःपरेति अत्रचलसंक्रमाश्रिता
करायनेपूर्वाविंशतिर्घटिकाः पुण्यका
लः मकरसंक्रांतावपराविंशतिर्घटिकाः
पुण्यकालाः मकरव्याप्तिर्विकेकारश
चलसंक्रमेषुतत्तत्संक्रमवत्पुण्यका

लोज्ञेयइत्यर्थः इतिमाधवोव्याख्यात
अयनांशानयनेतुसूर्यसिद्धांते त्रिंश
त्कृत्वोयुगेभानांचक्रंप्राक्परिलंबते
तद्गुणाद्भूदिनैर्भक्ताद्द्युगणाद्यदवाप्य
ते तद्दोस्त्रिघ्नादशाप्तांशा विज्ञेयाअय
नाभिधाः तत्संस्कृताद्ग्रहात्क्रांतिछाया
चरदलादिकं स्फुटंदृक्तुल्यतांगच्छेदय
नेविषुवद्द्वये प्राक्कंचलितंदृष्टेने का
यात्कर्कग्रणागते अतेराशेश्चाहन्तिय
स्याच्छेषैस्तथाधिके इति तेचांशाअनेसा
र्धेषोडशायनांशाः पन्नगतः संविस्था
याकीत्कग्रणागतसूर्यस्याल्पत्वात्
अतएवशास्त्रिस्कंदे ग्रथकर्ताअत्रशाखि
स्तपलभाकरादिसंक्रांतिकाला
यानोभियनांशावेशनचलसंक्रमम
भवान् तथाचपञ्चाङ्गेषैस्तथाप्यो
कस्तुकं वेदांगज्योतिषेपि अपघेने
श्रविष्ठादौसूर्येचंद्रमसावुदक् सार्प
र्धेदक्षिणार्कस्तुमाघश्रावणयोःसदो
ति तत्रमेषादिसंक्रांतिकालमत्रय
नेषांनोवसोमाग्रानत्स्पजानीयका
लःकमायनेषांतोवसेमाराणांतत्पा

तीयत्वाद्योगवियोगोनस्तः उत्तरायणो
द्यानोदिनीकरणायाणुत्तानः यदिसूर्य
स्यस्पष्टगतिभोगेनषष्ट्यादिकात्मके
दिनेतल्लभ्यतेतदायनोशेः किमिति न
उत्तरायणशायनोषष्ट्यंशकास्पर्यस्पष्ट
गतिर्भोजकस्यपपन्नं लब्धानिसौर
सावनादिनानिमहृदीयत्वात् अतस्त
त्वजात्योयोगोवियोगोवाकार्यः ननु
चैकस्यैवसूर्यस्यैकस्मिन्नेवराशौराशि
संक्रमणाचककथं संभवति उत्तः स्वका
ह्वयास्थिताकाश्यपभागस्यद्वादशाशावि
भक्तस्यराशीतिसंज्ञा तत्ररविमंडल
स्यतत्तुद्वादशपादिसप्रदेशस्यशीराशी
संक्रमणास्मिन्न्यातेतस्मिन्नेववत्सराशीव
लसंक्रमलकेरश्मयस्तिचेत्त स्पष्टार्द्ध
सूर्यस्थूलोलोकादृश्यवशात्तत्तद्वादशपादि
भागस्यसूर्यतेजस्संपर्कः स्थूलसंक्रमो
मेत्तुल्यमध्यस्पर्केस्थराशौसंक्रमइति
विषयविवेकः तद्यथा रथ्यायांप्राक
पश्चात्स्थानीयमानस्यदीपस्याग्रदीपप्र
भायास्मिन्नुदेशेगच्छतितस्मिन्नेवप्र
देशात्त्वाणांतेरपादीपप्रगच्छति एवं

सर्वेषामपिग्रहाणांवलसंक्रमोऽध्ध्याः
एवंचलसंक्रमस्यग्रावृत्तसंक्रे रोमश
सिद्धांतेपि दिनात्रिप्रमाणानीनि
र्णीयोनभसंक्रमात् यतः सकलक
र्मोणिप्रष्णेनस्थूलसंक्रमः तत्त्ववस
यनसंक्रमस्यग्राद्येतेनमानेनपंचा
ङ्गगनतास्यात् वेदादीनामध्ययनव
लनदर्शनात् नवसायनेषाण्मासानिर
यनोशाभ्यांवासूर्यचेद्रमाभ्यातिथ्यो
स्तलिनारस्तपंचांगगणनेति वाच्यो
ग्रास्थिन्यादिमानाविष्कम्भादियोगानो
चविसंवादात् किंचसायनसंक्रमर
हितस्यचान्द्रमासस्यापिमासत्ववा
ह्वरवसमः विवाहादौचसौरमासगण
नाध्येनापिमानेनस्यादितिचेत्त
उच्यते सायनसंक्रमस्तप्रध्यकाला
र्थंसैवायउत्पतेनसर्वेऽत्रव्हाणेदानजप
श्राद्धेतिपरिशणीने विषयधूलस्तवा
कालोचनात् तेनपंचांगगणनान्यो
नापिमासैसौरमासादिक्रमष्यनेनन
प्रोनेनभवति तथासतिपाञ्जादिस
ह्रेतेषुभगाणीत्वानीपानादिइत्ययोगा

सू॰
से क्रा॰
टी॰
१७३
173

नोग्रहणछायादिषुभानोचव्यवहारो
निरयनेनैवोपपद्यतेनसायनेन किं
मचसायनेनगणनायांसर्वथाग्रह
णाविसंवादः तद्यथाषोडशशतान्वयेव
दशा १५ १६ शतेमितेशालिवाहन
शककालेवैशाखशुक्लपूर्णिमायां
पंचत्रिंशन्नाड्योमितायांसिद्धपराग
तपलब्धाः तत्रचेद्रः ९ २९ १८ राहुः
१३ ५५ अत्रनिरयनगणनयाशशांगु
लानिः १२ मानैकदेशे २० ग्रासोंगुला
नि ८ यद्यत्रायनांशावेदयोजयित्वाश
स्त्रानीयतेतदाशशांगुलादि ३० ग्रास
मानैकदेशाधिकाद्गणाद्गणनायाती
तिसर्वजनप्रत्यक्षविसंवादः सायनग
णनयानयोग्यपिकालग्रहणायल
भः स्यात् अन्यच्च स्पष्टकरणेनसा
धितोभौमाद्यग्रहाः यत्रलग्नेनगणिते
नागतास्तत्रतत्रसमीपेचोपलभ्य
ते अपत्नतः सायनेनाहिग्रहः कदा
चिदेकनक्षत्रान्तरेतत्रदृश्यतेऽतोवोप
लभ्यते सूर्यचंद्रयोःस्फुटतोबाहुल्या
त् नवत्तेज्यपरिभावांतेनतत्रसमन्नियो

बुधलेभामावोयद्यापितथापिकदा
चित्तेणावेदस्यापिफलेभावस्पष्टतयव
महिलास्वमीनशनैश्चरादिविषयका
ष्टफलानियकराशिवस्थितग्रहयोग
फलानिचनिरयनेनैव तथावसिष्ट
संहितायां षट्पोसभाद्वादशांशदृपि
सुसुगापिद्वानिनवक्रभोगा सर्वा
र्थसथाययपरभावदृश्येसूक्ष्माविवा
लयोगानसपिनिरयनेनैवोपलभ्य
तस्मान्निरयनगणनयैवसर्वोपिविव
हारोयुक्तः नतुसायनगणनाअहात
तिलाजललिनिवेत उच्यते सायन
गणनाहिनियतविषया उक्तंच ग्रथा
नामाः प्रसनवाः लग्नक्रान्तोच्चयागा
मे सनिभेचित्रिभेपातेतथादृक्कर्मो
पातयोरिति सूर्यसिद्धान्तोपितसंक्र
त्यादौक्रान्तिकायाचरदलादिकेस्फु
टदृक्कल्पनागच्छेदयनेलिप्रवदृश्य इ
ति आदिप्रोक्तनलग्नक्रान्तिः यत्राशानी
वाषिह्नामाहिनियतनिर्णयत्वात् इ
योरविमानयोरसकोणिविवहारः इति
सर्वसमताऊलेषुपकालनक्षयविष

मृ.
सं.क्रा.
टी.
१२४
174

संक्रमेज्ञेयः पूर्वलिखितवसिष्ठादि
वाक्यस्वरसात् यत्तु वसिष्ठसंहि
ते पुण्यादौ राशिसंक्रान्तिके चिदाहु
र्मनीषिणः नैतत्सममस्तेयस्मात्स्या
त्संक्रान्तिकस्ययेति उदयनसंक्रमपु
ण्यकालातिरस्कृपरं तत्तु राशिसंक्रान्ति
पुण्यकालानिराकरणार्थमन्यथा
दिनपतिसंक्रमणान्माक् षोडशनाड्य
श्च पुण्यकालाः स्मृताः परतः षोडशना
ड्यः सर्वत्र स्नानदानकार्येष्विति संहि
तोक्तराशिसंक्रमणपुण्यकालप्रति
पादकवचनस्यानेन सह विरोधः परि
हृतः स्यादित्यलमतिप्रसंगेन अथ
संक्रान्तियोगिनां जघन्यबृहत्सम
नक्षत्राणामुपजात्याह सममध्वि
वसग्रवोग्निमवाद्रिपूर्वा स्वयमेवहस्ता
तु पुनर्वसुद्विदैवादितिभं जघन्यसार्पोभ्य
द्रानिलशाक्रयाम्यं ४ महति स्थ
देवत्यानुराधाविज्ञा लिपृष्ठानि श्रविष्ठा
पुष्यहस्ताव स्वयान्तिष्टः श्रवः श्रवणाः
आश्वि कृत्तिकः मघा प्रसिद्धः त्रिपूर्वा
पूर्वफाल्गुनी पूर्वषाढा पूर्वभाद्रप

दा अश्वयोगादितः गतस्याकौणपः
कृत्याकृत्यादौ रत्रयस्मात्स्मरः न
स्याभेस्यां श्वत्रसमाहारद्वंद्वः एतानि
पंचदशभानि सममसंज्ञानि ध्रुवाणि रो
हिणीमुत्तराः द्विदैवं विशाखा आदि
त्यभं पुनर्वसुः एतानि षड्भानि बृहत्सं
ज्ञानि सर्पमश्लेषा अन्तपाशतनारकः
आर्द्रा प्रसिद्धः अनिलः स्वाति शाक्रं ज्ये
ष्ठा याम्यां भरणी एतानि षड्भानि ज
घन्यसंज्ञानि उक्तं च नारदेन नारजेवा
न्याः सार्पेन्द्रः वातानि कथयोयपाः ध्रु
वादित्य द्विदैवत्य बृहन्नामायगसममाः स्तु
वसिष्ठेनापि जघन्यपि स्यान्नि जलेशा
सार्पेन्द्र योम्यानिलदेवतानि अथा
र्यमिन्त्रादित्य द्विदैवस्थिरा गोशा
णि सम्मा इर्येनेति ४ अथ संज्ञाप्रयोज
नमुपेन्द्रवज्रयाह जघन्यभे संक्रमणोऽ
हुताः शरदेवा बाणा कृता बृहत्सु लेशा
समेस्याशमभमहार्दे समर्थसामसंवि
दश्येनेति ४ जघन्यनक्षत्रे यदि संक्रा
न्तदाशोरदवः पंचदश मुहूर्ता ज्ञेया बृह
न्नक्षत्रे संक्रमणे मतिबाणा कृताः पंचदश

त्वारिंशन्मुहूर्ता ज्ञेयाः समनक्षत्रे संक्रम
णे मतिथिवरसंज्ञा त्रिंशन्मुहूर्ता ज्ञेयाः ३
केचनारदेन तासां प्रमाणं घटिकाभिः
शन्मवतिष्ठयइति अतएव त्रिंशद्घ
टिकाः पंचदशमुहूर्ता नवतिघटिकाः
पंचचत्वारिंशन्मुहूर्ता षष्टिघटिकाः त्रिं
शन्मुहूर्ताः स्युरित्यर्थः अथास्य फला
न्याह ते महार्घसमर्घमासमिति यदा
पंचदशमुहूर्तसंक्रांतिस्तदा मासेन म
हार्घेन समर्घं किंतु यथास्थितिमित्य
र्थः इदं तमुहूर्तानां न्यूनाधिकसमाभा
वाहायते उक्तं च संवित्प्रकाशे मुहूर्ताः
पंचभं १५ तल्पाजेष्ठान्या नायवाश्रियव्याह
तोपंचवेदा २५ समनांवद्वहयः ३० पं
चेडसमुहूर्तेषु तुभिन्नेरविसंक्रमे पंचा
ग्निपुसमाहर्घं त्रिंशान्नसमतां मतेति
अथाविस्तरपीनापिडिति वेददर्शीनीष्य
वमेवफलवाच्यं अयमर्थः ॥ यदि न
क्षत्रान्ततत्त्वे चेद्यदयस्तदा महार्घं वृह
त्त्वे चेत्युद्दोदयस्तदा समर्घं सम अमन
त्त्वे चेत्युद्दोदयस्तदा साम्यमन्नस्य उक्तं
च रत्नमालायां वृहत्स्थान्युक्तेसम

मर्घं जघन्यधिष्ण्यभवदिनेमहार्घं समे
षुभिक्षसमसमे हिमांशुर्वदंति संदिग्ध।
मिदं महांतः वसिष्ठोपि जनेचमेवम
णीजीवधातुमलेत्तापूर्वदेदसमादिका।
नो अर्घवृद्ध्यपातिषकः प्रज्ञानां समर्घ
वस्तनमसग्रहार्घमिति १० अथप्रसंगा
त्कर्कसंक्रांतौ विशेषायुकानुद्धभाह
अर्कादिवारसंक्रांतौ कर्कस्याह्विशो
पकाः दिशानवाग्गजास्तूर्याब्धिस्थाह
दशाब्धायकः ॥ कर्कस्य संक्रांतौसूर्या
दिवारेषुसमेतेवक्ष्यमाणा अष्ठाविशो
पकाज्ञेयाः तद्यथा रविवारेदश १०
सोमवारेविंशतिः २० भौमेद्वादश १२
गुरौचत्वारो अष्टादश शुक्रेष्टादश १८
शनिवारेकर्कसंक्रांतौ अन्याभूषपंच
विंशोपकाः पंचेत्यर्थः ५ उक्तं च ॥ अ
थकोदशास्याः संक्रमो नातः समफ
लेसिद्धवृयाह स्यामेतिलेनामच
तथ्यदेववि: समानि विधास्तु गमादिं
चके किंतत्कथं शाकुनेसकोल
वेलिषुः समः अष्टमहार्घवर्धणे १२
करणानि भद्राख्यालानि मयाप्तानि।

म. सं क्रा. टी.
१०८
176

तत्र रविः तैतिलनागचतुष्पदाख्यकर
णेषु सत्सु समः सत्संक्रमितः स्यात् गरादि
पंचके गरवणिकभद्राबवबालवाख्यक
रणेषु सत्सु मः सत्संक्रमितः स्यात् किं
स्तुघ्नशकुनिकौलवाख्यकरणेषु ऊ
र्ध्वमूर्ध्वस्थितः सत्संक्रमितः स्यात् इह
करणान्यपि करणाक संक्रांतौ रविरर्थव
र्षाणामर्घस्य वर्षाणामर्घहेतुः अन्यत्र
लक्षणानां हेत्वाद्यपि क्रमादतिवृष्टिः स
मः अवृष्टिः स्यात् अयमर्थः समरविसंक्र
मे सर्ववर्षाणां धान्येषु निवृष्टः महार्घवृ
ष्टिभावधान्यभावकारको धान्यं भवति
यवनिविष्टरविसंक्रमोर्थर्वर्षाणां धान्येषु
समानगुणोनाप्यगुणः तथोर्ध्वरविसं
क्रमोर्घवर्षाणां धान्येषु अवृष्टिः समर्घवृष्टि
बाहुल्यधान्यबाहुल्यकारकः इति उ
क्तंच नारदेन तिविष्टो वणिजो विष्टो
वालवेचववेयोरे कौलवे शकुनौ भा
नुः किंस्तुघ्नाद्यार्ध्वसंस्थितः चतुष्पा
नैतिलनागेषु समः क्रांतिकरो विसः
धान्यार्घवृष्टिषु समः समोऽघृष्टिहीनं भवेत्क्रमा
त क्रांतिसंक्रांतिरत्नमालायामपि

चतुष्पदे तैतिलनागयोश्च समो रविः सं
क्रमणं करोति विष्टौ बवाख्ये च गराह्व
ये च स बालवाख्येव निजो निविष्टः किं
स्तुघ्नाख्ये शकुनावपि कौलवाख्ये चो
र्ध्वस्थितस्य बलसंक्रमणं रवेः स्यात् ॥
धान्यार्घवृष्टिषु भवेत्क्रमशः क्रान्तिरामध्ये
ष्टहेतिसमनयः प्रवदंति पूर्वे इति अस्या
स्यदपि फलमग्रे वक्ष्यति २ अथ रविसं
क्रमणे करणपतिनेन वाहनवस्त्रायुधभक्ष
लेपजातिपुष्पाणि स फलानि स्राह लवि
ष्टीडिते नवयोगोपजातिकरा या ह सिं
हव्याघ्रवराहखरगजमहिषाश्वा
ष्टकाश्वाजोगोऽश्वरणायुधाश्ववनितावाह
रवेसंक्रमे वंगस्वेतस्वपीतहरितकपा
ण्डुरकालासिते चित्रे कम्बुलदिग्घना
भंमयशस्त्रसाह्वं तरीगदाखड्गदंडशरा
सतोमरमथो कुंतेस्तपाशांकुशेण अंग्रेवा
णास्वच्छमत्त्यमन्नपरमान्नभत्तपक्वान्नक
दंबं दध्यविचित्रान्नगुडमधुआज्येन यापश
कूरा यो लेपोऽस्य कास्तिकेतु मृगमदो निधाय
टीरमस्ती च नमः याव सोऽत्रमदो निशांजे
नमसो कालागुरुश्चं दरको जातिरेव भवेत्

मु.
सं. ऋा.
टी.
१७७

177

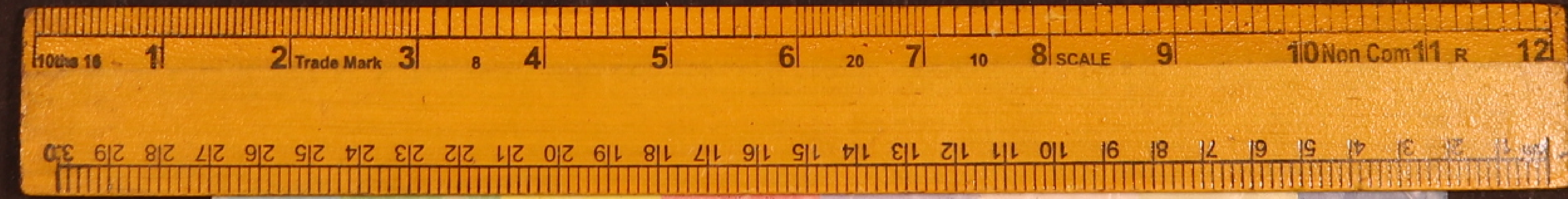
सर्पविहगापश्येनखविश्रान्ततः तत्रावैशण
कम्बूदसंकरभवायुध्यवध्रुनामकं जातो।
र्धाऊलूकेतनकानिवतथ्याबिलार्कहवी
बुजम स्यामालिकायाटलिकाणाया।
व संक्रांतिवस्त्राशनवाहनादेनाशास्त्र
तहृत्मयजीविवाच स्थितोयविशाम्यतो
वनाशाः १३ १४ १५ १६ ववतोल्पफ।
लोयेयेवमेवममारभ्यमममवरकरणा
निस्थिरणाविवनातिशकुन्यादीनि प
तेषुकादशम्यकरणेषुक्रमेणवाहना
नि वस्त्राणिआयुधानिभक्ष्याणिलेपना
निजातयपुष्पाणिवजेयानीत्यर्थः
नत्रवाहयानि सिंहव्याघ्रोप्रसिद्धः वा
राहः स्मूकरः रासभोगर्दभः गजोहृ
स्तिः वाहद्विषद महिषः घोरकोश्वः
श्वाकेकुरः अजोमेषः गौवृषः चरणा
युधाः कुक्कुटः एतान्येकादशकरणेषु
वाहनानि एवंवस्त्रादीन्यपिव्याख्येया
नि तदाहकश्यपः सिंहशार्दूलवारा
हखरकुंजरमहिषा तरगश्वाजवृषभा
कुकुटाश्चबवादिषु तिथ्यर्धजेषुसंक्रां
तिवहनानियथाक्रमात तिथ्यर्धकर

णे नारदेनतुविशेषोविहितः त्वेषा
वाह्निकवेगेषुसंक्रांतेर्यस्यवाहने
अन्यदेशेषुतिथ्यर्धवाहनाः स्मृताबा
दयइति यदिसंक्रांतिरश्विन्यादिना
श्विन्यायोनिरथकृत्वाहनंस्यात व
शावाह्निकवंगदेशेषुयवंमर्वतत्रै।
षुध्येयं अमसर्थेस्यम्भाह कश्यपः
भयोनिवाहनेवंगवाह्नीकविषये
त्वेवइति अतोन्यदेशेषुकरणैरेववा
हनानिर्णेयइत्यर्थः अथवस्त्रमस्याने
ष्वेतेषुभेदवपीतप्रसिद्ध हरितंकेनी।
लवर्णं पाण्डुप्रकृणवर्णं अरक्तमज
कवर्णं कालेश्यामवर्णं अमितंके
जलवर्णं चित्रमनेकवर्णं कम्बलः
प्रसिद्धः दिकुवस्त्राभावेवग्रहस्त्र।
त्याद्यनेकवर्णं धूम्रवर्णं इकत्र अ
तपीतकृष्णपाण्डुरक्तश्यामवर्णाप्रसि
तेवर्णं केवलाविवमनोमृदवर्णमि
त्येषुकालितवरवेकरणेषु अथशस्त्र
मस्याने तत्रभुशुण्डीतिप्रकारःश्या।
न्यायुधानिआयुधीयप्रसिद्धानि ते
वासोयथेः यदाहतत्रनारदकश्यपो

म॰
से॰ का॰
प्र॰
१७८
178

भ्रष्टेरिमेडिपालाभिदेङ्कोदेङ्कतोमरान्
ज्ञेतयाशोज्ञशास्तेषु निर्भान्तकरणोपित :
भिन्दिपालेगदा इत्यवर्गः अथभक्ष्यमु
च्यते तत्रान्नसोदनादि परमान्नपायसं
भेतंभिस्ताणांसमस्तेभेतंभिक्तादिभ्यो
नित्यन् सम्पासवङ्हेगरहीनायत्किंचि
दन्नंप्राप्यते तेद्देलमुच्यते पक्वान्नकम
पू॰॰॰॰दिइत्यंदपिचप्रसिद्धमेव विश्रा
तान्नेवहूभिस्तेडलमङ्गमसरिकादिविश्रा
भिः पक्वामन्ने गुडमधाज्यशान्कराप्रसि
द्धाः उक्तंचनावदेन अन्नेवपायसंभेस्तेम
पूपंवपयोदपि विदमन्नात्नेगुडमधाज्यशा
केराववबाहविः अथलेपविलेनमुच्यते
तत्रसृगनाभिः कस्तूरीउक्तंप्रसिद्धं पा
टीरेचंदनं मलयसिद्धाः रोचनंगोरोचनं
च्यावेल्लकका अलमदोमाज्जोरचर्मः द
स्तिणादेषेभावव्याभावाचीत्युच्यते निशा
हरिद्रा अंजनंनेत्रांजने समेतिभाष्यया
कालागरुः अगरुः चंद्रकः कपूरः उक्तं
च कस्तूरिकाउक्तमचंदनंनस्तेरोपने
याल्केश्रान्तपर्मः निषाजनेचागुरुविंदरे
रि - लोपनंसंक्रमणोववस्यात् अथजा

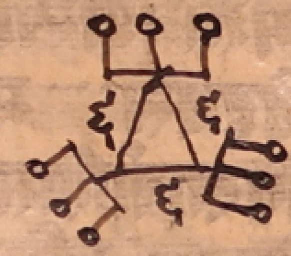
तिरुच्यते देवतादयोदशप्रसिद्धा संकरमा
वाश्रवलोमजः प्रलोमजः प्रलोभजाश्वउक्तं
च देवसत्वाहिविहायपशवोस्वगापवच
अस्मत्तविषवैश्यपस्त्वसूद्रामिश्रावर्वादिषु
तज्जतीयाविनश्यति षेमासंतेरेभुवमिति
अथपुष्पाण्युच्यते पद्मागकस्तूनागकेसर
तृतस्यपुष्पं जातापावीनमुजैलानिप्रसि
द्धानि मल्लिकावेलि पाटलिकापाठलि
जपांडुपुष्पं उक्तंच पुत्रामजातीवकुलाः
स्वकेनविनाकेहवेशतपत्रमल्लिकाः त
तनोभवेत्पाटलिकाजपातनः पुष्पाणि
सूर्यसवर्वादिषुक्रमात् शातप॰॰मले
कविहयोपुक्तं सिंधुःकमारस्यगानालिका
पुवाग्नेदयगल्भावततस्रस्वावष्यातिवे
॰॰चस्तनायिनीचपवस्पकाचेतिवनादिका
नाम यथहयोन्नपंस्यानस्वानमरस्त्य
मिति कविदयस्यामपुक्ता पं॰॰मभोगा
रहितासाउवेली ज्ञरानिताभुक्ताहकामि
नास्ता ध्यानस्यिताकर्षाह्रदूपाव
वायवस्याकधिताम्नेनेङ्गैः एवंचमंजान
कालेयाणिवस्त्राणलवामद्रनादीनिभि
दितानिआदिशङ्केनाङ्गुपलेपनानितिप॥

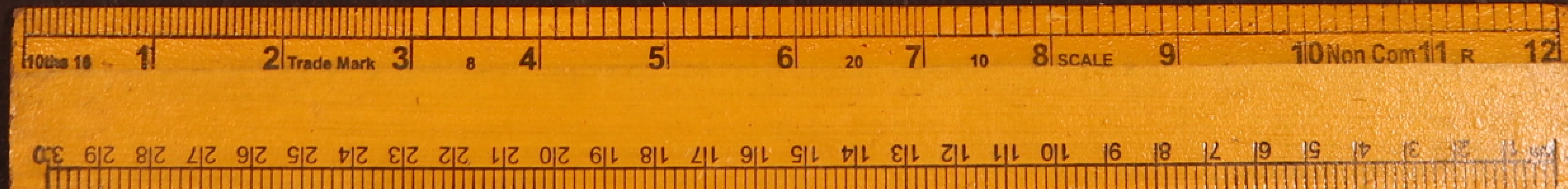
मु·
सं·ज्यो·
टी·
१०५
179

ध्याणितेषांनाशोभवेद्वधूनसहृत्पक्षी
विनोवस्त्रादिवस्त्रपक्षीविनोनाशोभवेत्
स्थितोपविष्टस्वपनोचस्यतोतिलसस्याद्
नोस्वमनादौशुक्लानितज्ञस्यविविधिष्टोनो
नाशोभवेत्स्यादित्यर्थः उक्तंचनारदेन
श्रीशुपेवाहनादारोजातीयेचपनेवस्त्र
स्वमोपविष्टतिष्टत्रस्तलोकेत्वयमाशुशु
भिति ॥ १३ १४ १५ १६ ॥ अथसंक्रांति
वशेनप्रतिमनुष्यंशुभाशुभफलंमृपज्ञा
त्याह संक्रांतिधिष्ण्यापरधिष्ण्यतास्त्रिभेस्व
भेनिरुक्तंगमनंततोगाभे सार्धत्रिभेष्वी
दनमंगाभीशुभं त्रिभेष्वथानीवसभेधना
गमाः ७ संक्रांतिधिष्ण्येनक्षत्रेस्यात्ततोऽग्र
धिष्ण्यं पूर्वेनक्षत्रेतस्मान्जन्मनक्षत्रंग
णयेत् प्रत्येकमशतेभवति तदागणयन्ना
स्यात् ततः प्रथमत्रिकादमेनगमनमेव
जन्मनक्षत्रेयदिस्वभंस्यात्तदागमनेस्यात् त
तस्त्रिभेस्वभेधनागमेस्त्वाप्राप्तिस्यादित्यर्थः
उक्तंचनारदेन संक्रांतेर्भूर्दशानेवाजन्म
नभयपार्श्वयोः भेषुडवेषट्सुभद्रेपर्याः
याद्युनःपुनः हानिर्वृद्धिस्थानहानि
त्याशिरितिचक्रमात् संक्रांतेर्यत्रनक्षत्रं

णानक्षत्रंवायदिजन्मभंभवेत्तदा शनिष्टमे
वेनक्षत्रत्रयेनिषिद्धंततोनक्षत्रषट्कं शुभदं
ततः त्रिकोर्थहानिततःषट्केवृद्धिः ततः
त्रिकेस्थानहानिततःषट्केस्थानप्राप्तिरिति
अतएवपठंतिदानिम्ः संक्रांत्यापरनक्ष
त्राद्गणयोज्जन्मभावधि त्रिकंषट्कंत्रिकंष
ट्कं त्रिकंषट्कंमितिक्रमात् पंथाभोगोव्यथा
वैरंहानिश्चविपुलंधनं नोसत्योदानमाह
नारदः तिलोपरिलिखेत्सूर्यंत्रिशूलंत्रि
कोणके त्रयरेखविनिर्दिष्टस्यादोषापनु
त्तयेइति अत्रवचारिति रवेसंक्रांतिभे
वेधिपलमभिहितो संक्रांतिचक्रं ॥ ७
अथकार्यविशेषग्रहविशेष
मलंमभिहितं अथकार्य
विशेषसामान्यतः संक्रम

णाद्यग्रहबलंचोपजान्या।
हृत्वेषसर्वमवेक्ष्यतिसूर्येमगवः प्राप्तंविवा
होगमदेवितोरविः वीर्यप्रताचलता
शुभोविधुः पलाइविलसद्गलतः शुभापरे १६
रवेस्तिस्रेपेक्षमीरविमारभ्यात्पर्थः रवेर
र्थसप्तवीर्यंवलीमतिसूर्यवारेत्वपेक्षणोन
जदर्शनेविधेयं एवंवेदांतावपिबालोयं

मु॰
सं॰ टी॰
प॰
180

180

ततश्चचेद्देसर्वेक्रान्तिः सर्वक्रान्त्यानि भौमेमं
गलेशुद्धं वुधेशास्त्रेमध्येनकमध्यायेवा
गुरौविवाहः शुक्रेगमोगमनं शनौदीक्षि
तोयागादिदीक्षाविधेयेत्यर्थः उक्तंचश्री
पतिना ॥ रविशुपविलोकनेस्वरगुरुर्वि
वाहोत्सवे रणोपरागीनंदनोभ्रगुस्ततः
प्रयाणेवली शनिश्चमत्ववेदनीगोसक
लशास्त्रवोध्येवुधः शशीसकलकर्मसु
वमस्तदातःस्वरिभिः वसिष्ठेनापि राजा
लोकनसमयेरविर्यार्याःकरतलयहेस्व
ली रणसमयेपरणिमनपयाणसमयशि
नोतिवली दीक्षणसमयेकस्ततःशशिनव
मेलाभशास्त्रविधौ निखिलेशुपिकार्येष्ट
चेद्वलं ..... मखिलस्यानामिति पतान्या
पिकार्याणिसवलग्रहवारेकार्याणिति
तेत्याह वसिष्ठः वलयुक्तस्यग्रहस्यवासरेय
यस्योपदिष्टसर्वेपेतिसिद्धिं स्वदुर्वलस्यग्र
हवासरेतत्‌ .... यपिनैवसाध्यमिति
ग्रहेतिलग्नषष्ठीकेष्टयथकरदे ग्रहस्यत्येथः
वलपदवुर्वलत्वेगोचरप्रकरणोक्तविधि
तानक्तस्यानवधेतयत्ने तदाहश्रीपतिनः
वारेग्रहस्यापच्चयावहस्यकार्याणितेयाहिशिम

येतिसिद्धिं भवेत्वहेवापचयावहस्यग्रहस्यान
नोतिसिद्धिनमध्यमाध्यमि श्रेष्ठेति तारावल
नोविधेः शुभोज्ञेयः यथाचेद्दसंक्रमणेस्यान्न
न्नतारवलोविधेः शुभोज्ञेयः यथाचेद्दसंक्र
मणेस्यान्नरतारलेचेत्स्यान्नदासपादनिनद
येचेद्देशेशुभापिशुभः ताराद्देशेशुभोपशुभः
त्यर्थः परेभामादयः संक्रांतिवकीषेवः सं
तस्त्वद्दलतः सूर्येवलादशुभापिशुभोज्ञेयः
स्वराशिभोगकालविधि रविचेष्टानशुभाशु
भशुभाइत्यर्थः यदाहकश्यपः तारावले
नपीतौशुर्वलवोम्लाद्याइति वलीसंक्र
ममाणस्यवशांस्तेजावलाधिकाः याद्देशे
नेदनावोधोसंक्रांतिस्तद्दशफले नरः प्राप्नो
तितद्दोषाः पीतोस्रोगःसाभसाभतद्दति ॥ सं
समासासरवेत्तित्याहाराः पनदीपिकायां
याहशोनप्राशोकेनग्रहासंचरेतेन्नाणाम्‌ ता
दृशंफलंमाप्नोतिशुभंवाचशुभमिति चेद्द
वशोनैवाखिलग्रहसंवेपिशुभमशुभफलम
यैके तन्नग्रहद्दस्यैकवचननिर्देशाल्लिखि
तकस्यचवाक्यस्वरसाग्रहसूर्यपवहरहोनां
यइतिनदेवाकाव्याख्यान्नं अन्यथासंचेद्रु
ग्रहाख्यानामितिवन्त्यात्‌ ७० ॥ अथारिमा

म॰
से॰ क्रो॰
प्र॰
१८१

181

मलक्षयमासयोर्निर्णयः प्रस्तूयते तत्रतावत्
मलमुपजातत्वात् स्पष्टार्कसंक्रान्तिविही
नउक्तो मासोऽधिमासः क्षयमासकस्तु
द्विसंक्रमास्तत्रविभागयोस्तिथेर्द्विमा
सो प्रथमोन्त्यप्रथमोमलसंज्ञे ॥४॥ शुक्लप
प्रतिपदादिदर्शान्तश्चान्द्रोमासः सचेत्तस्य
स्फुटार्कसंक्रान्त्या विहीनो भवेत् तदाधिकमा
सउक्तः ॥ उक्तं च ब्रह्मसिद्धान्ते ॥ चान्द्रोमा
सो हि संक्रान्तो मलमासप्रकीर्तित इति न
विशेषकर्तादिक्षमुपरेपर्यायः कदाचि
त्तु चान्द्रोमासो द्विसंक्रमो द्वौ संक्रमौ स्पष्टौ सं
क्रमौ यस्मिन्नसो द्विसंक्रमः स्पष्टस्य संक्रा
न्तिद्वयगतः क्षयमासउक्तः यदा च वसिष्ठः
यस्मिन्दर्शस्यान्तात्पूर्वांगे वा परे दर्शे उक्तेद्य
भवति भौनाः संक्रान्तिः स्याधिमासस्यात् श्री
येनदर्शयोर्मध्ये भीनारे वन्तश्चायदा संक्रा
न्तिद्वयं स्यात् क्षय नमासः उच्यते पनोचाधि
मास क्षयमासौ स्पष्टमानेनैव ज्ञेयौ यदाह
कश्यपः यस्मिन्मासे न कसंक्रान्तिर्दर्शान्ता
त्यागपरस्परे दर्शमलं तत्र भवति मससंस
र्पेधिमासकः श्रीमभ्यमज्ञापतिपत्येवेशा
संक्रमेद्वये श्रमर्थेनात्यारुन्नाथ्यानकर्थ

तिः स्फुटयर्के संक्रमाद्वेयात्तनमासको मा
सोन्तनाधिकोनानसर्वकर्मवर्जितस्तावि
ति सिद्धान्तगणवापि असंक्रान्तिमासः स्फु
टः स्याद्विसंक्रान्तिमासः क्षयाख्यः कदाचित्
स्फुटः स्फुटेन्दुमासः स्फुटत्वमपि तत्रैवस्प
ष्टोधिमासः पतितोऽपिलब्धोयदा यदा वाप
तितोऽपिलब्धः सैकैर्निरैकैः क्रमशोधिमासे
स्तदादिनैवः स्वधियाप्रमाण्यइति अत्रापि
मासलक्षणप्रयोजनंनोक्तमहूप्रकरणाह्न
द्वतानविशिष्टत्वमत्रास्ति यावन्नाधिमासेन
ष्ट्यत्यादिनोक्तत्वात् क्षयमासेपरं काश्चिद्वि
शेषोनोक्तव्यक्तिस्तेनवाभिधानमुच्यतेऽस्मा
ह तन्त्रेति तत्र क्षयमासे मासद्वयसंज्ञाश्च
लक्षणविच्छेदेन तस्मासप्रयोजनविषय
कल्पनोच्यते विभागयोरिति क्षयमासेहि
मासाने वर्षापिनीस्तानां श्राद्धं च तिथ्योर्वि
भागयोः पूर्वोत्तरदलयोः संवत्सरप्रथमे
मासेक्षयमासेतत्स्यात् तिथिपूर्वार्धेमाता
नो मृतानां वा पूर्वमासे वर्षापितश्राद्धं च वि
धेयं तिथ्युत्तरार्धेतानां मृतानां वोत्तरमा
से वर्षापितीश्राद्धं च विधेयं उक्तं च स्मृतौ
तिथ्यर्धे प्रथमे पूर्वे परस्मिन्परस्त्वथा

मु॰
चिं॰ टी॰
प्र॰
१८२

182

तिथ्यर्धप्रथमे सर्वे परस्ताम्भित्रपरस्तथा
मासावितिह्पोषितो स्तयमास ... मध्या
गाविति अत्रत्नाधिमासविषयको ऽर्थः
यान्निवारवक्त्रो ऽस्मिमासस्त्वपि श्रवणो
ह्रेडुसतेन्देकालसुहि रवेस्सप्तपंचानिकृपि
रुस्तनयवावधार्याः इहनग्रन्थगौरवभया
न्मस्ताह विचारान स्त्वतासुनास्माद्विकस्य
इतिशिवं ॥९ ग्रन्थसंक्रान्तिकरणे ... चे
नपरस्तरइति इति श्रीदैवज्ञानन्तसुतदैव
ज्ञरामविरचिते मुहूर्तचिन्तामणौ संक्रान्ति
प्रकरणं सप्तमं ॥ ज्योतिर्विद्वरनीलकं
ठविबुधाश्रीचण्डिकायास्तथा पुत्रेणाद्रि
गवाप्तसाग्रसारितामिया स्वमुहूर्तचिन्तामणे
र्गोविन्देन विनिर्मितेन यति पीयूषधारा
भिधे व्याख्याने खलु संक्रमप्रकरणं संपू
र्णतामप्यगात ॥ इति श्रीविद्वद्दैवज्ञ
मण्डलालंकारनीलकण्ठज्योतिर्वित्सुतगोविं
दज्योतिर्विद्विरचितायां मुहूर्तचिन्तामणिटीका
यां पीयूषधाराभिधायां संक्रान्तिप्रकरणं
समाप्तम शुभमस्तु शुभम सप्तर्षी
नयाब्धिसिद्धान्तसार्वभौमे ॥
स्तयमासास्तर्वकालेगेच्छमासद्वयावधि मु

पिमासद्वयतस्त्रस्माद्द्योगणितागतः क
दाचिद्द्विमासकेपनाक्रमेक्रमद्वयेहिमा
मध्यकः तथात्र्यातिपोप्ननिस्स्त्रनइति ॥
॥ शुभमस्तु ॥
शुभमस्तु कल्याणमस्तु शुभ
म समाप्तम

ग्र॰
गो॰ प्र॰
टी॰
१८३
183

ॐ नमः श्रीसरस्वत्यै श्रीगणेशाय नमः
अथ गोचरप्रकरणं लिख्यते ॥ ॐ विघ्न
राजमभिवंद्य सिद्धिदं नीलकंठतनयेन धी
मता शिष्यबोधविवृतिकारणं विवि
च्यते अथ गोचरप्रकरणं व्याख्यायते त
त्र जन्मराशितः प्रोक्तनिषिद्धस्थानस्थिते
दानींतनग्रहवशेन शुभाशुभानि रूपं गो
चरस्तु च्यते तत्र ग्रहाणां गोचरफलं शु
भाशुभरूपमुपजातिकारूपेणेंद्रवज्रया
वोपजातिकापूर्वार्धेन चाह ॥ सूर्यो रसो
त्थेव युगेग्निनंदे शिवाख्ययोः भौमशनी मेव
मश्च रसांकयोर्लाभशरेगुणांत्ये चंद्रोभ
राद्यो गुणानंदयोश्च ॥ लाभाष्टमे वाच
शरेरसांत्ये नगाद्ययेन्ते द्विशरेब्धिरामे श
सांकयोर्नागविधौ खनागे लाभे व्ययेष्टा
शुभस्तदा विद्धः शुभोपि शुभफलदाता श्रा
यते स्वरस्य सूर्यपुत्रतातहेयोर्नागेका
र्योः यतः पितुर्जनकस्य सुतेन सह वेधो नेव
देनाह्रः सुतस्यापि पितृसह वेधो नेवेद
नाहः तथा स्वयुगे जन्मराशेः सूर्यः शुभा
श्चतुर्थस्थानस्थिताश्चोदस्य ग्रहाः शनि
वर्जिताः सूक्ष्मदाविद्धस्त्येवं सांकयोस

प्रथमाव्यये बुधाग्निनंदे तृतीयनवमयोः
शिवाख्ययोरेकादशपंचमयोः सूर्यकम्या।
शुभो विद्धश्च ज्ञेयः उक्तं वसारदेन शु
भोर्की जन्मतस्त्रायदशषट्सु न विध्यते
त्रस्त्रदेनवपंचोभ्यव्ययगैर्वार्किभिस्तदे
ति अथ भौमेति भौमशन्योः तुभाराहुच्चे
तेग्रहाः सजन्मराशितः रसांकयोः व
भूतवस्थानयोः लाभशरेपकादशपंच
मयोः गुणांत्ये तृतीयद्वादशयोः क्रमा
च्छुभाविद्धाश्चान्यर्थः पर्वेनशनेः सूर्ये
वोदेनास्तीत्युक्तमेव यदाह वसिष्ठः ॥
त्रिषडेकादशमस्तिगोपेषातो विफद्ध
पर्मसुतसंस्थैः दिनकरतनयो पापि शुभेन
विध्यते विवद्धे विध्यतेनेवेवर्धिनोस्मकर
मिति शनिवद्राहुकेत्वोयश्चेति वदनात्राहो
र्योपि वमेषे विचारः सदाहु पलसनाके
तोरपि उक्तं वसिष्ठगोपेन राहुकेत्वफ
ले सर्वमेवत्वकथितंत्वयः वेधोपितद्वदे
वो ह्येवा सदेवोक्त श्वेव वेति अथ चंद्रश्चेति
जन्मराशितः स्वस्थानोद्रपाम व दशेयोः
गुणानंदयोः नगाद्रयोसप्तम तृतीयनव

मु·
तो·व
टी·
१८४

184

मयोः लाभष्टमेपकारश्चाष्टमयोः शा
यशारेप्रथमपंचमयोः रमोन्येषष्टद्वाद
शस्ययोः नगश्चेयेसप्तमद्वितीययोः स्था
नयोश्चेत्क्रमात्कुंभोविद्धश्चेत्तेयः परंत
वेदस्यात्रपवेधोनास्ति उक्तंचनारदेन ॥
विध्यतेजन्मतोनेनेउदृहला याद्यारिवर्जिषु
सेधेष्ठोन्योत्रथमेस्येविद्धेयेजन्मतः शुभ
इति अथत्वारइति जन्मराशे द्विशेरेद्वि
तीयपंचमयोः अग्निरामेचतुर्थे तृती
ययोः रमाक्रोयोषष्ठनवमेयोः नागा
विधौअष्टमप्रथमयोः खनगेदशमाष्ट
मयोः लाभव्ययेपकादशद्वादशास्थयोः
स्थानयोर्ज्ञेबुधः क्रमात्कुंभोविद्धश्चेत्तेयः
परंतत्रचेद्वेधोनास्ति यदाहनारदः
तः स्वाद्योयेष्टरवायेषुजन्मतस्त्वनविध्यते
नात्मजेकाद्याद्योन्यसंस्थितैर्वीर्यदुभः शु
भइति अथदेवगुरुरिति जन्मराशि
तः प्राग्बेद्योपंचमचतुर्थयोः शेषेद्वि
तीयद्वादशस्थानयोः नवांगेनवमदश
योश्चाद्रिरोसप्तमतृतीययोः शिवा
द्योपकदशाष्टमयोः स्थानयोः देवगुरुः

बृहस्पतिः क्रमात्कुंभोविद्धश्चेत्तेयः उक्तं
चनारदेन ॥ जेमतः स्वायगेष्वद्रिद्वि
स्थाष्टवजलत्रिभेः जन्मराशेगुरुः श्रेष्ठ
ग्रहैः येद्विनविध्यतइति चोपंचमे अग्न
शुक्रइति जन्मराशेः क्रनागेप्रथमाष्ट
मयोः द्विनगोद्वितीयसप्तमयोः अग्नी
षुपीइत्तीप्रथमयोः वेदाश्वेचतुर्थ
दशयोः शिवाग्रोपकादशतृतीययोः
स्थानयोः शुक्रः क्रमात्कुंभोविद्धश्चेत्तयः
यदाहनारदः जन्मराशेः सनाग्नाष्टकत्यान्ये
द्विशेनविध्यते भार्गवोन्त्यसंस्थश्चे
द्वेधायविश्चद्वैगैः विति आसतेरभिविध
वारः सहतेनत्वाभिविधिर्विति तेनप्र
थमद्वितीयतृतीयचतुर्थपंचमानांग्र
हाणामिनिराधैः इदमथाक्तंत सर्वोग्र
सोप्येकावश्याद्येप्राकपद्मिनस्थाने शुविद्धमा
नाःसमग्रहः शुभस्थानफलितिरिक्ताः खि
लस्थानेषुविद्यमानाः समग्रेष्टाशुभफ
लदाताः अतएवाहि श्रीपतिः सर्वेला
भग्रहास्थितास्त्रिदशविशुभकः उत्जावेदी
त्रिषट् शमेज्ञाम्नाय्येमेमुग्धाविश्वशम्भो
खाभ्यां स्त्रिजैगुरुः श्रीधर्मालयनेशुवा

मु॰
गो॰ च॰
प्र॰
१८५

185

कातिश्वरिक्ताग्यान्सुखस्थेगुरुः पञ्चमे जन
न्मग्रहाधियोगोचरविधोविद्वेनचोत्स्या
कुहेरिति अथदिवाकरस्यानिष्टशुभः
समग्रहः अत्रग्रहाणांविहितनिषिद्ध
स्थानफलानिविधियत्ने स्थानेजन्मनि
नाशयेदिनकरः कुर्याद्द्वितीयेभये दु
श्चिक्येश्रियमातनोतिरिपुकेमानक्ष
ययक्रति येप्यञ्चमगतःकरोतिरिपु
स्थषष्ठोषष्ठामसमे पीडामष्टमगःकरो
तिपुरुषेकांतिःस्नयेधर्मगः कर्मसिद्धि
मनकस्तकर्मगोवित्तलाभमथवायसे
स्थितः इयनाशजनितेमरूपरेव्यक्ष
तिवयगोतादिवाकरः इतिरवेः जन्मनं
न्दहशांतिसितमयविंतलाभाद्वितीयेहस्या
द्रव्यसहसमभवनेऊलिरोगवतेर्थे का
र्येस्त्रशोनलनयगतगोवित्तलाभेचषष्टे
हेलेदुवयुवतिमहितमस्तसेस्यापिमर
ले द्रपभयेकृत्नेनवमःशशीथहश
मथामगतःकृतलेथलेव्ययगतस्तकजे
यनमेत्तये इतिचंद्रस्य प्रथमगदश्याः
होणीसतःकरोतिद्विजेभयेत्तपयति
यलेवित्तस्थानेरतीयगोलाधरः अरिभय

प्तलःपातालोत्थोहितिरोतिद्विपंचमेरि
पुरहगताऊर्यहिमेजनेमनसिस्थितः
जनयतिनिधनस्याशत्रुपाधोपरोजा
द्विशितिनवमसंस्थःकायपीडास्तलीवा
त्रुक्षमपिदशमस्यालाभगोभूरिलाभं
व्ययभवनगतोशोकाधिनर्थश्चनाश
नं इतिभौमस्य अथःप्रथमगोभये
द्विशितिद्रुधमर्थेयनेयनेरिपुभयानि
नेहरुनगद्गत्वेर्थेरः अतिहतिकरो
भवेतनवमोविगःस्थानदःकरोतिमथ
नस्थितोवक्रोविपोशारीरपदं अष्टमेश
शिलतेयमहृद्दिथमेगस्तसनतीनेव
पीडं कर्मगाःसत्वामथायगतोर्थेद
दशीभवतिविद्रुविनाशः इतिबुधस्य
भयेजन्मन्योजनयतिधनसोत्थम
नले इतीयेरकेशदिशतिवनर्येधे
विलयं सतेप्रवेस्थानेकजनमपिकुर्यो
इतिशत्के प्रकृष्टेनेष्टमोपनलिवधना
प्राचतियले धर्मगोलाद्विकरःस्थानी
तिकतोदशमेमरूजाः स्थानपना
विदहानिभवायेद्दीदशगतनुमानेस
चपीडं इतिगुरुः जन्मन्यविलयकरो

बृ॰
जा॰ प्र॰
टी॰
१८६

186

मरुजोघात्रयेंदुश्चिकगः सुखवोधन
पञ्चमर्थः स्मात्पुरमात्लनयगोरिगेता
विहङ्गिशोकप्रेमरनगोनिदनेषंदा
नाः जनयतिविविधोवरापिथमैनस
खकरोदशमस्मातस्लशत्रुः धननिच
यकरः सलाभसेस्थायमवनेपनाग
मेकरोति ॥ इतिशुक्रस्य वित्तभ्रंशो
रुगामिदिनकरतनयेजन्मराशिप्रपन्ने
वित्तक्लेशोद्वितीयेधनहरणकृतेवि
तलाभेतृतीये पातोलशत्रुहृद्विस्तत
भवनगतःपुत्रभ्रात्यार्थनाशोषष्ठेस्याने
थंलाभंजनयति ·· दोषसेद्यातमार्किः
शरीरधीशोनिधनेचधर्मःधनत्नयंकर्म
णिदोमैनसोतघात्यगोवित्तमनथ्यमंत्ये
धनिर्दशातीत्यवृद्वसिधः ॥ इतिशने
राद्रुजन्मगतिभयंचकलहंसौभाग्य
मानत्वयं वित्तभ्रंशमहामविन्द्रयभये
वार्थलयेपृच्छति सन्तापंकलहंचवित्त
मथिकेशीघ्रविनाशोऽस्मरो ....
.... लोकेत
कमेकराशिभवदेक्नसेतिगर्गादयाः
ति इतिराहो धनकुभाशुभफलेंष्ट

होयुत सन्निपाताम्लखाराशिसन्निपा
तापवराशेः फलेदृष्टितिवक्रिणामप्राया
योरिन्याहकर्मलाभनः अस्तसंचिगताः
नेटाः राशिसंचिगतग्रहाः पवराशेफले
दयार्थंकेनदिपरेतुगामिति राशिग्रहाणा
नेत्तत्रुस्माणुपलसकवसिष्ठोपि भवतो
न्मगतेस्थयदापिस्तानागतास्फुरगगतचरः
दचकःपरभवनफलंप्राग्भवनफलेचवा
क्रितायेचेति ग्रतेनेतत्रेतस्यसंधिएक
स्मिन्निर्गन्यापरत्रसक्रमणसंधिरेवंराशि
संधिश्च तत्रसंधिज्ञानेदेवदत्तकर्ते वोःश्वे
भोनाद्यंकालवन्दपाकमात वक्रोःसंक्र
मेणप्रकादेःप्रायार्कस्यातितिरिता इति
विवाहप्रकरणेवरुपाति ग्रहणकृत संक्र
मकालपर्वसंधिकालःसर्वेषांग्रहाणां
षष्टिविविग्रहभ्रक्तिभक्तमिनाद्दिनाभा
स्करेनोक्तेवान् तेदनदस्माभिः संक्रांति
प्रकरणेसम्पचनिरूपितेनतपवावधा
ने तत्रस्थयाविग्रहाः देवदत्तकेतिपर्याक्र
ह्वदिकापलत्तनेनसंक्रांतेरुपरांतेवा
स्थिताजिगमिनस्यनत्तत्रस्थाशापकलेप
यश्चति वक्रिणास्थपदीकलत्तेणाप

मु॰
गो॰प्र॰
टी
१८७

187

लदाते नवत्र्यादौ राश्यादौ वा स्थिता भक्त
स्थानस्तत्रस्थराशेश्च फलेदस्तीति नत्र भौ
माग्रहाववक्रातिचारयोग्राशिफले
कियंतिदिनानि ग्रहस्तिष्ठतीत्याह वसिष्ठः
दशाहिवसेपंचदिनेत्रिपक्षः मतिचारवक्र
योर्द्वयोः भौमाद्यार्यचदिनेग्राशिफले
चपंचमासंस्थेति भौमाद्यगन्तायावता।
कालेनराशिंजहातितनोल्पकालनाधिक
भावेनस्पष्टगत्याराशिंयदाजहातिसचा
रः ॰ यदात्समयराशिंजहातिसेयचिंत
चारः वक्रंप्रसिद्धमेव १२३४ अथवा
मवेधंशुक्लपक्षेवेदवलंचोपपत्त्याजातक्ष
र्वेणाह दुष्टोपिवेधाविपरीतवेधाच्छुभो
दिकोशुभदः सितेन्दुः ५ दुष्टोपिखजा।
न्मराशेः सकाशादनिष्टस्थानस्थितोपिवि
दृग्रहोविपरीतवेधाद्वामवेधात् शुभः शुभफ
लदाताः अयमर्थः सूर्येणस्तातेनवगोत्रि
नेदोशिवास्वयाचिवशाकपठितस्थानेशुभ
ष्टस्थानम्हतीयेकादशेषुस्थितः सर्वंशुभ।
फलदाताः नद्वितीयैकादशपञ्चमाग्यशुभाने
वनवद्वादशवचतुर्थेनवमपंचमात्यशुभ
निष्टस्थानेषुस्थितः सर्यफलदैवानिष्टफले

दः स्यात्तुग्रहाग्राक्पठितेक्रमेणपष्ठादिस्था
नस्थितैशनिवर्जितैर्ग्रहैर्नविद्धः यदाता।
विद्धस्तदास्तदाशुभफलदोपिपष्ठादिस्था
नशुभफलदातैवस्यात् अनेषुस्थानेषुग्र
हमद्वितीयसप्तमाष्टमेषुतस्थितः सूर्योनि
ष्टफलदोनैव एवंचदसथयोषष्ठैवविद्ध
स्थानानिपष्ठेवशुभस्थानानीतिक्रमवेधवा
मवेधोस्यातां भौमस्यतृतीयैपवशुभस्था
नानित्यतराण्यशुभानित्येवतत्रनवमपं
चमद्वादशस्थानतस्थितभौमस्याशुभस्य
क्रमेणषष्ठैकादशतृतीयस्थानग्रहैर्वाम
वेधनशुभत्वमेव अन्येषुग्रशुभस्थानेषुग्र
शुभएवभौमः एवंशनिराहुकेतवोप्येयः
गुरोरप्येवमेवतत्रप्रथमषष्ठस्थानस्थोग्र
हरशुभएव शुभस्थानेनवस्थानानाशुभ
नानत्वात्मेतिविक्रान्तिनीतिपृष्टसप्तमद
शमस्थानशुभानितेवामेवक्रमेणद्वादश
द्वितीयचतुर्थस्थानस्थग्रहजातिनवामे
वेधेनशुभत्वमेवअन्येषांकेतरपठितस्था
नानांशुभत्वादेवनवामवेधाभावादत्वमिति
परिष्क्रिन्नोर्थः ॥ यदाहकश्यपः ॥ श्रा
पिविद्धोग्रहाकश्चिन्नददातिशुभंफलं वी

मु·
वे·प्र·
टी·
१८८

188

मवेधविधानेनतस्युभोपिस्युभप्रदः अत्रस्था
द्विविधंवेधंविचार्यफलंवदेदिति वसि
ष्ठोपि वेदसमन्वितखचराननुगांप्रदिशे
त्तिसत्फलंकिंचित् अन्यथैवदविधानादशु
भास्तेस्युभप्रदाः सततमितिवीतियवेधो
वामवेधः द्विकोणाख्यइति सितेशुक्लपक्षेव
धोद्विकोणाद्वितीयनवमपंचमस्थानेषुस्थि
तःशुभदः अत्रापिक्रमेणषष्ठाष्टमचतुर्थ
स्थानस्थितैःउपवर्जितैःग्रहैर्यदिनविद्धः
सोपिपोषं उक्तंचनारदेन शुक्लपक्षेशु
भश्चेद्द्वितीयनवपंचमो रिपुमृत्युसुखे
स्थैश्चनविधोग्रहैश्चेदिति यदिविद्धो
नदाशुभफलदाएव अथ ५ अथद्विविध
वेधमतलयमुपजात्याह स्वजन्मराशोः
वेदमाद्रवेधग्रहाधिष्ठितराशितः सः द्वि
मादिविधानतएववेद्योनसर्वदेशेषुतिक
ध्रुपोक्तः ८ इहद्विविधंवेधविधानमेना
रदादयः स्वजन्मराशेःसकाशानिविधंवे
वेक्रामिकंवेधंवामवेधंचाहुः तथाचवाम
यत्रापिनावेदेनजन्मनःषष्ठेके त्रयकश्य
पादिसंज्ञ्यतेसएनविविधोग्रहाधिष्ठित
शितोवेधः यथाशुक्लोजन्मराशेःसका।

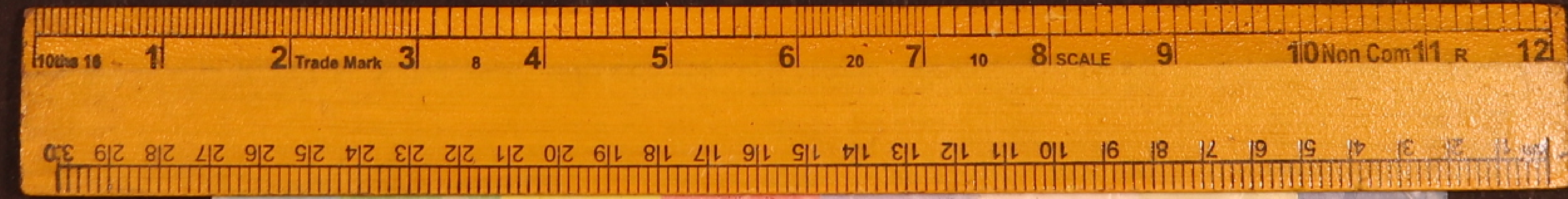
शात्पष्ठस्थितःशुभःसमर्थः स्यात्कोनरा
शितोद्वादशस्थानस्थितैःशनिवर्जितैर्ग्रहै
र्नविद्धः तथाशुक्रोजेमराशेद्वादशस्थितो
निष्टःसमर्थः स्यात्कोनराशेःषष्ठस्थानस्थि
तैर्वाशनिवर्जितैर्ग्रहैः विद्धश्चेत्तदाशुभफ
लदःस्यात् अथैतद्विविधवेधस्यदेशविशे
षविषयत्वमुच्यतेहिमाद्रीति हिमाद्रिवि
ध्यनमान्तोपर्वतोपदेशोविशेषोवास्थिता
प्रसिद्धैतयोरन्तरालवर्तिन्यदेशमद्विवि
धोवेधः सर्वदेशेषुहिमाद्रिविध्यान्तरवि
षयकमेवेत्यन्यापतस्तानेदुर्वेदमित्याहव
नारदकश्यपौ नरालवद्विमन्तसर्वदेश
षुद्विविधोपिवेधदोषोनास्तीतिकश्यपस्य
मतेकिंविवेचनास्ति यदाहकश्यपः स्था
नवेजन्मराशेस्तुतिविलयहलावले द्वि
मादिविध्योर्मध्येवेधजैनकुद्दालपादिति
वेधनस्सयोरन्तरेत्रिकामिकोवेदोजन्म
राशितएवज्ञेयः वामवेदस्तुग्रहाधिष्ठित
राशितएवेतिक्रमः यदाहगुरुः जन्मतः
क्रमवेधःस्याद्वामवेधोग्रहालयादिति इ
दमपिहिमाद्रिविध्यान्तरविषयकमेतिथे
यतत्स्थानेदुर्वेदमिनाहव्यनारदकश्यपौ

मु.
गो. प्र.
टी.
१८५

189

अज्ञानादिविधिं वेदेयो ग्रहज्ञो बलं वदेत् स
त्यषावचनाभाषी हास्यं याति जनेः मदेति पं
वे प्रकारेण गोचरबले ज्ञात्वा ग्रहदौस्थ्ये यत्रा
दिकं न कार्यं श्रीपतिना अकालचार्यो म
गयो च मासे सहस्यां नेगजवाजिवाहने ।
ग्रहेषु परेषां गमनं विवर्जयेत् हेषु राज्ञा विष
मस्थितेषु हि अतएव तत्र ग्रहशान्तिरपि वि
धेया यदाह व्यासः ग्रहेषु विषमस्थेषु
शान्तिं यत्नात्समाचरेत् हानिर्वृद्धिर्ग्रहाधी
ना तस्मात्पूज्यतमा ग्रहा इति विपर्यये चान
ष्टमित्याह वसिष्ठः मासि मासि यते चेद्गह
र्थे यो ग्रहदोषोऽपि वा विषुवत्यर्कसंक्रान्तौ वा
ने पाते दिनक्षये स्वचारेषु सदा विमलशुभि
स्त्रग्राणां व्याधिरर्थहानिः स्यात् सप्तवि
चार्य मनसा ग्रहशान्तिं कारयेन्नरपतिरि
ति कदाचिच्छान्तिविषग्रहकृतं शुभं पाप
लाभो वापि भवत्याह नारदः सौम्याचितैः
निष्फलः शुभदः पापवीक्षितः निष्फ
लो नो ग्रहो बलेन शत्रुणा चबलोकितः नी
चराशिगतः स्वस्थाशुभे तत्र गतोऽपि वा शु
भाशुभफलेनैव यात्रस्तं गतोऽपि चेति अत्र
ग्रहदोषाभावादेव शान्त्यभावः निमित्ता

पाये नैमित्तिकस्यापायः इत्यायान् अ
निमित्तिकलाशान्तिर्निमित्तापायापज्ञाप्यते इ
ति विपत्तावादकस्मरणाच्छान्त्यभावः ८
ग्रहगोचरप्रलाभाद्ग्रहाणां यत्नसत्फल
कथनं एवं केषुग्रहणीयश्चाहकेन गोचरफ
ले ग्रहाणां शुभप्रतीकारे च तत्र ग्रहाणां
दर्शनं निषेधे च शास्त्रे लिखितेनाह जे
न्मते निपतेद्ग्रहे जन्मतो वा तज्ज्ञाति श्री
हेया चिन्तासारावकलत्रेदोस्यात्ततयः।
श्लोमानक्षशः स्वेव लाभोपायः इति क्र
मात्तत्स्थ मध्यजपस्वर्णगोगाशान्तिदाने
रेयाग्रहेन शुभदेनावीक्षमाणः ये २
अत्र ग्रहाणां यत्न तत्र विशेषसत्वावड्च्यते
यस्य प्रेसाजन्मेते जन्मन्वतेग्रहः ग्रहा
णां उपरागो ग्रहो राहुश्लिष्टो वाश्लि
चेत् समरः नेस्मिन् ग्रहणेऽस्ति निष्पत्तेम
रणं स्यात् यदाह वसिष्ठः यस्यात्र जन्म
नक्षत्रे ग्रस्यते शशिभास्करौ तस्य व्याधिभयं
घोरं जन्मराशौ पलक्षयः इति ज्योतिर्निब
न्धेपि फलप्रदेपा ग्रहणं जन्मनक्षत्रे जायते
प्राणिनां येषां तेषां तस्याशुभे हानिर्वा
रोगश्चैवमभवदिति भार्गवेयो विशेषोऽपि

म॰
गो॰ श॰
टी॰
१५०
190

यस्य राजस्थनक्षत्रे स्वर्भानुरूपरज्येत यो
ज्यभंगेस्य राज्ञा शोमरणं वाच निर्दिशेदि
ति राज्यस्थनक्षत्रे अभिषेकनक्षत्रे यदा
कदाचिद्राहुभुज्यमाननक्षत्रे ग्रहणागत
त्रे चैकमेवतदा अस्मे दिष्यः फलनिर्देशः
यदा तन्नक्षत्रे भेदस्तदापरज्यमाननक्षत्रे
वफलनिर्देशः एवं राशिभेदेप्युपराग
मानराशिनैवज्ञायते स्वल्पतेराहोरादि
ग्रेयग्रासकालावरणादिभेदात्र खरकारा
द्वरितिभुवेतीति एतदुपनिषाचकारागा
स्वयचैवमपूर्वापिपिरश्चरेणाप्युहेदर्थाने
दोराहुचारविलासिसप्रपंचेनापूर्वापि प
रेतद्राहुसातिस्य विज्ञायगणानयनस्य प्रा
रमे मध्यमानेकाधिकाययान्यपूर्नविशि
ष्टमास्मकर्त्वात इति माहित्यविवक्ष्ये
नवाराहुरूपरज्यमानमुच्यते अतएवोक्तंवरा
हेण तस्मिन्काले सन्निधानमस्यतेनोपच
र्यतेराहुः याम्योत्तरशशिशरगतिर्यगिति
तेषूपचर्यते तेनेति अथराशिफलेष्वनो
तेशनिर्भवतीति पंचम्याउक्ता ॥ ज
न्मराशौ वान्यहोरशौ स्वराशिस्थग्रहणेस
ति सुमाहन्वलोमणद्याताहि फलभवति

यथा जन्मराशौग्रहणेसति घातः
शरीरपीडा द्वितीयराशौ वित्तनिःस्वता
शः तृतीयराशौ श्रीः लक्ष्मीः चतुर्थ
राशौ व्यथा शरीरपीडा पंचमराशौ चि
न्ताशुत्रादीनां षष्ठराशौ सौख्यं सप्तम
राशौ कलत्राद्वियोगो मरणं अष्टमरा
शौ मृतिः मरणं नवमराशौ मानना शः
दशमराशौ सौख्यं एकादशराशौ ला
भप्राप्तिः द्वादशराशौ उपायानाशः
आत्मनइतिकिंचित् दैवास्मिन्पूर्वे इ
देवफलेषुणमासपर्यंतमनक्षमपिप्ये
ये तदुक्तं हिग्रहणोत्तरसंभावनया उ
क्तं चैवंदैवज्ञमनोहरे घातेहानिमथश्रि
यंजनन्नभीत्यलिंवचिंताक्षमान्मौ
दारविघाजनेवक्तु तेवाथ्यंवमावसेथे ।
सिद्धिलाभमपायमर्कशशिनोः घाण्मा
समध्येग्रहइतिउक्तविस्तृस्याता तेवष्
भमघ्यमाथमान्वजाति तदुक्तंदैवज्ञ
मनोहारे ग्रामाद्रतोयाश्रमगम्भृतर्थं
त्यापायस्वस्याशुभदः शुभाशि नवान्
पोसमसगभ्रमधामस्यादिवइकोदश
मासमस्यइति अत्रवोकाग्रामराशौगे

मु.
गो. प्र.
टी.
१८१
191

णनीक्ता क्वचित्स्वराशेरपि तद्वाक्यं च
त्रिषडायगोपयातेन राशीणां शुभप्रदेत्याद्यु
ह्गोचरवेधं विमृश्य तदेव शुभमध्यमेत्याद्य
षेशुनिह्नेमतयावेदं निश्चित्य अत्रावस्थाको
ह्नयं स्वजन्मराशेर्निरुत्थमहायमेव श
त्रग्रहगोचरराशिदेशविशेषण शुभफला
नि सवराहमिहिरेणाभिहितानि ने
ष्टफलं कर्मोपदेशाद्धेदिति वरा
होक्तग्रहगोचरयनतत्राशुभफलानि स्व
तोदयाभिहितक्रमेवकेपराशरसंहि
तायामभिहितानि तथा मङ्गलभेदनाय
शुभफलानि गर्गसंहितायामभिहितानि
तानि सर्वाणि पिरचवरणतेदो उरानन्ते
ज्ञत्वा रविलक्षितेनैवपापीनि नात्र प्रस्त
तत्वा लिखितेःस्माभि अथशुभस्वच
ग्रहणप्रतीकारमाह । तत्र शुभेतितस्य
स्यं चेद् स्वार्थं ग्रहणस्य संबन्धि वरशुभेड
ष्टफलं तस्य वनाशाय जयग्रहणे गोदानं
जपो नाय ज्ञादीनो मंत्राणां स्वर्णं प्रसिद्ध
गोः प्रसिद्धः भूमिवाहपलद्धणाल्हदेय
घोस्वणाह्यादीनां यथाशक्ल्यानेका
र्थमिति शेषः उक्तं च देवज्ञमनोहरे ते

ह्रोस्यग्रहणउक्तंच वर्ज्यं पविधिमसांदिदा
नं भवेदिति ज्योतिर्निबंधे कालनिर्ण
ये यस्मिन्राशौनक्षत्रे शशिराकेः सैंहि
केयामहेसाक्षात्पणनोभवतिनियतंत्रा
ग्रस्तेशो विनाशः तस्मात्कान्तिं मलिनिमि
हरिथि तोत्तमलोकस्वैे कुर्याद्दाना
दिभिर्विहर्णाशमायातिविदिमिति
दानमपितत्रैवस्ववर्णनिर्मितेनागस
लेनाञ्चभाजने स्वदक्षिणासवस्वेवृत्या
विप्राय निवेदयेत् सोवर्णर जतंवापि
विवेकलाभशक्तितः उपरागोद्भवक्ले
शाछित्यै विप्राय कल्पयेत् दानमेतदपि
तत्रैव नेमोमयमहाभीमसोमसूर्यवि
मर्दन हेमतागप्रदानेन ममशान्तिप्र
दोभवेदिति स्कन्दपुराणे गोदानेचभू
मिदाने च स्वर्णदाने विशेषतः ग्रहणा
क्लेशनाशाय देवज्ञाय निवेदयेदिति
किंचात्रेदेशविशेषः पात्रविशेषोद्रव्य
विशेषश्च नापोलितःत्स्मात् कामः
सर्वोगोग्रासमोनोपसर्वेष्वसत्स्वमाहि
तः मर्त्यभूमिसमंदानं ग्रहणेवंदहृ
दियोगिति तत्रस्माद्दानादिकं कार्य

मु॰
मो॰प्र
टी॰
१५२
192

न्काले विधेमित्याह: माधव: ग्रासमो
नेभवेत्स्नानेग्रस्तेहोमेविधेयते सच्या
मानेभवेद्दानेमुक्तेस्नानेविधेयतेइति त
स्मिन्कालेजपादिकमपिविधेयं स
र्वेडुग्रहणेयावन्तावत्कर्यो जपादिक
मिति शिरःस्वकेः आदिशब्दाद्गृहा
र्चनमपि ग्रहजन्मनक्षत्रजन्मराश्या
ग्रहणेशांतिमाह वशिष्ठः येषांज
न्मनक्षत्रेग्रस्तेशशिभास्करी तेषां
व्याधिभयंघोरंजन्मराशोधनक्षयः इ
ष्टामेषुविपीनेनतस्यदोषापनत्तये अ
गतस्नानविधिसम्यग्वक्षेसमासतः
मेडलेचतरस्रेतुहोमयेत्तविलेपयेत
ग्रहस्यधार्दिशामागवर्णकैः समलेक
तेः स्थापयेत्सलशंकुंभंवजनन्स्यागर
लकान् सर्ववेदात्मकान्सर्वाती
र्थात्मकाः शुभान् पंचलवपल्लवाभीर
छन्नांकृषिसमानितान् मत्तिकारत्न
हेमभरतज्युलेचंदनैः पंचगव्याम्र
तश्रानन्सूक्तिकैः सर्षिपाम्बैरैः गोक्ष
कुंकुमतीर्थासुनेचकैः पद्ममैः ग्रंथ
त् वस्त्रःसोमशतांवविपाः प्रोर्ययेसुख

स्वथक् अर्विगेः वारुणेः मंत्रैःस्वस्ति
वाचनपूर्वकं पतानेवर्तेनोमंत्रोस्वलो
पेटेलसंलिखेत् कर्णाः शिरसिलेवधा
वलिंगैः वरमेवकैः ममेस्मिनेकुंभंजलैः
स्नाष्णनीराजयेन्नेतः रक्तायत्रग्रहेने
भः शुक्लमालाम्बराशुचिः सतिभाट
स्त्रिगार्दयाक्षिरेभ्यसुक्षशक्तितः यो
सौवदेवोदेवत्रादित्योनामप्रभुर्मतः सह
स्वनयनलेग्रहपीडांव्यपोहतुः स्त्रितुय
सर्वदेवानांसमार्चिरमितद्युतिः चंद्रो
परागसंभूतामग्निपीडांव्यपोहतुः यः
कर्मसाक्षीलोकानांधर्मोमहिषवाहनः
यमश्चंद्रोपरागोत्थांग्रहपीडांव्यपोहतु
रक्षोगणाधिपः साक्षात्मलयानलसं
निभः खड्गव्यग्रोतिकायश्चरक्षःपीडां
व्यपोहतुः रक्षोगणाधिपः साक्षात्मल
यानलसंनिभः नागपाशधरोदेवः स
दामकरवाहनः वरुणोम्बुपतिःसाक्षी
ग्रहपीडांव्यपोहतुः प्राणरूपोहिलोका
नांवायुःकृष्णमृगप्रियः वायुर्वेदोपरा
गोत्थांपीडांमेव्यपोहतुः योसौनिधि
पतिर्देवाः खड्गशूलगदाधरः चंद्रोपरा

कृ. गो. प्र. टी.
१९३
193

सकलशांपीडेचापित्र्यपोहतः योसा
विंदयेराभद्रः पिनाकीवृषवाहनः वे
डेपवामपापाविसनाशायतशंकरः त्रै
लोक्ययानिभूतानिचराणिस्थावराणि
च अस्माविसृकग्रहस्थानितानिपापैरहं
तमे आमेग्रणेलेखेनोक्तास्तेनेवैवम
कः ग्रहंयित्वापिदेवोगोभूस्वर्णाव
स्त्रादिभिः अनेनविधिनायस्तुग्रहस्नाने
समाचरेत नतस्यग्रहपीडास्याद्यानवे
धुपनत्वयः परमांसिद्धिमाप्नोतिपुन
रावृत्तिदुर्लभः सर्वग्रहेष्वेवमेवहर्षयो
नास्त्राविधिर्यते ॥ इतिहवसिष्ठोक्त
ग्रहणशांतिः अथचन्द्रसूर्यजन्मराशे
यनक्षत्रस्यत्रकं नेत्रचदोषास्वतानुप्रति
मानेनग्रहणात्पकर्त्तव्यतापनीयेततत्रापि
प्राप्तिरितितद्वद्वचस्यविरुद्धफलदानि
दोकादत्वमपजन्मराशावपिग्रहणेशांति
विधिर्यः उभयान्वादेनशांतिर्भिर्थाना
त उक्तंचमत्स्यपुराणे यस्यराशिसमा
साद्यभवत्यावग्रहणनस्तस्यपावत्सिना
वचनात्क्षतोपिप्रसोगहदर्शनमावेन
मन्यंयमिशेरिहंत्रलीति एवंचेथस्यग्र

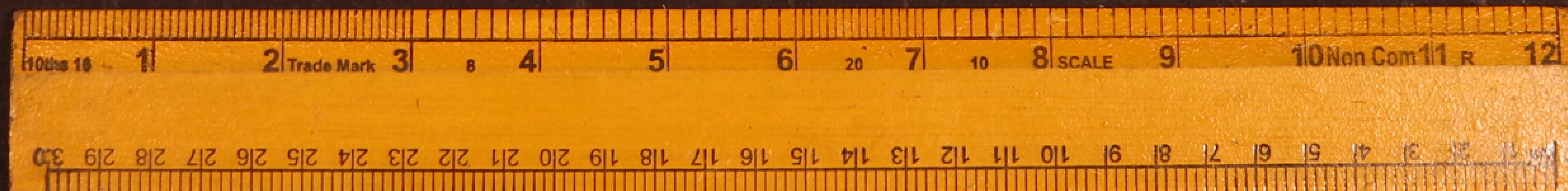
जन्मापिभ्रवस्थितस्यरहावहिर्गतस्यश
क्यवेताश्रहानारादेश्यसर्वाथापरिहरत्ता
नापिवानास्तीतितेषांनाशायः अत्रेदंवि
मृते किमिदंग्रहणादृष्टमेवस्नानादपिका
र्यसपारकमन्तमेवायायावद्गणनादृष्टमक्त
तः देहः उक्तंयथावचनोपलब्धा नत्वा
दिभूदवसिष्ठः सर्वेषामेववर्णानांसूतकं
राहुदर्शने सचैलेनभवेत्स्नानंसूतकं
चौविवर्जयेदिति षड्विंशत्मते सर्वेषा
मेववर्णानांसूतकंराहुदर्शने स्नानाक
र्माणिकुर्वीतश्रुतमन्नंविवर्जयेदिति एवं
पर्व ॥ एतत्पाकेऽशिपानन्नात यद्यपि
तस्मिन्दिवेतीरस्यविषादेवेति महाभारि
हस्तोक्तंतथापिमहाभारतेपृथग्गदस्तावि
त्रेपिदृष्ट्यैदन्नादौपाकस्यमात्याहृतिः
विस्ताहुदर्शनेदेवैहिगृहस्थादेशनाशक
मिति पात्रनाशः स्नानेदानेनपाकाद्
मनेतेराहुदर्शनेइति एवमादीनिवच
निरर्थकत्वप्रसक्तिनिरुपलभ्यतेतत्रया
पि वसिष्ठः गृहस्थसंकेनेतपिनस्ना
याद्यभिमानवाः भगजननोकोश्राहुः
त्वमात्रेयमारोयनेइति लिंगपुराणेपि

सू॰
गो॰प्र
टी॰
१५५

195

पवर्यनेवाहुरिति वराहोप्याह॥ ततः त
स्मिन्ग्रहोदर्शनेतत्रास्येवभवन्नेतदर्शने
वात्तथमेवाच्यतेनान्यान् एवंचसति
राहोर्दर्शनेवोक्तदर्शनमितितत्कृत्वोत्
पद्मः श्रुत्यनुसमीपिलत्तकदर्शनमाहु
र्भेमेहतन्येवेदृश्यः क्रियते तदापियस्मा
द्रूपमेवानपप्रतत्स्यममेपेतद्नतामि
ति वाल्मीरण्येनतुश्यति तस्माद्दर्शनश
द्देनेनापरोगेलक्षतेताहुदर्शनेनाहुपरा
र्गोत्तस्मिन्नाहुर्देर्शनेश्रुति श्रुयमर्थः
राहुनामपानत्तस्यतन्नैपेनदर्शनेम
पराग इतिनवराहुरेवलत्तणयोपराग
पत्तस्पदर्शनमिति एवंपत्तभिमता
र्थेमिद्धिरितिवाच्यल्लस्तरात्तथेतिवास
र्भेकेमतिवक्तव्या ग्रेन्यतादर्शनेवाहोस्त
मायन्यतदर्शने प्रज्ञापीडाविनिर्दैष
वापिडर्भतत्तनकेरेति विम्बेयमेन्नवा
पिवावेरघु परोतनमस्ति धात्राहाहृष्ण
हेनोपरागेलत्तुणे पातत्तममकेमातिहे
तथ्येनतरसत्त्वीत्येनाहुदर्शनग्रहपरया ॥
समानार्थकतोत्तसेवासिद्धमिति प्रा
श्नमानोसमवेवचसाग्रहसामान्यादिने

ववाक्यार्थः फलितोभवतिकिंचग्र
हणेवाहुत्तमेवदर्शनोविवत्तितेवत
दः नोसैतायेनमादित्येनालोयातेक
श्चेचन नोपरक्तेनवादित्येनमर्थेनम
सोगतिमिति मन्त्रेकोपरक्तस्यदर्श
नेनिषेधानापपद्येतग्रहणनिषेधः स
र्योपरागदर्शपवनचेद्यपरागइतिवे
ग्रानाश्चेवारकारत्यवेदाहुमात्रग्रह
णाद्दविवेद्योपरागहृदयविषयेकोपमे
हारस्पएकत्ता ग्रेशोवेगमस्तलापति
तादर्यग्रहणेनेदोषादिकास्तवनार्थे य
णाश्राह जलेनानोद्वस्मानामग्रेणा
ग्रन्येषानिषिद्धतादेवकंडगोलकाग्र
हणानोमग्रेणा सिद्धेपुननिषिद्धोदे
षादिकार्थमेवभास्वलोकनामेल
पपवादारेवयेयेरिति स्मृतिवाक्यस्
तथैहृदस्तगम्यादित्यदर्शनेपरनयोर्व
नस्पउक्तत्वात् केचित्तुदर्शनाद्दर्शनवि
धयकयोर्विरोधस्तलनलनात् सर्व
दृश्चास्याधीदितिवावाक्यः तेक्षिन्मे
त्तसमाहृविद्याकेन्यादिनासामान्यतो
निषद्धोपरक्तदर्शनेसाधनानिषेधात्

मु॰
गो॰ प्र॰
टी॰
१५८

198

प्रागुक्तरीत्या राहुदर्शनपरस्पराहुपरा
गलत्तकत्वेनत्वल्पबलभावाच्च नस्मा
दुपरक्तयोः सूर्यचन्द्रमसोरयस्यकस्यापि
दर्शनं निषेधसत्ताकुहेरा चनास्नानदा
नाद्यकर्मतत्कालेनेच्छन्ति : शास्त्रकारा
णामागमानं तदुक्तं स्यादुपायाल्मिकालस्ता
नाधिविधेयमितिसिद्धान्तेः अतएवमे
घाच्छन्नेपुराणगोस्नानादिकविधेय
मेवनतु गाणितग्रास्थाधीनस्पराग्ना
नेमन्वेत्तानादिप्रयोजकं तदाराजेस्य
ग्रग्रहस्यादिवाचंद्रग्रहणास्यजायमान
त्वात्तदापिस्नानादिकंस्यात् सत्यमेवैत
त् वचनान्तरेणानयुतं तदुक्तं तदुक्तंनि
मिन्नरेतेम ॥ सूर्यग्रहोयदारात्रौदिवाचे
न्द्रग्रहोयदिति अतएवनादर्शयेग्रहेणादु
ष्टिदोषनास्नीत्यपिस्नचोत नचैतत्
भातिप्रतिषेधादित्यधिकरणेन प्रथि
व्यामग्निसूतेकानानतिरेतत्तदेवानुदा
हृतवाक्यविनिघ्नानवावहतिवाक्यवि
धिशिघ्नाभावात् यथापृथिव्यामग्नि
नेचेतव्यइतिनिषेधविधिरास्तितत्र अग्नि
चित्तेनदिव्यीतिहज्ञानोनिषेधविधेः प्रा

यत्तु यावत्सूर्यग्रहोयदाविपलेतदाको
स्माच्चैवतदुक्तं अतएवाहजाबालिः सं
क्रान्तेपुण्यकाललक्षणेच्छायामयुतः कालः
केतुस्मर्यौपरागेतुयावद्दर्शनगोचरस्ति
ग्रस्तस्तमनपर्यन्तेदर्शनगोचरत्वात्तत्ता
वाकालः पुण्यकालोभवतीतिमाधवा
चार्यैः उक्तंविष्णुरूपनिर्णये ॥ दिवा
चेद्ग्रहोरात्रौसूर्यपार्वतुपुण्यदं सोपिस्मा
पुण्यवतत्स्नेयपाद्दर्शनगोचरस्ति अन्त
तमेवान्तमेवान्तहनेनदनाहनैवापरागेण
णितानिसिद्धतिवारिकापुण्यकालस्याद्
दर्शनेनत्वंविधेनिर्णायास्तजहनाडुपरि
वस्थितेकोदर्शनेस्नानमिति अर्कद्रव्य
रिवस्थितेकोदर्शनेत्तराणेचंद्रादिग्रहन
त्तत्राणां आकाशप्रदेशेः समन्नाडुमलय
द्ववयन्यभातिसप्रदेशोपरज्ञाद्वाद्याः
अतएव विलोपर्मोत्तरे भ्रष्टाग्रहेनभुक्तौ
सोसूर्यचन्द्रग्रहोयदा नकिंचित्स्नानभक्ता
दोस्नानफलात्तनः परमिति ग्रस्तास्तेभ
ग ग्रस्तोवत्कालमानेरवीन्दुरास्तोदय
दि तयोःपरेद्युकर्तव्यंस्नानादानवतदेवं
ते: इत्यनयोर्वाक्ययोर्हयोर्तोदयएवौ।

भृजवतोः परिस्थित्वापलद्धकोश्रस्या
यीमचाचार्येणानपरदिवसे पिदर्शना
भावेनपवासः प्रसज्यतः तथायत्रप्रशे
कोलग्रहणाद्दृष्ट्वाम्लानेविहितेतत्रांतरा
मेवाचार्यग्रहणान्तरमेवंद्वयोर्दर्शनाभावो
दिवसद्वयेपियदास्यात् तदाप्युपवासप्रसं
गोनचसर्वेपिशिष्टास्तथाचरंति तस्माद्दृ
ष्ट्रादर्शनार्थमभ्युपेतिशास्त्रेयत्नानुपदेव
वाकर्तव्या तस्याचसत्यांप्रवोक्तत्वाद
मेवानाद्दृश्येप्युपरागेनस्स्दृष्टेवप्रशस्तत्व
त्तवाग्रूपेनचगंतमे यथाप्रवृद्धिर्दृष्टाले
श्रुत्वानदानादिकंविधेयमिति फलितो
र्थो अतएवभागवतोभविष्ये हाकृतस्ते
स्यानाचर्यंमिलितानोपाउवीयलोकाने
मध्येपूतनोदृष्टिपिपरिग्रहणातइतिशिष्टाचा
रेष्वस्ति एवंचसत्यरिष्टजनकत्वाभावो
पिग्रहणादर्शनान्निषेधः किंपुनररिष्टज
नकेतेनस्याजन्मसताकेन्द्रादिपद्येनिभू
लत्वात्कालसहस्राधिपेस्य प्रत्येतोप
लभ्यमानवरिष्टमनस्युवासादिवोका
गुर्दर्शनपदाभावश्च अतएवसूलेपरेहर
निपदेप्रयुक्ते शोतिस्ता दर्शनाभावेपिवि

पातस्य च्यावतायेतो विष्टयोगानोस्वरूपस
तामवेरिष्टजनकत्वं प्रसत्नयथाग्रहेवे
भस्यात्तातादिसृष्टवितारिष्टानिहन्तिदृते
पात्रिदेशनाभावेनविधीयतेतत्फलमभि
प्रसक्तानप्रसक्तेन ७ अथचेद्वेलवि
शेषमनुष्टुभाह पापान्तःपापयुक्ते
पापाःचेद्राशुभोप्यसत् शुभांशेवापि
मित्रांशेगुरुदृष्टाशुभोपि सन् ८ शुभा
पिशुभफलदोपिचेद्रःपापयुग्ग्रहे को
र्थः पापद्वयमध्यवर्तीपापग्रहयुक्तः
पापग्रहेसप्तमस्थानेवर्तमानश्चेत्सा
त्तदाशुभोपिअसत्शुभएवयदाशु
भोःशुभफलदातापिशुभांशेसौम्यग्रह
नवांशेस्यादथवादिमित्रस्यनवांशेस्या
त्तथागुरुणाबृहस्पतिनादृष्टःसन्शुभ
फलदाताभवेत् ॥ यदाहराजमार्तण्डः
पापग्रहाणांसयुक्तः पापापामित्रसंस्थि
तः पापद्वयमध्यगतः शुभोपिशुभदा
यको अतिहत्स्थानसंस्थोपिभवेच्छुभः
करायको सौम्यभमोषिमित्रस्यनवो
शेस्यात्तथागुरुः गुरुणावृहस्पतिना
दृष्टःसन् गुरुणावपिवीक्षितइति ८

सु॰
गो॰ प्र॰
टी॰
२००
200

सूर्यस्य प्रीत्यै माणिक्यं धार्यं एवं चं
द्रस्य मुक्ताफलं भौमस्य विद्रुमं बुधस्य म
रकतं तेन रुद्रपाचिः गुरोः पुष्पकं शुक्रस्य
गः शुक्रस्य वज्रं शनेर्नीलं लसत्तत्रिग्रा
हतिकान्त कृष्णभावयुक्तः राहोर्गोमेदं ।
केतोर्वैदूर्यमित्येवमर्कादीनां ग्रहाणां र
त्नानि धार्याणि स्युः तत्र वज्ररत्न कनेषे
श्वेतस्य ग्रहस्य तत्वे धार्यमित्यर्थः वृद्धा
र्कशेषधः सूर्यादीनां च सत्वश्रेष्ठानि
रूपमौक्तिकं ततः प्रविद्रुमं मरकतं पुष्पा
गं च वज्रकं नीलं गोमेदं वैदूर्यं यथार्यं शुभ
हृदं क्रमात् श्रेष्ठाकृत्स्य मदौ स्वस्ववर्णो भिम
यमश्लोकेन ॥ अथ मूलस्य महामूल्व
न्त्वपारमयसमस्त मकाभावस्त्वदर्पमल्ला
निरत्नानि नावलेच मणिनिलितात् ॥ धार्यं
लाजावर्तकेराहुकेतौ रोपस्थकैर्होस्थ मक्का
गुरोस्तु लोहमेन्द्रस्यार्वानोः प्रवालेना
जेमत्वाविराहुर्त्रिनस्यात धात्रस्तु उपम
मुदमणीनाषिस्ववर्णा यथायाम्नि धार्यं रा
हुकेत्वोः पीतमुजामालावक्के धार्यं एवं पुजाहो
लेश्रुकृपणज्ञौ वत्तकोमरक्का मरकतपांत
लस्मेलोहे श्रीरभानेर्मलस्यर्थयाः श्री॰

मेप्रवालेधार्यं शुक्रेच श्रीपतिना धार्यं
तच्चेविद्रुमेभौमस्यान्योकृपयंशुक्रेदोष
नेर्गेडुजस्य मुक्तासरैलोहमकोल्मजस्य
लाजावर्तः कीर्तितः शेषयोश्चेति सू
र्येगुरुः शेषयोः सङ्गकेतौ दीपिकाका
रस्त्वत्रोधुपीमलाणिधार्याणीत्याह
मलधार्यं त्रिपलमवितरिविगुणेमाति
कामलमिदोजिवाहेमसिपुत्रोरजति
करसतेवृहधारोष्टमूले भौमजीवेषु
शुक्रेभवतिशुभकरोमिरपुक्ष्मासूमल
वाक्कोलेवाकेंप्रेनमसिमयजकेकेटे
वेषगेयमिति त्रिमूलीविनःहोति
कालीरीणा त्रिकाहिनोगजिक्काहव
रक्तविपारः भोगोपमिद्धःमिहपुक्षवा
होदेवविवाहेति मध्यदेशभाषयाप्रसि
द्व मलयजवेदनेकृमगुणप्रसिद्ध प
नदोषपीमलधारणास्वेयास्त्वाधावर्णा
शाक्तोवेदितव्या नारीदे वदनेनावाव
समस्तिन्नेवेतिविचार्यविकीर्यिनास्त्वदि
नेयातनरासोज्जम्मतासम्मनस्तदोविगा
मिलः पुनः पुनरावृत्तिर्भवेनागानीया

स्यात् त्रित्रिद्विद्वित्रिचनर्भैः स्वजितिभ
मन्नेमवाये स्वजन्मनक्षत्रादिननत
त्रेगणितेनवातिर्भक्तेतिस्वग्राह्येय
भवेति अवशिष्टताराया अशुभमशुभे
चवाचमितिफलितोर्थः ९ अथैशाव
क्रमेणा सफलाताराः संज्ञाश्चाह भार
जन्माख्यासंपद्विपत्क्षेमप्रत्यरिसाध
काः वधमैत्रातिमैत्राः उक्तताराना मस
दृक्फलाः १३ स्पष्टार्थमिदंपद्यं यत्रा
हेनारदः जन्मसंपद्विपत् क्षेमप्रत्यरिः
साधकोवधः मित्रंपरममित्रंचजन्मभा
त्पुनः पुनरिति एवंताराणांगणनीया
इतिशेषः तत्रतृतीयापंचमीसप्तम्यस्ता
रानिषिद्धा अनिष्टफलप्रदत्वात् शेषा
स्त्वाः समीचीनफलप्रदत्वात् उक्तंच
जन्मताराद्वितीयाचषष्ठीचैवचतुर्थिका
अष्टमीनवमीचैवषट्ताराशुभावहा
इति जन्मनक्षत्रेतुकार्यविशेषेस्वेते
प्रतिषिद्धंचतत्साग्रेनिर्णेष्यते नदिहता
रावलंशुक्लपक्षेविषयेनतुभयपक्ष
साधारणं तदाहनारदः कृष्णेबलवती

ताराशुक्लपक्षेबलेशशीति शुक्लेचे
तत् यतोग्रन्थार्थवादो रत्नमालायां
नखलबलशुक्लपक्षेशीतरश्मेः प्रभाव
कथितमिहहताराबीर्यमार्यैः प्रधानं
प्रतिविकलशरीरेप्रेयसिप्रोषितेवा
प्रभवतिखलुकान्तेसर्वकार्याणियोषि
शुक्लपक्षेशीतरश्मिबलीयानप्रधा
नेताराकार्यास्तत्र धाता शुक्लेविद्य
मानोपिकान्तेनस्वातंत्र्येपोषितः कोपि
दृष्टमिति १४ अथैवा पपकक्षान्तेदृश
ताराणांप्रकारान्तरेणपरिहारंमाहल
विक्रेउतेनाह स्वैषांस्वर्गातिलोविप
यपिगुरुशाकंविजन्मास्वथो दयाम
त्रिविनारकाप्तलवनेसर्वोपिपत्या
ति: स्वतुस्वायसमपर्ययेपनशुभदोषेषा
द्वितीयेंशाका नादिशान्यतृतीयकांशु
यशुभाः सर्वेतृतीयेस्मृताः १५ स्वस्तो
समम्पोबादतारायाआसौनिलायपाक्षा
क्रिस्तवर्गोउक्तिलान अंश्याणाष्टद्या
त् विपदाधिविपद्याशंसायांशतीयता
रायांगुरुमिदुपविकारःस्यात् विजन्म
स्तिस्वजन्मताराम्पाकपसिद्धं

ताकादिस्यात् अथोत्पन्नतारकाः
स्वपेचमोत्तरायोलवणंस्यात् तदा
ह नारदः जन्मत्रिपंचसप्ताख्यातारानि
ष्टफलप्रदाः अनिष्टपरिहारायदद्या
द्देतद्विजातये शाकंगुडंचलवणंसति
लंकांचनंक्रमात् अत्रसतिलमिति।
विशेषणात्कांचनपरस्यलवणपर
स्यतेनवपत्तारायांसतिलकांचनेदेये
उक्तंदीपिकायां प्रत्यरेवणंदद्या
च्छाकंदद्यात्रिजन्मसु विपत्तारेगुडंद
द्यात्रिपत्तिलकांचनं अथद्वितीयाप
विहारउच्यते तत्रादिमपर्यायेप्रथ
माद्यातारविपत्प्रत्यरिः सप्तमतृतीया
पंचमीसमस्तत्त्याभासर्वाअपिसामा
न्यतः षष्टिकरिकात्मिकाअपिनस्यु
भदास्युः अथद्वितीयेपर्यायेद्वितीया
द्वितीविपत्प्रत्यरिनिस्पृणोमादिपोत्व
ष्टतीयकात्प्रशान्तशुभदाः विपत्तारा
यांप्रथमाविंशतिघटिकास्त्याज्याःइत
रत्नाविंशशुभाः प्रत्यरितारायांप्रथ
माविंशतिर्घटिकास्त्याज्यास्तदुभयेतो
विंशतिर्विंशतिर्घटिकाःशुभाः वधता

रायासेनिमाविंशतिघटिकास्त्याज्या
अथचत्वारिंशच्छुभाइति नवाम्येवा
क्तंवैतेजीर्णसंदेशाशेनन तत्रचतुर्थो
शामाहुः तथासम्पत्क्षेमात्तृतीयका
स्यरणोःनिषिद्धःकर्मणानिषिद्धःइतरे
शुभः अथतृतीयपर्यायेतृतीयाहतौवि
पत्प्रत्यरिस्युवधौतेसर्वेषष्टिघटिका
त्मका अपिशुभःशोभनफलदास्यु
तः तथाचजगोमोहनेगुरुविदिकाप
ठितेपर्यायेप्रथमेवर्ज्यौविपत्ताराविने
धनाः द्वितीयेत्वंशकावर्ज्या तृतीयेतु
नखिलाशुभाःइति द्वितीयपर्यायेअंशा
कानाह सप्तवच्छायंशोविपदिम्याद्याः
प्रत्यरेचरमोवधःशुभः वैधेत्याज्यास्तृती
यांशाशेषाश्चयाश्चशोभनाइति अत्रांश
नत्त्रचक्रमेणोच्यते किमत्रप्रमाण
मित्यपेक्षते उच्यते जन्मतारेशमेकर्मसं
ज्ञातेतस्तषोडशी अष्टादशोसामुदाय
त्रियोविंशोविनाशभे मानसंपंचविंश
स्तेताचेत्सभमेशात इतिनारदोक्तेर्वैना
शिकाख्यत्रियोविंशभमप्युक्तेनेतदापवा
दमाह ॥ चवनः वैनाशिकाख्यानक्ष

मु·
गो·प्र·
टी·
२०३
203

चेत्स्त्रशाशीत्येशाकेविना इत्यनेनवाध
नेऽत्यनपकरटष्ट: स्वस्वार्थपरत्वापिवि
नियुज्यतश्चनित्यायादत्वापिमैववाख्ये
तिनवेनोनस्तेजयोप्रमाणकमात् १ ५
अथचेद्दावस्थावत्वस्त्रगुणेनोपायम
नद्दभाह षष्ठिघ्नंगतभंभक्तेचेटपुक्त
शुगाद्दते शशाब्धि ४५ द्दालब्धानोके
षोषवस्थाक्रियादिषोः १५ अत्रचेत्स
ताशेताशोद्वादशावस्थासेति युदाह
नारद: चेष्टस्यद्वादशावस्थाशशोवा
षोत्रमात पत्रेद्वादशादिकेकार्येसत्ता
तेल्पफलप्रद: नकश्चित्तीमारभ्यगत
भानिषष्टा ९ गुणपानिवर्तमानंनत
त्रभक्तवेशीगुणानिकायोगिनानिपत्र
पुंगेपुस्त्वभिरादत्तानिपंचचत्वारिंशता ५५
भजति यल्लब्धमागतेगतावस्थास्ता:
शोषवर्तमानवस्थाया: तत्रलब्धागतेष्ट
ष्याकस्यापिद्वादशापिकेद्वादशाभिर्भ
गेप्रवासाद्यवस्था:गता:स्यु: नाग्रवस्थ
मेवताशिस्यचेष्टप्रवासादिसंज्ञ: तषता
शिस्यचेष्टनष्टादिसंज्ञास्तामिपुनादिद्वा
शताशिपुपुत्रनासदिसंज्ञाद्वस्थाभवे।

त्यर्थ: यदाद्दनाषद: षष्ठिघ्नंचेष्टनत
त्रनकालघटिकानितम वेदाग्रमिषु
वेदामभवस्याभानुभाजिताइति श्रेत्रो
पपत्ति: एकैकस्मिन्राशौद्वादशद्वाद
शावस्था: सेतिसामान्यनत्तभोगषष्ट
घटिकात्मकस्त्येवंसतिराशिभोगघ
टिका:पंचत्रिंशदधिकेशतेभवेतितत्र
त्रैराशिकंयपचताभि १३५ घटिकाभि
द्वादशावस्थालभ्यन्तेनदिष्टघटीभि:।
किमितित्रैराशिकययागुणनाषाविर्क
रनापत्रेद्वादशनामपमक्ते १३५ भाज
कोजातोयथा ९ अत्रानेयागुणकभा
जकयोस्त्रिभिरपवर्तेगुणकस्थाने
भाजकापंचचत्वारिंशत ४५ तत्कालघ
टीयोगमध्यायामसप्तवत्याद्वादशभोग
गोपितत्तद्घटिकास्यनिष्ठीजननात् श्र
त्रेष्टमवधार्य यद्यपितत्रशोगघटीना
षिकभाव:सम्भवतितथापिषष्ठिघटिका
त्मकतेनव्यवहार: कार्य:विद्यमानत
तत्रभक्तेनष्टयोगस्यातानाष्टिघटिका
त्मकात्मकत्वेकृत्वाततयोग्य यथा य
यत्रभोगेनषष्टिघटिकालब्धेनेरिष्ट

मु॰
मो॰प्र॰
टी॰
२०४

204

वृद्धीभिः क्रिमितिद्वैराशिकेनेष्टघटी
नोधष्टिर्गुणानन्तत्रैभोगभाजइति ४५
अथ द्वादशावस्थानामानि सफलान्य
पञ्चान्याह प्रवासनाशौ मरणं जयश्च
हास्यारतिभिः क्रीडितसुप्तभुक्ताः ज्वरा
ख्यकंपस्थिरता अवस्था मेषादिकमात्रा
समेहकफलास्युः सदार्थमिदं पञ्च
ष्टकं चकशपेन प्रवासनष्टाचमृता
जयाह्वास्यारतिमुदा सुप्ताभुक्तास्व
राकंपास्थितिवामसंज्ञिभाइति स्वस
सिद्धिद्वादिश्लोटः ततश्चाग ४६ अथग्र
हाणांवैकृतिपरिहारार्थं सोषधजल
स्नानेद्वतिणग्रस्य ह्लादिविक्रीडितेर्वे
द लाजा कुष्ठबला प्रियंगुघनसिद्ध
र्थैर्निशादारुभिः शैवालांबुयुतैर्जलै
निगदितैस्नानैर्ग्रहोत्थायहृत् येन कु
कुमामयषस्वकनकपीनावरचोटकः
श्वेतागोवमिलाः महापिरजश्लपातारेव
न्द्रत्तिगणः ४७ लाजाश्चेष्टमालयः कु
ष्ठप्रसिद्धबलाविदियाराइति कान्तकु
म्भाषधाद्धः प्रियंगुवाले चेनोमुस्ता
सिद्धार्थः सर्षपः सिरसिरतिमहावार्ष

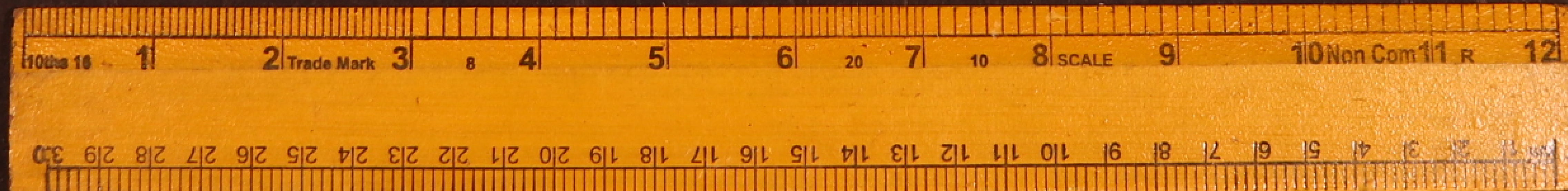
सर्वसिन्दुरनिकान्यकुङ्कुमः निशोद्वीरद्राद
य दारुदेवदारुः पेलाशरपुंखा लोध्र
प्रसिद्ध एतैरौषधैर्युतानि गंगादिजला
नैः कृतास्नानेदुष्टग्रहग्रहसंचितारिष्ट
नाशकं स्यात् उक्तं चदीपिकायां सिद्धा
र्थलोध्ररजनीद्वयसत्पधान्यलामज्जक
स्मात् उक्तं चदीपिकायां सिद्धार्थलोध्र
रजनीद्वयसत्पधान्ये लामज्जकेसरफ
लिनीसवचाचमोसी स्नानेकुग्रहगणा
प्रशमायनित्यं सर्वेवविप्रभृतयः स्व
स्थीभवन्ति देवस्तमनोहरोपि सप्रियंगु
रजनीद्वयमांसीकुष्ठलाजाश्मिपर्णविल्वैः
वारिभिः सहदेवैः सहलोध्रैः स्नानमाहु
निखिलग्रहपीडशमिति वाचिमिक्ताः
श्रीपतिकैः रत्नमालायोप्यनेकग्रहणामौ
षधस्नानमुक्तं यथा मनःशिलैलाम्बु
दहरिद्राकुंकुमं हरिण्यघ्रीमधुपद्मकावि
नैः मनास्वप्नेविषमस्थितेरविपुभावदे
स्नानमाहुर्हितेक्ष्येः सर्षपोदे ॥ पंचगव्य
गजदानविमिश्रैःशोखकृशिकुमदस्फटि
कैश्च प्रीतवर्षिमकनैवकृतदेवस्नान
मेतदुरितन्त्यतीनां चेदृशे विलचर

म·
मो·प्र·
टी·
२०५
205

नवलारुणपुष्पैः हिङ्गुलकेफलिनीव
ऊलैश्च स्नानमङ्गिरिह्मोसिश्चताभि
र्भौमदसाविनिवारणमाङ्गः भौमसौदे
गोमयाचतफलैःसरोचवैः लोहश्रुति
भवमलैरमभिः स्नानमश्नुतिमिदमङ्गभ
रतोवोपनाशुभविनाशनेबुधैः बुधसौ
दे मालतीकुसुमशुक्लसर्षपैः पल्लवै
श्च मदयन्तिकाङ्गवैः तिप्रमंबुमरयकेन
वसुरुखेहृतेगुरुहृतेनिहृतेनति मदया
नेकृा गुरुविदे पेलयाशिलयासमन्वितैः
वारिभिस्सफलमूलजकुमैः स्नानेनो
भ्रगुह्मतोपपादितेदुःखमेतिविलयंनसं
शयः शुक्रसौदे भ्रमिलतिलांजनलोध्र
वल्लीभिःपारकुसुमायतनमालयुताभिः
रविननेयकथितैर्विषमस्थभूरिनरताल्व
वंनसुनिर्मलैः शनैविदे लाभुगर्भेतिल
पत्रकमुस्तारजलिदानमृगनाभिपयोभिः
स्नानमितिमिरहूतेमलिनाडैः माजमूत्र
सिटनेवचकेतोः राहुकथितरवामजल
वसहितकेतपर्थस्यात राहुकेतविदा अते
पवाङ्गदीपिकायां प्रयोजनमोषधस्नाने
ग्रहावित्रकारार्चनम् ग्रहावार्टिरपहोमा

वाग्रहाणांप्रेतमिश्चाना तत्रग्रहस
ज्ञाहोमोवसिष्ठसंहितायामहनाग्रवने
नोक्तेहतपवावगेतव्याविस्पलमतिवि
स्तरेण अथगुडैः रविमारभ्यदक्षिणारु
च्यते तत्रसूर्यप्रीत्यर्थंधेनुःगो चन्द्रप्री
त्यर्थंकंबुशंखत्रेबुडति नपुंसकलिंग
पृथक्देशे खसकेबुडस्त्रियामितिस
तोक्ते मंगलप्रीत्यर्थंमुरक्तोआर्क्तवृषो
वृषः बुधप्रीत्यर्थंकनकसुवर्णं गुरुप्री
त्यर्थंपीतांबरंतत्रयथाविभवंकार्यंमे
वोशजेवा शुक्रप्रीत्यर्थंश्वेतोघोटिका
शनिप्रीत्यर्थंप्रसिताश्यामवर्णागौः रा
हुप्रीत्यर्थंमहासिमवहुमूल्यखड्गः के
तुप्रीत्यर्थंमजः छागोदक्षिणार्थः य
दाहवसिष्टः धेनुःशंखरक्तवृषहेमपी
ताबरद्वय श्वेताश्वकृष्णपीतवृक्षलोह
हमजेक्रमात सर्वैनवावमीकृतादा
नव्याद्दक्षिणाततः आचार्यार्थेचपके
भोवाद्यगोभ्योपशाकितरति अत्रपौत
केशानमत्रत्तेनेवोकाग्रशभ्रसलमया
मिलिखते पवेयः करतेसमकुरय
सेल्लपोतमाः सर्वोकामानवामितिष

भस्थानफलं लभेत् । स्वोच्चमस्तफल
सतोनेन यः कश्चिद्ग्रहस्थापि कुर्यात् त
दस्य विभावान् नृपाणिग्रहदानानि शो
भानि केचित् यथा कौसुंभवस्त्रे गुरु
तेमनाम्रमाणिक्य गोधूमसुवर्णपद्म
सवत्सगोदानमिति प्रणीतं दुष्टाय सूर्यो
यमसूरिकास्य ॥ घृतकलशमितवस्त्र
दपि शुभ्रमौक्तिकसुवर्णरजतं च सम्प्रद
यात् श्लेष्मरोगोपशमनाय चेदस्मदं प्र
वालगोधूममसूरिकास्वृषभसुताम्रः
करवीरपुष्पं ॥ आरक्तगुडहेमताम्रं दुष्ट
यभौमाय समुचेरन्नीहि भौमायेदं ॥ नील
वस्त्रमनूपानेव पायरत्नपात्रे दासिका
हेमसर्पिः कोसप्तरंतं कुंजरस्थश्च मे बो
धाय सर्वेशुभ्रजात्यापि केवं बुधायेदं ।
सुवः सुवर्णशुभ्रपीतवस्त्रपीतधान्य
लवणपुष्पं सशर्करेतन्नञ्जनी प्रसक्तोद
ध्यायशान्तोगुरुवे प्रदेयं गुरवेदं ॥ रजा
नीरचित्रं चित्रवस्त्रमपि दानवार्चितेतु
ष्ये मृतिवरैः परिगीते तेइ लेद्रुन स्ववर्ण
रूप्यकं च शुक्रे परिमलोपनले स्मः सुका
येदं नीलंकमरिचंकुलं च वस्त्रलोहं समद

त्रिणि दद्यादश्वरत्नमभ्रकं शनिदोषं
प्रशांतये शनयेदं ॥ गोहादानं तु पंमेषो
गोमेदं लोककम्बलैः स्ववर्णनागरूपेच स
तिलेनाम्रभाजनम् राहवेदं ॥ केतोर्वैदू
र्यममलंतैलेमृगमदस्तथा ऊर्णानिले
स्रसंयुक्तां दद्यात् केतोपशान्तये भावस्थान
लेखनारपर्हु रतिन्त्राणां वैकुंठेवा सरेऊं
सोमः श्रीरवस्थानादवनिवरसितोभौम
नाद्युधरानात सोम्यः शुक्रस्य मेधी हरिर
रवस्थनाभार्गवाः शुभवस्त्रैलक्ष्माना
भातेदिन करवतनेयाः क्रेस्थनेनापरोचेति ॥ श्रा
स्मशास्त्रः पतौनाहकेतु ७ प्रथमस्यद
योग्रहः गतस्य राशेः प्राक्कुर्यादिनैः फलं
दक्षिणे नेतु पञ्चानाद ॥ सूर्यारसौ स्वास्थ
जितो नलनागसमाविद्वचाविपरीयं २ नारी
तेभोग्यभोग्यास्विस्मात्रिमासानोनव राशे
फलदः पुरस्तात् ८ सूर्यादयो ग्रहाः गनव
राशेः पुरस्तात् सर्वमेव तत्तत्संख्याकादिव
सवृद्धौ मासान् शुक्रकालाध्यनोरंभोनसो
योगेइति द्वितीया तत्तो वै वे नवैर्यात् वेन न
वेते काले फलदः शुभाशुभ फलदास्तु
तवस्था सूर्यो गतवाराशेः प्रागस्तयस्था

मु॰
गो॰प्र॰
टी॰
२००

201

पंचदिवसात्फलदः पवमानोऽष्टदिव
सान्पूर्वफलदः पवशनिःषण्मासात् गु
रुर्द्विमासान्सर्वफलदस्त्वर्थः उक्तं च स
र्यः पंचदिने शशी त्रिघटिकं भौमोऽष्टवेवा
सरान्समासाद्गुरुस्त्रिमासमनलेयामास
द्वयं वै गुरुः षण्मासांश्च गुरुलोपि सूर्यतन्नेया
ग्रहश्चमासत्रयं केतुश्चैव ददाति भावि
सकलं गोचराशेः फलमिति जगन्मो
हनेनेवमुक्तं आदित्याद्यग्रहाद्यकाः ल
ग्नेवारीचेषपि वा सप्तविंशतिभागांशे...
नराशिफलं लवलिहि अथ प्रसंगात्स्वक्ष
कमंगलयात्रादिकन्नेभुकर्तव्या शुभस्मृति
ष्यादिविषयक दुष्टयोगसद्भावे वर्तेदवति
वारणार्थं दानं प्रतिपाल्यमाह दुष्टयोगे त्वे म
वेदे च शंख्येपान्विदुष्ट्याहे तिथ्याहे तिथ्यो
नोऽपलोभ्य वारेरत्नं भैवयोगे हेमनाप्येस्या
ल्लिप्तं धैचनारास्त्रराजावन्यतीपातादियोगे
सतिहेमसुवर्णं यथाशक्तिराजा स्यात्
वपुनक्षत्रे दुष्टे विहितानात्तस्यानस्थितेष्वा
लेरस्यात् तिथिप्रभेदकरणात्दुष्टेपाने
स्यात् तिथौ दुष्टे चतस्यादिदूपेवारे दुष्टे
त्नप्रचयत्पैरत्नप्रवालेमज्जादिस्यात्

भेराशेष दुष्टस्तुग्रहापिष्टलादिदोषम्हरि
तेमतिगादस्यात् नाड्यवटिकायो दुष्टमु
हूर्तादिन दुष्टयोः सव्योर्हेमसुवर्णं स्यात्
अशुक्लागम दुष्टे सुविपन्नात्मिथुपद्मा
ह्रसिंधान्सैषवेलमाणदस्यात् एवं दुष्ट
तारासुत्रांकविशिष्टदानमुक्तमिदानी
तद्राशौ कालवर्णदयमेवदेयमिति पुन
रुक्तिपरिहारः उक्तं च दीपिकायां योग
स्य हेमकरणस्य चधान्यमिदोः शंखं च तं
दुलमणीतिथिवारयोश्च ताराबलायल
वणानामथ गोचराशेर्द्याद्द्विजाय कनकं
शुचिनाडिकायाः इति अथ गोचरस्य
संगात्सर्यादियोग्याचार्यान्नेरगनाः सन्तः क
दाशुभाशुभफलार्थं स भवति तथा चेह
मासादिकरणकरविवादादौ स्वजन्मनक्ष
त्रमेवे सतिफलविशेषचैवसतिलिल
काचातेनाह ९ वर्षपारिगोरविजन्मो
फलदो मितोऽप्या मध्यमराशिस्तनष्
रमेक्षमेदो अथ नववह्निभयमासनिवह
सोक्ष्या दुःखानि मानिजन्मभेरविवासर
दो १० रविजन्मो सूर्यमंगलो राम्पारिगो
राशिप्रथमस्थो शाममस्थिनो संतोष

म॰
गो॰प्र॰
च॰टी॰

२०८

208

लदो निखिलफलदाता वै अवशिष्टांशेषे
घटीषड्ढलदो एवंमितेष्वा शुक्रस्य स्यने
मध्येमध्यगतो शादशांके निखिलफलदो
वन्य्वेषदीघन् शशिसुतोऽथ सदा विंश
देशेषु निखिलफलदाता गुरुमंदौ चेद्
शानेस्मर्शोचरमेवाप्युपयांति मासमशांके नि
खिलफलदाता गावन्यत्रतौ षदीघन उक्तं
च वसिष्ठेन भवनादिगतो फलदो रविर्भो
मो मध्यगो व गुरुशुक्रौ अंत्यगतो शशिरवि
जौ सदैव फलदः शशांकसुतः व राहुरपि
दिनकररूपि यो प्रवेशकाले गुरुभृगुजौ भ
वनस्य मध्य यातौ रविसुतशशिशौ तिग
तौ शशितनया फलदस्तु सर्वकालमि
ति रूपिसौ भौमः अथेति यस्मिन्यस्मिन्मा
से शीयजन्मनक्षत्रप्रवेशः स्यात् तस्मिन्मा
से शुभमार्गेः```नामिति यावन्नफलं तस्या
ष्वेमो भवेत् उपवारे मासमति सतो समीची
नाप्सेषुक्रतुर्पिर्भवेत् गुरुवारे वसुशशि
भवेत् शुक्रे सौख्यप्राप्तिर्भवेत् शनिवारे
दुःखप्राप्तिस्यादिन्यर्थः उक्तं च ज्योतिषर
त्नसंग्रहे अथाभोजनमग्निभीः स्वमतिनाः
वस्वेहरं वा वारेवमासे मासिफले भवेयु

ननमेस्य यो रिवा रस्यित्तस्ति अत्रमास
ल्लया स्मृतिथ्यपस्तहिनो शुभमानादितिभा
स्कर वाक्यास्वार्यवेद्दः शुक्लप्रतिपदादि
शशीनोऽमासोऽगरस्यनेरतिशिवे अथ गोचर
प्रकरणे गृद्धनोपसंहरति ॥ ॐ ॥ इति
श्रीदैवज्ञानंतसुतदैवज्ञरामविरचितेमुहू
र्तचिंतामणौ गोचरप्रकरणं संपूर्णतां
मध्यगात् ॥ इति श्रीदैवज्ञस्य श्रेष्ठज्यो
तिर्विद्वरनीलकंठविदुषः श्रीचंडिकाया
लया पुत्रेणाद्विगवाप्रसावितथियामुहू
र्तचिंतामणेः गोविंदेन विनिर्मितेनयो
नियोपीयूषधाराभिधव्याख्याने खलुगो
चरप्रकरणे संपूर्णतां मध्यगात् ॥ ॐ ॥
इति श्रीविद्वैवज्ञकमकुंदालंकारनी
लकंठज्योतिर्विद्व्यगोविंदज्योतिर्विद्वि
रचितायां मुहूर्तचिंतामणिटीकायां पी
यूषधाराभिधायां गोचरप्रकरणं समाप्त
म शुभमस्तु कल्याण ॥ ॥ः

समाप्तोगोचरप्रकरणम्

209

मू·
सं· स्को·
प्र· टी·
२०१
210

ॐ नमः श्रीसरस्वत्यै श्रीगणेशाय नमः
ॐ शर्वाणीतनयमथाप्य देवमीशं नत्वा
श्रीगुरुपदभक्तिलब्धधियः गोविंदावि
बुधजन्मप्रहर्षिणीनो संस्कारप्रकरणमि
दानीं तनोति १ अथ संस्कारप्रकरणं व्या
ख्यायते तत्र संस्क्रियते नेनेत्यनेन क
र्मणा सत्वेन च उत्कर्षः इति संस्कारः स्वीय
स्वीयजन्मनो सामान्यविशेषविहितवैदिक
स्मार्तकर्मानुष्ठानद्वारा दृष्टविशेषापाय
दकारइति यावल्लक्षणया तादृशोक्तविश
ष्टादिके संस्कारशब्दे नोच्यते तस्य प्रकरणे
रूपक्रमः ते च संस्काराश्चत्वारिंशत् य
थाह गौतमः ॥ गर्भाधानपुंसवनसीमं
तोन्नयनजातकर्मनामकरणान्नप्राशन
चौलोपनयनं चत्वारि वेदव्रतानि स्नानं स
हधर्मचारिणीसंयोगः पंचानां यज्ञानाम
नुष्ठानमष्टकापार्वणश्राद्धं श्रावण्याग्रहा
यणीचैत्र्याश्वयुजीति सप्त पाकसंस्था
अग्न्याधानमग्निहोत्रं दर्शपौर्णमासौ चातुर्मा
स्यान्याग्रायणेष्टिर्निरूढपशुबंधः सौत्रा
मणी इति सप्त हविर्यज्ञसंस्था अग्निष्टो

मोत्यग्निष्टोमः उक्थः षोडशी वाजपेयो
तिरात्रोप्तोर्याम इति सप्त सोमयज्ञसंस्थाः इ
त्येते चत्वारिंशत्संस्काराः अष्टावात्मगुणा
दया सर्वभूतेषु क्षान्तिरनसूया शौचमना
यासो मांगल्यमकार्पण्यमस्पृहेति य
स्यैते चत्वारिंशत्संस्कारा अष्टावात्मगुणा
श्च भवस्यायणगुणमाप्नोती तैश्चैतेषो
डशः संस्काराः समीचीनतरो वेषुतसिनाः
संतो हितफलदातारो भवंति तत्र प्रथमं
गर्भाधानाख्यसंस्कारोभिहितः स च र
जस्वलस्नायायेवः उक्तं च भारद्वाजसंहि
तायां ॥ रजस्वला यदा नारी योग्या स्या
द्गर्भधारिणी ततः कुर्वीत तत्कर्म गर्भा
धेऽद्विजवरः तत्रापि पुत्रोत्पत्तये सर्वथ
मेव कार्यः अन्यथा परलोकाभावः ॥
उक्तं च श्रुतौ नापुत्रस्य लोकोस्तीति तत्सर्वे
पशवो विदुरिति पशवो देवः सर्वथा
पुत्रपदेवजनात्येन यथेनापि पुत्रीयते तदु
क्तं महाभारते पुत्रादिपर्वणि शाकुंतले
यदा तामवत्ताशु सौभाग्यवती पुत्रायते
उत्तरायतिसप्तकासदेशितानि तानि महा
न् पुत्राज्ञानरकात्त्रायते पितरं यतो

म०
सं०का०
प्र०टी०

२११

211

पुनः तस्मात्त्रइति प्रोक्तमयमेव स्त्रयंभ
वेति श्रुत्वेन्नावमिकेफलेस्वर्जं मंनते प
दिकर्माफलस्वर्गं महाभारते रष्टुद
न्नमदीनेवयतस्मृवद्धदत्तिणा सर्वमेत
दपत्यस्यकलांनार्हतिषोडशीम शेता
पवामैवेद्गुभिः कृतंभवतिभीष्मयत स
र्वंतरनपत्यस्यमोहंभवतिनिष्फलात श्र
नोगभोपनमवश्यंकर्तव्यं तस्त्ररेणार
र्शनतःप्रभृतिविधेयं ॥ उक्तंचभविष्यपुरा
णे रजोदर्शनतः पूर्वंनस्त्रीसंसर्गमाच
रेत संसर्गेयदिकुर्वीतनरकेपरिपच्यते
इति गुरुश्चैवरत रजोदिश्यदर्शनेहि
नाफलपुप्संतानान्नन्नतानि नन्कश्चि
द्रजोदर्शनेविपियगर्भसंभवोदृश्यते उति
तस्माद्गर्भारम्भकगर्भाधानपलेभइतिनैष
दोषः गर्भाधानविनाविना न भवती
तेषाग्यमितः तस्माद्गर्भकरमेतदेवेति
इति तथाप्यकरेपिरजस्योतगतरजःस
ताद्गर्भधारणसंभवोनः शुक्रदोषाभ्या
वाः उक्तंचकश्यपसंहितायां यथाद्रौ
दशाकारार्थे परिपूर्णपर्यन्तिनादि प्रतेः
पूर्णभवत्यादवस्त्रपसोइवस्त्रादिवत श्रुते

स्तत्रप्रकुर्वीततत्संगंत्रुहिमाद्रेरति य
त्रवसन्त्यपिरजसिगर्भधारणंदृश्यतेन
त्रुपुष्पवीजपदोषादिदोषाइच्छाः तस्मा
त्स्यतमेतद्रजोदर्शनानन्तरंस्त्रीसंगः
कार्यः इति तत्रप्रथमरजोदर्शनेतःशु
भाशुभंभवतिसर्वंवनितानामितिवसि
ष्ठोक्तः शुभफलस्यचके प्रथमरजोद
र्शनेमासानन्तरमाह श्रीधरः शुभेमा
घमार्गमापेषफाल्गुने ज्येष्ठश्रावणयोः
शुक्लेमहादोषसमन्वितास्त्रियाः । तथोत्रैशा
खःइषआश्विनःपौषस्तथा अधःइषमा
इववरजः स्त्रीधर्मोमाघमार्गशीर्षेवैशा
खाश्विनफाल्गुणमासेषुतथाज्येष्ठश्रा
वणमासेयोप्युत्पातेराशुभंभविष्यपु
भन्तकर्कं प्रथमत्रिशाघाकामादपरकाति
कपौषमासस्थशुभः उक्तंचस्मृतिचन्द्रि
कायां चैत्रमासात्प्रथमस्त्रेनावैशीयभ्यां
भागिता वैशाखेपयनपुत्राप्त्यास्पृशेत
गाविताल्पया श्रावणेमतप्रसा प्राप्तक्षी
यावदेपायनभाद्रपदा नमस्येदुर्भगाश्चि
नाश्विनीवरतपस्विनी ऊर्जेवाधुसाने
नारीमार्गशीर्षेवरप्रजा पौषेवरप्र
सीनारीमाघेपुत्रश्राविताः फाल्गु

नीक्षीमतिसाधेकमात्मासफलेस्मृतमि
मि तथाशुक्लेशुक्लपक्षेसत् अर्थोक्त
लपक्षेरवीनोदर्शनेदृष्टे यदुक्तोस्मृतिवे
ह्निकायां शुक्लपक्षस्यपौर्णमास्यान्तके
लेसांकुलनाभवेत् कृष्णस्यदर्शमीया
स्मध्यमफलमादिशेत् अतःकृष्णपक्ष
स्याशुभत्वेकुलनानेस्यादित्यर्थः शु
चक्रेसमतोवृद्धपगुरुशुक्रासवारे
शुचयवनः शुभमर्थोदत्वावारेशुद्धफ
ले यद्वारकश्यपः सोमेनीभिवियोग्व
सोमवारेपतिव्रताः दुःखितासौमवा
रेतुपौमोभार्यासेनुताः स्त्रीसेगुताय
मैनासीपतिमन्नाभरगुर्दिनी मलिनाः
भद्रवारेजलाबापितप्येवचेति वसि
ष्ठोपि सदारासाम्नीस्यपतिव्रतास्यवे
थासनाबवाकुलार्थौशुक्र स्यानेरवि
शीचसनीचशुभवलीसमांडाकरवा
क्षेत्र भासकरवामयेविपत्साद्वावाच
सक्तिमानदिवबहृवचनादायापीवस
सानेवैभासकरवासमवादित्यर्थः फ
लिनः शुभसत्तेनासमीवेलल ग्रेशुभ
स्वामिकरणस्याविन्यर्थः लिकेवित्
नेत्रशुभमायेयवनः ययाहृताररः ॥

कलीरवृषवापंन्मनरशुक्रकन्यातुलायगः
गृहायः शुभदास्तेयानारीणांप्रथमानेवा
केचित्समतुनोसदृिदृष्टेग्रन्थेवातनोलग्ने
इतिवाकवेने यदुक्तंरेवत्नमेनाहारे मे
षेचव्याभिचारास्याद्वृषभेपरभोगिनी
मिथुनेपनभोगाढ्याकर्कटेव्यभिचारि
णी श्रव्याप्रासिंहराशेपतकन्यायोश्रीम
नेभवेत् विचतुणातुलायांचवृश्चिकेच
पतिव्रता दुःखिनीधनुःप्रवेशपरेच
पतिव्रताः मकरेमानहीनेवेकुंभेतिर्थेन
वन्ध्यता मीनेविलक्षणालग्नग्रहस्यास्या
क्रियादृवत् अत्राशुभफलापवादमाह
वसिष्ठः शुभमपिसमलेशवानवेसप्र
भने मरगुरुमिनुकेवोक्षितेवायलग्ने
तिमिरमिवकठोरेभाति कर्पूलिकाले
तुयमयस्तमपेतिप्रामयारोभिनाति
कठोरस्पातिस्त्यर्थः अथदिवारिवसेय
यवनः शुभे मलिनामदवारेदाशवपि
तथैवचेति नारदोक्ते दिवारेलोदशर्वे
शुभमित्यर्थः स्तलेनेलाविशेषरुक्तः ॥
प्रातःकालेवृतपनासायाह्नेसर्वभोगि
नी मध्याह्नेवभवेद्यानिशायेविधवा

म.
सं.का.
प्र.टी.
२१३

213

भवेत् १ अथ प्रथमरजोदर्शने शुभमथवा
शुभं नक्षत्रादिना नष्टमाह । श्रुतित्रयमृदु
क्षिप्रध्रुवस्वातीमित्रास्त्वरे मघोत्तिरति
रितिभपितृमित्रपौरेशु सत् । श्रुतित्रयंश्र
वणधनिष्ठाशततारकाः मृदुक्षिप्रध्रुवा
नि चित्रानुराधामृगरेवत्यश्विनी पुष्य
हस्तारोहिण्युत्तरात्रयं स्वातीच पते शुभे
षाचेरजः शुभमिति पूर्वेन संबंधः शुद्ध
समाहारद्वंद्वः आगमस्थानमस्यानितस्याः
नाशुभभावान्निरस्तीति स्पष्टं पुनर्वस
मघाविशाखाकृत्तिकास्वमध्यमफले
शुपौरेशुभरोहिण्योपाद्रा श्लेषापूर्वात्रये ष
भ्रमरोति ऽफले । ज्ञानेचगागोण सधमा
वैवद्द शीलावन्याशुद्धसमन्विताः पर्व
पुत्रावनश्रीवसुसंतानेमादिनो सुप्रव
वैवद्वः पुत्रापि रवेमरना सदा दीनाष्ट
नावती वैवक्षुप्राप्या विचकारिणी साधी
पतिव्रतानित्यं संपुत्राकूटचारिणी सुक
मेनिरता दिखाशुएणापोत्रारिसंयुताः
नित्यं धनकधान्यसंपुत्रधान्यसमन्विताः
सर्वलोकप्रियागुणावती हस्तान्तादेः के
मञ्जलमिति ववारास्वके प्रश्नीपतिना

पि कनादिपंचोत्तरस्तलक्षणविमृश्य या
स्त्रीजाविपीडभीष श्राचेरजः सोत्सव
नागरवर्षे सौभाग्यादिककृतेगनाला
मवेशापोः शोकमथ्यादिनेमे सावेस्वं
ऐश्वलेचरिष्ट इवोत्रेथपाम्यमंजेग
पिल्लेवेधवामस्याद्भवतीतिरत्ने । अवश्य
पिलिखितयाहृथे रपिसंस्मतिवाक्यथा
रेकार्यंतथापि ग्रंथकृतोविशाभ्यासस्त
योर्मेधातन्मिधानेव सिद्धवाकारवेदथा
अते ॐ अतिवसिष्ठेन हिंदवर्म पश्चावृती
प्रसन्नाकृतेवमोत्तमधर्मैनिरोधः स्पे
प्रकामाधिकहीनसत्तायास्वर्यभूतेला
हुतेदोषविनेति । अथ सितास्वरं संव
स्वेश्राचेरजः शुभमिति वेपूर्वेनसंबंधः
अपलक्षणं वेनेदोमलेनतवबदृथाश्च
योरस्याद्देशोषुवस्यहृश्वेनोदरोनेनित्या
सिनार्थः नवाहवसितः शुभगाश्चुतेव
स्वाषाहरुवेश्वासुलानित्या दुर्भगा स्त्री
मेतिरता [illegible] मैवेश्चालित्ये शास्यात्र
वेवस्वाशुलातिता दुर्भगात्रीणेवस्त्रा
साद्रोहिणीरक्तवासस्रा नीलांबरध
रनारी विधिवाशुपमानेति पलिनावर

ब
सं·का·
प्र·टी·
२१४
214

नोनारीहरिश्यस्यादजलता गोमवन्तं
पटवकैकविहतविंडभिःफलमक्के
वमेशुविषमारक्तविंदवः ७३मामयात
समावेकन्यकावेतिफलेस्यात्तथमा
नवे इतिवसिष्ठोक्तं अन्यच्च संमार्जने
काष्ठनवग्गग्निचपोद्दलेरपानाकल
जातदास्यात पभोगेनपसिस्थिताचे
हृष्टेरजोभागपवतीनदास्यात अथदने
यरजोदर्शनेशालिस्याद्दभद``` हासेन
मेदर्शा```` संध्याषष्ठद्वादशीवैधृतेश
योगेष्टम्यांचंद्रसूर्योपरागपातेचायेनो
रजोदर्शनेसत २ भाद्रपसिदेव निद्रा
सापः संक्रमः संक्रांति दर्शामावस्या
रिक्ताःप्रसिद्धा संध्यायातःसंध्याः मध्या
ह्नसंध्यासायंसंध्याच षष्ठद्वादशीप्रसि
द्धे वैधृताव्यः सप्तविंशतियोगोमहा
पातश्च योगाःप्रदातादिरोगः अष्टमी
चंद्रसूर्ययोरुपरागोग्रहणं पातःव्या
तीपातात्व्यः सप्तदशयोगमिताप्रोक्त
श्च पक्षद्वयोगाद्यादियथसंरजोदर्शने
नोसत अनिष्टफलमित्यर्थः यदाह
कश्यपः अष्टमीषष्ठीमारिक्ताद्वादशी

संक्रमीपिवा वैधृतोव्यतिपातेचग्रहेण
चंद्रसूर्ययोः विष्टांसंध्यामनिद्रायोंदु
भंगाप्रथमार्त्तवम् नारदीनत्तप्रतिपत्ति
थिःपरिघयोग एवंवीर्यंचनिषिद्धे अमा
रिक्ताष्टमीषष्ठीद्वादशीप्रतिपत्स्वपि प
रिघस्यचपूर्वार्धेव्यतीपातेचवैधृतौ संध्या
स्वपस्वविष्ठामसुभंप्रथमार्त्तवे रोगी
संस्वतिनास्ति वसिष्ठनक्षत्रभेदेन
फलविशेषोभिहितः ग्रामाहिःपव
ग्रामेवावेश्याद्यभिचारिणी पतिव्रता
पतिस्यात्तोस्वशीलासहस्यमेषमे अश्वम
योतहस्तिश्रुपवासचित्रगोभवा पतायोवा
चतुःशीलाश्राद्धंभेजलसनिपो पवनम
शोतकन्यायापन्यामसहिता प्रथ
मार्त्तवस्यादिति एवंनसंवेधः श्रवजेस
लायाकन्यायामाविरिक्तःपक्षलग्नेषु
भाशुभविशेषोभ्यावसिष्ठोनोक्तः हो
स्माभिश्चेष्मवाहल्पभयामेलेखसवन
पवावधार्यः २ अथप्रथमरजस्वलायाः
स्नानप्रहूर्तेवसंतिनिलकेनाह हस्ता
निलाश्विमृगमैत्रवसुभवाकैंः शाक्रा
निलैःशुभतिथौशुभवासरेव स्नाया

मु॰
ग॰रु॰
प्र॰टी॰
२१५
215

दृयास्त्रेववतीमृगपौष्णवाश्व हस्ताश्वि
धाश्रभिरेलेलभतेचगार्भं ॥ हस्तस्वा
त्यादित्यमृगानकालयनिशारोहिणा
नसावयज्ञेषाश्विभिः शुभतिथौभवाति
हामकमीहन्यायनिषाहिनव्यातिविका
हिवमेशुभवासरेशुभानोसामयपञ्च
शुकाणेवासरे शुभानंबेशांतवतवती
श्रतेखानवेपुत्तायिनास्वार्थन। तदि
स्तेवपत्नासामानशुक्रासारजोवतीस्त्र
याने इक्तंचरेत्नवलभे ब्रस्नानवापार
स्थितेसामेशुहस्तनिलाद्युउलयाम
वेषु विष्णार्थेशुत्नानरभाटभशुवरेग
नास्नानविधिप्रविष्टः प्रोक्तउलाजेषः
नासवोपनिस्नानशुनभाक्तिवाफलम
पितेदेवसकवानिश्चनारीनोशुचौणभो
गभागिनी पतिशुतानेशशुनास्त
स्नानेर्कवारनश्नि केचिन्नत्यावार
... ... कावीयवेष्याभवतीत
भक्तेनेषुनास्नानविधोशुपैव मोरे
चमनायनेमास्नातेंदोभिमाकमीवेवर
शुउलाभारति नत्यस्नास्नानविषये
उक्तंवदेवनवली स्नानामस्नतापरे

नाशुयेनस्नानावर्वेष्णामृगनेदनेन सो
देमतिः शौरहतिस्नसोमेशुआर्थलाभोर
विज्ञीयभौमेइतिश्रयविशेषमाह मगो
ति मगोरेवतीसातीहस्ताश्विनीरोहिणी
भिःनहवैः स्नातानववतीश्रेयाश्रेगर्भं
लभते तेडक्तंदेवनतोश्वारे वाशुःशुभा
वेश्मोस्याश्रकेराश्रहस्तश्विनी पभित्ना
नेनेनारीणागर्भेपयतेशुनरिति श्रे
कारमानतवाणिस्नानविधानकालित
श्रपिषट् शुभेपुश्रीश्रेगर्भोन्मत्रिर्भवेत
श्रनेषुकिंचिहिलभेक्षेनेत्यर्थः सर्वथा
हिविदि शिभिश्रशुस्नानेनकार्यमितिति
कृष्टेर्थः उक्तंच कतिकामराणीस्नाता
शुचशुनवेम मन्याविश्राविसावाव
श्रवणोदयामनस्वथा पतामाणनवास्नम
स्नानेनकारयेत यदिस्नानेषुकुर्वीनशु
नःस्नानिनेविद्यनरति श्रूयोस्नुनतरका
स्नेसापूर्वाशेयशुमप्यमेभिति दयंचदेशा
चारेतोवस्या नसंधेयापिपासावारस्था
पिस्नानवशीमाणपान् सामिपाणमास्नव
नयेपवरिवसेस्नानमावशुनपेतेदनिष
श्रावेति भर्तुःस्नातानवर्षेदि स्नातेवा

मु॰
सं॰ स्का
प्र॰ टी॰
२१५
216

स्त्रीरजस्वलेति स्मृतिवचनात् २ अथग
र्भाधानमुहूर्तं शार्दूलविक्रीडितशालिनी
भ्याम् गंडांते त्रिविधे त्यजेन्निधनजन्मर्क्षे
च मूलांतकं दास्रं पौष्णमथोपरागदिव
सान्पातं तथा वैधृतिं पित्रोः श्राद्धदिनं दि
वा च परिघाद्यर्धं स्वपत्नीगमे भान्युत्पा
तहतानि मृत्युभवनं जन्मर्क्षतः पापभं ।
भद्रां षष्ठीपर्वरिक्ताश्च संध्याभौमा र्की
नाद्यरात्रीश्चतस्रः गर्भाधानं त्र्युत्तरेंदु
र्कमैत्रब्राह्मस्वातीविष्णुवस्वंबुपे सत् शु
द्ध्युदिहृष्फलतिथ्यादिशुद्धे रजोदर्शनमु
हूर्तेन चतुर्थदिनादनंतरं शांतिकं विधेयं
यदाह वसिष्ठः प्रसूतदोषं यदि दृश्यते
तत्तदप्यनंतरं शांतिककर्म कार्यं विवर्जे
येद्देवनदैकशय्यां यावद्रजोदर्शनमत्र
तुस्त्वे हैयानेन गोमयमंडलेन परिल
तेष्वो ज्ञेह्यात्तरहसे शुभ्राक्षताक्ववस
मित्यमाल्यगंधारिकामाहरहस्तुसंध्या
म् शतप्रमाणप्रत्यवाहरेत्शुभैर्यथे
वेष्योरात्रिभिरिन्लेन्न ततः स्नातस्मि
स्नातामिरस्ससंतर्पयेद्ब्राह्मणांश्चवेविति
शांतिकप्रकारस्तप्रतस्यारोहः ॥ एवं

शांतिकं विधाय गर्भाधानं विधेयं तत्र स्व
पत्नीगतो स्वपत्नीगमने नातो दोषो ल
ज्योदिति सर्वत्र संबंधः पत्नीकाल त्रिवि
धं गंडांते गंडांतमूलक्षणे रत्नमालायां
नक्षत्रतिथिलग्नानां गंडांते त्रिविधे स्मृ
ते नवपंचचतुर्थानां नाहेकाहृद्वंदिका
मितमिति निधनेभं जन्मनक्षत्रं जन्म
नौटुपताये जन्मनक्षत्रे जन्मनक्षत्रं त्र
ये मूलं केभरणीदास्रमश्विनीपौष्णं रे
वती मालाग उपरागदिवसं ग्रहणदिने
पाते व्यतीपाते महापाते च वैधृतयोग
महापाते च पित्रोर्मातापित्रोः श्राद्ध
दिवसं स्त्रीवह्निनेवालपरिघयोग
स्यपूर्वार्धं तथोत्पाते दिव्यांतरिक्षभौमे
स्त्रिविधे हृतानि दिनेर्दूषितं जन्मल
तः जन्मलग्नाज्जन्मराशेर्वा मृत्युभवन
मष्टलग्नं पापभं पापग्रहराशिभवनं त
वलग्नं वा भद्रेति भद्रा प्रसिद्धा षष्ठीति
षष्ठी च पर्वाणि चतुर्दश्यष्टम्यमावास्यापू
र्णिमा संक्रमणानि उक्तं च विष्णुपुरा
णे चतुर्दश्यष्टमी चैव अमावास्याथपूर्णि
मा पर्वाण्येतानि राजेंद्र रविसंक्रांतिरे
व चेति रिक्ताश्चतुर्थी नवमी चतुर्दशी

म.
सं. का.
प्र. री.
210
217

संध्योप्रातः संध्योमायं संध्याच भौमंमं
गलवारे शुक्रोमादित्यवारे शार्किश
नैश्चरवारे चतस्रश्चापराह्णे रेजोदृष्टे
नेमारभ्यादि नचतत्स्थंप्रदार्थः तदनेन
रेमपिशुद्धार्थी रेजोदर्शनतो विषमेदिव
सेन्यजेत उक्तंच यानाध्यायेवसिष्ठेन
ननिषिध्याजातंपोस्तद्दपेनैपनजेन्नमे
षु नेत्पातपापग्रहदृष्टेतेषुनकार्यमा
धानमनिष्फलंस्यात् तपस्तुवैवेधृतिपाते
योगेविष्ट्यादिदिवापातेपूर्वभागा मे
ध्यान्हपूर्वोष्टपिमाद्दपूर्वोम्तेविप्रपते
गमनेविवर्जे दिनेषुशुभेषुचववस्त्रमा
ता यास्वनार्थी सस्नानमपेयात दिने
षुशुभेषुचकन्यकार्थी दिनेचलग्नेशुभे
शुभलिप्यिलग्नभानामितिवक्ष्यमानेयो
गैः शुभयोगस्तु अत्रेश्वकालोऽश्वगम्य
निष्टयानेनिषेधः कलिव्रूहस्पतिसंहि
ता यातेचाविशत्तानाविरेनशानिषिद्धना
दिनान्नाः कस्मात्रभवतिसमैः ननेषार
मायहस्तापुस्तादिवाहिदिनप्रति षिद
नाहिनान्नाः कस्मात्रभवतिसमैः वेक
नामनक्षत्रजोनायकेति विधिरेवोचितः
मतेवार्तनोद्देन शुचिर्भद्रायुमति

योननक्षत्रंकाममपेत्सिखाम भृगुथीभृ
वस्यचकारयोमलादिपैत्रमिति न
क्षत्रपर्वतिथिमलमक्षेपापैत्रंदिने
तिकथपथोक्तेषु तिथ्यादयः कथयप
कालविधानेउक्तः षष्ठाष्टमीपंचदशी
चतुर्थीचतुर्दशीमथुभयत्रहित्वा शुभः
शुभास्तिथयोनिषेकेवारः प्रशस्त
कार्यमितेउत्तानामिति अत्रवाकेचा
द्वेषयतुशुक्रवाराभिषेककार्येशुभा
उक्तः सूर्यादित्यक्रयंभौमसानिवाराति
षिद्धः उक्तंचकालनिर्णये विक्रमपर्वो
ष्टमीषष्ठीदिवाजन्मक्षयेतथा पापग्र
हाणांवारास्तुमासान्तेवानलोमतिथि
ति अतएवबृहस्पतिसंहितायांप्रथमार्त
वेनिषिद्धानिस्त्रीविशेषकालाकर्मणा
पुंस्कोते सोमगुरुशुक्राणांवाराबु
धोदयःशुभाः तेषांगुरुशुक्रौवनतेरे
धोकदाचनेति अत्रकेचित् निषेधोऽ
वारउत्तमाः स्त्रीवर्गेनसमानैः नउत्तर
वारोनिषिद्धो उक्तंचयात्रेन शुक्रस्तु
ह्वारःस्तु शुभःस्त्रीणांतकर्मणि मध्ये
स्त्रीसहवासेनवर्जयेत्तनकैसकार्विर्नि

सं·
सं·स्का·
प्र·दी·
२९
218

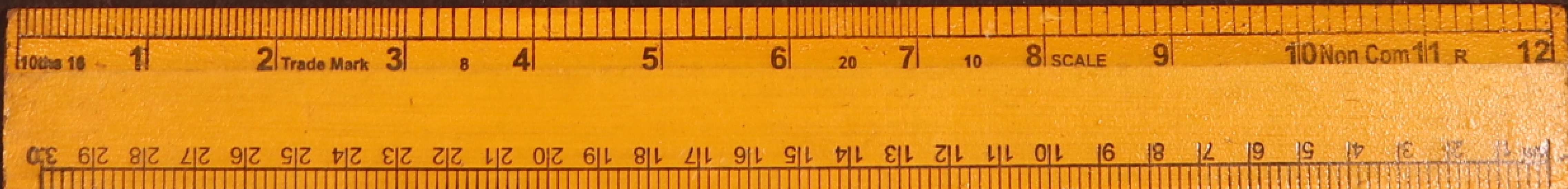
प्रवसीमेन्तलक्षणोगर्भाधानस्यैवाङ्गः
युक्तंचैतत् प्रस्त्रीवारेषुगर्भमनेषुकृष्णा
स्त्रियोवित्यर्थेनेश्तिनावदिष्टे नपुंस
कवारगमनेनेत्रनपुंसकत्वेवि: स्याव
द्विसाकस्यचिदिष्टाभवेदिति नपुंसक
उपचारनिषेधएवावितः शानिनिष
द्धस्कन्दवासिद्धएव दक्षिणात्यशिष्ट
समाचारस्थलेउपशानारेवनिषेधोन्य
थायुक्तागमनमिति प्रतीमः प्राच्यास्तु
तन्महेतेनन्मने तदस्यैभोमशानीनां
मेवनिषेधः नावदः रजोदर्शनतोऽस्त
मणनार्थादिनवजपूर्वे ततः शुद्धाङ्कि
यासेनः सर्ववोत्पुर्येविधि: श्रुत्यर्थे
वादसमाह भारद्वाजः प्रथमेहनिचेडा
लेद्वितीयेब्रह्मघातिनी तृतीयेरजके
क्षावतुर्थीहनिशुद्धाति धर्मशास्त्रेपि
मन्वेःस्मशाचतुर्थेहिस्नातीनस्त्रीरजस
ला पेचमेहनियोग्यासाद्देवेपित्रेवक
र्मणीति तस्मादेवंलावेलादोषाभावस्ता
स्त्रीगमनंविहितेस्तकालवपिमाहू
याज्ञवल्क्यः षोडशर्तुर्निशाःस्त्रीणा
तस्मिन्युग्मास्वसंविशेत् युग्मासुपुत्रा

जायंतेस्त्रियोऽयुग्मासुरात्रिषु अतशेषप्र
दिनमध्येगर्भाधानेविधेयेनैवगर्भसंभ
वा नत्ववारः समीचेनाः प्रागुक्ताएवा
युक्तास्तथाएणाह गर्भाधानमिति उक्त
रात्रयस्तथाहस्तानुराधारोहिणीस्वाती
श्रवणाधनिष्ठाशततारकास्तुगर्भाधाने
मत शुभदं उक्तंचवार्हस्पातिसंहितायां
हरिहस्तानुराधाश्चस्वातीवारुणवास
वे उत्तराशिनयमोमार्गरोहिणीशुभदास्त
नाः आधानेमूलसार्पोग्रमघाश्वभसमम
यभमिति एवंविहितनक्षत्रेप्रतिचेद
वेलगर्भाधानार्थं सकृदेवपत्नीगमने
कार्येस्त्याह याज्ञवल्क्यः एवंगच्छन्स्त्रि
यंक्षामांमघांमूलंचवर्जयेत् सुस्थइ
न्दौसकृत्पुत्रंलक्षण्यंजनयेत्पुमान् प
कारान्तरेणोभीमघ्राणकेमापि विशेषो
क्तोतेनेराधिपितेषुस्मकालांतरीक्षप्र
तः प्रसन्नो प्रष्टः स्त्राप्रपुत्रकामोभिग
च्छेत्तत्रालाषणश्वासोतिपुत्रमिति
नक्षत्रगमनोमेवपूर्वेक उक्तं विष्णुनाले
क्षत्रेणगमनाभावात् सूर्यतोमेवचतोदि
नोदित मेवनारदेनोक्तिदेवोदितोकोपि

मु.
सं. का.
प्र. टी.

वर्ये प्रतीयते मैत्रा कविसूर्ये निकल्ल
यत गर्भाधीतिसिनीवालेवैधमाद्यः
वर्तेमैत्रैर्दलितोनपापितानापस्यमभिर
प्रोदिति गोभिलोक्तिः स्वप्नगर्भाधाने
लग्नबलमिदवलुयान केंद्रत्रिकोणा
शुभैः पापैः त्र्यायारिगैः शरलग्न
हैलग्ने गर्भाधानेताव पिशुभग्रहो विज्ञा
विज्ञादितीत्याचिशुभमध्यमेनन स्वप्नमा
नामनः शुभलग्नानि वसिष्ठेनोक्तानि
कुंभभमिथुनालिसिंहककेकं ध्यानलाथ
शाचा उक्तभशुभाभवति यदिशुभफल
वात्तिनोनक्तानिपुन विशुद्धि सुता
निषेककार्यइति तत्र केंद्रत्रिकोणेषु
लग्नपुत्र भैसमभूत्र मनवमपंचमस्था
नेषितैः शुभग्रहैस्तथा त्र्यायारिगैः
स्तनीयैकादशस्थानस्थितैः पापग्रहै
कृपादलितो लग्नेशुक्रे स्वर्यभौमगुरु
मिश्रहैलग्नता याओजाशगेरेजोत्रि
चमराशि मेषमिथुनादि स्पष्टाशुद्ध
नवत्रि तेचेरेमति शुभग्रहोसमराशि
गर्भाधानेकार्ये यदाह जगन्मोहिने
वसिष्ठः केंद्रत्रिकोणेषु शुभस्थितेषु

लोपेशशंकोचशुभेसमेते पापैस्त्रिला
भारिगतैश्चयायात् ओजेनभैयोगेशुक्रमं
प्रेयर्भमिति नारदः ओजराशपोशागेचे
हेलग्नेशुभग्रहवीक्षिते शुचिर्भत्ता युग्म
तिथ्यासनयाकामयातिथिमिति नार
दः शेषग्रहालग्नेजीवराः सौग्रहाश्रशि
भार्गवा नवमकोसोमसौरिशिरोमा
त्रैविष्वेदरइति अत्रशुभेस्त्रीनशुभवयो
गा वसिष्ठेनोक्ता आधानेनुविष
मोशराशीजीवेन्दुभास्त्रात्शुभवीक्षिता
नानोः सुतत्रलग्नपापैर्वेदैः पापैश्च मि
श्रेर्वेलिमिश्राभिश्रुः ओजलाशलग्नग
वोत्रिशुक्रेजीवेन्दुकैरजोनाम्पांचसेयुः
शुक्रेन्मास्यात्तान्यचेकन्मकान्मिश्रैःषे
ठोहायगोदिविजन्म शोठानपुंसकः
ओजेशकालाविषमत्रसेस्थाः पुंजन्म
कारोरविसहलनैरेकः विवार्यवीर्येशुक्र
षशुक्लागुं वाचोयशुक्रस्वबभ्रवित्रिका
वा पुत्रभासालगेवलशुक्र शुक्रनिशा
करायोगतवीक्षितेवा नानुसकन्या
त्रयभाषत्र पापापैश्चशोभसविंतिन्या
वीषणाम इति गर्भमनोपिशुजन्मादिः

म॰
मे॰ स्का॰
प्र॰ टी॰
२५

220

योगाज्जातकेऽदृष्टवा प्रथमस्मिन्कलि
श्मिन्नुजेमयोगाउत्रार्थे यमराज्ञोपल्ली
गच्छेत् कन्याजेमयोगेन कन्यार्थी वि
षमराज्ञोपल्ली गच्छेदिति फलितोर्थः
ग्रहणगर्भाधाने विहितनक्षत्रासंभवमथ
मनक्षत्राणां विधेति विज्ञाप्तनं वेद९
व्याश्विनी श्रुतं च गर्भाधाने मध्यमेमध्यम
फलं स्यात् यदाह ब्रह्मस्पति वि
ज्ञाहिन्यानयाप्युद्येनं रंगोचेति मध्यमाः
शेषाणान्त्रक्षत्राणि दृष्टास्युः निस्यनिशा
त्वा कर्मणीति श्रुते केचित् देवात्मन
क्षाद्वा प्रतिबंधाद्वर्जंरसे निधान्यानाति
केशुक्लपक्षातीति गर्भाधानाद्युः मे
क्तोवानामदिवानीरेवां मेथ्य भंतोस
मागतस्थे तदारहिताप्ययनं शुक्रास्त
गुर्वस्तस्थानाधिमासादिमहादोषस
द्भावस्तदा गर्भाधाने नैव भवतीत्याहुर
तीन कालभ्याल यथा कालातीते शुक्ला
ने कर्मलामकेमेरुडापादन चोलादिम
काया: पूर्वोक्तदोषसद्भावेनैवभवति
उक्तेनवमिवेन प्रतीनकालाद्यग्नि
लानियानिकार्याणि सोमयोपनयोद्दि

नेश गृह्यमरेगोवापायहृपयमानेनदु
डुक्तपंचांगाहिनेप्यवे इति क्रमेनिमिज्ञा
नांतरमेवनैमित्तिकमिति न्यायेनषोडश
न्नुनि:यास्त्रणोतस्मिन्नग्रमास्त संविशात
इति याज्ञवाल्क्यवचसाषोडशाहिनम
ध्येपवेहृते: सर्वेष्वसमस्तदानेदैवय
घाकर्यक्षित कालशुद्धिविनायगर्भा
धानेकर्तव्य षोडशाहिनातिक्रमभमले
नरमपेलप्रागुक्तादिष्यकालशुद्धौ विचा
र्येवाकार्यमेवनेदावहुकालव्यापिनी
नी कालशुद्धिकपैत्पेवयतोविज्ञानेश्व
रेणास्मिन् प्रथमासविधादितिव्याख्या
नावसरेकिमर्यविधिरितियम:परिसंख्या
चेतिवयः पत्न्युपगमनस्तावद्धर्म
मनेयातानपवप्रवृत्तेलिप्समपवावधिनि
सिद्धोनिते प्तोगच्छेदेवेतिनियमस्स
रागात् प्रवृत्तेपयासवेदवानिषिद्ध
वर्जेगोनमस्मरागाश्च प्रवृत्तगमनेप्रति
वाथापिसमयेतेपूतस्नाताना योभार्याम्स
न्निधौ नोपगच्छति तस्यां भ्रूणहत्यायां
युज्यते नात्र संशय इति शातातपोक्ते:
ऋतावैवनियमेनदृष्टागमयारेवाधिकारिणा

गृ.
सं.का
प्र.दी.

२२

ऽपि यापिता कन्या गुणवती वराय य
स्मै देयेत्याह याज्ञवल्क्यः पिता पितामहो
हो भ्राता सकुल्यो जननी तथा कन्याप्रदः
पूर्वनाशे प्रकृतिस्थः परः परः अप्रयच्छ
न्समाप्नोति भ्रूणहत्यामृतावृतावि ति
वीप्सा किंचैवं मित्रकन्यायस्त्ववनिष्ठे य
च पित्रादीः वराश्च स्युरेषा पत्नी दामर्तवे
घेदा भवेयुर्वति किंवा च्छाम्यिष्टः
भ्रूणगर्भोपवेशगर्भाधाने विधायनिश्च
समये पुंसा किंकार्यमित्याह विस्रः निश
समये मासाद्दुतावलेखनान्नजेत्वं वै
ह्मसंज्ञो भाव्यात्मप्रज्ञायामस्तकादिर्ति
अथाग्नेयगर्भोधानेनवेत्ति प्रथमगर्भायां
तायां गात्रनेके दृष्ट्वा प्रस्तुत्वेप्रसूव्यः
गृलिसूत्रेण अस्माभिरिति गर्भाधानेक्षमा
मम ॥ अथ प्रसिद्धागर्भे सीमन्तनयना
न्यमेवाचनस्म्हतेसार्हलविक्रदितेनाह
जीवात्केवदित्येसगोल्पानिन्दतिशीव्रादि
भिरन्नयत्नभा: विभायमूत्रवर्जतिथिभिः
मासाषिपेणविदे सीमन्तोन्नयनमा
सयभरेः केन्द्रःत्रिकोणवलैः लाभारि
विपुत्रापहुंतोमसदरेलगवे पुंभांशके ८

जीवोदहस्यहस्तस्तहरत्रनुलिः आगोमे
गलः अर्कः सूर्यः सूर्यः पणोवारेबुध
सूर्यः भाकस्तवरहस्तकरेबुम्भमभिधानात्
नसभेदस्तः मसपञ्चेनामतपव पवे
ष्टगाण्डुष्यमूलश्रवणावनचष्टहस्तनव
त्रैः सीमन्तोन्नयनपासीमन्तोन्नयनाख्य
संस्कारः कार्यः सीमन्तोन्नयनप्रसिक
मेत्युनन्यीमन्तोनयनमिति याज्ञवल्क्या
तिः सीमन्तकेषामध्यमागः उक्तंचसी
मन्तपायोकेशपेन शुक्लपक्षादिदि
वसे विकोपसमध्यमो तिथ्यन्यको
केभस्तकस्तरेग्नाचेवा सेदूति रत्न
मालायां श्रवणः मकरः पुनर्वसुति
ष्येन्द्रमेषमपुष्यकेमृगाः रविसहतजी
वासवः कथितागुसवनादिकर्मसुः
अरिशुद्धेनसीमन्तोन्नयनादि व्यासः
पुंसवनस्वस्ववास्तुःअभासीमन्तकर्म
णि मध्योसीश्रुवाशेन वर्जयेत्तत
सकामिति नवतिकायानिषिद्धावयाने
विकेति विकोयसिद्धा अमावस्या
अर्कवासरवीरवसः अष्टाकृष्टमी पता
भिस्तिथिभिवर्ज्याः अनायवथिशस्पा

मु॰
सी॰ सं॰
प्र॰ टी॰
१२३

क्तियात्ताभिरुपलक्षिते दिने यदाह गुरुः
पक्षच्छिद्रां च रिक्ते विना पंचदशीश्च
माः चतुर्दशी चतुर्थी च कदाचिच्छुभ
प्रदेति शुभसंस्थे निशानाथे चतुर्थी
च चतुर्दशी पौर्णमासी प्रशस्तेति केचि
त्सीमंतकर्मणीति किंचेममापि पमा
सेषु इत्यादि मेषादिकेन स्नाने गर्भमास
स्वामिनि पीवरेषु घातयने सती ग्रहैः
यदाह नारदः चतुर्थी मासि षष्टे वाष्ट
मे मे वा तदीश्वरी बलोपपन्ने दंपत्यो
स्तु रत्नाबलान्वितेः कश्यपोपि मा
से स्वे बलोपेतेन शुभेन परजितेन स्ता
त् यदि च मासादिपानि बलन्दोष
इत्याह गर्गः यस्य मासाधिपारिका
नीचो वा संगतोपि वा तस्मिन्मासे त
त्पत्तिर्भवेदा वा भविष्यति स च सी
मंतो गर्भधारणात् समयात् षष्टमष्टमासि
षष्टमासाष्टमासि वा कार्यः श्रुते
र्वेच्छया विकल्पः षष्टमी वा सीमं
तो मासे स्त्रियान्नवालोकेः नारदेन
चतुर्थी पि मासे भिधानान्नु हाको
मुद्वर्षिते येन केनापि चतुर्थीगर्भ

मासीत्यात्सीमंतोन्नयनाक्रिया षष्टे
ष्टमी वा कौर्वीत सद्रोनरवियानशंति ह
न्रोनरे सर्वसद्रसहं पर्वे सेच्छया कुमा
मेपकविपेयेत शुभक्रूपसे पर्वेषा
पर्वनपराः यदाह नारदः शुक्लपक्षे
च षष्टमासे सीमंतोन्नयनं विधिस्तं इति
वृहस्पतिरपि पूर्वः पक्षः शुभो प्रोक्तः
कृष्णपक्षात्त्रिकं विना पूर्वेह्नापवत
त्रापि नापराह्णे कथं च नेति ग्रथल
मचलमाणोते तेवैकेनाविकानस्थाने
षु १२ २ १० ५ ९ शुभेरस्मोसागरेंदुः
पालभाविविभि ११ ६ ३ स्थानेषु खलैः
पापग्रहैः कृपनस्तोनेलग्रेवापि पुनः
पुंभोषाकपुंषकराशिलग्रेषु पुनवोंशी
के च कार्ये यदाह वसिष्ठः केंद्रत्रिको
णोपगतेषु सौम्याडुष्टिकूलाभारिगते
षु पापैः पुंग्रहलग्नांशविवर्जितेऽत्र
सीमंतकार्ये शुभदं त्वनीयोपि रत्नमाले
यो षष्टमासाष्टमेवाष्टमानतस्थिपो वीर्यो
पपन्ने विधेयो वेषेईष्टनेनास्नानामभवुते
पुलग्नभागेपि च पीयूषमालाचवश्टये
स्रग्रुयोपापपश्चनद्दारोगो संवृद्दाश

मु.
सं. स्का.
प्र. टी.
२२३

वर्जिते सूर्यनिभिः सीमंतकर्मोत्तम
मिति श्रववि शेषामाह कश्यपः चैत्रे
पिशुभेदोष्टेय स्मणकामष्टाष्टमव्ययात
सीमंतेलग्नादेकोपिक्रूरः पंचाष्टविहाग
गः हंतिसीमंतिनीं सापिदुर्भवानसंश
यः अत्रापिजन्मराशिजन्मलग्नाभ्याम
ष्टमभवनातिष्टमवनामष्टमलग्नवश
द्धयासं यदाह सीमंतध्यायेकश्यपः
नैधनेत्रयोलग्नेयने शुद्धिसंयुत पं
चभिश्चव्रतीभिंधोस्यैरेयुतहृष्ठवेकः ग
हैर्विष्टैः शुभेलग्नेवात्र्यावपिनैधने इति
सीमंतोन्नयने इत्यनुष्टुगः नेयाशोपुन
यः शुष्यापवादः प्रयोगपारिजाते न
स्तिदरशकाकः लग्नादष्टमराशीशः
केंद्रगःशुभवीक्षितः यद्यष्टमभवस्था
न दोषमाशुव्यपोहति अपिशब्दाभिप्र
केमेष्टमभेपतस्मानंतरे हष्टवाः सचेत्
भूतिकन्यायेनान्मरोषनिवारणार्थोपि
संपन्नः कश्चिन्मात्यपिग्रहवेलहृष्टिमि
त्कहृष्टिकलग्नेनिर्दिते शुभिर्दिवेरलिय
मपात्रविशेषाध्याय यदाग्रुरु मलले
केंविदिक्षुतिसीमनक्षुभरात्रपाः सिं

त्कालेवर्जेवेलग्नेशुद्धैरष्टमवर्जितो ग
हक्रूरयुतैः कश्चिच्छशिपयेनिषिद्धे ।
यदाह गर्गः सीमंतोन्नयनेकार्ये शुभे
मे शुभलग्नगे कौलेरसृगकन्यासु वा
ज्येषोपाश्वयोमनाशाइति ग्रंथसंतोन
येणनक्षत्राणिवारोश्चाहवाभुवेति श्रु
वाणिरोहिण्युत्तरात्रयंमृगरेवती तथा
मरदेमूलांशुभग्रहाणांचेद्बुधगुरु
शुक्राणामपिवारेकाकायामित्यर्थः
यदाहगुरु रोहिण्यैन्दवमादित्यंपुष्य
हस्तोत्तरात्रयं पौष्णवैष्णवभे चैव सीमंता
दिषुसम्मतानीति श्रीपतिः मोर्णवोवा
रवगोस्तुःसीमंतादिषुशोभनाइति श्र
वजन्मनक्षत्रेयदिविलंतेमप्योपिसेभ
वेतदानरपिवर्ज्यमित्याह वसिष्ठः ।
बालान्नभुक्तेव्रतबन्धनेचराजाभिषेके
ष्वलनुल्लपिल्ला शुभंतिलिष्टसततेवि
वाहसीमंतयात्रादिषुमंगलेषु एवंवि
धैतेसीमंतोन्नयनेष्टरनेशुक्रास्तादि
दोषविचारोनास्तिनियतमासविहित
त्वात् तदाहगुरु मासप्रयुक्ताकार्येषु
मफलेगुरुशुक्रयोः नदोषबन्धलोमा

मु॰
सं॰ का॰
प्र॰ टी॰
२२५

सेतुर्वादित्यादिकेनयेति अथमलता
न्यथोन॰ यत्रनियतएकएवकालोवि
हितोयथाऽत्रतीयेमासिपुंसवनं तत्रगु
र्वास्तादिदोषाभावएवयत्रतसीमंतो
न्नयनेत्वष्टमेमासमारभ्यकालत्रयवि
धाने तत्रगुर्वास्तादिदोषरहितेनरका
लोग्राह्यः संभवात्कृविकलाचारव
चारेवभवतिरिक्तोनियतएवकालः
स्यात्तदापिनदोषः यत्रबहुकालविधे
नोपिबहुदिनव्यापिकसिंहस्थगुर्वादि
दोषासंभवस्तत्तत्रागतिकत्वान्नैवदोषः
एवनामकर्माप्राशनादिष्वपिद्रष्टव्यं
उक्तंच सीमंतजातकादानिप्रशानोला
नियातिकं नेष्टोषमलमासास्तमोप्य
स्यगुरुस्मृत्युक्तोवितिं सोप्यस्मत्पादितो
पोपलक्षणएवंचकालप्रत्येनापूर्वमे
घुगुरुकावरणादिषुमलमासादिदोषा
विचारणीयएवेति पूर्वेणेनगर्भादाना
द्यःसंस्काराः किंगर्भसंस्कारकृताउत
तिगर्भमात्रेतेनतत्संस्कृतेनकार्याइति
नेत्रदृष्टएवगुरुवाक्यं प्रामेद्रनीयेमासे
स्कृतादिकलापएतेच पुंसवनंवृत्तेः

न्यगर्भेगर्भप्रकृतीनेति पुंसवनेमप
लक्षणं सर्वगर्भसंस्काराणां गर्भेगर्भे
इतिवी प्रात्रप्रस्तापनिगर्भमाह्यात्रि
तितिकेचिदाहुः अपरेत्रसकृदेवकार्या
इत्याहुः यदाहवारीनः सकृच्चकृतसं
स्काराःसीमंतेनद्विजास्त्रियः यंयंगर्भं
प्रसूयतेसर्वःसंस्कृतोभवेदिति एतेन
स्त्रैवसंस्कारकृतमकृंभवति यथा
भर्तृचवार्थवराहनीकसंस्कारवतीसती
सर्वकालेकर्षयायोग्याभवतीत्यर्थः
नेहस्पृश्यापि क्वचित्केकांगरेशादौ
प्रतिवर्षदाहादिसंस्कारंविधायकर्षण
क्रियतेइत्येवमुपलदृयसमभवेदेशाचार
तोव्यवस्थायया तत्रतृतीयमासवि
हितलादौपुंसवनंमदृष्टेविचारणीं
यतत्रमुहूर्तेपृष्टाम्नात्मविहितः स
मंतमहत्तेविचार्यः वेपरीतोनकिं
वीजमितिइत्योत सीमंतविहितस्पृति
ष्विमत्स्यवालगोरिसमचालयमुखपुरु
वेनेष्यपेयानाम्नदेदोषप्रसिद्धमी
नातत्रस्वाहरणेनाद्वोसौमेनोल्यानि:
पुंसवनमत्तेनतकर्मनोकेमपिशेषः

सीमंतेनसहैवकुर्वंतीतिश्रेयस्कराश
यः यदाहजातूकर्ण्यः द्वितीयेवाऽ
तीयेवामासिपुंसवनंभवेत् व्यक्तेगर्भे
व्यक्तेगर्भेभवेत्कार्यंसीमंतेनसहाथवे
ति नृसिंहोपि सीमंतोन्नयनंसोऽक्र
तिस्थिवामसंस्कारोपि श्रेयसंसकारयोर्हि
हात्मसदेवेकुर्वंतिनैकवेति अतएवानव
लोभान्नालौकिकमायासिद्धेचदिनेक्रिय
तइति शिष्टाचारेणग्राह्यंप्रमाणमिति
सीमंतेनसहर्नेविचारः ८ प्रथमेगर्भे
मासिस्नाने स्त्रीणांचंद्रबलेचवसेत
लिलकेलाहः मासेस्यारम्भितकुजेज्य
येवेतुसौरेवेदान्मजाननपक्षस्टेवाक
वसुः स्त्रीणांविधोबलमप्याहुर्विवाह
गर्भसंस्कारयात्रादिकमेतस्मरतेरेव
गर्भोप्रथममासस्यस्वामीप्रथमस्याहितिः
मासप्रवर्तनेस्मिन्नादयोमासेश्वरात्रयः
यथाप्रथमेमासिस्वामीशुक्रः द्वितीये
भौमः तृतीयेगुरुश्चतुर्थेरविः पंचमे
चंद्रः षष्ठेशनिसप्तमेबुधः अष्टमेआ
धानलग्नाधिपतिः नवमेचंद्रः दशमे
सूर्यः अत्रप्रथममासस्यारभ्यदशमासे

समस्यापगर्भस्यकललादर्शपावस्था
भवतीत्यपिविशेषोध्येयः यदाहवरा
हः कललघनांकुरास्थिचर्मागजा
चेतना सितकुजजीवसूर्यचंद्रार्किबुधः
परतः उदयपचंद्रसूर्यनाथाः क्रमशोमा
सिताः भवेतिशुभाशुभंचमासाधिपतेः
सदृशमिति शुक्रेणाधिनसन्निपातः
कललेश्रेयानोलामानिवसिद्धपिमि
नावेनेयामसदृश्य सूर्यचंद्राकिसौम्य
दयपंद्रः सूर्यः मासाधिपाः स्युः क्रमेण
दशतेनिपीडितैर्नाशयंतिसमासिस्त्री
णामिति गोचरप्रकरणस्यचापिपया
स्त्रीपुंसयोः सामान्येनगुरुरबलमक्रांत
त्वायास्त्रीणांचंद्रबलेविशेषमभिधाय
ते विवाहेगर्भसंस्कारेगर्भाधानोपुंस
वनसीमंतादिरूपेस्त्रीणामपिबलेग्राह्य
रवतरकमेस्वबलमपरिधानालेकास्त्र
त्रयादिषुकर्मसुनतेदेवशेषवचंद्रबल
ग्राह्यंननस्त्रीणां यदानेभनेनास्त्रल
दास्त्रीणामेवचंद्रबलंग्राह्यंविमृश्येतः
सिद्धिः उक्तंच पाणिपीडनविधिविधा
नेभर्तरेवबलमैस्वारिकं चिंतनेयं

मु.
सं. का.
प्र. टी.
२२६
226

मिद्दमिथोपितोक्तभानाद्वमेगलस्तेम
वाविपिभिः विनि ॥ राजमार्तण्डः विवा
हकार्य ऊ सम प्रतिष्ठागर्भप्रतिष्ठाव
नृतादि शुद्धो शून्यानि कार्याणि भवस्य
शुद्धोपलो विहीने प्रमदात्मशुद्ध्या ग्रथ
येषामाचारः पथ्येगवपुंसवनं विधेयमि
ति तदार्यपुंसवनात्मदहते विमलश्चामु
हूर्तं चतुश्चन्द्रपाद पूर्वोदितैः पुंसवनं वि
विधेयमासे तृतीये तथ विमलश्वाः मासे
शुभे विमल विधावृजीवैः लग्नेशुभैः सृदार
हे च शुद्धे ॥ पूर्वेसीमंतात्रयते प्रान्लेरि
थिवारान तत्रलग्ने तुपलक्षिते तृतीय
मासि पुंसवनारव्यकर्मविधेयं पुमांहूय
तेनेन कर्मणेति पुंसवनात्पुंसवन कर्मण
पुंस्त्व हेतुता यदाह शौनकः व्यक्ते गर्भे
तृतीये तु मासे पुंसवनं भवेत् गर्भेव्यक्ते
तृतीये च चतुर्थे मासि वा भवेत् वसिष्ठः
सीमंतोन्नयनस्याकृतिपिवा सस्तथा पिपु
पुंसवनं कारयेहि द्विज्ञानस्य हे वे कोपि दिनं यथैवेति
विशेषमाह वसिष्ठः ऊर्ध्वं पुंसवनं प्रा
गिद्दविषय गर्भे तृतीयेष्वथ मासि नो
तनो तथा रविकिरणा पुष्येभवावेद्ये वि

त्वाकर्कोदयेवा तु गम मचलामनोयुरि
कैतितथा शुद्धेनैवाय यपादिशुक्रे शाधाभ
हिग मंत्रिणो वा सरेइति नैपन पादिश्र
श्रेष्ठमस्थानेशुद्धे सर्वग्रहाविहिने यदाह
वसिष्ठः श्रेष्ठमस्या ग्रहास्सर्वेनेष्टास्युः
शुभावहाः पंचमस्य कावहैवमेव ऊर्ध्वात्
सवनक्रियामिति वराहस्तत्र सोमस्या
ग्रहाणामदृष्टाः [illegible] मेष्ट
स्यतिरेष्टवेविशेषामाह गुरुशुक्रावपं
हतो दैवज्ञा गप्रादिवसेशाकाः तेषांमुह
यहोरा शुपुंसवनेतिशुभावहा इति श्रेष्ठे
त्वश्वीपनादि धूर्वाशायव पुण्ये [illegible]
श्रीभिहितात्र फलन्याह गर्गः सोमे
स्तु पुत्रजनामेदं
इत्यविहेनास्याक्षेपम
वीर्यसिद्धिराशाति ग्रवचनदय पुरा
माणपात् विकल्पापा यदाहच्छीव
यमास्तु पुंसवनं चिकीर्षितं तदा सोम्य वा
गपव ग्राहयाः ॥ यदा चैव चतुर्थेमा
सि गर्भस्य कामाकांक्षत्वेन चिकीर्षि
ते न तदा पुंवा ग्रा एव ग्राह्या इत्याहुः नव
नामिरं पुंनामानि गोत्राणि तानिश्च

वृषाः मकरश्चेति श्रीपतिनोक्तानि व
सिष्ठेन प्रजामान्यन्यथाभिहितानि य
था ज्येष्ठामघाश्रवणोत्तराश्चास्वातीहस्त
नक्षत्रः मूलप्राक्पराचान्द्रणपाश्विन
शिरोत्थिती विशेषमाह उक्तोशयः
हस्तोत्तरत्रिष्यामूलानि सौम्यविलः ९
नवैर प्राक्पराङ्ग्रपाकमाषादृश्य
मेवच्चे श्वाति कथितान्येव धिष्ण्यान्य
कादेशावत सातोतयामघरेवत्याः
फाल्गुनीद्वये आश्विन्यां चैवतत्त्वेयदा
९ स्ववेनेभवत नरः संपद्यते देवाश्च दा
स्याद्बहुकलस्यागः लव्धोहस्त तस्करो
नारी चेत्फलञ्चाभवत शेषाणि रथा
धिष्ण्यानि दिक्तानि विशाखत्रश्चेति तदेत
योदिसद्वार्थदेवाकोयो देशाचारेना।
व्यवस्था नेत्र वसिष्ठावाकेन दान्तिणा
न्याविवाहश्चेति पाचार्यस्तु तोष्ठयच्चाको
भूश्चलग्न शुद्धिमाह श्रेष्ठाश्वयः मीन
वृश्चिक कुम्भधनुश्चापगोसिंहकन्यका
शुक्लापक्षवतो येपक्षलग्नादिवाञ्च
या किंहवित्तिकोणमवनेपुभस्थि
तेशुभपापदृष्टवित्तिरथालाभगरहस्थिते

श्चद्वीविन्दुमीनगृहशुभस्मिन्नलग्नेलग्नेषु
लग्नेपरिशुद्धश्चभांशकेषु सप्राणिस्त्रीणं
मयोस्ट्रदू बलमावपपतमित्याह २
सिंहः अपिपुष्पसवनकार्यः सप्ततोयन्
लभेमन्मारिवर्जयेदार्त्रियंशकेविपरी
दिथिति अपगमौस्त्रार्थीविप्रसहनेउ हृज्ञा
चावे अथेहि सीमंतानांनरमहमेमा
सिविषण्णविषारजीवेः श्रवणरोहिणी
पुष्पेरुपालस्त्तेरविसेतथालग्नेषु मे
षु भस्त्रा। मिकेशुभसंबालयेस
तित्यास्तग्रहेः श्मस्पानसेव्यस्न्हस
ग्रहरहितेवसतिविस्मप्रज्ञाकार्यः य
दाहप्ययोगपरिज्ञाते वसिष्ठे मासष्ट
मेवगर्भस्याऊर्योद्दिसवृत्ति:क्रिया।
श्रवणेचैत्रोत्तिर्णोपुष्येवैवप्रशस्यते
द्वितीयास्पमीचैवद्वादशेश्रवमुभानिपि :
षुभग्रहोदयःशानीकोष्णचरिवसामु
पि पापाःस्मायारिगाश्रिषोलेशानसे
ष्मेस्थिताःइति शुष्मग्रहदेवपवा
इत्याह गुरुः देवापाससायाःसीमु
तेत्रेपरवयत्नगः अष्टमस्यरोषायं
विवसन्निनमस्पाधः नारदोपि लाया

सं·
सं·का
प्र·टी·
१२८

ष्ठमेशयोर्मेङलग्ने शोबलसंयुते श्रुत
गेनियने शोचनियने पिष्टोभोग्रहः इति
वसिष्ठसंहितायां तत्संचिपातके यदि
तंपावावेलुवे पूर्वपेत्तदाष्टेपावासममी
यात्री मध्येचाह्नःपूर्वभागेवक्रालविला
ष्ठेज्ञांकारयेत्कर्मसम्यं तत्रप्रजाप्रकार
लेनेवार्कैः पीतामहेकामवर्णोषोत्व
कृगाद्येष्वजैवेकंठवासिनेविष्णुस्मृत्का
म्मोस्यापवृत्ततः विसोष्टरूपकनेको
नक्रतातलिंगमंतेरचूरानप्रेष्यैः वसा
च्चैतेगल्लुलरीपषीपुर्लिवेयताम्भलफ
लेष्यसम्यक विसंचद्रवनाम्प्रजागर्भो
नोरत्निलायत्त ज्ञाम्राणाभ्यः प्रदानंवा
प्रतिमा वस्त्रसंयुताः इति गर्भरक्षा
यां विशुद्धा १० अथजातकर्मनाम
कर्मयोस्तिरहसंस्कृजान्याह तज्जातक
र्मादिसिंशाविधेयं पर्याख्यविक्रोन
निर्यातुमेहिप्रकाशदेशावाग्रशोभेपित्रे
म्रदुष्पुनातिपप्रवासूक्ष्मात ॥ नन्वा
दिविमेषकं यजातकर्मशुभदिनेकार्य
मिति उच्यते तानस्यानमपकर्मवैदि
कः संस्कारविशेषः सजातकर्मसाह

नोच्यते यवाह प्रचेतोनामवलसा
एपवविधेयं यदाहवसिष्ठः य
स्मिन्नहनिजनितांकुमारस्तस्मि
न्विधेयं खलुजातकर्म सनाष्टदो
षापिनहिदिनांस्तस्ववगोगोभनि
लकास्यवष्टेविति विष्णुरपि जा
तकर्म जातकर्मततः कुर्यात्पुत्रे
जातेयथाविधिमिति यथोत्तम स्वस
गृह्यान्तसारेणेत्यर्थः तच्छ्रवणा
नन्तरमेवेलस्नात्वाविधायकार्यं
उक्तंचव्यासेनविशेषेन सुतेजाते
पिताप्रेक्षेतसैलं स्नात्वा चैवत उ
त्तराभिमुखस्नानयोर्वादेशकाल
के इति तदपिनालच्छेदात्पूर्वं
कार्यं तदुक्तं मदनरत्नाभिधेयं
नालच्छेदाज्जातकर्मविधीयतेइति
वर्धनं च्छेदने वृषभच्छेदनेइतिप्र
तथास्तसारात् स्वर्वेदवमाहगे
मिति यावन्नच्छिद्यतेनालम्

वत्राप्नोतियावत्तत्कर्म क्रियतेनाले
ततः पश्चात्तत्कर्म विधीयतेइति
शास्त्राज्जातकर्ममुहूर्तमौपपत्तेः
इष्यते संक्रान्त्यादिदुष्टकालेपिशु
भकर्मनाचरणमिति यदाहगार्ग्यः
व्यतीपातेचसंक्रान्तौग्रहणेवैधृता
वपि श्राद्धंविनाशुभंकर्मयामसू
कालेपिनाचरेत् किंच मलेजे
शाचतुर्दशीगण्डान्तादिषुजन्मसं
भवशान्तिविधानात् पृथग्वापितादे
शान्तरगतोराजग्रस्तोरोगितेद्वारा
जातकर्मादिकर्त्तुमशक्तश्चेत्स्या
त्तितन्न्यायधाहतोनगरहस्माग
तोसिसमेवकरोति तदैवजन्मभा
वत्तनकप्रहतेषु तदाद्वैजवा
यः जन्मतोनन्तरंकार्यंजातकर्म
यथाविधि दैवादतीतःकालश्चेद
तीतःसूतकीभवतीति अतएव

कालकृत्योभिहितोवारसंहि
तायां तस्मिञ्जन्मनक्षत्रेस्तत
कालेतथाविशेषः जातकर्मच
कर्त्तव्यंपितृस्वजनस्वकमिति इ
दंचतत्सन्न्यायतानामकर्मणा
पिज्ञेयं तस्मादतिक्रान्तकालेच
वश्यंजातकर्मादिमहतेविचार
णमलमतिप्रसंगेन तस्मादतिजा
तकर्मादिति पूर्वोक्तानिमया
दिकारिक्तानवर्जितेतियोजात्य
भिप्रायेणैकवचने शुभेहिच्यती
पातादिदोषरहितेदिवसेशुभग्रह
वारेवानिश्चैवेकादशद्वादशेवाच
न्हेरिति तथास्तद्भवहिप्रचुरभा
लिप्रसिद्धानि तेषुचविशेषावर्णा
लस्तत्तत्जन्मसमयात् अति
क्रान्तजातकर्मादिसूत्रादिशाहेन
नामकर्मोपपत्ते तदिदंयत्कर्त्त

सु·
सं·का·
प्र·टी·
231
230

येस्या उक्तेवमिषेन मधुद्रव
वत्तिप्रवरेषु विविक्तपर्वाद्यादि
नेषु कार्येषु शुभग्रहाणां दिनलग्न
वर्गेतज्जातकर्मादयनमेषा
मिति रत्नमालायाम् मधुद्रव
त्तिप्रवरेषु भेषु सत्सु विधेयो
खलु जातकर्म शुभे शोभवाप
चतस्य यस्य मन्तः प्रशंसति च नाम
धेये चतस्रः केतु जातकर्म प्रशा
नमरत्गुरुः पतत्कर्मविधिप्रकर्ण
तत्राशुः श्रीविष्णुदेव गुरुदेवबि
नाशायस्तनेका``शुचिक्षिरे ·
कुमारग्रहनाशाय पेषोमत्रवि·
हृदये प्रशस्तानकर्मणाविशेष
विवारः श्रीनारदः एतत्काचेना
मकर्मविधेयं ख्ययं क्रमोचितमिति
तत्रनत्तुआदिनियमाभावोविधा
नकालविहितत्वात् ॥ः

उक्ते च सारसंग्रहेः एकादशे ह्नि विप्रा
णां त्रियाणां त्रयोदशे वैश्यानां षो
डशेनाम मासान्ते शूद्रजन्मनः इति मन
त्त्वनामधेयं दशम्यां तु द्वादश्यां वास्य का
रयेत् पुण्येतिथौ मुहूर्ते नक्षत्रे वा
गुणान्विते दशम्यामतीतायामेका
दश्यादिवसे दत्यर्थः एतच्चवयमाणविष
यं एवं दीरितवाकात्मात् अत्रना
मकर्मापि विहितकालातिक्रमे शुक्रा
स्तादिदोषरहिते शुभकार्ये नकार्यं य
दाहकश्यपः उक्तकाले प्रकर्तव्यं हिना
ममिल्लाः क्रिया अतीतेशुचकालेषु
कार्तेवा सुलग्नयोगे हरेमेधास्मृता
भेवानाम्लोगेनचवार्धके शुभलग्ने
भागेचशुभह्निशुभवासरे वृद्धनामव
लोपेनेनैधेनदयवर्णिते एवाह्निविप्र
नत्रवरस्थिरस्ते ह्नि नाममंगल
वांषौ स्वरस्थरहिता श्रुतु हृद्वादः
पूर्वाह्नः शेषतु नामधोह्निधमः
रतः अपराह्नवर्गाविकुनेधेकाम
कैर्भागा तथा नामकारणगुरुः पति
ह्निशावनवमीदत्त्वांपंचदशीतथा गो

म.
सं. व्या.
प्र. टी.
२३१
231

यास्मिलिपिव्रामर्वैनामकर्मणिप्रजि
ताः भाकरकजेसामानावर्मयेरंश
कोरयो पर्मकमेसतश्रातनवमस्या
शुभाशाषीः शुद्वयाष्मेलग्रेपाव
श्रुवाखिलाभगः शुभेशुशोषसेस्पशुना
मकर्मशुभावरमिति प्रेपाजनेवस
रेतेनामाखिलस्पव्यवहारहेतुः नाम्ने
वकीर्तिलभतेमनुष्यः ततःप्रशस्ते
रवल्लनामकर्म नक्षत्रनामतेमनेतत्रव
रणालहितनक्षत्रयाभिहितमानपार
चकांतगेनावरादिकमेवकार्यं उक्तं
चरत्नपरिशिष्टे नक्षत्रादिकनामय
स्मिन्विशेषयहितरमिति शतपदचक्रो
क्तोवदाद्यक्षरमित्यकमिहितावपाहूवे
चोलापदेषाद्यु लीलूलेलापमस्युभे
शारदूपरमेग्रभे वावीवूनथाकमे वेवी
काकोसतःखातेः कुकोरूलाक्तेरो के
कोहाहीहराविति कूहेहोत्कावेश्प
भेरीसूरेशहमेसार्थमामीसूमेमहाभि
ये मोरादिहनथाभोरप देदोपर्थमा
खमे हपाणाशगतयादरत पेपारर्देति
चिचेभ शर्पेतातयासरो नानेनोदि

देवमेलानेनत्वोकमामेत्रेनायाविपूरेदू
भे येयाभामीतिमलोषा भूपाफाफ्का
न्नलसभे भोज्ञानीतिविश्वेस ऊजे
जोग्याभिजिह्वेवत खीषुवबोवाश्चतोत्ता
या गागीगरोचवासवे गाबामिस्जेसे
षाते सेसोहहोतप्तज्ञाद्विभे हपाद्गाम
नघेपाते देदोवाचीतिपासते इतिपाक्ता
हमेपेवर्णानामादिनस्फरः ज्ञेयामे
षाहिताशिनांनवभिनेवभिःपदैः पेतेग
हिमात्तेरेखाशमणिरिमादीतिनामति
स्याष्याति नडकेपारवेनाकुलदेवता
नसवादेमासमंवर्षेपितावकुर्यादम्मो
पिबाकुलदेवइति ग्रवकेविन्नम्मनाम
गोपेयरिति स्मरत्नम्मनत्वरसंवेपिना
शुदसंस्पाप्यवाहावाधमतशामका
र्यमित्याहुः नक्षत्रनामकोदृशांकार्यमि
त्याह वसिष्ठः नक्षत्रंचनक्षत्रेवा प
र्वेष्मितेवातलकारेफ विवर्जमानाम
धिकमेवकार्यंस्फटंवदोद्दितिणाकर्णरे
धेइति यातिवल्भ्यादपिपठेनि वोषवा
त्रायनेवूनस्यातिपुरुषालरकमनरिपनिषि
नेद्रोसरवत्तरहरोवाकुर्यात्ताब्धनामि

मु॰
सं॰ स्का॰
पु॰ टी॰
२३२
232

ति स्तोत्रकं चेतेतद्दिनेतद्दिनांते चोपव
हारीनोक्तलेनद्दिनानेचक्तानेयाकस्त्र
शास्त्रोज्ञया विस्वप्रकाशपद्धतौच विशे
षः कुमार्यां गृहस्थजातरेणनामस्या
नमितिमासनामानिवसिष्टेनोक्तानि
वेद्यादिमासनामानिवेकुंठायजनार्दनाः
उपेंद्रोयज्ञपुरुषोवासुदेवस्तुविक्रमः ।
योगीशः पुंडरीकाक्षः क्रमेनेतोऽनुतत्त
थाः चतुर्धा ऐतिचेतानिकुमादाद्वः मनी
षिणाइति कुलदेवता स्वदेशपद्धपरया
प्रसिद्धाः मुद्रानोनामपुंडरीकाविशेषः ।
स्मरतिभ्यान्नसपेयः इतिनामकर्मसभा
मम् गृह्यवालजन्मानंतरप्रोशिष्याचार
प्राप्तेप्रसस्ताप्रस्थानमर्हतीवसंतिनिल
कयार पौषस्य वैकुंठकस्थानंतरपेशुस्तं
स्थानमसिचमधुवीत्पत्तजेशुशस्त नो
साचयनुतिमघाक मित्रमस्तलनेप्रस्ते
विशुम्लपर रविविक्रतिथ्याम ९ पौस्य
वेनी भुवानिप्रसिद्धानि इंद्रस्त्रगः केचे
द्रलः वातःस्वाती दयोरश्विनी पशुसमि
शुभवित्राकुजे शुभमनुस्याधानवत्तचस्सपो
भौमगुरुवारसाहितेशुभस्तप्रस्ताया

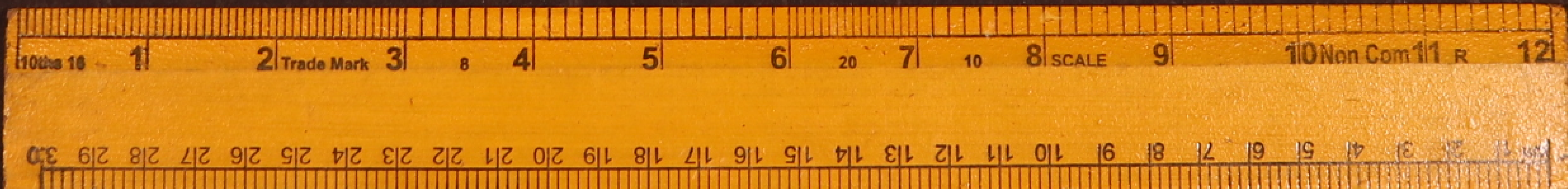
द्वियाम्ना नेनशाल्मलतमफलरे नतु
कैरैवतवल्लभे उत्तराद्वयरोहिणीः सौ
म्यापुनर्वरेवती प्रस्ताविनताम्नाया
हस्तेमृगाश्विनीषुच स्नाताप्रसूताथ
सुताशुपनस्नाताचवर्ज्याःपुत्रनंदनेन
मौरेस्मतिः नीरहतिस्त्रसौम्य प्रजार्था
लाभार्थविजीवभौम धुवेनपूर्वफल्गु
णी श्रेष्ठप्रतिष्ठस्थाप्रसूतास्नानवर्ष्य
त्रिकेंद्रभाग्यपालिलवासवान्यमेंद्रवा
स्थिभुवभेहिशुभसा तिथ्यावरिक्तेशुभस्ता
मलेतिप्रसूतिप्रकास्नानविधिमुनी
द्रा इति अथविषिद्धनत्तत्राण्युच्यते श्री
द्वाचयामाद्रशुनर्वसुष्या धनिमवा
तेकमित्र मस्तलतानीनिप्रसिद्धानि द्व
द्रेकवजाभवः पशुरस्थानतंत्रेशुभस्तौ
स्नानेनशक्तिषुनः स्नानेराभावादितित्तः
नर्योर्थः नवानेतुधेः शरिशानिः
नथावमरष्टमीषट्षष्ठी रविद्वादशी
तिका २४ १५ उधशानि वारमस्ताम
तिथिषुनमाले नेतानदैवन मनो
हारी भंगोरकृतिकामलमाशपुमाः
पुनर्वसुः मघाचित्राविशाखावघव

मु॰
मे॰ सा॰
प्र॰ टी॰
२३३
237

णोरक्षामलया पञ्चमे देवपेवारेस्तनात्ता
वेतकारयेत् यदिस्नानेप्रकुर्वीतपुनः
स्तनीन विद्यतइति एतस्ववासिल्मतपा
नात्मत्यते यतःसूतिकास्नानेवरेनवा
वेचपुतस्तनकाहृष्टिवा नायुःकल्पःयदि
स्तनकमध्येषष्टिकाष्ठजार्थक्रियमाणम
पिस्नानेवेठालभ्यतेस्मृपुरुषवन्निष्फ
लमेवपुष्टाभावात् नापिद्वितीयः स
तानेतरमेवपुष्टापास्कस्नानस्यविहि
तत्वात् यद्यपि देवस्यावलम्बकोनन्दा
चालकेनस्तनमिस्तलकमिति सूतास
ताष्टके श्रयणाच्चामतेनैवजन्मानन्तरमेव
नवालस्यस्तनपानं सम्हतेसच्युते श्रु
स्माभिः विकोभोमपरित्यज्यविशिष्याने
मवेक्षते मरुभुवेति ग्रेभगुस्तन्यपाने
स्त्रिष्ठ्या इति देवत्तवहेलेनोक्त श्रयस्तका
वनेतगतमपि प्रथमादिमासात्पवदेत
फलप्रसङ्गतः शार्ङ्गलविक्रोडितेनाह
१२ मासेवेत्प्रथमेभवेत्सदशानौबाला
विनेष्पुल्लयेस्तुच्यात्ता[illegible]मतोतज्जावे
तगिनीमाताग्रजात्स्यादिके षष्ठावाल
भतेद्विभोगमतलोतत्[illegible]स्वपितो ल

स्मीसोख्यमर्थोजनौसरक्षानौबोधंसुप
ञादिह १२ बालकेषुजन्मानन्तरेप्रथमे
मासेसरक्षानोरक्षाङ्को भवेत दासयेवि
नश्येत् ततोद्यादिकेद्वितीयादिकेमासे
सवालकोदेतपुङ्काभावेतदासवज्ञात
भगिनीमात्रग्रज्ञामात्रपुज्ञाक्रमतोहन्ति
यथाद्वितीयमासेस्वेजातकनिष्ठकभ्रा
तरंस्वतीयमासेभगिनीहन्ति चतुर्थमासे
मातरंहन्ति पञ्चममासेऽग्रजेष्ठभ्रातरं
हन्ति षष्ठादिमासेषुदंतजन्मसमीचीनफ
ले यथाषष्ठेवलेबहुलभोगलभते पूर्व
सप्तमेनानात्मिष्टतःसुखलभते अष्टमे
पुष्टतोलभते नवमेलक्ष्मीलभते दशा
मेसौख्यलभते एतत्ज्ञापलक्षणं एकाद
शोपिमासेसौख्यमेवा द्वादशेमासेसवले
बालेलभतइत्यर्थः यशान्तरेऽपिदं प्र
थमेवदेतजनन्मात्स्यमेवविनश्यति द्वि
तीयेभ्रातरं हन्ति तृतीयेभगिनीतथा चतु
र्थोमातरंहन्ति पञ्चमेवाग्रजोग्रजं षष्ठी
चगवीवेत्स्यात्सप्तमेपितृसौख्यदः अ
ष्टमेपुष्टिनेकोनवमीलभतेधनं लभा
तेदशमेमासिसौख्यमेकादशेपिवा द्वा

म०
सं०का०
प्र०टी०
२३५

234

शीघ्रस्वसंपन्नार्थेनानां जननीफलमिति
प्रश्नेयोरिति श्रेयो जेनात्तत्र कालेपृच्छ
हृष्टोनरेत युक्तः स्यात्तदा स्वपित्रादिहा
मात्रानेपितरेच आदिग्राह्य नापिप्राचत्त
ने वोद्धेमिति अथवा ऊर्ध्वं सद्धेपंकोष्ठ
जन्माने नरेनिविष्टे विहितेपिकालाह
ययतेश्चस्यात्तदापिस्वपित्रादिहाश्रा
त्मापिरुमारुनाशाकरस्मापिः उक्तंच प
विष्णुधर्मोत्तरीसंहितेपरशुरामंप्रत्याह
पुष्करः ॥ हेतजन्मानिबालानांल
ग्नोतानिबोधमे उपारिग्रथमेपस
ग्नायेतेचशिष्टाद्विजाः उपपूर्वपरिपंक्ते
द्विजरताः हेतविघ्नाश्रजादिज्ञात्मनाभि
यान्तान देवैवमिरयस्यात्मत्मभागे
वसंवम मातरंपिनरंवाद्यात्वाहेदात्मा
नमेति पवंविधेहेतजन्मनेघातिरप्यु
ज्ञानरेवनशान्ति प्रवक्ष्यामितन्मेनिश
दिनस्फुरा गजस्रस्पगवेबालेनोरूपवाः
स्नापयहिजे तदाभावेनयमेज्ञाकवेवे
तवरासने तदाभावेगजाभावेगनेवो
पधेः सर्वेगोपैः बीजैःपुष्पैःफलैस्तथा
पंचगव्येनरात्नैश्चसर्वतिकाभिश्चभार्गवः

स्नालेपाकेन पातोरंभजयेच्छरवेनरं स
मारंवासकर्तवंतस्याश्चास्त्यणमोज्जनं
श्रेष्ठमहृतिविमाणांतथारेयाचदक्षिणा
काचनेजनेतेगाश्वभ्रवेचामनेसंबवा दे
तनल्लनिसामान्वेशणमतःपरे भद्रास
नेनिवेश्यनेरुद्धिःस्रलफलेनस्तथा स
र्वौषधैस्सर्वबीजैः सर्वगंधास्तथैवच
स्नापयेत्सज्जयेश्चाद्वविद्विद्भिसंस्करण
वाद्यः प्रथमस्नापयेतत्रदेवदेवंचकेश
वं पतेषामेवमन्त्रैर्याहतमग्रयथावि
धिपिः ब्राह्मणोनांतदानत्वायथाशक्ति
चदक्षिणां ततस्तलेनतेवालमासने
रूपवेशयेत तामंसहस्रमेदानेवीजेच
स्नापयन्नतः सभिर्वानकानेनैः सका
येचमृजनेरुत्पाश्चाविषकानाश्रीमाशा
तः स्वस्त्ययेति पवंशेषणंकासदेत
ज्जननघातिविधेया अतोप्यशुभफल
नाशपूर्वकशुभवाफलाप्राप्तिर्भवेदि
ति अथदोहदोदंडनामहतेदक्षिणेल
त्वेविंश्युभाशुभफलेशानेदोलाचक्रम
वदभाह दोलायाराश्चकं भार्गपंच पंच
ग्रसमभैः नैभन्नोमाराणकास्तत्वाविभि

मु.
सं. का.
प्र. टी.
२३५

235

त्वेकमाच्छिद्येत॥ ४ कास्त्लैाहायाथा
येपनिबद्धः शुक्लपक्षेत्तवशादेनविदे
गतागतेकर्षोवल्गोवल्कयोगः पले
कविशेषेदोलाशीर्षोदोलाशीर्षेनोच्यते
तत्रमिष्टावालकस्यदोलारोहदोलाय
स्यापुनविक्रीयितेशनिश्चकेभारयेत
तत्रोंनेचवनस्तत्रैनेरूद्रोनीरोगोनास्यात
तत्रशिपश्चपंचवनस्तत्रैमेरगास्यात तत
शिमपंचमेकाश्ये देहेकृशांतेस्यात त
दशिमैमेविशुभिः पंचवनस्तत्रैः स्यापिःस्या
त तत्रशिमसमानतत्रेणमाधवस्यादि
ति यथाभ्येस्याथाजना फलेचदोशि
पोरवमेस्फायेलात उक्तंच सर्वभाष्
दभेयावत्तंचपंचवनदेशे मध्येतमम
देयानिदोलिकाचक्रउत्तम पूर्वभागे
निवेशनेरशिणिमुखवम पश्चिमेतत्क
मोवालउक्तेरव्याभिसम्भवः पोषशुभम
दिमेशवालकस्यसर्वेभवेदिति अथा
वमरप्रोग्ये दोलामहत्वेवासंतिलकया
ह २ सर्वोपिमानवरोपणानिष्क्रमणाम
हर्नचाह देनाकर्मण्यनंतरिमितनवास
रेस्माहावेशुभेमपुलकपुवमेशिस्तुना

म. दोलादिश्चद्धिरथनिष्क्रमणंचतुर्थ
मासेरसिक्रमसमयेकेसितेद्विवामात ॥ ५
दन्नाः होर्विशात प्रकोहादशा भ्रमापो
दशा भूतयोष्टादशादिशोरथा पतेमिता
दिवसेशुतयाशुभेवारेसोमबुधश्चक्रग
रुणावामेतेष्वाम्रराणां लग्नगण
भुवगण नैसतैरूपलत्तितेशिसूर्नोका
लानांदोलादिशुद्धिर्दोलयामपिहूमि
गारोहस्यात यदाहरूयोगणपरिजातेच
ह दोलारोहेस्नकर्णेवोरशामेद्वारेषा
पिवा पोरसीदिवसाबापिरहदिवसेपि
वेरिति भविष्यद्दारेण अभीष्टेशुभपदि
वेमचेद्वनागवल्लाभिते सर्वभुवतिपृत
शुभानानानुकलयासिता: पोगार्थपिरूति
म्रनापाकशीर्षेविनसेहिशुभमिति अत्र
नूपसेनतेनेमासमपिदोलारोहणमद
तः पोच्यते तत्रदीपिका तत्रेदम्लादि
शिवाग्निबंधेसतेडततिथिलग्नेयोगे
विशिदिनमाधुमदवजैदोलकायेहतः
शुक्रभुक्तीति यमः शुभिः स्थानिष्कमने
महत्ते नक्षत्रचतुर्थमासेनमोक्तसमयेषा
ज्ञातिदिवसमीचेततिथिवारनक्षत्रादि

मु॰
सं॰ स्का
प्र॰ दी॰
२३६
236

सद्विवेकालेशिशोर्निष्क्रमणं निष्क्रमा
ख्यसंस्कारपूर्व्वकं गृहाद्बहिर्निर्गमनं कु
र्यात् अथवा अर्कोदिते बहिर्द्वारदेशे दिवसे
निष्क्रमणं कुर्यात् यदाह यमः चतुर्थे
मासि कर्तव्यं शिशोर्निष्क्रमणं गृहात् पु
नरपि गृहान्निष्क्रमणे सलोपश्चतुर्थे मा
सि कारयेत् यात्रिके समये मासि तृती
ये द्वादशे ह्निवेति अत्र तृतीये मासे पुङ्क्तः
गजमासोरेनापि मासे तृतीये शशिमद
पेक्षत्वपाकरेशाभनेगावरेस्य तस्मात्
पापृष्ठस्वार्जितेभ्यो निष्काशने सौख्या
करं मासस्ता तरेतश पत्नायोर्ये पृष्ठे
यवस्थामहूर्ते संग्रहे तु विशेषमियाथा
शुक्के निष्क्रमणे पूर्व्वपक्षः शुभः प्राक्तः
कृष्णपक्षोन्यार्त्रिके विना रिक्ताषष्ठाष्टमी
दर्शद्वादशी श्रविवर्ज्जयेत् चन्द्रार्थवम
तस्मीरगावेश्वाः ```` स्तीरिन्दुशुभात्
शुभमातइत्यराभाइपरस्तौरणिच मो
ज्ञामादित्यपुष्योश्विरोहिरणीचशुभावहाः
कर्पालिमेघावंप्यास्तत्त्वपेवपोहस्ता
निच मताविवारवर्गोश्चशुभरासनया
लया केन्द्रेत्रिकोणगाः सौम्याः पापाः

षष्ठेत्रिलाभगाः इति निष्क्रमणे शाला
मार्तेलोवाहस्यैषोक्ष्मृमिति अथोप्रत्या
निमलाहि मिश्राग्रमेथामस्त्वे भेदित
कानि उरुपाइलग्नानिपवेविपमल
ग्रे क्रियमाणस्य शिशुनिष्क्रमणकर्मण
फलमाह बृहस्पतिः अथ निष्क्रमणेना
मरस्तारथमतिगर्भः अकृतायोशि
गायोस्याराशुः सोलाशानेमिपेशाः होते
संपरिहिहिः स्याराशुवर्पनेमवेति अ
त्र विशेषमाह तृतीयमासिकर्तव्यं श्रि
योः सूर्यस्य दर्शनं चतुर्थे मासिकर्तव्यं
मद्येश्चेरस्य दर्शनमिति इति निष्क्रमण
मुहूर्तः १५ अथ सूतिकायजलपूजाः
मुहूर्ते शुभजेत्रयोतेनाह कर्वीमातू
वैश्यादिमासेतृपोष्यजलेपूजयेत्सूतिका
मासपूर्णे श्वपेद्धीश्मवारेविकेतिपोदि
पुनीज्यादितोडकेनेन्द्रमारे १६ कविः
शुक्रः ईज्यगुरुः सनयोरसे वैश्यादिमा
सि तथापिकमासे तथापोषमासे
सूतिकावजनयित्रीमासपूर्णेसत्येज
लेनपादोरुजनपूजयेत् तथाउपेहेन
वारे अथवेरगुरुवारे तथाविविकोरि

ज्ञा रहिते तिथौ हि निषिद्धे तथा श्रुतिः श्र
वणः रेवत्यजः पुष्यः स्वातिस्तापुनर्वसुः इ
ऽःस्मृताः शुक्रौ हस्तः नैर्ऋत्यमूलः मैत्रम
न्नप्राशः एतेन्नत्रैः सहिते स्मिन् तिका
जनयित्री मासस्टं तौ सन्तानयानयादेवे
लघूजयेत अत्र स्तनापलभः न तयेम
हूर्ते निष्कामणोत्याकामकर्मानन्तरं वक्त
व्यः मासकालताप्रक्रमकारणानपश्या
मरतिचेत स्थणक्रमस्तत्रपाक्षयोवित
क्षितो जलपृष्ठाध्यायाचरपामालौकिकी
तिक्रमानपेक्षाऽतः कालान्तरेपिकेचि
ज्ञालपृष्णामाहुः अथ मासानेतरं विहि
तो गवायितुरपथपानुयियिस्तना हूर्ते श्रो
च्यते मया श्रीपतीये एकविंशेवासरे
द्वितीयेजन्मतस्ताप्रहलग्नेन कूले प्रो
विन्नीरेमत्विरच्याक्षिप्रुतोवजे पाते प्र
पूजाविधायत्यत्तिरोपि एकविंशाहिने
देवपयः ग्रास्तत्पाययेत अथ प्राशनेन
तद्वरिवसोरयपायिन स्त्नपाणात्प्राश
पानांक भा दिवसे एकविंशतिमेथायुपा
माता गावादित्तीरेपात्वेनि पायमानप
नो च विधायपित्रूनमेरूतपन्नस्यादि

त्यर्थः अथान्नप्राशनमुहूर्ते सुगपर्या
ह् त्रिकोणन्वाष्टरशी हौ दिवसमथासौ
रिभौमार्कवारं लग्नं जन्मलग्नाष्टमग
हवलग्नं मीनमेषालिके च हित्वा पक्ष
मासेमासः पञ्चमगहृषपंचमादोजा
नामेनन्तके स्यास्त्रियाश्च सम्भलश्च
घेरालकान्नप्राशनेमत ७ अथ्याश्लो
मध्ये एतिलोपिपृच्छारोजेयः अथोनि
ष्क्रमान्नोनन्तरसेवेविधिकालेबालकानां
मन्नप्राशने प्रथमभोजने मत शुभफल
दायिस्वादित्यान्वयः नतैतवर्ज्यपदार्था
रिक्ताः ४ ९ १४ नेष्टा १२ ११ अथाष्ट
मीदर्शप्रसिद्धः हरिदिवसेद्वादशीपूर्ण
लिपीह्विना उपलक्षणान्निथिजेयेव
तथासौरिभौमार्कवारो अहितत्वर्थः
पराहजासरः त्रिकोणि थिर्जन्मनेद्वा
दशीमष्टमीमपि अन्नाद्वानिषिध्यः श्र
ष्टःप्राशनेशुभवासवाहति अष्टपोपि
द्वादशीमष्टमीरिक्तानेरोपेदिनद्व
यं सर्वकिं भौमवारा म्प्रापश्यादीर्
नवासरे तथान्नप्राशननिलयवर्जेन
अन्नपर्वोक्तं ज्वरः द्वितीयाचरतीय

चपंचममीसप्तमीनवमी तथा त्रयोदशीचद
शमीप्राशने तिथयः शुभाः इति कवि
स्वर्येऽपयुक्तवाक्यशेषास्ता उक्ता श्र
मोनाषिदुः उक्तंच शशिशुक्रेचमेदा
ग्निशनिभौमेबलस्तपः उपार्कगुरु
वारेषुप्राशनेहिशुभावहमिति नवि तदे
मेललाडपेदा देषांतरमपुत्रं नावदे
न नवैधृतौव्यतीपातेविष्टयांगंडेतिग
ंडेयाः स्मलेवाजेनपरिच्छेबालान्नप्राश
नेहितमिति ग्रहेषोदोषपवृदन्नास्मा
मान्यतोतोमिषहेसिंहेऽपनवं चनेविषि
नंगारकश्चेववज्रविष्कंभयोस्तिसृषु
स्नेयोगस्य वाचार्यतेनसर्वयोगापर्य
नेनिषेधः लग्नमिति जन्मलग्नेजन्म
मराशिजन्मलग्नेनाभ्योमष्टमषदे
मृगेवाष्टमनवांशमस्तोगस्थिति शा
मातीमेवृविषलग्नेहिमाजन्मराशिज
न्मलग्नाभ्यामष्टमलग्नमनवांशंचन
जेदित्यर्थः उक्तंचकश्यपेन जन्मरा
शिविलग्नाभ्योलैरंनसीचवर्गेयेदि
यदारज्जगन्योनेकश्यपः गोप्यिकं
नलाकमासिहकर्केनपुरमदगाः शुभ

दागशिघ्यक्षेतेनमेषेकषन्यस्थिकाश
ति नञ्जुमिथुने मेषामकरः षष्ठा
दिति षष्ठादितिलाश लोपापंचमोष
ष्टमासमारभ्यसममासेषष्ठाष्टमदशम
द्वादशमासेषुबालानांप्राशने उवा
लविषयमेतन् मृग्यानंतरेहितिश्चये
नमगहपणोकर्तृकानंपंचमादेजमासे
विषममासे पंचमसप्तमनवमैकाद
शमासेषुचप्राशनं उक्तंचवसिष्ठेन
युग्मेषुमासेषुच षष्ठमासात्संवत्सरेवा
नियतास्मिच्छिश्नां मृगुःसमासेषुचके
न्यकानांनवान्नमेवप्राशनमिष्टमेतत्
मृत्रुयुग्ममासन्नेपंचममासादितिपोर
वदाहलादः षष्ठेमासाष्टमेःवाथपुंसां
स्त्रीणांच पंचमे सप्तमे मासिवाकार्यं
नवान्नप्राशनं शुभम् मनस्त्वषष्ठेऽत्र
प्राशनंमासीत्याह पक्षमेनैककाला
भिप्रानेकस्मिकालेः त्रयाश्रुते विषयं
तिमेदेह किंसमर्थलक्षणास्तुवैमित्वा
पक्वकालाद्भनकश्चित्वव्याघ्रोगभावर
ति सूत्रक्रमः स्त्रैसैगर्हेविशिष्टयः
कालेसुप्राशनेउक्ताः सप्तद्वादशा

मु·
सं·का·
प·टी·
२३५
239

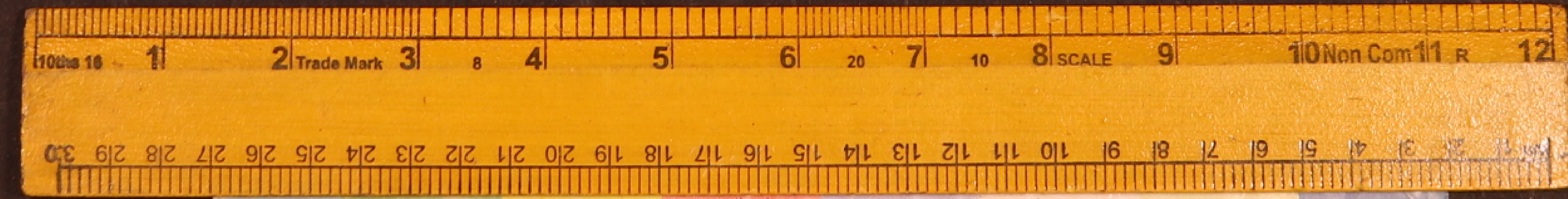
गुरुशुक्रादिविचारविशेषमाह इतरे
षुरोणाकालेष्वयंसमयरेतद्विहितसि
द्धकालानामिहितत्रसर्वेषामेवहि
तत्तत्कालानौचित्येलनादिकेलाभ
वति तत्रापिसदोषकालेविवाहादिदो
षेकालेन्नप्राशनेविशेषमित्यकलिते
त्यर्थः तत्रापिशुक्लपक्षेपूर्वाह्ने विशेषे
शुक्लपक्षेचपूर्वाह्ने इतिनारदोक्तेः नै
तद्विशेषिति सदृशालकगणचरणाऊ
नेस्थिराखेनत्वत्रैवालकान्नप्राशनस्या
ने चरस्थिरमृदुक्षिप्रनक्षत्रेषुशुभेदिने
इतिकश्यपोक्तेः जगन्मोहनेवसिष्ठो
पि विस्फुरत्पक्षितेष्वादिमस्थिरवाऊ
भिन्नवक्त्रादितिचित्रः साम्येतिष्ठाव
स्मपौष्णभेषादितिपत्नलाख्यापिभोजन
तास्इति अत्रविहितनक्षत्रेष्वन्नम्ना
तत्रैषणाक्षत्रके नारदेन पस्नृत्वन
वैलान्नप्राशनेचोपनायने शुभदंजन्म
नक्षत्रमशुभंत्वन्यकर्मणीति वालात्र
भक्षेकृतत्वजन्मनेपि राज्याभिषेकोत्क
न्यापिसे शुभंमलिम्लनलेविवाहस्त्री
मेवयात्राविशुभंमंगलेषु इतिवसिष्ठोक्ते

श्च यत्रगुरुवचनं जन्मन्तेकर्मवर्जयेत्
माधानन्तेचवर्जयेत् कर्णवेधनयात्राने
ष्वरकर्माणिभोजनमिति पक्षालक्षणमि
त्तोहिमहर्तेस्येन्दुः जन्मभंजन्मनक्षत्रे
णामेकर्मसत्तिते एकोनविंशमाघाने वि
धोविशेषोविनश्यतीति तेनहार्षिकर्ता
वात्रभोजनविषयत्वत्रपवेलोकेःनभोज
नान्नप्राशनशास्त्रयोः साधारणसाधा
रणानेनवाच्चशेषोपलम्भात् जन्मनक्षत्र
गाश्रेष्ठेःप्रमाणतःसर्वकर्मस्तु त्रैष्वेषज
न्मायाःकृतनेत्रवर्जयेदिति दीपिका
या निषेधानुपलम्भाच्च तस्मात्प्रशस्त
णामेकादशविशेषुजन्मनक्षत्रेषुबालके
न्नप्राशनेप्रशस्ततरमितिवयंब्रूमः यदा
पिलल्ल बालकोहितेकृजन्मनक्षत्रेतोरज
न्यमेशेने शुभदेऽत्राहदेयनेपयात्रामन्न
भोजनेनहोरेकार्येइति यत्रत्वेजन्मनक्ष
त्रमनक्षत्रे रणामेकोनविंशचजन्मना
रोत्यचाते लोकेः एतदपिप्राकृतविषय
मेवतत्पलमितिप्रसंगेन तत्रापिविहितनक्ष
त्रेसर्वथानिषेधमेव यत्रजोदीकायाम् के
णांवेदेविवाहेचयज्ञेतेष्वेवनेतथा प्राण

मु॰
सं॰स्का
प्र॰टी॰
२५८

नेच्छयच्छायांविड्वम्हांपरित्यजेदिति
वेदप्रकारेणविवाहप्रकारेणवद्यते ७ ग्र
हाणांप्रशस्तेलग्नेबलेपरमेनेतनियमत्व
ज्ञात्वाचवसंततिलकयाह केंद्रत्रिकोण
सहजेषुशुभैःखषष्ठे लग्नत्रिलाभरिपुगैः
चवदंतिपापैः लग्नात्षष्ठरहितंशशि
नंप्रशस्तं मैत्रोत्तुपानिलजनुर्भमसत्य
केस्थितं ८ इयापिकेंद्रशब्देनदशमस्था
पिस्थानस्यग्रहणेतथापिनगेंसतेन खषष्ठे
त्यत्रस्तिवद्यमानत्वात् एवंसतिकेंद्राणि
१२२७ त्रिकोण ९५ सहजे ३ एषुस्था
नेषुस्थितैःशुभग्रहैःस्तथाग्नि ३ लाभाग
षामस्युद्यसहितेसर्वग्रहरहितेरतियावब
एवंत्रिफलयेलग्नात् ८ ६१२ १ स्थानरहि
तमर्थादन्यस्थानास्थितेशशिनप्रशस्तंभव
तीतिमनयशतिशेषः यदाहकश्यपः त्रि
कोणकेंद्रआयेषुशुभैस्त्र्यायारिगैः पैरैः ।
मूलग्नेतिपाना .... व्यातिस्थितविमांशुना
प्रशप्राप्रशनकुर्यादित्यवनंते अत्रलग्न
स्यावेदनिषिद्धःस्त्रीणांवेदविषयः नारदे
पि दशमेशुद्धिसंयुक्तेशुभलग्नेशुभांशके
शुक्लापक्षेवप्रवीडजेसौम्यशुक्लनिरीक्षिते ।

त्रिषष्ठलाभगैःपापैःकेंद्रस्थीयमुगैःशुभैः
धंमातिनिधनस्थेनचेद्रेणप्राशनंशुभमि
ति अत्रदशमशुद्धिः सर्वग्रहरहितेदश
मस्थानरहितेकेंद्रचकेंद्रशब्देनविवक्षते
यदाहगर्गःपारिजाते गौवः दशमस्था
नगाःसर्वेवर्ज्येन्मातिमात्र्यः अत्रप्राशन
ह्योतेषुमत्रक्रेशाभयावहात् अत्रलग्न
स्यचेदः प्रशस्तः पूर्णचेद्रविषयत्वात् प
तस्यग्निमपय्येवह्यतेविशेषमाह अत्रगुरु
शुक्राचरन्ताजमाख्याताः समसमाशमथमेभ
भोजनभक्षानवतेसर्वेषामप्रप्रदारति
शुक्राःसमममेभोमाहमघोपानमश्रीभाजम
नेगोक्षमादितस्यनवतेमतिवापतेग्रहाम
लाप्रदाश्रवणः मैत्रेति मैत्रोत्तुपानिला
अवणाधामातनारका स्वातीसस्यानिषिद्ध
इति केचिदाहुरितिपरमतोपन्यासः
यथोक्तेश्रीपतिना रेवतीश्रुतिपुनर्वसुह
स्तार्चयानःपृथगपिहितवेच स्वातिरेवपु
नर्देनधमुकानामाप्रशसिहितनवानविधुने
मस्याधीः रेवत्यादिभिः पैत्र्योहितोपु
पिवत्तेजेकोर्थः रेवतीश्रविष्ठीनपुनर्वसु
यत्नेनाच पुनर्वसुरुपस्य हस्तान्विता

मु॰
स॰का॰
प्र॰टी॰
२४१
241

श्चरोद्विगणीस्तगमारश्च उत्तरात्रयेच पवे
त्रयोरशत्तेपृथ्यकानोबालानामन्नप्रा
शनेवर्षिकेनवान्नभिधानेचगरितमिति
नारदादिभिस्तचरस्थिरमृदुक्षिप्रनक्षत्रे
स्थितिषोडशनक्षत्राणामभिधानत्रयाणा
मभिधानत्रयाणामन्नप्राशनतारका
स्वातीनामभिधानाद्दः श्रीपतिसंमतमाश्रि
त्यैषांभानांनिषिद्धत्वमत्रैयथाकृता च
पुनर्जन्मभेजन्मतश्चवासत् परात्पुरुः
जन्मतेकर्मनक्षत्रेप्राधानेतेचक्षुर्जयेत्
कन्तिवेधेनधायानेस्त्वरकर्मात्रभोजनमि
ति विशेषानवभावांजानतासनमेतत् व
स्त्वतत्क्षप्रथमभोजनमन्नभोजनमिति
युक्तत्वावार्षिकेनवान्नभोजनविषयमेव
नक्षत्रसमस्यामिः पूर्वपरैः कृष्णपक्षे
स्यानेवशात्तुलामकरराशेरभ्यामार
त्वोत्रदशतौवैदस्तभौमार्ककिभार्गवैः
त्रिकोणात्रयकेन्द्रासुस्थितैरतोफलेशदैः १ ५
भित्वाप्रीयत्ताहादौवसीवेतनीचपितर
क. कृष्णवाद्वकेशवातव्याधिमान्सोगभा
तिथि २॰ त्रिकोणायायः १४ केन्द्राणि दश
स्वरितानि १४ ॰ ग्रहो ८ पञ्चस्थाने

स्थितैः शोणैर्दुरिभिः स्वेभिर्ग्रहैः भित्वा
प्रीत्यादिकेफलंयथासेवोनोनंक्तनिभि
रितिशेषः यथा पञ्चमस्थानेशुभस्थिते स्त्री
णांचेदुस्थेनदारमप्राशनकृत्हालोमित्वा
शीर्दविद्धःस्यात् भौमाद्यस्थितेक्रूरक पित
कृत्वाकर्मस्यासोरपाकृत् शुक्रेस्थितेसुखी
स्यात् बुर्केशनिस्थितेदाग्रभावृसर्वथी
क्लेशोनक्लेशः वातप्रधानोव्याधिवात
व्याधिः पतोनिषेतयस्यासावत्क्लेश
वातव्याधिमान्स्यात् उपलक्षणान्नाहुके
तरपि पतत्फलदस्वैभाविः शुक्रस्थिते
द्विभोगभाक्स्याद्विनार्थः उक्तेचरत्नमाला
या स्वोलग्नेकृष्णापरालिननयेपितृनद
भाग पानोवात्त्याधिः क्लेशपापनिभि
स्तात्तनरः शुभेत्तनीभोगीस्याच्छुवरा
ब्जस्वगुरुः विधौसौम्यैभवतिचनरः
सवदस्त केन्द्रकोणेपनत्रिकोणगा
स्तत्फलदस्तिपञ्चनावमी षष्टरेखाभ :
स्तथाष्टमः केन्द्रकोणगयेनविरस्त
स्वः सूर्यः नसत्वहन्तिसेतिः अबलग्नेस्थि
तानामेवग्रहाणांफलाभिधानादत्रके
द्रादिषुनरतिदेशात्कलेपिमहत्वान्न

मु.
सं. प्र.
टी.
२५२

252

क्रतोविशेषोध्येयइतिनिष्कर्षः श्रेय
ध्यस्वकेंद्रादिवादेन कृष्णादिफलमेवबू
यात् अत एव वसिष्ठेन लग्नस्थितानामे
वफलमुक्तं केंद्रेलग्नगते स्वर्गेहीणवेडु
चमित्रिकः सद्वरःपूर्णे चेद्भ्यात्केंजोपि
तस्कृतादिताः अथतत्ताराशीगुरोर्भागीरथी
प्रभावबलिते वानरोगीशनौराहकेतो
वात्रविवर्जितइति नारदाभिरप्येवमेवो
क्तं लग्नविनायामकेंद्रस्थितानाशुभा
तोनमासायतएवफलेशुभाशुभमुक्तं
तद्धाकोंशागामिद्दतमस्माभिः ग्रंथकर्ता
तत्र्यावात् रत्नमालाप्रचार्यमवतसो
वमुक्तमित्यदोषः पूर्णाचेद्दत्तीणाचेद्धा
लसत्गामुक्तप्राशनप्रकरणे उक्तं वसिष्ठे
न संपूर्णोरु भयावहेसामर्थ्ये पूर्णसंति
कः विनष्टेंदुर्भयावहेसामथ्येसोहीणसं
ज्ञिक इति सप्तर्णोदुः पूर्णः साम्येपुरिति
त्रेच्छेदसः समासरु तः समथः पादवि
धिः इतिसापेत्तममथ्यीभवतीतिचस्म
रणात् अधावमर्घोरिंदुपदच्छेदः तन्नया
देशेयलोपवृपूर्वदंशामिद्विमित्यसिद्धिव
माकृग्णाकर्तवोनभवतिनमवदरणचनेति

योगविभागात्तत्स्यवेष्टसिद्धिविषयत्वा
त् विनिष्टेंदुरमावस्याप्रमाविति कृत
पक्षेरमध्येदुः शकृस्परेंदुः इत्यप्राशने

अयमपिपवेशानमुक्तं तेवसतिलकया
ह षष्ठीवाराहमभिषस्य ऊजेविशुद्धे
विक्रोतिथावत्रजतिपंचममासिवालाम
वधाः शुभेहिकनुत्त्सवमथ श्रुवेदुन्नो
पत्तमेदलकर्मरूपवेशयेत्तौ ॥ षष्ठ
ष्ठीवववराहात्यानेयाः समाहाद्वंद्वः ए
ष्ठीवराहत्वाभिषूमंऊजेविशुद्धेभौमा
वेलसमनोनयथः श्रविजेविकाहितेति
घोमति तथापंचममासिव्रजतिलग
तिमति तथाशुद्धेहिशुभग्रहवेदुत्ता
याध्रुवेदुः ज्येष्ठात्तमेदलकुमेवादिरण
मुग्गंशयमणमेस्तानेनाथाघ्वनीपघह
स्तेरवानत्तेरुपलत्तनेकालेबालेक
स्मिश्रेपहत्तवादिनिर्मितेकदुग्ध
लेवपाकायथिवास्पवेशयेत्तम्भूपा
वपूर्वेकमपवेशनात्संस्कारकस्या
त् उक्तंचपद्मपुराणे पंचमेवत्स्तथामा
सिपृक्तान्नमपवेशयेत् तत्रसर्वेग्रहाः
लाभेपीनामविशेषतः तिथिवर्जे

येद्विजोदेशकालानि समाभामिति उक्तावि
त्येयमास्यपुत्रवतं याकेद्वैवते प्राजापत्ये
वरेत् वशान्तमाभ्यन्तमिडभे ववाहेस्त
येदेवं ऋषिवीचनयादिजात मेधाश्रपि
नद्वैवोकात्तेलिखितेनाभिः रहोनु वष
देहविसर्वाभर्वगते शुभे आयुप्रमाणामिति
त्रिवर्णनिषिद्धपरत्वविधिये अविरोधेनावि
नाधिनः जीवितात्येपिविशेषनिर्देशसा
चिदेननात लाविप्यपाघभ्रतानां प्रात
स्तमेभिधास्यामि ऊमार्द्धयाततिमानक्त
श्वस्यानतरत्नमन्यतो नस्योपवेशनेक्ता
भ्रमेणश्वस्यासभोजनम ततःकल्यानतः
कार्यमन्त्रमवेष्ट्वंवहिजोदिति उक्तेवानी
राजनारि पृच्यपिशुश्चकल्यापंचमसा
सिकर्तव्याधृत्तिपवेशानमन्नप्राशनतः
प्राक्तनकर्मेनथापिज्ञेतिषष्ठकतंवेति
शास्त्रिककर्मानुक्रमवादस्मगेहकन्याक्ते सो
पनेशिशनात्याशनसमयपवत्स्य
पवेशनानवशाववंशनाश्रुपयपरमतेने
व ॥ श्रुत्युपरमतेनेतुम्रस्तपवेशानका
लपवजीविकापरीत्ताशात्मिलाह न
विभकालेस्यापयेन्त्रतरत्नाहस्यमोसे

पुत्रकलेवरेनेच सर्वकर्मणयथायत्नाग
भिवाल्लेलिराजोवेत्तस्यवृत्तिः प्रदिष्टाः २२
स्वशास्त्रेपाध्ये आजीवेजीविकाभिः आ
जीवोजीविकावेतोभिधानात पदाहमा
तोदेयः अग्रहोयप्रविनमस्याशिलाभाउ
निसर्वशः शास्त्राणिवेवदसाणितनः
पवेपलनवणे प्रथमेयतस्यशेहालोवि
गसानस्वयंतरा जीविकानस्यावालस्यते
नेवनभविष्यतीति वहुधात जीविकाय
रीत्तामन्नप्राशनसमयप ...... ऊर्ध्वतामिति
शिष्टाचारः इदंपर्यग्रथकत्तेमहते विवा
राणिप्रवृत्तस्यादिव ...... मन्तुविस्तृतं
विचारस्याप्रतिपादनात किंवधर्मेण
स्वकर्मणामपि ...... गेगतत्तेसेका
प्रर्थप्रवृत्ताइति २२ अप्रशिलोनातुल
दानस्वल्पंस्वयच्छाह वोगेभामार्किंहि
नेधुवस्कुलवभेविसम्मलारितोइ साने
वस्वमपाते भिधुनस्तगस्रताजभेगोमी
नलये सौमौकेदृशिकोणिरघुभगगा
गोःशाइलाभक्तिमेद ताहलेसार्थमा
सञ्जगामितसमये श्रोकमत्राशनेवा २३
भौमाकिंभ्यांमंगलम्यानिभ्यादेनेवहिते

मु॰
सं॰स्का॰
प्र॰टी॰
१५५

वृषेसति श्रवणमूलपुनर्वसुज्येष्ठास्वा
तीयनिशाधुरैः भुवमण्डलकनतैरह
पलहतेकालेतथामिथुने मृगोमकरः
तुलाकन्याः गोवृषः कुंभः मीनः एषा
मन्यतमेलग्ने सौम्येसौम्यग्रहे केंद्रत्रिको
णगतेः शुभगगनगैः पापग्रहैः शठ
लाभत्रिसंस्थैः षष्ठैकादशतृतीयस्थानं
स्थितैः सहितेसतिबालकस्यतांबूले
लक्षणयानाम्बूलभक्षणंतेषांकमित्यर्थः
यदाहदीपिकाकारः मूलादित्यइवि
तानियकरोत्वरसप्तमोलाश्विविन्यस्तज
नीकरशत्रुभेषु वारेषु सूर्यशशिजीव
सितेषुजातो नांबूलभक्षणविधिःकथि
तोपिसूनोः दुश्चिमलाभभवनारिगता
श्चपापाः सौम्याश्चकेन्द्रनवमपंचमकोण
गाः शोभनग्रहान्तिशुभभावगतेपिलग्ने
तांबूलभक्षणविधौगदितोमुनिभिः प्रदिष्टः सु
वर्णधनिष्ठा .... ॥ राज
मार्तण्डवचनात दिनकरचन्द्रसमीरणा
मैत्रैषुष्यपुनर्वसुरेवतीचित्रा वसुहस्ताम
न्मथकन्याकलशमृगफलावनिमेभि
विहते मुजदमलांतलोपलक्षणे वो

हिणीस्वात्योग्रहणो मूलानास्तिमीन
मेषेयानास्ति एतस्मिन्कालेका
र्यमित्यत्राग्रह सार्धेतिसारमासहय
समयेतांबूलंदानंप्रोक्तं यदाहचेन्मु
रः सार्धमासद्वयेप्राप्तेतांबूलंसार्हिते
पद्धिरत्नभजन्मासेभोगभागीभवेन्नरः
अथवा अन्नप्राशनेअन्नप्राशनसमयेवा
प्रोक्तं एतस्मिन्शिष्टाचारदर्शनादुक्तेनाः
तेनहृतेविचाचलमेषः यदाहसार्धमा
सद्वयेतांबूलभक्षणमुहूर्तः प्रोक्तेरा
भिः तदुक्तंदीपिकायां मूलाश्विमैत्र
करतिष्यहरेंदुभेषु पुष्यतथामृगशिरो
हितिवासवेषु अर्केंदुजीवभृगुबोधन
वासरेषु तांबूलभक्षणमलारथवानेशुभाय
दलीनपर्णानिविशेषतःस्मृतिभोक्ष्यमेवे
यः यथा तांबूलमुख्ययोरज्याभक्षणेभ्या
तिभक्षितः मेपादेसभगःपातोदर्शनी
यश्चजायते फलंतस्यपत्रेश्चयस्यापदाप
भगवान्रविः चूर्णेमेरास्तरमेस्याताम्बू
लाग्रतनरावनः एकद्वित्रिचतुपंचः ष
ड्भिर्भोगफलानिच लाभालाभौसुखंदु
खंमाशुमरणमेवच पर्णाग्रमूलेभवत्रा

सं·
संस्का·
प्र· टी·
२४५
245

थि: पराशरेणनसंज्ञगः चूर्णोपर्णोहरिता
शरिपर्णके राज्ञोवादितोहलेशकर्ण
पिप्यपहरन अशास्त्रविधिनाहरीहरं
रकोत्तानिपानवः समजन्मरविद्स्यादते
विलेनसंस्कारेरिति २२ अथकर्णवेदथ
महर्तेमपवयाह दिनेनोचैत्रपौषाव
महीतिशयनेजन्ममासेचरिक्ता शुक्ला
बाजन्मतारास्त ६ मनि ७ वसुभि ८
संमितेमासिवोत्रा जन्माहान्सर्वेमपैः
पतिमितिदिवसेजन्मशुक्रेडुवारे योज्या
वेविस्मृगुमातिरितिस्तुलकेभ:कर्णवे
द:प्रशस्तः स्वश्चैत्रेनाव्यराधीनन हि
त्वाकर्णवेद:प्रशस्तश्चन्वयः नचैत्रे
पौषमासेच भवमदिनसंपे जन्ममा
सेमारभ्यजन्मदिवसंयावत्तिथाद्विभ
वेन जन्ममासात्सविसेयागहिनाः सर्व
कर्मसुरति: लतिलतितितिरिक्तातिथि
२१ १४ शुल्काहसमवर्षाद्वितीयवर्णे
पिवेजन्मतारात्वपयसरशमेकोनविंशा
निकाविरिता तडतसवतारापर्व
नजन्ममासेनववैवपौसनजन्मतारा
हहलापमसमे नियावविकिनवविधि

इहकर्णस्यवेदोनसमेपिवर्षेइति अ
त्रचैत्रस्यनिषेधोमीनार्कविषयः पौ
षनिषेधोधनुरर्कविषयः अथवा का
र्त्तिकोपौषमासेवाचैत्रेवाफाल्गुणेपि
वा कर्णवेधंप्रशंसन्तिशुक्लपक्षेशुभे
हनेति व्यासवचनसमगतस्यात स्या
त्रकार्तिकशुक्लपक्षेकादशीतुःका
र्त्तिकः प्रशस्तः हरिशयने वृशायनम
वाविषयः अत्रजन्ममासवर्ज्यतायाम
पाहः प्रयागपारिजातेव्यासः योज
न्ममासेनरकमेयाज्ञाकर्णस्यवेदक
रनेहिमोहात स मृदः सरोगीपवश्च:
त्रशमामोतिमृत्युनिधनंतदाखिति
विहितकालमाह शुनितिःस्तवघह्
मनयःसमा वसुवोर्मे पवेसमितेगति
तेमासि वष्ठमासेसमममासेरमसेवा
अष्टोवाजन्मदातन्मारिवतान्सपूर्व
स्यैपहादशभिःषोडशभिर्वापरिमिते
पतिदिवसेशोरमाववेकर्णवेदः प्र
शस्तस्तत्राः यदाहजन्ममाहनेवविंशे
मासेसप्तममेवाष्टमेवावेधोकर्ण
हादशेषोडशेवाह्नि: म्पोनाक्र:सर्वभोग

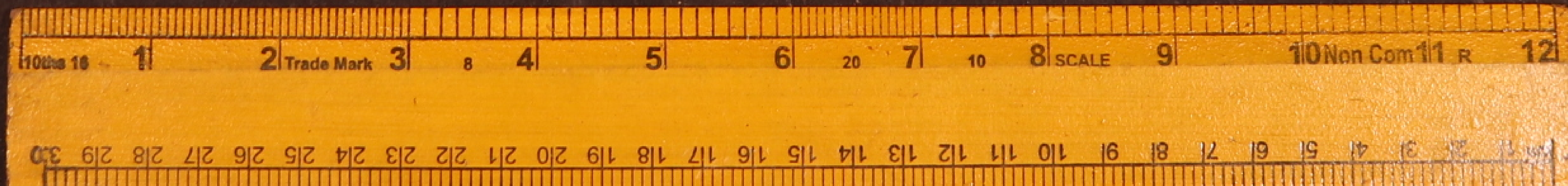
म·
से·का·
प्र·टी·

२४६

246

नराशाविति यदात्रषष्ठमासादौकर्ण
वेदाख्यकीर्त्तितस्तदातिथीनाह अग
स्त्योहलीवसिष्ठः द्वितीयादशमीषष्ठी
सप्तमीचत्रयोदशी द्वादशीपञ्चमीश
स्तातृतीयाकर्णवेधनेइति नेमशुक्रेन्दु
वारेइति उपलक्षणमिदंशुक्रचंद्रवारेषु
प्रशस्तः कर्णवेधः यदाहजगन्मोहने
वसिष्ठः भृगुसितार्कीन्दुजार्कीणांवारा
नैवजेयेत्सुधीः जीवेन्दुजेन्दुशुक्राणांदि
वसाः परिकीर्तिताइति श्रेष्ठाइति शेषाइति
समवर्षेवाकर्णवेधः प्रशस्तः उक्तंचा
चार्यपतिना पोष्णेन्दुस्वकराश्विनिचित्रा
पुष्यवासवपुनर्वसुमैत्राः सेंदवः श्रव
णेवेदविधानेनिर्दिशन्तिमुनयोनिषि
स्तान्विति सूर्यबलेसत्यन्यथास्येयथ
ताहजगन्मोहने अर्ककेन्द्रेशाधिनि
शतैतानवलेचेद्विघ्नेदवत्तं श्रवण
वसुमृगभेरविसुतेनाकर्णयोवेधनंतत्प
वर्षइति अत्रकर्णवेधनेकवचनंग्रहे
कन्यापिकर्णवेधापनं विवर्त्तितेनर
योरपिकर्णयोवेधः विहितइति श्रवण
धनिष्ठपुनर्वसोचित्रानुराधास्वगरेवती

श्विनीउत्तरहस्तनक्षत्रेद्रेष्वाभिजिपलक्षितो
कालेकर्णवेधःप्रशस्तः उक्तंचनारदेना
पि चित्रादित्याश्विविष्णान्त्यविसिद्धवसा
दश मस्तगेजेष्ठावालानांकर्णवेधक्रि
याहितेति श्रीपतिनाऽपि उक्तंश्रवणेकं पौ
ष्णपुनिष्ठासदितादारे उत्तराह्वेकरेषु मिमृ
तराश्च रक्षेसमेत्रेण यकर्णवेधेनेशास्त्र
मर्वेषु सताशिसेस्यः इति अत्रैविक्रेकाविक
ल्पः अत्रजन्मनक्षत्रविशेषः निषेधः स
र्वकारिसिद्धिः उक्तंचदीपिकायां जन्मन
क्षत्रगतश्चन्द्रः प्रशस्तःसर्वकर्मसु क्षौरा
भौषजयात्राध्वकर्त्तनेषुविवर्जयेत् हलो
केदनइति प्रातायोन्नसाहात् कर्त्तशांडे
नकर्णवेधेविवर्जितः तथाचसर्वते ज
न्मनिर्भागविवाहः शुभदोजन्मशनजन्म
तोष्टायापश्च शुभंवदन्तिगर्गः श्रुतिवदन्तो
र्थयात्राविति २४ अत्रकर्णवेधेलग्नशु
द्धिप्रकारषिएपाहा सेनूराजेभवेद्विको
णकेन्द्रायस्थैः शुभखचरैःकवीज्यलग्ने
पापाख्येरि सहजायगैःसप्तस्येत्लग्नस्ये
त्रिदशगुरुशुभावहस्यात् २५ सन्निभ
वेनत्र सप्तमस्थानेसहसर्वग्रहरहितेस

मु.
मे. क्का
प्र. टी.
२४७

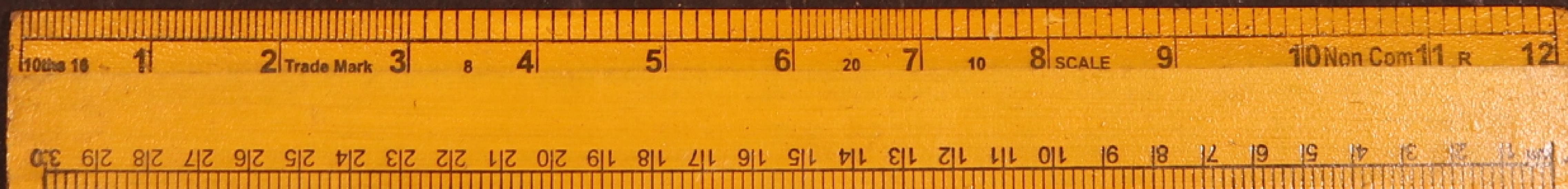
247

ति यदाजन्मतोऽष्टमेववसिष्ठः नकश्चिदि
शेऽष्टमराशिसंस्थितिर्विहयेवावसमन्ता
केचेति अत्रविहितलग्नानिप्रयोगपारि
ज्ञाने नाटरहस्येकानि वृषभेमिथुनेमी
नेकुलीरेकन्यकातुच तुलाचापतूकवी
नकर्णवेदेशुभहये मेषश्चमकरश्चेवम
ध्यमोगुरुवेरितो सिंहवृश्चककुंभाश्च
अधमत्वाद्विवर्जिता इति अतएवोक्तवाद
रसिंहलायो लाभोरुलीपेचवृषभेः समेत
क्रूरैर्विहीनेशुभराशिलग्ने वेध्यातकर्णौ
त्रिदशोज्जलग्ने इति शुभावेदस्तुयगुरुशु
क्रास्तेषामन्यतमेलग्नेक्रूरैर्विहीनेसतिर
तार्थः ग्रेष्ठकुद्दीप्यकाकारमतमाश्रित्यार
कवीति कर्णाभ्यांलग्नवृषलाभधनमी
नेनामन्यतमेलग्नेसतित्रिकोण ९ ५ के
१ ४ ७ १० आयस्थितेशुभग्रहेः लग्नपा
पोलग्नेशैरसहृतायगोदेसंस्थेषष्ठ ६ ।
तृतीय ३ एकादशस्थानस्थितेक्रूरपत्तरे
नेतत्रयोकेंद्रसंस्थेत्रिदशोगुरुसतिकर्ण
वेदःशुभावहः शुभकारकः स्यात् उक्तं
चदीपिकायां सौम्यैस्त्रायत्रिकोणकेंद्र
कगतैः पापैस्त्रिलाभारिगैः राजाहेश्च

त्रिवेदईज्यसितयोलग्नेनकूलेशुभेइतिशु
कः वोठेवदादिकार्येषुनेष्टासवैदृष्टमस्थि
ताः कर्णवेदेविनिर्देषपालग्नमेस्यैह्यस
तो नटमोवनकेंद्रस्थलूरभावेत्रिकोणगा
इति अत्रकर्णवेदप्रकारो रत्नमालायां
शिशोरजातदन्तस्यमातृक्रोडोपसर्पिणः
सलेवश्याबेधयेत्कर्णौसूच्याद्विगुणसूत्रया
कर्णरंध्रविशेषमाह देवलः कर्णरंध्रे
वेश्छायानविशेदग्रजन्मनः तंदृष्ट्वाविल
यंयान्तिपुण्यौघाश्चपुरातनः शालंकायन
मः अविषिकर्णौयंद्यस्यकेशवकर्णस्य
वच रथकर्णश्चयद्रसौतेहरेतामितस्य
तीति अस्मात्कर्णविशेषस्तस्याभि
धानेन सेवपेविधानशास्त्रमितिश्याद्वसंधे
यः अथश्रेयकारवकोपवसंयोगोऽ
हार्तिःसरलैःप्रायात्सैःमामि नवमेवाष्ट
नेयहनिनववतचेतदिनेपूर्विकायाः उक्तं
चविधिपस्ते अष्टौनेसाइलाशिशोःसमीने
वालेसमस्तापनविसे क्रूनाङ्गेनाहरि
केशवकमेनभावेषुकीनिसर्वाणिरूने २
सिंहादि सौरीलायांतजन्मतोशिशुसे

स्याप्यवासकः श्रावण्यांतेमासञ्जेनगोपपाद
वालकुलके नववेलामावत्सरीनियपाद्दे
पारयेतद्वेति तत्रत्वेऽन्तत्र्योदशीनिर्णयामा
ह बृहद्गार्ग्यः उदयव्याप्यजन्मतोतस्मात्
स्यैवजन्मतः संगवव्यापिवेदेत्तत्जन्म
करेश्चममिति नकेवलंप्रथमवर्षेष्वा
व्यावर्तिः किंतुप्रतिष्ठायामेपिकार्या यदे
हृग्गार्ग्यः यस्मिन्दिनेसवितृतिथितत्तद्वदि
नेभवेत् प्रतिष्ठायांवनेचेष्टेविधिंविद्धार
णापरमिति इतिज्ञानसंपिण्डावाः ल
ग्नेसमासीयजन्मतिथावुचिष्टतिर्भवती
निरूप्यते अथदक्षिणायनेवर्ज्यानिक्रियावो
लमहत्तेविवक्षावित्तिषेधकेप्रसंगतोल
कर्मनिषेधकंवक्ष्यालेस्तपथाह गीर्वा
णाबुप्रतिष्ठापरिणायदहनाधानेचौला
प्रवेशगोदेहेलगोपालाभिषेकोरविभिते
षिवसेनैवयात्मायनेस्यात् नौकावाला
लनार्थेगृहयपहवितयोनैवकेल्लादयेषा
ताल्तेवार्थेचकेचिज्जलतिथिममपरोदाव
दीक्षांतदये २८ गीर्वाणदेवाः प्रतिष्ठ
लेलसनायाजलाशयः तथोः प्रतिष्ठाः

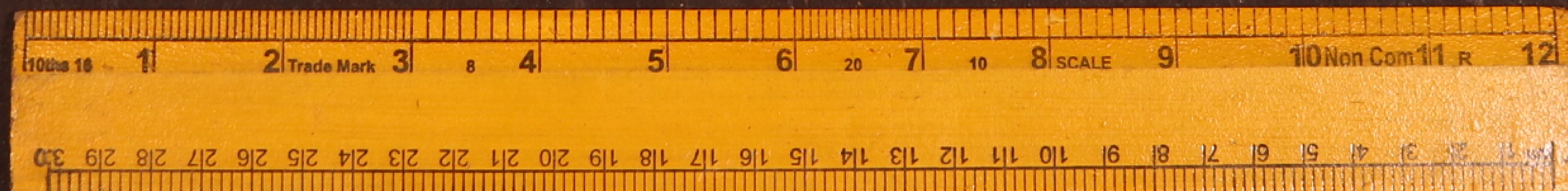
गीर्वाणप्रतिष्ठाजलाशयमितिष्ठावेत्य
धेः परिणयोविवाहः दहनाधानमग्न्या
धानंचौलंप्रसिद्धं उपवीतंव्रतबंधः ॥
णीपलाभिषेको राज्याभिषेकः नवव्या
सितविशानेगृहप्रवेशः गृहस्थोहूदेवस्य
तमित्यभिधानात् श्रुत्वेमाहारहः प्र
तानिकर्माणिउपलक्षणात्सर्वाण्यपि
नियतकालानिशुभकर्माणियान्यपर
हिणायेनैवश्चः स्यादित्येकवचनेन
लेस्माहारहेहैककार्याभिप्राये यदाहस्मरे
श्वरः चूडाकर्मतपाभिषेकानिलयाः
ग्यादानपाणिग्रहौ देवस्थापनमौंजीव
द्धनविधेकर्माच्चयाम्यायनेइति किंच
रायणेकुर्यात् तडकर्वत्लमालायां गृह
प्रवेशत्रिदशप्रतिष्ठाविवाहचौलव्रतबं
धपूर्वं सौम्यायनेकर्मशुभंविधेयंयदग
र्हितंतत्खलुदक्षिणस्यात् विशेनमिति
स्मृत्यन्तरस्यप्रकितायथाभावाज्ञातेलक्ष्
पोस्याचेतियतापामकः सेनापूर्वकोविधि
रनिन्द्यत्वनिभावभवतीति स्नपकौ
गुणाइति सर्वेषयाठोहोदितिचकेवगुण
ग्रहणेसेनापूर्वकोविधिरनिन्द्यायथार्थ

मु॰
मे॰का
प॰टी॰
२५१

त्रेनकार्येभवमितिसिद्धं तथाचमहेश्व
रेणाप्युक्तं सपानेसदृशैः पूर्वेप्रविशनं
यात्रानिवृत्तौशुभमिति अथवाचाक्तिमा
वेपाठितव्य गीर्वाणांबुप्रतिष्ठापरिणय
दहनागेहप्रवेशाः चौलराजाभिषेकाव्र
तमपिशुभदंनैवयाम्यायनेस्यात् इति।
अथमहागुरुमितयोवृहस्पतिशुक्रयोर्वा
ल्यास्तवार्द्धक्यवालत्वेअस्तेवावृत्ते पु
नातिकर्माणिनोनाकुर्यात् इदंप्राप्युक्तं
मपिशुनलिखितेस्मरणोविष्णुदाशेनस
लवाकानपियागेवाक्तानसमाभिः वृहस्प
तिसप्तरात्राविवाहापवनेवृद्धलादिष
कर्माणिवर्जितानिपुनः वार्द्धकमितितदेहस
नोऽस्तादिनिष्कृतिमेतोनाढीसकृदूरणानात
उक्तं पृथक्षेत्रवृद्धेयेषुमकेशूद्रेयेषुभक
र्मीणिनेवभवेति तदुक्तंचंद्रेश्वरी चोलो
पलदिनाहर्षमसमासेमगलस्यानेन यावं
केशूद्रस्यतावद्रस्याद्वः समयेहिता: इति
शुक्रकेनिलेशूद्रस्येनातेमतिपुरुत्सप्तभूत्स
दिनानिवर्द्दिनिवर्जयेदिति उक्तंचवराहेन
दृष्टेऽस्तेशुक्रवासरात्रुभदः केचित्तदि
दुःशिलावीति शिखीकेतुः दृष्टवचना

यावत्रदृश्यस्तावदस्तोषरम्यार्थः अत्रपूर्व्ये
वर्णीपक्षदिनत्यागोऽत्तरवाङ्कलभीतेः
कृतः केचित्रवापस्तानेश्चपेपत्तापेसप्त
दिनानिकेतरदयास्तेनवेणहानितरश्च
क्तं वराहेण केतरदयसप्तदिनानिचा
पेविवाहयात्रादिशुभानिनानि दिनानि
घोषानिशुभानिहनेवदतिरेम्याप्रकला
मनीषाइति तत्रकश्चित्केतरदयहृत्वे
यावत्सेगलकृतानिनिषद्धानिअनेनोक्त
केतरदयानेनतेषोदशपात्रावादिनानिनिषि
द्धानितत्केषमनेयावाकायोवाकेयोरे
कवाक्यतेनतन्त्राहतमिति अपरेप्याचा
र्यास्तेकेतेयावदृष्टोयावदृश्यतेययुक्तवद
तिनदृश्यकेतोदिवित्रूठेनामसकीलक
दावलिहृष्टकेलुहस्तं तत्रभिन्नविषय
ताहोषाभावः तेषाकेषांच्छसूर्येफला
निदुर्योगाकाणि त्रिषिप्रोक्तविनाश
रकेलाक्रिनरपमः प्राप्यप्राक्तनसंस्था
सेवेतेनित्यमेवते सेष्टितोगात्ममाते
यः ग्रहाः सप्तसिप्तमासकः नप्तलः कौके
माकेश्वराजानासंपानमेकानकाः कृष्णभाः
कस्पर्यतिः सकृत्वाकलसंपर्यपः पाद

भ्रावित्याविशाकीलकाख्यानिरागता
इत्यादि वर्षतक्रमः यथावदर्शनेको
हृदयोतिषदस्तुनेः तदेवेवस्य भ्राेव
केमोमहाडुहफलेत्रयं उमेचेलामश
मेहितायां चातमासेष्वषोषमभवति
ववोवस्य भ्रात्रमेवादपेत्यादेवनाशः प्र
तुरमुश्रः केतः विवाहस्यापलक्षणमॆ
दत्यानापिशुभकर्माणि निषिद्धानि के
तोरक्तदिनाहृदॆसमवागणिवर्जयेत
वस्य भ्रात्रमेव वर्जयेत यात्रोयमगल्लमि
ति ज्योतिर्निवंधेकदउक्तं भ्रुवस्यचलत
तेमफलेयसिष्टेनोक्तं त्रिशिखाविवर्षि
गुकोव्रशमतेतावदाटेउविमिः अयनदि
क्यामवेषोमकोनकेवास्पदेशावाः को
मूसालस्यापिनकेवलितत्रांपेषोकक
योनाध्यः अतएवाक्तवराहेन अस्तसत
सेपकुपवविशिवावबोस्त्रिभिर्द्दगानक
रः अनयनदिकसंभवाविनेपोवस्यास्य
लाइति २८ अथानन्तशुक्रयावालावा
र्धकेचशुभंकर्मत्याज्यमित्युक्तेनतावत्स
प्रामोनचीयदिनसंख्यामनदभारद २९ः
पश्चादृगोतेल्पविटप्रारंभवार्धकं प

तंपंचाहिनेते देगुरोः पतनमराहुतम
स्तगुः शुक्रसगृह्णोस्योदिदुदिनस्तथा
स्याद्रातत्रयपासस्यावालस्यात शु
क्रस्योत्रिदिनेपश्चाद्वाशादृवालतेज्य
जस्योत्तत्वः पुनाःचमगोवार्धकेहृदे
वुपर्वस्योपनेपंचदशादिनानि पंचा
स्पाचदिनानि गुरोरेतेवाल्यवार्धके
पतनमराद्ततेकथिते यदाहुनारदः
पश्चादयगुरोतः शुक्रोदशाविदिवसो
शिशुः हृद्यपचदिनेपचेपतेगुरुः पतेः
वसर्वेतरति २२ अथपरमतेनवाल्य
वार्धकेवात्तभारद नेदृशाहृदयोःप्र
कः केचित्तनुदिनेपदेः अहंताचार्य
केपतेधवाहुवप्रहविपोः २९ विदि
यमेतनक्षाहेपागुरोशुक्रयोः लेवाल
वार्धकेगुरुशुक्रयोः प्रोक्तः नदाहस्
हेस्पुरः बालःशुक्रादिवसत्रयंकेप
चकेषुवहहिः पश्चात्कार्यतयश्री
नः पतनमेघ्योक्रमेणजीवोहद्ःशिशु
रधरिसपतमनेशिक्तो हवेदोको
दिवसत्रयाकेवापदेःसमत्रानिकिति के
शवकेपि हिपतिसमदिनानिदुरया

मृ.
सं.स्का.
प्र.टी.
२५१

251

स्तयोः समगुरुभृगुजन्मगतेष्वयोरि
ति अतैवापिअनध्यायेत्रिदिवसं वाल्पवा
र्षिकेशाके उक्तं च गर्गेण शेषवरे
शेत्रिदिने वदन्तीति अथोपाकालेत्र
यमाह आचार्यपिके इति अत्यय कार्यो
वयोभावः समयोत्रे यस्येति प्रयोजन
मितिठक लग्नांतरभावे समये शुद्ध
भावे वातीतकालार्थे वैरवृषपरे
यायाः कन्यायाः गुणाढ्यापलदेवय
शामसभवेदष्टासमास्त्रिदिनानोपागउ
ध्यातेनान्यथनमधुः वयेतद्देयाभेदेने
योवाकनोवावार्थेज्ञुमः तदाहगर्गः
शुक्रोगुरुः मौकावते स्वत्वालानिष्पद
मानवेति शुभसराजुम वेशोरशोश्च
सूदचपंचशोषत्ते शेत्रिदिनेवदन्तीति
वेदस्यविशेषमाह अथोहमिति वि
योलेवाल्पवार्षिके क्रमेणाथीहेज्ञाद
चभवतः कल्पनयोदिनेवार्षिकेत्रिदि
नेवद्धस्यान्यथाः उक्तोवावशिष्टेन ह्रह
स्यामिदालिदिनेदिनार्थेयालस्मस्त
नमदत्त्वयच अस्तेविशेषस्तमूपेति
कन्यावालेत्वसक्ताविधावाचाहेहे न

वृत्रिविक्रमे गौकेदिनेचेद्रस्यवाल्पेप्रोक्त
मितिनस्यवाकस्यकामातिः नकाचित ।
किंतुनिर्हेलनादपेत्तमेवतदाकेमाता
हृसिष्टेनाप्येदेमहर्षि येनोक्तमेकेदिव
सपिशुनमियतदेदेमदगुक्तमेवमहत्व
शिवत्वस्यामपिनादिनाष्ठमेवाहुज्ञति
श्चिनवदिति कश्यपेनतवालावे ऽः शुभ
पवोक्ते ः वृद्धचेदहियेहेति पलेहेतिल
मागतः यतस्त्वमस्तरश्मिनाहालोपिशु
भदः शायीति अतएव मसूर्याणां स्वल्प
प्रतिपदितिलीयदिनेहितीयायोपानये
ज्ञोपवीतादीनिशुभकन्यातिथिसमस्ता
वावइति ॥ अथेवनिषिद्धकालमकेदानी
चौलवहनेत्वपवापाढ्यादाकहमोभ्याद
पूरावर्षोरुतीयान्नभवतिविषमेष्टाके ।
विनावृषशौ पर्वोनानैविविधासगायत
समयनेशुक्रेज्यकाना चौलयाशेषा
शास्त्रभनियतनोदेथेनशुद्धिके शा
ज्ञोपैतुर्विमिश्चैः सदचौलकमेवाबहुधी
स्यापापैः ॥ होरोचेदकजोसोविभाक
दैः सर्वसमस्तरतिपरानकाः सुःकेसे
तावपनीवभावेः केर्ष्टोः वशुभेमरता

म॰
सं॰ स्मा॰
प्र॰ टी॰
२५२
252

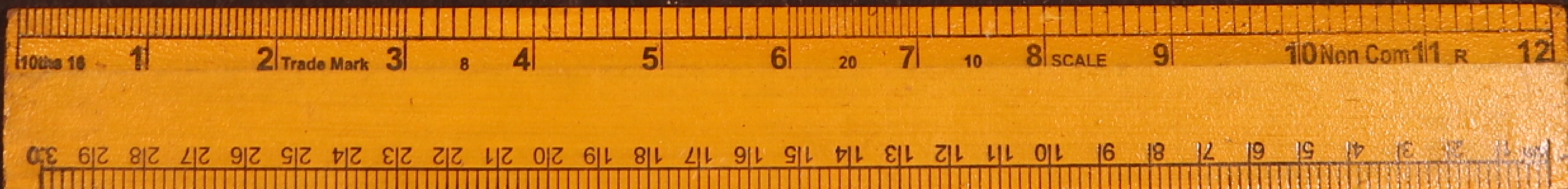
रकाः याः ३॰ तृतीयाद्वर्षादितिलश्चलो
पेपंचमेतेनमाधानकालात् जंमकाला
द्वा तृतीये विष्णमेवर्षे पंचमेवासप्तमेवाचू
डाचूडाकरणंप्रतिवनिक्रवेस्त्वष्टमोदके
भवतीत्यर्थः यदाह वसिष्ठः तृतीयेपंच
मेवानोस्वकुलाचारतोहितो चौलेपिसू
नोपनेनस्वगृह्योक्तविधानतः आधानतो
वासप्तमाद्वापिकारयेत स्वकुलाचारतो
यानेनेनवोक्तलेपार्थ्यकोनचूडाकरणेन
त्रमहर्तेविचारः यमोचूपनीतानामसेषान
इतिपदत्तेषाम्मपनयनमहर्तेनसिद्धि
त्रहशुक्लहर्तेविचाराणन्तेषः अथपवो
क्तंयाज्ञवल्क्यवालेनचूडाकार्याय
याकालमि मन्वनापूर्यसर्वपूर्वषेणु:
क्तंचूडाकर्मादिजातीनांसर्वेषामेवधर्म
तः प्रथमेब्देतृतीयेवाकर्तव्यंश्रुतिचोद
नात् एवंचूडाकालोक्तौयथारस्यात्पावर्ष
तृतीयहारदे विशेषकालावक्तौयथार
तुसमर्थकुलाचारेर्णाविकल्पः विशेषमा
हगुरुः तृतीयेकेशिधानामोजन्मनोवा
विशेषतः पञ्चमेसप्तमेवापिस्त्रियःप्रेसा
थवासमस्मिति अथेति अष्टम्यष्टकंस

दशी विक्तायप्रसिद्धः ४ ९ १४ आयाप्र
तिपत् षष्ठीप्रसिद्धः पञ्चाणि अष्टमी च
तुर्दशी पूर्णिमाममावस्या संक्रान्तयः १
पैतेद्वनेतिहिनेःदिने अत्रनुरुषेयात्यज्यातः
सक्षिप्रष्टजितिदल् वक्तद्वितत्रितिदिला
पः अष्टम्यादितिथीत्यकाशोषातिथिवृद्ध
क्षासारितापसू यदाह गुरुः द्वादशीचा
ष्टमीरिक्ताषष्ठीप्रतिपदेतियाहितारोग्य
हतितिथिक्षेत्रकर्मशुभावहे कश्यपः प
चपर्वतिथिरिक्ताव्यंस्नानादिवेसशुभमि
ति अतएवाह वसिष्ठः पंचमीसप्तमीचे
वदशम्येकादशीतथा त्रयोदशीतृतीया
चैतेवकर्मसुलार्वद्वाइति चकारादितो
यात्रपि नवसप्तमीत्रयोदशेयोगलग्नहा
नाकश्चेतेयोगोहण यदाह गुरुः विद्या
रम्भोपनीतोद्देशः सौरचेवविशेषतः गल
ग्रहेनकर्तव्यंयदीस्क्षेत्रवजीवितमिति
चेत् उच्यते वैद्यकंमेदंनचौलविषयंच्यते
तद्विषयकाविधिग्रवेधिकंमेदंस्यंकल्पा
र्थेमितिचावत्सरमिल्यघनेत्स्वमाकर्म
त्वमिति सामान्यवतेनेत्यत्निद्वितीयहिषय
कोनिषेधःइतिवक्रमः अनेपदेशाचार

मु॰
सं॰स्का
प्र॰टी॰
२५१
250

तोयवस्थामाङ्गल्यदशुक्रे विरोधनाभा
वात् विविद्वेति चैत्ररहितेउत्तरायणेचू
डाया शुभमशुभमप्रकरणाभिहितोजन्म
न्ममासनिषेधेजायधोयः तदाहराजमा
र्तण्डः उत्तरेचत्सनिसवितरिचूडाकरणे
जगुर्यदेना चैत्ररहितापापग्रहदिवसज
न्ममासंचेति तथोक्तंश्रुतकन्यकानांवा
रैलग्नांशयोश्चेतिग्रसौम्यग्रहाणांल
ग्नेककेमिथुनकन्यातुषतुलाधन्वमीना
मन्तेमलग्नेतेषामेवचतवांशेचूडासा
त् वेदरतीवस्ज्ञकाणांवारलग्नांवारल
ग्नांशकेषुचेति कश्यपोक्तं विशेषमा
ह्यपराशरः भितेज्यसौम्यवारेशुद्धोदय
स्तहयेदिते रुद्रवारःसितेपक्षेवारेमा
नेशोमनाशति प्रयोगपारिजातेपापग्र
हाणामप्यपवदः पठितः पापग्रहाणा
मपेपिविशाणातशुभोरविः त्रित्रियाद
णांतनमस्ताविरक्षुहाणांपानिश्चतमिति
तथाश्रुभमनिधनतेरोभंलग्नराशिश्च
स्वस्वभोत्सभोभ्यानिधनमष्टमलग्नेतनि
वियोने यात्सितनोस्तुजन्मलग्नेजन्मरा
शिभ्यामष्टमलग्नवर्हिता चूडास्यादिम

र्थः तथानैधनेशुद्धमस्थानेशुद्धिशुक्रेशुदि
शुक्रेशुद्धिःशुक्रबालंनिजितासर्वग्रहरहिते
उच्चकेसतिचूडास्यात् उक्तंचकश्यपेन
नैधनेशुद्धिसंयुक्तेलग्नराशौनैधनं२
ति पाराशरः शुद्धमस्थाःग्रहाःसर्वेनष्टः
शुक्रविवर्जिता शुक्रस्थानिधनेत्सौरसर्व
सम्पत्करःशिशुरिति धात्रेतिज्योत्स्यायु
क्तरन्ध्रगापापवर्हितेः मृदुबालकर्तिःक्षौर
मानसद्रेकपलसातेकालेचूडाकार्यात् य
दाहवसिष्ठः ग्राहिताहितीयपोशेहिती
येभवनाश्रये स्वलाश्रुत्रतयेषाकेमोरवे
चौलमीतितम् कश्यपोपि दास्येचापिति
शुभारेभशुद्रस्वत्रयेपिच विलग्नेयद्रपो
लस्तेचौलकर्मशुभप्रदमिति अत्रविहित
नक्षत्रेजन्मनक्षत्रप्रशस्तमित्याहकश्य
पः जन्मभमाशानेचौलेव्रतवन्धेभिषेचने
शुभदंजन्मनक्षत्रमशुभंत्वन्यकर्मणीति
नारदादिवाक्यानन्नक्षत्राणिविहितानि
अत्रकेचित् जन्मनक्षत्रप्रदेतानापरेत्वेपा
यमित्याहुः तथाचोक्तंसङ्के दिनैकेज
न्मदेहोनारेजन्मसंज्ञितेशुभदे तदीहवा
प्तसनाधानमत्रभानेन हरैकार्येरति न

त्र आवेदिकंचौरविषयनात्रस्य जन्मतो
कर्मनक्षत्रेऽपि गुरुवचनमपि तद्विषय
मेव वैदिकंचौरपरं चैतत्कणपादिवा।
कालिमिति समेजेसे अथलग्नबलमाह
अवेति एकादशषष्ठतृतीयस्थानस्थितैः
पापग्रहः शोपलक्षितकाले चूडा स्यात्
अथ षष्ठरिपौ चेद्यापे आयारिसंस्थैरितिक
ण्यपाठेः तथा त्रीणावेदः क्रूरो मंगलः
सौरिः शनिः भास्करः सूर्य एतैः केंद्रस्थैः
क्रमेणायुर्यासंख्यमस्रामरणाशस्त्रहतिः
शास्त्रहतिः पंगुता ज्वरजन्म ज्वरपरिहरः
एतानि फलानि स्युः भवेयुः अथ जीवभा
र्गवे केंद्रस्थे क्रमेणायथासंख्यं लग्नेमर
तोऽशुभं कल्याणं कादि फलेषु स्याः कर्तःस्या
त. उक्तं च रत्नमालायां चौरस्तेषु सकल
विधिनाचौलमाहुर्मुनीन्द्राः केंद्रस्थैर्गुरु
भृगुवर्ग्यैः क्षुद्रस्पैः खरस्थ शस्त्रानामोपध
त्तिमिर्योगैगुताचकेंपात्रे सौते ज्वालितुष
त्रितनैनामिश्रितेनाशयेवेति केंद्रयेति
रिक्तस्यानमफलमपितेनैव यवनयो
त्रिकालागौरमहूर्तेमेतरावपि ज्वरविषान
शाभनाशुभेक्तवृष्टिकारिणीति स्तो

तस्तापरवग्रशस्तोनात्वेशुभहाः प्राग
क्रूरपराशरवाक्यास्मरणान् चौलेकियचौले
इष्टताद्येषितिचपुनर्दिष्टताः पापा चरमक
रोगाक्रयाशुभफलदंताश्याचूडा स्यात्
उक्तं च राजमार्तण्डेन रविशुक्रौ ग्रहस्कराः
णेरविशुक्रशुद्धौ वा तो हाहो चौरताधिशु
द्धोशेषच्वे तास्थितेकर्मीति सौतिर्निबंधे
पि विवाहे सर्वित्ताशोक्तेन तेषे चवाक्ष
तिः होज्ञा रेताना विशुद्धे चशेषे चंद्रबा
लोबलेमिति चौलप्रयोजनमाह वसि
ष्ठः सर्वेषामेव वर्णानां चूडाकर्मविधिः
स्मृतः केशाम्लपिता है याको शायैजन
नीनया चौले नैवाणुबुद्धि श्चौलेनैवयु
घः स्व्यः तस्माच्चौलप्रयत्नेनकारयेत्
द्विमास्यरूति विवाहात्रिनिर्बंधे चौलारं
भेविशेषमाह श्रीपतिः केशवन्मानव
पूर्वपटलि शुत्रुतीमतिस्थितो स्थितमति
चितप्रसन्नो हो रविषेभवति कल्याणमि
ति यत्रकश्चिदुक्ते चेरमुदिया दानामि
नानाया विशेषतः भौमो शुभेपिकर्तव्यं
वाचेत्ताङ्गयेसमयोविधिः तस्मामाम्बस्तो
रविषये ३. अथ सगर्भायांश्च मातरि म

मु·
सं·का
प्र·टी·
२५५
255

मांगि स्योङ्खोलार्थे कालनियममनुष्ट
भाह पंचमासाधिकेमनुगे मैचौलेशिर्भ
न्नमत पंचवर्षाधिकेस्पष्टगर्भिणामपि
मातरि ३१ चौलाधिकाविणः शिशोर्मा
नर्गर्भे पंचेमासेभ्यः धिकेसति चौलेशु
भफलन्नानुनलेवस्यात अतः पंचमोर्ष
भ्यः पूर्वं चौलकृतेसशुभफलदमित्यर्थः
३ कोमरस्यविशिषे चूडाकर्मनकर्तव्य
यस्यमातासिनगर्भिणी करोतियदिमंदा
त्मानस्तारभैर्मनाशान पितोमस्तेवरते
केचतरस्त्तास्तेस्फुटमिति वसिष्ठः ९
३ चूडाकृतोमातागर्भिणी यदिवाभवेत
विपद्यतेगुरुभेवस्यातेशिशुश्चस्ततः गर्भे
र्भेमातकुमारस्यनकुर्याच्चौलकमेव पं
च मासात्स्थाकुर्यादतः ऊर्ध्वेनकारयेदिति
मुख्यमध्यपवादमाह पंचेति पंचवर्ष
धिकामातालेचितपंचवर्षमास्याशिशोर्मात
रिगर्भिण्यामपि सत्यां पंचमासादर्वाक्
र्धेवाविहितकालेचौलमिष्टकाल्याण
कारिभवेत मातोबालोयवानांचवर्षीन
भवतिनानुमर्थ्यंतेनिषेधः तस्मार्थः तदाह
नारदः सतोमातरिगर्भिण्यांचूडाकर्मे

णकारयेत पंचाब्दात्प्रागथोर्ध्वेतु गर्भि
ण्यामपिकारयेदिति यदाजूपनयनेन
सहचौलं चिकीर्षितं तदाविशेषमाह
ज्योतिर्निबंधः सहोपनीत्याकुर्याश्चेत्तदा
दोषेनविद्यतइति अत्रतु पंचवर्षाणांर
नाधिकाभावेनाविहितः सर्वापवादा
कृतोरस्य एवपार्षिकोनमोजिपिस्तत
र्भेयासंस्कारोयोवालमातरिसत्याननभ
वति तदुक्तं सतोमातरिगर्भिण्यांमौ
जीचूडेनकारयेत गतेतुपंचमेमासिग
र्भिणीनामतिभवेत ३१ अथचौलेतारा
लमासपक्षकिमित्यक्षेन्जे उड्ढाप्येतावत्या
तारायोनसत्यामपुचार्ह्यतालेन्याह तारोत
पेक्षेद्विकोणगोवा तोरमस्यात्स्त्रोमा
मिन्नसवर्गे सोम्येभेज्झेधाभेनउष्टतारा
शास्त्राक्षयाबोधयाज्ञादिकत्वे ३२ ताराण
दुष्टत्वेगोचरपुकरणोमिहितेनतु एवावध
र्थे तस्मात्तदार्थोक्ष्मविधिपिचौरचौलम
स्त्रीभगेस्यात कस्मिन्सतिशुभवेदेविकोण
गेनवमपंचमस्थानेस्थिते अथचेतवधा
स्थिस्थिते अथवासोम्यानोतवधनुरुष्णा
ज्ञायोनवेत्ते षट्वर्गेसति ३ केचस्यातिन

म.
सं. का.
प्र. टी.
२५५
256

द्वे सौम्यस्य हस्विजवर्गे चंद्रे तेन गविकोणा।
गे वापि होरादिकेपकरणेनाशे दोषान
दोषावेति ग्राहिसोहन पात्रा विपक्षाग
णदत्यादिनादशेया पिताशेदोषापवादः
प्राग्जातान्तपत्रेयाः अथ स भर्तानायो
णमाह सोमेश्वनि सोम्भवृतिलानत्ता।
त्रेमतिश्रुत्रेशा भनोचंद्रे गोचरो नेसस्था
नेस्थिते मतिलष्टानाशसमेचननाशपि
चोत्स्यात दासोरयात्रादिमंगलकृतस्य
ला: निम्नशस्तानि खलिदोषावाहिका
स्यादित्यर्थः एतदष्टकलेपानिलवे अ
त्तरस्यांतिथीरिक्तोचेद्ग्राशमवलया ने
त्स्यंनानायेत्युणांचवर्तनेवमी नया जन्मा
स्वाहाष्टमीतारातनुभ्यानापिनेदिनेति
इति चौलप्रकरणं ११ अथ चौलादिकाने
कालविशेषनिषेधमनुष्टुभाह अस्तम
या: सूतिकायाः सूनोश्चौलादिना चेरत
त्रेदापतस्यान्ते च्छेवेचिन्मार्गोपिनेष्यते ११
अतः स्त्रीधर्मः सत्यस्यात्तत्र मातीनस्यात
यां सूतिकायां ज्ञातापत्यायुरः सूनोः
भवेसा पलस्तणकन्यायावा चौलापनेय
नविवाहयात्राव्रतबन्धनादि कर्मणा चरेत

उक्तेव प्रवीतमाः यस्य मंगलकं कृतंपेत
स्य माता रजस्वला: वैपरीत्यं जायते तत्र जन्मा
यौ पाणिपीडनी पाणिपीडनी वैपरीत्ये मम
त्रस्मतिरित्यर्थः सूतिकायाश्रपि कर्मानर्ह
त्वलतकेवि सूतस्नोः सूतिकेपुत्रवंतीविशा
तिरात्रीणकर्मकारयेत मासीनाप्तीजन्मा
नीमिति अस्यार्थे केचिदाहुः सर्ववर्णानी
लीप्रसूताणां बालकजन्मादिनाद्विशा
तिमदिनयावदशुचितानतः शुद्धिरित्यर्थ ॥
पतस्यैनानुमन्यते यत्रः शुद्धिर्दिषोदशा
हेनद्वादशाहेनद्वादशाहेनभवेत हविप:
वैश्यः पंचदशाहेन शूद्रः मासेन शुध्यती
ति इतिवर्णोपरकारेणाशुचितादाय
कानितत्प्रजननपिताजन्मणः सूतक
निर्गमदिनादष्टोयावदशुचितादिनानि शुव
मिष्ठेन कन्यावजनयत्रानस्त्वमालस्मारे
त्वंविवहानि दिनानि तद्वियापुत्रवत्कन्यान
नविंशकासाद्शादिनानि तस्माका
लादरवक्षेपेवैरपायात्तुंदनाजनपि
या: पेत्रपंचदशानि दिनानि अवशिष्टाणि।
सूतयापत्रेनविंशत्या दिनानि सूतकका
लेन्यूनानि ज्ञापेते कन्याजन्मनि विंशत्यालोदिना

मु॰
सं॰ का॰
प्र॰ टी॰
२५
257

सामर्थ्यमेवेति सर्ववर्णानां नग्नमपि तिग्रस
कम्मव्यापकेवलत्वाणोमायनतेति श्रुतिनिवे
न यद्दोषेभिप्रेतः स्यात्तदामहता वाक्ये न
समर्थ्येस्यद्देति निर्दिशेत्‌ अनेनाङ्गानामर्थात
स्मान्नुरूप्य यथास्वसर्वाण्युत्सवकारेणायथा
ध्याचकालेः भिहितस्समर्वेषां नक्कलेना
नोक्तव्य एव तदग्रेसर्वैपि समुच्चयः एतेना
पियाच्चास्वस्तिकाया स्तदग्रे विंशतिदि
नानिस्युचिताकन्याजनयिथ्यास्तदग्रे विंश
दिनानिस्युचानेनार्थः अनएवस्वस्तिकाया
तत्कालपर्यन्ते कर्मेनास्त्वादपत्यास्या
पिमंगलेक्षुनेनिषेधः जोहीति जोष्टानाम
स्याद्यगर्भस्याप्य उत्पन्नकन्याया वाचनेष्वपि
वाहादिशुभक्लृप्तोमोक्षमासे न भवति त
दुक्तौ रत्नमालायां आद्यगर्भेदहितुः स्वतस्य
नाप्यृक्षमासे न च सम्माल्यमिति केचित्स्थितिं
मार्गेपिमासे मार्गीपि अष्टोपिके स्त्रिदाचार्यैश्च
दिष्टाभ्यजनतकन्यया: मंगलकर्मेषानि यदा
हुवचनात्‌ मार्गेमासेनवाप्यजेष्ठे विवाहयो
ल्मेवच ज्येष्ठपुत्रदुहितावाश्रुतनक्षत्रे
ने तथा भारद्वाजोपि मार्गशीर्षे तथा
ज्येष्ठे स्नांतेपरिवर्जयेत्‌ मार्गे वरदहिती

श्वप्ने नपरिवर्जयेत्‌ अस्मादेवाञ्चाप
काले द्वितीयाद्यगर्भपुत्रदुहित्रोर्ज्येष्ठो
मार्गशीर्षेचनमंगलं कृत्यानां निषेधः
किंतु विधिरिति प्रतिभाति अचैके स्त्रिदि
शेषाव केचिन्मिसृत्ततं प्रकारेणा
वदन्ति ३२ अथ प्रसंगतो मासामन्वका
नादिमहूर्ते तत्रिपिहकालेचश्चाहलवी
द्वीपिउतेना हदं तावहं नक्षि पावनि
ह्निताचोलादिनेवारभे पाते मपारवी
विंशत्यपककवमेषु संचसंख्यातथा विका
पर्वयातिरामनरणाग्नमत्प्रे पाद्यत
स्वातामक्रूकनाशनेः नि:ह्निशुनःका
योह्नितेकृभिः ३४ चोलेहितचोलः
मोक्षेषवारेषु नक्षत्रेषु उपलक्षणानामु
डु केलेषुचरेतन्नोरनक्रियाश्चविहि
तोविलेलना उक्तेष्वेष प्रशस्तेषु
स्वल्पकर्मसहन्येयः तेषुते वृषमतिन
विष्टेविलेखनमिति येषुयेषुवारन
क्षेत्रलग्नादिषुनार्थः श्रुपदाविनि
शुकालउच्यते पानवीति पंचेगः प
हलवोत्तिरिलभिधान पंचगःस्वर्थ
सामप्यपात्रमिः प्रतिः शास्त्रोपरि

द्धो एषोवाविहाय यन्त्रकाउपलक्ष
णादोषालमानि मकरकुम्भमेषवृश्चि
कसिंहाख्यानि त्रेशकाश्चविहायतुर्थः
उक्तेचवशिष्ठेन हस्तत्रयेषुषष्ठनवमे
चधशाकविसत्रंतेपश्चिनीषु पौलिः
मिलेहस्तकर्मशस्तं वकारशान्येशक
वारलेप्रशस्ति अतः सुभगृहाणांवार
लग्नादिषु होरकार्यमिति फलितार्थः
वाराफलानिनिर्गीतानि भावः राष्ट्र
सुपयतिमासंसूभशनेश्चर भौमेभामा
ष्टकेहेतिस्त्रेयास्त्रेनेचमासमकं सममा
मादशलीडः स्त्रेरेत्नोदशमासमकं एका
दशाकविदेयाकुतेतुस्तोरकर्मोणिति
तल्लन्यायसालग्नेनामशालाचैतानि।
फलानिज्योतिकेकेवलमायुज्ञानिः
किंतस्रोसस्याफलानिष्पापुवारेषु तदुक्तं
वशिष्ठेन आदित्यभौमार्कदिनेषुगोमा
दरेतकारुहस्तकर्मकार्यं कुर्वन्नवामो
तिफलसमग्रेशासुशासपकडुआरोरे
आते नवनवमेचस्त्रेचविहाय यदिहे
होरेकृतेनेनानवमदिनपुनः सा वेनका
र्ये उक्तादेशपितेचैवयानेनोनवमेहने

ति नारदोक्तेः यन्नवमेनवम्यामिति
वाशेवैति तदुक्तं दिनपराव्रपरानमम
गात दिनपदतिथिपरोमिति चेद्विका
याव ह्यमाणस्तैतेशनिषेधातेलुप्यते
ननुप्रथमपादानानवम्यांसर्वथारंनि
षेधेव चतुर्थीचतुर्दश्योस्तस्याश्वि
चेता चतुर्थ्यांवैवषष्ठीचअष्टमीचतु
र्दशी नयापंचदशीचैवसुखाचारीभ
वेत्सदा षमश्रुकर्मणिविरोमेरादित्येदान
वमेशुने जेतश्चेतानियःकुर्यात्लक्ष्मीत
स्यनतिष्ठतीति होरवासवचनेनचतु
र्दश्याः सर्वथानिषेधाविधानात् अत
एवासमर्थेस्तुस्मार्त पाराशरः होरा
द्यान्वेमनहिनेषमाद्यपिकेषुपीति तु
तःसेथ्यांस्थाय्यंसेध्यांजविहाय पर्वेमिण
ष ८ १४ विहायपर्वाण्यपितिथिशोवादि
मनिविहायसेनथ्रः अथा वैधिकारि
लोविहायैते दिनैपुष्ट्वाभिःसुभोरके
मिस्रुहिरेत्तरसः सोपक्षियादिनिषिः
लेतकाकोलीहरसेः निराम नैरामवेक
सलातिनाद्रतिलेः रागः सेवाः सा
मोजनपादविषयः प्रयाणमर्थयाचा।

म॰
सं॰स्का
प्र॰टी॰
२६०
260

तीर्थो व वा हेमन्त कव हन्ते तीर्थगमे तीर्थे
यात्रो उपलत्न्तेणे वा द्विरेफागमनेमपिसि
न्धुमज्जनेसमुद्रस्नाने त्त्वरत्वरकर्मयता
निकर्मणि तिन श्राचरेन्न कुर्यात् यदाहवसि
ष्ठः गर्हनिर्माणमश्रपिस्नाने चौलमतः
मात तीर्थयात्रा नत्व मम्रणन कुर्याद्गुर्वि
णीपतिः गालवः दहनं वपनं चैव चौ
लं च गिरिरोहणं नवमारोहणं चैव न कु
र्याद्गर्भिणीपतिः धर्मशास्त्रविशेषः
सिंधुस्नानेडुमच्छेदं वपनं प्रेतवाहनं वि
देशगमनं चैव न कुर्याद्गर्भिणीपतिः धर्म
शास्त्रे विशेषः राज्ञेयाणीउं रथंच माता
पितृर्यज्जीविनो मृते सर्वतीर्थेपु न कु
र्याद्गर्भिणीपतिः अथैवं तैलादिनिषेधा
गुर्विणीपतिः सप्तमासाद्दर्ध्वं न चाक् य
ठु कर्मा रेयात् वपनं मैथुनं तीर्थं वर्जयेद्
गर्भिणीपतिः श्राद्धं च सप्तमासाद्दर्ध्वं चा
न्यत्र वेदवित् श्राद्धश्राद्धभोजनं ईद्ग्मग्न
तार्थ गया न प्रमेयेग भोजन प्रकरणेव
क्तव्यमपि मुसंगारदेवोक्तं ग्रंथकृतेति
प्रथमलोहराज्ञा विशेषमर्वयात्वर्जनेन त्त
ज्ञानिचैव भुजेर्मप्रयातेनाह रूपाणांहि।

२५

तेहोरमे पमस्फकर्म द्विनेपंचमेपंचम
मेद्रमेवा षडशिखिमैत्रोष्टकः पंचपित्रा
दतोद्धिन्पमा होरकान्त्यमेति २९ हो
रमेविद्धिनेहोरलत्त्वेमति पंचमेपुंवमेप
वदिने प्रमस्युकर्मस्त्ववेशाश्याकारे होरक
मेन्त्रपाणेशाद्धोहिनं प्रशस्तं यदाहवसि
ष्ठः सतीभत्तोपंचमपुंचमेद्विहोरे च कार्य
द्विनसकर्म ९ न तु पंचमेपंचमेरति वी
षयाकानियमपुत्रीवेविहितन्नतु शोवेव
मति पमस्युकर्मकरणमेवस्यादित्यनश्रा
ह स्रसोद्वयेवेति अथवाप्रसाहोरमस्था
द्वयेप्रस्युकर्मकार्यमिति उक्तं च वसिष्ठे
न न लभ्यते यदा तदा कार्यं स्वतन्त्रेद्वयेवा
निवले विषयमिति उत्पराशरेन मर्हर्निः
ति पुत्रमेवाव्याकुर्वेत तदाहगर्गः हो
रकर्मस्मरीणानोपचमेपचमेहनि वर्ज
येद्धोरलत्त्वेपयवानमहन्तेकेशति ते
षांहोरलत्त्वाणपेत्र्याभिनत्तेयोमह
लेरतार्थः लोप्रमहन्तानिवाहपकरणेव
हयति अथहोरकर्मपरंप्रस्युकर्मपरं
गुज्ञायेगीपरभीत्वमातापित्रास्वजीवतः
मइन्सर्वतीर्थेषु न कुर्याद्गर्भिणीपतिरि

मु॰
सं॰स्का॰
प्र॰टी॰
२५।

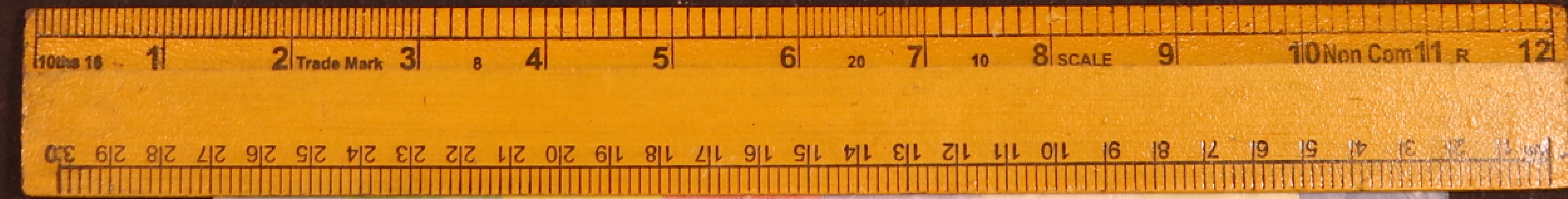
ति होरामंडननिषेधात् अतएवोक्तं श्री
पतिना: समस्तकर्मपंचमेपंचमेह्नि भस्मतो
होरभेसवोचयमितितारकानचेदिति
तिस्तारकाः जन्मत्रिपंचसप्तमताराः श्रेष्ठ
नेवंव्यावहारतेऽस्पेदयवेतिश्रसहोरभेष्ण
दयलग्नेयथा मेषलग्नेत्रिंशद्भागात्मके
नेत्राद्याश्चेयादशभागाः सप्तविंशतिर्मा
यावता कालेन मेषलग्ने उदयंयान्ति तावद
श्विनीनक्षत्रकमदयंयान्तीतिध्येय तद्गत
ंभावेनपवाशाध्या वता कालेनोदयंया
ति तावत्स्फुटपुदयंत्यनेनन्यायेनसर्वेषा
नक्षत्राणांमुदयोज्ञेयः इयंचोक्ता व्याख्याव
ाहृषपयव्याख्या वराहृपत्यव्याख्या वमुरेभेष्या
त्मलोनाभिप्राय पिरचरणास्ववेद्याऊ
क्तेते यस्मिन्कालेऽश्विन्युदयातिति ज
म्नप्वा: संपयते तेसमयमारभ्याबद
हूणाउदयातिति जसम्बपक्षदेवलेष
वकालेऽश्विन्यातदपश्चाते यवेमृग
दयलग्नेहृष्या शाताशलाङ्गणिनमागे।
णयावाभिहकालस्यात्वनसपवत्तन
नदशेरदयइतितिस्फुटोर्थः नतस्मो
पलस्नाणास्फुभेवारामेभेपितहोवा

कार्ये तुक्तंचनारदेन यस्यखेटस्ययत्कर्म
वारेप्रोक्तंविधेयते शहस्यक्षणवारेपितस्य
तत्कर्मसर्वदेति क्षणवाराः कालहोराः प्र
वेशतिनिषेहरिनस्तद्वारेष्वपि यमस्तुकर्म
कार्यमिति अक्रमनसपणामः षडुशृंगिति
श्रग्निःकृत्तिकाहोराव्यस्ताषट्वारकेत्तिका
यस्यसः पवेत्रीणिमेत्राणिश्रवणाधायस्य
श्रद्धेहोकारोहिणीपायस्य पंचापिज्येष्ठाभिमघा
यस्य अश्रपयस्वनोरायमृत्उनराफाल्गुन्यो
यस्यासप्तताहपाः होराह्वदशहरसापदनेतरे।
मृत्युमरणोमेतिभूमोति यदाहवसिष्ठः
अश्यान्निजनतः पित्रपचकस्य षट्वह्निपिस्त
चतुरथमस्तः त्रिमैत्रभःपद्मजपातिभेपि
होरेनवेशांशाविधनगतःस्यइति पद्मजोब्र
ह्माणनक्षत्रमभक्षतृशाक्तउपादानेकेमृति
कव्यायस्तवनाथ नेत्ररत्नमालापद्ये ष
ट्कृत्तिका पंचमघाः त्रिमैत्रोत्रब्राह्मका
योस्तुतरूत्तरस्य होरावतवर्षचतुरानतापि
मघोणितीतिपकटः प्रवादः इत्यचसामा
न्यतस्तिलक्षणास्फुतवारागृहस्याद्विवेष
इति स्तेन मेवबोच: अत्राप्यन्नवाप्रदेनप्रष
मोपस्थितिकत्वाद्वीसिहवाकेनमहकेवा

कालात्कोपाख्यो वरफलाणिपरस्सते नाथा
ध्याभाद्रपदे यद्भवचनान्तरविशेषोनास्ति
पौसमारुतमघोत्तराणिते स्मृतौ तत्र सामा
न्यतः सर्वासामुत्तराणांभवति इति दोषप्र
कारम् अथान्तरारम्भप्रामकालत्वादत्तरा
भवन्मुहूर्त्तप्रपंचचामरसंज्ञमाह गणेशवि
स्वाग्रमाः प्रपूज्यपंचमाहूके निषोषिवा
वार्कीहिमिहुषट्शारविकारवाउरक लक
ग्रवोनिलान्त्यभादित्यौ शतेत्तमित्रभेचेरान
नैनोशिष्याः लिपिग्रहः सतांदिने १० गणे
शविघ्नप्रसिद्धो वागसरस्वतीरमालक्ष्मी
पतादेवताः प्रपूज्यपंचमवार्षसतिशिवाप
कादशी शुक्रेद्वादशी दिग्दशमी होहिती
या षट्षष्ठी शरःपंचमी इयन्तोयेयत
मासाश्चनमतिपाचसति देवोउदक्षु उत्त
रायणस्थितेसति तथालक्षनक्षत्राणि
हस्ताश्विपुष्याश्रवः श्रवणाः अनिलान्त्य
आदित्यः प्रसिद्धः ईशोआर्द्रा तत्ताचित्रा
मित्रभश्चन्द्रमा श्रुतसमाराद्देः पतेषा
मनन्तमेनक्षत्रेसति तथासंकोमेसडयन्तु
रुष्णाग्रणादिनेदिवसेतथाचरराशियोग
धककेन्द्रललामकरलेश्हतेशुभस्वमिक

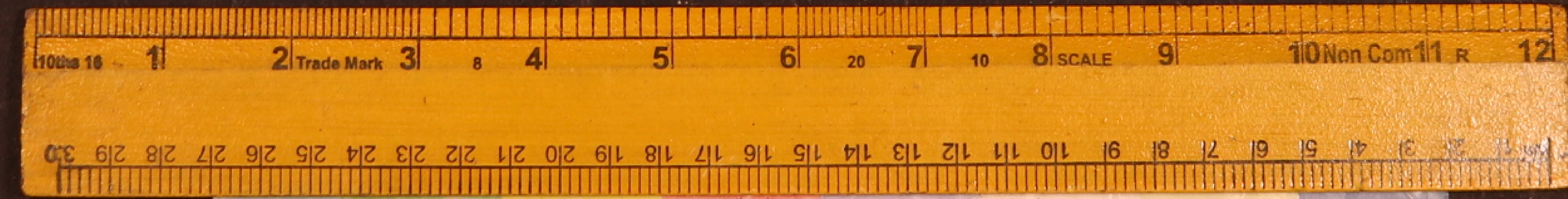
वृषमिथुनकन्याधन्वमीनानामान्यतमा
लग्नेसतिशिष्याणां लिपिग्रहान्ततेनाक्षरा
लिखनप्रारंभः कार्यः उक्तंचवसिष्ठेन नर
गतेभास्वतिपंचमेकेमेप्रस्थस्तरसौकरणे
शिशूनां सरस्वती विघ्नविनायकं चगुरो
दनावेरंभिपूज्यकुर्यात मार्त्तण्डेपि इज
यितादविलक्ष्मीदेवीचैवसरस्वती सविद्या
सूत्रकाराश्च स्वाचविद्याविशेषतः प्राम्भ
हृपंचमेवर्षेस्वप्रसुप्तेजनार्दने षष्ठीप्रति
पदंचैववर्ज्जयित्वातथाष्टमी रिक्तापंचदशी
चैवसौरिभौमदिनेतथा एवंसुनिश्चितेका
लेविद्यारम्भंतुकारयेत् अत्रषष्ठीनिषिद्धा
ग्रंथीतोक्तान्तिचिंतप्रयोगापारिजाते श्री
धरः हस्तादित्यसमीरमित्रहरिजिष्णोस्ताश्वि
चित्राच्युते सार्पंकाशदिनात्यादिसूरिते
लेमुस्थितेचोभये एतेभ्यानिशाकरेपंति
परीरिक्ताविहाय्याष्टमीषष्टीमदूमशुद्धिभी
त्रिभवनेशैनाक्षरस्वीकृतिरिति प्रयोगरे
श्च उभयेहिसभावतोशोभनत्वेनेश्चपोक्त
पासने गणेशाकुपदेनदृश्चनेनिनिविनां ।
अथैवमुक्तसंग्रहणीहृदकसंज्ञोत सतिविद्या
भवन्मुहूर्त्तप्रपंचचामरेणाह ३० स्वाक्षा

मु. सं. का. प्र. टी.
१२५३
253

गायुक्तेत्रयेष्विमस्तलिहर्षिकात्रये गुरुहये
र्कजीव विल्मिनेद्विषट्शारत्रिकेषिचार्क
दिवाक हिकेति थोपुर्वानामित्रमेपरेःश्र
भेरपीतिरुत्तमात्रिकोणकेंद्रेगस्थिताः २८
स्मात्रये स्वगार्तापुनर्वसुकरात्रयेहस्ता
चित्रास्वातिषु फ्रनेःश्रवणत्रये श्रवणध
निष्टशततारकाख्यः अश्विन्या स्तेलघुर्वि
कात्रये पूर्वफाल्गुनीपूर्वषाढापूर्वभा
द्रपदासु गुरुहयेपुष्याश्लेषयोःतथास्य
ये गुरुशुक्रवारायोर्दिनेसतिः सर्वविद्या
नामध्ययनमुत्तमास्मृतः यदाहश्रीपतिः
स्वगादिपंचस्वपिभेषु मूलेहस्तादिकेचत्रत
येऽश्विनीपूर्वात्रये च श्रवणत्रये चतहदिवा
समारंभमुसयोतिसिद्धैइति तहदितिश्रव
णत्रयेदस्यार्थः तेनस्यसर्तुमेदस्य रेण
हस्तादि त्रितये तथानिरुतिभा पूर्वात्रेभा
न्यश्विमेमित्रेतेच स्वगादिपंच स्वभःशा
रंभश्रायेस्मृतः विद्यानां हरिभाग्येचदिव
सेसरेशमित्रावीविदो नयापाप्यातदायव
जितातिथोकेंदस्थितेसस्तद्रवेविति प्रथमे
वचग्रथ क्रदाशयः अतएवाह विसिष्ठका
पदतोप्युक्तः स्वगादिपंचकेहस्तात्रिके वि

विल्त्रिकाश्विनी मित्रांत्यमूलपूर्वासुवि
द्यारंभः शुभेदिनइति वयंतुतदरितिपदे
विद्यासमारंभपदेनसंबद्धमस्तीतिब्रूमः
अतएवहृष्टवसिष्ठः पूर्वात्रयमूलमृगादिपं
चस्वाश्विनीभूतितयेषु हस्तात् सविस्व
तिस्रपुष्यसर्वविद्याप्रारंभइष्टःशुभवास
रेष्विति यद्यपिविद्योपयानस्यातदानस्यैवत्रये
वे
चश्रवणत्रयेति श्रीपति अनयाद्वाका
योर्यूयोर्वामेषुरायेस्त्रवस्यांशुभवासरेष्वि
त्यत्रैवस्वातिचित्राशुभवासरायस्यांते यद
केरत्नमालया विद्यारंभःस्वरगुरुसितेन
शुभोदार्थदायेकतस्माडस्विरमपिकर्णम
शुमान्मध्यमोत्रः नीहारांशो भवतिजडता
पंचतामप्रिपुत्रेस्वाध्यायस्यात्रिपत्रमुनयाः
कीनुयेन्नेवमायाइति नीहारोहिमंयन
भोत्रेनाके विद्यारंभोगुरुःशालामध्यमो
भृगुभास्करौ मरणंशानिभौमाभ्यामविद्या
बुधसोमयोरिति अविद्याअनध्यायास्त्राणा
माध्यानेवातदेतद्वविद्याविद्ययातदाका
मधुनेवमायावस्याते यदिति पष्ठी पंच
मीत्रमीयेकादशीद्वादशीद्वितीयानोमन
नमतिव्यावयीतिःकार्यः अनयायोर्वात

दादिवर्जिततिथिनिमाहेस्थरोक्ते श्रुतथ्या
यंक्तत्रनवंथेवदाति भुवेति अत्रापिशा
स्त्रायाहारोणग्रंथयोजलत्यामृतैराचार्यै
प्रजोक्तमिश्रभोरोहिणेत्तराश्रयरेवत्रन्वाथा
स्वप्यपीतिकृतमा एतस्पियनविद्याविष
ये नडुक्तेदीपिकायां आदित्यगुरुयमार्के
सातिविद्याग्रिपिश्रभवहरिवसमूलाश्वी
डुभाग्यान्त्यमेषु विद्याशिशाशिवयाद्वेविस
वोयेविपाषे समस्यतिथियोगेचापविद्या
प्रदानमिति ग्रंथेतराधोक्तिस्समदेस्थरवा
मालोचनेन अच्यलग्नबले शुभैः ग्रहैः त्रि
कोणकेन्द्रगैः सद्भिरुदीतिकृतमास्तनाः के
द्रस्थितेस्त्रक्रूरे नित्यकैः केन्द्रगुरुणेत्रिको
णोपलक्ष्यते विशेषमाहन्रसिंहः शुभाः
पापः स्वरन्द्रगस्था ``````सर्वेसदाग्रहाः श्री
रूपशायकर्मस्थाः पापः सर्वेशुभावहा शु
भाः केन्द्रत्रिकोनस्थापनआरुग्नताशुभाः स
वैलाभप्रदास्ताश्चरत्नरग्रहोणोपिशास्तिति
प्रकृत्रयग्रहाणांविद्यापलत्रणे इतिविद्याम
हतेः अथसकोत्रैयेथरत्नकोप्यस्मादिरु
च्यते नत्रप्राकृतीयपचसमभलवमदिवा
सोमवारेषुवीजवाप्याक्तनत्रेश्वकरोता

पणेकार्यं यदाहनारदः कर्तव्यमंगल
स्यादौमंगलायांकराश्रणम नवमेस
प्तमीवापिपंचमेदिवसेपिवा इतीयेवी
जनक्षत्रैः शुभवारेशुभोदये सम्यग्रहार्ण
लेकृत्वविधानाणश्रजतोवएणः आगितोथा
वाचनेकार्यंद्विजेश्चतप्रमुनादिभिः सहवा
दित्रनञ्चाद्येगंतप्राशुतवारिशा अथतत्र
मेथानीतत्रमसिक्तेतेस्मद्रागरहेलापुन
रागतः मन्मेयुथयवासमागेवएपाशेशुप
रेयत अनेकबीजसंयुक्तेतोयपूर्णापृथा
भिनम् येनक आधानेगर्भसंस्कारेजात
कर्मचनामच हितानत्रविधातथ्यमंगले
क्रतवापनं येदाचाकालेकवीनपूर्वाहेवा
नयस्विश वास्तुकर्मणिकालेचसर्वाहिवे
वोकुर्यायणाम गुरुः आयंतकेश्चकार्येश
कार्यसत्योकरार्पणं कस्यपकालविधाने
लविशेषोभिहितः हस्तमात्रीविरिंचा
हवपिरसस्रत्रिनिम्निकुपोस्वर्णमार्पणाण्या
नायोत्तवाबकियसवतिपद्वाधिकाल्प
इतिके हिताप्लेसरेल्यास्त्रगुरुशाभिः
विहारलमांशकृस्मादपत्रोवीजवापः
शाषितेनिश्वभास्वनेवाहमेशुद्दिश्चकेरति

सृ.
सं.का
प्र.ठी.
२६५
265

आस्वेस्ल्ले पायोनाथः शततारकः इत्थं
करार्पणमुहूर्तः अथव्रतबन्धइति विश
तिपयैर्प्रोच्यतेइति शेषः तत्रव्रतबन्धप्र
योजनमाह कश्यपः अथातःसंप्रवक्ष्यामि
ब्रोपनायनमुत्तमम् द्विजत्वकारणंश्रौत
स्मार्त्तकर्मप्रसाधनं अर्थयसर्वाश्रमाणांचवे
दसंस्कारकारणं अनेनकर्मणास्सर्वेसं
स्कृताः सर्वदेहिनः तत्संस्कारंलग्नवशा
त्तस्मालग्नप्रवक्ष्यामितादिति तस्यकालवि
धिपेनित्यकाम्यगौणश्च तत्रकमेणविवि
धमंपिकालयाहलविक्रीडितेना १८ वि
प्राणांव्रतबन्धनेनिगदितेगर्भाजनेवाष्टमे
वर्षेवाप्यथपंचमेक्षितिभजेषष्ठेतथैकाद
शे वैश्यानांपुनरष्टमेप्यथपुनःस्याद्द्वादशे
वत्सरे कालेऽथद्विगुणेगतेनिगदितेगौणं
तदाहुर्बुधाः १९ अत्रनित्यकाम्यवत्तावदु
च्यतेविप्राणांब्राह्मणानांगर्भाष्टमीगर्भादि
नमारभ्याष्टमेसौरवर्षेऽथवाजन्मतःति
ह्वानांसौरवर्षेऽष्टमेसतिव्रतबंधनंनिगदि
तंइदंनित्यं अथकाम्यंविप्राणामेवपंचमे
गर्भाजन्मनोर्वापकारंश सौरवर्षेनित्यमुपन
यनंवैश्यानांपुनरष्टमेवाष्टमे वर्षेकाम्यम

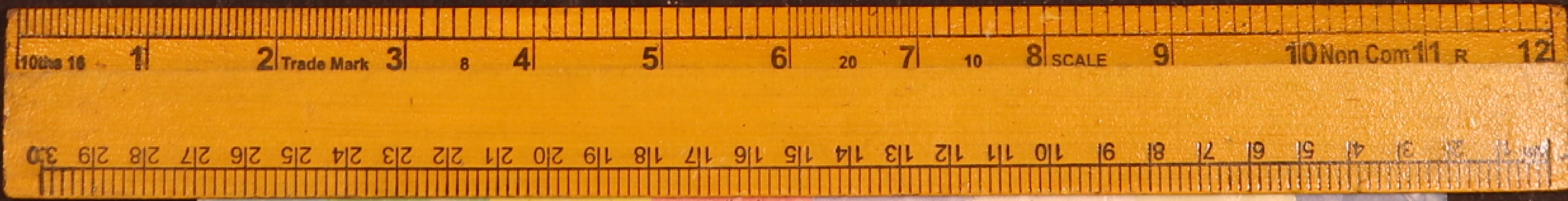
अ

तथैवपुनर्द्वादशेवत्सरेवर्षेनित्यमुपनय
नं यदाहनारदः आधानादष्टमेवर्षेजन्म
तोवाप्यथाष्टमे राजन्मेकादशेमौंजीबंधनंद्वा
दशेविशामिति अथवेदाधिकरम्यायेना
राजपदेवात्रियपदं अथफलाद्वाणात्रि
तमित्यवसीयतेतथाकाम्यकालमह म
नुः ब्रह्मवर्चसकामस्यकार्यंविप्रस्यपंच
मे राज्ञोबलार्थिनःषष्ठेवैश्यस्यार्थार्थि
नोऽष्टमेइति अथफलफलश्रवणात्काम्य
कालतापेक्षीनमितागर्भपंचमेपिव्रतबन्ध
नेमत्कं गर्भपंचमेष्वाह्मणमुपनयेदि
ति तत्पानापवत्राणित्रियविशेषणपिगर्भ
षष्ठेगर्भाष्टमीचेतिद्रष्टव्यं यत्तुगर्भाष्टमेषु
ब्राह्मणमुपनेयात् गर्भैकादशेषुराजन्यं
गर्भद्वादशेषुवैश्यमितिप्रापस्तंबसूत्रे
गर्भाष्टमेषुबन्नैतत्रगर्भाष्टमेष्विति बहुत्वा
यान्नपथ्यगर्भषष्ठगर्भसप्तमगर्भाष्टमे
षुसौरवर्षेष्विति हरिहरव्याख्यानाचया
ताममपिनित्यकालत्वांएवंगर्भैकादशेषु
त्यादावपिव्याख्यानंद्रष्टव्यं कालत्रयविष
यं केचित्पंचमवर्षाणांषोडशवर्षपर्य
न्तंकालस्मातुः यदाहविश्वप्रकाशप्रद

म॰
सं॰स्का
प्र॰दी॰
२६६

स्याद्यापनयनं वा पंचमेविद्यार्थकामाः ष
ष्ठेतेपनकामः सप्तमेब्रह्मवर्चसकामोऽष्ट
मेयुष्कामो नवमेतेजस्कामो दशमे
ऽन्नाद्यकामएकादशेइंद्रियकामो द्वाद
शेपशुकामः त्रयोदशेजयकाम चतु
र्दशेपौरुषकामः पंचदशेभ्रातृव्यकामः
षोडशेराज्यकामइति तदप्युपलक्षणा
त्वाप्यायेविषयं दृष्टव्यं अथगौणका
लउच्यते निमित्तदिनपाकेगर्भाज्जन्मनेवा
षोडशस्यादिकंतस्मिन्द्विगुणितेगतेगतेव
द्वेश्राद्विकर्मणिजः तथासतितत्रतव
श्यनेगौणकालमाह यवस्मृत्यर्थेनिम
कालाद्ब्राह्मणस्याषोडशवर्षपर्यंते त्रिवि
यस्यद्वाविंशतिवर्षपर्यंते वैश्यस्यचत
विंशतिवर्षपर्यंते गौणमित्यर्थः यदाह
मनुः आषोडशाद्ब्राह्मणस्य सावित्रीनाति
वर्तते आद्वाविंशात्क्षत्रबंधोराचतुर्विंश
तेर्विशः अतऊर्ध्वं त्रयोऽप्येते त्रयो
प्येते यथाकालमसंस्कृताः सावित्रीपति
ताव्रात्याभवंत्यार्यविगर्हिताइति गौणा
कालातिक्रमेपियाज्ञवल्क्येविशेषोऽभि
हितः अतऊर्ध्वंपतितास्तेसर्वधर्मबहिष्कृताः

सावित्रीपतिताव्रात्याव्रात्यस्तोमादृतेक्रतो
रिति अतएवनव्रात्यानांपतनमस्तीति
गौतमस्मरणमपिसंगच्छतेप्रत्यवायश्रवण
हणंत्रैवर्णिकोपलक्षणमन्यथासावित्री
पतिताव्रात्याइतिबहुवचनमनर्थकमाप
येत ३१ अथव्रतबंधनेनक्षत्रादिकंवसिष्ठ
तिलकेप्याह त्रिपूर्वातिचरमूलमृदुनि
पूर्वा रौद्रार्कविष्णुमितेद्दिनेव्रतेसन्
हितेगुरुरविदिकामितेमिथ्याच क्रूरा:
दिमशिवलकेपिनचापराह्णे धः नभिर
मगुरुक्ष्मतिभाति त्रैवर्णिकस्यत्रिविधापि
कालमभिधायेदानीमेतेषुव्रतबंधः कार्य
इतिबलमेदितेतद्विहायेवनक्षत्रायकामि
तुचेत् उच्यते अष्टेदेवोनोपियस्यमहद
त्तानविलंबितेयज्ञोपवीतंप्रतिष्ठेत्यादि
रिपाठेनउपनयनापवादमिति यथावि
प्रः कालउत्तरायणपूर्वोदक्षिणायनेपि
रूपस्मृतिवचनकारनिषेधाउत्तरायणेमासष
कालेकमपोह्यमित्यर्थः स्मृत्यन्तरेपद यथा
गुरुभार्गवयोरस्ते स्तकेरस्तेकेवाबाल्येः स्तके
रोभक्याइतिगण्यते गुरुकोस्तनकर्तव्यमि
त्यक्ते गुरौशुक्रेकर्तव्यमितिभवहरनो॰

मु॰
सं॰सा॰
प्र॰टी॰
१६०

267

वाचस्पत्यते व्रतबन्धे नारदेनोक्तं
दृश्यमानेगुरुशुक्रेशाखेशेचोत्तरायणे र
ति एवंसत्यपिकिंविदिशेषावगन्तव्यंमा
साश्च्योतेऽस्माभिः तत्रवसन्तेब्राह्मणस्य ग्री
ष्मेक्षत्रियस्य शरदेवैश्यस्यमुख्यकालमु
पनयने माघादिपंचमासेषुत्रैवर्णिकस्य
साधारणकालमिति यदाहवसिष्ठः वि
प्राणामुपनयनंवसन्तसमयेथनृपाणा
नो ग्रीष्मेतेषांशरदिविशामासः साधारणा
श्चमघाद्याइति कश्यपेनापि उक्तोवसन्ते
विप्राणांग्रीष्मेराज्ञांशिशिरेयथा विशोमुख्य
चसर्वेषांद्विजातीनांचोपनायने साधारणेच
मासेषुमाघादिषुचपंचसु पञ्चमासान्तोप
लान्याह नारदः सकलाचारधर्मज्ञो मा
घमासेतुफाल्गुने विधिज्ञश्चार्थवान्भवे
चैत्रेवेदान्तपारगाः वैशाखेधनवान्वेदश
स्त्रविद्याविशारदः उपनीतःकलाद्युक्तो ज्ये
ष्ठेविधिविधोवरइति अत्रैकेचिज्ज्येष्ठा
चैत्रमाघादिषुमासानांफलान्यभिहितानि ।
माघेद्रविणशीलाढ्याः फाल्गुणेवरफव्रताः
चैत्रेभवतिमेधावीवैशाखेकोविदोभवेत्
ज्येष्ठेनरवरश्रीतिज्ञाआषाढेक्रतुभाग्भवेत्

मार्गशीर्षेभवेद्दुष्टःशेषेतुःस्वमवाप्नुया
दिति अत्रआषाढइतिशयनात्प्रागेवेति
कार्योनपरस्तादत्रापिमिथुनेस्थितेनक
केस्थेदक्षिणायनात्तः पातित्वात्सोतित
दोषत्वेपेक्षणात्कार्यंवाक्यस्वरसात् कि
च मिथुनस्थेपिसूर्येमततः सार्थषष्टिव
सान्तेनरेवत्व्रतबन्धादिविधानात् अर्थादिका
लातिविरामकालेनसवेदेदृशाकेरवि
श्वेत विवाहवालव्रतबन्धकार्यंस्वरप्रति
ष्ठादिनकार्यमेवेति वसिष्ठवचनात् उ
त्तरायणइतिनारदवाक्येनदक्षिणायण
निषेधपरमिति सापेक्षतावश्यमतोक्ते ति
प्रीति तिथयः हस्तिनोऽष्टम्यस्याभवा
णिप्रसिद्धानि श्रविष्ठेष्टा चरणित्रय
णयविष्णुश्चतभपुनर्वसत्साप्तम्याः स्वल्प
हृतेप्रसिद्धानि तिथ्यःसर्वाःसद्भ्याः प
ष्ठदशिव्रतिभेष्वत्रव्रतबन्धेनशुभफलद
नभवेत् उक्तंच प्रजापत्यादिषुद्वन्द्वैभ्भु
क्तेरिक्तपंचसु स्वल्पादिश्चकेवैदर्शमेव
व्रतबन्धनमिति सार्थाहृग्यागीकन्तिकाम
वालिशास्त्राणिससनश्कार्यमित्याहुः प
निसर्वशास्त्रवालत्तमेलकाभिप्रायेनोक्तं

मु.
सं. क.
प्र. टी.
२६८
268

निराद्यानिन्याद नृसिंहः स्वस्त्ययेव
प्रवणत्रयेणापावहयेत्समुद्रमेत्रभेषु यो
स्वहयेत्वादित्यभहवशात्तदिमानोवल
मौञ्जकर्मेति दिनानाचरणात्रिंयवे
भूपानां कस्यपोपि मेत्रविंसत्रयेहस्त्र
यत्तेष्टत्तराद्ये पारहयादितीज्यान्तर
स्वत्तेत्रनक्षत्रयनेमिति प्रयोग्यभरणीत्र
येषाहतिकाज्येष्ठाविशाखामघाश्वेत्र
येमलिनिर्नियाद्वरषिमेत नदाहयुक्त
कृत्तिकाभरणीमूलज्येष्ठावामुविशाख
यो: पूर्वात्रये चसार्पोत्तेनऊर्योरोपनाप
म् चकारान्नम्यापाणस्पणस्पूर्वेस्वति
षोऽस्मात् राजमार्तण्डः चूडानामानउक्लेषु
गृहोक्तेषु भेषुपि पूर्वेषु कृतो विरा
पुनः संस्कारमहतीति प्रयोगपारिजाते
चाहः स्वयमलेमात्रिस्वहस्तमपिगच्छति
पूर्वविधिः कृतारति परहस्यापाहत्वादित
रेपात्त्रयविधाः पूर्वेषु स्वहस्तेन चेपोश्नु
हाणस्पमेवलाभतिस्वप्रसमपाशरयर्थः
केचित्केन चित्तित्तेन कर्मणापानधीर
णाद्येनेकदुष्कृतेन पुनः संस्कारमम
कोमत्येविधः पूर्वेषु पुनः संस्कार

महति नक्षत्रेषु निषेधस्तेषु व्यावहये
तस्मिन्ये यतः जीवार्कोदयशुद्धारिधाय
नवेवहिमाशुक्रेवास्यस्य स्वाध्याये वेदवर्णि
दिपरहस्यमेरसोरमन्नादित्वेव शुक्रार्के
ज्यत्वलग्नेरविमस्तानिर्षेधाः राषष्ट्येमे
डुनाजीवात्मनिचारीवृक्षितगुरुदिनेका
लशुद्धावृतेस्यात्तिवि दीपिकायां पूर्वे
स्वनक्षत्रविषयकव्रतबन्धस्ये वस्मान्नो
भ्यतोनिषेधाकेविशेषवचनाद्भाकर्णिप
वन्निषेधः पर्युवसम एकवाक्यतावलात्
पूर्वेवृक्षनिषेधस्यैक द्वेपिमृद्वायेस्यानन
याश्च श्रवेनाहाः प्रायानारदविणोक्ता
स्तेनक्षत्रागेउर्वतरेशाद्धाभावात् उक्तंच
वराहेन देशाचारात्तावदादौ विचिन्त्या
देशे देशे यास्थितिः सैवकार्यलोकेदुष्ट
पंडितावर्जयन्तिदैवज्ञो लोकमार्गेणा
यायात् अत्रविहितानक्षत्रेषु वेरादिदो
षालोपि तदुक्तं दीपिकायां कर्णवेध
विवाहव्रतबन्धप्रश्नेत्यु माधिकमाय
चूडाविनिहन्तिपतिन्येनेरितिः अत्रवे
राः समपालाकांचसहृखः तदाहा
वसिष्टः पंचपालावामकेपापिग्रहेण

भवेच्चविधिरुक्तः शाक्तः शुभमित्रकृतः
सप्तशलाजरहतरतेति इतरत्रयज्ञोपवी
तचौलाव्रशाखावसीमन्तादिषु इत्यर्थः च
क्रत्यासः स्तोरदेय तिर्यग्रेखागतारेखाःस
मसंख्यालिखेद्बुधः कृत्तिकादीनिभानि
त्रसाभिजितानिमेताव भक्तेभाग्यतथा
ग्रोत्तं विद्धेपापग्रहेणाच शुभाशुभेषु का
र्येषु वर्जनीयं प्रयत्नतः यस्माभिमेलन
तेत्रविद्धेषुग्रहेणान्दोषाग्रामाश्रसे
मेनेरानारीविनाशलीति शुभभेषुग्रहा
दिषु दीपिकायामपि कृत्तिकादिकेव
सप्तरेखाराशोपरिभ्रमन् ग्रहस्वदेकरे
खास्यवेधः सप्तशलाकजइति ग्रंथकृते
विवाहप्रकरणेसप्तशलाकावक्रोक्तैवि
नैवपरस्परवेधकेनत्तग्रहेन्सिद्धवकृत्वा
भिहितेनत्यवसरप्रसंगात् उक्तंतेना
क्तमितिचेत् सत्ये ग्रहाःशाखीसप्तशला
कभिन्ना पापेविपापेरथवाविवाहे वि
द्धेषुकेनैवचरोपमानानाश्रयातन्तसंशय
मद्यप्रयातीति दीपिकायामुक्तत्वेनाप
वेमतिविवाह नक्षत्राणांयवेधोभजाल
योपेचशलाकावक्तुविवार्य सप्तशला।

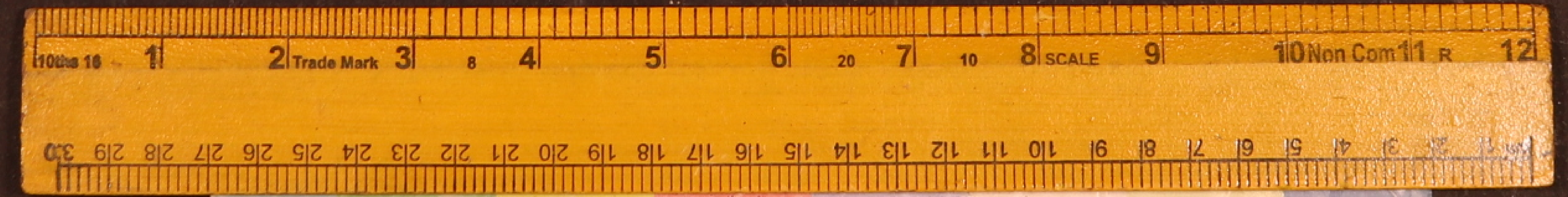
कावक्रेशनविवाहादिसकलकर्मविरतेन
त्वउवेरस्नानार्थेज्ञेयेइतिनिष्कर्षार्थः अथ
मेवचविवाहप्रकरणेचेकाके ग्रंथेकर्तेषा
शाखालेप्रसाक्षात् प्रसक्तेन वेरउपलक्ष
णं तेनग्रुतिलताप्रातादयो विवाहेक्तादोषा
अपिन्यात्याः तदुक्तंवसिष्ठेन निरिहितेविहि
तोत्पाते कृत्कांतेचविदर्भे नविले त्यज्येत
शुभकर्माणिनपादःपातनिस्त्वेवति नारदे
पि पीडितेवाथवैकविंशत्यादोषाविवा
निन्इति अतत्वेपप्रकरणवहनेन ग्रंथक
ता प्रोक्तेति स्तयेनुथगुरुशुक्रबुधेदिवसेषु
ध्वंतंसस्थात् आर्याज्ञोमेश्वानिलपिडो न
सहनारदा आचार्यकावसोमनवाशरत्त
शामीनयोः वावैतोमथफलदोनिर्दिनाः
वितैवेबनइति आचार्येगुरुः काव्याःशुक्रः
नगतमोहनेगुरुकस्य पापग्रहाणांवासः
नष्टभावेदवासरः सितेपक्षेप्रथमसन्ध्या
लेनविधानेनि शुभोदुर्धनाकमिनःपापग्र
हउन्नापिचेति दविकार्यनिषेधतिसप्तव
प्राबल्येन वल्यर्थंअतवत्यसाविधिनिषेधादि
त्तिविषयविवेकः भौमस्तनिषेधोपिसाम्यवे
हिनामतिप्रमाणः यदाहनारदः शास्त्राधि

मु.
सं. का.
प्र. टी.
२७०

270

पतिवारस्पृशावाप्यपि बलेशायोगः याता
पिपतिलयेवेतितयेदलेमेत्रतमः। इ
ति शेषकृदंपनदयेवदपति होति द्विती
याश्वतीयापंचम्येकादश्यीद्वादशीदशमीसे
विताकृतिपथुवद्यतमन्स्यात् यथाहतार
दः शुक्लपक्षे द्वितीयाचतुर्थीयापंचमीत
था त्रयोदशोचदशमेसमसमेव्रतनवम्यने श्र
शस्ते कादश्यीवष्यीद्वादशीतावमध्यमः प
काचतुर्थ्येस्तनज्यकृष्णपक्षेपिमध्यमा इति
तिथिमस्तानादवादशावायमाः प्रतिपदि
मद्विनमकः श्रुतिचतस्रेयाभपिकाद्विती
यायो नीतिस्त्रेमेधावीजितसकलारिहती
यायो मन्यथियाहृतविप्रोदीनस्वपलक्ष
तथ्येस्यात् पंचम्यांबहुविधःश्रोशथैन
पति दुतिमान् षष्ट्यामश्चविः सुतेसमम्यां
प्याप्तिसुतनः रत्नाप्युरश्यांनवेसूथनवा
जित सुदापुकृषः दशम्यारमृथुसंपन्ने
कादश्यांगुणान्वितः द्वादश्यांनीतिपात्रवा
ह्नोतिपनाप्त्रयोदशी चतुर्दश्यांभवेत्राश
पंचदश्यांतिथ्येभवेदिति श्रुत्वाकोमध्यमा
पिष्टतिथिर्देव अतएवरोग्यहतानाका
मध्यमेकादश्यीद्वादश्याविति प्रशस्ते नव

समसेत्रयोदश्येपारेने नवागलग्रहा इति व
शिष्टेनगलग्रहतोक्तेस्व उच्यते वसन्ते
षयनान्तयोलिष्यो नदृशक्तेनादिरवैव
विनततनावसन्तेनकृष्णपक्षेगलग्रहे श्र
शहेनोपनीतः शुनः संस्कारमर्हतीति अ
थवामावशुक्लसप्तमीमनादिस्लस्यापि
ग्रहणेयथास्यात् अतएवमनाचायथवा
हमाह वृषिष्ठः याचैत्रवैशाखसिताद्वती
याश्रुगादि फाल्गुनपूर्णिमान्तरेद्वितीया
चतस्रोसिद्वितीयाः श्रासामनध्यायतो
पिव्रतवन्धे प्रशस्ताश्चावदन्त्यर्थः श्रन
ध्यायेनचसप्रयोजनेनशुचिपृकोनाटिपा
ध्याध्यानावसरेध्याभिर्वर्ज्यन कृष्णा
दिसिते विहितमासेनाकृष्णपक्षस्यादिम
त्रिकेपंचमीपर्यन्तेस्यात् नान्दवा
केशुक्लपक्षेस्यात्तेनापंचम्यास्तिथेः हो
स्वशुक्लपक्षादिकीर्तितं इतिवचनेनापक
र्णोक्ते पकाचतुर्थीसंभवानकृष्णपक्षेपि
चान्द्रमाः आपंचम्यास्तितिथ्यः परस्पति
लिखिता इति नादरस्मात्केस्वलिपो
पि कृष्णाचतुर्थीमपिकृष्णपक्षेनाचं
त्रिभागास्तभदत्रतेचेति नवेति विधावि

मु·
सं·सा·
प्र·टी·
२७१

271 वॅ

भस्यदिवसस्यसम्यग्ज्ञेयोविभागः क्रमेणापू
र्वाह्णमध्याह्नापराह्णसंज्ञाभवति अर्के
चक्रेद्वगणेन त्र्यंशस्तयोर्द्व्यापोक्रमवह्नेना
नोतपंचके स्वकीयैःप्रथमःप्रोक्तोमध्या
ह्नस्तनुतःपरे अपराह्णस्ततःप्रोक्तोमह
तानोतपेकमिति तत्रापराह्णभागेव्रतेम
तेसूनमत अपराह्णेपानेनःपुनसंस्कार
मर्हतीतिवृत्तौ शुक्लेचैतत् तस्मिन्नमये
ह्निप्राह्णकंतेमत्यातननिति तक्कुभस्यभक्तो
परास्तनारदः त्रिधाविभज्यदिवसंतत्रादौ
कर्मदैविकं द्वितीयेमानुषंकार्यंतृतीये
पैतृपैतृकमिति एतस्याफलमक्केमनुना
सर्वदेशेषुपूर्वाह्णेतात्स्यात्सादृपत्यायनं म
ध्याह्नेमध्यमेयोक्तंमपराह्णेचरात्रिकमिति
एवंसतिपूर्वाह्णेकदाचिल्लग्नासंभावेमध्या
ह्नेसमयेपिसन्मुखभवेलग्नेकार्यमपराह्णे
तुसर्वथानकार्यमितिनिष्कृष्टोर्थः ४१ अथ
व्रतबंधेसामान्येनलग्नभंगयोगान्प्रमाणि
कयाह कवीज्यचंद्रलग्नपारिपौस्तोत्र
तेःपमा वायेंज्ञभार्गवौत्तथान्तेनोस्तो
खिलाः ४२ व्रतलग्नार्थंसशयःसाप
दाराःखविशेषेनोक्ताः लग्नायसौयद्वा।

प्रोयोयेग्रहास्तान्पापग्रहवशिपोयोग्र
ह्रात्स्थेनेपिप्रवलेस्थसौम्यरपिविनाश्यादि
निरीक्षितावा व्रतपवाह्णनारदः राशय
सकलाःश्रेष्टाःशुभग्रहयुते क्षिताइति
एवंसतिजगन्मोहनेवसिष्ठेन प्रत्येक
लग्नफलमुक्तानि मेषेभवतिवाक्केतु
विद्वविद्यायुतोन्नषे वृषभेवेदांतरक्षोचे
षडंगवित् शिल्पकर्मकरःस्रिहेषदु
भवतिपंडितः तुलायांवणिजःपाप्मि
कोवृश्चिकगेमीने सर्वद्रष्टिजितास्तापे
षडद्रष्टिसिंहगेनथा राजश्रेष्ठोभवेत्स्यान्
मीनेवेदान्तपारगइति तीनिलग्नानांषु
भाषुभग्रहाणामुक्तमीनेप्यादिष्यानिविरो
धिलग्नचभावेद्रष्ट्व्यानि यदासंभव
स्तदायथादिर्योगात्सत्ताधनेविशेषविषय
तेस्तथापिसपिंपासममेतितिवृत्तनाचेग
ज्जमेवफलंभवतीति तत्रयियोग्रहस्मा
तेस्तत्रावष्टमस्थानेवेक्षुक्रस्तस्मातिचंद्र
लग्नस्तामितोभवेति तेदायथ्मानस्वराका
रकास्युः अथाज्ञभार्गवौवंद्रकोलाये
वेष्ट्वतस्तदास्तथ्यामरणकरावित्यर्थः
रवलापापग्रहास्तथाष्टमेयवमस्थानेषु

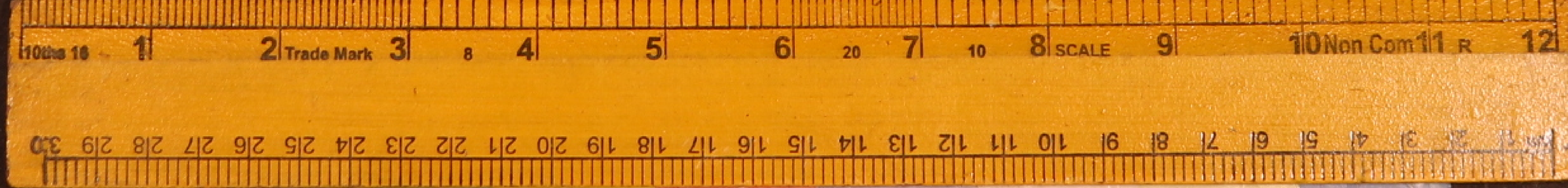
स्थिताश्चेल्लग्नात्तल्लग्नं मरणकारकास्तथैः
शुभाशुभसाम्यतो लग्नशुद्धिमवश्यमाह व
र्गेषु पेष्टषड्विफवर्जिताशोभनाशुभाः।
त्रिषडायेखलाः कर्के गोस्याः पूर्णाविधु
स्तनौ ४१ शुभाशुभग्रहाष्टमषष्ठद्वादश
स्थाने स्थिताश्चेत्तल्लग्नं वर्जितं वर्ज्यं शोभ
नाः शुभफलदायिकाः खलास्तु नी
यषष्ठैकादशस्थानस्थिताः शोभनाः यत
स्त्वाहः त्रिषडायगतैः पापैः षड्ष्टान्त्यवि
वर्जितैः शुभैर्वद्धलग्नं त्ववर्जितं न हि।
मौम्युनाः दैवज्ञमनोहरे गुरु लग्नस्थिते
शुक्रेचपापेष्ठमरणवत्नाः सौरेर्व्यस्थाने त्रि
षडायेषु क्रूरेष्वमिनेशुभ देवाश्रितनाषे
षाः सर्वे चैवायकाविः सितेन्दु लग्नपाः षष्ठे
मौञ्जी विद्याद्यिकर्मसु मौञ्जीविधौ विशे
षेणाष्टमस्थोपंचमस्तथा क्रूरश्चेद्विलग्नेव
स्तुगुणाहतनाशभेत् इतिरणात्मास्थितेनाहु
.... चेत्क्रूरास्तनोर्नेष्टाः सर्वे चै
वायेकाविः सितेन्दु लग्नपाः षष्ठे दोषा
णापद्रष्टकारास्ति शुक्रशुक्रसमरणहषपा।
मर्क्केतेक्तस्याद्यानसंहते वैयस्थानगता
सर्वोज्जवर्जितव्ययपीलिना स्वलेनी चैपाप

स्तं चेच्छुद्धोनेविदेशगमिति वसिष्ठश्चि
निविशेषात् नैवैताद्दशाष्टफलस्य व्रण
द्वादशी शुक्रे निषिद्धा एवेति देवज्ञ एवं स
ति द्वादशीस्थानो सर्वेषामपि वर्जनेयत्वमा
पतेत् नश्रवापिसमहेनास्ति सर्वत्र शुभ
क्रूरकृः षष्टेमस्ताष्टमेविनिकष्पपोक्त
स्य विशेषावसिष्ठेनोक्तः द्वादशस्थर
विभौमः पश्चमाचार्येनेष्टः बलिनैचल
वारनमविरामत्रेसशाद्याः सर्वेग्रहाश्चाट
मगानिधनाय नाशकराः विनासहेग
सत्वादिभिन्नेगोशुभवर्गानान् आचार्यमे
शुभाश्चिन्त्रिषष्ठश्चित्रिशुभोतरः अस्यापवा
दस्तेनैवोक्तः चेदास्वराश्चेशुयचेकस्मिन्
भग्रैह स्थितेषिणासेहः स्याच्छुभयोगे
हिनस्तौ केन्द्रत्रिकाणगजीवभानुशुक्रो
यवयोप हितोयेनशुभायोगादिजाना।
गुणायवणाइति गकः ने[illegible] कर्कटस्या
नाभावशुभेन्द्र बाहुमान् मेषादयभवेचो
गोहितोपनयेनशुभदः शी यमोदयेशि
नलग्रकर्केति [illegible] शुक्लपक्षेविषं क
केष्वहमसाशुभत् नलेनोवश्रयिषेतवा
नोयोगमवन्ति देवशुभोनानाम्या यदावेद

बृ· सं·का· प्र·टी·
२०३
273

शिष्टा ग्राल्येयरश्मो यदिलग्नेसंस्थेवलह
पदेलहपिभवेस्मरातीति गुरुःस्वेवेडोर
येभिशाल्तःस्यान्तयेरागीस्तितेतरे शुक्रप
तेभवेयस्मात्सभेतेगोविशेषेइति चेडेउदेय
इतिपरस्फार मेथोडवरितिवत्समापि:ग्रा
केचेतत उपनयनेहिहितीयजन्मचशेहिा
शि विशेषणालग्नस्यचेडस्यप्रशस्तिमभि
हिते तथाचालकजातावेराह कर्कट
षाजेपगतेलग्नेवेडेपनेस्मरप स्थविकलाग
नररविज्ञःशेषविशेषतः कालेइति कस्य
यत्नस्वस्यलग्नस्यच हेमेदेवगोषेपत यर्थ
वषेमातापिताचेडःशेणेवायदिलेराग:
निरुकेसेतिचतिलेलग्नगःतयवाविणे ना
वेदापि सस्थस्यितपितोताशुभेतिलाय
रिलग्नगः तंकुलातिवडेतिसंस्थतेसिया
वोगिणास्मितिनिदेतयाक स्थस्पितवंडसे
मन्थिता पत्नयेदेशावारस्यवस्या ग्रथ
हस्यखंडस्वास्ततपवक्ष्यादे ५२ ग्रथव
गेज्ञाभाग्यैयोः प्रधानेवस्थलक्तमाणानात
वोतादीशोग्रग्राः पीघोचवाशलिनाह वि
ग्रापौश्चोभागोवाजेपाज जाकोराजन्मानोमे
षदोशोविशांच स्युगाणान्नाशामजाने

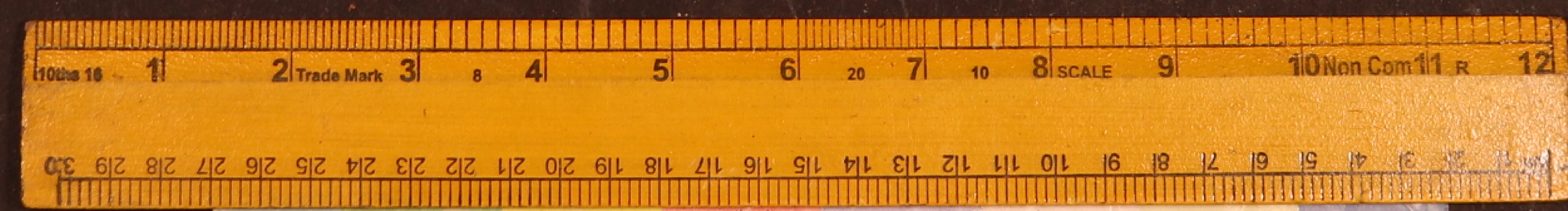
यानिस्याच्छावेशास्याजीवशुक्रारसोम्याः
श्चविशादीशाविविसमामात्रस्ततीश्च
णालेस्वामिनो भोमस्त्यैस्तडियाणास्वामि
नौचेडोवेषपानेस्वामी उपःस्तडाणास्वामी
शनिरक्षज्ञानाचशलाशीनांचेडलादीनाम
तिलामजानास्वामी यदाह विप्रादिताः शु
क्रगुरूकुजाकेशिशाउपेस्प्रमसितेज्ञाना
मिति स्वामिनाविति विशेषः ऋग्वेदेश्गुरु
र्वेदः सामवेदे रुद्रवेणाइति वेदकामान्त्री
वशुक्राक्रसोम्याशावेशास्तः ऋग्वेदस्यगुरुः
यजुषःशुक्रःसोम्येभोमः अथर्वेणाउपःस्वा
मीत्यर्थः तथाहवादरः वेदानामधिपाजीवे
शुक्रभोमउयाक्रमादिति ऋग्वेदसामसा
वेशाःगुरुशुक्रपवात्मजाः अथर्वणस्पेवेद
स्पपातेशास्युद्धनवनइति वशिष्टोक्तेस्यु ५
श्रुयाननोःवर्णाभागालेशोयोःप्रयाज्जेनेव
सेतितिलखेशास्येषाशिजीवबलेवतेसन
जीवाशिगोरिङग्रहेविजतेचनोचेस्याद्वर
स्यास्वविविलावहितोशवतेन ५५ यत्स्वग्रा
खाधिपस्वेवदास्ततवलग्नेचवेचेचगे
चवोक्रमप्रकोशस्याग्रहाचवस्यितेतेव
वाचलवलेचतनहनसने:नीचवास्ते यथा

म॰
सं॰ का॰
प्र॰ टी॰
२७४
274

गुरुज्ञस्वेदिनामीति ग्रतोगुरुवारेगुरुः
लग्नेपञ्चमीनोस्य गुरुवेलचसमुपमायने
शुभमेवं सर्वत्रापिधेय नतुक्तेनारदेन ।
शाखोपिपत्रिवोस्य शाखापिपल्लवेशा।
खा: शाखोपिपनिलश्चेवचितयेडुलेभेव
ते शाखेवेषीति शाखोवदस्तस्यशाखोमी
तेलुप्रायत्वाद्वर्णोपापिग्राह्या: स्वयंशा
खिनोवा:प्रशस्ता: यथावलेसंनिवृत्तेमर्त्यो
दयमानितयोः उक्तोचवसिष्ठेन शाखेश
स्यैववोर्यागुह्णांवलसर्वके ततोमेषाद्
रुवलेसहत्वमाचार्यशाखिया: राजमान
शीतिशेष पितृस्यवलेश्रेष्ठशाखावर्णो
शेयावेदः सर्वेषांगुरुवज्ञाकोबल॰॰॰ श्रुता
दिविशुति रत्नमालायां तुर्णोपिपवेलापने
उपनीतिक्रियाविता सर्वेषांचगुरौबरेस्त
र्यैचवलशालिनीति श्रीमपराक्रमः वि
प्राणांगुरुस्थितेयावत्तावविभोमयावलेश
लं इंद्रोविशांखेउविदेशेमवलेवलीवि
लानांतनारदेनतथोक्तंशाखेशादेनास्त
मितेस्थितेलेनफलमुक्तं वोप्रमस्यतदे
शोवागमशेषावातरशोक शाखेखवागुरु
शुक्रेवेरवेदांगपारगाः परमोक्षमगतेजोवा

शाखेशेवाप्यस्तिते श्रतेशिशुर्धनाप्तुः
स्यादेस्वेवेदांगपारगाः मित्रराशिगतेजो
वोमतरेशेवावसुशाखपे शुक्रेवाचार्यसेउ
केतवरातश्चेतेशिशुः स्वापिमित्रगरस्य
वानेषोप्रस्यमतदेशोक्त गुरोभृगोश्चशाखा
देशेविद्यापनसमान्वितइति शाखेशाद
स्थपलक्षणम तेनवर्णाधिपेष्वतेवफ
ले शुद्धप्रमाणेरत्नमालावाक्यागुक्तं शु
घशाखेशादीनांनिवलत्वेफलमाह जी
वइति जीववांशेवाचकारस्वाखेशा
वर्णेशावाविजितेगृह्णेपराजितेनोवेसनी
चराशिस्थितेसतिव्रतनाम्निहितेनसताथेर
शाखाविधिनावेदाध्ययनशास्त्रशा
स्त्राध्ययनंविधिनेत्येनेभिस्वकस्यातुकु ।
मांकृष्टाखोषस्मृत्रादंदकेनवर्तिता
व्रतोस्यात नउक्तोवसिष्ठेन नीचस्तनी ।
चांशकमेस्थितेवाशाखेरवेवास्तगितेद
द्धे व्रतीयिस्त्रीनकुलप्रस्तः भेवा
पजीवेस्वकुलेविस्तत्व नारेवलापित्तनी
चगतेरवेवामारिभेवातदेशके गुरोभृ
गौवाशाखेवेशकलापोलविवर्जिता:।
माधिपाश्वमरहस्यवातरेशोवानदत्त्वो ।

बृ॰
सं॰ का॰
प्र॰ टी॰
२७५

275

यात्रेशो वा गुरौ शुक्रे महापातककृद्भवेत्
यात्रेशाद्युपलक्षणम् वर्णाधिपस्यापि
तद्गुर्वेव मिषेन यात्रेशगुरुशुक्राणां मौ
ढ्ये बाल्ये च वार्धके नैवोपनयनं कार्यं व
लौ शत्रुर्वैलमतीति यात्रेशगुरुशुक्राणा
मेकस्मिन् शत्रुनिर्जिते विप्रादिज्ञात्यधिपि
त्वे न कार्यं चोपनायनम् शत्रुनेचायवस्थि
तेपि यात्रेशादेः परिहारमाह वर्णेश्व
रा इज्याचापि पापाक्रान्ता याया वा हे स्वभागते
यात्रेशो वा गुरौ शुक्रे नीचफलमवाप्नुतं इति
तस्मादिसत्तमाह वराह श्रमन्नक्षमगोगा
नाकुलीराकषवणिजो चदिवाकरादितेगा
ह्यंशाः षिलिमनवयुक्ति २८ श्च १५ लि ५ यो
शेषिचनक २७ विंशतिस्वेनस्तनीचाः स
गृहादिके ग्रथहविवाहप्रकरणे वक्ष्यति
तेन शुक्रे शत्रुगृहस्थे वावे हरूपनयनं निषि
द्धमिस्यर्के तरयुक्ते शुक्रशत्रुरविचंरतद्गु
हे सिंह कर्कोतत्त्वी पञ्चपक्तव्या ततः कर्के
सिंहा कन्या राशि स्थिते शुक्रे वेदरूपनयने
निषिद्धामित्युक्ते तरयुक्ते शुक्रशत्रुरवि
वेदतद्गृहे सिंह कर्कोतत्त्वी पंचपकव्यातः
कर्कसिंहा कन्या राशिस्थिते शुक्रे वेदरूपन

यनेन कार्यमिति तद्वाक्यार्थः सेपयतेनत्र
यदा शुक्रस्य कर्कादि राशित्रया वस्थितिस्त
दा समान्यतः सूर्यस्यापि दक्षिणायनत्वादे
वोपनयननिषेधे सिद्धेपनर्निषेधो वालार्थः
ग्रंथे ये समोपि सत्यपि यद्यायद्यापि सामान्य
तः सूर्यस्य दक्षिणायनगतत्वे भवति तथा
पि विशेषतः कदाचित्संभवोप्यक् कदाचि
दसंभवोप्यापततिसूर्यशीघ्रभङ्गि वशात् सि
सूर्यः स्वाक स्थापकराणात्ततो राशिद्वया
तरितावाशुक्रः संभवति तदा कर्कादिराशि
वस्थितेसूर्ये शुक्रस्य पृष्ठे कृत्वा कर्कसिंह
राशिवस्थितिः संभवतीउपनयनेकालद
षकावार्येवदक्षिणायनस्यद्भावात् पूरा
वृषमिथुनस्थिते सूर्यस्य पृष्ठीकृत्या कर्कसिं
हराशिवस्थितिः शुक्रस्य संभवतीति विवि
नेकालदषके तिस्यार्थे कर्पवतिनेपेधः न
क्षराद्वेरास्थितत्रिषेधो भिदितेष्वायके
पतराशिवस्थितस्य शुक्रः निषेधार्थ्योपवय
नः स्पष्टीकृत्यानतापि कन्यास्थितः शुक्रः
यादि विदपि दक्षिणायनेनवाभिवति स्पष्टे
पादृष्टी भवमिती शुक्र मानवदिने मन्नाह
लोकस्य धार्यते पौजनेमासाहिपंचस्थिति

मु·
से·का·
प्र·टी·
२७९
276

नारदादिवाक्येभ्यः शरत्कालेवैश्योर्मौंजु
पनयनेविहितमित्यवगम्यतेतत्रकदाचि
त्कृष्णनीचराशिकन्यावस्थितेप्युपनय·
नेनिषेधवचनसार्थक्यात् यद्यपिवि
प्रस्यत्रियस्यमौंजीस्यादुत्तरायणे द
क्षिणातुविशांकार्याधानध्यायेनसंक्रम
इतिवृद्धवसिष्ठवाक्यात् दक्षिणायनेपि
वैश्यानामुपनयनेप्रशस्तत्वकम् तथाप्य
स्तंगतोशुक्रस्यशत्रुगृहस्थेगुरावुपनयने
निषिद्धमित्युक्तंतद्भृगोः गुरुवदुपलक्षणैव
क्षतानिमित्तुनकन्यादृष्पत्लोप्यानितस्य
गुरोवदेरूपनयननिषेधोनीचस्थितगुरु
वत्सिंहेकृतोनांगीक्रियतइति उच्यतेत्र
शिष्टाशयः यथा गुरोरस्तेसिंहस्थेवामक
रस्थेवागुरौसमस्तशुभकर्मणांमारम्भोनि
षिद्धोदोषप्रकरणेपासात स्वनीचगःश्या
दिवाकरूपनयनप्रकरणेएवपाठादनाव
श्यकृत्वप्रतीयेतत्रावश्यकालेनदोषप्रक
रणमेवनिषेधेवक्तव्यःस्यात् नचतत्रीका
मकलशुभकर्मणांनिषेधस्यात्रितिवाच्य ·
स्वनीचगइत्यस्यवाक्यस्यशेषकालाद्यील
विवर्जितइतिचरणद्वयेमौंजीवेधनकार

धेन इतिपठितत्वान्मिनितत्रैवनिषेधःस्या
त्स्यादिति नन्वमौंजीवेधवरस्योपलक्षणेनै
नव्याप्यस्यते यथा उपनयनगोदाने
पाणिग्रहणेगृहप्रवेशागमनानि मूल
मितेषुनकुर्यात् स्वगुरुभृगुशत्रुवर्गे
त्यादिवद्रूपनयनपराणि सत्य सर्वत्रो
पलक्षणंतंवाक्यान्तराणिविनाव्याख्या
तेदुर्घटानि अत्रहिवाप्युपनयनगमाया
यागमनमित्यादिवैश्यादिवाक्येकवा·
क्वचीवपादुपनयनादिपत्नानामुपलक्षत्वे
नत्याज्यपतेनकेवलानि एतद्वाक्यात
रेभावात् एवंसतिदोषप्रकरणएवनि
षेधेवक्तव्येयदुपनयनप्रकरणेवपतितदान
तद्देशःकालान्तरेसंभवति इत्यनिपुणा·
कल्पितस्यगुरुउपनयनेनकार्यमित्य
वंतरसंभवेत्रमन्तुकारणेनाभावा
त् नीचस्थितगुरोहसर्वेषामभवतिदोष
प्रकरणपाठान्नीचस्थितावत् नीचगतिगु
गतेनेननिषेधादिहेतरेणकलिषेधोवार्थे
तेवस्युगुरोनीच इत्यादिस्थितिरत्स
तिप्रसंगेन ४५ अथस्वस्वमानानिविहस
मेनमासोरप्रवृत्तेत्पवादमब्रहमा

मु.
सं.का.
प्र.दी.

२००

277

ह जन्मनमासलग्नादौ व्रते विवाहादिको
व्रती श्रुतिगर्भोपि विप्राणां तथादीनांम
नादिमे ४८ जन्मनक्षत्रे जन्ममासे जन्म
लग्ने वादिशाद्दे न जन्मतिथिः पराशरश्च जन्म
पितोषे च विवाहादीनामादिगर्भेपि शाद्यात्
द्वितीयगर्भे दावपि व्रती वा लोव्रतेयेत्तापुत्री
ते विवाहाधिकारः स्यात् तथादीनां तृतीयव
षणां भक्तवनादिमद्वितीयगर्भेपि वास
केसति जन्मनमासलग्नादौ विवाहादि
कोव्रतीस्यात् आद्यगर्भतस्तेषां सर्वेषा प्र
तिषेधएवेति गुणाग्नसाह्वायः श्रीपतिः
जन्ममासि न जन्मभे न पाने न जन्मदिवसेपि
कारयेत् आद्यगर्भदुहितुः सुतस्य वा जन्म
मासि न तु मातरमेगलानिमिति आद्यगर्भदु
हितुः सुतस्य वेति विशेषणत्तादीयव्रावधेभयूर्वा
पि सेवधातेतेन जन्ममासाद्य आद्यगर्भस्य
वनिषेधः तथा च वसिष्ठादिमुखवाक्यानेवश्वमे
दोहितस्यपाणिनितिवाक्यभेदानापत्ते व्रत
पश्चमेस्यवः न जन्ममासेन च जन्मधिष्ण्ये
न जन्मकाले यदि नो विरुद्यात् मेषे न मासे
प्रथमस्य सूनोस्तथा सुतायाश्च पि मेगला
नीति वाक्यान्तेप्रथमस्य सूनोस्तथा सुता

स्या यत्र कालात् अनभ्युदयाद्दोषपि न जन्म
मासे जन्मदिने न जन्मदिवसेपि वा आद्यगर्भ
सुतस्याथ दुहितुर्वा करग्रहः इति विशेषणा
च अस्यापवादमाह शौनकः जन्मोदये
जन्मनक्षत्रे का मासेन च जन्मनि जन्म
राशौ व्रते न विप्रनवकः श्रेतोपि प्रजावि
शोषप्रथितानाम प्रथिवया गर्भाष्टमे गर्भाप
दाया यस्यैः फलेयत्र एकतो व्रतबन्धनेन न
तोपि कं जन्मनक्षत्रकाद्यमासे यत्र जन्म
निवाउवानो वासवानो ब्राह्मणेभ्यो हि
जानां जन्मभेषेव बाडवा इत्यभिधानात्
प्रथमश्यामेकोनविंशति नक्षत्राणां ग्र
हणोत्यजन्मनक्षत्रकास्यवत्तत्र पर्वेधे
ने स्यादिनारदवाक्य प्रापकमेव गर्भाष्टमे
पनयनेक्रमाह राजन्मातृषेण यत्र क्रमे
नस्मर्यव इतिभोगी गर्भाष्टमो विशि
षाहुविशारदः स्तवेदाधीपातनयनं च
लजन्ममासे सुत्रापि जन्मविवद्धकलो
भावनेस्यात् न तु विवाहेचोपनयने जन्म
मासत्रवर्जयेत् विशेषजन्मपदेनैव
विशाद्य कृदाहृतमिति जगन्मोहे गर्भे
वर्जनक्षेत्रे सगर्भेनीतिवेत सत्य सौं

मु.
से.ला.
प्र.टी.
२०८
278

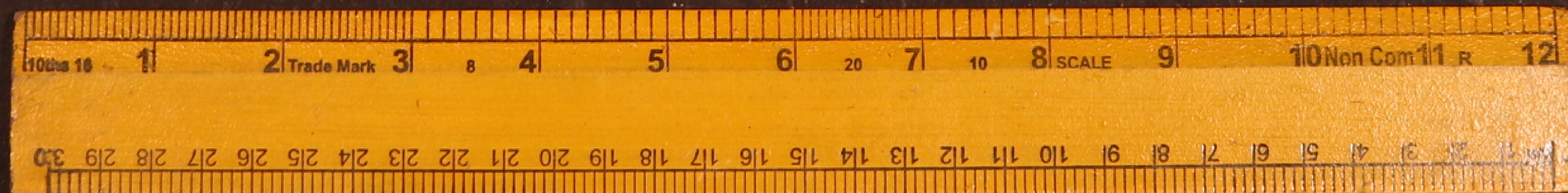
यायो विशोवा यगर्भे निषेधा पार्य्ये भविष्या।
ति तथा सति द्वितीय गर्भो यत्वपनयना
दिमेगलकृत्ये सुखोवरकं स्यात् विषमेणा।
वामवा कुमारीमिति विशेषो क्त्या यगर्भो
नाद्यगर्भस्य पारणस्तुपनयने जन्ममासा
दौ कृत इति चस्तुण यो जन्ममासादौ निषे
धः स द्यायगर्भस्येव सोपनयनवौकार्ने
यो चेद्वितीयगर्भो दोत निषेधएव नास्ति
किंतरपवादेन ५८ प्रथगुरुबलमनइ
माह वटु कन्याजन्मराशेस्त्रिकोणायदि
सप्तमगः षोष्टो गुरुरवंषेक्वे यत्ने यामत्र
निन्दितः ५८ वटूपनयनवेपिकारे उपा।
लत्तणतात् ह्वपितयाकन्यास्त्री मातापनं
तज्जन्मराशे नवमंपंचमैकादेशा द्वितीय
सप्तमस्थानस्थितेगुरुश्रेष्ठः उत्तमः य
दाह श्रीपति स्त्रियपरंततनयच्छूनस्थि।
तोनाकन्यायक इवेहितः शुभा इति सेनि
दशमषट्तृतीयप्रथमस्थानस्थितो गुरुः
पूजायाधर्मशास्त्रोक्त पूजाविधानेन मा।
निष्ठिते श्रेष्ठः अनात्रचतुर्थेद्वार शाष्टु
माख्यानिस्थानानि स्थितः सन् द्विगुण
त्रिगुणादि पूजयास्व निष्ठितयापि निंद्यो

निषिद्ध इत्यर्थः उक्तं च वराहेन दुष्टिम
जन्मादि खमाधमेषु जन्मतो वांछितं व
त्वपाणेः पूजापरोभानसपवको तत्स्था
ष्टमप्राप्त्रमात लभ्यते इति वसिष्ठेन तु विशे
षउक्तं वेपाटतीये त्रिशराशिसंस्थो वांछिते
पूजा दशमे सरेज्ये नेष्ठति पूजां जन्मोप्यय
मोक्षुरातन्नाष्टसमकोपिपूहरो जनयेजन्मन
शास्यचनर्थजन्मस्यगुरोः पूजापूजानि
येधातन्नविषयिणीद्दशाभेदेन व्यवस्थापया
तेत्र पूजानिरपेक्षेणगुरुसुणवद्धरो पलव्धौ
कन्यायाः कालातिक्रांतायां विवृद्धउचितः
पतरगुक्तं वराहेण पूजाभिलाषप्रतिनि।
स्पहापि कन्यागुरोशुद्धिविवर्जितापि वरा।
यथा लाभशुभेविवाहेवदंति गर्गोथ वनादि
मुख्या इति प्रवेचतुर्थद्वादशाष्टमस्थानस्थि
तेनगुरुणा लौनत्रिगुणा द्विको पूजाविधा
यविवाहः शुभइति सोपपूर्वकार्थः विवा
हस्यनुपलक्षणं तेनवटुन्वयेपि वमेवक्षेयः
उक्तंवनारदेन बालस्य बलहीनो पि शोभना
जीवो बलप्रदः यथोक्तवस्तुदानेन त्वे
नोपनयनमिति वसिष्ठेनापि उक्तेपि।
वार्धनवलेगुरुश्च सौम्या प्रशस्तव्रतवं य।

मु॰
मे॰ स्को॰
प्र॰ टी॰
२०५

कर्मे अष्टकवर्गे सबलग्रहोपि नैवेतनेषा
ष्टबलेबलीयदि अत्रवामवेदेन येगुरुश्च
हिमांशुस्ताहृषयति यथाः मौंजीबन्धेवि
वाहेच प्रतिष्ठायां विशेषतः गोचरेषेवक
तेष्वेवेदाधिकमकारणमिति प्राचामु
दीचरबलाभावे अष्टवर्गबलेनैवग्रहेनैव
पारिकामाहुः यदाहराजमार्तण्डः अष्ट
कवर्गविशुद्धेषु गुरुशीतांशुभानुषु व्रतोद्वा
हौचकर्तव्यौ गोचरेण कदाचनेति उपल
क्षणमेतत् यत्रकर्मणि यस्ययस्यग्रहस्यशु
द्धिरपेक्षितातस्यतस्याष्टकवर्गशुद्धिर्विधा
यः एतदप्याहुमपत्र अष्टमवर्गेणयेशुक्ल
ष्टदः सर्वकर्मसु स्वल्पाष्टवर्गेसंशुद्धिः स्थू
लाशुद्धिस्तुगोचरे अभावेतोगोचरेणाभवा
नोशुद्धिर्वेदशागुरुरिष्टवर्गात् वेधयुक्तस्था
नयहेतोयोगजीवाष्टवर्गस्ववरेणशुद्धिमि
ति नन्दपुत्रेरवष्टवर्गेलिख्यते हृष्टस्थानेके
वगाह दिवस्नायाष्टमतायथेक्षपुत्रमा ४
स्वात्मविकेष्वगिरः ८ स्वयोंप्रविनेवषु ५
धीषुनवदिक्काभास्तितेभागेवान् आद्या
याधनवात्मनेशुतिमगोऽदिषपीसयेषु दि
गीषर्स्वसमत्वाष्टवेनवगाजाजनस्मरोष्टर

यारिति एवंस्थानमपेक्षाणांसूर्यादीनाम
ष्टकवर्गस्थानतएवखयः एवंजन्मकाले
नग्रहबलात्कस्थानोरेखाःदत्तासोप्रतेवि
रुद्धफलदाग्रहाविशिष्टतराशेषरेखादिके
शुभमन्यथानेतिनिश्चयार्थः तदुक्तंचलक्ष
जातके विफलेगाचरगाणांतेस्याष्टकव
र्गेनिर्दिष्टोशुभे रेखाधिकेशुभदेविषुभि
केनैवेशाभनत्वायः अत्रैवैकस्याफल
मके यवनाचार्यः कक्ष्यास्येदकुरेखाया
हीभ्यामशुभस्तेयाभवेत् त्रिभिःक्लेशोविना
नैपास्त्वतर्भिः समतामता: पंचभिःक्षेम
मारोग्यषड्भिरर्थागमोभवेत् सप्तभिःप
रमानंदस्वर्णाभिस्सर्वसम्पदः इत्यफलम
तिप्रसंगेन ५७ अथग्रंथकृत्समतेगुरु
दोषपवादमनुष्टुभाह संस्थस्वभेहमे
रेखास्तोवर्गेतमेगुरुः विद्याष्टयोगा
ष्णीस्त्रीवारिस्याः शुभाप्रस्यात् ५८ गुरु
रित्यष्टमवर्गात्यानिर्स्थानस्थितो
पिपरिवेत्यस्थानेकर्क सेभयनमीनाख्ये
त्वमेत्रलग्निरस्थेवक्षचिकोरव्यस्थानपी
न्यमिकलिमिप्रिज्ञायापवमीनलग्नोस्याव
सौनस्येव्योतमनवांशानुमीतस्यवोऽन्

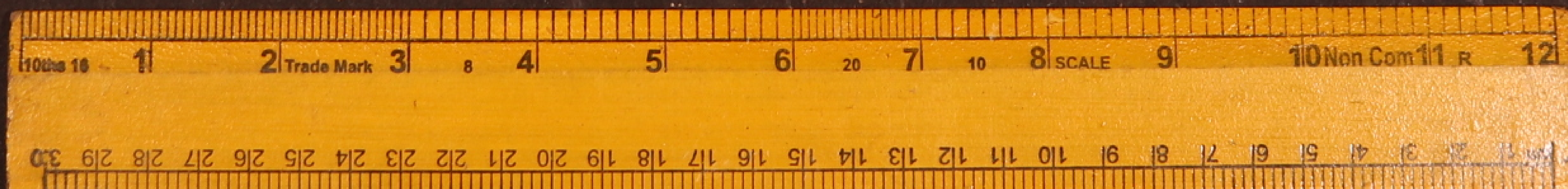
मु.
सं.स्का.
प्र.टी.
१८०

280

यथान्हस्पतौ गोचरेण वा शोभनकर्वगोत्तमे इ
ति वर्गोत्तमलक्षणमस्केवलहोरा वर्गो
त्तमास्वरसहोरादिरूपवर्गमध्यपर्यन्ताः शुभ
फलाविवक्षाभागमन्ताशति उपलक्षणनाम्बा
द्वादिनवांशेपिवाच्यतः स्यादेतद् शुभफ
लदानोकेस्मकिन्यायेनाप्यात्मशुभस्यानपुर्ते
द्वेषागुरुः शुभप्रद यदा जन्मजेवलः व
गोत्तमेऽस्त्यभवनेऽथमैत्रेभित्रा शकेसभवेत
स्वनवांशकेवा जन्माष्टरिष्टारिष्टवित्रि
चेतर्थेऽपिजीवः स्वनोथ्येतनक्षुद्रिकोना
विवाहेत्ता व्यासेऽपि मित्रगृहमिगतेजीवे
स्वगृहेस्वास्वगोपिवा तदाहितायदाके
न्याभेवाक्याद्वत्रसंगुणोति तन्मन्यायानाय
नादातैपितत्र नन्वगुरोः स्वर्थस्वेष्टप्रत्यायामि
त्राणि पदे सति मित्रकर्कोऽयिनायकस्त्याणी
नवायाप्यानमिति चेत मित्रस्यात्पगुरोः स्व
रूपेनेवनिश्यप्रस्तुतकन्याक कर्केस्पीगुरु
स्त्रस्पोवेविनिषुनकर्कि अतः स्ताथोपः ।
प्राप्तव्याख्यातेनीचेति नीचेमकरः शुभि
स्त्रः मिथुनकन्यायाहृलनलानामिस्येनगुरु
गोचरेणशुभोयप्रत्यत गुलिसफलदाते
नार्थः तेहवकोस्त्रानि निर्वन्थतत्रस्य स्वग

हेस्वहस्ववनगोचाचस्यतिनिन्यमाः शुभा
पुनरविचार्यसीमानवकी जन्मास्मर्से
पिवेत नीचेस्थाविगरहेहिकवाकारक
रस्थापानुगामीमरा पीडोनिष्फलेरस
तिनियतेवेपश्वङः स्वापरमिति स्तरश्म
स्यरश्चेतसर्वेयानिष्फलगतानवाश
भ्रलक्षणप्रश्नेपरितिवचनात् शुनमवे
त्रमासेणुपतापत्राटिश्चभस्यात् दाश्या
चतुर्थस्यानस्यसहितगुणश्वनामिश्वे
तस्लदारतोयादिस्यानस्यकृन्नामात्रापि
तस्यगुरोः शुभफलदानतास्तीतिकिं व
क्तव्यामिति केन्द्रति कन्यायस्वत्रनायोपि
यादृः नवाष्टमभिनिवाकृशरस्टस्थो
तयवीभिपाये स्वस्पायावेधरलकेशामि
दितः गोचराष्टकवर्गेभ्यायरिगणन
लभ्यते तदोपनयनेकार्येवेदेमीनगा
वेशेब्रुहस्पोसिद्धग्राने नीचेबीचसेनीच
भागे मैत्रीजोवेपशुभः पाकोऽश्रेष्ठेमी
नगतेश्वानिति गुरुकोष्ठ ५८ अथ
चेतवेपेनवर्गेपराथेनेवप्तभार हुमे
प्रतोपेनश्यामवृत्तोविशपाप्तश्यासाके मा
कलफाणजितोनेयोत्तनवपमातस्थाने

५५

मु॰
सं॰स्का॰
प्र॰दी॰
२८१
281

पञ्चदशपदार्थेषु मन्त्रव्रतबन्धो नेष्ट इति
वाक्यार्थः न तु कृत्स्नप्रथमविभागरहितो।
कालोपवेत्ते अपंचम्योक्तविषयः परा
ह्णादिनिषिद्धा इति नो पेरोक्ते तथाप्र
दोषाप्रमितिदिने सन्ध्याकाले प्रदोषाभवे
तद्दिवसे व्रतबंधो नेष्टः प्रदोषलक्षणम
पमेव वदन्ति अनध्यायेपि नेष्टः अप।
राह्णकेऽपि नेष्टः अष्टम मतिवाक्यप्राग
लोक्त इदं पुनरुक्तिः स्मृत्यर्थविशेषा
र्थः तथा प्रार्कसन्ध्या प्रातः सन्ध्यातस्मागे।
जितेमे व पूना बनध्याया निमित्ते मतिनेष्टः
यदाह वसिष्ठ अतेद्रि एवं सन्ध्या यावात्रि
दोपरितिर्गजेति तद्दिनस्मारनध्यायेव्रतबं
धैविवर्जयेत इति संग्रालक्षणं प्रागुक्त।
मस्माभिः तथा गलग्रहदरग्रहदीखादि
वसेव्रतबंधो नेष्टः गलग्रहनाम हरणके
त्रयोदश्यादि चतस्रो तिथिसप्तम्यादि दिनत्रय।
चतुर्थी चेव तासां प्राक्काम्पादवेत गलग्र
हाः इत्युक्तलक्षणे तु वर्तते थी ग्रहलक्षणं
ते तथा सोपाधिकाप्रतिपत्त्यर्थनावश्यक
पदेयवतव्याग्रहणात्मे अतः गुरुष्वा
कमावेवर्ज्यापदेः अतर्देवतमनोदारो

प्रदोषो निशि तस्यायमेरेकमेगलग्रहे
मध्ये विनापनीतस्तु पुनस्संस्कारमर्हतीति
मध्ये वेदे ज्योतिर्मतः अनध्यायोपनीत।
स्तु पुनः संस्कारमर्हति गलग्रहे प्रदोषे
च स्याच्चोपनायने नतत्रातिनिष
धोवार्यः पुनोऽपि विसर्गोत्तानहरहस्मृयः।
कालादुपनयने ग्राह्यः मध्यमायमाउक्तः
यदाहमनु सर्वदोषेषु सत्स्वपिहि मध्येस्या
दुपनायनम् मध्याह्नमध्यमेप्राक् मप
राह्ने च गर्हितमिति तथा पराह्णे पनीतस्य
पुनः संस्कारमर्हतीत्यपराह्णाकालस्य
श्रुतिनिषिद्धत्वात्केवल निकृष्टायनराधि
रपि निषिद्ध इति वाचनिको राशि निषेधाव
श्यंभवितव्यः अन्यथा कलिगृह्योत
राष्टमनापेक्षुक नैर्षयाज्ञोविनाग्रस्तः
नः संस्कारमर्हतीति पुनस्संस्कारमिति
पत्नानिमित्ता नंतरमेव नैमित्तिको नियो
न्यायेनपुनरुपनयनप्राप्तेर्यदिरात्रिमध्ये
बालो दीयते नयनेन भरिति रात्रिपूर्वा किं
भुजनयेद्वेदनाप्रदोषो किं यदि पंसार्थिका य
नं सायंकालस्य मयः प्रदोषापाकृताहोः
प्रदोषान्तनीसस्यागामितामबके: वर्षयत्प

दोषस्पर्शतया यद्दिने लक्षणविशिष्टः प्र
दोषभावी तद्दिनमुपनयनेत्याज्यमिति अ
मः यात्रापूर्वाह्णकालानिति तत्र प्रदो
षास्तमनरात्रिस्य इति प्रदोषशब्दस्ततो लि
यइति प्रदोषशब्दस्य सामर्थ्यात् अनध्
यनस्य निषेधोऽयं प्रदोषशब्दस्य मितिचे
त्र रात्रिमध्य संध्यायां यस्मिन्नेव गृहीतु
युक्तानचतत्र उपनयनः अतएवनिषेध
कर्त्रेति उपनयनप्रकरणमेव प्रदोषप्र
करणस्य त्वावकाशानालिखितानात् यद्यपि
तानि सर्वे विद्याविचारात्कदिति च स्मृत
दयते तैरितिचेन्यदीनि सामान्यतो वि
द्यारंभावेदारंभाविषयकानि तथापि प्र
थमातिक्रमे कारणाभावादत्तरस्मी कार
स्सलपतत [illegible] स्वनस्यशुक्लतारतः शिष्ट
मायां यद्दिने प्रदोषस्तद्दिने मलयद्रदृष्टि
नेष्टुपनयनेनक्रंति उक्तो चतुर्मार्गपरीये
स्वाध्याये इष्टवीक्षणप्रदोषदर्शि तेतथाविरिक्ते
च हिमासानिक्रमवारेस्वाध्याये इष्टवोपद्र
दिवसे चेति अनध्याय प्रकाल गृहे शुद्धे
नवे पानि सिद्धः स्व क्रतनदशकोरिक्त तिथि
भावादनभविष्यनिति दिनास्वतिथियस्मा :

द्वितीयायोस्तृतीयापंचमीषष्ठीदशमी
एकादशीद्वादशीद्वितीयास्तिथ्यादिनोक्ता:
उच्यते द्विविधा ह्यनध्यायानित्या नैमि
त्तिकश्च नित्यास्त्वष्टम्यादयो नैमित्तिका
मध्यन्यास्तत्रमन्वादिराषाढ्यपूर्वादश
मीत्यध्यायएव सा पूर्वाराष्ट्रपि स्वाध्या
यएव सेक्रांतिकदाचित्स्वाध्याये श्रुतिप्र
दिनेनास्ति तिथिगुरुत्वे थो मासेपि स्था
समनध्यायस्याकिं चेत्र शुद्धद्वितीया
शुक्ल हस्ततीययामेनादिशुक्रम्याचात्तयाचे
ज्ञेयेषाढ्याशिताष्टम्येनादि विशिष्टा
केनवा च निकेश नवेषु विषयेन श्रोष्या
मेमन्वादिस्वाध्याये तिथीनादृहितगाय न
गतानामनध्यायत्वमप्युमेव दारंभोपरा
भ्रदिति प्रयोजनवैश्लानभिधीयनेन देवे
निवाकाने भिधानात् वेदस्यापलाद
णात्म कृत्वाद्यारंभोऽपि प्रतस्यास्याप्या
मतः सर्वसामप्यनध्यायतिथीनां भ्ये
जनेमन्वादितिथिगुरूनादिकमपिमप्रे
जनेस्यापनेमन्त्रगुराणे सर्वे तत्रस्या:
श्रीतेदुत्स्यात्तथकारकाप्रिति अथवा
दशमादेशायचनवधा यानाचारस्तदावि

मु॰
सं॰स्का॰
प्र॰टी॰
२८३

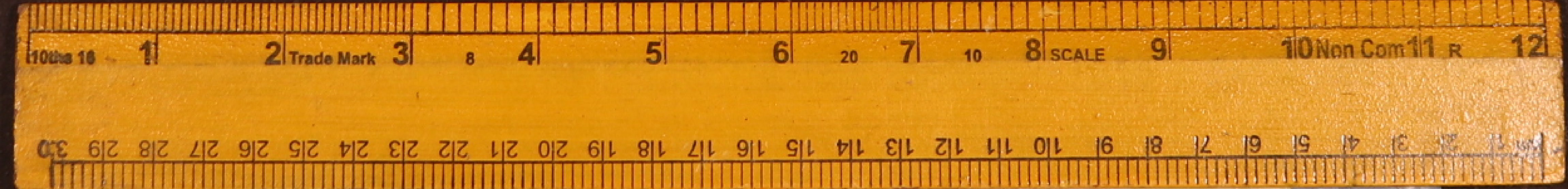
283

हितप्रतिषिद्धत्वाभावान्मध्यममत्व
वसायहितिथीनां सा त्वत्र यथा सुषाते
यनलग्ने लाभे प्रतिषिद्धमनापि न तत्
कालिमहत्तेन यथा करा चिदिहितिथौ
लाभेमध्यमतिथिश्च मध्यनग्रनेस्यात्तर्
हरितेनहर्थे चन्द्रे इष्णादी नामनध्याय
स्पतदेवसमाहानेनलग्नायनाहेल
ग्रहेषुपिध्यये किंचविद्यारंभोक्तेहे
प्रशः तौरचैवविशेषतः गलग्रहेणक
नैध्ययदीक्षैत्रजीवितमिति गुरुणा
वीरादितिनिषेधोक्तेस्य ऊर्ध्वं विद्वन्यपिकृ
मेणिगलग्रहेनिषिद्धानि उक्तंच चूडा
प्रतेतयाहाहेकर्णोधारपियापने गल
ग्रहेणाकृतेध्ययदीक्षैत्रजीवितमित्य
लमतिप्रसक्तानुप्रसक्तेन ५॥ अथव्रत
बंधलग्नरेखायेषा फलमवकाहमाह ॥
शेजन्मभवेत्पापपर्ययोःषकमेकहृदयः य
ज्ञार्थभाजश्चदा मस्वीरव्यादेशेन नो कमात्
घट्कर्मणि अध्ययनाध्यापनयजनयाज
जनदानप्रतिग्रहाः उक्तंचव्यासेन यज
नेयाजनेचैवतथाध्यानप्रतिग्रहो अध्या
पनं चाध्ययनं षट्कर्माण्यग्रभाविहन्ः

५

इति अध्यापनार्थे उक्तं च रत्नमालायां
धाम्नेशेत्र रयति मस्तृक्तार्के भौमेगाक्ष रत्नं
भवति वपाषधीः ज्ञ जीवे चंद्रे तलिन
श्ताङ्गपे पहले यजनं गुरुभृगुभाग्ये भास्व
र्णेती ति भीमपराक्रमोपि भवेत्क्रोजन्म
शः पापः पट्ट्यजस्वानितः ब्रम्हं विद्या
कोरिकोशेऽक्रमेणा रयवन्निषितिन् एवं
सति उपाये शुक्रस्वामिकराशिनवांश
ग्रहाः शुभानवांशवतया ग्रास्तो
शुभवाशिय नकरादिलकेदेशः शुभ
ग्रहेयतोपिवाः तस्माज्ज्ञमिथुनान्याश्च
तुलाकन्या शतकः शुभाइति अथोपनय
ध्यामति वृषमिथुन कन्यातुलाधनुर्मी
नोस्ताग्राह्याः इति निष्कृष्टोर्थः अथोवेद
नवांशफलेमनवांशस्वादेमोटनेकृष्णु
द्रमाह ५॰ विद्यानिरते शुभराशिलवेपा
पोस्थगतैर्हिदारिद्रनरः चंडेसुलवेबहु
दुःखयुतः कर्णोदितिभेपनावाडलभे
राशिकस्मिदि ह्राशो चंद्रे यदि शुभग्रह
शिनवांशे स्यादरज्ञतीविद्यानिरतोभवे
त यदि पापग्रहराशिनवांशेचंद्रलग्ना
दाविहतोपनयन्हितः स्यात् यदि

५१

स.
सं.का.
प्र.टी.
२८५
285

यामेनार्थः इति विरुद्धार्थयोर्वचनयो
र्विषयविवेकः ५२ अथ चेद्गुरुशुक्रयोर्
रन्यतरो फलमनुष्ठाय शुक्रेजीवेन
यावेद्दृष्टे भौमार्किसंयुते निर्गुणः स्या
द्वेष्टः स्यान्निर्गुणः संयुतेपर ५३ शुक्रे
तथा जीवे गुरौ तथा चेद्देवप्रत्येकं सर्येसं
युते वते निर्गुणः स्यात् एवं भौमसंयुतेस
ति ऊरवेदृष्टः क्रूराधिसनशीला चेशद्दला
दिचापि लग्नस्य समना दृशाः स्यात् तथा किं
शनिसौनसंयुते निर्गुणा निलग्नानिर्देषो
वा स्यात् तथा तस्मिन्नेव शुक्रे जीवे चेद्वा
प्रत्येके सद्दिष्ट इत्थं गुरुशुक्रयोर्गते परः
सर्वविद्यानिर्गुणः स्यात् उक्तं चरत्नमा
लायो सार्केजीवेनिर्गुणार्थे नष्टे नः क्रू
रः सारेवा कारः सत्समेतु भौमा शुक्रो गुणा
लेसानिर्गुणश्च सा क्रुरः जीववत्सप
कालाविति ५३ अथ चेद्दवमनशुभाग
भेयाचौ प्रामाणिकयाह विधाथितोश
नेश्चिनेत्रिकोणगतौ नतो समस्तवेद
विद्भिः पंसोशाननिर्निर्गुणः ५४ विधावे
द्भुशुक्रांशगासितिशुक्रे चेन्नतुपंचमस्यात्
स्थिते गुरौ लग्नस्य चमतिद्ववेद्भुः समर्व

स्याद्गुरौवेदान्वितिज्ञानातिताद्दृशार्थ
त् एवं यमांशगे शनि नवांशस्थितेचं
द्रे मतिलग्ने गुरौ चमतिस्थिते त्रिकोण
गे चतुष्टयपिशनितिनिर्गुणः स्यात् यदा
द्वमेद्दृष्टाः जीवेलग्नमपिस्थितेभृगु
तेनन्मात्मनस्योविधा शुक्रांशेः खिल
वेदविद्विख्यातस्यो शेकृते त्रयमइति
अथ गेरुशुक्र गुरुकेपिपान्नांशस्थस्य चेद्रीति
निर्गुणाइति याचद्दाते तदुक्तं रत्नमाले
यो लग्नेजीवे भार्गवे च त्रिकोणे शुक्रांश
स्ये स्याद्विपोवरवेदी सोमांशस्यस्त्रिर
लेषमशुक्रो विद्याशीलः प्रोज्झितः स्या
त्कनकुइति सविलग्रस्तविहृस्याति
मशुक्रेन लग्न इति वृत्तवेधेलग्नविचारः न
वृत्तवेधो वा इष्यते ः श्रमभवनादि
शुद्धिसंज्ञा यदाहवसिष्ठः नैवेपूर्वेने
पुनशुद्धिमयनेनैपवृत्तेनचत्वेषाधः
नैनैपवेशाननदेशाकोवाल वे प्रवोधे
नचयाविनाथ इति ताग्रथकुमाव्रजेत
नोकैरिति अत्र यक्षदाशायेनमःदीति
नेवार्थेकविंशतमहादोषविवर्जितं इति
नाभोत्सेकनदादौयाचविवाहयको

मु॰
सं॰ स्वा॰
प्र॰ टी॰
४८६
286

ऽत्रैवत्वमाशास्त्रात् तत्रापिदेष्वेत्यारम्
भेलग्नमित्यपिदोषः सलक्षणाएवस्य
ते तत्रदंपत्योरिति संस्कारोपलक्षण
तेनव्रतेरपास्मभवनेशुद्धिकृतेवेत्य
त्रभनेर्नोक्ताय च्चैवकविंशतिदोषविचा
रोनास्मिसीमंतोदोक्तितकतिपयेदोषा
विचारस्तत्रतेसाक्षादष्टमभवनशुद्धिस
क्तास्त्रयोपियात्रावत्पतवेति एवंचैव
ननवोशत्रयादिक्तोनोक्तसत्यवक्त
व्यमोवेतिक्रमः एवंतनास्त्राचनेकमति
भिरप्युक्ततानोक्तमितिग्रहकर्मराश
यः एवंविधेव्रतवधेऽपीत तदाहल्ल
स्तः शुभलग्नेशुभांशेवानेधनेशुद्धिस
युते लग्नेलग्नेशःसोम्योवाद्वेः संयुतेवापि
वेक्षितेनुजीवार्कशुक्रचन्द्राद्यैःपंचभित
स्त्रिभिर्ग्रहैः स्थानादिबलसंपन्नैस्तत्राभि
वावलान्वितैः वीक्षितेवाथकर्मविधान्म
हादोषविवर्जितेरति अथसर्वधापीद
निर्दिष्टलग्नेनलभ्यतेतदाकालातिरि
क्तिउच्यते वेदादिमहादोषापरिहसत्य
न्यदोषसत्तेगुणाधिकेवलग्नेमायथाभ
वति तदुक्तंनारदेन लग्नेसर्वगुणोपी

तेलभ्यतेल्पोदिनेनतत् दोषाल्पंतेगुणाधि
कंबहुसंमतमिष्यते दोषादुष्टादिकाला
यःसोपमार्ष्टेनशक्यतेइति दोषदुष्टंतेव
स्मिन्नोक्तं दोषंपिकागुणोद्भूतिंतहिरा।
धीगुणानेवेत् एवंगत्यमयपूर्णांऽभ
मध्यनेवापथ्येति दोषःपापग्रहवेदादि
ग्रहोपिदोषाश्रवनंतवंचेपवसिद्धादिभिक
क्तः ग्रहस्वेदोरवतीपक्वम्पकतदुपग्र
स्त्रापतमादिदोष अतेरशास्त्रानिवदंति
यत्नासचेयारशास्त्रानिवदंतिकेचित् श्री
पतिनिवंधेपोषादिवर्त्तेरोमासान्याम्
लिदिरकालजाः अनेषाशविवाहचवज
येत्समवासरान् यत्नगर्भोवाका वर्जं
येदिगतिन्यास्तलवर्षोनवासरे यदिवस
दनधायेतेनेवमहगस्वतीति तदूनेष
कृतिभिधानात् केवलत्वंदोनेदोषः अर्क
लत्वंशेतदोषएवेति अथबंधनवपलग्न
मभिधायेदानीदोषवलपतिस्थानानवर्ग
स्थानबलेवपलाधीयाह ५४ अभिरुक्त
दोषननसादिनाशिवकंदाकंसत्यामिनीति
स्पष्टः स्मतादिविनाशेमेतकर्मणासद
तेषनभ्यामाः ५५ द्विविधादलभ्यायाति

स्मृ·
सं·स्का·
प्र·टी·
२८७

287

त्यानिमित्तिकास्तत्रषाढशुक्लदशमी
त्येष्टशुक्लद्वितीयापौषशुक्लैकादशीमु
त्वारि माघशुक्लद्वादशी येनाग्रनप्याये
त्या सापपहान् उक्तस्ततो सिताज्येष्ठ
द्वितीयाचश्राफीदश्यामीसिता चतुर्थीद्वा
दशीमाघेपतःसापूदास्ततः इतिस्मृतेति
स्मृतेचतुर्दशीनतरादिनेयचतुर्दशीपू
र्णिमाप्रतिपदः काल्पेत्त्रश्रावस्यान
न्यथेनथाष्टमी स्मृतादिवनेयचाष्टमीवा
नेयाः समारम्भ ह्रदेनुष्ठमकेतेस्तुकर्ने
ये तथा सैकमणां स्पृयेसुनिरपने संक्रा
ति दिनेचकारात्मन्वाया सितिथीमथाभि
तिपयोऊमन्वारयोश्रुगादयश्चानियाया
नेयाः अतेथितिपरमावश्यकत्वेस्यातना
र्ये ष्टादश्चोक्तः पत्तदयेचतुर्दशीपारष्ट
मीद्वितीयतथा पक्षादावपिपत्तानेख
ग्याणापीयतेनरः ब्रह्मवेदस्यादीनुनविश
षउक्तः प्रतिपत्तचतुर्दश्योमष्टम्यामष्ट
म्यापर्वेणोर्दयाः सोनध्यायायशावर्या
नुद्दीयतकराचनीति सोनध्यायायश्च
वर्यमिमनाध्यायनध्यायविषये चेतदे
प्रथादिश्चत्तपूर्वादिनेप्रेराषसज्जावोदवा

४

१

यथनाभावः फलेचमोतिसारस्मागरे
ष्टम्यां हंत्रपाण्येविशेषेहेतिचतुर्दशी
ष्टमीवस्त्राभयेहेतिष्ठतिपत्पाठनाशनी
तिः ह्रदमन्त्रः चतुर्मासद्वितीयागोर्ले
के श्रावणादि फाल्गुणोज्येष्ठद्वितीयाया
विष्नुजये चातुर्मासद्वितीयाल्ताप्रवद
ति मन्दरिपिः इतिविपत्तयेकल्पपते।
कल्पादिमासगनेमया वेदेश्रावणमा
सेपार्थमास कल्पेपत्तसंवेधिमोद्विती
याश्चातुर्मासद्वितीयाइत्यर्थः अतएवो
क्तंज्योतिसारसारसमारे चातुर्मासस्तमासो
दयाद्वितीयाभेदा सर्वेस्ताख्यनध्यायः
पुराणैः परिकीर्तितइति चतुर्णामासाश्चा
तुर्मासमितियौगिकः शब्दः श्रावणा
दिनासार्थयाम् तथाचास्त्यर्थेसागरे
श्रावणफाल्गुनिकीफाल्गुणपौर्णमासः
सोपास्य द्वितीयास्वेतानध्यायप्रकरण
ःस्मिदिने मन्वादेयायुगादयस्त्रायप्रकर
णोक्तः अष्टकास्तुक्ताःस्मृतौ पौषादि।
मासत्रिमासेषुकृष्णपक्षेचेवाष्टकात्रयं यत्कान्ते
याश्विनीमासिहायनेचत्वाष्टकाः अष्ट
काश्चेयाश्विनीमासिहायनचत्वाष्टकाः

समुद्दिष्टासमभ्यादिदिनत्रयम् नाधी॥
यीतशाखाणिव्रतवंधंचवर्जयेदिति अ
नध्यायप्रयोजनेमाह वसिष्ठः पापाश
कृगतेचेदेखापिनीचस्थितेपिवा प्रना॥
ध्यायेत्तोपुनीतः पुनः संस्कारमर्हतीति
अज्ञानध्यायचरस्येतद्दिदिनानध्याये
तिरिक्तानध्यायविषयमन्यथा नैमित्ति
कमनध्यायेकुर्लैचप्रतिपद्दिनं मेख
लावेपनेशस्त्रेचौलेवेदव्रतेष्वपीति व
सिष्ठवाक्यमनर्थकमापद्येत नैमित्ति
कानध्यायानंतरदिकर्मप्रयोजननोमितिचेत
वेदादिचयनिरुक्तिरित्यवगस्थस्यैवमति
कालेः कालमपेक्षित इतिलौकिककर्म
यारब्दीतकालस्यवदोकालांतरमतीत
सामर्थ्यमानस्थावस्येकोपनयनविष
यमितिनिरूक्तार्थः अतएवानंक्यासेन
प्रज्ञाप्रतिपन्नामेकदाचिद्दशभंगविधी
चैद्रवलगुणलग्नवर्षाणामतिलंघनेर
ति प्रतिपद्दरत्नौकेमन्यावस्त्वनार्थ
नैमित्तिकानध्यायस्तान्यभिमन्नाध्या
यतिपद्यविषयत्वावसेनिरूपिता ५५
प्रप्रदोषवलमनित्ताताध्याषाचष्टभा

ह अर्केतर्केतिथिप्रदोषेवह्नभार्
स्यात्तरथिमेः रात्र्यार्धसार्धप्रहरयामस॥
धोस्थितेकृमान् ५८ मदनमेरुकारिति॥
थिभ्योग्रिमेत्रयारशीसममीचतृतीर्यी॥
तिथिषीरात्र्यर्धसार्धप्रहरयामसमधोस्थिते
क्रमानर्कतर्कातितिथिषुप्रदोषस्यात
यथा द्वादश्यामर्धरात्रात्प्रकृत्यारशीप्रह
रप्रदोषः षष्ठांसार्धप्रहरमध्येचतुर्थीप्र
वेशेप्रदोषास्तृतीयः इत्येव चतुर्थीप्रथम
यामेसार्धयामेचसप्तमी त्रेयोदश्यपरांत्रा॥
त्रेचप्रदोषःसर्वघातकृत इत्येनिमेले॥
त्रादुपेक्षो दीपिकादीकायोत्रउपनयन
पद्यायाख्यानेप्रदोषपरित्यागेचाह गा॥
र्गः षष्ठ्यामे चतुर्थीयामंकेनसार्धप्र
यामेचसप्तमी अष्टमादेरोरप्रष्णीप्रदोष
रजनीमुखी अत्रनायापयेदेवेदगा
निर्त्तसर्वदा अत्रप्यपरत्राश्रीलयप्रदोषः
सर्वघातकः इति गोभिलेनस्थ्यचमकं
महलेववदादशीलेयवर्षराज्ञानलाद्धिका प्र
दोषमितकुर्वीतइत्रीयानचनाडिकोति
स्वनाधिमोरेपि चतुर्थ्याःपूर्वरात्रेचनवा
नाद्याः प्रदर्शने नोचरेपूर्वरात्रेस्यात्मम

मु·
सं·व्या·
प्र·टी·
१८९
289

मीवत्र्योदशी अर्धरात्राद्यरात्रवेत्याज्ञाद्येपूर्व
रात्रके इति तदेतयोः इत्याचारतोऽव्यवस्थेति ।
नन्वरात्रावमित्यत्रार्धसमेकधारत्वाभिधानात्स।
मांशवाचिनोर्धशब्दस्य नपुंसकलिंगतादर्धन।
पुंसकमिति समासे प्रथमानिर्दिष्टं समासउपस
र्जनमित्यर्धशब्दस्योपसर्जनसंज्ञकत्वादुपसर्ज
नस्य पूर्वमिति पूर्वनिपातेव आह सर्वैकदेशसंख्या
तपुण्याच्च रात्रेरिति अच प्रत्यये कृते यस्येति लोपे अ
र्धरात्रइति भवितव्यं न तु नीरात्रार्धमिति चेन्न उच्य
ते नात्र समांशवाचार्धशब्दः यथा ग्राममधानगरा
र्धंतत्र किंतर्हि भिन्नशकलखंडवाचेस्यार्धश।
ब्दाभिधानात्केवलविभागवाचीकथं द्वितीयप्र
हरस्य चरमे घटिकाद्वतीयप्रहरस्य प्रथमघटिके
तेवेचघटिकेद्वयउक्तः कालस्यैलानिशेषशाह्न।
वाचाः पलेष्वजन्माष्टमीनिर्णये अर्धरात्रादधः
स्तोर्धमेकार्थजस्तिकान्वितः तोदिनीवाष्टमीया
स्याउपवासव्रताशिष्विति यौगीश्वरपदव्याख्या
नेव्याख्यातंमाधवेन तत्रस्समांशवचिनाभार्व
दर्धशब्दस्यैकदेशसमासः किंतर्हि षष्ठीत।
नीनषष्ठीसमासेषष्ठ्यांतस्यपूर्वनिपातः अत्रैव
रात्रौयामद्वयादर्वीकयादिपञ्चत्रयोदशी प्रदोष
सहविज्ञेयार्थहितः सर्वकर्मसेति तेषिलवा।

समयप्रत्कालेऽस्मिन्वाभिप्रेत्यरात्रार्धपूर्वो
परगणायेत्तकलयापिवेतिवराहोक्तापिरा
त्रार्धशब्दंप्रयुक्ते यत्तु समांशवाचित्वं विव
क्षितंसिद्धांतपक्षस्थपरैर्दिनार्धंत्रिंशन्निश
र्धमपरेतोदिनश्रीरितिविवाहत्वेदानपयोरे
तेरेतावृष्याः प्रयोगास्थितेषु अथवतत्वेपांने
त्ररेसाधंकालेवकृत्वे मध्याह्नमाध्याः सका
लेऽभिहितः नत्रविशेषमाथैयान्त ५९ प्रार
ब्धास्योदनोपाकाहृतत्वेषानन्तरं यदि चेन्न उच्य
यानत्रयनेत्यानावपि प्राप्ति पूर्वैकतत्वात
परिस्वत्वेषायाकालिकाव्यत्रध्याय उत्या
तोबाभवेदानकार्यपक्षमतत्वेधोदेवानि
दृष्टेकालेव्रतमेषोनिर्णीतखंडतरेसायंकाले
नव्यास्तत्रविधेः पूर्वसूक्ष्मानाप्रयुक्तः का
लखण्डाश्लेषभावत्र्युवानव्यायोगसात्वदाति
श्यते उक्तं चत्र्रसिद्धप्रसादे अर्धास्तनवि
धेः पूर्वप्रदोषोणार्जितेभवेत तद्दाविद्धक
देवेर्दूटोत्थायनस्यभूरिति श्रुतस्त्रदृष्टो
दतेयोतिपूर्वकमादोषणातिविधायप्रत्ता ।
नस्याज्ञ योतिप्रकाशकः स्त्रसिद्धप्रमादेऽस्यस्य
तिप्रकाशतवेदयशास्त्रातव्सारतः स्वलिबा
चनस्त्रैवेदतदस्वनेकार्येषुयुः प्रधानेसमसे

५२

मु॰
सं॰ स्का॰
प्र॰ टी॰
२५०

290

साज्यं दद्यांशांतिर्यज्ञोभवेत् सर्वेहस्तस्यते
विद्यांपठेद्विद्वांन्समस्तये गायत्रींग्रेत्तेमंत्रः
प्रायश्चित्तेत्वमर्पिता येनंसवत्सकोदद्यात्
दाचार्यायपयस्विनी शिलाहोमंविधेःप
श्चात् स्नापयेत्तत्रसंसदि ब्रह्मणांभोजये
त्पश्चात्ततोब्रह्मायनेचरेदिति अथैतस्यवि
चारस्यमहतोविचारेऽप्यपयोगात्कलपय
निर्णयाययद्यपिसूक्ष्मवक्तव्यस्तथापिस
कलजनप्रसिद्धार्थमाभिहितः ५८ अथ
सर्वेषामपिशांतिनक्षत्राण्यभिहितानिमा
मान्यतस्तेषांवेदपठनेनविधाविधानेन
मेतितिलकेयाह् वेदकमास्कशाषावाहि
कत्रमल पूर्वामयोमकर्ममेत्रुमरगादिते
ज्ञ अथेषुत्राः खिवस्पषकर्तृन्नेशाम
मेकर्मास्मगोमालद्येमेत्रयनादितासत ५८
स्नाताः स्पेषादस्तावित्रागतिमलपूर्वाः
येषुऋग्वेदाध्यायनो रेवतीहस्तान्त्राणाम्
गाश्वनर्वसुपुष्यरोहिणीतस्त्रेयषुयजुर्वेदा
ध्यायनो अश्विनीपतिष्ठापुष्यहस्तानरान्
त्राः साम्ववाणपुनमावेदाध्यायिनो मघारीव
नीपुष्याश्विहस्तानवराप्यतिष्ठापुनर्वसुषु
थर्ववेदाध्यायिनो पूर्वांमेषाकान्तहस्तउत्तरा

पराम् हस्तापुपनयनेंमतः शुभमित्यर्थः उक्तंचज्यो
तिर्निबंधे मूलेहस्तत्रयेसर्पेशौवपूर्वात्रयेतथा
ऋग्वेदाध्यायनेकार्यमेवलोबंधनेबुधैः पुष्येपु
नर्वसुपौस्णहस्तेमैत्रेशशांकभे ध्रुवेशाचप्रशस्य
स्सायजुषांमौंजबंधनम् पुष्यवासवहस्ताश्विशि
वकर्णेत्वथर्वेष प्रशस्तेमेखलाबंधेवहनोमास
गायिनो मृगमैत्राश्विनीहस्तरेवत्यादित्यवासवं
अथर्वपाठिनांशस्तंभगणायेत्तनार्णगोइति
अथधर्मशास्त्रेयंविशेषोमनत्स्मात् नांदीश्रा
द्धोत्तरंमातःसूत्कौलग्रांतरेनेहि शौन्याचोलव्रते
पाणिग्रहःकार्योन्यथाःस्मृत ५९ बहुचरीमा
ध्यानोशुभकर्मणारंभसकलशुभाशुभकर्म
साधारणोनांदेश्राद्धाख्यंकर्माभिहितंतत्र्यान्तेने
यदिसंस्कार्यमानः पुत्रोरजोदर्शनेज्ञानेसतिलश्री
नेरेविवस्पतल्लभारम्भास्मिलग्रेचनमहितलदावश्य
कत्ताद्गुर्भस्याशोकः शौतिविधायचौलब्रतेयज्ञो
पवीतेपाणिग्रहेविवाहस्यकार्यः अन्यथासमी
चेनहितीपालमासनेमहिचौलादिशुभकर्मनस
न् दुष्टफलमित्यर्थः उक्तंचव्रतबंधेनचौलेनश
तबंधेचविवाहेयज्ञकर्मणि भार्यारजस्वलायस्य
प्रायस्तस्मान्नेशोभनं बहुलग्रान्तरेनेत्रजननी
हजस्वला तस्याश्शुद्धपरंकार्यंमांगल्यंमनुरब्रवी

५८

सु॰
सं॰ का॰
प्र॰ टी॰
२४१
291

त. वृद्धमनुरपि विवाहव्रतचूडासु यदि माता र
जस्वला तदा व्रतं न कर्तव्यमशुद्धत्वयकृश्यतः
बृहस्पति वैधव्यं च विवृद्धिमान्यद्व्रतं व्रतबंधने बृ
न्यायां च शिशोरस्य विज्ञेया पोश्चप्रवेशयोः स्त्रीपु
रुषयोर्मतद्वेयं प्रवेतः प्रपञ्चाब्दप्रश्नादेकमर्क
रकर्मणि पत्नीरजस्वलाजाता न कुर्यात्पितात
देति पितेति नोदीच्यादकर्तृकपलक्षणं तथाच
वृद्धगर्गेण पिता पितामहो भ्राता ज्ञातयो गोत्रजा
ग्रजः उपायनेऽधिकारी स्यात्पूर्वाभावे परः परः स्यादि
धोयिकारिणः उपनयनेऽभिहितः तस्मात्स्वर्का
र्यमातविरजस्वलायां लग्नांतरस्याभावेन कार्यमे
वंबोलादि लग्नांतरमभावेन शांतिप्रकारो वा कृ
मारे श्रुत्वा भेसमनुहर्तव्यवेजादोषाद्यपस्थिते श्रि
यसंप्राजिविधिवत्ततो मंगलमाचरेत् हैमीमाष
सितां पमां श्रीसत्ताविधिनार्पयेत् पिडं चं पायसे
नुता भिः पिचिविलितमाचरेदिति श्रुत्यावादः प्रकारः त
श्चैव उपवासेन शुद्ध्यति नार्यः सैव रजस्वलाः प्रका
किमोतिवाराहोदोदशांशेगेप्सुतापदीति एतच्चपयं ।
वकामनुवितमरहर्त विचारार्थं प्रवृत्तलाहैयकर्तंय
तोउनकश्चिन्मरहर्तविचारप्रतिपाद्यत इति पदे
तसकलजनप्रसिद्धः मासार्थो भवतीत्युक्तं इति
मपविकोपनवंधः समासः ५९ अथैवं चैवति ।

कानां व्रतबंधम्रकोदभोके योनुकमोदिवसातिम
उविम्नात्मा कन्याश्रियाणां कारिकावृषभेविहितं तन्म
हर्तमनुष्ठमाह विचेत्रतमासारोभेमानाविवि
प्रभिसे कारिकाबंधनेष्वस्त्रपाणां मासि विवाहि
ताः ६० वैश्ये हितेष्वुपनयनमासेषु माघफाल्गु
नावैशाखज्येष्ठाषाढः अदिशाकेन व्रतबंधनो
पत्तमिपित्तस्त्रलग्नादीनां ग्रहाणां तस्मिन्केदसो
श्रेमामालेमगलालवहितेगुरुशुक्रयोः लग्नवर्जे
ने मामनिषेधेन सिद्धमाह्नदृष्टयशको तथा विम
मिजेमेगलवरहितेसूर्यादिवावेपताहृष्टोकालम
तिनपाणां च्हात्रियाणां विवाहतः पूर्वकविकाया
शुल्कशा विशेषरूपवंधनेकदा मिति घावः तच्च
संहितकार उक्तं चनारदेन कारिकाबंधनेऽवदे
न्पाणां प्राक्तुरथसुत विवाहोक्तेषुमासेषु शुक्ल
पक्षेपवनलगे मौक्षुकेतम्य १३ चंद्रताबला
मिते मौंजीवंधनम्रहतेष्व भौमवर्जितवासरे व्रत
लग्नादयकर्तास्पष्टमाहव्रवर्जिते धनत्रिकोणगेः
सौम्यैः पापैर्भवरिपुव्ययगेः कुरिकाबंधनं कार्यं
र्हपिताकरोति इन पूर्वेषु कृतिकामः देवतानां
चपस्विधो ततः स्वशेषे भाग्या करोलह नामेम्रतामि
ति लक्षणानि नासरवराहाभ्यां प्रकाशि यंथप्र
यस्तभयामेप्रदायवाव्यागामथ्थतास्मारिकः सो

मू॰
सं॰ का॰
प्र॰ टी॰
२५४

292

कानि अत्रापि विवाहतः स्मृतेरेवपि स्वनिष्ठा
यात्समावर्तिनानेतरेक्षुरिकाबंधनेकार्यं सर्वेषामे
वरोपि इतिवाहुः श्रूयतान्तस्म यदि यज्ञोपवीतानंत
रेमवचिकीर्षितं स्यात्तदारोपनयनेनतूरेकार्यमित्येवं
यात् ग्रंथकनीतनारोदाकर्णकर्मगोक्तत्वम्नक्तो
तत्रपाठक्रमात्तर्थक्रमोवलीयानितिहिस्मार्धिः द-
ग्रंथकेषोशांतसमावर्त्तनप्रवृत्तिभाद केशांतंषोड
शीवर्षेचौलोक्तदिवसेशुभम् अतोक्तदिनादेवहि
समावर्तनमिष्यते द० षोडशोवर्षेचौलोक्तविव
सेशुभे षोडशेवर्षेतथाचौलोक्तदिवसेचूडाकर्मवर्षा
त्तृतीयात्पंचमाद्वापिदिनकथिताशुभेदिवसेगोदा
नापरपर्यायकेशांतसंज्ञंकर्मशुभस्यात गावकेशा
गोदीयंतेयस्मिन्संस्कारेइतिव्युत्पत्तिः यदाह के
शांतंषोडशेवर्षेकुर्याच्चौलोक्तवासरे इति मेह
स्वरोपिकर्मकेशांतसंज्ञंतिवर्षेमतेषोडशेचौल
कर्मोक्तदिनादिकेइति षोडश इत्येतद्वर्षाणावि
षयप्रदर्शनार्थमितियविशेषाब्राह्मणविंशतितमविंशति
तमवर्षयोः केशांतस्यार्थः तेढकेमतना केशांतंषो
डशीवर्षेब्राह्मणस्यविधीयते राजन्यवैश्योर्द्वाविंशे
चैकविंशापिकेतथा इति तत्रगोदानस्यमहानाम्नी
व्रतपूर्वकत्वांतियागानदानं यत्तेनगोदानेवि
शेषे यदाहाश्वलायनः प्रथमस्यामहानाम्नी

द्वितीयंचमहाव्रतं तृतीयंस्यादुपनिषद्गो
गोदानाख्यंततःपरमिति अतोजन्मतःषो
डशीवर्षेमहानाम्नीचतुर्दशीमहाव्रते
पंचदशोउपनिषद्वंतेषोडशेगोदानमिति
तदुक्तंपर्वतत्वियविधिरुक्तगोदानका
लप्राक्कर्षंचतस्रःपंक्तेमहानाम्न्यारम्भ
वति अत्रापिमुहूर्तविचारश्चौलवदेव
तदुक्तंसौपर्वीये तिथिनक्षत्रवारांशवर्गो
दयोनिरीक्षणे चौलवत्सर्वमाख्यातंसर्वो
दानव्रतेषुचेति यदात्वनेककर्मतीनकाले
तिमहानाम्न्यादिव्रतानिस्युस्तदासमावर्त
नेनसहकार्याणि अतोक्तेनिति निश्चयेन
व्रतेषुसोपर्वीतिचौलोक्तदिवसेत्र्यादिपादे
वानवव्रतोपोषणमासमावर्तनेकृतेषु
व्रते यदातुगुरुशुद्धिविनाकालेव्रतेको
व्रतमोक्षणमिति मदेशोक्तं तेषुवरे चव
तानांविसर्गादिनेकर्मतत्रक्तोक्तेचपिल
दिकेइति तेषुमेषोपि विशेषमाह तत्रवैचे
ष्ठात्रतेषुव्रतेषुनापिने चेत्तानावृत्तिचौकेश्वरापा
समावर्तनंतिथ्यौति यत्तत्तौपादितनोदि
विलग्नेपायमांजीविमोक्षशुभदोविमान

294

म. टी.
वि.
१

295

ॐ श्रीगणेशाय नमः श्रीगुरवे सरा
स्वतीनमः ॐ अथ विवाहप्रकरणं लि
ख्यते ॐ गौरीनंदनमिष्टसिद्धसदनं वि
द्यावलीमेदनं नत्वा ज्योतिषिकाख्यरा
मवरिते मुहूर्तचिंतामणौ गोविंदस्य
नीलकंठविपिवह्नतुः समामग्रणी र्वे
हत्थं करपीडनप्रकरणं व्याख्याति वि
हत्मुदे १ अथ विवाहप्रकरणं व्याख्या
यते तत्र विवाहशब्देन पाणिग्रहणा
ख्यः संस्कारविशेष उच्यते तेच विवा
हश्चाष्टौ उक्तं मनुना चतुर्णामपि व
र्णानां प्रेत्य चेह हिताहितान् अष्टावि
मान्समासेन स्त्रीविवाहान्निबोधत
ब्राह्मो दैवस्तथैवार्षः प्राजापत्यस्तथा
सुरः गान्धर्वो राक्षसश्चैव पैशाचश्चा
ष्टमोऽधमः इति एवं लक्षणान्याह या
ज्ञवल्क्यः ब्राह्मो विवाह आहूय दीय
ते शक्त्यलंकृता तज्जः पुनात्युभयतः
पुरुषानेकविंशतिम् यज्ञस्थ ऋत्विजे दै
व आदायार्षस्तु गोद्वयं चतुर्दश प्रथ
मजः पुनात्युत्तरजश्च षट् इत्युक्त्वा चरतां
धर्मं सहया दीयतेऽर्थिने स कायः पाव

सामानाधिकरण्येन वेदाः प्रमाणं स्मृतयः प्रमा
णमितिवत्साधजहल्लिंगत्वादस्यानित्यतामा
धीनतां शेषं स्पष्टार्थं अथातो निरूप्यायत
त्रिवर्गो धर्मकामार्थैश्चतुर्वर्गः समोक्षकै
रिति चेत्यमरः उक्तं च कश्यपेन ५ अथा
तः संप्रवक्ष्यामि गृहस्थाश्रममुत्तमं यत्रा
याश्रित्यान्याश्रमाणि स्मृतानि प्रतितोतथा स्व
र्गत्रयस्त्रैद्दकारि धर्मकामार्थसिद्धिदः प
तत्संबंधे स्थितिस्त्रीपुंसोर्लग्नान्वतामेव त
स्त्रीलग्नलब्धिलग्नलग्नवशात्तो भवेत्
तस्मात्सम्यग्ग्रहशुद्धिं प्रवक्ष्यामि नृपूर्वश
इति ऋणत्रयं देवऋणं पितृऋणं ऋषि
ऋणं च वसिष्ठेनापि कश्चिद्गृहाश्रमेन
परोस्ति धर्मः सोऽपि स्थितिः सुगृहाश्रमश्च शुभ
गणेन उद्वाहलग्नवशतो गृहाश्रमलब्धिस्त
तोऽतः पाविविधिर्हि लग्नमतः प्रवक्ष्ये तत्सं
म कालेन विवाहवेदितं शुभाशुभं इत्यत
ममिति विवाहलग्नानर्थे किं इति चेत् ज्यो
तिषकृत्यावेदितसमयारब्धजन्यापूर्व
जनितशुभफलीनजेमातवीर्यधनहर्षे
सोभवतीत्येवमर्थं तथा समर्थकत्वात् तथा च
सत्याचार्यः शुभकालक्रियारम्भाज्जनि
तार्थसंभवः सम्पदस्तत्र लोकानां ज्यो

म
वि.मा.
टी.

२९६

तिस्तत्रप्रयोजनमिति एवंवृत्तवन्या
दावपिद्रष्टव्यं १ अथतावत्प्रश्नलग्ना
द्विवाहयोगद्वयमनयथयाह अथो
मेषुज्यवत्तादिभिरथगणकेवेदयेत्त
स्यावितं कन्योद्वाहेदिगीशानलहय
विशिखप्रश्नलग्नाद्यैर्दीडः दृष्टोजीवा
नसघः परिणायनकरोगतोलाकर्क
टाख्ये वास्यात्प्रश्नस्यलग्नेशुभाविवा
पुत्तालोकितेतद्विदध्यात् २ अथप्र
द्वेमेगलाग्येद्रष्ठमध्यमस्यत्वात् या
प्येके ऊँकारप्राथ्यशालस्यहावेतो:
वहनाणःप्रगः केहिस्यावितियांतोते
तमेगालयकचुभाविति प्रादोगणके।
ज्योतिर्विदैरत्नादिभिः रत्नमणिस्तवा
वस्त्रादिभिः संपूज्यततः प्रश्नाजनः कन्या
यात्तद्वाहेगणकेवेदयेत् ज्ञापयेत् म
तिबुद्धीत्यादिनाविदेर्दुराश्रयत्वाद्दतोक
तिःकमत्वेकीदृशोगणके स्वस्यवित्त।
मव्याकुलोनःकराणस्थेचेद्विधुदयः
मेभवतीतिलोकोक्तेः ——— ग्रहाणाम।
ष्टेनदृष्टीमेव यदाहवसिष्ठो शुभदिने।
देववैविदेवभिज्ञातोमूलपुष्पादितत्रस्था।

पाणिः दृष्टाचगत्वाप्रणापत्यपञ्चेत्रिवेघत
मैवैरकन्ययोर्भमिति अन्यलोपि इष्टेम
णिकनकवृत्तैः फलकुसुमैः राशिचक्रम।
भ्येत्य इष्टेघष्याभिलषितमभ्यत्याविन।
याल्वतः प्रष्टुमिति तत्रैकोविवाहयोगउ
च्यते दिशीति गोदिप्रश्नलग्नाद्दशमेकाद
शतृतीयसप्तमपेवर्तमानोग्रस्यतमेष्या
नेस्थितवेद्रोजीवेनमरुणाहष्टःसन्त ।
सहःश्रीघ्रपरिणयनस्यकर्तास्यात् यदा
हवसिष्ठः लग्नाद्विपंचास्तदृशायुगस्त।
हिमद्युतिजीवनिरीक्षितस्य तयोस्तमवे
यकरस्तदानीनार्कोपुल्लमोनवनीचय
क्षेत्र तयोर्वरकन्ययोः कपपोपि ल।
ग्नाद्दष्टिकायुत्रस्तकसेलाभगतः पापी
मदृष्टस्तयोरेवसंवन्धंकुरुतेमचेति ।
अथद्वितीयोयोगउच्यते गोतल्पेति गोःवृ
षः वृषतुलाकर्कगणमस्त्रलमेषप्रश्नल
ग्नेवास्यात्तत्रशुभग्रहेयुनस्त्रवीक्षितो।
वभवेन्नहितान्यपरिणायनंविदध्यात् वि
लग्नागोवृषटककेटाख्याहिमांशुदैनेज्य
समन्वितालि मेषीदितायोयदिकन्यका
योल्लाभेवदेतत्रचपूष्पकस्यातिवर्दिपोकैः

मु.
चि.वा.

297

कृष्णपक्षोपिलग्नस्थश्चेद्गुरुशुक्राभ्यांवीक्षिता
संयुक्तास्तुवा कार्यैतिकन्यकालाभंयतोभौ
मकर्ककर्कटाइति श्रीपतिवचनादिभिः शुक्रवेद
बेद्योःदृष्टियोगस्त्वाभिहितः ग्रंथकृताभ
शुभलवर्गवान्हुधगर्केदपिदृष्टिकृत्काशक
न्यकायामभूत्पक्षेसहितातामिदेचिकाले
या तत्पन्थायस्मात् अथवालग्नेविधुश्च
गणयुतालोकितामितिपाठः कल्प्यः।
अथान्यापिविवाहयोगद्वयंद्रुतविलम्बितो
ताह विषमभोस्थगतौशशिभार्गवौतन
गृहेबलिनौ यदिपश्यतः रचयतोवलो।
भमिमोयस्यायुगलभोपगतोयुवतिप्र
दो १ चरद्वयेस्थलार्थं अत्रोक्तनार्थसमिति
वाक्योक्तकन्यालाभप्रदयोगद्वेपरीत्यमे
वयुक्तितोनिबद्धं ग्रंथकृता अथसंकोवि
वाहयोगोभिहितः अथापरोविवाहयो
योगः यदेसोशशिभार्गवौयुगलभोपगो।
गतौयुग्मराशिगतौयुग्मांशकगतौचव।
लिनौ सतौतनुवन्दगृहेप्रपश्यतस्तदाकान्या।
प्रदौस्यातो यदाहनारदः शुक्रेन्द्वयुग्मराशि
स्थौयुग्मांशकगतौयदा बलिनौचेत्वलिनो।
लग्नेकन्यालाभोभवेत्तदेति २ अथपञ्चल।

ग्नादेरव्ययोगत्रयंशार्दूलिन्याह पञ्चेशस्तः ष
ष्ठलग्नाधिपदीनलग्नेक्रूरः सप्तमेपाकजः स्या
त् सतोवेद्वसप्तमेतस्यभौमेरग्रामासादह
मेवत्सरेण ५ यदिपञ्चमलग्नादिदुःस्थुद्धाः ष
ष्ठाष्टमस्थस्तदाकन्याअष्टमवत्सरेणविवा
हवर्षादितिशेषः वेदाभर्त्तनाशिकास्यात्
ततःस्वयमपिम्रियेनसवेश्याहद्ययोगपिम
ते अष्टमष्ठानेतरेस्यादित्यर्थः सत्पुनतो
यात् यदाहवसिष्ठः षष्ठविलग्नात्मबलः
शशांकः शत्रुस्थितोमृत्युगृहस्थितोक य
यष्टमष्ठान्त्यतोविवाहंकरोतिमृत्युवरक।
न्ययोस्तुति अथान्यवाअष्टवालग्नयःक
श्चित्तत्क्रूरग्रहःस्यात्ततः सप्तमस्थानेकुजोभौ
मोभवेत्तदाःप्र्वर्षमध्येदास्यात् तदुक्तं
नारदेन ॥ यदिलग्नगताक्रूरस्तस्मात्सप्त
मगःकुजः विज्ञेयमराणोदृष्टःसप्तमाष्टान
रेषष्टिकेविन्नसप्तमेपिक्रूरग्रहसमेवेविषेप्र
ष्ठेनिषेधेति यदाहकश्यपः एकोलग्ना
गतःपापःपापोन्यःसप्तमाष्टिगाः अष्टसप्त
माष्टान्तमाष्टांशकपंचसंमृत्युःइति श्रीन।
कोपि यद्युदयस्थःक्रूरस्तस्मात्यदिसप्तमे
भवेत्पापः सप्तभिरष्टैमराणोविज्ञेयःतत्पञ्च

मु॰
वि॰ बा॰
प्र॰ टी॰

298

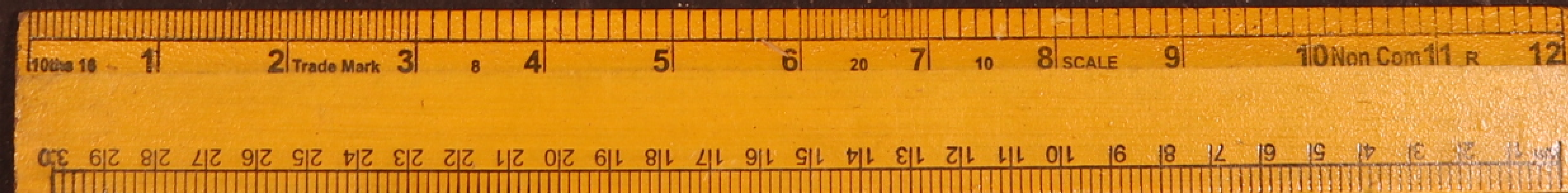
कुशास्येपि वसिष्ठोपि एकोपिलग्नोपगत
स्तपापाः पापस्तेनोनाः खलसमसस्युः
शास्त्रमाद्वात्रियतनंवृस्यबालाल्विनोनी।
ऊकतस्त्ववपुं पद्मोमते सम्मवाखलः।
स्यादितिपादःकल्पः अस्मिन्याहेविशा।
ष्णजगरहर्णानकर्तव्ये भवतियापत्वा।
देवतेलामादितिपुक्तकर्पणामः अथाप
रः अथवाम ग्रहः समसमेस्याने
भौमभेवत्तदाहवेर्षानेतरेडासस्यान अंकेच
नारदेन यदिलग्नगतश्छद्रः तस्मात्सप्तम।
गःकुजः विवाहानेतरंभर्ताव्हववंधनजी
वतीति अथप्रश्नलग्नात्कुलजामृतवत्सा
योगविकल्पदोषकहनेनाह प्रश्नेनोर्थ्य
दिपापनभोगःपंचमगोरिपुहष्टशरीरः
नीचगतश्रुतदावल्लकन्याकुलजानथ
वामृगेतवत्साकुलजावेश्याभवेदथवा ५
मृतवत्साम्रूत्यापत्याभवेतततःपादश्च
ते यद्यष्टकपपपः स्त्रीचराःशात्रुहष्टः।
पापाःपंचमगोयदा मृत्युपुत्राकवोस्वकु
लजोवनसंप्रायरति श्चतुर्मितमध्यग्रहा।
मित्राणिसुमोपितयादिनावत्यपत्येव ५
अथविवाहभंगयोगपृथिव्यांतागयाह य

दिभवतिमितातिरिक्तपदेतनग्रहतः सम
राशिगःशशांकः अशुभाखचरवोदितोतो
रेधुभवतिविवाहविनाशकारकोयं ८ मि
तातिरिक्तापदेक्रूलपदोमतियदिशांश
कस्तुडः समराशिपुहषककोदिकेषुगा
तः मस्तनगृहतःप्रश्नलग्नराशितोविंधे।
षष्ठेःष्टमेवास्थानेस्थिते शुभचरैः पापग्र।
हैरवलोकितोभवतितदायंयोगोविवाह।
विनाशकारकोभवति नडकेनारदेन
क्रूलपतीशशीलमाडुडेराशिगतेयदि।
पापदृष्टोनसंबंधंकरोत्येवारिदन्युगःइति
विवाहविनाशकारकःअन्यप्रयोगस्य मा
सान्नपपतित्तत्समायिस्तुग्रंथांतेकथ्य
ते एवंप्रश्नलग्नादिषावासृत्रापन्यादिया।
गानभिधेयपत्नीजन्मकालेनवालवैधव्य
योगविचारमतिदिशांतस्यविहायात पांह।
लविक्रीडितेनाह जन्मोकेचविलोक्यात
लविधियोयोगेविधाप्यवतू भाविस्यात
ततपैप्पलेहिमतयादयादिमावाहः
मलेवेपुनमतिपिप्पलहृदैः क्रत्वावि।
वाहसकृत दयाकोचिरजीविनेतकभवेत।
पःपुनःभूःभवः २ अथवाप्रश्नलग्नाहिय

मु.
वि.वा.
प्र.टी.

वायोगोविनारितत्तथाजन्मोत्थेजन्मका।
लेनैवबालविधवायोगविचार्यवत्सम।
णवतेकारयेदित्यन्वयः तत्रबालविधवा
योगानाह होरामकरंदेगणकरः लग्न
यवेनात्मकरेत्तसंस्थेबालापिभौमविधवा
प्रदिष्टः पापग्रहालोकनवर्गयातेकन्यैव
नष्टाभवतीतिनिष्टौवैधव्यंकुरुतेदैमदन
गृहगतौमिश्रतेस्यात्तनष्टः पापैस्तैवैध
व्यंकेभवतिपरिहृतापेयमासौम्यदृष्टे श्रे।
स्यान्यांग्रशस्तपोस्थुदितितत्तत्सितेप्यन्यथा।
केयोरिदृष्टाचेद्वैवीसन्न्पुक्रायदिमदन
गृहेपेयुमेलग्नयामेति ग्रन्थसापक्षोकय
हेति लग्नव्ययेचपातालेजामित्रेचाष्टमेकु
जे कन्याभर्तृविनाशायभर्त्ताकन्याविना।
शायइति अथजातकयोर्वैधव्ययोगपरि
हारउच्यतेस्माभिः घटाहौदपतिसंभवे
तंयुभार्तृदुत्ततुरीहारोपाकदयगृहत
लादिवृद्धिस्त्यनीयामिति स्वर्णार्करेणास
ममस्यानाद्रहिणीभार्यालिचार्यतत्रयोपो
भावस्त्वामिदृष्टे युतोवासौम्यैवस्यात्तस्य
तस्यान्तिवृद्धिः पापैरेवंतस्यभावस्यहानि
निर्दैष्टव्याधुष्टतांजन्मतोवेति वराहस्त

नोक्तं स्वस्थान्यसौम्यात्मिनिचेत्तस्यमस्याने
भवतितद्भावस्यविवाच्येकेचिन्नानोना
मतन्नारिष्टयोगेभर्तृचत्वल्पारिष्टयोगेत
त्परिहारमाहुः अथपरिहार्यवैधव्ययो।
गोप्रतीकारमाह विधायेति दहरत्यवच
माणमिहापकृष्टव्योपिग्नादिःस्वतथाक।
न्याकन्याहरूपकानेहितिस्थ्रुयेनमावि।
घ्रातेविधाप्यकारयित्वातथावैध्य।
लेपिपलसेवासंबन्धित्वनसेकातेविधाय
पश्चादिमाकन्यास्वलग्नेचिरंजीविनेवरा
यदद्या १ अकचवतनोवेदे सावित्र्यादिव्र।
तादौविभक्त्याकुर्वतियास्त्रिया सौभाग्यव
र्धदंचभवेन्नामाससत्वान्वितिति लग्नेव
तकाणप्रकारस्तेनेवचर्मिदिः संहितासा
रे अथवैधव्यकरेयोगेविवाहपटलोदितेः
वेराग्यस्थ्यानेदयाकान्यावैधव्ययोगजे
तिष्ठ्यपलक्षतमके तानभाक्षरे बलिदि
यवायोगेवाल्पसतिमृतेदग्गापिवारहस
कुर्वतीनतद्गंपाद्रसमतेमदिनेष्टमा
नेदग्रैवेस्तानाबलाविने अवैधव्यकेयो
गेलग्नेग्रहबलाविने वनागमपकुर्वतबाल
वैधव्यनाशाकं ससालाविवक्ताच्याकन्या

स्मृ·
वि·वा·
प्र·टी·

300

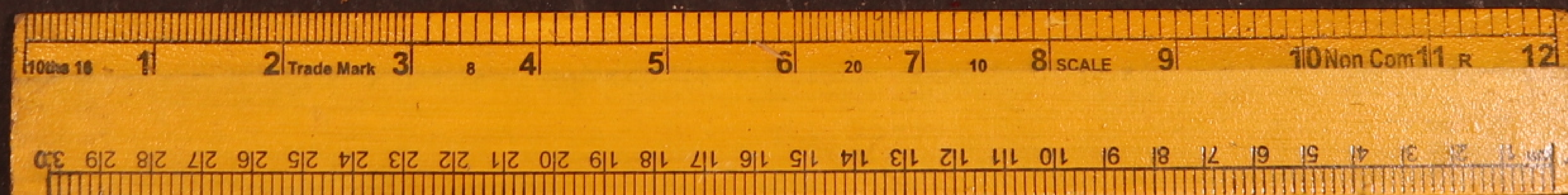
पि‒रहाद्विहि नीत्वाग्नेस्तंसमंस्थानेयदा
वदूरिकामाये शालवालेषकुर्वीतविपुलम्
डुकार्षतम कुंभार्याचार्यनिर्दिष्टेकृत्वसंक
ल्पमाद्राम करकांवप्रपूर्णेनसिंचनेप्रति।
वासरं चैकैका‒‒‒‒‒‒कृत्नीवासितपवि
तः यावत्कुंभस्य ‒ ‒ न्यामासमेकंयथाविधिः
वस्त्रपात्रान्नदानाद्यैःपूजनंचसमाचरेत्
तदाविप्रप्रसयाकन्यासेभाग्यपवसालाविते
प्रतिमांकावेतीप्राग्नीवैं गावीभाजनेनवेष्टयेत्
वेष्टनाकनकंवायै बिल्वपत्रैर्यथाविधिः उप
वासैर्यथाशक्त्यानैवेद्यैःप्रतिवासरं एवंव्रत।
प्रभावेनवालवैधव्यनिष्कृतिः जायतेकन्य
कानांचततःपाणिग्रहक्रियः इत्यर्थात्पुत्रा
ते अथान्यत्यपिअपिविहार्यवैधव्यापहार
केप्रतिकारंअयमाह वाताहरन्यादि अथवा
ताहृपकांतेमच्युतस्तुति विष्णुप्रतिमायापल
वोदेशसिद्धे एतामयंप्रत्यतरागामनोभी।
हेतसार्कसलग्रेवत्समातारहयराहितेमो।
भाग्यवत्रात्भवितेचिविवाहलग्नेविवाह ।
कार्यित्वाप्रभूतेकन्यास्फुटंलोकप्रसिद्धं
यथाभवतितथाचिरजीविनेपात्रायपतेदेया।
यदुयानिवृत्तादिरथीकारी उक्तंचमार्कण्डेय

पुराणे बालवैधव्ययोगोपक्रमभट्टप्रतिमा
दिभिः कृत्वालेशगाहःपश्चात्कन्योद्वाहो।
तिवापरइति कुंभश्वत्थपल्लवा तेनसह
न्यपिशायः कहेत्ः पल्लाउडुमागमाइत्य
मरः सवाश्वत्थवचनान्यः प्रतिमाविष्णुप्र
तिमाधिपरोमज्जाद्विवयत्नतोसौवर्णीयुसा
लिग्रामशिला सर्वत्रापिप्रमाणवृत्तेः।
अनेव कुंभविवाहःसूर्यार्कणसंवादे ।
विवाहात्पूर्वकालेचचन्द्रताराबले शुभे
विवाहोकेचसत्कान्याकुंभेनसहवोढहे
त् पितामेकलयावा चविवाहविधिपूर्वं
र्वकं कृत्वेणवेष्टयेत्पश्चात्प्रातेतविथ
ततः कुंभमालेकृतंदेहंतयोरेकांतसंदि
ने ततःकुंभचलिमार्यप्रभवसलिलाशये
ततोभिषेचनेकुर्यात्पंचपल्लववारिभिः
तन्मेवैवंअस्मात्सुर्यब्राह्मणायनिवेदयच् स
मालिकावस्त्रात्र्योब्राह्मणायनिवेदयेत्
इतिकुंभविवाहः कुंभप्रार्थनाचतत्रै
व वरुणागत्वरूपत्वंजीवनानांसमाश्र
य पतिंजीवयकन्यायाश्चिरंपुत्रसुखंकुरु
म् देहिविष्णुवरादेवकन्यांपालयदुःख
तइति अथअश्वत्थविवाहस्तत्रैव द्विजो

स॰
वि॰ वा॰
प्र॰ टी॰

यत्कृतम्मयान्नारीसंगलोप्स्यावयोः मम प्राह
येहाकृतकालेवरस्य स्वमोसमेडपि गत्वाप्रण
म्येतोममेडपेरीचगण्यानाय्य वस्मूरुह भवा
नीचैवमकानीपितामेत्रमदीयेत उहाह
विष्णोर्विधिदहस्यत्येनमनोरमे कन्यांसा।
मायया मोयार्थ्य हतेवेहं द्विजोत्तमाः नमस्ते
विष्णुरूपाय जगदानंदहेतवे पितृदेव
नृष्णांगाश्राश्रयायनमोनमः वनानाप
तयनम्भोविष्णुरूपायभूरुहः नमोनिखिला
लपापोद्धनाशनायनमोनमः पूर्वजन्म।
भवंपापंबालवैधव्यकारकं नाशयाशु।
सांवैदेहिकन्यायाममभूरुह इत्युक्त्वैव
महविवाहसंकल्पप्रार्थने विवाहस्तं ॐ भ
विवाहवद्विदेयः एवं विष्णुप्रतिमायास्तैव
त्पेसमह विवाहे विदाय्यप्रतिमादानेविदेये
प्रप्रतिमादानविधिलज्जेव शुभेमासि
सितेपक्षेसान्कुलगृहेदिने ब्राह्मणस्य।
प्रभामंत्रमेपूज्याविधिवद्धेतोः तस्मैदद्या
द्विधानेन विष्णुमूर्तिस्वर्णजां शुद्धवर्ण
स्वर्णेन विष्णुप्रतिमया यथाशुनः निर्मिता
[illegible] विष्णोर्न[illegible] कान्तासंयुतं ददानेवा
समीपीनेकृत्वमात्पलमालिनी सदति

णांवतोदयात्मंत्रमेतत्समुदीरयेत यन्मया।
पूर्वजनिषघ्नप्यापतिसमागमे विशेषविष
प्राप्तादेहंतोवातिविरक्षया प्राप्यमाण
महाघोरंयशःसौख्यधनापहे वैधव्याद्य।
तिदुःखौघनाशायसुखलब्धये बहुसौभा।
ग्यलब्ध्यावमनविष्णुसंप्रतन्ने सोवर्णीनि
र्मिताशक्त्यातुभ्यंसंप्रददे द्विजा अनवाद्या
हसमीनित्रवारंप्रवदेदिति एवमुक्तिनिवि
प्रायगृहीत्वास्वगृहोविशेत् ततोवैवाहि
कंतातोविधिंकुर्यात्समीहशाः इतिप्रतिमा।
दानविधिः एवं वटोप्यनेनवाविष्णुरूपेण
वापकोतेविवाहविधायपश्चाद्दिष्ठित्रकोम
पुरस्मपित्रादिकन्यादानादिकारीकन्या
मापुष्मतेवमयदद्यात् कन्यादाहृनाह ॥
यज्ञवाल्क्यः पितापितामहोभ्राताशकु।
ल्योजननीतथा कन्याप्रदःपूर्वनाशेप्रकृ
तिस्थापरःपरइति नल[illegible]नस्ट्रदिषिभ्र
ष्टपाविविद्यमसेकेः द्विपतिर्गीनायाकन्या
यापुनर्भूर्नेतमाह द्विपतंभवोक्तेतत्रप्रा
ह सत्रनभवेदिति अत्रैवतिथिक्रमादिवि
वाहानेनरकन्याया पुनापुष्पाहहोमामह
विवाहविधिषुपुनर्भेभवः पुनर्भेसमनो।

म.
वि.वा.
प्र.टी.

दोषोनास्तिकृतेदेषोनास्तीत्यपेक्षायांअभ्य
ते विधानत्वंदेनतथाभिधानात् स्वर्णमपि
प्पलानांचप्रतिमाविष्णुरूपिणी तयास
त्तुविवाहेचपुनर्भूत्वंनायते चकारात् वे
दस्यापि लक्ष्मीरूपासदाकन्याहरिरूपस
दाजले हरेर्देवंवप्रदानेदातापापहरेसदा
लक्ष्मीनारायणप्रीत्यैयादद्यात्कन्यकांबु
धैः तारयेत्सकलेदक्षः कुलेपूर्वापरेसदा
वेदगंधर्ववह्न्युपभुक्तावसोमसप्तरात्रेम प
तयःकन्यकानांचबाल्यात्तेतिसदैवते
तद्वाहविधियत्नात्कृतानोजनयेदये
यथाग्निभद्रकमलेदेवानांप्रजनाइवे
मर्हंभवतिसर्वेत्रतथाकान्हणाभवेदि
ति धर्मप्रकाशेपि यत्किंचित्कथितंप्राक्
प्रांतिकेपरिदत्तातस्यापभिषिणापर्य्ये
नधर्मोभिरेत्वति श्रुतावपिसोमाधिभिःस
हावहोभिहितः सोमःप्रथमोविविदेगंध
र्वोविविदउत्तरः तृतीयोअग्निष्टेपतिस्तु
रीयस्तेमनुष्यजाः सोमोददद्गंधर्वाय।
गंधर्वोददद्ग्नये रयिंचपुत्रांश्चादादग्नि
र्मह्यमथोइमामिति अतोदैवतभोगानां
पुरुषःविवाहेनदोषः पुनर्भूत्वलक्षणांच
भुः

पि श्रुतएवपरलोकेपिश्राद्धाचारेप्या
दृश्यते मेधात्याभास्करेप्यन्नाकृतवा
द्दुहितृविधिरेनकोपिकन्यायांस्त
द्वाहेचकारात् श्रुतिविधानत्वेऽभिधा
नात् श्रुतएव पितामाताभ्राताथाश्रोता
दत्तायांतायथाश्च विप्राग्निसन्निधौसा
देकन्याभोग्याहिताभवेदिति कन्यायना
दिभिविवाहस्यपरिभाषणत्वादिकदाक
न्यापुरुषविवाहेनिर्वृत्तपुनर्हितीयपु
रुषविवाहेजातेसापुनर्भूरेवेत्युक्तमिय
ता प्रथायाःकन्यया कीदृक्प्रासपात्यप्र
थमेभवतीतिप्रश्नेतद्विवादिपुरुषेसोतर
माह ॥१॥ प्रश्नेत्वगेतभोगायाः दृश्यप
तुयकस्पस्मृत्याकामिनीतत्रचेतस्त्वजे
त कन्यकावस्त्रोवानदायरेत्स्याद्
प्रागपत्यमस्याविनिर्दिश्यते तत्रज्योति
विन्मेपे यादृक्प्रागपत्यमेवक्लिन्नाने
कन्यकेत्यादि श्लोकपंचकस्मृत्यर्थे यदा
हशौनकः ॥ प्राग्लिंगात्प्रियाकन्याप्र
गरूकामभिग्नातिष्ठतिसाकेतन् स्त्री
हस्तासौजननीपुरुषस्तानुजननीचे
ति कन्यायमलकस्यापीतिप्राप्तः ८ प्र

मु·
वि·वा·
प्र·टी·

303

थस्तामात्यतो निमग्नवशोनमशुभाशुभप्रश्ने
स्वरविज्ञाप्यह शुभेभ्योविपरीतैर्मंगले
जायतेवैपरीत्येनदाले वर्जयेत् वायोर्भावा
खरःश्वाश्रृगालोपिवाप्रश्नलग्नेदत्तेणेरा
तिनादयति ५ शिवेःप्रसिद्धःश्रीरेवायवि
शुषमाशादिनिमित्तैःविपरीतैः प
योरवैःप्रश्नलग्नेशुभेमंगलेजायते ३पा
लहरणनासमनोहारत्वरगगजच्छत्रादिसा
न्निध्योपिशुभेद्वयं यदाह शौनकः ।
वादित्रकूर्मीयोषित्वीणावीणावप्रगीतश
ब्दाश्च शुभलक्षणैःप्रशस्ताःकपश्चकाः।
लेकुमारीणां दृषभोरथोगजेवापालप
र्धजोथवालजे सत्यतिष्ठफलकदेश
मेतममांगलक्तिसर्वलोकसंपत्ति सविता
त्वाकन्याप्रश्याशुभयोगतत्यतेवैपरी
त्यमिति वायसःकाकःखरागर्दभः
श्वाकुक्कुरः श्रृगालाप्रसिद्धः यदिप्रश्ने
दाक्षिणायसादिनार्थश्रावयेति तदावै
परीत्यमशुभंलक्षयेत् ३पलक्षणात्वा
ज्ञुलूकोघूमतिषिनाशोपिशुभः ३कं च
शौनकेन श्वाश्रृगालकाकोमहिषाश्च
गजीविकप्रमादोवा नेत्रोद्वेगकलहः

प्रवासमरणेविनिर्दिशेदिति बृहस्पतिरपि ।
श्रृगालमहिषोष्ट्रश्च शिवावामेथवाजकुक्कुटः
खरकौशिकमार्जारानप्रशस्ताःसमीपगाः॥
ति अत्रप्रसंगतस्माभिःशौनकोक्ताशुभ
योगालिख्यते कृकलासवानरोरगाक्षिभ
संश्लेषणेमिथ्योपिवाभवेत देवत्तप्रश्नः
कालेकन्याएकत्रमेभमते कन्याएकत्रेण
त्रसेहितायाश्चपिवक्षणाहृद्भावः सिप
तियथवक्रैः शाय्यासनपादुकादिभेयो
वा प्रश्नसमयेयस्यास्तस्यावैधव्यमादिशे
नदायाससमेस्थरविभ्रमनत्तयेप्राशाकेवा
वैधव्यंदिनितनयेसमभगेकन्यकाग्निय
समभगोलोकन्यामत्तप्रजाशुभलोकने
द्दयात् कथितंत्त्वयथाहाहेयाजंपतत
वनस्तमयोपि ग्रहस्थमाश्रुपि प्रक्र
वर्णाचितयसमीपमाश्रित्यतिष्ठतिपक्षागाः
तस्मादेशेविद्धायदानदायागभायितु ।
यदिश्रृगालश्रेष्ठकसोम्पादीर्धमोव
नेकृतः पंचमसंस्पृशाजामिवजगते
धनेविपुले समंतिर्यदिकमाशसमीप
गाश्चकमाविनाशमपा शाकन्यावश्ववेदी
कष्ठनीयामगालवतीव प्रमदाकारे

304

क्रोणेवागतं सौम्ये यदि विलग्नमायातः इत्युक्त
केन्द्रस्थो कन्यालाभं समादिशेदिति ममदाभा
वत्रितसिंहः प्रदेशे यदि विलग्नमायेत यो
सिद्धहैः सबलिभिः कन्यालाभं तदा भूयात
पश्चात्कुमारिकानां इष्टफलं श्रवणेपलब्धि
स्यात् इत्यनेन भवितव्यानवांशकेन रहेता
लिभिरिति एवं शुभाशुभं ग्रहदृष्टिवितनिमि
त्तसंभूतं च तावत्कन्यातिविशेषमाहात्म्य
माहमेव एवं कुमारीणां इष्टफलकन्यागाहे
णातस्तु कथनीय दैवप्रोक्तानि धेनतावैथा
वैवाम्यथा वा इष्टानि निमित्तवर्गानीवेष्ट
विधितथा वज्ञाभिनेकथ्य वनि फलमहोहे
तस्यानि मिथ्या भवेद्दाणीति एवमन्यानि
शुभाशुभ निमित्तानि हुतादिके चतुर्दश
तेभ्यो प्येयानि केवलं विवाहे न पश्चति
मपि विचारयेति उक्तं च विवाहश्वेदावने
यात्रोपयानं तत्पूर्वि तेगणापति प्रस्यादिषा
त्रैष्याने सत्संजन्यार्थं वैदिते युक्तयस्ति
त्वः सकन्यानिष्ठा नियोता रजकादिवेषा
मग्रमसकले कन्याननमर्थ्ये विते योवावेस्य
गास्तुत्त्वदर्थं सहप्रीलोके किलोपश्रुति
विति तेनोपश्रुतिमंत्रः उपश्रुतिमहादे

विवेदलाभदहवासिनि यथार्थश्रुतिदेवते
शुकराजप्रवर्तिनि इत्यलमतिप्रसंगेन ५
अथ कन्यावरमहत्वेस्तु शुभ इष्टफलं दमाह
विषमसातीवेलवपूर्वात्रयमैत्रे वैश्वाग्नेये
वाकरपीडोदितवृत्तेः वत्सालेकाचादिमा
मैतैः फलपुष्पैः सैताभ्यादोस्यादत्र कन्या
वरणोहि ५ उत्तराषाढा स्वातीश्रवणापूर्वा
त्रयान्तुराधाय निष्ठाकृत्तिकान्तद्वैरेष्य
वा विवाहनन्त्वेकपलालितिकाले वस्त्रा
लंकारादिभिर्वादित्राद्यैर्नाचादिमधुरव
स्तुभिः समैतैः फलपुष्पाद्यैः कन्यामन्तो
षमनुयायान्तपश्चा कन्यावरणोहि निश्चि
यं न स्यात् अहूतेर्दैवविदत्र इत्यक इति
प्रकृतिभावः यदाहवराह एवं त्रयश्रव
णाभित्रभवैष्वदेवहोताराससवममैत्राद्व
तेषु ज्ञातापलेन तु कुसुमानां तु पुराणा पाणि
रक्षान्तयोन तत्र्यदये कन्यामिति फलानि
पूगा फलादीनि कपूरपः पंचांगशुद्धि दि
वसे चंद्रताराबलान्विते विवाहो केषु नक्षत्रे
षु कुजवर्जितवासरे माघाहि दिवसे रिक्ताप्र
हमी नवमी तिथि त्यक्त्वादिवसेणपञ्चक्ता
स्पलफलान्वितैः सहसुहृद्विजगणैर्देयमक

म.
वि.वा.
श्र.टी.
२.५
305

न्यकां सतीं अत्र लग्नशुद्धिमहेश्वरेणोक्तः
अशुभैस्त्रिषडायमर्दवर्जितैः शुभखेटैः सतथ
मेकेंद्रगैः यदिविलग्नदयेत्कुसितेहरिजस्थे
वरयेत्कुमारिकामिति हरिजंलग्नं वारणा।
प्रार्थना वाचादत्तात्वयाकन्यापुत्रार्थंस्वीकृ
तामया वरावलोकनविधौतिस्पृत्यंतरे।
स्वावेभवेत पवेद्रूपावाग्यानाख्येतियाव।
त तत्रविवाह्यकन्यकालक्षणमाह मनुः
अव्यंगांगीसौम्यनाम्नीहंसवारणगामि।
नीं तनुलोमकेशदशनांमृद्वंगीमुद्वहेत्।
स्त्रियं नोद्वहेत्कपिलांकन्यांनाधिकांगी
नरोगिणीं नालोमिकांनातिलोमांनवा
चाटांनपिंगलां नर्क्षवृक्षनदीनाम्नींनांत्य
पर्वतनामिकां नपक्ष्यहिप्रेष्यनाम्नींनविभी
षणनामिकामिति अन्यच्चडालः प्रो
नातपःहेमलरोमवर्णांमधुपिंगललो
चनां नाहप्रीवरयत्कन्यांनदुहस्यःस्माव।
मेधते विलक्षणांगापि ॥ नयमशुक्रेजनव
तीन्नैवपुरुषाकृतिं नातिवृद्धेलिणांनह
नकुस्नांनानदहोस्त्रियं यस्यास्तुरोमशौजंघे
गुल्फौयस्यास्तथोन्नतौ गंडयोःकूपकौ
यस्याहसंत्यास्तुवजायते नोद्वहेत्तादृशीक

न्यांप्रज्ञाकार्यविवर्जिताइति अतिवृद्धेन
णांनिमीलितप्रायचक्षुः इत्यादिसामुद्रिका।
शुभाशुभलक्षणलक्षितांपरीक्ष्यकन्यांव
रयेदिति सामुद्रिकलक्षणानिकाशीखं
डेअगस्त्यसंहितायांमयप्रकाशितानितत्रैवद्र
ष्टव्यानि १ अथवरवरणमाहनैष्कदसमाह
परोदेवोथवाकन्याकामाद्दः शुभेदि
नेगीतवाद्यादिभिःसंयुतः वरमुद्दिवस्थय।
सोपवीतादिना शुचयुतेर्वेद्दि पूर्वोत्रयैवाव
येत ११ यद्वाणिदेवाब्राह्मणाःपुरोहितादिः
प्रोषस्त्रशेषंपद्यं श्चैवचलवाहावेश्मवेणा
शुद्धत्रनयमाश्रयेन्नुगावितयंतथा तेहि।
णीतत्रवरणेभगाःश्रास्यतेमदा उपवेतक
लेपुष्पवासोविविधानिच देयंवरायव
रणेकन्याभ्राताद्विजेनवेति कीदृग्वायव
रणेकन्याभ्राताद्विजेनवेति कीदृग्वरायकन्यादे
येत्याह वसिष्ठः कुलंचशीलंचसनाथता।
नांचविद्याचवित्तंचवपुर्वयश्च वरेगुणाना
मपरीक्ष्यदेयाकन्याबुधैः शेषमचिंतनीयं
कीदृशायवरायनदेयेत्याह ॥ चंडेश्वरः
स्तितैकरविप्रमासेनव्रतेराजयक्ष्मणि प्र
नेत्यवरायपित्रेच वर्येहत्यदृग्रामे विसना

म.
वि.वा.
प्र.टी.
३:९

306

मक्नाविनेवनयेयाकन्यकाबुधैरिति।
पतिविनललणमाह मत्स्यः परिवे
त्तानेनेत्तृ ज्येष्ठदारपरिग्रहात् परि
वेत्तत्वतज्ज्ञायायानिति क्रमतेहताद
वसिष्ठोपि भ्रात्यामनेत्रातिहेयप्यत्पादि
ष्यत्याद्ध प्यानिरुवेले ह्वणिहेनवर्महीव
षष्ठकन्यानदयेत् ह्वस्यनामविद्या
नोमोदितयमीनवतिना भूयाणानिथे।
नानोवनयेयाकथन्यकाबुधैरिति प्र
नष्टवमेतः कामममारणांतिष्ठदहकन्य
नसम्पि नेत्यैवैनोपयच्छेतमाहीना
यकहिंचित् प्रवहीनगणायकन्याना।
देयाकितगणवनेदेयनुतायथेनगु।
नसंस्कृतायारत्न्यारजेदर्शाणांनेतसंयु
वस्यानदोषमरणाद् ॥ यत्राहवास्या
मातावैवपितावैवज्येष्ठभ्रातातथैववच
त्रयस्तेनरकंयांतिदृष्ट्वाकन्यारजस्वला
यस्तोविवाहयेत्कन्याब्राह्मणोमदमो।
हितः असंभाष्योह्यपांक्तेयः सभवेद्वृष
लीपतिरितिरजस्वला याज्ञवल्क्यः अ
प्रयच्छन्नवाप्नोतिभ्रूणहत्यामृतौमृतौ
वाल्लकः अप्यरजाद्दर्शीन नारदोपि ॥

यावंतस्वतवस्तस्याः समतीयुः पतिविना।
तावंत्योभ्रूणहत्याः स्युस्तस्ययेनददाहिता।
मिति अतएवाह वसिष्ठः रजोहिदृष्टेय।
दिकन्यकायाः अल्लदेयत्रीणितिमतितस्याः
तस्मान्निनितेवृतऽककालनोलेख्यपाणि
ग्रहणंविधेयमिति ॥ अथकन्याविवाह
कालेगृहशुद्धिवशेनेतिमाधिवोदमाह
गृहशुद्धिवशेनकन्यकानांसमवर्षेषुष
इष्टकेपरिशात् रविशुद्धिवशात्कुमारी
णांत्रभयोर्वद्रविशुद्धितोविवाहः कन्य
कानोविवाहः षड्ष्टकोपरिष्टात् षड्व
र्षीतिक्रमानेतंसमवर्षेषुशुभमवर्षेषुभा
न्तशुभः प्रत्यावृधाणांविषमवर्षेषुवि
वाहः शुभः नदाहच्यवनः षडुष्टमध्येतो
द्वाह्यकन्यावर्षेदयपतः सौमोभिकेष्वगौ।
यर्वसुतःपश्चाद्वहुताशनःश्रुति इदमस्पष्टा
त्यानं जेमानेतवर्षेदयेसामःकन्याभ्रके
नदवनेतवर्दवर्षेगोयर्वसुतदनेनरमयिस्का
तोमनुष्यादिकारः अतोषहृष्टनःप्रागिवाधा
होनकार्यश्रुति नवघटवर्षीनेतसंस्यवर्षे
विवाहः शुभः यदाहनारदः शुभरलेनमन
नवीणांशुभदंमाणापीडनं एतत्युतामा।

म॰
वि॰ वा॰
प्र॰ टी॰
३०७
307

युग्मे हे विन्यपेताशुयोविति कश्यपोपि ॥
विवाहो जन्मतः स्त्रीणां युग्मे हेतुत्रयेपि ततः य
युग्मे स्त्रीपदं युग्मे विपरीते तु नन्तरस्तदइति प
वेवसति स्त्रीणां विवाहः शुभदः समवर्षयो
र्भवतीत्यर्थः एतदाह च्यवनः अष्टवर्षा भवे
द्गौरी नववर्षा तु रोहिणी दशवर्षा भवेद्गौ
री नववर्षा तु रोहिणी कन्या द्वादश प्रोह फलोस्म
तीति अस्य फलमाह च्यवनः गौरीद
दत्स्वर्गलोके सावित्रे रोहिणी ददत् क।
न्यां दद्यात् स्वर्गलोके अत्रःपरमसद्गतिः पा
प्नोतीत्यर्थः गौरीं विवाहितां से भवमप
त्यं प्राप्नोति सत्ताः रोहिणी धनधान्यादि
युक्ता पुत्रान् भवेत् कन्या विवाहि
तां समस्त कन्यां प्राप्नोति नवनव
र्षीयां रोहिणीमयुग्मवर्षां विवाहयेत
दोषः स भवति गर्भतोपि नवमवर्ष ग्रहणे
अयुग्मवर्षत्वापरिहारात्मदोषस्तदवस्य
एव येन अयुग्मे अभे गर्भावीयुग्मे चवि
वाहो भवेदिति चेदस्यव्याख्यामाप्रसेति त
हूते सजन्मतो विवाहभावः उच्यते युग्मे हे
मेषदः सोत्थे विषायमापुष्प: सदा भवे
द्दोषम् वयोजो निष्ठोकाज्ञावसेमय इति प

गर्भाश्वाक्यात् जन्मतः स्त्रीपि नवषष्ठव
र्षीन्ते तु जन्मतो विषमवर्षीष्ठ मासत्रयाते
तेनेनवमासः शुभः समवर्षीय मासत्रयं
वरदमेव चमासत्रयेवनारदाद्दिमतेरष
तइति अक्रम्यवस्थेस्तप्रपामः एतदेवा
भिप्रेत्येक श्रीपतिनिवन्धोमासत्रयाहर्ये
मयुग्मवर्षे युग्मेत मासत्रयमेव यावत् वि
वाहशुद्धिप्रवदेतिसेतो वात्स्यादेयगौव
गर्भ्सम्बत्सराइति अयुग्मेअभे गर्भादौ युग्मेव
विवयवाभवेत् तस्माद्गर्भाब्दे युग्मे विवा
हे सापतिव्रते ति वेदे धवो किम्प्रमाणिका
एवं वनवमस्य वर्षस्यायुग्मस्य प्रकारान्ति
षेधः शुभवर्षाणान्तं मासत्रयमेव तस्मा
दनेनैव नक्षत्रेण विवाह इति व्याख्यावाचन
विशेषः एवं विहितवर्षे यस्मिन् काले ग्रह
शुद्धिर्भवेत् तत्र विवाहः कार्यः गुरुशु
द्धिस्तद्वक्तुं कन्याजन्मराशेः शुभ्रेको गुरुः हि
शुभ्रागः श्रेष्ठ गुरुः गोचरे कथं शुभ्रयो नार
निर्दिन रत्नपदयन्यकरणोभिहितः ॥
यदाह गर्गः स्त्रीणां गुरुबलं श्रेष्ठं विवाहः
प्रोभनस्मृतः तस्मात्केवलं गुरोस्तद्वरू
भयोरपि इति सर्वग्रहबलं वलानां गुरु

म.
वि.वा.
प्र.टी.

३०८

308

याणां तोद्वाणां द्विमवलमेव केवलं दृष्प
त्योरवलोकायिष्याथवेलशमितिवराहः।
केष्वु एतष्ट्राव्यपकन्यार्थमभिहितेय।
हाह होकेषु एतष्ट्राव्यपकन्यार्थमभि
हितेयद्दाहद्वयोरपिरन्दवलमिष्टं भवेवदा
पात्तिगुहः शुभदः द्वयोरन्यतरस्यगवे।
षुद्धोषोपवरात्विवाहकालांतरामभेवेव।
नतिवडाहिनायजोकाचयेत रविषुद्धोवर
हकारांभविमकषुद्धोष्टेतत्वहे दोवेता
राषुद्धोरहकारांभविमकषुद्धोषेतेव
द्वे दोवेताराषुद्धोषोपवेहाष्टितेकर्मे।
स्वराषुजन्मातोरकुंभमात्यवाकालमव
नोत वाराणांविवाहलनोपेसोरविषुद्धि
वेषान विवाहशुभः अमयोपेसयोवेर
विषुद्धिलोविवाहःशुभः स्मृतः प्रचसेम
निपाकुको यद्यान्तकन्याकालातिक्रांता।
भवति तदा गकवलमतावप्रपकमित्या
हव्यासः दशावर्षमातिक्रांताकन्याशुद्धि।
विवर्जिताः तस्यांतत्तरेन्दुलमशांतोशुद्धोपा
शितश्चोमतरति यामकालोविरहषु।
शादिविवाहःस्तितेन सा चराविवेदगुरुः
शुद्धिगोचरप्रकरणेभिहिताः गोचरवला

भावेः वृहस्पतिवलेशा स्याहत्नाद्व्दः
गोचरेवेधजेवाष्टवर्गजेरूपजेवले यथो
तेश्ववलाधिकेस्थानेगोचरमार्गजमिति
१२. ष्ठेकेतद्व्यद्विमन्काविहेतेमामाडु
नविलेमितेनाह मिथुनकुम्भमृगालि
वृषाजगे मिथुनगेपिरवौविलवषुवेः
वलिवृषाजगतेकरपीडनेभवतिका
तिकपौषमधुषुपि १२. मिथुनकुम्भ
सिंहे मृगेभकर्वः अलिवृश्चिक वृष।
प्रसिद्धः अजो मेषः एतद्राशिगतेरवौ तु।
नतितथापिमिथुनस्थितस्वौपि शुभेषा
षाढस्यविलवेद्वतीयापि शुभाषाढ शुद्धिः।
प्रतिपदमारभ्यदशमीपर्यंतेकरपीडने।
विवाहोभवति शुक्रादिततरशिगतेन्दु
यैमतिशुभाषाढशुक्लदशम्यांतेनतदेहिशा
यनेचभवतिविवाहोस्मात् यदाहकश्य
पः अजराशिगतेसूर्येमीनेचेत्रवर्जये।
त मृगगोहृत्कुंभालिराशिगतेनक
हावनेपि वसिष्ठः दिनाधिपेमेषवृषालि
कुंभनृयुग्मनक्राख्यभेस्मेसमस्तमासे
षेमाधवषुक्पाषशुक्लमासंदर्शकातिक
मौभ्यपाष्ठिति यदक्तला शुक्लोयिषः।

मु·
चि·व्या·
प्र·टी·

सौम्यो मार्गशीर्षः विवाहे इति शेषः मा
हो रत्यामहस्तुमितप्यकार्येनतत्रज्येष्ठेदश।
केकदाचित् मासाक्रकमैत्ररमेगल्याघा
कुर्यात्रमस्पिण्यावरायो एतेन हरिश
यनात्याक्कालः साध्वीयानित्यभिहितेभ
वति तत्र सामान्यतो मासशब्देन चैत्र
वमासो गृह्यते इंद्राग्नी मध्यह एतेस्मासु
केः अवश्वौरचंद्रमासहयेपद्राबाधुर
भयोरैक्ये विवाहफलं शुभकलं भवति
तदुक्तं केशवार्केण सौरमानमिष्टं विवा
हेन्नौके चैद्रमाहुः फलंनतत्समस्तं
फलाभिमतं रैक्ये सौरमासः केवलं किंवि
हतं इति शुक्पाद्याः कश्यपादिभिः सौरप।
वमासैक्याकालेयाचप्रशस्ताविवाहादौम
तः सौरोयत्र मासौ च भवतीति शर्ङ्गी।
स्मायान नारदादिभिः माघफाल्गु
नौ वैशाखज्येष्ठमासः शुभप्रदः मध्यमा
कार्तिकोमार्गशीर्षो विनिर्दिताः परेश्वति
वैशाखोक्तः एतत्प्रशस्तत्वमित्युक्तं।
तदाहयत्नापत्यप्रतिष्ठाप्तित्वियतेत्राद
महोत्सकार्ये पर्वक्रियावस्त्रगृहप्रवेश
मवैहतवेष्णविरतातोति श्रेतोहयामे

यावद्द्वादशमासयोरैक्ये विवाहादिशुभमेकत्र।
पलाशप्रयोगमप्यमामितिनिषुक्रशोधः।
एवं चमकरसंक्रांतिमाघः कुंभेफाल्गुनः
मेषे वैशाखः वृषे ज्येष्ठः मिथुनेआषाढः
वृश्चीयोपाशः तुलायां कार्तिकोदेवोत्थाना
द्वनेरः वृश्चिके मार्गशीर्षः शुभः इत्यर्थः।
केचित्तु वाद्यमासमेत्ययुग्मं कुर्वन्नायमन्येधः।
फाल्गुनोपिविहितः इति मीनसंक्रमणोमा
सोपिशुभः चैत्रोनिषिद्ध इति मेषसंक्र
मणमास्रोपिशुभः तदुक्तं विवाहवृन्दा
वने॥ कुंभेन निर्णायतिथिफाल्गुनेस्या
दजस्त्वेशाख्यनेवतिरः मधोष्णितौ
द्वावपि वर्जनीयाविप्रादिवामासिवसेव
शुक्रिविति अजस्त्वैशाखयातोनानिद
इति तन्निमेस्त्वमेवनहिमेषसंक्रमःको
निषिद्धोक्ति तदेतद्विवाहितामसीये।
क्रमः यतोयत्रसौरमासस्यवत्स्यन
नहुने मेषः प्रशस्तः इति वैशाखेपि विवाहप्र
वेशः इति विपरीतस्यापि चक्रोष्मायु भावात
इत्युक्तं च बृहस्पतिना पौषेपि मकरस्थेर्के चैत्रे
मेषगते रवौ आषाढे मिथुनादित्ये के।
प्याहुः कार्यं इत्नामिति किंच वसिष्ठः।

मु.
वि. वा.
प्र. टी.
१५७
310

वाक्ये दिनादिमेषवृषेत्यादिसौरवेद।
मोमहूर्योपादानस्यैवपथ्यापातात् ते
स्मात्तयोरैक्यो विवाहः प्रशस्तः तत्रमा
घफाल्गुणवैशाखज्येष्ठमासाः यत्रत
निषेधानंतरं प्रतिप्रसवो यथादितिमा
यनेविवाहेनिषिध्य कार्तिकमार्गशी।
र्षविहितौ तत्रमध्यमत्वे मतो विवाहप
टलेगर्गः पित्रापिमातकार्तिकेयनपा।
नमस्तेपौषाघेमेषभेत्रृपतायणे रश्मिकु
वात् नेऽपियनमेकोतिथ्यातिरिक्तवि
वधूद्वहच हरिशयनात्प्रागाषाढाद्
तेयाप्राप्तुमध्यमः हरिस्वापेतरेनाः
षाषाढश्रावणभाद्रपदाश्विनकार्ति
कापोशाप्तेनिषिद्धः पत्नापिपौषस्त
स्येतेनिषिद्धः मेषपत्नषेसिहे चास्थिते
समस्तेवगामे दौगनकैनकृत्वातविवाह
महकमोचेतिकार्य्यीक श्रुमममवपश्च
मेविहतकालातिक्रान्तेदौरकोल्वेसतेचे
यहूपनयनोगदोत्तस्यानिषिध्यश्च
मीनगतेविनिविहितोपनयनस्यविधि।
यालाभात् अथोतरायणेव्याख्यायते श्र
त्नीति प्रलिखितजः प्राप्याकृतः पत्र

धिगतेसूर्येसतिकार्तिकपौषमघस्वपि
कर्पोऽनेभवति यथा वृश्चिकेका।
र्तिकाः मकरे पौषोपि मेषेचैत्रोपीत्यर्थः
दैतसौरमासग्रहिलानोम्मते प्रतएव
धृतोक्तः चन्द्रारत्नस्थवाक्याप्याहुः क
र्पोस्नमितिकेप्याहुरिस्युके श्रीपती।
पि पौषेवज्यथामकरेस्थितेर्कोचैत्राभ
वेमेषगतेयदास्यात् प्राशस्तमाघाढ
कृतेविवाहे यदितत्रगोमिथुनस्थिते।
र्केऽपि नदेवशङ्गोहितस्याघाढपेदृस श्र
पवादौकोयलमानागौन्द्वाद्राभ्यम
त्वग्रेतीकृत्यकालान्तरगतयोर्हितिणपि।
वधूपदेयाकुत्यावियेय श्रुतीर्धोवेनातु
प्रतिष्ठेत्यादिनासमर्तिणीयः सामान्य।
तः कृतोप्यनाटग्राविशेषाभियानार्थं
पुनर्येनकृतोक्तः ॥ अथमासप्रसंगा
ज्जन्ममासादिप्रयुक्तनिषेधविधी यो
इतात्र्वेनाह माघमार्गसतिकपयो।
र्दयोजन्ममासमतिषेधोकथयहः वो
वितोष्यविद्युतेप्रथमस्ववायूहितान
नयोः सतपूदेः १४ दोपिकायामपि
जेन्ममासेनिषेधाद्यमस्त्याविद्धमर्के

म. वि. वा.
प्र. टी.
३११

311

वने कोस्यपात्रेकृतेस्वर्णपुष्के जन्मलग्ना
नेषे ॥ यस्मिन्वेद्रमासे जन्मजन्ममासः
जन्मतिथ्यमारभ्य त्रिंशत्तिथ्यात्मकोमा
सोवेदितव्यस्तु ते हृदयमध्यादिप्रकरणे जन्म
दुमासतिथ्यघ इति पद्यव्याख्यावसरेवि
विच्यव्याकृतमस्माभिः यस्मिन्नवत्रेजा
न्मनजन्मभं यस्यांतिथौ जन्मजन्मति
थिः समाहमहेंद्रः आगमस्यानस्या
न्यत्वानसमावाः अपलत्नाननावृतमह
तैरपिन्नचादिगर्भयोः सुतकन्ययोः करग्र
हो विवाहो नोचितो निर्मिङ्गत्वर्थः ॥
यत्नाहवसिष्ठः स्वजन्ममासतिथिदि
नेषु वैनाप्रिकाद्यदुत्नगर्भपुत्र्यैवं नोद्वहः
हामान्नाभुत्वस्याभिकोदेनेवाद्यगर्भदि
तयेकदाचित दिशानमहतः ॥ नारदोपि
नजन्ममासेजन्मर्षेलजन्मादिवसेपिवा
आद्यगर्भसुतस्यापवृद्धहितुर्वाकरग्रह
इति जन्मदिवसो जन्मतिथौ याज्ञवल्क
लेः प्रवादो ॥ जगन्मोहने गार्गदिनह
घयतेवसिष्ठः पंवेवाद्यगः स्थितिदिनेत्रा
थ्याभिः तज्जपदेतिकलमाया श्रावुवे
विवाहेगमनेदोवेति श्रूयते हितं।

यजन्मघोरनाद्यगर्भवाहितापविवर्जनेके
विश्वेदनाद्यगर्भनक्षीरिति पठंति ॥ यत्त
हच्यवनः जन्मर्क्षे जन्ममासे वातायां
मध्यजन्मनि जन्मलग्नेभवेद्व्याप्पुत्र।
स्त्रीपतिविवर्जभेति चैरेष्वरः जन्ममासे
तपुत्रान्व्यापनाप्याजन्मभेदपे जन्मल
ग्नेभवेह्वापाद्वुहामेनतिसौख्यभागिति
यतश्चनाद्यगर्भमात्रानिषेधविषयेणाद्य
गर्भसात्रानिषेधाभिधानात् प्रथमप्रसवा
ज्येष्ठमासविप्रांधेषालिन्याह ज्येष्ठहदे
मध्यमेसप्रदिष्टं त्रिज्येष्ठेवनैवपुत्रैकदा
पि केचित्त्वयंविकिमपोन्यदाहः नेवान्य
नेज्येष्ठयोस्याद्विवाहः १५ पुत्रोज्येष्ठः का
न्याज्येष्ठामपिज्येष्ठेत्वनतिज्येष्ठज्येष्ठत्रय
मध्यते तत्कदापि वैष्णुक्तेन प्रशस्तं ज्ये
मासेज्येष्ठयोर्द्वयोर्योर्विवाहः कार्य
इत्यर्थः यत्तान्यैकतस्य ज्येष्ठत्वेज्येष्ठमा
सेपि भवति यदाह गर्गः ॥ ज्येष्ठेनज्येष्ठ
योः कार्यं यत्नायोपाणिपीडनं तथान्यतरे
ज्येष्ठे ज्येष्ठमासेपि कारयेदिति तत्राप्यन्ते
नाज्येष्ठत्वयंहितियज्येष्ठमासेज्येष्ठेत्वविवेष्य ज्ये
ष्ठेमासाकन्यावज्येष्ठा पत्नज्येष्ठहदेम।

मु.
वि.वा.
प्र.टी.
३१२

312

प्यमेसेपुत्रिह समातिविषयकमित्यर्थः
एकोज्येष्ठोऽन्यद्वयमज्येष्ठेत्वमेव यदाह
वराहः द्वौज्येष्ठौमध्यमौप्रोक्तौएकोज्येष्ठ
स्तुभावहः ज्येष्ठत्रयेनकुर्वीतविवाहंसर्व
सम्मतमिति ॥ पराशरोप ॥ ज्येष्ठाक
न्यकायत्रज्येष्ठः पुत्रोवरोयदिः व्यतियो
वयोस्तत्रज्येष्ठमासेशुभप्रदइति केचित
ज्येष्ठमासमभावेपिवरकन्ययोज्येष्ठत्वमपि
मध्यममाहुस्तदसत् वधूवरान्यतरज्येष्ठ
त्वराहित्यविवदमानः तदाकंप्राग्यक्ते कि
तजन्ममासयोरभावेपिद्वयोवधूवरयोस
वेष्वतिनिषिद्धोविवाहः यदाहगर्गः ॥ज्ये
ष्ठयोः कन्यकायाश्चज्येष्ठपुत्रस्यवैमिथः
विवाहोनैवकर्तव्योयदिस्यान्निदनंतयोरि
ति तदेतदर्कग्रेषकृतानेवान्यानज्येष्ठ
योरुयादिवाहइति ज्येष्ठत्रयनिषेधस्यापि
होपायिकत्वसूचनार्थः त्रिज्येष्ठमिति ।
कथमस्यामध्यत्वयावताज्येष्ठमासःज्येष्ठो
वरःज्येष्ठावकन्येतित्रीणिपदानितेषांज्येष्ठ
श्च ज्येष्ठश्चज्येष्ठाचेति द्वंद्वापवादसरूपा
णामेकशेषएकविभक्तौइत्येकशेषात्त
प्राप्नोतिसरूपत्वाभावात् युग्योच्यातांज्ये

ष्ठश्चवरः ज्येष्ठावकन्येतिविग्रहयद्यपि
सरूपाणामित्येकशेषोसाध्यत्वानप्रा।
प्नोतितथापिसरूपाणामित्यनुवृत्तौपु।
मांस्त्रियेत्येकशेषःयः शिष्यतेतिनिवृत्ते।
मानार्थेमात्वृत्तइति ज्येष्ठावितिपदसि।
द्धिकृत्वाज्येष्ठौवज्येष्ठोमासश्चेतिविग्रह
स्त्यत्यतितमा प्रसाहूप्याटेवाटेवाना
केशेषाभावस्यासिद्धिस्यात् ॥ प्रथमते
मासवाचेज्येष्ठशब्दोस्ति वैशाखेमाघ
वोनाथोज्येष्ठशुक्रःशुचिस्त्वयंत्स्यमरो।
क्तेरादिवाइत्यहितेनज्येष्ठशब्देनमासेए
कशेषोभविष्यति तथापिन प्रसंगो
वेवज्येष्ठशुक्रशुचिस्त्वयमित्यादिद्वंद्व
सहितस्यपाठात् पुनरस्मासनवलाशु
तथाहि ज्येष्ठानलेवयुक्तापौर्णमासे
स्यत्रनक्षत्रेणयुक्तःकालःइत्यणातिं
तद्धितेषुवामाद्राहिस्यादिलुलुप्यस्तेतिवै
स्याकारलोपःज्येष्ठःइतिसिद्धेततस्त्रिया
---णश्रीहिडीपिहनस्थस्यानिहलोप्य।
सिद्धं ज्येष्ठेतितस्याज्येष्ठोविद्यतेऽस्मि।
निबर्थेमासिस्योगांमाइतिसंज्ञायां
स्याणिणेस्यतिचेतिकारलोपेसिद्धं ज्येष्ठे

न.
वि. ब.
प्र. टी.
३१३

313

इति मतस्यवस्यमदनसिंहोपि ॥ पौषयुक्ता
पौर्णमासे पौषीमासे तत्र यत्र मा नान्त्यम
पौषीमासावाचाप्युक्तमेकादशपापरेतत्पादि
वृद्ध्यमहितानेवपोष्यादीन्वे कवितज्ये
ष्ठतिपादः सप्तमादिकः तस्मादेकपौ
षमर्वभोनपपत्रः एवमस्यपुहेकपौष
गोकं वीतत्र्यापि त्रिपौहेनमाकेत्रयाणांज्ये
ष्ठानांसमाहार इति उदितमथतत्रपटम
माहावोविहितनपुरुषसमासेसंख्यापूर्वो।
द्विगुरितिद्विगुसंज्ञायांद्विगोरितिङीपि त्रि
ज्येष्ठीतिङीपित्रिज्येष्ठेतिभाष्यमनपुंसिज्ये
ष्ठमितिकिमितिपदद्वयमस्मिन्पुत्रक्रमेणासमाधिः
उनेनाशत्रपत्रऊवोऽत्यतेनतथ्यंउगपूर्वको
विधिरनित्यत्वंतिपरिभाषज्ञापनार्थेनतेन
ताहितेषावामादेशित्वादिद्विहिवनित्यता।
सामेनाकृत्यज्येष्ठमासप्रयोगोपपत्तिः प्र
ज्ञेज्येष्ठोवाज्येष्ठेष्ठतिमनूपत्यादेकपुंभः
सिद्धः ॥ ततस्त्रिष्पादेनमाकमसमासेड।
योनिद्रलिः या आङेमेतिपाआदोप्यकृति
गणालाभंगीकार्यततः सिद्धिर्ज्येष्ठेति
श्लथाप्यपवादद्रव्यतेकेचिदिति स्त्याव
ध्यपकमेच्छयेवद्विगकृतिकास्यप्रोक्तत्व

त्काज्येष्ठमासेपिज्येष्ठमासेपिज्येष्ठवरस्य।
कन्यायाविवाहः शुभइतिकेचिद्वः एतत्।
त्रितल्पन्यायत्वात्ज्येष्ठापत्यस्यनज्येष्ठस्य
कुर्वीतभास्करेवात्रयपलाश्मिते नोत्सवादी
निकार्याणिदिनानिचवर्जयेत् विष्णु
षमानमपव ॥ दशाहेवैवगर्गस्तुविदशा
हेवृहस्पतिः प्रर्कभागपाग्नेयावत्ताविः
प्राहपराशरइति तेत्रातवोपि कृत्तिकास्त
रवित्यक्तज्येष्ठज्येष्ठस्यकारयेत् उत्सवा
दीनिकार्याणिदिनानिदशवर्जयेत् अत
र्थविवाहेवृहस्पतिकेतावेदनं ज्येष्ठमा
सेनकर्तव्यंकन्यायाज्येष्ठपुत्रयोरिति मुत
ज्येष्ठपुत्रस्यदुहितुर्ज्येष्ठमासस्ववामरोपणं।
वैपिमबालकृत्यतिथेपुमाहवात्स्यः मार्ग
शीर्षेतथाज्येष्ठेविवाहंचौलमेवच ज्येष्ठ
पुत्रोदुहितोवात्र कुर्वीतव्रतेतथा भारद्वा
जे मार्गशीर्षेतथाज्येष्ठेक्षौरंपरिणयंव्रत
यादिपुत्रोदुहितोष्णयत्नेनपरिवर्जयेदि
ति अतएवसत्येवक्तव्याकर्नोज्येष्ठापत्यस्य
नज्येष्ठेकेचित्कार्यमाणोपि नेच्छन्ति तत्
कृपाक केचिद्दुहितापिपुत्रोआभावेनन्
र्थानकृते मुख्यानिनकुलोत्पन्नानोनेषे

म॰
वि॰वा॰
प्र॰टी॰
३१४
314

कोड्याणामपि पुत्रकन्यानो विवाहादिमे
गणालकृतिकालनियमपुत्रस्य श्वापरी
भावनिषेधविशेषानेवेहरिणीकेदमा
ह स्तत्परिणयात्पदाससाः स्तताकरपी
इने नचनिजकुलेनद्वामेरत्नादपिमेर
ते नचसहजयोर्भ्रात्रोद्वयोस्सहदेकन्या
के नसहजत्वेतोहादेः । लेवेशुभेनापि कृकि
याः ९९ देहलीदीपन्यायेनात्रापि निजकु
लिः इति संबध्यते निजकुले सर्वेषामेतस्य
पुत्रस्य परिणयात् विवाहात्परतः षमा
सान्तः सोरमासषहकमध्ये तत्तायाः क
न्यायाः विवाहो न स्यात् उक्तं च वसिष्ठेन ॥
पुत्रोद्वाहानेव पुत्र्याः कदाचिद्दृ षमासा
न्कार्यमुद्वाहकर्मेति ॥ नारदोपि ॥ पुत्रोद्वा
हात्परं पुत्रीविवाहो नक्तुतत्रये ऊर्ध्वाम्न
नमुद्वाहात्मपूर्वनापिमगल्लमिति पृथ
निषेधः कन्यापरोद्वहनः यदाहवत्स्य ॥
सीविवाहः कुलेनिर्गतः पश्चात्तपुंवि
वाहः प्रवेशो वसिष्ठादिभिः निर्गमस्यादि
नोनप्रवेशोपिदिस्त नसंनवसरोतोप्रविधि
कीर्तियति प्रत्वभेदेतमतापाकालनिय
मः इति वृत्ताब्ध्वनेवेत्यत्रयेत्यकुहस्याति नि

जकुलः इति सर्वेषामपुत्रस्य कन्यायावा
मेडनाद्विवाहान्मेडनेवोल्लम्पयनेमा
हाना न्मादिवृत्तवत्तृथ्येसमावर्तनेवान
ह्मेडमानेतनेकार्येयदाहात्रिः कुलेय
तत्रयाद्वौमेडनाममुमेडनामिति म
स्मान्मेडनान्मेडनेकार्ये तथा कन्यावि
वाहादनेतर पुत्रस्य विवाह कार्ये इत्या
र्थः यदाहनारदः ॥ मेडनान्मेडनेका
र्येमेडनोत्रैवमेडनमिति वसिष्ठः पुत्री
विवाहात्परतः सदैवशुभपदं पुत्रविवा
हकर्मेति नचेतिसहजयोः सोदरयोः
भ्रात्रेः सहोदरकन्यकेयेनचवेनोद्वाह
उक्तं च नारदेन नैवैकजन्मनो पुंसोरेक
जन्यतु कन्यके नूनेकदाचिदुद्वाह्या त्वेने
कदाभेडनद्वयमिति एकजन्येतुकन्ये
तकन्ये द्वे पुत्रयोरनेकजन्ययोरिति विशि
ष्टेकस्यु प्रत्येककार्येतककसमध्याया
र्थः लेनेकस्मैवनायमसहोदरकन्याद्व
यमपिनदेयमित्यर्थः नपुत्रेद्वयमेक
स्मैप्रदद्यान्नकदाचनेति वसिष्ठोक्तेः ना
द्वोपि प्रत्पुष्पाद्वेनैवकार्याने कस्मैद्व
हितृद्वयमिति प्रतिहासोवनिमयादि

मु.
वि. वा.
प्र. ही.
३१५
315

वाहः मन्त्रायचेत्तया कन्यादीयते तदा
मयापित्वत्पुत्राय कन्या देयेत्येवमानेप्य
नृपः कन्याकुब्जमायद्या मनावटः स्या।
न्तुः एतमहमुखःपणावेधेभगिन्यादिद्वयेन
पिदृष्ठ्यः नमहमनुलतोदाहोऽन्यार्थः।
ति मतश्रुमतत्रुमतो सदृपाणामि
त्येकप्रोघः मताश्रुमताश्रुमते इत्येव।
देकप्रोघः मतावमतश्रुमतोप्रमास्वि
येत्येकप्रोघः मतौवमतेवमतौवमता
इतिकृत्वेकप्रोघाणां देहः प्रखापुत्रमा
नास्त्रियेकप्रोघः मज्ञाश्रुतेमताश्रुति
कमंधारयाः इत्येषां मोदवाणां विवाहःप्र
ह्रावश्रोवर्षोर्धमीरावेम्ममसमध्यनेकार्यः
यदाहनारदः विवाहस्त्वेकजन्यानांष
मासाभ्यंतरे यदि प्रमेपायेत्रिभिर्वर्षेस्त
स्त्वेकाविधिर्वाभवेत विवाहःस्तुपल्ले
ऐतेनसमानसंस्कारापकमात्नृजयोः
पुत्रयोः कन्ययोर्वा पुत्रकन्ययोर्वानका
र्येइत्यर्थः तदाहबृहन्मनुः एकमात्रजा
योरेकोवत्सरे पुंयोषितोः नसमानक्रि
येज्योत्स्नाभेदेविधेयतश्चैव सर्मान।
क्रियामृत्तौकामगानादेकाण्कवर्षमध्ये

निषिद्धेत्यर्थः एकवत्सरः इतिकालस्तव
कायांन्वयोतनायन्त्रमासमध्येतुसंवेत्थे
वनकार्यः विवाहस्त्वेकजन्यानांषमा।
साभ्यंतरेयदीतिनारदस्मरणात् यमजा
तन्यायेपन्नयेवियतकालात्रोजातका।
मोदिकर्माणामेकक्रियानिषेधाभावे।
वर्षभेदस्तेनतदसंभवात् नन्वत्रपुरुषाम
योरितिके: पुरुषाकन्ययोरेवसमानं।
क्रियानिषेधावगम्यते न द्वयोः पुरुषा।
कन्ययोर्वेति नवपुरुषयोर्वास्त्रियोर्वेतिदे
हेकृते द्वयोः पुरुषयोः कन्ययोर्वातिषे
धोसंस्यतीति ॥ वाच्यं यतः सकृत्प्रवृ
त्तेशब्दः सकृदर्थं गमयतीतिन्यायात
सत्रकन्यकयोर्निषेधःस्यात् पुत्रान्या
विवादितानार्थदृष्टसिद्धिःश्रुत्याप्यर्थेसप्र
मानाभावात् किंच॥ पुरुषयोर्वास्त्रियो
र्वेतिद्वन्द्वेकशेषयोः पुरुषयोःस्त्रियो।
श्चवार्थे द्वन्द्व इति द्वन्द्वोवत्स्याद्यथ्विभि।
वचनात्यपदे: ननु पुत्रापदस्याधिकस्य।
णावचनोद्वन्द्व इति नास्तिक कारावचना
द्वैवचनादिदेवयु वस्थियैवविमाता।
दत्तयोन्यमातिदिक्रियाप्रतिषत्र्येयेहि वच

म. वि. प्र. टी.
३१५

316

नबहुवचनेनैवहेतोः पातिनासर्वेन
पदेनविग्रहेतस्यमितिघतपवहेहापवा
दकेपकस्यैवग्रेषायमहाभाष्यकृतान्तस्य
हविवक्षायामेकशेषस्त्वेकः शेषः पत
उपलक्षणः तत्रैतेनेवाभाष्येवसमोहितं ।
नहतोहानीः हेभवतिरहस्सहृतस्सहृतो
हृतस्सहृतस्सहृतस्सहृताइति नैतत्सह
विवक्षायांभवति सृष्टापिनिर्देशायत्वा
बुद्धिरेवनिर्दोषायित्वत्व हृत्वोवहृतौवह
तौ हृतास्सहृतास्सहृताइति अतःक्रम
साहित्यप्रतिपादनयोः पुरुषयोस्त्रिया
श्चद्विवचनान्तयाहदेनैवबहुवचनान्त
तिः पवैकशिष्ठकस्ययोः सादरयोः ।
सामानक्रियानिषेधोनतत्पुरुषयोस्त्रिये
ष्मृतिवक्तनक्तनैकवचनालोपदवि
ग्रहेपवस्माहित्यप्रतिपत्तिसदेहतान्त
योऽरूपप्रसंगेति नलेतिपदत्वलक्षणादि।
क्लेशः सोऽप्यस्यः इत्येतस्यपचितैतेचत।
त्वेसहनायामेतमहाभाष्यकृद्रंकिस्त
ह्यादीनामेवपरस्परसाहित्येवाविवव
त्तायर्थः नतुतोववनोनानानवमरप्र
तिपादकेत्यभिप्रकृः अथावयागक

स्तस्यापत्तिरूपोदोषस्यादेवेतिग्रा
त्वातिचेत्रएकमात्रजयोरितिद्विव
चनानुपपत्तिःस्यात् तत्रापिबहुवचन
मस्तु एकमात्रजानामेवत्वात्पुरुष
स्त्रीणामितिचेन्न उभयथापिप्रकृते
भंगदोषापत्तेः किंच यद्ययमर्थोवि।
वक्षितःस्यात्तदाष्टकुलाभंगाहृषाणाम।
पहायस्सहृहेवपदोनत्रैलोमदीदिवा
केविवक्षियेकुर्यात् अथवेत्युमः एक
मात्रजयोमातृयोःयथोक्तयोस्त्रिलिं।
गानेकियानिषेधःस्त्रेनावनस्यवचमे
षंः द्विवचनोपदानतद्वयोःपितिनिषे
धोयथास्यात्तत्रैकेनानिकस्यापेनत्र
याणांमदेशानामयाति भेदवृत्तिरयः
पुरुषस्त्रियोरितिपदोद्दृष्टान्तायैना।
दाटेवाकेपुत्रवचनोपदानोबहूनाम
पिसेदाराणामप्याहार्थेननबहूनांवि।
वत्तेयाबहूनामेवसोदराणांनिषेधा।
र्थेतेनद्वयोर्बहूनांविनिषेधःसिद्धि।
ति अतएवभाष्येपि एकोदरप्रसू।
तानामेकस्मिन्नवनेयदि पापोपग्रहो
भवेन्नतेनैकान्येषाम्भवेदिति न

स्मृ·
वि·बा·
प्र·टी·
३१०
317

त्वन्यायत्वाग्रेनोपवीतेसंस्कार्यत्वाद्दु।
योरन्यतरस्मिन्नाशास्त्यर्थः नैकदामेक
नद्वयेमिलितेऽस्तिहोमेः एकदाएक
स्मिन्नर्थे मंडपेनैवोपनयनेवा ननु।
कन्याविवाहकालेएवोपनयनम।
प्यस्त्येतेनयदाहहारीतः द्विदात्रयो।
ब्रह्मवादिन्यस्सद्योवध्वश्चतत्रब्रह्मवा
दिनीनामुपनयनंवेदाध्ययनंभिक्षा
चर्याच सद्योवधूनांतूपस्थितेविवा
हेयथाकथंचिदुपनयनमात्रंविधा
यविवाहःकार्यइति एवंसतिसोदर
कन्याविवाहस्यासोदरपुत्रोपनयन
स्यचसमानसंस्कारत्वात्तयोरेकवर्षे।
निषेधःस्यात् उच्यते गर्भाष्टमेषुब्रा
ह्मणमुपनयीतगर्भैकादशेषुराजन्यं
गर्भद्वादशेषुवैश्यमिति तथावसंते
ब्राह्मणमुपनयेद्ग्रीष्मेराजन्यं शर
दिवैश्यमित्यापस्तंबोदितत्रेषुसकल
बाधमेवोपनयनमासाःफाल्गुनो वि
विजस्यार्थेवाशुक्रेवेदवेदांगपारगः
वैशालेपनवाघेदस्यान्नेविद्याविप्रा
रः उपनीतकृत्वाज्येष्ठोज्येष्ठवि।

धिविरोधवइति नारदादिसंहितास्वपित्रा
स्नानादिवर्गाश्रयग्रहनात्स्वलिंगस्यविव
क्षितत्वाच्छ्रीभृगुदाशाणांवृत्तवेधनिषेधा
वगमात् यानितुविप्राणामुपनयनेव
मेवसमयेथाराधिनाध्याना ग्रीष्मेवैशि
शदिविप्राणांसाधारणाश्चमाघाद्यस्त्या
दिवमिद्य दिवाक्यानिषुश्रीसाधारणा
निषेतयनतानिनारदादिवाक्यानैकका
क्यतावलात्तुविषयकाणएव विप्राश्च
श्वाग्राणः विप्राश्चवाग्राणाइति पुमान्
स्त्रियेतेकशोविष्यसमानाभावः अतएव
वयत्वकाः गर्भाधानस्तेपुंसःसवनं
स्पंदनास्त्रः षष्ठमेवासेनेमासेतेजात
कर्मव गृहन्येकादशोनामचतुर्थोमा
सिनिष्क्रमः षष्ठान्नप्राशनंमासिचूडा
कार्ययथाकुलं एवमेवःप्रायेयानिबी
जगर्भसमुद्भवस्तदुक्तामभ्येवोपनयने
विहायतत्क्लोमिताः क्रियाश्लोकानिविवा
हस्तनसमनत्रकास्याहस्त तनेोगर्भेषु
मेःसूत्रेवाकार्यसमासुपनयने गर्भे
मेकादशेनकेविप्रासिकेथ्याकुलतः।
सुपनयनमस्तावे वर्षेसोविप्रायोःना।

स॰
वि॰ प्रा॰
प्र॰ टी॰
३१८

318

भिन्नः स्यान्नदातुप्रकार्यो यथाऽऽकलनिम
स्यापेत्रमर्गोत्तूमस्त्येकपद्यमेन्नापवंभिन्नः।
प्रामेयान्निग्नोजगाभेदमन्नवे नस्मोभिताः
क्रियाहोमाणांविवाहस्त्वमभेवकस्पपवस्त
न ग्रहहोमाणामुपनयनानांलैव यत्रभाग
केहसीनवाकुंतकल्पानशंविषये नदाह
यमः पुत्राकन्यो हिन्दीदीणांमौजींवंधुनाम
ह्यते पृथ्यापनेत्वेदेशानामशिदीवचनेत।
या पिनापितृभोपान्यानेनानथ्यापयेत्।
न्नः स्वगृहीवेवकन्यायाभेनत्वायोवि
पेयलशेति नन्वयद्यपिम्ब्याव्युपनयने।
म्होमाणांनानिनथाप्यनिकेटस्थिकमनि
यदाहमनः वेवाहिकोविधिःस्त्रीणाम्मेपः।
नोपकःपः यदिमेत्रामगरेवासागतारथो
ग्निपरिक्रियेति नेनसमामक्रियानिषेधः
मेप्याहीनि सत्यं यतिदेशोपस्नपनयन
धर्मप्राप्यर्थः यथा अस्माणिदेनमपनयः
नेप्राप्यभेतिसमन्तप्रलेकामनस्नानेयथा।
तिस्नत्वाग्नीणामपिविवाहाग्याकान्नवा
तोयपंमनवेशेफ़वेति विवाहस्यनवि
जमस्तितिकन्यादन्नप्रतेविवाहेकाम
वनाहियमेनिशमस्त्वेकपतिमेवाखोवा

गऽयैवासहस्यादिकमनप्राणेभवेदेति न
नोतिदेशेनोपनयनधर्मप्राप्तेऽपिहोमा
मनसमानेसंस्कारत्वमपि उभ्यनेनातुसमा
नप्राप्तः सहप्राप्यकृतेननतद्विगमत्वेमभि।
भिनत्कृतस्तूयापसूवत्वसाहप्रापलनाया।
थाकथंचित् पथेन्नसाहप्रासभवेनोविजा।
तीयसंस्काराणामपिवोलानप्राधान्यादीनां
मेष्टरयुभ्यातुसंवेधिनोनिषेधप्रसङ्गात् ।
विघ्नावरोनिस्थस्मृतिकिनेवभावदूपपाय स
हप्राप्तेनकलानीयक्रियानिषेधः उपन
यनेस्तूनवात्यानत्वेनवेकजानीयत्वे प
वेसत्वसहपिकमेसकजानोपूर्वेहत्वेन
मानामोटकन्यापुत्रसंवेधिनोविवाहोपन
यनयोः समानसंस्कारत्वाभावादसमेवमि।
द्धः फलितः पुनःसमासिकोनिषेधःस
वेनास्ति तेनपुत्रभेदोपनयनेविधाय।
पपश्चात्कामप्राकन्याविवाहस्तुनेनका
हेमलेनकार्यः नस्मात्कमात्रजयोःपु।
त्रयोःकन्ययोर्वाविवाहादिरूपसमानकि
यानिषेधः समासमयेम्लेव केचिनक
न्याविलाहानंतंद्वितीयकन्याविवाहः
समकालत्वमेवदोषाभावात्समस्तेनकार्यः।

म॰
वि॰ वा॰
प्र॰ टी॰

३१५

३१९

इत्याहुः यदुक्तं शुभे परिणयो ह्येष याव
दिनवनकष्टये शुभंते तम्समकं वीतनोद्वाह
मितिस्मृत्यर्थः तत्र भिन्नमातृभेदे विष
लाद्यो वा वचनस्य पूर्वोक्तपराशरवाक्यस
रसात समानापिक्रियाकार्या मातृभेदे।
तथैव च विवाहाद्यहितः कार्यो न वि वा।
हस्तत्रदिनमितिनारदोक्तेषु वसिष्ठवच
विरोधाभिहितः एकोदरप्रसूतानां नात्र
कार्यात्रक्रमभवेत भिन्नोदरप्रसूतानां नेति
धारानाम्नयोर्ववेदिति चौलोपनयनविवा
हाद्येककार्यं त्रयं तदुक्तं च्यवनेन आचे
चौलेनतोमौञ्जीविवाहस्य शुभप्रदः मा
तृभेदेवृथेकमातृके पुनः कर्हिचिदिति
चोस्यन्तेभिन्नोदरमंगलेषु समानवेषुएकत्र।
एकस्मिन्मंडपेन कार्यमेवाकिंतत्परहभेदा
दाचार्यभेदाद्वाकार्यं यदाहवसिष्ठः दिगा
भवेत्वेकवर्ष हि पिनेच शुभमतपश्चात्तवेभि
दिनक्त प्रथमपक्षे शोभनमंगलकृत्यहा
थवाचार्यविभेदतेवेति दोषदायभेद यम
लजातयोस्समपिनिषेधो नास्ति एकस्मिन्व
त्सरेभ्रातृकयोर्युग्ममंगलजातयोः दोषेवैव
विवाहवमौञ्जीबन्धनमेवचेति पराशरोक्ते

दोषेचौले भद्रकारिकायां च एकस्मि
वत्सरेचैववासरेमंडपे तथा कर्तव्यं मं
गलंस्वसाभ्रोर्युग्मजातयोरिति।
तत्रापिज्येष्ठानुक्रमः॥ जन्मज्येष्ठेन वा
हूनास्वसृणामपिक्रमेते यमयोस्तु
वराभेषुजन्मतोज्येष्ठतामतेति मता।
केदेवलोपि यस्यजातस्य यमयोः पश्य
ति प्रथमं मुखे संतानः पितरश्चैव तस्मि
न्ज्येष्ठव्रतिष्ठितमिति संतानोवृथाः शुभे
इति शुभेविवाहादिमंगलकृत्येपित्र्या
क्रियाश्राद्धक्रियानकार्या विशेषान्न
भेदाकुलये निषेध्य मंगलेनापि मंग
लेनमितिनारदोक्तेः॥ प्रथमंगलेश्राद्धं कि
तस्माप्येवमंगलकार्यमित्यर्थः॥ श्र
यवाग्रद्वादिनेसमेपास्थितेतदनंतरे
लग्नतिज्ञार्ये विवाहादिमंगलकृत्यका
र्यमित्यर्थः ९९ अथविवाहकालानां
तेकुलमध्येकस्मिन्दिसोमाप्राप्तिकुला
नितायमिदं वषाप्रकरमाह वद्धावरा
ष्यापिकुलेत्रिपुरुषमात्राप्रांजनेष्वप्व
निष्पत्यानावत मासोत्तर तत्रविवाहश्च
तेषु कार्यथवापि दुःकालिकमाप वेः २०।

मु·
वि·वा·
प्र· टी·
३२

320

निष्क्रयोत्तरं वाग्दानोत्तरं यदि वधाकन्याया
स्तथा वरस्यापि कुले वंशान्तरापि त्रिपुरुष
मध्ये कश्चित् सपिण्डेनाध्रो वर्जेत् प्रासृयात
त्रमासोत्तरं मरणादिनदारभ्य त्रिपुरादिनप्र
तिकूलं ततः प्रोत्यामनिष्कृतया विवाहः
स चाभिलष्यते ॥ उक्तं च स्मृतिचन्द्रिकायां ॥
कृतेवो निष्क्रये पश्चान्मृत्युर्भवति गोत्रिणः
तदा न मंगलाकार्यं नारी वैधव्यदं भवेदि
ति मेधातिथिः पुरुषत्रयपर्यन्ते प्रतिकू
ले सगोत्राणां प्रवेशनिर्गमौ न स्तस्तया
मेदनमेदने इदं तु पित्रादिभिन्नविषयं
उक्तं च मार्कण्डेन अन्यथा तु सपिण्ड
नाशेपि चेत्समासक्तिते तदंते प्रीतिके
[illegible] तं तोत्रश्च विधियते इति पितृमरणेन
विशेषमाह शौनकः वरवध्वोः पितामा
ता पितृव्यश्च सहोदरः एतेषां प्रतिकूल
वंशानां विघ्नप्रदं भवेत् पिता पितामहश्चै
व माता वाथ पितामही पितृव्यास्त्रीसुतौ
भ्राता भगिनी वाविवाहिताः एभिरेव वि
पन्नेषु प्रतिकूलं बुधैः स्मृतं अन्यैरपि
विपन्नेषु केचिदिच्छन्ति तन्नेदं भवेत् ॥ उक्तं भ्या
ध्वः प्रतिकूलस्य नियतं कालमाह

मोद्ध्मः वाग्दानोत्तरं यत्र कुले स्यात्कुस
त्स्मृतिः तदा सेव तस्मा [illegible] विवाहस्तु भवे
भवेत् पितरा यो च मह [illegible] दध्वे मात्त वे
वहि मासत्रयं तु भार्यायास्त दध्वे भ्रातृपुत्र
या देवत्रमतो [illegible] विशेषः प्रतिकूले स
पिण्डस्य मासमेकं विवर्जयेत् विवाहस्त
ततः पश्चान्नमयोरेव विधीयते इति देवाग्रु
भेगवपुत्र [illegible] शाखाप्राये प्रोक्तायाम
पि कन्यायाः प्रतिकूलेन दुष्यतीति मेधा
तिथि [illegible] महद्देशा स्यात
स्य च तदा सम वर्जितः स्वप्रतिकूले न विध
ते सेकदेश [illegible] यावि वा लक्ष्मन यो
नाः प्राक्तिक कन्या गोत्रास्य कृत्वा नो [illegible]
मावेत सकृत्वाद्येति [illegible] निषेध म
तिथा कृता यः करोति [illegible]
स्य पदे पदे इति पृथ्वा [illegible] पर्वाया
ह प्रथमेति [illegible]
[illegible]
[illegible] विवाहः [illegible]
[illegible] मेधातिथिः [illegible]
[illegible] ज्योतिषप्रका
शेपि प्रतिकूलेपि [illegible] विवाहो मा

मु·
वि·वा·
प्र·टी·
३१

321

समेतता प्रांतिं विधायगंतदन्यावारदानादि
वेदेवुथइति सत्यावयूपकत्वेसत्यासोवाने
तदेमासमध्येविश्रांतिं विधायविवाहकार्यः
त्यर्थः पुरुषत्रयतत्रयेषामपिदृष्टपतरस्यादी
वेः पुरुषाः पुरुषानंतरस्यमरणम् अथाग्रे
त्वानिर्गमोतदनंतरमरणमितिप्रागुक्तमथा
तिथिप्रेताकोन्नर्थोत्तेसापवादमपजाति।
कन्याह चूडावतेवापिविवाहतोव्रता म्रु
ञ्चवेष्टांपुरुषत्रयांतरे वधूप्रवेशात्मुखे।
नाविनिर्गमः वर्षमासतोवाकमिसेषदनः
शुभम् ९८ चूडावोद्वतमपनयनेव अपि
श्राद्धात्मस्नानात्मादिसमावर्तनांतेचविवा
हात्यवतः पुरुषत्रयांतरणवनेष्टं तथाग्र।
नाद्युपनयनात्मूडाचपुरुषत्रयपर्यंतेनेष्टः
तथाग्रधात्स्नुषयाः प्रवेशात्तनायाकन्या।
योवितिर्गमोपिपुरुषत्रयपर्यंतेनेष्टः
एतत्कूलवाक्यं पुरुषत्रयपर्यंतेमित्या।
दि आद्यौदौलेतहोमोजीत्यादिचप्राप्ति।
विते तस्मात्कूलपुरुषस्यचतनोर्थेला
दोनावेदोषः सवायेदोषः पुरुषत्रयेषे।
मासपर्यंमेव अतएवषण्मासतरइति मा।
सषेकालांतरेप्रयंहत्यकेपिविवाहादिः।

सर्वोविधिःशुभः एतत्कूलवाक्यमपिकुले
अतत्रयेदत्वादिगित्यादिप्रागुक्तं अत्रापवा
दउच्यतेवेति अथवाःशुभेदाहृषभेदात्तुषे
मासमध्येपिशुभः यथामाघेमासिविवाह
वैशाखेबोलयज्ञोपवीतंवाभवेत्पवत्सर्थः
उक्तंसंहितासारावल्यायां फाल्गुणेचैत्र।
मासीतयुत्रादाहोपनायने भेदादब्दस्यकु।
र्वीतनतत्रयवलोच्चनमिति तत्रफाल्गुण
पदंप्रागवद्गतमासांतरस्याप्युपलक्षणावे
त्रपदंचोत्तरवर्षगतवैशाखाद्युपलक्षणोत
अकैमेनिकन्यायेनयस्वल्पकालांतरे तत्रा
पिचेत्रिषेधाभावस्ततः थिकस्यवधानेकिं
वाच्यमशुभेदस्येवप्रयोजकत्वात् ९८ म्रा
थप्रसमात्मलानप्रनदोमेप्यम्बवधूर्वर्षयोः
श्वस्वरादिपीडकत्वेवसंतितिलकयाह।
एवमूलिनाप्राप्तेद्विनोस्त्वन्नाविधनः का
न्यासतोनिवृत्तिर्जोपुत्रेहतश्च जेष्ठभंगो
तेनतथास्यवायजेव प्राकार्यजाभवति
देवरनाशकर्ती अहिजावश्वश्रूघातकेक
न्यासतोप्यशुः सालाद्रूपसालः विनाशोवि
यतः कुलतः तथाप्नितहृतेजोमूलोत्यनो
कन्यासतोप्यशुं हतोसाधुनः उक्तंचवशि

मु॰
वि॰ वा॰
प्र॰ टी॰
१२५

322

ष्टेन नैर्ऋतिभोद्भूतस्सुतः सुता वा त्रिपाद
वश्रेपश्वशुरं निहंति तदंत्यपादे जननीनोति
हंति नैवाक्रमेणाहिकुवः कलत्रमिति ॥
अहिभवः तिसृणां समविवदिते सुतः सुता
वेति पूर्वेणान्वयः मूलजा श्वशुरं हंति व्याल
जा च तदंगनामिति नारदोक्तेः तथा श्वश्रू
रस्यांगनोपत्नीवरस्य कन्यायाश्च मातुला
तरेनस्यापतिमातरं हंतीत्यर्थः एतदेव
स्पष्टमुक्तं वसिष्ठेनैव जनकं जननीं हं
ति भर्त्तुर्मूला हि धिल्वजेति तथान्यायाप्यन्ना
कन्या या अपि मातुलानां तद्वज्येष्ठेति ज्येष्ठा
नक्षत्रोत्पन्ना कन्या स्वधवाग्रजं भर्तुर्ज्येष्ठ
भ्रातरं हंति शाक्राग्निजा विशाखान्तत्रो
त्पन्ना कन्या देवरस्य भर्तुः कनिष्ठबंधोर्नाश
कर्त्री भवति यदाह वसिष्ठः सुरेशानाग्नि
जनिता यथाग्रजं हि देवरान्वा जनितान्तदे
वरमिति हंतीत्युक्तवंतेन नारदोऽपि ऐंद्री
त्पग्रजं हंति देवरान्हि देवजेति १४ प्रथवि
शाखा मूलाश्लेषाणां च पश्चिके दोषापवाद
मलङ्कुर्भिष्ठा द्वीशाद्यपादत्रयजा कन्या
देवरं सौख्यदा मूलांत्यपादसार्पाद्यपादजा
ते तयोः शुभौ २२ द्वीशा विशाखा ग्रन्यत्र।

द्वीशं स्याद्यार्थे यदाह कश्यपः विशाखोत्पन्न
या युक्ता देवरस्य शुभावहा विशाखोत्थां स्त्री
कोद्भूता देवरं हंति सर्वथायमिति बृहन्नारदो
पि न हंति देवरं कन्या तुलामिश्र द्वि दैवजा
तदंत्यपादजा त्याज्या दुष्टाद्यौ श्विकपश्चवा
त तस्मिं विशाखा चतुर्थपादे निषेधः फ
लितः स्यादर्थः मूलेति तयोः श्वशुरश्वश्रुर्को व
लयत्र्थं वरः गोत्पन्ना नानीकन्या सुतेश्व
श्रुरस्य सौख्यदो अश्लेषादि चरणोत्पन्नाक
न्या सुतेश्वश्रूः सौख्यदो तदुक्तं नारदेन सु
तः सुता वा नियतं श्वशुरं हंति मूलजः तद
न्त्यपादजे नैव तथाश्लेषाद्यपादजः श्वश्रू
श्वसविवस्वा न हंतस्मापव इति वधूवरयोः
सामान्यतो मातादेषा विचारः प्रसूयये त
त्रके विदशाकूटाख्याहुः तदाह नारदो दि
नेशा जं च माहेंद्र त्री दीर्घयोनिरेव च राशिरा
शपाधिपो वश्यं वर्णपदेश्यात्स्म तन् पु
नः श्लवशा कूटं च माहेंद्रं च तन्नः पर्यं पंचदेश
दशाद्यो गाश्चप्रीति भेदाय कीर्तिताः इति मु
देशश्चादशाकूटाख्याहुः यदाह गर्गः माहे
न्द्रगणकूटं च दिनकूटं च योनिजं स्त्रीदीर्घ
र श्चकूटं च वश्यं वर्णाख्य कूटकं राशिरा

म.
वि.को.
प्र.टी.
३२८

323

प्रथादिपाख्येववेधेनाप्युत्यकूटके ष्त
लिंगाख्यकूटेवज्यात्याख्यंपकूटके योनि
नीगोत्रकूटेवकूटान्यष्टदप्रीवत्त दम्पत्ते
र्दुहिकारिणियत्नात्त्युक्त्यातिघूणानतइति
तत्रदष्टाकूटानोनंतदाष्टविशेषप्रसिद्ध
त्वान्नानिविहायसर्वदेशप्रसिद्धानिसाष्टौ
कूटानिमललक्षणानिविवेच्यतोतान्यष्टकू
टमानिजानीति २० वर्णोवश्यंतथातारायो
निग्रहमैत्रकं गणमैत्रंभकूटंचनाडीचैतेय
णाधिकः एतेराशिकूटभेदावर्णादिमे
लनमेणकाभ्यधिकगुणास्युः यथावर्णो
मैत्र्यामेकोगुणः वश्येद्वौगुणौ ताराभे
त्रीत्रयोगुणाः योनिमैत्र्यांचत्वारः ग्रहमै
त्र्यांपंच गणमैत्र्यांषट् भकूटेसप्तनाडी
भेदेष्टौइत्यर्थः तत्रकेवर्णोवश्यंतारायोनि
रदष्टगुणाभकूटनाडिसंज्ञेति ज्ञेयायुथोत्त
रेहबलिनः स्त्रीपुंसयोर्वेदनइति स्त्रीपुंस
योरितिवत्तेगुणान्यादिनानिपातितः देव
लमर्णोरक्षादीपि नाडीभेदेगुणाष्टौस
मनराशिकूटके षट्गुणागणमैत्रंच
मोहार्थेपवत्तदयोः योनिमैत्र्योवचत्वार
स्वयंसाबालीगुणाः वश्यंद्वेगुणौसा

क्षौवर्णाकः प्रकीर्तितइति २१ अथप्रति
ताक्रमेणवर्णकूटंतावत्तयामाणिकया
ह द्विजाःकपालिकर्कटस्ततोन्यावि
प्रोद्विजाः वववरस्यवर्णतोपिकावधून
घास्यतेनकैः २२ मीनवृश्चिककर्कटा
विप्रायोद्विजब्राह्मणाः स्तेनभतिरमन्यः ॥
मेषसिंहधनूराशयोनृपः क्षत्रियः वृष
कन्यमकराविशोवैश्यः मिथुनतुला
कुंभश्रेत्रिजाशूद्रः तदावववधूराघूणव
र्णोत्वाचवरस्यवर्णतः ब्राह्मणा दिका
दधूरपिकाज्येष्ठवर्णाधुपैनेशाम्यनेकिं
तसमादीनावाघास्यतइत्यर्थः यदाहवा
दः कपालिकर्कटविप्रास्तेहस्पृःक्षत्रि
यादयः पुंवर्णाराप्रष्टीराशयंपासमेहतीति
थाप्युभ वर्णज्येष्ठानुयानारीवर्णहीना
स्वयःपुमान् विवाहयदिकुर्वीततस्मा
न्नोविनश्यतिइति अत्रैकोगुणोवर्णश्च
कोयेवर्णसमेवा वर्णहीनतुगुणाभा
वः तत्रकेदेवतसमोहारी एकोगुणः स
दकर्णानथावर्णोनसमपरे हलहर्णोवे
घूनकेप्याहुः सहप्रीत्तलमिति दलस
यौ २३ अथवश्यकूटमिदवन्नयाह हि

मु॰
वि॰वा॰
प्र॰टी॰
३२४

324

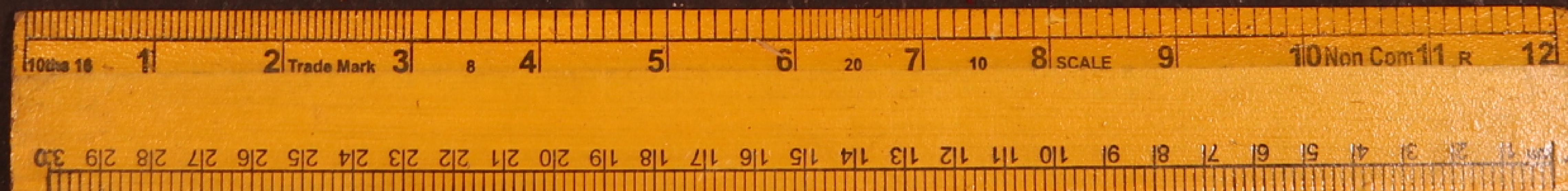
त्वात्स्वगेहे नरराशिवश्याः सर्वे तथैव शाज
लक्ष्यास्तु भक्ष्या नन्वमनुष्या जलचराः
कथं वश्या यतस्तु भयोः सहावस्थानभावा
दित्यत आह तथेति एषां सर्वराशीनां ज
लचाः कर्कमकरकुंभमीनास्तु भक्ष्याः कि
पुः नृवश्याः इति तु वक्ष्यमाणवेत्प्रावाः सिंह
स्य वश्या लिंवृश्चिकं विना सर्वेपि राशयो
वश्याः अन्यच्च कर्कवत्स्यदानीं जलचरा
णां वा चतुष्पदजलचराणां वा वश्यावा
श्यत्वे नराणां मनुष्याणां व्यवहारतो ज्ञेयं
यदाह वसिष्ठः वश्यावश्यकताबाधायोन्य
नभावोसिंहस्यापि कन्यात्रिधेयाः को
टेत्यकालोकतोन्यत्र सिद्धं वश्यावश्यत्वे
वतोयाल्लयस्य तोयाल्लयाजलचराश्चालि
श्चैतेपरस्परेव भक्ष्या नैव स्युरित्यर्थः अत्र
गणविभागो दैवतमनोहारेभिहितः
सोप्येवैदं वमदेवमाध्यमाहुर्विपायुधः
वैवे भवे गणाभावेदयोः साम्यगणाद्वे
वैश्यपवैरेगणात्स्यकोवध्यभट्टगणाधिक
इति पुरुषेदैवपुरयोः परस्परं तत्स्पर्शेवा
कन्यापिमन्यवश्यकन्यावेश्योतिभद्रा
वश्यकं वास्त्रियोः पतिमन्तनविपरीतं वा।

णिज्येष्ठास्तथानारीत्यनेनसमानन्यायत्वा।
त् अन्योन्यवश्यत्वेतत्समेव ४३ अथ ना
डीकूटमनुष्टुभाह कन्यातोऽभेयावत्क।
न्याभेवद्भावपि गायेनवभिः प्रोषेत्रिषु दि
भेसमस्तुने ४४ कन्याजन्मनक्षत्राद्वर
जन्मर्क्षं यावद्गणायेत्तथावरनक्षत्रादपि
कन्यानक्षत्रं गणयेत् ततोनवभिर्भाग्ये के
वेभिभक्ते यदवशिष्टं तत्त्रिपंचसमभिते
भवेत्तदाऽप्रमदशुभेस्तत्तमन्यथात्दिवते:
षटशनवमितेवोत्साप्तदाशुभामित्यर्थोऽभ
केभवति यदाह नारदः स्त्रीमारभ्यगणने
नवपर्ययतः क्रमात् जन्मत्रिपंचसप्तस्य
शुभेस्माहवनाशुभे शुभोमारभ्यगणनेस्त्री
भेजन्मादिकेस्मिन्स्त्रीविनाशोभवेत्तस्मा
द्दिनकूटं विवर्जयेत् दिनकूटेनारहोदे।
श्रीगीयोपि नवत्वादगणयेयावत्कन्यादे
कोस्यभादपि वरभेनवहृत्शेषाःतारास्ते
स्तिपरस्परं सकात्रिपंचसप्तास्याज्ञोषोस्ति
द्वाहोमिश्रः शुभाः इति यत्तु कश्यपेन गणा
धेकन्यकादिस्मादाहस्यवरजन्मभे जन्मा
त्रिपंचसप्तादिहितावानशुभप्रदस्मितिके
चिन्नत्रादेवगणाशोक्ताः अतएवश्रीकृष्णा

म.
वि.वा.
कृ.टी.
३२४
325

द्वलपेव तृतीयः योकैवेश विपरेरनावाइति
केष्वावार्केनाप्युक्ताः साक्षयोतनार्थानथा
हिद्वयोगपरस्परनतत्रगणानेष्वुभेवेष्वुभा
वेवाशुभंनात्मातलनमेवतिभावः अत्रगणावि
भागो देवनरमनोहारे एकतो लभ्यतेतावाशु
भावेवाशुभान्यतः तदासायोगतान्युवत्सरा
सुख्यासिध्यस्त्रियः अश्वयोनपशुभातारातदा।
प्रूलंसमाटिप्रोटिवि अत्रयद्यपिनाभस्तोरेभे
नेलक्षतावापिनिविहेत्वकंततंदृश्यकृतापवन
त्वेनेतावहासपेकेष्वेह्वन्नद्वन्द्वयोस्पानतत्वे
केवाशिषु गमनश्वेवेतिवव्यसानत्वानाकं द।
श्रामेकोनविश्वानावयोत्वतिषेधोड्डभकूरे
नेयः सङ्कूटलेनदोषाभावश्यर्थः ४७ अ
श्वयोनिकूटदृष्टाहेलविकोडितेनाह अश्विन्य
म्बुपयोः हयोतिगदितः स्वातिकेयोकासरः
सिंहोवसुः जपाड्योसकादितोयस्पांतयो।
केन्नरः मेषेदेवपुरोहितानलभयोः कर्ता।
म्बुनयोनवः स्यादृष्याभिजितोत्त्वथैवनऊ
लश्वेहयोनयोविहिः ४८ ज्येष्ठामेत्रभयोःकरे
यउदितोमूलाद्वयोः श्वानथा मार्जारोदिति।
सार्पयोरथमवायोन्योस्तथैवोन्वकः वाजी
द्वीपाभविन्नयोरहेसवायोन्योस्तथैवोन्दकु

पिण्योर्वायोत्तवुष्पनत्योः योनिपाडया।
योपरस्परमहावैरंभयोन्योभवेत अश्वि
नीषातनाद्योर्हयोस्त्रोः योनिकक्षः स्वाती
हस्तयोः कासरोमहिषः स्लेयोमहिषो
वाह्विषद्कासरमेरिभात्यमरः वसा
जपाड्योर्वनिष्ठापूर्वभाद्रपदयोः सिंहः
याम्याग्नेयोः भरणीरेवत्योः कुंजरोहस्ती।
पुष्यकृत्तिकयोः मेषजयोः कोगावुनोः।
श्रवणपूर्वाषाढयोः वानरः स्यात् उत्त
रषाढाभिजितोर्नकुलः वोड्रेत्वगः श्रा
श्लेषयोनिवृस्मार्द्रेशतहिमात्योः
हिः सर्पोयोनिः ज्येष्ठानुराधयोर्कुरंगोहो
रिणानदितः मूलार्द्रयोःश्वाकुक्कुरः त
थापुनर्वसुश्लेषयोर्मार्जारः अथमघा
पूर्वफाल्गुन्योः सक्मूकः मूषकः उत्तरफाल्गु
न्युत्तरभाद्रपदयोर्गौः विशाखाचि
त्रयोर्व्याघ्रः अश्वयोरश्वत्थफाल्गु
नीपूर्वभाद्रपदयोर्यानिः तथै
व अपि वेदपादयः पादः पादस्य ग्रन्थः
फलमाह पादयोर्वैति एकस्मिन्नादे
ववारेकनतद्वयोन्योः परस्परमाहावै
रंभवेदनयोर्योन्योरर्थः यथा अश्विन्यो

म॰
वि॰ वा॰
प्र॰ टी॰
३२८

326

बुधयोर्हयोर्लिंगादितःस्वात्यार्कयोकाम
४ःइति पादस्त्रशोकेयोर्भयोन्योरश्विमहि
षयोर्महावैरंभवेत एवंसिंहहस्तयोर्विया
दिष्वपि दृष्टव्यं यदाहवसिष्ठः श्रश्वेभमे।
ष———गरहृयकुञ्जागौतमेषतमूष
कमयोरुरुगोलूलायाः शार्दूलमाहिष
गवाविग्नहयोश्वाकेशोथवकपुगके।
षागजाश्विसिंहा गोकुंजनाविति यथाक
माश्विनादिभानांभवैतिवल्लकल्पितयो
निरूपा ल्ललायोमहिषःगवावित्याद्यः श्र
वह स्कोजायनस्यति गोत्रवजादेशाः के
शेवानरः बभ्रुनकुलः श्वेतामिभेदमि
ह्ययोन्यावुक्तेतेनवानरंच गोम्याचम।
श्चेतसमाहिंचवैरंनतायोन्यपमन्यथो
श्रुति बभ्रुसमित्यादोयेषांचविरोधःशा
स्वाहिकःस्यैकभावः एतत्फलंसाषवा
दसाह एकयोनिषुसमस्तदम्पत्योर्मे।
गमसदा भिन्नयोनिषु मध्यामस्पादविभ
वोनवेतयः योनेरभावेनोहाहःसतका
योर्वियोगदः नापिवर्णंचयद्यस्तिकार
येमतलेशभाक् दोषोविशेषगरहयः श्र
च्छगाविभागादेवतमनोहारी प्रश्नवि

शतिता गौयोनयस्त्ववत्तदेशा तत्रत्येयमा।
हदेवैरं चैवसभावित्ते स्वभावितवैरंमैत्रमुक्ते
मैत्रवैवातिमैत्रेच विवाहेनरयोषितेः महदे
रेचवैरेचसभावेचयथाक्रमंमैत्रेचैवातिमैत्रेव
उदिहविवत्तगेणाइति २५ अथक्रमप्राप्तेग्रह
मैत्रीशार्दूलविक्रीडितेनाह मित्राणिद्युमणः
कु—स्पशशिनाशुक्रार्कजौवेरिणा सौम्यश्चा
स्यसमो विधोर्बुधरवी मित्रेनचास्यद्विषत् शे
षाश्चास्यसमाः कुजस्य सुहृदश्चन्द्रेज्यसूर्यो बुधः
शाक्रः शुक्रशनीसमौ वशशिभिन्नस्तनो मित्ताह
स्करौ २६ मित्रेचास्यविधुः शशीगुरुशनीन्द्रमा
जासमौ गोष्यते मित्रार्कपकेकुजे रवेबुधाः सि
तौपापसमाःसूर्यजः मित्रेसौम्यशनीकवेश
शिरवेशत्रूकुजेज्योसमौ मित्रेशुक्रबुधौशनी
रविशशिभिन्नाः जापरेन्यासमाः २७ क्रमगोः स्वा
धेस्यभैमसमकुवेदामित्राणि शुक्रशनीवेरिणा
श्वस्यस्यैमस्यबुधः सममः नश्चत्रनेमित्रे एवंस।
वेत्रप्राव्येयं अथविधोर्बुधरवी मित्रे बुनया
स्यविधोहिषन् शत्रूनापि किनसमंगलगुरु
शुक्रः शनयः शेषाःसमाएव अथभौमस्य
चेद्रमकरुपयोमहृदः बुधस्तुशत्रूः शुक्रश
नीसमौ गुरुश्चार्भिन्नसनोः बुधस्य सिताह

स्फुमौ शुक्रस्तयोर्मित्रे अस्य बुधस्य प्रोक्तौ चंद्रः
शत्रुः गुरुशनिभौमाः समाः अथ गुरोर्मित्रे
रवेः सूर्यभौमचंद्रा मित्राणि बुधसितौ श
त्रू सूर्यजः शनिः समः अथ कवेः शुक्रस्य
बुधशनी मित्रे चंद्रसूर्यौ शत्रुः कुजगुरू समौ
अथ शनेः शुक्रबुधौ मित्रे रविचंद्रभौमाः शत्रवः
ख्याताः समः स्यात् अन्यस्मिन् बृहस्पतिः समः
यदा स्वकगृहे तेषां ते मित्राणि चेद्भवे
युः पराम्पुरी इंद्रो भौमाः रवौ मित्रे रवि ज्ञा विज्ञ
स्वक्षमाः सोमात्तस्य शुक्रार्कौ बुधार्कः शत्रवः
भौमस्य चंद्रार्कगुरुमित्रे शुक्रार्की चेन्न समाः
गुरोस्तावद्दिनाविमित्रं ज्ञार्कि मध्या पराम्परी समाः
समौ विश्व कुजौ मित्रे ज्ञार्की शुक्रारिष्ट षानर्य
रः समौ मित्रे शुक्रतोषाणवः परः इति एतत्फ
लं स्पात्पवाद मात्परान्मो हेनेव विषः अस्मात्त
प्राक्केस्यात्सं मित्रे तन्मध्यमम उदासीने करि
त्रैस्यात्स्वति स्थानवल्लनम शत्रुमित्रेच वित्ते
यं देपत्योः कलहप्रदम विवाहो वियोगाः
अस्यापवादस्त्वत्रैव राशिनाथे विरुद्धेपिमि
त्रे वेजे भानांशयोः विवाहकारये द्दीमान्द
म्पत्योः सौख्यवर्धनम् अन्यगुणविभागो
देवत्वमनोहरे गृहमैत्र्यसमविंशगणाः

एव प्रकीर्तिताः तत्रैकाधिपतित्वे च मित्रत्वे गणा
पंचकं चत्वारः सममित्रत्वे द्वयोः साम्पत्रयाणा
म्नाः मित्रवैरे गुणाश्चैकः समवैरे गुणार्धकम् पर
स्परे त्विह वैरे गुणाः शून्यं विनिर्दिशेत अस्मद्द्रस
ममित्रादेरपकारस्य यथा दिता वेकाद्यथा
दिनस्वनात्रयः इत्यर्थः अत्र शुक्रार्क सौम्यकर
भौमसादिषु ज्ञाघन्तमिति द्वन्द्वपरकेन द्वि
षाहुपूर्वः सर्वनिपात प्रकरणे स्यातिनात्र भवति
एवमपि द्वन्द्वतादृढ्वत्पानद प्रायाति स्मैव
काहि भांनक्ष्वर्व प्रोक्तामस्या वार्युयोरवद्द्वे।
अत्र तद्विधीयते अत्र बन्नदम्भावात्रानटः पर
इति पर्वहृत्यस्मात्सुत्वेषु पदेषु पर मात्मनोरिति
यादवौकेः परमाद्वात्मनार्थः अत्र परश्चाद्वस्य
पूर्वापरयोरस्मादिनावत्र्यार्थवाविनेजस्विवक
ल्पिक सर्वसंज्ञात्वेः अवस्थानसवाभिधेयाप
न्नोवधिनियमः स्वाभिधेयं वदिरस्य शुकालः
अत्र तत्पातुवा बकेपरशाद्वयव्यक्तभावा बक
ल्पिकी सर्वनामसंज्ञा प्राप्नोति ततस्तु नसः पी
इति सर्वनामकार्यभवेत्ततपरत्रः परइति प्रव
गः इत्यवेविनतत्रेगात्रमित्रायपायः परेश मित्रेषयः
तथा पूर्वयोर्यदिरवेति पार्थिव इति कालिदास
इत्यादिषु [illegible] पातुवाचकस्या परशाद्वस्यानयोः

मु.
वि प्र
टी
३२८

328

वृक्षप्रकारेणासर्वनामसंज्ञायाअप्रवृत्तेः कथंस
र्वनामसंज्ञायाअप्रवृत्तेः सर्वनामकार्यप्रसंगः उ
च्यते गुणरत्नमहोदधिकारादयस्तुविस्पष्टे
ष्टप्रयोगदर्शनादाहुस्तन्नैवमाहुः परेत्विति विष्टप्रयो
गादर्शनात्परशाहस्यनानार्थत्वादेवं विधे विष
येऽप्यवस्थावाचीपरशब्दः कथमस्मात्परः परदे
शावस्थितइतिदेववाविनात तस्यपरदेशावस्थि
तत्वं यद्यपि पूर्वमारभ्यपाठपर्यन्तं साधारणं तथा
पिवितत्वसाधारणमित्रायशः परेत्यादिषु पूर्वशा
स्त्रवाक्यतुल्यपरशाहस्यद्वित्रिरेवमत्रापिपरथे।
मित्रसमानांपर्थकेनाभिधानात्परशाहस्यषा
वृत्तन्निरितियथक्रमाणयः अथवायमर्थमेव
पदित्वंयद्वेषाणिल्माजादिष्वेषान्यः समइन्यले
विस्तरेण १८ अथगणक्रमेदेवमन्नतिलका
मालिनीभ्यामाह रक्षोनरामरगणाः क्रमतो
मतानिवसिरिदूमूलवरुणानलतत्वराधाः
पूर्वोत्तरत्रयविशत्रयमघाभानिमजादितेऽक्षीर
पौष्णमरुल्लघुभूति १९ निजनिजगणमध्ये।
प्रीतिरत्युत्तमासारमनुमनुजयोः साममध्या
मेप्रदिष्टा अमरमनुजयोश्चैत्यवैरमप्रदिष्टा
दनुजयोः साक्षरमेकान्तितोत्र क्रमतः रा
क्षोनराऽमरगणाः वाम्यत्रयणोक्तातेमघाप्रसि

द्धा अश्विः अश्लेषा वसवोयनिष्ठा इंद्रोज्येष्ठा।
मूलेप्रसिद्धा वरुणः शततारकः अन्तलक्ष्म
तिका तत्वाविश्रा राधाविशाखा पितानिरेतो
गणाः मैत्रमनुराधा अदितिः पुनर्वसुः इंदु
मृगः हरिश्रवणं पौस्मरेवती मरुतस्वाति
लघूनि अश्विनी पुष्पहस्ता पतातिभातिद
वगणाइति यदानारदः पित्र्याष्टद्विदैवतेन्द्र
तारकाः इतिमर्त्यगणास्तेयः स्यादमर्त्यगणाः
परः पर्यायित्वकं वायुर्नमिश्रास्त्रीज्येष्ठतार
काउक्तिनफलमाह निजनिजगणमध्ये
तिस्वस्वगणविद्यमानस्त्रीपुरुषतन्त्वयोः स
तोमनुत्कटोत्तमाप्रीतिः स्यात यथागणन्तम
गणयोः स्त्रीपुंसयोस्तथामनुष्यगणयोस्तथादे
वगणयोर्वापरस्परमनुत्कृष्टा प्रीतिः स्या
दित्यर्थः अमरदेवः मनुजाः मनुष्याः देवमा
नुष्यगणयोः स्त्रीपुंसयोः परस्परंप्रीतिः मध्य
मानोत्कृष्टानाः समाप्रीतिः संप्रदिष्टा अमरम
नुजयोर्गणमनुष्यगणयोः स्त्रीपुंसयोः संप्र
देवप्रदिष्टः उक्तस्पर्थः इयेवामनरस्यवैरमाका
ख्यातं प्रबलेनजुर्ईलंबाप्यतिसायेनमनुष्याः
मेवनाशः दनुजविदुषयोः राक्षसदेवगणा।
योःस्त्रीपुंसयोरेकान्ततोनिश्चयेनपरस्परंवै

रेस्यात् भ्रुआणकूटे यदाहनारदः देवमैत्रो
त्तमैवेकराणप्रीतिरनेकधा मध्यमादेवमर
र्त्यानां राक्षसानां तयोर्मृतिः कश्यपः स्वगणे
चोत्तमाप्रीतिर्मध्यमादेवमर्त्ययोः मर्त्यराक्षस
योर्वैरं समरा स्वरयोरपिइति भ्रुयमर्थः पुरुषा
ख्येगणाः स्त्रीमनगणात्तदावरम् यदिदेव
रोम्पतदास्तुः तथापुरुषोरक्षोगणाः स्त्रीदेव
गणा भ्रुपिवैरं विपरीतः स्मृतः उक्तंच राक्षसीय
दिवान्नारीतदाभवतिमानुषः स्मृतस्तत्र तम
त्देहोविपरीतः शुभावहः शार्ङ्गीयेरक्षोगणाः
पुमान्स्यात्स्त्रकन्याभवतिमानुषीकेपीव्वकृति
तथाह्याहव्यस्तकेप्यहरेक्कति भ्रुयत्रगणावि
भागोदेवस्त्वमनोरक्षषटुगणागणाः सष्टयोपव
सुः स्वमानवेनार्म्यादेवोनृः पुत्रस्त्रनोरोवाग
णान्वयः देवराक्षसयोः स्त्र्यन्यतथैवनरराक्ष
सोः पुंसरक्षोगणायजनायां देवश्ववानरः
गणोद्धोकमनस्त्रकोत्रुगणो यात्स्यन्यथानही
ति भ्रुस्यापवादमाहगर्गः ग्रहमैत्रीचराशि
स्त्रविघतेनियतेयदि नगणाभावजनितंदूष
णंस्याहिसंपदम् भ्रुविरथि सामीप्ययोः स्त्र
त्पन्नावेमिस्त्रत्वेवमानाख्ययोः गणादिदोषा
स्तुवास्तः उक्तपो अप्रवर्धनः ग्रसपरिहारांबंधा

दपि भ्रुशेषुत्क्षति मनुरपिग्रहमैत्रीवरत्रुस्त्रुयदिना
डीमध्यनक्षयोः विवाहः शुभदः कन्याराक्षसीवानरो
नरइति रक्षकूटंयंशकर्णानोक्तम् २ भ्रुयराशि
कूटमनुष्टुभाहस्मृतः षष्ठाके त्र्योपत्यहानिर्न
वात्मजे द्विद्वादशेनिर्धनत्वंयो स्त्रयसौख्यकृते
ह्रीपुरुषराशयोः परस्परंषष्ठाष्टमराशिसमतिमृत्यु
र्नेयः यथामेषकन्यकयोः एवंनवात्मजे नेवप
चमपत्यानांबालकानांहानिनीशः स्यात् यथा
सिंहधनुषोः एवंद्वादशेसतिनिर्धनं यदिभस्या
त् यथामेषवृषयोः अन्यत्रतीयेकादशेचतुर्थ
दशमसमसप्तमेवासति [illegible] पीडने
स्यात् यदाहनारदः षष्ठाष्टकेमृतिः पञ्चनवा
मेत्वनपत्यतानेः स्त्रिद्विद्वादशेनैस्वदंपत्योः प्रीति
हत्वमिति भ्रुयविशेषः ज्योतिषप्रकाशे पुंसोदहा
त्सुतस्वदेसत्नहाचकन्या षष्ठेस्थितासततवमी
पतिवल्लभाव द्विद्वादशेधनहृदेहधनस्यावक
न्यारिपुस्थितापनवती पतिवल्लभाचेति भ्रुय
स्त्र स्मृतः उक्तोयगाद्यदेन्दसिंहोवैरप्रदः स्यात्
मसमकोयम् तुलाख्येनाप्यवृषेणासिंहोपि
षणकीटोमिथुनेनमीनः चापेनकन्याचहस्मन
वालिदीर्भीरपदेशेद्धयान्तर्यकेस्मिन् ९ भ्रुथा
साष्टकहत्स्यपरिहारं उपनाहलविकोदिते

म॰
वि॰प्र॰
टी
३३०
330

नाह प्रोक्ते उष्टमकूटके परित्याज्ये कायमेष्टा
भोग्यो राशीशस्नेहो दैण्यादितानाम्बन्धुद्विर्द्य
दि अष्टमलेषापयावेलिवसौवितनाषडष्टकेत
या तारा शुद्धिवर्णनराशिवर्षातभावेतिकको
बुधैः प्रोक्ते उष्टमराशिकूटे सत्यपि चेड्डयोः स्त्रीपु
रुषराश्योरेकाधिपत्यंमेकस्वामित्वं परित्याज्या
विवाहः शुभो भवतिनाने यथा षष्ठाष्टके मेषवृश्चि
कयोस्तुलावृषयोर्वा नवपंचमे नैकाधिपत्या
भावः द्विर्द्वादशे मकरकुंभयोः अयं च राशी
श्वरयोः राशिस्वामिनोः सौहृदे मैत्र्यपि परिणायः
शुभो मत इति यथा षष्ठाष्टके मीनसिंहयोस्तुला
दौ नवपंचमे मेषधनुषोस्तुलादौ द्विर्द्वादशे मी
नमेषयोर्मिथुनादौ यदाहवसिष्ठः द्विर्द्वादशे वा
नवपंचमे वा षष्ठाष्टके ताभ्यां मैत्र्याधिपत्ये वा एका
धिपत्ये भवने वमैत्रे शुभाय पाणिग्रहणं विध
त्ते इति राजमार्तंडः मैत्र्यां त्रिकोणं वहुपुत्रविता
द्विर्द्वादशे चार्थमपरिकल्प षष्ठाष्टके सौख्यम
लाविपत्ने सौभाग्य विवाहोग्रहमैत्रभावेरतिप
काधिपत्ये पीतिपोषोप्येयः अनयव ग्रहमैत्रं
काधिपत्याभावे चैव षष्ठाष्टकमित्यादि वदन्ति
यदाह नारदः वैरषष्ठाष्टकं मेषकन्ययोः घट
मीनयोः चापानयोः नक्रकीटमयोः कुंभकु

लीरयोः पंचाम्याम्स्यायोर्जन्मराश्योः प्रीतौ शु
भप्रदमिति उक्तात्वृषः चापात्नयारिमिकालान्त
निर्देषाः बकोदमः एतद्भिन्नेमित्रषष्ठाष्टक
मिति श्रीपतिः यत्रकोजगान्मोहनेमित्रषष्ठा
ष्टके मेषकन्ययोः वृषघटकयोः कर्कीचाप
भयोः मीनसिंहयोः मकरमिथुनयोः कन्यका
कुंभयोः अमिषयानादिहवर्जयेदिति एवं
च ग्रहमैत्र्याभावे वैरनवपंचममित्याह कुत
थाचयमापरीयः शुक्रः मीनालियायुते
कीटकुंभमिथुनसंयुते मकरे कन्यका
युक्ते नक्रयोः त्रवपंचममिति कीटः कर्कः
एताष्टधाः स्यान्नवपंचमस्य फलानवमके
केचित्त तथा बृहस्पतिर्निर्देपेषांगपरः च
रवधोमीनलपितुत्तोजीवनालाद्दिनाशकृत
विकोणमीनकोटाम्यां नस्यादन्यञ्जदोष
इति एतशुक्लमनार्थबाडपेह्यंद्दतो
नाथमेषसिंहादिकेनवपंचमेग्रहमैत्रीस
त्वात मित्रनवपंचममिति तन्नु मीनककौ
दिरपि त्रिकोणग्रहमैत्रीसत्वात मित्रन
वपंचकमित्यकथ गुरोसमद्धो मित्रमेवतु।
वेदम्याग्रहः ममोपिमित्रसिव अपदोषते
विगुणाम्यागात्तिमयात नयासते

मु॰
वि प्र
टी
332
331

त्रिकोणद्दोषोष्टके द्वादशे तिःस्यात् इति चेत् उच्य
ते अत्रैकस्यां मित्रत्वमपरस्य समत्वं तत्र द्वंद्व न
वपंचमिति व्यवहारः तादृशो मीनककीदि
को त्रिकोणात्तु षष्ठाष्टकं संभवति यत्र द्वंभयत्वा
पि ग्रहमैत्री तत्रैव मेषसिंहादिके मित्रनवपं
चममिति व्यवहृतिः अयं च परिहारो वध्वोर्मा
तापित्रोरिष्टस्यापि दोषान्तरस्य सत्वे सतिवा
समूलत्वेनामकोभवति तुल्यत्वायत्वात् स्व
नमातापितृकयोस्तु वरवध्वोर्नायं दोषः मे
षः पद्वेष्टिकादपि तथा च जन्मतोह्नं तेकषप
पवृश्चिको द्विद्वादशे अभ्रमेषौ केमीनादौ युग्म
राशिषु मेषादौ युग्म नष्टपौ तेलिपं नवनसं
शयः अशुभं सपन्तत्त्वभावासपत्नवार्थ
सपत्नतिभावासपत्त सोभास्पसपद्धवथा
न्यसपन्तकवादियुग्मेकमतः फलानि अन्ना
दियुग्मेकमतः फलानि वेपत्यमस्तुवेयव
धनानि विद्योगमसन्तापमसौ वडःखंवमिश
ते अग्मवैः स्मृतानि इति अथैवं विधेपिषो
तिषष्ठाष्टकादिविषयनाडीदोषः सर्वथा
त्याज्यएवेत्याहुः नाडीमशुद्धियं वतिज्य
ष्ठार्यस्तोः शानीरापयिपमयुक्तामित्यादि
नावन्समासाणानोविरियनाडीनहदाणा

शुद्धौ पुरुषनक्षत्रस्थितिरेकस्यां कस्यामपि
नाड्यां यदि न भवति तदाशीतिषष्ठाष्टकादि
विषयम् यथैकस्यां नाड्यां स्त्रीपुरुषनक्षत्र
स्थितिः तदा नैव विवाहः उक्तं च रत्नमाला
याम् भवतपतिमूलवेस्यात्रचैकाथिपत्ये
यदि भवनवशित्वे चैव षष्ठाष्टकेपि शुभकृ
दिह विवाहोप्यन्यतारा विशुद्धो यदि खलु फ
णिचक्रे स्यान्न नाडी समाजइति अपिचा
न्नवपंचमद्विद्वादशेष्वपि अत्र केचित् षडष्ट
केप्येव मरणदूषणानिष्टफलश्रवणान्न तस्या
पवादः षष्ठाष्टकेपीति परिहारः किंतु विरो
प्रतिपादयन्तोपि षष्ठाष्टकस्य वाक्यस्याधिपति
मैत्र्यादिगुणाः प्रसन्नाशयानवपंचद्विद्वाद
शयोरेव षडष्टकयोर्विधानपर्यवसानान्न
योरेवापवादइति यथा नवमान्हापितरः प्रेम्णा
वस्माल्लिविधुरेष्वनमिति अत्रवान्यथनक्तेषन
वत्नरक्षणापरान तत्त्वन वत विषन्नेनरक्षमा
परार्प्रीतिः सेवेयोचः द्विद्वादशो नवपंचमे
वा षष्ठाष्टकत्वमादिवसिंहादिवा कालिदृष्ट
भकूटापवादस्मृतानि अथापतिमेषादिविशि
शिष्टे च षडष्टकादिविधाने षष्ठाष्टकेस्तुपि
हितिहितार्थवादवाक्यानि तथहेवैरषडष्ट

मु॰
वि॰प्र॰
टी
३३३

333

कादिविषयाणि अन्यथाऽष्टफलषडष्टका
निराकरणानवपंचमद्विद्वादशयोरपितस्य
वेनापवादत्वान्नो विषयत्वाभावात् हृष्टान्तु
न बलहाप्राप्यश्चिन्नविधानस्यैव पृथ्या
पालाश्चनस्त्वनिर्धनत्वसंभाष्पैरेवनिपु
णमस्यपापाः अथ नाडीसमाजपदस्या
यमर्थः अश्विन्यादिकगणनयात्रिविधा
नां नाडीनां तद्भाणां वेधो नाडीसमाजः य
दाश्रीपतिः नाश्विनित्रिनवतिः शोषपि
ष्याविभिन्नास्तादिभ्य एव प्रसूतः सर्पका
ख्यस्तत्र नाडीसमाजेन तद्भाणामेकानाडी
स्थापि स्यात् इति एवं च यत्र भकूटादयः स
म्भेदाः उक्तं च समर्थितमतेन विवाहपटले
सदा नाशयन्त्येकनाडीसमाजो भकूटादि
कर्मासुभेदानशुभानिति अत्रैके विन ।
नाडीसमाजदोषात्प्रोच्यते न समाजशब्द
स्य समुदायवाचित्वात् त्रिः वचनः एवं च एवं ना
डीस्त्रीपुरुषयोः स्यात्तदा भवत्येव विवाहः
अतएव भकूटादिकान्समभेदाश्च
नेनमिति विपरीतेवहुन सन्न
कुले अध्यायमामायनेइति
॥ ॥ ॥

बहुत्वात्समभकूटादयः शुभान्नामित्येकवचना
न्तेराधात् एकामेव नाडीं परिहरेत् पुंनाडीसमा
जमित्याहुः तस्मिन् यत्रासुतसितु उत्पाभिधा।
यो याउनिवाक्याश्च त्वाद्ध्वस्य स्वराणानन्दत्तोत्पन्नायाः
कन्यायास्त्रिपर्वा च विश्वरणात्पत्तनन्दत्तोत्पन्ना
याश्वतः पंचैवद्विचरणानन्दत्तोत्पत्रयः पंचप
वे नाडीगणानीति यस्मात् युगपन्नाडीत्रयवि
वा गमभवएव किंच रत्नमालादिवाक्येषु
पार्थिकेन नाडीत्रयानभिधानेन तस्य समाजा
पदेनाडीसंसमनन्तत्रसमुदायपरेन तथाहि अ
श्वादिभ्य स्त्रिभ्य एव नन्देभ्यः प्रवृत्ता त्रिभुज
तिप्राचयिस्तु सर्पिकाराक्तिसेनाड्यास्तुः पा
निगह्यानन्तयोः पत्न नाडी योगे तस्माश्रु
तिस्तुमलो त्रिपुभेषुत्रू नो नाडीसमाजः इति चि
त्यमनन्तक्रमेणोति हृद्गार्गीवचनान्नाडीसमाज
एवस्थिते दोषाः नैकस्यानाड्यापि तिवेत् अथ
ते स्वयमेव चतुर्नियमले त्रिपुभेति परिग।
णितविषयत्वेन अभिधानत् समाजपदेनाडीसं
श्लेषनत्त्वसमुदायविषयकमिति किंचपं
चपर्वत्वतः पंचनाड्योदेशा त्रिप्राचविषयित्वे।
नाभिधानात् त्रिनाड्यास्तस्यदेशात्रिविषयत्वा
द्वैत्यस्य एव निषेधोयुक्तः नानिवद्देशाविशे

मु.
वि.वा.
प्र.टी.
३३५

334

षवाक्यानिरुद्धेभिधास्यंते अतोभकूटादिकान्य
न्यभेदास्तु तेनामित्यत्रयादेषु प्रशस्तानि तिपदेति।
मित्युक्तः अतोनैथावज्योतिर्निबंधकारदयत।
स्माद्वाडीसमानपदस्याग्रेयवव्याख्यानेन्यायः
तन्न्ययेत्रनाडीनत्तद्भकूटदिरस्त्वितयथाभरणीहस्त
योषट्काष्टकेचवर्त्तते ग्रहमैत्र्यापिनास्तित्रकिं
कार्यमतआह अन्यत्वेऽपिततयोरिति अन्यते।
प्रीतिषट्काष्टकादिभ्योऽन्यत्रापीकार्यः ।
राशिस्वामिनोपरस्परंसुहृत्त्वेसमत्वेवास
मत्वेवाषट्काष्टकादौचसतिशुभपयोक्त।
राशिनवांशस्वामिनोर्बलित्वसहितेस्या।
त्तावलित्वंचसावित्ताचप्रथमादिवचनात।
पदेवलित्वमस्तादिस्थितत्वेनसावित्तापरस्य
रमैत्रीतेउभेवहुवतः सावित्तायाउपलक्ष
णत्वादेकादिपत्यमपितदाविवाहः शु
भोनिकक्तः ॥ उक्तंचजगन्मोहनेवसिष्ठे।
न॥ राशिनाथेविरुद्धेपिसवलांवेशका।
धिपेतन्मैत्रेपिवकंतवोटस्यात्रोहसामिष्ठ
तीति तन्नयेयमहिंगारोराशिनाथेविरुद्धेपी।
त्यनवाद्धाकेवलग्रहमैत्र्यापवादकोनतदु
ष्टभकूटग्रस्तग्रहवैरस्यात्तचातेरिवरोदित्वं
नापेघत्वडुकूटमित्युयेग्रंथकृदुक्तितित्र।

नभोगारभावेह्रसत्नद्भकूटमितिसमस्थिमित
विवाहपटलेयवाक्यंसमतित्वेनग्रस्माभिर
स्यतेनदेवकेवलग्रहवैरापवादकमस्तिनवि
दमपिनन्द्दयोर्वाक्ययोयथाश्रुतप्राहस्वर।
सेनार्थेजिनास्तिपकस्मिन्नेवग्रहदोषादुष्ट
थैपरिहारद्वयंघटपतियथैकस्मिन्नेवदुष्टभ
कूटेभवनपतिसत्वे इत्यादिनानेकपरि।
हारास्मिधानमित्यतोवचनेनकेचिद्दुष्टांवि
प्रोक्षपपामः सत्य नभोगारिभावेहरेसद्ध।
कूटमितित्वतिःसंदेहेयहवैरस्यैवापवादके
परंत राशिनाथेविरुद्धेपिमित्रत्वेवांशनाथ
योः विवाहकार्यहोमान्देपत्योहावर्थेन।
मिति जगन्मोहनस्थवसिष्ठवाक्येनग्रस्मक
वसिष्ठवचः समानार्थकेसदुष्टभकूटस्यत्व
ग्रहवैरापवादकं तथाहि सुनार्थकपक्षसि
न्वाकेराशिनाथयोः परस्परविरोधेसतित।
तद्राशिनवांशस्वामिनोः परस्परमैत्रीकेशु
भेविवाहइत्यर्थः अतोराशिनाथयोःसवलत्व
विवाहोनास्ति यत्रत्वेराशिनाथयोरूच्चादिस्थि
तत्वेनसवलत्वेपरस्परमैत्रीचेतिद्वयमस्तित
दुष्टभकूटग्रस्तग्रहवैरापवादकेइत्यर्थिका।
र्थवचनस्यार्थः नतुनयोर्वाक्ययोःसमान्य

विशेषभावाच्चतार्थैकवाक्यार्थान्नवाक्यार्थ।
न्नवादेन प्रपरवाक्यस्य सबललविधानप्र।
स्यैकवाक्यत्वाद्रुपसंहारन्यायेन विशेषपर्व
पर्यवसानं कस्मान्न भवति यथा पुरोडाशं
तद्दोकरोत्याग्नेयं वर्त्तद्दोकरोतीति वाक्यद्वये
अत्र हि सामान्येन यत्किंचिद्देवताकस्य पुरो।
डाशस्य वर्त्तद्दोमकरणां प्राप्तस्याग्निदेवताकपु
रोडाशस्य वर्त्तद्दोकरणां पर्यवस्यतीति चेत् ।
उच्यते वेदे हि कर्त्तव्यतासामान्यात् प्रावैदिकवा
क्येषु तथाभिन्नाभिन्नकर्त्तृकेषु सत्स्विति वाक्येष्व
वैदिकप्रातिकवित्तानेककर्त्तृकेषु सत्स्विति वा
क्येष्वस्यत्सर्ववाक्यानामर्थक्यापत्तेः तत्र किम
नर्थकमित्याकांक्षायामपि कार्थकेन न्यून।
र्थकमित्यत आह यत्रैककर्त्तृकयोरेकप्रक
रणपठितयोः प्राप्तवत्पूर्णभिन्नार्थकत्वं वाच्यं तत्र
कस्य कोऽर्थ इति संदेहे न्यूनार्थकं केवलं हवैर
पवादकमेव नन्वपि ग्राह्यस्यान्वकमसमञ्ज
सार्थकत्वादि हि विषयो न स्यात् इति चेन्न तदर्थ
कवचनानां तस्य स्वप्रत्याभावेऽपि ग्राह्यस्य सम
प्रयुपरत्वाद्याङ्गलभवात् एवं च यत्र भोगादि
भावे हेतोर्लक्षणं तं मित्यादि वाक्यं ग्रहवावापवा
दापवादके तुल्यबलत्वात् बीहिप्रववत् ग्रे

ग्रानाथस्य सबलत्वाभिप्रायकं तत्र राशिनाथेति
रुद्धेपीत्येतद्धोकोभयविधविरोधपरिहारार्थं
के तथा हि राशीत्वनाथौ च पत्तेषां समाहारो
राशिनाथं तस्मिन् राशिनाथ इत्येवं समाहारद्वं
द्वग्रह्रीयते तथा सत्ययमर्थः राशिविरुद्धेष
ट्काष्टकादिना नाथौ विरुद्धौ कयोर्नाथयोर्वि
त्याकांक्षायां ययोः षट्काष्टकादि विचारस्तयोरे।
वसंनिहितत्वात् ग्रहणमिति तयोरपि नाथयो
विरुद्धौ मित्रांशाधिकमणोरित्यादिना परस्परेण
ग्रस्यातोन्त्राप्ति नवांशस्वामिनोः सबलत्वे
मित्रत्वे च समसप्तके सति विवाहः शुभदः न
न्वत्र किं शुभ्रसमाहारद्वंद्वे किं प्रमाणं उच्यते
ग्रहनाथस्य सबलत्वस्याधिककारणेव उच्य।
शुणपट्टत्वत्रस्य दोषहेतुविषयस्य राशिविरोध
ग्रहविरोधरूपस्य परिहारकमित्यवगम्य
ते अतएव ज्योतिषप्रकाशाभिप्रकाशे विधिवत्
भयविरोधे एवं विधेऽलाभाधिमाप्तिस्य विवाह
कार्यतेऽन्यत्वाप्रसक्तावप्रसक्ते अस्मिन्नपि
पदे नाडीशुद्धिरपेक्षितेत्याह नाडीदोषा
द्दोतथेति प्रासक्तप्रकाशे नाडीनक्षत्रेषु सी
पुरुषनक्षत्रयोरेकस्या नाड्यामवस्थिताभा
वश्च तदा विवाहः शुभः यथा भरणीहस्त

मु.
वि. ग.
प्र. टी.
२३६
336

योनिस्तु पशुभयविरोधेनाशिनवोध्यायोक्रमे।
ण पंचमनवतत्वयोर्यो स्वामिनौ तयोर्मैत्री भो मात।
योर्मैत्र्यमस्ति स्वनवोघ्रास्यो स्वात्कवलत्वम
पि तत्रविवाहः शुभफलदोनिगदितः यत
त्रस्त्रीपुंसनक्षत्रयोरेकनाड्यादिविषयमभावः
यदास्वोष्वितोहस्त्वोपवह्वयोनदत्रेस्यात्।
तदानाडीनक्षत्रस्पृष्टाभावात् सकलगुण।
युक्तेपिविवाहोनभवतिकिंपुनरेवंविधेवि
षयइति यदानाप्रायस्येकनाडीसमाजोभ।
कूटादिवास्यसमेदास्यपृक्तानिगुणैः प्रथे
तस्यपरिहारान्तरम् नाडीशुद्धिविशेषइति प्र
त्रन्यदइत्यन्नवर्तते प्राम्बदेवस्यानाख्येयमिदे
एवंविधेविषयेषट्काष्टकादोषसतियदि
स्त्रीपुंसनक्षत्रयोः परस्परंताराशुद्धिविशेषक
न्यताहृत्भेयावदिनादिनानाराशुद्धिरूपेव
प्रोवशुभस्त्वेहितोयवनस्थेषषष्टाष्टमनवताना।
मेनकेसतिशुभेविवाहः शुभोनिदितः प्रत्रे
दाहरणान्यनेकानिशुभेयानि प्रत्रेसेमहि
दन्योन्यताराविशुद्धाविकसाभनमातीटेना
यमर्थः स्पष्टेसमिक्षितः ताराभिन्न ८ स्वामि
न्न ४ जन्म १ शुभदाः समानसमपदक्षनाषष्ट।
ष्टेनवपंचमेस्त्यापधूनेयाराशुभोचितेः पी

त्याद्युः सत्नशुद्धिवित्तजनकः कार्योविवाहः।
स्त्वदेति चकारात्षष्ठीच जन्मताराशुभफल्।
त्रिताराऽष्टाराश्रिमेदोवरणभेदोवाशुभाध्ये
या दृष्टमेकोनाविंशतितमेशुभेएव अत्रापि
पदीनाडीशुद्धिरूपेदिनैव नाडीशुद्धाभा।
वेविवाहोनैवभवेत् उक्तैवात्रसंमति प्रथे
तस्यापिपरिहारस्यायोमवेपरिहारान्तरमा
ह प्रथमराशिवश्याभावेइति अत्रापिद्वयोः
स्त्रीपुंसयोः राशिनाथयोर्विरोधादिकेविष।
ये षट्कष्टकादोचमतिहिसम्यगेकनवा।
शिवश्यपाइत्यादिनाशुक्लपक्षाश्रः स्त्रीराशिच
श्रृताया: भावेसत्येमतिविवाहः शुभोनि
गदितः यदिमकन्नवपिन्त्रेमितिप्रोपपत्तेः
अस्मिन्नपिपदेनाडीशुद्धिरूपेदिनैवोक्तादे
वहेतोः तदयमत्रनिष्कृष्टोर्थः षट्कष्टकन
वपंचमादिद्वादशद्याप्युभ्रष्टभकूटदुष्टस्य
परस्परंग्रहमैत्रेकः परिहारः एकादिपयोद्वि
तीयः ग्रहवैरेषुपापयोः सबलत्वेमैत्रेवा।
तृतीयः ताराशुद्धिस्तनर्थः राशिवश्यपल्।
पंचमः सर्वेषुपिपरिहारेषुनाडीशुद्धिरूपे।
दिनैव नाडीसत्वेत्वविवाहोनैवस्यादिति
एवंवर्गेण्यकर्ताभवनयोतिस्वरूपत्वेइत्यस्य।

मु.
वि·वा·
प्र·टी·
३३२

337

श्रीपतिश्लोकस्यव्याख्यानत्वमप्ययमंगीकृत्याना
वत्यविहायैव्याख्यानेकृतेनतदेकत्वमहादेववचसा
स्यात् यत्रोहप्रत्येकंपरिहारकत्वंतत्रगणास
महायः परिहारकस्यादितिकिंवाच्यंतत्रतत्र।
त्वमैत्रीतित्रयाणांयोरपितयोरेकादिपत्येपि
वेनाराशिमित्रजन्मशुभदात्वेसावमेपत्करीत्या
दि प्राप्तिविलेनराजमार्तण्डवाक्येनदुष्टभकू
टेग्रहमैत्र्यासद्भावत्वेकाधिपत्येनसहतावा।
शुद्धिरेवपरिहारिकसमर्थिता अथदेक।
स्याभित्रत्वेपरस्परममवेवशुपत्वापेक्षा अतए
नद्वादशंक्योतिःसारसागरकृतापिवरगौरुत्वं
विहत्य अत्रास्यास्यमित्रत्वेतल्याधिपतित्वेवा
नाडीशुद्धिरेवेतित्र्यापकोनतथैमित्रतायांतुवा।
डिश्वादित्ससंगतत्वापेक्षा शुद्धत्वेनसर्वथा।
भ्यायाः इति अतएवतस्मिन्पद्येतत्पदाभिधा।
नादेकवाक्यतावसायः एवंश्रीपतिवाक्य।
मपित्याकर्तव्यमेकवाक्यतावाल्लात् तत्र
षट्काष्टकेपुनर्भवनपतिस्वायत्त्वमिति।
सकलमासालमेवपरिहारके अन्यपोऽ
शुभकूटयोर्विषयमेवयदाह ज्योतिर्निबंधे
गीः ग्रहमैत्र्यंशुभाभावापिनाथवपोतिर्भिः शुभम
षट्त्रष्टकेनुयः प्राकृदामोद्याके त्रिकोणाक

मिति द्वादशेद्विद्वादशोवानवपंचमेवाऽस्या
दीनिवमिश्राद्विवाकाननिरूपलदणापर
तयाव्याख्येयानि अत्रयथासंप्रदायेव्यव
स्थापेपेत्यलमियता सोऽयदऽति स्वष्टक
दयस्यासौस्वष्टत्रिंशस्वष्टकन्दैशमित्रा।
योरितिसाधुः स्वष्टोभावाः स्वष्टदेहाय
नोतएवादिभ्योगम तदितेषुचामादेरित्य
दिकृते केवित्स्वष्टकदयस्यसमस्व
दयस्तस्यभावसौष्टदमितिगुणादित्वादति
षष्टयस्यष्टेलाक्यदणालामेष्वितिष्टदा।
देग्राऽत्याहुः अपरेत्वसौतेष्टमानसंसन
इत्यभिधानात्तत्ननोवाचोदष्टहः स्वष्टष्ट
नोवाच्यष्टहः स्वष्टष्टत्तमोनोयस्पतिस्वा
ष्टत् तस्यभावःशावद् श्रुतिद्रूपंसिद्धमि
त्यभिदधुः तदुभयमपिचिंत्यं यतोऽष्टद्रगा।
सिपुनेपूर्वपदस्यवेदुभपदस्वदोसप्यांसो।
ह्रादृमित्येवस्यात् ततसौष्टदमिति नन
प्रथमपदेष्णनेनेवस्त्रेनाभपदेहदिः
कस्मान्नभवति नहितत्रकश्चिदिदिप्रोष्टपा
देयते उक्ते [illegible] तदिति
वकंवेसमासग्रहणंसमासांतकोविधिरिति।
नैर्ययासाच्चितितापकात् [illegible]

मु.
वि.बा.
प्र.टी.
३३८

338

निरूपतेनाप्रवृत्तेनादादिवृद्धिरेवाडेतिश्रा।
नवः समादपत्तेश्रुपरेतप्रतिपदोक्तस्पदष
पर्यायस्पहृष्टकृष्टस्पफङ्गगात्प्रत्युग्रहणा।
त् रूदयस्यफलवयदागलामेषितिफ
दारादेशास्पादिवृद्धेसमर्थ्येति तत्र रूद।
यस्प फलोत्पादिग्रहविरुद्धे तथाहि।
वाशेकब्रम्गोषितितसोहार्थं सोरूदये
ब्राह्मणादित्वाव्यात रूदादेशापत्तेफ्र
गासिपुंते पूर्वपदश्रपवेत्सभयपूर्वद्विद्धि
तिकाशिकाकोशव्याख्यात वयंतब्रूमः
रूढ्गेत्यत्राथैवद्धहणेनानार्थकस्पति।
परिभाषया रूदयवाविनारूदयादेशास्य
वाप्यपृष्टस्पवग्रहणांतेनाञ्चस्वरूदंगदे
सिदेयोरितिनिपातितस्पस्वरूपहस्पमि
त्रवाविलेनार्थवत्वात्तदयवेत्प्पृष्ठहल
देतस्पोत्तरपदस्पवृद्धिर्नभवतिवयस्पान
थकादित्यादिवृद्धिरेवभवति प्रकृतेस्वा।
दायस्तस्मिन्निदायविनयविनयविशेषय
तिसोप्यदेनसप्तमिसावः सोरूदेहिमनक्षो
नसौनेहयोरितिकेशवाकोपिसोरूदश
द्वेपार्थकेतिनियममिति ३३ प्रपदम्याने
गनकृत्यकृदस्मकृदानापरिहारेणालि

न्याह मित्रयोराशावामिनोरेशानाथदेह।
स्पापिस्पाहरणानोनदोषः वैदाविन्वेनाशा
घोतमद्कृदोवेदप्रीतिश्चापिहृष्टभूदम ३४
स्त्रीपुरूपाशिस्वामिनोर्मेशोसत्पानथाराश
नवोशानाथयोदेहयुगमेतस्पापिमेयागा।
गानोहहगाणानेसेवानस्पात सीरदोगे
गानोहहगगाणानेदोषानस्पात् सौरदो।
गणाकुमारमन्वग्भागाणात्वगणावानवा।
गणणादोषानस्पादित्यर्थः यदाहात्रिः य
प्रोश्रुयोः स्वरूपाभिमित्रत्वेवोशानाथयोः
गणादिदोषपुद्धहः पौत्रपौत्रप्रवर्धनेश्वेति
प्रथमदकृदेष्वशुभफलदंभकृदेशाशिकृदेवू
तीयेकादशादिकेपिदारिवेशहयोः शुकृत्वा
समापिनेदोषनाशायेत दित्यर्थः यदुक्तम
भर्तिमतेविवाहपटले श्रभेष्टाविभावेद्वेम
दकृदेवेकद्भकृदद्वेनवेदमेत्री सदानाश।
यत्पकालादीसमाजोभकृदादिकेसमभे।
दोपुनेले प्रनपृतथ्यवरगाः प्रोक्तेद्वप्रभङ्
दश्चारादिनापुत्नकेपि प्रशाणादिनोदाथ
पतिनः यदुक्तंनारदेन एकथेशामित्र।
भावेशुभदंपाणिपीडने हिहादशेत्रिको
णोवनकदाचिनष्टष्टकेश्वेति नवांशदोषो

सत्यवद्दृष्टव्यं अथ पुनोदितावाक्यस्तस्मात्
भवनपतिसहजत्वेस्याज्जैयैकादिपत्यंयदि।
भवनवपात्वेवेषट्काष्टकेपि शुभकृ।
दिह विवाहोन्योन्यतारापि शुद्धेयादिवल्ल
फोणावकेस्यान्ननाडीसमाजइतिश्रीपत्य
केच ३४ अथक्रमाप्राप्तंसकलकूटप्रदा
नेन्नाडीकूटंसुधारयाह ज्येष्ठार्यमेशाम्नी
राधिपभयुग्मयुग्मेतत्सभैवैकनाडी पूर्वम्ह
त्वाष्ट्रमित्रांतकवस्वंजलभयोनिर्द्धिष्टवम
ध्या वायुग्निव्यालविश्वेदुयुग्मयुग्मंमध्यो।
दोत्सभेवाप्यस्मादेपत्येकनाड्यापविनय
नमसेमध्यनाडीहिमृत्युः ३५ ज्येष्ठाप्रसिद्धा
अर्यमेणाउत्तरफाल्गुणी ईशाआर्द्रा नीचा।
धिपोवरुणस्तत्संप्राततारका पभ्योन
त्रभ्योयुग्मयुग्मः द्वयेद्वयं ज्येष्ठामूलेच उत्तर
फाल्गुनीहस्तश्च आर्द्रापुनर्वसुश्च शततारा
कापूर्वभाद्रपदाचेत्यर्थः द्वन्द्वभूरश्विनी
च एतस्मिन्नवनवकेपरस्परमेकनाडीस्थ
ष्यते अथपूर्वमभिमिद्धः ३६ कृगः त्वाष्ट्रचित्राः
मित्रोनुराधः अन्तकेभरणी वस्वधनिष्ठः
जलभंपूर्वाषाढा योनिः पूर्वफाल्गुनी बु
ध्योःहिबुध्न्यउत्तरभाद्रपदापनर्दत्त्वेनव

केपरस्परंमध्यनाडीसंज्ञाते अथवायुः स्वा
ती अग्निः कृत्तिका व्यालोश्लेषा विश्वेउत्त
राषाढा एभ्योयुग्मयुग्मे स्वाती विशाखावा
कृत्तिकारोहिणीच अश्लेषामघाच उत्तर
षाढाश्रवणश्चेत्यर्थः अथ्यापोसभेवे।
तीच एतन्नवनक्षत्रकेमपरान्तृतीयेकना
डीसंज्ञाते एतत्फलमाहदम्पत्योस्तीपेस।
योरेकनाड्यांपरिनेयसमृद्धफलस्यात्
मध्यनाड्यांहि निष्ठुपेनमृत्युद्वयोरपिस्या
त ॥ यद्वाहगर्गः नाडीकूटन्तुसंग्राह्यंकूटा
नांतु शिरोमणि ब्रह्मणाकन्यकाकण्ठसू
त्रेलेनविनिर्मितमिति वादाह अथैकनाडी
कृतत्वेविवाहमध्याद्यनाड्यामभयोवि
नाशो अपवादचेदद्यमनोवद्धःस्वंतस्माद्वर
त्नःपरिवर्जनीयाइति अत्रवक्तव्यमोज्ञे
ष्टोनोक्तः आद्यन्त्रिमिभैस्तिभिरष्टिभाग्य।
कमोक्रमान्तोराणाद्येउद्दूति यदेकपदेगा
भयोस्तुपिसंनेष्टान्तनाद्यो भेशुभमेककना
डी यथाफलोपिविशेषमाह वसिष्ठः आ
मध्यनाडीपुरुषं निहन्तितस्याश्चनाडीवा
लकन्यकोनुपासमपर्याययमसंयतावैद।
पेणमार्गेनविनायाविषंतिति अत्राइंस्या

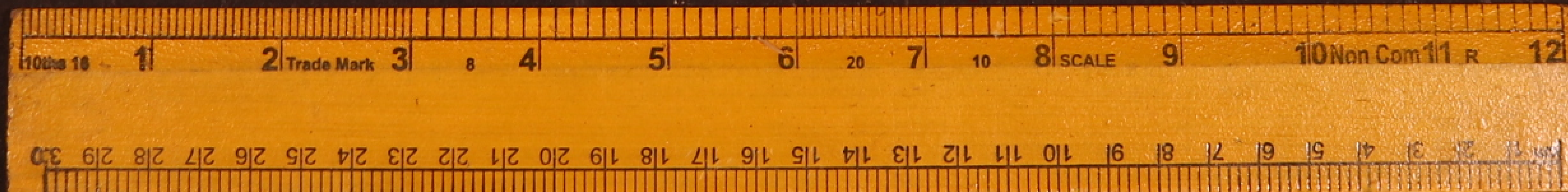
म॰
वि वा॰
प्र॰ टी॰
३४०
340

यमर्थः आसन्नसमीपस्थितेपर्यायेष्वाह्नो
चेदेकनाडीसमागतायथाश्लेषिन्याद्दया
भरणीमृगयोरोहिण्योश्रीषयोर्वास्याना
डीवेधोकेनयौडसयोरुक्ताशुभफलदा
सीस्यात् यदावाषिन्यूत्तरफाल्गुन्योश्चि
तरितानलत्रोतरेकृतस्यवधानासानाडीवि
भिवेधेकृताशुभफलदासीस्यात् शुक्लप
लेनाडीनलत्र्युकमीः स्वदकृपयहृय दश
प्तादित्यमाकैर्दश्लतोयादेष्वाजाविभ
न्यकनाडी मध्यायाशुष्टीज्येयानालविद्या
भिद्यालाभोवस्वहिर्बुध्न्याभाति वह्निद्वास्या
नातिपित्रानिलतद्वौशाविष्वविसृपौलेप

गव पूयत्योभेमनिकृष्टनिकृष्ट
तिरः स्त्ववधाणास्यात्मातरालेशि
वध रिति ग्रेथकर्तानुनाडीदो
घस्य तावदस्याक्रममनंगीकृत्य
नाडी नलत्रागोपदोक्तानियुषिनी
मृग योरिवनाडीभेदेतत्रदोषाभा
वप वतेनात्रेगगाग्रन्यर्थः ३
येवा ष्विन्यादिविकगणानाक

न्यायाश्वतस्फुगोजनजनतत्रेसतिय
दानत्रिचषणान्तदंतदाकृतिकामारभ्यच

त्वर्षवर्गाणानामभिजित् द्विचत्वेनकन्यान
तज्जन्ममृगशीर्षितःपेवपर्वगणाना यदाहनार
दः वनक्षिहोद्विभोक्तःयाःकन्यायाक्रम
शोत्विभात् वह्निभादिङ्भानाडीत्रिचतःपे
चपर्वस्य गणायेत्सामुख्यावेकनाड्यायथा
चतःपर्वनाडी पंचपर्वनाडी मृगसनसप्ता
यः क्र रो मृ श्री शुक्सा
थ्येस्यस्य म श्रे ति ड्रं शु श्रा पु जि श्रे माह
गर्गः पू उ ह वि वै ह उ पू म त्वष्यक
न्याकृहि ज्ये श्र वि स्वा चि स्वा वि ग्र ज्ये गग
येदाषिनान पू ध्वा ग्र श्र उ पू मू दिके क
न्याकल पूभा पू पं श्र पं ग्र पू उ रे द्वियोश्रुस्या
त गणाये अभा रे श्र भ मृ हो भ श्रे तैसाम्यभादिके पंच
भिन्नवरोहेतपंचमांगुलिवर्जितमिति पता
त्यमत्क्षयाह गर्गः संश्लिष्टमावनाडीतद्रु
रूपेहत्निवगतः संश्लिष्टायार्धनाडीतवक
न्याकाहतिसंपूर्णयमिति आसन्नात्वेकनाडी
नेकस्याकाहेतिदासन्नमृतिदायिनी इदा
स्यावेकनाडीस्याहत्स्यानिष्टकाविणीति।
इवेवहुकाले जगन्मोहनेनारदः एकनाडी
विवाहेस्फुगणोः सर्वैसमलिनः वर्जनेयाःप्रय
त्नेनदंपत्योर्निधनेयतः इति आसंनाडीवेदेषा

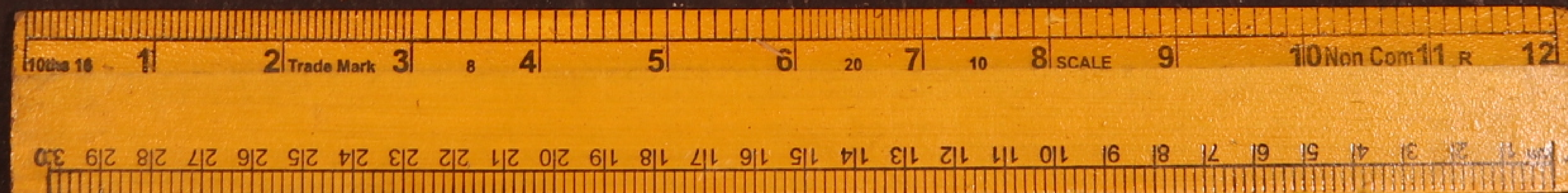

मु.
वि.वा.
प्र.टी.
२५१

341

भेदेनव्यवस्थामाह जगन्मनोहारेनारदः च
तुर्नाडीत्वहल्यायांपंचालेपंचनाडिका त्रिना
डीसर्वदेशेषुवर्जनीयाप्रयत्नतइति अहल्या
पंचालेदेशविशेषो ननुचतस्मिन्नपिभो।
क्त्रीयाइति चतुर्नाडीत्वमहल्यायाइत्यन
योर्वाक्ययोःसामान्यविशेषभावमापन्नयोरय
मर्थःसंपन्नः कल्पलतावल्ल्यादेसत्यपित्रिना
डित्रिनाडीअहल्यापंचालव्यतिरिक्तसर्वदेशे
षुस्यात् तथाकन्यात्रिपादेकन्तिकादिव
तत्पूर्वनाडीअहल्यायामेवस्यात् तथाक
न्यायांद्विपादेसत्यार्द्रादिपंचपर्वनाडीपंचाले।
एवस्यात् एवंदेशभेदेननाडीनेयत्वमिति न
नुचदेशेषुप्राक्प्रसिद्धमार्याकन्यायांना।
डीविवाहेतस्यादेव यथा त्रिपादेद्विपादेवा
कन्यत्वेमतिसर्वेषुपिदेशेषुत्रिनाडीविवाहो
नस्यात् एवंसतिपुनर्वसुकृत्तिकाप्रभृतीनां
स्त्रीणांसमयपार्श्वपिसानोरहनाडीस्थेः स
र्वमत्रैः सहनाडीविवाहाभावःप्रसज्येत
तथामृगशिरआर्द्राप्रभृतिनीरोहीस्त्रीणांमध्यना
डीपिसानोमध्यनाडीस्थैः सर्वैर्भरण्यादि
भिसहच तथाचतत्प्रदेभेदेशविशेषेत्रिना
डीभावएवप्रसज्येत नचेष्टापत्तिरितिवाच्यं

आर्यावर्तनिवासिसकलशिष्टाचारविरोध
प्रसंगात् नचत्रिनाडीसर्वदेशेषुवर्जनीयाप्रय
त्नतइत्युक्ते हल्यापंचालयोरेपिदेशयोस्त्रि।
नाडीत्वविवाहस्य चतुर्नाडीत्वहल्यायांपंचा
लेपंचनाडिका इत्येतद्विशेषमाहवाक्यात्सर्वे।
देशाशास्त्रः हल्यापंचालव्यतिरिक्तदेशेषुवर्त
तेविशेषसंनिधाने ग्रसमंसामान्यतत्राहिरि।
केसामान्येवक्तत्वइतिन्यायात् वक्ष्यमाणन्याया।
नावसिष्टोव्यायात इति निवृत्त ग्रत्रैमासमपि
मतिणांपश्यामः चतुर्नाडीत्वभोत्थायाः क।
न्यायाक्रमप्रोक्तिभान् वहिभादित्र्माजाडीत्रि
वतुःपंचपर्वभिरिति यद्येनकपुष्पानाडीत्रा।
यविचारसंभिधायान्नपदमेवचेलोक्तिसोवि
विषयाचष्टदक्षभायानिविनयमेव एकवेलाम्य
योर्हुत्वाद्स्यप्तोजन्मपिलयोरितिपुनरपि त्रि।
नाडीस्वपत्यस्तवान् साचत्रिनाडीसर्वैषापिक
न्यानतत्वेषुसर्वेषुपिअहल्यापंचालसहितेषु
देशेषुअवपंपविवाहेयथास्यादित्येतदर्थमा।
का नचैवंत्रिनाडयालत्वाकामिदृष्टमिति
वाच्यं एवंचत्रीडीपंचनाडयोरपिलक्षणा।
भिधानंकृतेस्यात् किंच यदिलक्षणा वा।
कामेमीकियेननदानविष्टवन्दलोमविलोम।

मु.
वि. वा.
प्र. टी.
३५२
342

गाणानावक्तव्यास्यात्मावनोक्तेतिविधिवाक्यमे
वैतत् तस्मद्व्हमिच्छादिभिर्देशानन्तरभेदेनव्य
तिरपवृत्तिकेवलः पंचनाड्योदपेस्मसकल
देशव्यापित्वात्मकलनतत्रव्यापित्वाच्च त्रिना
नाड्योवोक्ता नचैवातावत्पंचनाड्याः स्वदे
शव्यतिरिक्तान्यदेशेषुनेवावलोक्या किंतुस।
र्वेष्वपिदेशेषु ते विवार्थेनत्रस्वदेशोदेशपरमहा।
त्वमन्यदेशेदोषात्पतात्रिनाडीतुसर्वत्रैवसमा
नदोषा यदाहमत महल्यायावनलाडीस।
योगाः कालमहत्वदाः एष्वयोगान्यदेशेषुच
पमह्वत्फलप्रदाः पंचनाडीसमायोगाः पंचा
लीकालदेशदः अतवत्रसमायोगो ऽत्वदोविट
दोषकृत् त्रिनाड्यत्तसमायोगः सर्वत्रातिदु
कारकेश्चति यत्तज्योतिर्निवन्धेयोगपातिःशाकाश
ऽषिक्ष्यादित्रिनाडीमहत्ताभिहितं नियमेन।
धर्मेनाड्योमहत्वरूपमहादोषाभावे मत्वावि
वाहादिकरणेप्यभिमितर्थः त... त्रियादि।
विषये गोदावरीतो दक्षिणावासिविषयेवायो
तरस्यायास्पतत्त्वेयेति गोतमेगोदावरी मत्रा
येद्याएषमध्येत्वमप इयंवाषिक्ष्यादित्रिनाडी।
गुर्वादिश्चापिदेशानिषाप्रम शुभायामनादोतत्त्वे
व अंकेचरूदोदये एकनाडीस्थितायत्रमम।

रुमेत्राष्टदेवताः तत्रदोषोफलेनमृत्युं कलेश
फलमादिशेत् प्रश्नः शुभायोगतामिन्दुदेशोग्रा
मेपुरेगृहे एकनाडीस्थितंतत्कोविरुद्धंवेद
वर्जितमिति अत्रनाडीविधेयत्रगणवधे अवि
प्रपकविषयत्वमाज्यः एतदप्युक्तंतत्रैव अ
श्वेशेनवर्णयोश्चानवादिमे द्वितीयेनतत्तृती
येनाद्वितीयकं एवंभोशाबुधायघांजायेतन
रकन्ययोः तेषांमहत्वंमदेहःशोषाषाः स्व
ल्पदोमदाश्चति तत्रापिप्रावपपकत्वेतकः दोषा
पवादयोनाड्यामहत्वजयत्रयादिके विधायश्च
ग्रामगणश्चवतपर्येत्काचनादिना हिरण्म
यींकृतिंगावद्याद्दद्यादिकूटके गावोत्रवा
सनेहेमसर्वदोषापहारकमिति एवंसर्वसह
तत्वादष्टौकूटभेदाअभिहितानान्यमाहेदो
तोऽदेशेचमार्गेवेजस्वंतत्कमित्यादिवाट
गयणवाकोनकूटानांमनदेशविषयतापा
दनात् नचकूटभेदावमिश्रसंहितायांग्रामि
त्यिकृचकराकृतेषाद्वानंदेवलामान्यविशे
षभावसहिताद्रष्टव्यः २५ अथप्राक्संगतं
वर्गकृत्प्रकचटतपयशावर्गोलभेषामानो
सिंहश्वाना सर्पाखुमृगावीनांनिजपंचमवै
रिणामष्टौ २६ ॥नामकर्मप्रकरणेवृक्ष्यवी।

मु.
कि.वा.
प्र.टी.
३५२

343

लापदेशोष्वग्रायत --- हूपाः सर्वैर्वर्णैरस्मा
भिरभिहितास्तत्राहूपोवर्गः अचुडन्तपवर्गोऽ
त्रिपवर्गः एकोयवर्गः अन्त्यःशवर्गः एवम
ष्टौवर्गाः तत्राऽवर्गः स्वगोऽस्यगरुडवर्गः क
वर्गोमार्जारस्यसर्पस्य पवर्गःश्वावःसषक
स्य यवर्गोमृगस्यशवर्गोमेषस्य अत्रति
जात्मस्मात्ववर्गावेरिणीयेषांतेनथोक्तः गा
रुडसर्पयोः मार्जारमूषकयोः सिंहमृगा
योः परस्परंमहावैरमित्यर्थः अत्रैवाशुभत्वो
मेलत्वहृदयेमद्भमहत्कवर्गैवर्णैर्वैवेतदाशुभं ।
यदान्येकवर्गेहदासीनवर्गोवास्यात्तदाशुभ
मेव पातस्त्रश्लाभिमेलकयोरपिविवार्यंत्र
च ज्योतिर्निबन्धे वर्गैपात्रास्यामार्जारसिं
हश्वव्यालमूषकाः मृगश्वस्वपाकस्त्वरसा
वर्गाःस्वेचमातृवितिः २९ सुधैवंकृतदानाभि
वायोदानंतत्त्वमपीकेविशेषणालिप्सा
ह तपनेकोविशिन्नमूगहयोस्यान्तत्रैके
राशिस्तुमनेतथैव नाडीदोषगणाश्री---
स्त्रदोषोनत्रैकेपादभेदेसुभेस्यात् ३० ह
योःस्त्रीपुंसयोरेकराशित्वेसतियदिभिन्न
गेनतत्रैस्यात्तदानाडीदोषगणवर्णमस्मिन्
ण्यागणवर्णदोषोनास्ति यथैकस्मिन्नेवकुम्भ

राशोजातेनावकाशूर्वभाद्रपदाप्पादत्रयचेतेव
हूपोनतत्रभेदः तथैवनत्रैकोराशिह्येवे।
तस्मात्तेभ्यदापिगुणदोषोनस्यात् उपल।
क्षणत्वान्नवादोषो यथैकस्मिन्नेवकुम्भराशौ
जातनावकाशूर्वभाद्रपदत्रयचेत्येवहूपोनत्र
भेदः तथैवनत्रैकोपिनभवेत् यथाप
कस्मिन्नेवनक्षत्रेपूर्वभाद्रपदाख्येप्रथमपाद
त्रयकुम्भेशन्यदेशोमीनेजातस्त्वेवहूपोवा
शिभेदः यदाहन्नारदः एकराशौपृथक्धिष्ण्ये
स्वेदपत्योपाणिपीडने [illegible]
पेणकत्वगयोमयोः एकत्वेवेकराशोवेवि।
वाहःशाणहानिदः वसिष्ठः दपत्योजन्मभे।
वैकोराशोजनिधिनेनतयोः एकस्पवतथावि
होगकिंविद्धेदपिवानवेति किंचिद्देवत्व
भेदेराशिभेदेव गर्गः एकराशिविनाभोग
गमायोहि विवर्जयेत् नैदोषस्त्वेकराशिस्य।
भकूटेसेवुमहदेति ऋत्यपि दपत्योरेक
शिश्वेत्स्यरत्वेयदाभवेत् विशिष्टाकोवि
वाहःस्याद्गणनाडीनयोजयेदिति प्रत्यपुवा।
केकेप्राकें नवश्मेकेयदिभिन्नराशोवेभि
न्नराप्याभिन्नापुणेयदिभिन्नमृत्तं प्रीति।
स्तदानीनिविश्रन्नानोस्त्वक[illegible]कासेहि।

मु.
वि. वा.
प्र. टी.
३४४

344

णिवज्जनाडीति वक्तव्यं बभूवायमर्थः वेध
दिसङ्कुलिकायेहिणीवत्स्यात्तदापि नाडीदोषो
नास्यात् उपलक्षणत्वात्तद्दोषोपि यथाहुः।
तिकायेहिणीवेकनाडीत्वेपि गणादिदोषेपि न।
तद्विवाहशुभफलत्वेनैवस्यात् अत्रापि प्रथम।
तः पुंस्त्रीमापे दिनादिनक्षत्रे यातीतावेत्यपि विशे
षोयेयः यदाहू नारदः एकराशौ पृथग्धिष्ण्ये।
पुंनारीप्रथमा भवेत् अतीव शुभदा प्रोक्ता स्त्रीप्र
थमे शुभत्वशोभनेति नवैवके मतिकन्यायेन।
यत्र नाडीमायाद्दोषायभावोयथा रोहिणीम्
गशीर्षयोस्त्रिविषयोवा त्वपि नाडीत्वे शुभं स्यात्
इति किंवाच्यमित्यर्थः अथैकवापि न तत्र वे
ऽपवादमाह नक्षत्रैकोपि इति स्त्रीपुंसयोवत्सप
कौः पृथगाह नक्षत्रैकोपि इति स्त्रीपुंसयोवत्सपो
केन न तत्रैकोवमयि तं वाग्नादो यथा भवत्यपृ
थग्दपादेपु स्त्रीजन्मादितो यथादोषे यस्तदापि
शुभं केन्यपादत्वात् तत्रैके केषांवाकेन प
दाशुभः शाकुन्तवा शुभमदादेकत्वा दोषोपारपिको
स्यात्स्यादिति सामनस्यभीतिः वसिष्ठेनापि एक
गृहस्थसतोनीभवती यद्यवाशाकोभिन्नऽति
एतत्स्यसंकोवाविषयेवेदितव्यं तथाक्जगत्मो
हने एकदेवेकराशौवा विवाहस्त्वशुभप्रदः

वसिष्ठः दंपत्योजन्मभे चैकोराशौजन्मि।
सेकोपेत्वन्नदाकार्योभिन्नपादेप्रदात।
यात्विति अत्रापि विशेषो ज्योतिर्विदये
विधियत्तेरोहिण्याद्रामघैन्द्राग्निमूल
वगपौस्तभे उत्तराप्रोष्ठपावनत्वैको
पिशोभनाइति रेवत्यार्द्राविशाखा तदेत
त्स्पष्टमुक्तं नत्रैवकालिनिर्णये विशा
खिकाद्राश्रवणप्रजेशातिष्यांतकृत्तिम
हाभशाक्ता होस्पुसतानैकापविग्रहेत्।
शेषविवे... तिमेगिरंतेशति शेषान्ता।
गाः स्पर्थः अत्र ह्योरन्यतरस्याविजेकरा।
शिनक्षत्राद्ताचेऽपायमाह वसिष्ठः प्र
तीतजन्मनक्षत्राणां नामभेपरिकल्पनाते
नैवचिंतयेत्सर्वं प्रक्षिकृत्देजन्मवत्।
जन्मभे जन्मधिष्ण्येन नामधिष्ण्येन नामभे
व्यतिरेकेनयदायोजयेत्प्रतीत्यनपृत्स्मि
ति कथंचित्सोपुंसो कन्याणि नक्षत्राणौव
लानिवेत्सकलापत्यानिकन्याणिनामरा
शौवल्यान्विवेशति बृहस्पतिरपि यथा
द्राहराजसेवासंग्रामाग्रामगमनेषु तानेपि
जन्मराशीफलकं नामराशिवपूता।
दिति नाम्नाः सकाशाज्जन्मनक्षत्रेहाने

स्वरोदयाभिहितप्रातपदचक्रानुगीतसी
घनामादिवर्णैवप्राज्ञेयमिति यत्तुस
कारादिवर्णानामिकृषिभादिनामस्व
यदृष्टपते तत्र यथासंप्रदायं व्यवस्था स
हविवाहे एवं मासंप्रशुद्धिर्वोक्तेदानीमू
क्षानिवेष्वादिनलग्नविवर्जयति तत्रै
कविंशतिः सर्वसमतादोषानाहदानप
विगणिताः एकविंशतिदोषाणानाम
न्तूपफलानिव पितामहोक्तं सर्वोत्तता
निवक्तसमासतः पञ्चांगशुद्धिरहितोदो
षस्त्वाद्यः प्रकीर्तितः उपयास्तशुद्धिहीनो
द्वितीयः सूर्यसंक्रमः तृतीयस्त्यापपद्व
गौभूमः षष्ठः क्रूरेष्टमः गंडान्तके ते
—— सकर्तरेखसंग्रहः देपपापषष्ठमल
ग्नेवाधितिथिर्वदोत्तथा इस्तुभोनवदोषः
त्वाजनेशतिकसमषिथ सुद्दगोत्पातभंकु
वविहस्ते कूरसंयुतं क्रूरवार्षांमहापाता
वैधृतिस्त्वेकविंशति प्रत्यक्तदशादोषा
रुक्तः वेधस्तु लग्नाप्तराखावपातः त्वाज
ष्टया गोरसप्रायोगवके भुतिस्तुमासिस्त्रा
मपग्रहास्तुवाणाख्यवर्गोदशावेवदोषा
मानिवाहाशेस्युर्येभिधानात इतस्तैर्भी

रेत्यावर्ष्यमेष्याति वारदोषः कुलिकादिः कू
रमेषु तमित्यस्यापलक्षणात्वात् प्रकाल
वृष्टिनामकोपिदोषात्पत्ते यदाहवसि
ष्ठः पञ्चांगशुद्धिरहितास्त्रयाणांकालवृ
ष्टिजा इति एषांदोषाणांकर्मविशेषफल
विशेषमाह वसिष्ठ एव एकविंशमहा
दोषमाह स्वतेव्रह्मनावादिताः कदाचिन्ने
वसीदंतिरगणानांकोटिकोटिभिः तस्मा
देतेषुदोषेषु कदाविवाहे शुभमन् विवा
हे विथ वानारीमृगीं वनवर्येते श्रीमता
शः प्रतिष्ठायां सीमन्तोद्यभेन्नाशनेनवा
न्नभोजने स्नाशः कुशीतफलनाशनम् ।
कर्णने नाशोगृहारम्भे प्रदोषोपनिनाशने
यात्रायां कर्तृनाशस्पाद्युड्याने विशेषः
तः लभ्यते समहस्त्रापणगुण्याह्णादिक
मेभिरिति ग्रंथकर्तातुदोषहूलस्पवक्ष्य
माणानथवकेदोषनामानिकीर्त्तयति ते
ष्वपंचांगदोषाइतुनहैत्वादोषग्रहणात्
स्यानेनत्रदोषास्पायेशुभाशुभप्रकर
णोक्तिरूपिनाएवेति पुनर्नोक्ताने दुष्ट
तेवाश्दोषयोः पुनरभिधानेप्रयोजनं तेड्
ववर्यवरामः कुजोत्पातदोषान्लक्षणा

स्विव — गतो व्याख्यानिरपेक्षत्वेनस्पष्टमेव
द्रेष्काणोद्येवमाह कुजशुक्रेन्द्यादि वर्तभिःप
यैः तत्रगृहनवांशस्वामिनश्चाह मेषमेष
भाविणोर्हम्मानाह कुजशुक्रसौम्यशशि
सूर्यचंद्रजाः कविभौमजीवशनिसौरबुधा
गुरुः इत्यादिपायः क्रियमृगास्यतौलिकं
कुम्भतोनवांशविधिकल्प्यते बुधैः ॥ १० ॥ ग्रहल
ग्नाद्रीनोलहगणेनामटोनोक्त त्रिंशाङ्गागा।
तनकलग्नहोरानत्याथैवच्यते लग्नत्रिभा
गोद्रेष्काणो नवमांशस्तल्वोदशांकः द्वाद
त्रिभागोद्रेष्काणो नवमांशो नवांशकः
द्वादशांशो द्वादशभागः त्रिंशांशस्त्रिंशद्
शकः षड्वर्गाकथ्यता इति तेषामीशाद
मेषस्वताइति तत्रेते भौमशुक्रबुधचंद्रस
र्यबुधशुक्रभौमगुरुशनिमकरशनिगु।
रुवक्रमेणेति षड्वर्गाणामीशादि।
स्वामिनोस्वामिनः क्रियेति क्रियामेषः
मृगास्यो मकरः तौलिकं तुला इन्दुभं क
र्कः एभ्यो राशिभ्यो द्वादशभ्यः राशिषु
नवांशविधिर्बुधैः कल्प्यते मेषान्मेषादेव
वृषेमकरादेव मिथुने तुलादेव कर्के।
कर्कादेव पंचसिंहेपि मेषादेव पंचक।

न्यादि पूर्ववद्थः यवाह नारदः सिंहस्याधिप
तिर्भानुः चंद्रः कर्कटकेश्वरः मेषवृश्चि
कयोर्भौमः कन्यामिथुनयोर्बुधः धनुर्मी
नयोर्देवेज्यः शुक्रो वृषतुलेश्वरः शनिर्म
करकुम्भेशः इत्येते राशिनायकाः इति नवमा
शमेषसिंहमेषसिंहावापि मेषादयः क्र
त् क्रमात्मृगकन्यासतेया स्पष्टमृगादा।
दयात् तुलामिथुनकुम्भेषु कुम्भस्तु
तुलादयः अलिकर्कटमीनेषु क्रमास्तु
कर्कटादयः इति १० अथ होराविधिमाय
डीकहोरा मेदेनश्चाशिवचनाहनेनाह समम
गहमेषराशिविहोराविषमभे विमथ्ये
विधुपिभिन्नोः सा ११ पंचहशभागात्मिके
काहोरा समभावाशिमध्येप्रथमावेदस्या
परा सूर्यस्य विषमराशिमध्ये प्रथमा।
चेद्रस्यापरा सूर्यस्य विषमराशिमध्ये प्रथ
मा चेदस्य परा चेद्रस्येत्यर्थः होराकेवीतेन
राशौ समभे वेदसूर्ययोरिति नारदोक्तेः ११
अथ त्रिंशांशाद्द्रेष्काणान्नभेत तिलकद्य
ह शुक्र जीवशनिमलनवधनस्याप्राश
लाहपंचविशिला समराशिमध्ये त्रिंशा
शकोविषमभे विपरीतमस्स द्रेष्काण॥

म.
कि.वा.
प्र.टी.
३५२
347

कः प्रथमं पंचनवांशपानाम् ५ समा
शिमध्ये क्रमेण प्रथमतः पंचनां मेषानां गु
रुः स्वामी ततः शुक्लानां समानां तु बुधः त
तः ऋक्षानां भौमः ततः पंचानां शनिः ।
ततो विषमराशीनां पंचानां भूतनयो भौ
मः शुक्रतोयादिसमाहृदं हः विषमभे
त्वस्मात्समराशौ विपरीते विशेषाश्रवणा
त्स्वामिनो भागानां विपरीततेत्यर्थः यथा
प्रथमतः पंचानां भौमः ततः पंचानां शनिः
ततोष्टानां गुरुः ततः सप्तानां बुधः ततः
पंचानां भेषुणां स्वामी शुक्र इत्यर्थः प्र
थमेव त्रिंशांशास्त इति यदाह नारदः
कुजार्कीज्यज्ञशुक्राणां बाणाशुष्टाद्रिमा
र्गणाः भागाः स्युर्विषमेतेतु समराशौ वि
पर्ययादिति शुक्रकीचिताकुः विशेषे ते
शाच्छैहि प्रथमोक्तवचनेन स्वतः प्रथ
मां समानामधिकाग्यानं तो भागानेनयो
श्चबाणादिकाभागाश्च विपरीतस्तपन्नेन।
स्वामिनः प्रतानेतयोर्द्विरविभक्तित्वा
श्च तथ्यस्यपयमर्थः समराशौतु विशेषः
तेनबाणादिकाभागाद्विपर्ययाश्चापत्तिवि
नाः यथास्मितानामेवकुजादीनांज्ञेया य

था प्रथमतः पंचानां मेषानां स्वामी भौमः
ततः समानां शनिः ततोष्टानां गुरुः ततः पं
चानां बुधः ततः पंचानां शुक्र इति मूलेखा ।
व्रमेव केचिद्वितन्वक्षहेतोर्द्वयोरपि वैपरी
त्यमुच्यते अव्ययानामनेकार्थत्वात् तो समप
श्रयार्थत्वेमीकरणात् कुजादयोपि समरा
शौ ये ते तथा सतिबाणादिकाभागाः कुजा
दिकाः स्वामिनोपि विपर्ययस्तात्तेयाइत्यर्थः
ग्रन्थार्थेप्रमाणं श्रुतिकीर्तिवचनं यथा पं
चाष्टपंचबाणैश्च समपंचैववोजभवने
षु यान्तिस्वतनेदस्यरकेतुशुक्राणाम्
भागाः पंचैवसप्तबाणेषु पंचपंचवाष्ट
शुसमभवनेषु भागाभागं विपरीतस्थानतं
स्पष्टमिति भूमिपुत्रादीनामिति श्रुतपञ्चवका
हे पिशुन्यन्तेविपर्ययस्याइत्यनन्तपादः प
शुक्रः यदिनायमयोः द्विपैतस्यात् नरान
कोपितप्राक्प्रवृत्तेः त्रिंशसर्वेममवद्या
देक्काणाकाइतिग्रन्थप्रमानेदेशाशः हा
दशाशानिपुप्रथमोद्रेक्काणप्रथमस्या
स्तराष्ट्रपृथीष्ट्रास्य द्वितीयोद्रेक्काणाः स्वा
मिनः पंचमराशीष्ट्रास्य तृतीयः स्वामि
नोनवमाधीषस्य यथाद्वेषप्रथमोद्रे।

५

मु. चि. वा. प्र. टी.

१४८

348

कान्तोग्रहपाथीप्राह्णुष्कस्पोहृतोयःकन्या
धीप्राह्णुयस्यतृतीयोमकरापीप्राप्तोविष
थेः स्पष्टेकान्तालग्नपंचनवरापीष्ठवाः
क्रमादिति नाम्बोक्तेः ५। प्रथहादशोवद
षष्ठयोपमेहारेफलवसंतितिलकयाह
स्याहादशपदहराशितपवगोहृ होरायद्र
कानवसोप्राकल्पंयेभागाः त्रिंशांशक।
ष्पषड्भिकाथिनालवर्गाः सौम्पशुभंभा
वतिवाशुभमेवपापैः ५२ अहषड्वर्गेहा
रूपंशुभःसार्थंसंप्राह्यंततवाशितपवरु
द्वांशोतेवाशितसयत्तत्राप्तिस्त्वासेत्तहा
द्रेष्काणोप्यवः प्रावमलग्नवापीस्तहाद
शांशोप्यवाक्रमादितिनारदोक्तेः ॥ अन्या
प्युग्राह्यंयस्पष्टतंत्र तदुक्तंवसिष्ठेन ल
ग्नतदंर्धवतत्त्रिभागोनवांशकद्वाद
शांशकाप्य त्रिंशांशकाश्चेतिहिवर्गाष
ट्कोशुभेशुभंगोमनवशिपपं यथा।
पापषड्वर्गेभावेतिदोषः पंचांगमोम
ग्रहलग्नजाते सर्गोत्तमंभोधिपमोयवा
णः पुष्पन्दुप्राप्तेवलवान्नवस्पोति तस्मा
सौम्यपापयहषड्वर्गसंवकायंमति सौ।
म्यषड्वर्गेसियोधिकस्तेन शुभस्तिष्यो

हीनष्टेत्र शुभदउभयथेरतिदैवज्ञसंप्रदायः

२१

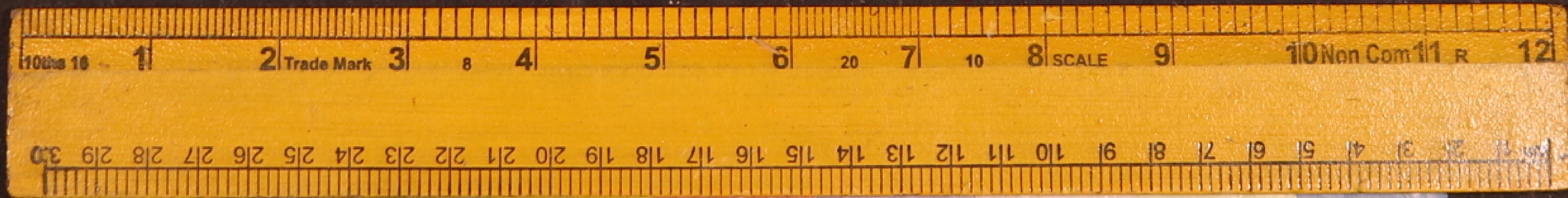
मु. चि. टी.

प्रथगंडान्तदोषमाहलविक्रडितेनाह
ज्येष्ठापौष्णभसार्पभान्त्यघटिकायुग्मंच।
मूलाश्विनीपित्र्यादौघटिकाद्वयमितिगा।
दितितद्गंडमिति कर्कालेरुजभान्य
नोर्धघटिकासिंहाशुभेषादिगे शुभाना
घटिकामकेन्द्रशुभदेनेतिथेश्चादि
गे ५२ गंडान्तेनामसंधिविशेषः सचैने।
लविधः नत्त्रसंधिस्तिथिसंधिल्नसं
धिश्चतथायोगसंधिकरणसंधिवर्षसं
धिलग्नसंधिश्चतथायोगसंधिकरणसं
धिवर्षसंधिरयनसंधिकर्त्तुसंधिमासस
धिदिनसंधिसंधिसंध्याहृयानामायसं
धिलिंशोयुसंधिश्च नत्रतिथिनत्रलग्न
विशेषाणामाः संधिनियतकालःसंग
डांतसंज्ञः अन्येषान्तुसंधिनियतकालः
मेषापसिंहा यौलभवती संधभमा
र्गशा एषामंतेघटिकाद्वयं तथामूला
श्विन्यो शसिंहो पित्र्यादितत्रोदेवतास्येति
पित्र्यमघा ता नोपित्र्यमघादौ दिति
गते एषामादौघटिकाद्वयंचगंडान्तनाम
यथा नेवज्ञयुग्माश्विन्यो मेषस्यामघायोऽप

मु.
चि.
प्र. टी.
३४
349

ष्ठमूलयोरन्त्यपालवतिथ्यादीवतष्ठयेनत
ज्ञेगोडेतमप्युक्तदेवश्चलग्नापेनान्वयः तद्।
डेतनमालयो योल्लाभिन्योसार्पप्या।
लयोश्चप्रश्चश्नेषाश्लमूलयोरेतवालं तद्ग।
डांतेस्याश्चतनीडकेहियात्राजन्मोद्वाह
कालेषुनिष्टम् इति यत्तवसिष्ठेनोक्तं य
दंतरालेपि नृसार्पयोष्णमूलेदयोरपि
तयोरुत्रयोश्च भसुधिमाडांतमिति नृयत
यात्रमातापश्चमकमेतद्दृशति यामःप्रह
रोनुत्तत्र भोगायापितिषेधः नावद्योपि सार्पे
न्द्रयोस्तथिस्तानेषोडशपाः भसंधयः त
दग्रमेष्वाधजाताः पापसाडांतसंज्ञकाः
अग्रभेसंधिचितयेगंडांतचितयमततत म
नुरेजन्मयानादिविवाहस्थापनादिषु
घात्वूषोनल्लग्नभोगामध्ये पुनःसंज्ञेत्यावव
ज्ञायजातःघोत्रूषोशाः ततेतदेषु महाल्या
त्याज्यशूनवनार्थे तथापिह वर्ज्यंयद्धटिके
नलग्नगंडांतेमहात्योषः तथापिकेचाष्ट
घटिकात्मकेमध्यमध्यमोदोषुः तथापि
केचाष्टघटिकात्मकेमध्यमध्यमोदोषः
ततोप्यधिकेचत्वारावधिकेल्पोदोषः
अतएवोक्तंनूर्यंमिठुंते सार्पेन्द्रयोसार्थिस्मा

नोमेस्त्रपादाभसंधयः तदग्रभेषुवाल्ये।
ष्णोगेडांतेत्रममकीर्तितं अश्लेषात्यंघ्रोरे
गंडांतंचिंतयेत्तथा पतदृसोधचित्तयम्
वैकर्मेस्वं जयेदिति अथोभाष्णरणार्थं
प्रहरद्वयार्थः दीपिकायांच प्रोक्तम्
यात्राष्टभोगेमलपादादिपवच द्वयं
तेवतभोगेविवाहःप्राणनाशकरइति
अपलग्नगंडांतमस्याते कर्कसिंहकर्कः
प्रसिद्धः अलिवृश्चिकः अद्धनामीनःमी
नोत्रैसार्धिघटिडजन्मतिभिनोन पक्षाभ
नालग्नानामतः समस्मात्तनमः अतेष
घटिकानथा सिंहमेषा प्रसिद्धा अश्वी
धनः पक्षालग्नानामपिभृत्तार्धघटिका
गंडांतनाम पद्माककर्सिहयोवृश्चिक
धनुषोर्मीनमेषयोबालग्नयोरत
रालवर्तिनेका घटिकालग्नगंडांतमग्न
भसंधिमन्यथः यदाहकश्यपः सिंहकर्क
रुयोश्चापकीटयोर्मीनमेषयोः गंडांत
मंतरालंस्यात्घटिकार्धमितिद्वयमि
ति वसिष्ठेनापि लग्नांतरालघटिका

र्ध्मेत कुलेष्वर्धेरलिचापयोश्च मीनाज
योः सर्वेगुणान्विहंति लोभीयथासर्वगु
णान्नवस्रेति तदोषापिकास्तुचनार्थं श्र
ग्नितिथिरोडेतमस्यते मृणांतरुतिमृणाः
पंचमी दशमी पंचदश पत्तासंतसेत चटि ।
वैका तथानंदाः प्रतिपत्सैकादशपला
सामंपिभूतैकाचदिकातिथिसंडोतेनाम
यथापंचमीमेकदशैमेकादशेषाः पंचदशी
प्रतिपदेवांति श्यास्तपालवर्तिचटीदयो।
तिथिसंडोते श्रुष्टमदभिमर्थः यदाहन्ना
रदः मृणांतेदाद्योपूर्णतिथ्योसंपिनाडी
दूयमदा गंडांतमन्नदजन्मयात्रोद्वाहव
तदिदेवति यत्रेकृष्णपत्नोके मृगांतेदा
त्वयोस्तिथ्योःसंपिनाडीद्वयं तद्गुहजन्म
यानेषु गंडांते निधनप्रदमिति तदोषशा
तस्पसूचनार्थं पदं संडातंस्ते तः संपि स्कंः
तज्ञः तर्हतिथिलग्नगंडांतपरिहारःपा
कल्पसंहितायां तथैवतिथिगंडांतेना
स्तीदोषबलप्राप्लिंनि तथैवलग्नगंडांते
नास्तिजीवेबलान्विनिरंति अयायमस्य

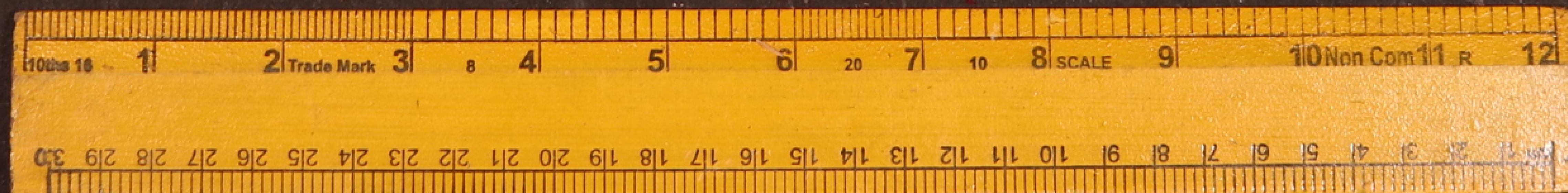
गादन्नोषामपिसंधिरुच्यते स्नाभि यदाहगर्गः
चटिकाद्वयमंस्तांतमासांतेत्रदिनत्रयम व
र्षांतेवर्जयेत्सर्वेग्रहणादिनसप्तकम तिथ्या
दिसंधिमथाह वसिष्ठः पत्ताद्यसंधिस्त्रिदि
नंचमाससंधिस्त्रिनाड्यःखलुसंधियामप ।
नाद्यस्तु तत्त्वतिथिरुच्चयोगसंधिस्तदर्धक
रणस्यसंधि अंत्रविशेषमाह सएव सौरा
ब्दांतेस्वजेत्पत्तद्वयंतं तवभेत्यजेत सावनांते
पुभेत्याजेनादेत्रपोरभाग्वमिति अत्रापिवि
शेषमाह सएव अब्दाः स्यस्त्रिविभाजीवस्य
स्वेदात्युगासदाः तेषामादौतथाचांते विवि
नेवर्जयेत्क्रमेति अयंचसर्वकार्यसाधारणो
निषेधो नयामीनादिधिद्विवाहप्रसंगाभा
वादेवर्षांते निषेधस्य वैयर्थ्यापातान गुरुः
अत्रांतेपुत्रनाशास्यात्मासांते तत्त्वयः व
र्षांतेवर्जनाशास्यात्कृहणात्सर्वनाशानमिति
अवश्यपकोत्तेत्र तदत्रयोगातिथिसंधिस्त्वना।
ड़िकैकातिथिपविं शतिपलैः संहितोभयत्र
कैकलिसीननत्तसंधि पुंटिकालानिस्पाज्या
निशेषविवरेपुत्तपंचपंचेति वामनासिंहा।
सिंहकेषावार्कवाकासनमतस्त्र वामनाच

मु·
वि·श·
टी·
१५१

351

सिद्धान्तशिरोमणावभिहिता शशितनवा।
विकर्णाभस्त्रेञ्ज्यैकेन्द्रभान्वोर्मातिविवरक
र्णाभिभूयपतामिरेव पृथगवमतिर्युना।
नाडिकः मपिरामाभतिर्घिकरणायोगाना।
फलेतत्रमिश्रमिति मपिफलमप्याह केश
वार्की मपोपुरंभेस्त्र वमतिर्वेधास्ततमज्ञा
वायुरिमपिमपिः वदंतिवान्मास्त्वभावि
मूर्ध्नांतिशोधमधोहिनमपिवूर्ध्नामिति श्रा
धुगत्वमधोहिनमपिमधोनिशाक्रीचेदीश्रा।
गाद्रत्यायेप्रकरणाभिहितः मपिमपिल्लके
शवार्केनकः रवेभवेदेकरहहादिकमपद
गावन्तवलमायनस्य नदत्रवाषिद्वयभाग
नष्टमूर्हेन्मतहनवोभवेति नत्सयन्योगभा
गुदोसमुः स्वद्विसगुणाश्चद्विपवायुतोयः
मस्मपिमपिः वलयनयोषस्त्रमभवेदेशाति
शाषपुरपमिति सीनमक्रांतिमारभ्यावस
नायन्तगणानेतिपत्तनसांगीक्रत्यकरहहापि
क्रमेणपुत्रं नस्यक्रदयनहि पवायनेषुनिप
गेनमक्रांतितोषवत्यानीत्पलमतिप्रंमेगात
गंजनतोषयेजायमाह वशिष्टः गंगानतो
पूर्वाविलंमहतोभिजिलकृयः हेतियद।

न्यगवायः पतिमेत्याभिवाखिलं नदेननोषा
पवाद्यवुमप्रकारणस्पतियामकन्वाद्व
वाकादिविक्ष्यतजातकादौ षत्र पृथग्नगीटो
पुत्रवहभाह लग्नात्पापावूतन्त्रव्ययार्थ।
स्थोयदानदा कनरीनाममत्तेयाम्नस्तुदारि
प्रीरिषाकदाः षत्र यदापापग्रहालयाद्य
गार्थस्थव्रजन्त्रद्वादशास्थाःपापग्रहोमा
वीहितीयस्थाःपापग्रहावक्रीस्पात्तदाकं।
नवीनामदोषः कुनतिस्त्रीपुंसयोः आगंकी
दयनीतिक्रनीकेदनदनिधाचर्यानमादद
नर्थामंममवकनेतीयं मस्तुदोस्त्रियपाकदा।
भवेत यदाहनारदः लग्नाभिमुखयोःपा
पग्रहयोन्मनवक्रयोः साकनरीतिविहे।
यात्मस्तुर्णाकनेती कनेतीतोषमुनेय
लग्नेतमवित्तमेन ग्रहसाम्यग्रहंधुंके।
तास्वेदममत्रितमिति गर्गोपि व्ययस्थार्थ
गतिक्रूरावक्रीक्रूरयुतोयदि तावलग्नेश
नलेपावनदाचोगावकनेतीति यदानहि।
नीचेमार्गेद्वादशेचवक्रीग्रहवादाविपि
नैवायार्थस्थोमहोपात्रिगोतदकिगोवास
तोनदाकनेतीनास्त्यवयदाहवसिष्ठः ल
ग्नस्थग्रहगणयोरमायोः साकनेरीस्यात्द

मु.
चि.प्र.
टी.
३५२
352

नवक्रगत्यौ तावेव शीघ्रौ यदि वक्रगत्यौ
वा सौम्यक्रूरौ चेति पितामहोक्तिरिति द्रष्ट
व्यं तेन वक्रस्यापि दृष्टत्वा यदाह कश्यपः
चेद्वक्रस्य कर्तरी तद्वत् क्रूरभटस्थान दोषदेति प
ञ्चलग्नस्य चेद्वक्रस्य वा क्रूरग्रहमध्यगतत्व
दोषश्चेत् वक्रकर्तरी तत्स्यफल कन्यानाशाक
रमात् यदाह वसिष्ठः क्रूरग्रहमध्यगते ल
ग्ने चेद्वक्रस्य वा करग्रहाणां तेषमध्यस्थाभिव
द्विरामते च वक्रकृत् कन्यायाः इति कर्तरी
दोषान्यत्रप्रवादात् तरपाश्च कर्तरीकार
का विन्यादिना स्वयं वक्ष्यति अत्र लग्नादि
न्यूनलग्नानां तेषामपि भावाना कर्तरी
दोषोऽप्ययः योयो भावः स्वामिदृष्टयुतो।
वेत्यादिना तुल्यत्वाय न्यात तत्र लग्नकर्त
री महादोषकत्वेन प्रमादायकत्वात् त
स्याग्र्यग्रहादेषा दोषाभाव इति तत्र ग्रा
ह्मके वित् द्वादशायोः स्थिताः पापग्रहो भव
तमाभीहि ती यस्यानी यदि राहुकेतू यस्मा
त्तदा कर्तरी योगाना स्तीत्याहुः तत्र ग्र्यः
किं राहुकेत्वोः ग्रहत्वाभावात् क्रूरग्रहा
णामभावाद् द्वादशाष्टमभाववाकर्तरीना
स्तीति नाद्यः राहोर्ग्रहत्वस्य निसर्गति प्र

एवासिद्धत्वात् यदाहि सर्वार्थहे वा च्छायासूनिः सूर्यं
तमासावक्यापीति म्ये प्रदिनेक्ष्याति कश्यपा
योप्य किं त्रोऽपि विस्पत्रक्रेणास्त्रयामयथा
गलमः केषाव स्वरगणामोत्र्याथापि दृष्ट
नागत इति यद्यपि अष्टषपत्रपाः कालस्य
स्य योभागाणां स्थिताः शीघ्रमंदोच्चपाता
ख्या ग्रहाणां गतिहेतव इति सूर्यसिद्धान्ते
पातानामष्टपप्तलोकान्तस्यापि वद्रपातस्य
हि ग्रहत्वं वा वानिकमेव स्वभुवक्रमदिनो।
पतिपातो राहुमाहुरिके पितमवेतिभा स्क
राचार्यैरुक्तः अतएव राहोनेस्ति दिक्षामि
वेदानेव संहिताकर्तेभिरुक्तं राहोरयः शी
र्षाहेयाः केतवस्त इति पुराणप्रसिद्धत्वान्न द्वि
तीयः नत्वेकेन वचनेन राहुकेत्वोः क्रूरत्वमवाने
न वक्तीणासूर्ययामाः पापवन्तः स पुनः सौम्य
स्य इति वराहमिहिरोक्तिवाचनत्वपातेना
भावादेव किंच पापग्रहत्वेनाभिधानात्क्रू
रग्रहत्वमेवावसीयते न च गुरुबुधशुक्राः सौ
म्याः सौम्याः शिरिकेतो सर्पाः पापाः शनिजो
स्कंभपुत्रः क्षीणोऽपि तिमाकरः पाप इति।
कस्मात्तयोर्वा केतो भग्रहत्वेनाभिधानाभा
वात्क्रूरत्वमिति वाच्यं पापग्रहमध्येपिगणना

मु॰
चि॰प्र॰
टी॰
३५३
353

स्तीतिशुभग्रहस्यापिस्ववाच्यत्वात् उभय
ग्रहेणैतेनवानरं सिंहस्यापिस्ववाच्यत्वात् वस्था
नेनतस्यापिवक्रं शाकयवादितिचेत् सत्ये स्व
यं भौमशनिराहुकेतवः पापसंज्ञकखेचराः
त्रिपिवंदःस्थाःचंद्रगुरुशुक्रसोमजाः सर्वेक
र्मेसुहृत्सौम्याविचरंतिवशिष्ठेनकेदतः केतु
रनाभिधानादस्तिकुरंग सत्वाद्योपि बुध
शुक्रेंदुजीवाश्चसदा सौम्याः ग्रहाःमताः शनि
केराहुमाहेयाः केतोकरग्रहाःमताः इति न
नूतीयःनत्वस्य समपान्तः कथ्यपादासाधयि
ष्यतीतिन्यायात्सादाचरत्वष्टदशीनाभावस्मि
तस्यराहोकेतोर्वा फलदाभूत्वामासकात
ग्रमावस्यायांप्रतिपदिवानचस्पलमादिड
शांतिस्थितवइसाविक्षम्यशुभफलजनके
भवत्वेतेनिरर्थकमापद्येतेननसंक्षेपमेवच
ह्रः सद्यामरणायपापसमुद्भवः ग्रहाभिःस्तु
भद्रक्षेमिसेवैर्वस्तदर्थमनिवराहोकेभवि
ष्यतीतिचेत् इहापिसक्तंदनोकृदर्थान्त
निर्वलभवेविशीलस्य वाधः स्त्रास्त्रीमतिः
रयस्त्रविरोभयात्तप्रवृत्तिः ... नासकिर्ब
वतिरविजेनभवेवक्रयोगे स्वभौनोवाप्य
यशिखितिवीणग्रभावादिमेव इति ।

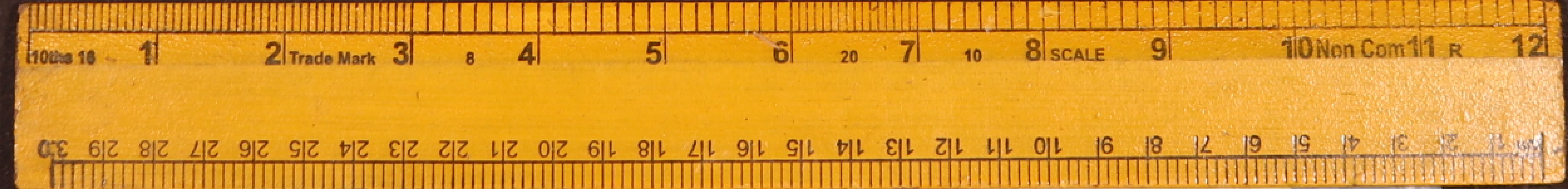
वीसिंहपथ्येशनिवक्राहुकेतोः शुभाशुभ
फलदानस्ववक्तेकिंवायुसर्भद्विते मासा।
वल्पाच राहुशुक्रपुत्रयोस्यानियनायनिरी
क्षितोभवतिपापैः वर्षवदंतिदशाभिःस्था
नैभिःकेचिदार्यः अजवृषककर्कटलग्नेच
तिराहुःसमस्तपीडाभ्यःपक्षोवतिप्रसन्नः।
कोतापशांपयथापुरुषस्मिन्पराक्षेत्र शुभशु
भाफलमित्थानमस्तिनत्ववायुहेतारहोः
फलजज्ञापिनाङ्गमितिचेत्तसापश्चवशा।
शाकेसक्रेतैलधराजेन्द्रसेन मासास्त
धुंध्रियतेचेदुवदकैसमशस्त्राणीति वराह
पद्यपिराहुकेतोरन्यतरोभिधानमस्तितथा
हि केमिदंवद ग्रहणाराहुमादिनक्षत्रस
केतुसाहित्यकृतमिति नग्रहणाये।
येवेदुलग्नोकृवेदन्यत्रकूरमाहितमस्मि
न्नितकूपन्नेत्रयेभौमशनेयपवित्रवदस्तन
रतिवेन्नयेस्ताताद्यथाभवेदशुद्रग्रहण
निमग्नकाशिखरात भौमस्यापियोगाःक
केतुमग्रहस्तुकेनास्ति पारिशेष्याङ्केन
देवयोगावानतत्र स्पृहत्वार्थपादिनिग्रह
। तोभवक स्वार्थाकादि ग्रहः सामान्यवा
चानः कुरशास्त्रस्य प्रथोगाद्राहुकेतोरन्य

बृ॰
टी॰ वि॰
प्र॰
३५५

354

तदयोगोऽपि विवक्षितो परस्परसप्तमराशिस्थ
त्वात् योगाख्यं कर्म राशिस्थित्वेऽस्मात्तन्मित्र
राशिस्थित्वे इति एवं च ग्रहणमंबेपि लग्न
स्थस्य योनिभ्यादिपि राहुकेतोर्वक्तव्यं योगाख्या
त्वेयुः अत एव राहुस्तमो राहुस्त्वर्भानुषि।
त्वेतकेतवित्ति पर्यायाभिधानं कृतं विराह
पपलेपि भयोगान्तिनो राहोः शुभाशुभफ
लदातृत्वं कार्यविनाशोद्योगो वदतीति राहु
लत्त्वाद्युक्तातस्माद्भागं मतेऽपि राहुकेत
भुगोर्विशिष्टत एव एवं मतिजातकेयथा
होः शुभाशुभफलदाननं वचनाद्ध्यन्
तथा विवादोऽपि प्राग्युक्तं विशिष्टवाक्याद्दपि
तत्र तन्त्रान्यायवताकृतेर्दोषा सन्त्यपि।
ग्रहयप्तेफलदातृत्वमपि वक्रोवेन
नेनपावपा तैः शत्रुनीचराद्रहस्था।
गोऽप्युदासीनस्था या वाविकृते नैवद्दोष
मीति कथपयायुक्ते स्वभातनमगाहुके
कृतैर्दोषाणां नाशीति तेनस्थानोपिस्फुरणः
समेव कर्माभिचारो स्मादित्योषागार्धथा
दिति मायादस्तगात् विशेषणाभोमस्या।
कृत्युक्तेस्याद्युपस्पर्शनं दीति तथाणाभव
सभवनितं सभवतित्वस्य ये स्तनिन्यादित

पवराहोः केतुनिमाक्तमितावितिः स्वभिवाग
भावात्तथायाणानेवविशेषणा यथा पतेष
स्वस्पन्नानवर्तमानमग्रहणसंभवत्वमिवा
गम्यामतेनेव विशेषणा यथा उपेक्षि उप
क्ति इति नैवदेवेर्गा दिनादेवानां प्रोक्ते
नादिनादेवृति तस्मादृशीविधायुप्यपरि
हारोनप्रवर्तते किंच किमस्तो
नमत्रिपि कृतमत तस्यार्थमात्रिपिकृतेवे
ति नैवकृति नमति पिकृतेयतस्यार्थो।
दिसकलग्रहमाधारणे तथासमस्त
गतविशेषणानेवर्यस्वप्राग्युक्तं व्याख्याने ग
होत्तनाबदादिवाक्याक्किवोरूपमंडला
वयाभिंद्रकं मंडलाकृतिवृत्तिनमाकि
लनस्परूपे नागतोऽपि तिराहोः केलसा
रूपतानारप्रस्वरूपानुलब्धेरगावृत्त
पूर्वेस्यात् नभस्यवंशपारमाडलाकातो
मंडलमक्तिके यदाह केशवार्कः वेसम
वाक्यभामभूदि मंडलकांति मंडलमि
लस्त्रत्वस्यारिति अत एव विधेनेगावः कि
गगनायसमागतोऽन्यवर्धनाम वृत्तेतस्य
शोदिमहस्तनिकृतमिनतोन्नतिवेवदा
वेगकक्षाद्रोहोऽपुरवागनमस्यिष्यभावान

किंच कलं यातभिपानात कदाचि
नःकदाचित्सिनस्तुविनिर्णेतुमशक्या
नात् एवंकेनोक्तमेतत् तदुक्तं नन्नके
पुटयाकृत्यानादौ प्रभवतीत्येतद्वित
वेन तस्मान्नियतदिक्प्रभावबात् प्र
तिनन्नक्षत्रमेयबाप्त गणितप्राज
मनन्नक्षत्राणां स्थितयोऽनवास्मिन
किंचकेऽप्युक्तानि किं लोकेऽदृष्टस
वंके पुनियतनक्षत्राबलेनापिवाका
लेनभवत् सूपसाधि एककतादयाल्ला
नियतकलावबेतिनयोः कोवाभेदः
स्वीकृतेऽपवक्तस्मात्दाकेनूसदाह
प्रपावेनेतिप्राग्कदाचानेवसरः तस्मा
तस्थितेनाकृकेन हिनीयस्यान्नस्थित
केनचकिनाकनेविदाचोक्तंबेनिसि
द्धान्तः ननुयत्क्षणाकयं शुभाशुभप्रा
तानात्पनसंवित्परिह्राकेनैवं यता
पदुपविनमस्य नं मंत्रि शुभाशुभंतस्मा
तस्मात्कर्मणाः पंचिका जयंतिपाप्तमड
नमतिप्रसंगेन अथ प्रसूत्यग्रहदोषम
न्तप्रभात् वेद्रसपादिपर्युक्तेदारिद्र
मरणाशुभं साध्वमायाद्दूवेतापपापग्र

यद्युतेमतिः अथ सूर्येयुक्तेचन्द्रे चारिद्र्योऽसा
त भौमादियोगेमरणादिफलक्रमेणस्या
दित्यर्थः पापग्रहसहिते शुभफलनाशकेन
सौम्यग्रहश्चेद्यदाग्रहनावदः श्वाणक्रूरग्रहसंयु
क्तोदोषः संग्रहसत्तिकः सूर्येणसयुतचन्द्रे
दारिद्र्यंभवतिध्रुवम् कुजेनमरणव्याधी सौ
म्येउत्तमनपत्यता दौर्भाग्यंगुरुणायुक्तेसाप
त्न्यभार्गवेणतु प्रव्रज्यासूर्यपुत्रेण राहुणा
कलहासदाः केतुनासंयुतेचन्द्रेनित्यंक्
ष्टदरिद्रतः तस्मिन्नप्युक्तदोषेविवाहने
वकारयेदिति सापत्न्यंसपत्न्यभावः साप
त्न्यभर्तृस्त्रीरस्मात् प्रत्रगुरुबुधमात्रितफल
शुभश्भमकं ग्रंथकर्तावसिष्ठवाक्येवि
लक्ताभिप्रायेनशुभफलमुक्ता तदुक्तंवसि
ष्ठेन दारिद्र्यंरविणाकुजेनमरणंसोमात
तस्याःप्रजा दौर्भाग्यंगुरुणासितेनसहिते
चन्द्रेसमापत्नाक प्रव्रज्यार्कसुतेनमंडनग
योवाकेतिकेविः शुभं व्यापृत्यसंग्रहाग्रहे
पापाशुतेदीसंप्रवासेसुभैरिति अत्रपत्न्यश्री
पतिनोक्तं शुभंबरभौभिस्सहितेतुलसोमः
स्त्र्यावहत्याति विन्यर्थः पापेति पापग्रहेण
युते उपलक्षणत्वात्पापग्रहविषितादिमिंयुतेप

मु.
वि.प्र.
टी.
३५५
356

त्युरेवस्मात् पापद्वययुते चंद्रे दंपत्योर्मरणं ध्रु
वं इति नारदोक्तेः वहुसौम्यग्रहयोगे त्ववहुका
लं पत्युर्देषातं चक्रस्थानं स्मात् तद्वाक्यं मयूने
वाभिहितं अथ ग्रस्यपरिहारो नारदोक्तेः स्व
क्षेत्रगः स्वोच्चगो वा मित्रक्षेत्रगतो विधुः यदि द्वा
यायन भवेन्न पत्याः अपमृतदिति ज्योतिर्विदो
त्तमः इति पद्युते कश्यपेनापि तथा मित्रस्याप्ता
धिस्य शुभयुक्तः शुभदृष्टः एवं विधः क्रूरयुतः
सुभृशोः फलदः इतीति यथ अथाष्टमलग्न
दोषस्यापवादमल्लुष्टमाह: जन्मलग्नभयोर्म
त्युः राशौ नेष्टाकरग्रहः एकाधिपत्ये राशीशा
मैत्रे वा रुद्रेदोषदाः ५५ जन्मलग्नजन्मराशी
भवेयितिमत्त्वा प्राष्टमलग्नकरग्रहो नेष्टः
यदाह नारदः दंपत्योरष्टमलग्न तदष्टमो राशि
रेनव यदि लग्नगतः सोपि दंपत्योर्निधनप्रदः
स्यादिति शुभयुक्तोपि लग्नं वा शुभसंयुते लग्ने
विवर्जयेयत्ना नंदस्यांश्च तदीशमानिति तिथ
नेमनागो अत्र जन्मलग्ने जन्मराशौ वा विशेष
माह: कश्यपः इत्युक्त्वा जन्मलग्नतजन्मराशि
शिर्वाविनिष्टदः लग्नगास्ततयोः स्यानाः शुभान
एव यानि विवर्जिति नारदोपि जन्मराशुपष्टमो
नैव जन्मलग्ने विवाहयोः शुभः तयोरुपचयस्या

नेयदि लग्नगतेशुभंइति अथाष्टमलग्नदोषा
परिहारमव्याने एकेति जन्मराशेष जन्मलग्नयो
यत्नतस्य विवाहलग्नस्य चस्त्रामिकेमति य
याषवृश्चिकयोः तथा तथा राशीस्वस्यामैत्रेप
यासिंहमीनयोः अत्रति सूर्यगुरू वृक्षस्यान्यश्री
तिर्मतिमत्तास्त्रशाविषयेलग्नाष्टमा दोषक्षत्रष्ठ
द्विद्वादशा न स्यात् यदाह कश्यपः जन्मराशाष्ट
मलग्ने मित्रे मैत्रेविविवस्थितो जन्मराशुपष्ट
मलोत्थदोषो न स्यात्ति भार्गवः इति ५५ अथा
तराद्क्रमेवाष्टमस्यपत्तानिकयाह मीनो
त्तककीलिसंवाशि याष्टमलग्नेयदसनाष्टम
गोहदोषकृत् अन्योन्यमित्रत्ववशानमावष्टम
वेसनायुर्देहमादभभागिनी ५६ उत्तवृषः
स्त्रीकन्यः अतेपसिंहः एतेराशयोयथमला
ग्नेस्युयथासिंहान्मीनः तुलजोवृषभः धनुषः
कर्कः मेषवृश्चिकः मिथुनान्मकरः कुंभात्
मः अष्टमलग्ने दाष्टमगाहदोषकृत्त भवेत
ज्ञानंदनत्वाख्य अन्योन्येति प्राणकृत्पवस्य
प्रीतिवशान पदूदं चापलक्षाणां मेषवृश्चिक
योस्तुलावृषयोः कविपर्यात एवं सतिसा
वृषः परिशीताकन्यास्मतापुर्वदसोदभमाभि
नीस्यान उक्तंच ज्योतिषकलीवृषालिस्यां
नानाजनानितिराशि विलग्नटाष्टमा शुभा

फलमष्टगुणात्कथितान्तयोरधिपती सुहृ
दोनि परस्परं मिति परिहारान्तरमप्याह गुरुः
लग्नाष्टमराशीशः केन्द्रगः शुभवीक्षितः य
द्यष्टमगतस्तोक दोषमाशुव्यपोहति नैके
शाः स्वशुभांशास्यस्तेनास्तदोत्रमित्रगाः अष्ट
मस्थानदोषाद्धि विनश्यन्ति न संशय इति ग्रा
ह्यमलग्नदोषप्रसंगात् जन्मराशिजन्मलग्नाभ्या
मष्टमेषस्थाने तद्दोषस्य बलस्थिरत्वनदोषं वक्तु
मनविविशाकृकरमाह ४६ जनिभवनाष्टा
यदि च विलग्नेत दधिपतिः वान शुभकरस्यात्
व्ययभावनेवा भवतितदेशास्तदधिपतिर्वीक
लहकरःस्यात् ४७ अष्टमभवनाधीशो यदि
विलग्नेस्यादथवाष्टमभवनस्वामी विलग्नेसा
न्नदाशुभकरोनस्यात् यदाहकश्यपः दंपत्यो
रष्टमलग्नराशीवाधिपतद्दाशोक न दोषाबाल
ग्नगतयोस्तत्तन्नसंशयइति अथव्ययभवनेज
न्मलग्नजन्मराशिभ्यां द्वादशभवनमथवा
व्ययांशोव्ययवाव्ययस्वामी यदि विलग्नेस्यात्तदाक
लहकृत्स्यात् उक्तं च कश्यपेन तथैव द्वादशौ
लग्नेत देशोवानदेश्वरे विवाहलग्नेगतेस्यानि
त्यस्यात्कलहोद्वयोरिति नारदोपि दंपत्यो
द्वादशोलग्नेशोपि वा यदिलग्नगः अर्थहानि
स्तयोस्तत्स्यात्तदेशस्वामिनेत्यजेदिति ४८ ॥

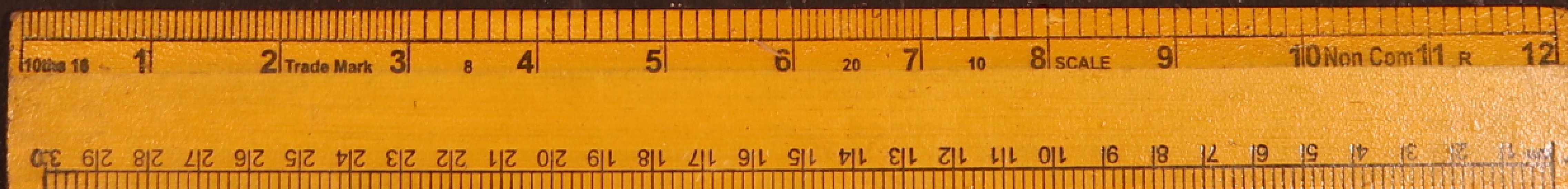
अथविषघटीदोषं वंशस्थयाचाह
खरामसतोर्ध्यस्तिविह्निपि चाभि कृवेदनः के
रदनपक्षसापभे खवीणातोऽष्टकृतितायमांबुप
कृतेर्भगान्नष्टभविश्वजीवभे ४८ मतोहिंदे
वानिलसौम्यशाक्रमेकृपस्तिताः पौवके सा
श्विनोजभे युगाश्विनोबुधभतोयपास्पभेख
वेदृतोमित्रभवासवक्षतो ४९ मूलेभवाण
द्विषणाद्धिकाःकृतावर्ज्याशुभेषोविषनाडि
कावुवाः तिथ्याभभोगेन खतर्कभाजिताः स्प
ष्टाभवस्युर्विषनाडिकाश्चवामघ्याः ५० रेवती
पुनर्वस्वकृत्तिकामघानदेषुखरामतास्विषा
त् घटिकोर्ध्वं कृताश्चतस्त्रोघटिकाः विषनाडि
काःशुभकार्येवर्ज्यास्युरितिनत्रीराम्ना केना
न्वयःएवमेवत्रयाख्येय केसांचिदप्यासाकृतेर्वि
षाते अजभेभ्रुवभाद्युहायाचमामानिपरानि
स्पष्टानितदेवंषष्टीघटी उपनतज्ञभोगाः ध्रुवकाश्च
तस्माविषनाडिकास्यापोकान्वनाधिकवेक्ष्म
हेकस्तास्युश्चातेअयोगेति विषनाडीनां ध्रुवाः
खरामतस्यैवमादयोन द्वानभोगेवषष्टीनिघ्ना
खतर्कैः षष्ट्याभाजिता विषनाडिकाध्रुवाःस्प
ष्टाभवेयुस्तथाविषनाडिकाअपिन्नभोगेन
निघ्नाःषष्ट्याभाज्याःलब्धास्पष्टाभवेयुरितिषः

मु॰
विटी॰
प्र
/३५८
358

श्रंशोपपत्तिस्त्रैराशिकेन यदि षष्टीघट्यात्मक
भभोगेनेभभुक्तकाः समाप्तास्तदा विषनाडिका
स्तुल्यभभोगेतेन दृष्टभभोगेन किमिति तत्र भं बे वि
षनाडिकाः स्वस्वभभोगेन गुणाः षष्ट्याभज्या इ
ति फलितं यथा कृत्तिकायाः विषघट्यो वेददह
स्ताः खरामाभ्योमसागराः वेदचंद्रा वेददस्ताः
खरामाश्चेसबाहवः नेत्राभ्रयोश्चेमगुणाः स्मृताः
दस्ता गजेन्दवः हस्ताङ्कवो वियद्दस्ताः शशाङ्काः
वेदाः खभूमयः वेदवेदाः अर्क बाणा वेददस्ताः
लवा बह्वः व्योमाः दैवे व्योमचंद्रा भूतपल्लके
भूमयोः वेदास्थितः खरामा स्युः दस्ता हस्तानन्त
टिकाः क्रमात् अश्विन्यादावेवं अनन्त.......वि षनाडिका
श्चस्यांत घटीनिचाष्टभिश्चक्राः स्युदाहृताः
विषनाडी दोषकृल्लग्नं सर्वगुणान्वितं शुभैः
सर्वं शुभसंयुक्तं सपिंदं चेत् कर्त्यजेत् इति वसिष्ठः
अर्वेनि हा हिं तां कन्या विषयं वा वत्सरे स्त्रियो अ
भ्यसितं नागलिताश्च निधनं वाप्नोति धनमिति
तद्विषनाडिका अश्वसंज्ञा ह्येया नरकोस्ति
पिबा विषनाडिकाः प्रोक्ता तेस्माभिः दैवज्ञ
मनोहारी तिथि १५ पु ५ नाग ८ द्वि ७ तिथी
पुर्वा तिथि ११ शं राज्ञा ८ द्वि ७ द्विकवाकक ३ वि
षवासवाः १४ सती ७ स ७ सायभयमा तिथी

क्रमात्सुरे विषंस्यात् घटिकाश्चतस्र पंचखवा
द्वयंद्वादशादिकुमेलाः ७ बाणाश्चतस्रानि
यथाक्रमेण सूर्यादिवारेषु घटाश्चतस्रो।
नाड्यो विषंस्यात्। खलवर्ज्जनीयं ज्योतिस्ता
रे विवाहव्रतचूडोपनयदाम्भमवेशायो।
यात्रादिशुभकार्येषु विषघटी विषनाडिकेति
अस्यापरिहारमाह दैवज्ञमनोहारे गुरुः।
केन्द्रे विषघटीदोषं हन्तिकेन्द्रत्रिकोणगाः ल
ग्नेविनाशुभेष्टः केन्द्रकाल अपहन्यथेति।
फलप्रदीपे विषनाड्युत्थितं दोषं हन्ति सौ
म्यसौम्ययः पापी भिन्नदेशी यवनीयवर्गस्यो
लग्नपोपिचेति ४८ ४१ ५॰ अथदुर्मुहूर्त
दोषं विवाहवोदे दिवा मुहूर्तान्मालिनी
च्छन्दसाह गिरिशभुजगमित्राः पित्र्यव
स्वंबु विश्वे भिजिदथ च विधाताप्पींद्र इन्द्रा
नलौ च विदतिरुद्रकानाथेयथेमाथ्यम
राश्च क्रमतः इह मुहूर्तावासरे बाणा वेद्रः
अवरवाणा वेदइन्दत्सु मुहूर्ते स पार्थकेन
लङ्घनेनोक्तं गिरिशो महादेवः भुजगः
सर्पः मित्रः सूर्यविशेषः पित्रवसवे वविश्व
मित्रः पितस्मृतयेमुहूर्तस्वामिनइतिव
क्रमेपद्मिने पिच्यामितितन्द्रत्ववभिधान

५१

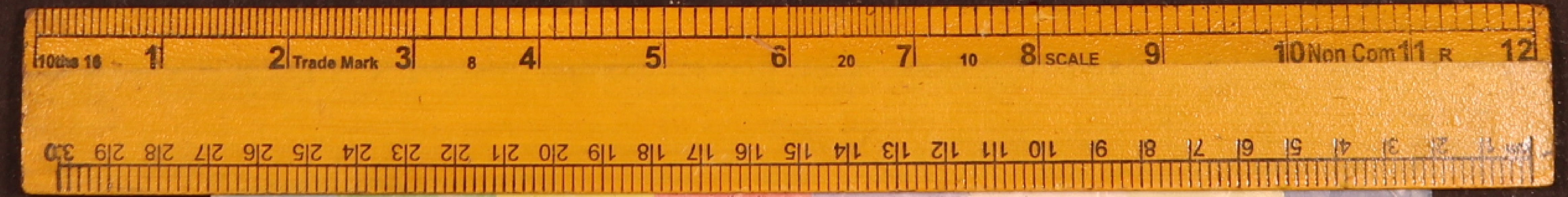
मु॰
चि॰
प्र॰
३५
359

मन्मके अथवानत्त्वत्र पीयूषायां स्पेटोपवा।
त्स्वामिनिवृत्तिः केदोनवेदानयोः अष्टमोऽ।
भिजित् ततो विधाता ब्रह्मा इंद्रानलौ अग्रेसम
हितयोर्व्याम ज्यष्टनि देवता तं इंद्रशाक्रस्यात्स
नरवान्पूर्वं निपातः निस्तेता वत्सः उदकना
थो वरुणः अर्यमा भगाख्यो सूर्यविधो ऽस्य
ते वाणाचेंद्रः पंचदशवामसंदिवसे मुहूर्ता स
यदाह नारदः दिवा मुहूर्ता रुद्रोऽमित्राः पितृव
सूदके विश्वविधातब्रह्मेंद्राद्रंद्राग्रस्वरलो
यपाः अर्यमाभगासत्तच विज्ञेयाह्यापंचवेति
अथ रात्रिमुहूर्तामानश्वमाह शिवेजपादाद
ह्रो स्वः भेषाश्वादित्यजीव को विस्वकेनाथ
मरुतो मुहूर्ता निशायां कीर्तिताः ५२ प्रथमम्।
हूर्तस्वामी शिवः ततो ऽजपादात्त्सो भेशाः तत
त्रस्वामिनो मुहूर्तेशाः स्युः यथा अजपादः अ
हिर्बुध्न्यः पूषा अश्विनौ यमः अग्निः ब्रह्मा सोम
इत्यष्टौ ततोऽदृशा भेशो दिति जीवको गुरुः स्वा
र्थे कः विस्व केन तत्त्वमरुतः प्रसिद्धः एते निशी
मुहूर्ताः स्वनिमिति सिद्धाः यदाह नारदः
ईशाजपादहिर्बुध्न्याः पूषाश्वियमवह्नयः धा
त्वेन्द्राद्वितिजीवाख्यविस्वकेनक्षवायव इति
मुहूर्तनल्लक्षणोकत्ययोना कः अहः पंचदशा
भोगो मुहूर्तोर्यं तथा निशि इति प्रयोजनमाह नारदः

नारदः यस्मिन्कृते हि यत्कर्म कालितेनाविले
वयव तद्देवत्येन मुहूर्ते कार्यं यात्रादिकं मदे
ति याचेत्पुपलक्षणादेवस्थापनकार्यम् ॥ धि
ष्ण्येशाश्वस्वामिति प्रश्नके स्थितिं स्वहस्तापु
के अथ वासरे अभ्यान मुहूर्तेषु अगण्यान्
नाह ५२ रवावर्यमा ब्रह्म रक्षश्च सोमे ऽजे व
ह्निपित्र्ये भृगौवाभिजित्स्यान्न सौतोयरक्षो
भृगोर्ब्रह्मपित्र्ये शतानीशसार्पो मुहूर्ता न
सिद्धाः ५३ एवं सोमवासरे ब्रह्मरक्षः हंहैके
वह्नावाः वायुरक्षःस्वामिकौ नवमद्वादशौ
मुहूर्तौ निषिद्धौ एवमग्रेऽपि व्याख्येयं यदा
निस्पृष्टार्थानि ईशा महादेवः यदाह नारदः
अर्यमा राक्षसब्रह्मौ पित्र्याग्नेयौ तोयाभिजि
त् रक्षसार्प्यो ब्रह्मपित्र्यौ भगेशौ पाशिना
दिषु वारेषु वर्ज्येन्याक्तिमुहूर्तकः शुभकर्मस
इति तन्न दुर्मुहूर्तोऽपि लक्षितानामिति ध्येयाः ह
येष्टस्वनामात्पादितो नकारः इति पुनरवा।
भिधाल्लमपुत्रमिति चेत् सत्यं अग्रेऽकुलिका
अपि वक्ष्यन्ते तत्र कालिकावेलाख्या।
मे दोषमाण्यास्य ५४ अथ वेदः दोषं विघटनवि
हितनक्षत्रादिकमभिजि प्राणं च प्रवृत्तिंष्प
ह निवे ऐः प्रासिका [illegible]

तरपवनैः शुभविवाहः रिक्तामारहितिथौ ।
शुभेक्षिवेध्यमानेषु शुभतिथिभागतोभिजे
स्यात् ५४ मृगपौरोहस्तमूलानुराधाम
घारोहिणीपूत्तरफाल्गुन्युत्तराषाढोत्तरभा
द्रपदास्वातीनक्षत्रेनिवेधैर्वेदाख्यदोषरहि
ते विवाहः शुभः शुभफलदः यदाह वसि
ष्ठः स्वातीमघायांनिर्ऋतीध्रुवान्त्यमित्रेन्दु
हस्तेषु च कन्यकानां पाणिग्रहस्त्विष्टफल
दः स्यादविद्धभेषूक्तगुणान्वितानामिति ॥
नारदोपि ॥ पौष्णध्रुवोत्तरामैत्रमकपुष्यार्क
पित्र्यभैः समूलमैर्गविद्धैस्त्रीकरग्रहः
ष्यतेति स्त्रीग्रहणं स्वाभ्यन्यसूचनार्थं ग्रह
स्याशुभस्थानदायेत्वात् विक्रेति विक्रमाः
प्रसिद्धाः अभिवर्जिततिथिषु शुभेतिरशुभ
ग्रहवासरेपि विवाहः शुभः ॥ यदाह वसिष्ठः
शुक्लद्वितीयादिनवतृक्लेपक्षेदशम्यान्त
गतःप्रशस्ता तत्स्वाहसौस्केदगतोपाद्रु ।
गौचतुर्दशीसर्वतिथिषु विवर्ज्य वाराप्रश
स्ताः शुभविवाहानांकृर्येकिवारोवल्लभ
ष्यमेतौ न्यान्यान्वदाभूमिसुतस्य वारः का
र्मार्कतिथौ भवितेदादावेति नोक्तप्योर्के
वारैत्रयादशीहादशेष्णःप्रदोषोप्रकृष्टदोषा

वित्यर्थः गणेशचतुर्थी प्रव्रयादिविवा
हितविवाहदिनममावस्यावा भवतीतिभा
येतत्तदाविवाहोनैवकार्यः उक्तंच ॥ वि
वाहमारभ्यचतुर्थमध्ये श्राद्धे दिने दर्शदि
ने यदिस्यात् वैधव्यमाप्नोतितदाशुक
न्याजीवेत्पतिश्चेद्दनयत्नतास्यादिति त
थाच विवाहमध्ये यदितत्त्वयाहस्त्वश्च
षमत्योःपितरोनयाति अतोविवाहेप
रनक्तकुर्यात् श्राद्धंस्वधाभिनवतहर्षये ।
तमिति अष्टावेष्वेतिविष्वमतरषाढा
स्याश्रेत्याविश्रुतयेश्रवणाः श्रुतेश्चवणा
स्यपंचदशघटिकामिलित्वाभिजिद्भोगाः
स्यात् यदाह वसिष्ठः अभिजिद्भोगा
मेतद्वे षष्ठेदेवान्त्यपादमविलेनत् अथश्च
तस्तोनाडीयोहरिभस्येतच्चतस्रोदिह्नानी ॥ ।
प्रयोजनमप्यधेनेवव्रूत्ति ५४ अष्टावे
यदोषंपंचबाणालाचक्रोदमनिसूपेलस्य ।
हार्ष्यंपूर्वाहलविकृतिहितेनाह वेधोन्य
मसौविरैच्चाभिजिन्नायस्यानुराधः दयोः
भवेद्विधाविधादिष्योत्तरयोपान्त्ययोः हिदे
तत्रगतेतरीयवधागयोवा तृतीयहर्घोः ५५
विद्धिंवीमहिमाती वोहिमापामिजिनोर्थहैः ।

मु.
चि. या.
प्र. टी.
३५८

361

कृत्ताकृदैः कृतोवयोः स्योन्यं परस्परं भवेत्
रोहिण्यपस्येश्र।
हेभिजिद्दिः
श्रभिजित्तस्यैव
हिणीविद्धेश्रन्वा।
र्थः एवंसर्वत्र।
व्याख्याये यदाहनारदः तिर्यकोवोर्ध्व।
गाः पंचरेखोद्दे द्वेकोणयो द्वितीयश्रा।
भोकोणेग्निधिस्यूत्रकेत्रवित्यसेत भान्य
नःसाभिजित्येकरेखालेदेविध्यभैक्षिति
वकोक्ताद्वेयथा वसिष्ठः वक्रेतस्मिन्नेक
रेखास्थितेनतहिद्दृष्टावेधेणप्रदिष्टे कृ
त्तैविद्धे सर्वेषांयेष्वेविवर्ज्यंसाम्येविद्धेनोवि
लेपदएवेति नक्षत्रविद्धेति नक्षत्राणि
वक्रेनत्रयोः परस्परवेधेवतत्त्वदेषाप्युक्ता
निनक्षत्रादिनिस्पुकृथ्यसद्वावेवाभिहिता
ति उच्यते विवाहिकाद्यपानक्षत्राणमे
वप्राप्तस्याभिधानात्तद्दे योपयोगित्वात
वक्रेवृपुष्याभिनिषेभवेत्तीहितावतासेवा
भिधानं ग्रन्तपूर्वदेवत्तसन्नोद्दाडे सेहि।
एणाभिजित्तानूत्साद्विसाधोद्दगवेषूयाः
देवस्तत्त्वफाल्गुन्यौमघाप्रवणाद्योधेवेत्

हस्तोत्तराभाद्रपदोः स्वातीवरुणयोर्मि।
थः अन्यत्राथामरणिपश्चवैवेदार्यपंचरेख
जेऽति वराहीयविवाहपटलेप्रत्येकंवे।
यफलानि रविवेधे वैधव्यंपुत्रविनाश।
करोतिकुजेवेधः वंध्यापीडितकरणेव
येटेनाकरणंकरोतिगुरुवेधः स्नुगस्त।
नवेधेपुत्रीदासीरविजेद्वाट्ठमक्षुसेभूतेर
ति पंचशिखौवुधः दौस्ताकरणंप्रवाजिका
त्वचरणावदेमाह विटश्चेति तत्रनक्षत्र
तद्धेविद्यमानेग्रहे सतियदिवत्तर्थपादे
स्थितेदापरनक्षत्रस्यप्रथमपादेवेधः।
यदितृतीयपादेतदाद्वितीयचरणस्यवेधः
एवंयदिद्वितीयपादेतदातृतीयपादस्यवे।
धः यदिप्रथमपादेतदाचतुर्थपाद।
स्यवेधइत्यर्थः ॥ यदाहवसिष्ठः ॥ प्रथ।
मपादमादिमाद्वितीयमास्तृतीयके तृती
यकोद्वितीयगंचतुर्थमाद्यमादिमे भिन
त्तिवेधकृत्तकुहोनचान्यपादमादरात् एव
पि सूभाग्नुभगृहमाधारणप्रतीयते नक्ष
त्रिसौमग्रहपदेहे दक्षयतेववसिष्ठैर्वला
न्मैवदोषाभिधानात्सामहेविषपादिकेणनह्यत
स्यापाशिणामृगास्यसौम्योपकूटेलनाहदोने

मु॰
चि॰
प्र॰ टी॰
३५२

ष्येव पादेऽशुभेदोन्नशुभे वसिष्ठः पादशुभा
श्रुतिपितामहेनेत्याशंक्याममाहि पादए
व नशुभः शुभयुद्धे विद्धे ह्यखिलशाल
सेमंतेकृतविद्धमशुभतेनेत्याभेनेद्धमभेनेशु
गादितेनपादतः इति नारदः पादमेवशुभे
विद्धं श्रशुभेनेवक्रान्तमितः इति कश्यपोपि
क्रूरविद्धं चयांहिलोक्ता एकांते वक्रान्तसम
म मागिहममनुद्धस्पेक्ता काते मिवत्स
जोदिति क्रान्तविभमकलेनवात्रतस्मात्कृ
त्स्नविद्धे समस्पोनत्वत्र्यागः शुभविं
द्धे वस्मात्याग इति सिद्धान्तः तत्रविवाहेपं
चशलाकावेध एव यदाहवसिष्ठः पंच
शलाकाचक्रेपापग्रहोणा भवेद्यदि विधिक
तः कतः शुभमिश्रकृतः समशलाका
जः स्तम्भेति ॥ श्रीपतिः ॥ वधूमधेशुभ
यानेनवगोपात्रापीड्ने वेदः पंचाश
लाकाविन्यत्रसप्तशलाकाकृत्स्न इति ५५
ग्रहणे विवाहसप्तशलाकावेके विवेधमा
कृत्स्नदधीच कन्यासुविलेकवेधदोषप्राहे
लविश्वकीर्तिर्नेत्याह ॥ प्राकेऽन्यप्रान्तगति
लोकजल्लाभिर्वेधोयां यत्मतोबद्धदीपवे
पक्षस्थांशुमेहयभारीमापीक्षायेमिश्रः

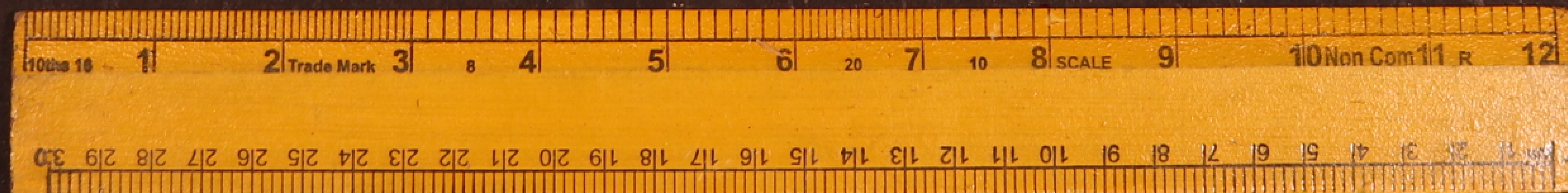
हस्तो पोतिममभेविद्यान्नवि धिमिहलादितीष्वा
हुभा जाधीयामपमधेयकृत्स्नान्तहरिभेवि
द्धेकम्बृद्धिविके ५८ ऊभूतः पर्वतः स
सकभेदेविकेसप्तशलाकाचक्रे पा
केऽन्ये प्रष्टव्यनतेऽमिथः परमाय
हायिष्ठितत्वेनविद्धेन्ये एवंजलशिवे
एवांषामादैवैयो एवंसर्वत्रव्याख्येयं
वेष्णस्थेयापुभेदन्तरयाफलान्तगामोवा
सो हयभेगो ग्रपिपिन्नैश्वर्यफाल्गुन्यो ३
पातमभेश्रुत्यामयमीपभपाद्रिसमन्त
वभाद्रपदाश्वन्यहेष्ठ श्रवहलेबाकेतम
वेग्रस्यातोपवीतप्रकरोभुश्विहिते
वकोहारोयथा विवाहारो श्रृयोपि ॥।
सप्तसप्तविनिपात्यवेवगामनेनविद्धा
नेति दीपिकायां यस्याः अशुभोसमप्त
लाकभिन्नाः पापैरपापैरथवाविवाहे ।
उद्वाहवत्सामालमघोगेधमायानमृ
मिद्वेषोपयानाविति नेष्टाटभोज ॥
विद्धे सप्तशलाकाक्षेयवाल्मगवाल
मा श्रुतयातितिग्नानादीनरवालानवे
दिको वेधश्चेवनत्वसप्ताक्षानत्यात्रा
भवति ॥ अथ वधाहेन ॥ नेष्टजत

मृत्युर्हे फलमष्टोस्ता
स्तकाभितमवमदिति
ग्रहपितत्यनयायता
त. क्रूरवेधेभंशांति
तंत्रमार्जप्शुभग्रहवे
धेतत्पादस्यार्ध्यमिति पीयूषे नक्षत्रमासा
त्कहेतोरष्टोवेवनवत्रशुभमासाविवाघ्याति
किमधेवलत्रेशुभमासाविसभिसने ३।
त्यते समस्यालोकानंरतरत्रेति ववता।
न्मकलशुभकर्मसुविवार्यमासाद्भ्वदे।
त्यावनात्मृतिः मेकमोग्यनत्थाक्रांतवि
द्धेपापग्रहेणाव शुभाशुभेषुकार्येषुव
र्जनीयंप्रयत्नतः इति स्वरोदयोपिसमा
न्यतोभिधानात् ५६ अथ क्रमाक्रांत्या
दितत्रदोषस्यापवादमनुष्टुभाह स्व
तौगोक्रांतिहानिक्रूरस्यकादिकानिव
भक्रावेदगोक्रांतानिशुभाहानिप्रवद
ते ५७ क्रूरग्रहैर्विद्धानिक्रांतानितथा
क्रूरैर्भक्रांतानिशुभ्रानिदिशाकाकेवेग
कान्ताविक्रमेणत्थाक्यानिव वकाव।
स्यानकक्रमकशुयाधत्रिविधोत्पातहत
तानियत्तानिहर्षितानिसेयानि तानि

यदिवेदेनामक्रान्तिक्रांतानितदाशुभानीहा।
गाष्ठवस्तेतवृत्तिमननयइतिपीयूषः यद्या
हव्यासः मेकभोग्यंतथाक्रांतंविद्धंपाप
ग्रहेणाभेमंगलेषुचकार्येषुयत्नतःप।
रिवर्जयेदिति वसिष्ठोपि अत्याप्तमग्रहा।
णाभेक्रांतविद्धंस्मितेवयत् दृष्ट्वैवशुभ।
कर्मरागच्छ्वाग्रिकाग्रोनिरुपयेगिति ।। पृगौ
ये क्रूराश्रान्तकुरविमुक्तविद्धं गोनक्षत्र
मेषुक्रमादिकाणां वदन्तिपापग्रहणा
मैनदोषैवत्यमहोहिर्भिवमादुरिति
प्रस्थापवादमाह केशवार्कः अत्यातपाप
ग्रहहिनेभयदोउवक्रमप्रुनभेन्नकि।
तदानदृष्टेकिलमंगलेषु मृजेत्समक्रा।
न्तिपन्नरवोहोनिति अथमत्युपिवाक्रांतन
तत्रभिन्वविपवेटेहुत्समवेहिवेत्रलष्टत
हत्लतावदवृद्धभोगवृत्तानिमेकाव
त् ।। अक्वेयाणपध्य ।। योदललदोषमेषु।
केस्मभ्राथापीईसंपुते शुभकार्येषुतस्या
ज्यमन्यकर्मसतिरिद्वे यथाहिचेत्रालय
नेकहन्नोन्नत्नगाचेपिनहिस्यताह्रो भवे
वशत्: शानिभोगतोपितथान्नसुदेदया
पवके हस्तागतेननपेत्तोलशुद्धिवासाव

नायया तथाभस्काागतक्रोवेङ्गभोगा
वशोपनमिति गेतस्यापिस्मवलमक्र
मयेकृयैमेहित्यातविहषतेव वेङ्गोपमो
गाटमलंतदानीशुभेषुशुभमपटंवेति॥
पतश्चमस्मानन्यायत्याक्रवविङ्गसवेङ्गा
भोगाटंपिशुद्धिनोस्तीत्सयापिष्येय ॥
पतनामदेनोक्तं॥ गृहणोत्यातमन्याजे
मेगलेषुकृतनवय यावस्मवविशाम्भा
कंटययकाष्टवटिति तथाब्वामेवाव
निकमिति मायवग्रहणोत्यातमयो:
वाणमामपर्यंतेनिषेयस्ततोपिपावङ्गवि
णाभस्काानतकंत्यवस्मतेन पिद्यपिवे
श्यहृएववर्णेग्रहणायनतोत्रयषणा
मानेनात्रदयेभोगानेभवपवावषे ग्रेता
नकूरमस्काादेवविभाणपोता उत्याव
भग्यातेहणभोगाष्यावधूणकोवसिष्टवा
क्यालोचनात श्रेत्रकूलवदोवितिविलमे
न्याज्येनयाणाएवतइत्ककपयेन के
गविहयुतेषिमतितिविलनेवपादनः
मुत्येयगताणेषुक्रमवेदोषाविवोमेत
ताजेदनवेकापिमिस्कलाकापह
नयथेति ग्रयंवधूमांपहतनवदोषह

रयहवेङ्गप्रपयोवेकागाभ्योयिष्पितन्येवे।
दिनस्य: पत्तानवेङ्गप्रथमपादेक्रूरग्रह
श्चतुर्थीयपादेएवमतिगाणिभेदायपपते
नदाकूरग्रहायिष्टितन्यादोषानास्तीयये
यघ्याहृष्येणस्थप्रथमपादेवेङ्गस्तीया
पादेकूरग्रहस्तत्रमस्येकेथ्येकेनमन्येन।
दोषाभेदोहृयो॥ उक्तंचन्याति शिलिवेये
एकास्मिन्नपिपिष्णेभेदोषाग्राबल्यग्रहश
ष्णोनि ऊग्रहतेजयोविवाहयात्रादिकेम
वेमितमक्ते: ५७ ग्रथलमाजापिका।
दोषकपजातिकुयाह ॥ नेवाहृश्रोणेङ्ग।
सिता: स्पृष्टमेमस्माजातिग्रामिनोह
संलतयंकेकपानोज्यभोमः स्वर्णपाष्टत
कोणिसितपुखान ५८ समपर्णेह:
गायेनेव जातिपाहाविशाति: ग्रास:पव
पतेसितेभेस्ताक्रानतनदवावराहृश्रोणेङ्ग
सिता:स्पृष्टमतलयने यष्यावुधासम
मे राहूनेवम पूर्णेदपूर्णामानतप्रवेहा
विशेषतप्रगात: कर्मपत्येभेवमोषष्टोम
स्मीनोभ्ययनमस्यांसंभवति पुकः पव
मेस्यपष्टेलतयतीत्यपे: ग्रकंषानोज्य
भौमः क्रमेणाग्रकालादयेस्तृपोष्टनका।

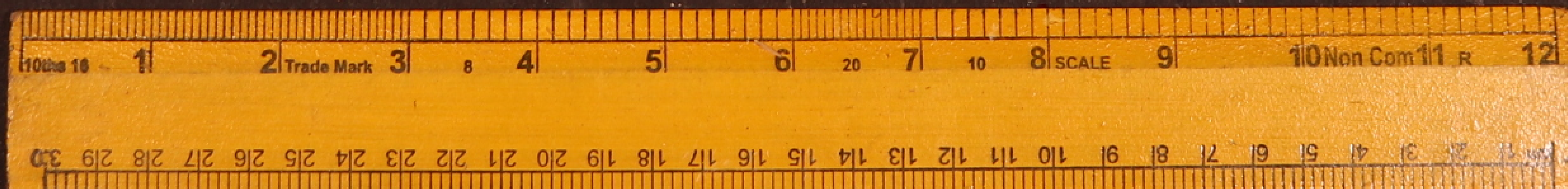

मृ·
वि·वा·
प्र·टी·
३५५

365

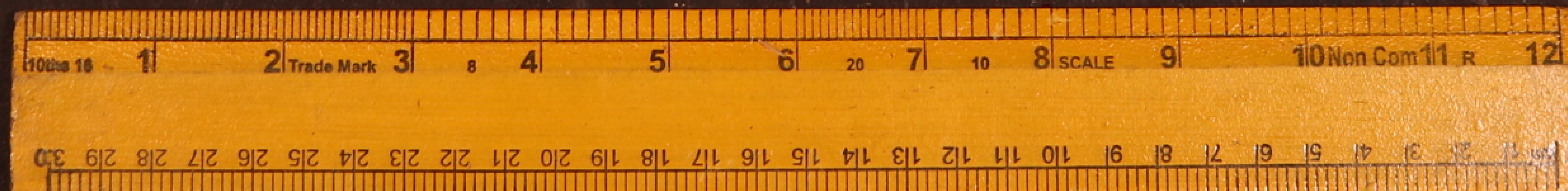
त्रिमितेमेलनयेते यथासूर्योसङ्कान्त
नलम्ब्रहादश प्रानिरूपमे गतः षड्
भोमसूतोय भमगतेमेलनयतोत्पर्थः
यदाह नारदः पुनरन्यः षड्मामाकोघा।
दिनेमेलनीतवतत यकोत्कर्मितमाणा
गतेवाणाहूलनवमसाभ्रमिति सूर्यः
पुनरान्तःवेदः षड्नः एवक्रमेणभोमा।
दयोपिपुनरान्तः अवप्लनयेतोत्पर्थः
बताहोपि सूर्येहादप्रान्तेषड्गत्र
वतिजमसूतोयतमेलनयातिरेवाषुत्रो
प्रसमषठेःपादेः पद्माहाविप्रान्ते।
पोर्णिमवर्त्तपवमेषुक्रः सभोमा।
पिनवमेममसत्तदेपापाकमत्तश्रुति
नन्येन्येकेवथुफलमाहमणवः गेवा।
लसाविनेहरोभिन्नेकोजीवितिदिप्रात
मरणामेतोताशुक्रयोहोभीनाष्यवद
नेव मोगीमगणाकथयातिवेपुनःषाह
हस्यतीलसोमगणलसमाहोकोयेवि।
नाष्ट्रामेमावेटतीति नन्ययलसावाहष्ट
नावावक्रन्याकिमितिदैकपकथवे
षुत्रसमायेवेवरामकेनवाकमेःति स
तियमसामिलसवेपटवलसनामक्र

न्नाषिवजैः नक्षत्रपास्तुमषुवेविभागयो।
स्तिथिकादिकदोषविवर्तयेति ग्रथिकः
सल्पः ग्रह्यहोमहाविक्षिन्वाग्रवमे
गणान्नक्रमेणिवशाए यथालिन्याग
हूरश्रेषालनयति ममवलसाबाटेमे
नेपिवक्रगामिनाराहुणामेमवमेषि।
नोरवतोत्यादिगणानयाविप्रानिमेष
वेव नलन्यायाभ्रमितक्रमिमेसाप्रद
यिकाः ५८ ग्रहपानेदोषस्ववाथेपथ्या
येयाह हषेणावेष्ट्रनिसाध्यमानपातक
गेहमूलेपाषाणो अनेनुसप्रमानेनेति
पातिननतस्मात् ५९ व्यास्यानकश्रु
साथेकः हर्षिणान्मादिषड्गानामे
यष्टुरनन्तेप्रभवेनन्यातेनचशैप्रावेशाय
प्रावेनेनिपातिनेस्मात यदाहविधिः
मः साध्यहषेणाम्पूलानोवेष्टतिस्याते।
पानयोः यदगहस्यवोनेस्यात्तन्यानेनेति
पातितमिति नावेदनप्रकारोपितस्यका
रमवाटकः पातेभिरिनः दर्षेभागा
पेपिश्यालनाष्ट्रघेवाटकः पातेभिर्
निशेटिवरिमे सत्यागादिनमेनावद।
षिमेनाशहषमे श्रेमेहनापि ॥ ॥

विभाहादिषु पितृभिः कृत्वा शुभमहादिपौल्लमेषु
गाणाकेषु भूषितभादिषु शुभेतना बुनिये।
यंतिगामनयपातः अयमपिपातो दोष
स्फुरीटवेदायुधाहूयोगेयः पतिष्ठुमे
गलेषु पिबन्धेषु मादिनाग्राटः कर्मरे।
तियघण्ठषुधाकाषुहर्षणादीनामपाद
नोनालिनपापितिहिनाक्षेपादिनद्ध
मादित्येनपातात्मिघानात नतत्पसंय
केषेष्वयोगेषुपातसंभवो जायतइति
मत्वाहर्षणादीनांक्लिः यद्येवपातीपात
वैधृतिसंज्ञोयोगमहात्रिकालमेकाभि
तिौधनलग्नादिकं सर्वमेवसामान्यतोनि
षेधमरुं तत्किमनयोर्योगयोः पुनःपृह
णानरूपाते यदानदत्र्योगयोः नल्पक
लेपपप्रकृति निरहृमनदानयोर्योगयो।
रूपानामनयर्थमेव यदानलपाटया
दाक्ष्यविष्कंभनतेक्रान्तेऽभूयोगयोर्ने
त्तभोगमन्तरूर्योगस्यादेष बहुकालव्या
पीतद्रापातात्संभवतावत्कालस्यवतिष
धः सामान्यवाक्यात् पातसम्भवेतिसे
पूर्णोमनलग्रहसनिषेधोयपासद्वितिं
नयोः रूपयोगयोः पुनःकपातानस्याम

इत्यर्थः अयेवमवोपिविवाहमकार्येरो॥
लाटोषोपिइह्रूक्षः यदातपातेकांगलो
नलवादृर्योगानामक्तादिमघटीत्यागः
कर्तव्यइति ५५॥ अथ सूर्येन्दुक्रान्तिसा
म्यापरपर्यायमहापातदोषफलिन्याह
॥ पंचास्यजो ५१ गोमृगो २११ तोलि
कुम्भौ ७११ कन्यामीनौ ६१२ कर्क
२८ लीचापमकरौ ४३ तत्रान्योन्यवेद
भोनातिकक्रान्तिसाम्यतोशुभमंगल
पु ८: पंचास्यजो सिंहमेषो
अजेयुग्म सिंहः पञ्चकालयोयुग्म।
गमकृते इभाटः पाठक्रमेण
वाच्य नयोःक्रान्तिसाम्यति
तत्रैके तस्मिंमंगलेपुलेशुभेस्यात् अत्रप
वमप्रोतोःस्वबमादौ नौग्रहणामुदाहृत्य
गादिकपटशीनायत्नासवेषाम्सूर्याचन्द्रम
सोःसमानयोर्ययोः अन्तर्गतिनोहायश
शिभ्रिमितावाविहितातत्रैवकन्तिसाम्य
स्यसंभवात् अतःसमानताक्रान्तयम
ः तत्स्वेनापवत्रपवेश्शोभियेगाद्ददस्त्र
राशियोपरिगतासम्भवतोनिषेधन रामणव्या
वयेचेतिप्यन्त्रधिकाशुभियोगजायते त

म०
वि० क्र०
प्र० टी०
१५८७
367

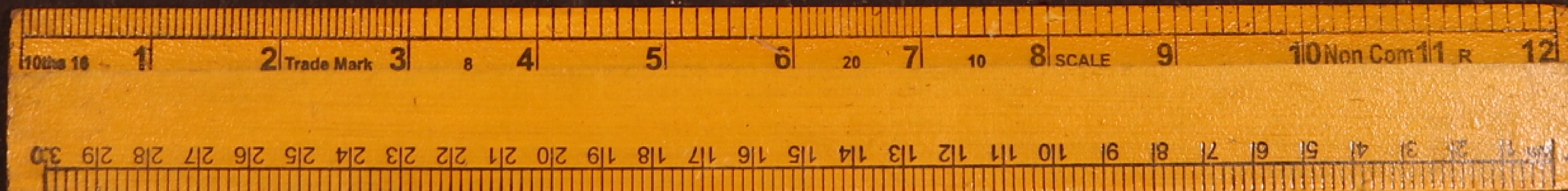
याहि १२३ १२३४५८ ॥१०५ प्र
त्येष्टाकलोविकालोतस्थित ५४३॥
१५८१८५॥ त्येनांतभेदमेभवाष्टातः
मागकेव्याभ्यांतेष्पायः कृतिस्वास्यसे।
वमहापातस्तिनामपतस्यांतस्पतामाहा
वपिष्टः दोषोमहापातस्तिप्रसिद्धः स
वैश्तमहतिवपूर्ववत्तेसदितेलग्नगता
लवशातयाः स्वबाधावाक्तेप्रातितोपदात
मि````ग्रशुानिवज्ज ॥ नावदोपि ॥ य
स्मिन्दिनेमहापातस्तदिनेवर्जयेच्छुभ
मिति अतएवपतनेपातःसकलशुभक
लशुभकर्माणामितिलक्ष्यतापि माचास्मि
न्ः॥ सेःमसिद्धांते ॥ यस्तुभानांविना।
शायनस्सविवपतत्यये व्यतीपातःप्रति
डोत्रसलाभेदःभवहूतःश्रति महापातश्चा
पनूक्तिकलरवीदुकांतिसाम्य तत्वेष्यपातं
क्षणकांतिसाम्य यथामल्लाजष्टाह्र्य
नुक्तिःकमलेन नभेकांचैक्रांतिनामध्या
हागाद्दितिपातत्र्येनेमहातं यावतीक्ष
येष्टकांतिः सायेदादेदक्रान्त्यपातल्पस्मा
तापातमध्यकालः तत्रोक्तागतेष्टेर्चेष्ट
कांतोःसामान्तंस्वेभजस्याप्सातिभवति

भुजेनामहतेभुजःस्यातिविनदिनोन
हीनेभार्धेचभार्धाद्यधिकेभविभार्धेनवा
धिकोनोपितनक्केभेवेत्रिलत्तगालदि
तः तत्साम्यंतत्सूर्योचेद्रमसोयोगपद्म।
स्पितलेपद्दादशराशितल्येवासतिभव।
ति अतएवग्रंथकृतादशयोगापवपठि
ताः यदाभुजामस्वल्पाधिकत्वेतदादिवो
कमेरैतरेलिमकोवाकृत्योवियोगतन्न
तादित्यादिनाप्रकारेणतग्रहयुतिवत् भु
जसाम्यमानेय्ये ननभुजसाम्यमेवाक्रां
तिसाम्यसाधकंचेकिंगणितग्रंथोक्तेन
वहापातसाधनेपातात्यायेन अप्राते
विक्षेपाधकमेकत्वेक्रांतिविक्षेपसंस्कु।
ता द्विभेदेविपुतम्सूर्याभास्करस्ययथा
मनेति सूर्यसिद्धांतवाक्यात्सूर्यचंद्रतिरि
क्तानांग्रहाणांपूर्वेमहत्कांतिः स्पष्टे
त्युच्यते तात्पर्योदक्रांतिसूर्येतस्यक्रां
तसमायस्मिनकालेस्यात्पातमध्यका।
लः तत्रताहरक्कांतिसाम्यालयनमा
तिकष्टसाध्यत्वात्ततरायायोक्तिःसाधि
केवेति एवंतग्रंथकर्तासूर्येचंद्रमसोः
क्रांतिसाम्यमेवदोषोभिहितः पचा।

ग्र.
वि. वा.
प्र. टी.
३५८
368

स्याज्ज्ञाविस्यादिकथने किमर्थमिति चेत
उच्यते ॥ विनाशपातेऽत्र विहायनोऽस्तके
पुतोरविः पातकरस्तु मरख्यते समापम
न्वेव्यतिपातवैधृताख्ययस्तदैक्येरसमे
कैमेक्रमात इति भास्कराचार्योक्तिमे
गोक्तस्यसामान्यतः क्रान्तिः साम्यादिवा
सस्यप्रोक्तोपाधिस्यार्थंभजसास्यप्रति।
पादकत्वात तत्वैकभजसाम्यमेवेच।
क्रान्तिसाम्यत्पदकंभवेत्तर्हियत्नत्वंयेवे
ष्टमतोः घटवाप्तामितसत्तरवायथामे
मत्तत्वयोमेनयोवीतपिभजसाम्यस्य
तटवस्याक्रान्तिसाम्यंभवेत्यवीतमास
मयोमेमहापातवत्तदृष्ट्येवक्रत्वंस्यात।
तक्रतोहितात्मेक्रंग्रथकृतेति चेत तन्न
ओच्यते योगोत्पमोहिपातोमलिमः
स्नानधानादिकेफलनकमतः सप्त
महापातोनरख्यतेनतविषोगोत्पन्नोऽ
क्रमतः मनरख्यते तदकंवसिष्टेन
मासिद्धिते ॥ चक्रेचक्रार्धतस्यवाकि
यद्वागादिकोनके सायनार्केऽयोगोप
न्नपातस्यसम्भवः शुभेमंगलकर्मे
गीलोकानांचविनाशायेत स्नानदाना

दिकस्तत्रजपश्राद्धादिकाः क्रियाः कदापि
कुर्वीतमर्त्त्याः स्वमहत्फलमश्नुते सूर्यग्रहे
करुहदेकोटिस्मार्णात्त्यणफले तत्फलेल
भतेपातेस्नानश्राद्धजपादिना उद्यतोल।
तगुरुमाताभ्रमणोकोटिसंगडा पातथाड्
यंसंगणपतितेकृतमक्षयमिति ॥ तथा
सूर्यसिद्धान्तेपि ॥ एकायनगतौस्यातांसू
र्येन्दूसमीपदा उद्युतौमंडलेक्रान्त्योस्तुल्य
त्वेवैधृताभिधः विपरीतायनगतौचन्द्रा
र्कौक्रान्तिलिप्तिका समास्तदाव्यतीपातोभग
णार्धेतयोर्युतौ तुल्यांशुजालसंपर्कात्त
योस्तुप्रवहाहतः तद्दृक्क्रोधोद्भवोवह्नि
र्लोकाभावायजायतइति एतत्पूर्वोक्तंसेन
क्रान्तिसाम्यमहापातदोषोनास्तिवतद्
केगणादैवज्ञैः ॥ पूर्वोक्तासाम्या तत्त्वोहि
दोषहवैनोक्तनयतोनेवदृष्टमिति यन्नेन
ववसिष्ठेनसंहितायांकृत प्राक्स्नानम
तेनमहानिपातः सर्वेषुतेहेतिवधूवाते
त्रिःसमवाप्तिवजामन्त्याक्रोधोविमान
क्रोचकुलमसमहामिति प्राक्तादृशौ
प्राक्तोक्तमहापातावधिकारादित्यर्थः।
तत्रहियोगादेवसमादिनः स्वच्छकारेहा

न.
वि.वा.
प्र.टी.
३६९

369

पातस्यातीतत्वात्तस्यैवदोषत्वंनान्यस्येत्य
र्थः तु केभवति किंचपंचांगीयापियोगाः
सूर्यचंद्रमसोर्योगादेवसाधितः स्पष्टाधि
कारे ग्रंतत्तस्मादेवमहापातोपिसाध्यपि।
त्वात्स्वतिपव आघात्वात्तेजातिसाम्ये
कस्मिन्कालेमंगलकृत्यंनिषिद्धमित्यथ
विशेषविचारोन्यत्राधिकामासक्षलिका।
प्रहरार्धपातःस्यात्त्वाभिरभिहितोत्तिस
तलणवावर्णतत्काल्यस्यल्पमतिप्रसंगेन ९
ग्रंथस्यवर्धपाताज्जंदोषानिरूपयन्नाह॥
आघातदंद्रव्यतिपातपूर्वेमूलांत्यवज्रेप
रिघाख्यातिगंडेपकार्यलाभाख्याहर्भिजिन्म
मेतोदोषःस्यादोपिविदिषमत्स्यनोकान्त ९९
ग्रंभेवैधृतिः॥ ग्रंथप्रसिद्धः यस्मिन्दिने
आघातादिकेविरुद्धयोगोभवति सूर्यकाद
केनलग्नागम्भुमेपीचंद्रोभिजिमेतोविषा।
मेतिपञ्चमसत्याक्रमदोनत्वेनतत्त्वमसा
तदावज्रव्यतीपातपंचांगलाभादोषः
स्यात्तदानस्यासात्तदानेरापर्सः॥ यदा
हरिविक्रमः॥ विरुद्धनामयोगेषुसाभि
जिद्विषमलग्नः सूर्यकादिरुलदायोगोनि
घपकार्यलाभयति॥ केषाकांगापि॥

न्यस्तेमहाभिजितेत्यादिना
भिजितेत्यादिनाभिजिताण
नोक्तावासिष्ठेनलग्नवक्रम
भिहितं॥ ग्रंथातिगंडाघ
व्यतिपातपूर्वव्याघातग
डवज्रमूलमहाशनीषु वि
वाहयात्रापितृपत्रगदस्वभे
षु मार्हत्यमूलशाप्रिहारि
षुमूर्भिभेषु रोगामेकाग्रो।
भगापृष्ठसमतिथ्यकालव्यपत्तलाज्यरच।
केतिथ्यईरवासंस्थयोग्युक्तमात्वाहवकत्तपा
तोदोषणपागलाभ्यः॥ चक्रोहारोयथा
॥ खरकालतीहनेष्वाद्दृष्टिसंपातजाता
स्वनलमयपाशीरस्याभिभत्रित्रिसेथानु
भविपततिजनानांमंगलध्वंसनायन्त
णगगापातसत्रोपिवायोगुकोपश्रति
सप्तवसिष्ठाद्योभिजिन्नादिन्यसि
वेतिमेहः नोक्तमभिजित्वासिनेव
क्रमाह आघातस्थूलपरिघापानपूर्वं
पुत्रलाभे गंडेतिगाइकलिशादैर्या
सहिताषुक श्याद्रीइमहापादिमूल
मैत्रज्यभानिव नेयानिसहविवाभि

मु·
वि·वा·
प्र·टी·
३५·

370

सूर्यभानि यथाक्रमे लिखेत्सूर्यगताभि
केलियेद्वेलाङ्गयोरष्टा तत्रबाह्येविकेव
केकथितेसूर्यभान्यमेत भान्येकरेखा
गतयोःसूर्यचंद्रयोर्मिथः एकार्गलाभि
जिदर्जितानिबोलाग्रलेक मलेवेकप
णिचकेफणिचकेविनाड्के शुभिजि
न्नाणानामिवकेबाजेक्षेकेतयोति॥ का
श्यपेनापि॥ एकार्गलेदृष्टवागभिजिद
हितर्क्षविवेशति तत्रत्रिविक्रमेकेशवार्के
वाक्रयोः मस्तूललम्बस्पिासंसमतेस्वा।
त्रामहादिवाकेः मरिविकल्पः ततान
योःपततोर्ययोरष्टयानाबेध्यवस्येतिश्र
केपतोसः ८८ यथापग्रहदोषमपेर
वज्ञयाह ॥ श्राशाहृदिकचक्रनगा।
तिथुत्स्थितिस्थिरभूतिभूतिप्रकृतेश्र
पेत उपग्रहाःसूर्यभतोऽत्रताःशुभा
नेदेशोनकुकवेतिकाना ८९॥ सूर्य
भतोऽद्भुतानाश्चुद्रनदशाणिपंचाष्ट
शावनदेशासमेकोनविंशतिपंचद
शाष्टाष्टशोकविंशतित्रयोविंशतिव
तविंशतिपंचविंशतिमेत्याकाश्च।
न्मसमदोषग्रहाउपग्रहानामदोषा॥

म्ः प्रकृतिरेकविंशतिः॥ यदाहना
रदः॥ भूपेकम्पाःसूर्यभान्नमदेवि
कृतपंचमे भूलोष्टमेचनवमेशनिर
ष्टादशेततः केतुपंचदशेदेदशेउल्का
एकोनविंशतिः निर्घातपातसेसपूर
यःसनवपंचमे मोहनिर्घातकम्पा।
श्चकलिश्रेपरिवेशक विद्युत्येषुक।
दोषाख्याविंशाख्यादाभ्यचयथाक्रमे
वेदष्टकेषुभेषुशुभकर्माणिकारये
त इति एतत्फलमाहवराहः उपग्र
हलेषुविवाहितानोसूर्यदत्ताःहमेग
नामयेति श्रन्यत्राप॥ गृहप्रवेशप्रा
विश्यविवाहेमरणंभवेत् शम्यानवि।
पदःशोकाउपग्रहदिनेयाति एवंसा।
मान्यतोनिषेधमभिधायदेशभेदेनव
रिक्तामाह शुभःस्यसपाद्ये वाङ्केको
कडेशेनवकुयेष्मपग्रहमिति ॥
कश्यपेनाकेः ८९ यथोपवादश्चमेषा।
पातोपग्रहलत्तासव्यपवादेवादेव
भेदमर्थयामेवानहृपक्केदमाह ॥
पातोपग्रहलत्तासवेदोषाः सेटएतस्मा।
सः वास्विदोषभिःनशुभेकारुपात।

मु.
चि.
प्र. दी.
३७१
371

द्धयामकः ८३ पातश्चैशीश्चावेसप्तधा।
विद्यादोषः उपग्रहःप्रामकपवलनाः
लावाक्रूरशेधैदित्यादिनोक्तानत्रविरप
लमः ग्रहचत्तमानलग्नेनलत्रचरणोति
छः सूर्यमर्थ्यःपातेउपग्रहेचवर्विर्येस्मि
न्नेवोस्याततस्याप्पवचरणमप्सनदात्र
स्यवर्ज्योनात्यः लग्नायोतयेलग्नाका
दितोग्रहायद्धभोनत्ततत्समसेख्या
पवचरणोवर्ज्योनात्यः उक्तंचमुहूर्त।
दीपिकायां उपग्रहेषुलग्नायोनधावे
रात्रुधाङ्क्वये ग्रहोस्तियत्समाताणेवि
द्धेपालत्समातात्कःइति उपग्रहवेऽगु
धायोः सूर्यक्तनोविग्रोपात्तत्स्येवसमे
वात् पूर्वचपरिहारस्तत्वन्न्यायस्वात
स्तेकेपिरहृव्यः लग्नोयस्मिन्यादेभ
नेतत्समसंस्थचरणयोरेखावस्थित
चेद्रलग्नत्रमध्येस्यःसंस्थितःस्यात्संरिका
सप्तस्थिभितिनतारदोषे ॥ ज्योतिषा
वस्योगार्थः पूर्वोक्तदेशपातस्यारपवा
देपात्समोक्ते उल्कादोषमर्थवाचेतके
पोद्योगस्रदोषकः कपालकादेशमो
द्धानाद्यसमदर्पीनवः ११ १ ८ ग्र

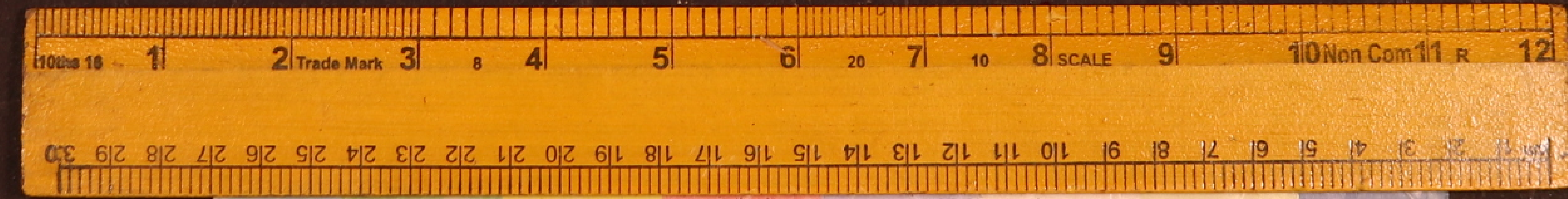
दित्यचरिकालेषुवर्जनीयुपराप्तुभाइति
वाराःनिःश्वोवारोसिद्धः सैकोप्तृभिःस्वथा
छ्रोपेधिनोयाकः सोधेयासाख्यादोषस्या
त् स्वाधेकः यदाहश्रीपति मनीषिणा।
र्थःप्रहराद्वितीयादारभ्यसर्वेषुपिमंगल।
षु भौमश्चातिहृत्येपुयाकिंवेद्ग्मेज्यवारे
षुविवर्जयेत्इति ग्रहकथ्येसमानार्थेनो।
तिचेत् उच्यते ॥ प्रथमार्धप्रहरःकस्यापि
— जेयानास्तितयत्रहर्धेस्यवारेतावत्प्रथमा
र्धेतावत्प्रथमाद्धर्धप्रहराद्दारभ्यतद्द्वीयार्धे
प्रहरउक्तोप्रतस्विगणासेकरन्याग्रापिसिद्धे
ततस्तीनीयोभोमस्यवारेष्टुर्योदशमः वारो
वात्रयामान्तके दिवस्प्रष्टावर्धयामास्यपष्ट
भिप्रोधःसुपपन्ने एवंबुधवासादिषुपि
ध्ये यवप्रकृकिंपरिहारमथ्येनेवक्षा
मः कष्टपः प्रोलास्तस्थलस्थःसूर्येवेष्ट
हेदपवेनः भौमेयोगाग्निनेप्तुतिमोस्य
वेदालिवायवः गरुघावेग्निचंद्रमाःपुन
नेत्राब्धिवह्नयः प्रामौचंद्रेमतकोस्युकूलि
कोयमकंटकाः सूर्यपूर्वोमसालान्निक
लेषुविवर्जयेत् वारदोषोगाउक्तस्तलग्नम
वेग्रागाविनम– स्वजेघटथापवोग्नपावा

म॰
वि॰ बा॰
प्र॰ टी॰
३५२

372

यमोपहतेयष्ठेति ॥ फलमाह वसिष्ठः
निधनेग्रहरोगेतनिमनयमकंटके ॥
ऊलिकेसर्वनाशस्याद्धात्रौवेतेनदोषरा
शेति ८२ अथवारदोषभेदेऊलिकमन्व
हभाह ॥ शकार्कदिवसस्यसाद्याश्रिनः
ऊलिकारवे रात्रौनिरकालिरेषणा शनौ
शुक्रेपिपिनर्दिनः ८४ रवेरिलिप्तफले।
पंचमीरविमारभ्यमेवर्धावेशुक्रमाङ्के
मेस्यालिरिपशः महूर्ताःकेऊलिकेस्युः
यथारविसप्तवो १४ सोमे १२ भौमेः १०
बुधे ८ गुरौ ६ शुक्रे ४ शनौ २ प्रतेशु
नःरात्रौनिरेकःकार्यौयथा रवौ १३ सो
मः ११ भौमः ३ बुधे २ गुरौ ५ शुक्रे ३ ।
शनौ १ रवेरारभ्यपंचदशापिमहूर्तेः
ऊलिकएतेऊलिकानिरितः यदाह
ज्योतिः मल्लकादिमसप्तवेदपंचेव
कासमहूर्तेःऊलिकाभवंति दिवानि
केरथायाभिनवगृहेगृहिनाःकर्मस्वशा
भवेषु ॥ रत्नकोशे दिवाहितोयाऊलि
कोकजातोरात्रौप्रदिष्टः प्रथमःसप्त
रात्रौलथापंचदशोविभागपंचेलिवर्गे
ऊलिककिंचिवेति नन्वसामान्यतःह

योषदसरनागेनयादिनाऊमहूर्तोपि
यमऊलिकानदानीकिंपुनकच्येति
ति सत्यं श्रावणकत्वेनतनाथे ना
थाहि विवाह पंचादेष्वातांमवेयवत्या
गः विवाहोविधवानारेत्याभिहितफल
स्परसमहूर्त भत्तेमरणोहियावर्तीत्वी
वेपत्न्यःसर्वेप्रकारकङःरवानभवमल्या
त. यत्तेपवोत्यादिशुभकर्माणितेस
स्याविमरणे संबंधेतानाकालिकङःरवे
पिरात्रौऊलिकेनराभावेकियकालमेवत
स्त्रेषुनः कियदिनमात्रमत्वेयाविध
वमहूर्ताङःरवेकस्यापिनाकित्तेकेशु
णोकिंच वाप्रकरणोक्तमान्यनोत्तानि
भ्यदिनरात्रिमायाशोभनऊलिकाफला
रात्रौवेतेनहोषदाश्रके नेत्यापिवादो
यथास्यात गृहनयककर्मणोवाप्रकवे
णोऊलिककेरकामत्रासानो[illegible]याथ
विवाहप्रकरणोऽतनापिभिधरातिस्म
ग्रंथकतेनमहूर्तेवेऊलिकाहीनोमभि
संथापचमहूर्तोनानायापिधानेकृते
किंच ऊलिकः शुभवत्ववकस्याना
वेऊलिकानानयशास्यानप्रसाथापे

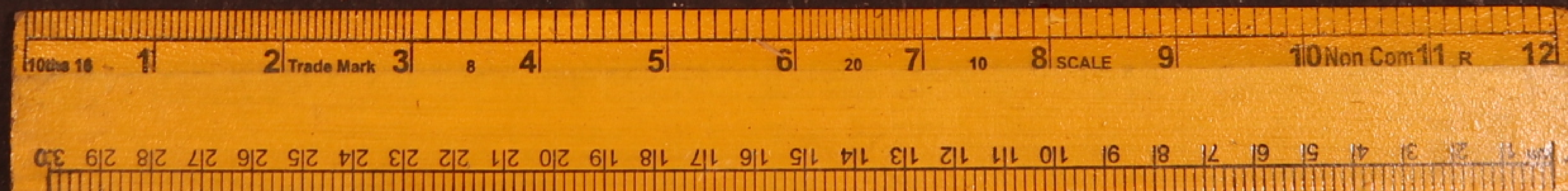

म॰
वि॰ वा॰
प्र॰ टी॰
३६१

373

नदिनत्रयविभागेनपश्चाद्योपस्थित्व
त्रैपद्येनाभिधाने सूर्यपदे सप्तनागे
त्यादिनाभ्यहर्त्यागो के फलिकर्कट।
कार्यप्रहराणीति पुनः संदेह फलिकः
कालवीलावेति पद्यमप्यागमपदिन
मितेनाववापत्यस्य च तत्पदविधायाश्च।
पत्नेषु चादोषाणां यथासंभवत्यागपूर्व
के फलिकार्थया सङ्केहूर्तानामवषेप
त्यागोविद्यते।नार्थेष्वकत्यापि पुनरत।
त्यागइति पूर्वोक्तप्रतीमभूत्यलक्षतिप्रसंगे
न ८४ शुद्धपचांगदोषाद्दिग्यातिथ्या।
द्विसिद्धवज्ज्याह ॥ चापांत्यगगोचर
गेपतंगेकर्कोजगत्लीमिथुनस्थितेच
सिंहालिमेनकृष्णेसमास्यः त्रिथ्यो
द्वितीयापञ्चलाचतुर्दृश्याः ननदापि पु
गमास्थितेपतंगे स्तूर्योद्वितीयाः प्रभावाः
पुष्करक्लक्षप्रहणायाः यथाः ममा।
त्रिप्रतोद्दत्यास्सुतिथिकाकार्याः यथा
चापान्त्यमेषप्तलीनवोऽस्पूर्योद्वितीयाप्तु।
ग्यामे कदंगोद्भकर्भगेनस्पवने थे
कर्कोजगेकर्कमेषगोह्यपणी ती
मिथुनेमिथुनकन्यासितनस्पषष्ठी

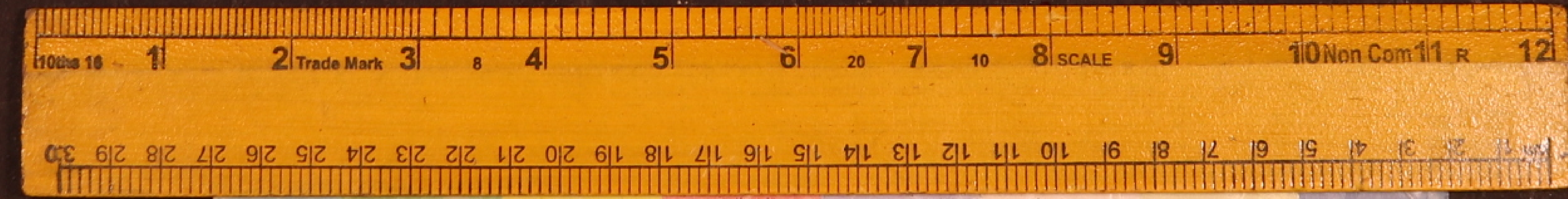
मी सिंहालिगोसिंहवृश्चिकेसूर्ये दशमे
नक्रघटेमकरतुलागतेसूर्ये द्वादशी द
ग्धेत्यर्थः यदाहवसिष्ठः ॥ एकांतराद
नपञ्चदिवसाद्वितीया पूर्वोत्पचापघट।
योवद्भयोदयोश्च कर्कोजयोमिथुनक
न्यकयोश्चकीटहयोस्तुलामकरयोः
तुलमासदग्धाः मासदग्धास्तिथिषु।
कुलेतुलगलादिकन्तसर्वनाशमाया
ति पूर्वोत्पत्तस्य पूर्वार्द्धे तेषां ग्रहण्यादिते
नत्रनमनेपत्रनेतियोगविभागादसि
द्धत्वाभावेसंधिः ओदत्योबितित हत्व
लिस्वागोपिगोद्धः ओदामनयपत्यःत्यक
रोनोनिपातितः शुभ्यापवादमाह ॥ क
ण्ठपः मासदग्धास्तिथयोमध्यदेशे
विवर्जिताइति ८५ शुद्धजामित्रदोषमु
मनवपिलसितपंकदमाह लग्नाच्छुद्रमद
नभवनेगोविदेनस्याद्दिदपरिणयनां
किंवाबाणाशुभमिलितलग्नोजामित्रेस्या
दशुभकरमिदम् ८६ विवाहलग्नाच्छु
द्धाहासप्तमेभवनेगद्रहे नत्र [illegible] नेवेदे
परिणयनेनस्यात ॥ अत्र च हारिकेहि
विशेषोकंगर्गगालवौतस्मे तस्मात्।

मु.
वि. क.
प्र. टी.
२४१२४
374

यान्नवेदास्त्रजामित्रेपरिवर्जयेदिति ॥ त
स्त्रद्रूपमहामहेश्वरः लग्नाष्टमीनकरा
कद्वाफलनगमानेष्टाविवाहेस्मृताः इति ।
वेमिष्टोलग्नप्रकाशोस्तवेसजामित्रेमेस्या
विद्धातिमरणामित्याहेस्मः ललः पा
पात्मसमगाः शुभाशीयादेभवोपापेनशु
क्राथवा यत्नेनापिविवर्जयेमनिभृत
दोषोविमेकथ्याने उद्वाहेविपवाद्गतेत
मरणम्पूलवपुरुकमाणा यात्रायांविप
दोरहेपुरहनःदोवेपिरोगोमहान ।
भुजकरे वेदास्त्रसमबाधितोदिनकेरे।
त्यक्त्वायन्तेकन्यकः भौमेचममदाप्रया
तिविलयमोरोगावंध्यामकक जीवः शु
कशाप्राकजोशुभकरः केचिद्वदंतिक्र ।
मा—————दोलिना स्वभवनेनिःप्र
वासान्लिनेति अस्यापवादमाहकिंवेत
किलातिष्ठाविकल्पोपूर्णोग्रहायदित।
शुभाःसमसमवाशिस्थिनलिनिप्रा[illegible]गात्म।
केन्द्रेषुग्रहस्थानेपि[illegible]कामिदानीं
तत्रादिष्टितवापिनवाशामाबस्थावाता
शुभाः पंचपवाशात भौमित्रवोषामेल
ग्रेवंदेवमतिजामित्रे तद्दोषमपात यथाम

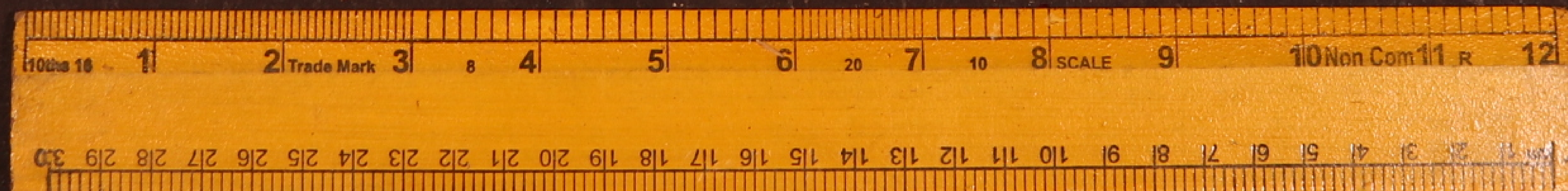
घवाशौपंचमनवांशेभौमेस्थितासमतुला
योपंचमनवांशेभौमेस्थितासमतुलाया।
पंचमनवांशस्यलग्नेचेहापिनिषिद्धान्य
ष्टोनवांशाःशुभा एवंविधस्तुसमजामि
त्रेमिदमशुभकरंस्यात यदाहमहेश्वरः
कश्चित्ताद्विनवांशाकादिपुत्रांशेलग्ने
नवांशास्थिताः इति केशवार्कस्तवेदन
वांशाद्देवतानाहिसर्वत्रनवांशकालेला
यदिचेद्यापाविल्लस्यसाधकांशा ५५के
ग्रयमस्त्रजामिनेहत्यतेनाविंदजुपमा
इस्वरः इतिश्रुपवादितवेमाह राजमार्त
ड ॥ लग्नात्रिकोणाभ्युनेभवनेनिसंता
वाकौमपाटिमित्रगृहांशगापिनदोदिनो।
वा जामित्रवेधनिजनानपलत्रदोषो
दोषाकरःशलमनेकविधंविधत्त इति
ममापहे[illegible]प्रयोपि सोदेश्वरास्वभवने
[illegible]ममालः सोऽम्पालयेद्विनगरहेशु
भवंगमोवा जामित्रकादिपरिसेचिन
दोषमाशिदलावादानिबहुरूपःस्वलमे
ववेदइति कालस्वदेवाम्यायनः यक
वेदस्त्रजामित्रेतिष्ठेयदिवलान्वितः
यत्नेनाभागपत्रास्तुलभनेनात्रमेवापः

मु.
वि. वा.
प्र. लि.
२५५
375

मरिणमकृतापवालाश्चस्ववर्णेमभौमः शुभेः
शोभितातसदानिष्टरक्तगरणापाणिनिरेरिते
सानभनोःपियातिन्यबुधेचइसमममति
ति ९८ मुष्टेकार्यलादिमहादोषाणाम
कानांलग्रैतनभावेमन्यपवादस्तुतमिद
वत्सालग्नाणाकांतेमातादसिष्टमवाह
एकार्गलेलग्नसहपातिलनामजामित्रकत
र्तुरयान्तदोषाः नवपंतिवेडाकेथेलाप
पग्नेलग्रेयथाकोफददेयानदोषः १२ प
कार्गलःखार्जूरचक्रेउपग्रहःश्चावाष्टः
मालिलोकः पातश्वडीचेशपुथे लत्ता
सकृन्यादिलोकाजामित्रमथुनोके क्रा
त्तीलग्नान्मापाविनइक्ताउदयास्तदोषाचेत
तेपवेविशोदाजानप्रपातिकदा विवाह
दिलग्नेवेदार्केपोर्वेलस्यपष्ठमित्रार्केदय
शिषिणलग्नरूपेविहितस्यानामितनेच
तेषांपपचेमहितेमति तत्रदृष्टोतमाह
यथेति शुकेस्यवर्षोन्याम्युदयेदोषा
शियथलग्नपतीनर्थः मार्थ्याथकारउ
कापिवालिकेकाकिनः अर्धेस्पोदयेस
पमेलतश्चति प्रतपवलोषापदेष्ठगुके
लिपादिष्टयोगेतसाथापणेनस्तक्रपाः

देष्पयाञ्चपिराञेः सभवांशुद्धोवकि
घानसमेमानिरस्तस्वपिष्टाथकारा
नाशोऽपयेस्याशकुपाथैव्यापन्नेरिति के
मतिकन्यायामपितुचयतिदोषपरे
वसिष्ठवाक्यस्मनादिवाक्यबलसमा
णात्संमस्यतरायेला मुष्ठकेषांच
देषाणांदेष्टुमेदेनपरिहाराभ्यंतमप
जातिलक्तणाकातिवसिष्ठवयमेवा
ह उपग्रहदेजकुवाह्लिके पुकलिंग
वंगेषुवपातितंभ सौराष्ट्रमालवेषुचा
लक्ततंभ स्वजेत्नविडकिलसवेदेश
कुन्तोवाहूकाश्वपश्चिमदेष्टगालवेषुप
ग्रहदोषान्कानेभस्नजेत्मदलितिरिकूसवं
देषुपुशुभेषुवर्ज्यः कलिंगवंगपु
ष्पदेषुगौबहूलवनामगाथोगाळ्योपि
लेषुचेशेषाचग्रधुपापवितृपयोषपानन
जेत नतक्रांतिमासपतूपपातेनसम
हापातशेषिनुवहारा सोराष्ट्रःसेकुरौ
भाषाषालदेष्टाः पश्चिमदेष्टविदाषः
बहूवचलग्रामजाहूयातेपलोनेलता
सैत्तामायरपतेदूपौवलमजेत विडकोण
कुभेनवापंचमालाकादिचक्राहामिः

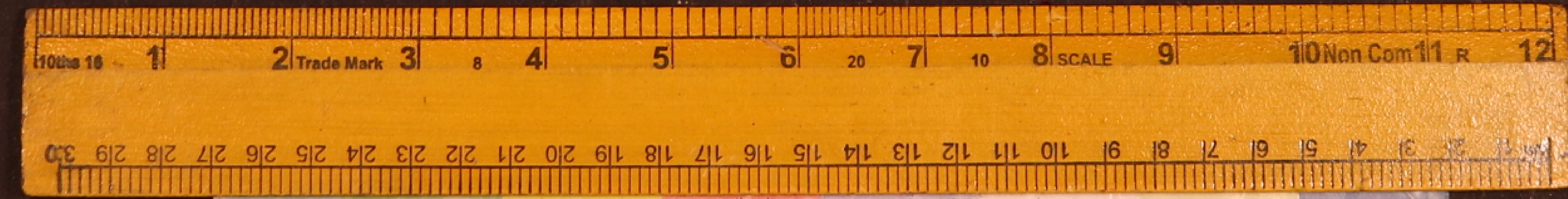

मु.
चि. वा.
प्र. टी.
३८५

376

ष्टमेष्वमेतल्लग्नस्पर्शवेधदोषमुपजेत कि
लोनिष्ठ्येनलग्नस्पदेशभेदेन परिहारः ए
तदपि वाकस्मसमभ्यतदेनाहेति विवाहप
टले लग्नमालवकेदेशपातःकोशल।
केतथा एकार्गलनकाश्मीरवेधसमवेत्र
वर्जयेदिति वराह पूर्वोदेशभेवेनाद।
तामित्रस्यवयास्पतेचेधदोषस्तविध्यस्य
देशेनान्येषु केवनेति पर्यावावधानो।
यथादेशाचारेस्यवस्था ४८ अथदश
योगदोषमुपजातिकायाह पातोक
सूर्येन्दुयुतेर्भसंख्येव युः युगा ४ ज्ञानि
८ दश १० धृ ११ तिथ्याः १५ नागेंद्र १ उ
योकेन्द्रमितानालोष्टद्वतिचेतेदशयो।
गसंज्ञाः ४० चेयदिचन्द्रलग्नेनतत्रयायुते
युगमाहेःस्मविशत्याभक्तायच्छेषंतस्मि
न्नुन्मेकचन्द्रःषट्दशोकात्शापंचदशग
णाद्दशोकेनाविंशतिमन्याकस्मिन एतेद
शयोगाद्भवाभवेतिनान्येस्त्यर्थः षष्ठा
नोदशानामेकानामभिहितत्वाद्दशयो
गःस्याल्लक्षणेसःउक्तंचदीपिकायां। नि
र्यागवेधेकृदिग्गतविशेषेकदशाहादे
शाविशेषाख्या उक्तेन्दुनासूर्येयुतेद्रनाच।

योगादमेवेदशमेख्यायोगदोषाः लल्लोपि
यस्मिन्दिने रविर्विलिष्टे यस्मिन्दिनेदशांशस्तथा
दयोगेनयातेपिल्लेःशेषाम्पावदितोदशा
सून्यवेदेनदपाणिदिकसद्गतिथ्योधृतिः।
उनविंशेनालोष्टौतिदशयोगाःप्रकीर्तिताः
इति ४९ अथदशयोगानांफलंतदपवादं
चशाहेल्लविक्रीडितेनाह वातात्रमग्निमहीप
तौतमसोकम्बजवादःस्तुतिः योगांकदलि
तेसमसमन्तयुतोषोजेतनमेकोहते भेदत्वा।
दमस्मितात्रमनभेरवोकमासेलिवेद्वयो
स्मिर्थेहवेदयोःनशुभदःस्यादेकरेखास्य
योः ५० सूर्येपशापैवनादोषास्पादेकशोषः।
श्रोत्रेयान चन्द्रधिकोसिहपदसमस्तोपस
तः देशस्थावोगात एकादशास्मसमशोद
योरन्यतरस्याः पंचदशास्केकश्रेष्ठादस
वत्रे एकोनविंशेषुवादः कलि——द।
शस्थवोगात एकादशास्मसमगोदयोरन्य
तरस्यां पंचदशास्केक केठकइतिया।
वत विंशतिशेषदतिरकनाशःस्यात॥
यदाहल्लः सकेमचाग्निरथपालावोम
स्तकजोशातिः कलिवर्गानंदशोहाहेदोष
स्याज्यास्मरावृषेः विवाहादौप्रतिष्ठायां

व्रतेषु सवनेतथा कर्णवेधे चूडायां दशायो
गविवर्जयेदिति अथापवादमाह तेयोगाः को
शति लक्ष्मणगणादि कुयोगाः केसमेषु गमने
ल्याके सर्वथैव कृत्तेतासमनुभिष्ठत दशाभिः
युतोयोग कल्पनादाम्नादस्थिनीते भनत्वे स्यात
यथा मासांकेदशयोगः ७ आर्यिनः ५ मनक्ष
तः २४ मूलनक्षत्रेजाते अथयोगाकोऽजे
प्रयुगमसे ल्याके सति मैत्रेणकयुक्ते तकोऽयं
तेस्थिनीतो भेस्यात यथाविषमांकोदश
योगः २५ सेकः १९ आर्यिनः ८ पुष्यनक्षत्रे
जाते अथोक्त नेकेसमत्वमिः सासितान्न त्वेदश
वेलाक्रियं कांमात्र मेलितेन तद्यथापने
नप्रकारेण यत्रक्षत्रे जातेन न तप्राथम्यमाभि
भिमत्वंत्र ब्रादसमिश्च केल्यानवर्महासा
कालनक्षत्रेण्यस्थाः दिनानक्षत्रे चे वेदएव
मतियदि वेदे ग्रहाविके वाल्योस्यात न
योल्लाह श्रायो एस्या दावलोकनरूपा वे
योनप्रभेदः अंके वर्ज्यति सावसायाके योगा
केविषमेषै कोसमेसवस्य लोचने दलीक
तेस्थिनी पूर्वे दशायोगामत्वात तम दशायो
गेमहावैकंप्रमादाद्यदि विद्याते कुर्योमीम
ग्रहैर्वापिवेदत्युवेकनाशानामिति दशायो

गापवादांतरमाह भारद्वाज गवैलग्नाधि
पेशुकेसर्वीयै लग्नकेंद्रगो दशादोषाविन
श्यंतिय यथाशेन्मूलताद्याः मूलेकार्यमः
सोपि शुक्रेणागरूपणवापिसंयुतेंदृष्ट
मेवच दशायोगात्सम्यक् शुक्रात्ग्रपिलग्नेषु
भावहमिति अथवाणि २१ दोषशालि
महः लग्नेनाप्यायातिरिथ्योक तद्भूः शा
षैनागः यद्यपितकेंद्रसेव ॥२४॥८॥१
वेगावही राजवौ राचमहस्व वाणाश्चायेदा
लिणान्तप्रसिद्धः २१ शुक्रपक्षप्रतिप
दामारभ्यगातानि थ्योंकेनवभिःर्लवधाश
षेनागमेलेः शूसेल्येरा गांलेवा गाःएवं
द्विसंलेप्याषे वहाल्पः वाः शेषसंल्येश
षराजाल्पः अंकोषटनतसंल्ये शेषवेचाल्पः
एकसंल्ये शेषेनृपःसत्तो वाणाः एवंद्वि
संलोवाणाः एवंद्विसाल्पशयवाणोदा
हिणान्येषु महावाणादेशेयेषुलोकेषु प्र
सिद्धोक्तेनदेशाचारेण वेदयस्यावाणस्या
गः ननुशाब्योदीपप्र्याप्रामानातडंकेस
श्रेधसनविवाहपूर्वले गजतिथिपुनदु
ग्रेवचराशापनीय तिथिरविदशानामवे
दयुकंकेमता नवहतशगापशेषेवाणसं

मु.
चि.वा.
प्र.टी.
१५८

378

त्ताद्र्कमेण रुगनलनृपचौरापंचमोमृ।
त्युसंज्ञः इति ११ अथपाश्चात्यमतेनबाणोत्प
त्तिंमालिनीछन्दसाह रसगुणशशिनाग्रा
ब्ध्याढ्यसंक्रान्तियातांशकमितिरथनव
तष्टाशेषकेयदापंचशेषाः रुगनलनृपचौरा
मृत्युसंज्ञाश्चबाणाः नवहृतशरशेषेषुशेषे
केचोमसल्याः १२ अथश्लोकः पादशः।
रसगुणशशिनागाब्धिभिराढ्याचासौ।
संक्रान्तियातांशकमितिश्चेति कर्मधार
यः समासः स्पष्टलियन्तांशास्तस्यसंक्रान्तिस
क्रान्तोमितिः सेत्यपंचदशस्थाप्याक
लौकिकः सपेदसमाक्रमेणाषसेकाष्टच
तभिः ‥ संयोज्याकेनवभिस्तष्टसतीय।
दापंचशेषाःपसिस्यलेपस्तवप्तिष्यते त
च क्रमेणरुगनलादिबाणाज्ञेय यथाद्यादौ
पंचशेषे रुग्बाणाः द्वितीयेपंचशेषेऽग्नि
बाणाः तृतीयेपंचशेषेराजबाणाः चतु
र्थेपंचशेषेचौरबाणाः पंचमेपंचशेषेमृ
त्युबाणाः तस्मात्सम्यग्भवतीत्यर्थः
यदाह संक्रान्तियातांशकनवलब्धशेषक
क्रोशिलाद्यगुणैःसमेत तष्टोग्रहैरेशु
कृतामस्मृतलेनानुतिष्ठतिवपंचबाणा

इति पंचेतिसृष्टयकयदापंचचेष्टिष्यते त्ता।
दाबाणास्युरित्यर्थः तत्रबाणोद्विविधः प
काः षष्ठशल्यः परोलोहशल्यस्तत्राभि।
हितोबाणः काष्ठशल्यउच्यते अस्यनाम।
प्राच्यपाश्चात्याबाणाः इत्याहुः तेनलोहशेषबा।
णिलग्नेतस्यापीडनभवतितदर्थं तदूपचार
भेतोलोहशल्यसहितोबाणउच्यते नवे
ति यानिपापगोचराशिषुभानितेषामैक्ये।
वलितेपश्चात्पञ्चशेषेपंचशेषेसतितच्छ।
ल्यः लोहशल्यसहितोबाणः स्यात् पंच
व्यतिरिक्तेशेषेयथाबाणः शुष्कवत्सल्पसा
यत्नापाकाद्योक्तपिसवाल्पबाणोनेयः
तदुक्तं ज्योतिर्निबन्धेनामगोचरयथाबाणोमि
हितः तिथिवारभलग्नैकोवस्याव्याष्ट
वेदयुक ८३१८ ॥ नवाप्तः पंचशेषेह
र्वह्निराट्चौरमृत्युकृदिति १२ अथसम
यभेदेनबाणभेदवाक्यायेभेदेनवाचितवि
बाणोपरिहारंशार्दूलविक्रीडितेनाह रा
त्रौचौरकुजादिवाकिनृपतीत्याज्योमदा।
मध्ययोः मृत्युश्चायशयानोनृपोविधिम
त्तिभौमेपिवेदवारेवो रोगोथपजवगोहवा।
पत्नृपसेवायानपापाण्डिंडदेवलोपोक्ष्मथो

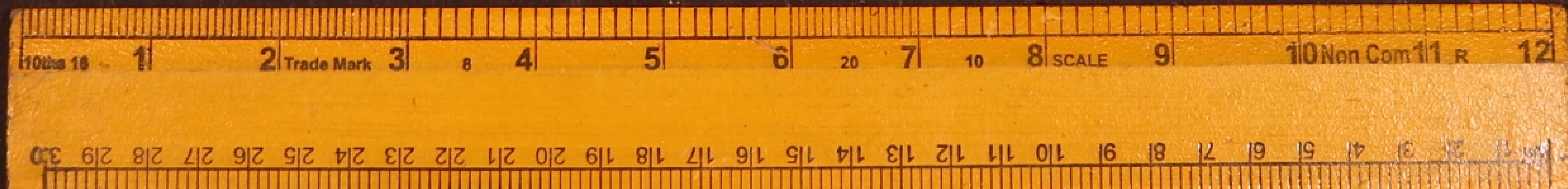
म.
वि.वा.
प्र.टी.
३६०

379

वुधे कुयानल क्ष्मापालचौरमृतिः २२ तत्र
तावत्कालभेदेन परिहारः रात्रौ चौररु
जौ वाणौ त्याज्यो दिवा दिवसेः शिनृपतौ च
ह्नि राजवाणौ त्याज्यौ संध्ययोः प्रातःसायं
संध्ययोः सदा मृत्युवाणस्त्याज्यः प्रथव
धुगादिभक्तिविपरिणामः उक्तं च ज्योतिष
प्रकाशे रोगं चौरं त्यजेद्रात्रौ दिवा राजाग्निपं
चकं वर्ज्यं पुनः कुजो चौरं वुधवारे च मृत्यु
दमिति प्रथकार्यभेदेन परिहार उच्यते।
प्रश्ने तिकुमनपशुशुभकर्मस्यात्ते वा
णाः वर्ज्या यथा व्रतेयज्ञोपवीते कर्क गेहं
हते स्यात्संपशाकादने तत्रानलोऽग्निः नृप
सेवायां क्ष्मापालो नाम्ना यानयात्रायां चौरः
पाणिग्रहे मृत्युर्धातौ वर्ज्यं स्यादितिः तत्र
के ज्योतिषप्रकाशे ॥ नृपाख्यो राजसेवायां
गृहगोपे शिखिपंचकम् यानेचौरं व्रते रोग
स्त्यजेन्मृत्युं करग्रहे इति केचिद्रेणाः क्ष्मा
हुः व्रतेविवर्ज्येद्रोगं गृहगोपे शिखिपंचकं
कं यात्रायां राजचौरा व्यविवाहे मृत्युपं
चकमिति २३ प्रश्नो हयात्तथाहि विवा
हस्तरूपयोगिनीमहरहपिसम्यजातिक
याह आशांत्रिकोणाचतरस्रमलेपशूपति

विद्ध्यग्राणाभिमुख्द्रा भेदो गरुः स्मृमिसूतः
पदे च क्रमेणास्मृणाद्दृष्टोभवेत्ति २४ विद्रा
शहायस्मिन्स्थाने निहितस्माक्रयमानस्मिं
चरणाभिमुख्यपादाव्यग्राप्रपश्यतितयथा।
आशास्त्रिकोणेचतुरस्राभे चैकचरणादृष्टा पश्यन्ति
तयथा आशांसमृणाद्द्वत्त्वन्द्वग्रणदृष्टि।
पवेत्रिकोणाभ्मृमिसूतत्वभवस्तापरेवचे
द्धुधस्मृर्यशुक्रलेक्ते समृणाद्दृष्टपश्यन्थ्रेः
यदाहगार्गि इष्टकादशमात्माविविको
णस्याबृहस्पतिः चतुर्थाष्टमगाभौमःशोषः
सप्तमसंस्थिताना भवेतिदीक्षिणोनित्यंम
वाधिकफलाग्रहाइतिवावाहोपि पूर्णपश्यप
न्निरविजन्मतृतीयदशमेत्रिकोणमपिजीवा।
चतुरस्राभृमिसूतःसितार्कवुधहिमकराः
कलत्रेचेति २५ प्रश्नावासरपामामदया।
भस्तुदिशावविशाभिजेपद्यानमालिनीप्र
दोभिविविभाह यदालग्नेशासालवमय
तन्नपश्यतिपुतो भावेहायंवाक्राःशुभफ
लमनलपंचयतिलवकृतनस्वामीलवम
दनमेलग्रमदने मपशपहावस्थाःशुभमि
तस्थालेयमशुभम् २५ लवेशालवलग्ने
शपालग्नोह पपपश्यन्तिश्याघ्याशुभेस्याद

॥

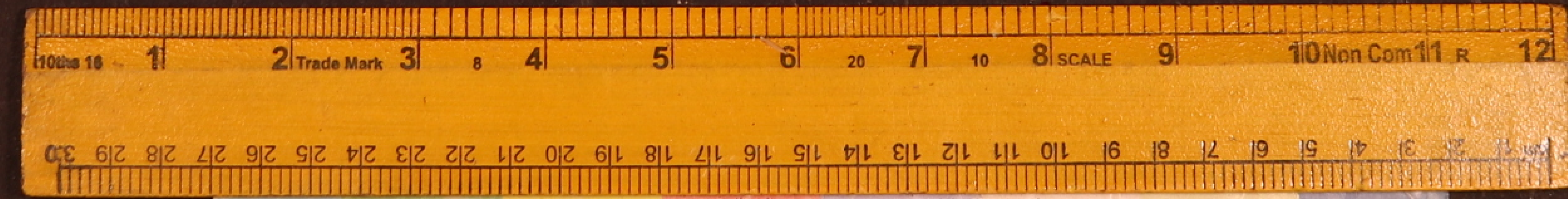

म॰
वि॰वा॰
मु॰ टी॰
३८०

380

रस्या लवयूनं ये षोशाघूनं यूनेयोक्ते मिथो
वेदमतेस्याप्युभेकन्यकायः २८ लेवेपति
शुभमिमेत्रवी दृतेषात्तेवापरनयनकर
स्यथ्याप्युभेषामहद्दं मेदनलवुपमित्रो
मोध्यभेषाघूनेवा तन्नमदनगर्हेवेदीत
तेषामेवधाः प्रथमपदस्यायमर्थः यदा
लग्नेषोलग्नेषास्येषाः स्वामेलग्नत्वेषाप
श्यतिवा यूथवानवोषोनसहयुतोवाभवे
त्तदावोफलेवस्यानल्पवहुशुभाफलेरस्य
इति यथामेषलग्नेमिथुनलवोषास्तदोषो
बुधस्तल्लग्नेमिथुनंपश्यतितत्रतिष्ठतिवा
ग्रथमस्दयशुद्धेः प्रथमःकल्पःतत्रफले
हिनवालवलवत्तइतिकेषावाकोकन्यायात
उवालभेतलग्नेषाषास्तल्लग्नपश्यतिल
ग्नंसहयुतोवातवेत्तदापिवाच्छः शुभफ।
लेत्तुनल्पस्यात् यथामेषलग्नेपत्वेमिथुन
नवोषाषास्वामीबुधोमकरेस्थानवोषानापश्य
ति किंतुलग्नेपश्यतिपुष्टमेषपवतिष्ठति
प्रथंद्वितीयःप्रकारः लेवेतिलवयूनस्वा
मीलवाशवोषाघूनस्प्रमनवोषास्तत।
शुभीलवमदनभेलवाहदनभेमप्रमन
वोषापश्यतितेनसहयुतोवाभवेत्तदाव।

धायनल्पशुभरुचयतियथामिथुननवो
षास्तमभेषापनर्थेरक्तदयोषोमकरमेवेय
नःपश्यतितत्रतिष्ठति इतरथेति इतर।
थायदालग्नेषोलवेलग्नेवनपश्यति
किंलसप्तमभवनेनलोपपश्यति प्रथवा
लग्नेयामेवालि प्रथमस्ताशुद्धेद्वितीय
प्रकारः इतरथेति इतरथायदालग्नेषो।
षोलवेलग्नेवानपश्यतितत्रयुतोवानस्या
त्तदावरस्याशुभमहत्तुःस्यात् यदात्वलोषो
षोःस्तोषामस्तभवनेवानपश्यतितत्रयु।
तोवानस्यात्तदाकन्यायाप्रशुभमहत्त्वैत्या।
र्थः यदाहकश्यपः स्वस्वेषोनोदयास्तो।
षोवीक्षितौवायमयुतौ लग्नवास्तमहेत
तदेषोषोनेक्षितौयुतौतिवाभिष्टः इष्टोद
योषोनिपश्यद्वेवारमहत्तस्तदस्युतेव
षस्तोषाकेभवमदहयुतेसवालिनानावृ।
मपृतिकन्येति तल्पन्यायवालग्नेपिस्तल
ग्नेपिनद्यनवोषास्तोषास्वामिनोद्दष्टभा।
वेषेतदेवफलंप्रोक्तं द्वितीयपदस्यायमर्थः
लवेषाइतिनवोषास्वामीनवोषापपश्येल
ग्नेषोलवंपश्यपश्यतितदापिवरस्यशुभं।
स्यात् एवंलवयूनयोनवोषास्तमभस्वा

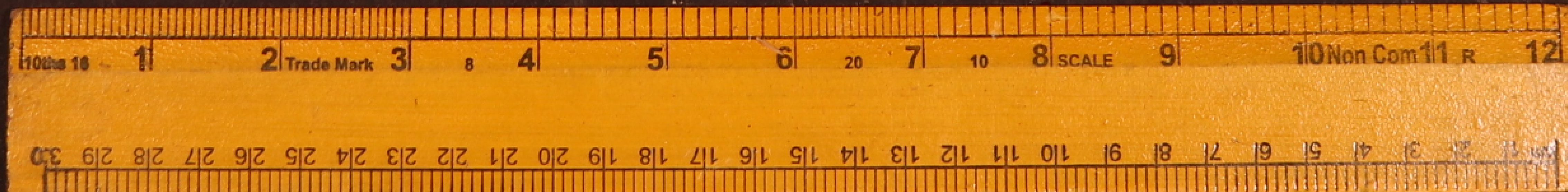

मु॰
चि॰ वा॰
प्र॰ टी॰
१८१

381

नवांशस्वामीग्रहश्चूनसंस्थश्चसप्तमराशिमी।
क्षितेचूनपोलग्नसप्तमाधीशश्चाप्तांशसदाम
मीक्षतेन तदापि कन्यायाः शुभं स्यात् प्रश्नोदाह
रणं स्फुटत्वाड्डोक्तमस्माभिः प्रश्नोप्यन्यथा दे
दस्यत्येवं शुभमित्यर्थः यदाहूनावदः लग्न
लग्नांशकौ स्वस्वपतिना वीक्षितौ युतौ न चे।
द्वा कन्यपति न शुभमित्रेणावातथ्या वदस्य।
मृत्युः स्यात् भ्यांसमसप्तमोदृशांशको पवेतौ
वीक्षितौ न शुभैर्मृत्युः वध्वाकवयहरुति वीक्ष।
द्वापि उदयांशः स्वलाघ्येन मित्रसौम्येन वा।
युतः सोदितो वा न तथास्तांशो दूपयोः पुत्र।
पौत्रदूरति परस्परवीक्षितौ स्येतद्देवकफल
येयनारदूवाकास्वस्मात् प्रथमं देवकिश
केनोदयास्तेशुहेदभावेपितृतीयपका
रउत्पाते लक्षणमीति शुभमित्रशुभचत।
क्षिप्रं चेतिकर्मधारयः लवणपतेल्लग्नवां
शेशास्यापशुभग्रहः सोमस्वपक्षस्कफक्राता
मल्पतरवेक्षिमत्रेस्यात्मलेदेशुभस्वनवांशोनत्व
लग्नवांवेक्षितेनतदापविनयनकृतस्यद्यास्वदे
भूत्वामित्रेक्षितःपुत्रपोदिदूपेशुभफलंस्यात्
पवेमदन्दवपस्यात्तेपांशास्यामित्राणांसौम्य
वेक्षितस्याल्लोच्चाधफमेषालग्नवांशाभूते

सप्तमनवांशो वो दृष्टोतेवा ग्रहयवातस्मद
नयहेलग्नांसप्तमभवनेवेदृष्टोततेनतदाप
विणायनवस्पावरस्पशांस्तहष्टेवमिष्टेक्ष
पुत्रपौत्रादिसुगम्भूपशुभफलंस्यात् तदा
वधाशांस्वहदृष्टुशमेकल्याणंस्यात् यद्य।
भूयत्राप्नवांशस्वामिनामित्रेणापापग्रहा।
ष्टेतस्पष्टंहिरशुभैवेतिफलितार्थः यदा
हववाहः शुद्धिस्वहस्यात्रयदोदयांशो
लग्नेनचांशांशमपोतिशुद्धिः तदास्वपत्नौ
म्पनरीवितरतिपदेस्वस्वशुभसौम्यशुभति
कर्मधारयांगीकारीभावःकृत्वाध्याख्यानेस
त यदातरवस्वशुभसौम्यशुतिहेद्रस्तदास्व
लप्पापग्रहोघिस्यादितिचेत्र सम्प्रकृतवीक्ष
पूवाकोमित्रसौम्यनवायतेरति तृतीयेक
ववनांतस्पपार्थकोमन्दानात् मित्रेवसौ
म्यश्चामित्रसौम्यस्तेनमित्रप्राह्यस्यविशेषं
णात्वात् पूर्वनिपातः देहोगकारेतमि
त्रसौम्यश्चोमितिविभक्तित्व तस्मास्तिस्कु।
द्दाभेगोमिस्यात्समासात्देहोभविष्यतीति
वेद्यात्रेकिंचित्समानमस्ति यतःकपुपे।
नाभेवमेवोक्त सपूपापेणमित्रसौम्यनवी
क्षितोवास्यस्तशुभो उदयांशेशापांशुद्धि

म.
वि.वा.
प्र.टी.
३८२
382

ऽपिविधामंगलप्रदेति प्रतोवराहवाक्या।
पिकर्मथारयपदेतिप्रक्रेप्रतीमः वसिष्ठ
लग्नात्तशुद्धरहितःसदोषः करोतिमरत्त
वरकन्ययोश्च ग्रातेयथालग्नगणास्तथा
कालवपुरगणाश्चावसपरहृमिति केचि
त्विवाहोद्दोवन्ययामानिषिद्धमाहूत्तलह
त्ताां तिथिवारैवनत्रनवतिश्वसमवि
तम् समभिस्तवेद्दागंशोधांकेफलमादि
शेत् त्रिशोधत्तलविधात्तंवशोधश्चभज
नः समशोधवन्यपातोतेयवन्नस्यलन
त्तामिति टोडरानंदे ११ अथवत्तूयेस
क्रमणाद्येदोषमंत्रभाषिणीष्वदूषमाह
विषुवायनेषुपरपूर्वमध्यमासोत्सिवसीत्या।
वेदितरसंक्रमेषुव ११८ हृदिकव्यथोड
श्च १८ शुभक्रियाविधेपरतोपिपूर्वमपि
मेत्यनेहुधाः विषुवंतुलामेषसंक्रातेस्व
यने कर्कमकरसंक्रांती एवंचतत्रश्च।
विषुवायनाख्यासुसंक्रांतिषुपरपूर्वमथ
मानानामाभिवतेमानान्द्विवमान् दिवसा
नबुधः शुभक्रियाविधोविवाहयतोपवी
तादिशुभकार्येषुत्यजेत् संक्रांतिदोषन्व
विवाद्यतेयदृहाहादिरदुर्गाणानान्द्वाव

निषेधः नद्धाकानि संक्रांतिप्रकरणे:स्माभि
रुक्तानि किंतदिनत्रयेत्याज्ये किंसंक्रांतिका
लमात्रिंदिनत्रयेमतत्रतदनन्तरमतमध्यमे
चेतिपदत्रयसंभवेनिर्णयमाह गर्गः अ
यनेविषुवेपूर्वेपरमध्येदिनंत्यजेत् अन्य
संक्रमहोपूर्वाः षुरषोडशनाडिकाः स्मृति।
यच्चनिषेधःसायनसंक्रांतिश्वपिध्येयः॥
यदाहवसिष्ठः यत्तायनप्रवेशात्स्यत्तदानं
राशिसंक्रमः तस्मिन्नपिदिनेत्याज्यःनाड्यो
षोडशषोडशपोति शौनकः अयनद्वयेस
मूर्ध्नामत्तावेनाभिनन्दते नारी विषुवद्व
येपिविधवाषड्शीतिम्बविषुमाचिवते वि
ष्णुपदेषुविगीताकन्याविकन्याविकलेद्वि
यावनोयातेवैधृतिविश्लोमाहात्तमभगास्त्रेषे
षुकरणेषुति विगीतापुष्पुलोत्याद्यभिप्रा
येनप्रसिद्धा १८ अथसंक्रांतिप्रसंगात्सा।
कल्पग्रहाणांसंक्रांतिचटीरन्हूमाह देव
द्यकत्वेवाष्टाष्टेनाडीकः स्वल्पाःक्रमा
त् वर्ज्यसंक्रमणोर्कादेः प्रायोर्कोस्यातिनि
दिता १९ अर्कादेः सूर्यादेग्रहसमूहस्य
तावदिकोत्याज्य यथार्कस्यसंक्रमणे
कालात्मकापद्मात्कालोभिलितानियहि

मु॰
वि॰ वा॰
प्र॰ टी॰

३८२

383

प्रातर्घटिकास्त्याज्य एवंवेदस्पदेन्दुल्का ।
भौमस्यनव बुधस्यषट् गुरावष्टौ भृगो ।
स्त्रीणिः पुत्रकसंज्ञकः नव। प्रातेःवेन्दूषः षष्ठा
धिकंप्रातर्घटिकावर्ज्या तत्रार्कस्य घटिकः
प्रायोबाहुल्येनानिन्दितिनिंदिता अत्रसंमति
वाक्यंवासनासहितंसविवरणंसंक्रांतिप्रक
रणेऽभिहितमस्माभिस्ततएवावधार्यं ७५ अ
थप्रासंगिकाणवधिरान्धलग्नदोषानुपजा
तिकयाह। वस्तेतुलालीबधिरौनृगाख्यो रा
त्रौवसिंहाजवृषदिवांधाः कन्यानृयुक्कर्को
टकानिशांधाः दिनेघटेन्त्योनिशिपंगसंज्ञैः ८
वस्तेदिवसेतुलालीतुलवृश्चिकौवधिरौ।
स्मृतौनतुरात्रौ मृगाख्यौमकरधन्विनौ रा
त्रौवधिरौ नतुदिवसेऽथान्धाः नतुरात्रौ क
न्यानृयुक्कर्कटकानिशांधामेषादयोनतुदि
वांधाः घटःकुंभोदिनेपंगुसंज्ञोनतुरात्रौ अ
न्त्योमीनोनिशिपंगुसंज्ञोनतुदिने यदाह।
वसिष्ठः मेषादयोवृषकर्कचत्वारोबधिरा
स्मृताः द्वौपंगूचेतिविज्ञेयाविन्द्रे ... रांधा
लवलाद्यः॥ मेषावृषोमृगेन्द्रश्चदिवसे।
न्धाप्रकीर्तिताः नृयुक्कर्कटकन्याश्चरात्र्या
वंधप्रकीर्तितः तुलाथवृश्चिकश्चैकदिव

८

सेबधिरावुभौ धन्वश्वमकरश्चैवबधिरौनि
शिकीर्तितौ कुंभमीनौचपंगूद्वौदिवारात्रौ
यथाक्रममिति कुंभोदिवापंगुः मीनोरात्रौ
पंगुः अनेनयस्मिन्कालेलग्नस्यांधपंगु
त्वादिदोषस्तस्मिन्नेवकालेनलग्नदोषोवहन्न
कालान्तरेऽन्यत्कुंभभवति ८ अथपरमतेन
परेवध्यादौलग्नदोषात्फलमाह। बधिरा
पत्यित्तुलालयोपराह्णे मिथुनेकेकटोवेगा
नानिशान्ध्यः दिवामन्याहरिगोक्रियास्त
कुन्नमृगाकुंभानिमभानिसंध्ययोर्हि ८९
बधिरापत्यित्तुलालयाःपलस्तुलावृश्चि
कावपराह्णेदिवसस्यान्तिमतृतीयविभागेबधि
रास्मृताः अपराह्णेमिथुनकर्कटौत्वांधा
नानिशान्ध्यादिवसान्याहरिगोक्रियास्तुकु
ब्जामृगाकुंभातिमभालिमन्ध्ययोर्हिपल्वतु
लानियोपल्वत्तुलावृश्चिकावपराह्णेदिवस
स्यान्तिमतृतीयविभागेबधिराःस्मृताः मिथुन
कर्कटकन्यानिशांधाः स्मृताः हरिगोक्रि
याः सिंहमेषवृषमेषाकुदिवसांधाःस्मृताः
मृगकुंभमातिमभालिमकरकुंभमीनाः संध्य
योःपातिताः सायंसंध्ययोर्हिनिष्कुयेनकुब्जाःके
पंगवःस्मृताः अत्रलवलाकोनापलभ्यते अ

मु· चि· प्र· टी·

३८४

384

येषांप्रयोजनंस्मापवादंप्रहर्षिणीच्छंदसा
ह ८८ हासिंहेवधिरतामौदिवान्धलग्नेवै
धवंविशिष्टमरणंनिशान्धलग्ने पंगौगोनि
र्धनलयनानिनाशमीयुः सर्वत्राधिपयमा
र्गोः दृष्टाभिनदोषः ८८ स्वल्पार्थपथे पंगे
गेपंगुलग्ने यदाहवसिष्ठः प्रथेपंगेपचा
नाप्नोति दारिद्र्यंवधिरैस्तथा प्रयेनाशो
भवेत्पंगौदिवान्धेविनिश्चितमिति वाध
वायाणः स्वास्पूर्णाहुयास्तदापि---
रा---दयः स्वामिजीवबुधैर्दृष्टायुक्ताबा
गौवदोषदाश्रित पथोपदिहादोदोषभेदे
नापिभिहितः कश्यपेन कानपरवर्धादे
वमासपूर्णापूर्णमप्रायः गौडमालव्यो
स्त्याज्यस्तुत्योदेशेनताहिताः इति नारद
वाक्यंस्वगतकहदैवप्राग्वत्के ८८ प्रथोद
यास्तशुद्धिःप्राग्वत्कालशावरसवर्णमालि
हिन्नवांशाश्रित्रपदाफलदमाह कास्थैक
मौलिककन्यायुग्मलवेऽपगोवा यदिस्म
वेनपयामस्ततिहिमतीवलकन्या कार्मुके
पन्नः मौलिके तुला कन्या प्रसिद्धा युग्मेमि
थुने यथासंख्यानवांशकविकल्पेनवांशाद
हस्कीयमतस्वत्वनार्थः यन्नवाद्दिनवांशःस

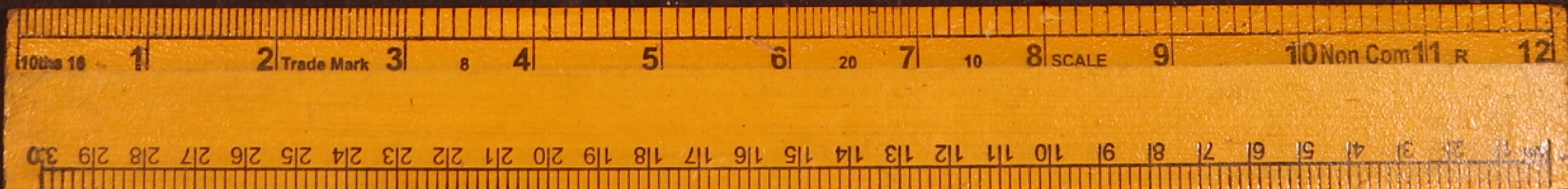
वेस्मिन्निमेमतास्तथ्यैः तेषु षेषु यद्दिपस्तु
पथम्मो विवाहोभवेतर्हि कन्या विवाहोत्तरं
सतीपतिर्वनावल्लनिश्चयेनस्यात् यदाव
सिष्टलग्नेहिसर्वेशुभराशयः शुभमैत्रिता
वाधयुतः शुभास्त नवांशावालोलितशुः
कावन्याप्रशांशायुतानामाः शुभदोनवान्य द्वि
भर्तृकामेषनवांशके मापशुपूलयुक्तार्थ
नान्वितापुत्रवतीतृतीये कुलेनकोशाकुला
जाप्यजनासिंहांशके मापित्रमल्लिस्थाक
न्यांशके विस्वशीला तुलांशके सर्वगुणा
स्पदासा कीटांशकोनिस्वतवा विशीला वा
पांशकाद्ये विनीहितीयभागेव्य संक्राम
लिनाग्रहाप्ता निस्वाम्रगांशावितस्तांधूते
षो विभर्तृकायोगरतां विषीणा मीनां भर्तृ
सतार्थहीना शुभप्रदेषुकृ निवीह्नितोवा नेस्मा
ल्लदैवोक्त नवांशके शुक्र याद्विवाहस्य शास्त्र
हृदो नवांशदोषाः सफलं गशाशौघल्लग्नेस्थ
सौम्यग्रहसमेभवेच्च युवनिहतीवदकोजनमवे
वत्सजेसौम्यविपक्षसाराणामिति पत्रशीला
शुक्रापशुवक्षाभिवारपनाः गतेरोमाः स्वथा
न एतदेववचनोपा मनुष्कनिभिकक्राः त
लाभिषुनकन्याप्रायन्नराशिवर्षस्युतः पतेन

मु.
वि. वा.
प्र. टी.
३८५

385

वेधाः शुभदायदा नोद्यो शाकः स्वस्मिना
रदोक्तेः शौनकस्वामी नो शाकमपि शुभमा
ह स्वदृतीमोभागवतीप्रहसितवदनावमी
नोद्या इति तत्र विषयविख्यास्तत्स्वबलत्वाधे
दृशिग्रहणाग्रहणाविद्विकल्पः इत्याहुः तत्र
पकवाथेनोपपन्नौवनेकवथोनम्याख्या इति
बहुमतिवचनप्रमाण्यात्स्मीमांशान्यायपवे
विमानत्वेकतरमतिवचनानुरोधात्पादि।
कोवयः पातिकोविधिस्त्रिकल्पः विकल्पस्या
ष्टदोषीग्रस्तत्वात् कातर्हि शौनकवाक्यग
तिरितिचेत् यत्राबहुदेपल्लव्योलग्ने समभवे
वविवाहितलेविहितनवांशानो दोषवल्लम
ज्ञावाचगत्यतराभावामीनोद्याकोनिषिद्धोपि
प्रग्रास्तरन्येवपुत्रकागतिग्राहीतिः अनच्यतत्रो
हिलन्यतरस्यामितिकिंतद्याततनोकालो हि
लप्रत्ययः उपयामः समुपातिविवचेतिभावे।
यत् विवाहेयज्ञोममौ तथापरिणयोदा
होपयामाः पाणिपीडनमित्यमरसिंहः अथा।
विहितनवांशाकाचनकल्पानपरिणयाना।
विवाह्या परंतुवर्गोत्तमसमेतिममपिनवांशा।
हिन्वातत्रविवाहइच्यातएवयथामिथुन
लग्नेमिथुनांशोतिमोपिवर्गोत्तमे यदाहक

श्यपः अन्त्योशकाश्चपिश्रेष्ठायदिवर्गोत्तमा
हुयाः अन्तकोधाः स्वनग्राह्यायतत्सुनवो।
द्याकाइतिअन्त्यस्य मीचवलग्नेइति तौलिम्
गास्यैतल्लाभकरवाद्विस्थिते ग्राह्याश्भृतिवरा।
लग्नेविहितबालववरवेपूमगमहन्हृजेन्त्वा
गमहलाथारगमहमलत्मोणापुवतिश्चभवे
न्तृतकोत्तकामदनवन्यजेनोस्याचीति।
नतवोनवाजोगाभतीऊजननेस्यामितन्व
त्वो परपुरुषरतस्यादित्यर्थः अथसर्वथा
लग्नेभयायोगमपज्ञात्याह ८४ अथघात्रिः
त्वि: ९ वाणिवस्तुतीय भृगोल्लनोवेद्वावला
नधात्राः लग्नेकेवितगौषुरिपोभृतोग्लोलले
ग्नेषु भागात्रामदेवक्षवै ८५ अथेहादथास्या
नैस्थिताः शनिनिधामुग्धाः ग्लाकिंतोग्नोल्ग।
वक्रइतिकेप्रावाल्पक्ते तृतीयेभृगशुक्रे
नष्टास्तः यात्यायनगोष्ठुकेकपनत्वेष्या।
मृयाज्ञारीडष्टकुगतेकन्याहष्टाभतेःफ
नीयमोभजतीइति शौनकोक्तेः ततोल।
ग्नेवेद्ववेलाःपापग्रहस्थानधात्राः लग्न।
स्यैकेकन्याविधवामेवस्तोभमेभवति।
लग्नस्येहिमस्याष्टमेसऊर्ध्वाद्वियोदशेभा
से भौमः सद्योविधवांलग्नसेव्द्वात्रसेस्पर

कयोगात् कामयतिवीववर्णाल्लग्नस्येशेवि
सेनेवहन्तृकुघात् शातिवद्दिधेत्वद्दस्पत्तवि।
ह्येयंमात्रसदितिविवेतिविशौनकोक्तं लग्ने
द्दलग्नस्थानेकविःसृकः स्त्रीषुद्वस्थिपाप
ग्रहस्थानेनेषामपःसेवेद्रउजेसीमयस्थोगवस्त्रः
पत्त्राह्यगेलग्नेपतौवक्रस्तुरिति ज्योतिर्विवन्ध
कुटुक्के भृगवंकाहृयोदोषापलग्नाच्छ्ग
नेमिते वक्ष्युगेष्वभसेयुक्ते तत्तनुलग्नेसर्वदाव्यजे
दिति नारदोक्तं गुरुर्वक्रकाललग्नेदस्येतोः
षष्ठगोवेद्वृतिशौनकोक्तेः स्त्रीषुद्वलग्नेद
शुभाशुभयगरूपुरुक्तः सौरौभौमस्तुत्वत्व
षष्ठमस्थानेनप्राप्ताः मासत्रयेनविषवान्नित
नस्यासमस्ट षष्ठांष्ठिकोणदोजीवः पंचत्वेन
यतिभ्रमनितपनस्याः समभिर्विपैरितिपौन
कोक्तेः नारदः कुजेकहुतासमहादोषालग्नाद्द्रष्ट
मेगोक्ते शुभग्रहयुतेलग्नेत्यजेनतेगगोय
दीति अत्रसंमतिः षामकाकशुभलः सूर्योदये
ग्रहाभदेसमसस्थानेनप्राप्ताःतिषिद्धःस।
दैजामित्रंसंस्थाविदध्यतिमरणमितिवसि
ष्ठोक्तेः कृष्णपक्षोपि॥ समममस्थानगःपापाः
ग्रहाकेतेतिषुगैग्रतः दंपत्योमरणंयदास्या
देकस्यानसंप्रापयदति ग्रहस्थान्यदस्येष्ठस्थाने

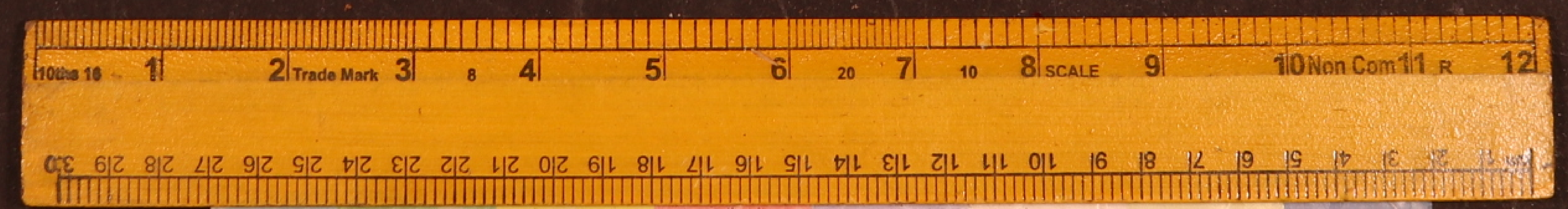
शुभग्रहासमीचीनास्तत्रकेशुभवित् स्थानेषु।
शुभाएवकेशुचित्सप्तमस्थापवेस्येनदोपवद।
ति अतोमममष्टमतिसंतिष्ठन्निविरुक्तमेव।
निषिद्धस्थानान्येवोक्तानि यतुज्यालग्नेन्दुयो
मेदामष्टेष्टकेंद्रलग्नपः दंद्वेव्रहादयाः पे।
वसर्वेस्यनुमअमृतसमोरुति अत्रग्रहस्ममेव
शौनकमतेनतारहशिविरुद्धफलभावात्
यदाह कन्यालिस्रोजनयतिमापत्न्येवैव
सप्तमेप्राप्तानि शीलवतिरोपीतोकरोति
पत्युःकलत्रगोहोथ्यामिति मह्यतिनिव
नेते अत्रवचनद्वयप्रमाणपादिकस्यः पत्र
त्रिषुग्रोक्तं जामित्रगोयादिभवेद्वगुलानुधोवं
गीवीनणाष्टसविवःस्तिनवेदुपदे कन्या
विवाहसमयेपरिज्यदोषात्सौभाग्यगुणव
सहितावनितोकरोतीति तत्त्वाह जामित्रा
विषयेत्तत्याष्मजन्मलग्नः स्त्रीणां विवाहेत्व
लेःकृपेनापत्यःप्रणाप्राविहमापिदर्कः।
त्यक्तावुद्देत्येवगतकेगतकेचनिशाकरादस
प्तहेप्रपन्नाइति देवगतकेशुक्रं अतएववे।
दीपिकायां रविमन्दकुजाकांतेन्द्वाङ्कस
प्तमेत्यजेत् विवाहयात्राचूडासुग्रहकर्म
प्रवेशनेइति ८५ ग्रहेर्वेनिषिद्धस्थानान्या।

बृ॰
वि॰ वा॰
प्र॰ टी॰
३८०

387

भिप्रायेदानींरिष्टाद्भङ्गमाह लग्नमेतितिल्लक
याह आयाष्टपट्त्रयविके त्वभेमोकेषुत्राः
आयारिगाः लितिस्ततोहिरण्यायगेख्या स
मव्ययाष्टव्रहितोविगरुत्मितोष्टविद्युनधा।
द्व्यव्ययरन्ध्रहान्यारिलग्नप्राप्ताः ८८ तृतीयेका
दशाष्टपष्टस्थानेषुरविपुत्रकेतुतमैकेषु
त्रोः प्राप्ताः शुभफलदातारः यदाह यवनः
वपुजनेभ्यः एतोत्रिपादपोपि सहजगोप्रके
प्राप्नोतिधानं षष्ठेष्टहृदयेमतांपुत्र देव।
लोसहमन्त्रांनिधनस्थकेश्छसमत्या का
नयानिविस्वाडिश्रेष्ठोहध्येतथापुत्राः सवितेति
श्रुतिरवैः धनधान्यपुत्रयुक्तोपंचमसंवत्सा
रोतृतीयस्थः षष्ठाधत्किमासोरसप्तनीक
न्यकोऽकृते निधनगतेकिंकपोदामरा।
णात्समयविधुका आयुयातोकिंकन्याविव
गयोवयाकेनोत्तिषट्मासादितिधानेः ग्र।
केस्यापत्यकिंः प्रेतव्यद्ध् इतीच्च सत्ता
वेकस्यविधेयनित्यत्वान्यथाभावः अथवा
आयगतस्थास्सवोकिंआयगताः किंरिपुके
पदे धनेनिधनगताः किंविधपि अत्रवाह
केलोष्टफले धनिवदेवेति स्वभौनोवा।
पष्ठेपिलिनिवालग्नभावादिसंस्थ इतिव

त्रिषष्टे केः आयारिगस्तृतीयेकाद्रष्टावष्टमस्था
नस्थितः विनिहन्तोभौमःप्राप्य सहजस्था
न्मूमिहतः सौभाग्यकरत्वयावदायुषं ल
ग्नादेकादशगाः कन्यासिंधुधनान्वितोऽ
हतेऽतिशोनकोकैः जगत्कबुधवृहस्पते।
समभद्राद्वशाष्टमातिविकास्थानोस्थितोत।
कस्थानानामशुभत्वादनकस्थानानावषु
भदायत्वात् यदाह वसिष्ठः प्रतिहृष्टिःम
गरुन्नितित्यवपुषुजाहतामिः मद्वेपसंतन
यरहितत्वेतथाभर्तृनाशः धर्मवृद्धिर्भवति
धरणीतलेचिरंत्पनवृद्धिहानिः स्त्रीणांहिमा
करस्तेलग्नभावादिमेषु लग्नाधामिभव।
तिसचधूःश्रीतिरमोन्यवृद्धिमिष्टावाभिवृद्ध
विषमयवाप्राप्नोतिविकृः पापामेथिः
स्वकृतिनिकाम्बिकेविलाभाः सर्वेजेस्त्रीणां।
सौख्यैविपुकृतभयंलग्नभावादिसंस्थ इति
ग्रंथेशुभदैव ग्रहःशुभावर्तोविधिविन्यम
रःक्लीवकेत्वाषेकेचिद्विपदहृविपमथा।
मित्यत्रवहुविपमयमितिपदेनतेनसकाय
भराल्वभौतेः उभयकत्नलानदकर्तीको।
तिनदिगारुक: षष्ठेत्ति षष्ठस्थानस्थितम
कः धनकेनापिसमकक्कलाभिधानाख्

बृ·
वि·वा·
प्र·टी·
१८८

388

सितइति अष्टमतृतीयसप्तमषड्द्वादशेस्था
नानिपरिष्ठ्यत्र्यस्कानेशुभस्थानेशुभितशु
क्रः प्रोक्तः तदुक्तंवसिष्ठेन भागप्राप्तिर्विवि
धविभवंसेवय्यातिर्महत्वंफन्नाधिकंभव
तिनियतंसर्वनाशोऽष्टमत्वे तथापीतिव
हुविधिमगणाःसर्वेसेपत्समृद्धिः रवेस्थो
णाःस्थानसितथालग्नभावादिसंस्थेइति
फलंबहुविंशोहिअपिद्रविंशोफलमिति।
भिधानात् बहुलेनहप्राद्वषुलिमः रव्हः
शुभिचभमंतेवत्समदः सुतोनुपनगुरुक्रा।
णांशुभाशुभस्थानेक्तेः शुभाशुभफल।
दातृत्वमेवनकदाचिदप्यष्टमत्वे शुभेषु
शुभाशुभस्थानानिविदित्वास्थानान्तरज्ञात्वा
स्वष्टमत्वमप्यस्तितच्छुभाशुभफ।
लातच्चभिधानात् किंतर्हिकिंविनष्टमा।
फलाभिधाने तदुक्तंवसिष्ठेन स्वस्थानेष्व
बहुविधयत्नेभानुर्महानिःप्रजानो व्याधि।
सोऽल्पंबहुविधमतोभत्रुहानिःस्त्रियाड्ः।
प्रोयेहानिर्भवतिरुदयव्याधिर्व्याधागमश्च
भानोस्तीणामतिशुययत्रजालग्नभावादि।
संस्थे नाशःसेपदहुविधयत्नोधेयुवृद्धिः।
सात्नाभिः प्राप्नोत्यत्रभवतीतिविशदीच।

मापत्यभाया शत्रुजात्वेनुहितजननेवन्यते
मोगभत्के दासेस्तीणान्हितकिंवालग्नभा
वादिसंस्थे अत्रवक्तव्यंचेदस्यप्रजाभिः फल
मभिहितंतत्थैवश्रीपतिनापित्यापितद्वाको
मावेल्वकाश्रितोवधुतयः केपुनेस्पकीयप
तमनत्यस्यग्रथकृतावतत्थैस्थानस्यमष्टमा
त्वमेगेकृत्ने वेधुशुभविंशकाः वतत्थैस्
स्याप्राप्तोत्याश्रुहितिशानकोक्तोष्वविरुद्धा
थैयोः शौनकवसिष्ठवाक्ययोः कागतिरि
तिचेत् बालचन्द्रविषयंशुभफलंवृद्धिन
वेद्रविषयंशुभफलं ऊकवेकेशवार्केण
बालोनः पित्रविरहमिति स्वनोभः ऊर्ध्वेप्र
गतिस्वलेवासिनामिति पुनःवसिष्ठः मृत
प्रोक्तोबहुविधयत्नेभानुर्वैरंऊवृद्धिः लक्ष्मी
प्राप्तिर्भवतिमरणंचोभयोर्वेपानापः स्त्रीणां
देशान्त्यमनतिवृत्तिःपुत्रपौत्रादिसिद्धिर्भो।
तिर्ह्रमेवलिननतनयेलग्नभावादिसंस्थे ।
स्वपक्षुत्वंवेकटप्रानइतिवेल्लभत्वंविप्रोल्
येव्याधिस्वश्रीस्त्रतिवश्लंलेगाभेपानपूहा।
न्निः हताम्रकिभवतिरविजेवैभवंवक्रोरा
स्वभोन्नोबाध्यथ्याप्राप्तिरितिबालस्वभावादि।
संस्थेइति ८८ अथलग्नभंगकालवर्यादिमस्ता

मु.
कि.वा.
प्र.टी.
१८५

389

दोषाणामपि चान्द्रे ग्राहेलविकोडितो नाह ।
पापोकर्त्तरिकारकोरिपुग्रहे नीचेस्तगोकर्त्त
री दोषोनेवमितेरिनेवग्रहगेतत्स्थदोषा
पि न भौमस्तेरिपुनेवभेनाहिमवेद्भौमेष्टमो
दोषकृज्जीवेनेवनवांशकेप्राप्तानिरिष्फाष्ट
रिदोषापिन ८० तत्रकालयपवादरुच्यतेक
र्त्तरीयोगलग्नाल्लग्नापापविद्यादिनोक्तं यो
ग्रहोकर्त्तरिकारककारिपुग्रहेशत्रुगेहस्थितो
नीचस्तगोस्तनीचराशिस्थितोग्रस्तगतोवात
दाकर्त्तरीदोषोनेवस्यात् यदाहकश्यपपराश
रवसिष्ठः पापयोःकर्त्तरीकर्त्ता शत्रुनीचग्र
हस्थयो यदावास्तगयोर्वापिकर्त्तरीनैवदो
षदेति ॥ ३ ॥ उक्तविशेषणपापशत्रुग्रहस्थत्वादि
कसमस्त [illegible] न नकर्त्तरि
कारककिंतत्रकथ्यं [illegible] यावनाकर्त्तरीष
स्तताभावाद्योर्बहुलमितिबहुलोक्तेः हेतो
[illegible] यस्माज्ज्ञातो [illegible] तत्रयदीकार
तत्सद्भावात्तद्भावात् ज्यापोः [illegible] स्फुदसो
बहुत्वमितिहस्तोत्तपाप्नोति यदापिक्रूरादि
कोकिंनवतिज्येष्ठत्वेनदोसेकाफ [illegible] सो
काभावात् हस्तानस्यात् उच्यते बहुवचना
दसंतायामण्वेविधेयपापयोगोहस्वउत्तिहवेद

श्रुतिकृत् अतएववैदेतिवृषेषुदयेविद्युः ।
तिकालिदासः स्यादेतद्वेवप्रमादवनमेतः
परोवितेमिशुमरसितापिश्रुक्तेवात् अप
वादान्तरमुक्तंदेवज्ञमनोहारे गर्गः क्रूरक ।
र्त्तरिमुक्तेलग्नेवद्धवनस्पत्येत् केन्द्रत्रिको ।
णस्थेषुसद्भार्गवविलक्षेवेति अत्रापि ।
पश्चात्ते विशेषत्वेनपरोक्षभरद्वेहेथवात्येगोव
रो नकर्त्तरीभवत्यहोजगादवाद्भवाणाइतिकृता
रहयस्मान्तरांविलग्नेस्मृतिपदेवेदमसेवरा
गादक्षेवनस्येरथवान्यगोगयैनकर्त्तरीस्या
टिहत्याभिव्याविदुरीति अथषष्ठपुष्करापवा ।
दउच्यते नीचराशिगतेषुकेशत्रुदेवेगतेपि
वा भृगसषकोत्थितेदोषोनास्तितत्रनसंशय
इति अथाष्टमभौमपवादउच्यते भौमेस्त ।
गतेरिपुनीचराशिग्रहहस्थवास्तनीचग्र
हगवासंतिततस्थदोषाम्बुकदोषोपिन
स्यात् ॥ यदाहकश्यपः नीचराशिगतेषु
केषष्ठमोभौमेनदोषकृत्स्यात् उक्तंचकश्य
पेन अस्तगतोनीचगोभौमष्टशत्रुदेवगतेपिवा
कुजाष्टमोद्भवोदोषोनकिंचिदपिविद्यतेइ ।
ति अथषडष्टहादशस्यानस्थितवेदापवा ।
दउच्यते शास्त्रिनिवहेचेषवानीचयोषा ।

मु.
वि. वा.
प्र. टी.
३५०

केवा सतिविफरूाहारिणौ दोपिद्वादशाष्टम।
द्वादशस्थानस्थितश्चेद्दोषोनस्यात् नीच।
राशिगतेचंद्रेनीचांशकगतेपिवा चंद्रेषष्ठ
भृगिफरूस्थेदोषोनास्तिनसंशयइतिकश्य
पोक्तः ८० अथविवाहेअब्ददोषापनोक।
दोषाणामपवादंनसत्तिलकयाह ॥ अ
ब्दायनर्तुतिथिमासरूपक्षदग्धा तिथ्यन्य
कापार्धयिरांगकालाब्ददोषाः ८८ अब्दे
षोल्लमात्रादिः अयनदोषोदक्षिणायनादिः
ऋतुदोषोवर्षत्वादिः तिथिदोषोरिक्तानां
दिः मासदोषोमदोषःक्रूरसाहित्यादिः प
क्षदोषःक्षयादशानात्मकत्वादिः दग्धति
थिप्रसिद्धावापात्यगोत्यादिनाग्रंथकाराव
ष्टिरात्र्यायोगातिलग्नानिस्तत्र्यावासदाद
षोअस्पष्टकालम्यष्टायादोषाविकृत्सिः
नेषुकेंद्रकोणकेंद्रसमस्थानरहितविव
ह्यातांजामित्रदोषस्यसत्वात् अतएवो
क्तमग्रे कालान्यत्वविधिरोहूतादग्यलग्नाधि
नेभक्तः नेदोषानाशमायांतिकेंद्रमस्थेगुरौ
भरहेइति अकालजाप्युनीतारविगुज्या
स्वभुसंभवाः पावेषप्रतिष्ठर्यशाक्रुचाप
धजदया: दोषअयामगालेषुकालस्वन्नदो

षहाः गुरुर्गुरोकोपिकेंद्रस्थः शुक्रोवायदि
वाबुधः हरेस्मृतिययाहेतितद्वदोषन।
कालजान् लंग्नापगृहचंद्रेशाचंद्रजामि
त्रसंभवान् तत्वेइगोप्सुगुहंत्रिसप्तगःप
त्रगानिवेति अकालजत्वतिणयात्राप्र।
करणीयदिमासवत्सरिणोदत्याद्दिनाव।
त्पाति तद्दस्मृति तथायदिपापःक्रूरःवि
धुक्रः राशेनवांशास्पार्षयावेद्योमेषस्
थनवांशाख्यदोषाक्षयावेयज्ञोपवीतेपक
रणेतदात्यत्रदोषापिनश्यति उक्तंचसं
हितापदीपे ॥ सचेद्राशेरशुभोनवांशः
क्षाक्तःसपापोपिविलग्नसंस्थः त्रिकोण
केंद्रेषुगुरुःस्थितोवायदातदासावशुभो
पिशस्ताइति ८७ अथोक्तमुक्तदोषाणामव
हत्यपिहारान् शालिन्याह केंद्रकोणेजी
वआयेरवौवालग्नेचंद्रेवापिवर्गोत्तमेवा।
सर्वेदोषानाशमायांतिचंद्रे लाभेतद्वत्स
हतीक्ष्णदोषाः ८८ केंद्रकोणेकेंद्रसिते
कोणेनवपंचमेत्रि[illegible] स्यात् त
दासर्वेदोषाणा[illegible] लहाग्न्या
दयस्तुक्ताअपि ॥ [illegible] उक्तानुक्ता
श्चयेदोषास्ताविहतिवलेनकः केंद्रम।

मु.
चि. पी.
प्र. टी.
३५१
391

स्थः सितेवापिपापग्रहाहदृष्टोयद्येति सितो।
बुधस्यापिपलत्वात् उक्तंचकश्यपेन का
लेगुरुर्वासितोम्योवायदाकेन्द्रत्रिकोणगे
नाशयेत्सकलदोषाः पापानीवहरिस्मृ।
तेरिति तन्नापिलग्नापिकेन्द्रस्यातिबलव।
त्वात्तत्रस्थितोजीवः सर्वारिष्टहरः तदुक्तंव
सिष्ठेन यःलग्नदोषाःकृतवासदोषाः पापै
कृतावृष्टिनिपातदोषाः लग्नेस्त···स्विसले
करोतिफलंशयत्वाभंःकृतनष्टमस्यति अथ
वाग्रायेएकादशेरवेर्वात्तिदोषनाशः यत्तै
वादशायेमहत्ययैदोषनाशयपुत्त्वदास्यवाग्
देवकतृस्थपापेजन्मस्थानोरुवमिति अथ
वालग्नवर्गोत्तमेस्थनवाशपुक्तेयथामिथु
नोशाश्चस्थतदाहोपनाशः अथवायस्योवर्गो
त्तमेस्थनवांशगोस्थितेवासतिदोषनाशः हि
तीयवाशुद्धःस्थमन्त्रकमस्थायाथांवाशु
होलग्नाहयत्ययस्यानेपेत्स्यात्तदापिसर्वदो
षनाशः एवप्रकारेणपरिहारत्रयमुक्तं य
दाहकश्यपः वर्गोत्तमगतेलग्नेसर्वदोषाल
येयुः वदेलापचयेवापिशीर्षकस्नवितेत।
यथोति तदर्त्तेवैवप्रकारेणडुमस्ताश्चवावयो
मेस्यातृयः शुभेदोषाःपापग्रहनवांशाः।

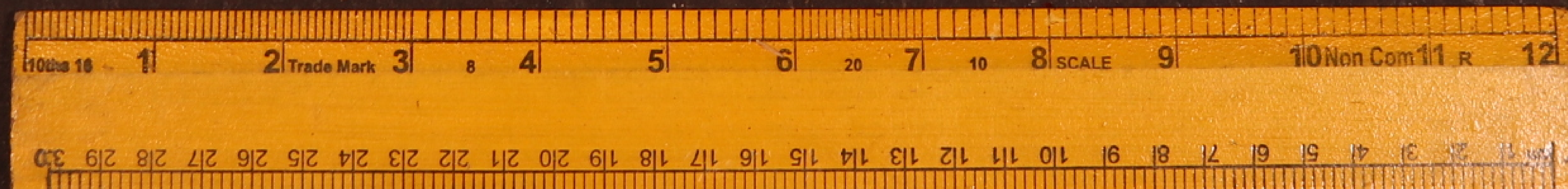
ल्यास्तेसर्वैवंवेदेलाभएकादशस्थानस्थितेव
सतिनाशमायोति यदुक्तंकश्यपेन मुहूर्त
वर्गोत्तमवांशग्रहोदूवाः येदोषास्तान्निहत्ये
वयत्रैकादशगः शशीति अत्रैवदुष्पाहक
श्यपः लग्नाशुभस्थानगतव्यासर्वोस्यदोषस
चये शुभकेन्द्रगतोहंतिदोषान्निविपत्तेया।
थेति अत्रैवविशेषदोषाभिधानपूर्वकं।
पविशेषपरिहारानभिधायोगानीसमुद्रा
यत्पकेपरिहारेणाखिरिएपाह ८५ त्रिको
णेकेन्द्रोवामदनवहितेदोषघ्नातकेन्द्रवर्त्ती
स्यः शुक्रोदृहिग्राणामपिलक्षसंख्यः भवे
दयेकेन्द्रेगपतनालवेशुप्रोयदितदा समूह
दोषाणांदहनेश्वपलेशुमयति ५. त्रिको
णे ५ ५ केन्द्रेसप्तमरहिते १ ४ ७ यदिसौ
म्योबुधस्त्रिष्टेतदादोषघ्नातकेन्द्रेतेत्युक्त
स्यानस्थितोगुरुःपिलक्षं १०००० दो
षान्हरेत ॥ यदाहनारदः ॥ दोषाणांस्त्रिरा
तेहन्तिबलवान्केन्द्रगोबुधः शतमप्यधकाने
शुक्रोहिशताणांलक्षमेवगीः शतघ्नातशब्दे
नात्रेकसंख्यातात्र्यविवक्षितेत शतपवाहक।
श्यपः बलवान्केन्द्रगःसौम्योहन्तिदोषश
तत्रयं कृतंविलाय दैत्येज्यःसहस्रंलग्ने

मु·
वि·वा·
प्र·टी·
१५२

392

मेषिगाइति भवेदिति श्रेगपोलग्रस्वामे न
नष्टालेवार्थेलवेष्टोग्रग्रंमतेष्टानाथोवा।
प्तोये ११ केकेंद्र १४९ यदिभवेत्तदास्य।
दोषाणांसमूहेष्टामयति तत्रदृष्टांतः दृढा।
ग्निस्थलेकाष्ठामस्तिवष्टामयाति तद्वत्केन्ता
वटेन लग्नेलग्नेशनाथोवाबायगःकेंद्रगो
पिवाः राशिनिहंतिदोषाणांसिंधुनानेवा।
पावकइति जातकोपि लग्नादिपायदाके
द्रेलग्नात्केकारस्थालये सर्वग्रहकृतंरिष्टमे
कोपिविलयंनयेदिति ४८ प्रथलग्नविशे
षकानन्वष्टमाह दोदोलग्नस्थ्योःपविदोवा
दौसार्धत्रयेषयोः सामांसेराषकेत्वावेसार्धे
केकेविशोपकाः ४९ लग्नस्थ्योवेलाष्टदयो
मतोदोदोविशोपकौ यथावुधस्मघुक्रस्य
पवेविंपेवेदेपंच ५ लाढशोत्स्येसार्धस्रयः
३ ३० गवौवायागत्रयः ३ एकमेकंपकेके।
शोपकशाहस्मानित्पवौप्त्यापेति प्रत्येके।
स्यावेकस्मिन्नर्थः यथामेदेशानोसार्धेके
१ ३० सुधेोसाढो १ ३० केतो १ ३० शोदेमो
मे ४५ एतेविशोपकावेलादाभूरहाणां
तेषांनमय्यमानोल्लिषितानानच यदाह
नारदः रवौसार्धत्रयाभागाचेदेपंचगसे।

स्त्रियः दौपुक्रेहोवुपेवेवप्रोक्तास्तेनेविशोप
काः मेदोभौमेतथासार्धप्रत्येकंस्मृताः ...
बलाबलवष्टपेदेवेविज्ञातव्याविशोपका
इति अत्रपद्येराहोफपलत्त्वांकेतोवपिसा।
र्धेकमेवबलेग्राह्यमतएवमूलेकेतोर्भूयाने
नोक्तिदमघुक्रेपतोनवग्रहपावल्यसार्धेकवि
शोति २१ ३० विशोपकात्मकोयोगःस्यात्स्व
वेदेवदूननमतः प्रत्येकाष्टाहिलग्नविशाति
विशोपकात्मकमेवबलंस्याज्ञततोधिकमि
ति उच्यतेविवाहादिस्मेहयोरपिराहुकेत्वो
र्युगपत्स्मीचेन ऊक्तसाबस्मानेस्याद्येदेकस्य
शुभत्वमपरस्यशुभत्वमितितदेवविशति।
यस्ययस्याटह स्पेवादस्याहानिस्तस्यतस्य
तत्तद्विशोपकहानिर्नियत्यर्थः तत्रपंचभ्योवि
शोपकेभ्योहीनेलग्नेपाव्यमेवपंचभ्योधिके
दशभ्योहीनेलग्नेनिकृष्टलग्नात्यभावेयदि
तेदशभ्योधिकेपंचदशभ्योहीनेमध्यमंततो
धिकंत्वमेवेतिनिष्कृष्टार्थः ५१ अथग्रहवशे
नग्रहाहरादिविमारस्तानेनग्रयोजनेनमपा
न्यादाह पुष्प्रः सिताकेःसुमुरलग्नस्य
न्नि सौमित्रयः स्याइपितोमनः शराशी एतद
लेसंप्रतिभाविताविकःस्तेषांसावस्मपवदे

मु.
वि. वा.
प्र दी.
३५३

392

द्विवाहतः ५२ शुक्रःपुष्करस्तर्यःपश्चरः श्र
त्रकन्यातिमित्रशुभाशुभस्यविचारस्यदर्शनात
स्याःकन्यायाःपश्चरवरमातः पश्चरोवरा
तातवर्लेयुतत्तःपशुरीरेजामित्रयःसमामा
देशाद्यायेत्तोभात्वात्तयाःशुभोमनेत्तेये पतद
लमेतेषांशुक्रादेलोवलेविवारत्तोत्रिकःतत्र।
सिद्धांतःतेत्रप्रदानेसिद्धांतेसूर्यबुधेपरेत्लदइ
त्यामरः तेवेत्रिलोत्रिकः सिद्धांतवेत्याज्योति।
वित् विवाहतोविवाहादनंतरेत्तषांमेशुभा
दीनांमात्वेस्यादितिप्रवेदेत्त इति यदाहश्री।
नकः शुभ्रःसहस्रकिरणःपश्चरःस्तग।
नदत्तोविनिर्दिष्टः होतामार्थऊष्णलेजा।
मित्रपतिःस्त्रीणांपुत्रादीरल्पग्रवशुान् स्वल।
हःतेमानसेषुशुभोकिवशादिति श्रीगर्ग।
पि पश्चरोर्कःसिताशुक्रःस्त्रीणांमस्तप।
तिःपतिः वृभिरुस्त्रोपगेरेषांशुभेवादिये
त्तस्यादिति विशेषांतरमप्युक्तं श्रीगर्गेणैव।
सूर्यात्त्यातिस्त्रीवविशेषस्तथात्वाहित्रेशुभेत्ता।
स्वतरवेत्रयोश्च पंसेसिताकेस्तताश्चवेषम
बुधात्तस्वराहहविशेषोत्तशुक्ता पंतेनीवस्थि
तेःशात्रुगतेविवाहिकांतमत स्वरहोश्चत्रि
कोणसोःशुभमेधायथादिनमिति ५३ श्र

यसंकीर्णजातीनोविवाहेनियतंकालवि।
शेषमत्रमयूरपट्टमाह कृत्स्नपदेमोर्वि
ऊर्जार्केपिचवारे वर्ज्येनतत्रैयदिवास्यात्क
रपीडा संकीर्णानांतहिंसत्तायुंवनलाभप्री
तिप्राप्तेस्साभवतीतिस्थितिरेषा ५७ कृत्स्नप
तेशशिभौमार्किवारेविवाहोकृतनवत्रभि
त्रनत्रेशुचकरायहपाताशूलयादिदुष्ट
योगेष्वपि यदिसंकीर्णानांमनुलोमजाता
करपीडाविवाहस्यात्तहिसाक्करपीडासत्तायु
वनलाभप्रीतिप्राप्तेभवतियथास्थितिरियंवा।
रोक्ति अनुलोमजाःमूर्धावसिक्तादयः
प्रतिलोमजाश्चडालादयः तेषुत्तेषामिति।
यसंज्ञात्तेनतेपवावधार्याणिवाग्रहणोक्त
दभावेविवाहाद्यावश्यकत्वेषागस्त्यदिने
पिकार्यमितिसूचनार्थं तदुक्तंश्रीगर्गेण कृत्स्न
पदेभानुमोमार्कितानवारेयोगाद्यायिस्ले
निषिद्धे संकीर्णानांदारकर्मप्रशस्तंपी
योषः प्राप्तयोःशुभनकार्याइति केशवार्के
पि प्रायाणांसंकरसूत्वानशुभतपद्धकृद्ध
शोषशुभकर्मकरापीडनस्यादिति ५४ यथ
गोपर्वादिदुष्टविविपरीतकेतत्वद्वयोथन
मनदभाह गोधर्वादिविवाहेकोहेदनेत्रद

मु.
चि.
प्र. टी.
२५५

तोटवः ऊयुग्मगाग्निभूतमासिपयामसु
भाशुभाः ५४ गांधर्वादिविवाहाः सलक्ष
णाग्राह्याभिरहिभिरहिताः लेषुप्रक्रो
क्तयोक्तानन्तरमारभ्यचत्वार्यशुभानि।
ततोद्वेशुभे ततस्त्रीण्यशुभानिततएकं।
शुभं ततश्चत्वारिशुभानि ततःषट्शुभा
नि ततस्त्रीण्यशुभानि ततएकमशुभंत
तस्त्रीणिशुभानि एतान्यष्टाविंशतिभानि।
त्रिपद्यमशुभमशुभान्येवस्तेयानि अयाणा
पद्मानांसमाहारस्त्रिपदीतत्रचक्राविलक्षणा।
दापद्याभिधचक्रत्रयेरत्र्यष्टः समतिरेखा
त्रयपलंभः ग्रन्थेवेसहृतात्यसंदर्भेनविवा
होसकलदोषमहादोषरहितादिनशुद्धि
मभिधायेदानीं ततः शकुनेव्यानामावश्य
ककर्मगांदिनशुद्धिशच्छोक्रमाह ५५
विप्रोवेलमवीश्रवादलमकेडनवारके।
गृहेवागाविकृषिणान्यश्चवेदिकामंडपा
न् विवाहविवाहितोऽभिविरचयेत्तथोद्वा
हतो नपूर्वमिदमावनेत्रिनवषणिमितेवासरे
५५ अत्रविशेषयदस्पवलमवीहाप्रहीत्वा॥
वारहमानमपवकाशोवइलगणिव दल
मोमिथुमावेःपिद्वकवगं कड्नवहालादे

ममल्यगृतादिनाशोपथनं एतयेद्वैकवक्ष्मा
वःवारकोमंगलकलशाः गृहागणाविभू
षणानिगृहभूषणानिचूर्णीगोविकविज्ञा
दिलीलादीनि अयाणाञ्चूर्णां समाजेनगो
मयादालेपः अथानंतरवेदिकाचत्वरवेदि
वरयाकृपवेशनार्थस्थलविशेषः मंडपो
गृहाच्छदनेकाष्ठादिनावितानादिनावावहुव
चनात्कवाहाग्यारोपणहरिद्रावपनकंनि।
काथागणादिसकलशुभप्रारंभान् एता
न्यहाहृतःश्वेविवाहात्केहुंभवदंतैः पं
चाशुभहितेदिनेचयेत् उपलक्षण
त्वाधज्ञोपवीतादावपिततः श्वेतथैवनत
थैतानभिहितशुभकर्मप्रारंभान् विव
रयेत् तथाऽत्रकेकार्यजातेत्रिनवषणा
तेतृतीयनवषष्ठिमितेवासरेदिनपूर्वेनवये
त् यद्गकंशुभगपवेये दलनकंमवेदिका
गृहस्वमार्जनवारकमंडपा कलतलगृह
मस्तमध्यगतागतेतदोवलेविदधीतवि
वाहभे विवाहकृत्यानिविलेविवाहभवे
लोकयेज्ञात्रबलेहिमच्याने नवत्रिषडेहि
विवाहपूर्वेतीनवाकोमंडपेतेलमंगलेमि

म. वि. चा. प्र. टी. ३५५

395

ति देवतमनोहारेतिषिड्भास्काति विद्यावि
धानावाप्ततारकाष्ठिनीज्येष्ठाभरण्याशिव
श्रुतस्त्रयं हित्वाप्रशस्तफलतैलिवेदिकाम्।
दानकंकृतमंडपादिकमिति केचिकाधार
णान्महोतेपितत्रैव मूलेहस्तहस्तश्रवणाकेषा
स्वविष्वग्वाविज्ञानलस्त्रेवतीषु संस्थापनंका
जकर्कोटिकायावारेवेष्टमिलितस्यप्राप्तमि
ति वेदिकायां विशेषमाह केशवार्कः वे
दिकांविरचयेद्गृह्यातथास्यादिदंयंप्रविप्राः
प्रदक्षिणा स्तूर्जनाश्रयवामिवापिकाः
प्रागावरित्रिदिवमेषुनाप्रताउति यवोमिक्ते
गर्भाणांख्यिकर्मं जनश्रियोमंडपः मंडपो
हीजनाश्रयरत्यमरः ५५ प्रथ्यवासरश
प्राप्वेदीलक्षणंतथाविवाहोत्तरकर्तव्यमा
दूपोहासतन्महर्तेच प्रालिनीफलदमाह ।
मेषादिराशिजनवधूर्भवयोर्वेदाभूतलादि
नापनविधौकथिताहि संख्येये २ लादि
घाः ९ धान्य ५ दि ९ गाल ५ नाग २ दि
वाल ५ धान्य ५ नाग ५ गिरियो २ मति
मितकस्मित ५८ तत्रोक्त्याचावेदेहस्ते
समुत्तानस्याद्वेदस्रुनोवामभागे युगे
वहस्तपरिहीनवयचमससहस्तामंडपो।

द्वाहस्तेस्यात ५७ समत्तोगृहस्यवामभागेह
स्तोच्छ्राययाएकहस्तमितोव्यासमंततः सर्वत
स्तुतैर्भिर्हस्तैकल्पसमानातास्तुप्रोवेदीवि
वाहादिमंगलकृत्येस्यात् शोभाकारिणी।
स्तम्भचतुष्कसोपानाभियुक्ताचेत्विनकमपिए
ये एतदुक्तेनारदेन हस्तोच्छ्रितावतुर्हस्तैश्च
तरस्रसमंततः स्तम्भैश्चतुर्भिः सुदृढैर्वामा
समभागेसद्मसदृतः समंडपावतदिग्लसोपा
नैर्हृदयप्रोभिताम् प्रागुदक्प्रवणाद्वेभाम्
भैर्हंसशुकादिभिः विचित्रितांविचित्रकैर्भैःवि
विधैर्भोरणाकुरैः एवंविधासमारोहेमिथु
नेसाग्निवेदिकास्मृतेति साग्नीतिभिन्नपदंपि
पुनस्यविशेषणंगोविप्राः षोडशप्रागतिक
कृत्ये श्रुतहारोपशोभिते मंडपंतोरणोपेशु
कृतं वेदिप्रकल्पयेत् षड्हस्तंतुभवयेत्नं
तूपेवावाहिकंकुर्मितिहिंगोणाना षडकराय।
स्यातेद्वाद्विप्राहस्ते स्तम्भषोडशयाहस्तेमध्यमा
द्वादशाहस्ता दशविधि स्तम्भैश्चतुर्भिर्वेदी
सवेदीमध्येप्रतिष्ठिता प्रोविलाविचित्रताकं
भैरासमंततश्चतुर्भिर्भितां तारविशुद्धविहा
कृपयतवद्वयानया । तनकार्यावेदिकाम्।
स्त्रैः शुभमंगलकर्माणि वर्णेकाश्च

मु॰
वि॰वा॰
प्र॰ टी॰
३५८

396

प्राग्न्यादि निर्मितं स्तंभःस्थानं वैषे संस्कार्यो वाव
टु हस्तेन वेदी निर्मिति विवाहे तु कन्याया गृहे
म्ब वावर्व स्तनस्योत्कर्षाद हस्याग्रमस्य तदा
यत्नेनाग्रन्याहस्तेन वेदीनिर्माणं युग्मे।
इति विवाहो नृयुग्मे समे द्वितीयवर्षा।
दिके च स्ते दिवसे षष्ठे दिवसे हीने तथा विष
मे तु पंचमसप्तमे वा हीनदिवसे मंडपे द्वा मसने
देवकोत्थापने सर्वशुभफलदा तस्मात यदा
ह समेत दिवसे कार्यो देवकोत्थापने बुधैः ष
ष्ठे वा विषमे षष्ठे मेषकास्तु समपंचमाविति म
नेषु षष्ठे विषमे चतुर्पंचमसप्तमस्थानि विकारि
ते नरष्टमिते थे ५७ अथ प्राच्यां प्रागस्ममनेमंड
पादौ स्तंभनिवेशनमिह वयाह सूर्येगतानामि
ह पदे पूर्वे स्तंभोलिकोदेदस्तभ्रेषु वायो मी
ना जकुंभे निर्ऋतौ विवाहे स्यात्प्रागिकोणा
वृषयुक्ककर्के ५८ कन्याश्रिद्धिह तुला श्रितेस्तु।
त्रै मीनवेदेशानकोणात्तु मिथुनकयन्तमकरस्थि
ते सूर्ये वायुकोणे मीनमेषकुंभस्थिते सूर्ये।
वायुकोणे मीनमेषकुंभस्थिते सूर्ये निर्ऋति
कोणे वृषमिथुनकर्के स्थिते सूर्यें ऽग्निको
णस्थितेषु सिंहस्याप्यर्थाः यदा हयन्ति
णास्थविष्णुकर्कः कन्यासिंहेतुलायान्तसर्वा

पतिमंत्रे वशंभकोणेऽग्निवातं वायुर्येस्यात्तदा
संभमकरथम्ब लावीशानेतवेदेति ऊं मेमी।
नेचमेषेन निऋतिदिशि मंत्रे वायुकोणे हिला
नंवहिकोणे मंत्रेवैवृषमिथुनगतेकर्कटेद
तीवातम इति एतद्ययपि रहवि षयकम
न्नेतथापिवेदे निर्माणार्थे षेणास्तंभनिवे
शाने हृषादिचिविशाग्निगतस्तस्तंभेनाग्निको
णेसर्पासंपशिवकोणेवातपवमन्यत्राशि
ग्रहे निवेतनस्व यदाह विष्णुकर्मणि वेधे
वृषादहे सिंहा त्रिके मीनतुलाग्न्याये ईशान
नेन्यस्तगन्याश्वपूलस्य शुभावहेति नस्य
भुजागतिः प्रथवैलग्नात्रितीयमभिप्राय
दानीवदिकालग्नमाथनेवद्भागामिसार्थं वे।
नोपूलेकथने वर्गानतत्प्रयामसहितचकुम
वणिमनेतत्रस्तवेकटाद्वयायेनगोधूलेष
षेग्रामन्दाकोतयाह ५८ नस्याम्बलनति।
स्थिकन्यानैवलग्नमपविन्याचीतावोनच
लवविधिवैमद्दनस्मपवको नोवायोगोनद
तिभवनेन्वज्ञामिवदोषा गोधूलि:सामति
तिलदिनानर्वकार्येषुप्रशस्ताः ५५ स्पष्टार्थ
मिदंपद्यं यदाह भागुरि: गोधूलिमाहुर्मुनयो
रविपुच्छलितायाति हस्ते दिनांते मेघा हेर्ने

मु. वि.वा. प्र.टी.

दृष्टान्तो विविधपलमानतारोपमेभागपदात्री
तस्मिन्कालेन मुहूर्तेन चातिथ्यिकरणं नैव लग्न
न योगाः ख्याताः शुभाशुभा वार्धे प्रामयति द्रुरि
तान्युग्मितेन वारजस्त्र नन्तु सकलदोषनिराक
रणं नातिशंप्राप्त नाशे गोधूल्याः यदि कालेशान्ते
महादोषनिराकरणं पूर्वकं समभिहितानो।
वैयर्थ्यापमेवाः न च गोधूलिभावे वदीलमम
वकाश्रावदितिवाच्ये गोधूलिभावे हि दोषस
त्वेमतिस्यात् नक्षत्रतिथिकरणमित्यादि
नामूलमहत्सकलदोषापवादभ्रान्त्वाभ्र।
स्याद्योपलेयोपि नाशिवहृद्येन नक्षत्रमित्यादि
श्रुतिर्थवादात्तेन गोधूल्याः प्राशस्त्यं स्यात्
त्रेनन्त्विधियित्यथातिदेशेनुप्रमाणस्याभा।
द्राभरणे न्यायादिक्षुपिगोधूलीलग्ने भवतयक्र
स्यात् तस्मान्नवैयर्थ्यापि नेविष्यापत्तिरपि
व स्त्रयक्रस्यात् तस्मात्का तस्माद्द्वीभिहितति।
ख्यानेहिसवयवस्त्रकर्णाविल्लदोषपरिहार
पूर्वकं कृत्तीलग्नकार्यं तदभावे तगोधूलेल
ग्नकार्यं यथाह लल्लः लग्नं यदा नास्ति विशु
द्धमन्यत्रो गोधूलिकंसा पुनरेवेदेति लग्नविशु
द्धेनास्ति बीर्यप्रदके गोधूलिके नेव फलं विध
ते पुत्रपुत्रमेषु तेन मनीराशो दोषचानिर्दिते

विवाहलग्नवर्के षंगोधूलीप्राह भागवीति
ति किंच कुलिकाक्रांतिमास्यंच कर्तरी षष्ठाष्ट
मः शशी पंचगोधूलिके त्याज्या ह्यन्ये दोषाः
शुभावहाः इति दैवज्ञमनोहरे यवाक्यस्या
पि वैपक्यापि नेगोधूलिकापि णि नारदः पा
च्यानां च कलिंगानां मुख्यं गोधूलिकं स्मृतम्
गांधर्वादिविवाहेषु वैश्यप्रोहे च योजयेत्
चलथेमस्मिंस्तिलग्नम दयदातत समसेगोधू
लिके हि भवति सपनाद्यादिसोषदमिति
दैवज्ञमनोहरे वदील ग्रंयदानास्तितदागो
धूलिकं शुभम् शूद्रादीनां शुभाः प्राहुर्न
हि जानां कदाचन महादोषाभाविलज्जपे
कृपिस्माधिके वुच कार्ये दोषसो यावन्नाव
ह्नशुभावहमिति लग्नशुद्धिर्यदा नास्ति क
न्यापोवन्वशालिनी तदावैवर्णानांलग्ने
गोधूलिकेशुभमिति अत एव भूपालवल्ल
भे विपेशु मदिकालाभेदानवधीसरतोबुधैः
सेकी पिंगे रजाप्राक्तपरे शुद्धतमशुभमिति
तत्रगोधूले सूक्ष्मकालस्त केयावांको गा।
क्षः अत्रोभयत्रिघटिकादलमिष्टमाहुरित्ये
तदेवरमाते ग्रंपवावाक्ये वादेति केचित्सयाव
दिनान्ते दिनाप्षिप्रमायांपरक्षकृतीयं विविं

मु.
वि.वा.
प्र.टी.
१५५

399

वभागेतस्मात्सर्वेनाडिकयुग्ममेके गोधूलि
कालमनयोनदन्तीति तदेतयः पत्नयोदे
पाचारव्यवस्था ९९ अथप्रतीतकालादि।
भेदेन गोधूली भीदे जलपरमालाच्छलम
ह पिंडीभूतेदिनकृति हेमंततोस्यादथास्ता।
उपसमयगोधूलिः सपूर्णातेजलपरमा।
लाकालत्रैधा पायासकलशुभाख्यकार्ये
१०० हेमन्तामिज्ञतेहेमंततुप्राब्देनप्रोक्त
लेतपलकृतलेसमीपीगीदिमासवत्तत्पृष्ठ्ये
त्यर्थः तत्रदिनकृन्मूर्यै पिंडीभूतेन गोलक
ल दैघीसंध्यायानेहव्याकृतत्वेननिषमेड
मर्धः अस्तिसमये गोधूलिस्तोया तथा अप
समयेत्वलाकालेवैशादिमासवत्तत्पृष्ठ्ये सूर्ये
हास्तः यौंविकेस्पादृपूलिः दपूपलेनमतिपा
धूलिः जलपमालेप्राप्तेसमालासमूहस्त।
स्यापादकेकालेवर्षाकालेप्रावणादिमास
चतुष्टये सूर्य द्वास्ते त्रिविधस्पसपूर्णास्ते ट
प्रोक्तयस्पाताह्यासंतिगोधूलिः जलपरमा।
लाप्राव्ह्नलब्धे पमूविते नकेवलंमियेवि
वाहेएवकिंतुसकलशुभावेसमस्तेशुभा।
वासकेकार्येपितया यदाहवराहः॥ गोधू।
ली त्रिविधोवहतिमनयोनारीविवाहादिके। इ

मेतेत्रिविधेप्रयातिमूहूतीपिंडीकृतेभास्करे
ग्रीष्मर्याक्तमितेवसंतिसमयेभानौगतेहस्तपत्ता
सूर्येचास्तमयागतेभगवतीप्राहुःत्रयंकाल
योरिति १०१ अथगोधूलिसमयवशपवंध्या
न्दोषागाथाप्सुन्दमाह अस्तंयातेगतेहदिव
सेसौभैमार्केलग्नाम्नुत्स्विशुभवनेलग्नेचन्द्रो
कन्यानामाप्तनन्मरवृत्सस्वौभौमेवाउलाभे
धनसहजेचन्द्रमात्मजे १०२ गोधूलिरित्पत्त।
वर्ततेमरुदिवसेवृहस्पतिवारसूर्ये संयो
तेसूर्यास्ताटनेतरगोधूलिः शुभास्यात नत
सूर्यास्तात्पूर्वसमयेचदिके गोधूलिःशुभास्या
त नतसूर्यास्तात्पूर्वसमयेचदिकेगोधूलिः।
लग्नकार्यंचपयामासस्मावात अपलताणा
कोतिमासममपित्याज्यतेथालग्नास्पचतुष्ठे
विस्तुभवनेषष्ठेवालग्नेचन्द्रमतिकन्यानाशः
स्यात् तदुक्तं देवजनमनोहरे कुलिकं कोतिः
साम्यंवमृतोष्टाहमसःप्राप्ती पंचगोधूलिके
त्याज्याश्चन्येदोषाशुभावहाइति अथकुलिका
ख्यावेनतकालसंभवपूर्वयामाख्यापिवार।
दोषेवस्तानेषुप्रोक्तास्तेसभवएव केचित्तया
पदेसार्केषुप्रानौविविधविश्वेशिनरेषीसूत्रोतिकौ
नक्षेऊलिकवामदलेपलंभादितिकेषावा

वि॰
प्र टी॰
४॰
400

कौर्केत्रवा कोऽसमतिः कस्मात्तमभवतिरत्युक्तः
तस्त्रिन् पूर्वापरग्रन्थालोचनयातस्यैवप
न्तत्रयायमन्याप्यंवमतेतत्कृतपटानवाक
मनर्थकस्यात एतस्मात्पुनेवनिर्णीयते।
लग्नइति लग्नस्यमदनस्येवा मन्नस्यवा
भामसमतिवृद्धवस्यनाशाभवति तेऽ
कज्योतिः संहितामावे घधास्यपूर्मतिगात
गांपाकेशाभूलिकोऽप्यनुमन्यतिकन्या कु
जप्रमसूतिवानेयवानवरसनायाप्रवर्तते
गाणेः इतिस्मृतोपिविशेषतत्त्वेन घधाप्रम
मेवटेर्निप्रमनमस्युगोधूलिकस्यादिकुव
जेन्तोयमिति पित्सृकूरयुतस्याप्रत्यादोष
प्रापम:सप्रभी गोरजोऽलस्य सामतिमतिमा
तिरिन्दोर्वेनेति तन्निर्णयनवतत्समसम
ये सप्तावीसमरूलोके इतिफलोमितिहितत
मूदेगोतिपनेतिकोपाः एवमतो दृष्टदोषा
द्ग्रहनस्यागोधूलिलग्नस्यवेतिनादरस्तदा
वर्तस्त्रुद्गोषणादत्वः किमर्थं किंच लग्नस्या
प्यपिस्त्रैर्भामसशतिगाकुकेपि विधुमष्टम
षष्ठसप्तमे गन्तव्ययतितदवमरूविष्णपक्षः
एवोरास्त्रुद्विमर्येमकविवाहयपिसमयस्याहि
देशतनमत्त्वनयनेन नामौलल प्रसिद्ध

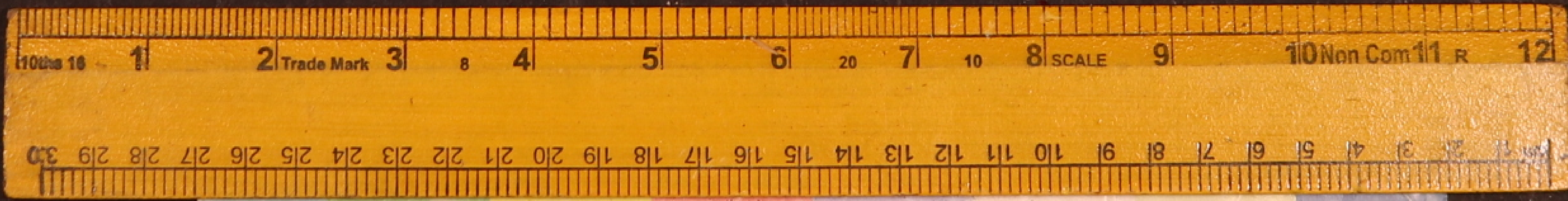
त्स्त्रयुतेस्वभर्तानोकविमोचितममामपि
मुग्धामाम किंचेद्वारभयमेकमिहात्त
किंचनात्रप्रमाणवचनंकिमप्पिस्ति ततः
मार्कण्डेयोविरविविज्ञैरोऽविंश्च नो तर्के
वलकूलिकयामटलोपलभादिति उत्त्र्या
ने विशेषविधेः सामान्यसाम्यवाचकन्या
नान्यायसिद्धात्तत्सामान्यतः पंचघटिका
त्मकसमायंकालेनलग्नस्यसनमम्प्रया
द्यो महादोषास्तत्रापिपुनर्गोधूलिका
लेसूर्येर्विम्बरूपमृक्षणामनमस्यूर्वे
षोविशेषवचनात् तत्रापियंविशेषगृह्ण
मल्पायथाशक्तिदेपहीनेविधेयंविशेषा
घटिकालग्नावितिदोषक्षीनमतएव
गोधूलिलग्नेनवलमिस्यदिवादोषपदिः
तस्मापियंषष्ठष्ठमेसूतितेनेइतसृष्वाक्षावि
शेषवचनान् नात्रप्रमाणवचनेकिमप्य
स्तिनेनइतित्रुप्राप्रवादमात्रं एताटृश
नामूलंभूतवाक्यान्स्फूलिकादित्याशी
मयंदेवभिधानवतनान्नार्थम्प्रभसत्त्वा
तिरिक्तसकलदोषनिराकरणप्रवृत्तेना
तस्यापिच यदिगोधूलाकोपिलग्नदोषा

मु॰
वि॰त्र॰
टी॰
५१

401

नास्तीति भिन्नंस्यात्देवविंशतिमहादोष
निरूपणाप्रान्तरटीकायां भूलीलग्नस्यादिति वा
व्यसामान्यवाप्येष्वपि प्रभिद्ध्यात् नवच
तीपातादिषुपिंगगा भूलीलग्नस्यादिति वा
व्यसामान्यवाप्येष्वपि निषेध्यतात् किंवे
वंभूतः स्वत्वेनाप्नोतिस्वस्यादिवालाभस
म्भवात्प्रथमंकेलाभइति वेदेलाभस्थपनेद्वि
तीयस्येसहजस्य वासतिस्त्रीपुरुषयोवासो
ऽस्मात् तदंग्रसहितासारे यदेकादशा
गस्थेद्वितीयोवाल्पतीयगः सोऽपिलिका
सावितत्तयोर्भोगाहूलिलितिस्मृतिरिति ९१
अथवासरप्रमाणाच्चटिकालग्नसिद्धार्थं प्रक्रि
यांशान पंचकेनवकुकासन्नावत् सूक्ष्मा
तिसिद्ध्व रत्नकंदमाह मेषादिगोर्कभषमा
नमान्तः सेष्वपुवाः सप्रमाणानजंतः गोजः
स्योनार्कः क्रमसः क्रनर्कः जेगानिषष्ठिनव
पंचभक्ताः ९२ स्पष्टार्थमिदं मेषादिः
दशस्वराशिषु सूर्यकांतासनतान्स्थूला
कालान्तिकास्वस्वानितिरिमस्यथैः उक्तंच
नाभ्यावानवाणाग्नरसर्गमपावाषवाद्विवा
णाभूजेनटविषयाक्रियतेताबान्तः चौस

सुरिति इयं स्थूलमितिवस्तावादिरितिभाषा
ववनापेक्षावमनाचराणिमस्वृष्टा ९२ अथस
र्यत्ताकालिकीकरणमनुष्टुभाह मेक्रांति
यातचरसाध्यैरतितुष्टोविवट् स्वतालब्धेनी
शादिनाधाम्ययतद्द्वेस्सूक्ष्मभास्करः ९३ सं
क्रांतियोर्मेषाद्याः पंचांगदृष्टापदिनेयस्मा
वद्धांचसूक्ष्मतनस्ताभस्वामीष्टस्थूलका
लपर्यन्तयावंति दिनानियावन्मानं चटिका
श्चभवंति तैर्मेषादिस्वराशिस्थमवितिर्म
तितसूर्यस्थूलसूक्ष्मगतिगणासूषष्टिभिः
भक्तांचल्लब्धेनेषाः स्वराशिस्थे कलादि
येसांचयावयाप्तिस्त्रादिशानेपाचाप्तेन
यातत्वेस्युस्तेराशिः सूर्यभक्तोमेषादिराशि
युक्तासन् तत्कालिकस्थूलसूक्ष्मभास्कारस्या
त् ९३ अथैस्वकालिकलग्नमनुष्टुभाह त
नोरिहांशाकाल्तर्वर्तनेवप्राहुश्चाभगुणाः स
मामलब्धमेषायतनोवर्णादिस्वायतो ९४
गृहबलस्तनतमल मस्यायाविहिभोनवांशा
दोषवहितोविचारिताः सत्किमयस्तो।
लिकेंऽभवतीनवांशविधिरूप्यते वयेवि
ति गणानयायावस्ताद्योग्रामोकेतस्पूर्वन
वांशाः यावंतः सुक्षेदशाभिमं गुणाः सोमे।
स्थितियमःयल्लब्धमपायमेषाकलाविक

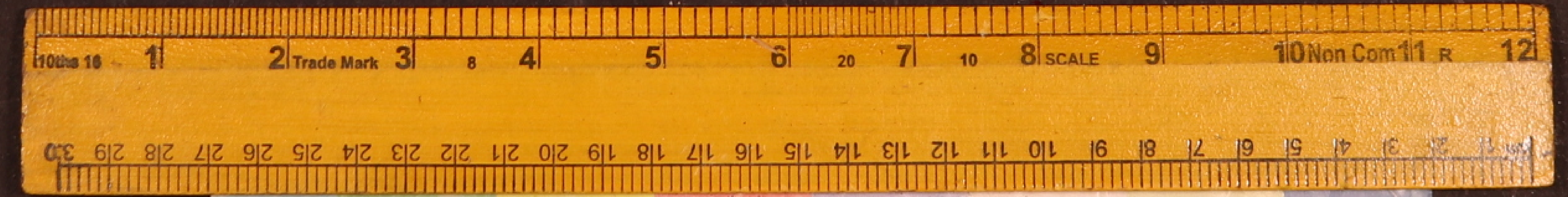

म्.
वि. प्र.
टी.
५.१

402

लात्मकं दृक्तुल्योदिष्टकालिकं भक्तं स्यात्तेन
कमाशाग्रक्तकृत्तशुक्तो मेऽभ्यत्यादिष्वकारे
णाबद्धवर्गमायनस्यात् ग्रहोपपत्तिः यदि
नेर्भिन्नवामो भोत्स्विंशद्घालभ्यंते तेनदृष्ट
ननवांशानं कियत इति अत्रप्रमाणमि
कावेत्यादित्ये पूर्नवांशानां त्रिंशद्गुणाको
भाजकोनवभेपदः फलं मिश्रांशाम्स उ
क्रमस्य क्षेत्रेण दृष्ट्वा ह्यनवांशाकाद्गृ।
हीतानामेकृतानस्थूलेवारति १४ सूर्योर्व
मांधितानांगास्फुटार्कलग्नभ्यामिष्टघटि।
कानयन माल्लिन्याह स्वकोनलग्नान्मया।
ह्रोगभुक्तैः भौमेनिघ्नान्सोदयान्तष्ठाभिम
क्तात् भोग्यभक्तेचांतरालोदयाप्त्युक्ता
भक्ते खेषू नाड्याभ्येयुः १५ सायनादृया।
नांशामक्षितान्तर्युं द्वाभ्यां भोग्यांशाः साय
नांशास्त्रयां ज्ञानराशोस्वदयोयनदयोम
धाराश्रांना फलात्मकं भभमाणिगुणेय ख्वा
त्रिंभिस्त्रिंशातानाभक्ते लब्धानि पलानिभो
ग्यानि स्युरेवं लग्नात्सायनांशात् भुक्तेभी
राज्ञोनस्वदेशोदयासपृदयोगुणा त्वा त्रि
भक्तोलब्धानि फलानि भुक्तानानांभोग
ग्याभुक्तपलानांपक्यं कार्यं तन्सायनांशा
लग्नार्कयोरंतरालेदयपलेयुक्तं कार्यं च।

भुक्तं सूर्योदयादिष्टघटिका भवे
युः स्वदेशोदयत्वानेभास्करवापेऽगेके
लेकोदयानां वातं वगदस्या ११८ गोका
ष्मिनो २९९ रामरदा ३२३ विनाद्याः
क्रमोत्क्रमस्थाः स्वरवेदकैः स्वक्रमा
त्क्रमस्थैश्च विहीनयुक्ताः मेषादिषट्का
स्तदयाः स्वदेशोतुल्योदितामीषट्क्र
मस्थाः इति खेः स्वदेशोषः अत्र चरखं
डान्यथनमपितेनोत्क्रम अत्र चलवदि
नेस्वाल्पिष्म से कोतिकालाद्धवतिदिव
समध्ये यावप्रभावस्प्रभासा दशाराजेट
शानित्रैराष्ट्रमात्मा भोग्यपलंभ्रवु
क्तोमध्योदयाप्त्वाः समये विलग्नादि
तिथा १५ अथ घटिकानयने विशेष
मालिन्याह बेलग्नार्कोनायनांशैः
शेषा नद्विस्त्रिमध्योदयः खामिभक्ताः ख
खः कालोलग्नानयराकोद्धेशेष्ये।
दीन्सष्ट्रात्रिंशाष्टौ १८ लग्नार्कोसा
यनौ प्रथमनांशाभिस्विनोयसैकराशौस्या।
तांतनसयोलग्नार्कयोर्विश्लेषाऽनुरा।
शाः स्युर्गुणिताः खः स्वदेशयदयः कार्यः
त्वाभिः भिस्त्रिंशानाभाग्योलब्धमिष्टका

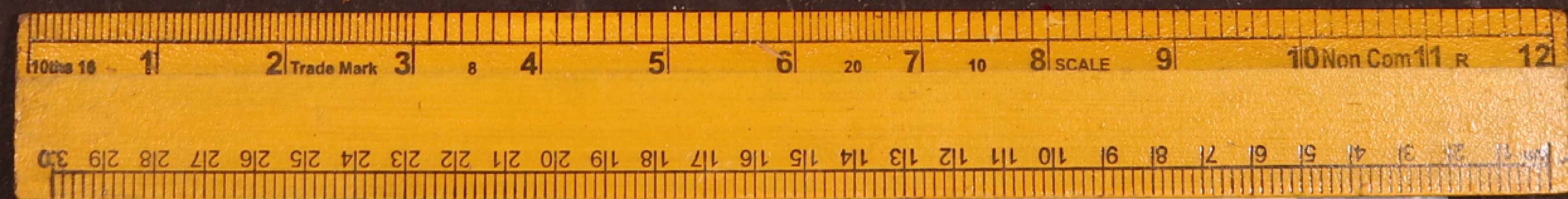
मु॰
चि॰ प्र॰
टी

५.३

403

लःसूर्योदयात्स्यात् तत्र यदार्कास्माया।
नःसूर्योदिकराशिस्थितलग्नस्तेस्यात्
दायेष्विलग्नार्कौ मायनविस्त्रकादिषा
षोमकालस्थानः सःसूर्योदयात् प्रा
क् रात्रिशेषो भवेत् अयमर्थः प्राचीन
इष्टकालः षष्ठ्यापात्यःप्राग्दिनेयस्मिं
दयात्तेनतेषेनताबानिष्टकालःपरमि
ष्टकालस्मात्पुनर्न्यतोनिर्गतेशात्रो विशेष
उक्तेतेनिशायांशत्रार्कोलग्नादित्या।
दिनेष्टकालःस्यात्पः सूर्यास्तानंतर
भवेत् यदाहभास्करः येदेकमेलग्न
वेत्तात्तज्ञांशात्तरोत्रादसांतोगिभागाः
मादिष्टकालोयदिसनगरुनत्तापाधिषु
रात्राद्धवावलनया स्वरात्रीष्टकालीभेस
ष्टःसूर्योद्धमांततो ष्टुन्तब्दिष्टकाल
इति अत्रात्रापक्षनेपचपलानिपात्येते
विदिनतवांशाप्रवेशास्तवनार्थमितिदे
वृत्तेस्पष्टाः परेसात्तीनइष्टकालदेष
तोरन्योन्मतीत्वाणकार्यीमित्याह कश्य
पः अन्योन्मनीत्वाणसमस्वकलग्नदेप
त्रोः कार्यावेलिति तारस्येपि पूर्वस्वल
मेदपन्योःकार्यसंस्मयोर्नवागामिति

पतनपरस्परावलोकनेस्वलग्नेकार्यमित
तसमयात्तेपिविपयमिस्त्रकं भवति तत्स
मायनाउपतयनादावपिसमपित्तेष्टकाल
मस्कार्यीवाद्ययानप्यन्योन्मवीक्षणकार्या
ये शास्त्रोक्तमार्गेणस्वलग्नकालेस्फुटेस
मानीयजालादियंत्रैः स्वलभंतेमंगलस
स्वकालेसंवीक्ष्येत तत्रविशेषमाहश्रीपति
सामान्यतोवशिष्ठोभिहितवान् कश्यपो
पितथैव अत्रेतनस्वलग्नकालेअन्योन्यमी
क्षणमेवसंत्यपाणिग्रहणादिगायत्रय
देषादिकेत्तउहतरकालकनेद्यतयागोण
मितप्रतिभाति सवेष्टकालाःकथंसाय
नीयइत्युतआह कश्यपः पवंशणागुणा
नीतलग्नेनिश्चितयत्नतः सिद्धांतोक्तेन
मार्गेणलग्नकालेप्रसाधयेत् जलेवरणा
तल्लग्रेष्टान्तेनाविवोहिजः सवेष्टान
हादशाभिरगुलेरुष्टरचित् यदार्धवानी।
स्पष्टकार्योनटशभिःफलैः षष्टमनेदरो
रसेचदिकापादसमन्ने मापत्रयडेशगुतस
रीवमशलाकयां चतेभिं गुलेरायतया
वृद्धसमेन रवोर्द्धदिग्यंहश्रावापोर्यास
मयेतथा पूर्वोत्तलसणोयेनेसंउणालेनवि

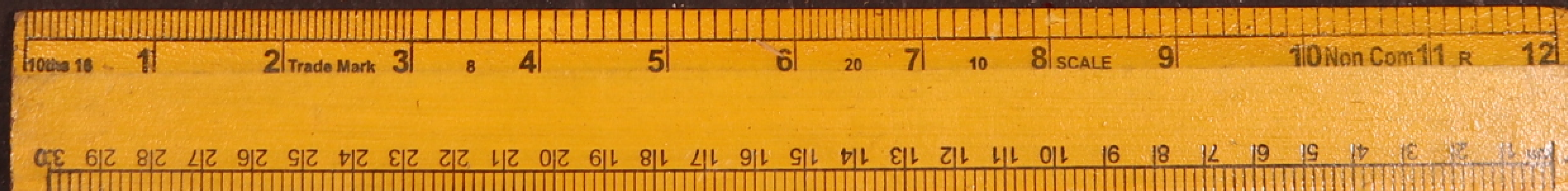
म॰
विश्र॰
टी

५॰४

404

छिपेत निक्षिपेजलपूर्णपात्रे तस्यां यदा
हूतारदः नाम्नायाजलैः प्रोक्तः पंच गुणोत्त
लक्षितं तं उलस्यातत्तुगनस्तु विभूसा वक्र
पेतः मस्तकान्तरिय वीत्य जलेपात्रे विति
स्यप्पादिति मञ्जप्पाह सप्तवंयत्राम्भात्वे
यत्तवमितिपात्रपाकृत टपंत्पारायुरारो
गपत्र पुत्रपतकृत्तव जलयंत्रमतस्मादि
कामिद्धिपरोभवेदि नाम्नचटिकादि
भावेदादषोगुल्लषा अन्नकालःसाधु
तडमेकपपपतेव सूर्यवासायपकाले
द्वादषांगुलपोडनेमि यो अलनमाह।
नारदः नयोयथत्वादिगात्राषयं रमवदन
हृत्तजे श्रीविद्यागुरुतोमन्यमजयोअम
कल्मष द्वादषांगुलमत्संयपर्याणाहव
टेगुले पंचेलमानामगुलोकल्पेयकाल
मापयेति योअनावदोज्ञानतकरणाअ
न्यूलेभासवेणामिकितयथा चवपल
पुत्रहीनानादिकापंचवद्रास्सुदलमय
निमायंयाम्यावालेविलोमे युटलंगत
नहोणामतंत्रनस्यावनवोहवोदिता
येचाव्रतंजायंतत्रादिनेदलविषाभवद्रो
भवत्रतकृतिः प्रथमाभयायात्रतावदित

वाच्यप्रयत्किकृतालेखरतः पतिता।
स्मितेनाहुः सूर्यवंत्तरयदिपंचदशादि
केदिनदलमयतितसहस्तदा प्रथमाव
हृत्तंदलितंवरेस्वगणितेसषपृष्टेषु
विवर्जितेदषायुतेपलकर्णहृतेहृति
हृरहृतामायेणागुलमवेकःशंवियु
तानितकर्णोहृतः परेशुतिषानयुति
वर्गपुनेक्कृति विभक्तिरहतिसहतोस
मवेयमितितिः विहृराटवपाषकःपृथु
गिरहविनटहृतहेरत दविवयेव
वषोषविवर्जितेः फलपदेहिनतेयदि
भोषकेदिनाधिकेकरपक्रुतडत्रतमिति
सूर्यविवाहादिषुभकार्यगुणावषप
क्रावृस्यदोषाणादिक्षणयोयथाहेल
विकोहिनत्रयोणाह उत्पातोमहापा
तहस्यतिछिधिः दिग्दाहयोगास्तथा
वेदेस्योपान सामाधालमपतेतिथ्या
नयंदीनथा गाडोनवसविष्टिसकम
दिनतवेपापास्तथा नवेशोषविधू
नस्याहविपुणापापंसवोस्तथा १०
सिंहुकुगावृगोदयापामृदपात्तस्य।
द्विवेदियुथा स्तातसंदशापायायमा

सहितंजामित्रलग्नाख्यं वा गोपग्रहणा
पकर्तरितथातिथ्यात्त्वा वारोत्थितं दुष्टयो
गमयार्धयामकुलिकायात्त्वा रदोषाश्चापि
क्रूराक्रांतविमुक्तभंसग्रहणंभंसितोपादि
तंभंतथा तद्दुष्टसग्रहमित्रयुद्धगतभम
वीगिम्भासंतिजेन उद्वाहेप्युभकर्मसु
ग्रहकृतंलग्नस्यदोषानपि ९४ उत्पा
ताद्दोषान्वद्वाहे विवाहे पुनोपवीता
दिशुभकर्मसु वर्जयेदितित्रिंशल्ल
कानांनयः तद्यहग्रहणागोवलीवर्धे
मायेनमाख्यातंमतःनार्थं तत्पाताश्चवि
धान दिव्योतरिक्षभौमान लक्ष्यणाण्या
तत्रैवधिमभवर्जयेद्दिवसामाल्पजेन यदा
ह्यग्रहः दिग्दाहेवासहाहाकपर्वतेनवाद्व
र्षणे उल्कापातेमहावातेमहाघात्निनि
पातने भूकंप्रपातिपातेवभूकांचपरि
वेषयोः श्यामापातेश्चवाषाढेदुर्निमित्तेन
शोभने केनवेधयत्वदपंनेसभूमावाप्तथ
यथा वैदृमूर्येग्रहेचैववर्जयेद्दिनसप्तक
मिति पातोमहापातः क्रांतिमास्यमि
तियावत तद्गणातप्रसिद्धेदयपातिथ
यश्चापातस्योयाचदयादपादिनोक्ताः

पतेस्सह संयंजेदिति संबंधः तथा उत्पातो
गोत्रत्तीपातवैधृतिपरिचारादीन् अथवेद्धो
त्पातान्सावेदेशकृष्णकाणाग्रालमयुतम
स्तेव तिथ्या तयरेतिथियुतंतिथिवृद्धिव
पुनःसंक्रांतिनक्षत्रातिथिलग्नेस्त्रिविधः वि
श्चिभद्रासंक्रमादिकेसर्वेग्रहणादेवप्रकी
र्त्यादिनासंक्रमकालादुभयतेववर्जयेदिकाः
प्रयुतेविषवेष्वेवषवापरेत्रिंशन्मितिविषो
षोग्नयाः तास्पासहितंमतिसर्वेणसंबंधः
तत्रैषापास्तंतत्तलग्नेग्रहोलग्नगतनवी
शाधीशास्तेषुस्थुः तथातत्वेषांपांव
हूनेलग्नेपानवांशाधावेद्वानक्षत्रिशुभानक्ष
त्रस्थानगत् तथापापस्पकतमववह्
तंपापग्रहाणांवर्गान सदकूरुवेगोदया
शी दंडस्थकूरुवेगाद्देकूरवेगोदयाल
ग्रेच् ग्रेशोत्स्वाशास्तु उदयाशामितिसमहा
दृष्टेदुकवचनं देडकूरवेगाभ्यासहितमद
शाम् देडसंहितंलग्नंषोच कूरग्रहेणसहि
तंलग्नलग्नेशोवेत्यर्थः उदयाल्लाश्चुद्धिवंडा
युधान उदयाश्चुद्धिमत्तास्थुद्धिपदृष्टोदया
शेनिजपातिदृष्टवसास्तस्वरसंयुतेव अ
स्तांशाकेष्पवसद्धयुक्तेस्वस्वामिनानाश
स्येतिकंनाति वसिष्ठाद्युक्ता उत्तरयाजेयम

मु॰
विटी॰
प्र॰

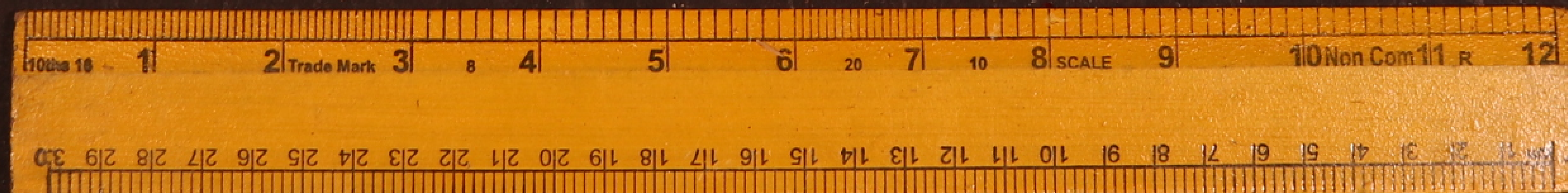
५८

406

शुभमिति ग्रंथकर्त्ताप्युक्तं प्राक् चंद्रायुग्मं हर्षणा
वैधृतिमाध्यत्यादिनोक्तं खार्जूरव्याख्यानतो।
डाहलादिनोक्तं दशयोगाः सूर्यर्क्षं चंद्रर्क्षं
यत्पेविल्यादिनोक्तं योगायत्र युतिस्तत्र
हितं जामित्रलत्तावधं समाहारद्वंद्वेक
वचनं जामित्रविधिवियलग्नजामित्रे चंद्रजा
मित्रे च लग्नाचंद्राद्विस्यादिनोक्तं लत्ता तरा
हूणोंड्रमितादन्युक्तं सपंचवेधं सप्तशाला।
कोक्तं पंचशालाकोक्तं च बाणाः पंच पंच
कं उपग्रहप्रसिद्धः पापकर्त्तरी क्रूरग्रहक
र्त्तरी समाहारद्वंद्वे एकवचनं तिथिर्दिवोर।
क्षितं डूग्योगं तिथिनक्षत्रोद्भवं वृषपमा।
दिमेन्यादि तिथिवारोद्भवं सूर्यमापंचेत्यादि
नक्षत्रवारोद्भवं हलाकं एवमेतिथ्या विना
नक्षेकं डूग्योगं अर्थाक्तमासकुलिकावार
दोषान्निप्रहार्थं आदिशब्देन स्टइमह
तीदिकान् क्रूराक्रांतविमुक्तं भं क्रूराक्रा
तविमुक्तं भं च ग्रहणभं यस्मिन्भे सूर्यचंद्रो
परागो जातस्तभं यत्क्रूरगंतव्यभं क्रूरग्र
हेणाक्रमिष्यते यत्र तदुत्पातहतं च वि
रोत्पातैर्दिव्यांतरिक्षभौमैर्हतं तन्मास
दंकेत्या ज्ञमेवकेतुनाहतं भं नत्केतोर्दिवा
त्पातत्वाद्योत्पातहतमित्यनेनैव निषिद्ध

मितिकिं पुनर्विशेषनिषेधेन उच्यते शुभ
फलदर्कतो गाभूमनेःस्पर्शः तत्राश्रुतं च
ऊनेपि दोषबहुत्वात् यदाह वराहः यंघ।
कोप्यं दिवरुवः किमनेन फलेन सर्वेषां वाच्यं
उदयास्तमनेवर्णस्पर्शी रामूमनेःस्यात्तः त
याम्रच्यादिनेभ अत्रसप्यापादोन सायसप्या
यज्ञते तस्मिन्काले यत्रनक्षत्रे प्राप्तिजेप्य
उदितनक्षत्रादितं मस्या कात नलग्रासृत
दर्शास्मित्रर्थः तदुक्तं केशवार्केण तद्या
तावेकतोपि वृद्धदेशान्तदोविलोपि खिलू।
शुभकर्माणीति नारदवाक्यं क्षीरपकर्ती
निकायां नक्षत्रेमारके नारकेति चेतिवि
शेषेकेः ननु पृथक्नादेव निषेधसिद्धि पुनः
दोषाभिधानेन किमर्थं इति उच्यते उपग्रहद
दोषस्यान्यावश्यकत्वे अरुवाङ्गीकविषय
त्वादर्शनत्वभसदोषादिकान्नूनादवश्यके
पि सर्वदोषविषयत्वेन निषेधोयथास्यात्।
इति तदग्रग्रहभिन्नयुद्धादातभं दृहत्वेन
ग्रहयुद्धानेन च भवामासेनिषिद्धं तथाग्रहक
तान् लग्नदोषान् यथा तिः हेवतिजन्नस्या
दिकानग्रममभ्यधिदोषान्सत्यजेत्तत्र अत्रमल्ल।
वाक्यानि सर्वाण्यपर्यन्तदेवं प्रकरणाभिहिता

निकानि विहाय प्रकरणे इति पुनरस्तुनो
ऽनीतिशिवं ज्योतिर्विद्वरनीलकंठवि
नुजः श्रीचंद्रिकायास्तथा पुत्रोणाहिता
वीप्रसादितद्धियामोहूर्त्तचिंतामणेर्गोविं
देनविनिर्मितेनयनिपीयूषधारामिधे
व्याख्यानेकरपीडनप्रकरणं संपूर्णताम
मप्यगात् ॥ इतिश्रीविद्वद्दैवज्ञमुकुटालं
कारनीलकंठज्योतिर्विदात्मजगोविंदज्योति
र्विद्विरचितायां मुहूर्त्तचिंतामणिटीका
यांपीयूषधाराभिधायां विवाहप्रकर
णं समाप्तमगात् समाप्तविवाहप्रक
रणम् संवत् १८०४ सप्तर्षिचारानम
तेन संवत् २८ ॥ फाल्गुनशुक्लपरनामस
प्तां शुभमस्तु कल्याणम ॥

मु.
वि. प्र.
टी.
४०८

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॥ नमः सरस्वत्यै
ॐ गणनायकमाराध्य विघ्नमेघनिवारण
म् वधूप्रवेशप्रकरणं व्याख्यातिविधिव
न्मदे अथ वधूप्रवेशप्रकरणं व्याख्या।
यते तत्र वधोः कृतपरिणीतायाः क
न्यायाः प्रथमतः करिष्यमाणो भर्तृगृह
प्रवेशो वधूप्रवेशशब्दवाच्यः इत्यथ ना
वमरसाप्यतात्तत्सहते सोपद्रवज्र स्वर
मार समाद्विपंचाकदिने विवाहाद्वधू
प्रवेशाष्टनिरोनेवाल शुभः प्रस्ताद्धि
षमाद्द्मासदिने त्ववर्षान्तरे तोयदृष्ट
१।११।८ विवाहाद्विवाहदिवसादारभ्या
ष्टदिनानि षोडशदिनानि तेषां मध्ये
ले समाद्विपंचकदिने समदिनानि द्वि
तीयचतुर्थषष्ठाष्टमदशमद्वादशमद्वा
दशचतुर्दशषोडशमाख्यानि विषम
मध्ये सप्तमपंचमनवमदिनानि तेषु व
धूप्रवेशः वधान्तलात्तपरिणीतायाः
कन्यायाभर्तृगृहप्रवेशः शुभः शुभफल
दः यदाहनारदः आरभ्योद्वाहदिवसा
दष्टेवाप्यष्टदिने वधूप्रवेशसम्पत्यैः
दशमेसप्तमेदिने षष्ठाहीनां समता

देवग्रहणात्तु नक्तं डक्किरिति प्राशन
सम्भवनार्थे ज्योतिर्निबंधेद्विशेष व
धूप्रवेशनेकार्ये पंमे सप्तमे दिने नवमे
च शुभे वारे सत्वलग्ने शशिनो बले इति श्व
स्तात्स्यनिबन्धवशात्षोडशदिनाभ्या
न्तरे वधूप्रवेशो न जातस्तदा तदन्तरं विष
माद्द्मासदिने विषमवर्षे प्रथमतृती
यपंचमवर्षेषु विषममासे विवाहमास
तः प्रथमतृतीयपंचमसप्तमनवमैकाद
शाख्यमासेषु विषमदिनानि समदिना
देतितेषु वधूप्रवेशः शुभः तत्रापि यदि
प्रतिबन्धवशात्कालातिक्रमः पंचम
वर्षात्मकाजातस्तदा पंचवर्षानन्तरं
यथेष्टविषमवर्षदिनानियमो नास्ति किं
त्वदोषरहितेकाले वधूप्रवेशः प्रविधेय
उक्तं च संग्रहे ॥ विवाहमारभ्य वधूप्रवे
शो युग्मे दिने षोडशवासरान्तः ऊर्ध्वं त
तोयुग्मपंचमान्तेऽप्यतः परस्ताद्वियमो
न चास्तीति आचार्योऽपि क्षेत्रि परेषु
दोहत्प्रथयदङ्कोणयतेमो विवाहपर्त्ती
वधूप्रवेशः । प्रथमे त्रिवर्षे तथान्त्नी
येपि च पंचमे वा हयेन्दे देवगुरो बलेन तु

मु·
वि· मू·
टी·

409

योऽसौ सोमनिर्गतेन मध्याह्नसत्यमिति स
मवर्षे षष्ठे शास्मरणाश्च यदाह यमीशा
स्वनारदः समे वर्षे समे मासे यदि नारी गृ
हे व्रजेत आयुर्घ्नी हरते भर्तुः स्नानदीमर
णो व्रजेदिति युग्मवत्सरनिषेधः पंच
वर्षात्मको ज्ञेयः पश्चात्तदा वासमागमि
यानात १ अथ वधूप्रवेशे नक्षत्रादिश
दिमवास माह ॥ ध्रुवाक्षिप्रमृदुश्रोत्र
वसुमूलमघानिले वधूप्रवेशः सन्नेष्टो
रिक्तारार्केबुधे शुभैः २ ध्रुवाणि रोहिण्यु
त्तरात्रयं च क्षिप्राणि अश्विनीपुष्यहस्ताः म
हति चित्रानुराधारेवतीमृगाः श्रोत्रे श्रव
णः वसुधनिष्ठा मूलमघाविदि अनिलः
स्वाती एषु भेषु वधूप्रवेशः सप्रशस्तः
शुभोदयात्यावतिथिषु गुरुकेराभ्यां मन्यवा
रेषु वधूप्रवेशः प्रशस्त इत्यर्थः उक्तंच
वाराहतते पौष्णार्कभस्थ्रवणाश्वयम
हस्तत्रये मूलमघानुराधास्व पुष्याश्वमेषे
वधूप्रवेशो विकलेतरेच्छानाकुने च शस्तः
ति कर्णरोहिणी शुभप्रदेति अन्यैर्यपि
ष्टः उपयमे वधूप्रवेशो नेष्यते कस्मिंश्चि
द्देशे मिगायाय सुपवारे वधूप्रवेशनि

षिध्यते केचिद्वदन्ते नमणिवर्गीयेतिय
दुधेन शुभक इति तत्त्रिंशपक्षेनेरपि नशु
भकवारवस्यापि निषेधो वाच्यः स्यात पं
चे निर्णीतो वधूप्रवेशः राज्ञो वेवकार्ये नि
दिवेत्यर्थः तेन वधूप्रवेशानादि
वामध्यास्त्रो राजप्रवेशात निशि प्रशस्तः
दिवा च रात्रौ च गृहप्रवेशः संकीर्तितः
स्यात्त्रिविधः प्रवेशः इति २ अथ विवाह
दनंतरं प्रथमेषु केषुचित्मासेषु वधाः पि
त्रादिगृहे स्थितिवासफलमाहस्वशास्त्रे
माह ॥ ज्येष्ठे पतिज्येष्ठमथाधिके पति
हंत्याधिके पतिहंत्यादिमे भर्तृगृहे वधू
शुचौ श्वश्रू सहस्ये म्बपौषे तयेत डेतान
मे योलात गृहविवाहतः ३ विवाहतो
विवाहादनंतरं भर्तृगृहे स्थिता यदि ज्ये
ष्ठे प्रथमेज्येष्ठमासि स्थिता प्रथमे
ज्येष्ठं भर्तृज्येष्ठभ्रातरं हंति एवमादि
मे पौषे मासि स्थिता पतिं भर्तृ हंति
आदिमे शुचा ज्येष्ठे श्वश्रूं भर्तृजननी
हंति आदिमे शुचावाषाढे श्वशुरं पितृ
हंति आदिमे चैत्रमासे भर्तृगृहे तिष्ठ
ति तदा निजपितरौ हंति स्थितेत्यर्थः

मु· टी· प्र·

४१

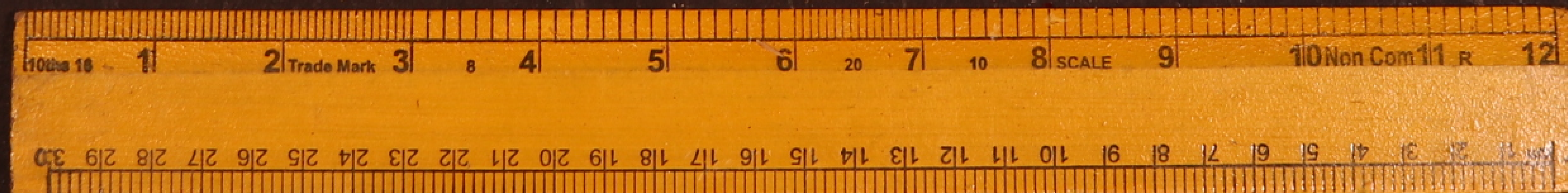
410

तथापि मेषपौषचैत्रे नानमह्यपि शस्यते
तिष्ठनीन्द्रेतेपितरेष्वेति इति कन्यायाः पि
त्राद्यभावः स्यदानकर्मा मेघवत्तरकाव
स्थितेनाक्तन्यायाश्पिने कापि दोष इत्यर्थः
उक्तं च मन्हतेमार्तण्डे उद्वाहान्यमेष
चोपदिने शुक्लमेह्हे कल्पकारुमतेन
नैमित्तिये निजवत्सरोष्टपतिज्येष्ठके पो
षे चगुरुपिपतिवमलिने चैत्रे वापि बाल
यति शस्तेपि तन्नेतिह इति तन्मयेतेषामभा
वे भवेदिति मलिनेत्यधिकमासे चयमा
सेत्यधिकमासयोलक्षणमासंक्रांति प्रका
रोभिहितं तस्मान्नवधाविवाहानंतरं
ज्येष्ठाषाढपौषाधिकमासत्त्वयमास
शुभसंसारेहस्यात्तथ्यात्किंतपिद्वरहे
हस्यात्तथा चैत्रमासिपिइरहेतस्या
नेवा किंतु भर्तृरहस्य स्यात्तथामिति
कालितोर्थः उक्तं च मार्तण्डे विवा
हान्तप्रथमे वर्षे पौषादिकेवाधिमासके
नसा भर्तृगृहे तिष्ठेच्चैत्रेपि स्यात्तथा
आषाढे ज्येष्ठलक्षकः अधिकमास
तयामासोपतनकः शुक्रसमारोप्य
गृहेषु चेत्तिष्ठेत् ज्योतिर्विदरनीलकं

ठविद्वधः श्रीचेर्दिकायास्तथा शुभेरात्
द्विगवेप्रसारितयिकाः मोहूर्तचिंतामणेः
गोविंदेन विनिर्मितेन यतिपीयूषधा
राभिधे व्याख्याने द्विवप्रवेशसम्यपाख्य
यः समासिगतः ॥ ॥ इति श्रीविद्वद्दैव
ज्ञमकुटालंकारनीलकंठज्योतिर्विदा
त्मजगोविंदज्योतिर्विद्विरचितायां मुहूर्तचिं
तामणिटीकायां पीयूषधायां गृहप्रवेशप्र
वेशप्रकरणं समाप्तमगमत् शुभम् ॥

याभिधा

समाप्तम्

मु.
व.प्र.
प्र.टी.
५॥

411

ॐ नमः श्रीसरस्वत्यै ॐ गणनायकमार
प्यदीलकंठगुरुंतथा द्विरागमप्रकरणं
व्याख्यातविहयाम्यहे अथ द्विरागमप्र
करणं व्याख्यायेते तत्र पूर्वं नववधूप्रवेशे
जाते तदनंतरं पराहतिपिपिडगर्हद पाप्ताया
वध्वाययोश्वशुरगृहे स्थिताया: पुनर्भर्तृग
हप्रवेशो द्विरागमशब्दवाच्य: अथैचाचार:
प्राच्योदीच्यप्रख्यानामेवान्यहन्नावसरप
दानात मेहंते अथैच चामरस्करमाह ॥
चरेद्धोजहायेनवदालिमेषगोरवो ॥
८१ रवीज्यशुद्धियोगतः शुभग्रहस्यवा
सरे नृयुग्ममीनकन्यकातुलेवृषेविल
ग्नके द्विरागमं लक्ष्मुवे चरेस्वपेमहश्वि
॥२ अथवधूप्रवेशकथनानंतरं वत्सर्मि
णत्वग्रासिशुद्धिरागतेरेक्वर्येत कदाजे
त्यवने विषमवर्षे प्रथमवर्षे तृतीये पंचमी वा
वर्षे मति यथाचुदालिमेषदोजमिभ्र
श्चिकमेषस्थितेरतौ तथा च सरस्वतीज्य
शुद्धिः रवेः सर्यसाईज्याग्रोख्यशुद्धियो
गितः शुभग्रहस्योसामत्रुयगुरुशुक्रास्य
मध्यमस्यवारेवमति मिथुनमीनकन्या
तुलावृषलग्नामन्यते समलेषशुभग्रहा

स

वलोकितेशुभवृक्षेवामरि लक्ष्मि
श्विनीपुष्यहस्ताः ध्रुवाणिप्रसिचेरा
णिश्रवणादित्ययपुनर्वसुस्वात्याः अ
नुराधारेवतीमृगशिरोमूल महतनिप्रसि
द्धानि एतेशुभेषुचाद्विरागमः प्रशस्तस्त
थः यदाहकर्केलासुर्यः तिथ्यादिव
समीराणादिनिवहृतौगुणेन रागपश्वि
नीरोहिणाः शुभमस्त्रवर्षसमशेमेषा
लिकुम्भेरविः कन्यामेमषमीनेभनव
वधूपानेन्नवचौलिकेदेपाचार्यमितेड
सौम्यदिवसेशुह्देगुरौभास्करइति अथ
कर्णीत्रिकानिभान्याधिकान्नक्षत्रानि ता
नि ''''' लौहेतेकानि मीहावाशुषवो
त्तरा '''''' व्रस्यानुराधास्विनी हस्ता
हस्करवार '''''' लहस्तानाद्दशाक्षेति
थो कन्यानालिगतेरवौशुभकेन्द्रयामे
ध्यभार्गव स्थयैकेटयशनगशुभदि
नेपेत्तवहसेनरे रिक्तारिक्तानिलाम
गौशुपसिनोलन्नादिगेदिकाति चा
नीताउगागालिनीनववधू '''' सोवे
ग्रैहंते ललारिकानोगनायोजायोव

मु॰
चिं॰ पी॰
प्र॰ टी॰
५१२

512

इयति शुक्रास्तनिषेधस्तु सामान्यतो
यात्रायामेव्यादिलोकोक्तप्येवेति न च न कश्चि
यद्यपि प्रोक्तसामान्येन कालशुद्धिरुक्ता
तथाप्याधानपकाले चैत्रे पौषे हरेदोस
मे गुरुशुक्रमलिम्लुचे नैवाप्यागमने
चैव कृत्यं प्रवेशनमाचरेदिति वाधारा
वाधायां यूनां बालानां नैव वधूप्रवेशः को
यः अथ द्विरागमने सम्मुखशुक्रदोष
प्रदर्शनीकदमाह ॥ देशभंगेऽष्टमि
त्र दर्शितो यदि स्याद्गुर्विणी गा
र्भिणी न बोढाः बाला सद्रजनि विपद्य
तेन वाप्यावेदेह्याभवति च गर्भिणी न
गर्भः ३ यदि देशभंगे अथ भिन्नावदर्शि
तो येन वार्यगर्भिणी वधू येन रंतिणभा
गे वस्थितः स्यात्तदा शुक्रः बालाः गर्भि
णी गर्भवती नवोढा चूतन परिणीता
चेद्गमे तदा न वधूप्रसूपतासे भाव नारहि
तास्यात् गर्भिणी चेद्गमे तदा गर्भं गर्भे
वहिता गर्भस्रवनवती स्यात् यदा हवा
देशयागः अक्त जन्मनोः पुत्रेतथासे
गुरुस्यागते नेष्टजीवेति रेशोचनेवसे

चालयेद्वधः गुर्विण्या वाकेनापि नूव
वधू द्विरागमे पदमेकेन वे न वयं शुक्रे
सम्मुखदक्षिणे गुर्विणी स्रावितेन गर्भो
नावा स्यात्मरणं व्रजेत नववधूकृष्वेदे
ध्यागुके सम्मुखपकमध ... वाणः पश्चि
मोद्भवः पूर्वदक्षिणागतवामिस्यात् ना
तदा पूर्वोक्ते रोदिशो न गच्छेत् किंतु प
श्चिमदक्षिणा ४ दिशागच्छेत यदि
पश्चिमायामस्तिः शुक्रः पश्चिमायां
गुः सम्मुखपव दक्षिणागतः दक्षिणः पू
र्वेगतः दक्षिणः पूर्वेगतः ननु उत्तरे गे
तवाम तदा पश्चिमा दक्षिणादिशो न य
यात किंतु पूर्वोत्तरे दिशो शुक्रे ऽस्तंगते पुत्री
पुत्रीवती प्रयाणे को नाकली नाम भगी
करोति अग्रेमहः स्वविदधाति शुक्रो वै
पश्चिमाको बलनास्ति शुक्रमिति केचि
द्दीपोत्सवप्रतिपत्ति नहि शास्त्रविनियम
विनैव वधूप्रवेशो बाधकाति उक्तंच श्री
सेनागते गुरौ शुक्रे सिंहस्थे वा बृहस्पतौ
दीपोत्सवे लनेनैव कन्या भर्तृगृहं व्रजेदि
ति नेदन स्त्रिशाचारमेदेयं अद्वलमशु
द्दिमाहत्वा वादहायगाः उपवयगेन

म.
व.शु.
प्र.दी.
४१९

413

जीवेऽस्तगेऽर्केऽस्तपापगते शुक्रेलग्नेऽशुभा
क्रांतगेनवधूभर्तुर्मन्दरमिति अथप्र-
शुक्रापवादेमेजभाषिणीछंदसाह न
गरप्रवेशविशयाश्चपर्ववेकरपीडेनेति
उपतीर्थयात्रेयाः स्वपपीडेतेनववधू
प्रवेशनेप्रतिभार्गवोभवतिदोषकृन्नार ५
नगरप्रवेशविषयोदेशः आदिशोदे
नग्रामरत्नस्यापद्रवे न्नाराजकृतोप
द्रवेसतिहर्भिक्षादिनावोपद्रवेसति गे
नवदिशिप्रतिशुक्रदोषोनास्ति केर
पीडेनीविकृतोहिशोनयात्रायामन्या
वो विष्णुपादेनरत्नपोपात्राच्यथानक
वेकादयात्रादेवयात्रातीर्थयात्राप्रया
दिकतयोः स्वपपीडेनीस्वपाद्वात्तःस्ता
काशापीडेनीपीडयोर्देशदिकृतायां
मत्यो नववधूप्रवेशनोत्पन्नपरि
णीतायाः कन्यायाभर्तृगृहप्रवेशोप
नेषामत्यनमसद्भावेप्रतिभार्गव सम
विशुक्रदोषाकृतस्तिभावति यदाह
वारयात्राः सम्भवनपरप्रवेशदेशा
नीविभ्रमेनयोवाहे नूतनवधागमने
प्रतिशुक्रविचारणानास्ति एकग्राम

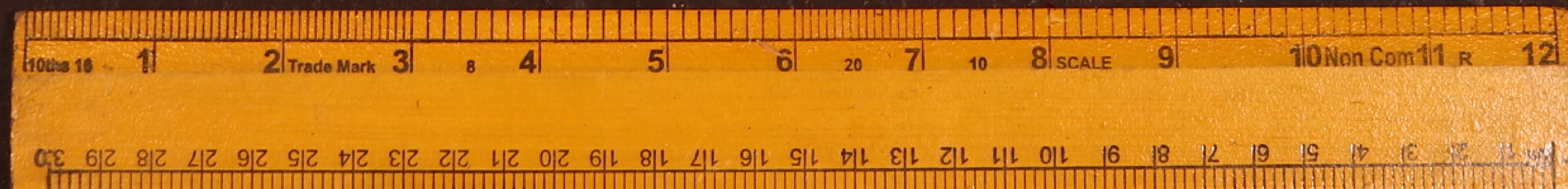
पुरोवापिद्र्भिक्षेदहविप्लवे विवाहेती
र्थयात्रायोमहोदोषः तदाकोप्यशुक्रे अ
थप्रोक्तस्त्रीणांद्विरागमेनतथागोत्रपते
नचप्रतिशुक्रोपवादोनरभिद्रवेशाङ्के ष
माह पित्रोगृहेचेतकुचपुष्पसम्भवः ।
स्यात्तदानदोषःप्रतिशुक्रसम्भवः स्वस्थोगि
गावत्सवसिष्ठभौमयोः श्रीणाभरद्वाजम
नेकुलेनथाः ५ त्रिस्त्रिष्वपितृगृहेपित्रो
वायात्रातथाचुवमोयादितियत्नयः त
स्मिन्गृहेकुचोत्ततोपुष्पमजः तत्सं
भवःस्यात् स्त्रीदाक्षीणांप्रतिशुक्रसम्भवो
दोषोनास्तिउपलक्षणमाहनैः स्वयंशुक्र
शुद्धिमाहितायाःसम्भवोपिदोषोनास्तीत्यर्थः
तदुक्तंवसिष्ठेन पित्रागारेकुचकुसुम
योःसम्भवोवायदिस्यात्ततः शुद्धिनभवति
रवेः सम्भवोवाप्यशुक्रः शोत्तल्वेवनेण
वतितिथोवेस्तागारविशुद्धो स्त्रीणांयात्रा
भवतिसफलासेविनेसासुसमेति नाश
ह्रादुकप्रशुद्धिरपिचेनेभवतीत्यर्थः भृगु
भ्रातराजिनगावत्सवसिष्ठः कश्यपोत्रिश्चैव
कश्यपात्मजानांकुलेवचनतथा भारद्वाजम
नेःकुले कोत्थेः भृगवेगिरावत्सवसिष्ठ

मु॰
व॰पू॰
प्र॰टी॰
५८

414

कश्यपात्रिवंशोत्पन्नानां तथा भरद्वाजे
वंशोत्पन्नानामपि प्रतिष्ठकसंभवो देशा
नास्ति यदाहुर्बादरायणः कश्यपेषु
वसिष्ठेषु भृगुष्वंगिरस्सु च भारद्वाजेषु
वत्सेषु प्रत्युद्धेनेदुष्यतीति अयंचापवा
दोयाभावाभासपरणः नहिदारागमनप
वसंक्षनवाकोविशेषानुक्तः एवंप्राक
रणेष्वपवादेष्वेषु केचिदभावमाहुरद
मस्येऽसः केतेषांप्रतिष्ठकयानमस्येभेयव
त्सभृगवंगिरो भारद्वाजवसिष्ठकश्यप
कुलानामन्यतमावृद्धेःकुले दुर्भिक्षेविष
यासत्वे प्रतिसितेयेस्यादिर्वाहस्तथा तो
यानेनागमनेनैवैकनगरेग्रामेवसोम्यंतेष
तिसोमस्यापत्यंसोमोबुधः सोमागिरिच
तितिवद बुधसोहमोपिभृगवादिगोत्रे
ष्वलानामपितयायानमस्यभनास्तिचक
नडुर्भिक्षाक्रपरवसेज्ञावेःनेषामपिया
नामस्वभेनानीन्यर्थः नश्चिन्त सत्वा
कस्यापवादस्यप्राप्नुपलंभात किंच
यथ्यासापारोपितयस्याकस्यांचिद्दिश्यपा
ज्ञायो प्रभायोश्चकादिश्चिदादितिषिद्धा
स्वावबारस्यायणा दिवाकीरपोटानेतथा

बुधसोमस्यैगमननिषेधा नन्वेवं तद
पवादस्याप्युक्तत्वदर्शनात् नन्वप्रतिष्ठ
कश्यतिबुधं प्रतिसोमसंगतोऽल्पः बलेनश
ङ्कवल्लपिहतेसन्यातिवर्तनइतिवसि
ष्ठोक्तेरेवसोबुधसोमस्योर्दोषोनिषेधो
वेधिकश्चिकिंच ऊन्नायस्थभरद्यान्स
णोदुष्याद्दुष्यायच नतस्यैस्वजोदोष
त्राणादेवनैष्यतिति बुधसोमस्वदोष
निराकरणार्थेऽपितदुक्तेर्वासिष्ठमाण
मितिचेन्न ऋन्त्रं प्रतिष्ठकेप्रतिबुधेसित्या
द्विवाकेबुधस्योमस्वमपिदोषावहमेव
निषेतीयेन ग्रन्थावादोषाभावि श्रीप
तिनः प्रतीद्धजन्मप्रियतेगतस्यतानेग
दस्त्राणांविशेषसमर्थोऽस्ति अपरंबलेन
नारदेनापि प्रतीद्धजन्मतेदोषद्वंद्वश्च
ज्ञापस्थानहीति ततोगोत्राद्विविषयत्वेन
परिहारपेक्षाभिहितः स्वगुकसोमस्वप
वत्वबुधसोमत्व यतोगोत्रपरिहारखा
क्यांतेप्रतिष्ठकनविद्यतइत्युक्तं नन्वप्र
तिष्ठकमित्यादिवोधायानस्यप्रतिबुध
दोषस्यापियपरिहारोक्तं दोषकथना
नन्तरमेवतस्याभिधानात् प्रतिष्ठकप

मु॰
च॰ पी॰
टी॰

५५

415

देतस्यात्वतो स्त्रवयतस्मृपात्रेनदति प्राये
नसो मंतव्यतिमहेश्वरोक्तिः सापीयली
तिदेव येषांषोभिप्रायेणभिमतःस्यात्सो
मंतव्यतिवेदोमंतव्यतिवक्तव्यं स्यात
तस्यैवोक्तं किंच प्रतिश्रुतपरं स्यात्वतो
स्त्रवयतस्मृपात्तमित्युक्तेनतदपिश्रुतं अ
श्रुतान्तदोषस्यमहतेक्तेनतद्विषयकोपे
गोत्रादिपरिहारः कामं श्रुतेदाप्रतिश्रुत
मस्तिगतेतद्यायानभिजेश्वरजीति श्रीप
त्युक्तं श्रुतान्तदोषस्यापिपवादोत्रपान
कूलत्वसमाप्यतेनैव अस्तंगतेत्याद्युक्तापि
तिप्रयत्नाद्वहयेचहिसारत्वतत्कूलवर्तीति प्र
न्तकूलत्ववर्तेपातव्यरेकं दृश्ववतीजूपयाति
कूलत्वमस्तदोषावहमेवतदाकोपयाग
मिरिते प्रवृत्तद्यपास्तसमेवेनावेतिके
वेपिवचनेयुक्तिर्वाकाचिरभिरापि तस्मा
त्स्ववनिकेर्थनयुक्तिःप्रभवेद्दिति अप
सो मूलत्वोसावादिपविहारोनशिरोमणि
पदवीमारोहति: प्रातिपक्षाल्लत्भवन
प्रवृत्तेश्रोदेशानोतिभ्रमेतव्याहात्स्मत
नवमगमेनप्रतिश्रुतविचारणानादि
पकग्रामेषुवेवापिदृश्मितेनपविलवे वि

वाहेतीर्थयात्रायोप्रतिश्रुतेनतुष्यतीत्या
दि वचनमायतनाद्वेमसंगमेवेपिपैदेसिरा
दिश्रुवचनाभावात् किंतुश्रुतकसंगमेपि
पवसपरिहारः सोपिसर्वेषांयात्रामात्र
साधारणः पवंतश्रुतिगर्भिण्यानववध
प्रनदस्तांगतेत्यागेः प्रश्नत्वादिवासरा
युणाद्दिवास्यात् विशेषाभावात् भागेति
मात्र तेषुपोषाद्याद्रीनोउपकोप्रसत्वावि
वस्तु प्रपास्तएववेत्यलमतिप्रसंगे
नेतिशिवं अथद्विरागमनप्रकरणंग
यत्तेनोपसंहरति इति श्रीदेवज्ञानंत
तदेवज्ञरामविरचितेमुहूर्तचिंतामणौ
द्विरागमनप्रकरणेस्पष्टानीदं ज्योति
विद्वन्नीलकंठविदग्धः श्रीचंद्रिकाया
स्त्ययाप्रश्रेणाद्विनवीप्रमारितयियास
त्त्वंचिंतामणेः गोविंदेनविनिर्मितेनव
निपीयूषधारामिधे व्याख्यानेप्रवरा
गमप्रकरणंसंपूर्णमागमत् ॥ इतिश्री
विद्वदैवज्ञकुलालंकारनीलकंठज्योति
र्विदात्मजगोविंदज्योतिर्विद्विरचितायांमु
हूर्तचिंतामणिटीकायांपीयूषधाराभिधा
यांद्विरागमनप्रकरणंसमाप्तमगमत् ॥ समा

भे

ॐ
श्रु·व·
हि·प्र·
४१६

416

ॐनमःसरस्वत्यै ॥ ॐगणनाथप्रकर
णनीलकण्ठगुरूंस्तथा प्रणिपत्यात्रप्रकर
णंव्याख्यातिविद्वन्मुदे अथाग्रायणप्र
करणंव्याख्यायते तत्राग्निप्रयोयतेश्रौ
तेनवाकर्मविशेषेणत्वाग्न्याधानांत्र
विवदन्ते किंचित्पाणिग्रहणसमयप
वाग्न्याधानमाहुः अपरेपिपित्राश्रा
भिः सहवाविभागकालमेवाहुः रे
ऽन्येयोनो आवसथ्याधानवारकाले
दायाद्यकालमेकेषामितिभास्करः दा
यद्यकालेपत्न्येयवाचप्रेतोस्मेहस्य
ण आग्न्याधानेपारकालेविषयेकेश्चि
न्मोत्केतस्मदायाद्यकाले इति अन्येवसं
तायतस्यकालेणावर्णविशेषोमाहुः त
दुक्तंगोते वसंतेब्राह्मणाग्नीमादधी
तग्रीष्मेराजन्यः शरदिवैश्योवर्षास्वथ
कारस्यादधीतेति इतरेतत्सर्वोहारयएवा
हुः यत्तदुक्तंसूत्रेषुरक्षेत्वेवप्रदेशमे
तदेव्यारस्याजिति यतश्रोसामदानेवि
षयेवदाहूतस्तेवः सोमेनेवसमानेन
न्नेपत्नीष्वेनतस्तस्यमिति तत्रपाणिग्र
हणकालस्यापायुक्तत्वात्तस्याणारम्भमा

णाधानार्थंमुहूर्तंगतेशास्त्राणां एवंपित्रा
दिभिः सहयस्मिन्कालेविभागजातस्तस्मि
कालेनयथाकेचित् वानीपातमहादिदो
षरहितेश्रापानेकार्यंसवत्रवत्रादाप्युत्तर
षोणादिकालशुद्धितापद्या तत्रापि
यदिपतिवेपवशादादानाभावाजातस्त
दाकालशुद्धिवेत्तमाणविषयाविचार्यै
व अथपर्वावर्णानांवसंताहूतेवः सो
मयागाद्यर्थेनयताप्येवोक्तोस्तेषांयद्य
पित्राग्रयणविचारोनास्तिसंभावप्यभि
चाराभवात् तथापिसूक्तादिदोषवि
चारणार्थंमुहूर्तगवेषणपव एषांतत्र
हादेयेपवाधानामिति पत्तस्तेषांसोम
पानेपवः अग्नेदेयेइति मध्याकैर्थवि
नेचागशुद्धिविचार्यं एवेनाभिसभाव
ग्न्याधानासोमयागादिमहूर्तेवसंततो
लकाहस्तेनाह स्यादग्निहोत्रविधिपत्ने
वेष्टिदिनेयभिन्नधुवोक्तशाशिसुजन्मपो
ष्णांशिरेवितकास्तनोराभिजरेन्मस्पृत
नीचेनास्तेगतेवविजिनेनवृश्चाउग्रोदे
उन्नरगेउत्तरायणगतेदिनेपापास्यौचि
तोगाविधिःस्यात् ॥ यदास्तनारवा ग

हप्रवेशवैवाहप्रतिष्ठामौंजिबंधनं म
त्वादिमंगलंकर्मविधेयंचोत्तरायणे इ
ति मत्स्याग्निहोत्रश्च एवंकृत्वादारेष्वपि
विवाहपर्ववैवाहः स्वार्थेण प्रतिष्ठादे
वतादिप्रतिष्ठामिश्रेति मिश्रेष्वित्यका
विशाखेध्रुवानिप्रोक्तानि श्रेनरेवती
शाखीमृगाः शक्रेज्येष्ठाः स्वरेज्यः पुष्याः
एतेषामन्यतमेमृदुक्षिप्रध्रुवाग्निकेशवि
षिद्मात ग्रहारम्भोपति प्रजापतेपोष
मेषहित्वेवोपात्ज्येष्ठासंदेवल्लिकाम्यः
सूर्यदानेस्थलेराणावेयापिमृषाकेष
कनेर्दिप्रमोक्षरिति विकाश्चिति विक्का
सूतचीनव्वीचलत्वदेशपक्तात्मत्पा
दानेनोकार्यं ॥ तदुक्तं दीपिकायां ॥
पुष्येत्रविशाखापत्रेपेतामिकेद
मे भ्रूग्रादानमविक्राम्यकार्येवाहक
नेत्रनिश्चति कोपेक्षिणी शप्तीति चे
द्देगलपुरुषकेश्वनीचगतेषुतथा
स्तंभातेष्वतथाग्रहेतरेविजितेषुतथा
शेष्वग्रहस्थितेष्वन्यावनेनोकार्यः उ
क्तेचरत्नमालयाः कुर्येत्सुजीवेरिपुगा
मिसंस्थेः पराजितेनीचगृहेपयोवी

अस्तंगतेवाग्निपरिग्रहोयः करोति सो
स्यविह्वलतामयातीति कश्यपपत्तुज्जवे
षमप्याह अतएवमल्लपश्येचवह्विणोभिधा
नेऽग्न्याधानेलग्नशुद्धिवसंतिलकयाह
लोकेकेनककषड्भ्भनवाशलग्ने नो
ज्ञेतेनोरविशशीज्यकुजेत्रिकोणे केंद्र
त्र्यष्टत्रिभवनगेष्वपरेस्थिताभेषंविरस्थि
तेनिधनशुद्धियुतोविलग्ने २ कर्कः प
सिंहःनक्रोमकरः कषोमीनः कुम्भःप
सिंहः एतेषामन्यतमेलग्नेनवाशेवा
ग्न्याधानेनोकार्यं तथाकेंद्रेषुतेनोलग्नस्य
सतिचनेोः आधानेकार्यं तथाचोक्तं
श्रीपतिना राशीविलग्नस्थचरेष्ववा
तदंशके पथ्यवशाशमाके आदाने
कोनहि कुंभवानोजातोपशिवावाण
पैतिवह्निशिवाणमपैतिवह्निरिति नवा
लोशप्रपतकालेनवस्योऽद्वचरस्त्रभावास्थर
हूलावाराहस्तेनेतनमोने मकरस्था
स्त्रिमवेकुंभेमीनजलमेवाख्यातानीति
ग्नलपतेनहूषाणामयातं सावकेमेष
षेणा कर्कटजघटमीनविलग्नवांगते
नेनयोनेष्वन्तदीये लग्नगेकुंभहितीद

मु॰
व॰ मू॰
टी॰ प्र॰
४८

418

यितेवा नाशमेति जनितोपि द्रुतमाशः
लग्नराशेरिंदुस्यापलत्तणाना कुकोपिल
ग्नोनिषिद्धः यदाहकश्यपः यस्यैवाथा
नलग्नस्यचेंद्रोवाभ्रगुनंदने उपैतितस्य
जातोग्निनिर्वाणमसंततेज्वलंनिति स्वर्षे
चंद्रगुरुभौमेषु त्रिकोणस्थितेषु सत्सु
परेष्वरदृश्यप्रकाशनिराकृतेतभिविला
भषावस्थितेः सतीयपकाद्दशपष्ठर
प्रामस्थानस्थितेः सद्धिशपनहितेस्यात
यदाहश्चीपतिः त्रिकोणकेंद्रोपचयेषु
सूर्ये हृद्रस्थतोशीनकरोऽजेवा शेष
ग्रहेष्वपचयस्थितेषु प्रमथजातातुरदनेसा
मनलीति प्रमथजात्रिः निपनेस्थके
विदाहः अग्न्याधानेलग्ने निपनशुद्धिर
तेः प्रमस्थानेः प्रमलग्नेसकलग्रहराद्धि
रनिपशुद्धिरत्याधुतेमत्याधानेशुभेत
स्याद्प्रमस्थानेपः कोश्चिद्ग्रहस्थाष्टुदा
शुभेष्व उक्तंचश्रीपतिनाः चंद्रेपत्त
स्वलग्नेस्तम्मतिस्त्रिपेवहृस्थापापकोध
नमानः पाथोनाऽरवेलंनवाविनिताव-
लिस्यातानुभ्रिकाक्तनारिति अगागमः
स्त्रेपनेवमाह: निपनमस्तेलग्नकेस्माति

यनमित्याकोलायांमाधानकन्नजन्मराशि
जन्मलग्नाभ्यांमष्टमेलग्नेमित्यर्थः नस्य शु
द्धेरष्टिंतेनतराभावतिपावृत नैनशुनेलग्ना
इति यदाहकश्यपः पंचांगशुद्धिदिवसे
चेद्दृताराबलान्विता चेदेशुद्धियुतेलग्नेवा
ष्टमोदयवर्जितइति अत्रवाव्याह्यये प्रमा
णसद्भावाद्दयमपिशुक्तमिति वाशुक्षत्र
प्रपामः तत्रनिपनिशुद्धिश्चनिपनशुद्धेना
भ्याशुनेलग्नइति स्वलस्थस्यनिपनशुद्धिप
दस्यइत्यर्थः सहूपाणामेकशेषएकवि
भक्ताविति ऐकशेषः यथावर्थावायुद
यःस्मृताइति इतीयपृव्याख्यानावस्त्रेवा
दयशुवारयञ्चइतिनेत्राहृलेकपणपाणा
मन्यतमाश्रयेणानपदमेजैकाद्विमि
ताटीनांयाव्ननत्कं अथाग्निशांत्रिगण्या
धानलग्नवत्पापयोगकर्तृयोगानवष्ट
भारः चापेजीवेतन्वेत्याच्चमेषेभौमेस्वेरेहू
ने षट्त्रयेकेखौवास्याज्जाताग्नियज्ञनिश्च
वम् जीवेगुरौवपक्षायनः सेक्ष्यमतित्त
नस्यलग्नस्य ग्रापनलग्नवदाक्षेगुर्वपि
इतेस्तनीमर्थः अथमेकोयामः अथवा
भौमेमेषे मेषलग्नेसति अग्रेहित्ती योषा

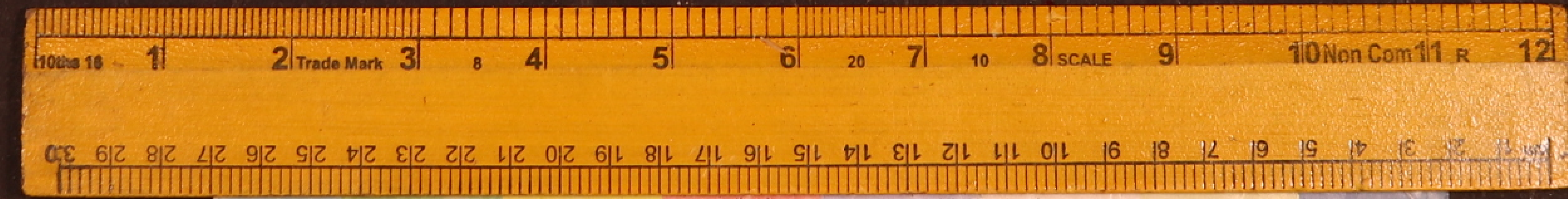
मु·
चिं·मु·
पी·टी·
८।१५

419

गः अथवा पापानलग्नस्यानस्यसप्तमस्या
स्थवा भौमेसतियोगद्वयमेतत् अथवा
क्षेत्रेषुषष्ठेतृतीयेकादशस्थानानमस्या
नस्थयोगत्रयमेतत् अथवा सूर्येभवेत्स
प्तवेलिष्ठयोनुयजतिज्योतिषेमादियोगक
रोतीलघ्वः उक्तंचश्रीपतिः ॥ लग्नेस्थय
नाथियुतेवव्यक्तियेवाम्बरनोदथमगते
षष्ठसप्तमेवा निग्मांशोमरजघष्ठायगवि
षोज्ञालाग्नियंजतिनसंशयंद्विजेन्द्रइति
केचिदेवमाहुः भूवेलिष्ठितेनिरंतरमिति
यावत् यजतिदेवतोदोषोनाबहावेन्या
योगाख्यंकरोतिनिरंतरामग्निहोत्रकर्म
करोत्यर्थः ॥ यदाह्रकश्यपः लग्नस्थिवा
पेरजीवेसप्तमेवासप्तमकमंगे ऊर्जेकेत्रिष
ष्ठायस्थेचेदेवाग्निज्वलज्वलमितिशिवे ॥
ज्योतिर्विदेवनीलकंठविहधः श्रीचेदि
कायास्तदा पुत्रेणाहितगवेप्रमोदितपि
यामुहूर्तचिंतामणेः गोविंदेनविर्मितेन
यनिपीयूषधाराभिधे व्याख्यानेग्नि
परिग्रहणप्रकरणंसमाप्तिमगमत्
इतिश्रीविहद्देवज्ञकज्योतिकारलीके
ठज्योतिर्विदात्मजेगोविंदज्योतिर्विद्विरचिता

योमुहूर्तचिंतामणिटीकायांअग्न्या
धानप्रकरणंसमगमत् ॥ ॥ समाप्ते
शुभम् ॥

ॐ नमः सरस्वत्यै ॥ ॐगौरीतनय
माराध्यगोविंदेनसतोमुदे राजाभि
षेचनादाय:सम्यग्व्याख्यायतेधुना:
अथराजाभिषेकप्रकरणंव्याख्याय
ते ॥ नक्षत्रैर्विपिकेनाभिषेकाख्येनवि
शिष्टकर्मणाराज्ञशक्तवाच्यः ९कुष
गतमेकादविशेषाद्राज्ञोभिषेकप्रा
नोच्यते नक्षत्रेमुहूर्तवक्ष्यकामःकाल
शुद्धिमावदिदुवंशयाह ॐराज्ञाभिषे
कः शुभश्लावणगुर्विदुशुक्रेकदिने
वेलाठिते: भौमार्कलग्नेशरशोषमे
मषेः नोवेशरिकायनिशामलिम्लुचे
श्रम्नायनास्तेऽर्ये सतितिथ्यागुर्वि
दुशुक्राःसद्दिनेवेलानितेः भौमार्कल
ग्नेशाह्यस्पतिचेह्शुक्रेन्दुदिने: सदि
राज्ञोभिषेक: शुभाशुभफलद: प्र
दस्यात् ॥ यदाह्रकश्यपः अथातः

सेप्रवृत्ताभिरूपाणामभिषेचने सो
माधनेसितेजीवेनास्तगेनचसद्गो
इति नवगीर्वाणानुप्रतिष्ठास्यादिना॥
प्राग्दृष्टाग्नायनविषयादेवोत्तरत्वात्
ग्रास्याभीनोप्रयोग्यादिनानु गुरुशुक्रा
दिदोषराहितेकालेनृपाभिषेकोज्ञाते
ज्ञातएवकिमनेनपुनरुक्तकथनेन ने
वकश्यपादीकृतमितिवाच्यं नेत्व
सामान्यप्रकरणस्य कृतत्वात् किंत्व
नेनातेविशेषाभिधानमेवकृते उच्यते
गेर्वाणानुप्रतिष्ठेत्यादिनावाणारामन
भवनेत्यादिनाचसमान्यतपुक्तेशुद्धे
षरहितमुक्तं नेत्रकस्यविकस्यचिदे
हेवंशोनिःस्यात् यदस्तिगणायनेशुक्रो
स्तादिदोषारहितेशुभेकर्मेवापारा
मादिकार्यशुक्रास्तादिदोषसहितेउ
त्तरायणेपिकार्यमितनविरामार्थमाह
राज्ञाभिषेकः शुभेउत्तरायणेगुर्विंदु
शुक्रेरुदितेवेलान्वितेसिति सिंहस्य
चमकरस्यचगुरोर्यत्नेनवर्जयेदित्या
दिदोषाणाममगारेगौरदेयोवत्यादिना
देशभेदकृतपरिहारस्यस्थचव ना

दितिनतेषांपुनरुक्तिः ननुसदाकृतशु
गेचाद्वेसदावैवोत्तरायणेनग्रहास्तादय
कृतोदोषोविशेषणायुक्तयेत्यादिभिर्वा
सर्वाकेः शुक्रास्तादिदोषसहितेउत्तरा
यणेपिकार्यमिति नविरामार्थमाह रा
ज्ञाभिषेकः शुभउत्तरायणेगुर्विंदुशुक्रेरु
दितेवेलान्वितेदिति सिंहस्यमकरस्य
चगुरोर्यत्नेनवर्जयेदित्यादिदोषाणाम
पिवारणास्यादिदेशभेदेनपरिहारस्तत्रा
किमितन्नीतिरितिचेत् काशीखंडेदिवा
थेयात्राश्चस्यावर्तोद्दिपयकपवामवाद
तेनवारणास्यादवल्पदिनस्याभ्यां ग्रहः
शादिदोषस्यैवप्रतिष्ठादिशुभकर्मणिप्र
तिनत्सः बहुदिनस्थायोपुनः रविबले
षवहितनपतसः नपमकरस्थगुर्वादेर्मग
दादेशात्तन्नेयमेवकर्तव्यावश्यपनरुक्तिः
समन्वनसायेमेवस्तूतस्तदोषाविस्मरणा
येमेत्यावश्यपुनरुक्तिः ननेतावद्दोष
हालेमेवावश्यकावि वाहप्रकरणोक्ता
नावेदादिदोषाणामपिनिरामसावश्य
कत्वात् उक्तंचवसिष्ठेन तस्मादेतेषुदो
षेषुकदाचित्राचरेच्छुभमित्यालमतिप्रसे

नवहूलान्वितेविति बलेसग्रहारिस्थि
तनेनेगुर्विदुशुक्रे॰ मङ्गीराज्ञाभिषेकः
शुभः द्रुक्तंचवसिष्टेन मूलत्रिकोणग
ग्रहेस्वमित्रग्रहस्थितेवापिचदेशभस्थे :
शुभेविलग्नेसतितेग्रहेद्वादिशोचलक्ष्मी
विपुलायुःकीर्तिमिति शुयोवैबलग्रहा
णामशुभेस्थानहराशुलेतनेव सनीचगे
शत्रुग्रहेपगेबातवंशगेबाबलग्रहेष
गेबापपारस्याशोकभयंतकीर्तिदिस्ये
तिराज्ञाभषामेवाचाय्यइति भौमेति भौ
मोकोप्रसिद्धो लग्नाशाजन्मलग्नया॰
मीरेशशोवर्तमानजातकेपुमहामहा
दशांतर्दशात्तेसास्मिनो जन्मयाजन्मरा
शिसास्मेवतैरपिबलान्वितैः मङ्गीराज्ञा
भिषेकःशुभः बलान्वितत्वमपुनाचाक
तेयेव यदाहवसिष्टः श्राद्धानजन्मेशार
श्यादिनाथयोर्द्वेभौमेसूर्मिनेबलस्थः
उच्चानेदोवादिविवर्जितेषष्ठ्याधिपाना
मनातिश्राधानेजन्मलग्नजन्मराशिः श्र
नयो॰॰ श्राधानजन्मेशा यदाहस्मृ
तिः विलग्नजन्मेशादशादिनाथमान्
उच्चाकीनतयैर्बलिष्ठैः गुर्विंदुशुक्रैःस्फु

रदेशुभालैः मङ्गीपतिर्नामभिषेकइ
ष्टइति नैचैत्रेति चैत्राख्यमासः त्रिक्ताः
श्राद्धभौमवारः निशाराशिः मलिम्लुचः
धिकमासः पञ्चराजाभिषेकोनाशुभः
यदाहचेश्वरः नाभिषेकोल्पपक्षेत्रला
धिमासेनभस्तते नप्रसुप्तेतथाविलोव
त्रिक्तायोनराशिश्च वसिष्टेनचपवारस्मा
ममवस्थायाश्चनिषेधउक्तः मदया
त्रिक्तसमायोगधभौ मवारवर्ज्जेशुक्लरे
शुरिनेशुवेत्र बलेदिनेश्चास्तानिषाशाया
स्वनेनेयेनेभमभिषेककरइष्टइति यत्रभी
मपदाक्रमेणोक्तः ॥ राजाभिषेकाहव
दुष्टेतिसेतक्षिचालोक्तषिकमेणाव
वारस्यचलानतयस्याचापार[illegible]सिः
दिग्मनयावदंतीति श्रद्भौमवारेराज्ञा
भिधानेसेनापतिभिषेकविधानेसेना
पत्याभिषेकविषयेइष्टभौममथसेना
पतित्वात राज्ञोनोरविशीनरदितिवि
वक्षोलेनेनवाराहेणाक्तंया मृत्याव
सिष्टेइयेराज्ञेभौमनिषेधेनिर्विषयःस्या
त् यत्ररत्नमालायां मेत्रोधयानाध
क्तोनसमापोषिकानिगोचिपराज्यपिर

मु·
रा·भि
प्र·टी·
४२१

421

नवहुलानितेविति बलेखगहारिस्थि
तत्वेनेगुर्विंदुशुक्रेः सद्गीराजाभिषेकः
शुभः उक्तंचवसिष्ठेन मलविकोणाव
गृहोशुभिश्वगृहस्थितेवापिस्वदेशसंस्थै :
शुभैर्विलग्नसततेगृहे द्वादिशोचलक्ष्मी
विपुलाश्चकीर्तिमिति श्रुत्यैवबलेनगृह
णामशुभेस्थानदाशुक्रेतनैव सनीचंगे
षाटगृहोपगेवातचंपागेवोलगृहोप
गैवापपारेयाशोकभयंतकीर्तिदिश्ये
तिराज्ञाभयामेववाच्यइति भौमेति भौ
मोक्रोप्रसिद्धो लग्नाशाजन्मलग्नस्था·
भीरेशोवावर्तमानजातकेयुमहामहा
दशांतरदशास्तेसामिनो जन्मयाजन्मरा
शिस्तामेषतेरपिवलान्वितेः सद्गीराज्ञा
भिषेकःशुभः बलान्विततेमधुनाव्याक्र
तेयेव यदाहवसिष्ठः याद्यानजन्मेशार
णादिनायवोडुभोमेशुभिनेवलेस्थः
उल्पानदोबादिविवर्जिततष्वसाधिपाना
मगतिश्चाथानेजन्मलग्नजन्मराशिः श्रु
नयो``` ाशावाथानजन्मेशा यदाहश्रीप
तिः विलग्नजन्मेशदशादिनाथमाने
उत्याचीनतयेर्वलिष्टेः गुर्विंदुशुक्रेःस्फु

टंशुभालेः सद्गीपतिर्नामभिषेकश्च
इइति नैचैत्रेति चैत्राख्योमासः विज्ञाः
श्चारभौमवारः निशाराविः मलिम्लुचेः
धिकमासः पट्टराज्ञाभिषेकोनाशुभः
यदाहचेश्वरः नाभिषेचोल्पपश्चेनां
धिमासेनचास्तेत नपुंसकेतथाविलोव
विज्ञायोनराडिष वसिष्ठेनतुथवारस्या
ममवस्थायाश्चनिषेधउक्तः मयथा
विज्ञस्तमायाउथभो मवारवर्जेभद्राये
धरिनेष्ठवेत्र वलेदिनेऋक्षतिणशाया
स्त्रनेनेपत्नेभगमभिषेकश्चइति यदभी
मपराक्रमेणाक्रः॥ राज्ञाभिषेकाह्व
उक्तेतिसेतत्क्रियावोक्तषिकमेणाव
वास्यचलानेनयस्यवाथेपारम्भासिः
द्धिमनयावदेतीति श्चभौमवारेराज्ञा
भिधानेसेनापतिभिषेकविधानेसेना
पत्यभिषेकविषयेद्दश्वाभोमस्त्रसेना
पतिवात राज्ञोनोरविशीनरइति
कृलोनेनेनवाराहेणोक्तथा मूलाथाव
स्मिदेश्वराज्ञेभोमनिषेधेनिर्विषयःस्या
त यन्त्ररत्नमालायां मंगेोष्ट याम्पश
कोचेनापोष्टिकानिमोविश्रराजपिर

मु.
रा. भि.
प्र. टी.
४२२

422

कर्मचतच्छादेन प्रश्नास्त्वतत्पराख्येस्तते
राज्येकर्तव्योभिषेकेतत्रमावस्यायाम्
वश्येभवत्येवोक्तं श्रीपतिवाक्ये
प्रतिभाति उच्यते जीर्णराजमरणेसंजा
तेपुत्रादेः प्राज्ञैमेवाखिलदोषविनाश
पूर्वकम्प्रभस्पृहतलब्धो कालांतरप्रतीक्षा
याचहिषदादिकस्सर्वनाशः स्यादित्येवं
विषयेपिचतुश्चरकरणेपुत्रादिरभि
षेच्यकार्यः एवंसंवत्सरेपीत्यस्यार्थमितिप्र
क्रेप्रतीमः उक्तंचदैवज्ञमनोहरे मृते
राज्ञिनकालस्यनियमोत्रविचिंत्यते नृपा
भिषेककर्तव्योदैवज्ञैनवृषोधमेति ॥ श्र
थराज्ञाभिषेकनक्षत्राणिलग्नशुद्धिंचेदं
वैशाचाह श्राकः श्रवः तिषस्तद्भुवो
तुभिः शीर्षदयानोपचयेशुभेनवापा
पैस्त्रिषष्ठायगतैः शुभग्रहैः केंद्रत्रिको
णायगतैस्त्रिसेस्थितैः शाकेस्तेष्ट श्रव
श्रवणे त्रिपादाणिश्रविष्ठा पुष्पहस्ताः
मृगाश्विनीरोहिणिउत्तराश्चयेचपैतैस्तु
भिः स````राज्ञाभिषेकाशुभः यदाह
कश्यपः अतराज्यमेघेज्येष्ठाश्चवेदकरो
तपसमग्रभ्यश्रीज्यपोस्तपकृयोराज्ञा

भिषेचनमितिपैंदृमेष्ठा श्रवणाक्षेत्रा
दशभानिग्रेष्ठ्यहरादाक्षेत्रेयादशाचित्रे
कांधिकासाचमहेश्वरवाक्यालोचनेन
यथा श्रवः तिषस्तद्भुवेषुसौम्यग्रह
स्याहितिष्यावरिष्ठइति नात्रप्रमाणाय
प्रणामः रत्नमालावाक्येभविष्यतीति
चेन्न मैत्रशाककरपुष्पगोहिणीवैसवी
श्रुतिमस्तकवासवच रेवतीस्वातिरोहि
णीषुपित्र्यादृतोसमभिषेकइष्यतइति
चेदंस्मरोपि मैत्रेशाकेश्रवणः पुष्येश्रण
त्वरोहिणीचाश्विकरैः पौस्त्रप्रजाध्यतोस्त्रग
शिरइतिराभेनाभवानुइति नक्षात्रि
केत्रहरणेनिर्मलशीर्षोदयेइति शीर्षो
स्याभिमुनमिंदकन्याकलशश्चिकर्के
भाग्याः यदाहृदराह गोजास्तिककर्कि
मिथुनाःसस्तानिशाख्याःपृष्ठोदयाविि
मिथुनाःकथितास्तएव शीर्षोदयाद
नवलाश्चभवेतिशेषास्तुयंसमेतामयतः
पृष्ठोमस्तुवेपास इति एवंशीर्षोदयरा
शिषुअभिषेकलग्नेषु श्रवणाइपच
येविशेषकर्मः सजन्मलग्नास्तजन्म
राशितोवापचयभवनेचिषडेकादशार्म

मु·
रा·भि
प्र·टी·
५२२

423

नामन्यतमेतनोलग्नगेवासति शुभेशुभ
ग्रहाक्रांतेशुभग्रहोक्तितोवाराज्ञाभिषेकः
शुभः यदाहवसिष्ठः शीर्षोदयेवापचये
ग्रहेवाप्यजेमलग्नादस्थलग्नेपि शुभग्र
हैर्युतेक्षितेवास्थिरंपदंस्यात्मतंहिरा
ज्ञामिति श्रीपतिराहास्वजन्मराशेरुपचया
युभवनेग्रहो ॥ युद्धाकंपपः जन्मरा
शेरुपचयेलग्नेशीर्षोदयेस्थिरे शुभग्र
हैर्लितगतेनयुक्तेवालितपदेइति पदैः
पापग्रहैः पापैरिति पापग्रहैस्तृतीयष
ष्ठैकादशस्थानस्थितैः शुभग्रहैः प्रथमे
चतुर्थसप्तमदशमनवमपंचमैकादशा
द्वितीयतृतीयस्थानस्थितैः राज्ञाभिषेक :
शुभः यदाहवसिष्ठः त्रिकोणकेंद्रवि
घनेषुसौम्यैस्त्रिषष्ठलाभगतैश्चपापैः
द्यूनाष्टलग्नव्ययवर्जितेनचेद्वेनराज्ञस्त्वभिदो
षेकइति अयस्थानाविशेषेपापग्रहै
रशुभंफलंसापवादेसिद्धवंशयाह पापै
स्तनौ रुग्विपने २ मतिः सुते ५ पुत्रावि
ध्ये २ ध्यमेसरित्तता सोतवलसौम्य
ग्रहैः तनौलग्नस्थितैःपापग्रहैःरुक्
रोगः स्यादशमकाइतिशेषः निधनेःपाप

ग्रहैर्मृतिःस्यात् सुतेपंचमेपापग्रहैः पु
त्राविः पुत्रपीडास्यात् अंबाव्ययेगेद्विती
यद्वादशस्थैःपापैदरिद्रतास्यात् खेद
शमेपापग्रहैःसौनिश्च्योगःस्यात्
सुखेभ्रमगैः सप्तमचतुर्थस्थानस्थितैःपा
पग्रहैःस्वपदाद्भ्रंशःस्यात् उपलक्ष
णनाषष्ठाष्टमद्वादशस्थानस्थितशुभग्र
हैरनिष्टम् यदाहवसिष्ठः पापग्रहैर्लो
ग्नगतैश्चनित्यरोगीविलग्नेपगतैर्भवन्तिः
यदाचुतः सप्तचतुर्थगैस्तुपुत्रस्थितेसर्व
स्वतैर्विहीनइति स्वलग्नाद्वैरिगतैःशशा
कतिनौस्वरंरेतिनरावलचेदितिबलिश
त्रोपादानाभिवलस्थैर्वाषष्ठमषष्ठ
तोनेतुफलेइति तात्पर्यंग्रंथाद्यवार
म्यहा सर्वमिति केंद्रगतैःशुभग्रहैः
सर्वमशुभंकष्टफलंशुभमेवभवतिकस्मा
त् उक्तंच श्रीपाभिषेकाराज्ञःसम्यक् ।
स्यैर्यंकृतेयोगदेयैर्मजेनशुभेनतेनाह पु
त्फलग्रकाणिकांभातीसितःसुसराज्ञासदा
मोदतेराज्यलक्ष्म्या इत्तीयद्युगोसोविरश्मी
त्ववैधीगुरुश्चपारिजीस्थिरात्सूपपस्त
लेगुरुक्षेत्रस्यात् अथकोणनवपंच

मु.
चि. मि.
पी. टी.

४२५

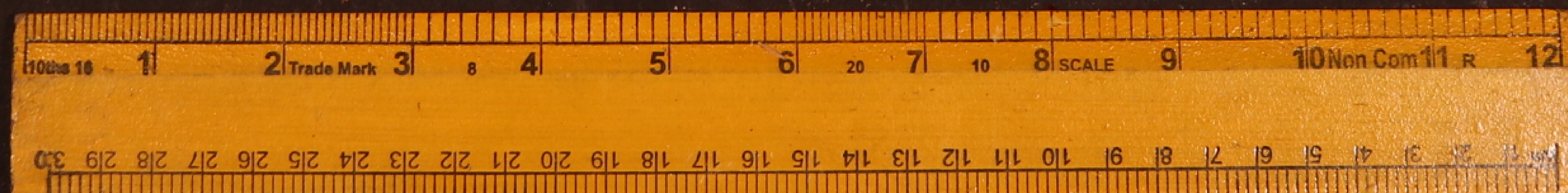
421

मेवागुरुस्यात् ऊनितोऽगोषड्वर्गरदेष
हेस्यात् सितः शुक्रः कर्मेरोषमगाः स्यात्
सितः शुक्रः कर्मेदोषमगाः स्या हृष्टाभिषे
गयोगेयोराज्ञाभिषव्यापिच्यते सराज्ञा
सवत्सरवंकालेराज्यलक्ष्मीदत्ते यूय
मेकोयोगः यदाहवसिष्ठः यस्याभिष
केप्रकृष्टमेत्रीलग्नत्रिकोणायदिवाभ
वेत्सः षष्ठकेत्रकर्मगतश्चशुक्रः समे
दतेविक्रमराज्यलक्ष्मीति श्रपापरेयोग
मोरिस्थेऽपीत्वतीयायषो स्यान्नेया
यासंख्याशान्तिस्थतीये सर्वेएकादशस्थे
ते गुरुः लंबेपोरष्ठेरशामेवपोचतुर्थेवा
चेहकस्मादेवविधेयोगस्यपसाराज्ञोपवि
त्रीश्यशोस्थिरासदारस्तगृह्यास्यात् य
दाहकश्यपः त्रिलाभस्थोसोरिस्थेयो
चतुर्थेवोवरेगुरुः यस्याभिषेकः क्रिय
तेतत्रतस्यमतोस्थिरीति श्रीपतिरपि ॥
त्रिलाभसंस्थाशनितिमरश्मी मेषस्त्र
तोवेपुरस्केगुरुश्च यस्याभियोगक्रियते
भिषेकः सपदतस्थिरातस्यविराग्रपः स्या
दिति सेष्टुरणोरमेकोविचित्रिलाभारियोसो
विष्टार्थोविनाशः प्रनासामानो श्नी

येकादशापष्टानामन्यतमस्थानद्वये
स्थितेसोरिस्थेयोस्यातामित्यर्थः ॥ प
तरपिप्रक्रमेव यदाहवसिष्ठः उ
श्चिकलाभारिगताविलोकीत्वस्तो
भेरश्मोयदिवेषुगोद्धे यस्यातियोग
क्रियतेभिषेकः संपत् स्थिरातस्य
विराग्रपः स्यादिति अत्रबहुवयप्रमा
णादिकल्पइतिशिव श्रथराजाभि
षेकप्रकरणंगद्येमायसंहरति ॥
इतिश्रीदैवज्ञानंतसुतदैवज्ञराम
विरचितेमुहूर्तचिंतामणौराजाभि
षेकप्रकरणंसमाप्तमेतत् ॥:॥
ज्योतिर्विद्वरनीलकंठविदुषःश्रीचंद्रि
कासत्सुतः पुत्रोणानिगवृसाविरचि
यामुहूर्तचिंतामणि सोपिदैनविनि
र्मितेनयतिपीयूषधाराभिधे व्या
ख्यानेह्यभिषेचनप्रकरणंराजोगम
तगिंतामम ॥ इतिश्रीविदर्भदैवज्ञरा
ऊरालेकारनीलकंठज्योतिर्विदि
रचितायांमुहूर्तचिंतामणिटीकायां
पीयूषधाराभिधायांराजाभिषेकप्रक
रणंसमाप्तम् ॥ शुभम् ॥ समाप्तम

४२५

425

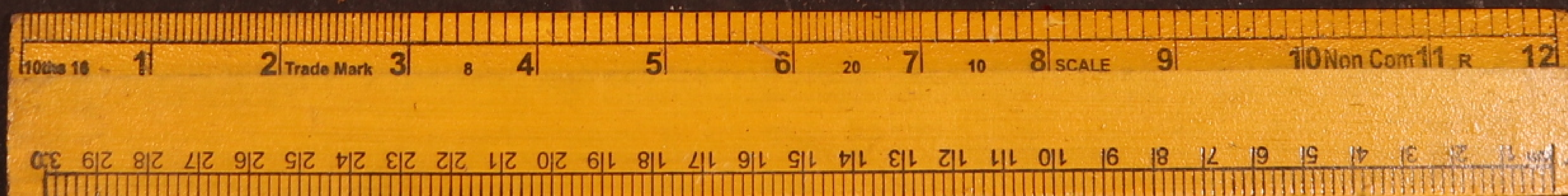

मु·
या·त्रा·
प्र·टी·
४२६

426

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॐ पार्वतीहृदयप्र
भाभास्करं च कृतं स्मृत्वा मेघवारणं मेघग्र
न्थकृतेन बालितोपार्जितकृपेरणास्पदीपि
यूषयात्राप्रकरणं व्याख्यायते ॥ तत्र किंचि
त्कार्यमुद्दिश्य परदेशान्तरगमनं यात्रा सा च स
दैव तोहि द्विविधा एकासमरविजययात्रा अ
परा सामान्ययात्रा तत्र शकुनगणनयात्रा
वहमानयोगलग्नज्ञानेकाकंकशनेयोग
लग्नशुभाधानेन या यात्रा सा समरविजया
ख्या यद्यपि कानि विजयानि विजयद्रु
कटकवाहुल्यादेव संभवन्ति तथापि शुद्ध
संभवन्नान्नैव यात्राज्ञेनायद्यवारण
स्यादितीर्यं रणे नायं चेति व्यादिश्य द्विष
गीकृत्य या यात्रा सा सामान्ययात्रा यद्वक्ते
वसिष्ठेन परविषयविजयार्थं या तु यात्रा
तु समरविजययात्रा निखिलापरयात्रार्थ
सा सामान्या भवेद्विविधा कथितेति यात्रा
सरेहि व्यभिमतफलदा भवेत्सा सामान्या
समयानुकूला च यात्रा योगविलग्नतिथी
शा योगे ग्रहिति ॥ तत्र यात्राप्रकरणमारिप्स
र्ग्रन्थकृद्यात्राधिकारिणामावश्यकर्तव्यं
कन्नरसादा यात्रा यां प्रविदितजन्मनां

नृपाणां दातवेदिवसमवउजन्मनां च
प्रश्नायेहृदयनिमित्तमलभतेविज्ञाते
स्य शुभाशुभेवपः प्रख्यात् वैरिव्याति
त्रु सकललोकहितकारिनारूपस्वदश
माणाशुभाशुभसमुदायविचारस्य सक
ललोकहितकारिनारूपग्रहण्यानुचन्द्र
पूर्णहणाशत्रुपवैषविवरोगशकृइति वा
च्यो वक्ष्यमाणयोगलग्नशुभप्रतिष्ठाके
राजपरान्नपारानमप्रसंगात् प्रकरणा
वतलाभात श्रीविस्मरणार्थमिति वेत्र
दिकप्रलादावपिविस्मरणार्थं नृपग्रह
णाकर्तव्यं स्यात् तस्मात् यथा सम्भवेत्
तिरितसचास्त्रणादरूपेषविचारउपेया
नाः एवमेवच वसिष्ठादिऋषिवाक्येष
पिसमाधेयमविदितेज्ञायाचारिकारि
नत्तानेजन्मसमयालन्तणयानाकीनल
गे ङेउलीस्यशुभाशुभफलादर्कृत्वान
थेषांतेषांनृपाणां यात्रायादिवसदात
वो यात्रारितिधेयमित्यर्थः वाक्यात्
दिवसानामाविदितिदिवसमासोऽनप्रसकोलि
गः तत्रतावत् ज्ञानेकमाशास्यो येनशुभफ

मु.
पा.त्रा.
प्र.टी.
४२२

427

लग्नग्रहस्थदशायां मेतद्दशायां च राज्ञा या
त्राविधेया शुभफलदग्रहस्थदशायां मे
तद्दशायां च यात्रा नैव विधेया यदाह वराहः
विदिते होराशास्त्रे नादिव्ये लग्नग्रहाणां च ।
आयुषि च परिज्ञाते शुभमशुभं यातरि ह ।
वाच्यमिति वसिष्ठोपि निखिलगुणगतानां
राज्ञां कथयन्विधानमत्र यात्रायां जातकम
मवलोक्य वदेत्फलसिद्धिस्तु यथा यस्याभव
तीति नृपस्यादैवाज्जन्मकालो न विदितः
स्यात्कथं यात्रा स्यादित्यत आह प्रश्नेति प्र
श्नुमज्ञातजन्मकाला ये वा तेषामपि प्रश्ना
द्यैः शकुनोपलक्ष्यादिभिरशुभशुभे विज्ञाते
निज्ञाते सति यात्रादिवसं प्रदद्यात् की
दृशान्ननुदद्यादिनेदिने राज्ञामिच्छद्भिरथवाल
ग्ननिमित्तेःशकुनादिपतदादीनि वस्तूनि मूल
भूतानि निधानकारणानि येषां तैः यदाह ना
रदः अज्ञातजन्मनां लग्नफलाभिः शुभगत
प्रश्नाद्ये निमित्ताये तेषामपि फलोदयश्च ति
नन्वत्र नारदवाक्ये अज्ञातजन्मनः प्रश्नो यात्रा
फले गुणत्वात्तल्लाभमिति पूर्वार्धे उक्तं प्रश्न
दितात्शुभनिर्णयमज्ञातेनादृशस्यापि फ।

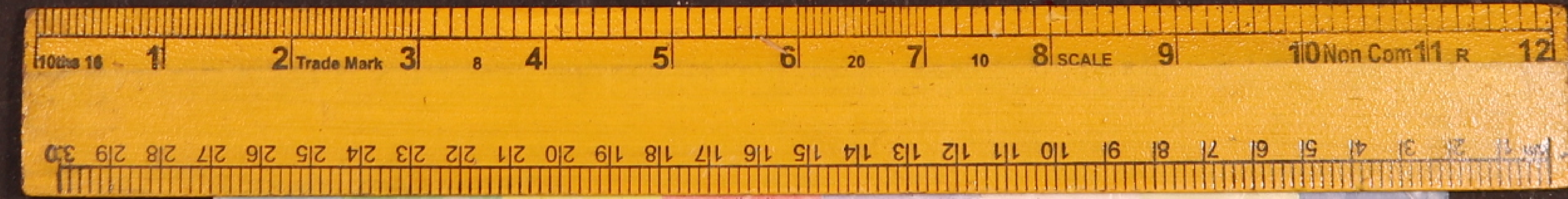
लाभिरिति पूर्वापरविरोधः उच्यते प्रश्नादि
नाहि शुभाशुभनिर्णये कृतेऽनिष्टमपि या
त्राफले गुणत्वात्तल्लेगुणः कोऽपि विशेषः स
यथाशक्तिकार्यमिदन् देवादेकः कन्या
दिको वर्णिनां तत्र हूदिरे यदा न प्रश्नादिना
शुभनिर्णयमज्ञाप्यक्रियमाणा यात्रा वाच्य
कफले दैतिनकोपि विरोधः विशेषमाह
हृह्यात्रायां वराहः नष्टाऽन्यः कुसुम
गुष्मफलाग्रहणःमानः प्रणम्य वृषेदी
दिष्टवस्यः होरागमास्त्रकुशलादितेका
रिणाश्रमस्त्रस्य देवगणकान्सहादेवशकेन
प्रश्नपतिसमीपे देवविशष्टमाह फल
मुद्दिष्टनिमित्तेलक्ये कालसहस्या सदृशि
सदिति वाच्यं यद्यपि स्यादनिष्टस्कारमिदक
ष्टनीयसशिलाभस्मनेवेति अथ ज्ञाता
ज्ञातजन्मनोः प्रश्नास्यापारणे यात्रावदाते ।
तत्रज्ञातजन्मनो जातकाच्यवगतशुभफ
लयात्राविचारेलाया समाप्तेः ज्ञातजन्म
नो जातकशास्त्रप्रख्याय ज्ञेनोः कथ्यते श
द्यानिर्वादस्त्यागोश्च शुभफलयात्रावेरक
प्रश्नकृतविलंबितेनाह जन्मराशितनो
यदि लग्नगतरविपोयदिवातत एव व वि

मु·
या·त्रा·
प्र·टी·
४२८

428

द्विस्वभावग्रहे यदि वा तद्दयो विजय एव भ
ह्नपापतेः वनत्रकथमत्तातजन्मतेया
वताजन्मराशिलग्नविनासमयुत्तानेनैवभ
वेत सन्तेयच्चपि राशिलग्नत्तानतयापि वि
शिष्यत्वात्काव गतशुभफलं ग्रहस्थान
नवगमात् त्वातजन्मलेश्वतएव राशिलग्नत्ता
नाभावे यदिस्फलीति प्रश्नवृत्त्याति जन
नेजन्मतनेव विपिनीराशिलग्नेतेयदि प्रश्न
स्यावा जन्मराशिजन्मलग्नेवायदिश्मलग्ने
स्यात्तदावश्यापतेरात्तोपिजयएव अथवात
दपियोजन्मलग्नजन्मराश्योः स्वामिनोयदि
लग्नगतोस्यातां तदापिवश्यापतेर्विजा
यः वाच्यवा ततएवताभ्यामेव जन्मलग्नज
न्मराशिभ्यामेव त्रिविधस्वायग्रहात्तीयप
द्दशामेकादशानामन्यतमेयत्युदयोलग्ने
स्यात यदाह नारदः जन्मोदये जन्मराशौ तत्
तेयाधीशस्थेन विवा आभ्यां याया विषडुर्व
त्वशात्त्वयोपि चेति तत्रतदेशः शुभग्रहस्थ
लग्नकोपि वित्तिनस्यापि विशेषाख्येयः यदाह
वसिष्ठः जन्मराशौ लग्नगते तदीशेवापि
लग्नेके अर्थलाभमदायात्र लग्नेशस्थेकु
भग्रहस्तीति केचित्ताभ्यामित्यत्र जन्मलग्न

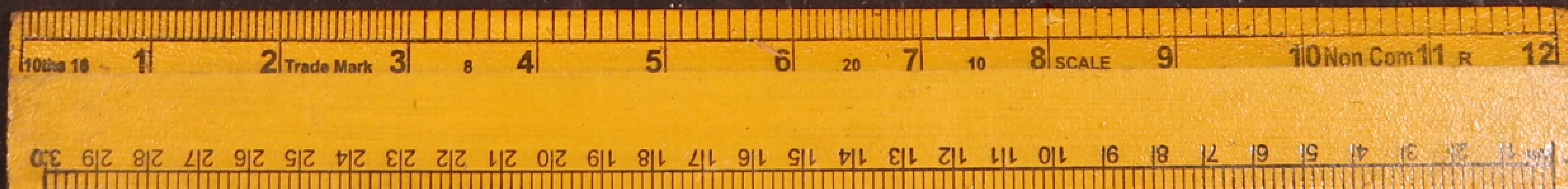
राशयं जन्मपिपाभ्यामित्यत्र तत्र जन्म
राशिविलग्नाभ्यां लग्ने चोपचये गृहे संप्र
र्णफले लभ्यतात लघवा विजयप्रदेति वसि
ष्ठेनकंठत एव जन्मराशिविलग्नाभ्यां ल
चोपचयगृहात्ररनुक्तत्वात २ अथवा लग्न
श्रेमेजुभाषिणी केदमाह १७ जन्मलग्न
मृत्यापिपातेयास्तत एव चोपचयस्थानेचे
द्भवेत् द्विकेन्द्रेनेश्च शुभवर्गक्षेत्रेनैव
द्विमस्तकोदयग्रहेनतराजवः विपाः शत्रो
र्जन्मलग्नं जन्मराशिश्चेत् तस्य लग्नाद्दि
बुकेचतत्त्वेयन्ते समममेवानतराशत्रातेयाभ
वेत् अथवा तयोः शत्रुलग्नगत राश्योरा
धिपौ स्वामिनौ प्रश्नलग्नाद्धिबुके रन्ध्रेवास्या
तां तदापि जय एव अथवा तत एवता
भ्यां शत्रोर्जन्मलग्नजन्मराशिभ्यामेव चोप
चयगृहं त्रिविधैकादशदशमानामन्यतम
गृहे प्रश्नलग्नाद्धिबुके रन्ध्रे वा वस्यात तदापि
जय एव अथवा तनौ प्रश्नलग्ने शुभवर्गः
शुभग्रहाणामष्टवर्गके श्रेस्यात तदापि जय
एव अथवा यदि मस्तकोदया शीर्षोदय
राशयः प्रश्नगतास्तस्यात तदापि जयए
वशीर्षोदयराशौ नाह वराहः गोजाश्वि

मु·
पा·जा·
पु·टी·
४२५
429

किं किं मिथुनान्सस्मन्नानिशाख्याः पृष्ठोद
यादिमिथुनाः कथितास्तएव शीर्षोदया
दिनवला भवंति शेषा लग्ने समेतभयतः पृ
ष्ठोदमल्लग्नमिति पृष्ठोदयाः मीनः शीर्षोति :
यस्मथाति संभवेयदालेद्विकेवाविजय
स्तरायियाम्नाः शिरसोदयमेति यश्चापि
जेय कुलेस्मा चरेयत एवं वर्गं इति यदाह
श्चके इति परिच्छेदः अस्तं समम स्याने इदं
शोशेनया उक्तोपर्यायः पराभ्राते नम्म
राशिकतजन्मविलग्ने उत्याते उदयगे यदि
बालः शयुक्तर्मेविभानितलाभ्यां यात्र
वेत्तयम्नपेतितद्दानी इति जन्मराशीन्या
दिके सर्वाशाङ्कसंभवे चेद स्तसममस्याने।
स्यादयवाद्विकेस्थान्नेरापि यात्वर्दपस
स्मियुरस्यर्थः वक्रेऽपि उदये उदयपेक्षा
जन्मभजन्मपेचात इपचयगस्वगृवीस
लग्नेयथासोः विनिश्चितमपिपस्तविद्विषे
श्रीविद्वाद्विकगरहस्रमृतपस्यितास्तमि
तेवेति २ अथ जातिजन्मनाशुभफलदय।
ल्लोटककोस्माद यदिपक्षितिनोवस्त।
याकविनाशुभवस्त यदि क्षतिरप्यतं यदि
एकतिवादस्तोयशुभग्रहदृष्टतेचालग्न

मपि अथवस्त्रपापतेर्जेयइत्यन्नवर्षे यदित्रि
स्थितेनौ प्रमलग्नेवस्त्रपाम्नमोक्तविराम्ताव
अथवा यदि शुभवस्त्रवस्त्राभरणादिक्षतिर
र्शनगे श्रवणगेचवेदर्शनेगाचवेवादर्शन
मात्रवानत्वं अथवा प्रश्नाग्राचरतो देव
दृष्टेति तदावस्त्रपापतेश्चेयः स्यादिति सर्वे
त्रयाख्येय यदाह श्रीपतिः मनोरमाम्बरादि
दृष्टतः स्यात्मागल्यवस्त्रक्षतिदर्शनेस्तः
वयात्सरात्मक्षतिचग्रहसेतदादिशेदक्तिन
यस्तवेति अथवा चरलग्ने मेषकर्कटतुला
मकराणामन्यतमे यदि प्रमलग्ने शुभग्रहेदे
ष्टेयुते वातदापि जयोज्ञेयमालः कैलति
सिंगिमुनेफलेवचेविलग्ने शुभेदृष्टियुक्त
इति श्रीपतिः अथ ज्ञातिजातजन्मताशु
भोसापारतेनशुभफलदयमे मालिनीच्छ
दसाह विपुरुतजलग्नेसो विदृष्टेयवेदम
ति भमस्तनमेष्ठलग्नेगभास्करेपि हिबुकोति
पतेहत्यनगेवापिपापेसपदि भवतिभंगः
प्रभकतेतदानी वेदमे गलड्डकेलग्नेसो
दिशा शलिनाद्दृष्टेनराप्रमकेत्रेभेगोत्पा
देः ग्रहतः पराजयोनाशो वा स्यात अथ चे
देस्तिभवनमस्तनमेस्थः शुभसमसमेस्थेल

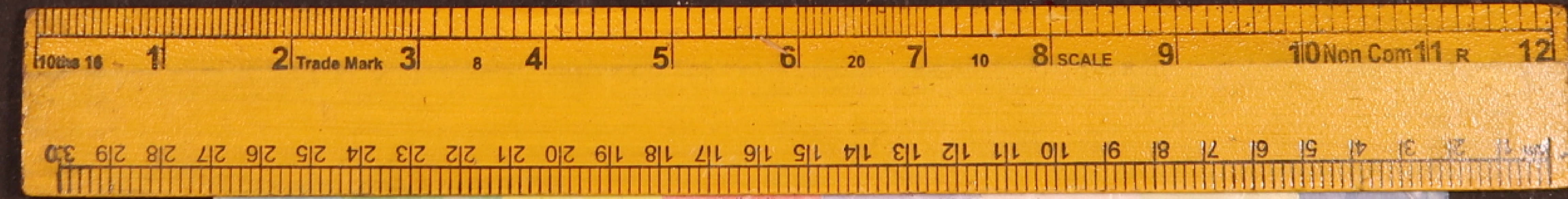
मु.
या. प्र.
प्र. टी.
४३
430

ग्रगे च भास्करे सप्तमे वं विये पृष्ठयोगे पृष्ठभंगः
स्यात् तथापि श्रयथानामनेकार्थत्वाद्विपा
र्ययोर्थः तथाहि श्रपि विपर्यये वास्तति भा
स्करे सति मरनेस्य चंद्रे लग्नगे सति एवं वि
पर्ययोगे पृष्ठभंगः स्यात् उक्तं च वराहेण स
वंद्रे हृपि विलग्ने भंगः सूर्ये लग्ने स्थिते सूने वै
पनगे चंद्रे लग्नयाते दिवाकरे विपर्यये वा
यात्रस्य स्यात् समभंगवधाम इति वा श्रथवा
पापग्रहे वत्तयोः अष्टमलग्नसप्तमस्थाना ना
मन्यतमस्थे सति पृष्ठभंगः स्यात् उक्तं च वरा
हेण निधनहिबुके होरास्तमये शुभपापा
श्रशुभफलकराः स्युः एकांतेमालवालो द
शमभवनं शुक्रेकोणवर्गः स्युः प्रशस्ताः सदसि
हितः सबोधयानकालेपि चिंत्यं ५ श्रथया
ताक्रस्यादिशि यास्पातीति पश्चे निर्णयं भमे
गमयातेनाह त्रिकोणोक्रजाताद्विपाक्रत
नी यत्रयरेकोपि वा नारामाकस्यपी वा व
लीयान्मध्येतया यो ग्रहः स्यात् तस्य काष्ठादि
शौक्तमात्मनेनयस्य कृतात्रिकोणे
नवपंचमस्थानाद्विपाक्रतलीवानां मगतमस्त्री
नवयात् तासो दिशि मदिपफि गामिष्यति
तत्र दिशि यांसो गमने न स्यात् श्रथवा श्रर्का

त्कसी त्रिकोणे सप्तमरायातायोः मंदिदिशि दि
गागमने न स्यात् एव तर्हि कस्यां दिशि गमनं
नेस्यादित्यत आह बलीयानिति तेषां मध्ये
एको कोदिश्रदिक्यतिर्वा पकारकौ यो मध्ये
यो ग्रहो बलवान्स्यात् तस्य कीया दिशि या
त्रसमाप्ततेनेयत् चः पादपूरणे यदाहव
राहः एकोपि जीवसितासौ समात्रिकोणे
रविनोपवेन्द्रः यस्तोपततत्र तत्र यानि याता
तेयो बलीयान्पतिस्त काष्ठमितिकाष्ठादि
शो यहदिश सत्सवर्यः स्मिनोभूमिस्तत्कस्या
दिनावहपाति ६ अथैताद्दशे योगे दितीये
मदनले खलु वहस्यात् प्रश्नगम्यदिगीशात्तत्
टः पंचमगायः वोभयाह लग्नभवनः स्वामा सं
नयेत्से गम्यदिगीशाङ्कु तस्मिन् यादि
तस्यादिपः स्वामी ग्रेशप्रसलये यस्मिन्स्या
नेयो ग्रहो बलयुक्तो वो भूयात् श्रीनिवलयु
क्तो भवेत् तदा सो ग्रहः स्वासी यात्राश्रिपारि
शौनयतेयापाइति वराहः यात्रादिगेशायः
रिपुचेमन्यग्रहे ग्रहो वीर्ययुक्तस्ततिष्ठेत् स
म्यक्तत्राकथितानि भ... फलानि वीर्यो
यतिस्त काष्ठाभिमिति श्रनादपिमगो नदैतेन
वोक्तं पयमाद्दसो विक्रमो वेद त्रिकोणगो

मार्गवलो द्वितीया फलेन उक्तेन दशेष्वेव वि
नाशपष्ठास्त्रयतिस्तकाष्ठामि ७ ग्रथैवं प्रष्मा
लग्नात्मस्थः शुभाशुभे निर्णीं यात्राफलादिभ्
ज्ञेया प्रयाति नाह यत्नेमेषसिंहेषु यात्रा प्रश
स्ता शनिर्क्षा शनैश्वरायो वेवमथ्या रवौ क
र्किमीनालिमेष्ण्यतिंदी चौत्तन्समपचवि
नाराश्वतेश्वा: रवौ यत्रमेषसिंहस्थिते सति
यात्राप्रशस्ता शुभ फलदा शनि ज्ञौशनोरा
शिर्गो मकरकुंभ कन्या मिथुन तृषपतुलाग
ते रवौ यात्रा मध्या मध्यम फलदा न शुभा नापि
शुभेत्यर्थः कर्किमीनालिमेषेषु रवौ प्रि
दीर्घा क्रुकाल यात्रा मध्या यात्रा हीनफलेत्य
र्थः यदाह लल्लः यात्रा निसिंहतरोगाप्रा
तेष्वविशाखावृत्योशानेश्वरकुर्तो शनु सारहेत्य
भा नो कंल्ली रक्ष घडमोस्थिकोण निदीर्घा मालान्
द्विदैवलमते प्रतिषृष्टगाकेः शास्त्रइतिदेव
लाचार्यमते अप्रति मार्गेकेः सूर्यः पृष्टगः
शास्त्रः पृष्टगतेन भ्रमणवशेनास्यो यदारा
त्रमेषादुदयकालाद्रारभ्य प्रहराष्टकेन प्रद
क्षिणांमाचरत्प्रोदिशा भ्रमतीति यदाह
सेनलतः दर्भादि शृन्कादि नना पमुक्राव
वस्तराश्चा भवति प्रदोषा मास्मितंयास

विना प्रयाति शेषादिगेनातखलुपंचमोन
इति दर्पादिगे शीघ्रलिनादिगृन्नीभूम्
निताचानिल दिक् प्रभाते प्रत्येकमत्र प्रह
राष्टकेन भुंक्ते दिशा शेषमविनाक्रमेणोति
पतेन भ्रमण प्रकारेण यस्यादिशियस्मि
प्रहरे भ्रमणसंभवः सादिक्सूर्य संरुबोच्य
ते नत्वच मेहिक स्मयष्टगतेनोच्यते इ
तिपितृवरणाद्यौवत्तः वर्यते वेद्या क्रमेः
शास्त्र इति द्वारशक पश्चिचक्रभ्रमवेशान्य
स्मोदिश्पर्कोस्थिताञ्जो पृष्ठगश्नोक्तलायाय
दित्यर्थः यथालग्नस्थिते के पश्चिमां दिशं
गच्छेत् चतुर्थस्थानदति णां समसोस्पर्थेष्
वोगच्छेत् यदाह देवलः लग्नस्थवर्कणां
प्याद्दिङ्केस्पृत्वां णांरवौ यायात् सम
मगे पूर्वां यामे ष्टमपास्थिते सौम्यामिति
पवैविदिलिपिन्लमनयन्नात् ज्ञेया यथा
द्वितीयस्थे ततीयस्थे वाहर्ये अग्रेयां गच्छे
त् अष्टमस्थानवमस्थो वासर्येश्शानीग
च्छेत् पकारशास्यदाहकस्यवाचायद्याग
च्छेदिति अपनावानिषेधउच्यते पत्नविति
सज्जनावतञ्जादिनन लद्वेमपतोखंस्या
नेत्रवभरेष्ववगिषाः मवामसममपंचम

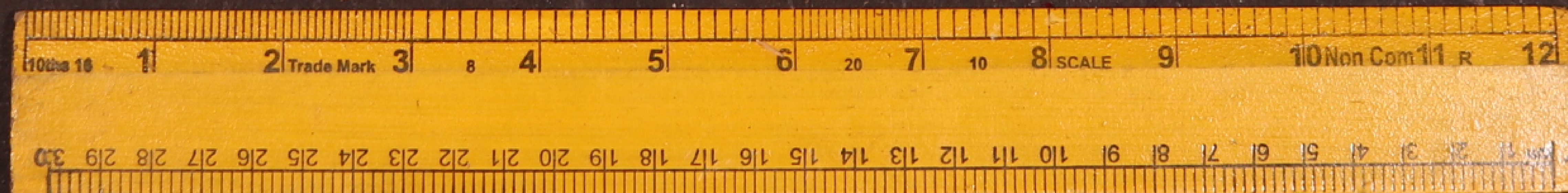

मु॰
या॰ग्रा॰
प्र॰टी॰
५११

432

न्नौ याचा स्येन्यत्र लदानेष्टाः निषिद्धाः
श्रीपतिः नवम्यां त्रिपंचारिममष्टमतायाः इति ला
घ्रः त्रिपंचसप्तम्यां यष्वयात्राभयमागदपरेति
नक्षत्रिमादिनसप्ताक्षितिमेषववक्तव्यं श्रुपि
उक्तेपारस्परणार्थं श्रयतितिथिनत्तश्वद्गीभ
नेगायवातेनाह नवम्यांनचद्वादश्यांनाष्टमी
नोत्सितात्याःतिथिः सर्वाणामानविका ह
यारितमेवेदुमीवानस्ताश्रेयोवासवेदेव
यात्राप्रशस्ता सितात्यातिथिः शुक्लाप्रति
पत अर्थात्कृष्णपक्षप्रतिपदस्त्वमाश्रमाःस्व
वस्यात्यन्यास्तिथयोयात्रानामतः प्रसिद्धाश्चेया
श्चान्येतिथिषुयात्रानप्रशस्तेतिन वाक्यार्थः
परार्यस्त्वेवदृष्टीनयात्रायांप्रशस्तेत्यर्थः प
वेमर्नुवकेकारकरणेकदिनेपदात्वोष्टत
कागोरवुलावविवायोनात्मीतियातापिवे
नावेनाचवमरयुक्तास्त्वविलिवत यदाहना
रदः दशम्येकादशीकाकिकामावर्जिता
स्वय यात्रायुक्ताप्रतिपदिनिपनापायना
यवेति अर्थानव्यारिनिविदतिथिवतिरि
क्तानितिथयोयात्रायांशस्त्रास्त्वत्यर्थः अश्व
नोक्तेतिथिफलान्यावश्वसिहः बलनपक्ष
प्रतिपदसिनोभयप्रदाभाककरायात

स्वयप्रदाभीष्टकरा द्वितीयेष्टर्णयात्राफ
लदात्तीया तिथौपिरिस्थातिष्ट्ययः श्व
यात्रभर्सन्यप्रदाश्चार्थविनाशदावा यशस्क
रीष्टविपनप्रयाचमापंचमीस्त्याकरीचव
ष्ठी सप्तमीविनयप्रसयाष्टमीशोकदुःख
भयदाश्वभयदा सर्वदुःखशमनीयशस्कर
लाभदाचदशमीनिवतवे पश्चप्रदामानक
रीस्तयेपरस्रोवदानेकश्चभप्रदास्यात पक्ष
दशीविवस्त्राभक्ष्तपान्नाकरायुतमवस्त
दास्यात भविश्वतिदापिनीस्त्रविवमेदाप्रिणी
भविष्यीतिदीयिनीद्वादशीप्रभेगदा अयाद
शीसभाग्यदाविपक्षपक्षनाशिनीविनाश
दाघृतीयमावस्याः वायुकोतामावलदप
त्तःश्चक्लपक्षः यस्यांप्रतिपदिमत्पुरुश्व
वेदस्यातिस्त्वाकार्यंप्रत्वेयदालवेदोरर्थ
भावयवनतरातिपनप्रत्वेमरणंह्नेः पीठ
स्यपक्षत्वशतिपदलमाश्रावतिकृष्णपक्षप्रति
पदिषयं द्वयेतिनतिथयःप्रोक्ताशुभ्येवा
गान्तिदायनवहोकिनेसमाक्षेते किंच वे
शिष्टेनोक्तक्षारावेककायपव स्वग्रेष्टेयेन्न
शीषांकृनानावाश्वर्वणीशुभदाः प्रयाणे श्व
दितभक्तनशानेश्वदाशांवाराश्वर्वणीनश्चभ

मु·
या·त्रा·
प्र·टी·
५३२

433

प्रहरस्पृविति फलानयथान्तानमतिर्ते स
र्यदिने प्रतिनाम्नां ग्रहे शक्तिलेयार्पनाशस्त्र
ज्वलनास्त्रकिल्पजः कौजेबोपे मृत्युत्यानिः
जीवेन्नयपतल्लब्धिः शुक्रेस्त्रीक्षगपथन
लाभः इत्यवपवपर्भयं योगात्यासीत्ति।
तार्कपुत्रदिने शतिनत्रजेरत्तिणगुरोः शुक्रार्के
याः प्रतीचेदहास्त्रहानावनोब्धेवतिचेत उद्या
ते नवनकव्यावारपवावारशतिवयन्नाः को
तोनावदूकशपापादिरुरधिभिरनक्रतान कि
व नमंदेदुदिने प्राचीनक्रेत्रदत्तिणगुरो सि
तार्कयानश्रताचीनादीचीत्रारेयापीतिनार
दू नाकावायितते दिनकारसदवारे स्रक्रादि
प्रोत न्रुनकुरोवयाम्यायां रविसितदिनप्रती
चीसोमेदिशो नास्योलोकिर्थकमापेश्रुतस्मा
मायेता निवेथनात दोषापिकुत्सवनाथेमि
तिवत्रैभिन्नेकार्के कुशानि ग्रेष्ठेश्वनिवचना
नोदयात्रानस्त्रनारे बुविधायति कचितानुवेक
कालेकेग्रेषुन्निग्रहापरविशेषाः स्थानतया
कायुंग्रयातेषणग्रहेकवावा नावकापी
तत्राये वसिष्ठवाक्यस्वरसः हिदिनकारसेवा
दे इतिवाक्यान्यापवादनिरोधागोगरस्यना
मीयते नवनस्यगतिर्नवेयदास्वजन्मराशे

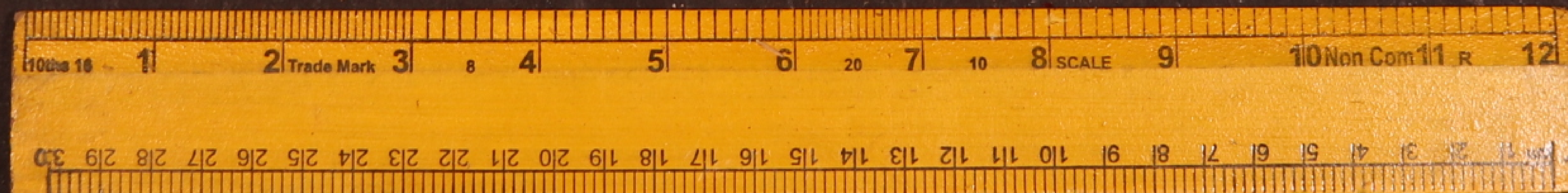
रुपचयस्थो योग्रहः स्यात्सशुभो वापापो वा
भवत्वसर्वदिक्तिदितः परंतस्तलेदोषविरा
ययदातनूपचयस्थानस्थः स्यात्तज्जउपित
दितः यदाहराजमार्तंडः उपचयकरगृहे
नेशुचिः कृतेपिस्यापिपिनोभवति सोम्येप
न्पचुयस्थेनभवतिपात्राशुभायात्रेति पु
नग्रंथभेदेन चेद्रशुभाशुभानिरपिपरिहर्तव्ये
केचित्तुः सौम्यचेद्रविषयेतपाहुः तेस्वाना
थ्यांवावेत्ताञ्चनोग्रश्चशुक्रोपिनेष्कावारइत्य
लमनिग्रहेणेतिप्रत्ययमनुत्तवामः इत्येषि
नौ ग्रादिषुपनवसः मिशोनरोधः इंदुसंगः
सौवलिय्यः श्रेष्ठोवती हस्तादयः प्रसिद्धाः
पौर्वेनवन तत्रैवराज्ञा प्रदत्तानमा पुरादव
सिद्धः पौमहत्यादित्यकेमसेद्वविस्मुदवा
स्नाद्भयभातियानि श्रेष्ठानियात्रासुनेवेवता
नि सूक्ताविपृवादिसमसभानीति श्रेष्ठानी
त्युक्तेः किंचताननत्राणांमध्यमनेकिपता
विक्रूहतेवान्तमीयते तदपिलेनेवोक्ते तिस्रो
नवावाकृतानेत्वेतेनपूर्वोत्रयंत्रसाभस्वरपोव
मध्यानिनेष्टानामलानिलेशादिदेवचित्रादि
मध्यानकानीति निसदुत्त्रारतिवन्नयोतिस्व
नेदारत्नार्षः संपिः गुरुकृत्वद्ष्टतिभानिनिषि

म·
या·ज्ञ·
प्र·टी·
५३४

434

ह्यन्याद् एवमेत्रयाम्येर्वेनेत्साघोरोडमो
देः सर्वाशास्त्रेगतेयाज्ञाघ्रा एाहानिर्भविष्य
तीति केचित्तु एवां च यं सानलमग्रज्ञानोरा
ज्ञोत्वषष्ठाला स्मेहातुसााण सपोस्लैमेद्वेपित्र
दैवते चग्राज्ञापतेर्भचक्रपीवलानां ग्रादित्य
हस्ताभिजिदश्विनीनिवारिणान्तानोप्रभवं
तिभानुग्रजातेः प्रभविष्णुतायाः सोम्येंद्वि
ज्ञावरुमेरेवतानिसेधा जन्मााभिरुपागतानि
सार्पविशाखाग्रवसामरणपाश्र्वअल्पजातो
भिनिदिशेतीनिवरोके जानितिविशेषेण
याज्ञनत्तज्ञाणाङ्कः ताद्विसंपातवराहमि
नापा नत्त्रज्ञमृहारायायेपचरशसंख्येकपा
तानिपूर्वान्तज्ञानि नवेदपाज्ञानिवत्तकेरव
भोपत्तोतेनेधोरोषणाणोज्ञातीनोगोमसमाशिव
स्तानोवपीज्ञग्रसानोदिस्तअभिनपर्थे उक्तंच
नवेवनराहमा भविशर्वनिस्तभोगममागतेति
तिस्तनभेदेनवक्रहपनतनाव ग्रहणागतमथा
स्तयाहतंनियममत्तुकरपीडितेचयुत ते
दपहतमिति प्रवत्तते प्रकृतिविपर्ययपात
मेववानिलगदितपरिवर्गेहवताकथितविप
र्ययग्रासममहश्वरलिपरिवर्गेः स्त्ववर्गः मया
वायाम्लनतत्तचमश्लेषपीनेरस्माद नसर्वे

दिशिशाकंभेनविधुसोरवारेतथा नचाज
परेभगुरोयमूरिशीनेदेत्येज्योगः नपाश
दिशिपाद्भेयमकृजत्रपेयमेत्ततथान।
सौम्यकुजभिंजेन्तज्ञयजीविनांषीउपः
शाकंभेषाानत्रज्ञेएवंदिशितथाविधुसोर
वारेसामशनिवारेनजेनत् अजनपरभपूर्व
भाद्रपदानत्तजेनथागुरोगुरुवारेयाम्यान
जेनेत स्नेदेत्येज्योगः शुक्रविवारेनथापा
हभेवोदिणापाशौदिशिपश्चिमदिशिनत्र
जेत नथार्थेमत्तेउत्तरफाल्गुणपासौम्य
कोभिउनरदिशिनत्रजेत कुजउपेवारेणा
यायात् कोउथपः पीडितोनानावाराग्नादिकी
हथोउपः स्वजयप्रवेशः योमकर्षे जीविन
पुष्पमेतानिधुर्यते असो अन्यथागाढ
नः मृसोरुवानोगामकरणेबास्पादितिनिष्क
षेथः यदाहल्लादः नमेदेर्डिनीमांची
नोदीदीज्ञारयोरपीति यानमानोदेणावि
शेषेशः तोयेगानदिपनदीनकराहस्
मोयनोपवाविलशनकनसाकुरागिा
दिश्मागकुम्भकिग्गाादिदिनेषुरेवेसोवि
नेपिनिपूनेनविराजूपेति स्वंषधकेसोम
कजेमेरेचरेङ्गयेगुदो अग्रनःशोभनस्या।

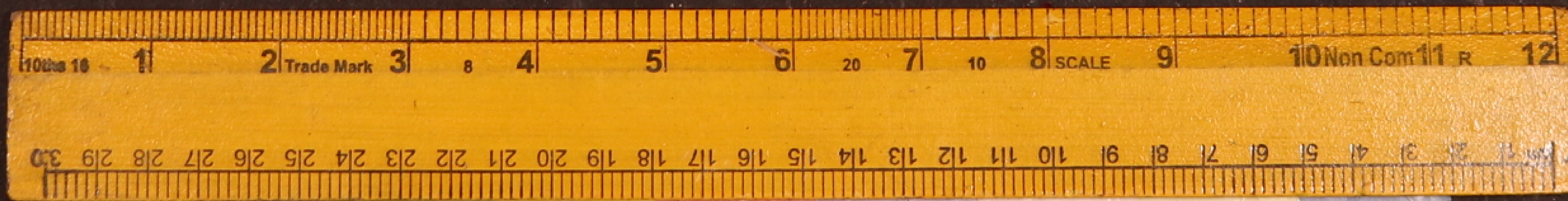

मु॰
या॰ज्ञा॰
प्र॰टी॰
५३४

435

ग्रहस्तोमरणोष्णवं प्रतीचीरविवारेणग्री
चरविनेष्वे उदीचीभूमिपुत्रेणनयायाद॥
त्रिणोगुरौ विचेतदेवस्तस्षियावामेमलभा
वाङ्पेहो वसिष्टः पुरहूतदिशोपुरंदरोद्देया
यायाम्यदिशंतु गोद्वियिस्य जलनाथदिशो
पितामहहंतस्तलाम्यानस्थसोम्यमत्तंइति।
पितामहेहरोदितिणोसौम्येसामदेवतादिशिम
तरादिशिमित्रार्थी पतत्पालमप्पाहस्योव
सिष्ठः स्तलसंज्ञानि पिस्यानि स्तलसंज्ञात्त्र
वामराः यापिनोमस्तद्राशीघ्रमथवाप्यथ
ग्रानिराः इतिस्तलपाशपरिहारमाहगुरुः
स्त्र्यवेरावृत्ते प्राच्यासोमवेमिपयस्तथा शुऽ
मंगारके दावेवुधेवारे तिलान्यपि गुरुवा
रेदपिप्राच्यां शुक्रेवारेयवानपिमाषान्मन्दः
शनेर्वारे गोकेस्तले नेदाषभाक तोघ्नलेच
रनेष सुघृतदीपहुते तिलाः वारस्तलद
दानपरोत्कालादोनगणादिति ननस्थादि
दोनादिनाजेववभानियात्रां प्रशस्तान्य
क्षानि नेनेवेलासोस्पाप्सर्वभाद्रपदोवा।
दिशापुत्रवफाल्गुणीनोस्तत्रयाप्रशस्तभा
वः किंच अश्विविद्वारम्भनिसपरिवाति।
वरुणेनेशापश्चिमस्यानामागुरीचो:

परिघः उत्तरफाल्गुणीदक्षिणापूर्वभा॰
द्रोत्तरास्यनादक्षिणापश्चिमेयाः परिघः उत्त
रफाल्गुणीदक्षिणास्यनात्यागुरीचोपरिघः
तत्रपामिपूर्वकनात्यलिषयसोतित्यायात्रा
लाभिमितिचेत् उच्यते यागासिद्धिर्थपणि
पतीनामितिवस्पतियागयात्रायामात्पायि
ककार्यविषयत्वात्येचागभुद्धिमनादत्येक
वलल्यग्नद्धेरात्रौयात्रायांप्रशस्ततरेता
ते: यदाहपराशरः आत्यायिककार्येतदे
वेननिपीडितेनच यातव्यंकेवलविलग्नयोर
गात्दुपियात्रासिद्धिमोनोभीतितत्रयापिनद
त्रभुद्धोरेववित्तिहितिनत्तत्राहन्मनदाद्वेपि
यात्राप्रसक्तौसत्यांकरादित्यवेशादिशिगं:
त: सेस्तानतत्रपियात्रास्यात् पवदक्षिणा
दिदिग्ममनेनपूर्वभाद्रपदानत्रेपियात्रास्या
त्माभद्दिदोनत्रयेनत्तत्रश्लोकिः किंचति
श्लोतेमारीनोदारमानत्तत्राणांनियानि:
चवानिरिक्तफलनेनमध्यमेनाकोविहितत
स्तत्रालाभेसेभवेमध्यमनत्तत्राणामपिमाश
स्यावगतेः स्तत्रगुणैरपिभेदवानामितिव
चनाद्वाहाणानांनत्तत्रेष्वेसर्वयायात्राभका
ते तिवामस्यापिपत्रनपवदितिणादिशिपतिष्ट

मु.
या. ग्रा.
प्र. टी.
४२६

436

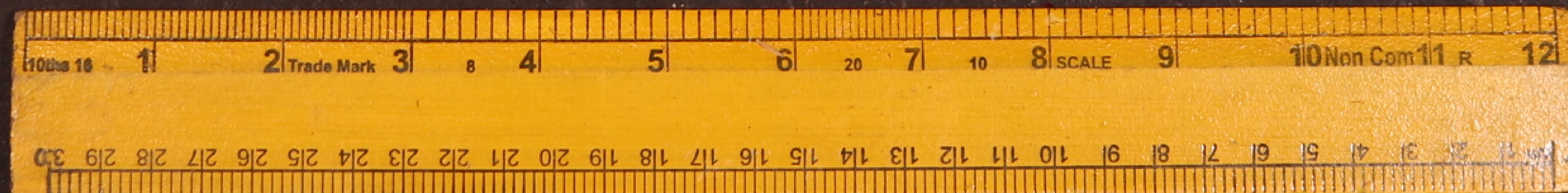
योचकेनापिनिषेधोनप्रतिपादितः घातनाङ्क्रापूर्व
भाद्रपदोत्तरभाद्रपदानोमध्यमत्वात् नेव
वेसतिरश्चिन्यादिशिशिधनिष्ठापंचकनिषेधा
देवपूर्वभाद्रपदानिषेधः सिद्धः किंपुनः नि
षेधउच्यते शेषाणिस्वच्छानार्थमितिश्रमवः
वचनत्वयेयस्मिन्नेवाहुप्रयाणानगरप्रवेश
श्चसंभवेतत्रप्रवेशकपवमहूर्तोविचार्यः
तत्र यदाहवार्गः प्रवेशानिर्गमौस्यातांमे
कस्मिन्नेववासरे तदाप्रवेशिकंचिंत्यंप
नैववायात्रिकमिति एकस्मिन्नपिदिवसे
यदिचेद्गमनंप्रवेशश्च प्रतिशुक्रवारस्थले
नचिंतयेद्योगिनीपूर्वमिति तत्रयथा प्रति
शुक्रभद्रादिकोदोषोनास्ति तथैवदिवाप्र
देशगमनेपंचकदोषोपिनास्ति तोदेशा
पिगमनेपूर्वभाद्रपदानिषेधेयथास्यापिन
जपाद्यहूदोत्कृतमितिक्रमः पतज्ञेयागा
न्तिदिपंवणीपत्नीतोमित्यञ्जल्पाषेनिल
ताउल्लानिनत्राणिचसमस्मिन्वारयिष्यतेन
लेपलविनेन प्रथमभवारिलच्छैः पूर्वाह्ण
दिकाललग्नेशुभयात्रानिषेधेशाहेलविघ्नोति
तेनाह पूर्वाह्णोभवस्थिभनेनपतेधा
ज्ञानस्थाह्णेकतीराणाप्त्वोमाणहूकेनमर्हु

भेनोपूर्वेराजेनयथा मेषाख्येनचमध्यराज्ञ
समयेचोयल्लयानोचवेराज्ञोनेहरिहल्ल१
७ष्ठिसिविभिःस्यात्सर्वकालेशुभा २५
नेसर्वअभावाख्येमिश्राख्येमिश्राख्येनलग्नेः
पूर्वाह्णेयात्रानस्यात् तीक्ष्णाख्येभेमध्या
ह्नेकालशुभेयात्रानस्यात् तथापूर्वेराज्ञेमैत्रा
ख्येयात्रानस्यात् मध्यरात्रसमयेउग्रनक्षत्रे
यात्रानस्यात् तथारात्रोनेरात्रिनत्नीयभागे
चरनक्षत्रेयात्रानस्यात् अत्रविशेषः हरिह
ल्ल१७ष्यग्निभिः श्रवणहल्ल१७ष्यग्नौ सर्व
कालेषुश्चदिकात्मकेदाराजेहृयेयस्मि
न्कस्मिंश्चित् कालेयात्राशुभास्यात् यदाह
वसिष्ठः स्थिरवसाधारणाधिष्ण्यैः पूर्वाह्णेनैव
गमनंस्यात् गमनंतदाकुर्यादिनलग्नसम
येनकार्यमशुभंस्यात् तिष्येणोपरसात्तरम
मेयमुद्युभिनवानिमलेउग्रदोर्मिश्रिसमये
नृपयपिस्थोरपमिनश्रेष्ठं निशिसमयेऽपि
पातेः तथावाह्णोपालिः पूर्वाह्णेऽभवभि
श्रिभेनगमनंतीक्ष्णोनमध्यदिनेराज्ञोपरं
कोषलतुभिर्मैत्रेनरात्रेमध्येउग्राख्येनचमध्
यरात्रसमयेनैष्टंनिशांतेचरैः सर्वेषेवक
रैः हस्तोमादिभिः कालेयात्राशुभा श्रव।

म·
या·त्री·
प्र·टी·
म ३५
437

दिनस्य रात्रेश्चैकदेशा विभागं कृत्वा पूर्वाह्णादि·
व्यवहारः प्रसिद्धः तदेतदुक्तं स्यात् एकदेशेन
प्रायेणाह्निलं वेऽक्र वर्त्तमाहिते मिश्रेनैयात्रा·
पुमानाती तेनाव परोक्षाकेनलकुमेर ह्रस्वि
भागोत्पेम विंशेनादि मेकनिशानस्तु मेव
ग्रैर्नमध्याशके नात्येशावरभे·कारश्वाति·
स्तोत्मसे प्रभासवदिति नन्वापि पूर्वकाम
तापतिषेधस्यातिन्यायात् फलवत्तेष्वपात्राम्
मिवेवनास्ति किंतु नः पूर्वाह्णादिकालविशे
षनिषेधेनेति चेन्न अकोऽन्त्यसमाप्तिः स्याक
योनन्तनिस्यान्तरेत्यादिना फलादीनामप्रम
त्नसंगीकृत्यसमाहिते मिश्रादीनांतविशे
षनिषेधाकांक्षाप्रकृतसमाधिरद्वेसंगच्छते·
नेति चेन्न सत्येवलस्यायतादावपकप्राप्त
यांपद्याभाहलातीपानादि शुद्धेष्वकेवलंत्व
लक्षुहिमाक्षितैव यात्रामेवतापप्रशस्तानपानि
पिदनत्तरेषापि अस्मिन्नर्थे स्मरमेव वाक्या·
नापकेमवयद्भुतः एवमतिकालविशे
षनिषेधेऽप्युपतिरपिमेंतानाभवति पूर्वरात्र
तिरात्रैः पूर्वैकं संख्यासस्यात पूर्वापरायरात्रमे
करेपिसमासान्तकृषः नत्वसमासश्च·
स्वानगंनस्यप्रथमान्त पूर्वापरादिवाक्यस्य

स्य पूर्वशब्दस्य प्रथमानिर्दिष्टं समास उपसर्ज
नमित्युपसर्जनसंज्ञं कृत्वा उपसर्जनं पूर्वमि
ति पूर्वनिपातः ततो ह्रः सर्वैकदेशसंख्यात
पुण्याद्रात्रेरित्यप्रत्ययः समासान्तः यस्येति·
चेति कारलोपः अन्ने मेवाशयेमनसि विधा
योग्याख्येनेच मध्यरात्रसमयस्यतत्त्वसमा
सान्तेमध्यरात्रशब्दे पठेति केचित् तच्चिन्त्यं
यतोरात्रेर्मध्यं मध्यरात्र इति विग्रहस्यते तदैक
देशिसमासविधायकस्त्वमध्यशब्दस्याभा·
वादेकदेशिसमासान्तुपपत्तेः अतएव पूर्वनि
पातोपि वासमासान्तस्य तत्वर्मेष एव तस्मै
ड्डिमध्यसमये अस्ते एवं स्यादिति कथम
यंप्रयोगः इच्यते मध्याचासौ रात्रिश्च मध्यरात्रि
मध्यरात्रिरितिविशेषणं विशेषेण बहुलं·
मिति समानाधिकरणे तत्पुरुषः एवंवक्ष
मध्यरात्र जातीयदेशीयेषु निपूर्वपदस्य पुंव
द्भावः पूर्वादिकमिति मिमंसंज्ञत्यादिनैकदेशोप
यैवसाते अत्रवात्रे समासान्तस्तेनै
वभवति अह्नः सर्वैकदेशेत्यादिकाद्विमाकृ·
त्रिमेष्याः कृत्रिमकार्ये समासान्तः इति न्यायात्
देकदेशवाचिनपूर्वापराद्यन्त्यः प्रतिपत्ते
नापकेशेषोचसमासस्यते नतपयसमा

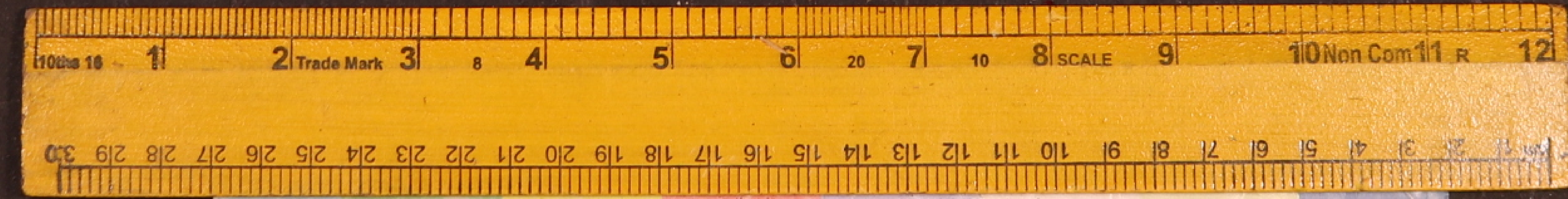

मृ.
पा.ग्रा.
प्र.टी.
५१८

438

सोंत विधिनेति चरपराकारादेयाः यथैव
विशेषपिसमासे चैकदेशसमाससमाश्रित्य
समासोत्तमाङ्कोत्तसमासविधायमर्त्याभा
वोप्यसमोतमोतविषयेप्याप्यविरुद्धमाश्च
विंतोमध्योध्याः अन्तरयायेनुचमयाप
शिरितीकारालः पाठः पाठाः एवमलेपीम
लमतिविस्तरेण ॥ अथतत्रापिकालविशे
षेमृश्यमानोनिषिद्धानांचक्रियमाणानांच
वर्ग्यघटिकाउद्दयन्न्यक्रसाह एवंत्रिपि
अंतकलारक्तानोहूपमहोल्पयत्रवरेगमास्तुः
स्वातीविशाखेद्वःभूमेरामानोनाम्नो निषिद्ध
मन्नसंमिलाश्च हर्वोत्रेयमत्यमातिक्रमेकर
भावादिमाःषोडशानान्यानिषिद्धाःएवमेघः
कृत्तिकायाएकविंशतिटिकाःपितृस्यमघा
या एकादशघटिकाः अंतकालमरणोपास
मघटिकाह्याप्याः यथाहभारद्वाजः भरण्यां
समघटिकास्थाप्याउत्तराः स्वातीविशाखयो
ज्येष्ठाश्लेषायोमत्वाकाणवतदेशघटिकाः
स्याः यथाह भरण्यासमघटिकावहिर्भवे
कविंशतिः एकादशचरोपित्र्यातिषर्वाष्ट
चतुर्दश स्वातीसर्पविशाखास्मजाख्यायांच
चतुर्दश वर्ज्यसमघटिकायातः अभ्य

परा इति एतप्यावष्पकगमनेतथ्याचतैनै
कानिनिषिद्धेषुपिमहेऽप्यकाउदयचठीक्र
मात् तथ्याघटिकाग्रासाग्रवेषपगमनेनस
तीति अपिशब्दात्मध्यमेषुदस्तेव ५ अथ
मन्तोतरेणावर्ज्याघटीनाहयाह पूर्वार्धमा
श्लेषमघानिलानांमेदिविशाभियमानेवा
यें त्वपाःसमस्तागमनेजयेष्टः स्वातीमघा
चोत्तमसोमतेन स्पष्टार्थमिदंपद्यं यदाह
ह्याश्रयावराहः विवर्जयेत्प्रथमासिन्ये
उमर्धतःतोयगमनेजयेप्सुः पूर्वार्धमाग्नेय
मघानिलानांस्वातिमघावोशानसःसमस्त
मितिउशानसोमतेनेतिशेषः ६ अथमाना
नीवपत्तारिकासत्तामेनेगप्रयाणेनाह ता
मोभक्तलारात्मतविषसंख्याशुभोजीवप
तेभ्यस्त्याधिभोधुः तदाकोतभेकर्तरी
संक्रमतेनेतिनुसंख्याभवेद्रक्तनाम तेमा
यादृनामाग्रहोविपरीतगतिर्वलिष्ठामम
मार्गगत तेनभुक्तासंख्याएवंविधाविष्वं
ख्याद्वेयादशासंख्यातारानरत्नभूमिजीव
पक्षसंज्ञातितराक्रांतभेतेनराहुणाक्रांत
कर्तरीदर्शनेवनामकं ततोराहुक्रांतनत्तु
ह्मेदुसंतोपंचदशसंख्याकेशलत्नामकं

स्यात् यथा वा राहुहस्तितेन भुक्तानि चित्रस्वा
तीविशाखाश्च नक्षत्राणि तेषु पूर्वाषाढो
त्तराषाढाभिजिच्छ्रवणधनिष्ठाशततारकापू
र्वभाद्रपदाख्यानि भाद्रपदाख्यानि भानि जी
वयुक्ता तदाक्रांतभाद्रेस्तात्पंचदशानक्षत्रभा
द्रपदेयस्त संज्ञे तेन राहुणा भोग्यानि उत्तर
फाल्गुनी पूर्वफाल्गुनी मघाश्लेषापुष्य
पुनर्वस्वाद्रीमृगरोहिणीकृत्तिकाभरण्य
श्विनीरेवत्याख्यानि अतःपरं हस्तस्तद
न्तरोक्षत्रसंज्ञः समवधानात् ततः
सर्वोदयपदे गराहुरभिधाने रेवतः अथ जीव
पक्षास्तपक्षयोरन्यर्थसंज्ञाविज्ञानाज्जीवप
क्षेयात्राकार्यास्तपक्षे यात्रा न कार्येति योगो
क्तः कर्तरीशुक्लासंज्ञेयात्राफलेष्वयमन्वेव
स्तीति ७ अथास्तपक्षजीवपक्षफलविशे
षमाह मार्तंडेस्तपक्षगे हिमकरे च जी
वपक्षे शुभा यात्रा स्याद्विपरीतगे तु यत्करी
हि जीवपक्षे शुभं अस्तं तु अस्तपक्षे ततः शुभक
रं अस्तात् यात्रा कर्तरीयायीन्दुस्थितिमात्रवि
जेयकरे तौ दैवतयोर्जीवयोः अस्तपक्षे तत्स्मा
त्तौ इस्तिवरश्चेज्जीवपक्षगे सति तु सा यात्रा
शुभा स्यात् मार्तंडे जीवपक्षे सति चंद्रश्चास्त

तपक्षगः स्यात्तदा क्रियमाणा यात्रा यातुः तपक
रीस्यात् उक्तं च सूर्योदये जीवपक्षे तपानाथे
स्तपक्षे स्थितेन या तस्मिन् काले शुभा यात्रा वि
परीता दाहतिरेति दोस्सूर्यचंद्रमसौ जीवप
क्षे स्यातां तदा शुभाशुभगतेन्यथः अथ द्वाव
पि सूर्यचंद्रमसौ अस्तपक्षे स्यातां तदा यात्रा तिष्ठ
पकारी स्यात् एतदप्युक्तं तत्रैव चंद्रादित्यौ
यदा युक्तौ जीवपक्षव्यवस्थितौ तदैव हि सर्वं
योलाभो यात्राकाले न संशयः अस्तपक्षे तु यौ
काले संस्थितौ चंद्रभास्करौ तदा हानिर्भयं यं
गमृत्युर्यात्राफलं मतमिति अथास्य पक्षरस्मा
द् अस्तसंज्ञितिरस्तपक्षेनास्तपक्षसंज्ञा न
सद्भावणात् अस्तं तु राहुक्रान्तं भं शुभकं
स्यात् तदुक्तं समवसारे [illegible] किमपि
वेदकर्तरीजमपतश्चेति एवं सामान्यतः सर्वं
धे यात्राफलविचारमभिधाय यात्राविशेष
माह यायीति द्विविधो राजा स्याद्यायी च यो रा
जा स्वदेशाद्दुर्गं करोति इति तस्याद्यायी यो वैरि
[illegible] दिशं [illegible] यीनेन्दुस्थो दो यायी
यायिनो राज्ञा स्वामी रविस्थितिमान् स्थायि
नो राज्ञः स्वामी तौ द्वौ सूर्यचंद्रमसौ जीवगौ जी
वपक्षगौ नौ मतौ तेषां राज्ञां स्थायिनां

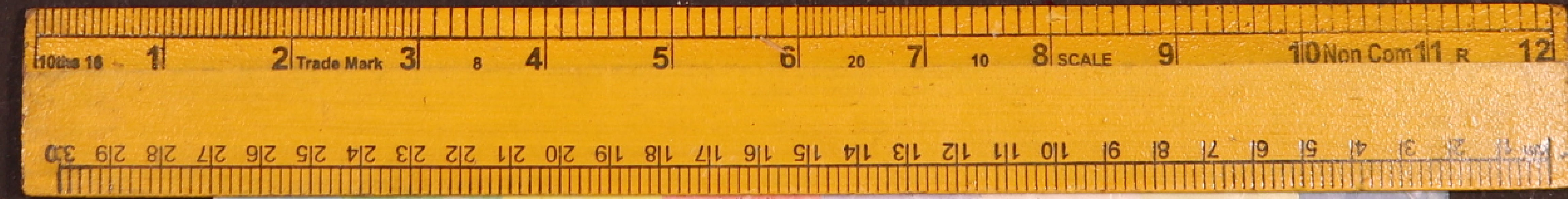
यकरोसेथिकरोयाम्यातो ग्रयहाववपिम
तपत्तगोतश्रयपत्तजेयकरोम्यातो ग्रयह
वपिमृतपत्तगा यदाहवसिष्ठः जीवपत्त
गयोःसूर्यचंद्रयासेथिमादिशेत उभोप्या।
ञ्चितोसेयामृतपत्तगयोस्तयोरिति ग्रजापि
मार्गोऽमृतपत्ता गोऽप्यत्रवर्ततेपत्र एवम
तियमर्थः मृतपत्तगास्सूर्येचंद्रश्चजीवपत्त
गस्तदाथायिनोराज्ञोभूमापाजयःस्यात
स्थायिनोपराजयश्चउक्तंचवसिष्ठेन रवि।
स्यायीशशीयायीतद्दशाश्चजयाजयो मृत।
पत्तगतेभानौजीवपत्तगतेविधौ यायिनोवि
जयस्तत्रस्थायिनोवपराजयं विपरीतगतावे
तौविपरीतंभवेत्तदा३ति विपरीतगयोरिति चेद्र
मृतपत्तगतेसूर्येचजीवपत्तगतस्तदास्था।
यिनोराज्ञोभूभयाजाजयःस्यात ग्रयायायि
नोपराजयः उक्तंचतेनेव जीवपत्तगतेसूर्ये
मृतपत्तगतेविधौ स्थायिनोविजयस्तत्रया।
यिनोचपराजयमति नदाहत्सूर्यगोराह्वाक्रांत
नत्तत्रेसूर्येचेंदुमोत्येतदायायिनोस्वल्पोजयः
स्थायिनोनेव यदाहचंद्रमाराह्वाक्रांतनत्तत्रेस
र्येमोत्येतदास्थायायिनोनेव नदाहावपिम
ह्वाक्रांतनत्तत्रेचंद्रादयोरापिपराजयः यदात

ग्रहेंदुमेत्याभस्थितोदोतदाद्वयोरपिसंधि
तिस्यापिविग्रोपाध्ययः यदाहवसिष्ठः चेंद्र
ढ्रेमविमृतयेजयःस्वल्पोपियायिनो स्थानेय
स्यानयफलंशुद्धेष्वेवविचिनयेत यात्रायाम
पिसर्वत्रविजनीयएयत्नतः३ति नत्रस्यादयोवि
चारोयुद्धयात्रायांभूयोग्नलादिसामान्ययात्रा।
यांविज्ञेयः सामान्यतोमंगलफलाद्यपि
यः ऊँक्तंचस्वरोदये जीवपत्तस्थितेचंद्रेकार्यं
स्यात्सफलोपमे मृतपत्तेमृतंज्ञेयंपत्तसंधौचलि
वलीवलमिति ग्रउस्वरोदयादिग्रद्वयेभयपुष
द्रेमायाद्धद्रणायामाद्भूनतत्रेराहुद्वयोमपमाद्भूफ।
लाभ्याभिहितानितान्यपिएकत्रीश्रयपत्तेयत्त
मयात्रोक्तनीतिनास्माभिर्लिखिष्यते ग्रथ्रप
मिश्रुतनप्रवाध्यायोगीतिनलपल्लविनेन ग्रथ
शकुलसङ्गलकलाकलचक्रगृहयात्रायोव
सेतीलकपाशाईलविक्रीडितमाह स्याने
तिकादिवृक्षपापकराववाधादिदृपश्चवाणि
विषमास्थितयोःऽकुलाकुः सर्वेनुमन्नग
वेश्चकलाकलकोमलोशुभेसाविथिभद्राद्
लितिथ्यः १८ सर्वांसौम्यमकेनुकर्णादकतरी
फेन्दुचित्रानाथा शुक्रामेकुलसंज्ञकाश्चतिथ
योकारैःस्वरैःमिताः यायीस्यात्कुलेजयेच
समसोस्थायीचनद्रकुलेसेरिःस्यादभगोःऽक

मु॰
या॰ज्ञा॰
प्र॰टी॰
४४१
441

लाकल्पगोत्रमीशायोश्चैव स्वातीशति
हा श्रेतकेभगणीपुत्रविश्वक्सेपावसयानिष्ठा।
पोस्मेवतीकराहस्तः प्रवगाया शादित्येपु।
नर्वसुःफुवाणाणोहिण्यश्च राजये पतानिद्य
दशभानिविषमाणिपयः प्रतिपत्तुतीयाप
वमीसप्तमीनवमेकादशीत्रयोदशीपंचद
शपश्चस्पष्टोतिथयः वामास्तयेन्दुमंदगुरवः मेद:
शनिः चन्द्रभौमवाराः पतानितत्त्वाणितिय
योवाराश्चप्रत्येकमकलसंज्ञाः प्रयत्ताउ
पवारपकः कलशोमिह श्रेउपशान्तनार्वकाः
देशापाशोविधिमभिजित पतानिदश्वाविभानि
दशपञ्चतिथयः दशामीषष्ठीद्वितीयापितिसप्त
पतेषद्वराधाः प्रत्येकेकलाकल्पसंज्ञकाः स्मु:
गुणपर्वाणिशाप्रथिती रव्यश्च्यः मचा३८मे
गाः कार्ताः युवगाः दहन कृतिकाहीशेम्यविशा।
त्वाश्वेदाम्येष्वाचित्राश्लेषहा पतानिद्वादशभपति
शुक्रासाशुक्लसेनालवारापुके२वदे मिताः हा
दशीश्लनदेशीतिस्यविनयपते प्रत्येकेकल्प
संज्ञाः स्मुः युद्धऽक्षवारतथे दितीयादशमीषष्ठी
कलाकल्पस्वदात्तते विवस्यायुः कलाः सर्वाः शे
पास्तथितयथाः कलाः रविचेद्योगकर्माणिवत्वा
रोपकल्पाभवाः भौमशुक्रेकल्पाश्चिचतुर्थवा
रेकल्पाकल्पाः बकुणाश्चाभिजितले कलाक।

लग्नसोद्ध्वतं कलानिसौम्याधिस्यानिशोप।
सान्यकल्पानिच गुणफलमारस्पातीति ग॰
कलमेतेके मिथिवारनक्षत्राणांयोगानिसम
देयायीजयीस्यात नहनस्यायीराजानहजयी
स्यपक्षःस्यात ---------- कलाकल्पसंत
केतिथिवारनक्षत्रयोगोत्पत्तोपिपुंडेकर्व
तोभ्रमीशायेमात्तोहभयोपस्परोक्षेपिःस्त्रीतिः
स्यात उक्तेचक्रवारद्ये तिथ्योवाश्चनक्षत्रेषुक
लेषाधितोऽज्ञेयः कलालेश्यायिनोत्तेषाम
पिश्चवकल्पाकल्प इति कोशेषनकफलोत्तर
मके कलभेशुद्धयेज्ञात्मनस्त्राभवेति कल
मूला उपकल्पभेपरिविभवभोक्तारस्वल्पे
शुभस्मास्पइति पतन्न्लप्याशन्नातवारेशुति
थिशुपिष्येये ।२ ग्रुपप रात्हवक्रेसमपरण
ह [illegible] मेत्यकशुध्यसावहजलभहोशमे
शुत्पृथ्वीपी यात्सांजोमीदृकांशहितिपित्
पवनोद्भवयोमातिकामे वह्यादीत्रिभ्यवि
शानिरतिविधिमभयाप्त्यातिमेनत्येवादिति
शेमाणोद्ध्विस्यान्तिमेरिकस्तामीयापश्च।
दिशाहो श्रस्मिनीश्रथ्यस्क्रेवाभतिशाशानता।
रकालिशालोःनवाथशत्र्यातिभानिपमेयमे
स्यानेलोत्यातिस्युःभगणोष्टवाभास्पशुक्स।

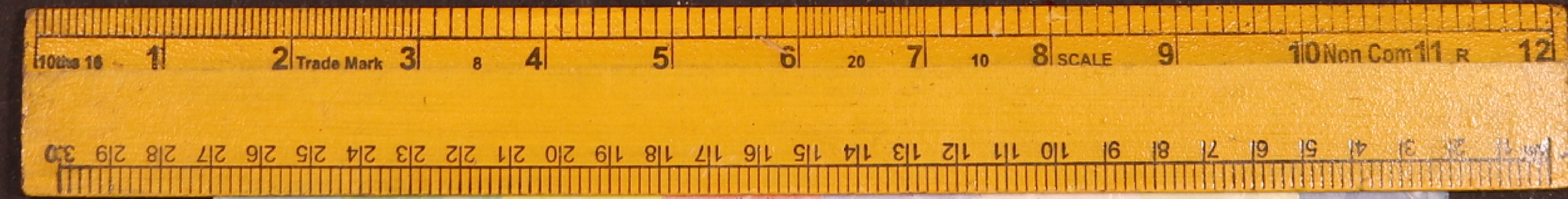

म.
या.त्रा.
प्र.टी.
४४२

442

अथवाशुनर्वसू मघास्वातीन त्त्राणि सूर्ये
र्थकार्येष्वा निस्मृः अथ कृत्तिकादीन्नक्ष
माद्रपदविशाखमूलाभिजित्सर्वोफाल्गुनी
नक्षत्राणिकामेष्वाति निस्मृः अथयोगाह॥
अत्रैरफाल्गुनीश्रवणाधनिष्ठानराधा
रेवतीहस्ताख्याति भानिमोक्षमार्गेलल्या
निस्मृः धनिष्ठाशतभिषारौद्रेसमाहृशेषाणि
तिथ्याहाविनिपर्थः वक्ष्यतिविशेषमध्याह
र्येवकन्याकेन्यथा नेक्षत्रजविषये ऊर्ध्वं
गाः पंचमाताः स्मृतिर्यैशेवाकल्पानव द्वादि
शाकोष्टकेश्वक्रपरिमाणाः प्रकीर्तिताः धर्मा
र्थकाममोक्षास्तुऊर्ध्वकोष्टवक्तव्ये विन्यसे
त्सर्वेवलनात्सिप्तात्तीतिभान्यथेतिसर्पच।
लनेवरक्तलोमाभ्यांमानिलेख्यातिरर्थः
नक्षेत्रस्पष्ट कुण्डमारियामले अश्विन्यादी
नितत्त्वाविरामोपत्तमपाशतः अनुलोमवि
लोमाभ्यांमाभिजिन्निपतनः पुनः धर्मार्थका
ममोक्षाख्यामार्गाश्चत्वारएवचेति अत्रयंथ
कृत्यैलगोभवदर्शनात्क्वचित्पञ्चजायते न।
त्त्रयतिसत्तमसाधिस्थापासेवक्तपच्यन्या।
दिपश्यन्ताख्याने निष्ठतिसन्ततपवावधार्या
अन्तपवादिग्यामलेपूर्वाषाढासु विशाखाचेमैत्र

शतभिषग्वसवः एतानि समस्तानि धर्म
मार्गे नियोजयेत् अजपादमघास्वातियाम्य
ज्येष्ठाशुनर्वसवः श्रवणेमपताश्चअथनक्ष
त्रमकीर्तिताः अहिर्बुध्न्याभिजिल्लन्भगाव
ह्रादेकृत्तिकाः एतावत्यामनन्तरानाः कामम
र्गेव्यवस्थिताः विधेद्विषुवहस्ताश्चऊत्तरावा
दिपौष्णकाः तास्काःसमस्ताख्याकामक्ति
मार्गेव्यवस्थिताः इति १८ युर्येवेपर्थिराइव
क्रमकालातत्फलसरिश्याष्टकेदमाह धर्मेगामा
स्कोविन्नमोक्तेशापीविश्नोपधर्मेमोक्षस्थितः
शस्यतेकामयोधर्ममोक्षार्थेगःशोभनोमो
क्षेगाकेवलंधर्मगःप्रोच्यते धर्ममार्गस्थितो
भास्करेनर्थेमतिचेद्दिनमोक्षे अर्थमार्गेमोक्ष
मार्गेवाशापीस्यात्तदाशोभनस्मृतः अथवा
कामगेकर्ममार्गस्थितेभास्करेधर्ममार्गेगा
मोक्षमार्गेगोअर्थमार्गेगोवास्याखृःशशीन
दापिशुभः अथवामोक्षमार्गस्थितेकेव।
लेधर्ममार्गस्थितश्चन्द्रःस्यात्तत्तदापिशुभः
अर्थोहिपरीतावस्थाहृस्थाहृदयाःसर्वाचेद।
धमोरस्थभवेत्स्यात् उक्तंचयामले सर्वेध।
मेगतेचेद्धर्मेमोक्षगृहमपदः सर्वेधनगते
विन्नमोक्षमार्गेशुभःशापी कामेकेधर्म

स्व॰
या॰त्रा॰
प्रदी॰
४४३

443

मोक्षार्थसंस्थग्रहोजयप्रदः मोक्षेकेंध
मेगग्रहः शुभोन्यसुरगोभवतइति राजवि
जयेतशुभाशुभाख्यफलद्वयमप्यभिहि
तेधर्ममार्गगतेसूर्येचंद्रेतत्रैवसंस्थिते स
मेषुदंभवेन्नकश्चिद्यायोजयीभवेत धर्मे
सूर्योधर्मगग्रहोयायिनोविजयप्रदयप्रदः
धर्मेकेः कामगग्रहोविरोधोवाधवेः मृह
धर्मीकोमोक्षगग्रहोतिधायात्रादिकम।
स्व मोक्षकोधर्मगग्रहोशुभप्रयत्नलाभा
कृत कामेकोर्थगतग्रहोवुधजीववातोय
दि श्रीमोक्षदोसमाख्यातोमृगागाथम।
मस्तिलो वेद्योकोकामगोयज्ञेरिपुरोगादि।
दुःखदो कामेकोमोक्षगग्रहोयात्राद्धः।
खप्रदाभवेत वेद्योकोमोक्षमार्गस्थायी।
रविन्दुग्रहायको यात्रादिसर्वकार्येषुचक्र
मेतद्विलोकयेत पथिगाइतिनिश्चेयः।
शुभाशुभफलप्रदइति श्रुतएवाथचक्र
स्यतिह्रस्वकर्ममाहूर्तस्तित्यिनामहानेत
वगाः धर्मकोवित्तमोक्षान्नेवित्तस्थ
धर्ममोक्षगः कामेधर्मार्थमोक्षेषुमो।
क्षधर्मगतःशुभइतिपथिगाहुचक्रे १५॥

अथावश्यकतेथ्यायोतिथिचक्रेशालेह
त्रवतश्चयेनाह पौषेपक्षत्यादिकाद्वाद
वतिथ्यामाघादौद्वितीयादिकास्ताकामा
तितः शुक्ल तीयादिवस्वयोतशोच्यादौ
फलेतत्रवुहा सौख्यक्लेशाभीतिरथ्यागा
मेवस्वल्पनैः स्वनिःसत्तामिश्चनाचद्रव्य
क्लेशाद्वः स्वमिश्राभिरर्थोलाभःसौख्यमे
गलाविनलाभः लाभोद्रव्यासिर्धनेसौ।
ख्यक्लेभीतिलाभोस्त्रवर्थागमेवलाभ
कष्टसौख्यक्लेशलाभः स्त्रवंव २२ सौ।
ख्यलाभः कार्यसिद्धिश्चकष्टक्लेशः कष्ट
सिद्धिरर्थोधनेच स्वल्पलोभोद्रव्यनाशश्च
स्वल्पस्वल्पसौख्यस्वल्पस्वल्पेतकष्ट अतुपौष
मासादितः प्रतिमासेद्वादशद्वादशकोष्ट
कालेख्या एवंकृतेपुनःसप्ताविंशदधिक
शतेकोष्टकानामपेते मासकोष्टकसंक्षि
ताः षट्पंचाशदधिकशतकोष्टकास्तःसि
त्यर्थः एवंचकोकृतिर्भवति तत्रपक्षस्यकृ
ष्णशुक्लपक्षस्यवामस्तश्चादेर्भः प्रतिपदादि
यावत पक्षान्तिमस्तेश्रयेतिभूतायः अथ
मेपौषेपौषमासेप्रतिपदाद्वादशिकाद्वादश
तिथयः पौलेख्याः माघादौमाघादिमा

मेषुद्वितीयापिकाक्लिष्टयोलेख्याः यथा
माघेद्वितीयादिकः फाल्गुणेतृतीयाचै
त्रेचतुर्थ्यादिकावैशाखेपंचम्यांज्येष्ठेषष्ठ्यां
आषाढेसप्तम्यांश्रावणेऽष्टम्यां भाद्रपदेन
वम्यांआश्विनेदशम्यांकार्तिकेएकादश्यां
मार्गशीर्षेद्वादश्यादिकालेख्याः सर्वास्ति
थयोद्वादशमासालेख्याः कामास्तिस्वस्याति
तिविशेषाकिः त्रयोदश्यादिग्रहणाद्दश
शिष्टस्थानानिप्रतिपदादिभिः स्वगणेति
यानितत्रत्रयोदशीचतुर्दशीपंचदश्यस्तास्ति
स्रस्तिथयोवशिष्यन्ते तासांविभागमाह
कामादिति कामात्त्रयोदशीतस्तिथयोद
शोचतुर्दशी पंचदशएस्ततीयादितिथ्या
योवासः यथात्रयोदशीतृतीयावत चतु
र्दशीचतुर्थीवत पंचदशीपंचमीवत स्यादि
त्यर्थः फलार्थमितिविशेषः तिथिच
क्रन्यासोयथा तत्रप्राच्यादौप्राचीदक्षिण
प्रतीच्युदीचीषुचतसृषुदिक्षुयातेनगमने
विकीर्णेलिसतिफलशुभाशुभादपंसौख्य
क्लेशदुःखादिलाभानेत्रयेएववदेत्कथयेदिष्या
मि तत्रसौख्यक्लेशदुःखादिहीनत्रयंस्पष्ट
र्थमेवतत्रपौषमासेप्रतिपदादिकालेख्ये

मौख्यंक्लेशोभीतिरर्थागमंचेतिफलच
तुष्टयेक्रमेणज्ञेयं एवंद्वितीयादिशुक्ल
मेणज्ञेयं दिक्षुतुष्टयेमाकचतुर्थ्याका फ
लेस्यात तेदनत्स्वंपौषादिमासेषुद्विती
यादितिथिषुज्ञेयमित्यर्थः २२ अथसर्वा
कत्तानवसंततिलकयाह तिथ्यस्तेवार
युतिरद्रिगजाग्नितष्टा स्यात्तत्रयंत्रवियति
प्रथमेतितुः खीमृत्युपनततिरग्यावच्चेभ
रतिःस्यात्स्थानत्रयेकपजिसौख्यजया
निकलातिथयात्रशुक्लप्रतादिनोग्रासाः
नत्रतिथिनक्षत्रवारायोगयुतिस्यात्तत्रये
स्थाप्यक्रमेणसप्तभिरष्टभिस्त्रिभिश्चतष्ट
भक्तावशिष्टासतीप्रथमस्थानेवियतिशून्ये
सतिस्थानेसतिप्रतितुःखी यात्राकर्तुःस्या
त मध्येद्वितीयस्थानेवियतिसतियात्राक
र्तुर्धनहानिःस्यात तृतीयस्थानेशून्येस
तियात्राकर्तुर्मृतिःस्यात स्थानत्रयेकपु
ज्जिशेकसहितेसतिसौख्यमप्यभवेता ३
कंचैवेकेवृत्तभेनाहूर्वेचशेषेः तिथिवारं
चनक्षत्रसेषुक्लस्थाप्यवेविधा भाजिते
स्त्रिसप्तभिर्भक्त्याहिश्राणपावकेः श्
रिन्द्रवेभकेतानामफलस्वभवेद्रयं मे

तस्मात्पभवेद्धानिः सर्वस्वेनैव जीवति सर्वास
र्वांके विजेयाराक्तो पनलाभो रिपोर्हतिः द्वि
गुणपावकः॥८ ननु ग्रैष्याकर्तास्थानेत्र्येय
स्वत्युत्तफलाभिधानेकस्माद्याकारिरिति
चेत्सत्यं अस्मभवादेवेनात्रमितिवयं ब्रूमः
अनेकपाहितिथिवारनक्षत्रयात्रोकल्पिता
यायथाकथंचित्स्थानेहेयफलायोगाभव
तिनकदाचित्स्थानेश्रेयइतिचेत्सत्यं यद्या
पिसर्वशास्त्रावलगतेवहुलमाह तथापा
अस्मभवादेकत्वमतिविकासंख्यापरातथा
मतिस्थानेहेयफलमस्त्विति स्थः अत्रवा
मवाक्यवाकेयात्राकवेनेनत्रसेयाग्नामि
ताङ्गलग्नाकांच ॥ ४५ अथयदाविशिष्णाः प्र
सिद्धा क्रियतेदोषा कैकमस्तावदाउ
लक्षणगण्यादेषो प्रमाणिका क्लेशमाह
स्वैर्भेतोत्रसोतिमितिनेगावशेषितान्हृगाम
हाउल्लानशास्तिविघर्षिमताश्रेमाभवेत्
मदानेत्वाहदस्त्रपचेदनेत्रस्यामितिगे
णनाकार्यमानवैः समभिरेवशोधितास
मतीहृग्यादिशोषसिताससशोधसिताव
भवेत तदामहाउल्लोदोषः स्यात् सोपि
नपाससे एतत्रिमूलरूपिलाकाभावा॥

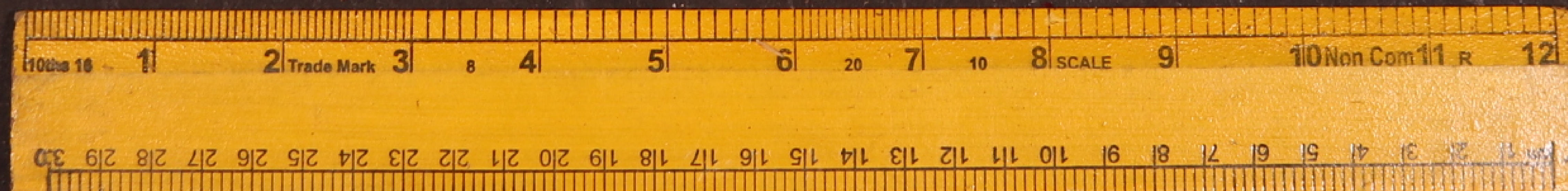
त तथापिपोरुषं वाक्यमेतत् सूर्यभा
क्रणायेस्वनुमसमभिभागमाहरेत एवंपंच
चताविंशात्राउलाइनातिनिश्चयात् त्रिपरु
भेभ्रमेणशेषांहासमसामवहाउलइति त
त्रस्यणाखंदेषपात्रायामेवक्तमात्रे अउ
लेवहनिकर्मणि शुभानित्यजेदिव्राङ्ख
यात्रायेत्रफलप्रभावसमवेचोर्येश्वसंपोतथा
क्रणरामनउगादेयनविपोपावहिउरगेशेह्
श्रेष्ठभोद्रयादिरोहिणकृतोत्याज्यासदे
वाउले यत्नादत्र शुभेशुभमंगलविपोदोषा
नस्याकोचिदिति ४५ अथद्विवसंयोग
मपनातिकयाह शशांकमेस्तूर्यभैतात्र
गणपन्त्राविरितिथ्यादिनवासरेण शुकेन
वामेनगोपकेचेत्स्यादिमहवेकेमनेति
गासे स्थेनेत्राशेरनेत्रत्रेगणपत्रा
दितिथ्यादिवासरेण एतत्पशुक्लापत्र
स्पक्कसमसवादिः प्रतिपत नस्यामकार्यं
हर्तेमानयातिथियुते दिनवासरेणरविवा
सादिनाचयुतेन नवभिराभभत्तेनगोपा
केसमशेषकेचेनरादिस्त्रगर्भ्यातदिवे
गासेनतिमा केस्यात् उक्तंच सूर्यभाक्रण
योस्वेदपत्रादितिथिवारयुक्त नवभक्तेसम

मु॰
या॰ त्रा॰
प्र॰ टी॰
४४६

446

शोषोक्तिसमेतेनलक्षकीर्तितं इतित्तदेतन्निर्म
ले २९ अथचोक्तंगर्गादिसंहितासुवेदाश्ले
षार्कसूर्यावातात्वचन्द्रः मेषादीनाराजेस
नाविवाहोवर्ज्योगुह्यादेशुचनान्यत्रवर्ज्यः मे
मेषादीनांराशीनांअपचेत्यादिकावातवा
पाचेहोज्ञेयः यथामेषस्यापुष्यमोमेष
एवतुषस्यापंचमः एवंक्रमेणज्ञेयः जन्म
भतश्चहानेत्रसमरिसंहितासागरातं चैत्व
सशिवादित्यावातवेदाः प्रकीर्तिताः सचा
तवेदोराजसेवायांविवादेप्रतिवादिनासह
वृषकर्कटेविद्यासंवेपितिवा विवादेषु
हस्तादिशाहेनसगायादिषुवर्ज्या अन्यत्रा
विवाहान्नप्राशनेमंगलकृत्येनवर्ज्यः उक्तं
च अन्नाजन्मस्थीधर्मविनाविवेविस्तराशा
हलाभीत्योवातवेदः ल्पपाहारयात्रा
दोपनामादोविचित्यांविवाहादिकेनवर्ति
त्यहति अन्नत्राणिअपचनेदयसपइदिश
ष्ट्वबहूदिवेदालक्षकदस्यीः मेषादिका
नौक्रमेशाभवेत्तियानासुषुस्वचवातवेदः
गृहेचैवविवाहेचकुमारीप्रजनेतथा रा
तुसेवावादनादोवातवेदेविवर्जयेत तीर्थ
यात्राविवाहान्नप्राशनोपनयनादिषुमा

गल्यसर्वकार्येषुवातवेदंनचिंतयेदिति
अत्रमदीयेचातवेदपद्यमिदं मेषकन्याच
दहनिकयुग्मसपवहोषः मीनसिंहोपनः
कुंभोवातवेदहनानिरिति अत्रगणनामे
वादयेलाद्यवेमल्पपत्तपर्यंत अत्रकस्मा
दन्यकस्मेस्याकइतिगणनयाकदाचित्
मसेभवाच्छगोयवमिति एतदपिनिर्मले ३०
अथवाततिथीरूपमातिकयाह गोस्त्रीफ
षेवाततिथिस्तुपूर्णाभद्रानक्रकर्कटका
घनेदा कोसंजेयानेकपटेविरिक्ताजयाभ
वः कुंभहरोनपञ्चः गोहषः स्त्रीकन्याक
षोमीनः एतद्राशिमितनरेपूर्णातिथिः प
चमीदशमीपंचदशीचवाततिथिः ल्पक
मिथुनेकर्कटकः प्रसिद्धः अत्रपार्भष्ठहि
तीयासप्तमीद्वादशीचवाततिथि अथको
र्पोवृश्चिकः अतोमेषः नेपार्नेराषतिथ्वा
षैकादशीचवाततिथिः नक्रपदेमकरत
लयोःरिक्ताचतुर्थीनवमीचतुर्दशीच ध
नुःकुंभसिंहानांजयातृतीयाष्टमीत्रयोद
शीचवाततिथिः एताचातनिथयोयात्रा
योनशस्ताइति २८ अथवारांशालिन्याह

मु.
या.त्रा.
प्र.टी.
५५०
447

नक्रेभौमोगोहरिस्त्रीषुमंदस्तुंदेहेदेकोज्ञ
मेतस्वकर्के शुक्रः कोदराद्यालिमीनेषुकें
भजीकेजीवोवातवातानशस्ताः उक्तंचप
तदपिनिर्मलं २९ पृष्ठवातनवत्राणनवृ
भाह् मघाकुरस्वामिमित्रमूलकृत्यनुपा
न्यभयाम्यब्रह्मशमार्पंचमेषादेत्रीनभेनस
त मेषादिराशीनांक्रमेणवातभमिदंस्यात
यथामेषस्यमघावृषस्यहस्तः मिथुनस्या
स्वातिकर्कस्यानुराधासिंहस्यमूलंकन्याया
श्रवणातुलायाः शतभिषक्वृश्चिकस्यरेवतीध
नुषोभरणी मकारस्यरोहिणीकुंभस्याद्रा
मीनस्याश्लेषावातनक्षत्रमित्यर्थः तथ्या
यात्रायामसत शोभनंन क्रियतेद्यषदसि।
त्यर्थः उक्तंच मघार्कस्वातिमैत्राणिमूलं
श्रवणवारुणे रेवतीयाम्यधात्रीशमार्पंमे
षादिमपवेक्तवियात्रायांमार्पमितिपाठ
स्तत्राश्लेषातिकानवत्रेकुंभस्यवातभं त
दायाम्यब्रह्मश्लेषामार्पमितिकल्पमिति न
देतेदोषायादिल्युत्याः प्रसिद्धानिर्मलः
पृष्ठयोगिनीदोषविलेस्तारः नवभमशिवा
वाबवयावतिस्येकेकतः शाकरस्वान्तरेगाः

॥तिथ्योदिदिशोमानेवमस्थपूर्वतास्य
॥तिथयःसमस्तवागमानशस्ताः पता
॥तिथयः पूर्वतः पूर्वस्यांदिशिप्रारभ्या।
लसलापेपंचमीपूर्वादितोत्रदिस्वतेयः य
थापूर्वस्यानवम्यः नवमीप्रतिपच्च।
आग्नेय्यांदिशिवसत्यः एकादशीतृतीया
चदक्षिणस्यां अतवविष्यपंचमीचेद्वादशी
चनैर्ऋत्यांअर्कमितादादशीचतुर्थीच प
श्चिमायांशंकरसाष्टमीचतुर्दशीचवाय
व्यांतरंगतिथ्यः सप्तमीपूर्णिमाचउत्तर
स्यांदिदिशोदितीयादशमीचएशान्यां।
ममावस्याच अमावस्याष्टमीच पताति
थयस्त्रीदिलयोगिन्यास्याऽइति जीर्णाः ता
स्तिथ्यः समस्तावागमानशस्ताः यथाप्रा
चौगतः प्रतिपत्समवौरदक्षिणस्यांगते
वीमपश्चिमायोगतः पूर्णमा उत्तरस्यांगे
तेदेतिथा एवसमेधादिस्वसमेधास्तिथ
योविचार्याः नवसंसवोवारामस्थतिथ
योनशुभाः पूर्वादक्षिणाः पूर्णमास्थतिथ
यः शुभाः उक्तंचर्स्वोदये पूर्वस्यादयेद्रा
स्योप्रतिपन्नवमीतिथ्यो मीनोशीचोत्तरस्यां
तेहितीयादशमीति एकादशपातरनीयाया

मृ·
या·श्रा·
प्र·टी·
५५८

548

कौमारी वह्निकोणगा चतुर्थी द्वादशी श्रे
ष्ठा वैष्णवी नैरृते तथा वाराही दक्षिणे भ
ागे पश्चिमे च त्रयोदशी षष्ठी चतुर्दशी
चैव ऐन्द्राणी पूर्णिमे तथा हरिणी मायोत्त
रमस्यां वायव्ये चेन्द्रिकोदया नष्टचन्द्रे क्षि
प्रेम्या महालक्ष्मी शिवालये पति विनायक
स्य लतायां पृष्ठतो रक्षिणी वापि योगिनी ग
मते हित्वा वाममस्मन्त्वे योगे नैशा वायुमेवेति
चिन्तयेत इति समरसारे अर्धप्रहर योगि
न्युक्ता यथा प्राक्तामनलरतावार्का
गिसमीरेशादिक्षु रशीतेः तिथिभिस्त्रि
पादतोऽर्धप्रहरे दिनवर्तयोगिनी शक्तेति
श्रमार्थः रेषः समीरो वायु ग्रहस्रवीयेन
योगिन्युक्ता उक्तार्धपनार्धप्रहर योगिन्युच
ते तिथिपादतदुक्तादिनापरेस्या नक्षित्रि
यंशोहि शिवायु कक्रमणा वृश्चिकनात दि
शा नक्षत्रस्थितिप्रोक्ते भरर्धप्रहरे वेलामेव वि
श्चिमार्भ्य सर्वयोगिनास्ते नेव क्रमेणतेति
श्चिमध्ये वारहू यध्रमेति यथा द्वितीय उत्त
रस्यां योगिनीनां प्रागुक्तात्र विभज्य प्रथमो वि
भागो वहिनीयां यामेनो तस्यामर्धप्रहरे यो
गिनी भवतः द्वितीये विभागे आग्नेय्यां रमीया

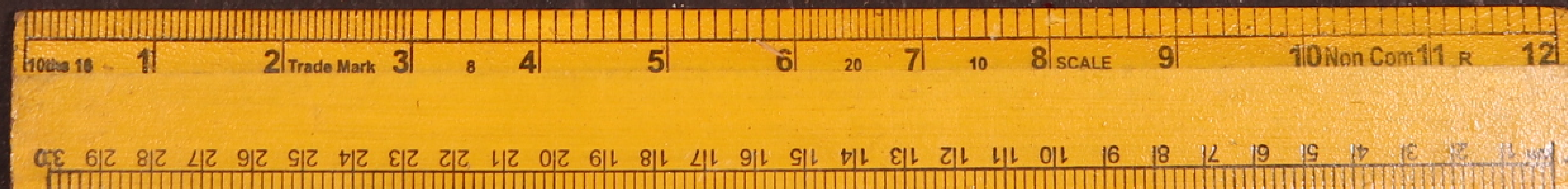
यामर्धप्रहरे योगिनी भवेत्तत्र त्रिभः स
र्वे विभागाश्चार्धप्रहरे योगिनी भवेत्तस्या
र्थः उक्तं चस्वरोदये पदोदयगतो देवीतो
यया मार्धे भक्तिता भ्रमेतेन मार्गेण भ
वेत्कालयोगिनीति उदयः स्थाने देवी
योगिनीति उदयः स्थाने देवी योगिजयक
स्य लतायामपि यदैनाउदयाति भ्रमेन
तिथिभ्रमाति ततो यामार्धभक्ते योगि
नः सैषकालिका इति नवने योगिनी श
स्ताति समस्तार्थं स्वरोदये तत्वारे योगिन्यष्टा
कादि न्तवद्यांग्नि ने दृष्टायाम्येत्ता यानि लदे
रूपादि षु च वायेषु वर्जयेद्धार योगिनी फ
लमपि स्वरोदयपत्र नयराप्रस्रेत्सार्द्ध
यहानामस्मन्त्वे त्रिविधयोगिनी चक्रमि
त्युक्तं यामले त्रिविधत्वेनतिथियोगिन
र्धप्रहरयोगिनी वारयोगिनी भेदतः ३१
मृगकापातावायोगो माशालिनाह कोवे
रीतावेपरीतेनकालीवारोकोद्धेनेन स्वक
स्पापाः पाशायुद्धेसमरले नैनी यावेतौरा
त्रौ वाममनेतिविशेषो उक्तेरोरवनास्साम
रेवनेनाग कारि वहिः भवेतना दीप कावे
रेउक्तवारिक प्रकोत्सर्वाप पंचमी उक्तेदि।

स्व·
या·त्रा·
प्र·टी·
५५५

६४९

यिामारभ्यार्कादिवारे दिवसैवैपरीत्येन
दिक्प्रतिलोमेन संचारमार्गेण यस्यां दि
शि वारेश स्थितिस्तस्यां दिशि कालः सं
त् यथार्कवारे उत्तरस्यां कालः सोमे
वायव्यां भौमे पश्चिमायां बुधे नैरृत्यां गुरौ
दक्षिणस्यां शुक्रे आग्नेय्यां शनौ पूर्वस्यामि
त्यर्थः अथ मध्यः साक्षाद्रवेर्वारे स्वोत्तर
स्तः कालः सोमे वायव्यभागे केनैवेव
याम्यदिग्भागे शुक्रे चाग्नेयकोणगो शनौ
तु पूर्वदिग्भागे कालचक्रं प्रकीर्तितमि
ति अथ पाशयोगमाह तेन तस्य कालस्य
संमुखे संमुखदिशि कालदिशितः पश्चि
मदिशि तस्य कालस्य पाशो भवेत्को अत्र
ग्रः स्यात् अथार्कवारे दक्षिणस्यां पाशः
सोमे आग्नेय्यां भौमे पूर्वस्यां बुधे ईशान्यां गु
रौ उत्तरस्यां शुक्रे वायव्यां शनौ पश्चिमायां
मित्यर्थः अथ फलमाह पाशयामथ्या
ज्ञायो गुरुदृयाशासमाहारदृदः [illegible]
ज्ञा गुरुद्वयारूपस्थिते पाः संतस्तो कालपाद
शो श्रेष्ठं [illegible] कालो दक्षिणभागस्यैव
सभः पाशो वामभागस्यैव शुभः [illegible]
पिविशो वोस्तेषः उक्तं [illegible] येवा [illegible] ९

वे दिग्भागे तेन तः सव्येन मध्याः अग्रस्यान्ते
कालः स्यात्पाशस्तस्य संमुखः इति
तस्य शुभः कालः पाशो वामदिगाश्रयः
यात्रायां समरे श्रेष्ठस्तनोत्यत्रैव शोभनं
तिस्रश्च न प्रदक्षिणमार्गेण संचारः शनैश्च
रः अन्यत्र संमुखे पृष्ठे संमुखभागे यात्रायां काल
पाशविचारादिके वर्जो विशेषश्चोक्ते वि
शेषेण तस्य कालपाशौ तत्र राज्ञोव्यक्तस
सौ विपरीतनामकौ चिंतनीये स्याः दिग्वश
स्यां दिशि कालः तस्यां दिशि राज्ञां पाशस्त
स्यां दिशि राज्ञां कालः यथार्कवारे दक्षि
णस्यां कालः उत्तरस्यां पाशः एवं सर्वेष्वपि
वारेष्वित्यर्थः उक्तं च सौम्यायां वामभागे
णाः चिन्ता कालस्य स्थितिः तत्सव्येन भवे
त्पाशो रात्रौ तेन विलोमतः इति सोमादे
वतास्य सोमात् चतुर्णित्वरेवतायाश्चतुर्णि
नक्षत्राणि इति चतुर्णित्यस्मित्तु नेत्रलोपः तेन
हलन्तहितेस नियतलोपः सोम उत्तरादिक्
तदा दशमो मासो नवनवमेघिमासि विधिगाय
ज्ञौ किन्नामवेघनीमे तत्र स्यमित्तेत उक्तानि
गेतत्वादशिविदिशि कालाद्दक्षिणभागस्य

मु॰
या॰त्रा॰
प्र॰टी॰
५५०

450

शुभो यथा भवेत्पाशेशावामभागस्थः शुभो।
यथास्यादित्येवमर्थमुक्तिरस्यायाः शुभमर
नार्थः दक्षिणस्थः शुभः कालः पाशावा
मदिगाश्रयः यात्रायामिति वचना नक्षका।
लपाशयोनीमवैपरीत्ये सर्वादयुक्तवाक्यज
तोलोकमिति चेन्नत्यसावालोकपरत्वेन्य
रोदयकत्तरभिप्रीतमस्तीत्यनुमीयते तथा
दिग्यद्यपि वेस्यादिवारनौवातलौ वेदि
वसवाममेवेरति कोशात दशाद्दंशावमाशौ
चेमपिदेशविषीयइति धर्मशास्त्रोक्तेश्चाङ्गः
शात्रूसारादिपरतेव तथा प्यागमिवर्तमा
नाद्युक्तायोनिषि पतितां त्यादिकनिशी
तिपेदाचारानाद्दः शाङ्गः सर्पदर्शनपरि
हेयकालवाचकोयथाप्तित्यहापिवोरा
ह्नः पूर्वदिग्भागइत्यवासरः पूर्वदिग्भागे
इतिवचनोक्तः शाङ्गपादानान्यथानपुन्या।
ह्नः शाङ्गः सर्पदर्शनपरिहेस्कालमाहतेना
ह्निरिव मध्येवं विचारोविभाग इति अथका
पाशाप्रमाणानरेशाङ्गकथ्यतेस्माभिः यथास
बेदेय पेह्णाकस्तत्तथायास्तसमयांशप्ति
नोदिषि दक्षिण्यापनराशायावायव्याभ्रत

वासरे शुक्लपक्षेनवाकणांचतर्थ्यांसम
देमसौ नेत्रतेचत याहस्यांपकारश्यांय
मोकमि श्वाग्नेयेपचदश्यांचमासराहुस्थे
मति एवंरशान्यामेप्यवेदवेउराहुस्तितोम।
तरति यमोकमिदक्षिणस्यांप्रतिनईशा
नस्यश्चनत्तस्यादिशिनत्रियाराहुसंभवा
मगांतथामितिवान्यतान्यदार्थः पतासम।
द्वातिथिश्चभद्राभुपहयातदिकान्यस्यादि
शिमुखेनगंतव्यामितिखेडेतिव्याधेभद्राव
हितेयमनेगातिनिमनर्थनमपिखेडराधाः
मलीयते शुभमहिमार्थयामकालश्वकोः स
मरस्माहयथा द्वालानकभस्थियामल
देक्तकालः सर्पादिवासरगतोप्रथिवर्जनी
यः भानावभेरत्नतियामरत्नानिभानवा
वकुमारपिनः सहितमर्थमस्कोन इति व
वोद्वारवेकापनतितोष्मभयामाः एवंर्से
मेनसोयः भौमेवसुः बुधेप्रथमः गुरौच
तुर्थः शुक्रेसप्तमः पावौद्वितीयो उद्दौवा
जनीयइतिस्त्रीर्षस्याः शुक्रअत्रार्थम्मेदि
निकाग्रर्थयामउक्तः सप्तमस्यभकमेव
विभिदे: गुप्तकर्मापिविवाहअकवेगामि।
दिनः अर्थयामानामराहुरपक्षः सवोर

मु॰
या॰ञा॰
प्र॰टी॰
४५१

451

ये ईश्वावुपमेरुश्चतोयाग्निशशिभास्करे
यामार्धं स्मृतिनो वाहुर्ब्रह्मनेवे दिवाष्टक
इति अर्धयामार्धं वाहुर्ब्रह्मादिवसवाओ चत
स्तोत्रेयाविशेषा वावेके अथुनैवम्मुहूर्तेन
ह्रूयपत्नः ईशानयामवाधिवरश्चः सोमाग्नि
वारुणौ पूर्वाह्णेपिक्रमतेवमपराह्णपर्ययके
मः जलाग्निसोमनैऋत्यशाक्रानिलयमेह
वे पूर्वरात्रेऽर्धमुनेवापरात्रेपर्ययक्रमः दिव
स्यापोत्रयोशानमुहूर्तः परिकीर्तितः पंच
मो हूर्तिकोवाहुस्तोनत्याः स्वरवेदिभिरिति दि
नसोमपत्नुक्त रात्रेर्वप्यवमेव प्रथममुहूर्ते वाहो
दिनेचतुर्थेचतुर्थे दिक्पालोनाकावोशोत्येषष्ट
षष्ठदिक्पालोनाकाः यत्रवामवाजपायिभिः
समुद्रमवेदनं प्रागन्तानन्तकाम्भपाविह
नभ्भवोलक्ष्यवेतादिशो यामार्धेश्वगुरुवज्रपाश
ककुभोसोमपूर्वलीनिति पूर्वदिक्पालनाश्च
भेदिवरिकोसोत्यर्थलेयोअजनीशावाका
वेनन्दूवाससदिक्षुवर्तिश्रुती चौदिंशः इति
अथयामार्धवासोदिनेषुवामकाशाव्य
ष्टदिक्पालोनाकाः वासेऽवभ्रतीच्याःसूका
णानयोवोका अनवार्धेभ्रइतिकवाहोन
दिनराविविभागोनाकाः ग्रहशैवाकन्ता

भरतेननतथैवव्याकृतस्य यथा प्रथदिक्रिटिको
मुहूर्तकोवाहुः मातागेश्यानीतच्चतुर्थचत
र्यदिशोमुहूर्तेमुहूर्तेयातिदिनवाओहोदिशा
कहस्तोअष्टदिशोचवारोभ्रमक्रमः ईशा
नीरदिशावायव्यपूर्वुनेऽहतोनराग्रेयपृश्चि
माहितितदेव तिर्यकलम्स्रवबावानपलेभू
त नवकलहिंनडूकावाशयइतिचेत उच्यते
सवादेयदिक्पामार्धवाहोयष्टपरदिक्पालेना
कासान्वचितेत्यभिसपायसयेपेच्यपूष्टप्ट
दिक्पालनामसरोकृत्यदिनराविविभागेयामा
र्धोऽहुकृतः सहूलमहूल्सईशानतस्मतेर्थ
चवर्थरिविभागेनदिनरात्रिविभागेनन्दोण
कृइति अथैवविपयोठसलानेस्सपेसपी
णातस्वतेवेक्ता पर्यानेयोगानेहूमातस्वा
वोदयपवमुक्तिः पत्राटसाःस्पल्वः सल्मो
वाराङ्गःकस्यारिविशभोसुभेस्त्रितिलवाश्यप
वाभिहिते यथाक्रमलोवावानवस्यावापश्चिप
वाहुमेदलपरानेयाभवेनस्यावास्तूतवणादिश
यस्मदलिणाष्टस्यान्यघावाहूपरवृत्त सहः
सेलपातेनापिपरमेशनिकंतनिश्तिसमस्त
वेपि पूर्वेरहेयाविनीवाहुपुस्कायस्यकोय
गकलसेनिशति प्रोक्तेसवभावलम्पनतेत

मु॰
या॰ग्रं॰
प्र॰ टी॰
४५१

452

त्संख्येषो यं सर्वसारो ध्याधीति नन्वेयोगि
नीकालपाशावारयामिनीसत पत्त्वेऽराक्ष
दिभिः स्फलेदोषैरपयामराक्षादिभिः सन्त्वे
स्तस्योरयस्यत्तथासाहितकेष्वायन्तस्फल
निषिद्धमासवारस्फलनक्षत्रपातिथिदऽस्ततप
सादिभिः स्त्रेशेषयोयाचादिनानन्मेषु एवयाहि
रेवाप्रर्वसोवारयामिनीदत्तिणस्यापाश्नोदि
वारावातकालः पश्चिमायांवारस्फलऽन्तरा
मोकालोदिवाराशेतपाशः विदिशास्तदि
गंतगेता एवमरविणचैवमाषाविसर्वीर
ति श्रीपत्युक्तेः एवंसतिरविवारेकस्यामा
पियात्रानस्यात् अन्येऽपिन्नेदोषास्ततपत्ताद
योविचारणीयाः एवंसति एवंसोमवारा
दिष्वपियथासंभवंदोषाऊहनीयाइति प्रा
गुक्तदोषाववाचितः पूर्वसमापिरयंसर्वो
पिसूर्योदयस्यास्ततपत्तेयामिनीकालपा
शादिस्फलस्फलमाषविचारो ग्रहयात्राया
मेवबहुधाविचार्यः प्रकरणस्यापिनियाम
कत्वात् तथाहि सर्वेषपियसोदयग्रंथेषुत
दपातिनयवयीचात्ते साधारणहेविनानसंभ
वतीति स्तत एवसूर्योदयव्रशेषोक्तं इत्येवंपि
नयाराचायावहीनः सूर्योदया सूर्योदयवेल

ग्रामेयोद्धवेपास्त्रकोदिभिः तथाचवर्द्धशोवं
क्रांतेषुक्तेपतानिसर्वेवक्षाणिताषाग्रहस्मा
नारभेत जयेदिदस्तंस्वदेहेशकुनस्यापिवेदि
षीति तथाभ्रवलेषुक्तं रमानिभ्रवलाना
चरवालाय प्रविशद्भलेश्रयस्तस्यानपर्यतिमा
यावातहन्तायथति एवंसतिसर्वेलोभद्रका
लानलचकाणि गुहयएवविचार्याणियथा
संभवमनेऽपिश्रभकृत्येषुविचार्याणिउक्तं
चतुर्वेद लाभालाभेसुरवंदुःखेजयेचपराप
जये चेदकालानलेचक्रेस्तानंसंशयवर्जित
मिति तथायात्रागमनविवाहेषुशुभेष्वपि
द्वेपिच चोरकालानलेचक्रेस्तानंसंशयवर्जि
तमिति अन्यथाहि सत्पेषसूर्योदयस्यानोस
हितानां चस्फलस्फलदोषाणां सोमांवर्षस्त
हेष्णापिदूषकःस्यात् तत्रापिगुणानाम्रय
स्त्वदोषाणांबाल्यात्वंमेषीकृत्यानिदिलक्ष्या
निर्वाक्यं श्रीपतिना समस्तगुणानामपदान
दतलस्योदिनेगुणाप्रचुरतानतोवद्धमचेव
कालना तस्मविगुणासंचयप्रभवतीदोषा
लकोकारनिषिद्धतामेवसलिलविंदुरेको
यथेति तत्रापिमहादोषःपापग्रहेवेधइति
कर्तरीमहानदिश्रवणरावणपकवर्ज्यंपवर्ग

मु॰
या॰ग॰
प्र॰टी॰
४५३

तत्समः प्रतीकारकारको गुणो न भवेत्. उभ
यत्रैव भवेद्धि प्रबलदुर्बलविचारः कार्यः तत्र
के श्रीपतिना एकोपि हन्ति गुणलक्षमपी
ह दोषः कश्चिन्मे यदि गुणोस्ति न तर्हि दोषी
मध्यस्य विद्रविषपावनपंचमव्यमेकपूर्णमेवैक
लघो मलिनीकरोति इत्याह्नो प्रस्तुतानुसंधे
अथ परिघदंडाख्यो दोषमनुष्टुभाह भानि स्वा
त्यान्यश्विरित्येसमसप्तमावलयतः वाय
व्याग्नेयदिक्केस्थं परिघं तं न लंघयेत् अश्विरि
त्यवर्तर्दिश्य अश्लेति तः कृत्तिकातः सप्तभानि
पूर्वस्यां स्थाप्यानि मघातः सप्तभानि दक्षिणस्यां
स्थाप्यानि अनुराधातः सप्तभानि पश्चिमायां
धनिष्ठातः सप्तभानि उत्तरस्यां स्थाप्यानि तत्र वा
यव्याग्नेयदिग्गुपरिघदंडो रेखापरिघं दंडोस्य तं
सर्वथा न विलंघयेत्. चक्राकृतिरियं यद्यप्यत्र
नारदः कृत्तिकादिसप्तभानि दिक्षु सप्तसप्ताग्निरु
तः परिघंलंघयेद्दंडं वाग्निश्चासनदिग्गतानि
नि कश्यपोपि अश्विन्यादिस्थात्सप्तसप्तकृत्तिकादि
त्यसपूर्वतः वायव्याग्नेयदिग्गतंदंडं परिघं तं न लंघ
येत् तत्र प्राच्यादिदिक्षु स्थानानि तत्तुल्याणि प्रया
णे निषिद्धोक्तं परिघदंडाख्यानेषु तत्र पतिष्ठा
दिचतर्दिक्षु भानि वायव्याग्नेयदिशाः पूर्वभा

३२

गे स्थाप्यानि मघादिचतुर्दशभानि दक्षिणो
देवदिशाः पश्चिमविभागे स्थाप्यानीत्यर्थः
को परिवर्द्धनेन तस्यात् उच्यते सप्तशेर्वाक्यं
तथाहि प्रागद्वारिकैः कृत्तिकासप्त नक्षत्रैः
पूर्वस्यां यात्रा प्रशस्ता तमापद्वारदक्षिणस्यां म
घादिसप्तभैः पश्चिमायां मैत्रादि सप्तभैः
उत्तरस्यां धनिष्ठादिसप्तभैः अथ मयंयात्रा
प्रकरणोक्तमार्गद्वारभानामुपयोगोस्ति
यत्राहाग्निः यदि ग्रामात्समुद्रेयच्चरेत्तदेगा
लके यद्वारभेषु विचरेद्विपरीतमार्गोवामि
ति श्रीपतिश्च विचरति वृभचक्रेयेषुदि।
द्वारभेषिति अनयश्च गृहप्रवेशपूर्वादि
दिग्द्वारेषु गृहेषूत्तरदिमाने नैतेः प्रवेशा
श्लोकः तदुक्तं वसिष्ठेन यदिग्द्वारभेषु दि
तदिग्गृहे हे सैक कृते। स्यात्मिद्धिवशोनसर्वे
वित्यादीनि प्रयोजनानि ध्येयानि तत्र प्रस्तुते
परिघदंडाख्ये ऐवं चक्रायते धनिष्ठादि चत
र्दशभानि दक्षिणपश्चिमदिशाः मघादीनि
नि तथा मघादिसप्तभानि दक्षिणस्यां पू
र्वभानि निरर्थकः अतएवाह दुर्गादित्यः पू
र्वदिग्गतेनैव दिग्विदिशामूर्त्ते। धनिष्ठादिभन
क्षत्रैर्दक्षिणोत्तरपरांदिशिमपरां दक्षिणां।

सु०
या० श्रा०
प्र० टी०
५५४

454

योयादितिभाविरागायोमेषाद्याः न त्वग्राणि
कृतिकादीनि यवनेश्वरोपि प्राचीमुदीचीवा
विभिरत्रयाशाग्रगृहाश्वैमेषाद्युभिरपुरीचीं
तथैव याम्यामपरास्त्रितैर्भैर्याम्याग्रयैराप
परोग्रयायादिति एतेन तोणच्छेदुतं संस्तो
विरक्षपत्तिकृकभेन याम्यां प्रतीचीं रितिव
चनात् मेरुस्वरोः प्रत्याख्यातो भवतिप्र
लवाक्यानुपलंभात् किंरुवेयथा गृहरग
ग्रन तत्रैर्दक्षिणापश्चिमो चनैवगच्छेत् तथै
दक्षिणापश्चिमन तत्रैः प्राचीमुदीचीं चैनै
व गच्छेत् यदाह बृहद्याशापोवराहः सापि
शिखाविह्नलायामलारकाम्समलेत्वाः पवन
दहनदिक्स्था क्षियोगित्यरदंडः सपतिरा
पिककृतं यावि कंले चयितानादिभवतिवि
शेषेर्हिलोरेकगा स्तूहति २२ अयकस्यदि
दिग्रमेनेचिकीर्षित्ते तदाप्रत्यग्रलज्ञोपेश
भवास्तदिदित्वाग्रेयादिश्वैनेतत्रैर्ग
मनेस्याद्विन्याश्चरुविदिस्तन तन्नाणि प्र
वस्यकालेप्रविरोरुणपवादस्वसततिलक
याहतेनाह अग्नेदिशोन्दयप्रयात्यमहतरि
तिभेरेवं प्रदक्षिणगतादिविरिश्रार्यक्तत्वे आ
वप्यकेपिपरिप्रविलताश्च गच्छेत्विहा

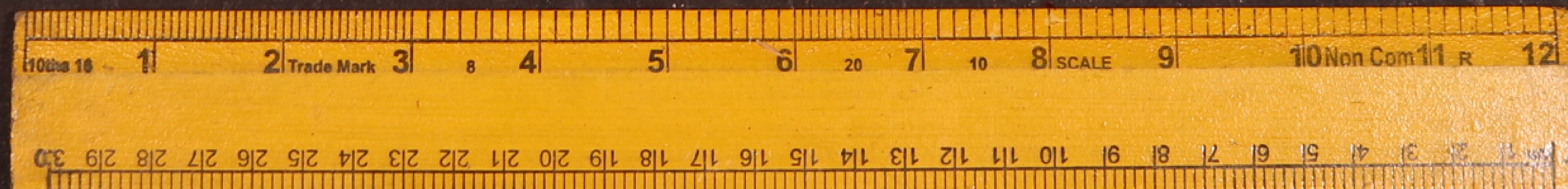
यदिप्रस्थानस्थुद्विरस्ति न्तपांशुफलतरिक
चीस्येः कृतिकादिस्मन तत्रैराग्रेयदिशमे
ग्रेयीमिथाङ्गच्छेत् एवमेनेन प्रकारेण दक्षि
णागतास्स्यपश्चिमा गेणास्थिता विदिशा नेनतादे
गच्छेत् उदीचोस्येयतिरादिस्म भैर्वैरीशानी
गच्छेत् यदाह नारदः आग्नेयीं पूर्वदिक संस्थे
विदिशि मलेवमेवदिशति अस्यार्थस्पष्टमाह गु
रुः प्रभाद्यदिके आन तत्रैवाग्ने येशाभनागतिः
दक्षिणास्येस्मनेतत्या वायव्यां वारुणो स्थपि
यानादिश उदीचीं संस्थेयो उत्तरानी क्षत्रभपदेति
अथ परिहरेद्वापवादउच्यते अथेति आवश्य
केकृत्ये आवश्यककर्तव्ये गमनादिकेत्यपरि
हमपि परिवादिंदेरमपि प्रविलक्ष्योलचयित्वा
नेपागच्छेत् परेतु स्थलेवारस्यलेन तत्रस्थले
चविलायत्वका यदिदिक्तत्स्यूद्रिरपिस्यात्
शुक्तीतिस्यादिति अस्यार्थेवाग्रेसर्वादिश्चत
दिक्षमेषादयस्मिराहकारिथाचायः सास्वप
वत्स्यानंतस्यादिशिरिमलमशक्नेनस्ववहिर्ये
ते नेषांशुद्धिः शुभफलदातग्रहाणकलं
सोहिनस्यात् यदाह श्रीपतिः प्रयाणेन षा
तापिकशुभपतिविलंबोवेत्ता मपिपादिर्वा
व्रजेत विरायदिकमलसमाक्षितान्यद्रयरि

मु॰
या॰ ग्रा॰
प्र॰ टी॰
५५५

455

सदिग्ग्रविशद्दिशिघातेऽइति उडुपशाद्देनवा
रोऽप्युपलक्ष्यते यतोऽवराह्णेण उक्तं चार्द्धमपिका
मपि योनरेंद्रः स्वलेविहाययदिदिकस्थविला
ग्रशुद्दिशित्यज स्वलेविहायतेसामान्यतोऽभिधा
नात् प्रतिदिग्राशीनाह नारदः दिग्राशयः
स्युःक्रमशः शेषायाम्य पुनः पुनरिति फलमा
ह वसिष्ठः पूर्वादिदिक्षुमेषाद्याः क्रमादिग्दार
राशयः मेषादिशितीचैवततोदिशमतः शुभप्र
दः तद्दर्शी सूत्रदेशे सूत्रदर्शी शास्त्रत्याभिधा
इति १४ प्रयाणा वस्थकेपि परिघदंडापवादे
चिकीर्षिते सर्वदिग्द्वारिकनक्षत्राणि वक्ष्यरह
स्यकेंद्रगतलग्नादिनिषेधेदवग्रवाह मैत्रार्क
पुष्याश्विनभैर्विलगवां पाटास्वभासर्वदिशास्तव
नैः तकोगुरुः केंद्रगतोऽस्तवंगोऽलघैर्दिनेवास्य
नाभेनिषिद्ध मेवमस्त्वायो प्रवोवस्त्वः पुष्यः
प्रसिद्ध सप्तश्विनमात्स्यनी यतेसूत्रस्वत्रर्भिर्नि
नैः कृत्वा सर्वदिशास्वपि प्राच्यादिषतदिक्षु
तदैमातिविद्धिर्यो वामसेनाशुभाशुभफल
दातिकमा यथाह वसिष्ठः पुष्याकीश्विनमै
त्राणि सर्वदिग्द्वारभानि च सर्वदिक्ष्वपि पात्रा
या सर्वकार्येदानि चेति गर्गोपि पोष्णमैत्रे
करेश्विन्यां सर्वदाचामनं शुभं याम्यादिशः पौ

तिरपि हस्तः पुष्यो मैत्रमपाम्पभं वचनायीद्रः
सर्वदिग्द्वारकालिरिति यत्नबालबोधिन्यां ध्र
वाच्याः शनिचेद्रगीष्पति उपादितिपश्शक्रोनैऽ
तोगम्यः क्रमशाल्लाप्याप्रतिहरे प्राचीचस्ते
द्रयोः याम्योत्तुप्रवणादिषट् सविपिमेपुष्य
मतीचीत्यजेत्सोम्याचोनरफाल्गुनीपुनर्वसुतथा
हस्तेन यायादुपरीति प्रभादिचतुर्दिक्षुप्र
णाषिप्रकृहस्तानां क्रमेणा त्यागउक्तः सनि
स्तलताउपेन्द्रः किंच यद्येषामपिनिषेधा
वसिष्ठादीनामभिमतः स्यात्तदापुकहहनादि
पाञ्चेर्रवतं इत्यादिनसत्रस्वलपधेस्वलनस
ब्रह्मयाभिधानेसर्वदेवकृतंस्यात् यथाप्युक्त
हनादिपांचेदवत्तंइत्यादिनक्षत्रस्वलपदेचेति
विस्वधाजेनेयायाम्यादिशोनक्षोऽग्निदास्यवल
नाथादिशोविपातपुष्यहस्ताख्यान्यथासौम्य
मर्वेइति एवमेवचनारदादीनामाभाषाया
द्देयः बालबोधिनीवद्धिम्नेवोक्तहृदयपाल
मेव प्रयस्वपुष्याद्यभानोकविलसर्वदिग्द्वा
रिकतंचस्मर्यते यथाह गुरुः पुष्याश्विहस्त
मैत्राणियोम्यवैमवसोम्यभं वासवंसर्वदिक्ष
पुष्याद्यायाशोभनानिलीतिबृहस्पतिः सर्वत्र
रिकासेवकाविगुरुभेहस्ताश्विमैत्राणिवस
श्वाम्यादवपालविमवसभान्याचेः सर्वाशान

मु॰
या॰ग्रं॰
प्र॰टी॰
४५४

456

देति तत्राष्टानामपि सर्वदिग्द्रादिकत्वे सर्व
ते च तर्गीकाकयाव हूत्स्निविचनसंवादात
तत्रस्यगोरेवती श्रवणापनिषाणां सर्वद्रादिक
त्वमावश्यकत्वे गम्नेभ्यत्वज्ञानार्थे तत्र यदि
पुष्पादीनि भानि दिग्विशेषणमजेरन् तदा
बहुदिक्त्वास्यात् नसर्वदिक्त्व नत्वेकोविशे
षः सर्वदिक्त्वबहुदिक्त्वयोरुच्यते सर्वशब्द
शक्यावच्छेदकावचनत्वस्यव्रत्वमगीरहीने
कपथपापपत्तिः सर्वः पदार्थ इति नस्यैवहि
ते सर्वोपदार्थो भवति सर्वइत्यत्रन्तवच्छ
गतेः सोपिगतेनवहुत्वसर्वशब्देनोच्यते तदेव
[illegible] सर्वे इति बहुवचनेन त्रिचत
रादयः परापोरच्यते बहुशब्देन त्रेयापवाभि
भिहिताः नाधिकाः बहूनां त्रयस्याकोस्वतरा
दित्रिसंत्रिपीने त्रयपवनिषिध्यते किमत्रप्र
माणमिति चेत् मीमांसायामेकादशाध्या
ये व्यवस्था कपिंजलानालभेतेति वैदिकोवा
क्यविचारितत्वसेनत्रवस्तत्रशक्याद्वंरसेह
पंकपिंजलाधिकारिपाकृत्वानालभेत बहुत्वात्
नत्रकपिंजलानिति बहुत्वात् वरवत्स्यतेन
माद्यः पत्तदोपविकः कपिंजलावाचकतावे
वार्पचकेतित्रिकल्पनलाभा इत्तत्रपपर्वति
सेशयः मेत्रेवसर्वेपदस्तानाभिंजलानितिबहु

वचनेनातिनाविकत्संख्यासामान्यरूपबहुत्व
त्वाभिधायिनातद्विशेषाकांक्षायां परत्वानि
विकासंख्याविशेषाभावात्तत्पर्यन्तत्रारित्सं
ख्याविशेषाग्राप्तिर्यतेनवत्रत्रयापिच्छा
रोपिपंचापिरूतेवाइतिसमस्थयपत्तौसभ
वइतिवाच्यं समस्थयेद्विविधस्तःपंचानीया
गोद्वादशस्तुः श्रुतोद्वादशाहृताइतिसंख्यात
रेभ्वत्ततीयते न्यायस्यः नाचकपिंज
लनावच्छेदकावच्छिन्नाः कपिंजलाद्वनेयाः
इतिवाच्यं तथासत्येकस्मिन्नेववृक्षेकृतेजा
गतीतलवर्तिनोसर्वेषां कपिंजलानांविना
[illegible] प्रामान्याविचलत्पदी
नांतेषामेवविकल्पेनालंबइति उक्तंचमेमि
निना सर्वेपदस्येत्रावहुवचनेनसर्वग्र
मेविकल्पः स्यादितिसिद्धांतत्वच्छेदनावच्छ
निवस्त्वादितस्यवहुवचनेनस्यशक्तिरूपस्य
ताद्रादिशेषापादानमतेनाचिन्तनात्रेवाच्य
तावतेवबहुत्वोपपत्तेः श्रुतिलिङ्गादिपपत्त्य
णाभावः तस्मात्त्रयएवकपिंजलाहिंस्याः उ
क्तंचमैमिनिनाप्रथमेवानियम्येतकारणा
इतिक्रमः स्यादितिसर्वेसिद्धान्तस्त्रेत्रा अत्र
प्रवबहुत्वंनिरुपदर्शयतानेमिनिलोकेकिंः स

पीवसीपवं प्रसक्तेपि दीयतां दृष्टिः ननत्रप
क्रतिवामेकवहुत्वमपरं विभक्तिवाच्यं तेनैतस्
वेशब्दसाम्यमिति चेन्मैवं प्रातिपदिकार्थे तिरस्के
वचनमात्रेप्ययमोक्तेः सा युक्ता व्याख्यानार्थे वा
स्त्वत्र त्वादौ प्रकृतिगतबहुत्वव्यंजकबहुव
चनोत्पत्तिः बहुत्वोदन्तरस्य बहुवचनेकस्मा
न्न भवति सत्यं नात्र बहुशब्देन संख्योच्यते
सर्वशब्देन किं तर्हि वैपुल्यं तस्माद्बहुशब्देनवि
स्तीर्णोच्यते सर्वशब्देन यन्नाराधिकाग्रेपि
तोत्र महान्भेदः यद्वहुप्यादीनां सर्वदिक्कोसम
र्थ्ययतेनापिनेत्रसर्वदिक्कोपपत्तिः यावता
वास्थलस्यहुतदिग्वर्जेनदिक्कायमेवविधी
यते तेन न बहुदिक्कमेवापद्यते इति अत्र
ते इति नेतावता भवदिष्टसिद्धिः प्राचीश्च
लतायाः ककुभामित्यादिना नत्र विशेष
दिग्विशेषस्य त्यागः इति येनावारस्थला नय
मर्थोऽत्रच्यते दक्षिणपश्चिमस्थलासोमेष
वैश्यादि प्रसोबहुदिग्वाकस्यसर्वलतेति
दीनीतेनतीयोवारस्थलेन सर्वदिक्कं व्याहतत्व
चापि तथापि नियतबहुदिक्कवाक्यं सर्वलेन
वनेतिस्थावर्लमशीवधाभंगवताराम एवास्या
लितिहृते श्रीलिनःस्थश्रीशाम्बुतयाहोर्वलमस्मा
नेस्यापिमानिनइति किंच इतिस्थानायपतिमेत्र
धीरिपचकस्यात्रमिनन्नेतनाम्बिनीत्यागोपनिषत्शिव·

ज्यमित्येव कस्मान्नोक्तं न चैतत्साह नृणां कष्ट
सेवयादिनिषेधार्थं तथाभिधानमिति वाच्यं
वाक्यांतरे हि श्रुतिपदमेवं चैकस्य निषेधात्
यदाह श्रीवसिष्ठः वल्मभस्यान्तरार्थे श्रुपेवाय
स्य पुंसवेदा याम्यादिग्पायिनोन्नृणानमहं।
तेनजयमृदइति श्रमस्त्रुपरेप्राहुः पश्चिमेपु।
भ्यस्यान्यइस्यते तथा श्रोपतिनान्न हस्तःपु
ष्पइत्यादिनापुष्पस्य सर्वदिग्हारिकत्वमुक्ते
न तत्र प्रकारेण गृह्णाविहोपपुष्पमाल्येनापि
विरुद्धतायोपि विलोमगोपिकवेति वर्पस्कु
लाय्यसिद्धि विहाय पाणिग्रहमेव पुष्पइत्यु
प्रत्रविलोमगाइति पदेटीकाकृन्महादेवो वि
लोमगाः प्रतीचिदिग्गमनविरुद्धोपि तत्रपु
मइति प्राह्नमर्थं व्याख्यानात् तस्यायमाशयः
पुष्पाहिप्राचीनलतेतदलिणपश्चिमायावा
परित्वदेशत्वाक्रमणेप्रतिबंधकस्युच्यते तत्रहि
त्वेषत्वभवति इतिन्यायात्पुष्पापिसर्वदिग्हा
रत्वयचैवं हस्तोपिप्रपतादःपुष्पवकार्येस्या
नेत्यन्यायत्वा देवकत्वेहिग्रथ एकेनैववाक्ये
न सर्वदिग्हारत्वेसिद्धेपुनरन्येनाभिधानेवा
र्थ्येस्यात् तस्मान्नैवेवकृपाकामनःप्राग्ह्मे
वोपोदलकेमत्र यद्येवं कसाहि विलोमगाइ

त्वस्यार्थः केचिदाहुः विलोमं विपरीतं गच्छति
इति विलोमगाः यथा तेषां संक्षेपोऽयं प्रकृते।
न्यत्र मत्वात इति वराहोक्तेः यदा स्यात्तेन विलो
मगामित्वं बुधस्य स्यात्तदापि न दोषः यथा
भौमस्य सौम्यादि पंचविधवक्रत्वं तत्रोल्लवक्रे
स्वस्थोदयतुल्यात्तत्र वमेह्नमेवायमस्ते लगेवाहि
तिजप्रतीपे तदकस्माद्रूपमेव तत्रव हे भे
यं व्याधिभयं जनानामिति वसिष्ठेन मलत्र।
मक्रे तत्रैत्ताहस्यं वक्रेन कदाचित्तं भवति
तथाप्युत्पातवशाद्धाणि न विरुद्धापि वक्रगा।
तिः स्यात् नदृष्टफलोपन्यासः एवं बुधस्य वक्रम
ध्यालोच्य एतद्व्याख्यानेन निर्मूलत्वादुपेक्ष्यम
थो स्तस्य वक्रस्य संभवस्तथापि तद्वक्रगोऽह्नाद्
ग्राते दे भौमसर्वा वेसम्यक्प्रतिपादितः अन्येत्वा
हुः विलोमगोऽपि विलोमग्रहाधिष्ठितोऽपि बुध
भः एकार्गलमात्रे पिस्यं कृत्वा कोऽते च विद्धभ
उत्पातहतस्तेयन्तर्गतायां भेगदेश मदेति वसि
ष्ठादिवाक्यैः क्रूरस्य वक्रिणो मार्गिणो वा यो।
गः द्रष्टव्यः अत्र पवा शुभा त्वित्तोऽपि बुधः सक
लार्थसिद्धिदातेत्युक्तः अन्ये तु सौम्यस्यात्रो।
वादेव क्रिया योगास्या शुभफलदानानस्या।
त्व तस्मिंस्त्वे मूलभूतार्थे वाक्या तत्पलेभात

यदकसौम्यग्रहयोगोऽप्यशुभफलदाताप्य
योन भवेदिति तथाहि नारदः बुधः पर।
क्रूरहतं तत्रैव शाकेनापि यत्कृतं दोषे पदोन।
शाकुनस्त्व चेद्दृष्टमगोमति क्रूरैर्विद्धोऽपुत्तो
वापि बुधो यदि बलान्वितः विना पापग्रह
सर्वमंगलेष्विष्टदः सदेति वसिष्ठादिवाक्या
न्येवमस्यार्थः कानि सन्ति नक्षत्रापि विलोम।
गाद्याभिहितं किंच सौम्यवक्रिग्रहाधिष्ठि।
तोऽप्यश्विन्यादि भगणास्त्र न दाऽश्विन्यादेर्दोष।
वत्ताभवन्मते प्रसज्येत साच प्रसिद्धा अन्यथा
विलोमग्रहाधिष्ठितं त्वेल लग्नादयोगाहि।
यते मत्वार्थ मम भवेत्साग्रयुक्ता प्रस्तिवेन्त्स
त्वार्थं सेभवो यदुत्पातादिनानवत्तत्स्य वक्र।
त्वमिति अपरे पुनराहुः अनुलोमउत्पातैर्य
दि बुधो हस्तेनसहवाहूतीति विलोमगाः।
ति विदोत्पातहतैर्यदि बुधो निहतोऽपि तदा
पि शुभः इति तदापि न बुधस्य विधोत्पातह
तेऽइष्टएव यदाह वसिष्ठः सूतगणामध्ये।
ष्ठितो गुणगणमध्येन शेषबुधस्तु निजग
णमहितोऽप्यैत्र विविधोत्पातैर्न शक्तिमान्त
इति तस्माद्विलोमगाऽस्य स्यार्थस्त्रिविधः नत्र
नलक्षविशेषे अश्विन्यादौ निहितनक्षत्रेति वि

मु॰
या॰ वा॰
टी॰
४५५

459

हुताम्पोविकल्पःकस्मान्नभवतिषोडशिग्रह
णाग्रहणवत् उच्यते तुल्यबलयोर्वाक्ययोर्हि।
विकल्पः यथाषोडशिग्रहणाग्रहणयोर्नपुन
स्तुल्यबलयोः यथाऽऽम्नवर्यः सर्ववेष्टन।
स्पर्शनप्रतिपादकयोःसत्योस्तथाहिस्पर्शो
नस्पृशति प्रत्यक्षरूपोवेदः प्रमाणमेनुव
र्षीस्पृष्टोहायेदिति सर्ववेष्टनस्मृतेस्तुमूल
वेदानुपलंभः एतेषुपितृवर्गाणाः सम्यगु
पपादितंवार्त्तिककृता एवमंशेष्वन्यादि।
दिग्रहणकाप्रतिपादकस्यहस्तःशुण्यउत्पस्य
वाक्यस्यविशिष्टादिकमितिवाक्यस्यविशि
ष्टादिकमितिवाक्यस्यविशिष्टादिकमितिवाक्यानि
प्रमाणानि निषेधवाक्यस्यतद्विरोधेमूला।
भावात्तुल्यबलत्वाद्विकल्पेनसंभवति त
स्मान्नैयायिकैशुण्याद्विनाभानोसर्वेदिग्रहाः
कर्त्तव्याइद् तत्रसर्वेषामग्रहणात्वादंशदिश
न्येषायाद्दिग्ग्रहणादिनावाविदिक्ष्वग्रयादिव
पिमेवाद्दिभिर्योज्यतेतिभावः यदाहवाम
हः सर्वेष्विद्वोपसमयश्वासर्वादिग्विद
ह्वेवसर्वेहारिकयिल्पानितिशुभदात्तृणाप
विल्पानुभागानिति ग्रहसर्वेहारिकयिल्पा
नामेवसर्वेकालगामित्वस्यतेनत्वमालाया

नश्रवणान्नगश्रीषहस्तशुण्यागामन्कैन
श्रुयुक्तसर्वदिग्ग्रहणविकल्पादश्रायेणा।
नतथाष्टिन्योस्तसर्वकालगामित्वेनस्य
कालविशेषनिषेधोद्विग्रहणामष्टमो
रहितेष्येयेनग्रहणानुतथारहितेष्ये
येनकर्मनैवेतोरहितेमपिस्थिरग्रहणप
निषेधविरेकेनकमनेएवदृष्टव्यं एव।
मष्टानासर्वेदिग्ग्रहणविकल्पसर्वकालगा
मनार्थेकृतेनाणात्पुनेमेंग्रादीनांसर्वेदि।
तृयात्राथेमपिसर्वेदिग्ग्रहणविकल्पस्यप्र
वेशेनवृक्षोग्रहणातेवक्षेविपरीतेनसमने।
ग्रहस्यअभैमादेसवक्षेग्रहस्युर्वेदूगतः
स्यात्सगामयाज्ञयानिपिद्धः सूत्रवास्य
क्रियहसल्पोवेमेष्टुत्पात्नेदोमेवादः श्रु
यवाक्यवक्रियहमप्रतिवारोपिमानासा
पिनिषिद्धः यदाहवाहः एकोपिवक्रो
पिभिन्नेनमाणापुभोःपुभोवापिवकेष्ट
यस्यः कौपिवास्यस्तृयगोगिलप्राय
हुपकारकृतेनमाणांमितिष्टापतिः ने
ष्टस्यचष्टस्येवक्षोनहगोपिविलग्नः क
ोतिवहुधानाप्रानवासोपिस्वियामन्तामि
तिवचष्टस्येकेहू एत्तवाभिष्टत्वाके एको

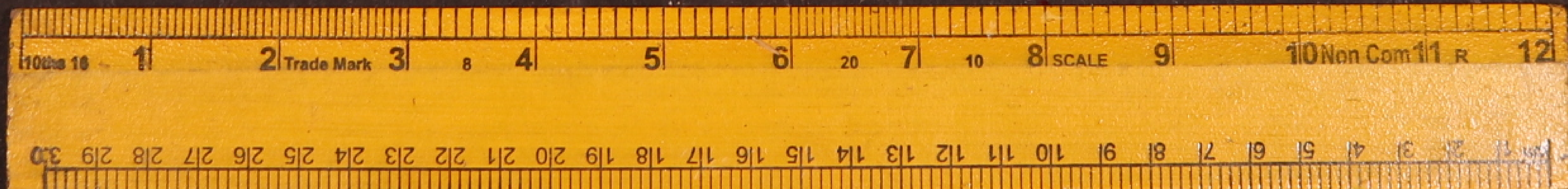
मु. चि. टी.

४६

460

पिवक्रगः खेटो लग्नस्थो वा स्थितो गः ।
नीचस्थो वा नतेः शस्यो यात्राफलं विना
शनैश्चरो वारिगोपि वक्रर्क्षस्थाने नारदे
नापि विलोमगो ग्रहो यस्य यात्रां लग्ने
यगो यदि तस्य भंगप्रदो भवतीति हगौ ।
पिविलग्नग इति तद्वक्रिग्रहस्य लग्नादि
स्थितस्य दोषाधिक्यं सूचयितुं वक्ति कस्य
चोयगमनेकार्यमित्याह वसिष्ठः वक्री
ग्रहस्य लिटस्य वार वर्गः शुभप्रदः इतरेष
ह्वा वारस्यायां याम शुभप्रदेति अत्रके
चित् नेष्टपुत्रहृये वक्रग्रहस्य वादमाहु
स्त्वक्रो मंगल इति तिर्थ्याचक्षः श्रीवक्रः
क्रूरक्रूरा वलीया इति वराहोक्तेः वक्रस
स्याश्लीति वक्रः शुभादिवाटः द्विष्ट इति
विलोमगो ग्रहो यस्य तिवसिष्ठनारदादि
वाक्यान्यतु दुल्लानिवक्रोति पादेमत्वा ।
पीयमि इति प्रपयेस्य तिव वक्रो ग्रहपलिङ्गे
सम्पन्नेतो नास्ति अथ अयनशुद्धिमिह
वेषाकल्पमाह सौम्यायने स्यर्ये विचरति दो
तेषां प्राचीं व्रजेनो यदि द क्षिणायने प्रत्या
ग्रमाप्राकनयोर्दिवानिशोर्भिन्नायने त्वेपूर्व
योन्यथा भवेत् यदि सूर्ये चंद्रो सौम्यायने

उत्तरायणगतौ स्यातां तदोत्तरां दिशं प्राचीं
च यायात् तत्काले यात्रा शुभप्रदा यदि
तौ दक्षिणायने स्यातां तदा प्रतीचीं दक्षिणां
च व्रजेत् यदाह पराशरः वेदार्को दक्षिणा
गतौ यायाद्याम्यां परां प्रति सौम्यायनगतौ
यायात्प्राचीं सौम्यां दिशं प्रति इति भिन्नायनयोः
सूर्ये चंद्रमसोर्भिन्नायनत्वे सूर्यायने भेदमिति ।
दिवा निशोर्व्रजेत् यथा सूर्यो यस्मिन्नयने ।
तां दिशं चन्द्रो दक्षिणां दिवा दिवसे याया
त् अन्योन्नयस्यापूर्वेस्यामेतस्मिन् दक्षिणस्या
पश्चिमायां निशायामपि ध्येय अन्ये समर्पितवा
दसेन अन्यान्यथे वक्रयोर्दशावधौ नगाम्या
त् यथा भिन्नायनत्वे समं यदि सूर्ये यस्मिन्न
यने तां दिशं यदि रात्रौ गच्छेत् वा चंद्रो यस्मि
न्नयने तत्र दिवसे गच्छेत् तदा याता वधो ।
भवेत् अन्यथा यदाह वसिष्ठः यत्र सूर्यः स्थितो
दार्केन्दू एकायनगौ यातव्यौ भिन्नायनौ
गतो वा ह्नि निशि वेदन्यथा तु वधः इति नारदो
पि रवीन्द्वोः स्वायने योर्गमनं कार्यं शुभप्रदं ।
नदष्टौ वेदिवा रात्रौ यात्रायां तद्वधो भवेदिति
तदभावे एकायनत्वाभावे दिवा रात्रौ या
गमने स्यात् स्वेष्टकालानुकूलये इत्यत्र

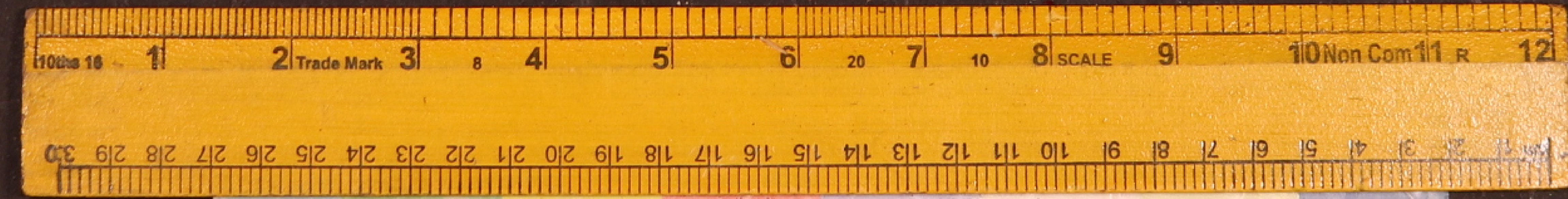

मु.
सि. शि.
टी.
५६१

461

रत्नकोष्ठे दिनकरपतनांमजग्रोपश्चोचा-
यायाच्छुक्रकर्कटादौ याम्यामाशां प्रतीच्यांवे
ति ग्रहोवर्णोमध्ययात्रायां वुधःस्यात् प
तस्यनामायनप्रतिलोमयात्रा उच्यते तन्मा
हात्म्यमाह वराहः यतोयनस्यप्रतिलोमा
काष्ठां तस्यांत्वतेजोपजितः परेषां सकेवा
लव्याकरणाभिभुक्रकाव्यतेष्टमिवर
स्यमेतत् इति इदं गृहयात्रायां संभव
शुक्रदोषमपजातिकाण्डेदमाह तदेति।
यस्यांदिशिपत्रयातिगोलभ्रमत्वाचकुज
भमेखे त्रियोगतेसमावणवशुक्रोपद्रोरि
तस्यांतदिशिनयायात् शुक्रस्त्रिधाप्रका
रत्रेयातात्समत्वेनतेमुनिभिर्विशेषः
कृष्णेशुक्रोयस्यादिशिप्राचीवातेदतिका
ल्प्रायवशेनोदयंकरोति तत्रगोतःशुभः
शुक्रःसंभवः प्रथमःप्रकारः प्रथवा
गोलभ्रमात्तरत्नदक्षिणगोलभ्रमणवशे
नयत्रयस्यादिशित्वस्यादक्षिणस्यांवा
यातिगोलप्ति तत्रगोलसंभवःशुक्रःस्या
दयंतृतीयःप्रकारःपदाहाविःयदिसमनः
समहस्यदिदिर्घोदयत्रगोलके यदाहभिक्षुक
वरे त्रिविधप्रतिभागदर्शितं एवंप्रका

रेणशुक्रसांमुख्योनिर्णीतं उदयगतशुक्र
दोषाधिकमाह यत्रोदितउतित्रिविशेषप
वशोभिन्नक्रमः दिशामित्यनेनसंबंधे
यस्यांदिशिउदितःशुक्रोदृश्यतेतां दिशा
मेवनयायात् नगच्छेत् अन्यदिक्ष्वपियथा
सेभवेनयायात् यदाहश्रीपतिः उदयति
दिशियस्यांयातित्रयत्रभ्रमहाविचरतिचभ
वक्रेयेषुदिश्वहाभृगुव त्रिविधमिहमित
स्याच्यतेसम्मुखंमुनिभिरुदयएवत्या-
ज्यतेअपयात्रादिक्षिणाश्चेत्यद्य याति।
यत्रभृमादेति अत्रकेचित् स्वोदयकाला
तरदक्षिणायाम्भगुदिक्ष प्रहराष्टनसूर्य
वक्रकोपिभ्रमयति सूर्यभ्रमणाच्चवसत
गोलेतोक्ते दरयादिश्चैदीज्वलितादिग्गोप्यं
प्रभ्रमितावानलादिक्प्रभाति प्रत्येकमेव
प्रहराष्टकेनतेगोदिग्प्रपष्टांसवितात्क्रमेण
दग्धादिग्गुरुतादिननाथमुक्ताविवस्वता
साभवतिप्रदीप्ता सधूमितायांसविनाश
यातापाषादिग्गताःखल्पाश्रितानाश्रित
ग्रमेनसूर्यभ्रमणाच्छुक्रोपियस्यादिशास्या
स्यादिगालःसंभवात्स्यात् अतस्तस्मिन्
दैवसोपिदिक्त्याज्यस्तयांपंथाहु तद्वचम

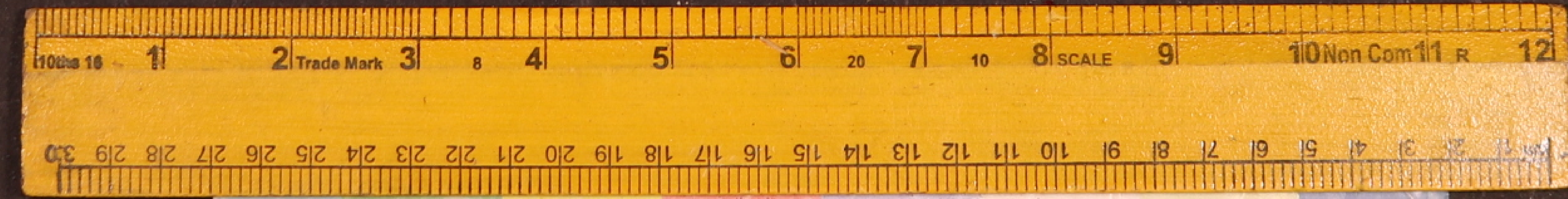

मु.
वि.ना.
५६

462

नगरेदेहिस्तूर्यघोषमंगलक्रमणामप्रवसे।
यामित्येवंविधेषुक्रान्तिदैवाकाभावात्
तस्मात्कुमारादित्येवकर्तव्यं प्रश्नार्थे त्रिरप्यन्तः।
क्रूरलग्नहोरांकेषु शुभग्रहयुक्तेषु प्रतिशुक्रदो।
षफलमाहवसिष्ठः प्रतिशुक्रबुधाः शान्ति।
ह्रेष्टिरहितादिगयः कृतेनृपतिगमने म।
टिवाकदितामदनाकुलिताप्रमदेवकल्पेप
देवेषुगतेति श्रीनारदः सूर्यस्त्युक्तेकार्थ
हानिः प्रतिशुक्रेपराजयश्रुति प्रवेशप्रवेश
प्रकरणे दैवेज्यो त्वभिहितत्वादेतिमिनश्रा।
ध इति पद्येन शुक्रास्ताख्योदोषोभिहितः
किं पुनर्दोषाभिधानेनोच्यते शिशुराभि।
णीनद्योदाभिमानोलोकानांविशेषतोरा।
ज्ञां च यथासंभवंत्रिविधशुक्रसांमुख्यदो।
षनिराकरणार्थं पुनरभिधाने किंचप्राव
ण्यकयात्रायां यदिनक्षत्रमेवदिशांलोप
यात् तथास्तिपश्चादितदितेशुक्रेया
त्रादीं तथोजस्य प्रागमस्तुदितेशुक्रेप्र
तीचीं दाहिणां दिशिमितिवसिष्ठवाक्यम
पि यथासंभवमारभ्यविषमतादवणीयं।
च भवति अनेनसंमुखशुक्रस्यातिविक्र
दिक्कयात्रापरमात् किंच वधूप्रवेश

प्रकरणेशिशुवारीणां विशेषफलाभिधा।
नेकृते नवसामान्यतो यात्राप्रस्थात्राणि
नांसेषामपि राजादीनां कृते अतएव वधूप्र
वेशाख्यावधुनरपेक्षावक्ति नगरप्रवेश।
विषयादुपद्रव इतिभृगवंगिरोवसिष्ठैर्वा
भिहितस्य संमुखशुक्रापवादस्यतस्याभि
धानमत्र पुनर्नेकृतमेवतेनैववसिष्ठैः अथै
वंविधेपिशुक्रेसंमुखेः वधूपकनेव्यव।
गमनेशान्तिमाहवसिष्ठः तद्दोषप्रशमना
थायशान्तिवदेसमाश्रितः कृत्वाशान्ति
प्रयत्नेनपश्चात्संवेशमाविशेत् भृगोर्ल
ग्नेभृगोर्वारेभृगोर्वर्गेभृगोरुदये उपाधि।
भृगुवारेपि यावल्लुकोदयप्रति रजते।
नेवशुद्धेनकाद्येप्रतिमांभृगोः लिखे
दष्टदलेपद्मे कांस्यपात्रेणतण्डुलैः शुक्र।
स्यमासंवैवधूप्रतिमांतत्रपूजयेत् पु
ष्पगन्धादिनैवेद्यैर्नकालाग्निविधिभिः
उपचारैर्यथाकार्यथाशुक्रस्यसमर्पयेत्।
गपत्र तेनकेतेरोगजपकुर्यान्मस्यादष्टोत्तरं
शतं कर्मान्तेतेनमंत्रेणाभक्त्याब्राह्मणेभ्यः प्र
दापयेत् पतनवाप्यातनैवेद्यो:द्वौवकिञ्च
णवाविणा देयमंशीदिवादशीदेशनाभा

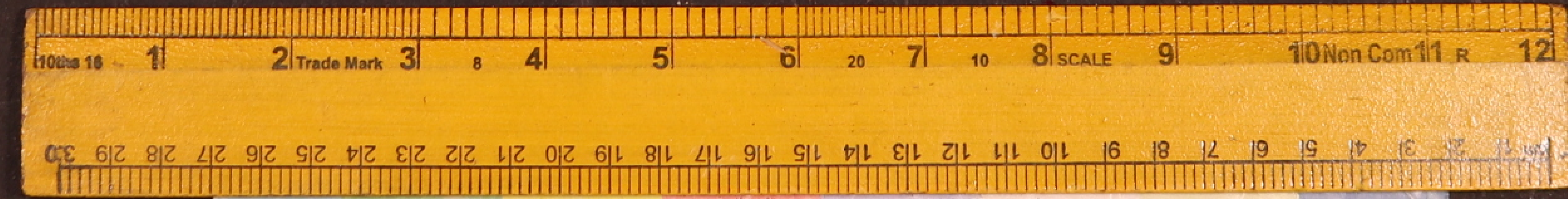

मृ.
वि.टी.
५८१

463

गवः कविः प्येतोयमंडलीकाम्यो विपुसे
मृगावेनमः दवेसमेस्थैप्रयत्नेनमार्थ्य।
येदेवमाक्रितः भुनेनैवचमंत्रेणांजलिः
प्रणतःस्थितः वत्सूजयानयाप्युरुसंस्ताव
वेसमरूवे दोषविनाशायन्दिप्रेवदमीते
जसंपतिये इतिप्रार्थ्यप्रयत्नेनप्रतिमाध्य।
चाणाविना देवत्तायैवदातव्याप्येताप्यसार
तेवच प्रेहस्योदन्दिणादयायप्याविनाने
सारतः ब्राह्मणान्भोजयेस्ख्यात्मयेभूजी
तवपुभिः इत्तेवेषांग्रहाणांक्वपूजांकुर्यात्।
यत्नतः तेत्तसेमवेज्ञोदोषसन्तानादेव
नसूपति सूर्यायकपिलांदद्याछ्वेतंचवक्र
ममेत्तस्या ऊर्जायरूषभंदद्यान्मोणंदया।
दुधायच गुरवेपीतवस्त्रंवार्ध्ससितायासि
तायगात् दद्प्रयत्नतः कृष्णांभूर्वीकामा
नवाप्नुयात्इति पुकवदितनग्रहसंमोदे।
तत्तल्लिगमस्योक्तवैदिकैर्मंत्रैःपूजायिके
विधेयग्रस्मादेवप्रोतिकस्यनाशापकादि
तवग्रहस्मानालोविमोकव्याभिधायकेवा
कोविनेवकिंकिदोषोस्तीसन्नमीयते वुधः
संस्थावदोषंतत्रस्थयमेववस्तति भौमसंक
वदोषकेदत्तोवसिद्धपवाहू तहाक्यमपु।

नैवप्रदर्शिपिष्ठतत्रस्यास्तोपमकान्तप्रसा।
मे दीपिकायांतदानमेवोक्तं पतत्कीति
प्रकाशणशाक्तोध्येयं ३० ग्रहेष्वेवंसमस्तपु
कदोषमभिधायदानीतमेवचकाला।
दिदोषेस्तावकःपवादस्पपमानिकयाह
वकालतीवोपगतेभृगोःसतेराजानुज
न्यातिवशंप्रहिविहितो वुधानकूलोयदि
नत्रसंविशात्रिदशेजयोप्यजयःपुत्तीडमे ।
भृगोःसुतेपुकेषुकोपगतेश्रस्तोपगते।
नीचोपगतेवाउपलक्षणात्वाइरुदुइप
रादितेवाविहितेवास्ततिराजापरराइव
जेसत् हितिष्ठुयेनविधिवंप्राद्गुणावश
पातितितुष्टोभवतीत्यर्थः यदाहभास्वता।
नः विवरितिजितेनीचेपराक्रान्तेवलितेस
तो शात्रवगृहस्थितेवापितदोषात्रिवृतिर्दि
ते पायातेवप्रकृतीतलक्ष्मीपापुधनहानि
हे तिश्चीपतिरेपि नीचगोपहजितेप्रति
लोमेभागवेकल्पितेनमिनेवा प्रस्थिते
नरपतिःप्रबलोपिदितिप्रमेवववशामेतिरि
पूणां ग्रहविप्राःसमासरातपुचलिपः शुक्र
वाक्तंगतेनीचेवद्धेवात्तसूपागते नयोर्वि
लेपवाईकेफतुल्यात्रामभयंगात्दति ग्रहप्ये।

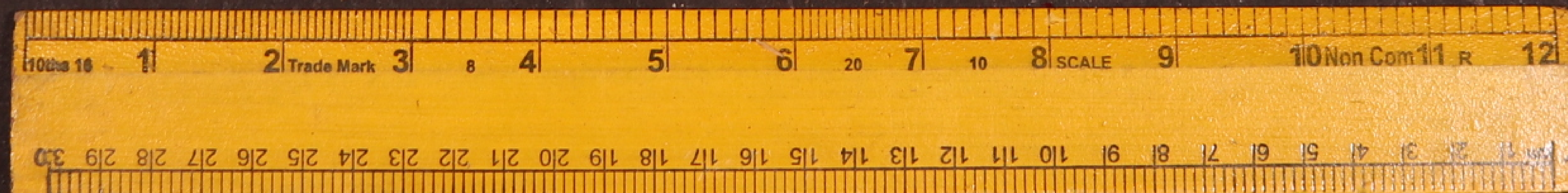

मु.
चि.टी.
५६४

464

क्रेयदिवुधोनक्रूलोष्टशदिक्तेस्थोभवे
त तदास्वबलेन गच्छन् राजारिपूञ्जये।
त यदाह स्त्रीपातिः पर्वविधेष्वास्फुजि
तिप्रयायाद्बुधोयदिस्यादनुकूलवर्तीति
गुप्रश्चादानेवमप्याहनारदः नीचगोपि
न्रहस्यावालकृगोवापराजिता यावभे
मग्रहः शुक्रः सोप्युपबहनप्रदः नैवेति
प्रतीङ्क्षेद्बुधं चेन्सतस्य मतिगोतुरातोनेव
जयः किंतु पराजयः यदाह स्त्रीभटः प्र
तीन्द्रकुलेदोषहेतुःशुक्रायस्ममहीतिश्री
वसिष्ठोपि प्रतिशुक्रं प्रतिबुधं प्रतिभौमं
गतोनृपः बलेनयुक्तो प्यपि हतसेम
निवर्तते इति शुक्रेचप्रतिशुक्रादिविचारे
न्वयोगोप्युत्थमगमनेवा तांत्रविजययात्रा
यामाकृः तच्छावेदयः प्रतिशुक्रादिदोषो
यं न तन्नेगमने न्तु ता राज्ञो विजययात्रा
यो न्नानजालेप्यमावे इतिश्रादिग्रन्थी
तु कालप्रतिभौमप्रतिबुधारचाने तेषा
मचपूर्णलिखितानिसरोवसः ३७ प्रथक्काल
तिस्रोवप्रतिशुक्रापवादेशुक्रास्ते चैतिश
वेष्वाति नीचहमाह यानश्रेयष्यप्रभात
कतिक्रापशेषस्य कोधोवजेशोग्रदते म

ध्येमार्गेभार्गवान्तोपि राजाना वर्ततेत्स्मेभव।
न्वेपितस्य चेन्द्रोदयत्पथाद्वेवलीनदस्राग्रा दारभ्य।
कृतिकाद्येपादेरेवत्यां स्थितो भार्गवः शुक्रः तिकाश
ध्यमवर्गोवयावः मूलसप्तहतितावच्छुक्रोधोने स्यः
दृष्टोपिशुक्रो दर्शनकार्यं करोतीत्यर्थः तदेवा
हनरपतिरिति शुक्रोयोपराभवेनदानेसम्भवेददत्त
दत्तिगोदतितात्र भागोचतुर्षुतस्यात् यदाहपरा
शरः योस्मादिव द्विभागेस्त्रियायावत्तिष्ठति वेश्मा:
तावच्छुक्रोभवेदन्धःसम्बरागमनेहितमिति म
ध्येमार्गेभिति मार्गस्यमध्यमध्यमार्गोपोर्दमध्य
ध्यव्यावेस्पष्टस्वीभावसमासः पूर्वपरस्मादेवनखे।
तियानलात पोमध्य इति मध्यमहतश्रेष्टपृनोमा
जा मार्गमध्यपदिशुक्रोतोभवेत्तावदुल्लन।
स्मिन्नेवस्याणोतिहेन उपलक्षणातान् गुरुरपि
वेदिपेद्वेदवो यदाहपराशरः जीवःशशांकः
शुक्रोवामार्गमध्येतत्सोयदि तैवेतनिवेसेदा।
जायावदस्मृतितोभवेनइति उदयोनेतं यदि
दिनेभ्यावःशुक्रःसम्पलालदादिष्वेशतियात्रवेला
शोपते ततः शुक्रोत्तान्तपतयातद्वैवल्पितिःततः
शुक्रोदयमपेक्षाते वउसनः कलादेश सहस्रर्द्दे
नवाल्कोदियत्वकं सिद्वेसथ्यादादंवैज्ञापनइति
सेयरापसमौगुजायाच्छोस्याकातवाराखमाववः

मु॰
यात्रा॰
प्रदी॰
५६५

465

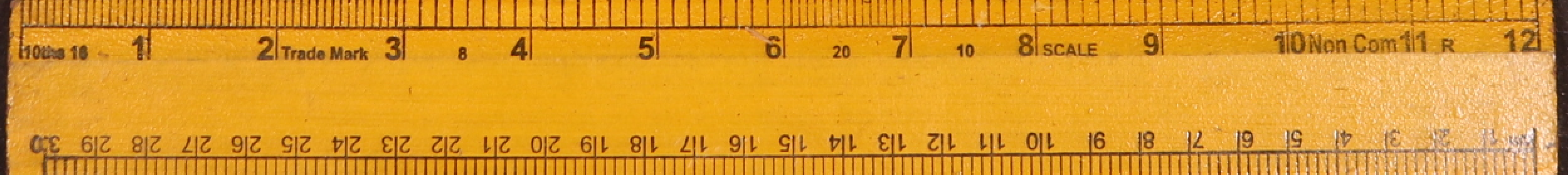
सामान्यवाक्यभावात् यदा तन्मध्यमार्गो तु यो
द्योभवेत्तत्र च भः सेमत्वस्यात्तदा दोषएव यद
क्तं वसिष्ठेन सेमखेवेद्रजेयन्नमार्गो मध्यं दिनेय।
दि यावदस्ते गतेन सिमलावनत्तैवमेवसदिति
ग्रथे वेमहत्तायासेन शुद्धिमभिधायेदानीं लग्न
शुद्धिमनुसार केंभके भौमशौक्योमात्योमर्वदाय।
न्नतोत्तुपेः तत्रम्यात्तन्नेपतेरर्थनाशः पदेपदे
स्यग्रात्थ्येमिदेपचे यदाहत्वनारदः निदोनिवि
लयाश्रेत्तु वदलग्नेचदोषाक्रान्तिपीपतिरपि ने
शेः केभो पुत्रामाग्रास्थिलोभवेत्तिवराहोपि नक्षेभ
लग्नेत्तुत्पमाहस्यनामगामेदायवनावदतिदति
शुष्याल्पदनिष्ठलग्नेचवमंत्रभाषितागीर्वाटसाह
जनिलग्नजन्मभपतीशुभग्रहोभवेतस्तदाजुद
योत्तुभोत्क्रमः शुद्धमीनलग्नेत्वावतदेशकेच।
लितस्यवक्रमित्रहत्वजायते मोनलग्नेवासस्य
पिलग्नांतरेतदेशमीनांशावाचलितसपराजोव।
तानुकास्यात् अतिएवमशुभोलग्नमभिधायेदा
नीं शुभफलल्लप्राप्तिरुच्यते जनीतिजनिजन्म।
तात्कालीनलग्नेजनिलग्नं जन्मभे जन्मराशि।
तयोर्जन्मलग्नजन्मराशयोः पतीस्वामिनौ शुभ
ग्रहो मैत्रौ वा तद्युते लग्ने भवतस्तदा सौगामनेशुभ
स्यात् जन्मलग्नजन्मराशिस्थयोर्लग्नगो शुभमपि

३५

तिमारेवाभिहितेजन्मराशितनूयदि लग्न
गइति शुष्योजन्मलग्नराशिस्वामिनौ पापग्रहौ
यदितयोत्तलग्नेस्यातां तन्नशान्तं तद्धान्ये लग्नेगमनम्
शुभफलदमित्यर्थः यदाहवसिष्ठः जन्मराशि
लग्नगतेनदीगोवापिलग्नगे शुभं लाभप्रदायात्रा
राशीशश्चेत्तु भग्रह इति नन्वजन्मराशुश्रुमेतो
वजन्मलग्नगतेशुभमिति हेत्वारदेन जन्मरा
शीयांशाललग्नवास्थितो तिमेव्याभिहितः सत्ये
मयोः पापग्रहस्वामिने दोषोन शुभस्वामिनेषा
गक्कवसिष्ठवाक्यस्वरसात् एवंजन्मलग्नोदयः
शुभश्चापि जन्मलग्नस्य शुभग्रहस्वामिनेशुभ
फललाभनपापग्रहस्वामिने इत्यिन्यात्वेय ४८।
शुष्याल्पदनिष्ठलग्नेचवोहन्तवेदसाह जन्मरा
शिनन्नतोमूमभवास्यारिशुभेतन्नुस्थिते लग्नगा।
दपिपापग्रहावास्युर्वीतेहितं पनेकरौतिपदे स्वस्य
जन्मराशेर्जन्मलग्नाच्चाष्टमेयपोलग्नस्थिते स्या।
ति तथा चाष्टमिनाज्जिनगामिषिनशत्रौभेदोशेलं।
ग्राप्यरिशुभेपष्टेराशौतन्वस्थितेवा स्मतिशुष्या
स्वराशिलग्नाभ्यां च हे भवने तेषां स्वामिनो पाशा।
लग्नेगताः स्युर्यात्राःतेत्रास्तिमेव यदाह श्रीपतिः
जननसमयलग्नात्तेभ्ये जन्मभाद्वा निजनिशुभ
वनाद्राशाक्रमेलग्नयाने पतिभिरकलत्रीयेलग्नगोः

प्राप्तिर्वा तो गमनमथ विषेवाभतितंतल्पमेवे
ति विषेवाभतितेमगाप्रदर्शिमित्यर्थः वसिष्ठे
नतु स्वजन्मराशिलग्नाभ्यां द्वादशमवमपि नि
ष्टमुक्तेयथा स्वजन्मलग्नेलग्नगतेराशौवा लग्ने
सति यात्राभंगो भवेत्तद्वादशेवाप्यलग्नगइति ॥४॥
अथान्यत्कुंभलग्ने पापिल्याह लग्नेवर्हेवापि
वापि वर्गोत्तमस्य यात्रा मीनाकावाछितार्थकरा।
झी कुंभमेषयोर्वा लग्नेयापश्यतौ नौकायानेन
वैसिद्धिप्रदापि मीनकुंभमेषानितिरिक्तेपसिक।
स्मिन्नपिलग्ने वर्गोत्तमस्य यात्रावांछितार्थसम
न्नोभी द्वादश्या का द्वितीयराजी यदाह वसिष्ठः
वर्गोत्तमे चामकेलग्ने त्वथवापि सत्याकरे यात्रार्क
मनुगापातकर्मोतानुक्तस्य वेयत्येतिवेतिसुपे॥ अथ
नौकायात्रायां शुभापापयोलग्नेलग्नमुच्यते॥
भीरायो यातिजलचरराशौ लग्नगतेसति अथ
वालग्नोत्तरे तदंशेजलचरांशे सतिनौकायाने
सर्वसिद्धिप्रदायिस्यात् यदाहनारदः जलोर
येजलोदोपि जलयाने शुभप्रदइति अर्गारित्या
पिनौकायानमाप्यभावे नैव विलग्नगेकूर्योन
याम्यगृहेशोभनतरेपापेत्रेषिलिवराशेपि नौया।
नसिद्धेजलराशिलग्नेन दशोकवाप्यग्रहेदये
ति यतेनसमितितिरपोनेनलग्नेवाप्याशापिनौया

नसिद्धमिति श्रीपतिवाक्यत्र अष्टमश्लोप
दल्गोस्त्नस्यष्ठाष्ठमिति तिचापमवृयानिल
ग्नेपनुलोमपश्चुरेशेवनौकायानसिद्धमिदे
वेकविद्याजवेतेनद्याख्यानमपाकृतेभव
ति किंचतदेशेवावाक्यार्थैक्रियमाणे मत्त।
वाक्यानुपलंभः यथायाग शुद्धिप्राप्तात चाप
शब्दाद्यविचापस्यावमाटिस्तद्दिमिति
हुमस्त्ववकाळ्ष्यनिविहितमपशोषिकक्षशत्
यस्य मादेशवापानिपादस्यानयाञ्चपादेके
देभेनास्यान ॥५॥ अथमेषादीनारिगानुलोम
प्रतिलोमराशीनोलग्नेवास्यैनौफलसिद्ध
दसाह द्विहाग्भेलग्नगतेपापाकायात्राथेराज्ञी
जयकारिताये हानिविनापरिपूतामेथेचकु
योज्ञप्यारिकातिलोमलग्ने सिंहमप्रानिमेषा
दिराशयस्याद्विलग्नेभुदिशोतनावस्थितेषुसन्त
यात्राभशस्ता मपातवमेवाह ग्रशेराशीजय।
कारिणीवेति यथामेषादर्वस्यान्हलोदीतिः।
स्थांमिथुनः पश्चिमायांकर्कटः उत्तरस्यां पंचसिं
होद्रयेयंवगाद्ययश्रवर्णास्थिरदिशयोः यदाह
वसिष्ठः श्रीरिदिसमेवात्याः कुमारसिंहराशि
यः सिंहराशयः पत्तवेतदिशयातृशुभप्रदइति
हानिरनिदिकातिलोमविपरीतदिशावस्थिते।

मु॰
यात्रा॰
प्रदी॰
४६७

467

लग्नेमति यथापश्चिमेमेषः उत्तरस्यांवृषः
पूर्वस्यांमिथुनः दक्षिणस्यांकर्कः एवंधनः
पश्चिमादिप्रदक्षिणसिंहादयोस्त्रराशयोज्ञे।
याः तात्पर्यंलग्नगतः प्रेत्यापायाद्यविजयप्र
दालग्नेदिक्प्रतिलोमस्मायातिदाशाऽभीति
देति वृहद्यात्रायांवराहोपि यातव्यदिक्
न्नगतस्यकल्लनसिंदिव्ययाप्राश्रमोभवतिदिग
क्प्रतिलोमलग्नइति ४४ शुभस्वभलग्नेम
वंभेततिलकश्चैदमाह राशिमत्रजन्मसम
येशुभमेषतोषेषः स्वाविस्मात्रियतनगपिचेवः
मिमेनः लग्नापग्नःस्वभवनेजपदोयत्रपयोग
भेभोविजयदोत्रनिभिःमंदिष्टः जिगमिषोःश
मांस्त्रजन्मसमयेपोराशिःशुभग्रहैस्थैरद्भुपत
कृष्णेः सेषुनाकृतिलग्नाशिश्वयात्रालग्नोपगः
स्यात शुभफलाविभात्त्वयशोभेराशिर्लग्नेवाथे।
तोःकृत्मायोराशिर्वैमिमेतः सचेयात्रालग्नोपगः
स्यात तदायावाशिमंगमनत्रयःस्यात युद्दास्त्वार
दः योगुहोजन्मनिशुभेयाराशिर्वेमिमत्तकःता
वुभौजन्मलग्नेचयात्रायांशुभदेवयोमिति शुभ
मुम्भेयहयुतः यदाहस्यापिराः यःस्वजन्मनिशु
भग्रहाश्रितोयशुभाशिर्विदमिमत्तकः यःस्व
श्राफभवनाश्रुतेयनोलग्नगाःतदामतशुभाव।

हश्तिवसिष्ठः शत्रोरष्टमलग्नेवाराशौवापिवि
लग्नगो तदेशास्थितलग्नेवायातःशत्रुतयःस।
देनिवेमिलताणामाहवराहः दिनकरशुताङ्गादि
तीयंवेवेस्मितिरिति अथवामपयोगेजोतनकोक्त्रा।
जयोगेयोगालग्नावास्थितेगोप्तोम्नितिभिर्विजयद
प्रोक्तः यदाराशः येनपायोग्यगेजेतेनधायोगे
नेपाहुयेः अथतिसांतिकोपाग्निःशत्रुपाषाणकवा
निभिःतितिवराहोपि जातकोक्तनपयोगमात।
तोप्रति दिनेभवतिशज्यविहदिः वातज्ञाणितमि
वार्णपातेनपबलेसवैपतिविलाश्यमिति तेचभा
जयोगाष्टहस्मातकेस्याराजस्यारोहस्याःदेचसंस्पत
लनपवावधार्यः ४५ अथलालादिकयोमात्नहु।
कामस्ताविरिकस्वामिनवयजातिकथाह सूर्यः
सितोभूमिसुतोपगाहुःशनिःशशीतस्यवृहस्प
तिश्च प्राच्यादिशोदिक्तविविदिक्ताःमीदिशामधी
शः क्रमतःप्रदिशास्यप्रार्थेमिदंपपे यदाहस्वमि
ष्टः दिशीयगभाष्करशुक्रभौमराहुर्किचेन्द्रजस
र्गविनास्त्रीति अथदिगोगाकथनप्रयोजनंतत्र
मध्यक्षेद्रमाह केऽपिराधीपाद्धेद्रवलीशाःला
लाटिनितिक्षित्रेयादीक्षी दिक्स्वामिनिसूर्यादि
तास्वाद्विनोजेः केंद्रकेंद्रवानिनिश्चरितिशुक्नीष्ठा।
गच्छेत तांमिदिशाधीशेललाटिस्मतिश्रुतिर्वेदांते।

यात्राशङ्केत यत्राहस्पतिः ललाटगोतथवेषु
दिगीशेभोतत्वासमितो वल्लकं ठकस्येइति ॥ अ
थललाटिकयोगोशाईलविज्ञोरितेनाह प्रा।
च्यादौनगाशितेनौभगस्तेनलाभव्ययेभस्ततः
कर्मस्याथनमोनवाष्टमगहेमोरिमत्थासप्तमे।
चेद्रःशक्रगहात्मजोपिवबुधःपातालगोगीष्पति
वित्तधात्तहेविलग्नमदनोललाटिकःकीर्तितः
प्राच्यादौप्राचहष्टिस्तिक्रमेणविलग्नमदनाये
षुभावेषुलग्नादिग्रहस्थित्यललाटिकाःस्यु
रितिवाक्यार्थः यथा तनोलग्नस्थतरणिःसूर्यः प्रा
च्यांगतेललाटिकः एवमाग्नेय्यांभगतनोला
भव्यये एकादशद्वादशस्थानेललाटिकः कर्म
स्योदशमस्थोभस्तनोमंगलोदक्षिणस्यांतस्मोरा।
हुः ग्रहमनवमस्थानेनैऋत्यामारिःशनिःसप्त
मस्थः पश्चिमायांचेद्रःशशीअष्टमेजपष्ठेएवम
स्योवायव्यांवुधः पातालगश्चतुर्थस्यासमाःउत्त
रस्यांगीष्पतिः वित्तकामस्थेहेद्वितीयतत्तीयस्था
नस्थःऐशान्यांललाटिकारपार्थः यत्राहमारदः ल
ग्नस्थाभास्करोप्राच्यांदिशियात्तल्ललाटगा द्वाद।
शैकादशीशुक्रःआग्नेय्यांतल्ललाटगाः नवमाद्या
नोराहुनैर्ऋत्यांतल्ललाटगाः नत्थालसप्तमगाःसौरिः
प्रतीच्यांतल्ललाटः षष्ठपंचमगश्चेद्रोवायव्यांतल्ल

लाटगाः चतुर्थस्थानगाःसौम्यउत्तरस्यांललाटगाः
द्वित्रिस्थानगतोजीवःऐशान्यांतल्ललाटगाः ल
लाटदिक्त्रीतिपक्षोजीवतोमृत्युजेत्रूपइतिवरा
होपि लग्नभावस्तनतिष्ठगतस्यैव्याभोतभस्थः
पातालस्थोहिमकस्ततःसचिगोदवंमत्रीतदृष्टु
कोष्ठयभवनमोभास्करःसप्तमस्थागादुर्लितपोति।
यन्नवगःस्वोरिदिशंवार्यंतिइति यत्नवसिष्ठवा।
क्यं राशीनेकोद्वौक्लिष्टक्रान्तगोशोभागरविपापाद्दि।
ममेरिमिरिव यदिग्राशोलग्नेगोसमवलेनदिर्ग
तमेस्मरस्तादिगीशाइतितदष्टक्रोमतिभाति तथा।
द्विमृर्यापिपष्ठितगशेरथादतिापेनद्वादशमाशिच
केदिशोकोविपिद्वौअन्येवनमस्तेमूर्यःसितोउत्तरि
नाशाच्याघष्टदिव्वशहस्थासमहितेमतिमेर्याक्रांत
गशेश्चतेर्थवुधस्तदोलत्रस्योललाटिकःस्यात सा।
वासेभवेतहिकेनापिगशितप्रकारेणमूर्याश्चतेर्थे
बुधःस्यात सर्पाशासितोभवतःकथमिति ग्रन्थ।
श्चतुर्थापितत्राशेःसप्तमःशनिःपश्चिमायांललाटि
क तत्रपवदशमस्थाभौमोदक्षिणस्यापवमेवसर्वा
पिग्रहाललाटिकाअपिपधेतइत्यतेवलग्नराशेरेव
मेवसतिमकलशनितिविरोधस्यपत्तेत तस्माद्दीम
ष्टः सहितामस्याबेरनाक्रान्तगपोइतिलोवकमम्रमः
सेभ्रतःपाठःतस्माद्राशीनर्केद्वगितेलग्नराशीति।

बृ.
यात्रा.
टी.
८८४

469

तिपातः साधीयान् कल्प्यः एवं सति चतुर्थस्थान
गतत्वसंभवः सकलस्तु निविरोधस्तु नास्तिरत्न
कोशाधिपतिर्दिशि यस्यां तस्मिन् संस्थनतोरिशं
यायात् अन्यत्कूलेचदिगीशे तंचंकत्वकोपगत
इति गुरुसर्पभौमशनिश्रुपानामस्तिच केंद्रकोप
गतत्वमस्ति लालादिकलमन्येषां शुक्रादीनाम्।
अथ ग्रपत्तासंभवेषवत लालादिकस्थानत्याति
विक्रंस्थानंचेयकेंद्रकपाहेनव्यवहर्तव्यं वक्ष्यमाण
कलत्रपक्षासान्यविशेषभावमत्वात समन्यातिरिक्ते
किंकेंद्रकस्थानेयदिदिगाधीशात्तराशुभफलदाया।
ज्ञाशुभयात्तशाभ्नेतिहृदये ८८ अथ पर्युषितया
त्रायोयाचनत्प्रयमन्त्रहृमेरुवजुगाह सदोगात्ताशिवे
स्थित्वास्थितोयात्केचयेद्विपत सैत्रुमस्थायशक्रेच।
वस्थितामलेचजेत्तथा ८९ हंत्तिनिलतत्त्वमस्या।
यथिस्थस्थितान्नयाधीप्रवसेदिदेवे वसंतपुष्ये।
तिजसीज्ञिचेकगाज्ञाषित स्थोलभतेम नृपः स्वा
शिरसिलस्यग्रहायातन्यधिपाभिमावकस्याविदिग्।
स्वगृहेगान्ताप्रस्थायवापायांतस्मिन्नु वारेदेस्थितोपि
त्वादितोप्नवर्तसोगाक्रन्नत वियजयेत् अथपको
पानः एवमेवसेत्रप्रस्थापशक्रेन्यशायास्थिताक।
लेचजनत्ववायापत्रेजादित्यर्थः अथाहित्तायपाताः
अथहस्तेप्रस्थापानिल्लतत्तथिस्थस्त्वाविज्ञानत

त्रुहृयेस्थित्वाहिदेवेविशाखायांजयार्थीत्रु
पादिः एवमेव हृयोतरंगाक्त्येत अथैतत्तीयपोताः
वसंतिपुष्येपुतिजसीज्ञिस्त्वनगरेपोत्येप्रस्थि
तःसन यथेकराज्ञोषितःस्थानरावतीशाराजा
त्वाभिशात्रारितिशेषः यदाहहस्तयात्रापोव
राहः सोमेगत्वापुष्यरोहिणिदितिपाक्षेप्रस्थाता।
वाप्यतेशाक्रसैत्रान सैत्रुगत्वायोरुहस्तेपुषाथ्य
मूलेपायात्त्रवेलाशाशायभूपः हस्तेगत्वास्वाति
विंत्रेमनुषाशाकाग्रामेप्रस्थितोवायतेयोन
तिचेपासंवासवेक्कराज्ञैसोज्ञिस्थित्वाभूति
मामोतियानेति कश्चित्स्वशोप्रस्थायाद्यायोपत्र
वेसोचस्थित्वाएष्यात्केदिप्रुक्ते यदाहयक्तः
सोमेगत्वासमामूष्यरोहिदितेपत्रजेत्तुनः पुष्ये
तिसंपदेविद्रोलभतेत्तीवक्षेपद्वमिति विषाद
माहवराहः यथेहवेलायामृदेषपासोहसंरे
वोपेद्रक्सेरपाभेष्यु हस्त्वप्रयाणाशुवरोस्थिया
धीवक्षेत्रजातदितिपाःस्वसोन्वीतिउपेद्रःस्या।
नाः स्वेशभेज्येषा ९० अथसमयवलमत्वाह
भोहरुधाकालोविनार्थैर्वाभूलिपश्चिमोवि
ना विनोनरंतिशीर्षेस्वयानेयास्योविनाभिजि
नस्थार्यपरांसत शाहस्त्राणवनस्थर्थापिसेव
घ्याते निशीर्थेर्धरात्रेयानेयात्रापोसर्वत्रविनायो।

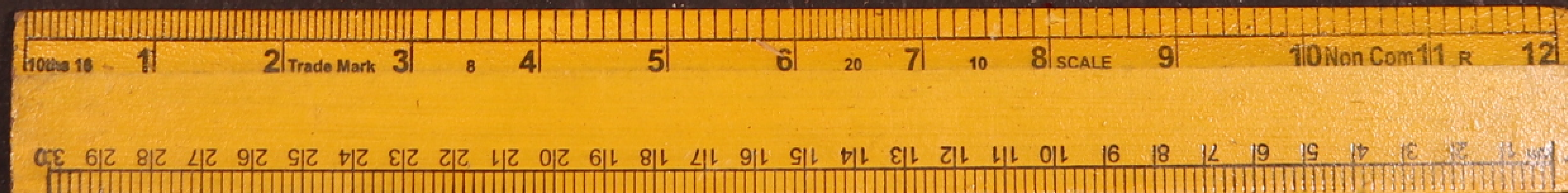
म
यात्रा॰
प्रदी॰
४८०

470

गेहितीया सुखग्विनामानामित्तृतीयाम्पत
स्योमितिपत्तेहितीयापिविधानात् शुचिहि
स्यादिरोग्रीज्वलिताद्विरोन्दूहिवसंतराज्येऽ
गीत्याम्रयेम्यतद्विरावस्थानात्तस्यानस्योदिशि।
याचानिषिद्धेनिश्रुक्रिमितोयमर्थः अपनिवद्धः
वगाहेणादिरिवृशो येमन्मपविशेषः यथाशृत्वाभि
हितः यथा श्वाङ्कवात्संगच्छेनमध्याह्नः पूर्व
तोव्रजेत अपराह्णेव्रजेयाम्यामर्धरात्रेतुपश्चि
मामिति गच्छेत्प्रत्युषित्वेप्राचीपूर्वाह्णेचाग्ने
नथा दक्षिणांचापराह्णेतुपश्चिमामर्धरात्रके
गत्वोत्तरांप्रत्युषितोविदिक्ष्वेतोयातोनवेषति। मि
त्रेतिसर्वकर्माणियस्यापादक्षिणाविविति
श्रुत्वाभिजित्संज्ञामाहश्रीपतिः अष्टमोयामि
जिदाह्वयः तस्मिन्दक्षिणाभिमत्तयानमंतरा
कीर्तितः परकर्मकर्माभियोपिनाममभिम
नार्थसिद्धिदः इति ५ अथलग्नादिभावानांसे
नाशुभत्वमाह लग्नाद्भावक्रमाद्देहकोशपथ
कृद्ध्वाहने मंत्रोरिमार्गोगाश्रुभूतव्यापारागाम
व्यया लग्नतः स्वेनेरमत्स्यमनवस्थामिया।
नारागामाः याभिः ग्रुत्वपयेष्वपार्श्वे मतिः कोशा
यनिलग्रुवाहनेमंत्रेमत्तकः सतुर्मोगात्स्याष्ट
शुभांसेव्यापामेत्तकः शामित्स्यानिकटयामा

वः सुखोदये वतेऽग्निनाव रोक्तः एवं विधमंत्र
कथनमयोजनेक्ष्मासाक्षिपेत्तज्ञावान्यपीशशु
भग्रहस्माहित्येतत्रज्ञावानाशुभमिसुन्नवैः ५२
शुभविशिष्टस्सुभाम्बुभफलेशालिन्याह केंद्रे
त्रिकोणेसौम्याविदाः शुभाम्बुयानेपायाम्बायष
ष्टेव षबदः नेष्टलग्नेम्पारिरं ध्रेशानिः विलक्षुकं
नोम्यारिरंध्रेभपसुकेझाना ॥५७॥ केन्द्रे ५
पतिसौम्यग्रहासुः नेयाम्बुभफलदास्तुः शुर्ध्यो
दयेशुभावेष्वशुभफलदाः स्युः पापग्रहा।
स्यायषष्ठेविश्वनृतीयेकादशेषष्ठाष्टशात्सम
स्थानस्थाः शुभफलदः शुर्धीदयेष्वशुभफल
दाः चंद्रोलग्नाप्यरंध्रेलग्रहाष्टशषष्ठाष्टमेषुस्थि
तोनेष्टाः शुभफलदः शनिरेशमेनेष्टाः शुभफ
लदः शुक्रोलग्नसप्तमेनेष्टः यदाहवसिष्ठः केंद्रेति
कोणस्थितिषु ष्टशायभावाहिताः पयान्तरा शुभं
तिसौम्यावचराः षष्ठाशंत्यविनापरान् लग्न।
षष्ठाष्टमेंदनिदेहःशुक्रोलग्नात्तथा सप्तल
ग्नस्थितश्चेछाय्यानसंस्यपदः सदेति शुन्यत्रा।
पिकेंद्रत्रिकोणाये सौम्येस्थिभावादिराजैः पदैः
शुलग्नरिपुकर्मेष्टगापञ्चाभीष्टफलप्रदेति व
राहोपिपापोजग्रः सहजशत्रुदशायस्थाः पा
पः शुभःसविज्ञाःपरित्यागिनस्तु सर्वदगः।

५

ख॰
याञा॰
प्रदी॰
४२९
471

शुभफलं जनयंति सौम्यास्त्यक्तास्तंस्थमल
गाश्रिकेपियामोरितिस्त्रीपतिः क्रूरग्रहास्त्यारि
टृषागाताः शुभाः स्युर्हिबुकानिदशमभावगाते
पियासेः सर्वादिभावविषयेसफलेपिसौम्याः
श्रेष्ठाः ग्रोसनयमस्तुवातंविहाययेति लग्ना ... ने
ग्रहामीनागोत्यातिरेप्रेमममहादपोषशाषम।
स्यसन्प्रेवेदातेषां शुभफललोमलहरन्यर्याः
यदाहस्तुकः लग्नेपोसलहरोपानेरेप्रालातिव्य
योपगाः केच्या कूर्मेयदोपर्क्षे शेषस्यानेसुभाव
हउति ग्रन्थान्तरे कालेबिनलपेलग्रारिहाद
शाभावानस्थितानांग्रहाणां फलानिवापराप
गाप्नेकथितानि लिख्यंते यथा राहुभौमदिवाकरैः
रविजाश्चस्थानलग्नगता हरन्त्याशुविषाप
यजेरमेवामोगाश्रुतानाविधाः जीवःसोमस
लसौख्यंवस्नगतोयाजोदयस्थान्नराणां साधाच्च
युक्ताःसमोमसिराज्ञापेः कृतेलभ्यते १
कोशस्थानेनराणामस्तुचतुर्थोपर्मकामा।
धैर्ललाभेशुभोगतिसुवीपायनस्तवमतंलशश्च
एतहृद्यंच मेदोनेन्द्रदीर्घवितिसवतिसतः।
कोशाहालिनुभान्वप्तुरः कुर्यात्तुरैरेपिपजन
सहितेनापहकेपादरुप २ ग्रस्थानेभसिकस
त्तितिसहनवविजातिसमातुभ्यराहुः शुक्रस्य

ज्ञात्मजोवास्तरगरूकरुथवाशीतरश्मिर्यनाश
र्देश्चिकस्थानसंस्थोगजतरगारथोराप्यसर्वार्थ
सिद्धिंजिनापाङ्मशेषोविचारनिवस्योगोकु
लेषोपवेशः ३ केशस्थानगतोस्दातिविपुला
योगोत्याभागल्मज्ञोजीवःशुक्रविलाषामिष्ठति
महल्लाभेकरोतीरजः हानिंवेश्वगतःकरोति
रविजोहन्तिहिंसर्वंदमाःराहुर्दमिस्तनतयोस्म
किरणाकृतंवेतिरुगंवमहत ४ कुर्यादर्थस्थशसि
हिस्वनभवनगतोवाकगतिशत्रुनाशं शुक्रःशी
तांशुपुत्रःस्वरमत्सरपोशदकालेकरोति सूर्य
सुराशुभौमोरिस्नकरतनयःसिंहिकानंदनो।
सौमवेलापेचमस्याविविधभयकराःपार्थिवा।
नारणान्यो ५ शुक्रस्थानेनराणादिनकरतनयो
भसिसुतःस्याकेः शीतांशुदैत्यमंत्रीरजोनिक
रहनाःसिंहिकेयोथजीवः कुर्वंत्येवार्थलाभं
परबलमथनेसिद्धिमाप्नोतिकार्यंशुक्रस्त्रेभमि
पालोभवतिहिरामनेधर्मकार्यार्थसिद्धिः ६ ना
शेशुक्रदिवाकरार्केनयाराहुस्ताथाभमिजः
तिश्रेशक्रंवशेनयेतिपथिकस्यानेस्थितःसम
मे सोष्येमिवुसमागमस्तुरगकःस्त्रीविजलाभेन
गांचक्रोभीक्षणरवरदातिचयनेयात्राखजाति
श्रुमाः ७ आगोथपेदेशुशोजनयतिभयगुरुःसर्वा।

कामार्थसिद्धिं जीवो रत्नतषशेषं सुतमिव जन
नीयात् केन्द्रे लग्नस्य चेद्गुरौ कविवत्तमो वा जनयति
नियनेशत्रुपन्तस्य हिंभो मत्स्याकौम्नजो वाज
नयतिम ननेतत्करेभ्यो भयं च ८ शुक्रो तिसो
स्यनक्षमो तुपञ्जजीवो जयश्रीं येन पाम्पलाभ
वेद्राकें सौरानवमाः समौमाः कुर्वन्त्यनेकान्त रुष
स्यदोषान् ९ कर्मस्थानस्थितोऽर्कः प्रचुरजनकरः
शुहिदः शीतरश्मिर्जीवः सेवासकालं भवति।
शुभकरः सर्वकार्यप्रदोऽतः शुक्रः सौराज्यल।
क्ष्मीविनरतिचमहीनेस्तादाज्यकीर्ति राहुर्वेश्म
पश्चुतिजनयतिसततं तेरीर्यमो मतस्यार्किः १० श
शितुपगरुशुकाः सूर्यभौमार्किराहूकेजन्तितिहिन
स्नाय्वाः स्थितिमेकादशस्थः कुतमिहरोगेश्चव्ययंच्चे।
तिन्नतेलिन्ननेषयान्तविकर्षतिगजराजानुष्यम।
श्चास्थितोवा ११ स्तिनिजपतिमितार्को सैंहिके
योत्तयायांजनयतिरक्षतीशाःशुभमपशुभेद
तिश्चयभननाशोभ्यापुन्नाशोचक्रर्पयोर्हिरुपगुरु
शुक्राह्यस्यास्यामवति १२ इतिवाचयात्रायोग
सेवितायोयात्रायोमावफलानि एवंसमस्य
ग्रहयोलग्नरत्वायात्रायात्राककशगीयेतितास्यथा
र्थः तेत्रकस्मिन्नपिलग्नभेत्रितिग्रहस्थानियात्रास
दैयात्राविधेया तथाहि सग्नुर्के संशुद्रस्थिति ले

ग्रभेगौससमस्थानस्थितिः शुक्रस्य दशमस्था
नस्थितिस्तुशानैश्चरस्य एवं विधे ग्रहेभ्यः शुभ
फलदात्वपि नैव कार्या यात्रा यतः केचिन्न व
ल्गा चेल्लग्नाधीशः केन्द्रस्थानगतो लग्नभेगौ ग्रहे
दोषदो नास्ति यथा मकरलग्नाधीशः शनिर्द
दशमीस्थानं कुंभलग्नाधीशो हृश्चिके तथा वृष
लग्नाधीशोऽसुरगुरुः समसौहृदश्चिके स्यात्तलाधीश।
शुभेषु तथा केशाधिस्थितः शुभ्रेष्यात्रालग्नेक।
कोऽयमेवेत एतादृशयात्रालग्नदोषोनास्तीति
उक्तं च जातकेऽपि लग्नाधिपो यदा केन्द्रे लग्नाधी
शः सर्वग्रहकृतारिष्टमेकोऽपि विलयं न
येदिति सत्येऽहृदेस्थवहार्यान्नैवाजातकविध।
यमेवेतितन्नैवोत्पत्तिसत्वात येजातकोक्तादि
तिपाल्ययोगैर्महीभृतो यान्ति रिपून्विजेतुं तेषां
शकोपार्ग्रहतिपांति विहायियात्रागमनं जल।
प्रवाहेरिति वदंति देशभावस्तु धारावाक्यता।
निर्मूलयवनिवेष्टुहर्ष्यात सत्यापिवास्त
ल्वेसामान्यरूपायाः सामान्यतःप्रवपरिहार
उचितः यथा क्रूरौतिक्रम्यत्त्यागिविवर्जेहिभावा
त्र्यायपार्ये नियुक्तः सूर्यभौमौ विति वाक्यात्सर्व
क्रूरग्रहत्वतीयैकादशस्थानवर्जिता निषेधेति
नत्र सूर्यभौम रणामस्थानेन हतेइति वक्तव्यो।

मु.
धारा.
पटी.
४७१
473

वा भौमो वा चेल्लग्नाधीशः स्यात् लग्न एव चेत्
कर्केशो निर्बलो लग्नाधीशः स्यात् दशमाद्युकेन्द्र
एव स्यात् तदा निषेध एव वक्तव्यः सामान्यशास्त्र
तो न तु विशेषो बलवान् भवेत् इत्यर्थः ॥ गुणाति
रिक्तकेन्द्रव्यतिरिक्तकेन्द्रस्थिताः सौम्यशुक्रा
नैसर्गाः सामान्यतोरिष्टपरिहारकर्तारः स्युरिति
कथ्यमस्य सामान्यवाक्येनोच्यते लग्नाधिपर
स्य लग्नपदेन द्वादशराशय उच्यन्ते तेषामपि
यत्त्वेन समस्ताः शुभग्रहाः प्रोक्ताः केन्द्रपदेन च वर्ग
विस्तारादिति उच्यते इति परिहारवाक्ये सामान्येन
सिद्धिमस्तीति एकवाक्येन भयोः स्थानविशेष
ग्रहविशेषयोरभिधानमिति शशुक्रदोषावज्ञा
यिनः एवं लत्तालत्तादिकयोगेष्वपि ध्येयं यथा शा
त्रादेवयोगस्तेनैव भङ्गस्तेनैव लाभस्यापि भक्तस्ताः
कर्मस्थानादिलत्तालत्तादिकयोगेषु वाक्येषु यदि
प्राच्यो यात्राः सिद्धलग्नाधीशाः सयोगलग्न एव चे
त् तदा लत्तालत्तादिकेन दोषप्रवृत्तबलानां तल्लग्नाधी
शास्यकेन्द्रगतत्वेन सिद्धलग्ने शुभे दे एवेद्वतिना
स्यातान्ते ष एव वृश्चिकयोरधीशो भौमः कुम्भस्य
कस्यो स्थितानः सिद्धस्यासिद्धगतोपि तदेव प
वे एष वृश्चिकसाम्यात् मकरकुम्भयोरधीशः शनि
कुम्भस्य कर्केसिद्धत्वात् तथैव एवमन्यस्यापि

नौसिंहस्य मकरस्य लग्नयोरधीशो गुरुः कुम्भराशे
कन्यायां पतनेषु च वाचस्पतिस्तथैव उक्तगत्यादिके
ष्वेवाद्यन्तेकेन्द्रियाधीशा इति परिहारवाक्येन तेन
स्थानविशेषव्यतिरिक्तकेन्द्रपरिहारेण एवं देवा
कामेषपिकेन्द्रे प्रवर्तेते तदा प्राचीरस्तिगणेनो
युक्तरोगमहादित्तलालादिकदोषाभिधानेन वि
शेषापितमेव स्यात् तासु विषयालाभः स्यात् किं
तु विरक्तवत्तस्थविशेषेव लालादिकदोषाभि
धानेन वक्तव्यः स्यात्सुनीनां एवं च लग्नयो स्वदोषा
नेषु प्राप्ता स्थिरा या पदा इति गुरुवाक्ये पिलग्नाधीश
स्य स्वस्य स्थानगततस्य शुभ स्वक्षेत्रे च स्वस्य स्थान
स्य केन्द्रेन परिहारो नोचित एव ग्रन्थस्याशयोक्तेरेव
कस्मात् भवेदिति न नैकापि दोषाणां स्वविपात
ति स्वज्ञानीनेः कर्णोऽस्वीकः इति हृत्शेनालग्नस्य
समीचीनस्थानस्थानस्थितबलं यस्माद्धीयेन।
सबलत्वाद्दोषाभाव इति वचितमेतत् यतो
वक्रः पेषामीनलग्नेश केषु कार्येसिद्धिः स्यादिति
तिथ्युक्तदेवेशाः कुम्भे स्वगृहे स्थितो बालग्रेषा।
प्यशेष वै यथा समिधेङ्गिते स्वरूपतो दृष्ये शाः केन्द्रमी
नमेतत् कन्यायां लग्न्यस्तेनाभवन्नितेष सञ्ज्ञपेत
न विशेषनिर्दिष्टे निर्ष्याति यास्तु दिसामान्यप्राप्त
योवसर्वस्यविषयत्वात् सामान्यदोषस्यापि ६।

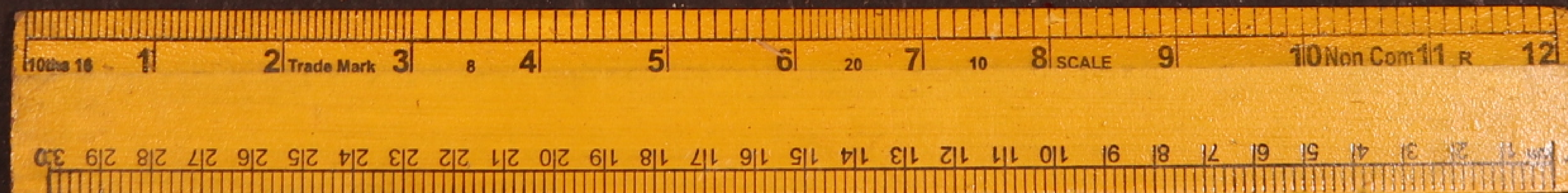
मु.
याज्ञ.
प्रदी.
४७५

475

मजल्लोजलिनादोषप्रमेगः स्यात् ध्वेवनहिं
स्यात्सर्वभूतानि इत्यादिनायागावैदिकवा।
क्यानामग्रिषोमीयंपशुमालभेतस्यादिवाक्य
स्यापिव्याश्तनादिदोषशास्त्रोक्तेरपवृः ग्र।
ग्रहाणांफलस्फलंमबलानावाइवलभ्ना।
वायास्पतानांवास्पर्शतिमेदेहः तत्रनिर्णा।
यमाह श्रीपतिः ग्रहेगतायहजिताशिवष्ट
देहानीचारिमानिवकवयोमिरहेशविघ्नः स्वता।
णावशुकिमपिस्वफलंविलग्नेराज्येत्तमाःस्वस्व
भवेलिनरवविवरेहाःसाधवल्यामपि ओसतिका।
सविल्लस्वकराविस्तानीचगतारिशस्रहेवनभ
श्रुवेनूः ग्रहेजिताःशुभफलानिविलापायेनिपा
पानिवाशुनिलग्नपरिवर्धयेनिश्चितिस्वतपवक्ता।
हृशाधिकारविशेषणाफलविशेषमाहश्रीप।
तिः स्वोच्चेमवेश्मागारहितेस्वत्रिकोणमभेपेना
मानांवश्यमपिस्वहक्करेगामित्रभैरिः श्रेष्ठो
स्वानांसममररहसानेभ्भूपभागागिरोदे हीनांशः।
मध्यपिरिपुरहहानीचरोगमन्यमेव पतत्केभाल्पम
शुभेपुनरहहशुभोघ्रारिव्रतिपुवरेतितत्त्वनमक्
मिति श्रश्रुपोमपापाठाख्यायते तत्रयमुक्कं
हःशासुकृमपश्यलगाभ्यांमेस्वचपत्रानांविपेक्षे
शेभिर्मेसुभाषिणोपकृतिभिःश्रयितानामाव

१

श्लकयात्रार्थेयात्रोपयिकंयोगयात्रावक्ष्ये
कामस्तदारेभप्रयोजनमाह योगासिद्धिंपर
गिणपतीनामत्तमगोरपिभेदवानां चैषागाम
पिशक्तैनैकाभवतिमहतेमपिमन्त्रजाताना
पाराकूलकेच्छेदः तत्लत्तगान्तनरत्ताकरे य
इतीवकृतविविधपलस्यपृतेर्मात्राभासादिपा।
दैःकालितेग्रतिपतवजपरिमाणसहितसंयिते
जगतत्वपाराकूलकेइदलक्तगोद्विगणमेव।
रवुरथलधरीनिहितेपतत्सकरणपश्यतेनेनचा
णवनकृयेप्रस्कंयाशेषामात्राज्ञेया तत्रगुरोर्मा
माहृल्लघोर्मितिनाधारशयस्यात्रपदे ऽऽऽऽ ऽऽ
तत्रप्रथममक्तीयचरणेचरणोशुमात्रामकल।
णे श्लोकेच मात्रासमकंनवमोलाक्ष ऽ ऽऽऽऽ गोवे
मितिमात्रासमकंकाव्योक्तरमिलवमोलघुरित्यर्थः
गेतेपरातेगुरुहिमीयचरणे ऽऽऽ ऽऽ उपचित्रा।
लक्तणाउक्तेवउपचित्रानवमेपरश्चक्तेपरोदस्यामी
मात्रानत्थाशुक्लेनवमरश्चामस्मात्राह ।।।।।ऽऽ।।।।।
तेनेकोश्रकृःस्यादित्यर्थः श्रुतपदोक्ते यरतीत
कृतविविधपलस्यपृतेरिति तेनचास्त्यत्रमात्रासा
म्येपरत्वहमेपृतत्वपरिमाणसहितमिति तेन
पाराकूलकमित्यत्रार्थेतेनाभिःथरणीपती
नोरात्रोपगाहत्यमागायोमयाजालमवशाद।

मु॰
यात्रा॰
प्रदी॰
४७५

475

शेषतिथ्यादौ सिद्धिर्वाञ्छितकार्यसिद्धिः
स्यात् ॥ देवानां ब्राह्मणानामस्तगुरौर्नतत्र
गुणो ग्रहबलं ताराबलं विहितं तत्तु नादिभिः
सिद्धिर्भवति अपि शुद्धान्येवागमुद्यादिश्रवण
कलाचारयाणशकुनेर्वत्समार्गाः शुभस्तवक।
शकुनैः सिद्धिर्भवति केचित्तु यावाली वित्त।
क्रमस्त्वर्गामिसिद्धिः स्यादित्याहुः यदस्त्वनारदः
फलसिद्धिर्भवति केचित्तु द्विजयोगबलाद्राज्ञा।
विशन्त्यपि स्यतः महन्तशक्तिलेभ्यो शकुने।
संस्कारवाणादयः नतत्र बलं हि जातयः त
णावीर्यादितिरोजन्मार्थमायाति हि जातयोग्रा।
ह्याणाः सर्वद्विजातयः इति ब्राह्मणात्तु त्रियवैश्य
इति अद्योत्पलव्याख्यानात श्रुतएववलसिद्धोपि
फलसिद्धिर्यस्यगुणभुजानां भवेत्सदा योग
लग्नेःतिनीशास्त्रादायाणशकुनेर्भेशामित्यग्र।
जयस्येषाक्षेके ननुआत्तायोगैर्यात्राफलसिद्धि
देशके तत्रेष्ययोगयात्रादिके सर्वदोषापवा
दकारिका उक्तविषयाविवेकइति सर्वापवा
दिकेतिचेत् किंसर्वपाहेतुशुभाशुभप्रकरणा
भिहितादोषाउच्यते ततएतद्यात्राप्रकरणोक्त।
नतत्रमूलवारमूलपरिहारप्रतिशुक्रादिदो
षा उक्तविशेषः सर्वापिरोधाइति तत्रयदिशुभा

शुभप्रकरणोक्तदोषापवादकत्वेमतियो
गयात्रालग्नेतद्विचारस्यागप्रसंगात् अ
स्विति चेन्न नहिस्यात्सर्वभूतानि प्रशिष्टोमी
येपशुमालभेतेतिवदात्मर्गापवादस्यापि
प्रसक्तत्वाभावात् अथयात्राप्रकरणोक्तदो
षापवादकत्वेमतितेनतत्रमूलप्रतिशुक्रादी
नां राज्ञविषयकाणामनभिधानप्रसंगात्
तथाहि ज्येष्ठायोग्रहमादिस्त्रवतः यामो।
बलिर्देवरात्रयायामाज्ञपदे मरयुरितिजोग
ताम्बयारेवेश्ये गहिग्गणानस्यविःप्रतीच्याभिग
नः स्यातेक्रतावग्निष्टोमस्यापर्यसंदेवतेः।
नगानन्तस्यार्वशेशेषश्चइति प्रतिशुक्रेशतितु
येशतिभामंगातान्यः बलेनशाकुनल्यापि
हतत्मेस्यानिवर्ततइति इत्यादिवत्पविषय
त्वाद्वा अथेवानन्तनतत्रमूलकृत्येनबसिद्ध
दिभिराजपरोपादानेनादृशाद्दृष्टानावाना
स्यपायिकत्वेन्यतेविषयाणीति सत्यस्मा।
स्वाक्यस्यविशेषवाक्यानेशथाहिशेषपर्य
वासते यथा परोऽग्नशीवत्तर्थाकरोति श्या।
ग्रीयांवततर्थाकरोतीतिवत तेनेवंवस्यदेवा।
त्वपरोऽग्नशीस्यवत्तर्थाकरोति किंच योगा।
देवचेत्फलसिद्धिमत्ररात्नषष्ठीनेचवहारयोन्ना।

ष्मीत्येतत्करणापत्तिर्नेति यि श्राद्धादिके
कर्म्मैवस्यात न च विप्रार्थ्यैति पिश्राद्धा
दिकार्थकः स्यादिति वाच्यं तत्रापि मत्तु
शुणादिभिरेक्माशुस्याबबोधनात शुभा
भयदोषापवादकत्वेष्ट शुभाशुभप्रकर।
णेयात्रामकर्णो चेल्लेख्यस्यात्तोनैरतिदेषा
विनाशयोगयात्रोपनिषेधः कर्त्तव्यःस्यात
प्राप्तप्रतिकृतिदाहः श्राद्धनिर्णयकथन।
येन नदितत्रयेचोगदोषाभुज्यते यद्येवंसका
रागाग्रहप्रवेशप्रकरणादीनोप्यार्थेक्यापत्तिवे
यात्वेचोगदोषापवादकत्वार्थेनोन्नमत्तीतिचेत
उच्यते नरेहि पंचागमेशुद्धदिनादिकेचनिव।
सिद्धादिभिःपर्वोत्पातिज्ञानतिथ्याशुभांकिउति
ग्रेशक्तत्स्यातिदेशापनिर्बंधप्रक्रतत्वात
युतःसर्वोपप्लादिकेन्यथुक्तःपक्तःतस्मादपो
येन्नोपपत्तोवायोनन्यायइतिद्वेनोविषयवि
वेकस्यैवशक्तःपक्तः सर्वयषापात्राहिदि।
विध्या प्रकाशाथारणायात्रावणींवन्तप्रयसा
थारणीतत्रेवहप्रावद्धन्नाकालेनवक्रदोष।
ह्रासेवक्कथागोपादानेवीलिते द्वितीयासम
रविज्ञयात्यागात्तामेवतत्रयोगयात्रासमर
विजयोपयोगिनी उपस्थितेषुद्धेपंचागशु

द्धिवेद्गदिवसप्राप्नोति नद्विवारान्तपगल।
ग्रेशुतेयात्रायात्राचविजयप्रप्रदा विविज्ञान्मे
गलग्नोक्तान्मसम्प्रवस्पेसमासतःइति अन्ये
तेषुद्धेविनेवप्रात्यायिककार्ये विषयेपेमा
यात्रेत्याहुः यदाहपराशरः प्रात्यायिकस्का
र्येपतेद्वेवनविनिपीडितेचयानव्यकेवल
विलग्नेयामहृपिप्राप्तासिद्धिमाप्नोति तत्रा
पिकेवलेनयोगयात्रावलेनैवविधेविषये
यात्रानविधेया किन्तुयथासंभवंपंचांगसं
वेपिनोहिविधानोदोषाणांन्यायाः तादृशा
नोग्रहाणांवापरानेविधेयं नतिहिहि।
विधादोषाःनेमर्मिकः प्रात्याहिनाश्रय।
यातिथौनषष्ठीनषष्ठीनवक्रहादशीतिने।
मार्गिकोदोषः चापांत्ययोगोबहुकइतिद
र्यदोषात्याहितः पंचवारनक्षत्रयभावि
त्राद्योगात्तीहेविध्यमृते तत्रयथायात्तो।
यथासंभवंदोषहानेयगोपादानेचोगी
क्ताययोगयात्राविधेयापंचैत्रासम्पणादी
नामप्यावशकंकार्योतिपातिविषयेनत्
त्राद्विलेग्राहे यथासंभवेवलग्नादिसम
ग्नदोषगणानोदानोपादानेन्यायंस्वइति
नयाचलला: यातवेवसवणातेपनिष्टे

वेवमप्यतिमन्त्र यात्रालग्रेऽभीष्टफलैर्वे
ज्जेति यो भेषु समेषु कार्येषु पराधीनेषु।
नीकृत्य यात्राणां शुभाशुभज्ञापकागम।
निमित्तमदेवन तन्त्रस्मात्सोति श्रुतप
चनानि प्रियेच तन्नत्वेनग्रहणेन देवले
योगमेवप्र योजितवमिहात्रिपण्णा
इति वराहवाक्यमयायात्राप्रयोजनपरा
परंतु निष्पादीनामपवादकमितिता।
न्यायेन तत्प्रवेशेषदानां पूर्वकेसमीची
नलग्नाभिधानेऽहं तमेवाह कालियो
गयात्रालग्नेष्वविशेषः उच्यते शुक्रः सम
मनोलग्नमेवाकर्तितस्त्रुक्रेशाक शुक्रस्य
क्षितिचत्वरे सर्वेषुक्तः। तत्पश्चमसम
मस्थसलत्यालयोगयात्रालग्रमतीवप्र
शस्तं एतादृशो यो गालग्रे यद्धृहृदय
ति न शक्यतामवग्रहणा नियतस्य
ताव स्थितेयाशाशुभंकानीन शुभफलदा
यकलग्रे भवति यदाह श्रीपतिः य
यादि योगाद्दस्ततायत्ते विषेविधायते
मध्यपि सार्पयासदतथा विहाय स्वफ
लानिदेवनः फलप्रदत्वेन हि योगेषु भव
न्ति ते यात्राद्यादि स्वयोगेन योजनादि सर्वे:

सपिंडितस्वभावतोलग्नबलायोगोपि चेत्संभ
वेत्तदा तौ च शुभफलदं लग्नमतएवयोगेनया
त्रायोगयात्रा नत्वर्थेसत्ताविताल्पमपिप्रतीयते
योगेमात्रा नामकि यतां ग्रहाणां नियतस्याना
वस्थितत्वे एवं वक्ष्यमाणेषु सर्वेष्वपि योगया
त्रालग्नेषु यथासंभवं किंचिद्ग्रहाणां समूलता
स्यादेव वाक्यादोषाभावश्चैवकेषामपि कथा
मस्तीति ज्ञाकृतव्यमित्यलमतिप्रसंगेन पश्चा
श्च योगयात्रालग्नमाह सहजेरविर्दशम
भेषाशीतथा प्रानिमेगलोविवृषेहेसितःसु
ते हिबुकेबुधमहफपीहलग्नगःसजयत्यरी
प्रचलितोविराजपः मेजभाषिणीछंदः तल
ताणा च सजमाजगौ भवतिमंजुभाषिणीति
ग्रस्याथः सगणजगणसगणजगणाः एव यस्य प
स्य च रणेतन्मंजुभाषिणीनामवृत्तं ।।।। ३०
१०।। ३०।३०।।३।। तन्नमंजुभाषिणीपद्यं वा
मयेयमङ्केऽलंकृतवगणायैर्वोऽकेनसकल
स्यपद्यस्य सर्वेषु तद्वालकत्वादपाठवद्धृ
द्वेपिपद्ये समावृत्तत्वात् त्रिविधानि हिवृत्ता
न्युक्तानि समसर्वसमेविषमेचेति समसर्वसम
मर्धसमं विषममेवतत्त्वापरमिति तत्रैवोक्तत्वा
त् तत्रयस्यपद्यस्य चत्वारः पादा एकलक्ष।

मृ.
वि या
टी.

णाग्रस्थितास्तत्समाहृतं ३ अंकं च ग्रेष्ठयोयस्य।
त्वावस्तत्पलत्ताणालंकिताः तच्छेदःप्रास्ततत
त्रःसमंहृतंप्रवर्त्तते तत्पमेकंयथाद्रुतविले
म्बितं तवपलाश्चापलाश्चावनेपुरः स्वटपराण
पयागतपंकजं स्फुरलतांतलतांतमलोकय।
तस्मवभिंत्समतोभवेविति लब्धाणंवेदहृतवि
लेवितमाहृतमोमवाविति यस्यपद्यस्यपथ
मचरणास्तृतीयचरणाश्चैकलत्ताणालंकिताः
तदर्थसमंवृत्तंप्रथमोद्विसमोयस्यतृतीयश्च
णोभवेत् द्वितीयस्तथैववृत्तंतदर्थसममध्यते
इतितन्नैवोक्तत्वात् एतेनार्धसमममर्थसमसमि।
त्यलक्षणेनापि तथापुष्पिताग्राप्रभृतिगवर्हः।
तभिविनायमभ्रामथ्यविलोकयितंवनांतल
त्मो निरगमदथ्यादुमाहृतानभवतिमहत्व
निष्फलःप्रयासइतिपुष्पिताग्रालक्षणं वेदं
प्रयुजिनयुगायवेफतोयकारयोगिचतजौग
रगाश्चपुष्पिताग्रेति यस्याघरणपस्यचतर्थैपि
चरणोयुग्मयोकेभिन्नेभिन्नेलक्षणंतदिषयमं
वृत्तंमंकंच यस्यपादचतुष्टयेपिलक्षणंभिन्नं।
पदस्यपदं तदाहृविषमेवृत्तंछेदःप्राप्तविधा
दइति यथोहृतानन्तसर्वेषवसममवेसकम
पिनगण्णमेति इतितेसर्वेषांगणविराहितस्यह

रेःपरिभुजयानेदेहकोगणाइतिवाम्पदंमजे
सादिमेसलघुकौचनमजसाजगौचरण
मेकतःपदेहिति समगणादिकगणाल
दकमकमामेहन मसिगरुगहिलघुष्व
नकारोभादिगरुःपुनरादिलघुर्जोगः।
रुमध्यगतोरलमध्यायोंतगुरुः कथितो
तललघुस्तः एवंसतत्त्वमेजभाषिणीछेदः।
मः समवृत्तवादेकचरणालक्षणाभिधा।
नेकृतेकृतकेदारेणात्यलमतिप्रसंगेनप्र
घप्रस्तुतमनुसरामः सहजइतिरविःस
हजेतृतीयेस्थानेस्यात् शाष्ठीचेदोदद्या।
भेदणमस्थानेषष्ठानिमंगलोविधुरष्टहेष
ष्ठस्थानेगुरुलेग्रगाष्टस्यातां सितःषुक्रः
सतेपंचमस्थानेहिवुकेचुधेवतुर्थेस्थाने
गुरुलेग्नगाष्ठेस्यात् अपितथाशाहोपाद
प्रवाणेहैवविधोयोगयात्रालग्नेनृपोया।
नापचलितः शत्रुनेगजयार्थंकृतया।
त्रासन् प्रविदास्वल्पकालेनेवारीन् शत्रू
न् जयतिवशीकरोतीत्यर्थः यदाहृवरा
हः लग्नेगुरुवुधभृगवहिवुकाख्स्योप
ष्टःकुजार्केनयोदिनकृत्तृतीयः वेदश्च।
यस्यदशामेभवतिप्रयातस्तस्याभिवांछित

फलामिरलेन्तुपस्यैति बुधेहिबुधेक्षत्रराज्ञ
जश्तियथ्यासंख्येनान्वयः कविद्बुमबुधा।
वितिपादः सवित्यः क्षत्रहिबुकेश्तिताव।
धुक्के परेतरवितृतीयोबुधः पंचमीश्तीदम
पुक्के नहिस्तूर्यात्स्यात्तृतीयोबुधः कदावि
दपिनसंभवेत् यस्मात् पागकुपक्साधी
यात्पादः ५५ अथान्ययोगयात्रालग्नमा।
ह भ्रातरिसोविस्हिमित्रतोवैरिणिलग्नेदे।
वगुरुः श्रागुप्तातेकेंप्राक्जयक्षेदन्तक्रु।
लोटैत्यगुरुः यस्यमाथ्याछेदः तल्लत्तां।
नविषमात्तरपादेवापादेक्षसमेदशायमेव
त् यत्छेदेनोक्रमत्रगाथ्येतितत्रवेह्रोखिः
योक्तमिति अग्रत्रग्रेथ्येअकछेदेभ्योयदन्य
हिषमात्तरपादेपादेवसमेवाछेदत्तजाथा।
त्क्षितिकेविदाहुः अपरेत्तप्रागक्केसमा।
नात्तरपदेषुरक्रादिमपिविशिष्टमस्याभि
यानलोक्के तत्राथ्येत्सुच्यते नदेतदर्थदृये।
सछेदेनोक्रमत्रगाथ्येत्यतस्याहत्र्यालभ्य।
मतएव पिंगलः तत्रकारोपिसमग्याका
देगात्रोक्केगाथ्येतिवाचत् छेदाग्रेथ्यांतरेस्य
नामाखिभ्रातविलृतीयेसौखिः स्थानिः स्यात्
वेरिणिमपुस्पष्टमित्रतोमेगालः लग्नेदेव

गुरुः श्रायणकादशास्थानेतत्रगतोर्केश्च ए
वैविधेयोगेराज्ञः प्रात्रोजयोभवेत् वेदैस्पग्र।
हः ष्णुकोन्द्रकुलोयोतत्र्यदिकरृष्टवतीभवति
यदाहवराहः होमान्तुतोयविपुलाभगतेः।
कमेणजीवार्किभौमरविभिर्मृगजेन्द्रकुले
यायातोतिहसमपिशत्रुबलेतिहेतिनाश्नुति
मित्रामिवनिजममरूवमालीतिभेगजाव।
कुल्ययानव्यदिकरृष्टवतिर्त्वेविवदिते यदा
हवायपूजयाणः लग्नत्रिलाभारिगतैः क्रमेण
मृर्याकिसूर्यावतिजेसितेव यानव्यदिकरृ
ष्टगतेनरेन्द्रः प्राज्ञोवलेहतिगतोचिरेणेति ५९
अथान्ययोगयात्रालग्नमाह नतोजीवश्चेद।
न्मृतोवैरिगोर्कः प्रयातामहीशोजयत्येवशत्रू
न् यथाछेदःपावन् समतेग्रेथ्यांतरेलत
नोलग्नेजीवोगुरुः स्यात् मृतावष्टमेहेश्च:
स्यात् वैरिणः षष्टस्थानगतोर्कः सूर्यादेवं
विधेयोगेप्रयातायोनामहीशोराजाशत्रूंज
यत्येवयदाहष्ठोपतिः गुरुलग्नरविःषष्ठी
वेधोगाश्चशुगलनः यस्यतस्यारिसेनाग्रेव
लमेशीवनश्येति वेधेतिश्पलत्रतात्कृती
याग्रजेकेचिद्भ्रेणांश्वरितिपाद्वपठेत्तित्र
वेधेष्टमेस्यानरेन्द्रनापैदिताोयत्रऊत्रापिस

नोचेंद्रशनिभ्यांऊर्ध्वेते नदृश्येयस्मात्सप्तममाह
ववराहः गुरुशुक्रयोर्विघ्नवाग्रागतोर्केयो।
दितिपतेरपिबुधौनिमग्नावः भवन्तिगतोत्र
सुसीवनवेंद्रोतिविवनिताननताम्बमाना
मितिनाद्रेपि जीवार्कचंद्रलग्नाविंधगा
यदिगल्लतः तस्याग्रेवल्लभेज्ञीवलम्बिता।
विघ्नवाहिणीनिवाधवाययोगोपि गुरुविल
ग्नरिपुवांघ्रागोर्केस्तथाशमीप्रीतमसूत्लभा
ली गतोत्रयोगोविपुकामिनीतोवक्राविवि
दे पुशाश्रालमेतिरति ५२ अथान्ययोगाया
ज्ञालग्नमाह लग्नगतस्यादेवपुरोगाला।
मथनसौः प्रावभोगैः अञ्जसप्रतिष्ठाया
पंक्तिल्लेदः नहूलत्वाणेवभोगिनिपंक्तिः
यथा ।३॥०२३ सूहस्यातिलग्नगतःस्या
त् सुन्येषुहालाभयुतस्यापकादशास्या
नस्याग्रजेदेवोविधेयोगभरलोविमयः ॥
अकंवनारदेन लग्नस्थेत्रिदशाचार्ययमा
यस्थेःश्यमरेः गतस्यवासोसनातीनीया।
समंदिवमिनभिति ५८ अथान्ययोगाया।
ज्ञालग्नमाह सूर्येचंद्रेसमदपुगेकेंजीवेपु
नेचंद्रेसमन्दपुगेकेजीवेपुकेविदित्यनस
मे शेतूग्रीवीवल्लतिनरप्रविनाघाद्वत्स्वाह

नवरवाहीन अस्यपंक्तौमाज्ञालेदः नहू
लाणंचकेयासांज्ञमगासगापुक्ता ३३३५
।।३०३ चंद्रेशूनेसप्तमस्यानेसतिजीवपु
केसमदयोगलग्नेगमतिजीवपुकेसतिवये
पुभिनहपुथहेपुथनसंस्थेषुहितीयस्या
नस्थेपुसन्न एवंहियेयोगेचक्रेशाप्ताल
तितदाशाद्रन नेताजेष्ठातिकःकाविवग
रुडोहि सर्पान्यथाजयति यदाहवराहः
पुरुवाकान्तिबुधेधेनसंस्थेःसप्तमेशाशि
तिलग्नगतेकें निगेनेभूपतिरेतिकृतार्थो
वैनतेयवदसौविनिहन्तीति ५५ अथान्य
दपियोगलग्नमाह विलग्नगतःशाशिपुत्रो
आतविवासरनाथ लग्नगतेभृगुपुत्रेस्तुः
शालभाउवसर्वे अस्यान्तर्भिदित्रपटले
दः नहूलत्वाणेवभोगितिविपदागःयथा
॥३३॥०३॥०३३ प्राशिपुत्रोबुधोविलग्नगा
तोहितीयस्योवासरनाथः सूर्योआतरि
तृतीयस्यः भृगुपुत्रेपुकेलग्नसंस्थेसति
एवंविधेयोगेचेद्राजावल्लतितदाशात्रवः
शालभाउवस्नः यथाशालभाग्रेग्रसयमे
वगत्वापतेतियथाशकेलोगंत्ववाजपा
तापावलोपतिष्यतिरन्यार्थः यदाहवराहः

म.
चि.टी.
४८१

481

मूर्तिवित्तसहजेषुसंस्थितः शुक्रचेद्गता।
त्रिगमरश्मयः यस्ययानसमयेसलग्नलाभे
तस्ययातिवृणालभाद्रवारयइति ८ अथान्य
योगलग्नमाह उदयेरविर्यदिसौरिररिगः
प्राप्नोतिदशमोपिचक्षत्रापिपातियंदियाति
रिपुवाहिनीवशमेति अस्यगाथाल्लेदः
प्रागवत्तसमनेनग्रंथांतरेणयदिहृदयेलग्ने
विःस्यात् सौरिविरिःषष्ठगःस्यात् तदेवं
विधेयोगेवक्ष्याप्यरीराजारिपुवाहिनीं।
प्राप्तमेनावशमेति यदाहवराहः व्यापार
प्रातुमहतिमिसंस्थेदसमेदिवाकरैः रोगगत
सामैपजयलक्ष्मीप्राप्तिरिति व्यापारो
दशमेवराहोपि दिवाकरोलग्नगतोथ
दिस्यात्षष्ठेर्केलग्नेदशमीप्राप्नोति योगे
अथातस्यतलिखतेन्योबलेनहीनस्यवला
ल्विलोपि ८ अथान्ययोगयात्रालग्नहृद
माह तेनेपातिकजोवविदेशमेश्मराह।
नेधपलाभदशमेविलाभरिपुभेषुक्षन्
प्राप्तिमकतमेगजालयावलपुता अस्य
जगदंगजलोहतिगतिलंदःतलूलगोव
रसैजेसजलोहतगतिः रसेषट्रिवन्दा।
देर्ण्योतः यातिविक्षेदःयथा ।३०॥३०

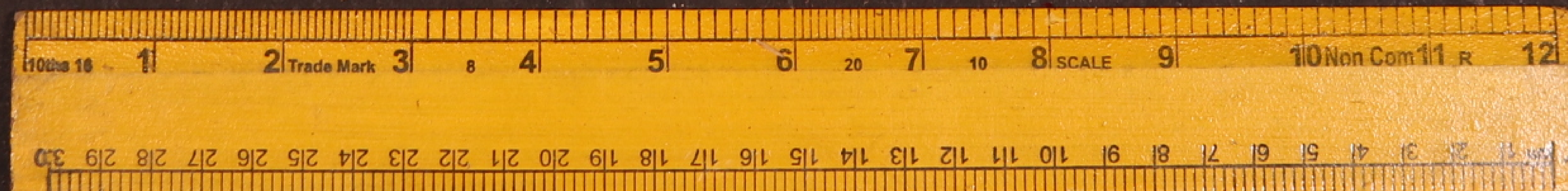
।३०॥३० रेतत्राराश्यवक्षत्रापिपातियंदियाति
रिपुवाहिनीवशमेति उपनगार्थेसहजेकुज
श्रेयतस्यपर्येतश्रेवर्तते नयत्रलोकेफ
लनिर्दिष्टेनातितत्रजिमामिघोरातोविजा
यःस्यादितिवाक्यार्थःअयः तेनोलग्नस्थो।
यथासेभवेस्यात्तोरविर्दशमेस्यात् बुधो।
लाभेवप्रमेवास्यात् भृगुसुतोवालाभे
दशमेवास्यात् तदेवंविधेयोगप्रचलितस्य
राज्ञोजयःस्यात् यदाहवराहः सौरेभौमे
लग्नगेर्केखमध्येकर्मण्यायेभार्गवेचेज्जे
वा यायाद्भूपःप्राद्रेदेशान्निहंतेहंतेशत्रुका
लवत्क्रूरचेष्टइति मकरपि अत्रेवाख्येन
त्रेवापिलग्नगेदशमेस्वो कर्मणायार्थसिते
लेयोयोगोयेयातकृतमश्रुतिग्रथमेकोया
गः अयहितीययोगः चिलाभरिपुभेषुत
तीयेकादशषष्ठस्थानानामन्यतमस्थानं
दृयसिथतोभवतपुनी मंगलाश्रितेश्छौ
यदिस्यातांचेयसिकस्मिंश्चित्स्थानेस्थितौ
गजकुजभृगुजाः बलपूर्णाःस्युस्तदेवंविधेयो
गेत्तयातुर्राज्ञोविजयश्रेष्ठः यदाहनारदः
त्रिषडायेषुसौरारौबलिनौज्ञश्रभार्यदि या
त्रायांनृपतेस्तस्य करस्थाश्रमेदिनीति ।

मु.
चि. टी.
४८२

482

ॐश्रीपतिरपि आयारिबुधमार्गेचेच्छुक्रि
भाजः शुभग्रहाः प्रयाणेन्नृपतेर्थस्पहस्ता।
स्यात्तस्यमेदिनीति शुभग्रहाश्चंद्रहिता
विवर्द्धिताः यदाह गर्गः यमारौत्रिषडा
यस्यौ बुधजीवसितास्तदा महाबलयुता
योगो यात्रासिद्ध्यर्थदः स्मृतेति ८२ अन्ययो
गयात्रालग्नमाह मस्तुदयगो विधुयमगो
मदनगते हिमकिरणे हिबुकगते बुध
भृगुजे मेषहजगतेः खेलखवाः अन्यया
यात्रोद्देः मागवल्लमतेरशेषतोत्तरेलम सद्दृय
गोलग्नस्थे मतिर्हिबुकेचंद्रस्यात्तेनत्रगतो
बुधशुक्रौस्यातां खलखचरे पापग्रहेसह
जेत्तृतीयस्थानेतत्रगतेचसत्येवविधेयोगो
वसुधाधिपतिर्यदायातिरिपुवाहिनीतदा
वप्नोतेति यदाह वराहः पापास्तृतीयहि
बुके सितशशी जीवो विलग्नेमृगलांछनो के
यस्यो यमेनतस्यार्धे रिपुर्नाशंकृतेकृतत्ते षि
वयातिनाप्नोतिति ८३ अथान्ययोगलग्न
माह त्रिदशगुरुकलत्रो मदनेहिमकि
रणेरविनायमः सितखभिःशावपिकर्मी
गतेरविस्मृतस्मितस्यैसहजे अस्यवितु
भमलातांदेः तललतां नजललजगैनि

गदितासमक्षाचीयथा।।।।०३०। बृहस्पति
र्लग्नगतःस्यात् चंद्रःसप्तमेस्यात् शुक्रबु
धौदशमगतौस्यातां सूर्यः एकादशमस्थः
स्यात् शनिर्मेषगतोतृतीयस्थानेस्यात्तो ए
वंविधेयोगेगतोविजयएव यदाह वराहः
वेदेलग्नगदेवमंत्रीविलग्नात् शुक्रयोःकर्म
णिलाभगेर्के सौगारेयात्रींत्रगयोष्णुया।
तान्नृपःस्वस्तृत्यानिवरात्रिप्रातिपादितिति।
८४ अथान्ययोगयात्रालग्नमाह देवगु
रौवाशिप्रितिनिलेस्यवासरनाथेरिपुभ
वनस्थे पंचमगेहेहिमकरपुत्रःकर्मणि
सौरिःसहजेदिसितस्य अस्यात्रिभिश्चौ
दः तल्लसणेव पंचरसैःप्रामतिगमनैः
पंचरसैःषड्भिलैस्युपतिःयथा ३।।०
३०।।०३३ गुरौचंद्रेवालग्न स्यसतिसूर्ये
षष्ठस्यसतिबुधशुक्रपंचमस्थानेसतिप्ता
निर्दशमेस्यात् शुक्रेचतुर्थस्थानेस्यात्
एवंविधेयोगेजिगमिषोराज्ञोविजयए
व यदाह वराहः गुरौविलग्नयदिवा
प्यंशकिषष्ठेर्केलोकर्मगतेकेपुत्रेस्मिन
न्येयोवंधुगयोष्णुयात्रायात्राजहिडीव
हितानिधनेजनिशीमाज्ञा ८५ अथान्य

मु.
किरी.
५८३
483

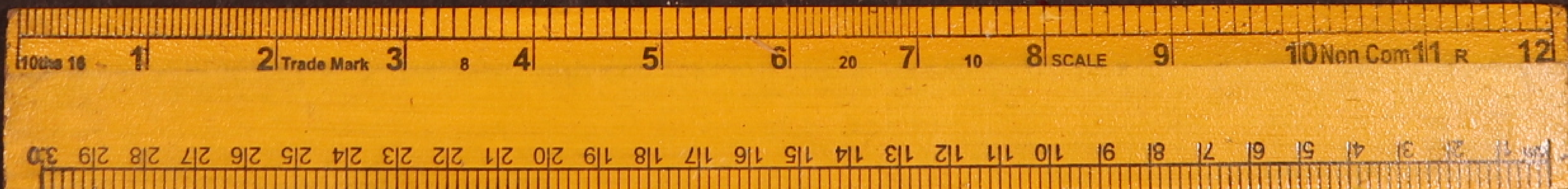
योगयात्रालग्नमाह हिमकिरणसुतोबली
वतनोर्वित्रप्रमगुरुहिबुकेंद्रस्थितः यथा।
सुहृत्सहजारिपर्मस्थितोयदिभवतिनि
र्बलशुक्रमाः अस्यजगत्योप्रमुदितवदना।
स्येदः तल्लग्नगाणोवप्रमुदितवदनाभवेद्भा
त्रीयथा॥।०॥।०३॥३०३॥३० बुधोबलीसं
स्यसुतेनोल्लग्नस्यात् हिनिश्चयेहस्या।
तिश्चेत्केंद्रगतः प्रथमचतुर्थसप्तमदशा
मानामन्यतमस्थानस्थः यदिचबलीचा
सौम्यभाधिकारप्राप्यावलाहितस्यात् चे।
दोदशात्तृतीयषष्ठनवमानामन्यतम
स्थानस्थास्तदेवविधयोगेजिगमिषोरात्रो
विजयएव यदाहवराहः त्रिषुराननवोंत्येषु
------यदाप्रांशकश्चाडिवेलीयस्यगुरु
श्चकेंद्रेनस्यारियोभवति:प्रियाणिप्रिया।
प्रियाणिजनयन्तिमैन्येतनस्यमैन्ये प्रियाः
मैत्रिकाः अविद्याभाभगणानिवलादपरु
स्यलसौम्योदन्त्योरविप्रियाणिजनयंतीत्या।
र्थः अत्रयद्यपिबुधस्यस्थानविशेषोना
स्याधीतस्थापिलग्नस्थोबुधश्चैतत्याक
र्तैवे यदाहगुरुः त्रिषुराननवांशगेचेद्दे
लग्नेयबलवुधे गतोकेंद्रेतदायात्रा।

राज्यलक्ष्मीलभेन्नृपइति ९९ अथान्ययो
गयात्रालग्नमाह अशुभवर्गोहीनचाष्टम
दृष्टेहिबुकस्थेदर्थलाभगतहस्यः कवि।
रिहकेंद्रगगोष्मतिदृष्टोवसुचयलाभक
रःषल्ययोगः अस्यजगत्यामभिनववताम
रसार्व्येछेदः तल्लत्ताणोवहूनस्तनाकरे प्र
भिनवतामरसंजताभ्यः यथा॥०॥३॥०॥३३०
॥ अशुभवर्गैःपापग्रहैः हिनिश्चितेनवा
ष्टमसप्तमस्थानव्यतिरिक्तस्थानस्थेसहि
यदिकविःशुक्रस्तुतच्चतुर्थतृतीयैकादशा
स्थानस्थेसहितेयदिकविःशुक्रस्तुतथैत्तृ
तीयैकादशस्थानस्यासन् केंद्रस्थितोयो
गस्यांतिगुरुस्तेनदृष्टोभवेत् एवंविधेयो
गेवसुचयोदूयमहत्धनस्यलाभकरःस्या
त् उक्तंचवराहेणा केंद्रोपगतोनचीतितो
गुरुणाव्ययचतुर्थगेसिते पापैरनवाष्ट
समगैर्वाचनकिंनयदास्थयानृपइति
कवित्तपापग्रहाणवमाष्टमसप्तमस्थाःशु
भाएवेद्गुरु तथावगुरुः भाग्यगृहगे
शुक्रेकेंद्रेदेवमौस्थिते समाष्टनवराशि
स्थाःपापायातन्नृपभवदर्शात दहेचतुर्थ
स्थाने ९७ अथान्ययोगयात्रालग्नमाह

विषुलग्रेकर्महितुकेशाशिजेपरिवीक्षितेषु
ध्यनभोगमतैवायलप्रमन्मप्यादेहेषुजयः
परिवर्जितेषक्षभनामयरैः अमपजगन्वा
प्रमितात्तराकेंद्रः तल्लन्नोचप्रमिता
ल्लगमजमसेरूदितायथा ॥३०॥०॥३०॥
३०षहलग्रटषामस्यानाताअनुतमस्मा
नस्यशपिजेवुयेषुभनभोगमतेःषुभ
ग्रहेषुद्रग्रूषुकेःपरीक्षितेहक्षसतिद्वा
दषालयेससमस्यानभ्योवतिविकस्या
नस्थितेषुभनामयरेः पापेरूपलक्षिते
सति पवेविधेवसिहयायाजिमासिषारात्ता
नयपवस्यात यदाहवराहः लग्नारिकर्म
हिवुकेषुपुभक्षितेतेयपूतातलयरहि
तेषुषुभग्रहेषु प्रातभयुनभवतिप्रतरस्त
मद्वपद्य ··· पिकिमतारिसमागमेषुइति
अथात्मयोगयात्रालग्नद्वयमाह लग्नेय
दिनोवः पापायदिलाभेकर्मणपिवाव
द्वात्यायिगमःस्यात यूतेवुधषुक्रेचेद्रोक्ति
वुकेवनहत्फलमकोसर्वमतिवयेःअस
नगन्यांमालाकेंद तल्लन्नाणावभ्योन्याम
लाक्कियातयागायगाणतगाणायगाणागु
रुःकातिकेयःतमवक्काणिमवोनिषद

ग्रेहै॰

भेःषड्भिरन्तैरभिन्नायातिसहितायथा ३३।०।३३
०३३।०॥ गुरुवदिवस्यात उक्तेवववराहेण हो
राखित्तेदेवगुरौग्रयातात्करवग्रहैःकर्मणिला
भगेवा कृतारिमूणोन्तयमन्ततोभगः नयेदि
तोशान्तयकोशमेनीति क्षितीशोराजारि
मूणान्तयेनाशास्रन्तेनागः क्षितरहितःपा
दीरःसत अन्तयकोशमन्तीणकोशान्तयेस
रहेसेति यात्राकृतोन्यथेः अथवापूनेसप्तमे
बुधषुक्रौस्यातां चेद्गुरुहितुकेचनस्यानेस्मा
देवंविधेयोगेसर्वेमतिवयेस्तद्वत्फलमकरा
जादिगमःस्यात तथाचश्रीपतिः शशिनि
वनेषुसविदितिनेलोजयतिगतोरीहीरि
ववुद्वेरति वराहोपि पापिलिवनर्थेरहस
मेतेवुधसहितेलग्नतेभृगुपुत्रे गमनमवाप्य
पतिमवेजानातयतिरिपून्समेरणविनेवति
अथात्मयोगयात्रालग्नद्वयमाह रिपुतन्वेन
पतेषुक्रजीवेन्दवोन्त्यश्रवुधषूसुतोनवेगरह
स्थितोमदनभवनुगाश्चद्रमावावुगकोशस
नभूगुज्ञोतर्गतस्थूद्रमाः अस्यातिजगत्याव
द्दिकाकेंदः तल्लन्नाणाव मतनवगुहभित्र
द्दिकाश्वनभिः अस्वनभिःसप्तभिःषद्भिर्भा
द्दैर्यतिः ३॥०॥०३३।०३३।०२ अत्रस्यात

मु॰
यात्र॰
टी
४०५
485

मस्याङ्कुहस्मास्यास्त्रयथासंवेज्ञेयं यथारिपोश
ष्टेशुक्रः ततोजीवः तिष्ठन्नत्रमेमडुङ्क्षुहृपवे
विधौविपाष्टेयोगराज्ञोजयः स्यादित्यर्थः प
दाहवराहः गुरौविलग्नभृगुजेरिस्ये वेदेष्ट
मेन्हृतिगतारिमेनो ह्रीष्टियथादीक्षणमार्गोवा
रीवृद्धोयथाङ्कुस्वतनुमस्भुक्रइति अथ प्रथमो
योगः अथबुधमृगुजौतयोगोहवनेथस्याने
तत्रस्थितौचेत्स्यातांचंद्रमामदनभवनगः स
मस्याने तत्रस्थितेश्च स्यादेवंविधेयोगेराज्ञो।
स्योविजयः यदाहवराहः सितङ्गजौवनेयोगो
निशाकरश्चास्तमये यदातदाशत्रोन्वपः प्रयाति।
स्तेणेष्विनाशंगत इतिअथसप्तमो योगः अथवा
चेद्रमाश्रेबुधश्चतर्थस्थानस्यः सन शशिस्तु
भृगुजयोर्बुधशुक्रयोरन्तरंतामध्यवर्तीस्यात्
एवंविधेयोगेगतः शत्रोर्विजयएव यदाहवरा
हः बुधभार्गवमध्यगतेहिमगौहिबुकोपगते
चमबुधः प्रवमेत प्रकृहृतदिपोयदिवांतकृतः
९रुहृतयमगतिसोभवतीति ननुचंद्रस्यबुध
भार्गवमध्यवर्तित्वे किंचिन्नराशिस्थितत्वमति
विवक्षितं तत्रराशिकृतमध्यवर्तित्वंविवक्षित
त्वयमर्थः स्यात् बुधभार्गवयोर्मध्यगाश्चन्द्रमास्तु
तीयस्थानेपरः पंचमेचंद्रश्चतुर्थइति यदागोषा

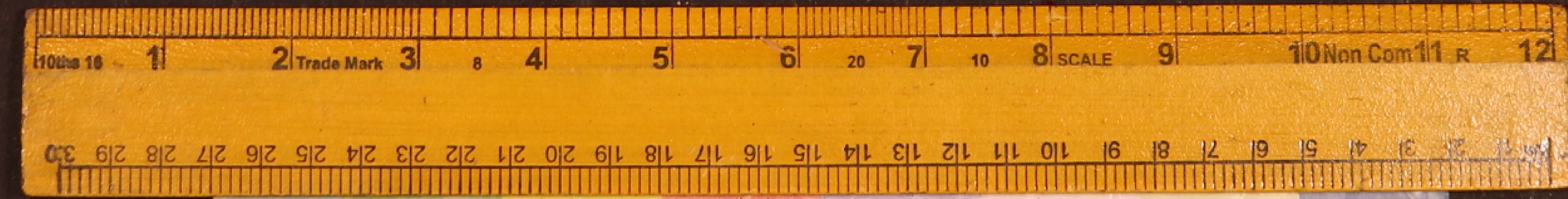
तेनसक्रान्तेपौर्वापर्यंचतुर्थस्थानेबुधः स्थ
क्रोवास्वल्पांशः स्यात् तयोरन्तर्गतोवि बु।
हृ शालकेवस्थानेचेद्रलकेवचेन्मध्यवर्ती।
स्यात् यथाबुधेनाप्युपादि एवंचत्तदृयसम
वैकियुक्तिमितिउच्यते यद्यपिवराहवाक्ये
मेदेहलग्नापिवापराग्यवाक्यादेकग
शिथत्वपानक्ततमेवमध्यवर्तित्वंविवक्षि
ते यदाहवापराद्यणः यत्राबुडुश्चिकुरा
तेःक्रमणाडुश्चिक्रान्तावान्मजसंस्थितैर्वा
बुधेदुस्फुकेऽयमसाकवायकाष्ठांप्रयातस्य
जयप्रतिष्टइति काष्ठांदिशांप्राप्तस्योपल
क्षणंतेनेह लग्नस्यस्फुटपार्श्ववर्तिस्थान
द्वयवर्तिनोः बुधशुक्रयोर्मध्यवर्तीचेत्स्या
त्तदासोपिराज्ञोविजयदइति यदाहगुरुः
चंद्रोग्रसितयोर्मध्ये हिबुके लग्नगोपिवा
प्रयातश्रियमाप्नोति जित्वाशत्रून्महीप।
तिरिति ८. अथाष्टमयोगमाह लग्न
मारु सितजीवभौमाबुधभात नन्दुजा
स्तनममम्मथारिहिबुकविग्रहेचेत् कम
तेविमोहवावधमाश्चवहोराहिबुकायोगो
हदिनेविलवैदः अस्याथावकेटःप्रा

म. यात्र. टी.
४८८

486

गवत्समते ग्रेशांतरेत्वलग्ने शुक्रः स्यात् स
प्तमे जीवः षष्ठे भौमः चतुर्थे बुधः तृतीये
शनिः एवंविधे विधियोगे राज्ञो विज
यएव यदाह वराहः यस्मादयात्साविव
तस्मिन्से स्याः शुक्रोङ्गिरोवा रुकसौम्यसो
गः द्विषद्वलस्त्रीवस्त्रानि तस्य कांक्षा।
निकांतानवलोकयेति नारदोपि शु
क्रावतार्कि भौमजुलग्नास्त्राबुधिगाजिष्ठ
गतस्यायेवैरिवन्मूलमौलात्सीवलीयते
इति श्रीपतिरपि यमतत्स्थ केन्द्रमहीसु
तेषु त्रिवे पुलग्रात्तरिपुस्थितेषु विलो
यते वैरिवम्ह रणाग्नेलाह्वेवविहोन्त्यते
नोतसेपि प्रथमकोयोगः अथान्यः गु
रुदिने बृहस्पति प्रथमकोयोगः बाम रे
अखिलवेदैः समस्तग्रहैः सूर्यादिभिः
सप्तभिः क्रमतो यदि स्थानस्थितैः सहितरु
पल्लवितेसति यथा षष्ठे सूर्यः तृतीये चं
द्रः दशमे भौमः षष्ठे बुधः लग्ने गुरुः चतु
र्थे शुक्रः एकादशे शनिरिति एवंविधे यो
गे राज्ञो विजयएव यदाह वराहः सूर्या
द्ये यादि सहजौ च रसानुलग्नमष्टायगाः सु

तगोदिवसस्य युस्य यानेरिक्षन्यसुपग।
कतिनस्यनाथमीमांसकस्य मणोकेषि
वतीर्थपुराणमिति मीमांसविचारस्त्वन्मा
त्रनिष्ठामीमांसकानंतवेदार्थविदि एवं
विधायसमकावोद्धा सेषां तीर्थ पुराणे।
वैदिकानां पुराणानामः ७ अथान्यो।
गयाग्नलग्नमाह सहजेकुजोतिपरस्य
कमार्गवास दनेबुधो रविरोन नोगुरुः
अथ वक्ष्ये ज्यासितभानवीजलत्रिगतो
हिसो विरुपिरोरिपुस्थितो अस्यानिजेग
तोमे ज्ञभाषिपिपीकं दः तलतांमुक्रा
क यथा ॥०३०।३॥।३०।३।०३ तृतीये मंग
लस्थान अष्टमे शुक्रः सप्तमे बुधः षष्ठे स
र्यः लग्ने गुरुः एवंविधे योगे राज्ञो विजयए
व यदाह वराहः त्रिचितयनत्तन सप्तमापि
तस्याः कुजबुधजीवसितारविस्तुयस्य
वलजनजनितेनवलोकयात्रानभवति
तस्यविजयशक्रसेनेति प्रथमकोयोगः।
गः अथान्यः अथेति योगांतरमव्यतेइ
ज्यसितभानवोबृहस्पतिशुक्रसूर्याः
जलत्रिगताः तृतीयस्थानगताःवे
नस्मः सौविकयिवेशानि मेवा लैविपुस्थि।

तोषड्बलिनो भवेतां एवंविधेविषये।
योगोहिनिश्चितराज्ञोजयःस्यात् यदाह
वराहः कुजरविजयतैर्भगतानांजा
लमहजोपगतैःसितार्कजीवैः विषब
लमुपयातिनाशमाशुशत्रुनमयनस्य
केन्द्रेषु चिंतयेति ७२ अथनामविशेष
प्रकारेणयोगयात्राल्पयान्याह एको
नेन्दुसितेषुपंचमतपःकेन्द्रेषुयायात्स्त।
याद्रोवेतेषुधियायात्पभुसकलायोगा
धियोगास्ततः योगाहेमसमथाधियोगाम
तेहेमविभूषणानवभूवाधोहेमयशावनी
स्मुलभतेयोगायोगाद्व्रजन् अस्यातिश
यायात्पुह्लविक्रीडितेस्कंदः तलत्तणोव
स्त्र्यायोसमनजल्पतः मगुरवःयातुह्लवि
क्रीडिते स्त्रग्धरेद्विभिःसप्तभिस्तान्त
वैर्यतियथा ऽऽऽ।०।०।ऽ०।ऽ०।ऽ।०ऽऽ।०ऽ०
॥ नेन्दुसितेषुबुधबृहस्पतिशुक्रेष्वेको
पिद्वयोर्वाप्युरुस्तीक्ष्णकोणावेन्दुचमनतपः
केन्द्रेषुस्यात्स्वेचमेवास्यात् तपसिनव
मेवाकेन्द्रअथमचनमसुसममदशमान्य
तमस्यात्तेवास्यात् तदायोगाख्योयोगः
तस्यानेषुतेन्दुशुक्रेषुबौधुपगुरुबृपशुक्रो
हो

गुरुशुक्रौवाचेत्तंचमनतपःकेन्द्राणामन्य
तमस्यानभेदेनस्यात्तैकैनवास्थितोस्या
तांतदाधियोगाख्योयोगःसकला तेन्दु
सिताःपंचपंचमतपःकेन्द्राणामन्यतम।
स्यानेषुस्यानभेदेनस्यानैकैनवास्थिता
स्तेस्युः तदाधियोगाख्योयोगः अथफल
माह योगइतियोगोव्रजन् राजाहेमक
पालंलभते कपालेनगतानांतेकुसीतोस्य
थः अथाधियोगेव्रजन्राजाहेमनथा
विभूषणाःशत्रुणावंधवलभते यदाहजना
रदः केन्द्रत्रिकोणेषुकेनयोगःशुक्रान्त
मृद्दिषुश्रीयोगः सवेद्वाभ्यांत्रिभिर्योगा
धियोगकः योगेधियोगस्तनाहेमश्रियं।
योगेजयाद्वराहः योगाधियोगेहेमायुर्वि
जयार्थविभूतयःइति वराहः एकेनवा
बुधबृहस्पतिभार्गवानांयोगभवेत्स्वम
पंचमकंटकेषुद्वाभ्यांवदंतिमुनयस्त।
धियोगमथयोगाधियोगमथत्रिभिस्तु
द्विषांति योगेनयेत्पतयोरिपुरप्रयांति
हेमेननतेगमनमाससमेचकार्युः हेमय
शोभिरपुविनाशमथाधियोगयोगाधि
योगगमनेनजयेद्धरित्रीमिति अथात्र

मृ॰
याग्र॰
टी॰

४८८

488

योगस्ययोगापियोगस्यस्थानषट्कस्थित्वा
षट्भेदाः एवंगुरोःषट् लघुकस्यापिषट् ए
वंयोगाश्रद्वादशभेदाः तथा अपियोगा
स्याष्टोत्तरंशतंभेदः यथा लेल्प लघुका।
णाद्वयोर्द्वयोर्योगेत्रयोभेदाः लघुगुरू
लघुलघुकौ तत्रलघुगुरोर्वैकैकस्थान
स्थित्वाषट्भेदाः स्थानभेदेनलघुः प्रथमे
स्थानेगुरुर्द्वितीयादिषुपंचस्थानेषुस्थि
तस्तदापंच एवंगुरुःप्रथमेस्थानेलघुर्यो
द्वितीयादिषुपंचमतत्रापिपंचैव अथलघु
योर्द्वितीयेगुरुस्तृतीयादिषुचतुर्षुतदा
चत्वारोभेदाः एवंवैपरीत्येपिचत्वारः अथ
लघुस्तृतीयेगुरुश्चतुर्थ्यादिषुतथात्रयः
एवंवैपरीत्येपित्रयः अथलघुश्चतुर्थेगु
रुःपंचमेषष्ठेवा तदाद्वौभेदौ एवंवैपरीत्ये
पिद्वौ तथालघुःपंचमेगुरुःषष्ठेतदेको।
भेदः एवंवैपरीत्येपिएकः एवंलघुगुर्वो।
र्मिलिताःभेदाःषट् त्रिंशद्भेदाःस्युः
अनेनैवप्रकारेणलघुलघुकयोरपिना।
वेतयवमिलित्वा अष्टोत्तरंशतंभेदाभ
वंति अथापियोगाभेदाः तथाल्पेतेल्प
लघुकाणांमध्येनैकैकस्थानस्थित्वाषट्।

भेदाभवंति अथस्थानभेदेनान्येनभेदाः
तत्रद्वयोसमुदायएकोभिन्नश्चैवग्रहाणां
त्रयोभेदाः तत्रद्वयोस्युः यथा ल्प ल्प लृ ल्प।
ल्पल्प ल्प लृ लु तत्रद्विगुरुसंचः प्रथमेस्था
नेएकोद्वितीयादिषुपंचसुस्थितस्तदा।
पंचभेदाः यदाचैकः प्रथमेद्विगुरुसंयोग
द्वितीयएवंतृतीयादिषुचतुर्षुतदाचत्वा
रोभेदाः एवंवैपरीत्येपिचत्वारः अथद्वि
गुरुसंचस्तृतीयएकःचतुर्थ्यादिषुत्रिषु
तदात्रयः एवंवैपरीत्येपित्रयः तथाद्वि
गुरुसंचश्चतुर्थे एकःपंचमेषष्ठेवातदा।
द्वौभेदौ एवंवैपरीत्येपिद्वौतथाद्विगुरुसं
चःपंचमेएकःषष्ठेतदेकोभेदः वैपरीत्ये
पिएकएवएवंलघुगुरुसमुदायस्यल्प।
कःमहितस्मात्वेनएवंसर्वेभेदेकं अथ
त्रयाणामपिग्रहाणांस्थानत्रयाक्रांत।
त्वेनभेदाउच्यंते तत्रलघुलघुकगुरुसंच
स्यलघुसहितस्यत्वेनएवलघुकाणां
मन्योन्यपरिवर्तनात षट्भेदाभवंति।
यथा एतट्टल्पद्विप्रकारोभास्कराचा
र्येणांकपाशाद्यानेस्थानेनमेका

दिवयोकवानरस्यादिनामपायितत्र
त्रिभिर्यैर्हस्तहाणांस्थानांनोमध्येनिरे।
नरस्यानत्रयाक्रांतेन वेनारोभेदापवे।
पंचभिर्यपिभेदादूनेवंवेनाराजाताः
वृत्तविंशातिः अत्रापविचारः कुथवत
यैंउत्रस्यादिषिलालाटिकः केंद्रग
तनायोगकर्त्तावत्तत्रकियोगः प्रवल
ततल्लालाटिकाइति तत्रसामान्यवि
धोवभावेनलालाटिकदोषएवप्रव।
एव तथैवाधियोगयोगाधियोगोलः
एवंसममस्यः शुक्रोलग्नभंगीप्रवला।
एव तथैवाधियोगयोगाधियोगावा
केकेनतएवबुधशुक्रयोर्लीलाटिक
लग्नभंगितोपि प्रवलोइतिबालाना
मप्येतत्त्ववोधं अत्रवसिष्ठकश्यपना
रदादिभिरेभिर्वराहादिभिस्तुभूया
सियोगयात्रालग्नान्युक्तानि तानितु।
ग्रंथेस्मएवावधार्याणिग्रंथाधिक्यभ
यादंत्रग्रंथकृतानोक्तानि ७३
अथविजयदशमीसंज्ञके
सिद्धमुहूर्तमाह ॥३

इषमासिसितादशमीविजयाशुभकर्मसुसिद्धि
करीकथिता श्रवणर्क्षयुतासुतरां शुभदानृपते
स्तुगमेजयसंधिकरी अस्याजगत्योतोटकाख्यंवृ
त्तं तल्लक्षणंचइत्तोटकमंबुधिसैःप्रथितंयथा
॥३०॥३०॥३०॥३०॥ अस्यार्थपद्यं यदाहनारदः
वलक्षपक्षदशमी अश्विनी विजयस्तत्रयात्रुणांसं
धिवानपराजय इति कश्यपोपि मासीषेशुक्ल
दशमीसर्वदाविजयाभिधा जयप्रदासयात्रूणां
संधिंवानपराजयमिति वसिष्ठेनतु श्रवणासा
हितेतिपाशास्यमते श्रवणर्क्षयदाकालेसाति
थिर्विजयाभिधा विजयादशमीतत्रसर्वकार्ये
निंदिता यात्रायांजयदाराज्ञांसंधिनोचप्रयच्छति
इति अस्युक्तशुक्लकरत्नवर्त्तते कोलेकाल
स्वामिकार्यात्तिथ्योदशम्यां ७४ अथैवेमहता।
यासेनविचारितेपंचांगशुद्धिसहितेलग्नेसत्य
पिमेलाविशुद्धिमनेवहामानशकुनायावश्यक
त्वेतत्रापिप्रवलउवेलभावेचसेनतिलकाख्यंद
साह वेलोनिमित्तशकुनैरतिसुप्रशस्तैर्लग्नो
विलग्नवलमप्यपिपःप्रयाति सिद्धिर्भवेदशु
भैः शकुनादितोपि वेलाविशुद्धिरधिकानचना
विलेयात् अथप्रोष्ठमगलार्थः श्लेनतयाथ।
सेनयनः करणानिमित्तमगलसूरणादिसाक्त

मु.
चा.ज्ञा.
प्र.टी.

४९०

490

नानिवक्ष्यमाणानि यतेःखलु निस्पृहेण समप्रश्नसे:
सद्भिःकृत्वा तथा समीचीनं विलग्नफलमपि ज्ञात्वा
उक्तेऽपि योगार्ज प्रयाति तदा सिद्धिः वांछितकार्यसि
द्धिः वांछितकार्यसिद्धिर्भवति यदाह नारदः मनो
निमित्तशाकुनैर्लग्नैर्लब्ध्वा यियासुरे विजिगीषुर्या
जति विजयश्रीलमेत्यलमिति निमित्तं स्वस्वरगमा
पिशाकुनैर्लग्नैर्लग्निमित्तमनोभिरनिंद्यैस्त्रयःवि
शुद्धिमिद्धप्रतिपद्यविशुनिश्चयं प्रतियो विजिगीषुर्या
ति तेमन्यविराहिजयश्रीरिति यदा केलग्नादिवृ
ली समन्यपि निंद्यानि चेकृतानादीनि स्वस्वरा याज्ञाति
सिद्धेव यदाह वसिष्ठः शुभानि निमित्तानि अया
त्राकृतानि च यात्राकालेन्दृणोते घोतिपनापप
नायु पनायेति यदा लंदेवाकृतनालग्नादीनि
शुनि यानि लब्ध्वानि मनोविशुद्धिःश्च नास्ति वनतउ
कस्मात्प्रावल्यमित्यत आह अथेति शाकुनादितोपि
सकाशात्रे तो विशुद्धिरधिकत्वं चेतो विशुद्धिं विना
नेयात नगरात् यदाह कश्यपः निमित्तशाकुना
दिभ्यः प्रधानं हि मनो जयः तस्मात्ययासतोन्तरा
पत्तसिद्धिर्मनोजयादिति श्रीपतिरपि निमित्त
शिरेकतोतरात्मनस्त्वेकतः श्रेत्रापियासत्त्वात्त्वपे
र्मनो विशुद्धिरिष्यते इति ७५ अथ शुभस्वक
सकलपदार्थसमवायोपि यात्रायामवश्यं कर्तव्यमि. ता

निमित्तान्याह व्रतबंधनदेवतप्रतिष्ठाकर
पीडोत्सववस्तकाससमाप्ति नकदापिचलेद
कालविशुद्धनवर्षात द्विनेपि समराजे अस
विषमके रस्विवसेतनिलकाब्देरः तदह्वत्वं
च विषमेसमनागुरुः समे चेत्समरायस्त्रवसे
तमालिकासा यथा विषमचरणे ॥ १३० ॥
१०।२।१०३३० व्रतबंधनयज्ञोपवीतदेवताप्र
तिष्ठाकरपीडाविवाहः उत्सवाहोलिकादिः
समचरणे ॥ १३०३।०३।०३।०३।३३०। सूतके
द्विविधं जननसूतकं मरणसूतकं च एते षोप
पदार्थाना शास्त्रोक्ताया वदिनसमाप्त्यानाम
समाप्तिः शुभसमाप्तिं विना कदापि नैव चलेत् कु
त यदाह नारदः अस्त्रबोधपनं यो ह्यत्र प्रतिष्ठा
पीडोत्सवसूतके शुभसमाप्ते न कुर्वीत यात्रा तत्र जि
गीषुरिति शुभेषां चेमरणाशे चे सूतके जन
नाशौचे शुभकालेति विशुद्धसिद्धाचेना चनम
जिते वर्षेषि द्वितने नी ह्वः षष्ठ पदार्थेषु
शुकालेषु मत्तुसमराजे समदिवसकेन चलेत्
यदाह राजमार्तंडः पौषादि चतुरो मासो प्राप्तो
शोद्धश्चिरकालजा श्रुतं यात्रादिकं चैव वर्जयेत्
मतमवाससराव हस्विरकालप्रभवाच्च तथैव मासे
शुभोपपूर्वेषु श्रमसमाहतानां व्रतं च पवादि

मु.
या. प्र.
टी.

491

कंतरेति नारदोपि अकालजेश्वनपतिर्वृष्टा
र्जितह्रिशिष्ठअकालजे षेडसमराजेनतद्भेजा
दिति प्रयाणसमयेयद्येत्तिवसिष्ठवाक्यप्रया
णादिवसोन्यत्रसाविद्युदादेर्दोषाजिरायस्त्र
नार्थेस्वयमेवाग्रेवक्ष्यति यदिमासद्विति ।।
अथराज्ञएकदिनमध्येएकस्मान्नगरांतरगम
नेचिकीर्षितदिक्स्थलादिप्रवेशस्यविरोणा
न महीपतेरेकदिनेप्रवासवेशौयदाभवेतांगम
नप्रवेशको भवारस्थलप्रतिशुक्रयोगिनीवि
चारोयत्नैवकदापिपंडितैः यथावाराणसी
नगराच्चरणादिग्रामनप्रवेशकौस्यानौकोर्थः
यस्मिन्नेवदिनेएकस्मान्नगरात्तगमनं तस्मिन्दि
नेएवचेन्नगरांतरप्रवेशः तत्रयथाकर्यचित्त
दांशशुद्धिमालोच्यनतत्रस्थलेवारस्थलेचप्रति
शुक्रश्चयोगिनीत्याज्यदोषापंडितैः कदापि
नैवविचारयेत उक्तंचभृगुणा एकस्मिन्नपिदिव
सेचेन्नृपस्यप्रवेशश्चयदात दिनभेदेनयात्राप्रवेशोभ
वतस्तदायात्रायांप्रतिशुक्रवारस्थलादिविचारोस्त
व अथैकस्मिन्दिनेसाधोनिर्गमप्रवेशश्चेप
कार्येचिकीर्षितेकिंविचार्यमित्याशंक्याह
समनष्टभाद यद्येकस्मिन्दिवसेमहीपते
र्निर्गमप्रवेशौस्तः तर्हिविचार्यास्तेपियाप्र
वेशकालेयथाशास्त्र सार्वार्थेपद्ये प्रवेशाकालग्रहः

प्रवेश

6

प्रकरणेवक्ष्यते यात्रिकोयात्रासेवेपीकालः
तत्रवनगरान्नगरांतरगमने यदाहगर्गः प्रवे
शानिर्गमोस्यानामेकस्मिन्नपिवासरे तदाप्रवे
शिकंचिंत्यं नैवयात्रिकमिति वाविशि
कंवासरेयात्रिकंचवासरंवाशंसिष्टौवेदिव
सवासरावितिवासरशब्दस्यनपुंसकत्वात्
मानाधिकरणेनसंबंधः अयाह्नः एतन्न
योपनिबंधेनप्राकार्यानिर्वपस्याजागलस्त
नयामानसमस्याकवृत्तकत्वात भिन्नकर्ते
केतत्राणादोषः यथासमतिवासयोः अत्रस
माधिः एकस्मिन्नेवदिनेयात्राप्रवेशकाल
योः किंपंचदिकाकृतोविलम्बस्तिष्ठेव ।
एवंतयात्रासमयेभद्रायतीपातादिकंमहादो
षजातंविचार्यवानेवेतिसंदेहः यदिविचार्यं
तदाविशिष्टप्रोक्तंप्रतिशुक्रादयोपिविचार्याय
दिनविचार्य पंचप्रतिभृगुवाकामनर्थकं
स्यात् ननुसामान्यविशेषदानेनप्रतिशुक्रादि
केवाधकेभविष्यतीति चेन्न एतत्प्रकरणप
ठितंशुभाशुभप्रकरणकर्मोक्तदोषा
णांनास्ति सामान्यविशेषभावः अयंविचा
योगासिद्धिर्धरणीपतीनामितिपद्यव्याख्या
नेभिहितः तस्मात्प्रकरणाद्वयपठितेदोषवि

मु॰
या॰ या॰
प्र॰ टी॰
५५२
552

वारेप्रसक्तेन विवावचनेदोषत्पागोयादानवि
वारेननिर्णयपदवेमवगाहतेइतिप्राकव्याप
निबंधःसार्यकइति ७८ अथप्रयाणेपिनवमीदि
वसनहभाह प्रवेशानिर्गमेतस्मात्प्रवेशेनव
मेतिथौ नहाद्वेचतथावारेनैवकुर्यात्कदाचन
त्रिविधानवमीप्रयाणेनवमेप्रवेशेनवमी ने
त्रयाहप्रवेशातिथ्यैतानवमीतिथौनिर्गमंनकु
र्यात् इयंप्रयाणेनवमीपुनरागमनदिवसा
न्नवमीतिथौयाहप्रवेशंनकुर्यात् इयंच प्रवे
शनवमीतिथ्यप्रसिद्धेव यदाहवसिष्ठः नव
मेन्हेयात्रिविधाप्रवेशानवमीप्रयाणेनवमी
नवमदिनेनिर्गमनतः प्रवेशानवमीतिथा
ख्याते नवमदिनेप्रवेशात्प्रयाणेनवमीच।
विज्ञेया सततंनवमीचितयंप्राणानांहाविदे
यात्वितिति अत्रपदेतनवमीदोषः प्रागुक्त
ताश्रोपनिबद्धः नवप्रयाणेनवम्यांतुवसिः
स्वस्यांसोमहप्रवेशान्निषेधस्येवयुक्तत्वात्
स्युनस्तस्यस्यहस्तात्क्रमनसंभवोयुक्तः अ
तोदोषविधानमपितयुक्तमसच्छते यदाग
हाविर्गतःपुमान् देवाद्वीघ्रमेवकृतका
र्यःसन् सप्तमीअष्टमीवातिथ्यगृहंप्रति.
शेः

शेत्तनःकार्यातिथातवशात्प्रवेशातिथ्योःस
काशाद्दिनीयेवातिथ्योयात्रांतेववित्यानइत्यर्थः
नत्वत्रीयीलितयात्रेनैवतिथिमसेनप्रकारेणान
न्तद्वेवारेवाकदाचनेनैवकुर्यात् अथयमर्थः य
स्मिन्नन्द्वेगहप्रवेशःकृतः तेनानवमेनहन्द्वे
प्रयाणेनकार्यं यथा मरोप्रवेशाहस्तेगमे
निर्गमेनतद्वेनवमेहनी प्रवेशोनकार्यः यथा
हस्तेगमनेनिर्णउनराषाढायांप्रवेशः अत्र
विप्रागभिहितरीत्यायात्रापिनिषिद्धा। एव
वारापिथेयं यथागुरुवारेप्रवेशः तेनानवमे
दिवसेगुर्वावेप्रयाणेनकार्यं गुरुदिवसात्
नवमेशुक्रवासरेदिवसप्रवेशोपिनकार्यइत्यर्थः
यदाहगार्गः प्रवेशानिर्गमस्त्रैवनिर्गमस्त्रप्रवे
शने नवमेजातेनोकुर्यात्पिस्त्वावारेतथाविप्र
ति ८० अथया [illegible] नीयेविधिशालिनी ७ दे
साह अभिहूताद्वेवतंहृजपिलातत्वार्थैदिंपि
वाहिंगीशे दत्वादानंब्राह्मणेभ्योदिगीशेर्थ
त्वाचितंभूमिपालोभिगच्छेत् अस्यार्थः यदा
हृनादरः हुतशानंतिलैर्हुत्वा पूजेयत्वदिगी
शंहुत्वाचितंभूमिपालोभिगच्छेत् प्रणाम
देवमहेवानाशीर्वादंनपोगनेतइति यदाहव
सिष्ठः दिगीश्वराकृतिहत्वालवर्णेनसमंत्र
कैः सवत्सेनस्वगधाकेशैपंदीपमनोरमैः

मु॰
या॰ त्रा॰
प्र॰ टी॰
४९३

493

तद्दर्शयेत्तैनैवेद्यैर्भक्त्या सम्यक्समर्चयेत् तदि
गीशं सम्यं पूज्य तिलहोमं च कारयेत् देवतायत
नोरच्यात्यतिमोक्षणानि तो देवान्नार्हनिष्ट
विप्रान्स्वस्तिवाचनपूर्वकं नमस्तदृष्टः प्रीतम
नाः कुजे मंगलनिःस्वनैर्विति अथ यात्रादिकृत्य
वस्त्रमदिनीमध्ये गत्स्वा कास्वननमस्के अर्हेहस्त्रवैवि
जयस्थानमस्के ममेमेदिने गच्छन्मवक्ष्य यदाह्व
राहः यात्राभावात्समारोहस्य कामस्तायतनात्पुरं
पूर्वं कथितविजयस्थानं गच्छन् यत्नः सममेदिव
से इति तदेतद्वराहेण वृद्धयात्रायां मरुताग्रा
[illegible]भेणाभिहितं न तत्पावावधार्ये वसिष्ठादि
[illegible]गीशा यानि उक्तानि तानि तत्र यात्रोपा
ठानतेव पठितव्यानीति नास्माभिर्लिख्यन्ते ग
मनसमये यथा नेद्रायनमथ ग्रयेन मुहूर्तादि
नारिमापि संभवति ८। अथ गमनतेजणानि दोह
दो यात्रायां लक्ष्यन्ते [illegible] आह कुल्माषस्तिल
[illegible]लानपित [illegible] मायां समावेद पिताजेऽडुरप
[illegible] मांसमं परेत सेवरकं तथा तद्दल्पायेम
मेव चाषपललेमार्गे [illegible] तथाषाढिकं
[illegible] प्रियं [illegible] यथा विशेऽमान्समूलं को
[illegible] विकं सोधिकं वपललेपाल्वेह विशेष
याद [illegible] सवान [illegible] पिवापिद्य यवा
[illegible] तथा [illegible] त्वलविजला [illegible] मधवादयात्र

मेवं क्रमात भक्ताभक्ष्यमिदं विचार्यमतिमान्भ
क्ष्येतथालोकयेत् अत्रप्रथमपथ्येव तथ्ये चरणे
प्रथमचंके दोभं गोलिसग अलेपकरणात् सं
योग्येक्केवेतिपिंगलसूत्रेणापकाररेफसंयोगप्रा
स्वर्णस्य लघुताभिधानात् तथाच कालिदासा
द्रहेयपत्यक्रमनीयवक्षेति तद्दर्शापिच्छेदो
भेदाभावः [illegible] अत्रेवेकारोच्चारणे मात्वलघुत्वार्थ
तेनपीत्यादावपि लघुत्वं अन्येन संयोगमात्रेण
स्मृतेपरभ्मने लघुत्वमतीव प्रयत्नतेयन्याहुः
उक्तं चसरस्वतीकंठाभरणे यदातीव प्रयत्ने
नसंयोगारेवगौरवं नच्छेदोभंगमथाहलदा
दोषाय स्यद्यइति अत्रोदाहरणे तामायेण क
तार्थाश्च कृतार्थानामिन्द्राणाम भर्तितिये तान्स
तानपि कथादाः क्रमशो पथ्वेतेइति यत
हस्कतागादितेभयातेसीलोपलंभेप्रकं क
प्रत्यदिमितिचं ततोतीव प्रयत्नेनात्र मोत्प्र
सोच्चारेताभावगतोलघुत्वे तेन सगणप्रा
लेपथ्वतयासतिच्छेदोभंगाभाव इत्यलमति
प्रसंगेन इयादहत्स्यविख्यादि [illegible]
तिभेषुनत्यस्रोहदं कल्पापिमाद्रिकमिद
भक्ष्याभक्ष्यवर्णामेदेनेद्रष्टाभेदेनचाइत्थभक्ष्य
मेतदभक्ष्यमिति विचार्यभक्ष्यं समेवभक्ष्यं भ

मृ·
या·या·
प्र·टी·
४९४
494

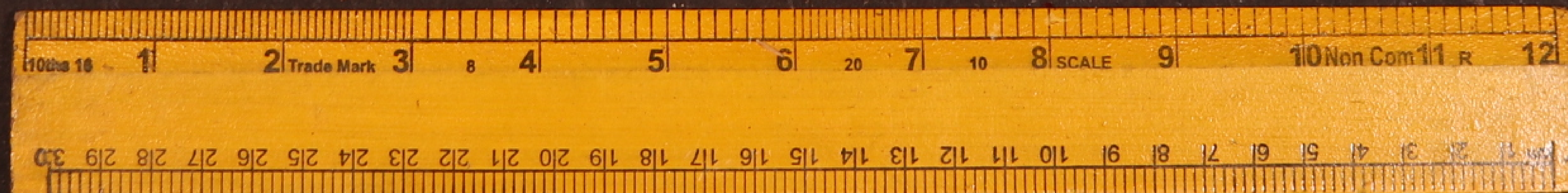
त्तसंभवे आलोकयेत् यथेन स्पृशेतेत्यपि
ध्येयं यथा अथाश्विन्योऽरुल्मायान त्ततस्ति
न्नमाषान् भरण्यांतिलमिश्रतंडुलान् कृत्ति
कायांमाषान् रोहिण्यांगव्यांमांसं वेयिरपि
मृगेन व्यमांजेत्तुतं आर्द्रांवाडुगव्यंगव्यमेवपुन
र्वसावेणमांसं अथ्येतस्येवमरगास्कृपिरं अ
श्लेषायांपायसं दुग्धंदुग्धमथ्येवद्धिं सहमूगार
णांपाचितंतंडुलान् मघायांचावस्यपतिरेणं
मांसं पूर्वफाल्गुण्यांस्नागस्येवैमार्गमांसं उ
त्तरफाल्गु गुण्यांशायास्थरंगांशांमांसं हस्तेषा
शिकान्सेसाठीनिभाषयास्त्रिज्यांमियंगुफलि
मीलान्यासप्तंद्धृतपक्वं नविशाखयांवाचिड्रां
दुआत्मानाववर्णयहिराण्य अनुराधायांतत्फल
तत्सफलस्याद्यांदिर्गज्येष्ठायांकमेयमांसंम्ले
शायिकायांपतिलपः इदं शारिकामांसं पूर्व
षाढायांमोपायस्हंगोधिकंमांसं उत्तराषाढ
यांशायांशाल्यसपत्तिलाः इदं शाल्यमपलंमां
संपावितलशाल्यस्तस्पूरः सारमलमितिभाष्
याश्रवणजितिहविष्यमत्राद्धिप्रवणांकमशने
रिविकृथीयनृषायामृत्स्नांभ्रेमहोरदने धातेभ
यामांपिष्टमंसभाद्रपदायांमत्स्यमिश्रितमन
मोरदं उत्तरभाद्रपदायांचिविश्रितामन्नानाविध

रवेर्गोऽस्मादिभिः पक्वैर्मिश्रैर्मिश्रमोदनं
मितिकेचित् यतनेवेव्याक्रमे यवार्तेऽ
लाभिलामेषीदुग्धेनपक्वामिषकल्पीयवेके
नारकाविद्रामशाहेनोव्यतेइतिरेवत्यांचरु
यत्रेस्थारनमिति अपिच तथ्यस्यादिकमां
हपंविज्ञोरज्ञानिफलंहकमेसारांगोथांवश
लावर्केह्नविष्यकृमरामेचमज्ञानं यवापिष्टका
मत्स्यान्नविताने चरन्ध्यानेरस्वभात्कमातर
ति उत्तमान्नविविहितानेचरध्यानेरस्वभात्कमा
रमरगाकथिरे अत्र विज्ञोरेवफलेनतत्इतिफलो
कश्यपेनस्पष्टगुक्तेः अथश्रेऽज्ञाऽव्याते अथग
नवैविद्वभावात् यत्र श्रीपतिवाक्योविशेऽज्ञा
यापलमितनकेतस्मार्थमविर्मः प्राच्यापियं
गुविज्ञोऽज्ञापलंयावर्कंफलत्स्थेनिवराह
पुत्रव्याख्यानेविज्ञानानाकारापतिरणांविद्या
याप्राच्यापफलानिप्रसिद्धाविज्ञानांविनिभंद
मलव्याख्यानात् विज्ञालक्षणामूकंदीपिका
यांत अन्यान्नोरण संक्षिप्तायवाः सतिलाले
दुल्लाः अन्नाकणांस्यरक्तेनरकाश्रिश्रावसंज्ञका
इति अत्र यदभसंडुषायपंवानतस्सलादुश्चावा
वर्गीनवाभिस्यादयुक्तः अत्रलभ्यानलभ्यमदृष्टावा
प्रस्तात्पूष्टानव्यावजेत् दमावामिद्धिमोमोनिड

मु॰
पा॰श्रा॰
प्र॰दी॰
४९५
495

इत्यादिष्वप्युपतिष्ठेति आदिशब्दान् तिथिवा
रदिवसो ह देशु स्मरणं स्पर्शनं दर्शनं भक्षणं वा
सामंभवेयोय नत्तद्वोदाहरेष्ववसिष्ठादिपये
ष्वक्तविद्देदः अद्भविकल्पस्तत्सबलत्वात् ।
भक्तेदिति भक्तग्रहणेनश्रतिपातस्मरादिस्मा
स्मात्मसन्नापपाशेति स्वार्थ्येणिचेनादिपिलि
इ: तिपिशाकादौ चकृतेऽन्तस्थानिद्वकारेलोप
भक्तेदितिकथमर्यप्रयोगः उच्यते चुरादि
भिस्तणिजनित्यास्ति अनन्यत्वपतात्मुरादय
इत्याकेत्वेवमतिणिजभवेअपोविधिनलिङ.
भक्षेपदिति सिध्यति नापकेवाच चुरादेदि
तिस्तस्ताभितिविनेर्पातोविदिनुकरणोनादि
चिंतिचिन इन्यादेविन्विनोरे योऽतारिति न
भिन्नतिथिलाफलइपथायाः किंतिरेति न
लोपोन्भुभ्भदितेयवमर्थंकलेनित्योत्वणिविनेला
पेल्लप्रसनादितिनंहृष्येवभवतिनमर्यमिति
वैवतितिस्तस्ताभिन्नृन्वकूभेवपठितत्वं किं
भिवेन्मपर्वं मतियदिनेकनेन्नापकमत्रायोस्य
सपञ्चमिति अनपत्नमसीपालवचः अत्राम्
तुथ्युत्पाभानवाइति विश्रातेनाप्येसचोनादि
कसादुपवैयपयामास्ति न्यथेत्रचशुविनया
दिमत्राकांविपयायोपयतितिनिवामनः पते

चौरेतीत्यादिषु क्रियाकौमुदीकृच्छेत्याहस्मेत्य
लमतिप्रसंगेन ॥८२॥ अथ द्वितीयोदाहरणमनुष्टुभाह
आज्यं तिलौदनं मत्स्यं पयश्चापि यथाक्रमं भु
क्त्वा ये रोहरेद्विप्रपंक्तौ पूर्वादिकांव्रजेत् आज्य
भुक्ते पूर्वस्यां तिलौदने तिलमिश्रभोजने दक्षिण
स्यां मत्स्ये प्रसिद्धे पश्चिमायां पयोदुग्धे उत्तरस्यां ।
एतद्यथाक्रमं द्विप्रमभीष्टदिग्भवेदित्यर्थः भक्त
ये ज्ञातः पूर्वादिकामाशां जिगमिषतां व्रजेत्
यदा ह स्थपतिः आज्यंतिलौदनमत्स्यपयोभि
याकप्रभृतिक्रमशः खलुभक्तेति नाददेनापि
उक्ते भुक्ताभेनेतिलविश्रान्ते मत्स्याद्रेहुतपायसे
पूर्वादिष्वक्रमाद्गच्छायातानिदिमवाप्नुयात्
इति अत्रैवेविरोधविकल्पोयथादेशाचारं
व्यवस्था ॥८३॥ अथ तृतीयोदाहरणमनुष्टुभाह रे
साले पायसं कोचीष्टं तंडुलं यं तथाद्दपि पयो
भिवं तिलाद्वैश्च भक्तयेहाइरोहदं रसालेशर्क
रादधिमरिचकर्पूरैलासमन्वरालोकेशिखरि
णीतिप्रसिद्धानांरविवारे पायसंकांचीप्रसिद्धे
सोमसंगलवारयोः कृतेपक्वे तंडुलं यं उपेस्ते ।

मृ·
या·प्रा·
प्र·टी·
५१६

496

पाकइतिस्मृतः तत्रापिक्षीरहविष्योरेवेति
वार्तिकाप्रस्तुतेक्षीरेमधुनेरपिप्रसिद्धत्वा
द् तत्रस्मृतंग्रपक्वतुरयं शुक्लेतिलामेतिलमि
श्रमोदनंश्राद्धे यत्तद्वारेदारहंरविनाशादेक्रमे
लाभस्तेयत् यदाह्नप्रीयतिः मञ्जिकासहतपा
यसंतथाकांचिकेस्रतपयादथिकमात् क्षीर
म ``` तकंतिलोदनंवारेदारहदविपिण्डेपेस्म
तः वसिष्ठनारदाभ्यांतुभ्यस्यपक्वापक्वविशेषा
लाभ्यधायि मञ्जिकापरमान्नंचकांचिकंचपयाद
धि क्षीरेतिलोदनंभक्ताभानवारादिशुक्लमात्
इति मञ्जिकारसालास्याइरसालातमंजिके ।
त्यभिधानात् गुरुत्वविशेषमाह स्वर्यवारे
त्वतंप्राच्यंचंद्रवारेपयस्तथा गुडमंगारके
वारेबुधवारेतिलानपि गुरुवारेसर्पिप्राच्ये
शुक्रवारेयवानपि माषोभक्ताशनेर्वारेस्पलेग
त्वनेदाषभाग्रिति ५५ अथतिथिदोहदंवसंत
तिलकाख्यरसाह प्रत्नादिलोकंदलतंउल्लवारि
सर्पिगाणाहविष्यसूपिरेभमलेनरूपं भक्तान्नेन
गुडकमंतुचेथतस्रतेपावाम्रपायसशरामस्यगत्रः
मत्रान् पत्नाविम

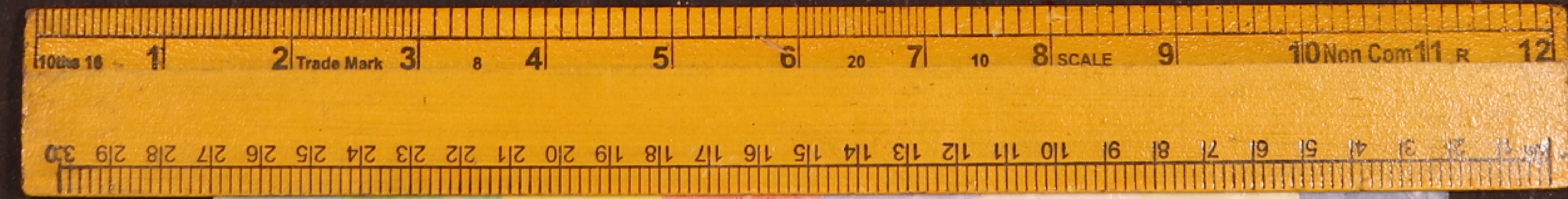
तिपत् तस्माल्यश्लोपेपंचमीप्रतिपदादिपं
चदशतिथिक्रमेणतिथिदोहदंभक्तान्नेन
त् यथाप्रतिपदादिकर्कसहत्वविशेषसर्वं
तिपर्णातिकइतिभावयाद्वितीयायांतंडुलवा
विप्रक्षालिततंडुलजलेनतृतीयायांसर्पिः दू
तेचतुर्थ्यांप्यामायवागरः आम्रिल्लइतिभा
षया पंचम्यांहविष्यमन्नादिः षष्ठ्यांहेमत्तेल
प्रक्षालितस्ववर्णजले सप्तम्यामरूपं अष्टम्या
रुचकंबीजपूरफले फलपूरोबीजपूरोरुचकोमा
मातुलिंगकेसरामरः नवम्यांमेकुतलेदशम्या
पेतस्तेस्रीगवीस्तंतनंतनुपस्तंयेनशाल्य
त्रणात् एकादश्यांयवान्नंयवविकारदाद
श्यांपायसंत्रयोदश्यांगुडमिश्रविकारंचतुर्द
श्यामस्तक् रुधिरंपंचदश्यामन्नमन्नामोद
नमिश्रितमन्नात् यदाहबृहस्पतिः प्रकीर्य
द्रंभवेद्यातःप्रथमायांतत्वसतरण द्वितीयायां
भवेद्यात्``सक्ततंडुलोदके तृतीयायांतथं
सर्पियवागूस्ततःपरं पंचम्यांतुहविष्य
स्यान्मूलंवाकांचुनेदकं अष्टम्यांभक्तमष्टम्या
मष्टम्यांबीजपूरके नवम्यांनोयपानेस्यात्
सूत्रेतततःपरं एकादश्यांयवान्नंयादद्वाद
श्यांपायसंभवेत् त्रयोदश्यांगुडोलेह्यरुधिरं

मु.
या. प्र.
प्र. टी.
७१

497

स्याच्च नरेशो मुद्गौदनं भवेज्जन्मपंचदशपोसि
यासतः पत्तयोक्रमेयारेवयात्रायोगेविधिः
स्मरतइति देवज्ञमनोहरेपिकविकिंदरः यथा
सूर्केदलतंडुलोदकसर्पीषिहविष्यदधि
पितिलपिष्टकक्षस्त्रानिशाकमत्यशालवृत
पर्णानि प्रतिपत्तमुतिशुभकाशलतनसिद्धि
मामोतिनववालभ्यालभ्यमसाभत्यावा
स्ततादृशावानान्क्षेजेन रत्नावासिद्धिमाने
तिदुष्टमादिशुभमपतिरिति गुरुतवैवादिष
दोहदाभिधाने सार्थकविहितेष्वनेनेत्तत्र
वारादिषुदोहदाभिधानेत्युर्थे दोषानिवार
णफलकोदिदोहदस्तस्माचतदेयर्थमसुर
त उच्यते दुष्टमादिशुभमपतिविल्पवडुष्टत
विंनैसर्गिकमस्तानाहितमिति विशेषान
भिधानात् सम्यानयपकागमनेनावेलेने
वगमनया मस्यानिधानायदिविहितन
स्तेषुधिकत्वमरसादिस्मादिसदोदोषः सं
विलोक्तिनदा तदापकारणायदोहदाभिधा
नेच रत्नमालाया आयुस्ततस्तः कियदर्वं
वारालेक्षो वल्लोणामपिपत्रमस्यात् यवाःपवे
धोपरनक्षत्रहस्तकरवासिकशुभानितिथिःस्या
दिति पूर्वमेलाकेपकिरपिनकियद्धावासरवार

सुलादिदोषोहन्यासार्षिकादिकदोहदेशक्ति
रपिद्विविधपतित्रिउपद्यतिमोमादिदोषहन्या
सार्षिका ९८ अथगमनसमयभेदविधंप्र
हर्षिणीक्षेत्साह उहत्यप्रथमतपवुरति
णांत्रिहाविंशरभिमतमत्यदिशियाने श्रीरो
हे तिल्लवृतेहमत्तामत्रपात्रेदत्त्वादोगणकव
रायचप्रणत्क्षेन राजागमनसमयएवप्रथ
मतोदलितांखितत्विणावरणाक्ष्हत्यपश्चा
द्वाविंशत्यदृष्ट्वाविंशात्यरथपतिमितामधिसु
त्वादेशप्यानेवस्यमाणादिविशेषद्वस्यादिय
नमोदोहेन यद्गुरुः पूर्वेदहिणाक्षहत्य
पादेयाघ्रकसाधिपः द्वाविंशतेपदेगत्वापान
माक्रमेभोजनं दृढाहोपि कल्पाणाग्रामस
विश्रामपलायुभीपरेदुसाधिपनत्ककुंडकुम
खसंस्था द्वाविंशानेसमुपगमपदानिकम
प्रागादिनागरवणाजितेरक्षयायादितिति
लेति भ्रातोहणासमेपतिललकृतहेमसहित
ताम्रपात्रमादौगणकवराभ्योनिविक्रीय
वदकाराददेभ्योपिद्विजदाणेभ्यायथाशक्ति
दानेदत्वाप्रणत्क्षेन यद्गुरुवे नाम्रपत्रेति
लोकत्वाममुह्नमाहेमसंयुक्तं विमार्षविप्र
मरव्यायदेवाय वि शेषतहति ८० अथाव

स्मृ॰
या॰ज्ञा॰
प्र॰टी
२५८

498

स्वप्रामानिदिश्यपात्रान्तवहुभाह प्राच्यांग
क्षेत्रमेनैवदत्तिणास्यारध्याणादिदिशिप्रती॰
च्यामेवनतेयादीपपोनैरेर्न्दपः स्पष्टार्थपद्यं
नैरेनैरवाह्यः स्वावासनादिभिः यदाहस्मृप
तिः हस्तिवथाश्वनरेर्यदिराजायातितदा श्च
जयत्यविचमितिचवाहापि मार्गादिनागुवा
ध्यवाजिनेरुक्तयायादिति ८८ प्रथानिर्गम
स्यानान्तिपाद कुलकक्षेदमाह दैवगृहा
गुरुमाद्रनाद्दासगदहान्तक्ष्य कलत्रगदहाह
प्राच्याहविष्णातिशान्तमतः प्रप्रत्क्रणवस्मंगल
मेयान देवाहिस्माद्रयः सूज्पतेयस्मिनदहत
द्देवगृहं गुरुरध्यापकः साम्प्रकुलस्य गुरु॰
वांसमृद्हेसनागृह्यागृह्हेवकुलीनसंभवेसुरु
कलत्रपदवाच्यानातज्जतृह्रेपूणाम्मध्यमेनाभीष्ट
क्कतासकाधायाजनन्संभवेहविष्णमतं
प्राच्यमस्तसिता विपिर्श्चासाणेरवन्मतः क्रु॰
तोन्माहः मंगलंमंगलद्रव्यंमेनाभीष्टप
प्रपन्नसन क्षरणवन्सन पेयान गच्छे
त ॥ यदाहललः स्वनिकेतादेवगृहा
प्रयानदावाध्यायाह्रुरुगृहाध्यापका ॥

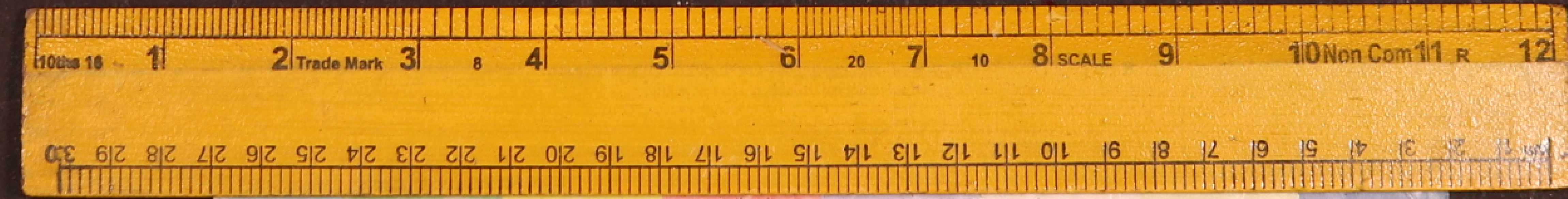
हुत्वाग्निकार्यः प्राच्याहविष्णेद्विजाग्र्यमंत्रः
द्विजोविस्वविचक्रमस्त्येवपारम्हुरेत मां॰
गल्यानितनः प्रथयन्सप्रांशएवस्तताग्रेजेत्तु
तिवराहोपि ग्रेतः कराहाहानिवेशनाद्वासि
सासनाम दग्निपरिग्रहाद्दाकृयोग्रेदः प्रयमे
प्रयाणेविप्रः शताग्रेः कृतमंगलाशीः दर्द
विस्वविचक्रमेद्येयानेदरत्नेवपारम्हुरेत
इतिग्निपरिग्रहोग्निरोत्रगरद्द २५ प्रथम
मनकालेनिर्णीते सत्यपिस्वस्थावश्यकत्का
येनिष्पादङ्गमनविलंबवर्णक्रमेणप्रस्था
नवस्त्रनिग्रहर्षिणीकंदमाह कार्याद्वेति
हृगमनस्यचेद्विलंबो भद्देवादिभिकपवी
तमायपंचुतोईचामलफलमाध्यवालनीय
देवहृतियवाकिंचिदावश्यकेकार्येनाभ
दिति गमनस्यचेद्विलंभः स्यात्तदाविचा॰
तेयात्रालेयुभर्देवादिभिर्थीद्यणप्रस्तभि
वेतानिवस्त्रनि आसन्नात्कलनीयानिप्रस्थाप
नीयानि यथा ब्राह्मणेनोपवीते येज्ञोप
वीतेन्क्षत्रियेणायुधंवैश्येनमधुकृद्देणाम॰
लेनिर्मलफलेनाविकेलादि यदाहवसिष्ठः
तस्मिन्स्मृतेस्यगमप्रयाणेग्रेयाजनापेक्षि
तयाचदेवान नेवबनानिर्गमनंचकार्यंस्वी॰

मु.
या. प्र.
प्र. टी.
५५५

499

यात्रनाम्नास्थापितद्रव्यमानमिति राजमार्त्तं
ड: प्रागरोत्राम्रात्तादीनांयत्तमस्त्रमथात्र
यं मद्यामलफलंचैवप्रप्रास्तेहृदकारणा
मिति अथवासर्वेषांवर्णानांयेदेवरूतिप्र
यंमनोभीष्टंतेदेवप्रस्थापनीयं उक्तंवसिष्ठे
न येतानपत्रध्वजचामरास्त्वविभूषणालो
षागजानवराणि श्रीदोलिकाभ्रतमथाश्व
वायांप्रधानमनोयंमनसस्तुष्टमिति ना
रदोपि अप्रयाणेस्वयंकार्यमपेत्ताभ्रस्पृह
तिस्तथा ऊर्ध्वात्रिर्गमनेकुर्यात्ध्वजवाहनसं
युतरिति ५। अथस्वयुंगमनेविषयेरप्रस्था
नेकार्यमित्येतदप्यशोक्त. प्राच्यमेतनप्रस्था
नपरिमाणमंदाञातक्लेद्रसाह गेहाद्धे
हांतरमपिगमनंहियात्रेतिगर्गः सीम्नः
सीमांतरमपिभृगुर्वाणाविक्षेपमात्रे प्रस्था
नेस्यादितिकथयतिधाम्भरद्वाजएवंयात्रोप
क्तावहिर्विदुरान्त बृसिष्ठोब्रवीति स्वगृहा
ग्ररमदरमविमपुवनंषितत्रापिचेद्गमागेमा
नेस्यामहिंयात्रापवेतिगर्गः कथयतेति अथवा
स्वग्रामसीमाप्राप्यवेस्मादिति भृगु:कथयेयेतेश्र
यग्रामस्तोयोदाबलेनतिप्रमाणाः प्रोक्तावहर
गकेति नावमात्रंप्रस्थानस्यादितिभरद्वाजः

कथयते अथवाधराजगराद्विर्यात्राका
र्याइत्येववसिष्ठ:कथयते यदाहराजमार्त्तं
ड: गृहाद्गृहांतरंगर्गःसीम्नःसीमांतरंभृगुः
बाणाक्षेपाद्भरद्वाजोवसिष्ठोनगराद्वहिरि
ति एतच्चयथायोगंपकार्यस्याववश्यकताया
वगम्य ५। अथस्तनिमितेनप्रस्थानपरिमा
णंवसंततिलकयाह प्रस्थानमत्रथलुषा
ड्दिशानानिर्यचकिंचिन्नतद्यमपत्रिशैव
चाये संप्रस्थितोयदगृहमेदिरतःप्रयातो
तद्यदिस्त्वतदपिप्रयतेनकार्यं यत्तवःपरि
माणमाहभास्करः पूर्वादरेखुलमहस्रं
लोहंसमानितेःवहूणिनेषुभवनभिः हूलेष
लेभिर्भवतीहदं3: क्रोधसमदस्वहितेयनेते
षोडशति भूतगमनकालेतादृशानांपल्ल्ल
पंचशानानिहस्नमहस्वहृयमितियावत
स्वगृहानानहस्नार्वंकिंपल्लानमित्याहः
केचिन्नतहयंधनपोदंति अपोशानह
स्नावधिप्रस्थानमाहुः अपदेशगृहयार्क
लेमंदिरतःसगृहादेकोनपलविंचनापिशा
हस्तावधिसंप्रस्थितः प्रयातरथनयाइत्या
र्कः सेनामोहवसिष्ठः प्रस्थानेधनपाप
षमानानामनशातह्य स्वदेवसहस्नाहापिर

मु.
पी.धा.
प्र.टी.
५
500

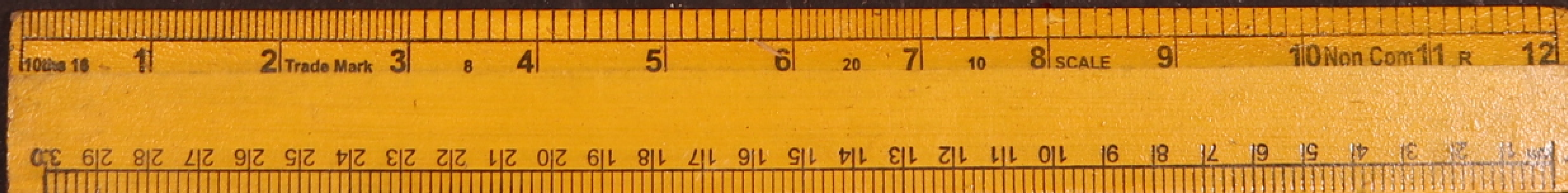
भूमिः प्रस्थितो गत इति नायं सेव्यो विकल्पः
किंत्वेकार्यस्मात् आवश्यकोत्ता माह गुरुः दश
प्रस्थाने भूतपवनारेदापि स्वस्थानान्निर्गमं
स्थानेदंशनांचवशात हर्य चत्वारिंशतं च विंश
तिस्थितस्यात्त्वयं गत इति प्रस्थानविकल्पं
नाह भूत एव प्रयोगेण सकेकार्यमपीदृशं
स्वगृहं तत्त्वादि हित इति तदपि प्रस्थाने प्रयातेन
सावयानेन राजादिना गंतव्यादिस्य यस्या दिशि
गमनं चिकीर्षितं तद्दिगभिमुखं कार्यं या
दाह राजमार्तण्डः गोत्रं ब्रेदिशाभिमुखं प्रेरणीय
स्थानं समाहं शुभं देवनरं गोतमिति भूतः स्वपंच
स्थाने गुणमध्यात्स्वपत्र सशरीरेण यः का
श्चित् निर्गंतुं केनचित्स्थानात् तस्य याजा फलं सं
देश संपूर्णं परिपूर्ति भूतिरिति यदाह स्वपंच प्रस्थ
ने कृत तेनो: परदिनः समचंद्र हिरिदोषसंभा
वाद्दुष्टे दिने यात्रा न कार्येत्यर्थः यतो वातीपा
तादेश्चतिभद्रा भरण्यादि दोषसद्भावेन गंदिते
पि दिने यात्रा नेत्याहुः स्त एव पूर्वार्थस्य नेयर्थापा
तात् वापि भद्रा यत्स्वस्त्रदा निर्गतो न प्रस्थान
माहुरिति तस्य केन क्रमेण प्रथमादि दिनगम
नमित्याह तत्र इश्वरः श्रीपतिश्च यदि वा प्रपंच प्रथ
मे दिन एव समाप्ते दिनी ये याजनेन गमनानि वेसनस

दीपतिः स्त्रीये योजने सार्थं वसेदाज्ञाम्य र
तः अतः परं यथेष्टं मार्गे यायात् श्रीपति
रिति ५२ अथ कृते प्रस्थाने कियत्कालविशेष
मुपरकालेन कियद्दिवसनिषेधमवधार्य
नमेशुनं निषेधं चक्षुग स्वेच्छेदस्याह प्रस्थाने
भूमिपालो दशाहदिवसमभिव्याप्य नेक्षेतिः
हेत्वामेतु: सप्तरात्रे तदितरमनुजाः पंचरात्रे
न ये च कर्थं गृहे ह्यभादेस्य यगमनदिना सम
राजा गृह एवं चाशक्तो तदिने सो विश्वविजयम
नामेशुनं नैव कुर्यात् भूमिपालपक्षे प्रस्था
ने पंचरात्रे दिवसेन तदितरमनुजो ग्राम्य
णादिः न ये चैक प्रस्थाने पंचरात्रेण वसेत्
यदि ह वसेत् तदा किं कुर्यादित्यत आह कुर्भ
मिति भूयदि दिवसातिक्रमानेन सप्तनाद ह
मागत्य शुभाहे पूर्वोक्त प्रकारेण विचार्य ते
वाह दिवसातिक्रमानेन शुभदिवसे गच्छेत्
यदाह वसिष्ठः [illegible] निर्गमा द्यावरपादे
न्वेसत्पः मोडल्लीकः सप्तरात्रे प्राकृतः प
चरात्रे तः अन्यथा चेत् [illegible] पाभेदे दिवसेष्ट
प इति भेदेकस्य प्रणकाले [illegible] श्रीपतिरपि
वसेत्त्वेकस्य [illegible] तिनी येया दिमापु विनेद्धा सप्त
मेडलीकः [illegible] सोपि न पंचरात्रं भवेत्

मु॰
या॰प्र॰
प्र॰टी॰
५१
501

यात्रापरतः प्रयाणमिति न तत्र प्रस्थानेदशादि
वसात्यतिक्रमेभयः स्वमुहूर्तेन यात्राकार्यं
त्यक्तेतत्र प्रस्थितिमसंप्रतिभाति यतो यात्रादि
मातुमरणादिदुर्व्याजेनायथाशत्रुमारणादि
कामनोभीष्टवाक्त्वप्राप्तिर्यात्रासमाप्तिरिति।
यावेन हि तां विना पुनर्मुहूर्ते विचारो युक्तः प्र
हस्य प्रयुक्तमेतन्नातिभाति नन्वनेहोवोविदं
युक्तिमतोव्यहन्तो यात्रासमाप्तिः खलु वाक्ति
तार्थफलस्य सिद्धो विपर्यये न लिखेति उच्यते प्र
मिरहा हृपिवचः प्रामाण्यमेगी कर्वद्भिः किमी
दृशी युक्तिर्वक्तव्या चिंतयतो यदि कष्टनार्थं।
कानांतमेहविवाक्यानामप्रामाण्यप्रसंगात्
त्प्रोतिपस्वस्वलेयनीडुरितोत्पत्तिरपिस्यात्
किंच समागम्यमध्यान्नक्रमितिकम्प्यपरिका।
र्येवशादृशा यावातिक्रमेमातिलयापितनप
वस्थालात्मन्स्वमुहूर्तविचारोवैलिविक्षुत्तः प्रस्था
ने यदाहव्यवहारः पकवालुपचित्यस्यान्यगर्ग्या
समपिगैतम्यवानाः पंचदिवस मध्यगात्रा हेया
भहेतासंयोगेति प्रयुक्तमेतन्नातिभातिन
नोमितितयावलितिमूलतावे पद्योनदिवचन
वोधितोरेयुक्तिः प्रभवन् यथा नमस्तारवगर्ग
तिक्रमेस्वलिमुहूर्तेन यात्राविधेया प्रवधिमा।

प्येव निषिद्धा भद्रा व्यतीपातादिमहादोष
प्रतिपत्या यात्रास्यादित्वमति प्रसंगेन क
चिद्विशेषेण प्रस्थानदिवसानियमाभिहि
तः यदाहराजमार्तंडः प्रोच्यामसानिमन
वः प्रवदंतिसमयाभ्यामतीव शुभदानिदिवा
निपंच जीर्णपयंचमदिगितितिनायका
नां प्रस्थानकेश्रदिवसहयमत्रस्यामिति प
रान्हसेयप्रस्थायपराहव्यापरहमागेह्ने
दाशुनः स्वमुहूर्तेन यात्राकार्यं यदाहराज
मार्तंडः यत्नसंप्रस्थितो यात्रानिर्वर्तते पुन
गृहं कामाद्वापरिकामात्स्वमसिद्धिमवाप्नु
यात् इति दुर्गासिंहः कार्यवशादियकथम
पिनिवर्तेत प्रस्थितः स्वगृहमेव यायात्सदा
निष्टदेः पुनरपि तिलयादि वस्तोप्येति।
प्रयुप्रस्थानकालेनियमकृतं यो तिर्विष्णुसेवा
ब्रादौरिकजयमनुप्राप्नुयोत्पश्यतोनतः करणाः
स्वयात्रारिवर्तते समताशांतिमेपुनः स्वभो
गोनैवकुर्यात् यदाहराजनः स्त्रियंत्रज्येद्यः
स्त्रीं नृपोवादैवदेवर्ममत्र नरहस्त्रावश्याप्ति।
समादमेष्वनेयेनवाऋवश्चा क्षत्रियोस
मादशितिकामितयात्स्यात्मनामाप्तोत्रानादिने
यात्रादिनमेवनकुर्यात् यदाहगर्गः यात्रा

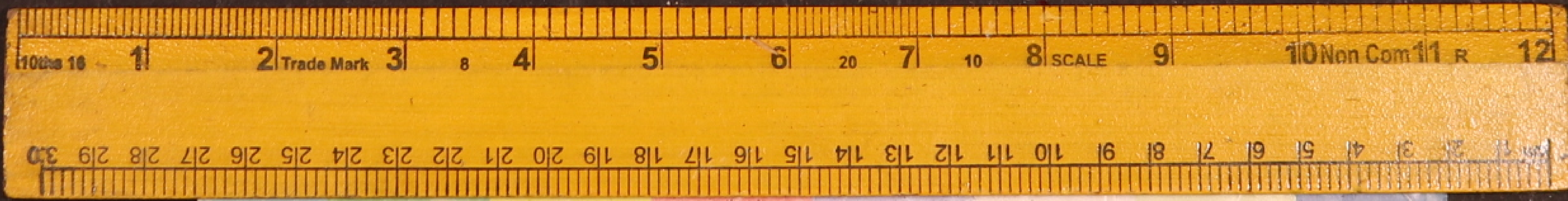

म· या·आ· प्र·टी· ५२

502

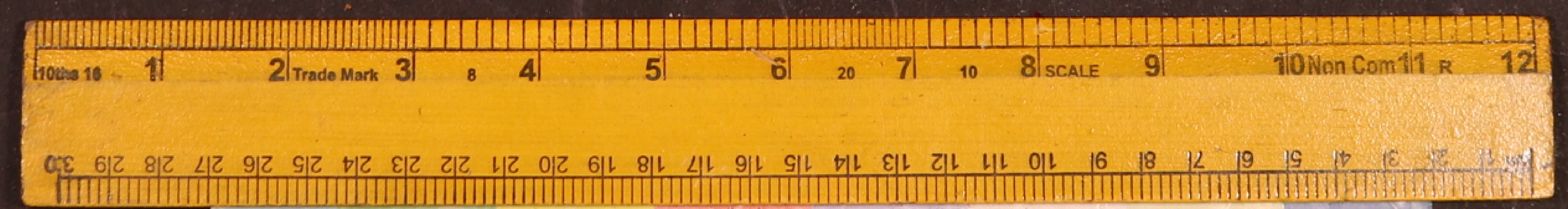
कालेन संध्यामैथुने योनिषेवके रोगार्तः
स्त्रीणां कोशश्च न निवर्तेति वाक्ये वेति अतएव
वानेयावांकासौ मैथुनपीडासहिष्णुविषयः
व्यवस्थासामीप्येऽपि मैथुननिषेधे विकल्पार्थे
हत्यवचनः यावन्न विनिवर्तते तावद्वर्ज्यो हि मै
थुने इति यदा तत्प्रथमदिने स्त्रीज्वरस्तस्यातो भ
वति यामन्नेवावश्यकता तदा मैथुने कार्ये न
कार्ये वेति संदेहः न तु यदि न कार्यमिति चेद्व
र्जितेन तदापमेशास्त्रविरोधः यदाह लल्लः ऋ
तुस्नातां तु यो भार्यां संनिधौ नोपगच्छति घोरा
यां भ्रूणहत्यायां युज्यते नात्र संशयः इति यदि
कार्यमिति चेज्ज्योतिषस्तत्त्वले वेन तत्र हेचः याग
मिति ते अत्र निर्णयः नारदवचनेनैव प्रातयि
ककार्ये पात्रे प्रथमस्नातास्नानमकृत्वा यदि
रोगः स्यात् [illegible] चिरकालेन तिष्ठेत् यदा
मुत्र गमनार्थं कालेन तत्र मणिश्च क्लिन्ना तदा तद्दिने
मैथुने कृत्वा कालो नैव तत्र [illegible] यया दिव्यर्था
दि यदा प्रस्थानकाले हारि वे सोनन्तर्वेरा
ग्रयति मैथुने न कार्यमित्याह लल्लः कन्याने
मैथुने रात्रौ प्रभाते यापि यात्रा तत्र सौम्यलग्न
वा मेनिसकृत्वा यावन्निवर्तते तत्कृत्वा एवकारेण
यात्रा न कर्तव्या प्रस्थानं कर्तव्यं इति मोक्षशालिन्याह

दुर्गं प्रयाणे सर्वमेव विरात्रे हौरे त्याज्यं पंचरात्रे
चतुर्थं हौरे तैलं वा सरेसि न निष्क्रमाज्ये या
त्राङ्गमिपालेन्द्रने यात्रादिनात् सर्वं भस्मिपा
लेन राज्ञोपलक्षणं तात्कमनकर्त्रीयत्वात् दु
र्गपप्रयत्नेन त्याज्यं न तत्प्रदृष्टेन तद्विकारः पा
यसं च निषिद्धं चतुनः पंचरात्रे चतुर्थं यात्रादि
नात् सर्वे भूमिपालं मृगं ज्ञापलक्षणं तान्मनु
हौरे सर्वे भिक्षाये मनुष्येन धर्मकर्म चतुः
त्याज्यं श्रुस्मिकासरे यात्रादिने हौरे मधु भक्ष
न तिलं तैलं लालेपनं त्याज्यं वमिश्च देवोक्ता
शरीरे शापनार्थे वलात्काले कलावा यात्रा
दिने निषिद्धान्तं निश्चितं यदाह व्यवनः वे
पनं वमनं हौरे तैलं वेवविवर्जयेत् तदहा
श्वाक्षेपाणिमक्षांद्रमैथुनं त्यजेत् इति वप
ने यमकर्मणो गुणपलक्षणं तथा च वसिष्ठेन
यात्रा देवेन तद्रमिनं च भक्षौ तदेवापि शूले
पोष्कौ हौरे भक्षं पीतं वस्त्रं काले नो दिष्टो
भिलाषेण कदापि देवेति हौरे यदेवा पादा
हौरे मधुभपदर्श्योपलक्षणं यदाह मपव
कामेकोपंत चालाभं मद्यं मांसं चूर्णं रसमिति
श्रोत्रा यात्रानापि प्रस्थानं कुर्यात् दिशं शोभीनाख्य
केदसार भक्षणं कोति यदि चेमेलघु शुद्धौ

पक्वमांसानि विनिवर्तते सकृत्प्राशः स्त्रीद्विज
मेवमाद्यगुल्कतोमरणम् परित्तैलेनैलप।
क्वानिकारीनियस्विकांतस्यैवतम
मेवात्मलवणं पक्वमांसानियाभ्यकागच्छ
तिम्भाज्जातिः [illegible]सहितो निवर्तते य
दाहृत्यायोः [illegible]पक्वमांसाश्ने
नया [illegible]मांसाहारस्थापितः सनि
वर्ततेऽति [illegible]रिनिषु[illegible]
रित्यादिदात्यानिरिक्तविषयः [illegible]विषय
विहितत्वात् स्त्रीचद्विजातयोः समाहारः
स्त्रीद्विजे[illegible]यापकीयो वा द्विजो [illegible]
णः [illegible]द्विजा[illegible]भिधानात् प्र
[illegible]मानभेदकत्वा
[illegible]स्यात् यदाहत्यायोः [illegible]
[illegible] भार्यो वा
[illegible]निवर्तते परकीयो
कीयां [illegible] यो
[illegible]
[illegible]निवर्ततेऽ
[illegible]जीवितमिति केचित् [illegible]
[illegible] यदाहलक्षः
[illegible]

[illegible] मासात्तिद्दिनिवर्तत [illegible]
मोहाद्याज्ञाते [illegible]कामितमि
तशाहे[illegible] कामितरोगाधितिः हिक्कादिः
[illegible]कालहानाद्यदोषमलतांवमन्नमा।
लिकाद्भतस्माह यदिमासचतुष्टुपोषमासा
दिग्भ्रूहि[illegible]भवेदकालवृष्टिः [illegible]
कितानयावदहृत्यामात्रदितावदेवदोषः
यदाहराजमार्गाः पौषादिचत्रमासा
[illegible]कालजेति [illegible]कालहे[illegible]
तायायदिवस[illegible]
यः [illegible]विद्धिता
नभवति [illegible]यदात्र
[illegible]किनवलभ्येति [illegible]
[illegible]
ति यावद्दह[illegible]
तानभवंति [illegible]
त्रेभवति [illegible] यदा
[illegible]स्यात् [illegible]
[illegible] तदादोषएव
[illegible]
स्यात् [illegible]वदन्ति तेरोप
त्तिः [illegible]

णाविज्ञातं वक्ष्यामीत्यादर्शनादिस्वल्पवृष्टि।
दोषवंत महत्याद्वृष्ट्यासकलकल्पमाहि
तविषयज्ञानं केवलंगर्भाभिविष्टमनसा
मते मत्याहि मार्गशीर्षशुक्लपक्षप्रतिपद
दयः मार्गशीर्षासमेवागर्भग्रहणकाल।
स्तदनंतरं वृष्टिर्भवति यद्गुरुकश्यपः सिता
दौमार्गशीर्षस्यप्रतिपद्दिवसेनया सर्वेषां।
दागतेवनेयाभीगाणांवदेदिति शुक्ला
दौमार्गशीर्षस्यप्रतिपद्दिवसेनया सर्वेषां।
प्यगतेचनु'' वावसिष्ठेनोक्तासाकोवेतगर्भाणां
मदादौ लक्षणंवदेदिति गर्भप्रसवकालं वराह
तमेक्तं यच्चत्तत्सप्तमितगर्भसवेभवेत्स्वन्द्रव
शात् पंचोनवतोदिनशतेनेवप्रसवमाया
तिवृतिस्वसामर्थ्यितां वात् पोषांसमपक्षाधैः
श्चात्मा शुक्लादयो विनिर्देश्यः सार्धं षड्भि
मैश्चगर्भविपाकःस्वन्दवृत्ति विशेषमाहव
राहः सितपक्षभवाःकृष्णेशुक्ले कृष्णासंध्या
भवादिवानक्तंप्रभावारात्रौ हिनि सन्ध्याजाता
श्चसन्ध्यायामिति कृष्णःकृष्णपक्षोद्भवाग
र्भाःपंचसार्धं मासमितगर्भग्रहणकालः नर
नन्देर जनामानवृष्टिर्विजिते वचनमसम्भवात प
नदेवार्मिथ्येनोक्तंमौराणिकैर्वर्षागर्जितेषि

तिपयव्याख्यानेमहादेवेनगर्भसंभवात्रश्चि
क्षमतां किंचिद्वृष्टिभवयमपेत्तितेव यदाह
वराहः पवनसलिलविद्युद्गर्जिताभ्रान्वितोयः
सभवति बहुतोया'' इत्यासपेतः विसृजति
यदितोयंगर्भकालेतस्मिन्प्रसवसमयमित्वा
शीकरास्भःकरोतीति तेन किंचिद्वृष्ट्यागर्भे
सजातेष्वल्पा वृष्टिर्नदोषा'' मावहतीति
स्वल्पवृष्ट्यामपि देशविशेषवशात्स्वल्पवृष्ट्या
नैवदोषा ततः किंचिदधिकायां दोषतातन्मा
त्रमासांगीर्भागामभिस्तत्पलःपौषशुक्लजा
नास्येतिवृष्ट्याऽऽषाढवदसोक्तेर्मार्गशीर्षगर्भा
णांमन्त्रफलत्वेनैवमार्गफलत्वंचमार्गशीर्षम
तिक्रम्यपौषादिवेहेदकालिकत्वमतएवोक्ते
पौषादि श्रुतेरामासानां यासांवृष्टिकालजेति
मन्त्रफलत्वादितत्प्रमाणतपचैमार्गेदृष्टा।
कालान्केस पतत्यशुक्लजमार्गो मार्गी
साशुभेतिमतयोव्यासवाल्मीकवर्गशुश्रुष्या
वृष्टमतसप्तदेवसिद्धेशववदन्त्रिदेति पंचमत्विा
भेनेतर्भमनेविकृतिः साधुसास्वल्पमासीन
मेघगर्भस्मात्किंन्नेवाकिंचिदोषजन्मयति न
चात्स्यदीयवात्मापि विस्तृतिमसायन्येदोषमाव
यति तेनमताकथंचिदप्युक्तसमेवनद्योषाभावः
तेनपवोक्तंवराहसंहितायां गर्भसमयेऽतिवृ

मु॰
या॰त्रा॰
या॰टी॰

505

ष्टिर्याभोभावापत्तिः निमित्तफलान्तोगाग्रहा।
ग्नेत्यपिकेहृष्टेगाभेतत्तोभवतीति निमित्तम
शकालादिष्टहयात्रायामपि भशान्तरत्नाक
भियत्कानाभामसराकचापाःवरहूतनाशाः य।
णेषायोजपाकृतिविद्गुपाराणम्यदृष्टाहष्टाय।
मनेनुवाइशति शुन्यरूपितेनैवोक्तं समाहस
ततायतान्यतोम्हाष्टिहेत्याञ्चायिपमितिमत
तानिरञ्ज्या मेचभेदनापिफलभेस्तनेवोक्तः
समहन्नावलभयकरीहृष्टिस्यात्तजातोक
विद्यात्रासमितजलदे भगुताञ्जयति विद्यु
श्चेयुवलपत्तिवयातकम्पोता मुराषाशुक्ला
ह्यायानभवतिविराम्यमुराणाचेना शश्वतिचि
द्धांशायांचूशाविनिरोधः पुनेकवाशायेनका
त्रिन्यकाले हृत्यकाल वर्षेतमानविरोधानजाय
ते यावद्दुपानमभयेतरयादाकिमामहीति न
मानिसृष्टेमतन पदल्याल्यायामकालट्टष्टोदोष।
भावः पल्याल्यायामकालट्टष्टावल्पदोषः महा
त्यामकालदृष्टोमहश्चोकवालोपद्रति वमिष्ट।
तिथिमूर्हिनिशेषफलविशेषमाह अकालेसत।
तेन्द्रधिःसद्यस्नुपतंत्वभः वकूहेसारागाधासा।
मासहृष्टोमहादोषः मासकमासियवर्षेस्याहमा
वर्षेस्याहसावर्षपितत्फलम् नोढवर्षेगाप्तुना
वात्वेवातोषोमभिर्वादः साध्याकफलसृष्याये

लोष्टेचापिमहद्भयम् पौर्णमासीतः काश्वैपी
स्तेदेवफलमादिशेत पाषाणवृष्टिरक्षेषुपा
णिवृष्टिस्यापिवाविद्युद्दृष्टिर्पासभवेत्सयता
शांतिकायाममिति शुक्राभेदृष्टारीनोवृष्टि।
नादेवानिघोसहइधनगेहगोऽकालहृष्टावण्या
मोदोषस्तवनार्थ्ययतग्रामाहृष्टीनाउत्पातानम
स्मि तेषामेतेपाययत्नानरत्नपदमुत्पातइति
वचारोक्तेः १८ ग्रथमस्वमेवार्थस्पष्टीकरोत
नावश्यकयात्रायांतत्काम्तिकेपसेगाउहृष्टश
कैनोङूनारिष्टशान्तिकेचानिशक गाथा।
कौतुकमाह अल्पापादृष्टेदोषाल्पभयस्पादोष
भयांशोसहात्मोनिरोषहृष्टोवानानापोभयः
सर्वेन्दोविमलोवोा कतावावृष्ट्यादयः पाक
नेमोज्येसवगोहवागकोर्थ्वक अल्पायामा
कालहृष्टैअल्पदोषस्यात महायामानिशाये
नबहोभयसीमस्यामकालहृष्टेर्भ्यानिशा
येनमहादोषः अतोयत्रायायामपदर्द्विनावस्।
यायाविभयतोनामकालहृष्टिःअकोरोतिरो
षं यावदूषेवंसमस्तंजनानोनत्यायामुनोदर्शाके
किनाभविति मदेत्रिमिलत्वायकेमहत्वायके
महत्वाश्रोपदोषवकालहृष्टावोदोषः प्रया
णानन्तरंममाशेपावहिलोकनीयमिति म

मु.
या.प्र.
टी.
५६
506

होदेवेनस्यायामेनत्रयपयाम्ः किंन्तु जाता
यामकालहृष्टेषायात्रासेवनकार्यात् हानेनस
येमस्यातेमार्गमध्येनायदोषः शुक्रास्तादि
दोषामार्गमध्ये जीवःशशांकः शुक्रोवेतिवच
नबलादेवाक्रियते अथपाप्तमहस्यामकाल
हृष्टेदोषाभावेवर्णायन्तितेषाम्माशयेनविघ्नः
अथप्रसत्यकालहृष्टादिनिमित्तेषुआवश्यकया
त्रायांदानमाह जीवमहताम्भावमिति जीवश्चतनोमे
त्ताना निषेधेषुहृष्टाबकालहृष्टेजातायांवास्त
योन्द्रोः सर्पंचत्तमसोविन्नस्व अपेमोवर्णीयया
शान्त्यास्तुवर्णानिमित्तेहानाभूपाशाजाविप्रभ्यो
त्रान्मणेभ्योदद्यात यदाहमाण्डव्यः उदितेना
जितेहृष्टास्तर्योचन्द्रमसोस्तपः विम्बविपा
यथान्त्यमध्यभ्यात्रियायत्पवेदयेत इति यद्यपि
भार्गवेत्रियेच्चन्द्रोधीतेइति पारिणतिवचनाच्छने
योत्सवेन शुक्रोत्रिपदंलच्यते तेतपवमसलेविशप
षेमाख्यानमकालहृष्टेषाशान्तिमेहताथन्यमन्
भेणाश्वहयात्रांयावतादेशाम्भयायिमानतपवा
दयायांकचित्कालहृष्टेपवादःपठ्यते यथा
पक्षेनेकमहाभोन्कंहितीयेलविराडके तृतीये
नक्षमासे द्वादशाब्धमतःपरं पौषेदिनत्रयंवर्ज्यं।
माघेचैकादिनद्वयम फाल्गुणेदिनमेकंतु चैत्रेन

घटिकाद्वयमिति नदेतस्यात्यायिककार्यवि
षेयंध्येयम् अथपसंगात् दृष्टेपिशाकुनेजातेः
वश्यविधेयमाथोयात्रायांदानमाह ऊःशाकु।
नान्यदुर्निशाकुनपवशाकुनान्यवनत्ववर्णनादेश।
कुनिशाणान्तास्थम् दुष्टेवतःशाकुनेद्वःशाकु
नेयत्तस्मिन्दुष्टेशाकुनेवत्स्पमाणेप्रस्थानकाले
समस्तेयतितात्तुपसत्कृतेस्वर्णास्वर्णाप्रस्थितः।
यावदेवाभेतत्राभिगत्वेन यदाहमाण्डव्यः
यद्यपशाकुनेप्रथमेद्विपरीतमपस्थिते सद्यते
कोषयवेदशानिविशकानन्तरजेत् यातिया।
तोपपायिदोषविनाशे ४५ अथप्रथमेशुभप
चकवेनावपाशाकुनाःसैततीवकुकाभात्ता
वक्रभस्तवकोशाकुनाभ्याहलविकीर्तिता।
प्याफ्याह विपाप्तेभफलान्तुरपरदिग्गोसि
होर्यपमार्ष्ये वेषपावायसमृग्सवाधनकला।
वहेकयाख्यामिषम् महाकोक्रनृमेस्वशारी
कलयाप्तिकर्षणीगतस्नकनपकाधवोस्मीथिमि
नोत्तमस्यसमतत्त्वीतीमभेयानरः ४८ आद
र्शाजनयौनवसजनकामीतात्पक्षिहासने।
शावेशदनवर्जितेषुजनसबोकलागास्त्रगोधन
म आरदाजकरूयालवेदविप्रचामगलगीतो।
ऊर्ध्वाहृष्टाःसफलदाःप्रयाणसमयेरिकोचा।

मु॰
या॰त्रा॰
प्र॰ री॰
५१०

507

रःस्वान्तगाः ॥६॥ विप्रास्त्वेभफलात्रउत्पर
धीतिप्रसिद्धानिगोः स्त्रीगवीसिद्धार्थःसर्ष।
पाःसितमृतिभाषया पद्मकेकमले ग्रुव
देवस्तंभेजलवेश्यापाशसिद्धाबाधंमर्दलादिस
गुरवाघोपत्तिगोनकुलःप्रसिद्धाः वृद्धेकप
ग्रुरःजादिवद्धोवृषःश्वारकादिवर्णाग्रामि।
षंमांसेमत्स्याक्रोकार्यसिद्धिरिन्नित्यादिवा।
क्ये कुम्भमानिपुष्पाणिगोरत्नवः प्रसिद्धाः ज
जलसर्पाःकलशाः छत्रं प्रसिद्धमत्स प्राप्तं
सविका कन्याकुमारी रक्तमाणिक्य उत्सी।
ढोषिसोवेष्टने सितोत्ताःश्वेतोवृषः प्रथमवद्धे।
पि मधोप्रसिद्धे मत्स्यतत्त्वी मपद्मनायकापाका
वित दीमेत्स्वलदीर्घाःशिवावानित्यर्थः भ्रा
दर्शोदर्पणाः पुञ्जनेत्रपर्णी पौतस्तु उत्नली
कलवस्तुरजकोवस्त्रनिर्णिक्ता मीनोमत्स्यः
भ्राग्रेपुते सिद्धामते देवादेः प्रणवश्चावमेव
घाते मनते पूजापालिलोकयोरनरहिते
यज्ञःपत्नाकमलपुत्रोऽहं दाणोमेषः श्वस्तुं थन्
दाहि गोबालवत्सप्रसिद्धमाश्वराजःपत्नी नृपा
नेस्वावासनेवरतिलदः सर्षपालानाराह्मणा
नोस्वाविलिन सोवेदघानि स्वेतल्पे प्रसिद्ध
मीनं माले प्रज्ज्वलोदहिमनिवाणामस्त्र प

नेपरार्थागन्त्रभेषादेःप्रयाणासमयेयात्राका
लेसंमुखेदृश्यमानाःसफलदाः तथाविज्ञे
जलशहितोघटः स्वान्तगाःसस्यपस्यान्नागाला।
मीसोपिशुभफलदःजलेनभविष्यमाणाह्वा।
ते यदाहनारदः प्रज्वलाग्निरुत्तगजान्यामन
शृगालाः गन्धपुष्पातनकदुग्धामसान्तोलि
कप्राजाः भद्रेषकुशमात्स्यान्नमधान्यदः।
धिगोनृपाः मत्स्यमांसमुरापौतवस्त्रशेवाच।
वधनाः मापन्तो शीकलशश्रोतन्मेमारदर्पा।
ने भेरीमृदंगपटहशंखवीणादिनिःस्वनाः
वेदमेगलघोषाः सर्वेषिवकार्यसिद्धिदाः इति
श्रीपतिरपि आमहाजोनकुरपक्षापसंत्साम्ना।
गोवहीहर्षमाउःश्रुभःस्यात इति भेगगोजन
वर्धमानमकुरवद्वैकपक्षासिधोस्वीषत्वीरल।
यानशर्वाकलशावकृधूषणसिद्धार्थकाःवीणा
केतनमीनयंककरसंपेनोजन्मशगोवदनाक।
न्याशुंखविसितोत्तवस्त्रसुमनोविप्रास्वरत्नानि।
च प्रज्वलज्वलनरत्निनरेशभद्रपीठगजा।
काकुम्भास्त्रास्त्राः श्रुतनेस्तफलवामसभेदा।
एपाशुपानिनियंत्रसिच्छुभानि भीरीमृदंगाश्च
देवाउत्सर्दलशंखवीणावेदध्वनिर्मंगलं
गीतघोषाः प्रज्ञानिलचपुरवनिःस्वक्षिःसव।

मु॰
यात्रा॰
प्र॰टी॰
५०८

न्मीपीतास्मरस्यरजकोवाभिस्रवः प्रशस्ताः इ
ति मंगलाः स्वर्णकलशः मंगलाः कनककाव
क अप्यमरः वर्धमानः शरावः शरावो वर्धमा
नक अप्यमरः श्रीवत्सः दृष्टे शवे रोदनवर्जि
ते च मे शर्मायात्राफलमेवतत्र दृष्टः प्रवेशोत
शवः शिवत्वं करोतीति रोदनं संयुक्तोपीति क।
श्यपः कार्यसिद्धिर्भवेद्दृष्टे शवे रोदनवर्जिते
प्रवेशे रोदनैर्युक्तः शवः स्यात्तु शिवप्रद इति
वसन्तराजः शारायरिक्तं कलशं जलार्थी यदि
व्रजेत्कोपि महाप्रयोगेन शर्मसमारायनिवर्तते
सो यथा कृतार्थः पथिकस्तथैव इति एतानि
शास्त्राणि यदि दृश्यन्ते तदा शुभान्येव यदि
वा स्वयं रचितानि तदापि शुभान्येव यदा हव
रः स्वयमेव रचितानि यन्ततो वा यदि कश्चित
निर्भवे निमग्नानि मङ्गलानि सकलानि तथा
विशेषे हरापटे मांगुल्यानि पाठे तोयथा हरति या।
त्रायां प्रयोजनमाह वराहः शुभ्यजन्मान्तरकृ
तं शुभं वा यदिवा शुभम् तस्य पाकं यात्रा
निवेदयेदिह यात्रि। लक्षोपि नतत्रस्थान
हर्नेश्यत्निवेद्यं शुकरयात्रा च यन्नागामपिवे
ते श्रोयात्रा जनो राज्ये लाभकाः इति ग्रन्थ के विस्त
रभयोत्र शुभमङ्गलकाः याजकास्तकाः लभेत्वा

कयति शुक्राणां व्रह्मणाः संस्रवाः स्मृताः त्रुथ
शुक्रौ चक्रेणेत्युत्स्यात्सर्वत्समौ यः प्रस्थपते चेन्नृस्
र्येच भवति दृश्यमस्य परा यथा दीपादयोत्स्
मनसे भजकौ योनवामसः स्तत्स्यानेयदासौ
म्प्रष्टेषावदस्तसंस्रवः गरुडस्येचनवमेदत्ति
णोत्स्वरवाममः वन्नूगरुडस्मुहन्जात्मलोवा।
मोगभागतः सर्वकर्मासधनवमेभारहाजोयत
कृत्तः वामसमदर्शनेवास्याहामसे गोत्पन्नेहलीभे
श्रादित्योरात्रुलासोचसहजस्याकुमारिका सै
ध्यान्वेसुभगालोवादर्शनेसर्वकामदं घोषेत्।
नीये कर्मार्थे भीमे चैतत्फलं भवेत दाम्योवे ॥
श्याःस्वरामांसेलाभेश्चैवस्तनिश्चितः समा
गुपंचमेयस्मजीवोज्ञोवाश्रवर्तते श्रादर्शपृष्ठ
मोसानिकवादर्शश्चुलाभदः राहुर्भौमोचस
न्तुस्थलयायदिक्तीयमः उस्सुतंमासमयेपथेप
क्कीत्रलाभेषधनेद्दिपात इति पञ्चमादीनिश
कुनानिलप्रबलेनशकुनग्रन्थेषुभिहिता
नि तानितत्रवाद्यथार्थगोत्रइतिविस्तरभ।
यान्नोक्तानिलिखिताइति ५५ यात्राशुभम
चकोदयाद्रमलविक्रीडितान्याभाह वन्माव
मेनघ्नातिसर्पेलवशंगाणेनस्त्रीवविते

ल्लोमेनवसौषयाद्विजदिलप्रद्योताख्याधितः
नग्नाभ्यक्तविमुक्तकेशपतितव्यंगात्तपात्रा।
पस्रक स्त्रीषण्ढमरजासंरोगदेहतेमार्जोल
गुडेद्वतम १८ काषायीमुडसक्तपंकविष
वाक्रुद्धः कुद्धमेकलिर्वनादेः सवलनेत्त्वला
यसमर्वंकमातिथान्यानिच कर्पासेवमसने।
चरादेमेसुवारवेतिरुकगर्भिणीमगान्नू।
स्वराउर्वचोन्यवधिरोदकानदरेहःश्वभः १८
वन्याकरापिराभेमेभावनारदिता। वर्णास्था
देश्यमेनसंदारि यान्यादितये प्रविष्यमर्पल्लव।
गा॥लिप्समिद्धानि श्रेगारो निर्भेगोग्रिपिगा॥
इन्धनेकाष्ठादि क्लीवोनपुंसकः विट्विष्ठा
यमीविष्ठाविषेस्त्रिधामित्यमर नैलेप्रसिद्दे
व्याधितोचिकीत्स्याव्याधिमान् क्षुद्रःप्रसि।
द्धः ग्रभ्यक्तःकृततैलाभ्यंगः विमुक्तकेशः
प्रस्तृतकेशः मत्तकेशास्त्वग्रशस्तः पतितोम
ह्याभिशापवान्द्विजः व्यंगाक्लिन्ननाश्रि।
कादि त्यथार्तःसूतकीशिनः प्रस्तृपिरं स्त्री।
षुंश्चलीगामस्त्रः मस्तःक्तकेलासः गिरिंदा।
नर्त्तिभाषाप्रशमानोसंयोहदहनं सगहदा।
हः मार्जारपुष्टेप्रसिद्देरवेते छिक्का काषायी

कषायी कषायपीतवस्त्रविशेषेणनरक्तंवस्त्रंका।
षायेनरक्तेन ग्रडतक्रपंकविषवाक्रुद्धाःप्रसिद्धा।
कुडमकलिः मपञ्जमित्रारिभिः मद्कलहः
वसुप्रसिद्धे शास्त्रिप्रधानगुडकक्कुडादिमवल
नेमहस्तानिनिक्षेपतने त्त्वलायामहिषकृष्णा
समरेपुष्टे कल्पानिधपामवातोनिधाम्पानिमा
षादीनि कार्पासेवमसनेचप्रसिद्धे रत्तोदतिपाम्य
गेगारेमपारःग्राह्यः श्रूर्पाद्दमसभागेगदंमशाद्धः
माथीयान् ग्रतिकृ कोपापिको गर्भिणीम।
भेवती मारोहमात्विनशीघोयःकश्चिन शार्द्दी।
स्वेगजलार्द्रवस्त्रः उवेचःस्वस्मावोक्तेपरमेवार्थं
वाङ्मवाको ग्रन्थवधिरोप्रसिद्धौ उदक्यारजा।
स्वलाद्दी यतेपराष्यांगतन्नर्भंपारेर्यान स्वमपेदा।
घाःसन्नोनशुभाःनशुभफलदाः किंतत्रामनेस
न्यःशुभफलदाः ग्रयहककपपः शेषश्क्लीव
बधिरेजेदिलोमनवपादकेः ग्रभ्यक्तोगास्वाः
स्थिवर्मान्यविरोधीभिः नैलकार्पासलवण
गुडतकाक्रमगोः काषायिकोकपरामक्तोके
षाभुभलिनैः नलश्रमदारैर्ष्टैस्तथाग्लेवफ।
लपरेति श्रीपतिः त्वागञ्चकाणिकवीमारक
पीसपंकेलेवामायरुज्ञाश्यिक्लीवैनैलोष्ठथी।
भिः विषविषमितथाप्यवाधिमाभ्यक्तानैः पं

म
याया।
पदी।
५१
510

तितजटिलमुगोत्मनवोतैर्नेसिद्धिः विन
क्रकेशकाषायेनमेत्पनतभुवितेः ऊष्णान्य
वेष्यारजकेरूर्हेषक्षिहिर्लजायते ऊर्द्धमकल
होगद्रह्नज्वलनमार्गवेयोधितोविशालसमरेव
नेमवल्लनमभ्वरात्तेषा इक्रमतिकोपता
महिषयोश्चपुरहंभवेन्नयाणामयेन्नुणामभि
मताथांविक्लिनयेउति हेरण्याउयोवराहः का
र्पासौषधकलधान्याणाक्लीवास्थितालाद्दते
सर्पोमाषमयादिर्वर्म शाकतःकेशादिसव्याधि
नःश्वातोन्मतजशन्धकेन्नाणवषन्वत्तामतक्रा
न्येमागाश्वक्रकेशपानितःकाषायिणाश्वाश्व।
श्वः तालोहरितालःगोभविपंकसादिरुमादि ष
जातपत्राप्रुषमंनिपातःत्तितोश्वयाणांयरिमात
वातो उतिस्तोवाश्रुषमतिभंगपनेनवातस्त्र
तेभेयाश्येति योवायाणोवहः नमरदोरुषःश्व
भायक्त्वविदिति वोरश्माः दैरोहमदिषाउ।
द्वाश्रमेगल्पादिर्सेश्ताः कर्णांनामादिभिर्ही।
नाविवमाः क्रस्त्रवासमः श्वक्रकेशातिक्रमो।
मैल्लाभ्वक्राशजमल्लाः गर्भिणीविधवोन्मत्ता।
क्लीबान्धवधिरान्नाः यतेकोदर्शनेजातेनगंत।
शोककदाचनेति वमन्तराजः सर्वेष्वभेरत्तिणं
नःकार्येसिंघेनवामनउन्ति श्रयात्वतेदिशोष्ठउ

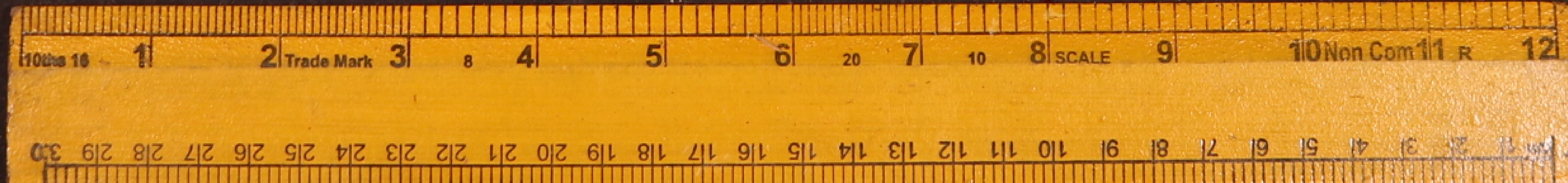
ख्यातेस्माभि स्तत्रनारदः सर्वेष्वेवत्ततेउहे
गोत्वनेमरणाय दे शुभफलंभवनेवाच्येद्
दुर्पीनसकेनवे इतिसर्वाशाकुने ग्रथल्ला।
नफलंवदेरिक्तयामक्रमेणाच लाभोव
क्लिर्येनेमित्रेवात्तर्यामेषुपूर्वतः लाभोवहि
स्ततोवह्निःक्रमाद्ग्रपतोभवेत् यामकमा
दतिगाम्योयन्मोत्रमतिःकलिः लाभोमि
त्रेस्त्रवेनात्नोलाभोनेन्नतिदयातः गमनो।
त्ताल्कलहवन्हाक्ति याम्येमादिशि वायव्य
योजयोलाभःपूजाक्तिमेगलक्रमात् शत्रुना
शोतिरुजाभिलोभोऽवोत्तरेदत्ते मेघासना।
ष्णक मीश्यायामक्रमेणाच त्वतेगतव्या।
टीवारतिथिपुरप्रभृतिर्यता विषमालाभ
दातिन्यसमाविघ्नमतिप्रदा ज्ञेषुपेवाहला।
शेहेविवादेश्यायनेनस्या विचारमेवीजवा
पेत्ततेसमत्वशोभनमिति वसन्तराजः नि
षेधमयेतिणीदत्तिणवपनवायव्यदक्षिणाक
र्णादेषो नतद्भभागेक्रकोनेशिहृहिंत्वेतक्ता
स्तोमुभमाद्यानि भोगाणवामत्रुवोस्यद
क्षेकर्णोचवामकस्थिलेजयाय सर्वार्थलाभा।
यचवामनेत्रेजातेत्वनेस्याक्रमतोष्पेयामि।
ति ११ श्रयामकक्रकनेयाहंलविकोडितेन।

मू·
यात्रा·
प्रदी·
५१
511

ह गोधाजाहकसफराहिशशकानांकी
र्तनेषोभनंनाशश्चोतविलोकनेनचकु
पिञ्जलानांततोव्यत्ययः नयुग्मारभयप्रवे
शसमयेनहार्यमवीतानोव्यत्ययफलाःशकु
नान्येषांनाविपर्ययेणोदिताःशोभनाः १२
गोधागोहइतिप्रख्यातोश्चोरहइति इति
गाण्याजाहकइति गाउसेकोचीजन्त्ववि
शेषः स्वकराहिशशकाःप्रसिद्धाःयानप्र
मयेपणांगोधादीनांकीर्तनेसम्यक्विलाभम
विनोश्चाराणांशोभनेश्चफलदाःस्युरात च
शुक्लेषांगोधादीनांशब्दोऽत्र अथवाविलोक
नेस्पर्शनेनशोभनंनिषिद्धं कपिञ्जलानां क
पोतानांवानवानांस्त्वनांवलकानांनिषिद्धं
कापिञ्जलानांमित्यत्रअस्यकुइति प्रकृतिभा।
वः यन्प्रकृतियांवानुसमासेऽस्यर्थेतत्रिसम
मासविषये यदाहवार्त्तिककारः समनियमसमास
योःसाकल्पइतिषिद्धइति नियमसमासविषये
यदाहवार्त्तिककारः वानराणां भुजङ्गानां
कीर्तने निषिद्धं तेषामेवशाहितदर्शनंवा
निषिद्धमित्यर्थः श्रीपतिः मास्काहिशशा।
श्वकगोधाकीर्तनंशुभमसराहनमार्गे नो
ऽनंनचविलोकनमपामसधागारितमत्त

कपीनामिति वर्मिहः शाखामृगाभ्यम
लकरदर्शनमरनिनाशनमिति शाखामृगो
वानरः अथविशेषमाह नगुमारेति नया
गेगादेवतानांभयेभयमेवन्यतिकार्येपला
यनादिकेप्रवेशेगृहप्रवेशे समरेमेग्रामे नष्ट
स्यार्थस्यद्रव्यस्यसंवीतलाभेवेषांकृत्यमेव।
न्यतिनिगमनेक्रियमाणेसतिप्राग्धक्तःशुभा
शुभाःशकुनाव्यत्ययफलाज्ञेयाः शुभशकुना।
विघ्नमेभयादयोऽशुभाज्ञेयाः अन्याश्चमेऽस्या।
अशुभशकुनाः शुभफलदाज्ञेयाः अन्यत्रो यदा।
हवसन्तराजः नगुमामेभयेयुद्धप्रवेशनष्टवीक्ष।
णे शकुनाव्यत्ययाःशस्तान्तृपालोकेषुपानाव
दिति राजदर्शनेभयस्यानेवाऽङ्गरपवादोपम
ग्रहकिलादीनांवामांगभागेनशकुनान्यन्त्र
द्रष्टाह वामांगेकोकिलापल्लीपोतकी
रेभला पिंगलाछुच्छुकाश्रेष्ठाशिवापृष्ठे।
त्तिला १२ कोकिलापल्लीप्रसिद्धे पोतकीश्येनि
पिङ्गलाःमुकरीश्वाया चटिका रक्तपिंगला
भैरवीछुच्छुकाछुच्छुन्दरीशिवाशृगालीपृष्ठ
घसेविला पैलाभावः कपोतेवञ्जनविशिष्टे।
सादयः पतेवाक्षोनाराजादीनांबामांगेषुशेरवा
मभागेप्रान्ताःस्युः यदाहश्रीपतिः छुच्छुका

१२

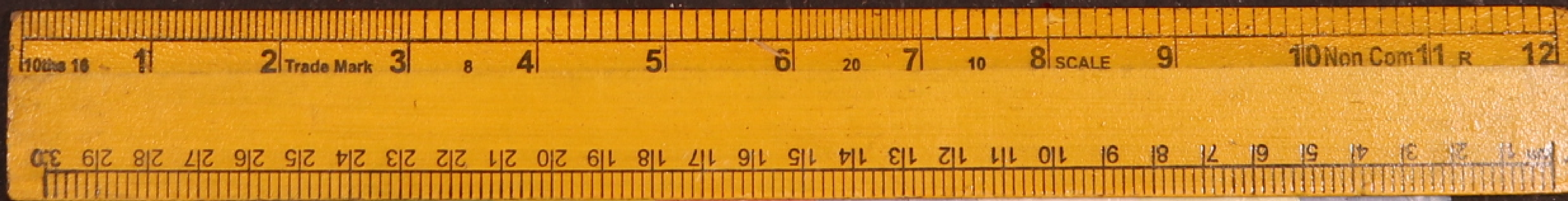

मु॰
यात्रा॰
प्रदी॰
५१२

512

भवनगोधिकाशलापिंगलापिकवभस्त्रयो
नकीस्तकरीशल्यसंज्ञिताः शिवावामतः स्व
लपियामताःशुभमाअति वराहोपि शिवापथा
माश्लाकुकुपिंगलापरहगोधिका सकरीप
भश्लावर्षनामानश्चवामतः इति प्रणामापोनकी
भवनगोधिकापल्ली परपुष्टाकोकिला ९३
छिक्करःपिककोभासःश्रीकण्ठोवानरोरुरुः
स्त्रीसंज्ञकाःकाकश्चतस्थानाःस्युरेतिपाणःस्यु
भाः ९४ छिक्करोमृगजातिः पिककाकोभा
सः श्रीकण्ठःपक्षिविशेषःवानरःप्रसिद्धः रुरुर्मृ
गविशेषःस्त्रीसंज्ञकः काकःप्रसिद्धः सत्येवञ्च
कःश्वगापिशयकरतिप्रकृतिभावाःस्याककक
रः पतेयागाणंगनूभ्रूपाद्देरतिाणभागगानाःशु
भफलदाः यदाहस्त्रीपतिः अतोभासछिककक
रोयावाश्शुश्रीकण्ठःस्यापिपिकाद्योरुरुस्युप
स्त्रीसंज्ञारात्तिाणक्तिपशालाःसोकाःशर्वैःस्युरभि
लेभयाताअति वराहः स्त्रीसंज्ञास्यापककोपश्री
कर्णिछिककडराःपिलिश्रीकण्ठपिककाक
रुपूर्वभाश्युदत्तिणाअति भापकःस्याअति वराहे
णाश्वपादिदिक्कासेनसाकलाअकाः कररोभ
श्राविलाभापिाविवेजलाकिककराः बलित
सिंहवानरश्युकरशीचपर्वतः कोपकोलकरा

गोक्काककोकातपिंगलाः विलोमोत्सवबा।
दिशगीस्वायास्युवाकणाः शातपत्रुकरेगाद्
भरगाककछपकोकिलाः विलोमोत्सववाया
श्युवाकणाः भासशाल्पकशणाहस्याघाशम्बा
रवाश्वुदसिातिः ९६ श्येनोक्तबलिरिक्तानांस्मराप
त्तिाणसामान्यतःपारतिपेनशाक्तनेमक्षुभा
ह भरतिाणगताःश्रेशयात्रायांस्मरापवित्ताः शै
जाभरणावजेनोतिपन्नावामेविस्तवाः ९५ रुरु
यातिरिक्ताःस्याःपत्तिाःशुभाजायांभरतिाण।
नगतास्युललिताःश्रेष्ठाःशुभफलदास्युः पंते
मगोगजाविषमसेञ्याक्तिपेवनमात्स्यावेद्ध्ज
श्रेष्ठःस्युलरातिथमाः यदाहस्त्रीपतिः म्र
गाविहेगाश्युगताःपरतिाणमहीभुजोकोतिन
कार्यसिद्ध्ये मशाखेजन्नपरमोजसेवाथेति व
राहल्लपत्तिाणमपिविषमसेव्याकत्वमाह य
था गोजाःप्रदत्तिाणपणालाकया ॑ नकुलाहज्ञ
इति श्रावजाःपत्तिाणावामेऽति स्ववामभागोव
रवलोगदेभशहोतिपन्नः वराहः श्रुयशकुना।
नोकिलविशेषोाननाह वराहः नगामोराप
गोश्राह्येनाभाषश्राम्ससेस्थिरः द्विवाचरोनशार्व
र्योनवनृक्तेचरोदिवा हन्तोमान्द्विनत्नकलहा
त्रिपकोत्तिणः श्राणमानतिभामश्रानयाताःश

मु.
यात्रा.
प्रदी.
५१३

513

ऽग्नाः क्वचित् शेषिताध्यामवालेयकं रंगोधु।
मृगाः पक्षाः निष्फलाः शिशिरे तेयावमत्रे का
ककोकिला ननभाद्रपदे गोधाः एकरक्षके का
दयः पारयत्नाहरोगाक्रौंचाः आवणोहलिवात
कौ व्याघ्रतवानरहीपिमहिषाः सविलेशयाः
हेमन्ते निष्फलास्तेयावलाः सर्वे विमानवायवि
प्रयस्यानविरोधशाकुनाः शुभोपिदुष्टफलद
स्याऽस्वराहपवे प्रभ्यग्रगुष्करमकादकेपृश्म।
ग्रामसस्माग्निसमाकुलेषु प्रकामश्वनपालयज्ञ
जेरे शुभैमाम्यापिदापः शाकुनः प्रकल्प्य इति विक
रुशाकुनानिनिहादिवेतमनोहरे वंशपृष्ठेजेन
कुसुमसंपादंरिलिपर्णेहयाविसर्गेषु नन्मलेहा
तिनिषिंभुजगाभ्योनोस्त्रियपरः शाकुनेकर्णेति
श्रयदेशपकातेत्यागणयागुणयाविरुद्धशाकुनेन स
ज्ञातेकिंकर्तव्यमित्यत्र प्रश्नार्थ आद्यपशाकुने
ष्टियाणायामानेकाष्ठशाकुजेन द्वितीयषोडशप्रा
णायामान्तीयेनकविरुद्धेजेन १९ निर्गममनमयेप
दायशाकुनेनन्यायाविस्मृतादिकविरुद्धेआद्यप्रा।
येमेताशेनतिपकादशभंग्याकाऽप्राणायामान्स्यन्वा
शुभशाकुनेनजेन ननःप्रवशेद्यद्वा द्वितीयप्राय
शाकुनेसतिषोडशप्राणायामान्स्यत्वा शुभशाकुनेन
जेन ननःप्रवतनन्तीयविरुद्धशाकुनेसत्यपिच

१०५

दपिनन्नजेन किंतयपराहत्नपरगृहस्यागच्छेत प
यास्यमन्नराजः जातेविरुद्धशाकुनधर्मीलोव्या
हृतपक्षनान्कस्याप्रश्नैवं आचमच्चलीसत्तेराध
स्ताविहितस्थयेयच्छकुनेतवाणीति श्रीपतिः
आद्यविरुद्धशाकुनेप्रतीत्यप्राणाकृपः पंचवषट्
वप्राणान् शुद्धैर्द्वितीयेद्वितीयेद्विःप्राणांस्तृतीये।
व्याप्नुमान्नेगृहमध्युपेयादिति प्राणाख्येनविश
तिलघुवर्णोच्चारणावता कालेनपद्यन्नेताव।
कालमच्यते यदाहसैतिकः लेघ्वक्षरैःस्मृतैः
कैः प्राणाः कथितस्तु विंशतिर्मितिरिति भास्करः
गर्वस्तैरैः स्वनुर्मितैःसमाहितिप्रमाणमपि द्वादशगर्वस्त
वैःप्राणाइति कश्यपेनतुप्राणायामत्रयमेवप्रती
क्ष्यमिति उक्तं यथा यात्रीविरुद्धशाकुनमार्गेद्र
ष्टा यत्नतः प्राणायामत्रयंकुर्यात् द्वितीयेद्विगुणं
व्रजेत तृतीयेतुसमायाते पुनः प्रायाद्गृहं ततः इ
ति प्राणायामस्य वर्णानुरूपप्रसिद्धः प्रोक्तास्ति कोरे
वज्रमनोहरे यदा द्विशाकुनेपश्येहृदयवीनत्प
श्यते सकृतंकोपतंदशांतिर्विशंकोऽशजेदिति
पतस्त्राणपालेस्यथस्यकं रःशाकुनेसत्यंवणं
दत्त्वागच्छेत्स्वच्छाभिः पवेनिर्विलदोषशुद्धिः।
विचार्यशुभलग्नेगतं प्रस्थापयेतुप्राज्ञायायपूर्व
कोजयोभवेन्नेव ननशत्रुर्गोराजिनेतसनिराजाकिं

मु.
या॰
प्रो॰
५१४
514

वाकार्येमित्याह वसिष्ठः विराजवरराभीत
स्नापलोकाभिलाषान्विरपशिथिलवस्त्रा।
न्नकृपाणास्त्रकेशान् त्वामावराममस्नात्मा
ज्वलीन्दुश्यमानान्निति पति नतारीमहम्भमोन
हुम्मात सपत्नदेशाग्रग्रामान्मपशपमहीपतिर्देव।
क्रमकृद्विजार्थे कर्पाग्रवोल्कानकलेभानानांप्रा
णाभिलाषीचिकरविरेवेति आरोऽपि नाती
नैभीतानेत्यमानेना श्वविनकृशास्त्रानपलप्र
यमानाः त्वीतमपुष्पावाजिगजावतीर्णाद्रोते
नवध्यानमवपीस्त्रीयाः कलेकमन्त्रः प्रसाणाप्र
लोवाहकतोजलिर्पश्चवदेनवास्ति युवुध्यमा।
नानवणसरहम्याश्वालकोशीपरिरतितास्रे
गृह्यकर्मोत्ततस्थकेंपर्यतोपनिवदेन्द्रहतेवि
वारान्नपयोगान यदाहश्रीपतिनोक्तं नपर्व
वयषासोवाजाद्विजाभसमजनदसिमाहरणोचेत्
कर्यात्रवाकल्पोमिलाम विराजनतणात्रातोद
याज्ञमीतविश्वपुष्पास्ममदिनमवाः मैन्येशास्त्रे
सोमापुर्वविशोदितितमस्त्रवामनत्रायोन्याय
इति सनत्यालोच्याभिहितं तत्रयातेनतोपवे
शास्यात्रमाहिजयथाजापोपविधायपरावृत्य।
गहमागामभवसमया जाविश्वर्तिगरहप्रवेशोप्य।
महलेनगाणामपजानिकाव्यत्नमाह पाताने

दुमोत्तमभेदप्रवेशोमस्त्रअक्वेदतिप्रवैश्यनगेमः
होशनलेरानगाभेतथोगभेदोगेहप्रशान्म।
विनाशनेक्रमात ॥०॥ चतुर्थीप्रवेशास्तवनव
प्रवेशः अपूर्वप्रवेशः सपूर्वप्रवेशः द्वन्द्वाभय।
प्रवेशश्चेति तत्रनवप्रवेशः प्रामकः अपू
र्वप्रवेशस्यानश्चोंमेत्ता विनाम्नादेवतल्लोताणां
नोक्तं कश्चिदपि अपूर्वादिविविधगृहप्रवेशा
लतणान्याह वसिष्ठः अपूर्वसंज्ञः प्रथमः प्र
वेशोयात्रावसाने चसपूर्वसंज्ञः द्वन्द्वाभयस्त्व
ग्निभयादिजातस्त्वेवंप्रवेशस्त्रिविधः प्रदिष्टः।
ति वास्तुकरणोक्तविधिनागहनिर्माणविधा
यपः प्रवेशः प्रथमः सअपूर्वसंज्ञः प्रवेशः यस्तु
भूपसमगर विजयप्रयोविधायगहमागतस्य।
प्रवेशः ससपूर्वसंज्ञः यस्तुभयेनाग्निभयेन।
त्रिलाहतनदाहेनादिपाक्षेनलयादिसमीपवर्ति
नाज्ञलास्तवेनवृक्षकश्चराज्याद्विपातेनवागहं।
नाशास्तकृहेपुनर्यदाक्षेत्ताध्यतेनमाम्भिमःप्रवे
शः सद्वन्द्वाभयसंत्त्वाते अपूर्वसंज्ञावेयं हे।
ट्रोणोलास्म अपूर्वमीतशात्रेनजलतुम्प्राप्रास्नेनवा।
ग्निकृतान्ने लसंगणज्ञलालेवेनवा अथवाकि
यदिवसप्लिपातेनवाग्रहनाशस्तत्रजले अग्नि
कृतनदाहनमेयोगहनाशोमहदग्निभये तस्मात्स्त्री

मु.
पारि.
परी.
५५
515

तोल्लरूपाहन्द्वाराष्ठतनकाय तेनयद्वाभयं
भवेत् हृद्वाभयमिस्युच्यते हद्रभयेविषयेत्रपमि
त्रिगृषोग्रास्यजितिमनर्थीयोप्यत्पयः नाहशः
प्रवेशेहद्वाभयइति तत्रगृहप्रक्रमकालादिका।
लविचारस्तत्रूतनास्यापिवगृहप्रवेशपवनह
न्हाभयस्यसर्वप्रवेशेमेतयोः वामस्तमानमर्वेषु
पिप्रवेशषु यदाहवसिष्ठः नवप्रवेशोप्यकाल
शुद्धिनेहन्हसौम्यैकर्याःकराचित प्रवेशपूर्वा।
शिरैनमल्लग्रवामचैनेशवैवेस्वजयोरिति ए
वेवत सर्वेमिश्रकेमगृहप्रवेशपयावाम्वचैनेश
वैवेस्वजयोरिति तथापरयोरपि शुभमेकयोप
मलमिलियायाश्रस्यगृहत्यति जीर्णगृहेप्या
दिस्याहेवपिस्वगेर्जयोःस्त्रावणिकोपिमस्यात
वेयाश्रुपज्यानिलवा मवेष्टुनावषपकात्तादिवि
वाश्यावेति श्रतोवृयाजानिह्नेप्रवेशभवतेवि
चारेष्टुकालादिदोषविचारेणाभिहितः किंत
यथाकथंविद्योवास्थुहिमासमापेलेविशेषत।
श्रुपंचांगस्तुहिलग्रशुद्धिवाग्रवल्पति सापहृय
षासेभवयता तलुशुद्धिलेवेविधिप्रवेशादि।
वालात शुद्धग्रन्थस्तातोऽता तत्रकालस्य हिमाह
श्रीपतिः शुभप्रवेशेनवमन्दिरस्यषाणांतिकृत्या
वश्यभूतवीतान सौम्यायनेसौरदिनेविपाथवाल

चैतेभनवबलिंचसम्यगिति नारदः श्रद्धसौ।
म्याघनेकायेनवेश्मप्रवेशानेराज्ञोयाजाति
हृद्दौकालविलम्बमस्तहतोबोढ्याववसिष्ठ।
स्मरणातस्मर्तिहैयेन विषयःकल्पनीयःश्रय।
कृष्ण्यगिति स्मृतेहिविरोधेविषयकल्पनेबो
वितानतविकल्पःयथोक्तं स्मृतिद्वैधेयत्रस्यात
त्रयमोऽभ्यस्तो स्मृतिद्वैधेविषयःकल्पनी
यःएषुकृष्णगिति भूलमतिप्रसंगेन यात्राविरे
ज्ञाविति महतिविज्ञानेश्रयामस्यारेवत्पःश्रुवाःप्र
सिद्धाः पाभनेतेत्रराज्ञोयात्रागमिष्ठेतोप्रवेशानेष्टुभ
हे यदिविशेषकेश्चिमेश्रष्ठहस्ताभिजिद्भिःतेभ्यःश्चव
तापलिशश्चशतेतारकापुनर्वसुस्वातीभिनेम्बर्ते
प्रवेशानेस्याज्ञदापुनरपिरातौयामोयात्रास्यात
तस्मादेतानिकथ्यमानि हीशादिन्वेतेषुप्रवे
शक्रमाज्जीप्रदादीनांनायः तथाविचारस्यायोप्र
वेशानेश्रुभस्योत्तीमांगोकृतिकायांप्रवेशोप्र
स्तावश्मगिनाराहस्योस्यात् रायागमेजलजे
ष्यस्प्रवेशो शुवश्ययाजकुमारमभगोतयोग्रभे
शृवोरेयभवनीमभ्याहप्रवेशेप्यात्मनःस्वसेवा।
तोमव्यगांस्यादिनर्थः यदाहश्रीपतिः शुभः।
प्रवेशोमश्चभिश्रैवेतेःतिथिभिःस्यात्तदेवेवप
श्रा श्वेनृपोदाहणाभेःकुमारागांतीविषाणवाम्व

विनाशमेति कृत्तिकास्वभवनेक्षणास्तरात्
त्रातेप्रविशतोनृपस्य शत्रुभिकृपानलस्थितिः मु
ख्यायाश्रमकृतानोकारि पंचावल्लयशुद्धिरेको
पयोगान्नलस्त्वाकायास्वच्येते चेनुत्तायमित
वासरेषुतश्रीकरेस्तवमहार्थलाभदं सर्वस्त
तुस्त्रिमेस्थिर प्रदेकितचोरभयमचविपन्नइति
श्रीपतिः विकालीतिथि भस्तनवान्नवासरे त्रिया
म्रायोगाः परिवर्जनीयाः मेषः कुलीरोमकरस्त
लाचयात्राः प्रवेशापितदातरेष्वाइति गुरुमे।
वारिनिर्यल्लग्नानोफलेलापवादस्त्रके राजम
नीतारे भयायात्रामेषलग्नप्रवेशनाशागच्छेत् क
केरस्थोदयेच व्याधितोनिलग्नाश्चितेलग्नवति
माकोकेरवान्नृपान्नम्नापा श्राकोकशेमाक
रं लग्नेच्छाकेच्यामेतेड्डफलप्रदाः मु
भोयेतानिलग्नानिप्रवेशेत्तनयाविह्नः निंदिता
शुपियुभोशमस्तेत्तालालिसेषमकराः कर्ते।
भोपचयगाशुविलग्नाशयः शुभफलानिम
वन्तीति वसिष्ठः त्रिकोणकेन्द्रनिधनायसंस्थैः
शुभैर्विपद्ययातैः खलैश्च लग्नान्यषष्ठाष्टे।
लग्नेपंचवृहकेरुसमसुहिरके कार्यःप्रवेशान
चरापाल्लमुसुभैस्त्रितेवाप्यमसेपुत्रेवा प्रवेश
लग्नात्रिचानस्थितोघःकारगृहदस्थिात प्रवेश

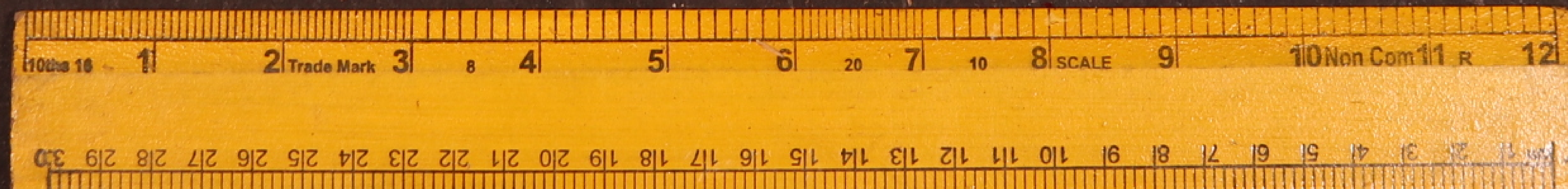
कर्तारमस्वविवर्षादिहेत्यासुवर्षेः शुभराशिगा।
श्रुतेइति गुरुरप्याह वसिष्ठः कृत्वाशुके
दन्तोवामनोकेविधानस्ज्यानगतः शर्रान्क्रमे ह
म्प्येश्मनोनाशगास्नारिवत्राने स्त्रीभिः स्रग्वीभीतवा
येविशेइदिति वाममर्यंजातमाह विश्वकर्मा
लग्नाथ्यपादिनोदित्व्हेहोराशोलियोजयेत
प्रकन्मेकेम्नसेकोणोत्तमूर्थावामेविचिंत्येत्येत गु
रवेदेस्थ्ये यदुमासेपाशकृतातत्त्मास्रावेम
मास्तियात्रादिनान्नवमदिनेवाप्रवेशानिषिद्धः
यदाहस्थरुः निर्गमात्रवमेमासिप्रवेशोनेवयाम
नः नवमेदिवसेनैवप्रवेशंनैवकारयेत् यत्तस्स
विशेषंत्ततनगरप्रवेशाव्याख्यानावमेवभिप्रा
स्पतत्रन्यासाशलाभमक्काशमक्कीरिति ९० गु
र्वविवाहप्रकरणोक्तदोषानतिदिशतुरन्त्रा
न्यगुरुज्ञानयाराहोषोक्तिष्याणामविस्मर।
लायेंमेनुभाविणीश्पोस्तनापावसेरहगी
ते श्रद्धानलसभ्रमाभतिथिकालवासरादवश
लेमेश्वलिवितरिककयाःभ्रगुवकृतारिपति
वाव्यसराकोश्रवतीरजोपापचितोतत्त्वारि
कम् यतनपत्तेरिक्तवतिर्कसेन्नकालिवययस्थ
मौतिविविधोसमवासरा श्रपिवासमएग्रविशुम।
यानलोवर्णपंचकामेजिरस्यापिरतिमा ९८

मु॰
या॰ ज्यो॰
प्र॰ टी॰
५०

517

लग्ने जन्मतन्नवोर्मृतिगृहसहिता ताश्चषष्ठे
तदीशा वा लग्ने कुम्भमीने तन्नवलवतत्त्वा
विष्टिहोरं चैव पुष्पाशा सेस्थस्ते दशमशाति
मध्यासमसेवापिकाद्यः केन्द्रे वक्राश्च वक्रि
हदिवस विवाहोक्तदोषाश्च नेष्टाः ॥ ९५ ॥ एते
यनादयो दोषा विवाहप्रकरणोक्ता दोषा यात्रा
यां च कथिता यो नेष्टाः तत्रायनस्थलः सौम्याय
ने स्थापयि स्थितदोनमसमित्यादिकाः मासोत्थः
स्थलोत्या यात्रायां सरोदयया स्वसर्वतोभद्रचक्रे
भिहितः यथा त्रयमस्मयोहर्यां यास्य पूर्वा शा
दिशु पेः सम्मात्र राशयोऽह्नादशेवं तमेषादाः
स्वस्थिमार्गगाः यत्र पूर्वादिकाष्टा यामिषराशय
दिग्गोरविः सादिशामस्मिन्नतोजे याति सः शो
पाः सदोदिताः इति नक्षत्रवारस्थलाः नष्ट
वैदिशिष्याक्रमे नविष्टमोरवारेतयेत्यक्ताः ।
तिथिस्त्वलेयोगिनी नवमस्थाः शिववहस्यरू
वहूरयस्तक्ताः संस्मरे क्षितनरिककथाः से
स्वरः सक्रसस्मरेवा तथः सम्मुखो दिक्स्वामी
लालाटिः कालेन येत्रा दिशा दितिनोक्ताः भृगुव
क्रता शुक्रता श्रादिशापात्रीणस्मिन्नी
स्वगतयवा जितनवाल्पादिको वावक्रास्तली
वेतके परिवाख्यो रसक्ताः पूर्वादिदिक्त्व

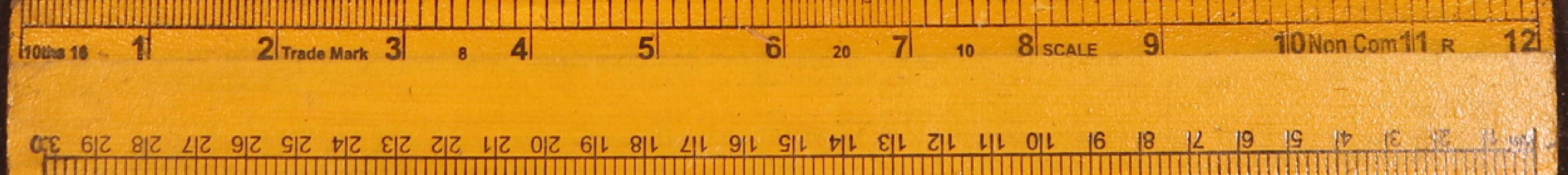
तुर्दिक्षिमर्घ्यः गुर्वतीरजः सपत्नीरजोदर्शने
प्रसवे जननमरणाशौचे च प्रसविरोधस्य
त्रनस्त्रने प्रतिनस्यभावे प्रतिनस्य प्रतिना
पुत्रपादिस्यने नयो निषेधः सस्येन स्माद्यात्र
नुत्रनवं यत्समागात्रुसावप्रत्यस्य उत्सवदीपो
दीपोत्सवादिः प्रदिशन्नेन विवाहव्रतबन्धा
दिः स्नतयज्ञस्मोभमक्तातारास्मक्ताः विको
दिनिर्कसंख्यक सम्तपनवमी चतुर्दशी
द्वादशी षष्ठी तिथयः उपलक्षणत्वाद्दश
मी पूर्णिमामावस्या शुक्लप्रतिपदः सौरिशेष
भौमवासराः प्रदोषनिषिद्धानिसर्वमंगला
दिवाः प्रयुच निषेधोदिककृत्यसर्वत्रैतिस्य
नभिहितं वामपृष्ठेगा विपुरपि वामभागेष्ट
भागे वचन्द्रेति विद्धः उक्तं च लवलोर्थ्यस्वा
भाग्येदक्षिणतवस्पर्शः पृष्ठतो मरणं चन्द्रो
मेच्छन्तयः इति पतन्निमित्तलाडप
हो मुहूर्तपि स्वबले पतत्सर्वदारिकन्नत्रय
तिवेकाशेर्यं प्रयाणे सर्वत्रदिक्पनिषेधप
धादीनां सर्वदिग्द्वारकत्ता भजेत तथा च स्मरः
देवेभ्यतोऽप्यभीमिनक्ताः उपलक्षणत्वात्समण
मपि निषिद्धं वसुपञ्चके वसुधाभूतपनिष्ठा
तरार्धमुच्यते तदादिकं वसुपञ्चकं प्रभि

मु॰
मा॰ग॰
प्र॰टी॰
५८
518

जित्संज्ञको मुहूर्त्तो दिवसेऽष्टमे एतद्द्वयमपि
हन्ति । एते पंचांगदोषाः अथ लग्नदोषाः ल
ग्नेयाज्ञालग्ने विचारयितः स्मरति जन्मतत्वा
जन्मराशिजन्मलग्नेष्वनिष्टगृहमस्थानं प्र
हितत्वात् शत्रुराशेः शत्रुलग्नाच्चाष्टमस्था
नेतदोषाः स्वजन्मराशितोऽष्टमाधिपतिः स्वज
न्मलग्नाच्चाष्टमाधिपतिः स्वशत्रुराशितः अ
ष्टमाधीस्वशत्रुजन्मलग्नाच्चाष्टमाधिपतिः
एते लग्ने लग्नस्थिताः स्युः कुम्भमीनलग्ने व
र्ज्यं वतनरकुम्भलग्नं मीनलग्नं वा लग्नान्तरस्थ
भवेत् कुम्भनवांशो मीननवांशो वा दृष्टोऽ
यं चाष्टमोदयराशयः भौमास्थिर इति वराहोक्त
दृष्टाशास्ते ख्यमस्तं दिविलोमलग्नमित्यर्थः
दृष्टमेषानिः सप्तमेशुक्रः केन्द्रे वक्रिणा ग्र
हयोर्वा वक्रिग्रहणे वा दिवसाः एते दोषा
याज्ञापयोनेष्टाः अथ वक्रिग्रहस्य वक्रिग्रहस्य वा
मुहूर्ते लवाकानि स्याशिखिलानि अथच
विवाहे क्रूरदोषा विवाहप्रकरणेऽभिहिता ये
दोषास्तेऽपि निषिद्धाः मेषुके उत्पातान्महापा
तदृष्ट्या तिथिभिर्दुष्टो योगो गोत्सत्यां चुद्दो
मोशानस्त्रामयास्तनयुनेनिध्यात् स्तपरीते
या जातं तेच सर्वेऽपि सकल दिनतन व्याप्त

स्तेतथा तन्नेशोशविभ्रमनयाष्टरिष्टमात्याप
सवर्गे तथा सेन्दुः क्रूरखेगोऽस्यांशमस्या
स्तः शुद्धिचरणशुभावाग्न्ये दशायोगयोगस्मा
हितेजामित्रलग्नाधय बोधापगृहपापक
र्तितयानिद्या स्तवारे स्थिते दुष्टयोगमर्थ
हृणेनकालिकाद्यानारदोषारपि क्रूराक्रांत
विमुक्तभं ग्रहणभं सक्रूरगमव्याभं वेधोत्पात
हेतब्वकेतुहतभं सन्ध्योदितभं तथा तद्
च ग्रहभिन्नयुद्धगतभं सर्वाणिमान्स्तजे
द्धात्वेशुभकर्मस्वग्रहक्रान्तोत्ग्रस्यदोषान
पीति यदाह वसिष्ठः एकविंशान्महादो
षास्तेष्वसर्वे ग्रोदिताः कर्तव्यविरुद्वासि
द्वा तिगुणानांकोटिकोटिभिः तस्मादेतेदोष
शुभकृता विना चेत्कुर्वन् विवाहेविपवानां
रीमरणेव्रतबन्धने गर्हन्तापाः प्रतिष्ठायां
भीमसेगर्भनाशने नवान्नभोजने स्नातः
क्षेचोत्रफलनाशने कर्तुनाशो गृहारम्भे
प्रवेशपतिनाशने याशयोकन्द्रनाशः स्या
द्भहयानेविशेषतः लभते स महत्त्वपमेव
खाहादिकर्मभिरिति अत्रसमसमशुक्लवा ति
विक्षोजामित्रदोषापनकाल्मस्मरदोषोपि
नास्तीतिध्येयं यद्धकृगोणादेवदैः सर्वं

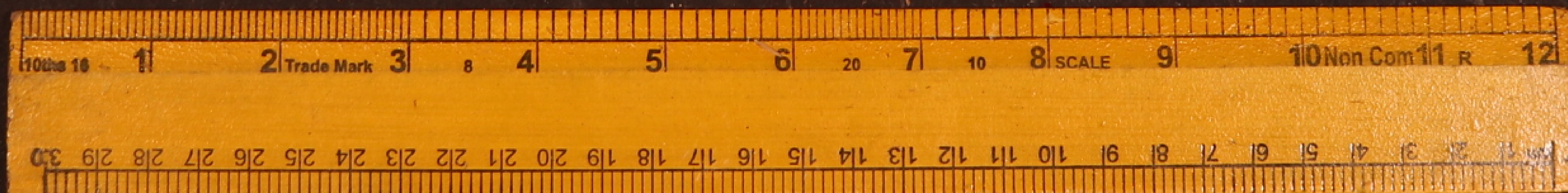
मु॰
या॰ त्रा॰
प्र॰ टी॰
५५
519

स्वलयनर्नेमासास्तदोषोविनेति मासदो
दोषनर्कादि शुक्लदोषोज्ञामित्रदोषः त
त्रापिसुकवाद्विनेविवर्जितेन यतःसममसु
कस्ययात्रायांविशेषनिषेधोस्ति उपातस्यु
प्रशस्तोवव एवंमध्येदोषज्ञामित्रदोषाविर्वे
होत्सायात्रायांनतनिषिद्धाःकिंतुविहितारमेत
दुर्गमात्मेविवाहेत्सादोषायात्रायांनिषिद्धाप
वेतिशिवम् ॥ ॥ ॥ इतिश्रीदेवज्ञानन्त
नदेवज्ञरामविरचितेमुहूर्त्तचिन्तामणौया
त्राप्रकरणंसमाप्तम् ॥ शुभम् ॥

समाप्तन्तोयंयात्राप्रकरणम्

शुभ

म

मु॰
गृ॰ प्र॰
प्र॰ टी॰
५२

520

ॐ नमः सरस्वत्यै ॥ अथ गृहप्रवेशप्रक
रणं लिख्यते ॐ लंबोदरं नमस्कृत्य गणा
धिपेन विदोम्यहे गृहप्रवेशप्रकरणं सम्य
ग्व्याख्यायतेतिमम अथ गृहप्रवेशप्र
करणं व्याख्यायते तत्र च तद्द्वारप्रवेशः
पूर्वं प्रागस्माभिः तत्र नववधूप्रवेशो वि
वाहप्रकरणेऽभिहिताः अन्यप्रवेश
त्रयमत्राभिधीयते ननु यात्रानिवृ
त्तौ शुभे प्रवेशनिमित्तादिना सर्वप्रवेश
स्याभिहितत्वात्प्रवेशद्वयमेव वक्तव्यम
स्मात्तत्प्रवेशत्रयमिति उच्यते यात्रोक्त
त्वात्प्रतिनिवृत्तस्य भूपादेराजगृहनगरा
दिः स्यात्तमशाकुनेतादिवाद्यागतेष्वा
दिभिरुक्तस्य यथाकथंचित् शुभाशुभप्रक
रणोक्तोपचारशुद्धिविवाहोक्तप्रयवि
हितनक्षत्रेषु प्रशस्तः प्रवेशोऽभिहितः न
तु विशिष्यनाहृतो प्रवेशकालशुद्धिः त
गृहशुद्धिर्विवक्षितत्वात् सुपूर्वस्यापि प्रवेश
स्याभिधाने तत्र सर्वप्रवेशयोः कालशु
द्धिः किमिरवेशश्चेत्यमाह । सौम्यायने
शोभने योन्यमापूर्व्याद्वानिहृद्वे लपते नः
गृहे स्याद्देशनद्वाशयम पुषुवाद्भिः न

मत्तलग्नः प्रवेशोदयोस्थिरे । पञ्चसौ
म्यायन इत्यादिके उपदार्थेषु सत्स्वप
तेयाञ्चानिहतो अथवा नववत्तत्तोन्यापि
ते गृहप्रवेशने विशप्रवेशने प्रवेशने
स्यात् सौम्यायने उत्तरायणे अथ शुक्रगु
र्वोरस्तादिकादोषाभावाभ्यामतङ्गत्यादि
नोक्तं इति पुनरुक्तस्य प्रवेशीर्णो अप्रतिषे
ध्यादिना द्विलिखायननिषेधोपि अतः प
रिपोषात्सौम्यायनगृहेषु सिद्धेतदुक्तिमे
रेखहीनोऽप्यत्र प्रतिपत्त्यार्थं उक्तोत्र च सिद्धे
न अथ प्रवेशन नवसद्मनः सौम्यायने जी
र्णे सितेन वलात्वद्भ इति नारदः अथ सौम्या
यने कार्यं नववेश्मप्रवेशने राज्ञां यात्रानि
वृत्तौ चेति केवलायाम्ससौक्तौ तद्याम्याय
ने तु सिद्धायो वैगपिते गृहे त्वन्तं तनेमि
त्युच्यते ॥ ज्येष्ठेति ज्येष्ठमाघफाल्गुन
वैशाखमासेषु वसन्तपूर्वतरायणे प्रवेश
शुभम ॥ यदाहनारदः माघफाल्गु
नवैशाखज्येष्ठमासेषु शोभनः प्रवेशो
मध्यमो ज्ञेयः सौम्यकार्तिकमासयोरिति
सौम्यमार्गशीर्षः मध्यमोक्ति तावत्प्रक
विधयः वोदमासफलान्याह ॥ वसिष्ठ

मु॰
म॰ प्र॰
प्र॰ टी॰
५२

521

माघेर्थलाभः प्रथमप्रवेशे वैशाखेर्थला
भः खलु फाल्गुने च चैत्रेर्थहानिपशुनाश
शो वैशाखमासे पशुपुत्रलाभः ज्येष्ठेषुमा
सेषु परेषु नूनं हानिप्रदः शत्रुभयप्रदश्च ।
शुक्ले च पक्षे सुतरां विवृद्ध्यै कृष्णे च यावद्दशमी
च तावत् इति शुक्ले चेत्याद्युक्तेरेव प्रेत्योक्त
नापत्तविशुद्धिर्नोक्ता तिथिवारशुद्धिश्चा
ग्रे वक्ष्यति वसिष्ठेन तु गृहप्रवेशो मासा
नामनुवृत्तिर्ह्युक्ता यथा मृगादिषड्राशिषु
संस्थितेर्के नवप्रवेशः शुभदः सदैव कुम्भं
विनाप्यपि केचिदिच्छन्ति सौरमिश्रं खलु स
न्निवेश इति अस्यार्थः नूतनगृहप्रवेशो म
मकार्कः नादिषड्राशिसंस्थितेर्के शुभफल
दो भवति तत्रापि माघादिषु विहितेषु चान्द्र
मासेषु शुभः नूतनप्रवेशो नवसद्मनो
सौम्यायने इति सद्मप्रवेशो सौम्यायने स्यात्
नान्यत्र किं तु नूतनकर्मणि तत्रायं कुम्भो
विनेति सकुम्भवासे कुम्भसंक्रान्तौ र
वौ नवगृहप्रवेशो भवतीत्यत्र दर्शपूर्णमाक
मिश्रार्थः तदिदं सूर्यावयवविरुद्धे तथापि
माघेर्थलाभः प्रथमप्रवेशे इत्यादिना माघ
फाल्गुनयोश्चान्द्रमासयोः शुभफलाभिधा

नात् तत्रैव कुम्भसंक्रान्तिसद्भावद्वयोरन्य
तरस्य शुभत्वे प्रतिपद्यते उभयमासेति
संज्ञः कुम्भस्थनोक्तवत्याचेत् उच्यते सं
तिद्धिविधाः चैत्रमासः शुक्लादयः कृ
ष्णादयोऽश्चेति तत्र फाल्गुनपूर्णिमोत्तरमा
ससय कृष्णादिमासगणनया चैत्राद्यामा
स्य च विरुद्धफलत्वादविषयकोऽयं कुम्भ
संक्रान्तिनिषेधः चैत्रमासस्य शुक्लादित्वे
नाप्यभिप्रायकाश्रिवाक्यानि गृहारम्भप्र
करणस्थाभिकृतानि अथ च मुख्य निषेधो मा
सस्य कृष्णादित्वापेक्षः पृथक्कादिसं
ज्ञानि शुक्लानन्तरमाह ॥ अन्यानि केचि
दाचार्या अन्ये कुम्भकर्कादिषड्राशिस्थिते
सूर्ये पि नवगृहप्रवेशः कार्य इत्यूचुः तदे
तत्तद्द्वेषोऽपूर्वकागृहप्रवेशविषये त
दुक्तमेव च ॥ नवप्रवेशास्य कालः
शुद्धिस्तद्दोषपूर्विकं कदाचित् स्यात्
तस्मात्पावप्रवेशविषयेवा ॥ तदुक्तं ज्यो
तिःप्रकाशे ॥ मकरादिषु ष्टिते मीने विचै
वीरे विशोधहृदे विधात्सोम्याद्यने दर्शपूर्णा
गावेस्मवदेति अतएव कुलीरकन्याकुं
भदिने शान विशोध्हृदे यामंवानगरेवापि

म.
मु.मा.
प्र.टी.
५२२

522

पतनेवाऽस्वापिपीति गुरुवाक्यमप्येव
व्याख्यायं नन्वपौष्णवेज्यादिध्रुवविरुद्धफ
लेषु चोऽस्मासु श्रुविहे सकौ तिश्रुतदान्
ननगृहप्रवेशकार्योवानवेत्यत्राह
नसौरमितिविलम्बिश्रियेनसौरमानेसवि
वेशगृहप्रवेशेनेष्टनश्चभफदैविरुद्धश्च
भफलयोः चोऽस्मोरमासयोः साद्विते
विहितचोऽस्मासैरेवगृहप्रवेशःकार्यइ
त्यलमितिप्रसंगेन हास्येति दारवनत्रेज्ञा
निभानिस्याणानि सुविधिरितिस्यादिना
ज्ञानिम्रहनिधुवानिवाइतिप्रसिद्धानि ।
ह्याः स्यानिचलानिम्टङ्भुवाप्तानिकर्मेथा
श्रयः नाहृशोभैः प्रवेशनेहितंस्यात् श्रय
मर्थः यस्मिन्गृहेप्रवेशःकर्तुमिष्यतेत
स्याद्वारेयद्दिगभिमुखंतद्दिनक्षत्रैःप्रविदि
तैः प्रवेशःकार्यः यदाहवसिष्ठः यद्दि
ङ्मुखेमंदिरेतेनदिङ्मुखैर्नैतकैःसम्यग्प्रवेशो
वसर्वेतिति उक्तनगोऽस्मपव ॥ विशेषमे
तत्पाहशालाकमित्रवसुल्वावारोम्बरेभेष
स्वे प्राग्धनावामसमग्रपोत्तमत्रीतिदः
स्यातित्रिविधप्रवेशइति नारदः वस्तीन्या
स्तेषुकथानान्दभमित्रस्थिराहृक्षः शुभप्रवे

योरैवेज्योशुक्रयोः दृश्यमानयोरिति ।
अत्रैष्यनिशाशतनारकागृहगोजी
र्णगृहप्रवेशविषयं उक्तंचज्योतिःप्रकाशे
प्रवेशेनूतनेदग्धेध्रुवेसैवेज्यलाभयेषथ
स्थातिथयेतेस्युर्जीर्णस्यहासवद्धैः पत
द्धेथकूरेपिगृहस्यापियेषुवृष्ट्याति श्रुतमेवा
शयनेऽस्मानिपायाह श्रीपतिः शुभप्रवे
शोऽस्मादभिध्रुवैर्वाःक्षिप्रैःचरैस्याज्जीर्णे
वयाह्रा उग्रतःस्पोदारुणाभैःकुमारान्
वेविशाखाख्यविनाशमेति कृत्तिकास्वभ
वनेकृशानूनाशायतेप्रविशानांनसंशा
यः यतस्वालवमदनेरितनक्रूःहारिभ
शुभभकृत्यवेशनमिति वसिष्ठेऽपि ॥ अ
कौतिलायोरितिदस्ताविमलक्ररेसप्रविष्टव
वमंदिरंयत भक्षेस्थानेगवहल्लयानेषु
वेषुविस्लिष्टवस्तुंदःस्यात् प्रवेशलग्ना
न्याह जन्मासेतिजन्मतेजन्मराशिः ज
न्मलग्नंप्रमितंनाभ्यामुपचयेरवीयषष्ठैका
दशत्रयस्थानेषुतत्पापस्थानेष्वपि
गोभिलग्रहोतेषुसत्सुनवगृहप्रवेशोनेषु
भे यदाहवसिष्ठः निर्जादिदाविद्याग्य
स्थानास्थिरोमःग्रहःसिद्धिकोवैर्थरस्य अमा

मु॰
ग॰ग्र॰
प्र॰टी॰
५२३

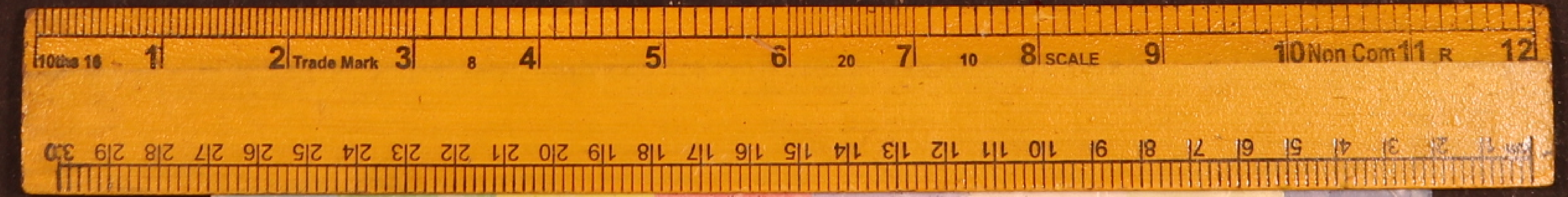
523

स्वैवास्तमयः क्रमेणमदैवल्लेशिविरुध्य
वेशादिति यतोनिष्कृष्टमर्थमाह ॥ गृ
हप्रवेशराजमार्तंडे कर्कभोपचयगास्था
विलग्नराशयः शुभफलायमवेतीति नार
दः कर्तुर्जन्मलग्नाद्वाताउपचयेपिवा
प्रवेशलग्नस्याष्टमस्थिरमेशाकन्यस्वतीति
पुनः वसिष्ठः सौम्याःस्थिरेभेशुभगृहसिद्धे
लग्नेयवायाम्यगृहेविलग्नेशनि सौम्यसौ
म्यगृहयुक्तेस्तीगगृहेहिस्वभाववशेषात्
नविवाहप्रकरणोक्ताएकविंशतिमहादो
षा वज्यास्तस्यापिधोयं एकविंशतिदोषा
नुपक्रम्यवसिष्ठेनोक्तं कर्तुनाशंगृह
भोप्रवेशप्रतिनाशनमिति १ अथजी
र्णगृहादिविषयकेप्रवेशविशेषमिहेव
शास्त्रेस्माह जीर्णगृहेग्न्यादिभयान्नवा
दि मार्गोर्जेयाःश्रावणिकेपिमन्यात्
वेश्मोतुपेन्यानिलवासवेपुनावेशमलादि
तिवारणात २ जीर्णपुरान्नेन्यतिमितेन
रेश्मवासिदिपवगृहेग्न्यादिभयात् ।
अग्निकृतेभयंस्तद्भः अग्न्यादिप्रवेशेनवहृहा
शिष्पानभयंराजकोपोद्भवस्तापरवे ।
परिहृतेपुगृहेषुपुत्रमंत्रिशूनवकृतेनर

पितेगृहेपिप्रागुक्तयोक्तः सर्वेपिमासता
इत्थंस्यात् शुभफलदास्यात् श्रावणेन
नभः श्रावणिकशुभमरहमरः यदाहस
नत्कुमारः गृहारंभोदितेमासेविशेषात्
विशोद्धत्यमिति अत्रमासान्यतोगृहारंभो
दितामासागृहप्रवेशाभिहिताश्चेचमे ।
सौम्यफाल्गुणवैशाखमाघश्रावणका
र्तिकविहिताःतत्रउक्तरायणेपवगृह
प्रवेशसुवाक्तोत्तरेणविहितत्वात् श्रा
वणकार्तिकमार्गशीर्षाशान्दक्षिणायणे
तामावदिदेयिन्तत्तनजीर्णगृहप्रवेशा
भावोपवस्याकथमागाभिहितंनारदवाक्ये
नोत्तरायणेस्ताहचर्येणतत्तनगृहप्रवेशा
भावोपवस्याकथमागाभिहितेनारदवा
क्येनोत्तरायणेस्ताहचर्येणास्तनगृह
प्रवेशस्याभिधानात् उत्तरायणेयामा
साविहिताःगृहप्रवेशमत्यमतनमाह
अथैवंजीर्णगृहप्रवेशेनत्कृष्टनेमधाव
ष्टते अत्रपति अत्रपःशानतारकः इज्यः
पुष्पः अनिलःस्वाती वासवधनिष्ठापु
णिभेषुजीर्णगृहेग्न्यादिभयान्नवेशःश्रा
भाप्राकार्येकेषुनभेषुशुभपेवतिकेयाति

कन्यायो देवगमाते ॥ उक्तं च ज्योतिःप्रका
शे प्रसादेन्द्र तने हर्म्ये शुवे मे दे सुरवोप्रेय
ग्रस्ता ति शुने सोस्य जीर्णे स्यादामयह
येरति नावप्यमिति शुभे वेविधे जीर्णं
गृह्ही स्याद्भिया त्रवे तिगृहे वाद्यमस्ता
दि विचारणा शुक्रास्तगुर्वास्तबाल्यवार्ध
सिंहास्थगुरुमकरस्थगुरुलग्नसंक्रमत
दीनां दोषाणां विचारणं वा रोनास्ति वि॰
शुक्लादयः कालदोषाः संतत्वामावातथा
पि गृहप्रवेशः कार्यः परं तु सापि यथाक
थंचित्तिथि वारा शुद्धिमानमंगीकृत्य विहित
नक्षत्रे शुभ कार्यः वास्तु पूजां त्वेव विधायि गृ
हप्रवेशमत्यावश्यं पिध्येय यदुक्तं ज्योतिःप्र
काशे प्रवेशा न्तने हर्म्ये नित्ययानो गृहे
जीर्णे यथाशास्त्रविधानके वधूप्रवेशमा
गेन्तेन माघ्यांगुरुशुक्रयोरिति वसिष्ठे
नाप्युक्तं नवप्रवेशस्य यत्कालशुद्धिनं हि
ह्यसो पूर्विकृत्या कदाचित् प्रवेश पंचांग
दिने स्वलग्ने वास्तवं वा ने पूर्व वृद्धेव ऊर्ध्वं
हति सम्पार्थः ततन गृहप्रवेशकालशु
द्धि विचार्यः देहेदेह भयाद्याम्यगृहप्रवेश :
सो स्वर्विकार तो पारम्भासासो यगृहप्रवेशः

नाद्दृश्ययोः गृहप्रवेशयोः कालशुद्धिः
कदाचिद्दृश्यताप्येति तिनामतिसंभवमले
नास्त किं तु प्रवेशदिने यत्पंचांगशुद्धिम
द्दिने स्वलग्ने ग्रहप्रवेशः कार्यः पूर्वं वदेवा
पूर्वैस्मिन्नायेन तत्र प्रवेशो यथा वास्तु पूजा
तथा देहसो पूर्विक यो रपि कार्यो न्यथा
नारक्त यत्रानिहननि प्रवेश कालशुद्धि
रपेक्षिते वास्याह तदा गेपप्राग भिहिते
तदेने याबाका यो गावश्य कानावश्यक
त्वेन व्यावस्थाद्वयोरपि गृहप्रवेशानोलक्ष
णमुक्तं वसिष्ठेन सपूर्व मतः देह भया
त्वाग्निभयादिना तः प्रवेशपवेत्रिविधाः प्र
तिष्ठति एतद्व्याख्यायन्येयाज्ञात हुज्ञाति
त्रिपथा वाकृता वक्तितन्न एवाज्ञाथा येषु
वेदे ये यद्यत्रिविधे पि प्रवेश प्रवेशादिनेय
वत्तवेक्रोराज्ञांतेक्रुरविधेत्ता वन्सर्वेष्याव
ज्योमिति उक्तं च वसिष्ठेन कूरग्रहादिदृ
तविहरंभं च विवर्जनेयत्रिविध प्रवेशोऽति
२॥ अथ गृहप्रवेशदिनात्मा कृतं वा वास्तु
पूजा विवक्षमन्नत्वा गपयजाति काष्ठ
पैनाह गृहभूर्वसिप्रवेषस्मले भेवा
स्तर्चनं भूतबलिंच कारयेत् । गृहविधि

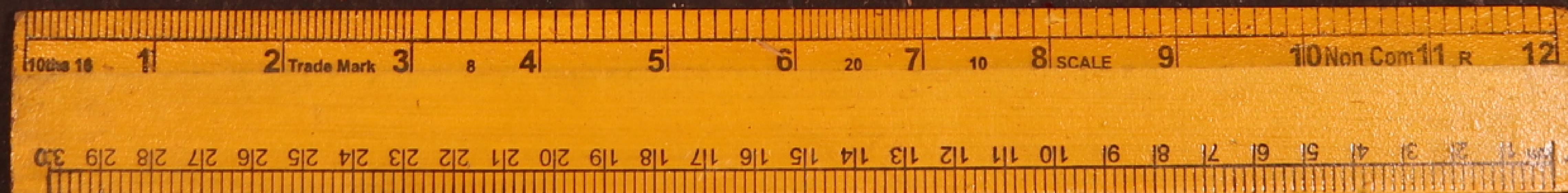

म॰
ग॰श॰
प्र॰टी॰
५२५

525

भुवाणिदितिप्राणिवराणिनक्षत्राणि प
सिद्धानिमूलभंच पञ्चसमदशभेदुवा।
स्तोवास्तुककसंस्थापनेभ्रजवलिंचकार
येत. सद्योरन्ध्रतरस्माभिनयगणाकतः कर्म
ते यदादत्तस्लोस्थ्ययः चित्राशतभिषा।
स्वातिहस्तः पुष्यश्रवणसः रोहिणीरेवती
मूलेश्रवणोत्तरफल्गुनी धनिष्ठाचात
राषाढान्तस्थाभद्रोत्तराणिनाः अश्विनी
मृगशीर्षंचस्वातिस्तरापानस्थैवच वास्तुपू
जनमेनेषुनक्षत्रेषुकरोतियः सप्राप्नोति
नरोलक्ष्मीनिमाश्चपराशरस्ति वास्तुपू
जाप्रकारमाहवसिष्ठः ॥ निमाणेमेदिवा
गोचप्रवेशाविविधापिच वास्तुपूजाप्रक
तेष्यायस्मान्नाकथयामतः यदहमधोह
स्तमात्रे सममंडलेतेरेखापरि पकपीतिप
देकार्यशिलेस्तत्समाभूतम एकाहि
त्रियतापंचपक्तास्तिशास्त्रसंचितम द्वाति
शद्वाह्यलोवदेमाणास्तवस्त्रियादश ते
षोस्थानानिनामानिवदाम्यस्वरकोणतः
नेशाग्निशंभुकोणस्थास्तसोचेकपदेश्वरः
तस्याद्वितीयःपर्जन्यः चासौवेकपदेश्वरः
जयंतोप्रकंस्यात्वा[illegible]श्चद्विपदेश्वरः

श्रेकाशकास्यपरतः कामादेकपदेश्वरौ
पदेभाभ्योनवस्तामानेवमेवान्तरिक्षच
आयावोन्तकपालोद्विपदः पंचमध्यगाः
पूषाहेधायमान्यास्तुरमरायाम्यमागगाः
आचोस्तोत्रेवेकपदोद्विपदाः पंचमध्यगाः
श्रेषोपिरगणाणीयाः पापांताः पश्चिमेश्व
रः आयोतोचदेकपदोद्विपदापंचमध्यग
रोगादिदित्यंतवराः सप्तसोम्यादिपिः दिक
मात. तत्रायस्यः चतुःकोणादीशानादिष्ठ
चक्रमात आपः सवित्रविजयरुद्राश्चैकप
देश्वराः मध्येनवपदंब्रह्मातस्येशानादि
कोणगाः आपवत्सायसवितादिजयाधि
पराजकः राजलक्ष्माचचतारः स्मृताचैव
वपदेश्वरः ब्रह्मणःपूर्वतोदिक्षुविपराख्यं
मराद्यपि अर्यमाचविवस्वान्मित्रःपृथ्वी
धराः क्रमात सम्यस्थलेषुदेवेषुस्थापिते
षीदशभवेत कोणाष्टपंचपंचेवचतुष्पै
कपदाख्यः आगादिदिक्षुद्विपदाःपंचप
दपाक्रमत ब्रह्मणःपूर्वतोदिक्षुविप
पदाख्यःसमेपगाः द्विपदवेलापर्जन्या
जयंतःपाकशासनः सूर्यसत्योभृशाका
शोवायुःपूषाश्चैवतथा गृहक्षतःपित्रप

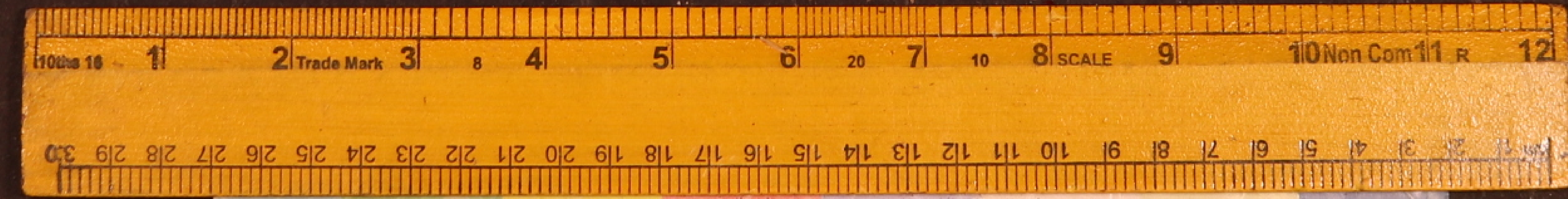
ग्र· शां·
प्र· टी·
५२६

526

तिः गंधर्वो भृंगिराजकः मृगः पितृगणा
पीशाः तथा दौवारिकाह्वयः सुग्रीवाः
पुष्पदंतश्च जलाधीशो निशाचरः शोषः
पापश्च रोगाहिमुख्यो भल्लभस्तथैव च सोम
सर्पौ दितिरदितिर्द्वात्रिंशत्समरस्स्थिताः आप
श्चैवापवत्सश्च जयो रुद्रस्तथैव च मध्ये
नवपदो ब्रह्मा तस्योपास्ते समेषगाः आप्या
द्योत विनाहेत्वाः परितो ब्रह्मणाः स्वतः प्र
थमास विनाश्चैव विवस्वान्विबुधापतिः
मित्रोऽथ राजयक्ष्मा च तथा पृथ्वीधरः क्रमा
त् आपवत्सोऽष्टमः पंचचत्वारिंशत्सुरा न
माः सर्वेषां स्थानानामानि ब्राह्मणाण्यसदि
तान्यसेत वास्तुज्ञो वास्तुमेतेषां गंधपुष्पा
क्षतादिभिः पूजयेन्मार्चयेच्चापि प्रयत्ना
त्तस्तु नामभिः शुक्लवस्त्रयुगं देयं अपदी
प्रफलैः मूलैः सुगंधैः सहितैर्वैद्यैः वाद्यैः
चैव समर्पयेत तांबूलं च ततो दद्याद्वेदव
ज्ञाय पृथक् दत्वा पुष्पांजलिं वास्तोश
चै दद्यात्प्रणम वास्तुपुरुषं नमसेत्
भूमिशय्याशुभे भा नमस्ते धनधान्याद्य
समृद्धं कुरु सर्वदा इति प्रार्थ्य ततो दद्या
द्दक्षिणां कर्त्रे कार्यच विप्रेभ्यो भोजनं दे

यात्त्रयं सहे जीनबंधुभिः एवं या कृते तेन म
मयवास्तं चैव प्रपूजयेत् यत्नतः आरोग्य
पुत्रपौत्रादि धनधान्यं भवेन्नरः वास्तुपूजा
मकृत्वा यः प्रवेशं नवमंदिरम् रोगान्नाना
विधान्क्लेशानश्नुते सर्वसंकटम् इति वसि
ष्ठसंहितायां वास्तुशांति विशेषस्त्वन्यसं
हिताभ्योऽवमेयः एवं भूतबलिरपि उप
क्रमोपसंहारकापो वास्तुशांतिप्रकारः
प्रयोगरत्नादिनामध्येषु संग्राम्यो भेदेनाभि
ज्ञामप्रभृत्यष्टश्लवाः ग्रंथविस्तारभयान्ने
ह लिखितस्तत्र स्थलमुक्तिप्रसंगेन केचिन्नृप
योगः शुद्धिसारोक्तं सर्वतंत्रवास्तु
पूजामाहुः यदाह नारदः विधाय पूर्ववदि
नं सो वास्तुपूजा बलिक्रियामिति अपि
तिरपि ग्रथ प्रवेशान्नवमंदिरस्य याज्ञवि
ह्नावयव पतीनां सौम्यायने पूर्वदिने
विधाय वास्तुवेनं भूतबलिं च समस्तानि
गृहलग्नशुद्धितिथिवारशुद्धिचोपन्नाति
कोतहाफेन्द्रवद्ग्रयात् त्रिकोणकेंद्राय
पनत्रिगैः शुभैः त्रिषडेकलाभगतैश्च पा
पकैः शुद्धांबुरंध्रविजनोर्भस्तगोधिका
दविकाचरणौ चैत्रे च वामं विशीर्णात्र

३

देष्वथष्टमकेन्द्राविशेदेष्टमभकूटष्टकम न
वमपंचमप्रथमचतुर्थसप्तमदशमैका
दशद्वितीयातृतीयास्थानामन्यतमस्थैः
शुभग्रहैः प्रविशेदृषभगकृष्णकरूपल
स्थिते तत्रचेदस्यलग्नरापिहितत्वेयं न
तृतीयषष्ठैकादशस्थैः पापग्रहैः हीन
चेदस्यश्रेष्ठो मतिर्वाङ्कैकेन्द्रमितरूपलक्षते
च नवोच्चचतुर्थस्थानेवंप्रेमसप्तमस्थाने
शुद्धे सर्वग्रहैरहितेसत्कर्मप्रवेशमिष्टदार
शोलग्नेवेष्टमगृहमाविशेत् यदाहवसि
ष्ठः केन्द्रत्रिकोणायगतैश्चसस्यैः शुभैः त्रि
षष्ठायगतैश्चखलस्थैः लग्नान्त्यषष्ठाष्टमव
र्जितेषु चेन्द्रोनलक्ष्मीनिलयप्रवेशइति श्री
पतिस्तु प्रवेशलग्नाधिपतनस्थितोयःक्रूर
ग्रहैःक्रूरयदेवरिस्थान प्रवेशकर्तावम
धाविवर्षान्हेन्तश्रवर्षैःशुभराशिगःचेदि
ति नारदः स्थिरलग्नस्थिरेरारोनैधनेशु
द्धिसंयुते त्रिकोणकेन्द्रसायायस्थैःसौम्यैःका
यातिगैःपरैः लग्नान्त्याष्टमस्थानवर्जितेन
द्विसौम्युमेति प्रवेशास्यादिति हर्षेणासव
यः गुरु सप्तमैश्चहमहद्दीदेयाताशाम
शुभंतथा दशमेचवरहादेभोचतुर्थेसति

वेशनेदित श्रीपतिः केन्द्रत्रिकोणायैः
शुभैः कर्मेषमस्थायोगगैः लग्नैर्गोवा
केन्द्रेवाथ स्थिरग्राप्योद्भवेविशेदिति के
दारभद्रनमंके नव्यापग्रहरहितलक्षते
श्रेयलग्नस्यागृहमभगवोरुक्तिश्चलतिशा
शालभिपानायांकेन्द्रपीलग्नैविनावर्भ
स्त्वोभेराशिःलग्नचेजन्मर्षिजन्मकाल
भेजनः भोभाम्पोस्तस्यष्टमभवनेजन
र्भमन्त्रवर्षमिन स्वजन्मलग्नात्मजन्मरा
शेर्वाष्टमोराशिःप्रवेशलग्नगतोनापि
शितइत्यर्थः पुनःकीदृशेवाक्यावर्जि
तेरष्टपाश्वे षट्कोणप्रसिद्धौबारौरिक्ता
४ ९ १४ उपलक्षणान्मादरपतिथियाथि
चरलग्नानिमेषकर्कटतुलमकरः उपल
क्षणात्तदृशा श्रुपिदग्धैमावस्यायोवे
मासरउपलक्षणात्तादषाढोपिविगता
यत्कर्तव्येयायस्मिनाकोदयः प्रवेशहिनेति
षिद्धइत्यर्थः यदाहवसिष्ठः नैनैपनेन
पितवाहलग्नेपंचेषुकेषुष्टमसुहितेन्दे
कार्यःप्रवेशनवरोगलग्नेशुभेत्सतेवाप
ष्टमथमस्सुनेवा रिक्तासमारव्यतिथि
दिनेषमभलवरवर्गभिन्नेदृष्टि कृत

ग्रहादिष्टतिथिमेव विवर्जनीयं वृषिप्र
वेशो वराहलमप्याहुस्सप्त दश्शानेषा
विशतां च मे दिवं वह्निमानियतमेव वदि
नानियतमेव वह्निमे ग्रहप्रवेशमिस्तनवा
सरेतथा शीतरश्मिदिवमे ह्निहद्दिनं चेद्दृ
ज्जायेसितवासरेषु तथा करत्वलमहार्घ
लाभरम सूर्यसूनुदिवसे स्थिरप्रदं कि
तु चौरभयमत्र विद्यते पद्यानि कुत्रचित्
माह श्रीपतिः रिक्तातिथिः भूसुतभा
नुवारा स्तौनिर्माचयात्माः परिवर्जनीयाः
मेषा कुले रोमकरस्तस्या चतुर्थां प्रवेशा
स्तिथ्यानदेशाइति निषिद्वाल ग्रफलोत्र
भिहितानि राजमार्तंडे भूयो यात्रामेष
लग्न प्रवेशानां योग सिद्धकर्कटस्थाद्येव
वादिनो लिन्याश्रिते लग्नविबुनाकेकारा
वामयाह्राम्लनाघाम लग्नेत्र्यो पाकेष
थामेषजूहफलमद्भुः शुभान्यान्यानिल
यानिशुवेषामनया विद्धि विति शुभानि
स्थिरा निद्विसभावानि च उक्तं च वसिष्ठे
न षेवोगमेष्ठु द्विनेनिशेषानावलेचाष्ट
कवर्गशुद्धे सोमेस्थिते स्मृशुभेष्टशुद्धे ल
ग्रेथवाहो न्मृकरहे विलग्न इति राजमार्तं

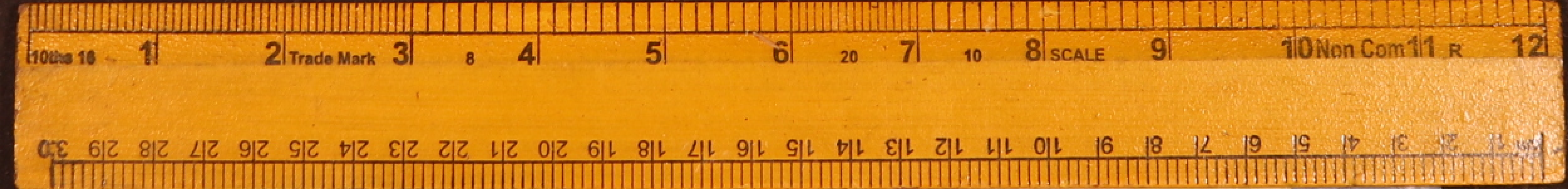
डे विशेषः नेष्टितारप्रयिप्रभोशस्मेनाः
नौलिमेष मकराः सकुलीराः कर्कभोप
चयगाश्च विलग्नेराशयः शुभफलाय भ
वेति इति पत्तलग्नोतराश्च ह्नो बहुकाला
सहिलतेवाङ्वाम शुभांशाः वृषमिथुन
कन्याधनुः मीनानामेषाः स्त्यंशाः कर्क
तुलाधयोः स्तूपतोनिषिद्धनात ॥ वि
शेषांतरमाह वसिष्ठः यत्रीणवेदोत्स्य
उष्टम्येस्थः पापाह्निनः पापवृतोथ सप्तम
कल्यः स्थियेहूति सर्वस्वोपाति वर्षितः सो
म्याविरीति विनाश्रद्धिति ग्रथवाज्ञायात्राति
हेतिप्रवेशो यतिशयविशेषोप्यः यत्र
मासे यत्र कृत्वानस्मान्नवेममासि यात्रादि
मानवेमदिनेवा प्रवेशो निषिद्धस्ति यदा
ह गुरुः निर्गमान्नवमे मासि प्रवेशानेव
शोभनः नवमे दिवसे चैव प्रवेशानेव का
रयेत् वाामरवि विति गृहप्रवेशसमये
रविसत्यवामयदिगामिकाविवाचवेशाहद्दा
ग्रमभागस्येवे शमहद्द विधीन तथाश्च
रोग्रे स्वस्थमस्य विशत्ति द्वेरंजलपूर्णकल
शाग्र पलवाणनाष्कूमी फलादिभिः सह
वेदवाह्रनाचकारस्मात्तसमक्षयार्थ

मु.
ग.दी.
प्र.टी.

529

नाडीस्थानां स्वसकलशात्रप्रिप्रस्थाना
नाग्रेकृता ग्रहस्थक्रः ईश्वरः कार्य इत्यत्र
कोपि विशेषो भेयः यदाह वसिष्ठः क्र
नाग्रकं पृष्ठतो वा मतो केंविशोषज्ञ्यानग्र
तः पृष्ठांकमे हर्म्यरम्यं तोरणाद्यविनातैः
स्त्रीभिर्मार्गीतीगीतमाल्यैर्विशतरीति पु
रस्त्व वामभोगाग्रेगो वा पृष्ठे कोनिषिद्धः।
किंत पृष्ठेगोदक्षिणगतो वा शुभः स्यादर
यथा पृष्ठगोदक्षिणोवापि पृष्ठकृता वि
शेषमत्र अग्रेगो वामगो वापि पृष्ठकृता
विशेषं चेति अग्रपृष्ठदक्षिणेतरपार्श्वस्था
नानेवेदं वेदनेयं विशेषा नेकेः तथाग्रह
वेशप्रकरणेस्माभिरुक्तं अग्रेयं च सर्वेषा
णां नेवेदं वेदवेदयं विशेषा नकेः तथा
गृहाग्रप्रकरणे स्माभिरुक्तं अग्रेयं च स
र्वेषां नेवेदि विशेषाप्रवेशविधिः राज्ञा
तथा श्रीविशेषा विशेषमप्याह श्रीपतिः
कृत्वा विप्रं जलकलशे श्रेष्ठाग्रतो वाम
तोर्के स्वातः स्त्रीविमलवसनमंगले
वेदघोषैः वाद्यैर्गीताद्यैः कथितश कृते नेहं
रम्यं [illegible] रविपाक्षकटकविलता
रत्नाद्यैर्विशेस्तु ति कौटशुभ कटकंवि

शुभं शुभकृदृष्टिपाष्टकादि लिनशुभे उपलता
नादि वाद्य प्रकरणोक्तं वर्णोवर्णं तथापाना
रेण्याचामादिकं कं च नेनापि शुद्धयोपाये य
दाह वसिष्ठः राशिकुंजादिकं सर्वं देयस्यो
रिवचिंतयेदिति ५ अथवामस्थाने वामे
गतार्के जाने तिथिपरेन तत्र वर्धामि मव
ग्रहप्रवेशे देववशाच्छ्रमाह वामोर्कः
सप्तसुतार्थलाभतोर्को पंचमेष्वग्रदुष्ट
दिमेदिरे पूर्णतिथ्यो प्रागवदनेगृहे शुभे।
नेदादिके यस्य मेला[illegible]ने ५ अष्टमप
चमदिनी[illegible]कादशमस्थानेभ्यः पंचस्वर्क
नेषु स्थिते रवौ सति प्रागवदादिके मंदिरे प्रवेश
वोगहप्रवेशकर्तव्येसे[illegible] तद्यथा
यस्मिन्लग्ने प्रवेशः कर्तव्यस्तत्मादष्टम
यतुस्थानेतस्मादेनं च स्वस्थानेषु स्थिते सूर्ये
पूर्वाभिमुखलग्ने प्रवेशकर्तव्यः समस्तसूर्ये
तथा च यस्मिल्लग्ने प्रवेशः कर्तव्यस्ते त
स्मात्पंचमस्थानेतस्मात्पंचमस्थानेषु स्थिते
सूर्ये दक्षिणाभिमुखलग्नप्रवेशकर्तव्यो वा सू
र्ये: तथा च यस्मिल्लग्ने प्रवेशकर्तव्येस्मि
ते तस्माद्द्वितीयस्थानेतस्माच्चतुःस्थाने
षु स्थिते सूर्ये पंच मातिमखलग्नप्रवेशाका:

मु.
स॰ग्र.
प्र॰दी.
५८

53

वामःसूर्यः तथैवच यस्मिंलग्ने प्रवेशः
कर्त्तुमिष्यते तस्मादेकादशस्थानंततः पं
चमस्थानेसूर्ये स्थिते उत्तराभिमुखगृहप्रवे
शकर्त्तुः वामःसूर्यः यथाचेकादशः उक्तं
च देवालयाद्वारादुपान्तेचसूर्के स्थितेक्र
मात् पूर्वाशादिमुखंगेहेविशतोवामोभवे
यतः इति विश्वकर्मापि लग्नात्स्थानादि
नेदिनकृद्धोरायैवानियाज्ञेयत् प्रक्रमे
केन्द्रसेकोणसूर्येवामेविचिंतयेत् इति
मार्चालग्नेहोराशेस्थाप्याकोणेचैकाःस्
र्याण्तिथाविति प्रभवस्तेपूर्वाभिमुखगृहे
सूर्योतिथौपंचमाद्दशस्थानेस्थितिमार्गेवाप्र
वेशःशुभः तेनादिकेतिथिचाण्यामज
लेलस्वनेगृहप्रवेशः यथादक्षिणाभिमु
खेगृहेस्वनेदायोप्रतिपदिष्यामेकादं
श्यांवाप्रवेशःशुभः जलपश्चिमादिक् ते
दिग्राभिमुखगृहेतेदायोप्रतिपदिषष्ठ्यामे
कादश्यांवाप्रवेशःशुभः जलपश्चिमादिक्
तेदिग्राभिमुखगृहेभद्रायांदितीयायांसप
म्यांद्वादश्यांवाप्रवेशःशुभः उत्तराभिमु
खेजलायोस्तृतीयायामष्टम्यांत्रयोदश्यांवाप्र
वेशःशुभःस्यार्थः पूर्णाख्या नंदायार

विशाद्वारेभद्रायांपश्चिमास्यके जयाया
मुत्तरद्वारेपूर्णायांपर्ववनोविशेदिति मूले
नंदादिकेइति पदेपादस्तादिकागृहाणेय
थाथातितथापिविदितः द्वारतिथेषा
दिशोग्रतकोणेप्रतराणाद्वाराणांसंभवाच्च
स्वरूपेणानिषेधाश्चरिकागृहाणांसंभवएव
यषेसोपिसम्यातिर्बोकास्वरूपव ५ अथ
गृहप्रवेशेकलशावस्थावर्कशाहेलविक्री
डितेनाह वर्केभरविभात्प्रवेशसमये कुंभे
ग्निरामाः कृताः प्राच्याम्बुहसनेकृतायमग
तालाभः कृपश्चिमे श्रीर्वेदःकलिरुत्तरे
गमितागर्भेविनाशोगरे रामाःस्थैर्यमतः
स्थिरत्वमनलाःकण्ठेभवेत्सर्वदा ६ कल
शस्याद्वादशविभागःपरिकल्प्यः मुखे क
ण्ठे गर्भे गुदे चेति चतुर्थोविभागः पूर्वा
दिदिकगतेन चतुर्थोविभागाएवमष्टम्यः
नवविभागपरितेनसूर्यभान्नक्षत्राणि
फलमुच्यते वर्कइति गृहप्रवेशसमये
इतिमर्कशापिसंवध्यते कुंभेकलशाकेतो
वास्तविरविभात्सूर्यकोनतत्त्वदिनिला
शापेपंचमेरविभिमात्स्यनक्षत्राणि
र्थः तत्रकलशास्यवकेभस्वेभविकाण्ठेः

मु·
ग·शा·
प्र·टी·
५३१

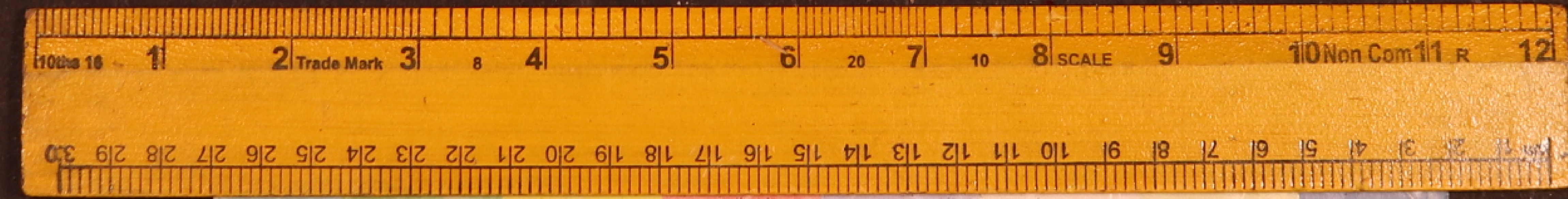
सूर्यर्क्षात्तनक्षत्रमेव स्यात्येनत्फलेगृहेऽस्या
ग्निदाहः ततःसूर्यभात्क्रमशस्त्रीणिभानिच
त्वारिभानिप्राच्यांस्थाप्यानिफलंमहत्सनेज
नवामस्तेपेगृहेस्यात् ततःक्रमागता
न्यदग्रिमाणिचत्वारिभानिदक्षिणस्यांस्था
प्यानिफलंगृहपतेः लाभोद्रव्यप्राप्तिः त
तःक्रमात्पश्चिमेतदग्रिमाणिचत्वारिभानि
पश्चिमायांस्थाप्यानिफलंगृहपतेः श्रीप्रा
प्तिः ततोवेदाउत्तरेतदग्रिमाणिचत्वारिभा
न्युत्तरस्यांस्थाप्यानिफलंकलिःलोके:स
हृदृहसेवेयेनिरर्थकोवागरकस्थस्यात्
ततोगृहमितानस्तदग्रिमाणिभानिचत्वारि
गर्भेकलशमध्येस्थाप्यानिस्थलेविनाशः
कस्येत्याकांक्षायांगर्भोपादानाद्गर्भविनाश
भोगांगविनाशइत्यर्थः ततोत्रीणभास्तदग्रि
माणित्रीणिभानिगृहेकण्ठेस्थाप्यानिफ
लेस्थैर्यगृहपतेः तदूर्ध्वकालेगृहपतेनि
वासः ततोन्नलस्तदग्रिमाणित्रीणिभानि
कंठेस्थाप्यानिफलंस्थिरत्वंसर्वदागृहप
तेर्भवेत् एवमभिजिद्रहितानिसप्तविंशति
भानिस्युः वेदाकारेलिखित्वाकैरविधिस
क्रमेणच सूर्यर्क्षादिनक्षत्राणित्रीणिगृ

हकंठयोः एवंचक्रेसमालेख्यंप्रवेशार्थं
सदाश्रये: प्रश्नेनारितिवीप्स साऽदृश्या
दिक्स्थनेनगर्भोत्पलस्यते तथाचफ
लानि देशानस्तेव अग्निनाशाङ्गवेशाकते
दामः पूर्वेतोभवेत् दक्षिणेचार्थलाभाय
पश्चिमेश्रीपदंभवेत् उत्तरेकलहाद्येव
भेगर्भेविनाशानम स्थिरताचगलेकेके
लशास्यप्रकीर्तितेरति ज्योतिप्रकाशेपि
अवेरएवचकेविक्षि १ ४४ ४ ४४ ३ ३
प्रवेशार्कभात्सप्ततिथितिःपक्षेश्रीस्याद्वेदैरु
कुस्थिरत्वाम्रवमिति वेदपंचकवेदचत्वा
रेन्दुषट्पंचवारेचनाविचत्वारिभानिलिख
तेनोत्पथः सप्ततिथिनादीनिग्रहोक्षयाम
त्याफलानि शुभकलशचक्रेशुभफलदस्या
नपानेसमेतवशिर्हितनस्यपाणिपरिग्रहाम्ब
कलशापियदिमनवप्रवेशोविधिसिततोहि
कलिविहितनन्तुपरिग्रहः यथा एवंहि
गाभिमखवरगृहप्रवेशोविधिस्तितोहिस्मा
मतोपपवेशाद्दक्षिणाभिमुखवरगृहप्रवे
शेउत्तरफाल्गुनीचित्राएवपश्चिमाभिमुखे
गृहप्रवेशोत्तरोषाढाएवउत्तराभिमुखगृहप्र
वेशेपरादेवन्याध्यासाश्रेतिनिषेधः प्र

मु॰
गृ॰प्रा॰
प्र॰दी॰
५२२
532

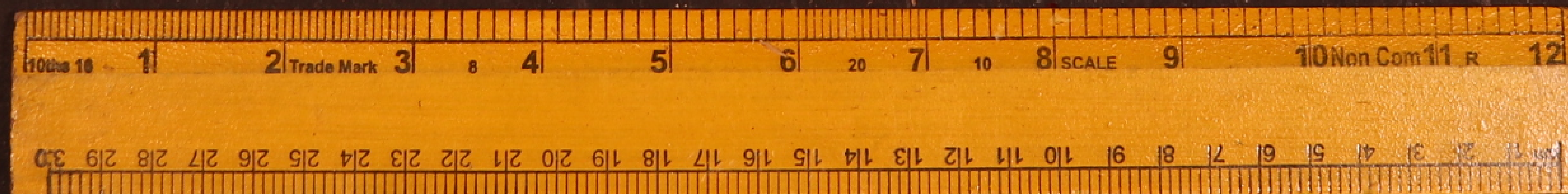
तप्तवोक्तेर्वसिष्ठेन यदिग्द्वारं मंदिरे तदि
ग्द्वारेतेर्कक्षैः सामान्याधिकारेणोपानत्वय
नित्रवाक्यानेन विवक्ष्यते च कारः कर्तव्यस्या
न्न संभवत्येकवाक्यत्वे वाक्यभेदो हि दूष
णमिति न्यायस्य अतएव अर्कानिलार्या
दितिस्त्र विलग्नस्तेपविष्टेन वमंदिरे यत अ
थातयातत्यरहस्त्तयातषेशेषु थिलग्नु चम
त्वदेस्यात् इति निषिद्धेपि पवेशो भवति ८
पृथग्गृहप्रवेशाकरणोपसंहारे स्वयप्रवे
शेनान्तरकालीनकर्तव्यो विधिश्च पजात्याह
प्रवेशलग्ने स्वगृहे प्रविश्य वितानपुष्पश्री
नि वेद्यपूजाम् शिल्पज्ञदैवज्ञविभिज्ञ्पा
नवरान्सर्वेयेद्बृष्मिद्धिरामप्रवेशः ७ प्रवेश
गृहप्रकारेणाविवाविते प्रवलग्नेनिर्दृषेण
सकलगुणयुक्तेन शोभनलग्ने स्थिरराशा
दिके वाविवितानपुष्पश्रुतिवेद्यपूजके विता
नानि वस्त्रमेरूपाः पुष्पाणि सत्कृत्वानि
लस्तारीनि वेद्यावरधनिस्तुते पूजेनस्यपल
सगतानाजोरणादिनिकसंगल्पवृक्षसदि
नेमनाहपशस्वगृहेस्वमनेकगृहप्रविश्य
पश्चाच्छिल्पज्ञान् गेहान्यापकान् स्व
तिवर्धकादीन् देवज्ञान् ज्ञातिविधिः

विधिवास्तुपूजाभूतबलिगृहप्रवेशानीय
विधितास्तोरोहितप्रभृतीन् पौराञ्जागरिका
न्यधितदीनानाथांधकृपणांश्च भक्ष्यदिहिल्प
वसैर्यथाशक्त्याभूम्याहिरण्यपनवावस्त्रैर्वा
समस्थितैर्वा उपलक्षणमेतत्स्वगजादिभिश्च
संयेत एतयेत् यदाह वसिष्ठः स्वस्तिपुण्याहि
कवेदनिनादेरणीवयहरणीकाणोपशोभित
म् गोपुष्पबलिपूजातामवेश्यस्तन्ययुपि
पनविशाद्गृहमिति कीदृशं गृहप्रवेशार
हं भवतीति विशेषणैर्वसिष्ठेनाभिधाय
यदास्तपूजारहितं प्रवेशायोग्यं तदनवलि
नानास्वर्णगृहं विहृप कपाटहीनं त्रिशि
यतामन्यमवापटाशालयमेव तन्स्यात् ने
स्मान्सकपरमपरिक्षादावादिनेकृतवा
स्तुपूजं दत्तबलमेव गृहप्रविशेत् प्रवेशा
नरकर्तव्यो विधिमाह श्रीपतिः ततोन्वेषा
विप्रमुख्यरोपसः शिल्पज्ञमर्थीलविद्
स्थितिगताः पत्नेषुतातैः पञ्चभिः समवैर्
त्ससंपदीनान्नवासिनस्त्रयोतिशिवम
ज्योतिर्विद्वर्लीलकामाद्विदुम्साश्री चेदि
कायस्तथा पुत्रीणांद्विनगमप्रमानिनधिया

मौहूर्ते चिंतामणौ गोविंदेन विनिर्मिते
न्ये पीयूषधाराभिधे व्याख्याने गृ
हप्रवेशनप्रकरणं संपूर्णतामागमत्
इति श्रीदैवज्ञविद्वद्दैवज्ञमकुटालंकार
श्रीमन्नीलकण्ठज्योतिर्विदंगजगोविंदज्यो
तिर्विद्विरचितायां मुहूर्तचिंतामणिटीका
यां पीयूषधाराभिधायां गृहप्रवेशप्रकर
णं समाप्तममगमत् शुभमस्तु समाप्तम
ग्रन्थमुहूर्तचिंतामणिज्योतिषग्रन्थस्य
नामिकोनवकामोग्रं न्यकृतन्नखचेनाले
कारस्तमसपितामहचिंतामणिदेवज्ञ
वर्णितेन शार्दूलविक्रीडितेनाह ॥ आ
सीद्धर्मपुरे षडंगनिगमाध्येतृद्विजैर्मं
डिते ज्योतिर्वित्तिलकः फणीन्द्ररचिते
भाष्ये कृतातिश्रमः तत्तज्जातकसंहिता
गणितकृन्मान्यो महाराड्भुजो नन्ता
नन्तमतिर्देवज्ञकापिलमहद्दिमतिश्चिंताम
णिः ॥ स्पष्टमिहः चिंतामणिः चिंताम
णिनाममान्याप्रे विदर्भदेशविशेषमा
नपूर्वाव्याप्तसीत् वेदेशोपमपूर्वेषडंग
निगमाध्येतृद्विजैर्मंडिते निगमावेदः ष

डंगानि यस्यासौ षडंगः षडंगानी शि
क्षाकल्पव्याकरणनिरुक्तछन्दोज्यो
तिषाख्यानि षडंगाश्चासौ निगमश्चतस्या
ध्येतारोऽध्ययनकर्तारः ग्रथोत्याभिन्नया
पकाश्रुपलक्षितेनहि विनाध्यापके वेदा
ध्ययनकृति तहशताहशाद्विजाः ब्रा
ह्मणाः ब्राह्मणक्षत्रियवैश्या चातेर्मंडि
ते भूषिते कीदृशः चिंतामणिः ज्योतिर्वि
त्तिलकः ज्योतींषिवत्तज्ञाणिलक्षयान
त्यभिपारकः ग्रथाजेपातिः प्राहुनक्षपते
तानि शास्त्राणि जानातीति ज्योतिर्विदः तत्र
विशेषात्तिलकः ज्योतिर्वित्सु तिलक
रवद्योतितिदिक्छपृः रत्नपृथः पुनः कीदृ
शः फणीन्द्ररचिते फणीन्द्रः शेषस्त
द्रचिते भाष्ये व्याकरणमहा
भाष्ये कृतोतिश्रमोऽभ्यासो येन सः सद
भाष्याध्ययनपारगः इत्यर्थः पुनः
कीदृक् तत्तज्जातकसंहितागणितकृत
जातकानि सल्यहृद्दारिभेदेन अने
कविधानिजातानि कानि जातकशा
स्त्राणि संहिता संहिताशास्त्राणि ग
णितानि गणितशास्त्राणि करोतिना

म॰
यर॰ग्रा॰
प्र॰टी॰
५३५
535

द्रिमवस्त्रेलाग्रादित्यश्वेत्यादिमन्त्राभा
ष्यकारप्रयोगे शुभमापादनेस्यादितिनप
नर्द्धिकर्मण्युपपदेकर्मण्यणितिप्रस
ज्ञेततमतस्त्रुषड्गानिग्राग्राप्यायइतिस्या
त॰ तस्माद्विशेषषष्ठीमंगीकृत्यामप
पदः षड्गानिग्राप्येनोश्वइतियोगः स
म्यपकाद्वविष्यतिमरमसः किंत्राप
केजनिकर्तः प्रकृतिश्चेनेनकर्तरिवे
तिषष्ठीसमासप्रतिषेधस्यमनस्यापि
धायसाप्तमंगीकृत्यवानस्यप्रयोग
स्योग्रन्यकृत॰ अतएव भीष्मकन्यामभ
यमेनाकद्वाकालचक्रप्रयोगाइत्येवा
ऽसिद्धातवेत्यारयामहाकविप्रयोगा
उपपन्नाभवंति एवमेवविवाहप्रक
रणेभवतिविवाहविनाशकारकोय॰
लिलिनिपापोकर्तेविकारकाविनपत्रविवा
हविनाशकारकोइतिकर्तविकारका
विषयोः प्रधानोयाद्विशानीमकंप
देपदेयोजनिमानलयाजेकारेतस्य
तिज्ञापकानिषधाविषानमंगीकृत्य
समासिषेयीकार्यः अतएवनिनत्रने
त्रावनाद्यवेपिकामितिप्रयोगापपा॰

प्र॰

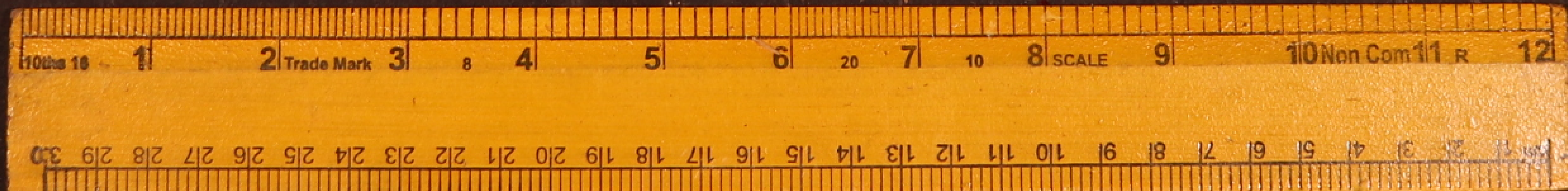
नि॰ यदिनसंबेधमात्रेषष्ठीमतंतदाषष्ठ
कर्तेभावास्वेवकर्तरिचेतिनिषेधाभावात्स
त्वेनषष्ठसमासः अष्टवाषड्गानिग्राम
मध्येनयाीलेयेषांवइतिथिगरस्मतष्ठीलो
पिकारविहितेत्रतेविधायगम्यादीना
मिशिरितिगम्यादेराकृतिगणत्वात्तण
योणयोगेषष्ठभावाश्चहितीयातत्पुरु
षःसमासः इतिलमतिप्रयोगेनेतिति
वं ८ अथकमपामेतानवर्णनेशाहेल
विक्रोविनेनाह ज्योतिर्विद्गणविंदिता
विकमलमारवारामीश्नी नाम्नोन
स्वइतिप्रथामधिगतोश्वमंडलानस्क
रःपोरस्याजनिपद्मतिसमकरोदस्या
प्रायथेसिनी टीकांमेहनकामधेन्व
गणितेकाधीलसंतायोयेन २ यस्यव
स्मयविनाभणिदेवस्मसश्रवः अत्रोन
तदतिप्रश्नाख्यनः प्रापःप्राप्तीत कीदृ
शः ज्योतिर्विद्गणवंदितांत्रिकमलःज्यो
तिर्विदोज्योतिः शास्त्रज्ञाध्ययनेदक्षवा
धापकस्त्वार्थः पुनः कीदृशःभ्रमंड
लातस्करः भ्रमंडलमाष्ट्रष्ठीमंडलस्य॰

म·
ज·प·
प्र·टी·
५३५

535/2

तस्करः सूर्यप्रकाशकत्वा यथा सूर्यः
स्वकिरणैरखिलां पृथ्वीं प्रकाशयति त
थायं पातिः शास्त्राध्यापनद्वारप्रण्याः प्र
काशकत्वमिति भावः पुनः कीदृशः कृती
कुशलः कृती कुशल इत्यपीत्यमरः ।
नानाग्रन्थकरणकुशल इत्यर्थः ग्रन्थ
कर्त्तृत्वमेवान्तरार्थेन प्रकाश इति यारक्षा
मिति यावत् तः जन्मपद्धतिं जन्मनिर्णेमः ज
न्मजेन्ननं जन्मानि जनिरुत्पत्तिरुद्भव इत्य
मरः तस्य पद्धतिर्मार्गः भावादिनिर्देश
नेनयाशीतेन जातकर्मादिकं शुभाशुभ
फलकालापदेशप्रतिपादिका ग्रन्थो ।
जन्मपद्धतिस्तां समकरोत्समकका
रसमक्कमेवाह कीदृशीं जन्मपद्धतिं
मन्दप्रायधीसिनीं स्पष्टः जन्मपद्धति
मार्गसंप्रदायानामभिज्ञा लोकास्तेषा
मिपसेना मुक्तावैयथीन्याख्यान्तर्भेसि
नेपसीलेयुस्याः स्मातरपीयथ्याः । ग्रन्था
दृशाचेत्स्वचित्तविपाकानदावलमद्वे
नमेवतस्योति श्रीपतिवाक्येपसन्क्षेन
विशकस्वलोनेरणगुणितमितिजा

त्कालेकाराख्याटीकाहातेव्याख्याने
तत्रापि शर्मा पद्धति वाक्यं संमतित्वेनद
र्शितं तदुभयमपि विचित्य चित्प्रकारस्त
त्ववारस्वैकः स्वपर्यैरवीपनिबद्धः या
या पदस्थकाशान्तरनिबद्धवीर्याप्यशार्क
मेरिष्टमनिष्टंभंगम् विचारयेन्नीहनेभा
स्वतेभ्यः श्रीश्रीयेराकेवडसंमतेमत
यस्मेष्टकष्टमहेशाभवेनान्तरेनवद्भवल
देवपुण्या तदातद्दासाबलवानवीर्यो
न्यो विविचिन्ता शुभे दिचिनेहि यतः शुभवं
पाशुभेग्रहस्य सद्देवनास्तितन्नतस्पृहा
तिः तस्मात्वनाशाविचारेनयोक्तहर्षफ
लात्पुनरंशाक्रमदाविति एवमनेक
पुस्येलेपुहद्दाशायनिकाकुरणेकृतमि
ति अतएवरम्यादोषापकरणाताब्लिस
न्दैरीयथाल्पापवाजादिः पद्धतिमार्गो
चौरादिहृष्टनिराकरोपतिस्वदेरेको
तीतिसृतिः किंच यदुक्तमकामर्थेव
गणितेउन्नमममत्वार्थेनक्षेत्रार्थमस्पष्ट
यपचांगनयनप्रतिपादकेनमनकाकामेप
न्नमांमकेगणितशास्त्रेतत्रीकातत्दभि
प्रायविवानिमकार्षीन् किमर्थंसत्वाग

मु·
ग·हू·
प्र·टी·
८३६

गिरतयाम्नाभिज्ञानोपेतयेद्वैषेग्रनेना
स्यानेकग्रंथेस्यकरणाग्रयामकर्तत्वेनस्या
र्थमत्यन्यासेनहपुनरज्योतिःशास्त्राभि
ज्ञानोत किंतसतत्हेश्मेवयावनहीय
शास्त्राभ्यामोग्रंत्यकरणाद्वाराणिप्रका
स्यतेतावत्सकलमनुष्यिन्नभवंतीत्यते
कर्यंयकरणग्रयामइतिरुवितेहृती
ति श्रुतइतिठमाविनीतिः नवीकाद
रात्नतोजातेःसम्यग्वतनोस्मरताविद्य
क्रैःक्रलनमवस्पक्रुदेननाकंयमज्ञोनि
रुच्योते नायंमर्येसमस्पृयःहोनोजाते
श्रुति किंतहिंज्ञानविशेषणोक्रद्ररु
लोकृयोजातिरितिपवंचकार्यकार्य
कः नेऽरुलीनेऽरुलीकाऽस्यापिसिद्यति
नेनव्याख्यानिन्याद्यवेवनिपुनोविष
धोनान्यज्ञातिमहाभाष्यकारणेवंवाति
कस्याताऽङ्गवेद्देवाञेतिः ग्रहकाराऽरु
तिदिवाविभानिशेत्यादिनाकमनप्रपु
वाप्यकमुपप्रनयः समकेनादिति उक्त
करोणेइत्यस्मात्संपूर्वोदनयतेःसंधिन
ल्ठठ अकार्षीदितितस्मादेवनिदेलठ :
ञ्जिमिव सिचवृद्धिः परस्मैपदेष्विति

द्विःनारायणपदइतिप्रथम ॥ अथस्वा
नामकथनपूर्वकंमंगलंस्वचयेमुहूर्त
चिंतामणिनामकेज्योतिषग्रंथेसमाभि
ष्टौग्रंथमाह नजउपारयोविघ्न
पनीलकंठौनजोगणेशपदपंकजे ह
दिभित्वानमाभिधः गिरीशनगरीवे
भुजंकेरश्वेदेसिते शाकेविनिरम्म
हिसेवलमुहूर्तचिंतामणिं नत्वा
त्मजेनलहानेतज्योतिर्विदस्थात्मजःश्रीरा
रामाभिधोरामसेतोकोगिरीशनगरी
शामहादेवस्थानगरेवारणस्यांविधा
मुहूर्तचिंतामणिमुहूर्तचिंतामणिना
मकेज्योतिषग्रंथेसिमशमस्तद्दृष्टविनि
रस्माटकार्षीत खलग्राह्यवाक्यलेका
रकीदृशोरामाभिधः उदारधीः उदा
``धनेकशिष्यविद्यादानकादिकाधी
उद्दियस्यासोतथापाठितानेकशिष्य
रमाधैः पुनःकीदृशः विघ्नपनीलका
ठनमः विघ्नपःज्योतिषव्याकरणाद्य
नेकविद्यायांपंडितोनीलकाठस्यात्
नीलकंभ्राताकिंकृत्वागणेशस्यसकु
लोपास्यस्यमहागणपतेः पदपंकजंच

मु॰
ग॰रा॰
प्र॰टी॰
५१०

537

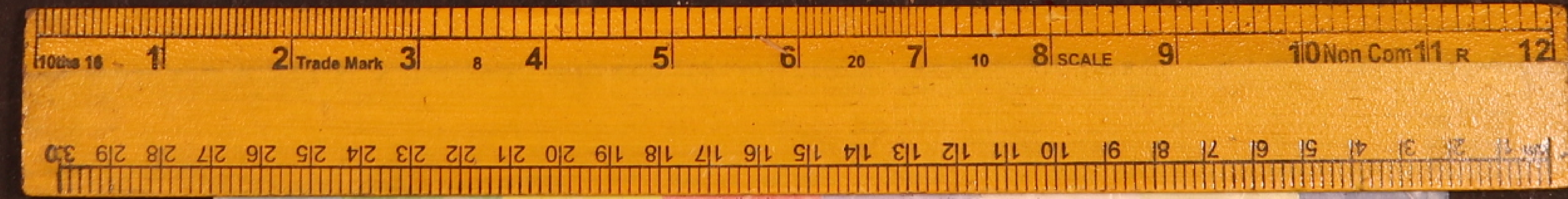
शांकमलेनाव्यभिप्रायेणोक्तवचनेन
णोपायप्रयंकमेवमर्थः तेहच्यंतःकर
णोत्रिपोयमेस्याप्युनः ग्रंथेतेमंगला
चरणोशिष्टाचारानुसारणात् मंगला
दीनिमंगलमध्यानिमंगलांतानिचशा
स्त्राणिप्रथंतेवीरपुरुषाणिमायुष्म
त्पुरुषकाणिचेत्यमहाभाष्यकारोक्तेश्च
कीहृशेगिरीशनगरीवरोमाक्तरारने
नेश्रेष्ठ्यचापि अयोध्यामथुरामाया
काशीकांचीअवंतिकः पुरीद्वारवती
चैवसप्तैतामोक्षदायिकाइतिवाक्यमो
क्षरूपफलप्रदत्वेन अयोध्यादीनानग
राणांसाम्यमेवप्रतीयते तथाप्यस्मानि
मंत्रितेज्ञाणिकाशीप्रामिकानाणिवे
काशीप्राप्यविमुच्येतनान्यथातीर्थकोटि
भिरिति वाराणस्याविशेषमुक्तिप्रदत्वे
नाभिधानात् श्रेष्ठेवाराणस्यः नतस्त
योध्यामथुरामायोत्यादिवाक्यस्यान्या
निमुक्तितेज्ञाणिमस्य चयामप्राणिते
तसामान्यादीकस्यसाम्यापाराकस्यकाशी
मुक्तिरप्राग्वदनस्याप्रमाण्यमतिभा
ति उच्यते अयोध्यादीनितीर्थानिसम्य

न॰

कृत्वालोत्पारनहारामालोकामुक्ति
प्रदेशपदानात्मनगर्भवासेचप्रयच्छ
तिकाशीतुसर्वथाज्ञानारज्ञानाद्या
कोलाभुपायेनवासरानंतरंमुक्तिमेव
प्रयच्छतिपुनर्गर्भवासं यदुक्तंपद्म
पुराणे तीर्थांतराणिदत्ताणिविमु
क्तिमुनारदा श्रोतःकरणमेशुद्धिं
जलवंतिनसंशयः वाराणस्यापिदे
वर्षितामहपोवपरंतमः सचप्रकाशा
त्रेवैलोकेभारकस्यापदेशात्ः काशी
देवी अविमुक्तिरहस्यत्तामुच्यतेना
लिनोमरः अत्रानिलोपिनिर्येषोमुच्य
तेहिमकल्मषाइति अत्रपदवाराण
स्यांप्रपष्टं पतरण्यभिहितं पद्मपुराणे
नेमिषेचकुरुक्षेत्रेगंगाद्वारेचपुष्करे ।
स्नानात्संसेवनाद्वापिनमोक्षःप्राप्यते
नरैः इहसंप्राप्यतेयेनतत्पतहिविधा
ते इहकाशी किंच कायपोयांम
रणोवापिहृदयेनैनविचारयेत् सर्वोप्य
श्रुभःकालोसाविमुक्तोविधीयतइ
ति देशविशेषायेनस्यक्तेनातलोकजे
सनत्कुमारसंहितायां इंश्वतेरस्व

पुरीषमध्ये चेल्लवेषमन्यद्वा समशा
ने कृतप्रयत्ने .... देहावसा
नेलभते तत्र सोप्यस्तीति अत्यल्पमल्पेमान
लेतरितिवा यत्र क्वापि म्रियते हि नः त
स्मात्मैकवमाप्नोति काशी शास्ति तत्पा
हितेति नास्यत्र तु मेरणादेशाक्ति तत्र
कं पाय प्रयाणे सर्वथा मान्तुमपिना
स्ति समाप्यते स्निन स्यात तेसुरेष्वपिस्व
तस्मान यत्र मुक्तिः भ्रमोनात्ते विपत
वाशु विमध्ये तावास पोयिदस्य पविभि
त्रिकृत सज्जेतोरिति पुविवत्तं वत्तम
स्तीस्याल्लस्ति शोभितवं पचिविस्थ मक
वोशाक्तेः अतएव अत्रैवैवत्वप्रमय
तिवचना भावा गनास्या विशेषाभिरि
तः यथा जितेन्द्रिया पापविवर्जिता
स्मृयता मृत्युर्नामहेनाश्रयाः
श्रेयश्च तीर्थेष्वपि नक्तिभाजो भवंति
काश्यामपिके विशेषइति दीपकम
स्पृत्स्त्रोतावविते विशेषेस्मरणवस्था
भिकाश्याः कथ्यते नमम कृतानि
साधनाति ब्रह्मत्वापितामहामेत भ
वेतीकारी महात्मास्ति हान्यवनसेवाय :

अत्र स्नाप्य स्वस्तैः कैतेम्बच्यते वानवा अत्र
स्नापनवैकल्पकाशीप्रोक्तं प्रकल्पयेत
इति अर्थे भावः स्नापनसंपत्ति मातामपि
कारिणोकाशपनिविकेपित्तत्र मुक्तिः का
श्यां तन्मेषामप्येति अतएव लोकेकाशपरव
त्वे संसारभयभीता ये वद्धाः स्वकर्मबंध
नैः तेषां कापि गतिर्नास्ति तेषां वारा
णसी गतिरिति न्यायेन तैः पापैः का
श्यां महत्वं तत्र अत्रार्थे ये ये वारमात्
स्तेना स्ति का भव त्वा तउ लोकां सीवं
ते अत्र विश्वेश्वरे देवाः साक्षात्सर्गतेरे
तिरा मिथ्या तत्र तस्य येना किं कावा
तस्य का: उदाहरंति ये स्पष्टा कृतेके
वलदर्पिताः काश्यामवीर्यवदिदं वि
कीयचवुगेत्युगे विदुर्विष्णुः अतएव
अत्रैवेवत सन्तानेनयुक्तादत्ते काश्या
मेरणान्मुक्तिर्विनिर्णयेति तस्मात्
सर्वस्यापि काश्यां मेरणान्मुक्तिरितिसि
द्धिः काश्यपत्रे अत्र गंतव्या वेश्याः
स्त्रातवेवणसंकराः कृमिम्लेच्छाश्च ये
चान्ये संकीर्णपापिनः कालेन ते पवर्गा
मेस्त्र विमुक्ता परिसस्नानं चेहवीर्यमीशोलयः

म॰
ग॰ष्ठा॰
प्र॰टी॰
५३५

539

सर्वैललाभ्यज्ञाहृषध्वजइति तथा श्रुव
कामो वामकामो वा निर्येणोनिर्गतोपि
वा श्रविमुक्तेत्यजन्मागणसमेलोकेम
हीयतेहाति श्रुनाश्च मरणानेनरैवेव॰
मालोक्यादिचतुर्विधि: मुक्तिपरिकेमे
ण भवति पुनर्गर्भवासा: उक्तंचपद्मपु
राणे काशान्तस्त्वसायी केमात्वात्मा
नोतिसत्तम: ततःस्वरूपानायातिनत:
मानिष्मसऋावे नेनोभ्रष्टोकर्ताभिवाभे
रतो पतद्युवस्थपतेनेव सारूपोगोक
नोचसारूपसानिध्यंवाप्यसत्तमा: क
न्युकल्पमवाप्नोति ततोभ्रष्टान्सकाम
वेरिति श्रेयात्वेत्यभेदेनुसालोक्यादि
मुक्तिनायतस्य पतत्प्रयुक्तंपद्मपुराण
चतुर्विधेपिदेवेशिवक्तीयोगाभयात
मीनेवामोतिनिर्विशेषणयत्र्वे॰
निवेति नत्रकाशपात्मकेक्षेत्रेसालो
कामुक्ति: वाराणसात्मकेक्षेत्रेसार
ष्णमुक्ति: श्रविमुक्तात्मकेक्षेत्रेसाक्षिप्प
मुक्ति: श्रन्तर्गेहात्मकेक्षेत्रेकेवलिःम
क्ति: उक्तंचपद्मपुराणे चतुर्थाविन
नेत्रेणत्रभगवानशिवः प्राचेश्वर

केवाकोप्रुत्स्नात्मैकप्रवोधकं काश्य
स्तत्रसमालोक्यसात्मामोतिसत्तम:
वाराणस्यामतोजेनोसारूप्यमश्नु
ते श्रविमुक्तेविपन्नस्तसामीप्यमा
मुयात श्रन्तर्गेहेविपन्नस्तसायुज्यमा
मुयात सासाक्षिवस्यरूपएवसवेतोर्थ:
काशयादिक्षेत्रपरिमाणानि पद्मपुरा
णोयथानालवेत परिमाणचवस्यामि
तन्निवोधमेसत्तम: मध्यमेश्वरमारभ्या
वरेवहलिङ्गयम स्वंसेस्थापनेदिह
भ्रमयेत्समरन्लाकृति: तेशायात्मायेरेखा
तन्मध्येक्षेत्रमुत्तमम काशीतिप्रदिष्टंवै
तात्तत्रमुक्ति: प्रतिष्ठितः काशयन्तेपरमेवे
देविशेषफलसाधनम वाराणसीतिवि
ख्याते तन्मानेनिगदामिवः विश्वमध्या
चतुर्दिक्षु पञ्चशतोत्तमन्त्रुवि
स्तृ:दिके क्षेत्रमुक्तिरुत्तमसंशय: गोक
र्णेशा: पश्चिमेश्वरेतस्त्र गामध्ये॰
प्रेरेभावत: वेशालोत्तरस्मित्यातम
निधानक्षेत्रमोक्षभवनेविश्वभतैरिति
काशपीपरिमाणवाकोमतिपरस्साथि

सू॰
ग॰टि॰
प्र॰टी॰
५४०

540

ध्यमक्षिपरेश्ववित्सक्षेपरे पूर्वाभिहितेवा
कैकावाकांतार्पलात् अस्फुटः वाराणस्याः
पलस्थले रेखमितेपवेसतिविश्वस्था
नास्थलरेखाशतहस्तमितमितार्थः वि
षेवतभैवनेशलमर्देहनलश्वयथायथाम
क्षीनोसालाक्यसाहृप्यसानिध्यकेवला
व्याने पूर्वेपूर्वापेत्तयेकस्तेतथानया
काशीवाराणस्याविमक्षोनगेहाख्याने
चनुगांस्तेशाणां पूर्वेपूर्वायभी विश्वेपू
र्वापेत्तयात्तलपरिमाणमितिसपिरिस्त
र्थः तस्मात्सर्वमयुरादिसिद्धिपर्यपेत्त
याकेपश्चेषतिसिद्धिमित्यास्ताप्रस्त
क्षानप्रसक्तामिति नत्कस्मिन्कालेयं
ग्रंथः कृतइत्यतआह भुजेभिभुजोदो
गुनरपिभुजोडोपयवः पंचवेदः पकः
भूजभभेणुचेहासैः कोर्थः शकानोवा
मलोगतिविंतिरेवलसंप्रदायागतवा
काल हाविंशत्याधिकपंचदशशतानि
तथामितेगतिनेशाकेषः कायवना
स्तेषाम्भामेलत्रणयाशाकशब्देनाब
ते तम्रापिलत्रणयाशाकशब्देनतदा
ज्ञानाशितसमयागतवर्षाणिप्राचातेप

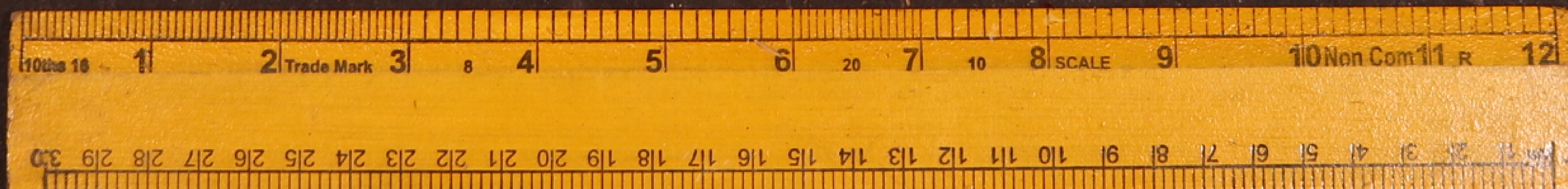
वेशालिवाहनलक्षणयालोकव्यवा
हारम्भतोयमर्थोलभ्यतेतत्रनिखिल
भूपालचूडामणेः श्रीशालिवाहन
पस्पराजाधिराजस्यस्वर्गतिताहशाब्दि
शाकलिगणारेकोनाशीत्यधिकैकवि
शशतेपरिमितेपरिमितेगतेकालेजा
तातत्प्रारभ्यशालिवाहननृपशक
कालग्रंथकरणसमयेहाविंशत्य
धिकपंचदशशतानि १५२२ मितेगतेभू
दनपतावत्सस्वाकेशककाले प्रवृत्तिः
अकेकभासवमा शाकानचरवेहीदुद्धु
शानयुक्ताः १०७ कलेभवमहेणास्त
वृत्तइतिसचशालिवाहननृपशकका
लेग्रंथकरणसमयेतहाविंशत्यधिक
पंचदशशतानि १५५५ मितेगतेभूदू
नपतावत्सव्यकेशककालेव्यतिक्रा
नामतितरामज्योतिर्विदूहर्षचिंतामः
णिनामकज्योतिषग्रंथविषयेपिपर
तिखिवं ग्रणुग्रंथकृत्स्वप्रवेशाक्षकर
णेगतेनापमहत्स्वरतिचिंतामणि
नामकज्योतिषग्रंथसमाप्तिंकरोति
१०॥ इतिश्रीदेवज्ञानंतसतदेवज्ञा

मु॰
ग॰ ह॰
प्र॰ टी॰
५४१

541

मविरचिते मुहूर्त्तचिंतामणिग्रहस्य
वेशप्रकरणम् मुहूर्त्तचिंतामणिश्च स
माप्तः ॥ स्वार्थं कीर्त्तिविद्या
तिलकेषाद्भविद्याविनयश्रीरथिनाश
वितेशेषोज्ञातिर्विदर्भेवेद्यो निखिल
वसुमतेमंडलमंडलेशाः इत्थंश्रय
त्यद्भुतहिजतिलकेभरिद्रमौख
देशेज्ञातिशास्त्ररविस्त्रविकसन
शंविदभ्रंकिचिंतामणिरसः १ ॥
तस्मात्तज्जोभवदनंतउमानंदजन्मा
दावविदमकरन्दमपुञ्जनाग्रः यो ति
न्नयत्रेत्नयेनानंतहभारवापयेनचि
कालविधुशावल्लगर्भभावः २ त
स्यद्भवनीलकंठः ख्यातिपरिकलना
कृशोरुतपोजदहिज्योतिःशास्त्रैक
सिन्धुः वरनुविबुदनासर्वदातावि
ष्टवयन्मोक्षयश्यास्तिन्यूखलमस्म
काशाकाशीनेवाषिलोके गंगाचार्ये
हियस्मिन्नवयेति ज्ञानिप्रोफभावे
वितांते ३ यमानजनकस्यब्भ्रवका
यं यत्नोज्ञस्वेज्यातिषज्ञाचिवन्यान
निपीयेमोहितप्रयमसयः सदोम

याविदितिविष्णुहरम् ४ श्रीमद्भूप
तिशालिवाहनशकेवेदाकंशैलक्षिमि
ते १५४१ मासेषायरपक्षगेनपातिथे
तिथ्यांशुक्रवारेरितोथमेज्योतिषशास्त्र
पारिणिमहाशास्त्रादिपारंगमात्म
भृतः खलनीलकंठविदुषोगोवि
दनामासुतः ५ शाकीतनृतिथी
१५२५ मितेशुभगणेकाशीनीलकं
ठात्मजः सुरगाखिंनिखिलार्थयुक्त
ममले मुहूर्त्तचिंतामणिं ॥ काशंपा
वाक्यविचारमस्तमतेनामथालव
क्रियेगादिदोविदवदेशानिविमलां
पीयूषधारांव्यधात ॥ शुभम
शुभमस्तुसर्वजगता
मु॰
इतिश्रीमुहूर्तचिंतामणिटीकायां
समाप्तः समाप्त
मु ॥

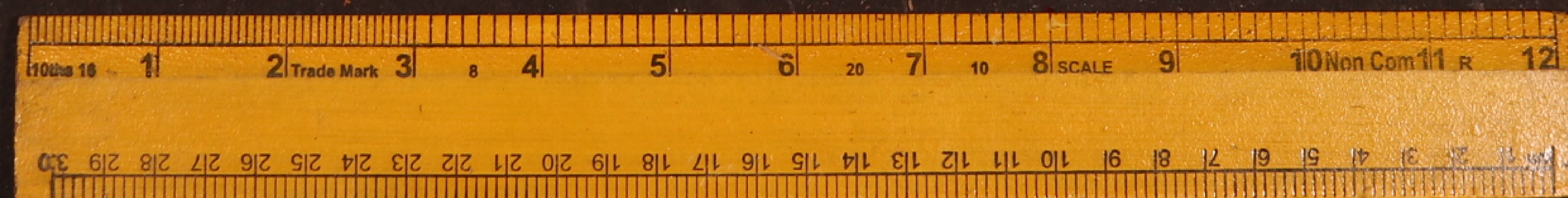

५४२

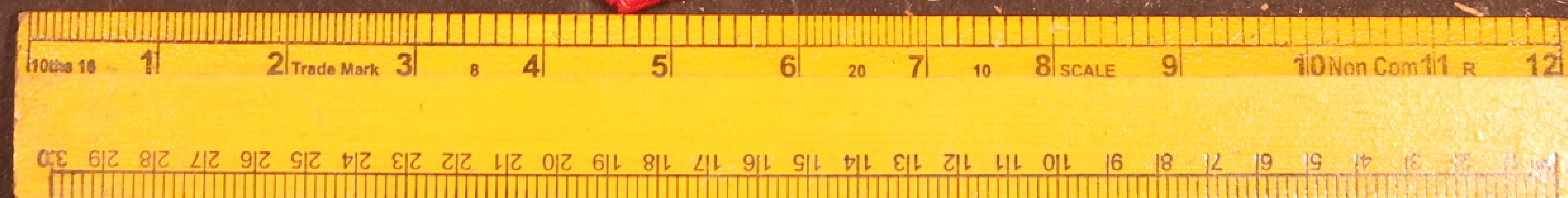
542

संख्या श्लोका १३५००
काकद ५८ले ३ ताह २१

Trade Mark
SCALE
Non Com

